

الأدب المفرد

للإمام الحافظ أبي عبد الله
مُحَمَّد بن إِسْمَاعِيل بن إبراهيم البخاري
(١٩٤-٢٥٦ هـ)

المترجم: علي خان موسايف

المجلد الأول

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾

Uca Allah ﷻ buyurur:
“Allahın rəsulu sizlərə – Allaha və
Axirət gününə ümidini bağlayanlara
və Allahı çox zikr edənlərə
gözlə nümünədir.”

**İmam hafiz Əbu Abdullah
Muhəmməd ibn İsmail
ibn İbrahim əl-Buxari
(194-256 h)**

Peyğəmbərin ﷺ əxlaqı

(əl-Ədəbul-Mufrad və onun şərh)

**Ərəb dilindən tərcümə edən
Əlixan Musayev**

Birinci cild

Redaksiya heyəti

Ə. Z. Musayev

M. N. Qarayev

A. X. Salehli

S. Z. Səfərbəyov

F. H. Bağirova

R. M. Ağayev

G. İ. Musayeva

Kompüter tərtibatı

M. N. Qarayev

E. Q. Rüstəmov

Bu kitab Azərbaycan Respublikası

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət

Komitəsinin razılığı ilə

çap edilmişdir.

(DK-550/B 12.11.2013)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə!

Müqəddimə

Həqiqətən, şükür və tərif yalnız Allaha məxsusdur! Biz Ona həmd edirik, Onu köməyə çağırırıq, Ondan bağışlanma və bizi doğru yola yönəltməyi diləyirik, nəfsimizin şərindən və pis əməllərimizdən qorunmaq üçün yalnız Ona pənah aparırıq. Allah kimə hidayət verərsə onu azdıran tapılmaz, kimi azdırsa onu doğru yola yönəldən tapılmaz. Mən şahidlik edirəm ki, Allahdan başqa ibadətə haqqı olan məbud yoxdur, Onun şəriki yoxdur və şahidlik edirəm ki, Muhəmməd Onun qulu və elçisidir.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ ۖ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ﴾

“Ey iman gətirənlər! Allahdan Ona layiq olan tərzdə qorxun və ancaq müsəlman olduğunuz halda ölün!”¹

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ ۖ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾

“Ey insanlar! Sizi tək bir candan xəلق edən, onun özündən zövcəsini yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadın törədib yer üzünə yayan Rəbbinizdən qorxun! Adı ilə bir-birinizdən cürbəcür şeylər istədiyiniz Allahdan və qohumluq əlaqələrini kəsməkdən çəkinin! Həqiqətən, Allah sizə nəzarət edir.”²

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾﴾

¹ “Ali-İmran” surəsi, 102.

² “ən-Nisa” surəsi, 1.

“Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz danışın ki, O, əməllərinizi islah etsin və günahlarınızı bağışlasın. Kim Allaha və Onun rəsuluna itaət etsə, böyük bir uğur qazansın.”³

Bizi müsəlman kimi yaradan, doğru yola yönəldərək bizə hidayət verən, Peyğəmbərimizin ﷺ sünnəsini yaşamaqda bizə kömək edən, aləmlərin Rəbbi, haqq-hesab gününün Hökmdarı olan Uca Allaha şükürlər və həmd-sənalar olsun!

Əlimizdə olan bu kitab şəriət ədəbi və İslam əxlaqı, üstəlik, Peyğəmbərimizin ﷺ bu əvəzolunmaz xüsusiyyətləri nə cür təbliğ və tətbiq etdiyi barədə danışan möhtəşəm bir kitabdır. Bu, İslam aləmində “Hədis elmində möminlərin əmiri” ləqəbi ilə tanınmış hafiz Əbu Abdullah Muhəmməd ibn İsmail ibn İbrahim əl-Buxarinin “əl-Ədəbul-Mufrad” adlı kitabıdır. “Mufrad” kəlməsi ərəbcə “əfrədə” (أَفْرَدَ) felinin məlum növündən əmələ gəlmiş feli sifətdir. “Mufrad” kəlməsi dilimizə – fərdi, ayrıca, tək və s. kimi tərcümə olunur. Ədəb deyildikdə isə əxlaq qaydalarına riayət, əxlaq və hərəkətdə, danışıda nəzakət və incəlik nəzərdə tutulur. Alimlər İslam ədəbinin üç qismə bölündüyünü demişlər: Allah ilə, Onun Peyğəmbəri ﷺ ilə və bir də Allahın qulları ilə ədəblə davranmaq. Bunların ən əzəmətlisi isə, əlbəttə ki, Allah qarşısında ədəbli olmaqdır. Allah qarşısında ədəbli olmaq deyildikdə, Ondən utanmaq, aşkarda da, gizlində də Ondən layiqincə qorxmaq, ciddiyyət və əzmkarlıqla Ona itaət etmək və Onun qadağan etdiyi şeylərdən uzaq durmaq nəzərdə tutulur. Peyğəmbərlə ﷺ ədəblə davranmaq deyildikdə isə onun əmr və qadağalarını tərəddüdsüz qəbul etmək, heç bir bəndənin sözünü onun sözündən, etdiyini də onun etdiyindən üstün tutmamaq, İslama aid işlərdə onu örnək götürmək və yalnız onun yolunu tutub getmək nəzərdə tutulur. Bəndələrlə ədəblə davranmaq deyildikdə isə onların hər biri ilə onun özünə layiq tərzdə davranmaq, onun haqqını ödəmək qəsd edilir. Bu xüsusda varid olmuş hədislərin birində Salman əl-Farisi رضي الله عنه öz səhabə qardaşı Əbu Dərdaya رضي الله عنه “Rəbbinin sənin üzərində haqqı vardır, nəfsinin sənin üzərində haqqı vardır, ailənin sənin üzərində haqqı vardır. Elə isə, hər bir haqq sahibinə haqqını ver”–

³ “əl-Əhzab” surəsi, 70-71.

demiş, sonra da Peyğəmbər ﷺ onun sözünü təsdiqləyib: “Salman doğru söylədi” – demişdir.”⁴ Demək, hər bir müsəlman öz öhdəsinə düşən vəzifələri yerinə yetirməklə ilk əvvəl Allahın və Onun Rəsulunun ﷺ, sonra da daha haqlı olanların haqqını ödəməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, ən xeyirli müsəlmanlardan olmaq, habelə, bu dünyada və Axirətdə uğur qazanmaq və səadətə qovuşmaq üçün gözəl əxlaq sahibi olmaq gərəkdir. Peyğəmbər ﷺ gözəl əxlaqın məziyyəti barədə belə buyurmuşdur: “Sizin ən xeyirliniz əxlaqı ən gözəl olanlarınızdır!”⁵ Digər hədisdə o, demişdir: min adam öz gözəl əxlaqı ilə *gündüzləri* oruc tutub, *gecələri* namaz qılan kimsənin dərəcəsinə yüksəlir.”⁶ Başqa bir hədisdə o belə buyurmuşdur: “Sizin mənə ən sevimli və Qiyamət günü məclisinə görə mənə ən yaxın olanınız, əxlaqı ən gözəl olanlarınızdır.”⁷ Yenə bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kimə mülayim olmaq nəşib edilmişsə, ona dünya və Axirət xeyri bəxş edilmişdir. Qohumlarla əlaqə saxlamaq, gözəl əxlaqlı olmaq və qonşuya yaxşılıq etmək məmləkətləri dirçəldir və ömürləri uzadır.”⁸ Xüsusilə, qeyd etmək lazımdır ki, gözəl əxlaq insanı Cənnətə aparan əsas amillərdən biridir. Bu xüsusda Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “İnsanların Cənnətə girməyinə ən çox səbəb olan əməl, Allah qorxusu və gözəl əxlaqdır...”⁹ Hərçənd, əxlaq barədə bir çox hədislər varid olmuşdur, lakin bunların ən əsası dördüdür. Maliki məzhəbindən olmuş və “balaca Malik” kimi tanınmış imam İbn Əbu Zeyd əl-Qeyrəvani demişdir: “Əxlaq ədəbləri və onun tutqacları dörd hədisə söykənir: *birincisi*, Peyğəmbərin ﷺ: “Kim Allaha və Axirət gününə inanırsa, ya xeyir danışsın, ya da sussun” hədisi, *ikincisi*, onun: “Müsəlmanın İslamının gözəlliyindəndir ki, özünə aid olmayan işləri tərk etsin” hədisi, *üçüncüsü*, ondan nəsihət istəyən kimsəyə: “Qəzəblənmə” – deyər nəsihət etməsi və *dördüncüsü*, onun:

⁴ “Səhih əl-Buxari”, 1968.

⁵ “Səhih əl-Buxari”, 3559.

⁶ “Səhih ət-Tərgib vət-Tərhib”, 2643.

⁷ “Sunən ət-Tirmizi”, 1/363; “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə”, 791.

⁸ “Musnəd Əhməd”, 6/159; “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə”, 519.

⁹ “Sunən ət-Tirmizi”, 1/361; “Sunən İbn Macə”, 4246; “Musnəd Əhməd”, 2/291, 392 və 442; “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə”, 2/706.

“Biriniz özü üçün istədiyini *müsləman* qardaşı üçün istəmədikcə, *tam şəkildə* iman etmiş olmaz” hədisidir.”¹⁰ Xətib əl-Bəğdadi Peyğəmbərin ﷺ yolunu gedən möminlərin əxlaqı barədə danışarkən demişdir: “Peyğəmbərin ﷺ hədislərini öyrənən kimsələrə vacibdir ki, insanların ən ədəblisi, ən təvazökarı, ən düzdanışanı və ən dindarı olsunlar, habelə, yüngüllük etməsinlər və hər şeyə görə qəzəblənməsinlər. Həmçinin, onlar Rəsulullahın ﷺ gözəl əxlaqını və ədəbini özündə cəm edən rəvayətləri, onun əhli-beytindən və səhabələrindən olmuş əməlisaleh sələflərin həyat yolunu özündə əks etdirən, habelə, mühəddislərin həyat tərzindən danışan xəbərləri, üstəlik, keçmiş nəslin əvəzsiz xidmətlərini davamlı araşdırıb öyrənməlidirlər ki, ən gözəl və ən yaxşı əxlaqa əməl etsinlər, ən rəzil və ən pis əxlaqdan uzaq olsunlar.”¹¹

İmam Buxarinin bu kitaba “əl-Ədəbul-Mufrad” adını verməkdə qayəsi, onu özünün “Səhih”indəki “Ədəb” kitabından fərqləndirmək olmuşdur. Xüsusilə, qeyd etmək lazımdır ki, imam Buxari öz “Səhih”indəki “Ədəb kitabından” fərqli olaraq bu kitabda İslam ədəbi və əxlaqı ilə bağlı daha çox hədislər varid etmişdir. “əl-Ədəbul-Mufrad” əsəri ədəb və əxlaq mövzusunda yazılmış ən əhatəli və ən dəyərli kitablardan hesab edilir. Biz bu kitabı öyrənməklə şəriətin bizə buyurduğu İslam ədəbini və Rəsulullahın ﷺ bizə təbliğ etdiyi ən ali əxlaqı öyrənmiş olacağıq. Rəsulullah ﷺ Allahın ən sevimli dostu, Onun sonuncu peyğəmbəri və bütün bəşəriyyətə göndərdiyi elçisi, habelə, ən abid, ən əxlaqlı, ən həlim, Allahı ən yaxşı tanıyan və Ondən ən çox qorxan bir insan olmuşdur. Allah sübhənəhu və təalə onu ən gözəl əxlaq sahibi etmişdir. Uca Allah buyurur:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَذِكْرًا﴾

“Allahın Rəsulu sizlərə – Allaha və Axirət gününə ümidini bağlayanlara və Allahı çox zikr edənlərə gözəl nümunədir.”¹²

¹⁰ “Şərhun-Nəvəvi”, 67-ci hədisin şərh-i və “Camiul-Ulum vəl-Hikəm”, 12-ci hədisin şərh-i.

¹¹ “əl-Cami liəxlaqir-Ravi və Ədəbis-Sami”, 1/6.

¹² “əl-Əhzab” surəsi, 21.

Digər ayədə Allah sübhanəhu və təalə onun böyük əxlaq sahibi olduğunu xəbər verir:

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾

“Həqiqətən, sən böyük əxlaq sahibisən!”¹³

Aişədən ر.ə. Rəsulullahın ﷺ əxlaqı barədə soruşulduqda o, demişdir: “Onun əxlaqı Quran idi.”¹⁴

Odur ki, hər kim gözəl əxlaq sahibi olmaq istəyirsə, Peyğəmbərin ﷺ həyat tərzinə nəzər salmalı, onun necə insan olduğunu oxuyub-öyrənməli və öyrəndiklərinə əməl etməlidir.

Gəlin iki böyük alimin bu xüsusda dediklərinə nəzər salaq:

- Sufyan ibn Uyeynə demişdir: “Rəsulullah ﷺ *bəşəriyyət üçün* ən böyük meyardır. Bütün işlər onunla – onun əxlaqı, həyat təzi və tutduğu yolla müqayisə edilir. Bu meyara müvafiq olan işlər haqq, ona müxalif olanlar isə batil sayılır.”¹⁵

- İbn Qeyyim öz kitabında peyğəmbərlər haqqında danışarkən demişdir: “Onlar ən düzgün meyardırlar. O meyar ki, deyilən sözlər, görülən işlər və hər cür əxlaq, onların dedikləri sözlərlə, etdikləri əməllərlə və əxlaqları ilə müqayisə edilməlidir. Onların yolunu tutub getdikdə, doğru yolda olanlarla zəlalətə düşənləri ayırd etmək olur. *Hər bir kəsin* onlardan olan asılılığı, bədənin öz ruhuna, gözün öz nuruna və ruhun öz həyatına olan asılılığından daha böyükdür. Odur ki, asılılıq və ehtiyac hər nə cür olursa olsun, insanın peyğəmbərlərdən asılılığı və onlara olan ehtiyacı daha çoxdur... Və madam ki, insanın bu dünyada və Axirətdəki səadəti, Peyğəmbərin ﷺ yolunu tutub getməkdən asılıdır, onda, özünə yazığı gələn, habelə, uğur qazanmaq və səadətə qovuşmaq istəyən hər kəs Peyğəmbərin ﷺ tutduğu yolu, yaşadığı həyat tərzini və digər işlərini araşdırıb öyrənməlidir ki, bunun sayəsində cahillərdən uzaq olsun, Peyğəmbərin ﷺ

¹³ “əl-Qələm” surəsi, 4.

¹⁴ “Musnəd İmam Əhməd”, 25855.

¹⁵ “əl-Cami li Əxlaqir-Ravi və Ədab əs-Sami”, 1/9.

ardıcılıarının, onun tərəfdarlarının və onun firqəsinin¹⁶ cərgəsinə qoşulsun.”¹⁷

Biləsiniz, Allah kimə Peyğəmbərin ﷺ yolunu tutub getməyi və hər cəhətdən ona oxşamağı nəsib etmişsə, demək, o kimsəyə böyük nemət bəxş etmişdir. Odur ki, bizə bu kitabı açıqlamağı müvəffəq edən Allahdan, Onun gözəl adları və uca sifətləri ilə diləyirəm ki, bizi, Peyğəmbərin ﷺ yolunu tutub gedənlərdən və ona sadıq qalanlardan etsin, habelə, Qiymət günü bizlərə Peyğəmbərlə ﷺ birlikdə onun hovuzunun başında və Allahın kölgəsi altında həşr olunmağı və nəhayət, onunla birlikdə Cənnətdə olmağı nəsib etsin!

Əlimizdəki bu kitab söhbət açdığımız mövzuda yazılmış ən əzəmətli və ən faydalı kitablardan sayılır. İmam Buxari bu kitabda mövzuya aid əsas hədisləri varid etmiş və onları yüksək səviyyədə tərtib etmişdir. Bu kitab nə uzun və yorucu, nə də ki, qısa və faydasızdır. Əksinə, orta həcmli və əhatəli bir kitabdır.

İmam Buxari bu kitabı fəsillərə bölmüş və bu fəsillərin hər birində fəslin ünvanına aid kifayət qədər hədislər rəvayət etmişdir. O, bu kitabı altı yüz qırx dörd fəsilə bölmüş və bu fəsillərdə min üç yüz iyirmi iki hədis rəvayət etmişdir. İlk əvvəl valideynlərin qayğısına qalmaq barədə, sonra qohumlarla əlaqə saxlamaq, uşaqlara – ələlxüsus da qız uşaqlarına yaxşı baxmaq, ailənin qeydinə qalmaq, kölələrin haqqını tapdamamaq, habelə, qonşu ilə gözəl rəftar etmək, yetimə himayədarlıq etmək və digər insanlarla gözəl davranmaq barədə hədislər rəvayət etmişdir.

Allahdan istəyirəm ki, bizlərə Peyğəmbəri ﷺ doğru-düzgün tanımağı, onun yolunu tutub getməyi, onu hamıdan çox sevməyi, onunla birlikdə həşr olunmağı və Cənnətdə onun yanında olmağı nəsib etsin! Bunun üçün onu səmimi-qəlbdən sevmək gərəkdir. Bu xüsusda İbn Qeyyim gözəl sözlər söyləmişdir: “İnsan sevdiyi kimsəni nə qədər çox yada salarsa, xatirələrində onu nə qədər çox canlandırarsa, onu sevməyə təhrik edən yaxşı əməllərini və göstərdiyi qayğını nə qədər çox xatırlayarsa ona olan sevgisi qat-qat

¹⁶ Burada firqə deyildikdə, haqq yolda olan firqə nəzərdə tutulur. Bu xüsusda “əl-Maidə” surəsinin 56-cı ayəsində deyilir: **“Kim Allahı, Onun rəsulunu və iman gətirənləri özüinə dost tutarsa, bilsin ki, qələbə çalanlar da məhz Allahın firqəsidir.”**

¹⁷ “Zadul-Məad”, 1/69.

artar, onun üçün bir az da çox darıxar və tam qəlbi ilə ona bağlanar. Onu yad etməkdən vaz keçəcəyi və yaxşı işlərini yada salmayacağı təqdirdə isə qəlbində ona olan sevgisi azalar. Və heç bir kimsə üçün məhbubunu görməkdən daha əziz və onun yaxşılıqlarını yada salmaqdan daha sevimli bir şey yoxdur. Bütün bunlar onun qəlbində artdığı zaman dili ilə məhbubunu mədh edib tərifləyər və onun yaxşı əməllərini yad edər. Beləliklə də, bu, qəlbində olan məhəbbətin ya artmasına, ya da azalmasına səbəb olar.”¹

Ənəs ⋮ rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbərdən ⋮ soruşdu ki: “Qiyamət nə zaman qopacaq?” Peyğəmbər ⋮ soruşdu: “Sən Qiyamətə nə hazırlamısan?” Adam dedi: “Heç bir şey hazırlamamışam. Mən, sadəcə, Allahu və Onun rəsulunu sevirəm.” Peyğəmbər ⋮ buyurdu: “Sən sevdiyin kəslə bir yerdə olacaqsan!” Ənəs dedi: “Biz Peyğəmbərin ⋮ “Sən sevdiyin kəslə bir yerdə olacaqsan!” sözünə sevindiyimiz qədər heç bir şeyə sevinməmişdik.”²

Hər kəs Peyğəmbəri ⋮ sevdiyini iddia edə bilər, lakin hər kəsə onu həqiqi mənada sevmək və onunla birlikdə Cənnətdə olmaq nəsib ediləcəkmi?! Peyğəmbərə ⋮ olan sevginin həqiqi olduğunu sübuta yetirmək üçün isə bu nəsihətlərə əməl etmək gərəkdir:

- Peyğəmbərin ⋮ yolunu tutub getmək;
- onun verdiyi hökmləri tərəddüdsüz qəbul etmək;
- onu tez-tez yad etmək, adı çəkiləndə salavat gətirmək;
- onun gətirdiyi dini hər yerdə yaymaq;
- onunla görüşməyi arzulamaq;
- onun sevdiyi kimsələri sevmək;
- onun nifrət etdiyi kimsələrə nifrət etmək.

Müsəlman olmaq istəyən hər kəs şəhadət kəlməsini – “Lə ilahə illəllah, Muhəmmədən Rəsulullah” sözünü dili ilə tələffüz etməli, onu qəlbən qəbul etməli və onun tələblərini yerinə yetirməlidir.

“Muhəmmədun rəsulullah” şəhadətinin tələblərini yerinə yetirmək deyildikdə, onun əmrlərinə riayət etmək, qadağan etdiyi əməllərdən isə çəkinmək nəzərdə tutulur. Yəni, Uca Allaha yalnız Onun rəsulunun ⋮ öyrət-

¹ “Cəla əl-Əfham fi Fədlis-Səlati alə Muhəmmədin Xeyril-Ənam”, 1/447.

² “Səhih əl-Buxari”, 3688.

diyi qaydada ibadət etmək, ona ehtiram göstərmək, onu sevmək, ona tabe olmaq, onun yolunu tutub getmək. Habelə, əqidəyə və ibadətə aid hər növ küfrə və azğınlığa aparan bidətlərdən uzaq olmaq gərəkdir. Belə ki, bidətin yaxşısı olmur. Hər bir bidət zəlalət hesab olunur. Həmçinin, həm əqidə məsələlərində, həm fiqhi məsələlərdə, həm də fəzilətli əməllərdə “səhih” və ya “həsən” olmasından asılı olmayaraq hər növ məqbul hədisə riayət etmək, habelə, sabit olmadığı üçün “zəif” və “uydurma” hədisləri inkar etmək də buna aiddir. “Muhəmmədun rəsulullah” şəhadətinin özündə ehtiva etdiyi məsələlər aşağıdakılardır:

1 – Peyğəmbərə ﷺ iman gətirmək.

Uca Allah buyurur: **“Elə isə, Allaha və Onun rəsuluna – yazıb-oxumaq bilməyən, həm də Allaha və Onun kəlmələrinə inanan peyğəmbərə iman gətirin. Onun ardınca gedin ki, bəlkə doğru yola yönələsiniz.”**¹ O, həmçinin, buyurur: **“Həqiqətən, Biz səni şahid, müjdəçi və xəbərdarlıq edən elçi kimi göndərmişik. Biz belə etdik ki, siz Allaha və Onun rəsuluna iman gətirəsiniz, ona kömək edəsiniz, onun hörmətini saxlayasınız və gecə-gündüz Allahı tərifləyəsiniz.”**²

İman gətirməliyik ki, o, filosof, dahi, islahatçı, sehrbaz və şair deyil, məhz Allah tərəfindən seçilmiş bir elçidir. Uca Allah buyurur: **“Muhəmməd Allahın rəsuludur. Onunla birlikdə olanlar kafirlərə qarşı sərt, öz aralarında isə mərhəmətli idirlər.”**³ O, həmçinin, buyurur: **“Muhəmməd aranızdakı kişilərdən heç birinin atası deyildir. Lakin o, Allahın rəsulu və peyğəmbərlərin sonuncusudur. Allah hər şeyi bilir.”**⁴ Başqa bir ayədə O, buyurur: **“Muhəmməd ancaq bir elçidir. Ondan əvvəl də elçilər gəlib getmişlər.”**⁵

Onun sonuncu peyğəmbər olmasına, habelə, ondan sonra peyğəmbərlik iddiasında olmanın küfr və zəlalət olmasına iman gətirmək də ona

¹ əl-Əraf, 158.

² əl-Fəth, 8-9.

³ əl-Fəth, 29.

⁴ əl-Əhzab, 40.

⁵ Ali İmran, 144.

tabeçilikdən hesab olunur. Uca Allah buyurur: **“Muhəmməd aranızdakı kişilərdən heç birinin atası deyildir. Lakin o, Allahın rəsulu və peyğəmbərlərin sonuncusudur.”**¹

Şəfaət hədisində deyilir: “Günahkarlar gəlib deyəcəklər: Ey Muhəmməd! Sən həm Allahın rəsulu, həm də peyğəmbərlərin sonuncususan. Allah sənənin keçmiş və gələcək günahlarını bağışlamışdır. (Elə isə,) Rəbbinin yanında bizdən ötrü havadarlıq et! Məgər sən bizim nə vəziyyətdə olduğumuzu görmürsənmi?!”²

Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mənim və əvvəlki peyğəmbərlərin məsəli, gözəl və heyvətəmiz bir ev tikmiş, lakin kərpicinin birini qoymamış bir kimsənin məsəlinə bənzəyir. Camaat bu evin yan-yörəsindən keçir, ona təəccüb edir və deyirlər: “Nə üçün bura bir kərpic qoyulmayıb?” Sonra Peyğəmbər ﷺ davam edib dedi: “O kərpic mənəm və mən peyğəmbərlərin sonuncusuyam.”³

- Həmçinin, Peyğəmbərin ﷺ bütün bəşəriyyətə, həm ərəblərə, həm də əcəmlərə, bütün irq və millətlərə göndərilməsinə iman gətirmək də ona tabeçilikdən sayılır. Uca Allah buyurur: **“Biz səni bütün insanlara müjdə verən və xəbərdarlıq edən bir peyğəmbər kimi göndərdik.”**⁴ O, həmçinin, buyurur: **“Səni də aləmlərə ancaq bir rəhmət olaraq göndərdik.”**⁵

Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mənə beş *xislət* verilib ki, bunlar məndən əvvəl heç bir kəsə verilməmişdir: “...və bir də hər bir peyğəmbər yalnız öz qövmünə göndərilərdi, mən isə bütün insanlara göndərilmişəm.”⁶

- Həmçinin, iman gətirməliyik ki, Muhəmməd ﷺ cinlərə də peyğəmbər göndərilmişdir. Uca Allah bu xüsusda buyurur: **“De: “Mənə vəhy olundu ki, cinlərdən bir dəstə *Qurani* dinlədikdən sonra öz *tayfalarına* qayıdıb dedilər: “Həqiqətən, biz heyvətəmiz bir Quran dinlədik! O, doğru**

¹ əl-Əhzab, 40.

² Səhih əl-Buxari, 4712.

³ Səhih əl-Buxari, 3535.

⁴ Səba, 28.

⁵ əl-Ənbiya, 107.

⁶ Səhih əl-Buxari, 335.

yola yönəldir. Biz ona inandıq və *bundan sonra* əsla kimsəni Rəbbimizə şərik qoşmayacağıq.”¹

2 – Peyğəmbəri ﷺ təsdiqləmək.

Quran və Sünnədə varid olmuş hər bir dəlilə, onların arasında fərq qoymadan onlara iman gətirərək Peyğəmbəri ﷺ təsdiqləmək gərəkdir. Bu xüsusda Uca Allah buyurur: **“O, öz istəyi ilə danışmır. Bu, ona təlqin edilən bir vəhydir.”**² O, həmçinin, buyurur: **“Peyğəmbər sizə nə verirsə, onu götürün, nəyi də qadağan edirsə, ondan çəkinin.”**³ Digər bir ayədə O, buyurur: **“İman gətirib yaxşı işlər görənlərin, öz Rəbbindən gerçək həqiqət kimi Muhəmmədə nazil edilənə inananların isə Allah günahlarından keçmiş və onların vəziyyətini yaxşılaşdırmışdır.”**⁴ O, həmçinin, buyurur: **“Sənə də Zikri nazil etdik ki, insanlara, onlara nazil olanı izah edəsən.”**⁵ Yenə bir ayədə O, buyurur: **“Evlərinizdə oxunan Allahın ayələrini və hikməti yada salın.”**⁶

Bu ayələrdən aydın olur ki, Quranı hədislərdən ayırmaq olmaz. Bunun küfr olması xüsusunda isə Uca Allah buyurur: **“Yoxsa siz Kitabın bir qisminə inanıb, digər qismini inkarmı edirsiniz? Sizlərdən bunu edənin cəzası dünya həyatında rüsvay olmaq, Qiyamət günü isə ən şiddətli əza-ba məhkum olmaqdır. Allah sizin etdiklərinizdən bixəbər deyildir.”**⁷

3- Peyğəmbərə ﷺ mütləq şəkildə itaət etmək.

Yəni ona Uca Allahın buyurduğu kimi itaət olunmalı, ona qarşı asilik göstərilməməlidir. Uca Allah buyurur: **“Ey iman gətirənlər! Allaha və Onun rəsuluna itaət edin, həm də özünüzdən olan rəhbərlərə *şəriətə uyğun şəkildə* itaət edin.”**⁸ Göründüyü kimi bu ayədə Allaha və Onun rəsuluna

¹ əl-Cin, 1-2.

² ən-Nəcm, 3- 4.

³ əl-Həşr, 7.

⁴ Muhəmməd, 2.

⁵ ən-Nəhl, 44.

⁶ əl-Əhzab, 34.

⁷ əl-Bəqərə, 85.

⁸ ən-Nisa, 59.

luna itaət əlahiddə qeyd olunmuş, əmr sahiblərinə itaət isə onların Allah və Onun rəsuluna itaət edəcəkləri təqdirdə buyurulur.

Həmçinin, Uca Allah buyurur: **“Kim Peyğəmbərə itaət edərsə, Allaha itaət etmiş olar.”**¹

Hədislərin birində isə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Kim mənə itaət etsə, Allaha itaət etmiş olar, kim mənə asi olsa, Allaha asi olmuş olar. Eləcə də, kim əmirə itaət etsə, mənə itaət etmiş olar, kim əmirə asi olsa, mənə asi olmuş olar.”²

Digər ayədə Allah Peyğəmbərə ﷺ itaətin hidayət olduğunu bəyan edərək buyurur: **“Əgər ona itaət etsəniz, doğru yola yönəlmiş olarsınız.”**³

Uca Allah Peyğəmbərə ﷺ itaət etməyi əmr etmiş, onun əmrlərinə müxalif olmağı isə qadağan edərək bunu edən şəxsi şiddətli bir əzabla yaxalayacağını vəd etmişdir. O, buyurur: **“Biz hər bir elçini, Allahın izni ilə, ona məhz itaət edilsin deyə göndərdik.”**⁴ O, həmçinin, buyurur: **“Hər kəs özünə doğru yol bəlli olduqdan sonra Peyğəmbərə qarşı çıxsa və möminlərin yolundan başqa bir yolla getsə, onu üz tutduğu yola yönəldər və Cəhənnəmdə yandırar. Ora nə pis dönüş yeridir.”**⁵ Başqa bir ayədə O, buyurur: **“Qoy onun əmrinə qarşı çıxanlar başlarına bir bəla gəlməsindən, yaxud özlərinə ağırlı-acılı bir əzab üz verməsindən qorxsunlar.”**⁶ Digər bir ayədə O, buyurur: **“Həmin gün zalım kimsə barmaqlarını dişləyərək deyəcəkdir: “Kaş ki, mən Peyğəmbərin yolunu tutub gedəydim!”**⁷ Yenə bir ayədə buyurur: **“Üzləri odda o yan-bu yana döndəriləcəyi gün onlar deyəcəklər: “Kaş biz Allaha ibadət edəydik, Onun rəsuluna itaətkar olaydıq!”**⁸

4 – Peyğəmbərə ﷺ tabe olmaq.

¹ ən-Nisa, 80.

² Səhih əl-Buxari, 2957.

³ ən-Nur, 54.

⁴ ən-Nisa, 64.

⁵ ən-Nisa, 115.

⁶ ən-nur, 63.

⁷ əl-Furqan, 27.

⁸ əl-Əhzab, 66.

Bu da yalnız onun yolunu tutub getməklə, sünnəsini izləməklə, onun buyurduqları ilə Allaha yaxınlaşmaqla, onun gətirdiklərinə sonradan heç bir əlavələr etmədən, buyurduqları ilə kifayətlənməklə mümkündür.

Uca Allah buyurur: **“Onun ardınca gedin ki, bəlkə doğru yola yönə-
ləsiniz.”**¹ O, həmçinin, buyurur: **“De: “Əgər siz Allahı sevirsinizsə, mə-
nim ardınca gəlin ki, Allah da sizi sevsin və günahlarınızı bağışlasın.
Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir.”**² O, həmçinin, buyurur: **“Əgər bir şey
haqqında mübahisə etsəniz, Allaha və Axirət gününə inanırsınızsa,
Allaha və Onun rəsuluna müraciət edin. Bu, sizin üçün daha xeyirli və
nəticə etibarilə daha yaxşıdır.”**³ O, həmçinin, buyurur: **“Bu, Mənim doğ-
ru yolumdur, onu tutub gedin. Başqa yollara uymayın. Çünki, o yollar si-
zi Allahın yolundan uzaqlaşdırır. Allah bunları sizə tövsiyə etmişdir ki,
bəlkə pis əməllərdən çəkinəsiniz.”**⁴

Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: **“Sizlərə Allahdan qorxmə-
ği, habelə, (əmiriniz) həbəşi bir kölə olsa belə onu eşidib itaət etmənizi
tövsiyə edirəm. Sizlərdən yaşayanlarınız bir çox ixtilafların şahidi olacaq-
dır. Mənim və doğru yolda olan rəşidi xəlifələrimin yolunu tutub gedin və
həmin yoldan arxa dişlərinizlə yapışın. Yeniliklərdən isə çəkinin, çünki
hər bir yenilik bidət, hər bir bidət isə zəlalətdir.”**⁵ O, həmçinin, demişdir:
“Hər kim bizim dinimizə zidd olan bir əməl edərsə, bu əməl rədd edilər”⁶
Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: **“Mənim yolumdan çıxan kim-
sələr məndən deyildirlər.”**⁷

Abdullah İbn Ömər ؓ demişdir: **“İnsanlar bidətləri *dinə əlavə edilmiş
yenilikləri* yaxşı əməl hesab etsələr belə, hər bir bidət zəlalətdir.”**⁸

Abdullah ibn Məsud ؓ isə belə demişdir: **“Sunnəyə tabe olun, bidət
etməyin. Bu sizə yetər.”**¹ O, həmçinin, demişdir: **“Sünnə sayılan əməllərdə**

¹ əl-Əraf, 158.

² Ali İmran, 31.

³ ən-Nisa, 59.

⁴ əl-Ənam, 153.

⁵ Mocəmul-Kəbir, 18/248/623; Silsilətul-Əhadisis-Səhihə, 2735.

⁶ Səhih Mulim, 1718.

⁷ Səhih əl-Buxari, 5063.

⁸ Bu əsəri əl-Lalakai, (126), İbn Batta (205) rəvayət etmiş və şeyx Albani “Silsilətul-Əhadisis-Səhihə” əsərində (6/526) onun “səhih” olduğunu demişdir.

orta yol tutmaq, dindən olmayan yeniliklərdə canfəşanlıq göstərməkdən xeyirlidir.”²

Ömər ibn Əbdüləziz demişdir: “Sizlərə Allahdan qorxmağı və Onun əmrləri ilə kifayətlənməyi tövsiyə edirəm. Həmçinin, Peyğəmbərin ﷺ əmrlərinə tabe olmağı və ondan sonra insanların etdiyi yenilikləri tərk etməyi tövsiyə edirəm.”³

5 – Peyğəmbəri ﷺ sevmək.

Özünü mömin sayan hər kəs Muhəmməd peyğəmbəri ﷺ öz valideynlərindən, övladlarından, mal-dövlətindən, ticarətdən, hətta özündən belə çox sevməlidir. Bu xüsusda Uca Allah buyurur: **“De: “Əgər atalarınız, oğullarınız, qardaşlarınız, zövcələriniz, yaxın qohumlarınız, qazandığınız mallar, iflasa uğramasından qorxduğunuz alış-verişiniz və bəyəndiyiniz məskənlər sizə Allahdan, Onun rəsulundan və Onun yolunda cihaddan daha əzizdirsə, Allah Öz əmrini verincəyə qədər gözləyin. Allah günahkarları doğru yola yönəltməz.”**⁴

Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Canım Əlində olan Allaha and olsun ki, sizdən biriniz məni valideynindən və övladından çox istəməyincə, iman gətirmiş olmaz.”⁵ Başqa bir hədisdə o, demişdir: “Kimdə (bu) üç xislət olsa, imanın şirinliyini dadmış olar: Allahı və Onun rəsulunu ﷺ başqalarından daha çox sevmək...”⁶

6- Həddi aşmadan Peyğəmbərin ﷺ hörmətini saxlamaq.

Uca Allah bu xüsusda buyurur: **“Biz belə etdik ki, siz Allaha və Onun rəsuluna iman gətirəsiniz, ona kömək edəsiniz, onun hörmətini saxlayasınız və gecə-gündüz Allahı tərifləyəsiniz.”**⁷ O, həmçinin, buyurur: “Ey

¹ Sunən əd-Darimi, 205; Şəəbul-İman, 2024; Şərhus-Sunnə, 1/214; əl-İbanətul-Kubra, 174; Mənasikul-Həcc vəl-Umrə (əl-Albani), səh: 44.

² Mustədrək, 352; Sunən əl-Beyhəqi əl-Kubra, 4522; Silslətul-Əhədisis-Səhihə, 5/11.

³ Hilyətul-Ovliya, 5/338; əl-İbanətul-Kubra, 163.

⁴ Ət-Tövbə, 24.

⁵ Səhih əl-Buxari, 14.

⁶ Səhih əl-Buxari, 16.

⁷ əl-Fəth, 9.

iman gətirənlər! *Heç bir şeydə Allahı və Onun rəsulunu qabaqlamayın. Allahdan qorxun! Həqiqətən, Allah Eşidəndir, Biləndir.*"¹ O, həmçinin, buyurur: "Ey iman gətirənlər! Səsinizi Peyğəmbərin səsindən yüksəyə qaldırmayın və bir-birinizə müraciət etdiyiniz kimi ona da uca səslə müraciət etməyin. Yoxsa, özünüz də hiss etmədən əməlləriniz hədəf gedər."² O, həmçinin, buyurur: "Peyğəmbəri, öz aranızda bir-birinizi çağırduğunuz kimi çağırmayın."³

Urva ibn Məsud Hüdeybiyyə günü Peyğəmbərin ﷺ yanına gedib onunla danışmaq apardıqdan sonra öz qövmünün yanına qayıdıb onlara belə demişdir: "Ay camaat! Allaha and olsun ki, mən bir nümayəndə kimi çox padşahların Qeysərin, Xosrovun, Nəcaşinin və başqalarının hüzurunda olmuşam və padşahların tərəfdarlarının onlara necə təzim etdiklərini də görmüşəm. Lakin Muhəmmədin ﷺ səhabələrinin ona təzim etdikləri kimi heç bir padşaha təzim olunduğunu görməmişəm. Allaha and olsun ki, Peyğəmbərin ﷺ ağzından çıxan hər bir tüpürcək onlardan birinin ovucuna düşsə, bu tüpürcəyi üzünə və bədənə sürürlər. Onlara bir şey əmr etdikdə dərhal onu yerinə yetirirlər. Dəstəmaz aldığı sudan əldə etmək üçün öz aralarında mübarizə aparırlar. Onun yanında danışarkən səslərini qaldırmırlar və hörmət əlaməti olaraq onun üzünə baxmırlar! Həqiqətən, o sizə xeyir, əmin-amanlıq və islah olunmağınızı təklif edir. Onun təklifini qəbul edin!"⁴

7 – Peyğəmbərin ﷺ təbliğ etdiyi Quran və Sünnəyə hörmət bəsləmək.

Abdullah ibn Abbas رضى الله عنه Urva ibn Zubeyrlə رضى الله عنه Təməttu həcci barəsində mübahisə edərkən ona belə demişdir: "Peyğəmbər ﷺ Təməttu həccini etmişdir." (Yəni səhabələrə Təməttu həccini etməyi buyurmuşdur.) Urva dedi: Əbu Bəkr və Ömər bunu qadağan edir. İbn Abbas رضى الله عنه dedi: "Qorxuram ki, Allah göydən başınıza daş yağdırsın, sənə deyirəm Peyğəmbər ﷺ belə demişdir, sən isə deyirsən, Əbu Bəkr və Ömər belə deyir!"⁵

¹ əl-Hucurat, 1.

² əl-Hucurat, 2.

³ ən-Nur, 63.

⁴ Səhih əl-Buxari, 2731.

⁵ Musnəd Əhməd, 1/337.

Rəvayət olunur ki, Abdullah ibn Məsud rah bir dəfə: “Peyğəmbər rah belə demişdir...” – dedi, sonra onu kədər bürüdü və alnından tər axmağa başladı. Sonra davam edib dedi: “Bu hədis ya Peyğəmbərin rah dediyi kimi, ya ondan bir az artıq, ya da bir az əksikdir.”¹

İmam Əbu Hənifə rah demişdir: “Əgər hədis səhihdirsə, o mənim məzhəbimdir.”²

İmam Malik ibn Ənəs rah demişdir: “Bu qəbrin sahibi istisna olmaqla hər kəsin bəzi sözləri qəbul edilir, digərləri isə rədd olunur.”³ Qəbrin sahibi deyildikdə Peyğəmbər rah nəzərdə tutulur.

İmam Şafii rah isə demişdir: “Əgər hədis səhihdirsə, o mənim məzhəbimdir.”⁴ O həmçinin, demişdir: “Görəsəniz ki mənim sözüm Peyğəmbərin rah sözünə müxalifdir, mənim sözümü divara çırpın.”⁵

İmam Əhməd ibn Hənbəl rah öz tələbəsinə demişdir: “Mənə təqlid etmə. Habelə, nə Malikə, nə Şafiiyə, nə Əvzaiyə, nə də Sovriyə təqlid et! *Sən dinini* onların götürdüyü mənbədən götür!”⁶ O, həmçinin, demişdir: “*Mömin* adam Peyğəmbərdən rah və onun səhabələrindən varid olmuş dəlillərə tabe olmalıdı.”⁷

Abdurrəhman ibn Mehdi rah Peyğəmbərin rah hədisini oxuduqda yanındakılara sakit olmağı əmr edər və belə deyərdi: Səsinizi Peyğəmbərin rah səsinə yüksəyə qaldırmayın. Beləcə o, Peyğəmbərin hədisi oxunduğu zaman susmağın, onun sözünü canlı eşidən vaxt olduğu kimi vacibliyi qənaətində idi.⁸

Rəvayət olunur ki, bir dəfə Əbu Hazim rah hədis danışarkən Malik ibn Ənəs onun yanından keçdi və onun hədis danışdığını görüb dayanmadan tez oradan uzaqlaşdı. Sonra o, dedi: “Baxdım ki, oturmağa yer yoxdur və

¹ əd-Dəvətus-Sələfiyyə, 1/17.

² Haşiyətu İbn Abidin, 1/63.

³ Muvatta, 1/132; Silsilətul-Əhadisis-Səhihə, 1/207.

⁴ ən-Nəvəvi, 1/63; əd-Durar əs-Sunniyyə, 1/123; Sifətu Salətun-Nəbi, səh: 50.

⁵ Hilyətul-Ovliya, 9/107.

⁶ İlamul-Muvaqqin, 2/302.

⁷ Məsailul-İmam Əhməd, səh: 276-277.

⁸ Şərh İbn Bəttal, 1/208.

elə buna görə də, ayaq üstə olduğum halda Peyğəmbərin ﷺ hədisini dinləmək istəmədim. Ümumiyyətlə İmam Malik ر.ھ. hədis danışmaq istədikdə qüsl alıb ətilənər, sonra da ən gözəl libasını geyinərdi. Yalnız bundan sonra çıxıb hədis danışardı.

8 – Peyğəmbərə ﷺ nəsihət etmək.

Uca Allah buyurur: **“Allaha və Onun Rəsuluna sadıq qalacaqları təqdirə acizlərə, xəstələrə və döyüşdə vuruşmağa vəsait tapa bilməyənlərə evdə qalmaqda heç bir günah yoxdur. Yaxşı işlər görənləri danlamağa əsas da yoxdur. Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir.”**¹

Bir zaman Peyğəmbər ﷺ öz səhabələrinə: “Din nəsihətdir” – demiş və onlar: “Kimin üçün, ya Rəsulullah?” – deyə soruşduqda, o belə buyurmuşdur: “Allah üçün, Onun Kitabı üçün, Onun rəsulu üçün, habelə, müsəlmanların rəhbərləri və bütün müsəlmanlar üçün.”^{2”1}

¹ Ət-Tövbə, 91.

² İbn Həcər demişdir: “Hədisdə “Allah üçün *nəsihət*” deyildikdə Onu layiqincə vəsf etmək, aşkarda da, gizlədə də Ona boyun əymək, Onun razılığını qazanmaq üçün buyruqlarını yerinə yetirmək, qəzəbindən qurtulmaq üçün qadağan etdiyi şeylərdən çəkinmək, asilik edənləri Onun yoluna qaytarmaq uğrunda mübarizə aparmaq nəzərdə tutulur. Sövrü, Abdul-Aziz ibn Rufejdən, o da Əlinin sirdaşı olmuş Əbu Sumamədən rəvayət etmişdir ki, *bir dəfə* həvarilər *Məryəm oğlu* İsadən ر.ھ.: “Ey Allahın ruhu! Kimdir Allaha nəsihət edən?” – deyə soruşdular. İsa ر.ھ. *onlara* belə cavab verdi: “Allahın haqqını öz haqqından üstün tutan kimsə!”

“Allahın Kitabı üçün *nəsihət*” deyildikdə onu öyrənmək və *başqalarına* öyrətmək, oxuduqda təcvidlə oxumaq, yazdıqda düzgün şəkildə yazmaq, ayələrinin mənasını başa düşməyə səy göstərmək, ayələrdə keçən qayda-qanunları qorumaq, əhkamları yerinə yetirmək və onları təhrif edənlərin cavabını vermək qəsd edilir.

“Allahın Rəsulu üçün *nəsihət*” deyildikdə, Rəsulullah ﷺ sayğı göstərmək, hər zaman ona *və onun dininin yayılmasına* kömək etmək, sünnəsini öyrənib *başqalarına* öyrətməklə onu yaşatmaq, sözdə və əməldə onun yolunu tutub getmək, onu və ardınca gedənləri sevmək nəzərdə tutulur.

“Müsəlmanların rəhbərləri üçün *nəsihət*” deyildikdə idarəçilikdə onlara dəstək vermək, bixəbər olduqları məsələlərdən onları agah etmək, səhvlərini gördükdə onlara yaltaqlanmamaq, əksinə, bu səhvi hikmətlə onlara başa salmaq, onların *şəriətə müvafiq olan* bir sözünü iki eləməmək, onları camaata sevdirmək və gözəl tərzdə onları zülm etmək-

9 – Peyğəmbər ﷺ sağ ikən onun özünə, vəfatından sonra isə onun dininə, şəriətinə və sünnəsinə yardım etmək.

Uca Allah buyurur: *“Əgər siz Peyğəmbərə kömək etməsəniz, bilin ki, Allah ona artıq kömək göstərmişdir. O vaxt kafirlər onu iki nəfərdən ikincisi olaraq Məkkədən çıxartdılar. O iki nəfər mağarada olarkən onlardan biri öz yoldaşına Əbu Bəkrə dedi: “Qəm yemə, Allah bizimlədir!” Bundan sonra Allah ona arxayınlıq nazil etdi, sizin görmədiyiniz döyüşçülərlə ona yardım göstərdi və kafirlərin sözünü alçaltdı.”*² O, həmçinin, buyurur: *“Ona iman gətirən, onu dəstəkləyən, ona kömək edən və onunla göndərilmiş nurun ardınca gedənlər isə nicat tapanlardır.”*³ Başqa bir ayədə buyurur: *“Bir zaman Allah peyğəmbərlərdən: “Sizə Kitab və hikmət verdikdən sonra, özünüzdəkini təsdiqləyən bir elçi gəldikdə ona mütləq inanıb yardım edəcəksiniz” – deyə əhd almış və: “Razısinizmi və Mənim bu əhdimi qəbul edirsinizmi?” – demişdi. Onlar: “Razıyıq!” – demişdilər. Allah da: “Şahid olun, Mən də sizinlə bərabər şahid olanlardanam” – demişdir.”*⁴

10 – Peyğəmbərə ﷺ salavat demək.

dən çəkəndirmək qəsd edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, rəhbərlər deyildikdə bura alimlər də aid edilir və onlara nəsihət etmək deyildikdə elmlərinə ehtiram göstərmək, onların yaxşı əməlləri barədə danışmaq və bəzələrində yaxşı zənn etmək nəzərdə tutulur.

“Bütün müsəlmanlar üçün nəsihət” deyildikdə isə, onlara mərhəmət etmək, onlara yaxşılıq etməyə səy göstərmək, fayda verəcək şeyləri onlara öyrətmək, onlara əziyyət verməmək, özünə istədiyini onlar üçün də istəmək və özünə rəva bilmədiyini onlara da rəva bilməmək qəsd edilir.

Hədisdən belə nəticə çıxır ki, *yaxşı əməl* din adlandırılı bilər. Çünki Peyğəmbər ﷺ öyüd-nəsihət verməyi din adlandırmışdır...” (*Fəth əl-Bari*, 1/89).

¹ Səhih Muslim, 55.

² Ət-Tövbə, 40.

³ Əl-Əraf, 157.

⁴ Ali İmran, 81.

Uca Allah buyurur: **“Doğrudan da, Allah və Onun mələkləri Peyğəmbərə xeyir-dua verirlər. Ey iman gətirənlər! Siz də ona xeyir-dua verib kamil ədəb-ərkanla salamlayın.”**¹

Salavat xüsusunda Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Hər kim mənə bir salavat oxuyarsa, Allah ona bunun sayəsində onunu yetirər.”² digər hədisdə o, demişdir: “Xəsis o kimsədir ki, mənim adım çəkildikdə mənə salavat gətirməz.”³ Rəvayət edilir ki, Abdur-Rəhman ibn Əbu Leyla demişdir: *“Bir dəfə Kəb ibn Uca mənə rast gəldi və dedi: “Sənə hədiyyə verimmi?! Bir gün Peyğəmbər ﷺ bizim yanımıza gəldi və biz ondan: “Ya Rəsulullah, Biz sənə salamı necə verməyi bilirik. Bəs salavatı sənə necə gətirək?” – deyə soruşduq. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Deyin: “Allahummə salli alə Muhəmmədin və alə ali Muhəmməd, kəmə salleytə alə İbrahimə innə-kə həmidun məcid. Allahummə barik alə Muhəmmədin və alə ali Muhəmməd, kəmə barəktə alə İbrahimə innəkə həmidun məcid! (Allahım, İbrahimin ailəsinə xeyir-dua verdiyin kimi, Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə də xeyir-dua ver! Həqiqətən, Sən Tərifəlayıqsən, Şan-şöhrətli-sən! Allahım, İbrahimin ailəsinə bərəkət verdiyin kimi, Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə də bərəkət ver! Həqiqətən, Sən Tərifəlayıqsən, Şan-şöhrətli-sən!)”*⁴

Əziz müsəlmanlar! Bu kitabı tərcümə etməkdə məqsədimiz İslam əxlaqının nə dərəcədə gözəl olduğunu, habelə, hamıdan çox sevdiyimiz Peyğəmbərimizin ﷺ bu böyük əxlaqa sahibi olduğunu xalqa tanıtmaktır. Siz də bu kitabı oxuyub öyrəndikdən sonra Allah rızasını qazanmaq üçün öyrəndiklərinizi insanlara təbliğ edin ki, Peyğəmbərin ﷺ *“Kim xeyirxah bir iş görməyə yol göstərsə, ona həmin əməli edənin savabının misli qədər savab yazılar!”*⁵ dediyi kimsələrdən olasınız. Həmin kimsələrdən olmaq üçün isə gecə-gündüz Allaha yalvarıb bizləri onlardan etməsini istəməli-

¹ əl-Əhzab, 56.

² Səhih Muslim, 849.

³ Şəəbul-İman, 1466; Fədlus-Səlati alən-Nəbi, 35.

⁴ Səhih Buxari, 6357; Səhih Muslim, 908.

⁵ “Səhih Muslim”, 1094.

yik. Bir zaman Peyğəmbər ﷺ Muaz ibn Cəbələ ﷺ belə buyurmuşdur: “Ey Muaz, sənə hər namazın sonunda bu duanı oxumağı nəsihət edirəm:

((اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ))

“Allahummə, əinni alə zikrikə və şukrikə və husni ibadətikə!”^{1”2}

Diqqət edin, görün İbrahim ﷺ öz qövmünə nə deyir: “Əgər Rəbbim məni doğru yola yönəltməsəydi, mən azmış adamlardan olardım.”³

Habelə, Quranda Cənnət əhli belə vəsf edilir: “İman gətirib yaxşı əməl edənlər isə Cənnət sakinləridir. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Biz hər kəsi yalnız onun qüvvəsi çatdığı qədər yükləyirik. Biz onların kökslərindəki kin-küdurəti çıxaracağıq. Onların *ayaqları* altından çaylar axacaq. Onlar deyəcəklər: “Bizi buna qovuşduran Allaha həmd olsun! Əgər Allah bizə hidayət etməsəydi, biz özümüz doğru yola yönələ bilməzdik...”⁴ Səhabələr də həmçinin, deyərdilər:

*Olmasaydın, ey Allah, düz yola gəlməzdik biz,
Nə sədaqə verərdik, nə namaz qılardıq biz.*⁵

Doğru yolda olmaq, ələlxusus da gözəl əxlaq sahibi olmaq üçün isə bu yola yönəltməyə qadir olan Allaha üz tutmaq gərəkdir. Odur ki, ən kamil əxlaq sahibi, habelə, əxlaq nümunəsi sayılan Peyğəmbərimiz ﷺ Rəbbinə dua edib deyərdi:

((اللَّهُمَّ اهْدِنِي لَأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ، لَا يَهْدِي لَأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ،
وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا، لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ))

“Allahumməhdini li əhsən-il-əxlaqi lə yəhdi li əhsəniyə illə ənt, vəs-rif anni seyyiəhə lə yəsrifu anni seyyiəhə illə ənt!”^{1”2}

¹ Tərcüməsi: Allahım, Səni zikr etmək, Sənə şükür etmək və Sənə gözəl tərzdə ibadət etmək üçün mənə yardım et!

² “Səhih İbn Hibban”, 2021; “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad”, 534.

³ “əl-Ənam” surəsi, 77.

⁴ “əl-Əraf” surəsi, 42-43.

⁵ “Səhih əl-Buxari”, 4196.

Həmçinin, deyərdi:

((اللَّهُمَّ أَحْسَنْتَ خَلْقِي فَأَحْسِنْ خُلُقِي))

“Allahummə əhsəntə xalqi, fə əhsin xuluqi!”³⁴

Həmçinin, deyərdi:

((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ مُنْكَرَاتِ الْأَخْلَاقِ وَالْأَعْمَالِ وَالْأَهْوَاءِ))

“Allahummə inni əuzu bikə min munkəratil-əxlaqi vəl-ə'mali vəl-əhva!”⁵⁶

Əzəmətli Ərşin Rəbbi olan Qüdrətli Allahdan, Onun gözəl adları və uca sifətləri ilə diləyirəm ki, bizləri Özünün sevdiyi və razı qaldığı saleh əməlləri yerinə yetirməyə və haqqı deməyə müvəffəq etsin!

Həmçinin, onu da qeyd etmək istəyirəm ki:

– İmam Əbu Abdullah əl-Buxarinin رحمته tərtib etdiyi bu möhtəşəm kitab yalnız hədis mətnlərindən ibarətdir. Bu mətnləri tərcümə edərkən onlardan hər birinin isnadını müxtəsər olaraq ancaq isnadın sonunda keçən ravini zikr etməklə kifayətlənmişəm ki, kitab uzun və yorucu olmasın. Ərəbcəsində bu isnadları tam şəkildə nəql etməkdə məqsədim isə, hədislərin əsaslı olduğunu, habelə, bu dinin – yəni İslam dininin digər dinlərdən üstün olduğunu bir daha sübuta yetirməkdir.⁷ Belə ki, hər bir hədisi isnadla rəvayət etmək onun əsaslı olduğuna dəlalət edir.

¹ Tərcüməsi: Allahım, mənə ən gözəl əxlaq nəsib et! Onun ən gözəlini ancaq Sən bəxş edə bilərsən. Onun pisindən məni uzaq et! Məni onun pisindən ancaq Sən uzaqlaşdırı bilərsən!

² “Səhih Muslim”, 1/534.

³ Tərcüməsi: Allahım, Sən məni gözəl biçimdə yaratdın. Əxlaqımı da gözəl et!

⁴ “Musnəd Əhməd”, 1/403; “Səhih Tərgib vət-Tərhib”, 2657.

⁵ Tərcüməsi: Allahım, pis əxlaqdan, yaramaz əməllərdən və pis fikirlərdən Sənə sığınırım!

⁶ “Səhih ət-Tirmizi”, 3/184.

⁷ Muhəmməd ibn Sirin demişdir: “Bu hədislər dindir. Elə isə, dininizi kimdən öyrəndiyinizə diqqət edin.” Bu əsəri Muslim öz “Səhih”inin müqəddiməsində (26) rəvayət etmişdir. Digər əsərdə İbn Sirin demişdir: “Müsəlmanlar isnad barəsində sual verməzdilər. Ara qarışdıqdan sonra isə onlar: “Ravilərinizin adlarını bizə söyləyin” – deməyə başladılar. Beləcə, sünnə əhlinə diqqət yetirilər və onların hədisləri qəbul edilər, habelə,

– Habelə, bu hədisləri başa düşmək üçün onların şərhinə ehtiyac duyulduğundan onları şərh etmək qərarına gəldim və bu işdə, hədisləri şərh edən bir çox kitablara – ələlxüsus da Nəvəvinin ﷺ “Şərh Səhih Muslim” İbn Həcərin ﷺ “Fəthul-Bari”, Mubərəkfurinin ﷺ “Tohfətul-Əhvəzi” adlı kitablarına, habelə, Abdur-Rəzzaq əl-Bədrin bu xüsusda söylədiyi müha-zirələrə müraciət etdim, sonra da bu kitaba etdiyim əlavələri aşağıdakı üslubda tərtib etdim:

– Haşiyələrdə İmam Əbu Abdullah əl-Buxarinin ﷺ bu kitabda nəql etdiyi hədislərin hər birinin hansı hədis kitablarında – xüsusən də məşhur “yeddi kitab”ın¹ hansı birində varid olduğunu qeyd etmişəm. Habelə, Buxari və Muslimin “Səhih”lərindən başqa, digər hədis kitablarında varid olmuş bu hədislərin hökmünü, yəni onların “səhih”, yaxud “həsən” və ya “zəif” olduğunu da qeyd etmişəm və həmin qeydləri “bu əsrin mühəddisi” sayılan şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albaninin hədis kitablarından əldə etmişəm. Üstəlik, bu kitabda varid olmuş, lakin isnadı “zəif” olan hədislərin bir çoxunun mətninin “səhih” olduğunu digər səhih hədislərlə isbat etmişəm.

– Həmçinin, bu kitabdakı hədisləri rəvayət etmiş səhabələr barədə qısa da olsa, məlumat vermişəm və onların fəzilətinə dair bir çox hədislər nəql etmişəm ki, insanlar onların necə şəxsiyyətlər olduqlarını tanısinlar.

– Haşiyələrdə hədislərin mənbəsini qeyd edərkən “bu hədisi Buxari və ya Muslim rəvayət etmişdir” dedikdə, onların məşhur “Səhih”ləri, “bu hədisi Əbu Davud, yaxud Nəsai, yaxud Tirmizi, yaxud İbn Macə rəvayət etmişdir” dedikdə, onların məşhur “Sunən” əsərləri və nəhayət, “bu hədisi Əhməd rəvayət etmişdir” dedikdə, İmam Əhməd ibn Hənbəlin məşhur “Musnəd” əsərini qəsd etmişəm.

bidət əhlinə diqqət yetirilər və onların hədisləri rədd edilərdi” (Muslimin müqəddiməsi, 27). Bu xüsusda Abdullah ibn Mübarək demişdir: “İsnad dindəndir və əgər isnad olmasaydı, əlbəttə ki, hər kəs istədiyi sözü danışardı” (Muslimin Müqəddiməsi, 32).

¹ Burada “yeddi kitab” deyildikdə, Buxari və Muslimin “Səhih”ləri, Əbu Davudun, Tirmizinin, Nəsainin və İbn Macənin “Sunən” əsərləri və nəhayət, İmam Əhmədin “Musnəd” əsəri nəzərdə tutulur.

– Bu kitaba şərhdən əlavə, İmam Buxarinin tərcümeyi-halını, habelə, bəzi hədis terminlərinin izahlı lüğətini və bir də kitabda keçən hədislərdəki İslam əxlaqının xülasəsini əlavə etmişəm. Ayrı-ayrı hədislərdə varid olmuş bu İslam əxlaqını bir yerə cəm edib onların xülasəsini qeyd etməkdə məqsədim, oxucunun işini asanlaşdırmaqdır.

Sonda Qüdrətli Allahdan bu risaləni onu oxuyanlar üçün faydalı etməsini, üstəlik, hamımızın əxlaqını Qurani-Kərimdə buyurulanlara uyğun, həm də Peyğəmbərimizin ﷺ əxlaqı kimi gözəl etməsini diləyirəm.

Ə. Musayev

01.01.2014

İmam Buxarinin tərcümeyi-halı

✻ Adı, kunyəsi, mənsubiyyəti və doğulduğu yer:

İmam, mühəddis, hədis elmində möminlərin əmiri Əbu Abdullah Muhəmməd ibn İsmail ibn İbrahim ibn əl-Muğira ibn Bərdizbəh əl-Cu'finin mövlası əl-Buxari. Diqqət edin, əgər sadəcə əl-Cu'fi deyilsəydi, Buxarinin cufili olduğu güman edilər və beləliklə də, onun nəşəbi yanlış başa düşülərdi. Lakin ərəbcə “əl-Cu'fi mövlahum” yəni cufinin mövlası deyilməklə Cu'finin yaxını olduğu aydın olur. Belə ki, Muhəmməd ibn İsmailin ata babası Muğira o dövrdə Buxaranın əmiri olmuş Yəman əl-Cu'finin əli ilə İslam dinini qəbul etmişdir. Elə bu səbəbdən də, o, Yəman əl-Cu'finin mövlası hesab edilir. Odur ki, İmam Buxarinin tərcümeyi-halında Cu'finin mövlası – yəni yaxını deyilir.

Muhəmməd ibn İsmail əl-Buxari hicrətin 194-cü ilində şəvval ayının on biri cümə günü, Xərtənk adlı, Buxara şəhərinə yaxın bir kənddə dünyaya gəlmişdir. O, atasını tez itirmiş və erkən uşaqlıq çağında gözləri tutulmuşdur. Bir müddət sonra anası yuxusunda İbrahim peyğəmbəri ﷺ görmüş və ondan bu sözləri eşitmişdir: “Ey filankəs, sənin çoxsaylı dualarına görə Allah sənin oğluna görmə qabiliyyətini qaytardı.”

Hələ uşaq ikən Allah ona hədisləri yadda saxlamaq istedadı bəxş etdi. Əbu Cəfər Muhəmməd ibn Əbu Hatim əl-Bərrak demişdir: “Bir dəfə mən Əbu Abdullah əl-Buxaridən soruşdum: “Sən hədisləri necə öyrənməyə başlamısan?” O, belə cavab verdi: “Yaşım on və ya ondan da az olarkən mən yenicə oxumağı öyrənməyə başlayanda hədislərin yadda saxlanılmasının zəruriliyi fikri mənə təlqin edilmişdi. Sonra mən məktəbi tərk etdim və gah bu və gah da başqa bir müəllimin yanında oxumağa başladım. On altı yaşım tamam olanda mən artıq ibn Mübarəkin və Vəkinin kitablarını və onların rəylərini əzbər bilirdim. Sonra anam və qardaşım ilə birlikdə Məkkəyə getdim və hədisləri toplamaq məqsədilə orada yaşamağa başladım. On səkkiz yaşım olduqda isə səhabələr və onların ardıcılıarı və onların fikir və rəyləri haqqında məlumatları toplayıb kitab halına saldı.”

İmam əl-Buxari özünü tamamilə elmə və ibadətə həsr etmişdir. O, tez-tez belə deyirdi: “Mən həyatım boyu heç kimdən bir dirhəmlik də olsa bir

şey satın almamışam və heç kimə bir dirhəmlük də belə olsa bir şey satmamışam.” Bir dəfə ondan soruşurlar ki, bəs çörəyi necə almışdır? Bu suala əl-Buxari belə cavab vermişdir: “Mən bunu kiməsə tapşırırdım, onlar da mənim üçün alardılar.”

İmam əl-Buxari hədsiz utancaqlılıqla, cəsarəti, əliaçıqlığı, möminliyi, bu dünyanın nemətlərindən uzaq durması və Axirətə can atması ilə fərqlənərdi. O, demişdir: “Həqiqətən, mən istərdim ki, Uca Allahla görüşərkən heç kim məni danlamasın.”

İmam əl-Buxari şəxsi ləyaqət və məğrurluq hissinə malik idi. Bir dəfə bir hökmdar uşaqlarına dərs vermək üçün onun dalınca adam göndərir, lakin Buxari ona xəbər göndərir ki, elm axtaranlar bilənlərin yanına özləri gəlməlidir və hökmdarın yanına getməkdən imtina edir.

O, gündüzlər tez-tez oruc tutar, gecələr namaz qılar və, xüsusilə mübarək Ramazan ayında çoxlu Quran oxuyardı. Əbu Bəkr əl-Bəğdadi rəvayət edir ki, Məsihi bin Səid demişdir: “Ramazanın birinci gecəsi girən kimi Muhəmməd bin İsmail əl-Buxarinin dostları onun yanında yığışardı və o, onlarla birlikdə namaz qılar, hər rükətdə Qurandan iyirmi ayə oxuyaraq onu tamam başa çatdırardı.”

Bundan başqa, imam əl-Buxari Quranı hər gün iftardan qabaq tam oxuyub qurtarar və deyərdi: “Quran oxunub qurtardıqdan sonra edilən dua cavabsız qalmır.”

Bir dəfə, o, namaz qılarkən, eşşəkərisi onu on yeddi dəfə çalmışdı. Namazı bitirdikdən sonra, o, dedi: “Baxın görün namaz vaxtı məni narahat edən nə idi?” Adamlar baxdıqda məlum oldu ki, onun bədənində eşşəkərisinin sancmasından on yeddi iz qalmışdır, lakin o, buna baxmayaraq, namazını kəsməmişdir.

✻ Elm öyrənmək üçün getdiyi məmləkətlər:

Allahın ona hələ uşaqlıq çağlarında gözəl yaddaş verməsi gözə çarpırdı. Xəşid bin İsmail aşağıdakıları nəql etmişdir: “Bəsrədə Əbu Abdullah Muhəmməd bin İsmail əl-Buxari, hələ gənc ikən, bizimlə birlikdə hədis biliciləri olan müxtəlif şeyxlərin görüşünə gedərdi və heç vaxt qeydlər aparmazdı. Bir neçə gün sonra biz ona deməyə başladıq ki: “Sən bizimlə müx-

təlif şeyxlərin görüşünə gedirsən, amma heç nə qeyd etmirsən, niyə belə edirsən?" On altı gündən sonra o bizə dedi: "Siz, həqiqətən, çox danışır və mənə irad tutursunuz! Göstərin mənə, nə yazmışınız". Biz də on beş mindən çox hədis qeyd etdiyimiz vərəqlərimizi çıxartdıq, o isə bunların hamısını əzbərdən deməyə başladı və biz isə onun yaddaşına əsasən oxuduqları ilə öz qeydlərimizdə düzəlişlər etdik. Sonra o soruşdu: "Siz indidəmi hesab edirsiniz ki, mən müxtəlif şeyxlərə zarafat xatirinə baş çəkir və vaxtımı hədəf yerə sərf edirəm?" – və bundan sonra bizə məlum oldu ki, yaddaşda heç kim onu ötüb keçə bilməz."

Buxari hələ gənc ikən hədis dinləmək istəyən bəsrəlilər, istədiklərinə nail olana qədər onun ardınca düşər, onu hər hansı bir yolun üstündə oturdar və ətrafına minlərlə dinləyici yığışardı, onların əksəriyyəti onun, o zaman bığsız gənc olmasına baxmayaraq, dediklərini yazardılar.

Buxarinin gözəl yaddaşa malik olması və mütləq dəqiqliklə fərqlənməsinə bir sübut da onun bir dəfə Səmərqəndə gələrkən dörd yüz nəfər hədis bilicisi ilə görüşməsidir. Onlar öz aralarında Şamdan və İraqdan olan hədislərin isnadını və rəvayətçilərin adlarını qarışdıraraq, bəzi hədislərin isnadını başqalarının mətninə qatdılar və bunların hamısını əl-Buxariyə oxudular. O isə hansı isnadın əslində hansı mətnə aid olduğunu bir-bir göstərdi və onları müvafiq qaydada düzdü və orada olanlardan heç kim heç bir isnadda və ya mətnə bir yanlışlıq tapa bilmədi. Belə bir şey Bağdadda da olmuşdu. Xəbər verilir ki, o, kitabı bir dəfə oxuduqda, onun məzmununu əzbərləyirdi, belə xəbərlər çoxdur.

Əbu Abdullah Muhəmməd ibn İsmail əl-Buxari elm öyrənmək üçün bir çox ölkələrə – Şam, Misir, Bəsrə, Bağdad, Kufə, Dəməşq, Hicaz (Məkkə, Mədinə), Bəlx, Xorasan, Nisabur və s. səfər etmişdir.

✿ Ən məşhur şeyxləri:

Buxari getdiyi müxtəlif ölkələrdə görüşdüyü mindən çox şeyxdən eşitdiyi hədisləri rəvayət etmişdir. Burada onun şeyxləri şagirdlərinin nəinki hamısı haqqında danışmaq, hətta onların sadəcə olaraq adlarını çəkmək belə mümkün deyil. Ona görə, biz onlardan ən məşhur olanları xatırlamağa məcbur olacağıq. Buxarinin ən məşhur şeyxləri sırasına Həmməd bin

Şakir, Tahir bin Məhlid, imam Əhməd bin Hənbəl, Əli ibn Mədini, Məkki ibn İbrahim əl-Bəlxi, Abdullah bin Musa əl-Əbsi, Əbu Bəkr əl-Humeydi, İbrahim bin Makil, Əbu Təlhə bin Əli əl-Baradi ən-Nəsəfi, İbrahim bin əl-Munzir, Adəm bin İyas, Abdan bin Osman əl-Mərvəzi, Əbu Asim əş-Şeybani və Yəhya bin Məin.

❁ Tələbələri:

Onun tələbələrinin sayı olduqca çoxdur. Fərabri demişdir: “Buxarinin “Səhih” əsərini onun özündən doxsan min nəfər eşitmişdir.” Onlardan bəziləri aşağıdakılardır:

Muslim ibn Həccac, Əbu İsa Tirmizi, Mərvəzi, Nəsai, Abdullah ibn əl-Munir, əl-Musnədi, İbn Quteybə, İshaq əs-Sərmari və başqaları.

❁ İslam alimlərinin İmam Buxari haqqında rəyləri:

İmam əl-Buxarinin müasirləri olmuş alimlərin böyük əksəriyyəti onu tərifləmişlər. Demək kifayətdir ki, hədis elmi sahəsində o, möminlərin əmiri ləqəbinə layiq görülmüşdür ki, bu heç kim tərəfindən inkar edilməmişdir. Bir dəfə İmam Müslim İmam Buxarinin alnından öpərək ona demişdir: “Ey müəllimlərin müəllimi, mühəddislərin ağası və hədis qüsurlarının həkimi, icazə ver başından öpüm” və bundan sonra, görüşə¹ görə günahların bağışlanması haqqında hədisə dair bir sual vermişdi və Buxari də ona bu hədisin qüsurlarını göstərmişdi. O izah edib qurtardıqdan sonra, Müslim ona demişdi: “Ancaq paxıl adamlar sənə nifrət edə bilər! Şahidlik edirəm ki, bu dünyada sənə bənzəri olan yoxdur!”

Bundər demişdir: “Ən yaxşı mühəddis dörd nəfərdir: Reyli Əbu Zura, Nisaburlu Müslim, Səmərqəndli əd-Darimi və Buxaralı əl-Buxari.”

İmam Əhməd demişdir: “Xorasanda hələ onun bənzəri olmamışdır.”

¹ Burada keçirilən görüş zamanı Allahın adının çəkilməməsi və danışığın boş danışığın olması nəzərdə tutulur. Rəvayət edilir ki, möminlərin anası Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “Allahın rəsulu ﷺ kiminləsə görüşəndə, ya Quran oxuyar, ya da namaz qılardı, axırda isə o, mütləq deyərdi: “Şükr Sənə, ey Allahım, həmd olsun Sənə, şahidlik edirəm ki, Səndən başqa ilah yoxdur, Səndən bağışlanma diləyirəm və Sənə tövbə edirəm (Subhanəkə, Allahummə və bihəmdikə, əşhədu ən lə ilahə illə Əntə, əstəğfirukə və ətubu iləykə).”

Əli ibn Mədinə demişdir: "Buxari heç vaxt özünə bənzərinə rast gəlməmişdir."

İshaq bin Rahuyə demişdir: "Əgər o Həsənin² zamanında yaşasa idi, insanların onun hədislərinə, onun biliklərinə, onun fiqhi bilməsinə hökmən ehtiyacı olardı."

Əbülabbas əd-Dələvi rəvayət etmişdir ki, Bağdad camaatının Buxariyə məktubunda belə sözlər yazılmışdı: "Sən onlarla olduqca xeyir müsəlmanları tərk etməz. Səndən sonra yaxşısı tapılmaz, sənin yerin həmişə hiss olunacaq."

Əbu Hatim ər-Razi demişdir: "Həqiqətən, o, Bağdada gələnlərin ən bilicisi idi."

İbn Xuzeymə demişdir: "Göy qübbəsi altında Allahın Rəsulunun ﷺ hədisləri haqqında Buxaridən daha məlumatlı nə bir adam, nə də daha çox hədis yadda saxlayan görmüşəm."

Tirmizi demişdir: "Mən nə İraqda, nə də Xorasanda tarixi Muhəmməd ibn İsmaildən daha yaxşı bilən, hədislərin və onların isnadlarının qüsurlarını araşdıran daha üstün olanını görmədim."

Nəsai demişdir: "O, inanılmaz dərəcədə zəkalı bir mühəddisdir. İslam tarixində ilk səhih kitab yazan da odur."

İbn Kəsir demişdir: "O, bir dəfə kitaba baxmaqla onu əzbərləyirdi."

İbn Mücahid demişdir: "Muhəmməd ibn Səlləmin yanında idim. O mənə dedi: Bir az əvvəl gəlmiş olsaydın, sənə yetmiş min hədis əzbər bilən uşağı göstərərdim."

Quteybə ibn Səid demişdir: "Fəqihlərlə, zahidlərlə və abidlərlə oldum, lakin Məhəmməd ibn İsmail kimisini görmədim. O, öz zamanında Ömər (Allah ondan razı olsun) kimi idi."

Bəzi alimlər onun barəsində belə demişlər: "Buxari Allahın yer üzərində yeriyən ayətlərindəndir."

✻ Vəfatı:

İmam Buxari hicrətin 256-cı ilində Buxaradan Səmərqəndə gedərkən vəfat etmişdir.

² Söhbət böyük tabiirlərdən olmuş əl-Həsən əl-Bəsridən (728 – 842 h) gedir.

✻ Buxarinin yazdığı əsərlərdən bəziləri:

- “əs-Səhih”. Kitabın tam adı: “əl-Cami əs-Səhih əl-Musnəd min Hədisi Rasulilləhi sallallahu aleyhi və səlləmə və Sunənihi və Əyyamih.”

- “Əsamis-Səhabə”
- “ət-Tarixul-Kəbir”
- “ət-Tarixul-Ovsat”
- “ət-Tarixus-Sağir”
- “Qadayəs-Sahəbə vət-Tabiin”
- “əl-İləl”
- “əl-Kunə”
- “Birrul-Valideyn”
- “əl-Məbsut”
- “ət-Təfsirul-Kəbir”
- “əl-Musnədul-Kəbir”
- “Cuzu Raful-Yədeyn fis-Saləti”
- “Cuzul-Qiraəti Xalfəl-İmam”
- “Xalqu Əfalil-İbad”

*İmam Muhəmməd ibn İsmail ibn İbrahim əl-Buxariyə
Allah rəhmət etsin və onu əsərlərinə görə mükafatlandırsın!*

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə!

قال الحافظ أبو عبد الله محمد بن إسماعيل بن إبراهيم البخاري:

١ - بَابُ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا﴾

**Hafiz Əbu Abdullah Muhəmməd ibn İsmail ibn İbrahim
əl-Buxari demişdir:³**

**1-ci fəsil. Uca Allahın “Biz insana valideynləri ilə
gözəl davranmağı⁴ buyurduq” ayəsi⁵**

١ - أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ حَامِدٍ بْنُ هَارُونَ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ الْبُخَارِيُّ
الْمَعْرُوفُ بِابْنِ النَّيَّازِ قِرَاءَةً عَلَيْهِ فَأَقَرَّ بِهِ قَدِمَ عَلَيْنَا حَاجًّا فِي صَفَرِ سَنَةِ سَبْعِينَ وَثَلَاثِمِئَةً، قَالَ:
أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَبْرِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ الْجَلِيلِ بْنِ خَالِدٍ بْنِ حُرَيْثٍ الْبُخَارِيُّ الْكَرْمَلِيُّ الْعَبْقَسِيُّ الْبَزَّازُ سَنَةَ
اَثْنَتَيْنِ وَعِشْرِينَ وَثَلَاثِمِئَةً، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمَعْبُورِ بْنِ

³ İmam Buxari öz kitabını bu ünvanla başlamaqla sanki onu oxuyan adama demək istəyir ki, “Ey şəriət ədəblərini öyrənmək istəyən, İslamın ali əxlaqına yiyələnməyə can atan müsəlman, bil ki, bu ədəb və əxlaqla davranılmağa ən çox layiq olan kimsə valideynlərdir.”

⁴ Uca Allah bu ayədə “gözəl davranmaq” deyəndə, insana, ümumiyyətlə, hər bir işdə, hər bir halda və hər zaman valideyni ilə gözəl rəftar etməyi əmr edir. Hətta bir çox ayələrdə Öz haqqı ilə yanaşı, valideyn haqqını ödəməyi buyurur. Məsələn: “Allaha ibadət edin və heç bir şeyi Ona şərik qoşmayın! Valideynlərə, qohum-əqrəbaya, yetimlərə, kasıblara, yaxın və uzaq qonum-qonşuya, yol yoldaşına, müsafirə və sahib olduğunuz kölə və kəməzlərə yaxşılıq edin!” (ən-Nisa, 36), yaxud: “Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və ata-ana ilə yaxşı davranmağı buyurmuşdur” (əl-İsra, 23), və ya: “Mənə və valideynlərinə şükür et!” (Loğman, 14).

⁵ Ayənin tamamı belədir: “Əgər onlar bilmədiyin bir şeyi Mənə şərik qoşmağın üçün səni məcbur etsələr, onlara güzəştə getmə. Dönüşünüz Mənə olacaq, Mən də bütün etdikləriniz barədə sizə xəbər verəcəyəm” (əl-Ənkəbut, 8). Bu ayə Səd ibn Vəqqas ؓ barədə nazil olmuşdur (Bu kitabda keçən 24-cü hədisə bax).

الأَخْنَفُ الْجُعْفِيُّ الْبُحَارِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: الْوَلِيدُ بْنُ الْعِزَّارِ أَخْبَرَنِي قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَمْرٍو الشَّيْبَانِيَّ، يَقُولُ: حَدَّثَنَا صَاحِبُ هَذِهِ الدَّارِ، وَأَوَّمَأَ بِيَدِهِ إِلَى دَارِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ: أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ؟ قَالَ: ((الصَّلَاةُ عَلَى وَفْتِهَا))، قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: ((ثُمَّ بُرُّ الْوَالِدَيْنِ))، قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: ((ثُمَّ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ))، قَالَ: حَدَّثَنِي بِهِنَّ، وَلَوْ اسْتَزِدُّنَّهُ لَزَادَنِي.

(1) Vəlid ibn Ayzar demişdir: “(Bir gün) Əbu Amr əş-Şeybani əli ilə Abdullahın⁶ evini göstərüb dedi: “Bu evin sahibi⁷ bizə belə rəvayət etmişdir: “Mən Peyğəmbərdən ﷺ soruşdum: “Allahın ﷻ ən çox sevdiyi⁸ *əməl*

⁶ Burada Abdullah deyildikdə, məşhur səhabə Abdullah ibn Məsud ibn Gafil ibn Həbib əl-Huzəli ؓ nəzərdə tutulur. Gənc yaşlarında İslam dinini qəbul etmiş və iki dəfə hicrət etmiş mühacirlərdən, müsəlmançılığı ilk əvvəl qəbul etmiş altı nəfərin altıncısı, özü də çox arıq, bəstədoy, mülayim, həm də iradəsi möhkəm bir adam olmuşdur. Peyğəmbərdən ﷺ sonra Məkkədə Qurani ilk dəfə ucadan oxuyan səhabədir. Abdullah ibn Məsud ؓ Qurani ən yaxşı bilənlərdən idi. O, demişdir: “Allahın Kitabından nazil olmuş elə bir ayə yoxdur ki, mən onun harada və nə səbəbdən nazil olduğunu bilməyim.” Xeyləmə rəvayət edir ki, bir dəfə mən Abdullah ibn Amr ibn əl-Asın yanında ikən o, Abdullah ibn Məsudu yada saldı və dedi: “Mən Peyğəmbərin ﷺ “Qurani dörd nəfərdən öyrənin: Abdullah ibn Məsuddan, Əbu Huzeyfənin azad etdiyi köləsi Salimdən, Ubeyy ibn Kəbdən və Muaz ibn Cəbəldən” dediyini eşitdiyim gündən bəri Abdullahı sevirəm. Abdullah ibn Məsud ؓ hicrətin 32-ci ilində Mədinə şəhərində vəfat etmiş və Bəqi qəbiristanlığında dəfn edilmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 87-ci tərcümeyi-hal).

⁷ Bu, dəlildir ki, hədisi danışan rəvayin adını zikr etmədən, sadəcə işarə etməklə onu tanımaq caizdir.

⁸ Burada səhabə Allahın sevdiyi ən fəzilətli əməllər barədə soruşur. Demək, Allah fəzilətli əməlləri sevir. Bu da, Allahın fəli sifətlərindəndir. Allahın hər hansı bir əməli və ya bir kimsəni sevməsi Qurani Kərimdə də öz təsdiqini tapmışdır. Uca Allah buyurur: “**Yaxşılıq edin! Həqiqətən, Allah yaxşılıq edənləri sevir**” (əl-Bəqərə, 195); digər ayədə buyurur: “**Şübhəsiz ki, Allah tövbə edənləri də sevir, pak olanları da**” (əl-Bəqərə, 222); başqa bir ayədə buyurur: “**Həqiqətən, Allah müttəqiləri sevir**” (ət-Tovbə, 4). Allahın sevgisini qazanmaq üçün isə Peyğəmbərin ﷺ yolunu tutub getmək lazımdır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**De: “Əgər siz Allahı sevirsinizsə, mənim ardımca gəlin ki, Allah da sizə sevsin və günahlarınızı bağışlasın. Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir**” (Ali-İmran, 31). Üstəlik, bu sevgini Allahın Özündən diləmək gərəkdir. Peyğəmbər ﷺ dua edib deyərdi: “**Allahummə, inni əs-əlukə hubbəkə və hubbə mən yuhibbukə və hubbə əməlin yuqarribuni ilə hubbikə!** (Allahım, Sənin məhəbbətini və Səni sevmənin məhəbbətini qazanmağı, Sənin məhəbbətinə yaxınlaşdıracaq hər bir əməli sevməyi Səndən diləyirəm!)”

hansı əməldir?" O, buyurdu: "Namazı öz vaxtında¹ qılmaq." Mən dedim: "Sonra hansıdır?" O, buyurdu: "Valideynlərin qayğısına qalmaq."² Mən dedim: "Sonra hansıdır?" O, buyurdu: "Allah yolunda³ cihad etmək."⁴

(Abdullah ibn Məsud ؓ) dedi: "Bunları mənə Peyğəmbər ﷺ söylədi. Əgər yenə soruşsaydım,¹ əlavə edərdi."²

(Musnəd Əhməd 5/243). Habelə, bu sevgiyə nail olmaq üçün Peyğəmbərin ﷺ "Dünyaya könül bağlama, Allah səni sevsin..." (Sunən İbn Macə, 4102) nəsihətini yerinə yetirmək lazımdır. Hədisdən o da aydın olur ki, Allah namaz qılmayanları, valideynin üzünə ağ olanları və Allah yolunda olan cihadı tərk edənləri sevmir.

¹ Bu, dəlildir ki, gündəlik qılınan beş namazın hər biri öz vaxtında qılınmalıdır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **"Namazı lazımı qaydada qılın. Çünki namaz qılmaq möminlərə müəyyən olunmuş vaxtlarda vacib edilmişdir"** (ən-Nisa, 103); başqa bir ayədə O, buyurur: **"Namazları və günortadan sonrakı orta namazı qoruyun və Allah qarşısında mütiliklə durun"** (əl-Bəqərə, 238). İbn Kəsir bu ayəni təfsir edərkən demişdir: "Uca Allah bu ayədə *müsləmanlara* namazları öz vaxtında qılmağı, habelə, onları doğru-düzgün yerinə yetirməyi əmr edir. Buxari və Muslimin "Səhih" əsərlərində də bu öz təsdiqini tapmışdır. Həmin hədisdə Peyğəmbər ﷺ İbn Məsudun ؓ "Ən fəzilətli *əməl* hansı əməldir?" sualına belə cavab vermişdir: "Namazı öz vaxtında qılmaq" (İbn Kəsirin təfsiri).

² Diqqət edin! Ayələrdə olduğu kimi, bu hədisdə də valideyn haqqı Allahın haqqı ilə yanaşı zikr edilir. Bu da, valideyn haqqının nə dərəcədə vacib olduğunu bildirir.

³ Bu, dəlildir ki, ancaq ixlasla, Allahın Kəlməsini ucaltmaq məqsədilə yerinə yetirilən yətilən cihad əsl cihad sayılır. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Əbu Musa ؓ rəvayət etmişdir ki, bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: "Ya Rəsulullah, Allah yolunda vuruşmaq nə deməkdir? Axı bizlərdən kimisi qəzəbinə görə, kimisi də namusuna görə vuruşur." Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Hər kim Allahın Kəlməsini ucaltmaq üçün vuruşarsa, Allah ﷻ yolunda vuruşmuş olar" (Səhih əl-Buxari, 123); digər rəvayətdə Əbu Musa ؓ demişdir: "Bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: *"İnsanlardan* kimisi qənimət əldə etmək üçün, kimisi ad-san qazanmaq üçün, kimisi də özünü göstərmək üçün vuruşur. Bunlardan hansı biri Allah yolunda *vuruşmaq* sayılır?" Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Kim, Allahın Sözü *hər şeydən* uca olsun deyə vuruşarsa, o, Allah yolunda *vuruşmuş* olar" (Səhih əl-Buxari, 2810). Bu hədislər dəlildir ki, Allah yolunda cihad etmək Allahın sevdiyi ən əfzəl əməllərdən sayılır (Sunən Əbu Davud, 3462; Silsilətul-Əhədis-Səhihə, 1/15; Səhih əl-Cami, 423).

⁴ Hədisdəki bu tərtib, yəni cihadın valideyn haqqını ödəməkdən sonra gəlməsi o deməkdir ki, cihada getmək üçün ata-ananın izni olmalıdır. Abdullah ibn Amrın ؓ rəvayət etdiyi hədisdə deyilir ki, bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib cihada getmək istədiyini ona bildirdi. Peyğəmbər ﷺ ondan: "Valideynlərin sağdırmı?" – deyə soruşdu. O "Bəli!" – deyə cavab verdikdə, Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Elə isə, onlar üçün çalış!" (əl-Ədəbul-Mufrad, 20).

۲- حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْلَى بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: ((رِضَا الرَّبِّ فِي رِضَا الْوَالِدِ، وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ)).

(2) Abdullah ibn Ömər³ demişdir: “Rəbbin razılığı valideynin razılığına görə, qəzəbi də valideynin qəzəbinə görədir!”⁴⁵

¹ İbn Məsudun ﷺ bu sözündən aydın olur ki, onun Peyğəmbərə ﷺ bundan artıq sual verməməsinin səbəbi olmuşdur. Buradakı rəvayətdə həmin səbəb açıqlanmasa da, imam Muslimin “Səhih”ində o, nəyə görə daha çox sual vermədiyini açıqlayıb demişdir: “Mən Peyğəmbəri ﷺ yormağ istəmədiyim üçün ona bundan artıq sual vermədim” (Səhih Muslim, 252). Bu, dəlildir ki, elm almaq istəyən kimsə alimə ehtiramla yanaşmalı, həddini aşmamalı və öz sualları ilə qarşısındakı alimi bezdirməməlidir. Həmçinin, İbn Məsudun ﷺ “əlavə edərdi” sözü o deməkdir ki, bu üç əməldən başqa daha fəzilətli əməllər də vardır. Məsələn, Əbu Hureyrənin ﷺ rəvayət etdiyi hədisdə deyilir ki, Peyğəmbərdən ﷺ soruşdular: “Hansı əməl ən əfzəl *əməl* sayılır?” Dedi: “Allaha və Onun rəsuluna iman gətirmək.” Soruşdular: “Sonra hansıdır?” Dedi: “Allah yolunda cihad etmək.” Yenə soruşdular: “Sonra hansıdır?” Dedi: “Qəbul olunmuş həcc” (Səhih əl-Buxari, 26; Səhih Muslim, 248).

² Bu hədisi Buxari (5970), Muslim (139), Tirmizi (2019), Nəsai (1580) və Əhməd (1/410) rəvayət etmişdir.

³ Əbu Abdur-Rəhman Abdullah ibn Ömər ibn Xattab əl-Ədəvi əl-Qurəşi رضى الله عنه Rəsulullahın ﷺ azyaşlı səhabələrindəndir. Uşaq ikən İslamı qəbul etmiş, sonra da atası ilə birgə Mədinəyə hicrət etmişdir. Xəndək döyüşündə iştirak etmiş və ağac altında beyət edənlərdən olmuşdur. Ən çox hədis rəvayət edən yeddi səhabədən biridir. Rəsulullahdan ﷺ 2630 hədis rəvayət etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 45-ci tərcümeyi-hal). İbn Ömər رضى الله عنه bacısı Həfəsədən rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ ona belə demişdir: “Həqiqətən də, Abdullah əməlisaleh bir adamdır” (Səhih əl-Buxari, 3740-3741).

⁴ Burada “razılığına görə” deyildikdə, mütləq şəkildə razılıq, habelə, “qəzəbinə görə” deyildikdə, mütləq şəkildə qəzəblənmə nəzərdə tutulmur. Ola bilər ki, valideyn adama asiliyi əmr etsin və adam ona asi olaraq Allahın buyuruğunu yerinə yetirsin və nəticədə Allahı razı salıb, valideyni qəzəbləndirsin. Belə hallar müstəsnaıdır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Əgər onlar bilmədiyən bir şeyi Mənə şərik qoşmağın üçün səni məcbur etməyə cəhd göstərsələr, onlara güzəştə getmə! Dünyada onlarla gözəl davran. Mənə üz tutanların yolu ilə get! Sonra isə dönüşünüz Mənə olacaq, Mən də nə etdikləriniz barədə sizə xəbər verəcəyəm”** (Loğman, 15).

⁵ Burada bu hədisin mətni “mövquf” isnadla, yəni yalnız səhabəyə (Abdullah ibn Ömərə رضى الله عنه) istinad edilərək rəvayət edilmiş olsa da, imam Tirmizinin “Sunən” əsərində (2020) həmin hədis Abdullah ibn Amr ibn Asdan رضى الله عنه “mərfu” isnadla, yəni Peyğəmbərə ﷺ istinad edilərək rəvayət olunmuşdur. Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində olan bu rəvayətin “həsən”, Tirmizinin rəvayətinin isə “səhih”

olduğunu demişdir (Səhih əl-Cami, 3506; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 516; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2501 və 2503).

٢- باب بر الأم

2-ci fəsil. Ananın qayğısına qalmaq¹

٣- حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ هَازِنِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَبْرُ؟ قَالَ: ((أُمُّكَ))، قُلْتُ: مَنْ أَبْرُ؟ قَالَ: ((أُمُّكَ))، قُلْتُ: مَنْ أَبْرُ؟ قَالَ: ((أُمُّكَ))، قُلْتُ: مَنْ أَبْرُ؟ قَالَ: ((أَبَاكَ، ثُمَّ الْأَقْرَبَ فَلِأَقْرَبَ)).

(3) Bəhz ibn Həkim atasından, o da babasından² belə rəvayət etmişdir:³ “Mən (Peyğəmbərdən ﷺ) soruşdum: “Ya Rəsulullah, mən kimə qayğı göstərməliyəm?”⁴ Dedi: “Anana!” (Yenə) soruşdum: “Kimə qayğı göstərməliyəm?” Dedi: “Anana!” (Yenə) soruşdum: “Kimə qayğı göstərməliyəm?” Dedi: “Anana!”⁵ (Yenə) soruşdum: “Kimə qayğı göstərməliyəm?” Dedi: “Atana, sonra da ən yaxın və ən yaxın olanlara.”

¹ İmam Buxari fəslə belə ad verməklə bu xüsusda ananın hamıdan üstün olduğunu bildirmək istəmişdir. Burada “qayğı” deyildikdə, ananın rifahı üçün göstərilən diqqət, onun fikrini çəkmək, dərdinə qalmaq, onunla gözəl rəftar etmək və başqa bu kimi xeyirxahlıqlar nəzərdə tutulur.

² Bəhz ibn Həkimin babası – Muaviyə ibn Heydə əl-Quşeyri əl-Bəsri ﷺ Peyğəmbərin səhabəsidir (İkmal Təhzib əl-Kəmal, 4635-ci tərcümeyi-hal).

³ Bu hədisi Əbu Davud, (5141), Tirmizi (2018) və Əhməd (1/410) rəvayət etmişdir. (Bu hədis “həsən”dir. Bax: Səhih əl-Cami, 1399.) Hədisin isnadı “həsən” olsa da, mətni səhih hesab edilir. (Bax: Səhih əl-Buxari, 5971 və Səhih Muslim, 2548).

⁴ Səhabənin bu cür sual verməsi, habelə, əvvəlki fəsildə İbn Məsudun ﷺ “Allahın ən çox sevdiyi əməl hansı əməldir?” sualı və ümumiyyətlə, səhabələrin Peyğəmbərdən ﷺ ən əfzəl olanlar barədə soruşması onların xeyirxah işlərdə daim öndə getmək istədiklərindən xəbər verir. Uca Allah onların bu xüsusiyyəti barədə belə buyurur: **“Həqiqətən, Rəbbinin qorxusundan əsim-əsim əsənlər, Rəbbinin ayələrinə iman gətirənlər, Rəbbinə şərik qoşmayanlar, Rəbbinə qayıdacaqlar deyər yerinə yetirməli olduqlarını qəlbləri qorxa-qorxa yerinə yetirənlər – məhz onlar yaxşı işlər görməyə tələsər və bu işlərdə öndə gedərlər”** (əl-Muminun, 57-61).

⁵ Peyğəmbərin ﷺ anaya olan qayğını üç kərə təkrar etməsi, bu xüsusda ananın atadan üstün olmasını göstərir. Övladın dünyaya gəlməsi və böyüyüb boya-başa çatması üçün, əlbəttə ki, ana hamıdan çox əziyyət çəkir. Nə ata, nə də başqa birisi ananın çəkdiyi əziyyəti çəkə bilməz. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Biz insana ata-anasının qayğısına**

٤- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنِّي حَطَبْتُ امْرَأَةً، فَأَبَتْ أَنْ تَنْكِحَنِي، وَحَطَبَهَا غَيْرِي، فَأَحَبَّتْ أَنْ تَنْكِحَهُ، فَعَرِثْتُ عَلَيْهَا فَقَتَلْتُهَا، فَهَلْ لِي مِنْ تَوْبَةٍ؟ قَالَ: أُمُّكَ حَيَّةٌ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: تُبِّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَتَقَرَّبْ إِلَيْهِ مَا اسْتَطَعْتَ. فَذَهَبْتُ فَسَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ: لِمَ سَأَلْتَهُ عَنْ حَيَاةِ أُمِّهِ؟ فَقَالَ: إِنِّي لَا أَعْلَمُ عَمَلًا أَقْرَبَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ بَرِّ الْوَالِدَةِ.

(4) Əta ibn Yəsar rəvayət edir ki, bir nəfər İbn Abbasın¹ yanına gəlib dedi: “Mən bir qadına elçi göndərdim, o isə mənə ərə gəlməkdən imtina etdi. Lakin başqa birisi ona elçi göndərdi və o, həmin adama ərə getməyə razılıq verdi. Mən də qısqanlıq² üzündən o qadını öldürdüm. Hər-

qalmağı əmr etdik. Anası onu *bətnində* gündən-günə zəiflədiyinə baxmayaraq daşı-mışdır. Onun süddən kəsilməsi isə iki il ərzində olur” (Loğman, 14); digər ayədə buyurur: “Biz insana ata-anasının qayğısına qalmağı tövsiyə etdik. Anası onu *bətnində* əziyyətlə daşımış və əziyyətlə doğmuşdur. Onun *bətnində* daşınma və süddən kəsilmə müddəti otuz ay çəkir” (əl-Əhqaf, 15). Ayələrə diqqətlə nəzər salsaq, onların bu fəsildəki hədislə olan bağlılığını görə bilərik. Belə ki, hədisdə Peyğəmbər ﷺ anaya olan qayğını üç dəfə təkrar edir, bu ayələrdə də ananın öz övladına çəkdiyi üç ən böyük əziyyət xüsusilə vurğulanır: onu *bətnində* daşması, sonra dünyaya gətirməsi və nəhayət, əmizdirməsi. Bu ayələr insana keçmişini xatırlatmaqla onu öz anasının qeydinə qalmağa təşviq edir.

¹ Əbul-Abbas Abdullah ibn Abbas ibn Abdul-Muttəlib əl-Hasimi رحمته الله hicrətdən az əvvəl dünyaya gəlmiş və nəhayət, Məkkənin fəthindən sonra ata-anası ilə birgə Mədinəyə hicrət etmişdir. Təqribən otuz ay Peyğəmbərin ﷺ səhabəsi olmuşdur. Hicrətin 68-ci ilində yetmiş bir yaşında vəfat etmişdir. O, müfəssirlərin imamı və ən çox hədis rəvayət etmiş yeddi səhabədən biridir. Peyğəmbərdən ﷺ 1660 hədis rəvayət etmişdir. (Siyər Əlam ən-Nubələ, 51-ci tərcümeyi-hal). Peyğəmbər ﷺ onu bağrına basıb: “Allahım, ona hikmət öyrət!”, digər rəvayətdə “Allahım, ona Quranı öyrət!” – demişdir (Səhih əl-Buxari, 3756). Bir başqa rəvayətdə İbn Abbas رحمته الله demişdir: “Peyğəmbər ﷺ ayaqyoluna girdi və mən onun üçün su qoydum. Ayaqyolundan çıxdıqdan sonra Peyğəmbər ﷺ: “Bunu kim qoydu?” – deyər soruşdu. Ona *bu haqda* xəbər verildikdə o, dedi: “Allahım, dini başa düşməyi ona müyəssər et!” (Səhih əl-Buxari, 143).

² Belə qısqanlıq şəritə zidd olan əməllərdən hesab edilir. Haqsız yerə kimsənin canına qıymaq isə haram buyurulmuşdur.

gah tövbə etsəm, qəbul olarmı?"¹ İbn Abbas soruşdu: "Anan sağdırmı?"² O: "Xeyr!" – deyə cavab verdi. İbn Abbas dedi: "Allaha ﷻ tövbə et və bacardığın qədər Ona yaxınlaş!"³

¹ Bu, dəlildir ki, günahın böyüklüyündən asılı olmayaraq, hər bir insan Allahın mərhəmətindən ümidini üzməməlidir. Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: **"Ey Mənim özlərinə qarşı həddi aşmış qullarım! Allahın mərhəmətindən ümidinizi üzməyin. Şübhəsiz ki, Allah bütün günahları bağışlayır. O, həqiqətən, Bağışlayandır, Rəhmlidir!"** (əz-Zumər, 53). Həmçinin, bu rəvayətdən açıq-aydın görünür ki, Uca Allah bu adamı İbn Abbas kimi alimdən tövbə barədə soruşmağa müvəffəq etmişdir. Belə günaha görə tövbə etmək hər adama nəsib olmur. Yer üzündə neçə-neçə insanlar var ki, haqsız yerə başqalarının canına qəsd edir, sonra səmimi-qəlbdən tövbə etmək ona nəsib olmur. Halbuki, əgər tövbə etsələr, Allahın Başğılayan və Rəhmli olduğunu görürlər. Bu xüsusda rəvayət edilmiş hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: "İsrail oğullarından birisi doxsan doqquz adam öldürmüşdü. Bundan sonra o, bir rahibin yanına gəlib *günahını etiraf etdi* və ondan: "Tövbə etsəm, qəbul olarmı?" – deyə soruşdu. Rahib: "Xeyr!" – dedikdə bu adam onu da öldürdü. Sonra o, *sualına cavab tapmaq üçün* soruşmağına davam etdi. *Axırda elmlə* bir adam ona: "(Tövbə et, sonra) filan kəndə get!" – dedi. Yolda ölüm onu haqladı və o, ölərkən sinəsini həmin kəndə doğru çevirdi. Bu vaxt rəhmət mələkləri ilə əzab mələkləri ona görə öz aralarında çəkişməyə başladılar. Allah yerin bu tərəfinə: "Yaxınlaş!", o tərəfinə isə: "Uzaqlaş" – deyə vəhy etdi. Sonra da *mələklərə*: "Bunların arasındakı məsafəni ölçün!" – deyə buyurdu. *Məsafə ölçüldükdən sonra* bu adamın o kəndə bir qarış daha yaxın olduğu bəlli oldu və *Allah* onu bağışladı" (Səhih əl-Buxari, 3470). Odur ki, bilmədiklərinizi bilənlərdən soruşun.

² İbn Abbasın ﷺ bu sözü o deməkdir ki, ananın qayğısına qalmaq kimi xeyirxah əməllər böyük günahların silinməsi üçün kəffarə hesab olunur. İbn Abbasın bu cür hökm verməsi tam sünnəyə uyğundur. İbn Ömər ﷺ rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: "Mən böyük bir günaha batmışam. Əgər tövbə etsəm, qəbul olarmı?" Peyğəmbər ﷺ ondan: "Anan varmı?" – deyə soruşdu. Adam: "Xeyr!" – deyə cavab verdi. Peyğəmbər ﷺ ondan: "Xalan varmı?" – deyə soruşdu. O: "Bəli" – deyə cavab verdikdə, Peyğəmbər ﷺ ona: "Onun qeydinə qal" – deyə buyurdu. (Sunən ət-Tirmizi, 2027; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2504). Demək, xala, ananı əvəz edir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Xala, ana yerindədir!" (Səhih əl-Buxari, 2699).

³ Tövbə etdikdən sonra yaxşı işlər görmək günahların silinməsi üçün kəffarə sayılır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **"Həqiqətən, yaxşı işlər pis əməlləri silib aparır"** (Hud, 114); başqa bir ayədə Allah buyurur: **"Ancaq tövbə edib iman gətirən və saleh əməllər edənlərdən başqa. Allah onların pis əməllərini yaxşı əməllərlə əvəz edər."** (əl-Furqan, 70). Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: "Pisliyin ardınca yaxşılıq et ki, bu yaxşılıq həmin pisliyi silib aparsın" (Sunən ət-Tirmizi, 1987).

(Əta ibn Yəsar demişdir): “Mən gedib¹ İbn Abbasdan soruşdum: “Nə üçün sən ondan anasının sağ olub-olmadığını soruşdun?” İbn Abbas dedi: “Çünkü mən Allah ﷻ yanında ana qayğısını çəkməkdən daha yaxın bir əməl bilmirəm.”²

¹ Əta ibn Yəsarin bu hərəkəti, onun necə əxlaq sahibi olduğundan xəbər verir. Diqqət edin, adam İbn Abbasın ﷺ sözünü yarımçıq kəsib həmin vaxt ona sual vermir, əksinə, bir müddət keçdikdən sonra ona yaxınlaşıb məsələyə aydınlıq gətirməsini xahiş edir.

² Şeyx Albani bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir. (Bax: Səhih əl-Ədəbul-Mufrad, 4; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2799).

۳- باب ير الأب

3-cü fəsil. Atanın qayğısına qalmaq¹

• حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ شُبْرُمَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، مَنْ أَبْرُ؟ قَالَ: ((أُمُّكَ))، قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: ((أُمُّكَ))، قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: ((أُمُّكَ))، قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: ((أَبَاكَ)).

(5) Əbu Hureyrə² رəvayət edir ki, (bir nəfər Peyğəmbərdən ﷺ) soruşdu: “Ya Rəsulullah, mən kimə qayğı göstərməliyəm?” O, dedi: “Anana!” (Yenə) soruşdu: “Sonra kimə?” O, dedi: “Anana!” (Bir daha) soruşdu: “Sonra kimə?” O, dedi: “Anana!” (Dördüncü dəfə): “Sonra kimə?” – deyə soruşduqda, o: “Atana!” – dedi.³

¹ İmam Buxari fəslə belə ad verməklə, ananın haqqından sonra ata haqqının vacib olduğunu bildirir.

² Əbu Hureyrə Abdur-Rəhman (və ya Abdullah) ibn Saxr əd-Dovsi əl-Yəmani رəvayət edir ki, (bir nəfər Peyğəmbərdən ﷺ) soruşdu: “Ya Rəsulullah, mən kimə qayğı göstərməliyəm?” O, dedi: “Anana!” (Yenə) soruşdu: “Sonra kimə?” O, dedi: “Anana!” (Bir daha) soruşdu: “Sonra kimə?” O, dedi: “Anana!” (Dördüncü dəfə): “Sonra kimə?” – deyə soruşduqda, o: “Atana!” – dedi.³

³ Bu hədisi Buxari (5971) və Muslim (2548) rəvayət etmişdir.

٦- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَجُلًا نَبِيَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: مَا تَأْمُرُنِي؟ فَقَالَ: ((بِرَّ أُمِّكَ))، ثُمَّ عَادَ، فَقَالَ: ((بِرَّ أُمِّكَ))، ثُمَّ عَادَ، فَقَالَ: ((بِرَّ أُمِّكَ))، ثُمَّ عَادَ، فَقَالَ: ((بِرَّ أُمِّكَ))، ثُمَّ عَادَ الرَّابِعَةَ، فَقَالَ: ((بِرَّ أَبَاكَ)).

(6) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, bir nəfər Allahın peyğəmbərinin ﷺ yanına gəlib dedi: “Mənə nə əmr edirsən?” (Peyğəmbər ﷺ ona): “Ananın qayğısına qal!” – deyə buyurdu. Adam (sualını) təkrar etdi. (Peyğəmbər ﷺ yenə): “Ananın qayğısına qal!” – deyə buyurdu. Adam (sualını) təkrar etdi. (Peyğəmbər ﷺ yenə): “Ananın qayğısına qal!” – deyə buyurdu. Adam (sualını) təkrar etdi. (Peyğəmbər ﷺ yenə): “Ananın qayğısına qal!” – deyə buyurdu. Adam (sualını) dördüncü dəfə təkrar etdikdən sonra, (Peyğəmbər ﷺ onun sonuncu sualına): “Atanın qayğısına qal!” – deyə cavab verdi.¹

¹ Bu hədisi Əhməd (2/402) rəvayət etmiş və şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

٤ - بَابُ بَرِّ وَالِدَيْهِ وَإِنْ ظَلَمَا

4-cü fəsil. Valideynlər zülm etsələr¹ belə onların qayğısına qalmaq

٧- حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ هُوَ ابْنُ سَلَمَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ، عَنْ سَعِيدِ الْقَيْسِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: ((مَا مِنْ مُسْلِمٍ لَهُ وَالِدَانِ مُسْلِمَانِ يُصْبِحُ إِلَيْهِمَا مُحْتَسِبًا، إِلَّا فَتَحَ اللَّهُ بَابَيْنِ يَعْني: مِنَ الْجَنَّةِ وَإِنْ كَانَ وَاحِدًا فَوَاحِدًا، وَإِنْ أَغْضَبَ أَحَدَهُمَا لَمْ يَرْضَ اللَّهُ عَنْهُ حَتَّى يَرْضَى عَنْهُ))، قِيلَ: وَإِنْ ظَلَمَاهُ؟ قَالَ: ((وَإِنْ ظَلَمَاهُ)).

(7) İbn Abbas رحمته الله demişdir: “Hər səhər savab qazanmaq məqsədi ilə müsəlman valideynlərinə yaxşılıq edən elə bir müsəlman yoxdur ki, Allah (ona) Cənnətdən iki qapı, yaxud onlardan biri sağdırsa, bir qapı açmasın. Və əgər onlardan birini qəzəbləndirsə, valideyni ondan razı qalmayınca, Allah da ondan razı qalmaz.”²

Soruşdular: “Valideynləri ona zülm etsələr belə?!” O, dedi: “Valideynləri ona zülm etsələr belə!”³

¹ Ən böyük zülm şirkdir. Lakin ən böyük zülmü edən müşrik valideynin belə, qayğısına qalmaq vacibdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Əgər onlar bilmədiyən bir şeyi Mənə şərik qoşmağın üçün səni məcbur etməyə cəhd göstərsələr, onlara güzəştə getmə! Dünyada onlarla gözəl davran.”** (Loğman, 15).

² Allahın razılığının, valideynin razılığına bağlı olması isə 2-ci hədisdə öz təsdiqini tapmışdır.

³ Bu hədisi Abdur-Rəzzaq (Musənnəf, 11/135) və Beyhəqi (Şoəbul-İman, 6/206) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Səid əl-Qeyşi “məchul” ravidir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “zəif” olduğunu bildirmişdir.

٥ - بَابُ لَيْنِ الْكَلَامِ لِوَالِدَيْهِ

5-ci fəsil. Valideynlərlə mülayim danışmaq¹

٨ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ مَخْرَاقٍ قَالَ: حَدَّثَنِي طَيْسَلَةُ بْنُ مَيَّاسٍ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّجْدَاتِ، فَأَصَبْتُ ذُنُوبًا لَا أَرَاهَا إِلَّا مِنَ الْكِبَائِرِ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِابْنِ عُمَرَ قَالَ: مَا هِيَ؟ قُلْتُ: كَذَا وَكَذَا، قَالَ: لَيْسَتْ هَذِهِ مِنَ الْكِبَائِرِ، هُنَّ تِسْعٌ: الْإِشْرَاقُ بِاللَّهِ، وَقَتْلُ نَسَمَةٍ، وَالْفِرَارُ مِنَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَةِ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالْحَادُّ فِي الْمَسْجِدِ، وَالَّذِي يَسْتَسْخِرُ، وَبُكَاءُ الْوَالِدَيْنِ مِنَ الْعُثُوقِ. قَالَ لِي ابْنُ عُمَرَ: أَنْفِرُقِ النَّارَ، وَتُحِبُّ أَنْ تَدْخُلَ الْجَنَّةَ؟ قُلْتُ: إِي وَاللَّهِ، قَالَ: أَحْيِي وَالِدَاكَ؟ قُلْتُ: عِنْدِي أُمِّي، قَالَ: فَوَاللَّهِ لَوْ أَلَنْتَ هَا الْكَلَامَ، وَأَطَعَمْتَهَا الطَّعَامَ، لَتَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ مَا اجْتَنَبْتَ الْكِبَائِرَ.

(8) Teyslə ibn Meyyas belə rəvayət etmişdir: “(Bir zaman) mən nəcədatla² həmfikir idim. Nəhayət, bir gün böyük günahlardan hesab etdi-

¹ Burada “mülayim danışmaq” deyildikdə, onların üstünə qışqırmamaq, onlar üçün dua etmək, onlara xoş söz demək və s. nəzərdə tutulur. Buna peyğəmbərlərin atası sayılan İbrahimi ﷺ misal çəkmək olar. Uca Allah buyurur: “**Kitabda İbrahimi də xatırla! Həqiqətən, o, sadıq insan və peyğəmbər idi. Bir zaman o, atasına demişdi: “Atacan! Nə üçün eşitməyən, görməyən və sənə heç bir faydası olmayan bir şeyə sitayiş edirsən? Atacan! Həqiqətən, sənə gəlməyən bir elm mənə gəlmişdir. Arxamca gəl ki, səni doğru yola yönəldim. Atacan! Şeytana ibadət etmə! Həqiqətən, şeytan Mərhəmətli Allaha çox asi oldu. Atacan! Qorxuram ki, Mərhəmətli Allahdan sənə bir əzab toxunsun və beləcə, şeytana yoldaş olasan**” (Məryəm, 41-45). Habelə, onun oğlu İsmail peyğəmbəri də misal çəkmək olar: “**O, böyüyüb atası ilə bərabər çalışmaq həddinə çatdıqda İbrahim dedi: “Oğlum! Yuxuda gördüm ki, səni qurban kəsirəm. Bax gör nə düşünürsən!” O, dedi: “Atacan! Sənə buyurulanı yerinə yetir. Allah qoysa, mənim səbirlilərdən olduğumu görəcəksən**” (əş-Saffat, 102). Həmçinin, Yusufu ﷺ də misal çəkmək olar: “**Bir zaman Yusuf atasına dedi: “Atacan! Mən yuxuda on bir ulduz, günəş və ay gördüm. Onların mənə səcdə etdiyini gördüm**” (Yusuf, 4).

² Nəcədat – xəvariclərdən olmuş Nəcdə ibn Amir əl-Hərurunin havadarlarıdır. Xəvaric, ərəbcə xəracə (خراج) felindən əmələ gəlmiş xarici sözünün cəmidir. Xəracə: xaric olmaq, xarici işə xaric olan deməkdir. “Xarici” deyildikdə, müsəlman camaatından ayrılıb, özünə dəstə yaradan və ya yaranmış belə bir dəstəyə qoşulan, dəlil-sübutsuz olaraq bö-

yim (bəzi) günah işləri gördüm, sonra da bunu (Abdullah) ibn Ömərə رضي الله عنه bildirdim.¹ İbn Ömər: “Nədir onlar?” – deyə soruşdu. Mən: “Filan, filan (əməllərdir)” – deyə cavab verdim. İbn Ömər dedi: “Bunlar ki böyük günahlardan deyil. Böyük günahlar doqquzdur:² Allaha şəriq qoşmaq,³ adam

yük günah sahibini kafir sayan və şəriətə zidd olan digər əxlaqları özündə cəm edən fəsiqlər nəzərdə tutulur. Bu firqə – müsəlmanlar arasında meydana gəlmiş ilk firqədir. Onlar Allahın razı qaldığı, Cənnətlə müjdələnmiş, İslam üçün canından və malından keçmiş, ölənədək Peyğəmbərə ﷺ sadıq olmuş Osman رضي الله عنه və Əli رضي الله عنه kimi iki böyük səhabəni kafir sayıb şəhid etmişlər. Ümumiyyətlə, bidət əhli ya Nəcədat, İbadilər, Əzariqələr kimi firqə başçısına, ya Xəvariclər kimi bidətin özünə, ya da Hərurilər kimi məkana mənsub edilir. Bunlar böyük günah işlətməmiş müsəlmanları kafir hesab edən və onların qanını halal sayan firqədir. Peyğəmbər ﷺ Xəvaricləri vəsf edərkən demişdir: “Axır zamanda yaşları az, beyinləri küt olan kimsələr gələcəklər”, “Onlar Allahın Kitabını məlahətli səslə oxuyacaq, lakin oxuduqları xirtəklərindən o yana keçməyəcəkdir. Ox öz ovunu dəlib keçdiyi kimi onlar da İslamdan çıxacaqlar”, “Onlar büt-pərəstləri qoyub müsəlmanları öldürəcəklər” (Səhih əl-Buxari, 3611, 4351 və 6880).

¹ Belə vəziyyətdə alimə müraciət etməyin özü böyük müvəffəqiyyətdir. Belə ki, xəvariclər hər zaman olduğu kimi həmin dövrdə də öz ardıcılarını elm əhlinə müraciət etməkdən çəkindirirdilər. Buna Xəvariclərin İbn Abbas رضي الله عنه barədə dediklərini misal çəkmək olar. İbn Abbas رضي الله عنه onlara: “Mən Rəsulullahı ﷺ görmüş, habelə, Quran ayələrinin nazil olduğunu müşahidə etmiş səhabələri təmsil edirəm” deyəndə, onlar öz havadarlarına dedilər: “Bu adamdan uzaq olun, onunla münəqişə etməyin! Çünki o, Qureyşdəndir. Qureyşlilər barədə isə Allah Quranda belə buyurur: **“Doğrusu, onlar höcətləşən adamlardır.”** Diqqət edin, bidət əhli müşriklər barədə nazil olmuş ayəni necə möminlərə aid edirlər. Halbuki, Uca Allah həmin ayədə müşrikləri məzəmmət edib buyurur: **“Onlar dedilər: “Bizim məbudlarımız yaxşıdır, yoxsa O?” Onlar bunu sənə yalnız höcət etmək üçün dedilər. Doğrusu, onlar höcətləşən adamlardır”** (əz-Zuxruf, 58). Teysələnin bu məsələdə İbn Ömərə رضي الله عنه müraciət etməsi isə Allahın ona hidayət verməsi və onu haqq yola yönəltməsi deməkdir.

² Burada İbn Ömər رضي الله عنه böyük günahların sayının doqquz olduğunu qəsd etmir, sadəcə Teysələyə bu günahlardan doqquzunu sadalayır. Belə ki, başqa rəvayətlərdə Peyğəmbər ﷺ sehrin, yalan danışmağın, yalandan şahidlik etməyin, valideyni lənətləməyin, qəbrin üstündə məscid tikməyin və başqa bu kimi günahların böyük günahlardan olduğunu xəbər vermişdir. Odur ki, İbn Abbasdan رضي الله عنه “Böyük günahlar yeddidirmi?” – deyə soruşulduqda, o: “Yetmişə yaxındır” – demişdir (Nəvəvinin şərh).

³ Allaha şəriq qoşmaq günahların ən böyüyüdür. Yeganə günahdır ki, Allah onu sahibinə bağışlamır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Şübhəsiz ki, Allah Özünə şəriq qoşulmasını bağışlamaz, bundan başqa olan günahları isə istədiyi kimsəyə bağışlayar. Allaha şəriq qoşan kəs iftira atmaqla böyük bir günah etmiş olur”** (ən-Nisa, 48).

öldürmək,¹ döyüş meydanından qaçmaq,² ismətli qadına böhtan atmaq,³ sələm yemək,⁴ yetimin malını yemək,⁵ məsciddə günah iş görmək, (dini) məsxərəyə qoymaq⁶ və valideynlərin üzünə ağ olub onları ağlatmaq.”

¹ Burada “adam öldürmək” deyildikdə, haqsız yerə başqasının canına qəsd etmək nəzərdə tutulur. Çünki başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahın haram buyurduğu cana nahaq yerə qəsd etmək” (Səhih əl-Buxari, 2766). Haqlı olaraq qisas almaq isə günaha aid edilmir. Abdullah ibn Məsudun رəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Allahdan başqa *ibadətə layiq* məbudun olmadığına və mənim Allahın rəsulu olmağıma şəhadət gətirən müsəlmanın qanını *axıtmaq* halal deyildir. Yalnız üç hal istisnadır: cana can (qisas alınmalı), zina etmiş evli (kişi və ya qadın daşqalaq edilməli) və dinindən dönüb camaatdan uzaqlaşan (mürtəd edam olunmalıdır)” (Səhih əl-Buxari, 6878). Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Qisasda sizin üçün həyat (əmin-amanlıq) vardır, ey ağıl sahibləri! Bəlkə Allahdan qorxasınız**” (əl-Bəqərə, 179).

² Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Ey iman gətirənlər! Kafirlərlə döyüş meydanında qarşılaşsanız, arxanızı onlara çevirməyin. Daha bir döyüş əməliyyatı keçirmək üçün bir tərəfə çəkilən və ya başqa bir dəstəyə qoşulanlar istisna olmaqla, kim belə bir gündə onlara arxa çevirərsə, Allahın qəzəbinə düşər olar. Onun sığınacağı yer Cəhənnəmdir. Ora necə də pis dönüş yeridir**” (əl-Ənfal, 15-16).

³ Digər rəvayətdə deyilir: “*zinadan* bixəbər olan namuslu, ismətli mömin qadınları *zinada* ittiham etmək” (Səhih əl-Buxari, 2766). Bu günahı edən kimsənin həm lənətə, həm də böyük bir əzaba düşər olacağı barədə Uca Allah Öz Kitabında belə buyurur: “**Murdar əməldən xəbəri olmayan ismətli mömin qadınları *zinada* günahlandıranlar dünyada və axirətdə lənətə düşər olarlar. Onları böyük bir əzab gözləyir – o gün ki, dilləri, əlləri və ayaqları etdikləri əməllər barəsində onların əleyhinə şəhadət verəcəkdir. O gün Allah onlara özlərinə layiq cəzanı tam verəcək və onlar Allahın Aydın Haqq olduğunu biləcəklər**” (ən-Nur, 23-25).

⁴ Burada “sələm yemək” deyildikdə, sələmə aid hər iş buna aid edilir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sələm yeyənə, yedirdənə, ona şahidlik edənlərə və onu yazanlara Allah lənət etmişdir!” (Musnəd İmam Əhməd, 1/393; Səhih əl-Cami, 5089). Sələm yeyənlərin pis aqibəti barədə Quranda belə xəbər verilir: “**Sələm yeyənlər *qəbirlərindən* şeytan toxunub dəli eləmiş kimsənin qalxdığı kimi qalxarlar. Bu onların: “Alış-veriş də sələmçilik kimidir!” – demələrinə görədir. Halbuki, Allah alış-verişi halal, sələmçiliyi isə haram etmişdir. Hər kim özünə Rəbbindən xəbərdarlıq gəldikdən sonra *sələmçiliyə* son qoyarsa, olub-keçənlər ona bağışlanar və onun işi Allaha qalar. *Sələmçiliyə* qayıdanlar isə Od sakinləridirlər. Onlar orada əbədi qalacaqlar**” (əl-Bəqərə, 275).

⁵ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Yetimlərin mallarını özlərinə verin və yaxşını pis ilə dəyişməyin. Onların mallarını öz mallarınızla birlikdə yeməyin. Şübhəsiz ki, bu, böyük günahdır**” (ən-Nisa, 2); digər ayədə O, buyurur: “**Həqiqətən, yetimlərin mallarını haqsızlıqla yeyənlər öz qarınlarına ancaq od doldururlar və onlar yandırılıb yaxan Oda girəcəklər**” (ən-Nisa, 10).

⁶ Dini məsxərəyə qoymağın küfr olduğu barədə Quranda belə buyurulur: “**Onlardan nə üçün istehza etdiklərini soruşsan, deyərlər: “Biz sadəcə boş-boş danışib zarafatlaşır-**

(Sonra) İbn Ömər məndən: “Cəhənnəm odundan qorxursanmı, Cənnətə girmək istəyirsənmi?”¹ – deyə soruşdu. Mən: “Bəli, vallahi ki, (istəyirəm)” – deyə cavab verdim. O, soruşdu: “Validəynlərin sağdırmı?” Dedim: “Yalnız anam yanımdadır.” O, dedi: “Vallahı, əgər onunla mülayim danışsan və ona yemək-içmək versən, üstəlik böyük günahlardan çəkinsən,² mütləq Cənnətə girəcəksən.”³

dıq!” De: “Allaha, Onun ayələrinə və Onun rəsuluna istehzamı edirsiniz? Üzrxahlıq etməyin! Siz iman gətirdikdən sonra artıq kafir oldunuz” (ət-Tovbə, 65-66).

¹ Burada İbn Ömər راجع qorxu ilə ümidi cəm edir. Bu da, peyğəmbərlərin və onların davamçıların üslubudur. Quranda onlar belə vəsf olunurlar: “İnsanlar tək bir ümmət idi. Allah onlara müjdə verən və qorxudan peyğəmbərlər göndərdi, onlarla birlikdə haqq olan kitab nazil etdi ki, insanlar arasında onların ixtilafa düşdükləri şeylərə dair hökm versinlər” (əl-Bəqərə, 213); “Onlar gecə namazını qılmaq üçün böyürlərini yataqdan qaldırır, qorxu və ümid içində öz Rəbbinə yalvarır və onlara verdiyimiz ruzilərdən Allah yolunda xərcləyirlər” (əs-Səcdə, 16). Başqa bir ayədə Uca Allah buyurur: “Qullarıma xəbər ver ki, Mən Bağışlayanam, Rəhmliyəm. Əzabım isə ağırlı-acılı əzabdır” (əl-Hicr, 49-50).

² Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Sizə qadağan olunmuş böyük günahlardan çəkinsəniz, Biz sizin təqsirlərinizdən keçər və sizi şərəfli bir keçidə – Cənnətə daxil edərək” (ən-Nisa, 31). Demək, böyük günahlardan təmizlənmək üçün valideynin qayğısına qalmaq kifayət etmir, əlbəttə ki, günahların bağışlanması üçün tövbə etmək gərəkdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Möminlər mallarını xərclədikdə nə israfçılıq, nə də xəsislik edər, bunların arasında orta bir yol tutarlar. Onlar Allahla yanaşı başqa məbuda yalvarmaz, Allahın haram etdiyi cana haqsız yerə qıymaz və zina etməzlər. Bunu edən kimsə cəzalandırılır. Qiyamət günü onun əzabı qat-qat artırılır və onun içində zəlil olub əbədi qalar. Ancaq tövbə edib iman gətirən və saleh əməllər edənlərdən başqa. Allah onların pis əməllərini yaxşı əməllərlə əvəz edər. Allah Bağışlayandır, Rəhmli dir! Kim tövbə edib yaxşı iş görərsə, o, doğrudan da Allaha tərəf qayıtmış olar” (əl-Furqan, 67-71); başqa bir ayədə O, buyurur: “Onların arxasınca namazı buraxıb, şəhvətə uyan bir nəsil gəldi. Onlar ziyana uğrayacaqlar. Ancaq Allaha tövbə edib iman gətirənlər və saleh əməllər edənlərdən başqa! Onlar Cənnətə daxil olacaq və heç bir haqsızlığa məruz qalmayacaqlar” (Məryəm, 59-60).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir. Buna bənzər digər bir hədisdə rəvayət edilir ki, Yezid əl-Fəqir demişdir: “Xəvariclərin fikirlərindən bir fikir qəlbimi coşdurmuşdu. O zaman biz həcc etmək, sonra da insanları xəvaricliyə dəvət etmək məqsədilə bir dəstə adamlı bərabər yola düşdük. Nəhayət, gəlib Mədinəyə çatdıq. Baxdıq ki, Cabir ibn Abdullah bir dirəyin yanında oturub camaata Peyğəmbərdən ﷺ hədis danışır. Bu əsnada o, cəhənnəm-

۹- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: ﴿وَاحْفَظْهُمَا جَنَاحَ الذِّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ﴾، قَالَ: لَا تَمْتَنِعْ مِنْ شَيْءٍ أَحَبَّاهُ.

(9) Urva¹ (Uca Allahın)

﴿وَاحْفَظْ لَهُمَا جَنَاحَ الذِّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ﴾

“Onların hər ikisinə rəhm edərək təvazökarlıq qanadının altına al”² – ayəsini izah edib demişdir:³ “Onların istədiyinə mane olma!”⁴

likləri zikr etdi (yəni tövhid əhlindən Cəhənnəmə düşənlərin nə vaxtsa oradan çıxacaqlarını xəbər verdi). Onda mən ona dedim: “Ey Rəsulullahın səhabəsi! Bu nə hədisdir danışsən?! Axı, Allah buyurur: “Sən Oda saldığın kəsi rüsvay edərsən...” (Ali-İmran, 192) və “Hər dəfə onlar oddan çıxmaq istədikdə, yenidən ora qaytarılacaqlar” (əS-Səcdə, 20). Buna əsasən bu danışdıqlarınız nədir?!” Cabir məndən: “Sən Quran oxuyursanmı?” – deyə soruşdu. Mən: “Bəli!” – deyə cavab verdim. Yenə soruşdu: “Muhəmmədin ﷺ məqamı – yəni Allahın onu çatdıracağı yer – barəsində eşitmisənmi?” Mən: “Bəli!” – deyə cavab verdim. Dedi: “Bu, Muhəmmədin ﷺ həmin təriflənən məqamıdır ki, Allah onun vasitəsilə Cəhənnəmdən çıxaracaqlarını çıxaracaq.” Sonra Cabir (Cəhənnəmin üstündən keçən) körpünün harada yerləşdiyini və insanların onun üstündən nə cür keçəcəklərini vəsf etdi. Bunları yadda saxlamamış olduğumdan qorxuram. Ancaq onu deyə bilərəm ki, o bunları söyləmişdir: “Bir qrup adam bir müddət Cəhənnəmdə qaldıqdan sonra oradan çıxacaqdır. Onlar sanki simsim çubuqları kimi qaralmış halda çıxacaqlar. Sonra Cənnət çaylarından birinə daxil olub orada yuyunacaq və oradan kağız kimi ağappaq çıxacaqlar.” Sonra biz həcc ziyarətindən geri döndük və səhv fikirdə olanlara dedik: “Vay sizin halınıza! Yoxsa o şeyxin Peyğəmbərin ﷺ adından yalan danışdığını güman edirsiniz?!” Beləliklə, biz xəvariclikdən vaz keçdik. Vallahi, aramızda bir nəfərdən başqa, xəvaric fikirlərində qalan olmamışdı” (Səhih Muslim, 473).

¹ Əbu Abdullah Urva ibn Zubeir əl-Qurəşi əl-Mədəni hicrətin 23-cü ilində dünyaya gəlmişdir. Yeddi böyük tabiindən biridir (“Siyər Əlam ən-Nubələ”, 168-ci tərcümeyi-hal).

² “əl-İsra” surəsi, 24.

³ Təfsir alimləri bu cür təfsiri “ayəni onun mənalardan bəzisi ilə izah etmə” adlandırırlar. Yəni bu ayədən valideynlərə aid başqa nəticələr də çıxarmaq olar.

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٦- بَابُ جَزَاءِ الْوَالِدَيْنِ

6-cı fəsil. Valideynlərə etdiklərinin əvəzini vermək

١٠- حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ، إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ)).

(10) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Övlad valideyninin ona etdiklərinin əvəzini verə bilməz. Yalnız valideynini kölə ikən alıb azad etməsi müstəsna dır.¹”²

١١- حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، أَنَّهُ شَهِدَ ابْنَ عُمَرَ وَرَجُلًا يَمَانِيٌّ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ، حَمَلٌ أُمُّهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ، يَقُولُ:
إِنِّي لَهَا بَعِيرُهَا الْمَدْلَلُ إِن أُدْعِرْتُ رِكَابَهَا لَمْ أُدْعَرْ

ثُمَّ قَالَ: يَا ابْنَ عُمَرَ أَتُرَانِي جَزَيْتُهَا؟ قَالَ: لَا، وَلَا بِزَفْرَةٍ وَاحِدَةٍ، ثُمَّ طَافَ ابْنُ عُمَرَ، فَأَتَى الْمَقَامَ فَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: يَا ابْنَ أَبِي مُوسَى، إِنَّ كُلَّ رُكْعَتَيْنِ تُكْفِّرَانِ مَا أَمَامَهُمَا.

(11) Əbu Burdə رəvayət edir ki, (bir gün) mən İbn Ömərlə bir yerdə ikən yəmənli bir kişinin öz anasını kürəyində daşıyaraq, Kəbəni təvaf etdiyinin və belə dediyinin şahidi oldum:

*Doğrusu, anamın müti dəvəsiyəm,
Dəvə yorulsa da, yorulan deyiləm.*

(Təvaf əsnasında) kişi (ona yaxınlaşıb) dedi:³ “Ey İbn Ömər, de görüm, anamın mənə elədiklərinin əvəzini verdimmi?”⁴ İbn Ömər dedi: “Xeyr! (Bu elədiyən, heç doğuş zamanı olan) bir iniltini belə əvəz etmir.”

¹ Bu hədis dəlildir ki, övlad valideyninə nə qədər yaxşılıq etsə də, valideynin ona elədiklərinin əvəzini verə bilməz. Yalnız kölə edilmiş valideynini azad etməklə, onun çəkdiyi əziyyətin əvəzini vermiş olur.

² Bu hədisi Muslim (3872), Əbu Davud (5137), Tirmizi (2030), İbn Macə (3959) və Əhməd (2/230) rəvayət etmişdir.

³ Bu, dəlildir ki, təvaf əsnasında danışmaq caizdir.

⁴ Burada həmin adam anasına yaxşılıq etməyə və beləliklə də vaxtı ilə anasının ona etdiyi yaxşılıqların əvəzini çıxmağa çalışır. Və ona elə gəlir ki, belə etməklə anasının etdiyi yaxşılıqların əvəzini çıxmış olar.

Sonra İbn Ömər təvafına davam etdi. (Kəbəni təvaf edib bitirən kimi) İbrahim məqamına gəlib, iki rükət namaz qıldı,¹ sonra dedi: “Ey İbn Əbu Musa,² həqiqətən, (qıldığın) hər iki rükət namaz onlardan öncəki (günahları) silir.”^{3/4}

۱۲ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ ابْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي مُرَّةٍ مَوْلَى عَقِيلٍ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يَسْتَخْلِفُهُ مَرْوَانُ، وَكَانَ يَكُونُ بِذِي الْحَلِيفَةِ، فَكَانَتْ أُمُّهُ فِي بَيْتٍ وَهُوَ فِي آخَرٍ. قَالَ: فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ وَقَفَ عَلَى بَابِهَا فَقَالَ: ((الَسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أُمَّتَاهُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ)), فَتَقُولُ: ((وَعَلَيْكَ السَّلَامُ يَا بَنِيَّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ)), فَيَقُولُ: ((رَحِمَكَ اللَّهُ كَمَا رَبَّيْتَنِي صَغِيرًا)), فَتَقُولُ: ((رَحِمَكَ اللَّهُ كَمَا بَرَرْتَنِي كَبِيرًا)), ثُمَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ صَنَعَ مِثْلَهُ.

(12) Əqilin azad etdiyi köləsi Əbu Murra rəvayət edir ki, Mərvan⁵ (bəzən) Əbu Hureyrəni ﷺ başçı təyin edərdi. O zaman Əbu Hureyrə zul-Huleyfədə⁶ ikən, anası bir evdə, özü isə ayrı bir evdə qalırdı. Əbu Hureyrə (evindən) çıxdığı zaman anasının qapısı önündə dayanıb deyərdi: “Sənə

¹ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“İbrahimin dayandığı yeri namazgah edin!”** (əl-Bəqərə, 125).

² Əbu Burdə məşhur səhabə Əbu Musa əl-Əşarinin ﷺ oğludur.

³ Namazın günahlar üçün kəffarə olması barədə bir çox hədislər varid olmuşdur. Həmin hədislərdən birində Abdullah ibn Məsud ﷺ rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib *naməhrəm* bir qadını öpdüyünü ona xəbər verdi və *bunun nə dərəcədə günah olduğunu öyrənmək istədi*. Uca Allah da bu ayəni nazil etdi: **“Gündüzün iki başında əvvəlində və axırında və gecənin bəzi saatlarında namaz qıl! Həqiqətən, yaxşı işlər pis əməlləri silib aparır”** (Hud, 114). Adam soruşdu: “Ya Rəsulullah, bu *hökm* yalnız mənə aiddir?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bu, ümmətimdən olan hər kəsə aiddir!” (Səhih əl-Buxari, 526).

⁴ Bu əsəri Beyhəqi “Şəəbul-İman” əsərində (7550) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Mərvan ibn Həkəm miladi təqvimə ilə 661-ci ildə Mədinənin əmiri təyin edilmişdir.

⁶ Bu, Mədinə şəhərinin on kilometrliyində yerləşən yerdir. Zul-Huleyfə Mədinə istiqamətindən həcc və ya ümrə ziyarətinə gedən insanların miqatı – ziyarət üçün niyyət edəcəkləri yerdir.

salam olsun, anacan! Allahın mərhəməti və Onun bərəkəti (sənə yetişsin!)” Anası da ona: “Sənə də salam olsun, ay oğul! Allahın mərhəməti və Onun bərəkəti (sənə də yetişsin!)” – deyərdi.¹ Sonra o deyərdi: “Məni körpəliyimdən tərbiyə edib bəslədiyin kimi, Allah da sənə rəhm etsin!”² Anası da ona: “Sən mənə qocalığımda qayğı göstərdiyin kimi, Allah da sənə rəhm etsin!” – deyərdi. Sonra (Əbu Hureyrə) evinə qayıtdıqda bunları eynilə təkrar edərdi.³

۱۲- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يُبَايِعُهُ عَلَى الْهَجْرَةِ، وَتَرَكَ أَبَوَيْهِ يَبْكِيَانِ، فَقَالَ: ((ارْجِعْ إِلَيْهِمَا، وَأُضْحِكُهُمَا كَمَا أَبْكَيْتَهُمَا)).

¹ Salam vermək xüsusunda Uca Allah buyurur: “**Biri sizinlə salamlaşdığı zaman siz onun salamını daha böyük ehtiramla alın və ya verilən salamu olduğu kimi qaytarın!**” (ən-Nisa, 86). Həmçinin, hədislərin birində Əbu Hureyrə ر.ə. rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah Adəmi boyu altmış ərəş uzunluğunda yaratdı. Sonra buyurdu: “Get oradakı mələklərə salam ver və dinlə, gör, sənin salamını necə alacaqlar. Çünki bu həm sənin, həm də sənin zürriyyətinin salamıdır.” Adəm onlara: “Əssəlamu aleykum!” – dedi. Onlar da: “Əssəlamu aleykə və rəhmətullah!” – deyib, buna “və rəhmətullah” kəlməsini əlavə etdilər...” (Səhih əl-Buxari, 3326); digər bir hədisdə İmran ibn Husayn ر.ə. rəvayət etmişdir ki, bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib: “Əssəlamu aleykum!” – dedi. Peyğəmbər ﷺ: “*Bu adam on savab qazandı!*” – dedi. Sonra başqa birisi gəlib: “Əssəlamu aleykum və rəhmətullah!” – dedi. Peyğəmbər ﷺ: “*Bu adam iyirmi savab qazandı!*” – dedi. Sonra da başqa birisi gəlib: “Əssəlamu aleykum və rəhmətullahi və bərəkətuhu!” – dedi. Peyğəmbər ﷺ: “*Bu adam otuz savab qazandı!*” – dedi (Sunən Əbu Davud, 5195; Sunən ət-Tirmizi, 2689; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2710).

² Əbu Hureyrənin ر.ə. bu sözü Quranda öz təsdiqini tapmışdır: “**Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və ata-ana ilə yaxşı davranmağı buyurmuşdur. Əgər onların biri və ya hər ikisi sənin yanında qocalıq yaşına dolarsa, onlara: "Uf!" belə demə, üstlərinə qışqırma və onlara xoş söz söylə! Onların hər ikisinə rəhm edərək, təvazökarlıq qanadının altına al və: "Ey Rəbbim! Onlar məni körpəliyimdən tərbiyə edib böyütdükləri kimi, Sən də onlara rəhm et!" – de**” (əl-İsra, 23-24).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadında keçən Səid ibn Əbu Hilal “sonradan hafizəsi qarışmış” rəvilərəndir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, 14-cü rəvayət bu rəvayətin mətnini güvvətləndirir.

(13) Abdullah ibn Amr¹ رضي الله عنه demişdir:² “Bir nəfər ata-anasını gözüyaşlı qoyub, Peyğəmbərin ﷺ yanına hicrət etdi ki, *cihada getmək üçün*³ ona beyət⁴ etsin. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Valideynlərinin yanına qayıt!⁵ Onları necə ağlatmısan, eləcə də, güldür.”

¹ Əbu Abdur-Rəhman Abdullah ibn Amr ibn As əs-Səhmi əl-Qurəşi رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ azyaşlı səhabələrindəndir. (Siyər Əlam ən-Nubələ, 117-ci tərcümeyi-hal).

² Bu hədisi Əbu Davud (2528), Nəsai (4180), Əhməd (2/204) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ İmam İbn Macənin “Sunən” əsərində nəql etdiyi hədisdə deyilir ki, həmin adam Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib demişdir: “Ya Rəsulullah, gəlmişəm Allahın Üzünü diləyərək axirəti qazanmaq məqsədilə səninlə birlikdə cihad edirəm...” (Səhih İbn Macə, 2242).

⁴ Peyğəmbərin ﷺ dəvətini qəbul edərək ona tabe və sadıq olma.

⁵ Diqqət edin, burada Peyğəmbər ﷺ uzaq bir yol qət etmiş, Allah rızasını qazanmaq üçün hicrət etmiş və nəhayət, Allah yolunda cihada çıxmaq istəyən kimsəni geri qaytarır. Digər bir hədisdə rəvayət edilir ki, Cəhamə رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib deyir: “Ya Rəsulullah, mən Allah yolunda vuruşmaq istəyirəm. Gəlmişəm, səndən məsləhət alım.” Peyğəmbər ﷺ ondan: “Anan sağdırmı?” – deyə soruşur. Cəhamə: “Bəli!” – deyər cavab verdikdə, Peyğəmbər ﷺ ona belə buyurur: “Onun yanında qal. Çünki Cənnət onun ayağı altındadır” (Sunən ən-Nəsai, 2/54; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2485). Bu hədislər valideyn haqqının nə dərəcədə böyük olduğunu bir daha sübuta yetirir. Demək, valideynləri sevincirmək, onların xətrinə dəyməmək vacib əməllərdəndir. Lakin xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, bu hökm xəlifə tərəfindən təyin olunmuş “fardu-ayn” sayılan cihada aid deyil. Xəttabi bu hədisi izah edərkən demişdir: “Əgər söhbət “fardu-kifayə” sayılan cihaddan (müsəlmanların bəzisinə vacib buyurulmuş döyüşdən) gedirsə, əlbəttə ki, belə bir cihada getmək istəyən müsəlman öz valideynindən izin almalıdır. Təyin olunmuş cihad üçün isə izin almaq gərək deyil” (Məalim əs-Sunən, 706-cı hədisin şərh). Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Ey iman gətirənlər! Sizə nə olub ki, “Allah yolunda döyüşə çıxın!” – deyildikdə, yerinizdə qaxılıb qalırırsınız? Olmaya, axirətdən daha çox dünya həyatından razısınız? Halbuki, dünya həyatının keçici zövqü axirətlə müqayisədə çox dəyərsiz bir şeydir” (ət-Tovbə, 38); digər ayədə O, buyurur: “Sizə yüngül gəlsə də, ağır gəlsə də, döyüşə çıxın, malınız və canınızla Allah yolunda cihad edin! Biləsiniz ki, bu sizin üçün daha xeyirlidir” (ət-Tovbə, 41). Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Əgər sizi cihada çağırırsalar, tələsin!” (Səhih əl-Buxari, 1834). Bu fəsildəki hədisdən o da aydın olur ki, adam elm almaq, alış-verişlə məşğul olmaq və s. bu kimi xeyir əldə etmək üçün səfərə çıxmaq istədiyi zaman valideynləri ilə məsləhətləşməli, onlardan izin almalıdır. Məşhur hədis alimi Bundər رحمته الله demişdir: “Mən elm almaq üçün səfərə çıxmaq istədim, lakin anam buna razılıq vermədi. Mən anama itaət etdim, (əvəzində) Allah mənə bu elmi əta etdi” (Siyər Əlam ən-Nubələ, 1/145).

١٤ - وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ شَيْبَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي الْفُذَيْكِ قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، أَنَّ أَبَا مَرْثَةَ، مَوْلَى أُمِّ هَانِي ابْنَةِ أَبِي طَالِبٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ رَكِبَ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ إِلَى أَرْضِهِ بِالْعَقِيقِ فَإِذَا دَخَلَ أَرْضَهُ صَاحَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: ((عَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ يَا أُمَّتَاهُ))، تَقُولُ: ((وَعَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ))، يَقُولُ: ((رَحِمَكَ اللَّهُ رَبِّيَ صَغِيرًا))، فَتَقُولُ: ((يَا بُنَيَّ، وَأَنْتَ فَجَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا وَرَضِي عَنْكَ كَمَا بَرَرْتَنِي كَبِيرًا)).

قَالَ مُوسَى: كَانَ اسْمُ أَبِي هُرَيْرَةَ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو.

(14) Ummu Hani bint Abu Talib¹ عليها السلام mövlası Əbu Murra rəvayət etmişdir ki, (bir dəfə) o, Əbu Hureyrə ilə birgə onun Əqiq vadisindəki² yaşadığı yerə gəldi. Əbu Hureyrə yaşadığı yerə gəlib çatdıqda uca səslə çağıraraq dedi: “Sənə salam olsun, anacan! Allahın mərhəməti və Onun bərəkəti (sənə yetişsin!)” Anası da ona: “Sənə də salam olsun, Allahın mərhəməti və Onun bərəkəti (sənə də yetişsin!)” – deyə cavab verdi. Sonra o, dedi: “Məni körpəliyimdən tərbiyə edib bəslədiyin kimi, Allah da sənə rəhm etsin!” Anası da belə cavab verdi: “Oğlum, sən mənə qocalığın ən düşkün çağında qayğı göstərdiyin kimi, Allah da səni xeyirlə mükafatlandırsın və səndən razı qalsın!”

Musa³ dedi: “Əbu Hureyrənin adı Abdullah ibn Amr idi.”⁴

¹ Ummu Hani bint Əbu Talib ibn Abdul-Muttəlib əl-Həşimiyyə əl-Məkkiyyə عليها السلام Peyğəmbərin ﷺ əmisi qızı, həm də Əli və Cəfərin عليهما السلام doğma bacılarıdır. Ummu Hani onun kunyəsidir (yəni Haninin anası). Hani də onun dörd övladından birinin adıdır. Adı isə Faxitə və ya Hinddir. Ummu Hani عليها السلام İslam dinini Məkkənin fəthi günü qəbul etmişdir (Siyər Əlam ən-Nübələ, 56-cı tərcüməyi-hal).

² Burada “Əqiq vadisi” deyildikdə, zul-Huleyfə nəzərdə tutulur. Bu xüsusda rəvayət edilmiş hədisdə Ömər ibn Xəttab رضي الله عنه demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ Əqiq vadisində belə dediyini eşitdim: “Bu gecə Rəbbimdən bir elçi mənim yanıma gəlib dedi: “Bu mübarək vadidə namaz qıl və: “Ümrətən fi həccətin” (ümürə ilə bərabər həcc ziyarətini yerinə yetirməyi niyyət etdim) de!” (Səhih əl-Buxari, 1534); digər bir hədisdə isə İbn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ zul-Huleyfədəki vadidə dayanarkən, yuxuda ona: “Sən mübarək vadidəsən” – deyilmişdir” (Səhih əl-Buxari, 1535).

³ Bu, hədisin isnadında keçən rəvayətlərdən biridir.

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

۷- بَابُ عُقُوقِ الْوَالِدَيْنِ

7-ci fəsil. Valideynlərin üzünə ağ olmaq

۱۵- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ قَالَ: حَدَّثَنَا الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((أَلَا أُنبِئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكِبَائِرِ؟)) ثَلَاثًا، قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: ((الِإِشْرَاكُ بِاللَّهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ)) وَجَلَسَ وَكَانَ مُتَكَيِّمًا ((أَلَا وَقَوْلُ الزُّوْرِ))، مَا زَالَ يُكْرِرُهَا حَتَّى قُلْتُ: لَيْتَهُ سَكَتَ.

(15) Əbu Bəkrə¹ ﷺ rəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ (səhabələrindən): “Sizə böyük günahların ən böyüyü³ barədə xəbər verimmi?”¹– deyə üç

¹ Əbu Bəkrə Nufey ibn Haris əs-Səqəfi ət-Taifi ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. (Siyər Əlam ən-Nubələ 3-cü cild, 1-ci tərcümeyi-hal).

² Bu hədisi Buxari (6521), Muslim (87), Tirmizi (1902) və Əhməd (5/36) rəvayət etmişdir.

³ İbn Abbas ﷺ demişdir: “Böyük günah deyildikdə o günahlar qəsd edilir ki, Allah onları edənlərin Cəhənnəmə düşəcəyini xəbər vermiş, yaxud onlara qəzəbi tutmuş, yaxud onları lənətləmiş, yaxud da onlara əzab vermişdir” (“Təfsir ət-Təbəri”, 5/27; “Təfsir əl-Qurtubi”, 5/159; “Nəvəvi”, 2/271). İbn Teymiyyə ﷺ İbn Abbasın ﷺ bu sözünü əsas götürərək böyük günaha belə tərif vermişdir: “Bəndəni Allahın lənətinə məruz qoyan, yaxud Onun qəzəbinə düçar edən, yaxud Cəhənnəm oduna sürükləyən, yaxud da dünyada ikən cəzaya məhkum edilməsinə səbəb olan hər bir günah” (“Məcmuə Fətavə”, 11/650-651). İslam alimləri bu günahları beş qismə bölmüşlər:

- o günah ki, Peyğəmbər ﷺ onu edənə lənət oxumuşdur. Məsələn, müsəlmanın malını mənimsəmək, ölü üçün vay-şivən salıb ağlamaq, rüşvət vermək, rüşvət almaq və s;

- və ya o günah ki, şəriət tərəfindən onu edənə bu dünyada cəza təyin edilmişdir. Məsələn, zina etmək, şərab içmək, oğurluq etmək və s;

- və ya o günah ki, onu edənə axirət günü şiddətli cəza veriləcəkdir. Məsələn, sələm yemək, zəkat verməmək və s;

- və ya o günah ki, imanın aradan qalxmasına gətirib çıxarır. Məsələn, “biriniz özü üçün istədiyini *müsəlman* qardaşı üçün istəmədikcə, iman etmiş olmaz” kimi və s;

- ya da o günah ki, onu edən Cənnətə girməyəcəkdir. Məsələn, “dedi-qodu yayan Cənnətə girməz!” kimi və s. (Məcmuə Fətavə, 11/657).

Bu hədisdə Peyğəmbərin ﷺ “böyük günahlar” sözündən aydın olur ki, günahların kiçiyi də vardır. Demək, günahlar iki qismə bölünür: böyük və kiçik günahlar. Uca Allah bu xüsusda buyurur: “*Hər kəsin kitabı qarşısına qoyulacaq və sən günahkarların orada yazılmış olanlardan qorxduqlarını görəcəksən. Onlar deyəcəklər: “Vay halımıza! Bu ne-*

kərə soruşdu. Səhabələr: “Bəli, ya Rəsulullah!” – deyə cavab verdikdə, Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Allaha şərik qoşmaq² və valideynlərin üzünə ağ olmaqdır.” (Bunu deyəndə) o, söykənmişdi,³ sonra qalxıb oturdu və: “Yalan söz danışmaqdır”⁴ – dedi. O bunu dalbadal o qədər təkrar etdi ki, biz (bir-birimizə): “Nə olaydı, susaydı!”¹ – dedik.”

cə bir kitab imiş! O nə bir kiçik, nə də bir böyük günahı buraxmadan hamısını sayıb yazmışdır!” (əl-Kəhf, 49); başqa bir ayədə O, buyurur: **“Onların etdiyi hər şey əməllərinin yazıldığı kitablarındadır. Hər bir kiçik və böyük əməl yazılmışdır”** (əl-Qəmə, 52-53).

¹ Hər bir müsəlman böyük günahları öyrənməlidir ki, onlardan çəkinə bilsin. Yoxsa, bəziləri özləri də bilmədən böyük bir günahə batır, hətta bəzən küfrə yol verir və bu əməlin onlara savab qazandıracağını güman edirlər. Lakin özləri də hiss etmədən əməllərini puç edirlər. Uca Allah belələri barədə buyurur: **“De: “Sizə əməlləri baxımından ən çox ziyana uğrayanlar barəsində xəbər verimmə? O kəslər haqqında ki, onların dünya həyatındakı səyləri boşa çıxmışdır. Çünki onlar özlüyündə yaxşı işlər gördükləri gümanında idilər. Onlar Rəbbinin ayələrini və Onunla qarşılaşacaqlarını inkar edən, buna görə də bütün əməlləri boşa çıxan kimsələrdir. Odur ki, Qiyamət günü Biz onlara əhəmiyyət verməyəcəyik”** (əl-Kəhf, 103-105). Qədimdə alimlər deyərdilər: “Nədən çəkinəcəyini bilməyən kəs, günahlardan necə çəkinə bilər?” Demək, günahdan çəkinmək üçün nəyin günah olduğunu bilmək gərəkdir. İndiyədək alimlər böyük günahlardan bəhs edən neçə-neçə əsərlər yazmışlar ki, bunların ən dəyərlisi İmam Zəhəbinin “Böyük günahlar” kitabıdır.

² Allaha şərik qoşmaq ən böyük günahdır. Bu xüsusda Quranda deyilir: **“Həqiqətən, Allaha şərik qoşmaq böyük zülmüdür!”** (Loğman, 13); **“Həqiqətən də, Allaha şərik qoşan kimsəyə, Allah Cənnəti haram etmişdir və onun sığınacağı yer Oddur. Zalımlara kömək edən olmayacaqdır”** (əl-Maidə, 72). Abdullah ibn Məsud ؓ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim Allaha şərik qoşub ölərsə, Cəhənnəmə girər” (Səhih əl-Buxari, 1238).

³ Bu, dəlildir ki, söykənmiş halda nəsihət etmək, hədis danışmaq olar.

⁴ İmam Muslim “Səhih”ində (259) Əbu Bəkrədən ؓ rəvayət etdiyi hədisdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ “yalandan şahidlik etməkdir, yaxud yalan danışmaqdır” – demişdir. İmam Zəhəbi öz kitabında bu günahı açıqlayarkən demişdir: “Yalan sözdən çəkinmək xüsusunda Uca Allah belə buyurur: **“Elə isə, murdar bütldən uzaq olun, yalan sözlərdən də çəkinin”** (əl-Həcc, 30). Yalan yerə şahidlik edən şəxs böyük günahlar etmiş olur: birincisi, yalan danışır və iftira yaxır. Uca Allah buyurur: **“Həqiqətən, Allah həddi aşanı, yalançını doğru yola yönəltməz”** (Ğafir, 28); ikincisi, yalandan şahidlik etdiyi şəxsə qarşı zülm etmiş olur; üçüncüsü, yalandan lehinə şahidlik etdiyi şəxsə haram mal verməklə Cəhənnəmə getməsinə təmin edir; dördüncüsü: Allahın haram buyurduğu əməli mübah saymaqla, əleyhinə şahidlik etdiyi adamı malından, qanından və namusundan ayırmış olur (Böyük günahlar, 16-cı günah). Yalan danışmağın pis aqibəti barədə isə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Doğruluq adamı yaxşı işlər görməyə yönəldir. Yaxşı işlər isə adamı Cənnətə aparır. Həqiqətən, adam o qədər doğru danışır ki, nəhayət, Allah yanında doğrudur.”

۱۶- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ وَرَّادٍ، كَاتِبِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: كَتَبَ مُعَاوِيَةُ إِلَى الْمُغِيرَةِ: اكْتُبْ إِلَيَّ بِمَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ وَرَّادٌ: فَأَمَلَى عَلَيَّ وَكَتَبْتُ بِيَدَيَّ: إِنِّي سَمِعْتُهُ يَنْهَى عَنْ كَثْرَةِ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةِ الْمَالِ، وَعَنْ قِيلَ وَقَالَ.

(16) Muğira ibn Şobənin² katibi Vərrad rəvayət edir ki, Muaviyə³ Muğiraya belə bir məktub yazdı:⁴ “Mənə Peyğəmbərdən ﷺ eşitdiyən hədislərdən (birini) yaz.” Vərrad dedi: “Muğira mənə diktə etdi, mən də bu əllərimlə yazdım: “Həqiqətən, mən onun⁵ çox sual verməyi,⁶ var-dövləti israf etməyi⁷ və söz gəzdirməyi⁸ qadağan etdiyini eşitdim.”

nışan sayılır. Yalan isə *adamı* günah işlərə yönəldir. Günah işlər də *adamı* Cəhənnəmə aparır. Həqiqətən, adam o qədər yalan danışır ki, axırda Allah yanında yalançı sayılır” (Səhih əl-Buxari, 6094).

¹ Onlar Peyğəmbərin ﷺ halına acıdıqlarından, o həyəcanlanmasın deyər, belə dedilər.

² Əbu İsa Muğira ibn Şobə ibn Əbu Amir ؓ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Hicrətin 50-ci ilində yetmiş yaşında vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 7-ci tərcümeyi-hal).

³ Əbu Abdur-Rəhman Muaviyə ibn Əbu Sufyan ibn Saxr ibn Hərb əl-Əməvi əl-Qurəşi Peyğəmbərin ﷺ məşhur səhabəsidir. (Siyər Əlam ən-Nubələ, 25-ci tərcümeyi-hal).

⁴ Bu hədisi Buxari (2408), Muslim (3238) və Əhməd (4/250) rəvayət etmişdir. İmam Buxari bu hədisi başqa fəsildə tam şəkildə rəvayət etmişdir. Hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Allah sizlərə anaların üzünə ağ olmağı, qız uşaqlarını diri-diri yerə gömməyi, *yaxşılıq etməkdən* boyun qaçıрмаğı və “ver” – deyərək, *haqqınız olmayan bir şeyi* tələb etməyi qadağan etmişdir. Habelə, söz gəzdirməyinizi, çox sual verməyinizi və var-dövləti israf etməyinizi xoşlamır” (297-ci və 460-cı hədisə bax).

⁵ Burada Muğira ibn Şobə ؓ Peyğəmbəri ﷺ nəzərdə tutur.

⁶ Burada “qadağan edilmişdir” deyildikdə, heç bir zərurət olmadan yersiz sual vermək nəzərdə tutulur. Haqqı öyrənmək məqsədilə sual verməkdə isə heç bir qəbahət yoxdur. Uca Allah buyurur: “**Əgər bilmirsinizsə, Zikr əhlindən soruşun**” (“ən-Nəhl” surəsi, 43).

⁷ Uca Allah bu xüsusda buyurur: “**Yeyin-için, lakin israf etməyin. Şübhəsiz ki, Allah israf edənləri sevmir**” (əl-Əraf, 31); digər ayədə O, buyurur: “**Qohum-əqrəbaya da, yoxsula da, müsafirə də haqqını ver. Lakin malını lazım olmayan yerə sərf etmə. Həqiqətən, israfçılar şeytanların qardaşlarıdır. Şeytan isə Rəbbinə qarşı nankordur**” (əl-İsra, 26-27).

⁸ Söz gəzdirməyin pis əqibəti barədə varid olmuş hədisdə İbn Abbas ؓ rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ Mədinə bostanlarından birinin yanından keçərkən qəbirlərində əzab çəkən iki adamın səsinə eşitdi. Peyğəmbər ﷺ: “*Bunlar əzab çəkirlər...*” – dedi. Sonra *bunun səbəbini bildirib* dedi: “Bəli, bunlardan biri sidikdən qorunmazdı, digəri isə söz gəzdirdi...” (Səhih əl-Buxari, 216).

٨- بَابُ لَعْنِ اللَّهِ مَنْ لَعَنَ وَالِدَيْهِ

8-ci fəsil. Valideynlərinə lənət oxuyana Allah lənət edər

١٧- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَرَّةَ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا: هَلْ خَصَّكُمْ النَّبِيُّ ﷺ بِشَيْءٍ لَمْ يَخْصَّ بِهِ النَّاسَ كَافَّةً؟ قَالَ: مَا خَصَّنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِشَيْءٍ لَمْ يَخْصَّ بِهِ النَّاسَ، إِلَّا مَا فِي قِرَابِ سَيْفِي، ثُمَّ أَخْرَجَ صَحِيفَةً، فَإِذَا فِيهَا مَكْتُوبٌ: ((لَعَنَ اللَّهُ مَنْ ذَبَحَ لِغَيْرِ اللَّهِ، لَعَنَ اللَّهُ مَنْ سَرَقَ مَنَارَ الْأَرْضِ، لَعَنَ اللَّهُ مَنْ لَعَنَ وَالِدَيْهِ، لَعَنَ اللَّهُ مَنْ آوَى مُحْدِثًا)).

(17) Əbu Tufeyl demişdir: ¹ “Əlidən ² ﷺ soruşdular: “Peyğəmbər ﷺ sizə ³ məxsusi olaraq, elə bir şey ayırıb-veribmi ki, onu başqa

¹ Bu hədisi Buxari (2408), Muslim (5241) və Əhməd (1/152) rəvayət etmişdir.

² Əbu Turab, yaxud Əbu Sibteyn, yaxud da Əbul-Həsən, Əli ibn Əbu Talib ibn Abdul-Muttəlib ﷺ fil ilindən otuz il sonra – yəni Muhəmmədə ﷺ peyğəmbərlik verilməmişdən on il əvvəl dünyaya gəlmiş, İslam dinini ilk əvvəl qəbul etmiş səhabələrdəndir. O, Peyğəmbərin ﷺ həm əmisi oğlu, həm kürəkəni, həm də ən əziz və reyhan qoxulu nəvələri – Həsən və Hüseyin ﷺ atasıdır. Əli ibn Əbu Talib ﷺ, Təbuk döyüşü istisna olmaqla, Peyğəmbərlə ﷺ birlikdə bütün döyüşlərdə iştirak etmiş və ələlxüsus da ağac altında ona beyət gətirənlərdən olmuşdur. Təbuk döyüşündə isə Peyğəmbər ﷺ onu öz yerinə – Mədinəyə xəlifə təyin etmişdir. Səd ibn Əbu Vəqqas ﷺ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ Təbuka yola düşərkən Əlini öz yerinə başçı təyin etdi. Onda Əli dedi: “Doğrudanmı, sən məni uşaqların və qadınların yanında qoyub getmək istəyirsən?!” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “İstəmirsən ki, Harun Musaya yaxın olduğu kimi, sən də mənə yaxın olasan?! Fəqət mənədən sonra peyğəmbər gəlməyəcək” (Səhih əl-Buxari, 4416). Əli ibn Əbu Talib ﷺ sağlığında ikən Cənnətlə müjdələnmiş on nəfərdən biri, habelə, Cənnətin səbirsizliklə gözlədiyi üç nəfərdən biridir. Əli ibn Əbu Talib ﷺ Rəsulullahın ﷺ dördüncü xəlifəsi olmuşdur. Hicrətin 35-ci ilində, zilhiccə ayının 18-i, cümə günü xilafətə gəlmiş, 4 il 9 ay möminlərə layiqincə əmirlik etmiş və nəhayət, hicrətin 40-cı ilində, ramazan ayının 17-si cümə günü, Kufə şəhərində Abdur-Rəhman ibn Mülcim əl-Muradi tərəfindən vurulmuş və üç gündən sonra altmış üç yaşında şəhid olmuşdur. Oğlanları Həsən və Hüseyin, habelə, Cəfərin oğlu Abdullah onu yuyub kəfənləmiş, Həsən onun cənazə namazını qıldırmış və bundan sonra onu dəfn etmişlər.

³ Burada “sizə” deyildikdə, Peyğəmbərin ﷺ əhli-beyti nəzərdə tutulur.

insanlara vermiş olmasın?"¹ O, dedi: "Peyğəmbər ﷺ başqa insanlara deyil, yalnız bizə məxsusi olaraq elə bir şey qoymamışdır. Yalnız qılıncımın qınındakı istisnadır." Sonra o (qılıncının qınından) bir vərəq çıxartdı. Orada yazılmışdı: "Allahdan başqasına qurban kəsənə² Allah lənət eləsin! Yer üzündəki sərhədləri oğurlayana³ Allah lənət eləsin! Valideynlərinə lənət oxuyana Allah lənət eləsin!⁴ Cinayətkara sığınacaq verənə¹ Allah lənət eləsin!"

¹ İmam Muslimin rəvayətində Əli ibn Əbu Talibin ﷺ bu suala qəzəbləndiyi xəbər verilir (Səhih, 3657).

² Peyğəmbərin ﷺ sadaladığı bu dörd günahın dördü də böyük günahlardandır. Diqqət edin, burada Peyğəmbər ﷺ bu günahların hamısına birdən deyil, əksinə, hər birinə ayrıca lənət oxuyur. Bu üslub həmin günahların nə dərəcədə ağır olduğundan xəbər verir. Allahdan qeyrisi üçün qurban kəsmək, yəni Allaha şərik qoşmaq isə bu günahların ən ağırıdır. Qurban kəsmək ibadətdir, ibadət isə yalnız Allah üçün olmalıdır. Uca Allah buyurur: **"De: "Şübhəsiz ki, mənim namazım da, qurbanım da, həyatım da, ölümüm də aləmlərin Rəbbi Allah üçündür! Onun heç bir şəriki yoxdur. Mənə belə buyurulmuşdur və mən müsəlmanların birincisiyəm"** (əl-Ənam, 162-163); həmçinin, O, buyurur: **"Sən də Rəbbin üçün namaz qıl və qurban kəs!"** (əl-Kovsər, 2). Demək, Allahdan qeyrisi üçün qurban kəsmiş adam müşrik sayılır, Allah ona lənət edir və əgər tövbə etməyib ölərsə, əbədi Cəhənnəm əhlindən olur. Allahdan başqasının adı ilə qurban kəsmiş adam iki yöndən Allaha şərik qoşmuş olur. Birincisi, "bismilləh" əvəzinə "filankəsin adı ilə" deyib həmin filankəsdən mədəd diləməklə, ikincisi də bu ibadəti Allahdan qeyrisinə yönəltməklə ibadətin özündə Allaha şərik qoşmuş olur. Hərçənd, bu insanların bir çoxu namaz qılır, özlərini müsəlman sayır, gün ərzində qıldığı namazlarda ən azı on yeddi kərə "biz yalnız Sənə ibadət edir və yalnız Səndən kömək diləyirik" deyə Allaha müraciət edir, lakin əməllərində Allaha şərik qoşmaqla özlərini məhv edirlər. Uca Allah Ona şərik qoşan zalımlar barədə buyurur: **"Allaha şərik qoşan kimsəyə, Allah Cənnəti haram etmişdir və onun sığınacağı yer Oddur. Zalımlara kömək edən olmayacaqdır"** (əl-Maidə, 72).

³ Burada "sərhədləri oğurlamaq" deyildikdə, ərazilərə qoyulmuş hüduqları dəyişdirmək, haqsızcasına başqa birisinin torpağını zəbt etmək nəzərdə tutulur. Bu xüsusda rəvayət edilmiş hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: **"Kim başqasının torpağını haqsızcasına zəbt etsə, Qiyamət günü torpağın yeddi qatı onun boynuna keçər"** (Səhih əl-Buxari, 2453).

⁴ Bu hədis valideynə lənət oxumağın böyük günahlardan və valideynin üzünə ağ olmaqdan hesab olunduğuna dəlalət edir. İstər birbaşa valideyni lənətləmək olsun,

istərsə də kiminsə valideyninə lənət oxuyub öz valideyninə lənət oxutdurma olsun, hər ikisi böyük günahlardan sayılır. Fəqət birincisinin günahı ikincisindən daha ağırdır. Burada “lənət” deyildikdə, Allahın mərhəmətindən qovulmaq və ondan məhrum olmaq nəzərdə tutulur. Burada “valideynlərinə lənət oxuyan” deyildikdə, ya birbaşa onları lənətləmək, ya da onların lənətlənməsinə səbəbkar olmaq nəzərdə tutulur. Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Adamın öz valideynlərinə lənət oxuması ən böyük günahlardandır.” Səhabələr ondan: “Ya Rəsulullah, adam öz valideyninə necə lənət oxuya bilər ki?!” deyə soruşduqda, o, belə cavab vermişdir: “Birisinin atasını lənətləyir, o da qayıdıb onun atasını lənətləyir, habelə, birisinin anasını lənətləyir, o da qayıdıb onun anasını lənətləyir” (Sunən Əbu Davud, 5141; Səhih əl-Cami, 2214).

¹ Bu hədisdə keçən “muhdis” (cinayətkar) kəlməsi, fəthə ilə, yəni “muhdəs” kimi də rəvayət edilmişdir. Bu da, “bidət” mənasını ifadə edir, yəni “bidətə dəstək verənə Allah lənət eləsin!” Demək, cinayətkarın tərəfini saxlamaq və ona yardım etmək, yaxud bidəti dəstəkləmək böyük günahlardan hesab olunur. Bidət xüsusunda Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Sizlərə eşidib itaət etməyi tövsiyə edirəm! Məndən sonra yaşayanlarınız bir çox ixtilaflar görəcəklər. Belə olduğu təqdirdə mənim və rəşidi xəlifələrimin yolundan arxa dişlərinizlə yapışın və *sonradan dinə əlavə edilmiş* yeniliklərdən çəkinin. Çünki hər bir bidət, zəlalətdir” (Musnəd İmam Əhməd, 4/126; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2735).

۹ - بَابُ يَبْرُ وَالِدَيْهِ مَا لَمْ يَكُنْ مَعْصِيَةً

9-cu fəsil. Günah işlərdən başqa (hər bir işdə) valideynlərin qayğısına qalmaq

۱۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الْخَطَّابِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ الْبَصْرِيُّ لَقِيْتُهُ بِالرَّمْلَةِ قَالَ: حَدَّثَنِي رَاشِدُ أَبُو مُحَمَّدٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: أَوْصَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِتِسْعٍ: ((لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ شَيْئًا، وَإِنْ قُطِعَتْ أَوْ حُرِقَتْ، وَلَا تَتْرَكَنَّ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ مُتَعَمِّدًا، وَمَنْ تَرَكَهَا مُتَعَمِّدًا بَرِثَتْ مِنْهُ الدِّمَةُ، وَلَا تَشْرَبَنَّ الْخَمْرَ، فَإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ، وَأَطِعْ وَالِدَيْكَ، وَإِنْ أَمَرَكَ أَنْ تَخْرُجَ مِنْ دُنْيَاكَ فَاخْرُجْ لَهُمَا، وَلَا تُتَارِعَنَّ وِلَاةَ الْأَمْرِ وَإِنْ رَأَيْتَ أَنَّكَ أَنْتَ، وَلَا تَفْرُزْ مِنَ الرَّحْفِ، وَإِنْ هَلَكَتْ وَفَرَ أَصْحَابُكَ، وَأَنْفِقْ مِنْ طَوْلِكَ عَلَى أَهْلِكَ، وَلَا تَرْفَعْ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ، وَأَخْفِهِمْ فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ)).

(18) Əbu Dərda¹ ؓ demişdir: “Rəsulullah ﷺ mənə doqquz şeyi tövsiyə etmişdir: “Tikə-tikə edilsən, yaxud yandırılısan belə, heç nəyi Allaha şəriq qoşma.² Bilərəkdən, vacib namazları tərk etmə. Belə ki, bilərəkdən onu tərk edən kimsə (xata-bələdan) qorunmaz.³ Şərab içmə. Çünki o, hər

¹ Əbu Dərda Uveymir ibn Zeyd ibn Qeys əl-Ənsari ؓ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Vaxtı ilə Dəməşqin qazısı olmuşdur. (Siyər Əlam ən-Nubələ, 68-ci tərcümeyi-hal).

² Burada Peyğəmbər ﷺ daha əfzəl olanı bildirir. Belə ki, məcburiyyət qarşısında dildə Allaha şəriq qoşub qəlbi imanla dolu olan kimsəni Allah bağışlayır. Necə ki, Ammar ibn Yasiri ؓ bağışlamışdır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Qəlbi imanla sabit qaldığı halda haqqı danmağa məcbur edilən kəslər istisna olmaqla, kim iman gətirdikdən sonra Allahı inkar etsə və qəlbini küfrə açsa, Allahın qəzəbinə düşər olar. Onlar üçün böyük bir əzab vardır” (ən-Nəhl, 106).

³ Namaz qılmayanların Cəhənnəm oduna giriftar olacaqları barədə Quranda belə buyrulur: “Möminlər Cənnət bağlarında bir-birilərindən soruşacaqlar – günahkarlar barəsində. Sizi Səqərə salan nədir? Onlar deyəcəklər: “Biz namaz qılanlardan deyildik. Kasıbı da yedizdirməzdik. Batil sözlər danışanlarla birlikdə biz də danışardıq, və Haqq-hesab gününü yalan hesab edərdik – ölüm yaqinliyi bizə gələnə qədər” (əl-Muddəssir, 40-47) Həmçinin, hədisdə Peyğəmbər ﷺ namazı tərk edən kimsənin küfr və şirk etdiyini xəbər verib demişdir: “Şübhəsiz ki, insanla şirk və küfr arasında namazı tərk etmək du-

bir şər əməlin açarıdır.¹ Valideynlərinə itaət et! Əgər sənə dünya işlərindən əl çəkməyi əmr etsələr, onlara görə (bundan) əl çək.¹ Özünün haqq oldu-

rur” (Səhih Muslim, 246). Namazın vacibliyini inkar edərək onu tərk edən kimsə müsəlmanların yekdil fikrinə əsasən kafir sayılır. Yalnız İslam dinindən yenicə xəbər tutmuş və müsəlmanlara qaynayıb-qarışmayan, beləliklə də, namazın vacib buyurulduğundan bixəbər olan kimsələr istisnadır. Namaz qılmağın vacib olduğunu bildiyi halda səhlənkarlığı üzündən namazı tərk edən kimsəyə gəlincə, alimlər onun kafir olub-olmaması barəsində ixtilaf etmişlər. İmam Malik və Şafii, habelə, qədim və müasir alimlərdən bir çoxları, tənbelliyi üzündən namazı tərk edən kimsəni kafir saymamış, əksinə, onun fasiq olduğunu demişlər. Onların rəyinə görə, beləsindən tövbə etməsi tələb olunmalıdır. Və əgər tövbə edərsə əfv edilməli, əks halda isə evli zinakarın cəzalandırıldığı kimi cəzalandırılmalıdır. Rəşidi xəlifələr və digər səhabələr , Abdullah ibn Mübarək, Əhməd ibn Hənbəl, İshaq ibn Rahuyə və bəzi şafiilər isə tənbelliyi üzündən namazı tərk edən kimsənin belə kafir olduğunu və İslam ümmətindən xaric olduğunu söyləmişlər.

¹ Şübhəsiz ki, şərab içmək şeytana xas murdar əməllərdəndir. Həqiqətən, şeytan sərxoşedic i içki vasitəsilə müsəlmanların arasına ədavət və kin salmaq, onları Allahı yad etməkdən və namazdan ayırmaq istəyir. Bu hədisdə Peyğəmbər şərabın hər bir şər əməlin açarı olduğunu bildirir, digər bir hədisdə o, şərabın murdar əməllərin anası olduğunu xəbər verir. İbn Abbasın rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər demişdir: “Şərab içmək murdar əməllərin anası, həm də böyük günahlardan biridir. Onu içən adam (sərxoş olduqdan sonra) anası ilə də, xalası ilə də, bibisi ilə də zina edər” (Mocəmul-Kəbir, 11372; Sunən əd-Daraqutni, 4671; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1853; Səhih əl-Cami, 3345). Bu xüsusda varid olmuş ibrətamiz bir rəvayətdə Osman ibn Əffan demişdir: “Şərabdan uzaq olun, çünki şərab içmək murdar əməllərin anası sayılır. Bir zaman pozğun bir qadın öz kənizini könlünə yatan bir kişinin yanına göndərir ki, gəlib onlara şahidlik etsin. Kişi kənizlə birgə o qadının yanına gəlir. Nəhayət o, evə daxil olduqdan sonra kəniz bütün qapıları kilidləyir. Həmin qadının yanında bir uşaq və bir badya şərab olur. Qadın ona: “Səni bura şahidlik etmək üçün çağırıramışam. Çağırıram ki, mənimlə yaxınlıq edəsən və ya bu şərabdan içəsən, ya da bu uşağı öldürəsən. Dediymi eləməsən, hay-küy salıb səni biabır edərim. Kişi ona: “Bu şərabdan mənim üçün bir bardaq süz” – dedi. Qadın ona bir bardaq şərab süzdü. Kişi (onu içdikdən sonra): “Yenə süz” – dedi. Kişi şərabdan o qədər içdi ki, axırda həm o qadınla zina etdi, həm də həmin uşağı öldürdü. Odur ki, şərabdan uzaq olun!...” (Sunən ən-Nəsai, 5666; Əhadis əl-Muxtara, 320). Hədislərin birində Peyğəmbər şərab içməyin pis aqibətini belə vəsf etmişdir: “Şərab içmək murdar əməllərin anasıdır. Allah onu içən kimsənin qırx gün ərzində qıldığı namazını qəbul etməz və əgər o, içkili halda ölərsə, cahil kimi ölmüş sayılır” (Mocəmul-Əvsat, 3810; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1854); başqa bir hədisdə isə şəraba yaxın duran kimsənin Allahın mərhəmətindən məhrum olduğunu xəbər verib demişdir: “Allah sərxoşedic i içkiyə, onu düzəldənə və dü-

ğunu bilsən belə, ixtiyar sahibləri ilə mübahisə etmə.² Həlak olacağını yəqin etsən belə, yoldaşların döyüş meydanından qaçmış olsa da sən qaçma.³ Varından öz ailənə xərclə,⁴ dəyənəyini onların üzərindən qaldırma⁵ və onları Allahla ﷻ qorxut.^{6,7}

zəlt-dirənə, onu içənə, onu daşıyana və daşıtdırana, onu satana və alana, onu süzənə və süzdürənə lənət eləsin!" (Musnəd İmam Əhməd, 1/316; Mustədrək, 4/145; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 839).

¹ Hədisdən açıq-aydın başa düşülür ki, bu yalnız dünya işlərinə aiddir. Allahın və Onun Rəsulunun ﷻ əmrinə zidd olan işlərdə isə onlara itaət etmək qadağandır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: "Allaha asi olaraq məxluqa itaət etmək olmaz" (Musnəd İmam Əhməd, 5/66; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 179).

² Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: "**Ey iman gətirənlər! Allaha və Rəsuluna itaət edin, həm də özünüzdən olan rəhbərlərə şəriətə uyğun şəkildə itaət edin**" (ən-Nisa, 59). Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Üzərinizdə hökmranlıq edən kəs saçı kişmişə bənzər həbəşi olsa belə, *əmrələrini* eşidib ona itaət edin" (Səhih əl-Buxari, 693).

³ Döyüş meydanından qaçmaq yeddi böyük günahdan biridir. Yalnız iki hal istisnadır ki, belə hallarda düşməyə arxa çevirmək caizdir: daha bir döyüş əməliyyatı keçirmək üçün bir tərəfə çəkilmək və ya başqa bir dəstəyə qoşulmaq ("əl-Ənfal" surəsinin 15-ci və 16-cı ayələrinə bax).

⁴ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: "**Var-dövlət sahibi öz varına görə xərcləsin. İmkani az olan isə Allahın ona verdiyindən xərcləsin. Allah heç kəsin üzərinə Özünün ona verdiyi nemətdən artıq yük qoymaz**" (ət-Talaq, 7).

⁵ Bu, dəlildir ki, özbaşınalıq edən zövcəni və övladı tərbiyə etmək məqsədi ilə döymək olar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: "**Özbaşınalıq etmələrinə qorxduğunuz qadınlara nəsihət edin, yataqda onları tərk edin və onları döyün! Əgər sizə itaət etsələr, onlara əziyyət vermək üçün başqa yol axtarmayın**" (ən-Nisa, 34). Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Övladlarınız yeddi yaşına çatdıqları zaman onların yatağını ayırın, on yaşlarına çatdıqda isə namazı öyrətmək məqsədi ilə onları vurun" (Sunən əd-Daraqutni, 898; Səhih əl-Cami, 418). Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu məqamda həddi aşmaq, yəni onları çox bərk döymək və ya qadağan olunmuş tərzdə vurmaq olmaz.

⁶ İnsanı Allahla qorxutmaq ən mühüm tərbiyə üslubudur. Valideynlərin çoxu isə bundan qafildir. Halbuki, valideyn övladını ilk əvvəl Allahın əzabı ilə qorxutmalıdır. Loğmanın öz oğluna etdiyi nəsihətə nəzər salın: "**Oğlum! Gördüyün iş bir xardal dənəsi ağırlığında olsa da, bir qayanın içində, yaxud göylərdə və ya yerin dibində olsa da, Allah onu aşkar edər**" (Loğman, 16).

⁷ Bu hədisin isnadında keçən Şəhr ibn Hovşəb "çoxlu xətalara yol vermiş səduq" rəvidir. Lakin Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani bu isnadı qüvvətləndirən digər isnadlara əsaslanaraq "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin "həsən" olduğunu bildirmişdir.

۱۹- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَمْرٍو قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: ((جِئْتُ أَبَايَ عَلَى الْهِجْرَةِ، وَتَرَكْتُ أَبَوَيَّ يَبْكِيَانِ؟ قَالَ: ارْجِعْ إِلَيْهِمَا فَأَضْحِكُهُمَا كَمَا أَبْكَيْتَهُمَا)).

(19) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Mən ata-anamı gözüyaşlı qoyub *sənin yanına* hicrət etmişəm ki, *cihad etmək üçün* sənə beyət edirəm.” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Valideynlərinin yanına qayıt! Necə onları ağlatmısan, eləcə də, onları güldür.”¹

۲۰- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجُعْدِ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ الْأَعْمَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يُرِيدُ الْجِهَادَ، فَقَالَ: أَحْيِ وَالِدَاكَ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ: ((فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ)).

(20) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib cihadə getmək istədiyini ona bildirdi. Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Valideynlərin sağdırmı?” O: “Bəli!” – deyə cavab verdikdə, Peyğəmbər ﷺ dedi: “Elə isə, onlar üçün çalış!”^{2,3}

¹ 13-cü hədisin şərhinə bax. Həmin hədis bu fəsilə də aid olduğundan İmam Buxari onu təkrar varid etmişdir. Burada həmin adamın valideynlərinin ondan onların yanında qalması tələb etməsi, dünyəvi işlərə aid olduğu üçün, üstəlik, onun bu növ cihadı tərək etməsi Allaha qarşı asilik sayılmadığına görə Rəsulullah ﷺ ona valideynlərinin qayğısına qalması və bu işdə onlara itaət etməyi buyurur.

² Burada Peyğəmbərin ﷺ həmin adama cihadə getməsinə izn verməməsi, valideyn haqqının cihaddan üstün olduğunu bir daha sübuta yetirir. Peyğəmbərin ﷺ “Elə isə, onlar üçün çalış!” sözünə diqqət yetirsək, bunun mənasını öyrənsək, başa düşərik ki, valideynin qayğısına qalmaq, daim onların xidmətində durmaq əsl mənada cihad sayılır. İslam alimləri bunu nəfsə qarşı olan cihadə aid edirlər. Nəfsin sənə valideynlərinin üzünə ağ olmağı əmr etsə də, sən çalışırsan ki, onların xətrinə dəyməyəsən, onlara “uf” belə deməyəsən, onların hər nazına səbir edəsən, beləliklə də həqiqi mənada cihad etmiş sayılırsan. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Uğrumuzda cihad edənləri mütləq Öz yolumuza yönəldəcəyik. Şübhəsiz ki, Allah yaxşı iş görənlərlədir”** (əl-Ənkəbut, 69). İbn Atiyyə demişdir: “Bu, Məkkə ayəsidir, düşməyə qarşı olan cihad vacib buyrulmamışdan əvvəl nazil olmuşdur. Demək, bu, Allahın rızasını qazanmaq üçün və Onun dininin yayılması uğrunda aparılan ümumi cihadə aid edilir.” İbrahim ibn Ədhəm isə bu ayəni belə izah etmişdir: “Bu, bildiklərinə əməl edənlərə aiddir” (Fəthul-Qədir).

³ Bu hədisi Buxari (3004), Muslim (4623), Əbu Davud (2529), Nəsai (3052), Tirmizi (1772) və Əhməd (2/165) rəvayət etmişdir.

۱۰ - بَابُ مَنْ أَدْرَكَ وَالِدَيْهِ فَلَمْ يَدْخُلِ الْجَنَّةَ

10-cu fəsil. Valideynləri qocalanadək onların yanında yaşayan, sonra da Cənnətə daxil olmayan kimsə

۲۱ - حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُهِيلٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((رَغِمَ أَنْفُهُ، رَغِمَ أَنْفُهُ، رَغِمَ أَنْفُهُ))، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ؟ قَالَ: ((مَنْ أَدْرَكَ وَالِدَيْهِ عِنْدَ الْكِبَرِ، أَوْ أَحَدَهُمَا، فَدَخَلَ النَّارَ)).

(21) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, (bir gün) Peyğəmbər ﷺ: “Zəlil olsun, zəlil olsun, zəlil olsun!”¹ – deyə buyurdu. (Səhabələr ondan): “Kim,² ya Rəsulullah?” – deyə soruşdular. O buyurdu: “Valideynləri, yaxud valideynlərindən biri qocalanadək³ onların yanında yaşayan, sonra da Cəhənnəmə girən kəs.”^{4/5}

¹ Peyğəmbərin ﷺ bu sözü üç kərə təkrar etməsi məsələnin ciddiliyindən, valideynlərin üzünə ağ olmağın nə dərəcədə böyük günah olduğundan xəbər verir.

² Səhabələrin bu sualı verməkdə məqsədləri bu idi ki, o kimsənin nə üçün zəlil olduğunu bilsinlər, sonra da onun etdiyi günahdan uzaq olsunlar və onun kimi zəlil olmasınlar.

³ Burada Peyğəmbərin ﷺ qocalığı xüsusilə vurğulaması o deməkdir ki, həmin vaxt valideynin övlad qayğısına, onun köməyinə daha çox ehtiyacı olur.

⁴ Hədisdən aydın olur ki, valideyninin üzünə ağ olan və ona qarşı nankorluq edən kimsə Cəhənnəmlik olacaq. Valideynin üzünə ağ olmağa və nankorluğa gəlincə, buna aşağıdakıları misal çəkmək olar:

Nalayıq söz və ya hərəkətlə valideyni kədərləndirmək, üstlərinə qışqırıb onları alçaltmaq, buyruqlarına “uf” deyərək etiraz etmək, yanında qaşqabaqlı dayanmaq, onlara nifrətlə baxmaq, verdikləri şeyi bəyənməmək, dünya işlərində onlara yardım etməmək, onlara iş buyurmaq, onların dediklərinə məhəl qoymamaq, məsləhətlərinin faydasız olduğunu güman etmək, otaqlarına izinsiz daxil olmaq, hüzurlarında tərbiyəsizlik etmək, başqalarının yanında onların paxırını açmaq, onları söymək və ya lənətləmək, gözləri önündə günah işlər görmək, onları günah iş görməyə vadar etmək, onları atıb getmək və ya günlərlə evdən didərgin düşmək, onlardan imkanları çatmadığı bir şeyi tələb etmək, digərlərini, ələlxüsus da arvad-uşağı onlardan çox sevmək, onları vurmaq, onların səhvlərini bağışlamamaq, mal-dövlətdən onlara xərcləməmək, boyunlarına minnət qoymaq, onların malından oğurlamaq, onların ölməyini arzulamaq və s.

⁵ Bu hədisi Muslim (6675) rəvayət etmişdir. Həmin rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Valideyninin hər ikisi, yaxud biri qocalanadək onların yanında yaşayan, sonra da Cənnətə girməyən kəs.”

۱۱ - بَابُ مَنْ بَرَّ وَالِدَيْهِ زَادَ اللَّهُ فِي عُمُرِهِ

11-ci fəsil. Kim valideynlərinin qayğısına qalarsa, Allah onun ömrünü uzadar

۲۲- حَدَّثَنَا أَصْبَغُ بْنُ الْفَرَجِ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي بُرَيْدٍ، عَنْ زَبَّانِ بْنِ فَائِدٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((مَنْ بَرَّ وَالِدَيْهِ طُوبَى لَهُ، زَادَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي عُمُرِهِ)).

(22) Səhl ibn Muaz atasından¹ rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Kim valideynlərinin qayğısına qalsa, ona çoxlu xeyir nəsib olar,² Allah ﷻ onun ömrünü uzadar.^{3”4}

¹ Burada Peyğəmbərin ﷺ səhabəsi Muaz ibn Ənəs əl-Cuhəni əl-Ənsari ؓ nəzərdə tutulur (İkmal Təhziib əl-Kəmal, 4612-ci tərcümeyi-hal).

² Burada “çoxlu xeyir” deyildikdə, Cənnətdəki “Tubə” ağacı, yaxud Cənnətin özü, yaxud da çoxlu savab və xeyir-bərəkət nəzərdə tutulur.

³ Bu, dəlildir ki, Allah istədiyi zaman Öz bəndəsinin qədərini dəyişdirə bilər. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Hər vaxtın bir yazısı var. Allah bu yazıdan istədiyini silər, istədiyini də sabit saxlayar. Kitabın anası da Onun yanındadır”** (ər-Rəd, 38-39).

⁴ Bu hədisin isnadında keçən Zəbban ibn Faid adlı ravi “zəif” ravidir. Elə bu səbəbdən də, şeyx Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Lakin hədisin mənası səhihdir. Bu mənada varid olmuş hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qədəri yalnız dua dəyişdirir, ömrü də ancaq xeyirxahlıq uzadır” (Sunən ət-Tirmizi, 2/20; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 154); valideynin qayğısına qalmaq da bu xeyirxahlığa aiddir. Həmçinin, o, demişdir: “Qoy ruzisinin artmasını və ömrünün uzanmasını istəyən kəs qohumları ilə əlaqə saxlasın” (Səhih əl-Buxari, 2067); valideyn isə adama qohumdan da yaxındır.

۱۲ - بَابُ لَا يَسْتَغْفِرُ لِأَيِّهِ الْمُشْرِكُ

12-ci fəsil. Müşrik ata üçün bağışlanma diləməmək¹

۲۳ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ يَزِيدَ النَّحْوِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِنَّمَا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ هُمَا أَفٌّ﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا﴾، فَنَسَخْتَهَا الْآيَةُ فِي بَرَاءَةِ: ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾.

(23) İbn Abbas ر.ə.ə. demişdir: “Allahın ﷻ “Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və ata-ana ilə gözəl rəftar etməyi² buyurmuşdur. Əgər onların biri və ya hər ikisi sənin yanında qocalıq yaşına dolarsa, onlara: “Uf!”³ belə demə, üstlərinə qışqırma və onlara xoş söz söylə!⁴ Onların hər ikisinə rəhm edərək *təvazökarlıq* qanadının altına al və: “Ey Rəbbim! Onlar məni körpəliyimdən tərbiyə edib böyütdükləri kimi, Sən də

¹ Burada “ata” deyildikdə, təkcə ata deyil, digər müşriklər də bu hökmə aid edilir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Müşriklərin Cəhənnəm sakinləri olduqları onlara bəlli olduqdan sonra, qohum olsalar belə, Peyğəmbərə və möminlərə onlar üçün bağışlanma diləmək **yaraşmaz**” (ət-Tovbə, 113). Yəni ölüb getmiş müşrik ən əziz adam olsa belə, onun üçün bağışlanma diləmək olmaz. Habelə, həyatda olan müşrik üçün də bağışlanma diləmək olmaz. Çünki Uca Allah belələri barədə buyurur: “**Şübhəsiz ki, Allah Özünə şərik qoşulmasını bağışlamaz, bundan başqa olan günahları isə istədiyi kimsəyə bağışlayar**” (ən-Nisa, 48). Belə insanlar üçün yalnız hidayət diləmək olar. Necə ki, Peyğəmbər ﷺ Allahdan iki Ömərdən birinə hidayət verməsini diləmiş və Allah subhanəhu və təalə də Ömər ibn Xattaba رضي الله عنه hidayət vermişdir.

² Burada “gözəl rəftar” deyildikdə, istər sözdə, istərsə də əməldə kobudluq etməmək nəzərdə tutulur.

³ Uca Allah bu ayədə kobud danışıqın ən yüngülünü qadağan edir. Odur ki, bundan kobud sözlər də qadağaya aid edilir.

⁴ Bəddah ət-Tucibi demişdir: “Mən Səid ibn əl-Museyyibdən soruşdum: “Quranda vali-deynlər barədə **“onlara xoş söz söylə”** deyilir. Bu nə deməkdir?” İbn əl-Museyyib dedi: “Bu, günahkar kələnin öz zəhmli ağasına dediyi sözə bənzəyir” (Cami li Əhkamil-Quran – Təfsir əl-Qurtubi). Səid ibn əl-Museyyib valideynlə böyük ehtiram və nəvazişlə rəftar etməyi qəsd edir.

onlara rəhm et!" – de"¹ – ayəsi², Bəraə³ surəsindəki "Müşriklərin Cəhənnəm sakinləri olduqları möminlərə bəlli olduqdan sonra, qohum olsalar belə, Peyğəmbərə və möminlərə onlar üçün bağışlanma diləmək yaraşmaz"⁴ – ayəsi ilə ləğv edilmişdir.⁵⁶

¹ Belə dua etmək yalnız mömin valideynə aiddir. Müşrik və kafir valideyn üçün isə Allahdan yalnız hidayət diləmək olar.

² "əl-İsra" surəsi, 23-24.

³ Bəraə: ət-Tovbə surəsinin digər adıdır.

⁴ "ət-Tovbə" surəsi, 113. Bu ayənin nə vaxt nazil olması barədə Museyyib ibn Həzn ☞ demişdir: "Əbu Talib ölüm ayağında ikən Peyğəmbər ☞ onun yanına gəldi və orada Əbu Cəhl ibn Hişamı və Abdullah ibn Əbu Ümeyyə ibn Muğiranı gördü. Peyğəmbər ☞ Əbu Talibə dedi: "Əmican, "Lə ilahə illəllah" kəlməsini de ki, Allah yanında sən (dediyinə) şahid olum." Əbu Cəhl və Abdullah ibn Əbu Ümeyyə isə: "Ey Əbu Talib, Abdul-Müttəlibin dinindən üz çevirməkmi istəyirsən?!" – deyər etirazlarını bildirdilər. Peyğəmbər ☞ tövhid kəlməsini, onlar da öz dediklərini ta o vaxta qədər təkrar etdilər ki, axırda Əbu Talib onlara son sözünü deyib Abdul-Müttəlibin dinində qalacağını bildirdi və "Lə ilahə illəllah" deməkdən imtina etdi. Peyğəmbər ☞ buyurdu: "Vallahi, mənə qadağan ediləndək sən üçün bağışlanma diləyəcəyəm." Onda Uca Allah onun barəsində bu ayəni nazil etdi: **"Müşriklərin Cəhənnəm sakinləri olduqları bəlli olduqdan sonra qohum olsalar belə, Peyğəmbərə və möminlərə onlar üçün bağışlanma diləmək yaraşmaz"**; həmçinin, bu ayə də nazil oldu: **"Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah istədiyini doğru yola yönəldir. O, doğru yolda olanları da daha yaxşı tanıyır"** (Səhih əl-Buxari, 1360).

⁵ Burada "ləğv edilmişdir" deyildikdə, ayənin hamısı nəzərdə tutulmur. Belə ki, valideyn müşrik olsa belə, onlarla gözəl rəftar etmək, onlara: "uf!" deməmək, üstlərinə qışqırmamaq, onlara xoş söz söyləmək və onların hər ikisinə rəhm edərək *təvazökarlıq* qanadının altına almaq övladın borcudur. Rəvayət edilir ki, Əsma bint Əbu Bəkr ☞ demişdir: "Peyğəmbərin ☞ zamanında anam müşrik ikən mənə yanına gəldi. Mən bu məsələ ilə bağlı Peyğəmbərə ☞ müraciət etdim: "Anam gəlib, ona qayğı göstərməyimi istəyir. Mən onunla əlaqə saxlaya bilərəmmi?" Peyğəmbər ☞: "Bəli, onun qayğısına qal" – dedi" (Səhih əl-Buxari, 2620).

⁶ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "həsən" olduğunu demişdir.

۱۳ - بَابُ بَرِّ الْوَالِدِ الْمُشْرِكِ

13-cü fəsil. Müşrik valideynin qayğısına qalmaq

۲۴ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ قَالَ: حَدَّثَنَا سِمَاكُ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ: نَزَلَتْ فِي أَرْبَعِ آيَاتٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى: كَانَتْ أُمِّي حَلَقْتُ أَنْ لَا تَأْكُلَ وَلَا تَشْرَبَ حَتَّى أَفَارِقَ مُحَمَّدًا ﷺ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَإِنْ جَاهِدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا﴾. وَالثَّانِيَةُ: إِنِّي كُنْتُ أَخَذْتُ سَيْفًا أَعْجَبَنِي، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَبْ لِي هَذَا، فَنَزَلَتْ: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ﴾. وَالثَّالِثَةُ: إِنِّي مَرِضْتُ فَأَتَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَقْسِمَ مَالِي، أَفَأُوصِي بِالْإِصْفِ؟ فَقَالَ: ((لَا))، فَقُلْتُ: التُّلْتُ؟ فَسَكَتَ، فَكَانَ التُّلْتُ بَعْدَهُ جَائِزًا. وَالرَّابِعَةُ: إِنِّي شَرِبْتُ الْحَمْرَ مَعَ قَوْمٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَضَرَبَ رَجُلٌ مِنْهُمْ أَنْفِي بِلَحْيِي جَمَلٍ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَأَنْزَلَ عَزَّ وَجَلَّ تَحْرِيمَ الْحَمْرِ.

(24) Səd ibn Əbu Vəqqas¹ demişdir: “Uca Allahın Kitabında mənim barəmdə dörd ayə nazil olmuşdur:

(Birincisi) Anam and içdi ki, mən Muhəmməddən ﷺ ayrılmayınca yeməyəcək, içməyəcəkdir.² Allah ﷻ da bu ayəni nazil etdi: “**Əgər onlar bil-**

¹ Əbu İshaq Səd ibn Əbu Vəqqas Malik ibn Uheyb əl-Qurəşi əz-Zuhri ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsi, Cənnətlə müjdələnmiş on nəfərdən biridir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 5-ci tərcümeyi-hal). Onun fəzilətinə dair ikicə hədis desək kifayət edər. Bunlardan birində rəvayət edilir ki, Əli ibn Əbu Talib ﷺ demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ (Uhud döyüşü əsnasında) Səd ibn Əbu Vəqqasa belə dediyini eşitmişəm: “Oxla vur *onları*, atam-anam sənə fəda olsun!” (Səhih əl-Buxari, 2905). Digər hədisdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ onun üçün dua edib demişdir: “Allahım, Səd nə zaman Sənə dua etsə, onun duasını qəbul et!” (Səhih Sunən ət-Tirmizi, 3751).

² Səd ibn Əbu Vəqqas ﷺ müsəlman olduqdan sonra anası onu yanına çağırmış və bu dindən imtina edib babalarının dininə dönməyincə yeməyib, içməyib acından öləcəyini demiş, Səd də ona nəzakətlə: “Anacan” – deyə müraciət edib ona İslam dinindən dönməyəcəyini bildirmişdir. Hədisdən aydın olur ki, Səd ibn Əbu Vəqqas ﷺ Allaha asi olan işdə müşrik anasına itaət etməsə də, anasını atıb getmir, dünya işlərində onun qayğısına qalmaqdan imtina etmir.

mədiyin bir şeyi Mənə şərik qoşmağın üçün səni məcbur etməyə cəhd göstərsələr, onlara güzəştə getmə! Dünyada onlarla gözəl davran.”¹

İkincisi: (Döyüşlərin birində²) mən (qənimətdən) xoşuma gələn bir qılıncı götürüb dedim: “Ya Rəsulullah, bunu mənə bağışla.”³ Həmin vaxt bu ayə nazil oldu: **“Səndən qənimətlər haqqında soruşurlar...”⁴**

Üçüncüsü: Mən xəstələnmişdim. Peyğəmbər ﷺ mənə baş çəkməyə gəldi və mən ondan: “Ya Rəsulullah, mən varımı bölmək istəyirəm. Yarısını vəsiyyəət edə bilərəmmi?” – deyə soruşdum. O: “Xeyr!” – deyə cavab verdi. Mən (yenə) soruşdum: “Bəs, üçdə birini?” O, susdu. Bu hadisədən sonra malın üçdə birinin vəsiyyəət edilməsinə izin verildi.⁵

Dördüncüsü: (Bir gün) mən ənsarla⁶ birgə şərab içdim. (Kefləndikdən sonra) onlardan biri dəvənin alt çənə sümüyü ilə mənim burnuma vurdu.

¹ “Loğman” surəsi, 15.

² Burada söhbət Bədr döyüşündən gedir.

³ Başqa rəvayətdə Səd ibn Əbu Vəqqas ؓ xəbər vermişdir ki, qənimətin bir hissəsi, o cümlədən də həmin qılınc Rəsulullah ﷺ nəsib olduqdan sonra o bu qılıncı Sədə vermişdir (Sunən ət-Tirmizi, 3359; Səhih ət0-Tirmizi, 2747).

⁴ “əl-Ənfal” surəsi, 1.

⁵ Digər hədisdə rəvayət edilir ki, Səd ibn Əbu Vəqqas ؓ demişdir: “Mən vida həcci ilində xəstələnmişdim deyə Peyğəmbər ﷺ tez-tez mənə baş çəkirdi. Onda, mən ona dedim: “Mənim xəstəliyim çox ağırlaşdı! Mən var-dövlət sahibiyəm, qızımdan başqa da bir varisim yoxdur. Malımın üçdə ikisini sədəqə verə bilərəmmi?” O: “Xeyr!” – deyə buyurdu. Dedim: “Yarısını verə bilərəmmi?” O (yenə): “Xeyr!” – deyə cavab verdi, sonra da belə buyurdu: “Üçdə birini verə bilərsən, amma üçdə biri də çoxdur. Şübhəsiz ki, sənin üçün varislərini zəngin qoyub getməyin, onları kasıb və dilənçi vəziyyətdə qoyub getməyindən daha xeyirlidir. Sən Allahın Üzünü diləyərək xərclədiyən sədəqənin, hətta həyat yoldaşının ağzına qoyduğun *loxmanın* belə əvəzini mütləq alacaqsan.” Dedim: “Ya Rəsulullah, mən *burada ölüb* qardaşlarımdan geridəmi qalacağam?” O, dedi: “Sən əsla geridə qalmayacaqsan. Etdiyin *hər bir* yaxşı əməl sayəsində sənin dərəcən və hörmətin mütləq artacaq. Bundan əlavə ola bilsin ki, sən uzun ömür yaşayasan...” (Səhih əl-Buxari, 1295; həmçinin, “əl-Ədəbul-Mufrad” əsərindəki 499-cu və 520-ci hədislərə də bax). Bu hadisədən sonra Səd ibn Vəqqas ؓ qırx ilə yaxın yaşamışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu hadisədə ayə yox, sadəcə hökm nazil olmuşdur.

⁶ Ənsar – İslamı qəbul etmiş və Mədinədə Muhəmməd Peyğəmbərin ﷺ sədaqətli silahdaşları olmuş yerli sakinləri. Onlar Məkkədən və başqa şəhərlərdən gələn mühacirləri evlərinə qəbul etmiş və onları zəruri əşyalarla təmin etmişlər.

(Ertəsi gün) mən Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldim. Elə həmin vaxt Allah ﷻ şərabın haram olması barədə ayə nazil etdi.^{1”2}

۲۵- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ: أَخْبَرَنِي أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ: أَتَنِي أُمِّي رَاغِبَةً، فِي عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ: أَصِلُهَا؟ قَالَ: ((نَعَمْ)). قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهَا: ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ﴾.

(25) Əsma bint Əbu Bəkr رضي الله عنها demişdir:³ “Peyğəmbərin ﷺ zamanında anam *müşrik ikən* mənim yanıma gəldi.⁴ Mən Peyğəmbərdən ﷺ: “Anamla əlaqə saxlaya bilərəmmi?” – deyə soruşdum. O: “Bəli” – deyə cavab verdi.”⁵

(Hədisin ravisi) ibn Uyeynə dedi: “Allah ﷻ onun barəsində (bu ayəni)⁶ nazil etdi: “Allah din uğrunda sizinlə vuruşmayan və sizi öz diyarınızdan qovub çıxartmayan kimsələrə yaxşılıq etməyinizi və onlarla insafla davranmanızı sizə qadağan etmir.⁷ Şübhəsiz ki, Allah insaflı olanları sevir.”

¹ “əl-Maidə” surəsi, 90-91.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu hədisi Buxari (2620), Əbu Davud (1668) və Əhməd (6/344) rəvayət etmişdir.

⁴ Başqa rəvayətdə Əsma رضي الله عنها anasının nə üçün gəldiyini xəbər verib demişdir: “Anam məndən ona qayğı göstərməyimi istəyir...” (Səhih əl-Buxari 2620).

⁵ Bu, dəlildir ki, belə məsələlərdə özbaşına qərar vermək caiz deyil, əksinə, bunun hökümünü şəriəti bilənlərdən soruşmaq gərəkdir. Habelə, Peyğəmbərin ﷺ bu işdə ona rüsxət verməsi, müşrik valideynin qayğısına qalmağın caiz olduğunu bir daha sübuta yetirir.

⁶ “əl-Mumtəhənə” surəsi, 8.

⁷ Qeyd etmək lazımdır ki, müsəlmanlarla vuruşmayan və onları öz diyarlarından qovub çıxartmayan kimsələrə yaxşılıq etmək və onlarla insafla davranmaq deyildikdə, sadəcə yaxşılıq etmək və onlara qarşı insaflı olmaq nəzərdə tutulur. Belə ki, onları dost tutmağı və onları sevməyi Allah müsəlmanlara qadağan etmişdir. Uca Allah bu xüsusa buyurur: “Allaha və Axirət gününə iman gətirən elə bir camaat tapa bilməzsən ki, onlar Allaha və Onun rəsuluna düşmən olanlarla – öz ataları, oğulları, qardaşları, qohum-əqrəbələri olsalar belə – dostluq etsinlər. Allah onların qəlbinə iman salmış və onları Öz tərəfindən bir ruhla dəstəkləmişdir. Allah onları ağacları altından çaylar axan Cənnət bağlarına daxil edəcəkdir. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Allah onlardan

٢٦- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: رَأَى عُمَرَ رضي الله عنه حُلَّةَ سَيِّرَاءٍ تُبَاعُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ابْتَغِ هَذِهِ، فَالْبَسَهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَإِذَا جَاءَكَ الْوُفُودُ، قَالَ: إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لَا خَلَاقَ لَهُ، فَأُتِيَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم مِنْهَا بِحُلٍّ، فَأَرْسَلَ إِلَى عُمَرَ بِحُلَّةٍ، فَقَالَ: كَيْفَ أَلْبَسَهَا وَقَدْ قُلْتَ فِيهَا مَا قُلْتَ؟ قَالَ: ((إِنِّي لَمْ أُعْطِكْهَا لِتَلْبَسَهَا، وَلَكِنْ تَبِيعَهَا أَوْ تَكْسُوَهَا، فَأَرْسَلَ بِهَا عُمَرُ إِلَى أَخٍ لَهُ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ قَبْلَ أَنْ يُسْلِمَ)).

(26) İbn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir dəfə) Ömər ibn Xattab (məscidin qapısının yanında satılan) ipəkdən olan zolaqlı bürüncəyi görüb (Peyğəmbərə ﷺ) dedi: “Ya Rəsulullah, yaxşı olar ki, bu paltarı alasan və onu həm cümə günləri, həm də yanına nümayəndələr gələndə geyəsən.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bu paltarı axirətdə heç bir payı olmayan kimsələr geyər!”¹ (Bir müddət) sonra Peyğəmbərə ﷺ belə ipək bürüncəklər gətirdilər və o, bunlardan birini Ömərə göndərdi. Ömər (onun yanına gəlib) dedi: “(Ya Rəsulullah,) mən onu necə geyinə bilərəm ki, sən onun haqqında

razıdır, onlar da Allahdan razıdırlar. Onlar Allahın firqəsidirlər. Həqiqətən, məhz Allahın firqəsi nicat tapanlardır” (əl-Mucadilə, 22); digər ayədə O, buyurur: “Ey iman gətirənlər! Əgər atalarınız və qardaşlarınız küfrü imandan üstün sayırlarsa, onları dost tutmayın. Sizlərdən onları dost tutanlar zalımlardır” (ət-Tovbə, 23).

¹ Burada Peyğəmbər ﷺ ipək geyməyin qadağan olunduğunu bildirmək istəyir. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Bəra ibn Azib رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ bizə yeddi şeyi əmr etdi və yeddi şeyi qadağan etdi. O, bizə cənazənin ardınca getməyi, xəstəni ziyarət etməyi, *məclisə* dəvət edəninin dəvətini qəbul etməyi, məzluma yardım etməyi, andı yerinə yetirməyi, verilən salamı almağı və asqırab (“Əlhəmdulilləh” – deyən) adama rəhmət diləməyi (“Yərhəməkəlləh” – deməyi) əmr etdi. Və bizə gümüş qabda (yemək-içməyi), qızıl üzük, ipək, zərxara, ipək qatışığı olan libas və atlas parça *geyməyi* qadağan etdi” (Səhih əl-Buxari, 1239); Hədisdə olan qadağalardan yalnız altısı sadalanmışdır. Lakin imam Buxarinin “Libas” kitabında rəvayət etdiyi hədisdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ ipəkdən olan yəhəri də onlara qadağan etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, hədisdə qadağan olunmuş yeddi şey bu ümmətin kişilərinə aiddir. Qızıl və gümüş qablardan istifadə etmək isə həm kişilərə, həm də qadınlara aiddir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, cümə günləri, habelə, mühüm görüşlərə getdikdə gözəl libas geyinmək caizdir.

dediyini artıq demisən.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Mən bunu sənə ona görə vermədim ki, sən onu geyəsən. Verdim ki, onu ya satasan, ya da başqasına bağışlayasan.” Belə olduqda Ömər onu Məkkədə yaşayan, hələ İslamı qəbul etməmiş qardaşına¹ göndərdi.²

¹ Bu, Ömər in ﷺ anabir qardaşı Osman ibn Həkimdir (İrşad əs-Sari, 2619-cu hədisin şərh). Ömər in bu bürüncəyi qardaşına göndərməsi və Peyğəmbər in ﷺ buna görə onu qınamaması dəlildir ki, müşrikə hədiyyə vermək olar.

² Bu hədisi Buxari (886) və Nəsai (9502) rəvayət etmişdir. Bu hədisin bu fəsilə aidliyi budur ki, əgər müşrik qardaşla əlaqə saxlamaq və ona əl tutmaq caizdirsə, demək, valideynin də buna haqqı çatır. Çünki valideyn insana qardaş-bacıdan daha yaxındır.

١٤ - بَابُ لَا يَسُبُّ وَالِدَيْهِ

14-cü fəsil. Valideynləri söyməmək¹

٢٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((مَنْ الْكَبَائِرُ أَنْ يَشْتِمَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ))، فَقَالُوا: كَيْفَ يَشْتِمُ؟ قَالَ: ((يَشْتِمُ الرَّجُلُ، فَيَشْتُمُ أَبَاهُ وَأُمَّهُ)).

(27) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ belə buyurdu: “Adamın öz valideynlərini söyməsi böyük günahlardandır.” (Səhabələr) soruşdular: “Heç, (adam da öz valideynini) söyərmi?” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Birisini söyür,² o da, qayıdıb onun atasını və anasını söyür.”³

٢٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ سُفْيَانَ يَرْعُمُ، أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ عِيَّاضٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو بْنَ الْعَاصِ يَقُولُ: مَنْ الْكَبَائِرُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يَسْتَسِبَّ الرَّجُلُ لَوَالِدِهِ.

(28) Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه demişdir: “Adamın öz valideynini söydürməsi⁴ Uca Allah yanında böyük günahlardan sayılır.”⁵

¹ İmam Buxari bu fəsilə belə ad verməklə, valideyni söyməyin və söydürməyin böyük günahlardan hesab edildiyini bildirir. İstər, birbaşa valideyni söymək olsun, istərsə də, kiminsə valideyninə söyüb öz valideynini söydürmək olsun, hər ikisi böyük günahlardan sayılır. Fəqət birincisinin günahı ikincisindən daha ağırdır. Burada “söymək” deyildikdə, nalayiq, pis, ədəbsiz sözlərlə təhqir etmək nəzərdə tutulur.

² Başqa rəvayətdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ səhabələrə belə cavab vermişdir: “Bəli, adam birisinin atasını söyür, o da qayıdıb onun atasını söyür, birisinin anasını söyür, o da qayıdıb onun anasını söyür” (Səhih Muslim, 263).

³ Bu hədisi Muslim (263), Tirmizi (2024) və Əhməd (2/164) rəvayət etmişdir.

⁴ Söyülən adamın söyən adamın valideynini söyməsi də böyük günahlardandır. (Demək, günah işlərdə səbəbkərlə olmağın özü də adama günah qazandırır.) Uca Allah “əl-Ənam” surəsinin 108-ci ayəsində belə buyurur: “*Müşriklərin Allahdan başqalarına tapındıqlarını söyməyin. Yoxsa onlar da elmsiz olaraq düşməncəsinə Allahı söylərlər*” (Şərh Riyadus-Salihin, 1/391).

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir.

١٥ - بَابُ عُقُوبَةِ عُقُوقِ الْوَالِدَيْنِ

15-ci fəsil. Valideynlərin üzünə ağ olmağın cəzası

٢٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عُيَيْنَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرُ أَنْ يُعْجَلَ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةُ مَعَ مَا يُدْخِرُ لَهُ، مِنَ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ)).

(29) Əbu Bəkrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Günah sahibinə verilən cəzanın *Axirətə* saxlanması¹ ilə yanaşı *bu dünyada* tezləşdirilməsi üçün,² təcavüz etmək və qohumluq əlaqələrini kəsmək kimi³ günahdan daha uyğun bir günah yoxdur.”⁴

٣٠ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَا تَقُولُونَ فِي الزَّيْنَاءِ، وَشُرْبِ الْخَمْرِ، وَالسَّرِقَةِ؟)) قُلْنَا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: ((هِنَّ الْفَوَاحِشُ، وَفِيهِنَّ الْعُقُوبَةُ، أَلَا أَنْبِئُكُمْ بِكَبِيرِ الْكِبَائِرِ؟ الشِّرْكُ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ)) وَكَانَ مُتَكَبِّمًا فَاحْتَفَزَ قَالَ: ((وَالزُّورُ)).

¹ Yəni Allahın verdiyi cəzanın *Axirət* gününə saxlanması.

² Burada həmin cəzanın dünyada da ona tezliklə verilməsi nəzərdə tutulur.

³ Demək, azgınlıq edən və qohumluq əlaqələrini kəsən adam həm bu dünyada, həm də *Axirətdə* cəzalandırılır. Valideynlərinin üzünə ağ olan kimsə də, habelə. Diqqət edin, Peyğəmbər ﷺ Cənnətə daxil olmaq istəyən kimsəyə nəyi buyurur və hansı vacib əməllərlə yanaşı, qohumluq əlaqəsini saxlamağı xüsusilə vurğulayır, ondan “Mənə Cənnətə girməyimə səbəb olacaq əməl barədə xəbər ver” – deyə soruşan səhabəsinə belə buyurur: “Allaha ibadət et və heç kəsi Ona şəriq qoşma, namaz qıl, zəkat ver və qohumluq əlaqələrini saxla!” (Səhih əl-Buxari, 1396); digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qohumluq əlaqələrini kəsən adam Cənnətə girməz” (Səhih əl-Buxari, 5984); bir başqa hədisdə o, demişdir: “Allah *qohumluq əlaqəsinə dair* belə buyurmuşdur: “Səni birləşdirəni birləşdirərəm, kəsəni isə kəsərəm” (Səhih əl-Buxari, 5989).

⁴ Bu hədisi Əbu Davud (2/301-302), Tirmizi (1/83), İbn Macə (2/552), Əhməd (5/36 və 38), İbn Hibban (2039) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(30) İmran ibn Husayn¹ ؓ demişdir: “(Bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ (bizdən) soruşdu: “Zina, şərab içmək və oğurluq barədə nə deyə bilərsiniz?” Biz dedik: “Allah və Onun rəsulu daha yaxşı bilir!” O buyurdu: “Bunlar murdar əməllərdir, üstəlik, onların cəzası vardır.² Sizə böyük günahların ən böyüyü barədə xəbər verimmi? (Bunlar) Allaha ﷻ şərikin qoşmaq və valideynlərin üzünə ağ olmaqdır.” Sonra söykəndiyi yerdən qalxıb dizi üstə oturdu və əlavə etdi: “Yalan söz danışmaqdır.”³

¹ Əbu Nuceyd İmran ibn Husayn əl-Xuzai ؓ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 105-ci tərcümeyi-hal).

² Başqa günahlar kimi bu günahların da cəzası vardır, lakin bu günahların cəzası böyükdür.

³ Hədisin isnadında keçən Həkəm ibn Abdul-Məlik “zəif” ravi olduğundan Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu isnadın “zəif” olduğunu bildirmişdir. Lakin hədisin mənası səhihdir və əvvəlki fəsillərdə keçən hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır.

١٦ - بَابُ بُكَاءِ الْوَالِدَيْنِ

16-cı fəsil. Valideynlərin ağlaması¹

٣١- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ مِحْرَاقٍ، عَنْ طَيْسَلَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: ((بُكَاءُ الْوَالِدَيْنِ مِنَ الْعُفُوقِ وَالْكَبَائِرِ)).

(31) İbn Ömər رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ demişdir: “Valideynləri gözüyaşlı qoymaq, onların üzünə ağ olmaq, həm də böyük günahlardan sayılır.”²

¹ İmam Buxari fəsilə belə ad verməklə sanki bu kitabı oxuyan kimsəyə valideyninin ağlamağına səbəbkar olmamağı tövsiyə edir. Əksinə, övlad çalışmalıdır ki, öz valideynlərini həmişə sevindirsin.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir (8-ci hədisin qeydlərinə bax).

١٧ - بَابُ دَعْوَةِ الْوَالِدَيْنِ

17-ci fəsil. Valideynlərin duası¹

٣٢ - حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ يَحْيَى هُوَ ابْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ لَهُنَّ، لَا شَكَّ فِيهِنَّ: دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ، وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ)).

(32) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Üç (növlü) dua vardır ki, onların qəbul olunmasına heç bir şəkk-şübhə yoxdur: məzlumun duası,² müsafirin duası³ və valideynin öz övladının əleyhinə⁴ etdiyi dua.”⁵

٣٣ - حَدَّثَنَا عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُسَيْطٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ شُرَحْبِيلَ، أَخِي بَنِي عَبْدِ الدَّارِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ

¹ Burada “valideynlərin duası” deyildikdə, övladın istər lehinə, istərsə də əleyhinə olan dua nəzərdə tutulur. Odur ki, övlad hər bir xeyirxah işdə valideynlərinin xeyir-duasına nail olmaq üçün çalışmalı, habelə, onların bədduasına səbəb olacaq əməllərdən çəkinməlidir.

² Məzlum barədə varid olmuş digər bir hədisdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ Muazı رəvayət etmişdir: “Məzlumun bədduasından çəkin. Çünki bu dua ilə Allah arasında heç bir pərdə yoxdur” (Səhih əl-Buxari, 1496).

³ Hədislərin birində Rəsulullah ﷺ uzaq səfərə çıxmış, saçları dağınıq, üst-başı toz-torpaq içində olan, əllərini də göyə uzadıb “Ya Rəbb! Ya Rəbb!” – deyərək dua edən kişini misal çəkir (Sunən ət-Tirmizi, 2989; Səhih əl-Cami, 2744). Diqqət edin, bu hədisdə Peyğəmbər ﷺ duanın qəbul olunması üçün səbəb olan dörd amili qeyd edir: uzunmüddətli səfər, təvazökar olmaq, əlləri göyə qaldırmaq və təkrar-təkrar Rəbbinə dua etmək. Demək, uzaq səfərə çıxmaq duanın qəbul olunması üçün səbəbdir, ələlxüsus da həcc və ümrə səfərləri.

⁴ Başqa bir hədisdə “Valideynin övladının lehinə etdiyi dua” – rəvayət olunur. Yəni valideynin övladının istər lehinə, istər əleyhinə etdiyi dua qəbul olur.

⁵ Bu hədisi Əbu Davud (1536), Nəsai (8293), Tirmizi (2029), İbn Macə (3862), Əhməd (2/258) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((مَا تَكَلَّمَ مَوْلُودٌ مِنَ النَّاسِ فِي مَهْدٍ إِلَّا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ﷺ، وَصَاحِبُ جُرَيْجٍ))، قِيلَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَمَا صَاحِبُ جُرَيْجٍ؟ قَالَ: ((فَإِنَّ جُرَيْجًا كَانَ رَجُلًا رَاهِبًا فِي صَوْمَعَةٍ لَهُ، وَكَانَ رَاعِي بَقَرٍ يَأْوِي إِلَى أَسْفَلِ صَوْمَعَتِهِ، وَكَانَتْ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِ الْقَرْيَةِ تَخْتَلِفُ إِلَى الرَّاعِي، فَأَتَتْ أُمُّهُ يَوْمًا فَقَالَتْ: يَا جُرَيْجُ، وَهُوَ يُصَلِّي، فَقَالَ فِي نَفْسِهِ وَهُوَ يُصَلِّي: أُمِّي وَصَلَاتِي؟ فَرَأَى أَنَّ يُؤْثِرَ صَلَاتَهُ، ثُمَّ صَرَخَتْ بِهِ الثَّانِيَةَ، فَقَالَ فِي نَفْسِهِ: أُمِّي وَصَلَاتِي؟ فَرَأَى أَنَّ يُؤْثِرَ صَلَاتَهُ، ثُمَّ صَرَخَتْ بِهِ الثَّالِثَةَ، فَقَالَ: أُمِّي وَصَلَاتِي؟ فَرَأَى أَنَّ يُؤْثِرَ صَلَاتَهُ، فَلَمَّا لَمْ يُجِبْهَا قَالَتْ: لَا أَمَانَتَكَ اللَّهُ يَا جُرَيْجُ حَتَّى تَنْظُرَ فِي وَجْهِ الْمُؤْمِسَاتِ، ثُمَّ انْصَرَفَتْ. فَأَتَى الْمَلِكُ بَيْتَكَ الْمَرْأَةَ وَلَدَتْ، فَقَالَ: مِمَّنْ؟ قَالَتْ: مِنْ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَصَاحِبُ الصَّوْمَعَةِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: اهْدِمُوا صَوْمَعَتَهُ، وَأَثُونِي بِهِ، فَضَرَبُوا صَوْمَعَتَهُ بِالْفُتُوسِ حَتَّى وَقَعَتْ. فَجَعَلُوا يَدَهُ إِلَى عُنُقِهِ بِحَبْلٍ، ثُمَّ انْطَلَقَ بِهِ، فَمَرَّ بِهِ عَلَى الْمُؤْمِسَاتِ، فَرَأَهُنَّ فَتَبَسَّسْنَ، وَهُنَّ يَنْظُرْنَ إِلَيْهِ فِي النَّاسِ، فَقَالَ الْمَلِكُ: مَا تَزْعُمُ هَذِهِ؟ قَالَ: مَا تَزْعُمُ؟ قَالَ: تَزْعُمُ أَنَّ وَلَدَهَا مِنْكَ، قَالَ: أَنْتِ تَزْعُمِينَ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: أَتَيْنَ هَذَا الصَّغِيرُ؟ قَالُوا: هَذَا فِي حِجْرِهَا، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ فَقَالَ: مَنْ أَبُوكَ؟ قَالَ: رَاعِي الْبَقَرِ. قَالَ الْمَلِكُ: أَتَجْعَلُ صَوْمَعَتَكَ مِنْ ذَهَبٍ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: مِنْ فِضَّةٍ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَمَا تَجْعَلُهَا؟ قَالَ: رُدُّوْهَا كَمَا كَانَتْ، قَالَ: فَمَا الَّذِي تَبَسَّمْتَ؟ قَالَ: أَمْرًا عَرَفْتُهُ، أَذْرَكْتَنِي دَعْوَةَ أُمِّي، ثُمَّ أَخْبَرَهُمْ)).

(33) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Südəmər körpələrdən beşikdə ikən, ancaq Məryəm oğlu İsa¹ ﷺ və Cureycin dindirdiyi (körpə) danışmışdır.”² (Səhabələr) soruşdular:

¹ Məryəm oğlu İsanın beşikdə ikən danışması barədə Uca Allah belə buyurur: “*Məryəm körpəni qucağına alıb öz tayfasının yanına gətirdi. Onlar dedilər: “Ey Məryəm, sən yaramaz bir iş tutdun. Ey Harunun bacısı, atan pis kişi, anan da pozğun deyildi.” Məryəm körpəyə işarə etdi. Onlar dedilər: “Beşikdə olan körpə ilə necə danışaq?” Körpə dil açıb dedi: “Mən Allahın quluyam! O mənə Kitab verdi və mənə peyğəmbər etdi. Harada olursamsa olum, mənə mübarək etdi və nə qədər ki sağam, mənə namaz qılıb zəkat verməyi əmr etdi. Həm də mənə anama qarşı qayğıkeş etdi; mənə lovğa və bədbəxt etmədi. Doğulduğum gün də, öləcəyim gün də, yenidən dirildiləcəyim gün də mənə salam olsun!”* (Məryəm, 27-34).

² Buxarinin rəvayətində “beşikdə olan körpələrdən yalnız üçü danışmışdır” – deyilir. Burada ancaq İsrail oğullarından olan körpələr nəzərdə tutulur. Üçüncüsü barədə Pey-

“Ey Allahın peyğəmbəri, Cureycin dindirdiyi (körpə) kimdir?” O, dedi: “Cureyc öz komasında¹ ibadətlə məşğul olan abid bir adam idi. O vaxtlar mal-qara otaran naxırçı onun komasının aşağı tərəfinə gələr, kənd sakinlərindən olan (pozğun) bir qadın da həmin naxırçı ilə yaxınlıq edərdi.² Bir gün Cureycin anası gəlib: “Ey Cureyc!”– deyə onu çağırırdı. Bu vaxt o namaz qılırdı. Odur ki, namazda ikən öz-özünə: “Anammı, ya namazmı?”– dedi, sonra da namazı (anasına cavab verməkdən) üstün tutdu. Anası ikinci dəfə onu çağırırdı. Amma o, yenə öz-özünə: “Anammı, ya namazmı?”– dedi, sonra da namazı üstün tutdu. Anası üçüncü dəfə onu çağırırdı. O, yenə öz-özünə: “Anammı, ya namazmı?”– dedi, sonra da namazı üstün tutdu. Anası onun cavab vermədiyini görüb: “Ey Cureyc, pozğun qadınların üzünə baxmayınca, Allah sənə canını almasın!”– dedi, sonra da çıxıb getdi.³ (Naxırçı ilə yaxınlıq etmiş) o qadını (zinadan doğulmuş) körpəsi ilə birgə padşahın yanına gətirdilər. Padşah soruşdu: “(Uşaq) kimdəndir?” Qadın: “Cureycdəndir!”– deyə cavab verdi. Padşah yenə soruşdu: “Komanın sahibimi?” Qadın: “Bəli!”– deyə cavab verdi. Padşah dedi: “Onun komasını dağıdın, özünü də yanıma gətirin!” (Padşahın adamları) onun komasını baltalayıb, yerlə-yeksan etdilər.

ğəmbər ❸ demişdir: “O ki qaldı, üçüncü körpəyə, İsrail oğullarından olan bir qadın öz uşağını əmizdirərkən, yaraşıqlı bir atlı onun yanından keçdi. Uşağın anası *atlımı görüb* dedi: “Allahım, mənim oğlumu da bunun kimi et!” Bu vaxt uşaq anasının döşünü buraxıb, atlıya tərəf üz tutdu və dedi: “Allahım, məni onun kimi etmə!” Sonra bir kəniz oradan keçdi və uşağın anası dedi: “Allahım, mənim oğlumu bunun kimi etmə!” Bu vaxt uşaq anasının döşünü buraxıb dedi: “Allahım, məni onun kimi et!” Sonra yenə anasının döşünü əmməyə başladı. Anası dedi: “Niyə belə?” Uşaq dedi: “O atlı qəddar adamlardan biridir. Bu kəniz barəsində isə “O zina edib, oğurluq edib”– deyirlər, halbuki, o, belə bir iş tutmayıb” (Səhih əl-Buxari, 3436; Səhih Muslim, 2550).

¹ Burada “koma” deyildikdə, ayrıca ibadət etmək üçün tikilmiş daxma qəsd edilir.

² Buxarinin “Səhih”indəki hədisdə deyilir ki, bir dəfə Cureyc öz komasında ikən həmin pozğun qadın gəlib onu yoldan çıxartmaq istəyir, lakin o imtina edir. Belə olduqda qadın çobanın yanına gedib onunla yaxınlıq edir, sonra da ondan dünyaya uşaq gətirir.

³ Bu, dəlildir ki, valideyn adamı çağırdığı zaman, hətta namazı belə tərk edib onun çağırışına cavab vermək vacibdir. Bir şərtlə ki, bu, fərz namazı olmasın. Belə ki, zəruri hallar istisna olmaqla, heç bir halda fərz namazından çıxmaq olmaz.

Özünün də əllərini kəndirlə boynuna bağlayıb (padşahın yanına) apardılar. Cureyc zinakar qadınların yanından keçərkən onları görüb gülümsədi.¹ Onlar da camaatın arasından ona baxırdılar. Padşah dedi: "Bilirsən, bu qadın nə iddia edir?" Cureyc soruşdu: "Nə iddia edir ki?" Padşah dedi: "İddia edir ki, uşağı səndəndir." Cureyc (qadından) soruşdu: "Doğrudanmı, sən (belə) iddia edirsən?" Qadın: "Bəli!" – deyə cavab verdi. Cureyc soruşdu: "O körpə haradadır?" Dedilər: "Budur, qadının qucağında!" Cureyc ona yaxınlaşıb soruşdu:² "Atan kimdir?" (Körpə): "Naxırçıdır!" – deyə cavab verdi.³ Padşah (Cureycin təqsiri olmadığını

¹ Həmin vaxt Cureyc öz komasının nə səbəbdən dağıldığını və nə üçün əl-qolunun kəndirlənib padşahın yanına aparıldığını bilmirdi. Lakin pozğun qadınların bir yerə yığılıb onun üzünə baxdıqlarını gördükdə anasının duasının qəbul olunduğunu başa düşdü.

² Digər hədisdə deyilir: "Cureyc dəstəmaz alıb namaz qıldı, sonra da dünyaya gəlmiş körpənin yanına gəlib dedi: "Atan kimdir, ay uşaq?" (Səhih əl-Buxari, 3436). Diqqət edin, Cureyc başına müsibət gəldiyi zaman namaz qıldı. Uca Allah möminlərə belə buyurur: **"Səbir etmək və namaz qılmaqla Allahdan kömək diləyin! Həqiqətən, bu, Allaha itaət edənlərdən başqa hamıya ağır gəlir"** (əl-Bəqərə, 45).

³ Yenidən dünyaya gəlmiş körpənin dil açıb danışması, əlbəttə ki, möcüzədir. Möminlər iman gətirirlər ki, hər şeyə qadir olan Allah nəinki beşikdəki körpəni, hətta cansız olanları belə danışdırmağa qadirdir. Uca Allah buyurur: **"Yer titrəyib lərzəyə gələcəyi zaman, yer öz yükünü bayıra atacağı və insan: "Ona nə olub?" – deyəcəyi zaman – həmin gün yer öz əhvalatlarını danışacaqdır. Çünki Rəbbin ona vəhy edəcəkdir"** (Zəlzələ, 1-5); həmçinin, O, buyurur: **"Allaha düşmən kəsilənlər Cəhənnəmə sürüklənib toplanılacaqları günə qədər bir yerdə saxlanacaqlar. Nəhayət, onlar oraya gəldikləri zaman qulaqları, gözləri və dəriləri etdikləri əməllər barəsində onların əleyhinə şahidlik edəcəkdir. Onlar öz dərilərinə: "Nə üçün əleyhimizə şahidlik edirsiniz?" – deyəcəklər. Dəriləri deyəcək: "Hər şeyi danışdıran Allah bizi danışdırdı"** (Fussilət, 19-21). Hədisdə isə Peyğəmbər ﷺ demişdir: *"Bir dəfə Cənnətlə Cəhənnəm höcətləşdi. Cəhənnəm dedi: "Mən məxsusi olaraq inadkarlardan və təkəbbürlülərdən ötrü yaradılmışam."* Cənnət dedi: *"Nəyə görə, mənə ancaq zəif və aciz görünən adamlar daxil olmalıdır?"* Onda Uca Allah Cənnətə buyurdu: *"Sən Mənim rəhmətimdən, Mən sənin vasitənlə qullarımdan dilədiyim kimsəyə rəhm edərəm."* Sonra Cəhənnəmə buyurdu: *"Sən də Mənim əzabımsan, Mən sənin vasitənlə qullarımdan dilədiyim kimsəyə əzab verirəm."* Onların hər biri *kifayət qədər insan və cinlə* doldurulacaq. Cəhənnəm ancaq o zaman dolacaq ki, Allah Öz Ayağını onun üstünə qoyacaq və o: *"Yetər, yetər!"* – deyəcək. Onda o, artıq dolacaq və

anlayıb) dedi: "Sənə qızıldan koma düzəldəkmi?" O: "Xeyr!" – deyə cavab verdi. Padşah dedi: "Bəs gümüşdən necə?" O, yenə: "Xeyr!" – deyə cavab verdi. Padşah dedi: "Bəs necə edək?" O, dedi: "Onu əvvəlki şəklinə qaytarın!"¹ Padşah soruşdu: "Bəs nə üçün gülümsədin?" Cureyc: "Bildiyim bir şeyə gülümsədim, anamın duası mənə yetişdi"²– dedi, sonra da (başına gələni) onlara danışdı."³

içindəkiləri qaplayacaq. Allah ﷻ Öz qullarından heç kəsə zülm etməz. Cənnətə gəlincə, Allah ﷻ onun *dolması* üçün başqa varlıqlar yaradacaq" (Səhih əl-Buxari, 4850).

¹ Cureycin belə cavab verməsi onun nə dərəcədə zahid və abid insan olduğuna dəlalət edir. Belə ki, o, Allahın ona bəxş etdiyi kəramət müqabilində nə qövmünün onu şişirtməyinə, nə də ki bu fəziləti dünya malına dəyişməyə razı olur, əksinə, öz sadəliyində qalmağa üstünlük verir.

² Bu, ananın övladına etdiyi duanın qəbul olunmasına dəlalət edir.

³ Bu hədisi Buxari (3436) və Əhməd (2/307) rəvayət etmişdir.

۱۸ - بَابُ عَرَضِ الْإِسْلَامِ عَلَى الْأُمِّ النَّصْرَانِيَّةِ

18-ci fəsil. Xristian anaya İslam dinini bəyan etmək¹

۳۴- حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ قَالَ: حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو كَثِيرٍ السُّحَيْمِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: مَا سَمِعَ بِي أَحَدٌ، يَهُودِيٌّ وَلَا نَصْرَانِيٌّ، إِلَّا أَحَبَّنِي، إِنَّ أُمِّي كُنْتُ أُرِيدُهَا عَلَى الْإِسْلَامِ فَتَأَبَّى، فَقُلْتُ لَهَا، فَأَبَتْ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ: ادْعُ اللَّهَ لَهَا، فَدَعَا، فَأَتَيْتُهَا، وَقَدْ أَجَافَتْ عَلَيْهَا الْبَابَ، فَقَالَتْ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، إِنِّي أَسْلَمْتُ، فَأُخْبِرْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ: ادْعُ اللَّهَ لِي وَلِأُمِّي، فَقَالَ: ((اللَّهُمَّ، عَبْدُكَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَأُمُّهُ، أَحَبَّهُمَا إِلَيَّ النَّاسِ)).

(34) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Mənim barəmdə eşidən elə bir yəhudi, yaxud nəsrani yoxdur ki, məni sevməsin. (Bir zaman) mən anamı İslam dininə dəvət edirdim, o isə, bunu rədd edirdi. Bir gün yenə dəvətimi rədd etdi və mən Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedim: “Anam üçün Allaha dua et.”² O da dua etdi. Sonra mən anamın yanına qayıtdım. Anam qapını

¹ Burada “xristian” deyildikdə təkcə xristian deyil, ümumiyyətlə, müsəlman olmayan valideyn nəzərdə tutulur. Hətta valideyn bidətçi olsa belə, onunla bu cür davranmaq, yəni son nəfəsinədək onu hikmətlə haqqa dəvət etmək və daim onun üçün Allahdan hidayət diləmək gərəkdir. Onu da qədy edək ki, bu fəslin ünvanından və fəsildə keçən hədisdən aydın olur ki, Əbu Hureyrənin ؓ anası İslamdan əvvəl xristian olmuşdur.

² Bu hədisdən aydın başa düşülür ki, Əbu Hureyrə ؓ anasının müsəlman olması üçün əsas iki şeyə diqqət yetirir – vaxtaşırı olaraq anasını İslama dəvət edir, onun müsəlman olacağına ümid edir və bir də Peyğəmbərdən ﷺ onun üçün dua etməsini xahiş edir. Yəni dəvət və dua. Demək, bir kimsənin, xüsusən də valideynin müsəlman olması üçün təmkinlə dəvət etmək və həmin adamın düz yola gəlməsi üçün Allahdan hidayət diləmək gərəkdir. Çünki hidayət Allahın Əlindədir. Uca Allah bu xüsusda buyurur: “**Şüb-həsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah istədiyini doğru yola yönəldir. O, doğru yolda olanları da daha yaxşı tanıyır**” (əl-Qəsəs, 56). Həqiqətən də, Allah istədiyi bəndəsinə dilədiyi zaman hidayət verir, dilədiyini də istədiyi vaxt haqq yoldan çıxarır. Doğru danışan və doğruluğu təsdiq edilmiş Rəsulullah ﷺ bu xüsusda demişdir: “Həqiqətən, içinizdən bir kimsə o qədər yaxşı işlər görə bilər ki, axırda onunla Cənnət arasında bir ərəş məsafə qalar. Lakin əzəldən yazılmış qədəri onu qabaqlayar və o, Cəhənnəm əhlinin əməlinə bənzər əməllər edər, sonra ora daxil olar. Həmçinin, biriniz o

üzümə bağlamışdı. O: “Ey Əbu Hureyrə, mən müsəlman oldum” – dedi. Mən bunu Peyğəmbərə ﷺ xəbər verdikdən sonra dedim: “Mənim üçün də, anam üçün də Allaha dua et.” O da dua edib dedi: “Allahım, qulun Əbu Hureyrəni və onun anasını insanlara sevdirdi!”¹

qədər pis işlər görür ki, axırda onunla Cəhənnəm arasında bir ərəş məsafə qalar. Lakin əzəldən yazılmış qədəri onu qabaqlayar və o, Cənnət əhlinin əməlinə bənzər əməllər edər, *sonra ora daxil olar*” (Səhih əl-Buxari, 3208).

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir. İmam Muslimin “Səhih”ində (6551) bu hədis daha ətraflı rəvayət edilir. Həmin hədisdə Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Mən müşrik anamı İslama dəvət edirdim. Yenə bir gün onu *müsəlman olmağa* dəvət etdikdə, Rəsulullah ﷺ barədə xoşagəlməz sözlər dedi. Mən ağlaya-ağlaya Rəsulullahın ﷺ yanına gəlib dedim: “Ya Rəsulullah, mən anamı İslama dəvət edirdim, o da, bunu rədd edirdi. Nəhayət, bu gün onu dəvət etdikdə, sənin barəndə nalayiq sözlər söylədi. Allaha dua et ki, Əbu Hureyrənin anasına hidayət versin.” Onda, Rəsulullah ﷺ dua edib dedi: “Allahım, Əbu Hureyrənin anasına hidayət ver!” Mən Allahın peyğəmbərinin ﷺ bu duasına sevinərək dərhal evə qayıtdım. Evin qapısına çatdıqda onun bağlı olduğunu gördüm. Elə bu vaxt anamın ayaq səslərini eşitdim. Mənə: “Yerində dur, ey Əbu Hureyrə!” – dedi. Qulağıma su səsi dəydi. Anam qüsl edib hicabını geydikdən sonra qapını açıb dedi: “Əşhədu ən lə ilahə illəllah və əşhədu ənnə Muhəmmədən abduhu və rəsuluhu.” Mən sevincimdən ağlaya-ağlaya Rəsulullahın ﷺ yanına gəlib dedim: “Ya Rəsulullah, sevin, Allah sənin duanı qəbul etdi və Əbu Hureyrənin anasına hidayət verdi.” Rəsulullah ﷺ Allaha həmd-sənalar etdi və Ona təriflər dedi. Mən dedim “Ya Rəsulullah, Allaha dua et ki, Əbu Hureyrəni və onun anasını möminlərə, möminləri də bizə sevdirdisin!” Rəsulullah ﷺ dua edib dedi: “Allahım, bu qulunu və onun anasını mömin qullarına, möminləri də onlara sevdirdi!” Odur ki, mənim barəmdə eşidən və məni görən elə bir mömin yoxdur ki, məni sevməsin.”

۱۹ - بَابُ بَرِّ الْوَالِدَيْنِ بَعْدَ مَوْتِهِمَا

19-cu fəsil. Valideynlərin vəfatından sonra belə, onların qeydinə qalmaq¹

۳۵ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْعَسِيلِ قَالَ: أَخْبَرَنِي أُسَيْدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا أُسَيْدٍ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ بَقِيَ مِنْ بَرِّ آبَوَيْ شَيْءٍ بَعْدَ مَوْتِهِمَا أَبْرُهُمَا؟ قَالَ: ((نَعَمْ، خِصَالُ أَرْبَعٍ: الدُّعَاءُ هُمَا، وَالِاسْتِغْفَارُ هُمَا، وَإِنْفَادُ عَهْدِهِمَا، وَإِكْرَامُ صَدِيقَيْهِمَا، وَصِلَةُ الرَّحِمِ الَّتِي لَا رَحِمَ لَكَ إِلَّا مِنْ قَبْلِهِمَا)).

(35) Əbu Useyd² ﷺ camaata belə rəvayət etmişdir: “Biz Peyğəmbərin ﷺ yanında ikən bir nəfər soruşdu: “Ya Rəsulullah, valideynlərimin vəfatından sonra onlar üçün edə biləcəyim hər hansı bir yaxşılıq qalıbmı?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bəli, dörd xislət (qalib): onlar üçün dua etmək və onların bağışlanmasını diləmək,³ onların verdiyi əhdi yerinə yetirmək,⁴ on-

¹ Bu, o deməkdir ki, ata-ana vəfat etdikdən sonra belə onların qeydinə qalmaq və onların savabının artması üçün xeyirxahlıqlar etmək mümkündür. Bu fəsildəki hədislər də elə buna dəlilətdir.

² Malik ibn Rabiə ibn Bədən əs-Saidi əl-Ənsari ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 110-cu tərcümeyi-hal).

³ Yəni onların günahlarının bağışlanmasını diləmək, Allahın onlardan razı qalmasını və onlara rəhm etməsini, habelə, onların Cəhənnəm əzabından qurtulmasını, Cənnətə daxil olmasını Allahdan istəmək.

⁴ Yəni vəsiyyət etsələr, onların vəsiyyətini yerinə yetirmək. Buna İmam Buxarinin rəvayət etdiyi hədisi misal göstərmək olar. Həmin hədisdə Aişə ر.ع.ə rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbərdən ﷺ soruşdu: “Anam qəfil vəfat etdi. Güman edirəm ki, əgər o danışmağa macal tapsaydı, *malından* sədəqə verməyi vəsiyyət edərdi. Əgər mən onun əvəzinə sədəqə versəm, *bundan ona* savab çatarmı?” Peyğəmbər ﷺ: “Bəli!” – deyə cavab verdi (Səhih əl-Buxari, 1388). Lakin qeyd etmək lazımdır ki, əgər valideyn günah sayılan bir işi yerinə yetirməyi vəsiyyət edərsə, bu vəsiyyəti yerinə yetirmək qadağandır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Kim də vəsiyyət edənin haqsızlıq etməsindən və ya günah işlətməsindən ehtiyat edib *tərəflərin* arasını düzəldərsə, ona heç bir günah olmaz” (əl-Bəqərə, 182).

ların dostuna yaxşılıq etmək¹ və onlar tərəfdən olan qohumlarla əlaqələri möhkəmləndirmək.”²

۳۶- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: تَرَفَّعَ لِلْمَيِّتِ بَعْدَ مَوْتِهِ دَرَجَتُهُ. فَيَقُولُ: أَيُّ رَبِّ، أَيُّ شَيْءٍ هَذِهِ؟ فَيَقَالُ: ((وَلَدُكَ اسْتَغْفَرَ لَكَ)).

(36) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Ölən adamın dərəcəsi onun vəfatından sonra yüksəlir³ və o: “Ey Rəbbim, bu, nəyə görədir?” – deyə soruşar.” (Cavabında ona): “Övladın sənin üçün bağışlanma diləmişdir” – deyilər.”⁴

۳۷- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَامٌ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ، عَنْ غَالِبٍ قَالَ: قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ: كُنَّا عِنْدَ أَبِي هُرَيْرَةَ لَيْلَةً، فَقَالَ: ((اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَبِي هُرَيْرَةَ، وَلِأُمِّي، وَلِمَنْ اسْتَغْفَرَ هُمَا)). قَالَ لِي مُحَمَّدٌ: فَنَحْنُ نَسْتَغْفِرُ هُمَا حَتَّى نَدْخُلَ فِي دَعْوَةِ أَبِي هُرَيْرَةَ.

(37) Gəlib rəvayət edir ki, Muhəmməd ibn Sirin demişdir: “Bir gecə biz Əbu Hureyrənin yanında ikən, o, dedi: “Allahım, Əbu Hureyrəni, onun anasını⁵ və onlar üçün bağışlanma diləyən kimsələri bağışla!”

¹ 20-ci fəsildəki hədislərə və onların şərhinə bax. Ümumiyyətlə, dünyasını dəyişmiş adamın dostlarına yaxşılıq etmək Peyğəmbərin ؐ etdiyi əməllərdəndir. İmam Buxarinin rəvayət etdiyi hədisdə (3818) Aişə ؓ demişdir: “Mən Xədicəyə ؓ qısqandığım qədər Peyğəmbərin ؐ zövcələrindən heç birinə qısqanmamışam. Hərçənd, mən onu heç görməmişdim, lakin Peyğəmbər ؐ çox tez-tez onu yad edərdi. Olurdu ki, Peyğəmbər ؐ qoç kəsib onu hissələrə bölər, sonra da onları Xədicənin rəfiqələrinə göndərirdi...”

² Bu hədisi Əbu Davud (5142) və Hakim (7260) rəvayət etmişdir. Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadisid-Daifə” əsərində (597) bu hədisin “zəif” olduğunu bildirib demişdir: “İsnadı zəifdir. İsnaddakı ravilərin hamısı etibarlı ravilərdir. Yalnız Əbu Əsidin mövlası Əlidən başqa. İbn Hibbandan başqa heç kəs onu etibarlı ravi hesab etməmiş, üstəlik, oğlu Əsiddən başqa heç kəs ondan hədis rəvayət etməmişdir. Odur ki, Zəhəbi onun barəsində “Kim olduğu bilinmir” – demişdir.”

³ Bu, dəlildir ki, övladın valideyni üçün etdiyi dua valideynin günahlarının bağışlanması və savabının artması üçün səbəb olub onun dərəcəsini yüksəldir. Bu da, valideyn üçün dua etməyin nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu bir daha sübuta yetirir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

⁵ Belə dua etməyin böyük savabı vardır. Çünki burada Əbu Hureyrə ؓ onlar üçün bağışlanma diləyən hər bir müsəlman üçün bağışlanma diləyir. Bu xüsusda isə Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Kim mömin kişilər və mömin qadınlar üçün Allahdan bağışlan-

Muhəmməd (ibn Sirin) mənə dedi: “Biz onlar üçün bağışlanma dilədik ki, Əbu Hureyrənin duası bizə də yetişsin.”¹2

۳۸- حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا الْعَلَاءُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ)).

(38) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bəndə ölənin kimi onun bütün əməlləri dayanır. Yalnız üç şeydən başqa: davam-

ma diləyərsə, hər bir möminə görə ona bir savab yazılır” (Mocəm ət-Təbəranı, 10970; Səhih əl-Cami, 6026). Demək, biz hər dəfə “Allahım, mömin kişiləri və mömin qadınları bağışla!” – deyəndə, bu dünyadan köçmüş, habelə, həyatda olan möminlərin sayı qədər bizə savab yazılır. Odur ki, yadınıza düşdükcə deyin: **“Allahummə-ğfir lil-musliminə vəl muslimat, vəl-mumininə vəl-muminat, əl-əhyae minhum vəl-əmvat** (Allahım, müsəlman kişiləri və müsəlman qadınları, mömin kişiləri və mömin qadınları, onlardan həyatda olanları və ölüb gedənləri bağışla!)” Bəzən Rəsulullah ﷺ bir adam üçün cənazə namazı qılar, lakin savabın çox olması üçün cəm şəklində dua edib deyər: **“Allahummə-ğfir liheyminə və meyyitinə və şahidinə və ғаibinə və səğirinə və kəbirinə və zəkərinə və unsanə. Allahummə, mən əhyəytəhu minnə fə əhyihi aləl-islam və mən təvəffəytəhu minnə fətəvəffəhu aləl-iman** (Allahım! Dirimizi və ölümüzü, burada olanımızı və olmayanımızı, kiçiyimizi və böyüyümüzü, kişimizi və qadınımızı bağışla! Allahım! Bizdən kimi yaşatsan, müsəlman kimi yaşat və kimi öldürsən, mömin kimi öldür!)” (Sunən İbn Macə 1/480; Səhih İbn Macə, 1/251). Həmçinin, möminlər üçün Quran ayəsi vasitəsilə də dua etmək olar. Uca Allah Quranda belə buyurur: **“Səhabələrdən sonra gələnlər deyirlər: “Ey Rəbbimiz! Bizi və bizdən əvvəl iman gətirmiş qardaşlarımızı bağışla. Bizim qəlbimizdə iman gətirənlərə qarşı nifrət və həsədə yer vermə. Ey Rəbbimiz! Həqiqətən də, Sən Şəfqətlisən, Rəhmlisən!”** (əl-Həşr, 10).

¹ Burada Muhəmməd ibn Sirin “Biz onlar üçün bağışlanma dilədik ki, Əbu Hureyrənin duası bizə də yetişsin” – deyir. Biz də həmçinin, dua edib deyirik: “Ğəfərə-Allahu li Əbi Hureyrətə və li ummihi, və li cəmiil-musliminə vəl-muslimat, vəl-mumininə vəl-muminat, əl-əhyai minhum vəl-əmvat (Allah Əbu Hureyrəni və onun anasını, habelə, müsəlman kişiləri və müsəlman qadınları, mömin kişiləri və mömin qadınları, onlardan həyatda olanları və ölüb gedənləri bağışlasın!)”

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

lı sədəqə, yaxud fayda verən elm,¹ yaxud da onun üçün dua edən əməli-saleh övlad.^{2”3}

۳۹- حَدَّثَنَا يَسْرَةُ بْنُ صَفْوَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمِّي تُؤَفِّيتُ وَلَمْ تُوصِ، أَفَيَنْفَعُهَا أَنْ أَتَصَدَّقَ عَنْهَا؟ قَالَ: ((نَعَمْ)).

(39) İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət edir ki, bir nəfər (Peyğəmbərdən ﷺ): “Ya Rəsulullah, anam vəfat etmiş və heç nə vəsiyyəət etməmişdir. Anamın əvəzinə sədəqə verməyim ona fayda verərmimi?”⁴– deyə soruşdu. Peyğəmbər ﷺ: “Bəli”⁵– deyə cavab verdi.⁶

¹ Burada “davamlı sədəqə” deyildikdə, yol çəkmək, yetimlər üçün ev tikmək, su quyusu qazmaq və s. “Fayda verən elm” deyildikdə isə özündən sonra faydalı elmi yaymaq üçün tələbə və ya kitab yaxud başqa bir vasitə qoyub getmək nəzərdə tutulur.

² Demək, insan elə işlər görə bilər ki, öləndən sonra belə o əməlinin savabını qazana bilər. Bu da, hər kəsə nəsisb olmur. Yalnız Allahın xeyir qazanmağa müvəffəq etdiyi kimsə xeyir qazana bilər. Başda peyğəmbərlər olmaqla əməlisaleh insanlar hər zaman dillər əzbəri olmuşlar. Hər kim xeyirxah işlər görüb dillər əzbəri olmaq istəyirsə, Muhəmməd səllallahu aleyhi və səlləmin yolunu tutub getsin, habelə, İbrahim aleyhis-səlam dua etdiyi kimi dua edib buna müvəffəq olmağı diləsin: **“Rabbi həb li hukməni və əlhiqni bis-salihin. Vəc-al li lisanə sidqin fil-axirin. Vəc-alni min vərəsəti cənnətin-Nəim! (Ey Rəbbim! Mənə hikmət ver və məni əməlisalehlərə qovuşdur! Sonra gələnlər arasında həmişə yad edilim deyə mənə yaxşı ad qismət elə! Məni Nəim bağının varislərindən et!)”** (əş-Şuəra, 83-85).

³ Bu hədisi Muslim (4310), Əbu Davud (2880), Tirmizi (1432), Nəsai (3651) və Əhməd (2/372) rəvayət etmişdir.

⁴ 378-ci hədisin qeydlərinə bax.

⁵ Bu, dəlildir ki, valideynin adından sədəqə vermək onun savablarını artırır və bu əməl onun qeydinə qalmağa aid edilir. Həmçinin, onların yerinə həcc və ümrə ziyarətlərini yerinə yetirmək də bu qəbildəndir.

⁶ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۲۰ - بَابُ بَرٍّ مِنْ كَانَ يَصِلُهُ أَبُوهُ

20-ci fəsil. Atanın dostluq etdiyi kimsələrlə əlaqə saxlamaq¹

۴۰ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ: مَرَّ أَعْرَابِيٌّ فِي سَفَرٍ، فَكَانَ أَبُو الْأَعْرَابِيِّ صَدِيقًا لِعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ لِلْأَعْرَابِيِّ: أَلَسْتَ ابْنُ فُلَانٍ؟ قَالَ: بَلَى، فَأَمَرَ لَهُ ابْنُ عُمَرَ بِحِمَارٍ كَانَ يَسْتَعْقِبُ، وَنَزَعَ عِمَامَتَهُ عَنْ رَأْسِهِ فَأَعْطَاهُ. فَقَالَ بَعْضُ مَنْ مَعَهُ: أَمَّا يَكْفِيهِ دِرْهَمَانِ؟ فَقَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((اِحْفَظْ وَدَّ أَيْبِكَ، لَا تَقْطَعْهُ، فَيُطْفِئَ اللَّهُ نُورَكَ)).

(40) İbn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki, səfərdə ikən bir bədəvi ərəbə rast gəldi. Bədəvinin atası Ömər رضي الله عنه dostu olmuşdu. İbn Ömər bədəvidən: “Sən filankəsin oğlu deyilsənmi?” – deyə soruşdu.² O: “Bəli” – deyə cavab verdi. Onda İbn Ömər əmr etdi ki, ehtiyat üçün saxlanılan uzunqulağı ona versinlər. Üstəlik, əmmaməsini də başından çıxarıb ona verdi. İbn Ömər yanında olanlardan bəziləri dedilər: “Ona iki dirhəm bəs etməzdimi?” İbn Ömər dedi: “Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Atanın dostu ilə isti münasibət saxla, onunla əlaqəni kəsmə ki, Allah da sənə nurunu söndürməsin.”³

¹ Atanın dostları ilə əlaqə saxlamaq, onların üzünə təbəssüm etmək, onlarla gözəl rəftar etmək, yeri gəldikdə, onlara hədiyyə vermək və başqa bu kimi yaxşılıqları etmək valideynin qayğısına qalmağa aid edilir. Yəni onlara yaxşılıq edən kimsə, atasına yaxşılıq etmiş sayılır. Qeyd etmək lazımdır ki, ananın rəfiqələrinə, habelə, onların övladlarına və digər əqrəbalarına yaxşılıq etmək də buna şamil edilir.

² İbn Ömər رضي الله عنه sualından açıq-aydın görünür ki, o, atasının dostları ilə əlaqə saxlamış. Belə ki, adam birisi ilə mütəmadi olaraq əlaqə saxladıqda onun yaxınlarını da tanıyır. İbn Ömər رضي الله عنه, Ömər ibn Xattab رضي الله عنه dostunun oğlunu tanıması, onun atası ilə əlaqə saxladığına dəlalət edir.

³ Bu hədisin isnadında keçən Abdullah ibn Saleh “hafizəsi zəif” olan ravidir. Elə bu səbəbdən də, bu hədisin isnadı “zəif” hesab edilir. Lakin bu hədisənin özü “səhih” hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır. Belə ki, İmam Muslimin “Səhih”ində (6677) varid olmuş həmin hədisin sonunda Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Ən gözəl qayğı adamın öz atasının sevdiyi insanlarla isti münasibət saxlamasıdır” (Bax: Silsilətul-Əhadisid-Daifə, 2089).

٤١- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا حَبِوَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عُمَانَ الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي الْوَلِيدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ أَبْرَّ الْبِرِّ أَنْ يَصِلَ الرَّجُلُ أَهْلَ وَدِّ أَبِيهِ)).

(41) İbn Ömər رَوَى عَنْهُ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ən gözəl qayğı adamın öz atasının sevdiyi insanların ailəsi ilə isti münasibət saxlamasıdır.”¹

¹ Bu hədisi Muslim (6677), Əbu Davud (5143), Tirmizi (2025) və Əhməd (2/88 və 91) rəvayət etmişdir. Həmin hədisin əvvəli belədir: Abdullah ibn Dinar rəvayət edir ki, İbn Ömər رَوَى عَنْهُ Məkkəyə səfərə çıxarkən özü ilə dəyişək bir uzunqulaq götürər və mindiyi heyvan yorulduqda həmin uzunqulağı minərdi. Başına da əmmamə qoyardı. Bir gün o, uzunqulağın üstündə ikən bir bədəvi onun yanına gəldi. İbn Ömər ondan: “Sən filankəsin oğlu filankəs deyilsənmi?” – deyə soruşdu. O: “Bəli” – deyə cavab verdi. Onda İbn Ömər mindiyi uzunqulağı, üstəlik, başındakı əmmaməsini ona verib dedi: “Bu uzunqulağa min, bunu da başına qoy.” İbn Ömər dostlarından bəzisi dedi: “Allah səni bağışlasın. Mindiyin uzunqulağı, üstəlik, də başındakı əmmaməni bu bədəviyə verdin?!” İbn Ömər dedi: “Mən Rəsulullahın ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Atanın dostu ilə isti münasibət saxla, onunla əlaqəni kəsmə ki, Allah da sənin nurunu söndürməsin.” (Abdullah ibn Dinar demişdir): “O bədəvinin atası Ömər dostu olmuşdur.”

۲۱- بَابُ لَا تَقْطَعُ مَنْ كَانَ يَصِلُ أَبَاكَ فَيُطْفَأُ نُورُكَ

21-ci fəsil. Atanın dostları ilə əlaqəni kəsmə ki, nurun sönməsin

۴۲- أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ لَاحِقٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ الرَّزْقِيُّ، أَنَّ أَبَاهُ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا فِي مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ مَعَ عَمْرٍو بْنِ عُثْمَانَ، فَمَرَّ بِنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ مُتَكِنًا عَلَى ابْنِ أَخِيهِ، فَتَقَدَّ عَنِ الْمَجْلِسِ، ثُمَّ عَطَفَ عَلَيْهِ، فَرَجَعَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ: مَا شِئْتُمْ عَمْرٍو بْنُ عُثْمَانَ؟ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، فَوَالَّذِي بَعَثَ مُحَمَّدًا ﷺ بِالْحَقِّ، إِنَّهُ لَفِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، مَرَّتَيْنِ: لَا تَقْطَعُ مَنْ كَانَ يَصِلُ أَبَاكَ فَيُطْفَأُ بِذَلِكَ نُورُكَ.

(42) Ubadə əz-Zurəqi demişdir: “Mən Amr¹ ibn Osmanla birgə Mədinə məscidində oturmuşdum. Bu vaxt Abdullah ibn Səlam qardaşı oğluna söykənmiş halda bizim yanımıza gəldi. Abdullah məclisdən çıxıb getdikdə geriye döndü və iki, yaxud, üç kərə dedi: “Ey Amr ibn Osman, nə istəyirsən *ela*.² Muhəmmədi ﷺ haqq ilə göndərənə and olsun ki, bu, Allahın ﷻ Kitabındadır.³ “Atanın dostları ilə əlaqəni kəsmə ki, bunun sayəsində sənin nurun sönməsin.”⁴

¹ Bu Amr, üçüncü rəşidi xəlifə Osman ibn Əffanın ﷺ oğludur.

² Sanki, Abdullah ibn Səlam ﷺ Amr ibn Osmanın ona qarşı etinasız yanaşdığını və atasının dostuna isti münasibət göstərmədiyini görüb ona belə deyir.

³ Abdullah ibn Səlam ﷺ burada “Allahın Kitabı” deyəndə Tövrəni qəsd edir.

⁴ Bu hədisin isnadında keçən Ubadə əz-Zurəqi “məchul”, yəni necə ravi və ya kim olduğu bəlli olmayan bir ravidir. Üstəlik, bu rəvayət İsrailiyyəyə aid rəvayətlərdəndir. Lakin hədisin mənası “səhih”dir, yəni valideynin yaxınları ilə əlaqə saxlamağın, övladın boynuna düşən vəzifələrdən olması “səhih” hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır (Bax: Silsilətul-Əhadisid-Daifə, 2089.)

۲۲ - بَابُ الْوَدِّ يُتَوَارَثُ

22-ci fəsil. Sevgi irsən (övlada) keçir¹

۴۳ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قُلَافٍ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ حَزْمٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: كَفَيْتُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ الْوَدَّ يُتَوَارَثُ)).

(43) Əbu Bəkr ibn Həzm rəvayət edir ki, Peyğəmbərin ﷺ səhabələ-rindən biri (məənə) belə demişdir: “Rəsulullahın ﷺ bu sözü sənə kifayət edər: “Həqiqətən, sevgi irsən (övlada) keçir.”²

¹ Həqiqətən də, çox vaxt övlad atanın xasiyyətini götürür. Çox vaxt el arasında eşirdirsən deyirlər: “Atasının balasıdır.” Nəinki gözəl xasiyyət, hətta peyğəmbərliyin irsən keçməsi də həqiqətdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Suleyman Davuda peyğəmbərlikdə varis oldu**” (ən-Nəml, 16). Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İbrahimin oğlu İshaq, onun oğlu Yaqub, onun da oğlu Yusuf möhtərəm peyğəmbərdir, (özü də) möhtərəm (peyğəmbərin) oğludur, (atası da) möhtərəm (peyğəmbərin) oğludur, (babası da) möhtərəm (peyğəmbərin) oğludur” (Səhih əl-Buxari, 3382). Habelə, alimləri də misal çəkmək olar, onlar da elmdə peyğəmbərlərin varisləridirlər. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Alimlər peyğəmbərlərin varisləridir. Həqiqətən də, peyğəmbərlər özlərindən sonra nə bir dinar, nə də bir dirhəm qoyurlar. Qoyub getdikləri (miras) elmdir.” (Sunən Əbu Davud, 3641; Səhih əl-Cami, 6297). Lakin qeyd etmək lazımdır ki, həmişə belə olmur, hərdən övlad nəxələf çıxır, atasının tam əksi olur. Buna da Nuh aleyhissəlamın oğlunu misal göstərmək olar (Bax: “Hud” surəsi, 42-47).

² Bu hədisin isnadında keçən Muhəmməd ibn Abdur-Rəhman əl-Muleyki “zəif” ravidir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “zəif” olduğunu demişdir.

۲۳ – بَابُ لَا يُسَمِّي الرَّجُلُ أَبَاهُ، وَلَا يَجْلِسُ قَبْلَهُ، وَلَا يَمْشِي أَمَامَهُ

23-cü fəsil. Atanı adı ilə çağırmaq, ondan qabaq oturmamaq və onun önündə getməmək¹

۴۴ – حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ زَكْرِيَّا قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُروَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَوْ غَيْرِهِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَبْصَرَ رَجُلَيْنِ، فَقَالَ لِأَحَدِهِمَا: مَا هَذَا مِنْكَ؟ فَقَالَ: أَبِي، فَقَالَ: لَا تُسَمِّهِ بِاسْمِهِ، وَلَا تَمْشِ أَمَامَهُ، وَلَا تَجْلِسْ قَبْلَهُ.

(44) Rəvayət edilir ki, (bir dəfə) Əbu Hureyrə رضي الله عنه iki kişiylə nəzər salıb onlardan birindən: “O sənin nəyindir?” – deyə soruşdu. O da: “Atamdır” – deyə cavab verdi. Əbu Hureyrə dedi: “Onu adı ilə çağırma,² onun önündə getmə³ və ondan qabaq oturma.”⁴

¹ Bütün bunlar valideynə göstərilən qayğıya aiddir.

² Valideyn müşrik, kafir olsa belə onu adı ilə, yaxud “ağsaqqal!”, “ay kişi!”, “ay arvad!” və başqa bu kimi müraciətlərlə çağırmaq şəriətə müvafiq deyil.

³ Yalnız zəruri halda, yəni məsələn, zülmət gecədə yolu göstərmək məqsədilə və s. hallarda onun önündə getmək caizdir (853-cü hədisə bax).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٢٤ - بَابُ هَلْ يُكْنَى أَبَاهُ

24-cü fəsil. Atanı kunyə¹ ilə çağırmaq olarmı?

٤٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ شَيْبَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي يُوسُفُ بْنُ يَحْيَى بْنِ نُبَاتَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَوْهَبٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ ابْنِ عُمَرَ، فَقَالَ لَهُ سَالِمٌ: الصَّلَاةُ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ.

(45) Şəhr ibn Hovşəb rəvayət edir ki, biz İbn Ömər²lə ﷺ birgə səfərə çıxdıq. (Bu əsnada) Salim² ona dedi: “Namaz (vaxtıdır), ey Əbu Abdur-Rəhman!”³

٤٦ - قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ يَعْنِي: الْبُخَارِيُّ: حَدَّثَنَا أَصْحَابُنَا، عَنْ وَكِيعٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: لَكِنَّ أَبَا حَفْصٍ عُمَرُ قُضِيَ.

(46) İbn Ömər رضي الله عنه demişdir: “Lakin Əbu Həfs – Ömər belə hökm vermişdir.”⁴

¹ Kunyə: ismin əvvəlinə “əbu (ata)” yaxud “ummu (ana)” sözlərindən birini qoşmaq-la əmələ gələn ləqəb və ya ayamadır. Bu fəsildəki hədislər valideyni öz kunyəsi ilə çağırmağın caiz olduğuna dəlalət edir.

² Bu Salim Abdullah ibn Ömər²in oğludur.

³ Bu hədisin isnadında keçən ravi – Şəhr ibn Hovşəb “çoxlu xətalara yol vermiş səduq” ravidir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۲۵ - بَابُ وَجُوبِ صَلَةِ الرَّحِمِ

25-ci fəsil. Qohumlarla əlaqə saxlamağın vacibliyi¹

۴۷ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا ضَمْضَمُ بْنُ عَمْرِو الْحَنْفِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا كُثَيْبُ بْنُ مَفْعَةَ قَالَ: قَالَ جَدِّي: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَبْرُ؟ قَالَ: ((أُمُّكَ وَأَبَاكَ، وَأُخْتُكَ وَأَخَاكَ، وَمَوْلَاكَ الَّذِي يَلِي ذَاكَ، حَقٌّ وَاجِبٌ، وَرَحِمٌ مَوْصُولَةٌ)).

(47) Kuleyb ibn Mənfəa rəvayət edir ki, babam (Peyğəmbərdən ﷺ) soruşdu: “Ya Rəsulullah, mən ən çox kimə qayğı göstərməliyəm?” O, dedi: “Anana, atana, bacına, qardaşına və yaxın olan əqrabaya. (Budur) vacib haqq və qohumluq əlaqəsi!”²

۴۸ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ قَامَ النَّبِيُّ ﷺ فَنَادَى: ((يَا بَنِي كَعْبِ بْنِ لُؤَيٍّ، أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ، أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، يَا بَنِي هَاشِمٍ، أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، يَا فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ، أَنْقِذِي نَفْسَكَ مِنَ النَّارِ، فَإِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، غَيْرَ أَنَّ لَكُمْ رَحِمًا سَابِقًا لَهَا)).

¹ Burada qohumlarla əlaqə saxlamaq deyildikdə, ata və ya ana tərəfdən olan qohumları ziyarət etmək, onlara salam vermək, xəstələrinə baş çəkmək və s. yaxşılıqlar etmək nəzərdə tutulur. Uca Allah buyurur: “**Həqiqətən, Allah ədalətli olmağı, yaxşılıq etməyi və qohumlara haqqını verməyi əmr edir, iyrənc işlər görməyi, pis əməllər törətməyi və azgınlıq etməyi isə qadağan edir. O sizə öyüd-nəsihət verir ki, bəlkə düşünüb ibrət alasınız**” (ən-Nəhl, 90); digər ayədə O, buyurur: “**Allaha ibadət edin və heç bir şeyi Ona şərik qoşmayın! Valideynlərə, qohum-əqrabaya, yetimlərə, kasıblara, yaxın və uzaq qonum-qonşuya, yol yoldaşına, müsafirə və sahib olduğunuz kölə və kənizlərə yaxşılıq edin! Həqiqətən, Allah lovğalıq edənləri və özünü öyənləri sevmir**” (ən-Nisa, 36).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin bu kitabdakı 3-cü və 60-cı hədislər bu hədisin mənasının “səhih” olduğuna dəlalət edir.

(48) Əbu Hureyrə ر.ə. rəvayət edir ki, **“Ən yaxın qohumlarını qorxut!”**¹ – ayəsi nazil olduqda, Peyğəmbər ﷺ (qohumlarını yanına çağırdı və Səfa dağına) qalxıb uca səslə buyurdu: “Ey Kəb ibn Luey oğulları,² canınızı Oddan qurtarın. Ey Abdumənaf oğulları, canınızı Oddan qurtarın. Ey Haşim oğulları, canınızı Oddan qurtarın. Ey Abdulmuttalib oğulları, canınızı Oddan qurtarın.³ Ey Muhəmmədin qızı Fatimə, canını Oddan qurtar. Çün-

¹ “əş-Şuəra” surəsi, 214. Bu ayə qohumlarla əlaqə saxlamağın, ələlxüsus da onları haqq yola dəvət etməyin vacibliyinə dəlalət edir.

² Digər hədisdə: “Peyğəmbər ﷺ gah ümumiləşdirərək, gah da xüsusişdirərək belə buyurdu...” – deyilir (Səhih Muslim, 501). Yəni Peyğəmbər ﷺ qureyşliləri əvvəlcə ümumi şəkildə, sonra da Ey Fatimə!”, digər rəvayətlərdə də: “Ey Abdulmuttəlibin qızı Safiyyə!”, “Ey Abdulmuttəlibin oğlu Abbas!” – deyər müraciət edib onları adbaad çağırır.

³ Kəb ibn Luey, Abdumənaf, Haşim və Abdulmuttəlib oğulları Peyğəmbərin ﷺ ata tərəfdən olan qohumlarıdır. Digər hədisdə Peyğəmbərin ﷺ onlara “Mən sizi Allahın *əzabından* qurtara bilməyəcəyəm” dediyi rəvayət edilir (Səhih əl-Buxari, 2753). Peyğəmbər ﷺ demək istəyir ki, hər kəs öz əməlinə görə özü cavab verəcək. Üstəlik, heç kəs, hətta peyğəmbərlər belə müşrik və kafir olan kimsəni Allahın əzabından qurtara bilməz. Odur ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kimin əməli onu alçalarsa, nəbəbi onu ucalda bilməz” (Səhih Muslim, 7028). Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: **“Allah kafirlərə Nuhun arvadı ilə Lutun arvadını misal çəkdi. Onlar Bizim əməlisaleh qullarımızdan iki qulun nikahı altında idilər. Onlar ərlərinə xəyanət etdilər və bunlar onları Allahdan heç cür xilas edə bilmədilər. Onlara: “Girənlərlə birgə ikiniz də Oda girin!” – deyildi”** (ət-Təhrim, 10); digər ayədə O, buyurur: **“Sur üfürüləcəyi gün onların aralarında qohumluq əlaqəsi olmayacaq və onlar bir-birindən hal-əhval tutmayacaqlar. O gün məhz tərəziləri ağır gələnələr nicat tapacaqlar. Tərəziləri yüngül gələnələr isə özlərini ziyana uğradanlardır. Onlar Cəhənnəmdə əbədi qalacaqlar”** (əl-Muminun, 101-103); həmçinin O, buyurur: **“Qulaqbatırıcı bir səs gələndə – o gün insan öz qardaşından, anasından, atasından, arvadından və övladlarından qaçacaq. O gün onlardan hər birinin yetərincə işi olacaqdır”** (Əbəsa, 33-37). Odur ki, özünü müsəlman sayan kər kəs öz ibadətinə və itaətinə iklasla, rəğbət və qorxu içində ancaq Tək Allaha yönəlməlidir. Əbu Hureyrə ر.ə. rəvayət edir ki, mən Peyğəmbərdən ﷺ: “Ya Rəsulullah, Qiyamət günü sənəin şəfaətin sayəsində ən böyük səadətə çatan kəslər kimlər olacaq?” – deyər soruşdum. Rəsulullah ﷺ dedi: “Ey Əbu Hureyrə, mən sənəin hədis öyrənməyə olan hərisliyini görüb düşündüm ki, səndən əvvəl heç kəs bu hədis barəsində məndən soruşmayacaq. Qiyamət günü mənim şəfaətim sayəsində ən böyük səadətə çatanlar, səmimi-qəlblə **“La ilahə illəllah”** – deyən kimsələr olacaq” (Səhih əl-Buxari, 99).

ki mən səni Allahın əzabından qorumağa qadir deyiləm. Sadəcə olaraq, məni sizə bağlayan qohumluq əlaqələri vardır ki, mən bu əlaqələri qoruyub saxlayacağam.^{1”2}

¹ Digər hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ belə demişdir: “Mən sizi (əzabla) qorxudan bir peyğəmbərəm! Mənimlə sizin misalınız düşməni görüb, qövmünü qorumaq üçün *düşməne* göz qoyan və düşmənin onu qabaqlayacağından ehtiyat edib uca səslə *qövmünü səsləyib* “Haydı, canınızı qurtarın!” deyən kimsənin misalına bənzəyir” (Səhih Muslim, 506).

² Bu hədisi Buxari (2753), Muslim (501) və Tirmizi (3487) rəvayət etmişdir.

٢٦ - بَابُ صَلَاةِ الرَّحِمِ

26-cı fəsil. Qohumlarla əlaqə saxlamaq

٤٩ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَوْهَبٍ قَالَ: سَمِعْتُ مُوسَى بْنَ طَلْحَةَ يَذْكُرُ، عَنْ أَبِي أَيُّوبٍ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّ أَعْرَابِيًّا عَرَضَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي مَسِيرِهِ، فَقَالَ: أَخْبِرْنِي مَا يُقَرِّبُنِي مِنَ الْجَنَّةِ، وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ؟ قَالَ: ((تَعْبُدُ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصِلُ الرَّحِمَ)).

(49) Əbu Əyyub əl-Ənsari¹ rəvayət edir ki, "Peyğəmbər ﷺ səfərdə ikən bir bədəvi onun qarşısına çıxdı və: "(Ya Rəsulullah,) məni Cənnətə yaxınlaşdıracaq və Oddan uzaqlaşdıracaq əməl barədə mənə xəbər ver"– dedi. Peyğəmbər ﷺ də (ona) belə buyurdu: "Gərək Allaha ibadət edəsən və heç bir şeyi Ona şərik qoşmayasan, namaz qılasan, zəkat verəsən və qohum-əqrəba ilə əlaqə saxlayasan!"^{2,3}

٥٠ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي مُرَرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْخَلْقَ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهُ قَامَتِ الرَّحِمُ، فَقَالَ: مَهْ، قَالَتْ: هَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ الْقَطِيعَةِ، قَالَ: أَلَا تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مَنْ وَصَلَكَ، وَأَقْطَعَ مَنْ قَطَعَكَ؟ قَالَتْ: بَلَى يَا رَبِّ، قَالَ: فَذَلِكَ لَكَ)).

¹ Əbu Əyyub Xalid ibn Zeyd ibn Kuleyb əl-Xəzrəci ən-Nəccari ﷺ Peyğəmbərin məşhur səhabəsidir. İkinci Əqəbə beyətində Peyğəmbərə ﷺ beyət etmiş, Bədrdə və digər döyüşlərdə, ələlxüsus da Konstantinopola olan yürüşdə iştirak etmişdir. Peyğəmbər ﷺ Mədinəyə gəldiyi zaman möminlərin anası Sovdə üçün hücrə və bir də məscid tikiləndək Əbu Əyyub əl-Ənsarinin ﷺ evində qalmışdır. Əbu Əyyub ﷺ hicrətin 52-ci ilində vəfat etmiş və Konstantinopol qalasının yanında dəfn edilmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 83-cü tərcümeyi-hal).

² İmkan daxilində qohum-əqrəbaya yaxşılıq etmək, onlara əl tutmaq, qarşılaşdıqda onlara salam vermək, onları ziyarət etmək və başqa bu kimi haqlarını ödəmək hər bir müsəlmanın borcudur.

³ Bu hədisi Buxari (1396) və Muslim (104) rəvayət etmişdir.

ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: اقْرَأُوا إِنَّ شَيْئًا: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقْطَعُوا أَرْحَامُكُمْ﴾.

(50) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah ﷻ məxluqatı yaratdı və yaradılışı başa çatdırdıqdan sonra qohumluq əlaqəsi ayağa qalxdı. Allah (ona): “Nə istəyirsən?” – deyə buyurdu. O, dedi: “Bu, qohumluq əlaqələrini kəsməkdən Sənə sığınanın məqamıdır.”¹ Allah buyurdu: “(Qohumluq) əlaqəsini saxlayan kimsə ilə əlaqə saxlamağıma, habelə, səni kəsəni də kəsməyimə razı deyilsənmi?”² O: “Əlbəttə (razıyam), ya Rəbb!” – dedi. Allah buyurdu: “Sənin üçün məhz belə olacaq!”

Sonra Əbu Hureyrə رəvayət etdi: “İstəyirsinizsə bu ayəni³ oxuyun: **“Əgər haqdan üz çevirsəniz, ola bilsin ki, yer üzündə fitnə-fəsad törədəsiniz və qohumluq əlaqələrini kəsəsiniz.”**⁴

¹ Burada qohumluq əlaqəsinin ayağa qalxması və Allahla danışması həqiqi mənada başa düşülür. Belə ki, hər şeyə Qadir olan Allah qohumluq əlaqəsini danışdırmağa qadirdir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “*Qiyamət günü* ölüm ağı-qaralı, buynuzlu qoç şəklində gətiriləcək. Sonra carçı: “Ey Cənnət əhli!” – deyə çağıracaq. Cənnət əhli başlarını qaldırıb ona tərəf baxacaqlar. Carçı: “Bunu tanıyırsınız mı?” – deyə soruşacaq. Onlar: “Bəli, bu ölümdür!” – deyə cavab verəcəklər. Çünki onların hamısı ölümü görmüşlər. Sonra carçı: “Ey Cəhənnəm əhli!” – deyə səsləyəcək. Cəhənnəm əhli başlarını qaldırıb ona tərəf baxacaqlar. Carçı: “Bunu tanıyırsınız mı?” – deyə soruşacaq. Onlar: “Bəli, bu ölümdür!” – deyə cavab verəcəklər. Çünki onların hamısı ölümü görmüşlər. Bundan sonra ölümün *başını* kəsəcəklər. Sonra *onlara* deyiləcək: “Ey Cənnət əhli, siz əbədi yaşayacaq və heç vaxt ölməyəcəksiniz! Ey Cəhənnəm əhli, siz də əbədi yaşayacaq və heç vaxt ölməyəcəksiniz!” (Səhih əl-Buxari, 4730). Həmçinin, qəbirə qoyulmuş insanın sorğu-sual edildikdən sonra yaxşı və ya pis əməllərinin insan şəklində onun yanına gəlməsi Allahın hər şeyə qadir olduğunu bir daha sübuta yetirir.

² Bu, dəlildir ki, yaxşılığın əvəzi yaxşılıq, pisliyin cəzası isə pislikdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Yaxşılığın əvəzi ancaq yaxşılıq deyildirmi?**” (ər-Rəhman, 60); həmçinin, O, buyurur: “**Pis işlər görənlərə isə pisliyin cəzası onun misli qədər verilir**” (Yunus, 27).

³ “Muhəmməd” surəsi, 22.

⁴ Bu hədisi Buxari (4830), Muslim (6682) və Əhməd (2/330) rəvayət etmişdir.

٥١- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي سَعْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي مُوسَى، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: ﴿وَأَتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ﴾، قَالَ: بَدَأَ فَأَمَرَهُ بِأَوْجِبِ الْحَقُّوقِ، وَدَلَّهُ عَلَى أَفْضَلِ الْأَعْمَالِ إِذَا كَانَ عِنْدَهُ شَيْءٌ فَقَالَ: ﴿وَأَتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ﴾، وَعَلَّمَهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ شَيْءٌ كَيْفَ يَقُولُ، فَقَالَ: ﴿وَأَمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا﴾ عِدَّةٌ حَسَنَةٌ كَأَنَّهُ قَدْ كَانَ، وَلَعَلَّهُ أَنْ يَكُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ﴾ لَا تُعْطِي شَيْئًا، ﴿وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ تُعْطِي مَا عِنْدَكَ، ﴿فَتَقْعُدَ مَلُومًا﴾ يُلُومُكَ مَنْ يَأْتِيكَ بَعْدُ، وَلَا يَجِدُ عِنْدَكَ شَيْئًا ﴿مَحْسُورًا﴾، قَالَ: قَدْ حَسَرَكَ مَنْ قَدْ أُعْطِيَتْهُ.

(51) İbn Abbas رضي الله عنه: “**Qohum-əqrəbaya da, yoxsula da, müsafirə də haqqını ver...**”¹ – ayəsini belə izah etmişdir: “Uca Allah mömin adam ilk əvvəl ən vacib haqları ödəməyi buyurur, üstəlik imkanlı adamı ən fəzilətli əməlləri yerinə yetirməyə yönəldib buyurur: “**Qohum-əqrəbaya da, yoxsula da, müsafirə də haqqını ver.**” Heç bir şeyi olmayana isə nə deyəcəyini öyrədib buyurur: “**Əgər sən Rəbbindən dilədiyən mərhəməti umaraq onların üzünə baxmırsansa** (imkanın olmadığı üçün onlara bir şey verə bilmirsənsə), **onda onlara xoş söz de**”², yəni gözəl vəd ver, sanki belə bir şey olub və ola bilsin ki, Allah istəsə olacaq da.³ “**Əlini nə qoynunda**

¹ “əl-İsra” surəsi, 26.

² “əl-İsra” surəsi, 28.

³ Demək, adam qohum-əqrəbaya, yoxsula və müsafirə imkan daxilində əl tutmalı, imkanı olmazsa, heç olmasa onlara xoş söz deməlidir. Gözəl söz deməyin özü də bir yaxşılıq hesab edilir. Yaxşılıq etmək xüsusunda Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Hər bir müsəlman sədəqə verməlidir.” *Səhabələr* soruşdular: “Ey Allahın peyğəmbəri! *Sədəqə verməyə bir şey* tapmasa necə?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Öz əlləri ilə işləyib qazansın və *bu qazancından* həm özü faydalansın, həm də *başqalarına* sədəqə versin.” *Səhabələr* soruşdular: “*Bunu* edə bilməsə necə?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Ehtiyacı olan çarəsiz adama kömək etsin.” *Səhabələr* soruşdular: “*Bunu da* edə bilməsə necə?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Yaxşı işlər görsün və şəər əməllərdən çəkinsin. Həqiqətən də, bu onun üçün sədəqə olar” (*Səhih əl-Buxari*, 1445); başqa bir hədisdə isə o belə buyurmuşdur: “Heç olmasa, yarım xurma

gizlət",¹ nə xəsislik et, **"nə də əlini büsbütün aç"**,² nə də əlində olanın hamısını ver, **"yoxsa qınanmış və peşman vəziyyətdə qalarsan"**³ yəni, beləliklə, yanına gəlib səndən bir şey ala bilməyən kəs səni qınayar, çox alan isə səni peşman edər."⁴

sədaqə ilə özünüzdü Oddan qoruyun. Bunu tapmasanız, onda gözəl söz danışmaqla *özünüzdü Oddan qoruyun*" (Səhih əl-Buxari, 1413).

¹ "əl-İsra" surəsi, 29.

² Əvvəlki ayə.

³ Əvvəlki ayə.

⁴ Bu hədisin isnadında keçən Əbu Səd Səid ibn Mərzəban "mudəllis" ravi olduğundan, habelə, Muhəmməd ibn Əbu Musanın kim olduğu bilinmədiyindən, bu isnad "zəif" hesab edilir. Odur ki, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Daif əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin "zəif" olduğunu demişdir.

٢٧ - بَابُ فَضْلِ صَلَاةِ الرَّحِمِ

27-ci fəsil. Qohumlarla əlaqə saxlamağın fəziləti

٥٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: أَتَى رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي قَرَابَةً أَصِلُهُمْ وَيَقْطَعُونِ، وَأُحْسِنُ إِلَيْهِمْ وَيُسِيئُونَ، وَيَجْهَلُونَ عَلَيَّ وَأَحِلُّمُ عَنْهُمْ، قَالَ: ((لَئِنْ كَانَ كَمَا تَقُولُ كَأَنَّمَا تُسْقِطُ الْمَلَّ، وَلَا يَزَالُ مَعَكَ مِنَ اللَّهِ ظَهِيرٌ عَلَيْهِمْ مَا دُمْتَ عَلَى ذَلِكَ)).

(52) Əbu Hureyrə ؓ demişdi: “Bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah, mənim qohumlarım var. Mən onlarla əlaqə saxlayır, onlar isə (mənimlə) əlaqəni kəsirlər, mən onlara yaxşılıq edir, onlar isə (məna) pislik edirlər, onlar mənimlə kobud rəftar edir, mən isə onlarla mülayim danışırım.” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Əgər dediyin kimidirsə, onda, sanki, sən onlara isti kül yedirdirsən. Bu rəftarın davam etdikcə, sənin yanında Allah tərəfindən onlara qarşı bir köməkçi olar.^{1/2}

٥٣ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا الرَّدَادِ اللَّيْثِيَّ أَخْبَرَهُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ((أَنَا الرَّحْمَنُ، وَأَنَا خَلَقْتُ الرَّحِمَ، وَاشْتَقَقْتُ لَهَا مِنْ اسْمِي، فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلَتْهُ، وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَّتْهُ)).

¹ Yəni sən bu gözəl rəftarınla savab qazanır, onlar isə günaha batırlar. Beləliklə də, sən onları utandırmış və sənin yanında başısağrı etmiş olursan (Nəvəvinin şərh). Demək, qohum əlaqəni kəssə də, pislik etsə də, kobud rəftar etsə də, onlarla əlaqə saxlamaq yalnız insanın özünə fayda verir və onlar bu yaramaz əxlaqları ilə mömin adama heç bir zərər yetirə bilməzlər. Bu, dəlildir ki, qohumlarla əlaqə saxlayan mömini Allah qoruyar.

² Bu hədisi Muslim (6689) və Əhməd (2/484) rəvayət etmişdir.

(53) Abdur-Rəhman ibn Auf¹ ﷺ rəvayət edir ki, mən Peyğəmbərin belə dediyini eşitdim: “Allah ﷻ belə buyurur:² “Mən ər-Rəhmanam!³ Mən rəhmi yaratdım⁴ və Öz adımdan ona ad verdim. Kim onu birləşdirsə, Mən onu birləşdirər,⁵ kim də onu kəssə, Mən onu kəsərəm.”^{6,7}

٥٤- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو فِي الْوَهْطِ يَغْنِي أَرْضًا لَهُ بِالطَّائِفِ، فَقَالَ: عَطَفَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ إِبْصَعَهُ فَقَالَ: ((الرَّحِمُ شَجَنَةٌ مِنَ الرَّحْمَنِ، مَنْ يَصِلْهَا يَصِلْهُ، وَمَنْ يَقْطَعُهَا يَقْطَعُهُ، هَذَا لِسَانٌ طَلَّقَ ذَلِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)).

¹ Abdur-Rəhman ibn Auf ibn Abd Auf əl-Qurəşi əz-Zuhri ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsi, Cənnətlə müjdələnmiş on nəfərdən biridir. Bu səhabə Ömər ibn Xattab ﷺ tərəfindən xəlifəliyə namizəd seçilmiş altı nəfərdən biri, habelə, İslamı ilk əvvəl qəbul etmiş səkkiz nəfərdən biridir. Abdur-Rəhman ibn Auf iki dəfə Həbəşistana, sonra da Mədinəyə hicrət etmiş səhabələrdəndir. Onun fəziləti barədə varid olmuş hədisdə Ummu Bəkr bint Misvər rəvayət edir ki, Abdur-Rəhman ibn Auf öz bağını qırx min dinara satıb pulunu Aişəyə göndərdi ki, bunu Peyğəmbərin ﷺ zövcələri arasında bölüşdürsün. Aişə məndən: “Bunu kim göndərib?” – deyər soruşdu. Dedim: “Abdur-Rəhman ibn Auf.” Aişə dedi: “Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Məndən sonra ancaq səbirli olanlar sizin qeydinizə qalacaq. Allah Aufun oğluna Cənnətdəki Səlsəbil bulağından içirtsin!” (Sunən ət-Tirmizi, 4115; Mustədrək, 3/312; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1594) Abdur-Rəhman ibn Auf Osmanın xilafəti dövründə hicrətin 32-ci ilində 75 yaşında vəfat etmiş və Osman onun cənazə namazını qıldırıqdan sonra, onu Bəqi qəbiristanlığında dəfn etmişlər (Siyər Əlam ən-Nubələ, 4-cü tərcümeyi-hal).

² Bu, ləfzi və mənası ilə nazil olmuş qüdsi hədislərdəndir.

³ “Ər-Rəhman” – Allahın mərhəmətli olduğuna dəlalat edən gözəl adlarından biridir. Bu hədisdə Uca Allah Özü-Özünü tərif edir. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, bu ad yalnız Allaha məxsusdur və onu Allahdan başqasına qoymaq olmaz.

⁴ Burada ərəbcə “rəhm” deyildikdə, qohumluq əlaqəsi nəzərdə tutulur.

⁵ Yəni, hər kim qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirsə, Allah onu Öz rəhmətimə qovuşdurar.

⁶ Allahın Öz adından ona ad verməsi, habelə, qohumluq əlaqəsini saxlayana rəhm etməsi və onu kəsəni cəzalandırması, bu əlaqələri qoruyub saxlamağın nə dərəcədə mühüm və nə qədər vacib olmasına dəlalat edir.

⁷ Bu hədisi Tirmizi (2031), Əhməd (1/191) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

(54) Əbul Ənbəs demişdir: “Mən Abdullah ibn Amrın ərazisinə – onun Taifdəki yerinə gəldim. O, dedi: “Peyğəmbər ﷺ barmağı ilə bizə işarə edib demişdir: “Rəhm ər-Rəhmandan bir şəcənədir.¹ Kim onu birləşdirsə, (Allah) onu birləşdirər. Kim də onu kəssə, (Allah) onu kəsər. Qiyamət günü onun fəsahtli, bəlağətli dili olacaqdır.”^{2,3}

••• حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي مُزَرٍّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُوْمَانَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: ((الرَّحْمُ شَجْنَةٌ مِنَ اللَّهِ، مَنْ وَصَلَهَا وَصَلَهُ اللَّهُ، وَمَنْ قَطَعَهَا قَطَعَهُ اللَّهُ)).

(55) Aişə⁴ رَءَايَاتُ edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Rəhm Allah-dan bir şəcənədir. Kim onu birləşdirsə, Allah onu birləşdirər. Kim də onu kəssə, Allah onu kəsər.”⁵

¹ Yəni rəhm sözü Allahın “ər-Rəhman” adından götürülmüşdür. Ərəbcə “şəcənə”, yaxud “şicnə”, yaxud da “şucnə” bir-birinə keçmiş budaqlar deməkdir. Demək, qohumluq əlaqəsi Allahın mərhəməti ilə bağlı olan rəhmət əlamətlərindəndir (Tohfətul-Əhvəzi).

² Qiyamət günü bu rəhm öz haqqını tələb edəcək, yəni onu qoruyub saxlayanların mükafatlandırılmasını, onu kəsənlərin isə cəzalandırılmasını tələb edəcək.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Aişə رَءَايَاتُ bint Əbu Bəkr Abdullah ibn Əbu Quhafə Osman ibn Amir ət-Teymiyyə, Rəsulullahın ﷺ zövcəsi, möminlərin anası, bu ümmətin qadınları arasında İslam dinini ən yaxşı bilən qadın və ən çox hədis rəvayət edən səhabələrdəndir. Peyğəmbərdən ﷺ 2210 hədis rəvayət etmişdir. Buxari və Muslim – birlikdə ondan yüz yetmiş dörd hədis, ayrılıqda Buxari əlli dörd, Muslim isə altmış doqquz hədis rəvayət etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 19-cu tərcümeyi-hal). Onun fəzilətinə dair neçə-neçə hədislər varid olmuşdur. Bunlardan bir neçəsini qeyd edək; (bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ Aişədən: “Sən həm bu dünyada, həm də Axirətdə mənim zövcəm olmağa razısanmı?” – deyə soruşdu. Aişə: “Əlbəttə, razıyam!” – deyə cavab verdi. Onda Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Dünyada da, Axirətdə də sən mənim zövcəmsən!” (Mustədrək, 4/10; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1142); digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kişilərdən bir çoxları kamilliyə çatmışdır. Qadınlardan isə yalnız Fironun həyat yoldaşı Asiya və İmranın qızı Məryəm kamilliyə çatmışdır. Aişənin digər qadınlardan üstünlüyü isə ətli şorbanın başqa yeməklərdən üstünlüyü kimidir” (Səhih əl-Buxari, 3411). Həmçinin, onun barəsində nazil olmuş bəraət ayələri (ən-Nur surəsi, 11-22) onun nə dərəcədə fəzilətli qadın olduğuna dəlalət edir.

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۲۸ - بَابُ صَلَاةِ الرَّحِمِ تَزِيدُ فِي الْعُمُرِ

28-ci fəsil. Qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirmək ömrü uzadır¹

۵۶ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَقِيلٌ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُسَاطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ، وَأَنْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ، فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ)).

(56) Ənəs ibn Malik² رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Qoy, ruzisinin çoxalmasını və əcəlinin yubadılmasını³ istəyən kimsə qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirsin.”⁴

¹ Fəslin ünvanından aydın olur ki, qohumluq əlaqələrini saxlamaq insana Axirətdə fayda verdiyi kimi, bu dünyada da, ona fayda verir.

² Əbu Hənzə Ənəs ibn Malik ibn ən-Nədr əl-Ənsari əl-Xəzrəci ﷺ Peyğəmbərin ﷺ həm xidmətçisi, həm qadın tərəfdən qohumu, həm də ən çox hədis rəvayət edən səhabələrindəndir. Dəfərlə Peyğəmbərlə ﷺ birlikdə döyüşlərdə iştirak etmiş və xüsusən də, ağac altında ona beyət gətirənlərdən olmuşdur. Hicrətdən on il əvvəl dünyaya gəlmiş, uşaq ikən İslamı qəbul etmiş və düz on il Peyğəmbərə ﷺ xidmət etmişdir. Nəhayət, hicrətin 93-cü ilində yüz üç yaşında vəfat etmişdir. Peyğəmbərdən ﷺ iki min iki yüz səksən altı hədis rəvayət etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 62-ci tərcümeyi-hal).

³ Burada “ruzisinin çoxalması” deyildikdə, malının xeyir-bərəkətinin artması, “əcəlinin yubadılması” deyildikdə isə, ömrünün uzadılması nəzərdə tutulur. Qüdrətli Allah qohumluq əlaqəsini kəsməyən kimsənin qədərini dəyişdirib, ömrünü həqiqi mənada uzadır. Bu hədisdə qohumluq əlaqəsini kəsməməyin ömrün uzadılmasına səbəb olduğu xəbər verilir. Habelə, digər hədislərdə başqa əməllərin də ömrün uzanmasına səbəb olduğu xəbər verilir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kimə mülayim olmaq nəsib edilmişsə, ona dünya və Axirət xeyri bəxş edilmişdir. Qohumlarla əlaqə saxlamaq, gözəl əxlaqlı olmaq və qonşuya yaxşılıq etmək məmləkətləri dirçəldir və ömürləri uzadır” (Musnəd Əhməd, 6/159; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 519). Demək, gözəl əxlaqlı olmaq və qonşuya yaxşılıq etmək də həmçinin, ömrü uzadır.

⁴ Bu hədisi Buxari (2067) və Muslim (6688) rəvayət etmişdir.

٥٧- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْنٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ، وَأَنْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ، فَلْيَصِلْ رَحْمَةً)).

(57) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Mən Rəsulullahın ﷺ belə dediyini eşitdim: “Qoy ruzisinin çoxalmasını və əcəlinin yubadılmasını arzulayan kəs qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirsin.”¹

¹ Bu hədisi Buxari (5985) rəvayət etmişdir.

۲۹ - بَابُ مَنْ وَصَلَ رَحْمَهُ أَحَبَّهُ أَهْلُهُ

29-cu fəsil. Kim qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirsə, əhli¹ onu sevər

۵۸ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ مَعْرَاءَ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: ((مَنْ اتَّقَى رَبَّهُ، وَوَصَلَ رَحْمَهُ، نُتِيَ فِي أَجَلِهِ، وَتَرَى مَالَهُ، وَأَحَبَّهُ أَهْلُهُ)).

(58) İbn Ömər رحمته demişdir: “Rəbbindən qorxan və qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirən kimsənin əcəli yubadılar, var-dövləti artar və əhli onu sevər.”²

۵۹ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي مَعْرَاءُ أَبُو مُحَارِقٍ هُوَ الْعَبْدِيُّ، قَالَ ابْنُ عُمَرَ: ((مَنْ اتَّقَى رَبَّهُ، وَوَصَلَ رَحْمَهُ، أَنْتَى لَهُ فِي عُمُرِهِ، وَتَرَى مَالَهُ، وَأَحَبَّهُ أَهْلُهُ)).

(59) İbn Ömər رحمته demişdir: “Rəbbindən qorxan və qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirən kimsənin ömrü uzanar, var-dövləti artar və əhli onu sevər.”^{3/4}

¹ Kitabın bəzi nüsxələrində bu fəslin ünvanında “Allah onu sevər” deyilir.

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu rəvayətin “həsən” olduğunu demişdir.

³ Burada əhli-əyalının onu sevməsi, Allahın onu sevməsi deməkdir. Belə ki, Allah Öz mömin bəndəsini sevdiyi zaman yer əhlinə də onu sevir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“İman gətirib yaxşı işlər görənlər üçün Mərhəmətli Allah qəlblərdə bir sevgi yaradacaq”** (Məryəm, 96); Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah bir qulunu sevdiyi zaman Cəbrailə: “Allah filankəsi sevir, sən də onu sev!” – deyər buyurur, Cəbrail də *həmin adamı* sevir. Sonra Cəbrail göy əhlinə xitab edib: “Allah filankəsi sevir, siz də onu sevin!” – deyir, göy əhli də onu sevir. Daha sonra yer üzündəkilər də ona rəğbət bəsləməyə başlayırlar” (Səhih əl-Buxari, 3209).

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu rəvayətin “həsən” olduğunu demişdir. Qeyd edək ki, hər iki əsəri qüvvətləndirən “səhih” hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Qohumlarınızla əlaqə saxlamaq üçün əsil-nəsəbinizi öyrənin. Çünki qohumlarla əlaqə saxlamaq, *adama* əhli-əyalının sevgisini qazandıran, var-dövlətini artıran və ömrünü uzadan *bir səbəbdir* (Sunən ət-Tirmizi, 1/357-358; Mustədrək, 4/161; Musnəd İmam Əhməd, 2/374; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 276).

٣٠- باب ير الأقرب فالأقرب

30-cu fəsil. Ən yaxın və ən yaxın olanların qeydinə qalmaq

٦٠- حَدَّثَنَا حَيُّوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ بَحِيرٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرَبٍ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((إِنَّ اللَّهَ يُوصِيكُم بِأُمَّهَاتِكُمْ، ثُمَّ يُوصِيكُم بِأَبَائِكُمْ، ثُمَّ يُوصِيكُم بِالْأَقْرَبِ فَالْأَقْرَبِ)).

(60) Miqdam ibn Mə'dikərib¹ demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Həqiqətən, Allah sizə analarınızın qeydinə qalmağı, sonra *yənə* analarınızın qeydinə qalmağı, sonra atalarınızın qeydinə qalmağı, sonra da ən yaxın və ən yaxın olanların qeydinə qalmağı buyurur.”²

٦١- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَزْرَجِيُّ بْنُ عُثْمَانَ أَبُو الْخَطَّابِ السَّعْدِيُّ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو أَيُّوبَ سُلَيْمَانُ مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ: جَاءَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ عَشِيَّةَ الْخَمِيسِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ: أَخْرَجَ عَلَيَّ كِلَ قَاطِعٍ رَحِمَ لَمَّا قَامَ مِنْ عِنْدِنَا، فَلَمْ يَقُمْ أَحَدٌ حَتَّى قَالَ ثَلَاثًا، فَأَتَى فَنَى عَمَّةً لَهُ قَدْ صَرَمَهَا مِنْذُ سَنَتَيْنِ، فَدَخَلَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ لَهُ: يَا ابْنَ أَخِي، مَا جَاءَ بِكَ؟ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا، قَالَتْ: ارْجِعْ إِلَيْهِ فَسَلْهُ: لِمَ قَالَ ذَلِكَ؟ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((إِنَّ أَعْمَالَ بَنِي آدَمَ تُعْرَضُ عَلَى اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَشِيَّةَ كُلِّ خَمِيسٍ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، فَلَا يَقْبَلُ عَمَلٌ قَاطِعٍ رَحِمَ)).

(61) Osman ibn Əffanın mövlası³ Əbu Əyyub Suleyman rəvayət edir ki, Əbu Hureyrə cümə axşamından cüməyə keçən gecə yanımıza gəlib dedi: “*Aranızda* qohumluq əlaqələrini kəsən adam varsa, qoy, ayağa qalxsın,

¹ Əbu Yəhya Miqdam ibn Mə'dikərib ibn Amr رضى الله عنه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (İkmal Təhziib əl-Kəmal, 4725-ci tərcümeyi-hal).

² Bu hədisi İbn Macə (3661), Əhməd (4/131 və 132), Hakim (4/151) rəvayət etmiş və şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ 39-cu fəslin qeydlərinə bax.

onu tənbeh edəcəyəm.”¹ O, bunu üç dəfə təkrar etdi, lakin heç kəs yerindən tərpənmədi. Sonra bir cavan iki ildən bəri əlaqələrini kəsdiyi bibisinin yanına gəldi² və bibisi (ondan): “Qardaşoğlu, səni bura gətirən nədir?” – deyə soruşdu. O, dedi: “Mən Əbu Hureyrənin belə-belə dediyini eşitdim.” Bibisi dedi: “Onun yanına qayıt və ondan nəyə görə belə dediyini soruş.” (O, bunun səbəbini Əbu Hureyrədən soruşduqda) o, dedi: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Adəm oğullarının əməlləri hər cümə axşamından cüməyə keçən gecə Uca və Ulu Allaha ərz edilir. (Həmin vaxt Uca Allah) qohumluq əlaqələrini kəsən kimsənin əməllərini qəbul etmir.”³

۶۲- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِمْرَانَ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ جَابِرٍ الْحَنْفِيُّ، عَنْ آدَمَ بْنِ عَلِيٍّ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ: ((مَا أَتَّفَقَ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ يَحْتَسِبُهَا إِلَّا آجَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا، وَإِنْدًا يَمُنْ تَعُولُ، فَإِنْ كَانَ فَضْلًا فَلَا قُرْبَ الْأَقْرَبِ، وَإِنْ كَانَ فَضْلًا فَتَأُولُ)).

(62) İbn Ömər رضي الله عنه demişdir: “Savab qazanmaq məqsədilə malından özünə və ailəsinə xərcləyən elə bir adam yoxdur ki, bu əmələ görə Uca Allah onu mükafatlandırmınsın. Elə isə, baxmağın vacib olan kimsələrdən⁴ başla. Malından artıq qalarsa, onu ən yaxın və ən yaxın olanlara (xərclə). Yenə artıq qalarsa, onu dilədiyinə ver.”⁵

¹ Əbu Hureyrənin رضي الله عنه bu hərəkəti, münasib vaxtda münasib söz deməyin məqsədə uyğun olduğuna dəlalat edir.

² Bu, elm əhli ilə oturub-durmağın səmərəsidir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Yaxşı dostla pis dostun məsəli ətir satanla körük vuranın məsəlinə bənzəyir. Ətir satana gəlinə, ya o sənə ətir bağışlar, ya sən ondan ətir alarsan, ya da ondan gözəl iy gəldiyini duyarsan. Körük vurana gəldikdə isə ya o sənənin paltarını yandırır, ya da ondan pis iy gəldiyini duyarsan” (Səhih əl-Buxari, 5534). Allah kimə xeyir nəşib etmək istəyirsə ona əməlisaleh insanlarla dost olmağa müvəffəq edir.

³ Bu hədisi Əhməd (2/484) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih Tərgib vət-Tərhib” əsərində (2538) onun “həsən” olduğunu demişdir.

⁴ Burada insanın özü, ata-anası və digər ailə üzvləri nəzərdə tutulur.

⁵ Bu hədisin isnadında keçən Muhəmməd ibn İmran “zəif” ravidir və elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Lakin bu hədisin mətni “səhih”dir. Onun “səhih” olması Buxarinin bu kitabda nəql etdiyi 196-cı və 197-ci hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır.

٣١- بَابُ لَا تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ عَلَى قَوْمٍ فِيهِمْ قَاطِعٌ رَحِمٍ

31-ci fəsil. Aralarında qohumluq əlaqəsini kəsən bir kimsə olan camaata rəhmət nazil olmur

٦٣- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى قَالَ: أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ أَبُو إِدَامٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى يَقُولُ: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ الرَّحْمَةَ لَا تَنْزِلُ عَلَى قَوْمٍ فِيهِمْ قَاطِعٌ رَحِمٍ)).

(63) Abdullah ibn Əbi Aufə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Aralarında qohumluq əlaqələrini kəsən bir kimsə olan camaata rəhmət nazil olmaz.”¹

¹ Bu hədisin isnadında keçən Əbu İdam Suleyman ibn Zeyd əl-Muharibi “mətruk” (hədisi tərk edilmiş) ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad”, həmçinin, “Silsilətul-Əhadisid-Daifə” əsərində (1456) bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadının “səhih” olacağı təqdirdə, Bu, o deməkdir ki, bilərəkdən qohumluq əlaqəsini kəsən adamlarla oturub-duran, onun bu günahına göz yuman və bunu ona inkar etməyən kimsələrə rəhmət nazil olmur (Feydul-Qədir).

۳۲- بَابُ إِثْمِ قَاطِعِ الرَّحِمِ

32-ci fəsil. Qohumluq əlaqələrini kəsənin günahı

۶۴- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَقِيلٌ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جُبَيْرٍ بْنُ مُطْعِمٍ، أَنَّ جُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعُ رَحِمٍ)).

(64) Cubeyr ibn Mutim¹ رَوَى عَنْهُ rəvayət edir ki, mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Qohumluq əlaqələrini kəsən kimsə Cənnətə daxil olmaz.”^{2,3}

۶۵- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْجُبَّارِ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ كَعْبٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ الرَّحِمَ شَجَنَةٌ مِنَ الرَّحْمَنِ، تَقُولُ: يَا رَبِّ، إِنِّي ظَلَمْتُ، يَا رَبِّ، إِنِّي قُطِعْتُ، يَا رَبِّ، إِنِّي إِني، يَا رَبِّ، يَا رَبِّ. فَيُجِيبُهَا: أَلَا تَرْضَيْنَ أَنْ أَقْطَعَ مَنْ قَطَعَكَ، وَأَصِلَ مَنْ وَصَلَكَ؟))

¹ Əbu Muhəmməd Cubeyr ibn Mutim ibn Adiy əl-Qurəşi ən-Nofəli رَوَى عَنْهُ, Peyğəmbərin ﷺ həm əmisi oğlu, həm də səhabəsidir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 18-ci tərcümeyi-hal).

² Nəvəvi demişdir: “Hədisdə keçən “Cənnətə daxil olmaz” sözü iki cür izah edilə bilər:

– birincisi budur ki, bu söz qohumlarla əlaqəni kəsməyin haram olduğunu bilə-bilə belə yaramaz əməli halal sayan kimsəyə aiddir. Allahın və Onun peyğəmbərinin ﷺ haram buyurduğunu halal sayan adam isə kafir sayılır və beləsi Cənnətə əsla girməyəcək.

– ikincisi də budur ki, o kəs Cənnətin qapıları açıldığı zaman oraya ilk əvvəl daxil olacaq kimsələrlə birgə daxil olmayacaq, əksinə, bir müddət məhşərdə saxlanılacaq. Bundan sonra o, ya cəzalandırılacaq, ya da Allah ona rəhm edəcək və beləliklə də o, Cənnətə daxil olacaq.

Haqq yolu tutub gedənlərin bu etiqadda olduğuna görə biz hədisi bu şəkildə izah etdik. Əvvəldə qeyd etmişdik ki, haqq əhlinin etiqadına görə günah işlər görmüş və tövhid üzərində dünyasını dəyişmiş hər kəs Uca Allahın istəyi altındadır. İstər onu bağışlar və Cənnətə daxil edər, istərsə də, əvvəlcə cəzalandırar, sonra Cənnətə daxil edər” (Şərh Səhih Muslim).

³ Bu hədisi Buxari (5984), Muslim (6685) və Əbu Davud (1698) rəvayət etmişdir.

(65) Əbu Hureyrə ﷺ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Rəhm ər-Rəhməndən bir şəcnədir.¹ O deyəcək: “Ey Rəbbim! Mənə zülm edildi. Ey Rəbbim! Məni kəsdilər. Ey Rəbbim! Mənə..., mənə... Ey Rəbbim, ey Rəbbim!”² Rəbbi də ona belə buyuracaq: “*Qohumluq* əlaqəsini kəsən kimsəni kəsməyimə, əlaqə saxlayan kimsə ilə də əlaqə saxladığıma razı deyilsənmi?!³”

٦٦- حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سَمْعَانَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَتَعَوَّذُ مِنْ إِمَارَةِ الصَّبْيَانِ وَالسُّفَهَاءِ. فَقَالَ سَعِيدُ بْنُ سَمْعَانَ: فَأَخْبَرَنِي ابْنُ حَسَنَةَ الْجُهَنِيِّ أَنَّهُ قَالَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: مَا آيَةُ ذَلِكَ؟ قَالَ: ((أَنْ تُقَطَعَ الْأَرْحَامُ، وَيُطَاعَ الْمُغْوِي، وَيُعَصَى الْمُرْشِدُ)).

(66) Səid ibn Səman demişdir: “Mən Əbu Hureyrənin balacaların və səfəhlərin hökmranlığından Allaha sığındığını⁴ eşitdim. İbn Həsənə əl-Cuhəni mənə xəbər verdi ki, o, Əbu Hureyrədən: “Bunun əlaməti nədir?” – deyə soruşduqda, Əbu Hureyrə ona belə cavab verdi: “(Həmin vaxt) qohumluq əlaqələri kəsiləcək, azgınlığa aparan adama itaət ediləcək və doğru yol göstərəni saymayacaqlar.”⁵

¹ 54-cü və 55-ci hədisin qeydlərinə bax.

² Hədisdə keçən “mənə..., mənə... Ey Rəbbim, ey Rəbbim!” cümləsinin xəbəri zikr edilməmişdir. Burada Peyğəmbər ﷺ qohumluq əlaqəsinin özünə qarşı edilmiş digər haqsızlıqlardan da şikayət edəcəyini xəbər verir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

⁴ Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Yetmişin əvvəllərindən və balacaların hökmranlığından Allaha sığınım” (Musnəd Əhməd, 2/326, 355 və 448; Musənnəf ibn Əbu Şeybə, 19082; Musnəd əl-Bəzzar, 3358; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 3191); digər hədisdə rəvayət edilir ki, Əbu Hureyrə ﷺ belə demişdir: “Mən doğru danışan və doğruluğu təsdiq edilmiş Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Mənim ümmətim Qureyşdən olan bir neçə yeniyetmənin əlində məhv olacaq.” (Sonra Əbu Hureyrə Mərvan ibn Həkəmə dedi): “İstəyirsənsə, onların adlarını *sənə* verim: *bu*, filankəsin oğulları və filankəsin oğullarıdır” (Səhih əl-Buxari, 3605). Odur ki, Əbu Hureyrə ﷺ onlardan Allaha sığınıb deyərdi: “Əuzu billahi min imaratis-sibyani vəs-sufəha!”

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində Səid ibn Səmanın bilavasitə Əbu Hureyrədən eşitdiyinin “səhih”, İbn Həsənə əl-Cuhənin dediklərinin isə “zəif” olduğunu demişdir. Belə ki, İbn Həsənə əl-Cuhəni “məchul” ravidir.

۳۳ - بَابُ عُقُوبَةِ قَاطِعِ الرَّحِمِ فِي الدُّنْيَا

33-cü fəsil. Qohumluq əlaqələrini kəsənin dünyadakı aqibəti

۶۷ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا عُيَيْنَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَا مِنْ ذَنْبٍ أَخْرَى أَنْ يُعَجِّلَ اللَّهُ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا، مَعَ مَا يَدَّخِرُ لَهُ فِي الْآخِرَةِ، مِنْ قَطِيعَةِ الرَّحِمِ وَالْبَغْيِ)).

(67) Əbu Bəkrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Günah sahibinə verilən cəzanın *Axirətə* saxlanılması ilə yanaşı *bu dünyada da* tez-ləşdirilməsi üçün, azgınlıq etmək və qohumluq əlaqələrini kəsmək kimi günahdan daha uyğun bir günah yoxdur.”¹

¹ 29-cu hədisin qeydlərinə bax.

٣٤ - بَابُ لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِي

34-cü fəsil. Qarşılığını vermək məqsədi ilə qohumluq əlaqəsini saxlayan kəs əlaqə saxlayan adam sayıla bilməz

٦٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، وَالْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍو، وَفَطْرٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ سُفْيَانُ: لَمْ يَرْفَعْهُ الْأَعْمَشُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، وَرَفَعَهُ الْحَسَنُ وَفَطْرٌ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِي، وَلَكِنَّ الْوَاصِلَ الَّذِي إِذَا قُطِعَتْ رَحْمَتُهُ وَصَلَهَا)).

(68) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qarşılığını vermək məqsədi ilə qohumluq əlaqəsini saxlayan kəs əlaqə saxlayan adam sayıla bilməz. Lakin həqiqi əlaqə saxlayan adam o kimsədir ki, qohumu onunla əlaqələri kəssə belə onunla yenidən əlaqə qursun.”^{1,2}

¹ Burada “qarşılığını vermək məqsədi ilə qohumluq əlaqələrini saxlayan kəs” deyildikdə, Allah rızasını qazanmaq məqsədi ilə yox, məhz əvəz-əvəz etmək üçün qohumlarla əlaqə saxlayan adam nəzərdə tutulur. Yəni yalnız qohumları onu ziyarət etdiyi təqdirdə, o, onları ziyarət edər. Həqiqi əlaqə saxlayan adam o kimsədir ki, qohumları ilə əlaqə saxlamaqda məqsədi Allahın əmrini yerinə yetirmək və Onun razılığını qazanmaq olsun. Bu mövzuda varid olmuş hədislərdən belə nəticə çıxır ki, insanlar qohumluq əlaqəsini saxlamaq xüsusunda üç qismə bölünürlər: Allah rızasını qazanmaq üçün qohumları ilə əlaqə saxlayan kəslər, əvəzini vermək məqsədi ilə əlaqə saxlayan kəslər və bir də qohumluq əlaqəsini kəsən adamlar.

² Bu hədisi Buxari (5991), Əbu Davud (1697) və Tirmizi (2032) rəvayət etmişdir.

۳۵ - بَابُ فَضْلِ مَنْ يَصِلُ ذَا الرَّحِمِ الظَّالِمِ

35-ci fəsil. Zalım qohumla əlaqə saxlamağın fəziləti

۶۹ - حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْسَجَةَ، عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، عَلَّمَنِي عَمَلًا يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ، قَالَ: ((لَئِنْ كُنْتَ أَقْصَرْتَ الْخُطْبَةَ لَقَدْ أَعْرَضْتَ الْمَسْأَلَةَ، أَعْتَقِ النَّسَمَةَ، وَفُكِّ الرَّقَبَةَ)) قَالَ: أَوْ لَيْسَتْ وَاحِدًا؟ قَالَ: ((لَا، عِتْقُ النَّسَمَةِ أَنْ تَعْتِقَ النَّسَمَةَ، وَفُكُّ الرَّقَبَةِ أَنْ تُعِينَ عَلَى الرَّقَبَةِ، وَالْمَنِيحَةُ الرَّغُوبُ، وَالْفَيْءُ عَلَى ذِي الرَّحِمِ، فَإِنْ لَمْ تُطِقْ ذَلِكَ، فَأُمِّرْ بِالْمَعْرُوفِ، وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ، فَإِنْ لَمْ تُطِقْ ذَلِكَ، فَكُفَّ لِسَانَكَ إِلَّا مِنْ خَيْرٍ)).

(69) Bəra¹ rəvayət edir ki, bir bədəvi gəlib (Peyğəmbərə ﷺ) dedi: “Ey Allahın peyğəmbəri, mənə elə bir əməl öyrət ki, o, mənə Cənnətə daxil etsin.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Müraciəti qısa etsən də, məsələni genişləndirmiş oldun.² Kölə azad et, yaxud kimsəni köləlikdən azad et.” Bədəvi dedi: “Məgər, ikisi də bir şey deyilmi?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Xeyr, kölə azad etmək onu azad etməyin, kimsəni köləlikdən azad etmək isə kölənin azad edilməsinə köməklik göstərməyindir.³ *Həmçinin*, məhsuldar heyvanı⁴

¹ Əbu Umarə Bəra ibn Azib ibn Haris əl-Ənsari rəvayət edir ki, bir bədəvi gəlib (Peyğəmbərə ﷺ) dedi: “Ey Allahın peyğəmbəri, mənə elə bir əməl öyrət ki, o, mənə Cənnətə daxil etsin.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Müraciəti qısa etsən də, məsələni genişləndirmiş oldun.² Kölə azad et, yaxud kimsəni köləlikdən azad et.” Bədəvi dedi: “Məgər, ikisi də bir şey deyilmi?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Xeyr, kölə azad etmək onu azad etməyin, kimsəni köləlikdən azad etmək isə kölənin azad edilməsinə köməklik göstərməyindir.³ *Həmçinin*, məhsuldar heyvanı⁴

² Səhabənin verdiyi sual qısa olsa da çox mənalı əhatə edir və çox şey tələb edirdi.

³ Burada “onu azad etməyin” deyildikdə, adamın heç kəsə ortaq olmadan ancaq öz vəsaiti sayəsində kölə azad etməsi, “azad edilməsinə köməklik göstərməyin” deyildikdə isə köləni azad etmək istəyən ortaqlarla birgə onu azad etməsi nəzərdə tutulur. Hər ikisi Cənnətə girmək üçün səbəbdır. Bu xüsusda varid olmuş digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Kim bir müsəlmanı köləlikdən azad edərsə, azad edilmiş adamın hər bir əzasına görə Allah azad edən kimsənin bir əzasını Cəhənnəm odundan xilas edər” (Səhih əl-Buxari, 2517).

⁴ Burada “məhsuldar heyvan” deyildikdə, bol süd verən, yaxud yunu çox olan qoyun, dəvə və başqa bu kimi ev heyvanları nəzərdə tutulur. Demək, belə heyvanı müvəqqəti

istifadəyə ver, qənimətdən qohuma xərclə.¹ Bunları bacarmasan, (insanlara) yaxşı işlər görməyi əmr et və (onları) pis işlərdən çəkindir.² Bunu da bacarmasan, onda heç olmasa dilini saxla, ancaq xeyir söylə.^{3/4}

olaraq ehtiyacı olan bir kimsəyə vermək Cənnətə aparan səbəblərdəndir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qırx yaxşılıq var ki, bunların ən üstünü ehtiyacı olan kimsəyə *miuvəqqəti olaraq südüindən istifadə etmək üçün* sağmal keçi verməkdir. Hər kim sava-bını *Allahdan* umaraq və vəd olunanı təsdiq edərək bu yaxşılıqlardan birini yerinə yetirsə, Allah bunun sayəsində onu Cənnətə daxil edər” (Səhih əl-Buxari, 2631).

¹ Bu hədisdə “qohum” sözü ümumi şəkildə varid olmuşdur, lakin İmam Əhmədin “Musnəd” əsərində (4/299) eynimənalı hədisdə “qənimətdən zalım qohuma xərclə” deyilir və beləliklə də, bu ləfz fəslin ünvanına dəlalət edir.

² Yəni, kölə azad etməyə, yaxud onun köləlikdən azad edilməsinə köməklik göstərməyə, habelə, məhsuldar heyvanı istifadəyə verməyə və ya qənimətdən qohuma xərcləməyə imkanı olmayan kəs Cənnətə girmək üçün insanlara yaxşı işlər görməyi əmr etməli və onları pis işlərdən çəkindirəlməlidir. Lakin xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır ki, bu, yalnız yaxşı işlər görüb pis işlərdən çəkinən möminə fayda verir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Qiyamət günü bir nəfər gətirilib Cəhənnəm oduna atılacaq. Onun bağırıqları atəşin içinə töküləcək və o, dəyirmanın ətrafında fırlanan uzunqulaq kimi fırlanacaq. Cəhənnəm sakinləri onun başına yığışb deyəcəklər: “Ey filankəs, niyə bu kökə düşmüşsən? Məgər sən bizə yaxşı işlər görməyi buyurub, pis əməlləri qadağan etməirdinmi?!” O deyəcək: “Mən sizə yaxşı işlər görməyi buyururdum, lakin özüm buna əməl etməirdim, sizə pis əməlləri qadağan edirdim, amma özüm o işləri görürdüm” (Səhih əl-Buxari, 3267).

³ Digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim mənə iki çənəsi arasındakını və iki budu arasındakını qoruyacağına zəmanət verərsə, mən onun Cənnətə girəcəyinə zəmanət verərəm” (Səhih əl-Buxari, 6474); həmçinin o, demişdir: “Kim sussa, nicat tapar” (Sunən ət-Tirmizi, 2/82; Musnəd İmam Əhməd, 2/159, 177; Silsilətul-Əhəddis-Səhihə, 536). Burada dili saxlamaq və susmaq deyildikdə, mütləq şəkildə susmaq nəzərdə tutulmur. Belə ki, yeri gələndə xeyir söyləmək müstəsnaadır. Peyğəmbər ﷺ də belə edərdi, o, çox vaxt susar və ancaq lazım gəldikdə danışardı, həmçinin, səhabələrinə də belə etməyi nəsihət edib deyərdi: “Kim Allaha və Axirət gününə inanırsa ya xeyir danışsın, ya da sussun” (Səhih əl-Buxari, 6018).

⁴ Bu hədisi Əhməd (4/299) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

۳۶- باب مَنْ وَصَلَ رَحْمَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ثُمَّ أَسْلَمَ

36-cı fəsil. Cahiliyyət dövründə qohumları ilə əlaqə saxlayan, sonra da müsəlman olan kəs

۷۰- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جَرَامٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: أَرَأَيْتَ أُمُورًا كُنْتُ أَتَحَنُّتُ بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، مِنْ صَلَاةٍ، وَعَتَاقَةٍ، وَصَدَقَةٍ، فَهَلْ لِي فِيهَا أَجْرٌ؟ قَالَ حَكِيمٌ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((أَسَلَمْتَ عَلَى مَا سَلَفَ مِنْ حَيْرٍ)).

(70) Həkim ibn Hizam¹ demişdir: “(Mən Peyğəmbərdən ﷺ) soruşdum: “(Ya Rəsulullah,)² de görüm, cahiliyyət dövründə qohumluq əlaqələrinə möhkəmləndirmək, qul azad etmək və sədəqə vermək kimi gördüyüm yaxşı işlərə görə mənə savab yazılırmı?” Rəsulullah ﷺ buyurdu: “Sən olub keçən yaxşılıqlarla bərabər müsəlman oldun!”³⁴

¹ Əbu Xəlid Həkim ibn Hizam ibn Xuveylid əl-Qurəşi əl-Əsədi ؓ, Peyğəmbərin ﷺ səhabəsi, habelə, Xədicənin ؓ qardaşı oğludur. Məkkənin fəthi günü İslam dinini qəbul etmiş, Huneyn və Taifdəki döyüşlərdə iştirak etmişdir. Fil ilindən on üç il əvvəl dünyaya gəlmiş və nəhayət, hicrətin 54-cü ilində yüz iyirmi yaşında vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nübələ, 18-ci tərcüməyi hal).

² Mötərizələr arasında olan əlavələr İmam Buxarinin “Səhih”ində nəql edilmişdir.

³ Səhabə müşrik olduğu dövrdə etdiyi yaxşılıqların puç olub-olmadığını öyrənmək istəyir. Çünki Uca Allah Quranda buyurur: “**Əgər Allaha şərik qoşsan, əməlin puç olacaq və mütləq ziyana uğrayanlardan olacaqsan**” (əz-Zumər, 65). Peyğəmbər ﷺ də ona Allahın mərhəmətinin nə dərəcədə geniş olduğunu, İslamı qəbul etdiyinə görə günahlarının silindiyini, üstəlik, kafir olduğu vaxt etdiyi yaxşılıqların savabını alacağını xəbər verir.

⁴ Bu hədisi Buxari (1436) və Əhməd (3/402) rəvayət etmişdir.

۳۷- بَابُ صِلَةِ ذِي الرَّحِمِ الْمُشْرِكِ وَالْهَدِيَّةِ

37-ci fəsil. Müşrik qohumla əlaqə saxlamaq və ona hədiyyə vermək¹

۷۱- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُهُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، رَأَى عُمَرَ حُلَّةً سِيْرَاءَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَوْ اشْتَرَيْتَ هَذِهِ، فَلَبَسْتَهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَلِلْوُفُودِ إِذَا أَتَوْتَ، فَقَالَ: ((يَا عُمَرُ، إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لَا حِلَاقَ لَهُ))، ثُمَّ أَهْدَيْ لِلنَّبِيِّ ﷺ مِنْهَا حُلَّةً، فَأَهْدَى إِلَى عُمَرَ مِنْهَا حُلَّةً، فَجَاءَ عُمَرُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بَعَثْتَ إِلَيَّ هَذِهِ، وَقَدْ سَمِعْتُكَ قُلْتَ فِيهَا مَا قُلْتَ، قَالَ: ((إِنِّي لَمْ أَهْدِهَا لَكَ لِتَلْبَسَهَا، إِنَّمَا أَهْدَيْتُهَا إِلَيْكَ لِتَبِيعَهَا أَوْ لِتَكْسُوَهَا))، فَأَهْدَاهَا عُمَرُ لِأَخٍ لَهُ مِنْ أُمَّهِ مُشْرِكٍ.

(71) İbn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir dəfə) Ömər ibn Xattab (məscidin qapısının yanında satılan) ipəkdən olan zolaqlı bürüncəyi görüb dedi: “Ya Rəsulullah, yaxşı olar ki, bu paltarı alasan və onu həm cümə günləri, həm də yanına nümayəndələr gələndə geyəsən.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Ey Ömər, bu paltarı *axirətdə* heç bir payı olmayan kimsələr geyər!” (Bir müddət) sonra Peyğəmbərə ﷺ belə ipək bürüncəklər hədiyyə verdilər və o, bunlardan birini Ömərə hədiyyə göndərdi. Ömər Rəsulullahın ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah, bunu mənə göndərmisən, fəqət onun haqqında dediyini artıq demisən.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Mən bunu sənə ona görə vermədim ki, sən onu geyəsən. Verdim ki, onu ya sata-san, ya da başqasına bağışlayasan.” Belə olduqda, Ömər onu anabir müşrik qardaşına hədiyyə verdi.²

¹ İmam Buxarinin bu fəsildə nəql etdiyi hədis müşrik qohumla əlaqə saxlamağın vacibliyinə dəlalət edir. Məqsəd də onu sevmək və onun etdiyi günahlara göz yummaq yox, əksinə, onun kafir olduğuna nifrət etmək, günahlarını bəyan etmək, habelə, İslam əxlaqını ona göstərmək və onu doğru yola dəvət etmək olmalıdır. Və əgər müşrik qohum-əqrəbə ilə əlaqə saxlamaq bu dərəcədə əhəmiyyətlidirsə, onda mömin qohumlarla əlaqə saxlamaq daha məsuliyyətli işdir.

² 26-cı hədisin qeydlərinə bax.

۳۸- بَابُ تَعَلَّمُوا مِنْ أَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ

38-ci fəsil. Qohumlarınızla əlaqə saxlamaq üçün əsil-nəsəbinizi öyrənin¹

۷۲- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَتَّابُ بْنُ بَشِيرٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ رَاشِدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جُبَيْرٍ بْنُ مُطْعِمٍ، أَنَّ جُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ: ((تَعَلَّمُوا أَنْسَابَكُمْ، ثُمَّ صَلُّوا أَرْحَامَكُمْ، وَاللَّهِ إِنَّهُ لَيَكُونُ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ أَخِيهِ الشَّيْءُ، وَلَوْ يَعْلَمُ الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ مِنْ دَاخِلَةِ الرَّحِمِ، لَأَوَزَعَهُ ذَلِكَ عَنِ ابْنَتِهَا)).

(72) Cubeyr ibn Mutim رəvayət edir ki, mən Ömər minbərdə ikən belə dediyini eşitdim: “Əsil-nəsəbinizi öyrənin,² sonra da qohumlarınızla əlaqə saxlayın! Vallahi, hər kəsin öz qardaşı ilə arasında inciklik ola bilər. Və əgər qardaşından inciyən kimsə aralarındakı qohumluq əlaqəsinin mahiyyətini bilsə, bu (bilgi) onu əlaqələri kəsməməyə təhrik edir.”³

۷۳- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَعْقُوبَ قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ عَمْرِو، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ يُحَدِّثُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: ((احْفَظُوا أَنْسَابَكُمْ، تَصِلُوا أَرْحَامَكُمْ، فَإِنَّهُ لَا بُدَّ بِالرَّحِمِ إِذَا قُرِبَتْ، وَإِنْ كَانَتْ بَعِيدَةً، وَلَا قُرْبَ بِهَا إِذَا بُعِدَتْ، وَإِنْ كَانَتْ قَرِيبَةً، وَكُلُّ رَحِمٍ آتِيَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمَامَ صَاحِبِهَا، تَشْهَدُ لَهُ بِصِلَةٍ إِنْ كَانَ وَصَلَهَا، وَعَلَيْهِ بِقَطِيعَةٍ إِنْ كَانَ قَطَعَهَا)).

¹ Demək, qohumları ilə əlaqə saxlamaq istəyən kəs öz əsil-nəsəbini – əmilərini, dayılarını, bibilərini, xalalarını və digər qohum-əqrəbasını tanımalıdır. Qohumlarını tanımayan adam onlarla necə əlaqə saxlaya bilər?!

² Burada Ömər ibn Xattab رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ vaxtı ilə öz ümmətinə etdiyi nəsihəti müsəlmanların yadına salır. Bir zaman Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Qohumlarınızla əlaqə saxlamaq üçün əsil-nəsəbinizi öyrənin. Çünki qohumlarla əlaqə saxlamaq, *adama* əhli-əyalının sevgisini qazandıran, var-dövlətini artıran və ömrünü uzadan *bir səbəbdir*. (Sunən ət-Tirmizi, 1/357-358; Mustədrək, 4/161; Musnəd İmam Əhməd, 2/374; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 276).

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

(73) İbn Abbas رضي الله عنه demişdir: “Əsil-nəsəbinizi qoruyun ki, qohum-larınızla əlaqələri möhkəmləndirəsiniz. Çünki qohum nə qədər uzaqda olsa da, sən onunla əlaqə saxlasan, uzaq sayılmaz, həmçinin, qohum nə qədər yaxında olsa da, sən onunla əlaqəni kəssən, yaxın sayılmaz. Qiyamət günü hər bir qohumluq əlaqəsi öz sahibinin önünə gələcək və əgər bu adam qohumluq əlaqələrini saxlamışsa, onun lehinə, bu əlaqələri kəsmişsə, onun əleyhinə şahidlik edəcək.”^{1”2}

¹ 50-ci və 54-cü hədislərə və onların qeydlərinə bax.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demiş, üstəlik, başqa hədis kitablarında İbn Abbasın رضي الله عنه: “Mən Rəsulullahın ﷺ belə dediyini eşitdim:..” deyərək, bu hədisi rəvayət etdiyini bildirmişdir. Həmin hədis “mərflu” isnadla Beyhəqinin “Şoəbul-İman” əsərində (7570) öz təsdiqini tapmışdır.

۳۹- باب: هَلْ يَقُولُ الْمَوْلَى: ((إِنِّي مِنْ فُلَانٍ؟))

39-cu fəsil. Mövla:¹ “Mən filankəslərdənəm!” – deyə bilərmimi?

۷۴- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَائِلُ بْنُ دَاوُدَ اللَّيْثِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ قَالَ: قَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُصَمَةَ: مِمَّنْ أَنْتَ؟ قُلْتُ: مِنْ تَيْمِ تَمِيمٍ، قَالَ: مِنْ أَنْفُسِهِمْ أَوْ مِنْ مَوَالِيهِمْ؟ قُلْتُ: مِنْ مَوَالِيهِمْ، قَالَ: فَهَلَّا قُلْتُ: مِنْ مَوَالِيهِمْ إِذَا؟

(74) Abdur-Rəhman ibn Əbu Həbib demişdir: “Abdullah ibn Ömər məndən: “Kimlərdənsən?” – deyə soruşdu. Mən: “Teymu Təməim qöv-mündənəm” – deyə cavab verdim. O soruşdu: “Onlardansan, ya onların mövlasısan?” Mən: “Mövlasıyam” – deyə cavab verdim. Onda, İbn Ömər dedi: “Bəs, niyə demirsən ki, “Onların mövlasıyam?!”²

¹ “Mövla” sözü ərəbcə (وَلِي) dost olmaq, yaxın olmaq felindən əmələ gəlmiş isimdir. Həmçinin “vəli”, yəni dost yaxud “vələ”, yəni dostluq sözləri də bu feldən əmələ gəlmiş isimlərdir. Bəzən köləlikdən azad edilmək, bəzən İslama dəvət olunmaq, bəzən qarşılıqlı olaraq əhd bağlamaq və başqa bu kimi səbəblər dost olmağa rəvac verir. Yəni adamın azad etdiyi kölə, yaxud İslama dəvət etdiyi şəxs, yaxud hər hansı bir işdə əlbir olacaqlarına dair əhd bağladığı kimsə onun mövlası hesab edilir. İmam Buxarinin bu fəsildə varid etdiyi əsər, belə deməyin, yəni kimin mövlası olduğunu bildirməklə nəsəbini bəlli etməyin zəruri olduğuna dəlalət edir. Və əgər biz İmam Buxarinin tərcümeyi-halına nəzər salsaq, onun nəsəbinin belə yazıldığını görə bilərik: Muhəmməd ibn İsmail ibn İbrahim ibn Muğira əl-Buxari Cufinin mövlası. Diqqət edin, əgər sadəcə əl-Cufi deyilsəydi, Buxarinin cufili olduğu güman edilər və beləliklə də, onun nəsəbi yanlış başa düşülərdi. Lakin ərəbcə “əl-Cufi mövlahum”, yəni cufinin mövlası deyilməklə Cufinin yaxını olduğu aydın olur. Belə ki, Muhəmməd ibn İsmailin ata babası Muğira o dövrdə Buxaranın əmiri olmuş Yəman əl-Cufinin əli ilə İslam dinini qəbul etmişdir. Elə bu səbəbdən də, o, Yəman əl-Cufinin mövlası hesab edilir. Odur ki, İmam Buxarinin tərcümeyi-halında Cufinin mövlası, yəni yaxını deyilir.

² Bu hədisin isnadında keçən Abdur-Rəhman ibn Həbib “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

٤٠ - بَابُ مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ

40-cı fəsil. Qövmün mövlası onlardandır¹

٧٥- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ: أَخْبَرَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِعُمَرَ ﷺ: ((اجْمَعْ لِي قَوْمًا))، فَجَمَعَهُمْ، فَلَمَّا حَضَرُوا بَابَ النَّبِيِّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهِ عُمَرُ فَقَالَ: قَدْ جَمَعْتُ لَكَ قَوْمِي، فَسَمِعَ ذَلِكَ الْأَنْصَارُ فَقَالُوا: قَدْ نَزَلَ فِي قُرَيْشٍ الْوَحْيُ، فَجَاءَ الْمُسْتَمِعُ وَالنَّاظِرُ مَا يُقَالُ هُمْ، فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ، فَقَامَ بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ فَقَالَ: ((هَلْ فِيكُمْ مِنْ غَيْرِكُمْ؟)) قَالُوا: نَعَمْ، فِينَا حَلِيفُنَا وَابْنُ أُخْتِنَا وَمَوَالِينَا، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((حَلِيفُنَا مِنَّا، وَابْنُ أُخْتِنَا مِنَّا، وَمَوَالِينَا مِنَّا، وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ: إِنَّ أَوْلِيَاءِي مِنْكُمْ الْمُتَّقُونَ، فَإِنْ كُنْتُمْ أَوْلِيَاءَ فَذَاكَ، وَإِلَّا فَانْظُرُوا، لَا يَأْتِي النَّاسُ بِالْأَعْمَالِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَتَأْتُونَ بِالْأَنْفَالِ، فَيُعْرَضَ عَنْكُمْ))، ثُمَّ نَادَى فَقَالَ: ((يَا أَيُّهَا النَّاسُ!))، وَرَفَعَ يَدَيْهِ يَضَعُهُمَا عَلَى رُءُوسِ

¹ İmam Buxari bu fəsilə belə ad verməklə hər hansı bir qövmün mövlasının nəsəbcə onlardan olduğunu yox, sadəcə onun o qövmə nə qədər yaxın və nə qədər əziz olmasını bəyan edir. Belə ki, hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Vəla (dostluq) nəsəb doğmalığına bənzər bir doğmalıqdır. O, nə satılar, nə də hədiyyə edilir” (Sunən əd-Darimi, 3159; Səhih İbn Hibban, 4950; Mustədrək, 7990; Səhih əl-Cami, 7157). Burada Peyğəmbər ﷺ demək istəyir ki, hər hansı bir qövmün mövlası onlara nə qədər əziz olsa da, onu atasından başqasına mənsub etmək olmaz. Belə ki, nəsəbi dəyişmək küfr hesab edilir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Hər kim bilərəkdən doğma atasının deyil, başqa birisinin oğlu olduğunu iddia edərsə, küfr etmiş olar. Kim özünün heç bir qohumluq əlaqəsi olmadığı bir qəbiləyə mənsub olduğunu iddia edərsə, qoy Cəhənnəmdəki yerini tutsun” (Səhih əl-Buxari, 3508); digər bir hədisdə o, demişdir: “Ən böyük iftira, adamın öz atasına yox, başqa birisinə mənsub olduğunu iddia etməsi, habelə, *yuxuda* görmədiyi bir şeyi gördüyünü danışması və Peyğəmbərin ﷺ demədiyi bir sözü onun adından rəvayət etməsidir” (Səhih əl-Buxari, 3509). Lakin buna rəğmən, adam sevdiyi kimsənin – onu atasından qeyrisinə mənsub etməmək şərtilə – özünə yaxın olduğunu deyə bilər. Buna Peyğəmbərin ﷺ oğulluğa götürdüyü Zeyd ibn Harisəni misal çəkmək olar. Bir zaman Peyğəmbər ﷺ ona belə demişdir: “Sən ey Zeyd, mənim qardaşım və *köləlikdən* azad edilmiş sirdaşımsan! Sən mənəndənsən və qövmüm arasında mənə əziz olan kimsələrdənsən!” (Musnəd Əhməd, 5/204; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1150).

فُرَيْشٍ، ((أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ فُرَيْشًا أَهْلُ أَمَانَةٍ، مَنْ بَعَى يَهُمَّ))، قَالَ زُهَيْرٌ: أَظُنُّهُ قَالَ: الْعَوَاثِرُ، ((كَبَّهُ اللَّهُ لِمَنْخَرِيهِ))، يَقُولُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ.

(75) Rifa'a ibn Rafi' رəvayət edir ki, (bir gün) Peyğəmbər ﷺ Ömərə dedi: “Qövmünü¹ mənim üçün bir yerə yığ!” Ömər onları bir yerə yığdı. Onlar Peyğəmbərin ﷺ qapısının yanına gəldikdə, Ömər onun hücrəsinə daxil olub dedi: “Qövmümü sənin üçün *bir yerə* yığdım.” Ənsar bundan xəbər tutduqda: “Qureyş barədə vəhy nazil oldu” – dedilər. (Peyğəmbərin ﷺ) onlara nə söyləyəcəyini dinləmək və (bu yığıncağa) baxmaq istəyənlər oraya gəldilər. Peyğəmbər ﷺ bayıra çıxdı və onların arasında durub soruşdu: “Aranızda sizdən başqası² varmı?” Onlar dedilər: “Bəli, müttəfiqlərimiz, bacımız uşaqları və mövlalarımız aramızdadırlar.”³ Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Müttəfiqlərimiz də bizdəndir, bacımız uşaqları da bizdəndir, mövlalarımız da bizdəndir.⁴ Eşidin! Şübhəsiz ki, mənim dostlarım aranızdakı müttəqilərdir.⁵ Əgər onlardansınızsa, çox yaxşı (elə bizim istədiyimiz də

¹ Yəni qureyşliləri.

² Burada Peyğəmbər ﷺ nəşəbcə qureyşli olmayanları qəsd edir.

³ Hədisdə “müttəfiq” deyildikdə, yaxşı işlər görməkdə bir-birinə kömək edəcəklərinə dair öz aralarında əhd bağlamış kimsələr nəzərdə tutulur. Qureyşlilər demək istəyir ki, bu müttəfiqlər nəşəbcə qureyşli olmasalar da bağladıkları əhd sayəsində qureyşlilərin yaxınları hesab olunduqları üçün onlarla birgə oraya toplaşmışlar. “Bacımız uşaqları” sözünə gəlinə, bunu ayırd etmək gərəkdir. Yəni əgər adamın bacısı uşağı onun əmiləri tərəfdən olan kişidəndirsə, onda bu uşaq nəşəbcə həmin adamın qövmünə mənsub edilir, yox əgər uşaq yad kişidəndirsə, onda o, bacı oğlu olduğuna görə nə qədər əziz və yaxın olsa da həmin qövmə deyil, atasına mənsub edilir. Burada da qureyşlilər “aramızda bacımız uşaqları var” deməklə, onları özlərinə doğma hesab edirlər. O ki qaldı “mövlalarımız” kəlməsinə, çox güman ki, burada azad edilmiş kölələr nəzərdə tutulur.

⁴ Burada Peyğəmbər ﷺ onların nəşəbcə deyil, dostluq baxımından qureyşlilərə yaxın olduğunu bildirir.

⁵ Bu, dəlildir ki, adamın kafir qohumu nəşəbcə ona yaxın olsa da həqiqi mənada onun dostu sayıla bilməz. Belə ki, həqiqi dost ancaq müttəqilərdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “O gün müttəqilərdən başqa *bütün* dostlar bir-birinə düşmən kəsiləcəklər” (əz-Zuxruf, 67); digər ayədə O, buyurur: “Allaha və Axirət gününə iman gətirən elə bir camaat tapa bilməzsən ki, onlar Allaha və Onun rəsuluna düşmən olanlarla – öz ataları, oğulları, qardaşları, qohum-əqrəbələri olsalar belə – dostluq etsinlər” (əl-Mucadilə, 22).

budur).¹ Əks təqdirdə isə baxın (aqibətiniz necə olacaq). Elə olmasın ki, Qiyamət günü insanlar etdikləri (yaxşı) əməllərlə gəldikləri zaman siz günahlarla gələsiniz, sonra da sizdən üz döndərsin.”² Sonra o, uca səsle çağıraraq dedi: “Ey insanlar!” Sonra əllərini qureyşlilərin başı üzərinə qaldıraraq üç kərə dedi: “Ey insanlar, həqiqətən, qureyşlilər etibarlı insanlardır. Kim onlara qarşı həddi aşarsa, (yaxud ayaqlarının altını qazarsa,³) Allah onu zəlil edər.”^{4,5}

Həmçinin, hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Atamın qohum-əqrəbası mənim dostum sayıla bilməz. Mənim dostlarım ancaq Allah və əməlisaleh möminlərdir” (Səhih əl-Buxari, 5990).

¹ Yəni tələb olunan da məhz budur.

² Bu, dəlildir ki, Allah onların üzünə baxmayacaq. Uca Allah buyurur: **“Həqiqətən də, Allah ilə olan, əhdlərini və andlarını ucuz qiymətə satan kəslər üçün axirətdə heç bir pay yoxdur. Qiyamət günü Allah onları danışdırmayacaq, onların üzünə baxmayacaq və onları təmizə çıxarmayacaqdır. Onlar üçün ağrılı-acılı bir əzab vardır”** (Ali-İmran, 77).

³ Bu, Buxarinin şeyxinin şeyxi olmuş Zuheyryn şəkkidir.

⁴ Peyğəmbərin ﷺ bu sözləri açıq-aydın qureyşlilərin fəzilətli insanlar olduğuna dəlalət edir. Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Bu *idarəçilik* işi qureyşlilərin arasında qalacaq. Onlar bu dini yaşadacaqları müddət ərzində kim onlara qarşı çıxsa Allah onu zəlil edər” (Səhih əl-Buxari, 3500)

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

٤١ - بَابُ مَنْ عَالَ جَارِيَتَيْنِ أَوْ وَاحِدَةً

41-ci fəsil. İki, yaxud bir qız uşağına baxan kimsə

٧٦- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا حَزْمَةُ بْنُ عِمْرَانَ أَبُو حَفْصٍ التَّحِيَّيُّ، عَنْ أَبِي عُشَّانَةَ الْمَعَاوِرِيِّ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ كَانَ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ، وَصَبَرَ عَلَيْهِنَّ، وَكَسَاهُنَّ مِنْ جَدَّتِهِ، كُنَّ لَهُ حِجَابًا مِنَ النَّارِ)).

(76) Uqbə ibn Amir رحمته الله rəvayət edir ki, mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Kimin üç qızı¹ olsa, səbir edib² onları böyütsə və malından onlara xərcləsə,³ o qızlar onu Oddan qoruyan bir sipər olar.”⁴

٧٧- حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ قَالَ: حَدَّثَنَا فِطْرٌ، عَنْ شُرَحْبِيلٍ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَا مِنْ مُسْلِمٍ تُدْرِكُهُ ابْنَتَانِ، فَيُحْسِنُ صُحْبَتَهُمَا، إِلَّا أَدْخَلَتْهُ الْجَنَّةَ)).

(77) İbn Abbas رحمته الله rəvayət edir ki,⁵ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Elə bir müsəlman yoxdur ki, onun iki qızı olsun, onlara yaxşılıq etsin və qızlar da onun Cənnətə girməyinə səbəb olmasın.”⁶

¹ Burada “üç” deyildikdə, ancaq üç qız uşağı nəzərdə tutulmur. Belə ki, övladın sayı nə qədər çox olarsa, savab da bir o qədər çox olar. Həmçinin, qız uşaqlarının sayı üçdən az olsa belə, bu hökmə aid edilər. İmam Buxarinin bu fəsildə nəql etdiyi növbəti hədislər buna dəlalət edir.

² Peyğəmbərin ﷺ bu sözü övlad tərbiyə etməyin nə dərəcədə çətin olduğundan xəbər verir. Demək, övladı düzgün tərbiyə edib böyütmək üçün səbir etmək gərəkdir.

³ Yəni Cəhənnəmdən qurtulmaq üçün maldan övlada xərcləmək şərtidir. Bu da, valideynin boynuna düşən övlad haqlarından biridir.

⁴ Bu hədisi İbn Macə (3669), Əhməd (4/154) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad və Silsilətul-Əhədisis-Səhihə (294)” əsərlərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Bu hədisi İbn Macə (2/391), Əhməd (2104 və 3424), İbn Hibban (2043), Hakim (7351) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “həsən li-ğeyrihi” olduğunu demişdir (Bu kitabın sonundakı “Hədis terminlərinin izahlı lüğəti”nə bax).

⁶ Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, qız uşaqlarını böyüdən kimsənin özü mömin olmasa, övladına yaxşı baxmaqla yanaşı, ona Allaha və Onun Rəsuluna ﷺ itaət etməyi öy-

۷۸- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ كَانَ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ، يُؤْوِيَهُنَّ، وَيَكْفِيَهُنَّ، وَيَرْحُمُهُنَّ، فَقَدْ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ الْبَتَّةُ))، فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَعْضِ الْقَوْمِ: وَثْنَتَيْنِ، يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: ((وِثْنَتَيْنِ)).

(78) Cabir ibn Abdullah¹ رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kimin üç qızı olsa, *sonra o* bu qızları himayə etsə, onların qayğısına qalsa və onlara rəhm etsə, Cənnətə daxil olmaq ona mütləq vacib olar.” Camaatın arasında olan bir adam soruşdu: “Ya Rəsulullah, iki qızı olana da?” O, dedi: “İki qızı olana da!”²

rətməsə, əksinə, fəsiq bir övlad yetişdirərsə, bu onun Cənnətə yox, Cəhənnəmə düşməyinə səbəb ola bilər. Belə ki, Cənnətə düşmək üçün hər şeydən əvvəl Allahın mərhəmətinə qazanmaq gərəkdir.

¹ Əbu Abdur-Rəhman Cabir ibn Abdullah ibn Amr ibn Həram əl-Ənsari əl-Xəzrəci əl-Mədəni ﷺ Peyğəmbərin ﷺ ən nümunəvi səhabələrindəndir. İkinci Əqəbə beyətində, habelə, ağac altında Peyğəmbərə ﷺ beyət gətirənlərdən olmuşdur. Peyğəmbərlə ﷺ birlikdə on doqquz döyüşdə iştirak etmişdir. Həmçinin, öz zamanında Mədinənin müftisi olmuşdur. Nəhayət, hicrətin 78-ci ilində doxsan dörd yaşında vəfat etmişdir. Peyğəmbərdən ﷺ min beş yüz qırx hədis rəvayət etmişdir. Ən çox hədis rəvayət edən yeddi səhabədən biridir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 38-ci tərcümeyi-hal).

² Bu hədisi Əhməd (3/303), Əbu Nueym (3/14) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “həsən” olduğunu demişdir. İmam Əhmədin rəvayət etdiyi bu hədisin tamamında deyilir: “Səhabələrdən bəzisi düşündü ki, əgər ona: “(Ya Rəsulullah,) bir qızı olana da?” – desəydilər, o: “Bir qızı olana da!” – deyərdi (2679).

٤٢ - بَابُ مَنْ عَالَ ثَلَاثَ أَخَوَاتٍ

42-ci fəsil. Üç bacıya baxan¹ kimsə

٧٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُكْمِلٍ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ بَشِيرٍ الْمُعَاوِيُّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((لَا يَكُونُ لِأَحَدٍ ثَلَاثُ بَنَاتٍ، أَوْ ثَلَاثُ أَخَوَاتٍ، فَيُحْسِنُ إِلَيْهِنَّ، إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ)).

(79) Əbu Səid əl-Xudri² رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Elə bir kimsə yoxdur ki, onun üç qızı və ya üç bacısı olsun, onlara yaxşılıq etsin və Cənnətə daxil olmasın.”³

¹ Əvvəlki fəsildəki hədislərə diqqətlə nəzər salsaq görərik ki, qız uşağına, habelə, bacıya “baxmaq” deyildikdə, onlara himayə etmək, onların qayğısına qalmaq, onlara yaxşılıq etmək, var-dövlətdən onlara xərcləmək, səbir edib onları böyütmək və onlara rəhm etmək qəsd edilir. Digər hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ orta barmağıyla şəhadət barmağını yan-yanı azacıq aralı tutub demişdir: “Üç qızı və ya üç bacısı olan kimsə Allahdan qorxub onların qeydinə qalsa, Cənnətdə mənə (bu cür) yaxın olar” (Musnəd Əbu Yə’la, 1/170; Sisilətul-Əhədisis-Səhihə, 295).

² Əbu Səid Səd ibn Malik ibn Sinan əl-Xudri رəvayət etmiş yeddi səhabədən biridir. Peyğəmbərdən ﷺ min yüz yetmiş hədis rəvayət etmişdir. Böyük fəqihlərdən və ələlxüsus da Mədinənin müftisi olmuşdur. Xəndək döyüşündə və Rizvan bəyətində (yəni ağac altında olan bəyətdə) iştirak etmişdir. Hicrətin 74-cü ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 28-ci tərcümeyi-hal).

³ Bu hədisi Tirmizi (2036), Əhməd (3/42) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

٤٣ - بَابُ فَضْلِ مَنْ عَالَ ابْنَتَهُ الْمَرْدُودَةَ

43-cü fəsil. Himayəsində qalmış qızına¹ baxan kimsənin fəziləti

٨٠- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ عُثَيْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِسُرَّاقَةَ بِنْتِ جُعْشَمٍ: ((أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى أَعْظَمِ الصَّدَقَةِ، أَوْ مِنْ أَعْظَمِ الصَّدَقَةِ؟)) قَالَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: ((ابْنُكَ مَرْدُودَةٌ إِلَيْكَ، لَيْسَ لَهَا كَاسِبٌ غَيْرُكَ)).

(80) Musa ibn Uley atasından rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ Suraqa ibn Cu'suma dedi: "Ən böyük sədəqəni (yaxud ən böyük sədəqələrdən birini) sənə göstərimmi?" O, dedi: "Bəli, ya Rəsulullah!" Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "(Bu,) qızının sənə himayəndə qalması və səndən başqa onun qayğısını çəkənin olmamasıdır."²

٨١- حَدَّثَنَا بِشْرٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُوسَى قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، عَنْ سُرَّاقَةَ بِنْتِ جُعْشَمٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((يَا سُرَّاقَةُ)) مِثْلَهُ.

(81) Bizə Bişr rəvayət etmişdir ki, Abdullah onlara belə xəbər vermişdir: "Musa bizə: "Mən atamın Suraqa ibn Cu'sumdan belə rəvayət etdiyini eşitdim: "Rəsulullah ﷺ: (ona): "Ey Suraqa!" deyərək buyurdu..." – dedi (və əvvəlki) hədisin eynisini rəvayət etdi.

¹ Burada söhbət kişinin boşadığı qadın tərəfindən özünə qaytarılmış, yaxud zövcəsi vəfat etdikdən sonra himayəsində qalmış qızından gedir. Diqqət yetirsək görürük ki, bu fəsildəki hədislər əvvəlki fəsilərə aiddir. İmam Buxari bu hədisləri ayrıca fəsildə varid etməklə bildirmək istəyir ki, atanın öz himayəsində qalmış qız uşağına baxması ataya daha çox savab qazandırır.

² Bu hədisi İbn Macə (3667), Əhməd (4/175) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Daif əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində onun isnadının "zəif" olduğunu demişdir. Çünki Musanın atası Uley Suraqanı görməmişdir. Hədis istilahında buna "munqəti" (isnadında bağlılıq olmayan hədis) deyilir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, əvvəlki fəsildəki hədislər, habelə, bu fəsildəki növbəti hədislər bu hədisin mənasını qüvvətləndirir.

۸۲- حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، عَنْ بَحِيرٍ، عَنْ خَالِدٍ، عَنِ الْمُقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرِبٍ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((مَا أَطْعَمْتَ نَفْسَكَ فَهُوَ لَكَ صَدَقَةٌ، وَمَا أَطْعَمْتَ وَلَدَكَ فَهُوَ لَكَ صَدَقَةٌ، وَمَا أَطْعَمْتَ زَوْجَكَ فَهُوَ لَكَ صَدَقَةٌ، وَمَا أَطْعَمْتَ خَادِمَكَ فَهُوَ لَكَ صَدَقَةٌ)).

(82) Miqdam ibn Mə'dikərib رضي الله عنه rəvayət edir ki, mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Özün nə yesən, bu, sənin üçün sədəqə sayılar.¹ Övladına nə yedirtsən,² o da sənin üçün sədəqə sayılar. Zövcənə nə yedirtsən, o da sənin üçün sədəqə sayılar. Xidmətçinə nə yedirtsən, o da sənin üçün sədəqə sayılar.”³

¹ Allahın mərhəmətindəndir ki, adamın öz övladına, həyat yoldaşına, xidmətçisinə, hətta özünə belə xərclədiyi malı onun üçün sədəqə sayılır. Lakin xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, bu yaxşılıqları ancaq Allah rızası üçün etdikdə savab qazanmaq olar. Bu xüsusdə, Peyğəmbər ﷺ Səd ibn Əbu Vəqqasa رضي الله عنه belə demişdir: “Sən Allahın Üzünü diləyərək xərclədiyin sədəqənin, hətta həyat yoldaşının ağzına qoyduğun loxmanın belə əvəzini mütləq alacaqsan” (Səhih əl-Buxari, 1295). Demək, bütün bunlar ancaq möminə aiddir. Kafirin isə bütün əməlləri puç olur. Bu xüsusdə, Uca Allah buyurur: **“De: “Sizə əməlləri baxımından ən çox ziyana uğrayanlar barəsində xəbər verimmi? O kəslər haqqında ki, onların dünya həyatındakı səyləri boşa çıxmışdır. Çünki onlar özlüyündə yaxşı işlər gördükləri gümanında idilər. Onlar Rəbbinin ayələrini və Onunla qarşılaşacaqlarını inkar edən, buna görə də bütün əməlləri boşa çıxan kimsələrdir. Odur ki, Qiyamət günü Biz onlara əhəmiyyət verməyəcəyik.” Kafir olduqlarına, ayələrini və elçilərini lağlağıya qoyduqlarına görə onların cəzası Cəhənnəmdir”** (əl-Kəhf, 103-105).

² Hədisin bu yeri fəslin ünvanına aid olan hissəsidir. Belə ki, Peyğəmbərin ﷺ “övladına nə yedirtsən” sözü atanın himayəsində qalmış qız uşağına da şamil edilir.

³ Bu hədisi Əhməd (4/131) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

٤٤ - بَابُ مَنْ كَرِهَ أَنْ يَتِمَّ مَوْتَ الْبَنَاتِ

44-cü fəsil. Qız uşaqlarının ölümünü arzulamağı məkrüh sayan¹ kimsə

٨٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْحَارِثِ أَبِي الرَّوَاحِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ رَجُلًا كَانَ عِنْدَهُ، وَلَهُ بَنَاتٌ فَتَمَّتْ مَوْتَهُنَّ، فَغَضِبَ ابْنُ عُمَرَ فَقَالَ: ((أَنْتَ تَرْزُقُهُنَّ؟))

(83) Əbu Rəvvə rəvayət edir ki, bir kişi İbn Ömər yanında öz qızlarına ölüm arzuladı. İbn Ömər qəzəblənib dedi: “Onlara ruzini sənmi verirsen?!”³

¹ Burada “məkrüh” deyildikdə, haram mənasında olan məkrühlük nəzərdə tutulur. Yəni qız uşağının ölməsini təmənnə etmək haramdır. Bu da, cahiliyyət dövründə yaşayanlara xas olan xüsusiyyətlərdəndir. Belə cahillər Quranda belə vəsf olunurlar: “Onlardan birinə qızı olması ilə müjdə verildikdə hikkəsindən üzü qapqara qaralır. Verilən bəd xəbər ucbatından camaatdan gizlənilir. *Bilmir nə etsin*, körpəni rüsvayçılıq içində saxlasın, yoxsa onu torpağa gömsün? Onların verdikləri qərar necə də pisdir! Yaramaz sifət axirətə inanmayanlara məxsusdur” (ən-Nəhl, 58-60). Mömin isə Allahın bu ayəsinə iman gətirir: “Allah istədiyini yaradır; kimisinə qız uşaqları, kimisinə də oğlan uşaqları bəxş edir. Yaxud hər ikisindən – oğlan və qız uşaqları verir, istədiyini də sonsuz edir” (əş-Şura, 49-50).

² Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “De: “Gəlin, Rəbbinizin sizə nələri haram etdiyini oxuyum: Ona heç nəyi şərik qoşmayın, valideynlərə yaxşılıq edin və yoxsulluq üzündən uşaqlarınızı öldürməyin. Sizin də, onların da ruzisini Biz veririk. Murdar əməllərin aşkarına da, gizlisinə də yaxınlaşmayın. Allahın, öldürülməsini haram buyurduğu şəxsi haqsız yerə öldürməyin” (əl-İsra, 31).

³ Bu hədisin isnadında keçən Əbu Rəvvah “məchul” ravidir. Elə bu səbəbdən də, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

٤٥ - بَابُ الْوَلَدِ مَبْخَلَةً مَحَبَّةً

45-ci fəsil. Övlad xəsislik və qorxaqlıq üçün bir bəhanədir¹

٨٤- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: ((وَاللَّهِ مَا عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ رَجُلٌ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ عَمْرِ، فَلَمَّا خَرَجَ رَجَعَ فَقَالَ: كَيْفَ حَلَفْتُ أَيُّ بُنَيَّةٍ؟ فَقُلْتُ لَهُ، فَقَالَ: أَعَزُّ عَلَيَّ، وَالْوَلَدُ أَلْوَطُّ)).

(84) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “Bir gün Əbu Bəkr dedi: “Vallahi ki,² yer üzündə mənim üçün Ömərdən daha sevimli bir adam yoxdur.”³ Sonra o çıxıb getmək istədikdə geri qayıtdı və (məndən): “Qızım, mən necə and iç-

¹ Burada övlad deyildikdə, əvvəlki fəsilərdən fərqli olaraq həm qız, həm də oğlan uşaqları nəzərdə tutulur. İmam Buxarinin bu fəsilə verdiyi ad, səhih hədislərin birində sözbəsöz varid olmuşdur. Həmin hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Övlad xəsislik və qorxaqlıq üçün bir bəhanədir” (Sunən İbn Macə, 3666; Musnəd İmam Əhməd, 4/172; Mustədrək, 3/335; Səhih əl-Cami, 1989). Burada “xəsislik və qorxaqlıq üçün bir bəhanədir” deyildikdə, atanın öz malından Allah yolunda xərcləməyib, övladı üçün yığıması, habelə, övladına görə Allah yolunda olan cihada getməməsi nəzərdə tutulur.

² Burada Əbu Bəkr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ and içməklə Öməri رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ nə dərəcədə çox istədiyini bildirir, üstəlik, öz andı ilə digər müsəlmanları da bu möhtərəm səhabəni sevməyə təşviq edir.

³ Qətiyyətlə demək olar ki, Əbu Bəkr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ bu sözü Peyğəmbərin ﷺ vəfatından sonra demiş, həm də Peyğəmbəri ﷺ istisna edərək, hamıdan çox Ömər ibn Xəttab رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ sevdini qəsd etmişdir. Belə ki, mömin adam Peyğəmbəri ﷺ özündən, valideynindən, övladından və bütün insanlardan çox sevməyincə, həqiqi mömin sayıla bilməz. Onu da qeyd edək ki, peyğəmbərlər istisna olmaqla müsəlmanların ən fəzilətlisi – Əbu Bəkr əs-Siddiq رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ, sonra Ömər ibn Xəttab رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ, sonra Osman ibn Əffan رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ, sonra Əli ibn Əbu Talib رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ, sonra Cənnətlə müjdələnmiş on nəfərin qalanı və Peyğəmbərin ﷺ digər səhabələridir. Habelə, onlardan sonra gələnlər də xeyirli insanlardan hesab olunurlar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ən xeyirli insanlar mənim dövrümdə yaşayan *səhabəlarım*, sonra onların ardınca gələnlər, sonra da onların ardınca gələnlərdir” (Səhih əl-Buxari, 2652). Əbu Bəkr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ və Ömər رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ gəlinə, Peyğəmbər ﷺ ayrıca bir hədisdə onları tərif edib demişdir: “Peyğəmbərlər və elçilər istisna olmaqla yaşlılar arasında Əbu Bəkr və Ömər Cənnət əhlinin ən hörmətli sakirləridir” (Sunən ət-Tirmizi, 4/310; Sunən İbn Macə, 1/49; Səhih əl-Cami, 51; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 824).

dim?" – deyə soruşdu. Mən də ona (dediyini) təkrar etdim. Onda o, dedi: "Övlad daha əziz və daha şirin olur."¹

۸۵- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي يَعْقُوبَ، عَنْ ابْنِ أَبِي نُعْمٍ قَالَ: كُنْتُ شَاهِدًا ابْنَ عُمَرَ إِذْ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ دَمِ الْبُعُوضَةِ؟ فَقَالَ: مِمَّنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ: مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ، فَقَالَ: انْظُرُوا إِلَيَّ هَذَا، يَسْأَلُنِي عَنْ دَمِ الْبُعُوضَةِ، وَقَدْ قَتَلُوا ابْنَ النَّبِيِّ ﷺ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((هُمَا رَيْحَانِي مِنَ الدُّنْيَا)).

(85) İbn Əbu Num demişdir: "Mən İbn Ömər in yanında ikən bir nəfər ondan ağcaqanadın qanı barədə soruşdu.² İbn Ömər (ondan): "Sən kimlərdənsən?" – deyə soruşdu.³ Adam: "Mən İraq əhlindənəm" – deyə cavab verdi. Onda İbn Ömər (yanındakılara) dedi: "Buna bir baxın, məndən ağcaqanadın qanı barədə soruşur. Halbuki, onlar Peyğəmbərin ﷺ öldürmüşlər. Mən Peyğəmbərin ﷺ (Həsən və Hüseyn barədə) belə dediyini eşitmişəm: "Onlar mənim dünyadakı iki reyhanımdır!^{5"6}

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "həsən" olduğunu demişdir.

² Burada o, ihramda ikən ağcaqanad öldürməyin hökmünü öyrənmək istəyir.

³ Burada meydana sual çıxır ki, nə üçün İbn Ömər (rahiməllah) ona birbaşa cavab vermədi? Cavabı budur ki, bəzən sualın məğzindən həmin məsələnin fitnələr yayılmış bir diyara aid olduğunu, habelə, sual verən adamın danışq üslubundan təqribən onun nə məqsəd güddüyünü anlamaq olur. Belə olduğu təqdirdə sual verən adamın haradan və ya kimlərdən olduğunu soruşmaq caizdir. Burada da İbn Ömər (rahiməllah) onun nəyə görə belə sual verdiyini təxmin edir deyə, ondan haralı olduğunu soruşur.

⁴ İbn Ömər (rahiməllah) burada Hüseyn ibn Əli ibn Əbu Talibi (rahiməllah) qəsd edir.

⁵ Məlumdur ki, reyhan bitkisindən gözəl iy gəlir və adam onu iyləməkdən həzz alır. Eləcə də, Peyğəmbər ﷺ bu uşaqları qucaqlayıb bağrına basar və onları xoşiyli bir bitki kimi əzizləyər. Ümumiyyətlə, övladı əzizləmək məqsədilə qucaqlayıb iyləmək caizdir. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ can üstə olan körpə oğlu İbrahimi qucağına alıb öpmüş və onu iyləmişdir (Səhih əl-Buxari, 1303).

⁶ Bu hədisi Buxari (3753) rəvayət etmişdir.

٤٦ - بَابُ حَمْلِ الصَّبِيِّ عَلَى الْعَاتِقِ

46-cı fəsil. Körpəni çiyində oturtmaq

٨٦- حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ يَقُولُ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَالْحَسَنَ ﷺ عَلَى عَاتِقِهِ، وَهُوَ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ، إِنِّي أَحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ)).

(86) Bəra ؓ demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ Həsəni¹ ﷺ çiyində oturdub belə dediyini eşitmişəm: “Allahım, mən onu sevirəm, Sən də onu sev!”^{2,3}

¹ Əbu Muhəmməd Həsən ibn Əli ibn Əbu Talib əl-Hasimi əl-Mədəni ؓ Peyğəmbərin ﷺ nəvəsi, qızı Fatimənin ؓ oğlu, Cənnətlə müjdələnmiş, malı və canı ilə İslam dininə xidmət etmiş ən məşhur səhabələrdəndir. Hicrətin üçüncü ilində ramazan ayının ortalarında Mədinə şəhərində dünyaya gəlmişdir. Həsən ﷺ Peyğəmbərə ﷺ ən çox oxşayan səhabələrdəndir. Həsənin ﷺ müsəlman ümməti üçün etdiyi ən böyük xeyirxahlıq onların arasında baş verə biləcək böyük bir qırğının qabağını almaq olmuşdur ki, bunun barəsində də Peyğəmbər ﷺ əvvəlcədən xəbər verib belə buyurmuşdur: “Mənim bu oğlum çox hörmətli şəxsiyyətdir. *Vaxt gələcək* o, müsəlmanlardan iki böyük dəstənin arasını düzəldəcəkdir” (Səhih əl-Buxari, 2704).

² Peyğəmbərin ﷺ bu sözü Allahın bu möhtərəm səhabəni sevdininə dəlalət edir. Digər bir hədisdə Peyğəmbərin ﷺ həm Həsən üçün, həm də onun qardaşı üçün belə dua etdiyi varid olmuşdur. Bəra ibn Azib ؓ rəvayət etmişdir ki, bir gün Peyğəmbər ﷺ Həsən və Hüseynə baxıb dedi: “Allahım, mən onları sevirəm, Sən də onları sev!” (Sunən ət-Tirmizi, 3782; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2789). Əlbəttə, hər bir mömin Həsən və Hüseyni, onların ata-anasını, habelə, əhli-beytdən olanların hamısını və ümumiyyətlə, Peyğəmbərin ﷺ səhabələrini sevməlidir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu sevgi ifrat dərəcədə olmamalıdır, yəni Peyğəmbərin ﷺ sevdiyi insanları sevən mömin onları Allaha tay tutmamalı, Allaha məxsus olan sifətləri onlara aid etməməli və ibadətə aid əməlləri onlara yönəltməməlidir. Nəinki onları, heç peyğəmbərləri və mələkləri belə ifrat dərəcədə sevmək olmaz. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“İnsanlardan elələri də vardır ki, Allahdan qeyrilərini Ona tay tutur, onları da Allahı sevdikləri kimi sevirlər. İman gətirənlərin isə Allaha olan sevgisi daha güclüdür”** (əl-Bəqərə, 165); Peyğəmbər ﷺ də belə buyurmuşdur: “Xristianlar Məryəm oğlunu şişirtdikləri kimi siz də mənə şişirtməyin! Mən, sadəcə, Allahın quluyam. Elə isə, *mənə*: “Allahın qulu və rəsulu!” – deyin” (Səhih əl-Buxari, 3445); həmçinin, o buyurmuşdur: “Ey insanlar, dində ifrata varmaqdan çəkinin! Həqiqətən də, sizdən əvvəlkiləri məhz dində ifrata varmaqları məhv etmişdir” (Sunən İbn Macə, 3029; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1283).

³ Bu hədisi Buxari (3749), Muslim (2422), Tirmizi (3783) və Əhməd (4/292) rəvayət etmişdir.

٤٧ - بَابُ الْوَلَدِ قُرَّةُ الْعَيْنِ

47-ci fəsil. Övlad (ata-ananın) göz bəbəyidir¹

٨٧- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا صَفْوَانُ بْنُ عَمْرٍو قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جُبَيْرٍ بْنُ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: جَلَسْنَا إِلَى الْمُقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ يَوْمًا، فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ فَقَالَ: طُوبَى لِهَاتَيْنِ الْعَيْنَيْنِ اللَّتَيْنِ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، وَاللَّهِ لَوَدِدْنَا أَنَّا رَأَيْنَا مَا رَأَيْتَ، وَشَهِدْنَا مَا شَهِدْتَ. فَاسْتَعْصَبَ، فَجَعَلْتُ أَعْجَبُ، مَا قَالَ إِلَّا خَيْرًا، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْهِ فَقَالَ: مَا يَحْمِلُ الرَّجُلَ عَلَى أَنْ يَتَمَنَّى مَحْضَرًا غَيْبَهُ اللَّهُ عَنْهُ؟ لَا يَدْرِي لَوْ شَهِدَهُ كَيْفَ يَكُونُ فِيهِ؟ وَاللَّهِ، لَقَدْ حَضَرَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَقْوَامٌ كَبَّهُمُ اللَّهُ عَلَى مَنَاحِرِهِمْ فِي جَهَنَّمَ، لَمْ يُجِيبُوهُ وَلَمْ يُصَدِّقُوهُ، أَوْلَا تَحْمَدُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذْ أَخْرَجَكُمْ لَا تَعْرِفُونَ إِلَّا رَبَّكُمْ، فَتُصَدِّقُونَ بِمَا جَاءَ بِهِ نَبِيُّكُمْ ﷺ، قَدْ كُفَيْتُمْ الْبَلَاءَ بِغَيْرِكُمْ، وَاللَّهِ لَقَدْ بُعِثَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى أَشَدِّ حَالٍ بُعِثَ عَلَيْهَا نَبِيٌّ قَطُّ، فِي فِتْرَةٍ وَجَاهِلِيَّةٍ، مَا يَرَوْنَ أَنَّ دِينًا أَفْضَلَ مِنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ، فَجَاءَ بِفُرْقَانٍ فَرَّقَ بِهِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ، وَفَرَّقَ بِهِ بَيْنَ الْوَالِدِ وَوَلَدِهِ، حَتَّى إِنْ كَانَ الرَّجُلُ لَيَرَى وَالِدَهُ أَوْ وَلَدَهُ أَوْ أَحَاهُ كَافِرًا، وَقَدْ فَتَحَ اللَّهُ قُلُوبَهُ بِالْإِيمَانِ، وَيَعْلَمُ أَنَّهُ إِنْ هَلَكَ دَخَلَ النَّارَ، فَلَا تَقْرَأُ عَيْنُهُ، وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّ حَبِيبَهُ فِي النَّارِ، وَأَتَاهَا لَلِّي قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ﴾.

(87) Cubeyr ibn Nufeyr demişdir “Bir gün biz Miqdad ibn Əsvədin² yanında oturmuşduq. Bu vaxt bir nəfər onun yanına gəlib dedi:

¹ İmam Buxari bu fəsilə belə ünvan qoymaqla övladın valideyn üçün nə qədər əziz olduğunu bildirmək istəmişdir. Bu xüsusda Həsən əl-Bəsri demişdir: “Vallahi, müsəlman üçün Allaha itaət edən övlad olduqca əzizdir” (Təfsir İbn Kəsir). Və əgər mömin adam könlünün şad olmasını istəyirsə, qoy Allahdan özü üçün əməlisaleh övladlar diləsin.

² Miqdad ibn Amr ibn Sələbə əl-Qudai əl-Kindi ؓ İslamı ilk əvvəl qəbul edən səhabələrdəndir. Miqdad, Əsvəd ibn Abdüyəğusun evində böyüyüb boya-başa çatdığına və

“Rəsulullahı ﷺ görmüş bu iki gözün xoş halına! Vallahi, biz də sən görəni görmək, şahid olduğuna şahid olmaq istərdik.”¹ (Bu sözlər) Miqdadı qəzəbləndirdi. Mən (onun qəzəblənməsinə) təəccübləndim. Axı, bu adam xeyirdən başqa bir söz söyləmədi!² Miqdad üzünü ona tutub dedi: “Adamı Allahın göstərmədiyini görmək arzusunda olmağa vadar edən nədir?!³ O, heç bilmir ki, onu görsəydi, ona qarşı münasibəti necə olardı?⁴ Vallahi ki,

onun tərbiyəsini gördüyünə görə ona Miqdad ibn Əsvəd deyirlər. Hicrətin 33-cü ilində vəfat etmiş, Osman ibn Əffan ؓ onun cənazə namazını qıldırmış və nəhayət, Bəqi qəbiristanlığında dəfn edilmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 81-ci tərcümeyi-hal). Onun fəzilətli səhabə olduğunu xəbər verən hədislərin birində Abdullah ibn Məsud ؓ demişdir: “Mən Miqdad ibn Əsvədin elə bir hərəkətinin şahidi oldum ki, hər şeydən çox onun yerində olmağı arzu etdim. Peyğəmbər ﷺ müşriklərin əleyhinə dua edərkən *Miqdad* onun yanına gəlib dedi: “Biz Musanın həm qəbilələri kimi demirik: **“Sən və sənin Rəbbin gedin, onlarla vuruşun...”** (əl-Maidə, 24) Əksinə, biz sənin həm sağında, həm solunda, həm önündə, həm də arxa tərəfində *düşmənlə* vuruşacağıq.” (Bu sözdən sonra) mən Peyğəmbərin ﷺ üzünün nur saçdığını və onun sevindiyini gördüm” (Səhih əl-Buxari, 3952).

¹ Burada o adam səhabənin Peyğəmbəri ﷺ gördüyünə qibtə edir. Həqiqətən də, səhabələr qibtə olunası insanlardır. Allah onlara Peyğəmbəri ﷺ görməyi, onun dediklərini eşidib ona itaət etməyi, bu dini bilavasitə onun özündən öyrənməyi və onunla çiyin-çiyinə Allah yolunda bu dəvəti yaymağı nəsib etmişdir. Bu adam da həmçinin, təmənna edir ki, kaş onlar kimi Peyğəmbəri ﷺ görmüş olardı. Lakin Allah bunu ancaq səhabələrə nəsib etmişdir. Heç kəs savab baxımından onlara tay ola bilməz. Peyğəmbər ﷺ onların barəsində belə buyurmuşdur: “Mənim səhabələrimi söyməyin! Əgər sizdən biriniz Uhud dağı boyda qızıl sədəqə versə, onlardan birinin verdiyi bir ovuc sədəqəyə, hətta yarısına belə çata bilməz” (Səhih əl-Buxari, 3673).

² Bu, dəlildir ki, adam Peyğəmbərə ﷺ olan məhəbbətindən dolayı özü də bilmədən yanlış bir söz danışa bilər yaxud şəriətə zidd olan bir hərəkətə yol verə bilər. Bu məqamda alimlərin yeri açıq-aydın görünür. Belə ki, alim adam nə vaxt nə danışacağını və harada nə hərəkət edəcəyini yaxşı bilir.

³ Demək, olub-keçmiş bir şeyi təmənna etmək, “kaş belə olaydı” və ya “belə olsaydı, belə olardı” demək qadağandır.

⁴ Yəni onun dövründə yaşasaydı, Allah bilir, mömin olardı, yoxsa kafir.

bir çoxları Rəsulullahı ﷺ görmüşlər, lakin Allah onları üzləri üstə sürükləyib Cəhənnəmə atacaqdır. Onlar nə Rəsulullahın ﷺ dəvətini qəbul etmiş, nə də onun gətirdiyini təsdiqləmişlər.¹ Niyə Allahın ﷻ sizi yalnız Rəbbinizi tanıyan və Peyğəmbərinizin ﷺ gətirdiyini təsdiqləyən bir ümmət olaraq *insanlar arasına* çıxartdığına² şükür etmirsiniz?! Yetər ki, bəla sizdən qeyrilərinə gəlmişdir.³ Vallahi, Peyğəmbər ﷺ heç bir peyğəmbərin göndərilmədiyi elə bir cahiliyyə dövründə göndərilmişdir ki, həmin vaxt bütlərə ibadət etməyi dindən üstün tuturdular.⁴ Həmin dövrdə Peyğəmbər ﷺ haqqı

¹ Məgər Əbu Cəhl, Utbə ibn Rəbiyə, Şeybə ibn Rəbiyə, Vəlid ibn Utbə, Umeyyə ibn Xələf, Uqbə ibn Əbu Muayt və digər müşriklər Peyğəmbəri ﷺ görməmişdilər?! Lakin Allah onlara müsəlman olmağı nəsis etmədi, müşrik olduqları halda öldülər və Cəhənnəmlik oldular. Bəziləri də Peyğəmbərə ﷺ iman gətirdiklərini zahirən göstərərək daxilən ona küfr etdiklərinə görə münafiq oldular. Quranda onlar belə vəsf olunurlar: **“Onlara: “Allahdan başqa ibadətə layiq olan məbud yoxdur!” – deyildikdə, təkəbbür göstərir və deyirdilər: “Məgər bir məcnun şairə görə məbudlarımızı tərk edəcəyik?”** (əş-Saffat, 35-36); başqa bir ayədə deyilir: **“Münafiqlər sənə yanına gəldikləri zaman: “Biz şəhadət veririk ki, sən Allahın rəsulusan!” – deyirlər. Allah da bilir ki, sən Onun rəsulusan. Allah şahiddir ki, münafiqlər əsl yalançıdır!”** (əl-Munafiqun, 1). Demək, nə kafirlərə, nə müşriklərə, nə də münafiqlərə Peyğəmbəri ﷺ görmələri fayda verməmişdir.

² Uca Allah buyurur: **“Siz insanlar üçün üzə çıxarılmış ən xeyirli ümmətsiniz; onlara yaxşı işlər görməyi əmr edir, pis əməlləri qadağan edir və Allaha iman gətirirsiniz”** (Ali-İmran, 110).

³ Miqdad ﷺ ona İslam ailəsində dünyaya gəldiyini, müsəlmanlar arasında böyüyüb boya-başa çatmasını və Peyğəmbərin ﷺ dövründəki təzyiqlər kimi təzyiqlərə məruz qalmadığını yadına salıb buna görə Rəbbinə həmd-sənalar etməyi tövsiyə edir.

⁴ İyad ibn Himar əl-Mucaşii rəvayət edir ki, bir gün Rəsulullah ﷺ öz xütbəsində belə buyurdu: **“Rəbbim bu gün mənə öyrətdiklərimdən bilmədiklərinizi sizə öyrətməyi mənə əmr etdi. O, belə buyurdu: “Quluma bəxş etdiyim malın hamısı halaldır. Mən Öz qullarımın hamısını hənif (Tək Allahu qəbul edən insanlar) olaraq yaratdım. Sonra şeytanlar qullarımın yanına gəlib onları öz dinlərindən uzaqlaşdırdılar, Mənim onlara**

batildən ayırd edən Furqanı¹ gətirdi. Onun sayəsində valideyni övladdan ayırdı.² Hətta valideynini, övladını və qardaşını kafir sayanlar var idi. Allah

halal buyurduğum nemətləri onlara haram etdilər və onlar haqqında heç bir dəlil-sübut nazil olmayan ilahları Mənə şərik qoşmağı əmr etdilər.

Allah yer əhlinə nəzər saldı və Kitab əhlindən (TəkAllahlıq etiqadında) qalmış kimsələr istisna olmaqla (yer üzündəkilərin) ərəbinə də, əcəminə də qəzəbi tutdu.”

Uca Allah buyurdu: **“Mən səni, həm sənin özünü imtahan etmək, həm də sənin vasitənlə (qullarımı) imtahana çəkmək üçün göndərdim və sənə su ilə silinməz (yəni qəlblərdə hifz olunan) Kitab nazil etdim...”** (Səhih Muslim, 7386). Demək, Muhəmmədə ﷺ peyğəmbərlik verildiyi zaman yer üzündəki insanlar azgınlıq içində olmuş və büt-pərəstliyi Allahın dinindən üstün tutmuşlar. Cəfər ibn Əbu Talibin ﷺ Nəcəsiyə dediyini buna misal çəkmək olar. O, demişdir: “Biz cəhalət içində yaşayır, bütlərə ibadət edir, ölü heyvan əti yeyirdik, pozğun işlərlə məşğul olur, qohumluq bağlarını qırır və qonşuya pislik edirdik. Aramızdakı güclülər zəiflərimizin haqqını tapdalayırdılar. Nəhayət, Allah bizə öz içimizdən, əsl-nəsəbini tanıdığımız, düzdən danışan, əmanətə xəyanət etməyən və iffətli bir adamı peyğəmbər göndərdi. O, bizi Tək Allaha ibadət edib heç bir şeyi Ona şərik qoşmamağa, bütlərdən uzaq olmağa çağırdı. O, bizə düzdən danışmağı, əmanəti yiyəsinə qaytarmağı, qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirməyi, qonşuya yaxşılıq etməyi və nahaq yerə qan tökməməyi əmr etdi, həmçinin, pozğunluq etməyi, yetimin malını yeməyi və yalan danışmağı bizə qadağan etdi. Biz ona iman gətirdik, onun dediklərini təsdiqlədik, halal buyurduğunu halal və haram buyurduğunu haram qəbul etdik. Elə buna görə, qövümümüz bizimlə düşmən oldu, bizi dinimizdən döndərərək dədə-babalarının dininə qaytarsınlar deyər, bizə işgəncələr verməyə başladılar. Onlar bizə zülm etməyə başladığıda biz sənin ölkənə təşrif buyurduq, padşahlar arasında səni seçdik, sənin bizə zülm etməyəcəyinə, bizi öz himayən altına alacağına ümid etdik, ey hökmdar!” (Siyər Əlam ən-Nübələ, 1/432).

¹ Burada “Furqan” deyildikdə, Quran və tövhid nəzərdə tutulur. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Aləmləri xəbərdar etməsindən ötrü Öz quluna Furqanı nazil edən Allah ən Əzəmətli, xeyiri və bərəkəti bol olandır!”** (əl-Furqan, 1).

² Yəni valideyn müsəlman, övlad isə kafir, yaxud əksinə olduğu halda onlardan biri haqq yolda, digəri isə zəlalətdə olur və beləliklə də, biri digərinə nifrət edir, habelə, son nəticədə onlardan biri Cənnətə, digəri isə Cəhənnəmə gedir və nəhayət, biri-birindən ayrı düşürlər.

beləsinin qəlbindəki qıfılı imanla açmışdı. O başa düşürdü ki, əgər (sevdiyi adam) bu halda ölərsə Cəhənnəm oduna girər. Odur ki, sevdiyi kimsənin Oda girəcəyini bildiyi halda onun könlü şad ola bilməzdi.¹ Bu da, Allahın ﷻ dediyi² kimsələrdir: **“Onlar deyərlər: “Ey Rəbbimiz! Bizə gözümlərimizin aydınlığı olan zövcələr və övladlar bəxş et.”**”³

¹ Yəni adam özü müsəlman olsa da övladının və digər yaxınlarının kafir olması onu çox kədərləndirərdi.

² “əl-Furqan” surəsi, 74. Səhabələrin belə dua etməsi o deməkdir ki, mömin adam yaxınları üçün, o cümlədən də zövcəsi və övladı üçün Allahdan hidayət diləməli, onların dinsiz olduqlarına göz yummamalıdır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Ey iman gətirənlər! Özünüzü və ailənizi yanacağı insanlar və daşlar olan Oddan qoruyun! Onun başı üstündə Allahın onlara verdiyi əmrlərə heç vaxt asi olmayan, özlərinə buyurulanları yerinə yetirən amansız və güclü mələklər vardır”** (ət-Təhrim, 6).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٤٨ - بَابُ مَنْ دَعَا لِصَاحِبِهِ أَنْ أَكْثِرَ مَالَهُ وَوَلَدَهُ

48-ci fəsil. Dostunun mal-dövləti və övladı

çoxalsın deyə, onun üçün dua etmək

٨٨- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ يَوْمًا، وَمَا هُوَ إِلَّا أَنَا وَأُمِّي وَأُمُّ حَرَامٍ خَالَتِي، إِذْ دَخَلَ عَلَيْنَا فَقَالَ لَنَا: ((أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ؟)) وَذَلِكَ فِي غَيْرِ وَقْتِ صَلَاةٍ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: فَأَيْنَ جَعَلَ أَنَسًا مِنْهُ؟ فَقَالَ: جَعَلَهُ عَنْ يَمِينِهِ؟ ثُمَّ صَلَّى بِنَا، ثُمَّ دَعَا لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ بِكُلِّ خَيْرٍ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، فَقَالَتْ أُمِّي: يَا رَسُولَ اللَّهِ، حُودِيدُكُمْ، ادْعُ اللَّهَ لَهُ، فَدَعَا لِي بِكُلِّ خَيْرٍ، كَانَ فِي آخِرِ دُعَائِهِ أَنْ قَالَ: ((اللَّهُمَّ أَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ، وَبَارِكْ لَهُ)).

(88) Ənəs ibn Malik ؓ demişdir:¹ “Bir gün mən anamla və xalam Ummu Həramla birgə Peyğəmbərin ﷺ yanına getdik. O bizim yanımıza gəlib dedi: “Sizə namaz qıldırımmı?” Peyğəmbər ﷺ bunu deyərkən namaz vaxtı deyildi.”²

Camaat arasında olanlardan biri soruşdu: “O, (namazda) Ənəsi hansı tərəfində saxladı?” Ənəs dedi: “Onu sağ tərəfində saxladı.”³ Ənəs (davam edib) dedi: “Peyğəmbər ﷺ bizə namaz qıldırırdı, sonra da (Allahdan) bizim üçün, yəni ev əhli üçün dünya və Axirətdə olan hər cür xeyirdən dilədi. Onda, Anam dedi: “Ya Rəsulullah, (bu) balaca xidmətçin üçün də Allaha dua et!” O da, mənim üçün hər cür xeyirdən dilədi və duasının sonunda belə dedi: “Allahım, onun varını və övladını artır, ona bərəkət ver!”⁴”

¹ Bu hədisi (Buxari 1982) Muslim (1533), Tirmizi (4200) və Əhməd (3/193 və 248) rəvayət etmişdir.

² Yəni fərz namazının vaxtı deyildi, Peyğəmbər ﷺ onlara nafilə namazı qıldırırmışdır.

³ Bu, dəlildir ki, iki kişi namaz qılarkən namazı qıldıran imam sol tərəfdə durmalıdır.

⁴ Bu hədis dəlildir ki, adam öz yaxını üçün belə dua edə bilər. Həmçinin, bu kitabda “səhih” isnadla varid olmuş 653-cü hədisdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ onun üçün belə dua

etmişdir: “Allahım, ona mal-dövlət və övlad bəxş et, ona xeyir-bərəkət ver, onun ömrünü uzat və onu bağışla!” Burada Peyğəmbər ﷺ onun mal-dövlətinin və övladlarının artması, üstəlik, ömrünün uzanması və günahlarının bağışlanması üçün dua edir. Digər bir hədisdə rəvayət edilir ki, bu hadisədən uzun illər keçdikdən sonra Ənəs ؓ demişdir: “Həqiqətən də, bu gün mən ənsarın ən varlı adamlarındanam. Qızım Umeynə mənə xəbər vermişdir ki, Həccacın Bəsrədə hakimiyyətə gəldiyi dövrdə mənə nəslimdən yüz iyirmidən çox adam dəfn edilmişdir” (Səhih əl-Buxari, 1982); həmçinin, bu kitabdakı 653-cü hədisin sonunda Ənəs ؓ demişdir: “*Nəslimdən* yüz üç adam dəfn etmişəm. Ağaclarım ildə iki dəfə bar verir. Ömrüm də o qədər uzanıbdır ki, artıq insanlardan utanıram. Bağışlanmağıma da ümid edirəm.”

٤٩ - بَابُ الْوَالِدَاتِ رَحِيمَاتٌ

49-cu fəsil. Analar rəhmlidirlər¹

٨٩ - حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ بْنُ أَبِرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَالَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمُزَنِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَأَعْطَتْهَا ثَلَاثَ تَمَرَاتٍ، فَأَعْطَتْ كُلَّ صَبِيٍّ لَهَا تَمْرَةً، وَأَمْسَكَتْ لِنَفْسِهَا تَمْرَةً، فَأَكَلَ الصَّبِيَّانِ التَّمَرَتَيْنِ وَنَظَرَا إِلَى أُمِّهِمَا، فَعَمَدَتْ إِلَى التَّمْرَةِ فَشَقَّقَتْهَا، فَأَعْطَتْ كُلَّ صَبِيٍّ نِصْفَ تَمْرَةٍ، فَجَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَخْبَرَتْهُ عَائِشَةُ فَقَالَ: ((وَمَا يُعْجِبُكَ مِنْ ذَلِكَ؟ لَقَدْ رَحِمَهَا اللَّهُ بِرَحْمَتِهَا صَبِيَّيْهَا)).

(89) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Bir qadın Aişənin رضي الله عنها yanına gəldi və Aişə ona üç ədəd xurma verdi. O da körpələrinin hərəsinə bir xurma verdi. Birini də özünə saxladı. Körpələr xurmaları yedikdən sonra analarının üzünə baxdılar. Anaları (saxladığı) bir xurmanı iki yerə bölüb hər birinə xurmanın bir yarısını verdi.² (Bir qədər sonra) Peyğəmbər ﷺ gəldi və Aişə ona bu haqda xəbər verdi. O, dedi: “Səni təəccübləndirən nədir? O qadın körpələrinə rəhm etdiyinə görə Allah da ona rəhm etdi.^{3/4}

¹ Ananın övladına olan mərhəməti barədə varid olmuş hədislərin birində rəvayət edilir ki, *bir dəfə döyüşdə götürülmüş əsirləri Peyğəmbərin ﷺ yanına gətirdilər. Əsirlər arasında olan bir qadın döşündən süd sağıb körpələrə içirdirdi. Əsirlər arasında körpə uşaq tapan kimi onu qucağına alıb əmizdirirdi.* Onda Peyğəmbər ﷺ bizdən soruşdu: “Sizcə bu qadın öz körpəsini oda atarmı?” Biz dedik: “Əgər bu ixtiyar onun əlində olsa, xeyr, *atmaz.*” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Allahın Öz qullarına olan mərhəməti bu qadının körpəsinə olan mərhəmətindən *qat-qat* çoxdur” (Səhih əl-Buxari, 5999).

² Burada ananın ac ola-ola özünə saxladığı xurmanı körpələrinə verməsi onun nə dərəcədə rəhmli olduğuna dəlalət edir.

³ Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Rəhm edənlərə Mərhəmətli Allah rəhm edər. Yerdəkilərə rəhm edin ki, göydəki *Allah* sizə rəhm etsin” (Sunən Əbu Davud, 4941; Sunən ət-Tirmizi, 1/350; Musnəd İmam Əhməd, 2/160; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 925).

⁴ Bu hədisi Əbu Nueym “Hilyətul-Övliya” əsərində (2/230) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

٥٠ - بَابُ قُبْلَةِ الصَّبِيَّانِ

50-ci fəsil. Körpələri öpmək¹

٩٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها قَالَتْ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: أَتُقَبِّلُونَ صَبِيَّانَكُمْ؟ فَمَا تُقَبِّلُهُمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((أَوْ أَمْلِكُ لَكَ أَنْ نَزَعَ اللَّهُ مِنْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ؟))

(90) Aişə رضي الله عنها rəvayət edir ki, bir bədəvi ərəb Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Siz uşaqlarınızı öpürsünüz?! Biz onları öpmürük.”² Peyğəmbər ﷺ dedi: “Əgər Allah sənin qəlbindən mərhəmət hissini götürübsə (buna) mən nə edə bilərəm?!^{3”4}

¹ Uşağı öpmək ona rəhm etməyə və onu sevindirməyə aiddir. Odur ki, Peyğəmbərimizin ﷺ uşaqları öpməsi bir çox hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır. Hətta hədislərin birində o belə buyurmuşdur: “Kiçiyimizə rəhm etməyən və böyüyümüzün hörmətini saxlamayan kimsə bizdən deyildir” (əl-Ədəbul-Mufrad, 358). Əvvəlki hədislərdə Peyğəmbərimizin ﷺ oğlu İbrahimi öpdüyünü də demişdik.

² Bu bədəvinin həm qəbilələri uşaqları öpmürdülər və onları öpməyi özlərinə sığışdırmırdılar, bunu özlərinə ar bilirdilər deyər, Peyğəmbərin ﷺ uşağı öpməsi ona qərribə gəlir.

³ Yəni “əgər Allah bu mərhəməti sənin qəlbindən götürmüşsə, mən onu sənə qaytara bilmərəm.” Demək, qəlbə mərhəmət hissini olmasa, habelə, hidayət vermək, doğru yola yönəltmək və s. bu kimi işlər yalnız Allaha aiddir. Peyğəmbərin ﷺ ona bu cür etiraz etməsi bu əməlin pis bir əməl olduğuna dəlalat edir. Və əgər hədisə diqqət yetirsək, insanın zahiri ilə batini arasında olan əlaqəni açıq-aydın görə bilərik. Belə ki, onun uşağı öpməsi qəlbində mərhəmət hissini olmamasına dəlalat edir. Çünki valideynin övladı öpməsi ona rəhm etməsi deməkdir, onun mərhəmət əlamətidir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu mərhəmət hissi övladların hamısına qarşı eyni olmalıdır. Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, bir kişi Peyğəmbərin ﷺ yanında ikən oğlu onun yanına gəldi. Kişi uşağı öpdükdən sonra onu qucağında oturtdu. Sonra qızı onun yanına gəldi. Kişi onu öpmədən yanında oturtdu. Onda Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Niyə onların hər ikisi ilə eyni rəftar etmirsən?!” (Musnəd əl-Bəzzar, 2/378; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2883, 2994, 3098).

⁴ Bu hədisi Buxari (5998) rəvayət etmişdir.

۹۱- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: قَبَّلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ وَعِنْدَهُ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ جَالِسٌ، فَقَالَ الْأَقْرَعُ: إِنَّ لِي عَشْرَةَ مِنَ الْوَلَدِ مَا قَبَّلْتُ مِنْهُمْ أَحَدًا، فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ: ((مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ)).

(91) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ Həsən ibn Əlini öpdü. Bu vaxt Əqra ibn Habis¹ onun yanında oturmuşdu. Əqra dedi: “Mənim on övladım var, onlardan heç birini öpməmişəm.” Peyğəmbər ﷺ ona baxıb dedi: “Rəhm etməyən kimsəyə rəhm edilməz.”^{2,3}

¹ Əqra ibn Habis ibn Zeyd رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (Mocəmus-Səhabə, 1/193).

² Yəni Allahın qullarına rəhm etməyən kimsəyə Allah rəhm etməz. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Rəhm edənlərə Mərhəmətli Allah rəhm edir. Yerdəkilərə rəhm edin ki, göydəki Allah sizə rəhm etsin” (Sunən Əbu Davud, 4941; Sunən ət-Tirmizi, 1/350; Musnəd İmam Əhməd, 2/160; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 925). Bu hədis dəlildir ki, övladı və ya övladın övladını öpmək mərhəmət əlamətlərindəndir.

³ Bu hədisi Buxari (6013), Muslim (6170), Tirmizi (2035), Əbu Davud (5218) və Əhməd (2/241) rəvayət etmişdir.

٥١ - بَابُ أَدَبِ الْوَالِدِ وَبِرِّهِ لَوْلَدِهِ

51-ci fəsil. Valideynin övladla ədəblə davranması¹ və onun qayğısına qalması

٩٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ مُيَيْمِرٍ بْنِ أَوْسٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ يَقُولُ: كَانُوا يَقُولُونَ: الصَّلَاحُ مِنَ اللَّهِ، وَالْأَدَبُ مِنَ الْآبَاءِ.

(92) Numeyr ibn Ovs رحمته الله rəvayət edir ki, onlar belə deyərdilər: “İslah olunmaq Allahdan, tərbiyə edilmək isə valideynlərdəndir.”²

¹ Burada “ədəblə davranması” deyildikdə, övladın gözəl tərzdə tərbiyə edilməsi nəzərdə turulur. Əli ibn Əbu Talib Uca Allahın “**Ey iman gətirənlər! Özünü və ailənizi yanacağı insanlar və daşlar olan Oddan qoruyun!**” (ət-Təhrim, 6) ayəsini izah edərkən demişdir: “Onlara *gözəl* tərbiyə verin” (Təfsir İbn Kəsir). Valideyn öz övladının səadətə qovuşmağını istəyirsə, onu Allahın və Onun Rəsulunun ﷺ buyruqlarına uyğun tərzdə tərbiyə etməlidir.

² Bu hədisin isnadında keçən Vəlid ibn Numeyr “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin qeyd edək ki, hədisin mətninin mənası “səhih”dir. Belə ki, insanı islah edən Allahdır, yəni Allah kimə islah olunmağı müvəffəq edərsə, yalnız o kimsə islah oluna bilər. Odur ki, Peyğəmbər ﷺ dua edib deyərdi: “Allahummə rahmətəkə ərcu, fələ təkilni ilə nəfsi tarfətə aynin, və əslih li şə’ni kulləhu, lə ilahə illə ənt (Allahım! Sənin mərhəmətini diləyirəm! Məni bir göz qırpmı belə başlı-başına buraxma! Bütün işlərimi yoluna qoy! Səndən başqa məbud yoxdur!)” (Sunən Əbu Davud, 4/324; Musnəd İmam Əhməd, 5/42; Səhih Əbu Davud, 3/959); həmçinin, o, dua edib deyərdi: “Allahummə əslih li diniyəlləzi huva ismətu əmri və əslih li dünyayəlləti fiyhə məaşi və əslih li axirəti-yəlləti fiyhə məadi vəc'alil-həyatə ziyadətən li fi kulli xeyr vəc'alil-movtə rahəten li min kulli şər (Allahım, ismətli olan dinimi, içində yaşadığım dünyamı və qayıdacaq axirətimi islah et! Xeyirli işlər üçün ömrümü artır, ölümümü isə şər əməllərdən qurtarmaq üçün rahatlıq vasitəsi et!)” (Səhih Muslim, 6841). Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Bu işin sə-nə aidiyyəti yoxdur. Allah ya onların tövbəsini qəbul edər, ya da onlara əzab verir. Çünki onlar zalımdırlar**” (Ali-İmran, 128); başqa bir ayədə O, buyurur: “**Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah istədiyini doğru yola yönəl-**

۹۳- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى الْفَرَشِيُّ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ عَامِرٍ، أَنَّ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ أَبَاهُ انْطَلَقَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَحْمِلُهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَشْهَدُكَ أَنِّي قَدْ خَلْتُ النُّعْمَانَ كَذًا وَكَذًا، فَقَالَ: ((أَكُلْ وَلَدَكَ نَحْلَتْ؟)) قَالَ: لَا، قَالَ: ((فَأَشْهَدْ غَيْرِي))، ثُمَّ قَالَ: ((أَلَيْسَ يَسُرُّكَ أَنْ يَكُونُوا فِي الْبِرِّ سَوَاءً؟)) قَالَ: بَلَى، قَالَ: ((فَلَا إِذَا)). قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْبُخَارِيُّ: لَيْسَ الشَّهَادَةُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ رُحْصَةً.

(93) Nomən ibn Bəşir¹ ﷺ rəvayət edir ki, (bir gün) atası onu Rəsulullahın ﷺ yanına gətirib² dedi: “Ya Rəsulullah, mən filan və filan şeyi Nomənə pay verdiyimə sənə şahid olmağın istəyirəm.” Rəsulullah ﷺ soruşdu: “Övladlarının hamısına (bu qədər) pay verdinmi?”³ O: “Xeyr!” – deyə

dir” (əl-Qəsəs, 56); digər bir ayədə O, buyurur: “**Sən nə qədər çox istəsən də, insanların əksəriyyəti iman gətirən deyildir**” (Yusuf, 103). Tərbiyə barədə varid olmuş hədisdə isə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Qamçınızı əhli-əyalınızın gördüyü yerdən asın! Şübhəsiz ki, bu, onları tərbiyələndirəcəkdir” (Mocəm ət-Təbərani, 3/92; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1447; Səhih əl-Cami, 4022).

¹ Əbu Abdullah Nomən ibn Bəşir ibn Səd əl-Ənsari əl-Xəzrəci ﷺ Peyğəmbərin ﷺ azyaşlı səhabəsi, həm də Abdullah ibn Rəvahanin ﷺ bacısı oğludur. Kufə, sonra Dəməşq, sonra da Homs şəhərlərinin valisi olmuşdur. Peyğəmbərdən ﷺ yüz on dörd hədis rəvayət etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 66-cı tərcümeyi-hal).

² Bəşirin ﷺ oğlunu Peyğəmbərin ﷺ yanına gətirməsinin səbəbi Buxarinin “Səhih”indəki (2587) rəvayətdə açıqlanmışdır. Həmin hədisdə rəvayət edilir ki, Nomən ibn Bəşir minbərdə ikən demişdir: “*Bir dəfə* atam mənə bir hədiyyə verdi. Lakin *anam* Amra bint Rəvaha *ona*: “Sən Peyğəmbəri ﷺ şahidlik etməyə çağırmaıncə mən buna razılıq verən deyiləm” – dedi. Onda atam Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Mən Amra bint Rəvahanın oğluma hədiyyə verdim. Lakin *yoldaşım* məndən səni buna şahid tutmağımı istədi, ya Rəsulullah.” Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “O biri övladlarına da bu cür hədiyyə verdinmi?” *Atam*: “Xeyr!” – deyə cavab verdi. Onda Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Allahdan qorxun və övladlarınıza (olan münasibətdə) ədalətli olun!” Bundan sonra *atam* qayıdıb hədiyyəsini geri götürdü.”

³ Bundan belə nəticə çıxır ki, müfti hər hansı bir məsələdə dəqiq fitva vermək üçün həmin məsələni ətraflı öyrənməlidir.

cavab verdi. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Elə isə, başqasını şahid çağır!”¹ Sonra dedi: “Məgər onların hamısının (sənə) eyni qayğı göstərməsi səni sevindirməzmi?”² Atam: “Əlbəttə, (sevindirər)” – dedi. Onda Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Elə isə, belə etmə!”³

Əbu Abdullah əl-Buxari demişdir: “Peyğəmbərin ﷺ şahidliyi heç də rüsxət demək deyil.”⁴

¹ Başqa bir rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ ona: “Mən haqsızlığa şahidlik etmirəm” – demişdir (Sunən ən-Nəsai, 3681; Səhih əl-Cami, 2512).

² Yəni “İstəyərsənmi ki, onların sənə qarşı olan münasibəti fərqli olsun, bəzisi sənə qayğı göstərsin, digərləri isə sənə üzünə ağ olsun?”

³ Bu hədisi Buxari (2587), Muslim (4272), İbn Macə (2375) və Əhməd (4/269) rəvayət etmişdir.

⁴ Yəni əgər Peyğəmbər ﷺ ona şahidlik etmiş olsaydı belə bu onun üçün rüsxət sayılmazdı.

۵۲ - بَابُ بَرِّ الْأَبِّ لَوْلَدِهِ

52-ci fəsil. Atanın övlada qayğı göstərməsi¹

۹۴ - حَدَّثَنَا ابْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عِيْسَى بْنِ يُوْنُسَ، عَنِ الْوَصَائِيِّ، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمرَ قَالَ: ((إِنَّمَا سَمَّاهُمُ اللَّهُ أَبْرَارًا، لِأَنَّهُمْ بَرُّوا الْآبَاءَ وَالْأَبْنََاءَ، كَمَا أَنَّ لَوَالِدَكَ عَلَيْكَ حَقًّا، كَذَلِكَ لَوَالِدِكَ عَلَيْكَ حَقٌّ)).

(94) İbn Ömər رحمته الله demişdir: “Allah onları qayğıkeş adlandırır.² Çünki onlar atalara və övladlara qayğı göstərmişlər. Valideynin haqqı sənin üzərinə düşdüyü kimi övladın da haqqı sənin üzərinə düşür.”³

¹ Burada “övlada qayğı göstərmək” deyildikdə, onu əzizləmək, ona mərhəmət göstərmək, onu öpmək, varından ona xərcləmək, övladlar arasında ədalətlə rəftar etmək və s. nəzərdə tutulur.

² Ərəbcə “əbrar və ya barr” (qayğıkeş, itaətkar) kəlməsi Qurani Kərimdə bir çox ayələrdə nazil olmuşdur. Məsələn Yəhya barədə deyilir: “O, ata-anasına qarşı qayğıkeş idi” (Məryəm, 14); yaxud İsa barədə deyilir: “Allah mənə anama qarşı qayğıkeş etdi” (Məryəm, 32); başqa bir ayədə deyilir: “Həqiqətən, itaətkarlar nemət içində olacaqlar” (əl-İnfitar, 13); həmçinin, Uca Allah qayğıkeş və itaətkar insanları belə vəsf edir: “Yaxşı əməl üzünü müştəqə və məğribə tərəf çevirməyiniz deyildir. Lakin yaxşı əməl sahibləri Allaha, Axirət gününə, mələklərə, kitablara, peyğəmbərlərə iman gətirən, sevdiyi malı qohum-əqrəbaya, yetimlərə, kasıblara, müsafirlərə, dilənənlərə və kölələrin azad edilməsinə sərf edən, namaz qılıb zəkat verən, əhd bağladığında əhdlərini yerinə yetirən, sıxıntı və xəstəlik üz verdikdə, habelə, döyüşdə səbir edən şəxslərdir. Onlar imanlarında doğru olanlardır. Müttəqi olanlar da elə məhz onlardır” (əl-Bəqərə, 177).

³ Bu hədisin isnadında keçən Ubeydullah ibn Vəlid əl-Vəssafi “zəif” ravidir. Elə bu səbəbdən də, Heysəmi “Məcməuz-Zəvaid” əsərində (8/146) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu isnadın “zəif” olduğunu demişdir. Lakin hədisin mənası “səhih” olduğu Quran və Sünnədə neçə-neçə ayə və hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır.

۵۳- بَابُ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ

53-cü fəsil. Rəhm etməyən kimsəyə rəhm edilməz¹

۹۵- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ، عَنْ شَيْبَانَ، عَنْ فِرَاسٍ، عَنْ عَطِيَّةٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ)).

(95) Əbu Səid əl-Xudri رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Rəhm etməyən kimsəyə rəhm edilməz.”²

۹۶- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ، وَأَبِي طَبْيَانَ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَا يَرْحَمُ اللَّهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ)).

(96) Cərir ibn Abdullah³ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İnsanlara rəhm etməyən kimsəyə Allah rəhm etməz.”⁴

۹۷- وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ لَا يَرْحَمُهُ اللَّهُ)).

(97) Cərir ibn Abdullah رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim insanlara rəhm etməzsə, Allah da ona rəhm etməz.”^{5,6}

¹ Rəhmli olmaq müsəlman əxlaqındandır. Peyğəmbərimizin ﷺ bu sözü ilk əvvəl onun özünə aiddir. Yəni o, bu mövzuda bütün bəşəriyyətə bir nümunə olmuşdur. Uca Allah Quranda onu belə vəsf edir: “Səni də aləmlərə ancaq bir rəhmət olaraq göndərdik” (əl-Ənbiya, 107); digər ayədə O, buyurur: “Sizə özünüzdən elə bir Elçi gəldi ki, sizin əziyyətə düşməyiniz ona ağır gəlir. O sizə qarşı qayğıkeş, möminlərə şəfqətli, rəhmli” (ət-Tovbə, 128).

² Bu hədisin isnadı “zəif” olsa da mətni “səhih”dir (91-ci hədisin qeydlərinə bax).

³ Əbu Amr Cərir ibn Abdullah ibn Cabir ibn Malik əl-Bəcəli Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Cərir hicrətin 54-cü ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 108-ci tərcümeyi-hal).

⁴ Bu hədisi Buxari (6828) və Əhməd (4/357) rəvayət etmişdir.

⁵ Hədisin əks anlamından aydın olur ki, insanlara rəhm edən kimsəyə Allah rəhm edər.

⁶ Bu hədisi Buxari (6828), Muslim (6172) Tirmizi (2047) və Əhməd (4/360; 362) rəvayət etmişdir.

۹۸- وَعَنْ عَبْدِ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: أَتَى النَّبِيَّ ﷺ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتَقْبَلُونَ الصَّبِيَّانَ، فَوَاللَّهِ مَا نُقْبِلُهُمْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((أَوْ أَمْلِكُ إِنْ كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ نَزَعَ مِنْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةُ؟)).

(98) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “(Bir gün) bir neçə bədəvi Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldi və onlardan biri dedi: “Ya Rəsulullah, siz uşaqları öpürsünüz?! Vallahi, biz onları öpmürük.” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Əgər Allah ﷻ sənin qəlbindən mərhəmət hissini götürübsə, (buna) mən nə edə bilərəm?!¹”

۹۹- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي عَثْمَانَ، أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا، فَقَالَ الْعَامِلُ: إِنَّ لِي كَذَا وَكَذَا مِنَ الْوَلَدِ، مَا قَبَّلْتُ وَاحِدًا مِنْهُمْ، فَزَعَمَ عُمَرُ، أَوْ قَالَ عُمَرُ: ((إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَرْحَمُ مِنْ عِبَادِهِ إِلَّا الْأَبْرَهُمْ)).

(99) Əbu Osman rəvayət edir ki, (bir dəfə) Ömər رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ bir kişiylə iş tapşırdı. Həmin adam dedi: “Mənim filan qədər övladım var, amma mən onlardan heç birini öpməmişəm.” Ömər dedi: “Allah ﷻ Öz qullarından yalnız qayğıkeş olanlara rəhm edir.”^{2,3}

¹ 90-cı hədisin qeydlərinə bax.

² Bu, dəlildir ki, övladı öpmək ona göstərilən qayğıya aiddir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

٥٤ - بَابُ الرَّحْمَةِ مِئَةُ جُزْءٍ

54-cü fəsil. Rəhmət yüz hissədir

١٠٠- حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الرَّحْمَةَ مِئَةَ جُزْءٍ، فَأَمْسَكَ عَنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ، وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا، فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ يَبْرَأُكُمْ الْخَلْقُ، حَتَّى تَرْفَعَ الْفَرَسُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا، حَشِيَّةً أَنْ تُصِيبَهُ)).

(100) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Allah ﷻ rəhməti yüz hissədən ibarət etdi.¹ Doxsan doqquzunu Özündə saxladı, bir hissəsini isə yer üzünə endirdi. Məhz onun sayəsində yaradılanlar bir-birinə rəhm edirlər.² Hətta, at öz balasını tapdaltmasın deyər, ayaqlarını yuxarı qaldırır.”³

¹ Ərəbcə rəhmət sözü Allaha aid edildikdə, yəni Quran və Sünnədə “Allahın rəhməti” deyildikdə, ya Allahın uca sifəti, ya da bu sifətin əsəri qəsd edilir. Cümlə quruluşundan bu sifətin hansı qismə dəlalət etdiyi bəlli olur. Məsələn, Uca Allahın “Allahın əmri gələcəkdir. Odur ki, onun tez gəlməsini istəməyin” ayəsindəki (ən-Nəhl, 1) “əmr” kəlməsi ikinci qismə aiddir, yəni əmr olunan – əzab gələcəkdir. Onun: “**Yaratmaq da, əmr etmək də Ona məxsusdur**” ayəsindəki (əl-Əraf, 54) “əmr” kəlməsi isə birinci qismə aiddir. Eləcə də, hədisdə (Səhih əl-Buxari, 4850) Allahın Cənnətə: “Sən Mənim rəhmətimdən, Mən sənə vasitənlə qullarımdan dilədiyim kimsəyə rəhm edərdim” sözündəki “rəhmət” kəlməsi ikinci qismə aiddir.

² Əbu Hureyrə ؓ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahın yüz rəhməti var. Allah bunlardan birini cinlərin, insanların, heyvanların və həşəratların arasına nazil etmişdir. Bu rəhmət sayəsində onlar bir-birinin halına acıyır və bir-birinə rəhm edirlər. Hətta, vəhşi heyvan öz balasına rəhm edir. Allah bu rəhmətlərin doxsan doqquzunu Özündə saxlamışdır ki, Qiyamət günü bununla Öz qullarına rəhm etsin” (Səhih Muslim, 7150).

³ Bu hədisi Buxari (6000) rəvayət etmişdir.

۵۵ - بَابُ الْوَصَاةِ بِالْجَارِ

55-ci fəsil. Qonşuya yaxşılıq etmək barədə tövsiyə

۱۰۱ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرٍ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَا زَالَ جِبْرِيلُ ﷺ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِثُهُ)).

(101) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Cəbrail ﷺ qonşu haqqında mənə o qədər tövsiyə etdi ki, hətta ona da mirasdan pay düşəcəyini güman etdim.^{1,2}

۱۰۲ - حَدَّثَنَا صَدَقَةُ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِي شَرِيحٍ الْحِزَاعِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُحْسِنْ إِلَى جَارِهِ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَبْئُثْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْنُتْ)).

(102) Əbu Şureyh əl-Xuzai³ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim Allaha və Axirət gününə iman gətirirsə,¹ qonşusuna yaxşılıq

¹ Cəbrailin ﷺ vaxtaşırı Peyğəmbərə ﷺ qonşuya yaxşılıq etmək barədə tövsiyə etməsi Cəbrailin ﷺ bu hökmü qanuniləşdirməsi demək deyildir. O, sadəcə vəhyi nazil edən mələkdir. Belə ki, şəriətdə nəyi etmək və nəyi etməmək barədə qərarı yalnız Müdrik Allah verir. Cəbrailin ﷺ bu tövsiyəni Peyğəmbərə ﷺ təkrar-təkrar xatırlatması qonşu haqqının nə dərəcədə vacib olduğundan xəbər verir. Qazı İyad demişdir: “İslam ayinlərini yerinə yetirən hər kəsə qonşusuna və qonağına yaxşılıq etməsi gərəkdir. Qonşunun haqlarını ödəmək və bu hüquqları qorumaq müsəlmanın borcudur. Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: “Allaha ibadət edin və heç bir şeyi Ona şərik qoşmayın! Valideynlərə, qohum-əqrəbaya, yetimlərə, kasıblara, yaxın və uzaq qonum-qonşuya, yol yoldaşına, müsafirə və sahib olduğunuz kölə və kənzlərə yaxşılıq edin! Həqiqətən, Allah lovğalıq edənləri və özünü öyənləri sevmir” (“ən-Nisa” surəsi, 36).

² Bu hədisi Buxari (6014), Muslim (6854), Əbu Davud (5152), Tirmizi (2068), İbn Macə (3673) və Əhməd (2/85; 160; 259) rəvayət etmişdir.

³ Əbu Şureyh Xuveylid ibn Amr əl-Xuzai رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Məkkənin fəthi günü İslamı qəbul etmişdir. Hicrətin 68-ci ilində vəfat etmişdir.

etsin.² Kim Allaha və Axirət gününə iman gətirirsə, qonağına ehtiram göstərsin.³ Kim Allaha və Axirət gününə iman gətirirsə,⁴ (ya) xeyir söyləsin, ya da sussun.^{5”6}

¹ Burada Peyğəmbərin ﷺ hər nəsihətinin əvvəlində “Kim Allaha və Axirət gününə inanırsa” deməsi əməlin qəlbə bağlı olmasına dəlalət edir. Yəni səmimi-qəlbdən Allaha və Axirət gününə iman gətirən adamın qəlbi həqiqi mənada islah olur və xeyirxah işlər görməyə can atır. Həqiqətən də, əməllərin islah edilməsi üçün qəlbin islah edilməsi gərkdir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Diqqət edin! Bədəndə bir ət parçası vardır. Əgər o islah olarsa, bütün bədən islah olar, yox, əgər korlanarsa, bütün bədən korlanır. Bilin ki, o *ət parçası* qəlbdir” (Səhih əl-Buxari, 52).

² Başqa bir rəvayətdə: “qonşusuna əziyyət verməsin” deyilir (Səhih Muslim, 174). Bu hədislərdən aydın olur ki, qonşu haqqına ümumən iki şey aiddir: qonşuya yaxşılıq etmək və ona əziyyət verməmək. Bu da, bütün yaxşılıqları və pislikləri özündə cəm edir.

³ 310-cu fəslin qeydlərinə bax.

⁴ İmanın tərifi: İmam Əbul-Huseyn Əli ibn Xələf ibn Bəttal əl-Maliki əl-Məğribi “Səhih əl-Buxari”ni şərh edərkən demişdir: “Sələflərdən və xələflərdən (keçmiş və indiki nəsilədən) olan əhli-sünnə alimləri ittifaq etmişlər ki, iman həm sözdür, həm də əməldir, həm artır, həm də azalır. İmanın artıb-azalmasına sübut isə Buxarinin “*Səhih*” əsərində dəlil gətirdiyi ayələrdir: “**Möminlərin imanı üstünə iman artırmaq üçün onların qəlbinə rahatlıq göndərən Odur**” (əl-Fəth, 4); “**Onlar Rəbbinə iman gətirmiş gənclər idi. Biz də onların hidayətini artırdıq**” (əl-Kəhf, 13); “**Allah doğru yolda olanların hidayətini artırır**” (Məryəm, 76); “**Doğru yolla gedənlərə gəldikdə isə Allah onlara hidayətini artırır və onları təqvalı olmağa müvəffəq edir**” (Muhəmməd, 17); “**...iman gətirənlərin imanı artsın**” (əl-Muddəssir, 31); “**İman gətirənlərə gəldikdə isə o surə onların imanını artırır**” (ət-Tovbə, 124); “**Bəzi adamlar (möminlərə): “Camaat sizə qarşı ordu toplayıbdır, onlardan qorxun!”– dedilər. Bu onların imanını daha da artırdı...**” (Ali-İmran, 173); “**Bu onların yalnız imanını və itaətini artırdı**” (əl-Əhzab, 22) Nəvəvi, 1/103.

⁵ Ömər ibn Abdul-Aziz ؓ demişdir: “Kim danışdığı sözün etdiyi əməllərə aid olduğunu hesab edərsə, ancaq özünə aid olan sözləri dilinə gətirər” (“Tarix Dəməşq”, 48/117).

⁶ Bu hədisi Buxari (6018), Muslim (176) rəvayət etmişdir.

٥٦ - بَابُ حَقِّ الْجَارِ

56-cı fəsil. Qonşunun haqqı

١٠٣ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حُمَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا ظَبْيَةَ الْكَلَاعِيَّ قَالَ: سَمِعْتُ الْمُقَدَّادَ بْنَ الْأَسْوَدِ يَقُولُ: سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَصْحَابَهُ عَنِ الزِّنَا؟ قَالُوا: حَرَامٌ، حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ، فَقَالَ: ((لَأَنْ يَزْنِيَ الرَّجُلُ بَعْثَرِ نِسْوَةٍ، أَيْسُرَ عَلَيْهِ مِنْ أَنْ يَزْنِيَ بِامْرَأَةٍ جَارِهِ))، وَسَأَلَهُمُ عَنِ السَّرِقَةِ؟ قَالُوا: حَرَامٌ، حَرَّمَهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَرَسُولُهُ، فَقَالَ: ((لَأَنْ يَسْرِقَ مِنْ عَشْرَةِ أَهْلِ أَبْنِيَاتٍ، أَيْسُرَ عَلَيْهِ مِنْ أَنْ يَسْرِقَ مِنْ بَيْتِ جَارِهِ)).

(103) Miqdad ibn Əsvəd rəvayət edir ki,¹ Peyğəmbər ﷺ səhabələr-dən zina barədə soruşdu. Onlar dedilər: “Haramdır, bunu Allah və Onun rəsulu haram buyurmuşdur.” O, dedi: “Kişinin on qadınla zina etməsi, (günah baxımından) onun üçün qonşusunun qadını ilə zina etməsindən daha yüngüldür.² Peyğəmbər ﷺ onlardan oğurluq barədə soruşdu. Onlar dedilər: “Haramdır, bunu Allah və Onun rəsulu haram buyurmuşdur.” O, dedi: “Kişinin on evdən oğurluq etməsi, (günah baxımından) onun üçün qonşusunun evindən oğurluq etməsindən daha yüngüldür.³”

¹ Bu hədisi Əhməd (6/8), Təbarani (6/80) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Burada “qonşusunun qadını” deyildikdə, qonşunun anası, bacısı, qızı və kənizi də buna aid edilir (Feydul-Qədir). Bu günahın olduqca ağır olduğu başqa bir hədisdə də öz təsdiqini tapmışdır. Rəvayət edilir ki, Abdullah ibn Məsud ؓ demişdir: “Bir dəfə mən Peyğəmbərdən ﷺ soruşdum: “Hansı günah Allah yanında ən böyük günah sayılır?” O, buyurdu: “Səni yaradan Allaha *başqa birisini* tay tutmaq!” Mən: “Doğrudan da, bu böyük günahdır” – dedim, sonra *yənə* soruşdum: “Bəs sonra hansıdır?” O, dedi: “Övladının səninlə birgə yemək yeyəcəyindən qorxub onu öldürmək!” Mən soruşdum: “Sonra hansıdır?” O, dedi: “Qonşunun zövcəsi ilə zina etmək!” (Səhih əl-Buxari, 4477).

³ Bu hədisdə Peyğəmbər ﷺ qonşunun arvadı ilə zina etməyin və ya qonşudan oğurluq etməyin, başqa cür desək, qonşunun namusuna və malına toxunmağın nə dərəcədə ağır günah olduğunu bildirir. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ bu günahların müsəlmana

haram buyrulduğunu xəbər verib demişdir: “Sizin qanınız, malınız və namusunuz, bu ayınız da və bu şəhəriniz də, bu gününüzün haramlığı kimi bir-birinizə haramdır” (Səhih əl-Buxari, 67). Demək, əgər müsəlmanın namusuna toxunmaq və malını oğurlamaq günah sayılırsa, bu günahla yanaşı, həm də bunu qonşuya etmək – yəni qonşunun haqqına girmək, ona əziyyət vermək daha böyük günah hesab edilir. Bu xüsusda İbn Qeyyim demişdir: “Ümumiyyətlə, murdar əməllər fəsad baxımından müxtəlif dərəcələrə bölünür. Aşna saxlamağın şəri, əlbəttə ki, zina etməyin şərinədən daha azdır. Habelə, etdiyi murdar əməli gizlədənin günahı, onu elan edənin günahından azdır. Beləsinin bağışlanması müəmmalıdır. Bu xüsusda Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ümmətimin hamısı əfv ediləcək. Yalnız açıq-aşkar *günah* işlədənlərdən başqa. *Məsələn* birisi gecə bir qələt edir və səhəri gün Allah onun bu qələtini ört-basdır etdiyi halda *dost-aşnasına*: “Ey filankəs, mən bu gecə filan, filan işləri görmüşəm” deyir. Gecə Rəbbi onun *günahının* üstünə örtük çəkir, səhər isə o, Allahın bu örtüyünü açır” (Səhih əl-Buxari, 6069). Həmçinin, əri olmayan qadınla zina etməyin günahı ərli qadınla zina etməkdən daha yüngüldür. Çünki evli qadınla zina etdikdə onun ərinə zülm etmiş və onun ailəsində fəsad törətmiş olur. Bunun isə günahı adi zinanın günahından daha böyükdür. Habelə, qonşunun həyat yoldaşı ilə zina etməyin günahı yad yerdəki qadınla zina etməyin günahından daha böyükdür. Çünki bu əməldə, qonşuya əziyyət vermək, üstəlik Allahın və Onun rəsulunun ﷺ qonşu haqları xüsusundakı əmrinə qarşı asilik vardır. Eləcə də, Allah yolunda vuruşan mücahidin zövcəsi ilə zina etməyin günahı, cihadda iştirak etməyən kimsənin zövcəsi ilə zina etməkdən daha böyükdür” (İğasətul-Ləhfən, 2/143-144).

۵۷- بَابُ يَبْدَأُ بِالْجَارِ

57-ci fəsil. Qonşudan başlamaq¹

۱۰۴- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورَّثُهُ)).

(104) İbn Ömər رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Cəbrail عليه السلام qonşu haqqında mənə o qədər tövsiyə etdi ki, mirasdan ona da pay düşəcəyini güman etdim.”²

۱۰۵- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ شَائِبٍ، وَأَبِي إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّهُ ذُبحَتْ لَهُ شَاةٌ، فَجَعَلَ يَقُولُ لِغُلَامِهِ: أَهْدَيْتَ لِحَارِنَا الْيَهُودِيَّ؟ أَهْدَيْتَ لِحَارِنَا الْيَهُودِيَّ؟ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورَّثُهُ)).

(105) Mucahid rəvayət edir ki, Abdullah ibn Amr رحمته الله bir qoç kəsirdi, sonra da xidmətçisindən soruşdu: “(Ətdən) yəhudi qonşumuza pay verdinmi? Yəhudi qonşumuza pay verdinmi?”³ Mən Peyğəmbərin ﷺ belə

¹ Yəni yaxşılıq etdikdə qonşudan başlamaq daha münasibdir.

² Bu hədisi Əbu Davud (4158), Tirmizi (2/132) Əhməd (2/305), İbn Hibban (1487) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Abdullah ibn Amr ibn Asın رحمته الله belə deməsi, səhabənin bu hədisindən düzgün nəticə çıxardığına və qonşuluq haqqının nəinki müsəlmana, hətta qeyri-müsəlmana da aid olduğunu başa düşdüyünə dəlalət edir. İslam alimləri qonşuların üç qismə bölündüyünü və hər birinin özünəməxsus haqları olduğunu demişlər: birincisi, həm müsəlman, həm də qohum olan qonşudur ki, qonşusu üzərində onun üç haqqı vardır: qohumluq haqqı, İslam haqqı və bir də qonşuluq haqqı; ikincisi, qohum olmayan müsəlman qonşudur ki, qonşusu üzərində onun iki haqqı vardır: İslam haqqı və bir də qonşuluq haqqı; üçüncüsü isə qohum olmayan kafir qonşudur ki, qonşusu üzərində onun bircə haqqı vardır: bu da, qonşuluq haqqıdır. Uca Allah qeyri-müsəlmanlarla da ədalətlə davranmağı buyurur:

dediyini eşitmişəm: “Cəbrail qonşu haqqında mənə o qədər tövsiyə etdi ki, mən mirasdan ona da pay düşəcəyini zənn etdim.”¹

۱۰۶ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ يَقُولُ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ، أَنَّ عُمَرَ حَدَّثَهُ، أَنَّهَا سَمِعَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ لِيُورَثَهُ)).

(106) Aişə رəvayət edir ki, mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Cəbrail ﷺ qonşu haqqında mənə o qədər tövsiyə etdi ki, mirasdan ona da pay düşəcəyini güman etdim.”²

“Allah din uğrunda sizinlə vuruşmayan və sizi öz diyarınızdan qovub çıxartmayan kimsələrə yaxşılıq etməni və onlarla insafla davranmanı sizə qadağan etmir. Şübhəsiz ki, Allah insaflı olanları sevir” (əl-Mumtəhənə, 8). Çox vaxt bu davranış onların İslam dinini qəbul etməsinə səbəb olur.

¹ Bu əsəri Tirmizi (1943) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

² 101-ci hədisin qeydlərinə bax.

۵۸ - بَابٌ يَهْدِي إِلَى أَقْرَبِهِمْ بَابًا

58-ci fəsil. Qapısı ən yaxın olan qonşuya hədiyyə vermək

۱۰۷ - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو عِمْرَانَ قَالَ: سَمِعْتُ طَلْحَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي جَارَيْنِ، فَإِلَى أَيِّهِمَا أُهْدِي؟ قَالَ: ((إِلَى أَقْرَبِهِمَا مِنْكَ بَابًا)).

(107) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “(Bir dəfə) mən (Peyğəmbərə ﷺ) dedim: “Ya Rəsulullah, mənim iki qonşum var. Mən hədiyyəni¹ onlardan hansı birinə verim?” O, dedi: “Qapısı ən yaxın olana!”²

۱۰۸ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، رَجُلٍ مِنْ بَنِي تَيْمٍ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي جَارَيْنِ، فَإِلَى أَيِّهِمَا أُهْدِي؟ قَالَ: ((أَقْرَبَهُمَا مِنْكَ بَابًا)).

(108) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “(Bir dəfə) mən (Peyğəmbərə ﷺ) dedim: “Ya Rəsulullah, mənim iki qonşum var. Mən hədiyyəni onlardan hansı birinə verim?” O, dedi: “Qapısı ən yaxın olana!”³

¹ Burada söhbət maddi imkanın məhdud olmasından gedir. Yəni əgər veriləcək hədiyyə cəmi bir dənədirsə, onu yaxın qonşuya vermək lazımdır. Hədiyyənin sayı çox olduğu təqdirdə isə, əlbəttə ki, qapısı ən yaxın olandan başlayaraq digər qonşulara da həmin hədiyyədən vermək daha yaxşıdır. Bu hədisdən belə nəticə çıxır ki, bir işi görməmişdən əvvəl onun caiz olub-olmadığını öyrənmək lazımdır.

² Bu hədisi Buxari (2259) və Əhməd (6/239) rəvayət etmişdir.

³ Bu hədis də “səhih” hədisdir.

٥٩ - بَابُ الْأَذْنَى فَلَاذْنَى مِنَ الْجِيرَانِ

59-cu fəsil. Ən yaxın və ən yaxın qonşular¹

١٠٩ - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ حُرَيْثٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ دِينَارٍ، عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْجَارِ، فَقَالَ: أَرْبَعِينَ دَارًا أَمَامَهُ، وَأَرْبَعِينَ خَلْفَهُ، وَأَرْبَعِينَ عَنْ يَمِينِهِ، وَأَرْبَعِينَ عَنْ يَسَارِهِ.

(109) Rəvayət edilir ki, Həsəndən² qonşu barədə soruşdular. O, dedi: “Evinin önündəki qırx ev, arxasındakı qırx ev, sağındakı qırx ev və solundakı qırx ev.”³

١١٠ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ بَجَالَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: وَلَا يَبْدَأُ بِجَارِهِ الْأَقْصَى قَبْلَ الْأَذْنَى، وَلَكِنْ يَبْدَأُ بِالْأَذْنَى قَبْلَ الْأَقْصَى.

(110) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “(Qonşusuna yaxşılıq etmək istəyən) adam yaxın qonşunu qoyub, uzaq qonşudan başlamamalı, əksinə, uzaq qonşudan əvvəl yaxın qonşudan başlamalıdır.”⁴

¹ İmam Buxari demək istəyir ki, qonşusuna yaxşılıq etmək istəyən adam yaxın qonşularından başlamalıdır.

² Söhbət məşhur İslam alimi Həsən əl-Bəsrindən رضي الله عنه gedir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

⁴ Bu hədisin isnadında keçən Əlqəmə ibn Bəcalə “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin əvvəlki fəsillərdə varid olmuş “səhih” hədislər onun mənasını təsdiqləyir.

٦٠ - بَابُ مَنْ أَغْلَقَ الْبَابَ عَلَى الْجَارِ

60-cı fəsil. Qapını qonşunun üzünə bağlayan kəs

١١١ - حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: لَقَدْ أَتَى عَلَيْنَا زَمَانٌ، أَوْ قَالَ: حِينٌ، وَمَا أَحَدٌ أَحَقُّ بِدِينَارِهِ وَدِرْهَمِهِ مِنْ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ، ثُمَّ الْآنَ الدِّينَارُ وَالْدِرْهَمُ أَحَبُّ إِلَيَّ أَحَدِنَا مِنْ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((كَمْ مِنْ جَارٍ مُتَعَلِّقٍ بِجَارِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقُولُ: يَا رَبِّ، هَذَا أَغْلَقَ بَابَهُ دُونِي، فَمَنْعَ مَعْرُوفَهُ)).

(111) İbn Ömər رضي الله عنه demişdir: “Vaxt var idi heç kəs özünün dinar və dirhəminə, müsəlman qardaşından daha haqlı olduğunu düşünmürdü.¹ İndi isə aramızdan kimlərəsə dinar və dirhəm müsəlman qardaşından daha əzizdir.² Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Neçə-neçə qon-

¹ Belə ki, səhabələr özlərinə istədiklərini, hətta bundan da artığını müsəlman qardaşları üçün istəyərdilər. Uca Allah Quranda onları belə vəsf edir: *“Mühacirlərdən əvvəl Mədinədə yurd salmış, sonra da iman gətirmiş kimsələr öz yanlarına hicrət edənləri sevir, onlara verdiklərinə görə qəlblərində peşmançılıq hissi duymurlar. Hətta, özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tuturlar. Nəfsinin tamahından qorunan kimsələr nicat tapanlardır”* (əl-Həşr, 9).

² Burada İbn Ömər رضي الله عنه müsəlmanların dünya malına aludə olduğunu, könüllərini ona bağladığını xəbər verir. O dövrdəkilər belə zəifləmişlərsə, onlardan sonra gələnlər necə?! Rəvayət edilir ki, Zubeyr ibn Adiy demişdir: *“Bir gün biz Ənəs ibn Malikin رضي الله عنه yanına gəlib ona Həccacın bizə verdiyi əziyyətlərdən şikayət etdik. Ənəs dedi: “Səbir edin! Çünki siz Rəbbinizə qovuşanadək yaşayacağınız hər sonrakı gün əvvəlkindən daha acınacaqlı olacaq. Mən bunu sizin Peyğəmbərinizdən ﷺ eşitmişəm”* (Səhih əl-Buxari, 7068). Həqiqətən də, müsəlmanlar getdikcə dinlərindən uzaq düşüb dinara və dirhəmə o qədər bağlanmışlar ki, nəinki qonşunun haqqını ödəmək, bundan da böyük haqları tapdalmışlar. Bəziləri isə hətta dinarın və dirhəmin quluna çevrilmiş, axırda da həlak olmuşlar. Bir zaman Peyğəmbər ﷺ demişdir: *“Vallahi, mən sizin yoxsulluğa məruz qalacağınızdan qorxmuram. Lakin mən sizdən əvvəlkilərə gen-bol həyat nəsib edildiyi kimi, sizə də firavan bir həyat nəsib edilməsindən, bu səbəbdən də, əvvəlkilər tək sizin də bir-birinizlə*

şu var ki, Qiyamət günü öz qonşusunun (yaxasından) yapışib deyəcəkdir: “Ey Rəbbim, bu (adam) öz qapısını mənim üzümə bağlamış və yaxşılıq etməkdən boyun qaçırmışdır.”¹

rəqabət aparmağınızdan və dünya malının onları məhv etdiyi kimi, sizi də məhv etməsindən qorxuram” (Səhih əl-Buxari, 3158).

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

٦١- بَابُ لَا يَشْبَعُ دُونَ جَارِهِ

61-ci fəsil. (Adam) qonşusu ac ola-ola öz qarnını doydurmamalıdır

١١٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بِشِيرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُسَاوِرِ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يُخْبِرُ ابْنَ الزُّبَيْرِ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَشْبَعُ وَجَارُهُ جَائِعٌ)).

(112) Rəvayət edilir ki, (bir dəfə) İbn Abbas رحمته الله İbn Zubeyrə رحمته الله dedi: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Qonşusu ac ola-ola öz qarnını doyduran kimsə (əsil) mömin sayıla bilməz.^{1’2}

¹ Burada söhbət möminin imanının kamilliyindən, vacib buyurulmuş imanın naqisliyindən gedir. Belə ki, mömin bəndə hər dəfə günah işlətdikdə, imanı bir qədər azalır. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Biriniz özü üçün istədiyini *müsləman* qardaşı üçün istəmədikcə *tam şəkildə* iman etmiş olmaz” (Səhih əl-Buxari, 13); digər bir hədisdə o, demişdir: “Zina edən adam zina etdiyi vaxt mömin sayıla bilməz. Oğurluq edən adam oğurluq etdiyi vaxt mömin sayıla bilməz. Şərab içən adam şərab içdiyi vaxt mömin sayıla bilməz” (Səhih Muslim, 202). Bu da, dəlildir ki, iman mömini birdəfəlik tərk etmir. Yalnız açıq-aydın küfr edənlər, yəni bu günahları halal sayan kimsələr istisnadır. Belə ki, Allahın və Peyğəmbərinin ﷺ qadağan etdiyi bir şeyi halal sayan hər kəs kafir sayılır. Bu fəsildəki hədisdən belə nəticə çıxır ki, qonşusu ac ola-ola öz qarnını doyduran kimsə haram iş görmüş sayılır.

² Bu əsəri Beyhəqi (19452), Təbərani (750) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

٦٢ - بَابُ يُكْثِرُ مَاءَ الْمَرْقِ فَيَقْسِمُ فِي الْجِيرَانِ

62-ci fəsil. Xörəyin suyunu çox edib qonşulara da pay vermək

١١٣ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: أَوْصَانِي خَلِيلِي ﷺ بِثَلَاثٍ: ((الْأُطْرَافِ، وَإِذَا صَنَعْتَ مَرْقَةً فَأَكْثِرْ مَاءَهَا، ثُمَّ انْظُرْ أَهْلَ بَيْتٍ مِنْ جِيرَانِكَ، فَأَصِْبْهُمْ مِنْهُ بِمَعْرُوفٍ، وَصَلِّ الصَّلَاةَ لَوْفَتِهَا، فَإِنْ وَجَدْتَ الْإِمَامَ قَدْ صَلَّى، فَقَدْ أَحْرَزْتَ صَلَاتَكَ، وَإِلَّا فَهِيَ نَافِلَةٌ)).

(113) Abdullah ibn Samit rəvayət edir ki, Əbu Zərr¹ demişdir: əziz dostum² mənə üç şeyi tövsiyə etmişdir:

– (Rəhbəriniz) əl və ya ayaq barmağı kəsik bir kölə olsa belə, eşit və itaət et;³

– xörək bişirdikdə, onun suyunu çox elə.⁴ Sonra qonşularından olan ev əhlinə nəzər sal⁵ və xörəkdən onlara da lazımı qədər ver;

¹ Əbu Zərr Cundəb ibn Cunadə əl-Ğifari ﷺ Peyğəmbərin səhabəsidir. İslam dinini ilk əvvəl qəbul etmiş, Məkkədən Mədinəyə hicrət etmiş və Peyğəmbərlə ﷺ bərabər bir çox döyüşlərdə iştirak etmiş səhabələrdəndir. Osmanın xilafəti dövründə vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nübələ, 10-cu tərcümeyi-hal).

² Əbu Zərr ﷺ burada Peyğəmbəri ﷺ qəsd edir.

³ Yəni üzərinizdə əmirlik edən adam zatıqırıq, bədəsil, dəyərsiz bir kölə olsa belə, onun əmrlərini dinləyib ona itaət etmək gərəkdir. İslam alimləri ittifaq etmişlər ki, kölə əmir seçilə bilməz. Amma əgər seçilmişsə, ona itaət etmək vacibdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu itaət, yalnız Allahın və Peyğəmbərinin ﷺ əmri ilə üst-üstə düşən əmrlərə aiddir. Çünki Peyğəmbər ﷺ hədislərin birində belə buyurmuşdur: “Allaha asilik etməkdə məxluqa itaət etmək olmaz!” (Sunən ət-Tirmizi, 1707). Bu itaət isə camaatın birliyi və onlardan kimsənin qanunun axıdılmaması üçündür.

⁴ Peyğəmbər ﷺ ona sadə bir şeyi tövsiyə edir. Belə ki, bunun üçün artıq pul xərcləmək lazım gəlmir, lakin buna baxmayaraq bir çox insanların bunu verməyə əli gəlmir. Burada Peyğəmbər ﷺ səhabəsinə, sadəcə öz qonşusuna diqqət yetirməyi buyurur. Əlbəttə ki, belə etmək qonşular arasında mehribançılıq yaradır.

⁵ Burada Peyğəmbər ﷺ Əbu Zərri ﷺ qonşusundan hal-əhval tutmağa təşviq edir.

– (hər) namazı öz vaxtında qıl. İmamın namaz qıldığını görsən (və camaatla birgə bir daha namaz qılsan), bu sənin üçün nafilə sayılar.¹ Bunu etməsən, artıq sən öz namazını yerinə yetirmiş olarsan.²

۱۱۴- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الصَّمَدِ الْعَمِّيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عِمْرَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((يَا أَبَا ذَرٍّ، إِذَا طَبَحْتَ مَرْقَةً فَأَكْتَمِزْ مَاءَ الْمَرْقَةِ، وَتَعَاهَدْ جِيرَانَكَ، أَوْ أَقْسِمَ فِي جِيرَانِكَ)).

(114) Əbu Zərr رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ey Əbu Zərr, xörək bişirəndə onun suyunu çox elə və qonşularını da (yemə-yə) çağır, yaxud qonşularınla da bölüş.”³

¹ Yəni əgər onlarla bərabər həmin namazı vaxtında təkrar qılsan, bu namaz sünnə olaraq qəbul edilir və buna görə artıq savab qazanarsan. Bu da, camaatın parçalanmaması üçün səbəbdir. Başqa bir hədisdə Abdullah ibn Samitin artıq belə zamana yetişdiyi xəbər verilir. Həmin hədisdə Əbul-Aliyə əl-Bərra rəvayət edir ki, *bir gün* İbn Ziyad namazı gecikdirdi. Bu vaxt Abdullah ibn Samit yanıma gəldi və mən onun üçün bir kürsü gətirdim. O, kürsüyə əyləşdikdən sonra mən ona İbn Ziyadın nə etdiyini xəbər verdim. Abdullah dodağını çeynədi və mənim buduma vurub dedi: “Sən məndən soruşduğun kimi, mən də Əbu Zərrdən soruşdum. Və mən sənin buduna vurduğum kimi, o da mənim buduma vurub dedi: “Sən məndən soruşduğun kimi, mən də Rəsulullahdan ﷺ soruşdum. Və mən sənın buduna vurduğum kimi, Rəsulullah ﷺ da mənim buduma vurub buyurdu: “Namazı vaxtında qıl! Və əgər *sonradan* onların həmin namazı qıldıklarını görsən, *onlarla birlikdə* bu namazı qıl və *qətiyyən* demə: “Mən bu namazı qılmışam, bir də *təkrar* qılmayacağam!” (Səhih Muslim 1469). Demək, camaatın parçalanmaması və müsəlman qanının axıdılmaması üçün başçının haqsızlıqlarına səbir edib ona itaət etmək vacibdir. Yalnız Allah və Rəsuluna ﷺ qarşı olan asiliklər istisnadır.

² Bu hədisi Əhməd (5/171), İbn Hibban (1718) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٦٣ - بَابُ خَيْرِ الْجِيرَانِ

63-cü fəsil. Ən xeyirli qonşu¹

١١٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا حَيْوَةُ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُرَحْبِيلُ بْنُ شَرِيكٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجُبَلِيَّ يُحَدِّثُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: ((خَيْرُ الْأَصْحَابِ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى خَيْرُهُمْ لِصَاحِبِهِ، وَخَيْرُ الْجِيرَانِ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى خَيْرُهُمْ لِجَارِهِ)).

(115) Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Uca Allah yanında dostların ən xeyirlisi öz dostuna yaxşılıq edəni, habelə, Uca Allah yanında qonşuların ən xeyirlisi öz qonşusuna yaxşılıq edənidir.”^{2,3}

¹ Yəni savabını Allahdan umaraq qonşuya yaxşılıq edib Allah yanında ən xeyirli qonşulardan sayılmaq. Qonşuların ən xeyirlisi isə öz qonşusuna daha çox yaxşılıq edənidir. Bu xüsusda varid olmuş hədislər adamı qonşusuna yaxşılıq etməyə təşviq edir. Və adam nə qədər çox yaxşılıq edərsə, bir o qədər Allah yanında hörməti artar. Lakin bir şərtlə ki, bütün bunlar Allah rızası üçün olsun. Uca Allah Onun rızasını qazanmaq üçün yaxşılıq edən möminləri Qurani Kərimdə belə vəsf edir: **“Onlar özlərinin istədikləri şeylərdən kasıba, yetimə və əsirə də verərlər və deyərlər: “Biz sizi yalnız Allahın Üzü xatirinə yedirdirik və sizdən nə bunun əvəzini, nə də minnətdarlıq gözləyirik!”** (əl-İnsan, 8-9). Allah yanında ən xeyirli qonşu olmaq üçün mömin adam ilk əvvəl Peyğəmbərin ﷺ hədislərində varid olmuş qonşu haqlarını öyrənməli, sonra da onları gözəl tərzdə həyata keçirməli, onları öz həyatında tətbiq etməlidir.

² Bu hədisdən açıq-aydın görünür ki, ən xeyirli dost və ən xeyirli qonşu olmaq üçün dostla və qonşuya yaxşılıq etmək gərəkdir. Bu hədis, həmçinin, bu məfhumun əksinin də eyni cür başa düşülməsinə dəlalət edir. Yəni Allah yanında dostların ən pisi öz dostuna pislik edəni, habelə, qonşuların ən pisi də öz qonşusuna pislik edənidir.

³ Bu hədisi Tirmizi (1/353), Darimi (2/215), Hakim (4/164), Əhməd (2/168) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

٦٤ - بَابُ الْجَارِ الصَّالِحِ

64-cü fəsil. Əməlisaleh qonşu¹

١١٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ: حَدَّثَنِي حُمَيْلٌ، عَنْ نَافِعِ بْنِ عَبْدِ الْحَارِثِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ: الْمَسْكَنُ الْوَاسِعُ، وَالْجَارُ الصَّالِحُ، وَالْمَرْكَبُ الْهَيَّئُ)).

(116) Nafi ibn Abdulharis ر.ه.ə rəvayət edir ki, ² Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Geniş ev,³ əməlisaleh qonşu⁴ və rahat minik⁵ müsəlman kişinin səadətindəndir.”

¹ İmam Buxarinin bu fəsildə varid etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ üç şeyi müsəlmanın səadətinə aid etmişdir. Digər bir hədisdə isə bunun dörd olduğunu xəbər verib demişdir: “Dörd şey səadətdəndir: əməlisaleh zövcə, geniş ev, əməlisaleh qonşu və rahat minik” (Səhih İbn Hibban, 1232; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 282; Səhih əl-Cami, 887).

² Bu hədisi Əhməd (3/407) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

³ Burada “geniş ev” deyildikdə, insanın rahatlığını təmin edən genişlik nəzərdə tutulur. Evin ehtiyacdən ziyadə geniş olması, ifrat dərəcədə mərtəbələrlə yüksəldilməsi, içində istifadə olunmayacaq otaqlar tikib, israfa yol verilməsi, əksinə, adamı həlak edir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ yataq barədə demişdir: “Yatağın biri kişinin özünün, biri zövcəsinin, üçüncüsü qonağının, dördüncüsü isə şeytanındır” (Səhih Muslim, 5573; Sunən Əbu Davud, 4142; Musnəd İmam Əhməd, 3/324; Səhih Əbu Davud, 9/142). Demək, adamın özü üçün, ailəsi üçün və bir də, qonağı üçün nəzərdə tutduğu yataqlardan əlavə, istifadəsiz saxladığı yataqların hamısı şeytanlar üçündür. Həqiqi mənada şeytan öz balaları ilə birlikdə belə evlərə doluşur.

⁴ Əməlisaleh qonşu o qonşudur ki, adam onun pislik etməyəcəyindən əmin olsun. Beləsi barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Vallahı, mömin deyil, vallahı, mömin deyil, vallahı, mömin deyil!” Soruşdular: “Kim, ya Rəsulullah?” Dedi: “Qonşusu, şərinədən əmin olmayan kimsə!” (Səhih əl-Buxari, 6016). Həqiqətən, əməlisaleh qonşu böyük nemətdir. O qonşu ki, öz gözəl əxlaqı və davranışı ilə adamın həm özünə, həm də ailəsinə təsir edir.

⁵ Uca Allahın yaratdığı minik heyvanları, həmçinin, digər minik vasitələri insanın rahatlığı üçündür. Bu xüsusda Qurani Kərimdə belə buyrulur: “**Atları, qatırları və**

uzunqulaqları sizə həm minik, həm də zinət olsun deyə Allah yaratdı. O, sizin hələ bilmədiyiniz bir çox şeyləri də yaradır” (ən-Nəhl, 8). Mömin adam bu neməti Allah üçün istifadə edir və beləliklə də, səadətə qovuşur. Fasiq insanlar isə bu cür rahat nemətləri Allahın rızasını qazanmağa yox, əksinə, günah işlərə sərf edir, Allahı qəzəbə gətirir və beləliklə də, bədbəxt olurlar. Əvvəldə qeyd etdiyimiz hədisdə bu üçündən əlavə dördüncüsü də – əməlisaleh zövcənin də səadətə aid olduğu zikr edilmişdir. Həmin hədisin sonunda Peyğəmbər ﷺ bu dördünün əksini zikr edib demişdir: “Dörd şey bədbəxtlikdir: pis zövcə, pis qonşu, pis minik və darısqal ev.”

٦٥ - بَابُ الْجَارِ السُّوءِ

65-ci fəsil. Pis qonşu

١١٧ - حَدَّثَنَا صَدَقَةُ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ هُوَ ابْنُ حَيَّانَ، عَنِ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ مِنْ دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَارِ السُّوءِ فِي دَارِ الْمَقَامِ، فَإِنَّ جَارَ الدُّنْيَا يَتَحَوَّلُ)).

(117) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə dua edər-di: “Allahım, sakin olduğum yurddakı pis qonşudan Sənə sığınırım. Dünya qonşusu¹ isə dəyişəndir.”²

١١٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَعْرَاءَ قَالَ: حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَقْتُلَ الرَّجُلُ جَارَهُ وَأَخَاهُ وَأَبَاهُ)).

¹ Hərçənd, bu dua bu kitabda ərəbcə (جَارِ الدُّنْيَا) “dünya qonşusu” ləfzi ilə varid olmuşdur, lakin İmam Nəsainin “Sunən” (5407), Hakimin “Mustədrək” (1/532), Əbu Yə’lanin “Musnəd” (6536) və İbn Əbu Şeybənin “Musənnəf” (25930) əsərlərində bu dua eyni isnadla ərəbcə (جَارِ الْبَادِيَةِ) “çöl qonşusu” ləfzi ilə varid olmuşdur. Üstəlik, bu mənanı qüvvətləndirən digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Sakin olduğunuz yurddakı qonşunun şərindən Allaha sığın! Səfər qonşusu isə çıxıb getmək istədiyi vaxt çıxıb gedər” (Mustədrək, 1/532; Musnəd İmam Əhməd, 3/346; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1443). Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində 3943-cü hədisi izah edərkən bu duadakı (جَارِ الدُّنْيَا) “dünya qonşusu” kəlməsinin “şəzz” (səhih isnadlarla varid olmuş hədislərə zidd olduğunu) demişdir. Demək, pis qonşudan Allaha sığınmaq üçün belə dua etmək lazımdır: “Allahummə, inni əuzu bika min caris-sui fi daril-muqami, fə innə carəl-badiyəti yətəhəvvəl (Allahım, sakin olduğum yurddakı pis qonşudan Sənə sığınırım. Çöl qonşusu isə dəyişəndir).”

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir.

(118) Əbu Musa¹ ﷺ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kişi öz qonşusunu, qardaşını və atasını öldürməyincə, Qiyamət qopmaz.”²

¹ Əbu Musa Abdullah ibn Qeys ibn Suleym əl-Əşari ət-Təməmi ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. İslam dinini Məkkədə qəbul etmişdir, sonra Həbəşistana hicrət etmiş və nəhayət, Xeybərin fəthindən üç gün sonra Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlmişdir. Peyğəmbər ﷺ onu Muaz ibn Cəbəl ilə birgə Yəmənə dəvətə göndərmişdir. Ömər ibn Əl-Fərvədi dövründə Bəsrənin, Osman ibn Əffan dövründə isə Kufənin valisi olmuşdur. Əbu Musa hicrətin 42-ci ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nübələ, 82-ci tərcümeyi-hal). Əbu Musanın ﷺ fəzilətinə dair varid olmuş hədisdə Peyğəmbər ﷺ ona belə demişdir: “Ey Əbu Musa, sənə Davudun səsi kimi məlahətli bir səs bəxş edilmişdir!” (Səhih əl-Buxari, 5048).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir. Digər hədisdə Əbu Musa ﷺ rəvayət etmişdir ki, (bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ (səhabələrinə): “Qiyamətə yaxın hərc olacaq” – dedi. Səhabələr: “Hərc nədir?” – deyər soruşdular. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Qətl etməkdir. Bu, sizin müşrikləri qətlə yetirməyiniz yox, əksinə, bir-birinizi qətlə yetirməyinizdir. İş o yerə gəlib çatacaq ki, adam öz qonşusunu, öz qardaşını, öz əmisini və əmisi oğlunu qətlə yetirəcək.” Səhabələr soruşdular: “Həmin vaxt biz müsəlmanların ağı başında olacaq?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “O dövrdəki ağıllı insanların əksəriyyəti gedəcək, yerinə başiboş insanlar gələcəkdir” (Musnəd İmam Əhməd, 4/391-392; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1682).

٦٦- بَابُ لَا يُؤْذِي جَارَهُ

66-cı fəsil. Qonşuya əziyyət verməmək

١١٩- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى مَوْلَى جَعْدَةَ بْنِ هُبَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قِيلَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ فُلَانَةً تَقُومُ اللَّيْلَ وَتَصُومُ النَّهَارَ، وَتَفْعَلُ، وَتَصَدَّقُ، وَتُؤْذِي جِيرَانَهَا بِلِسَانِهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَا خَيْرَ فِيهَا، هِيَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ))، قَالُوا: وَفُلَانَةٌ تُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ، وَتَصَدَّقُ بِأَنْوَارٍ، وَلَا تُؤْذِي أَحَدًا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((هِيَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ)).

(119) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki,¹ Peyğəmbərə ﷺ dedilər: “Ya Rəsulullah, filan qadın² gecəni namaz qılır, gündüzlər oruc tutur, yaxşı işlər görür, sədəqə paylayır, lakin qonşularına dili ilə əziyyət verir.”³ Rəsulullah ﷺ buyurdu: “O qadında xeyir yoxdur. O, Cəhənnəm əhlindəndir.”⁴

¹ Bu hədisi İbn Hibban (2054), Hakim (4/166), Əhməd (2/440) rəvayət etmiş və Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Bu, dəlildir ki, belə məqamlarda günah işlətməmiş kimsənin adının zikr olunmasına ehtiyac yoxdur. Əsas məqsəd buna dair hökmü öyrənməkdir.

³ Burada “dili ilə əziyyət verir” deyildikdə, qonşunun qeybətini etmək, onu söymək, ona lənət oxumaq, ona böhtan atmaq və başqa bu kimi əziyyətlər nəzərdə tutulur.

⁴ Diqqət edin, burada Peyğəmbər ﷺ bu qədər xeyirxah işlər müqabilində həmin qadının xeyirsiz olduğunu, üstəlik, Cəhənnəmlik olacağını xəbər verir. Bu da, o deməkdir ki, qonşuya əziyyət vermək adamı Cəhənnəmə sürükləyən amillərdən biridir. Və məlumdur ki, Cəhənnəm oduna girməyə səbəb olan hər bir əməl böyük günahlardan sayılır. Demək, qonşuya əziyyət vermək böyük günahdır (15-ci hədisin qeydlərinə bax). Hərçənd, namaz qılmaq və oruc tutmaq günahları silib aparır, lakin qonşuya əziyyət vermək böyük günah olduğundan bu yaxşılıqlar həmin günahı silə bilmir. Və əgər Allaha bu qədər ibadət edən adam həm xeyirsiz, həm də Cəhənnəm əhlindəndirsə, onda bəs Allaha ibadət etməyən, üstəlik, qonşusuna əziyyət verən kimsənin halı necə olacaq?! Əlbəttə ki, beləsinin aqibəti daha betər olacaqdır.

Onlar dedilər: “Filan qadın da yalnız vacib namazları qılır, yağsız pendirdən sədəqə verir,¹ heç kəsə də əziyyət vermir.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “O, Cənnət əhlindəndir.”

۱۲۰- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَارَةُ بْنُ غُرَابٍ، أَنَّ عَمَّةً لَهُ حَدَّثَتْهُ، أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَتْ: إِنَّ زَوْجَ إِحْدَانَا يُرِيدُهَا فَتَمْنَعُهُ نَفْسَهَا، إِمَّا أَنْ تَكُونَ غَضَبِي أَوْ لَمْ تَكُنْ نَشِيطَةً، فَهَلْ عَلَيْنَا فِي ذَلِكَ مِنْ حَرَجٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، إِنَّ مِنْ حَقِّهِ عَلَيْكَ أَنْ لَوْ أَرَادَكَ وَأَنْتِ عَلَى قَتَبٍ لَمْ تَمْنَعِيهِ، قَالَتْ: قُلْتُ لَهَا: إِحْدَانَا نَحِيضُ، وَلَيْسَ لَهَا وَلِزَوْجِهَا إِلَّا فِرَاشٌ وَاحِدٌ أَوْ لِحَافٌ وَاحِدٌ، فَكَيْفَ تَصْنَعُ؟ قَالَتْ: لَيْتَشَدَّ عَلَيْهَا إِزَارُهَا ثُمَّ تَنَامُ مَعَهُ، فَلَهُ مَا فَوْقَ ذَلِكَ، مَعَ أَبِي سَوْفَ أُخْبِرُكَ مَا صَنَعَ النَّبِيُّ ﷺ، إِنَّهُ كَانَ لَيَلْتِي مِنْهُ، فَطَحَنْتُ شَيْئًا مِنْ شَعِيرٍ، فَجَعَلْتُ لَهُ قُرْصًا، فَدَخَلَ فَرَدَّ الْبَابَ، وَدَخَلَ إِلَى الْمَسْجِدِ، وَكَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ أَغْلَقَ الْبَابَ، وَأَوْكَا الْقَرْبَةَ، وَأَكْفَأَ الْقَدَحَ، وَأَطْفَأَ الْمِصْبَاحَ، فَانْتَظَرْتُهُ أَنْ يَنْصَرِفَ فَأُطِعِمُهُ الْقُرْصَ، فَلَمْ يَنْصَرِفْ، حَتَّى غَلَبَنِي النَّوْمُ، وَأَوْجَعَهُ الْبَرْدُ، فَأَتَانِي فَأَقَامَنِي ثُمَّ قَالَ: ((أَدْفِنِي أَدْفِنِي))، فَقُلْتُ لَهُ: إِنِّي حَائِضٌ، فَقَالَ: ((وَإِنْ، أَكْشِفِي عَنْ فَحْدَيْكَ))، فَكَشَفْتُ لَهُ عَنْ فَحْدَيْ، فَوَضَعَ حَدَّهُ وَرَأْسَهُ عَلَى فَحْدَيْ حَتَّى دَفَعِيَ. فَأَقْبَلْتُ شَاةَ لِحَارِنَا دَاجِنَةً فَدَخَلْتُ، ثُمَّ عَمَدْتُ إِلَى الْقُرْصِ فَأَخَذْتُهُ، ثُمَّ أَدْبَرْتُ بِهِ. قَالَتْ: وَقَلِّفْتُ عَنْهُ، وَاسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ ﷺ فَبَادَرْتُهَا إِلَى الْبَابِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((خُذِي مَا أَدْرَكْتَ مِنْ قُرْصِكَ، وَلَا تُؤْذِي جَارِكَ فِي شَاتِهِ)).

¹ Hədisdən açıq-aydın görünür ki, bu qadın nə gecə namazı qılır, nə nafilə oruclarını tutur, yalnız vacib namazları yerinə yetirir və Allah yolunda elə də çox sədəqə vermir, lakin buna baxmayaraq, Peyğəmbər ﷺ onu Cənnətlə müjdələyir. Budur, qonşuya əziyyət verməməyin mükafatı! Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Altı şeyi (yerinə yetirəcəyinizə dair) mənə zəmanət verin, Cənnətə girəcəyinizə dair sizə zəmanət verim: danışdığınız zaman düz danışın, vəd verdikdə onu yerinə yetirin, sizə əmanət verilsə, onu yiyəsinə qaytarın, ayıb yerlərinizi *zinadan* qoruyun, gözünüzü *haram* buyurulanlardan çevirin və bir də əlinizlə heç kəsə əziyyət verməyin” (Səhih İbn Hibban, 107; Musnəd İmam Əhməd, 5/323; Mustədrək, 4/358-359; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1470).

(120) Rəvayət edilir ki, (bir dəfə) Umara ibn Ğurabın bibisi möminlərin anası¹ Aişədən ﷺ soruşdu: “Birimizin əri öz yoldaşı ilə yaxınlıq etmək istədikdə, qadın ya qəzəbli, ya da həvəssiz olduğuna görə ona yaxınlıq vermir. Buna görə bizə günah yazılırmı?” (Aişə) dedi: “Bəli (yazılır), çünki onun sənin üzərinə düşən haqqıdır ki, yəhər² üstündə belə səninlə yaxınlıq etmək istəsə, ona mane olmayasan.”³ (Umaranın bibisi) deyir ki, mən yenə ondan soruşdum: “Bizlərdən biri heyz gördüyü zaman – ər və arvadın da cəmi bir çarpayısı yaxud bir yorğanı varsa – (onda) nə etməlidir?” Aişə dedi: “Qoy o qadın ayıb yerini alt paltarı ilə bərk-bərk örtünsün, sonra da ərinin yanında yatsın. (Həmin vaxt) əri onunla cinsi əlaqədən başqa istədiyini edə bilər.”⁴ Bundan başqa, mən sənə Peyğəmbərin ﷺ (belə

¹ Uca Allah bu xüsusda buyurur: **“Peyğəmbər möminlərə onların özlərindən daha yaxındır. Zövcələri isə möminlərin analarıdır”** (əl-Əhzab, 6).

² Söhbət dəvənin belinə qoyulan yəhərdən gedir.

³ Qadın heç bir halda ərinin onunla yaxınlıq etməsindən imtina etməməlidir. Yalnız üzürlü hallar – heyz, nifas və başqa buna bənzər hallar istisnadır. Belə ki, Allah ər və arvad arasında olan bu ünsiyyəti rahatlıq vasitəsi etmişdir. Bu xüsusda Qurani Kərimdə belə buyrulur: **“Ünsiyyətdə rahatlıq tapasınız deyə, sizin üçün özünüzdən zövcələr yaratması, aranızda məhəbbət və mərhəmət salması da Allahın dəlillərindəndir. Həqiqətən, bunda düşünənlər üçün ibrətamiz dəlillər vardır”** (ər-Rum, 21). Qadın səbəbsiz yerə ərinin onunla yaxınlıq etməsinə mane olduqda isə ərinin haqqını tapdalaşmış olur. Belə olduğu təqdirdə mələklər ona lənət edir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kişi öz həyat yoldaşını yatağına çağırdığı zaman qadın *ona* yaxınlıq verməsə və əri *bu səbəbdən* ona qəzəbi tutmuş halda yatsa, mələklər səhərə qədər o qadına lənət oxuyar” (Səhih əl-Buxari, 3237); başqa bir hədisdə o, demişdir: “Biriniz öz zövcəsini yaxınlıq etməyə çağırdığı zaman, qadın təndir başında olsa belə, onun ehtiyacını ödəməlidir” (Sunən ət-Tirmizi, 1193; Sunən ən-Nəsai, 8971; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1202).

⁴ Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: **“O halda qadınlarmızla cinsi əlaqədən başqa istədiyinizi edə bilərsiniz!”** (Səhih Muslim, 694); digər bir hədisdə Aişə ﷺ demişdir: “Bizdən birimiz heyz olduğu və Peyğəmbər ﷺ ona toxunmaq istədiyi zaman *heyz görmüş zövcəsinə* fitə bağlamağı əmr edər, sonra da əllərini onun bədənində toxundurardı (Səhih əl-Buxari, 296); başqa bir hədisdə Ummu Sələmə ﷺ demişdir: “Mən Peyğəmbərlə ﷺ bərabər *üzərində naxışlar olan* bir əbaya bürünüb uzandığım zaman birdən heyz oldum. Mən

vəziyyətdə) nə etdiyini xəbər verəcəyəm. Peyğəmbərlə ﷺ keçirdiyim gecələrin birində mən arpanı üyüdüb, unundan onun üçün kökə bişirdim. Bu əsnada o içəri girdi və qapını bağlayıb məscidə daxil oldu.¹ O, adətən, yatmaq istədikdə, qapını kilidləyər, su tuluğunun ağzını bağlayar, qabların ağzını örtər və çırağı söndürərdi.² Mən gözlədim ki, gəlsin, həmin kökəni ona yedirdim. Lakin mən yuxuya gedənədək o gəlmədi.³ Nəhayət, ona soyuq dəydi. Onda, o gəlib məni oyatdı və: “Məni isit, məni isit!” – dedi. Mən də ona: “Heyzliyəm!” – dedim. O, buyurdu: “Eybi yox, budunun üstünü aç!” Mən budumun üstünü açdım və o, isinənədək üzünü, başını budumun üstünə qoydu. Bu vaxt qonşunun ələ öyrəşmiş qoçu içəri girdi. Sonra yaxınlaşıb kökəni götürdü və dönüb getdi. Mən onu dəf etmək istədikdə, Peyğəmbər ﷺ oyandı. Mən (qalxıb) qapıya tərəf yüyürdükdə, o, dedi: “Kökəni götür, amma qoça görə qonşuna əziyyət vermə!”⁴

۱۱۸ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو الرَّبِيعِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَأْمُرُ جَارَهُ بِوَأْتِئَةٍ)).

yavaşca qalxıb heyz paltarımı götürdüm. Paltarımı geyindikdən sonra Peyğəmbər ﷺ: “Olmaya, heyz gördün?” – deyə soruşdu. Mən: “Bəli!” – deyə cavab verdim. O, məni yanına çağırırdı və mən onunla birlikdə əbaya bürünüb yatdım (Səhih əl-Buxari, 298).

¹ Belə ki, Peyğəmbərin ﷺ hücrəsinin bir qapısı da məscidə açılırdı.

² Peyğəmbərin ﷺ bu sünnəsi bir çox “səhih” hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır. Həmin hədislərdən birində Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Qapıları kilidləyin, su tuluqlarının ağzını bağlayın, qabların ağzını bağlayın, qab-qacağın üstünü örtün və çıraqları söndürün. Çünki şeytan kilidli qapını, bağlı tuluğu və ağzı bağlı qabı açma bilməz. Bir də ki, siçan insanların evlərini yandıra bilər” (əl-Ədəbul-Mufrad, 1221).

³ Bu əsnada Peyğəmbər ﷺ namaz qılırdı.

⁴ Bu hədisin isnadında keçən Abdur-Rəhman ibn Ziyad əl-İfriqi “zəif”, Umarə ibn Ğurab “məchul” və onun bibisi “kimliyi bəlli olmayan” ravilərdir. Elə bu səbəblərdən dolayı, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin hədisdə deyilənlərin bir çoxu səhih hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır.

(121) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qonşusu şərindən əmin olmadığı¹ kimsə Cənnətə daxil olmaz.”²

¹ Bu, dəlildir ki, qonşusu şərindən əmin olmayan kimsə böyük günah sahibidir və Cəhənnəmlidir. Böyük günah sahibinin Cəhənnəmdə əbədi qalıb-qalmayacağı barədə isə artıq danışmışıq (64-cü hədisin qeydlərinə bax). Burada “şərindən əmin olmayan” deyildikdə, şərindən ehtiyat etmək nəzərdə tutulur. Bu xüsusda varid olmuş digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Sizə mömin barədə xəbər verimmi?! *Mömin* o kəsdir ki, insanlar onun, onların malına və canına xətər toxundurmayacağından əmin olsunlar. Müsəlman o kəsdir ki, onun dilindən və əlindən başqa insanlara zərər dəyməsin. Mücahid o kəsdir ki, Allaha itaətdə öz nəfsi ilə cihad etsin. Mühacir o kəsdir ki, xətalrı və günahları tərk etsin” (Musnəd İmam Əhməd, 6/21; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 549).

² Bu hədisi Buxari (6016) və Muslim (172) rəvayət etmişdir.

٦٧- بَابُ لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةً لِجَارَتِهَا وَلَوْ فَرَسْنُ شَاةٍ

**67-ci fəsil. Qadın öz qadın qonşusuna qoç dırnağı verməyi
özü üçün əskiklik hesab etməməlidir**

١٢٢- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُعَاذٍ الْأَشْهَلِيِّ، عَنْ جَدَّتِهِ، أَنَّهَا قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((يَا نِسَاءَ الْمُؤْمِنَاتِ، لَا تَحْقِرَنَّ امْرَأَةً مِنْكُمْ لِجَارَتِهَا، وَلَوْ كُرَاعُ شَاةٍ مُحَرَّقٍ)).

(122) Amr ibn Muaz əl-Əşhəlinin nənəsi¹ رحمته الله demişdir: “(Bir də-fə) Peyğəmbər ﷺ mənə belə buyurdu: “Ey mömin qadınlar! Heç biriniz qadın qonşusuna qızarmış qoç ayağı² verməyi özünə ar bilməsin.”³

¹ Bu qadının adı Həvvadır (Təkmil fil-Cərḥ vət-Tədil, 4/178).

² Yəni veriləcək hədiyyənin həcmi və ya dəyəri az olsa da, onu qonşuya verib onunla isti münasibət qurmaq gərəkdir. Çünki Allah yolunda edilən yaxşılığın savabı qat-qat artır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ buyurmuşdur: “Allah yalnız təmiz və halal olan (sədəqə-ni) qəbul edir. (Mömin) adamın təmiz və halal maldan verdiyi elə bir sədəqə yoxdur ki, Mərhəmətli Allah onu sağ Əli ilə götürməsin. Hətta bir xurma olsa belə, birinizin öz dayağını böyütdüyü kimi, bu sədəqə də Mərhəmətli Allahın Əlinin içində artıb dağdan böyük olar” (Səhih Muslim, 2389). Həmçinin Allah yolunda verilən sədəqənin miqdarı və dəyəri az olsa belə, Allah üçün olan əməl möminin Cəhənnəm odundan qurtulmasına səbəb olur. Peyğəmbər ﷺ Qiyamət günündən danışarkən demişdir: “Sonra Allah Öz quluna buyuracaq: “Mən sənə mal-dövlət verməmişdimmi?” O: “Vermişdin”– deyəcək. Sonra Allah buyuracaq: “Mən sənə peyğəmbər göndərməmişdimmi?” O: “Göndərmişdin”– deyəcək. Bundan sonra həmin adam əvvəlcə sağına, sonra da soluna baxacaq, lakin oddan başqa bir şey görməyəcək. Elə isə, heç olmasa yarım xurma *sədəqə* ilə özünüzdü Oddan qoruyun. Bunu tapmasanız, onda gözəl söz danışmaqla *canınızı qurtarın*” (Səhih əl-Buxari, 1413). Bu hədislər mömini davamlı olaraq sədəqə verməyə təşviq edir. Nə çox mömin insanlar var ki, filan qədər var-dövlətim olsa, filan qədər sədəqə verərəm deyir, Allah ona var-dövlət əta etdikdə isə nəinki sədəqə, heç vacib buyurulmuş zəkatı vermək yadına düşmür.

³ Bu hədisi Malik (1698), Əhməd (4/64; 5/377; 6/434), Darimi (1714) rəvayət etmişdir. Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۱۲۳ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ، يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ، لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةً لِجَارَتِهَا وَلَوْ فَرَسُنُ شَاةٍ)).

(123) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ey müsəlman qadınlar, ey müsəlman qadınlar! Sizdən heç biriniz qadın qonşusuna qoç dırnağı¹ verməyi özünə ar bilməsin.”²

¹ Hər iki hədisdə Peyğəmbər ﷺ hər bir möminə öz qonşusuna hədiyyə verib, onunla isti münasibət qurmağı buyurur. Mömin adam nəinki hədiyyə verməklə, hətta verilən bu növ hədiyyəni qəbul etməklə qonşusu ilə gözəl münasibət qurmalıdır. Qonşu qonşuya hədiyyə verdikdə, hədiyyəni götürən tərəf naşükür adam deyilsə, hədiyyənin dəyərli və ya dəyərsiz olduğuna baxmır, o saat öz-özünə: “Qonşum mənə diqqət yetirdi, mənə saydı, yemək hazırladıqda, mənə də yada saldı” – deyə düşünür və beləliklə də, qonşular arasında isti münasibət yaranır. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Məni qoyun ayağı yeməyə dəvət etsələr gedərəm; mənə qoyun ayağı hədiyyə etsələr qəbul edərəm” (Səhih əl-Buxari, 2568).

² Bu hədis də əvvəlki hədis kimi “səhih”dir.

٦٨ - بَابُ شِكَايَةِ الْجَارِ

68-ci fəsil. Qonşunun şikayəti¹

١٢٤ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عَيْسَى قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجَلَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي جَارًا يُؤْذِينِي، فَقَالَ: ((انْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَتَاعَكَ إِلَى الطَّرِيقِ))، فَانْطَلَقَ فَأَخْرِجَ مَتَاعَهُ، فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَيْهِ، فَقَالُوا: مَا شَأْنُكَ؟ قَالَ: لِي جَارٌ يُؤْذِينِي، فَذَكَرْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: ((انْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَتَاعَكَ إِلَى الطَّرِيقِ))، فَجَعَلُوا يَمْشُونَ: اللَّهُمَّ الْعَنَّهُ، اللَّهُمَّ أَخْزِهِ. فَأَتَاهُ فَقَالَ: ارْجِعْ إِلَى مَنْزِلِكَ، فَوَاللَّهِ لَا أُؤْذِيكَ.

(124) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, bir nəfər (Peyğəmbərə ﷺ): “Ya Rəsulullah, mənim bir qonşum var, mənə əziyyət verir”²– dedi. O, buyurdu: “Get evindəki əşyaları yola çıxart!” Adam gedib evindəki əşyaları bayıra çıxartdı. Camaat onun başına toplaşdı: “Sənə nə olub?”– deyər soruşdu. Adam dedi: “Qonşum mənə əziyyət verir. Mən bunu Peyğəmbərə ﷺ dedim, o da (məna): “Get evindəki əşyaları yola çıxart!”– deyər buyurdu. Onda camaat: “Ey Allah, ona lənət et! Ey Allah, onu rüsvay et!”– dedi. Bu xəbər qonşusuna çatdıqda, onun yanına gəlib dedi: “Qayıt evinə. Vallahi, daha sənə əziyyət verməyəcəyəm.”³

١٢٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَكِيمٍ الْأَوْدِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي عُمَرَ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ: شَكََا رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ جَارَهُ، فَقَالَ: ((احْمِلْ مَتَاعَكَ فَضَعْهُ عَلَى الطَّرِيقِ))، فَمَنْ مَرَّ بِهِ يَلْعَنُهُ،

¹ Burada “qonşunun şikayəti” deyildikdə, adamın öz qonşusu barədə səlahiyyətli şəxslərə şikayət etməsi nəzərdə tutulur.

² Hədisdən açıq-aydın görünür ki, səhabə pisliyə pisliklə cavab vermək istəmir, əziyyətə məruz qaldığı halda belə, nə edəcəyini Peyğəmbərdən ﷺ soruşur. Bu, dəlildir ki, adam hər bir işdə bilmədiyini bilənlərdən soruşmalı, ələlxüsus da şəriətə aid işlərdə öz-başına qərar verməməlidir.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

فَجَعَلَ كُلُّ مَنْ مَرَّ بِهِ يَلْعَنُهُ، فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: مَا لَقِيتُ مِنَ النَّاسِ؟ فَقَالَ: ((إِنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ فَوْقَ لَعْنَتِهِمْ))، ثُمَّ قَالَ لِلَّذِي شَكَا: كُفَيْتَ أَوْ نَحْوُهُ.

(125) Əbu Cuheyfə¹ demişdir: “Bir nəfər Peyğəmbərə ﷺ qonşusundan şikayət etdi. O da, ona belə buyurdu: “Evindəki əşyaları çıxart, qoy yola! Onun yanından keçən hər kəs ona lənət oxuyacaq.” Elə ki, onun yanından keçən hər kəs ona lənət oxumağa başladı, adam Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Mən camaatın filan söz dediyini eşitdim.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Şübhəsiz ki, Allahın lənəti onların lənətindən daha üstündür.” Sonra da şikayətçi: “Bu sənə yetər”, yaxud buna bənzər bir söz dedi.”²

۱۲۶ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو زُهَيْرٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَعْرَاءَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ ابْنِ مُبَشِّرٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَسْتَعْدِيهِ عَلَى جَارِهِ، فَبَيْنَا هُوَ قَاعِدٌ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ إِذْ أَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ، وَرَأَاهُ الرَّجُلُ وَهُوَ مُقَاوِمٌ رَجُلًا عَلَيْهِ ثِيَابٌ بَيَاضٌ عِنْدَ الْمَقَامِ حَيْثُ يُصَلُّونَ عَلَى الْجَنَائِزِ، فَأَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: يَا أَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ، مِنَ الرَّجُلِ الَّذِي رَأَيْتُ مَعَكَ مُقَاوِمَكَ عَلَيْهِ ثِيَابٌ بَيَاضٌ؟ قَالَ: أَقَدْ رَأَيْتَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: ((رَأَيْتَ خَيْرًا كَثِيرًا، ذَاكَ جَبْرِيلُ ﷺ رَسُولُ رَبِّي، مَا زَالَ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ جَاعِلٌ لَهُ مِيرَاثًا)).

(126) Cabir رضي الله عنه rəvayət edir ki, bir nəfər qonşusundan şikayət etmək üçün Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldi. O, rüknlə məqam³ arasında oturub gözləyərkən Peyğəmbər ﷺ oraya gəldi. Həmin adam Peyğəmbəri ﷺ məqamın yanında, cənazə namazı qılınan yerdə, ağ paltarlı bir kişi ilə üzbəüz dayandığını gördü. Sonra da onun yanına gəlib dedi: “Atam-anam sənə qurban, ya Rəsulullah! Sənin yanında gördüyüm, səninlə üzbəüz duran o ağ paltarlı kişi kim idi?” Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Sən onu gördünmü?”

¹ Əbu Cuheyfə Vəhb ibn Abdullah əs-Suvai رضي الله عنه Rəsulullahın ﷺ azyaşlı səhabələrindən, İbn Abbasın yaşıdlarındandır (Siyər Əlam ən-Nubələ, 44-cü tərcümeyi-hal).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin də “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

³ Yəni Kəbənin küncü ilə İbrahim aleyhissəlamın məqamı arasında.

Adam: “Bəli!” – deyə cavab verdi. Peyğəmbər ﷺ dedi: “Sən çoxlu xeyir gördün. O, Rəbbimin rəsulu Cəbrail ﷺ idi. Cəbrail qonşu haqqında mənə o qədər nəsihət etdi ki, mirasdan ona da pay düşəcəyini güman etdim.”¹

¹ Bu hədisin isnadında keçən Fədl ibn Mubəşşir “zəif” ravidir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadı “zəif” olsa da, axırındakı “o mənə qonşu haqqında o qədər nəsihət etdi ki, ona da mirasdan pay düşəcəyini zənn etdim” cümləsi “səhih”dir (101, 104, 105 və 106-cı hədislərə və onların qeydlərinə bax). Üstəlik, bu hədisənin bənzəri İmam Əhmədin nəql etdiyi rəvayətdə öz təsdiqini tapmışdır. Ənsardan olan bir səhabə rəvayət edir ki, bir dəfə mən əhli-əyalımla birgə Rəsulullahın ﷺ yanına getdim. Həmin vaxt o, bir kişi ilə üzbəüz durub söhbət edirdi. Mən bu söhbətin şəxsi söhbət olduğunu güman etdim və bir kənarda oturub *gözlədim*. Rəsulullahın ﷺ *söhbəti* o qədər uzandı ki, mən onun bu qədər uzun-uzadı ayaq üstə durmağına acıdım. Rəsulullah ﷺ söhbətini bitirdikdən (və həmin adam çıxıb getdikdən) sonra mən ona yaxınlaşıb dedim: “Ya Rəsulullah, bu adam söhbəti o qədər uzatdı ki, mən sənə bu qədər uzun-uzadı ayaq üstə durmağına acıdım.” Rəsulullah ﷺ soruşdu: “Bilirsənmi o kim idi?” Mən: “Xeyr, (bilmirəm)” – deyə cavab verdim. Onda Rəsulullah ﷺ dedi: “*Bu*, Cəbrail idi. O mənə qonşu haqqında o qədər nəsihət etdi ki, ona da mirasdan pay düşəcəyini güman etdim. Və əgər sən Cəbrailə salam versəydin, o sənə salamını alardı” (Musnəd, 5/32; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2572).

٦٩- بَابُ مَنْ آذَى جَارَهُ حَتَّى يَخْرُجَ

69-cu fəsil. Qonşusu (mənzilini) tərk edənədək ona əziyyət verən kəs

١٢٧- حَدَّثَنَا عِصَامُ بْنُ حَالِدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَرْطَاةُ بْنُ الْمُنْدَرِ قَالَ: سَمِعْتُ، يَعْنِي أَبَا عَامِرٍ الْحُمَيْصِيَّ، قَالَ: كَانَ ثَوْبَانُ يَقُولُ: ((مَا مِنْ رَجُلَيْنِ يَتَصَارِمَانِ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، فَيَهْلِكُ أَحَدُهُمَا، فَمَاتَا وَهُمَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الْمَصَارِمَةِ، إِلَّا هَلَكََا جَمِيعًا، وَمَا مِنْ جَارٍ يَظْلِمُ جَارَهُ وَيَقْهَرُهُ، حَتَّى يَحْمِلَهُ ذَلِكَ عَلَى أَنْ يَخْرُجَ مِنْ مَنْزِلِهِ، إِلَّا هَلَكََا)).

(127) Sovban¹ رحمته الله عليه demişdir: “Üç gündən artıq bir-birindən əlaqəni kəsən elə iki nəfər yoxdur ki, ikisindən biri həlak olmasın. Və əgər beləcə küsülü halda ölsələr, hər ikisi həlak olar.² Qonşusuna əziyyət verən, onu alçaldan, beləliklə də, onu öz evindən çıxardan elə bir adam yoxdur ki, həlak olmasın.^{3,4}

¹ Əbu Abdur-Rəhman Sovbən ibn Bucdud رحمته الله عليه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (Dəlilul-Falihin, 2/415).

² Növbəti fəsillərdəki 397, 398, 399, 402, 406, 407, 414 və 985 nömrəli hədislərə bax. O hədislərdə Peyğəmbər ﷺ küsülülüynün müsəlmana halal olmadığını, belə müsəlmanın haqdan sapdığını və nəhayət, Cənnətə girməyəcəyini xəbər vermişdir. Əlbəttə ki, burada söhbət salamı səbəbsiz yerə kəsməkdən gedir. Belə ki, lazım gəldikdə Peyğəmbər ﷺ günah işlətməmiş səhabəsindən salamı kəsərdi. Buna Kəb ibn Malikin رحمته الله عليه hekayəsini misal çəkmək olar. Peyğəmbər ﷺ səhabələri ilə birlikdə ona və ondan başqa iki səhabəyə əlli gün, yəni barələrində tövbə ayələri nazil olanadək salam verməmişdir.

³ Bu hədisdə qonşusuna əziyyət verib evindən çıxaran kimsənin həlak olduğu xəbər verilir. Bundan əvvəlki fəsildəki hədislərdə isə Peyğəmbərin ﷺ qonşusuna əziyyət verib evindən çıxaran kimsənin əməlinə nifrət etməsi, bu əməl sahibinə qarşı tədbir görməsi, bu işdə məzlumu dəstəkləməsi, üstəlik, insanların həmin zalıma bəddua edib lənət oxumaları və Peyğəmbərin ﷺ ona: “Şübhəsiz ki, Allahın lənəti onların lənətindən daha üstündür” – dediyi rəvayət edilir. Bütün bunlar qonşuya əziyyət verib evindən didərgin salmağın nə dərəcədə böyük günah olduğuna dəlalət edir.

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٧٠- بَابُ جَارِ الْيَهُودِيِّ

70-ci fəsil. Yəhudi qonşu

١٢٨- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا بَشِيرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَمْرٍو، وَعُلاَمُهُ يَسْلُحُ شَاةً، فَقَالَ: يَا غُلَامُ، إِذَا فَرَعْتَ فَأَبْدَأْ بِجَارِنَا الْيَهُودِيِّ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: الْيَهُودِيُّ أَصْلَحَكَ اللَّهُ؟ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يُوصِي بِالْجَارِ، حَتَّى حَشِينَا أَوْ رُئِينَا أَنَّهُ سَيُورَثُهُ.

(128) Mucahid demişdir: “Mən Abdullah ibn Amrın yanında ikən onun xidmətçisi (qurban kəsilmiş) qoçun dərisini soyurdu. Abdullah dedi: “Ay uşaq, (qoçu) soyub qurtardıqdan sonra (ətdən) ilk əvvəl yəhudi qonşumuza verərsən?” Camaatın arasından bir nəfər dedi: “Yəhudiyə?! Allah səni islah eləsin!” Abdullah dedi: “Peyğəmbər ﷺ qonşu haqqında bizə o qədər tövsiyə etdi ki, qorxduq və ya güman etdik ki, ona mirasdan pay düşəcək.”¹

¹ Bu hədisi Beyhəqi “Şoəbul-İman” əsərində (9117) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir. Bu hədis barədə əvvəldə danışmışdıq (105-ci hədisin qeydlərinə bax).

۷۱- بَابُ الْكَرَمِ

71-ci fəsil. Hörmətli olmaq

۱۲۹- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُهُ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: أَيُّ النَّاسِ أَكْرَمُ؟ قَالَ: ((أَكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفَاهُمْ))، قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ، قَالَ: ((فَأَكْرَمُ النَّاسِ يُوسُفُ بْنُ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنُ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنُ خَلِيلِ اللَّهِ))، قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ، قَالَ: ((فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ تَسْأَلُونِي؟)) قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: ((فَخِيَارُكُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَتَّهُوا)).

(129) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “(Bir dəfə səhabələr) Rəsulullahdan ﷺ soruşdular: “İnsanların ən hörmətli kimdir?” O, dedi: “Onların ən hörmətli Allahdan ən çox qorxanıdır.”¹ (Səhabələr) dedilər: “Biz səndən bu haqda soruşmuruq.” O, dedi: “Allahın sevimli dostu İbrahimin oğlu İshaq peyğəmbərin oğlu Yaqub peyğəmbərin oğlu Yusuf peyğəmbərdir.” Onlar dedilər: “Biz səndən bu haqda soruşmuruq.” O, dedi: “Yəqin ki, siz məndən ərəblərin əcdadı barədə soruşursunuz?”² Onlar: “Bəli!” – dedilər.

¹ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Ey insanlar! Biz sizi kişi və qadıdan yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız deyər, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Şübhəsiz ki, Allah yanında ən hörmətli olanınız *Ondan* ən çox qorxanıdır” (əl-Hucurat, 13). Tabiinlərdən olmuş Talq ibn Həbib “təqva” (qorxmaq) kəlməsinə belə tərif vermişdir: “Təqva: Allahın nuru üzərində (Kitab və Sünnəyə uyğun), savabını da Allahdan umaraq, Allaha itaət etmək və Allahın nuru üzərində, Allahın əzabından qorxaraq Allaha asi olan işlərdən çəkinmək” (Musənnəf ibn Əbu Şeybə, 30993). Ayə və hədisdən aydın olur ki, insanların ən hörmətliələrindən olmaq üçün adamın zahiri yox, daxili, yəni qəlbi düzəlməlidir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Allah sizin nə qiyafənizə, nə də ki var-dövlətinizə baxır, lakin O sizin qəlbinizə və əməllərinizə baxır” (Səhih Muslim, 4651).

² Burada Peyğəmbərin ﷺ hər üç cavabı ən hörmətli olanlara aiddir. Lakin səhabələri maraqlandıran şey bu cavabların üçüncüsü idi.

Onda, o belə buyurdu: “(Biləsiniz ki,) cahiliyyət dövründə xeyirli olanlarınız, əgər şəriəti anlasalar,¹ İslamda da xeyirli olacaqlar.”²

¹ Bu, dəlildir ki, adam Peyğəmbərin ﷺ nəslindən olsa belə, İslam dinini qəbul edib ona əməl etməyincə Allah yanında ən hörmətliyərdən sayıla bilməz. Sayılsaydı, Peyğəmbərin ﷺ əmisi Əbu Ləhəb sayılardı. Lakin kafir olduğu üçün Allah onun Cəhənnəm əhlindən olduğunu o hələ həyatda ikən Peyğəmbərə ﷺ xəbər vermişdir. Demək, insanlar arasında xeyirxah əməl sahibi kimi hörmət qazanmış kafirin və cahilin Allah yanında hörməti ola bilməz. Allah yanında hörmətli olmaq üçün müsəlman olmaq və bu dində deyilənlərə riayət etmək gərəkdir. Qeyd edək ki, adamın Allaha və Peyğəmbərə ﷺ olan itaəti artdıqca təqvası artır, təqva artdıqca da Allah yanında olan hörməti artır. Bu dini olduğu kimi başa düşmək isə hər adama nəsisb olmur. Yalnız Allahın xeyir nəsisb etmək istədiyini kimsə bu dini düzgün başa düşə bilər. Allahın istədiyini kimsələrdən olmaq üçün isə Qurandakı bu ayəyə əməl etmək gərəkdir: **“De: “Əgər siz Allahı sevirsinizsə, mənim ardımca gəlin ki, Allah da sizi sevsin və günahlarınızı bağışlasın. Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir”** (Ali-İmran, 31).

² Bu hədisi Buxari (3353), Muslim (3611) və Əhməd (2/431) rəvayət etmişdir.

۷۲- بَابُ الْإِحْسَانِ إِلَى الْبَرِّ وَالْفَاجِرِ

72-ci fəsil. Həm itaətkara, həm də günahkara yaxşılıq etmək¹

۱۳۰- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: حَدَّثَنَا سَالِمُ بْنُ أَبِي حفصَةَ، عَنْ مُنْذِرِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحَنْفِيَّةِ فِي قَوْلِهِ: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾، قَالَ: هِيَ مُسْجَلَةٌ لِلْبَرِّ وَالْفَاجِرِ.
قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: مُسْجَلَةٌ مُرْسَلَةٌ.

(130) Muhəmməd ibn Əli – İbnul-Hənəfiyyə:² “Yaxşılığın əvəzi ancaq yaxşılıq deyilmi?”³ ayəsini izah edib demişdir: “Ayə həm itaətkar, həm də günahkar üçün yazılmışdır.”⁴

Əbu Abdullah dedi: “Əbu Ubeydə demişdir: “Yazılmışdır, yəni göndərilmişdir.”⁵

¹ Nəinki insanlara, hətta heyvanlarla belə yaxşılıq etmək müsəlman əxlaqındandır. Əbu Hureyrənin ﷺ rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bir dəfə bir adam yolla gedərkən bərk susadı və bir quyuya enib su içdi. Sonra quyudan bayıra çıxdıqda bir itin susuzluqdan ləhlədiyini və yaş torpaq yaladığını görüb öz-özünə: “Mən susadığım kimi, bu it də susamışdır” – dedi və quyuya enib ayaqqabısını su ilə doldurdu. Sonra ayaqqabısını dişləri ilə tutub quyudan çıxdı və itə su verdi. Allah da ona *bunun* əvəzini verdi və onu bağışladı.” *Səhabələr* dedilər: “Ya Rəsulullah, məgər heyvanlara etdiyimiz yaxşılıqlara görə də bizə savab yazılır?” O buyurdu: “Hər bir canlıya göstərdiyin qayğıya görə savab vardır” (Səhih əl-Buxari, 2363).

² Bu Muhəmməd, Əli ibn Əbu Talibin ﷺ Həsən və Hüseyndən ﷺ sonra ən fəzilətli oğlu sayılır. O, Muhəmməd ibnül-Hənəfiyyə kimi tanınmışdır. Hənəfiyyə onun anasıdır. Adı Xovlə bint Cəfərdir. Bu qadın Əbu Bəkrin xilafəti dövründə Bəni-Hənifə qəbiləsindən cariyə götürülmüş və Əli ibn Əbu Talibə ﷺ nəsim olmuşdur (Siyər Əlam ən-Nubələ, 36-cı tərcümeyi-hal).

³ “ər-Rəhman” surəsi, 60.

⁴ Yəni bu “yaxşılıq” bütün insanlara şamil edilir. Allaha müti olan adama yaxşılıq etdikdə onunla isti münasibət qurursan və öz hərəkətinlə onu da xeyirxah işlər görməyə təhrik edirsən. Günahkar adama yaxşılıq etdikdə isə onun qəlbini İslama isinişdirmiş olursan, yaxud onun şəmindən qorunmuş olursan.

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir.

٧٣- بَابُ فَضْلِ مَنْ يَعُولُ يَتِيمًا

73-cü fəsil. Yetimə baxan kimsənin fəziləti

١٣١- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: ((السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمَسَاكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَكَالَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ)).

(131) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Dul qadınlara ¹ və kasıblara əl tutan kimsə Allah yolunda vuruşan mücahidə, həmçinin, gündüzlər oruc tutub, gecələr namaz qılan kimsəyə bənzəyir.”²

¹ Burada söhbət əri ölmüş yaxud ərindən boşanmış və heç bir himayədarı olmayan qadınlardan gedir. Və əgər bu qadının yanında övladı varsa, ona baxan adam onun övladına da baxmış olur. Bundan da İmam Buxarinin nə üçün bu fəsildə bu hədisi nəql etdiyi aydın olur. Dul qadına və kasıba qayğı göstərmək barədə varid olmuş digər hədisdə Abdullah ibn Əbu Əufə رضي الله عنه demişdir: “Rəsulullah ﷺ çox vaxt zikr edər, boş sözlər danışmaz, namazı uzadar, xütbəni isə qısa edər, üstəlik, dul qadınlara və kasıblara baş çəkib, onların ehtiyaclarını ödəməyi özünə ar bilməzdi” (Sunən ən-Nəsai, 1425; Səhih əl-Cami, 5005).

² Bu hədisi Buxari (5353), Muslim (7659), Tirmizi (2096), İbn Macə (2140) və Əhməd (2/361) rəvayət etmişdir.

٧٤ - بَابُ فَضْلِ مَنْ يَعُولُ يَتِيمًا لَهُ

74-cü fəsil. Öz yetiminə baxan kimsənin fəziləti¹

١٣٢ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: جَاءَتْنِي امْرَأَةٌ مَعَهَا ابْنَتَانِ لَهَا، فَسَأَلَتْنِي فَلَمْ أَجِدْ عِنْدِي إِلَّا ثَمْرَةً وَاحِدَةً، فَأَعْطَيْتُهَا، فَقَسَمَتْهَا بَيْنَ ابْنَتَيْهَا، ثُمَّ قَامَتْ فَحَرَجَتْ، فَدَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَحَدَّثَنِي، فَقَالَ: ((مَنْ يَلِي مِنْ هَذِهِ الْبَنَاتِ شَيْئًا، فَأَحْسَنَ إِلَيْهِنَّ، كُنَّ لَهُ سِتْرًا مِنَ النَّارِ)).

(132) Peyğəmbərin ﷺ zövcəsi Aişə رضي الله عنها demişdir: “Bir qadın² iki qızı ilə birgə yanıma gəlib məndən *yeməyə bir şey* istədi. Məndə bircə dənə xurma var idi. Mən xurmanı ona verdim, o da, onu iki yerə bölüb qızlarının hər birinə yarısını verdi, *özünü isə ondan yemədi*. Qadın durub getdikdən *bir qədər* sonra Peyğəmbər ﷺ içəri daxil oldu. Mən bu hadisəni ona danışdıqda, o, belə buyurdu: “Kim qız uşaqlarına³ böyüklük edib, onların qayğısına qalsa, bu qızlar onu Cəhənnəm odundan qoruyan bir sipər olar.”⁴

¹ Bu fəslin ünvanına ancaq “öz” əvəzliyi əlavə edilmişdir. Bu da, o deməkdir ki, öz yetiminə baxmaq başqasının yetiminə baxmaqdan daha əfzəldir, savabı da daha çoxdur. Belə ki, doğmalarının yetiminə baxan adam həm yetimə baxmağın, həm də qohuma yaxşılıq etməyin savabını qazanır. Demək, əri ölmüş qadın öz yetiminə baxarsa, ikiqat savab qazanmış olur.

² İmam Buxarinin bu fəsildə bu hədisi nəql etməsi onun fiqhindən (hədisləri düzgün başa düşməsindən) xəbər verir. O, fəsilə belə ünvan qoymaqla hədisdə zikr olunan qadının dul qadın olduğunu demək istəyir.

³ Peyğəmbərin ﷺ bu sözü xüsusi mənada başa düşülməməlidir. Belə ki, yetim istər qız uşağı olsun, istərsə oğlan uşağı, onlardan hər birinin qayğısına qalmaq mömin adamı Cəhənnəm odundan qoruyur. Sadəcə olaraq, qız uşağının qayğıya daha çox ehtiyacı olur.

⁴ Bu hədisi Buxari (1418) rəvayət etmişdir.

٧٥- بَابُ فَضْلِ مَنْ يَعُولُ يَتِيمًا مِنْ أَبَوَيْهِ

75-ci fəsil. Hər iki valideynini itirmiş yetimə baxan kimsənin fəziləti

١٣٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ صَفْوَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي أُتَيْسَةُ، عَنْ أُمِّ سَعِيدٍ بِنْتِ مُرَّةَ الْفَهْرِيِّ، عَنْ أَبِيهَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ، أَوْ كَهَذِهِ مِنْ هَذِهِ))، شَكَ سُفْيَانُ فِي الْوُسْطَى وَالَّتِي تَلِي الْإِثْمَامَ.

(133) Ummu Səid bint Murra əl-Fihri atasından رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Mən və yetimin hamisi Cənnətdə bu iki barmaq kimi və ya bunların nisbətinə bənzər olacağıq.¹”

¹ Yetimin hamisinin Cənnətdə Peyğəmbərə ﷺ yaxın olması onunla bir yerdə və onun mərtəbəsində olması demək deyil. Belə ki, Peyğəmbərin ﷺ Cənnətdəki yeri digərlərindən üstün olacaqdır. Bu xüsusda rəvayət edilmiş hədisdə Səmurə ibn Cundəb رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ çox vaxt sübh namazını qıldıqdan sonra üzünü bizə tərəf çevirib: “Sizlərdən kim bu gecə yuxu görüb?” – deyər soruşardı. Yuxu görən adam öz yuxusunu danışar, o da, ona: “Allahın istədiyi oldu!” – deyər. Bir gün yenə soruşdu: “Sizlərdən bu gecə yuxu görən olubmu?” Biz: “Xeyr!” – deyər cavab verdik. Dedi: “Mən isə bu gecə yuxuda iki nəfər gördüm. Onlar mənim yanıma gəldilər və əlimdən tutub müqəddəs torpağa (Şama) apardılar. Bir də gördüm ki, bir nəfər yerdə oturub, başqa birisi də əlində dəmir qarmaq onun başı üstündə dayanıb. O, qarmağı oturan adamın orduna soxub onun ağzının bir tərəfini qafasına qədər cırır, sonra da bu qaydada onun ağzının digər tərəfini cırırdı. Bu əsnada ağzının əvvəl cırılan tərəfi sağalır və o, təzədən həmin tərəfi cırırdı. Mən: “Bu nədir?” – deyər soruşdum. O iki nəfər mənə: “Get!” – dedi. Biz yolumuza davam etdik. Nəhayət, arxası üstə yerə uzanmış bir nəfərin yanına gəldik. Onun başı üstündə başqa birisi dayanmışdı, əlində də böyük bir daş var idi. O, bu daşla uzanmış adamın başını əzirdi. Daşı hər dəfə onun başına vurduqda, daş yumbalanıb gedirdi. Gedib daşı götürüb uzanan adamın yanına qayıdanadək onun başı bitişərək əvvəlki halına qayıdırdı. Adam gəlib yenə onun başını əzirdi. Mən: “Bu kimdir?” – deyər soruşdum. Mənə: “Get!” – dedilər. Biz yolumuza davam etdik. Nəhayət, gəlib təndirə bənzər, üstü dar, altı geniş bir oyuğa çatdıq. Bu oyuğun altında atəş alovlanırdı. Alov hər dəfə günahkarlara yaxınlaşdıqda, onlar yuxarı qalxırdılar, hətta, az qalır ki, oradan bayıra çıxsınlar, alov səngidikdə isə geri çəkildilər. Orada lüt kişi və qadınlar var idi. Mən: “Bunlar kimdir?” – deyər soruşdum. Mənə:

Sufyan¹ (bunu deyərkən) orta barmağı ilə işarə barmağını birləşdirdi.²

۱۳۴- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَنْصُورٌ، عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّ يَتِيمًا كَانَ يَحْضُرُ طَعَامَ ابْنِ عُمَرَ، فَدَعَا بِطَعَامٍ ذَاتِ يَوْمٍ، فَطَلَبَ يَتِيمَهُ فَلَمْ يَجِدْهُ، فَجَاءَ بَعْدَمَا فَرَعَ ابْنُ عُمَرَ، فَدَعَا لَهُ ابْنُ عُمَرَ بِطَعَامٍ، لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُمْ، فَجَاءَهُ بِسَوِيقٍ وَعَسَلٍ، فَقَالَ: ذُوْنَكَ هَذَا، فَوَاللَّهِ مَا عُيْنْتُ، يَقُولُ الْحَسَنُ: وَابْنُ عُمَرَ وَاللَّهِ مَا عُيِنَ.

“Get!” – dedilər. Biz yolumuza davam etdik. Nəhayət, gəlib *suyu* qandan olan bir çaya çatdıq. Çayın ortasında bir nəfər durmuşdu. Kənarında isə başqa birisi dayanmışdı, qarşısında da çoxlu daşlar var idi. Çayın içindəki adam sahilə çıxmaq istədikdə, sahiləki adam daşla onun ağzından vurur və o, öz yerinə qayıdırdı. Beləcə, o hər dəfə sahilə çıxmaq istədikdə sahiləki adam daşla onun ağzından vurur və o, öz yerinə qayıdırdı. Mən: “Bu nədir?” – deyə soruşdum. *Mənə*: “Get!” – dedilər. Biz yolumuza davam etdik. Nəhayət, yaşıl bir bağa çatdıq. Bağda böyük bir ağac var idi; ağacın dibində də ixtiyar bir qoca və bir dəstə uşaq. Bir nəfər də ağacın yanında oturub qarşısındakı odu alovlandırırdı. Sonra *yoldaşlarım* məni ağaca qaldırdılar və məni elə bir evə daxil etdilər ki, indiyədək bundan gözəlini görməmişdim. Orada qocalar, cavanlar, qadınlar və uşaqlar var idi. Sonra məni oradan çıxardıb bir az da yuxarı qaldırdılar və əvvəlkindən daha gözəl və daha yaxşı bir evə daxil etdilər. Orada qocalar və cavanlar var idi. Mən *o iki nəfərə* dedim: “Bu gecə siz məni çox gəzdirdiniz. İndi isə gördüklərim barədə mənə xəbər verin.” Onlar dedilər: “Bəli, ağzı cırılan adama gəlincə, o, bir yalançıdır. *Dünyada ikən* o, yalan danışardı və onun bu yalanı hər tərəfə yayılırdı. Qiyamət gününədək onun ağzı beləcə cırılacaq. Başı əzilən adam isə o kimsədir ki, Allah ona Quranı öyrətmiş, lakin o gecələr (namaza) yatıb qalmış, gündüzlər isə Qurandakılara əməl etməmişdir. Qiyamət gününədək onun başı beləcə əziləcək. Dəlikdə gördüyün adamlar zinakarlardır. Çayın içində gördüklərin isə sələm yeyənlərdir. Ağacın dibindəki ixtiyar qoca İbrahim, ətrafındakı uşaqlar isə insanların övladlarıdır. Odu alovlandıran isə Cəhənnəmin gözətçisi – Malikdir. Daxil olduğun birinci ev bütün möminlərin evi, bu gördüyün ev isə şəhidlərin evidir. Mən Cəbrailəm, bu da, Mikaildir. Qaldır başını.” Mən yuxarı baxıb başım üzərində buluda bənzər bir şey gördüm. Onlar: “Bu sənin mənzilindir” – dedilər. Mən dedim: “Qoyun mən öz mənzilimə daxil olum!” Onlar dedilər: “Sənin hələ tamamlamadığın ömrün qalıb. Əgər ömrünü tamamlamış olsaydın, mənzilinə girərdin” (Səhih əl-Buxari, 1386).

¹ Sufyan ibn Uyeynə bu hədisin ravilərindən biridir, Buxarinin şeyxinin şeyxidir.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

(134) Həsən (əl-Bəsri) rəvayət edir ki, yetim bir oğlan İbn Ömər ilə birgə yemək yeyərdi. Bir gün İbn Ömər yemək gətizdirib yetimi də çağırırdı, lakin onu tapmadı. İbn Ömər yeməyi yeyib qurtardıqdan sonra yetim gəlib çıxdı. İbn Ömər onun üçün yemək gətirməyi buyurdu. Lakin evdə yemək qalmamışdı. İbn Ömər ona sıyıq və bal verib dedi: “Bu sənin üçün azdır. Ancaq vallahi ki, səni aldatmayıblar.” Həsən dedi: “Vallahi ki, İbn Ömər də aldanmadı.”¹

۱۳۵- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا))، وَقَالَ بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى.

(135) Səhl ibn Səd² rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ orta barmağı ilə işarə barmağını birləşdirib dedi: “Mən və yetimin hamisi Cənnətdə bu cür olacağıq.”³

۱۳۶- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ خَالِدٍ بْنُ وَرْدَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ حَفْصٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ كَانَ لَا يَأْكُلُ طَعَامًا إِلَّا وَعَلَى خِوَانِهِ يَتِيمٌ.

(136) Əbu Bəkr ibn Həfs rəvayət edir ki, Abdullah (ibn Ömər) yemək yedikdə, həmişə süfrəsinin başında yetim⁴ olardı.⁵

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Lakin İbn Ömər süfrəsinin başında həmişə yetimin olması 136-cı hədisdə öz təsdiqini tapmışdır.

² Əbul-Abbəs Səhl ibn Səd ibn Malik əl-Ənsari əl-Xəzrəci əs-Saidi ﷺ Peyğəmbərin səhabəsidir. Hicrətin 91-ci ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 72-ci tərcümeyi-hal).

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Səhabənin yetimlə bir yerdə yemək yeməsi onun nə dərəcədə təvazökar olduğuna, habelə, yetimlə yemək yeməyin xeyirxah əməllərdən olmasına dəlalət edir.

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۷۶- بَابُ خَيْرِ بَيْتٍ بَيْتٍ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ

76-cı fəsil. Ən xeyirli ev, içində yetimə yaxşılıq edilən evdir¹

۱۳۷- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ ابْنِ أَبِي عَتَّابٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((خَيْرُ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ، وَشَرُّ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ، أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ يُشِيرُ بِإِصْبَعَيْهِ)).

(137) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Müsəlmanların ən xeyirli evi, içində yetim olub, ona yaxşılıq edilən evdir. Müsəlmanların ən şərli evi isə, içində yetim olub, ona pislik edilən evdir. Mən və yetimin hamisi Cənnətdə bu iki barmaq kimi olacağıq.”²

¹ Hər kəsə evindəki yetimin qayğısına qalmaq nəşib olmur, Allah kimə bu xeyiri nəşib etmək istəyirsə, onu bu xeyirxah əməli görməyə müvəffəq edir. Neçə-neçə ailələr olub ki, Allahdan qorxub yetimin haqqını ödəyib, Allah da onlara xeyir-bərəkət əta edib. Hətta elə ailələr də olub ki, axırda həmin yetim ona himayədarlıq edən adama o adamın doğma övladından daha çox qayğı göstərüb. Bu da, yetimə baxan adamın həm bu dünyada, həm də Axirətdə xeyrə nail olduğuna dəlalət edir. Lakin insanların bəzisi öz himayəsinə götürdüyü yetimin haqqına girir, haqsızcasına onun malını yeyir və ona laqeyd yanaşır. Odur ki, Uca Allah belələrini əzabla qorxudaraq buyurur: “**Həqiqətən, yetimlərin mallarını haqsızlıqla yeyənlər öz qarınlarına ancaq od doldururlar və onlar yandırırıb-yaxan Oda girəcəklər**” (ən-Nisa, 10).

² Bu hədisi İbn Macə (3679) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Yəhya ibn Əbu Suleyman “mətruk” (hədisi rədd edilmiş) ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, hədisin son cümləsi “səhih”dir.

۷۷- بَابُ كُنْ لِلْيَتِيمِ كَالْأَبِ الرَّحِيمِ

77-ci fəsil. Yetimə rəhmli ata kimi ol

۱۳۸- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي زَيْدٍ قَالَ: قَالَ دَاوُدُ: ((كُنْ لِلْيَتِيمِ كَالْأَبِ الرَّحِيمِ، وَاعْلَمْ أَنَّكَ كَمَا تَزْرَعُ كَذَلِكَ تَحْصُدُ، مَا أَقْبَحَ الْفَقْرَ بَعْدَ الْغِنَى، وَأَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، أَوْ أَقْبَحُ مِنْ ذَلِكَ، الضَّلَالَةُ بَعْدَ الْهُدَى، وَإِذَا وَعَدْتَ صَاحِبَكَ فَأَنْجِزْ لَهُ مَا وَعَدْتَهُ، فَإِنْ لَا تَفْعَلْ يُورِثُ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةً، وَتَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنْ صَاحِبٍ إِنْ ذَكَرْتَ لَمْ يُعِنِكَ، وَإِنْ نَسِيتَ لَمْ يُذَكِّرْكَ)).

(138) Abdur-Rəhman ibn Əbzə rəvayət edir ki,¹ Davud عليه السلام demişdir: “Yetimə rəhmli ata kimi ol!² Bil ki, nə əkərsən, onu da biçərsən!³ Zən-

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

² Yəni öz övladınla nə cür davranırsansa, himayənə götürdüyün yetimlə də elə davranmalısən. Abdur-Rəhman əs-Sədi Uca Allahın **“Elə isə, yetimə xor baxma!”** (əd-Duha, 9) ayəsini izah edərkən demişdir: “Yəni ölüb getdikdən sonra övladınla nə cür davranılmasını istəyirsənsə, baxdıgın yetimlə də o cür davran” (Təfsir əs-Sədi).

³ Davud aleyhissəlam demək istəyir ki, hər kəs bu dünyada etdiyi əməllərin əvəzini – yaxşısının mükafatını, pisinin isə cəzasını Axirətdə alacaqdır. Peyğəmbərin ﷺ öz Rəbbindən rəvayət etdiyi: “Ey qullarım, şübhəsiz ki, Mən zülmü Özümə haram etdim, onu sizlərin də arasında haram etmişəm, odur ki, bir-birinizə zülm etməyin...” qüdsi hədisin sonunda Uca Allah belə buyurur: “Ey qullarım, bunlar sizin əməllərinizdir. Mən onları hesaba alacaq, sonra da sizə onların əvəzini verəcəyəm. Kim xeyir tapsa, Allaha həmd etsin, kim də xeyirdən başqa bir şey taparsa, ancaq özünü qinasın” (Səhih Muslim, 2577). Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Hər bir insan səhər (evindən çıxıb iş dalınca gedər və) nəfsini satar; kimisi onu azad edər, kimisi də onu məhv edər” (Səhih Muslim, 534). Bilin ki, hər bir əməl sahibi etdiyi əməllər sayəsində ya nəfsini azad etmiş, ya da onu məhv etmiş olur. Allaha və Onun rəsuluna itaət etməklə nəfsini azad etmiş və şeytandan canını qurtarmış, əks halda isə nəfsini həlakə uğratmış olur. Diqqət edin! Hər bir müsəlman səhər yuxudan oyandıqda ilk əvvəl: “Bizi öldürdükdən sonra dirildən Allaha həmd olsun. Ölüb dirildikdən sonra isə qayıdış Onadır”, “Bədənimə salamatlıq verən, ruhumu mənə

gin olduqdan sonra kasıblamaq necə də pisdır! Doğru yolda olduqdan sonra zəlalətə düşmək isə bundan da betər, bundan da pisdır.¹ Dostuna vəd verdikdə, ona verdiyin vədi yerinə yetir. Əgər, belə etməsən, bu, sizin aranızda ədavət salacaq.² Yadına düşən işdə sənə yardım etməyən və unutduğun işi sənə yadına salmayan dostdan Allaha sığın!³

qaytaran və mənə Onu yad etməyə izin verən Allaha həmd olsun!", "Allahdan başqa məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O, hər şeyə Qadirdir. Allah pak və müqəddəsdır. Həmd Allahadır. Allahdan başqa məbud yoxdur. Allah ən Böyükdür. Qüdrət və güc yalnız Uca və Böyük Allahdadır! Ey Rəbbim, mənə bağışla!" – deyər dua edir, sonra qalxıb "Bismillah" – deyib dəstəməz alır, sonra da "Allahu Əkbər" – deyib namaza başlayır və beləliklə də səhərini xeyir-bərəkətlə açır. Peyğəmbərimizin ﷺ bu xüsusda söylədiyi gözəl bir hədisə nəzər salın. O, demişdir: "Sizlərdən biri yatdığı zaman şeytan onun boynunun ardına üç düyün vurur və hər düyün vurduqca: "Gecə uzundur, yat!" – deyir. Əgər o kimsə oyanıb Allahı zikr etsə, düyünlərdən biri açılar, dəstəməz alsın, ikincisi açılar, namaz qılsa, üçüncüsü açılar və beləliklə də, o adam səhər gümrəh və əhvali-ruhiyyəsi yaxşı olduğu halda yuxudan oyanar. Əks halda isə o, əhvali-ruhiyyəsi çox pis, özü də əzgin halda yuxudan oyanar" (Səhih əl-Buxari, 1142).

¹ Davud aleyhissəlam burada əvvəlcə insana xoş gəlməyən müflisliyi xatırladır ki, bundan sonra deyəcəyinin nə dərəcədə pis olduğu barədə təsəvvür yaratsın.

² Vəd verdikdə onu yerinə yetirmək imanın əlamətlərindəndir, həmçinin, insanlar arasında mehribançılıq yaradan səbəblərdəndir. Ümumiyyətlə, vədə xilaf çıxmaq münafiqin əlamətlərindən biridir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Münafiqin əlaməti üçdür: danışdığı zaman yalan danışar; vəd verdiyi zaman *vədinə* xilaf çıxar; ona əmanət verildiyi zaman xəyanət edər" (Səhih əl-Buxari, 33; Səhih Muslim, 211).

³ Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Allah hər hansı bir başçıya xeyir nəsib etmək istədiyi zaman sədaqətli bir vəziri ona dost edər. O, yaxşılıq etməyi unutduğu zaman vəzir bunu onun yadına salar, yadına düşdükdə isə ona kömək edər. Allah ona xeyir nəsib etmək istəmədikdə isə pis bir vəziri ona dost edər. O, yaxşılıq etməyi unutduğu zaman vəzir bunu onun yadına salmaz, yadına düşdükdə isə ona kömək etməz" (Sunən Əbu Davud, 2932; Səhih əl-Cami, 302). Bu hədislər müsəlmanı yaxşılığı yada salan və yaxşı işlərdə adama kömək edən insanla dostluq etməyə, yaxşılığı yada salmayan və yaxşı işlərdə adama kömək etməyən insanla dostluq etməməyə təşviq edir. Pis dostdan uzaq olmaq üçün isə Davud aleyhissəlamın nəsihətinə uyğun olaraq: "Allahummə, əizni min sahibin izə zəkərtu ləm yuinni və in nəsiytu ləm yuzəkkirni (Allahım, yadıma düşən işdə

۱۳۹- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَزَةُ بْنُ نُجَيْحٍ أَبُو عُمَارَةَ قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ: لَقَدْ عَهِدْتُ الْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّ الرَّجُلَ مِنْهُمْ لَيُصْبِحُ فَيَقُولُ: يَا أَهْلِيَّ، يَا أَهْلِيَّ، يَتِيمُكُمْ يَتِيمُكُمْ، يَا أَهْلِيَّ، يَا أَهْلِيَّ، مَسْكِينُكُمْ مَسْكِينُكُمْ، يَا أَهْلِيَّ، يَا أَهْلِيَّ، جَارُكُمْ جَارُكُمْ، وَأَسْرَعَ بِحَيَارِكُمْ وَأَنْتُمْ كُلُّ يَوْمٍ تَرُدُّوْنَ. وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: وَإِذَا شِئْتَ رَأَيْتَهُ فَاسِئَلَا يَتَعَمَّقُ بِنَلَايَيْنِ أَلْفًا إِلَى النَّارِ مَا لَهُ قَاتَلَهُ اللَّهُ؟ بَاعَ خَلَاقَهُ مِنَ اللَّهِ بِثَمَنِ عَنَزٍ، وَإِنْ شِئْتَ رَأَيْتَهُ مُضَيَّعًا مُرِيدًا فِي سَبِيلِ الشَّيْطَانِ، لَا وَاعِظَ لَهُ مِنْ نَفْسِهِ وَلَا مِنَ النَّاسِ.

(139) Əbu Umarə demişdir: “Mən Həsənin¹ belə dediyini eşitdim: “Mən müsəlmanların elə bir dövrünü görmüşəm ki, (o dövrdə) onlar: “Ey yaxınlarım, ey yaxınlarım, yetiminizə yaxşı baxın, yetiminizə yaxşı baxın. Ey yaxınlarım, ey yaxınlarım, kasıbınıza əl tutun, kasıbınıza əl tutun. Ey yaxınlarım, ey yaxınlarım, qonşunuza yaxşılıq edin, qonşunuza yaxşılıq edin” – deyərdilər. Sizin ən xeyirliləriniz artıq keçib getmişlər.² Siz isə gündəndən rəzil olursunuz.³ Həsən, həmçinin, demişdir: “İstəsən, otuz minlə Oda çağıran fasiqi görə bilərsən.⁴ Ona nə olub ki, (belə edir), Allah onu öldürsün! O, Allahın ona verdiyi nəсібini çox ucuz qiymətə satdı. İstəsən,

mənə yardım etməyən və unutduğum işi mənim yadıma salmayan dostdan Sənə sığınırım!” – deyə dua etmək gərəkdir. Peyğəmbər ﷺ də pis dostdan Allaha sığınib deyərdi: “Allahummə inni əuzu bikə min yəumis-sui və min leylətis-sui və min səətis-sui və min sahibis-sui və min caris-sui fi daril-muqamə (Allahım, pis gündən, pis gecədən, pis vaxtdan, pis dostdan və yaşadığım yerdəki pis qonşudan Sənə sığınırım!”) (Səhih əl-Cami, 1/411).

¹ Burada “Həsən” deyildikdə, Həsən əl-Bəsri nəzərdə tutulur.

² Həsən əl-Bəsri səhabələri qəsd edir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ən xeyirli insanlar mənim dövrümdə yaşayan (səhabələrimdir), sonra onların ardınca gələnlər, sonra da onların ardınca gələnlərdir” (Səhih əl-Buxari, 2652).

³ 111-ci hədisin qeydlərinə bax.

⁴ Belələri barədə Uca Allah buyurur: “Qoy, onlar Qiyamət günü öz günahlarının hamısını və nadanlıqları üzündən azdırdıqları kəslərin günahlarının bir qismini daşıсынlar. Bax gör, daşıyacaqları *yüik* necə də pisdir!” (ən-Nəhl, 25).

şeytanın yolunu seçmiş və azmış bir kimsəni də görə bilərsən. O, nə özü-özünə nəsihət edər, nə də ki, camaatdan kimsə ona öyüd-nəsihət verər.”¹

١٤٠- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَامُ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُبَيْدٍ قَالَ: قُلْتُ لَابْنِ سِيرِينَ: عِنْدِي يَتِيمٌ، قَالَ: اصْنَعْ بِهِ مَا تَصْنَعُ بِوَلَدِكَ، اضْرِبْهُ مَا تَضْرِبُ وَلَدَكَ.

(140) Əsma ibn Ubeyd demişdir: “Mən İbn Sirindən: “Evimdə bir yetim var. (Onunla necə davranım)?” – deyə soruşdum. O, dedi: “Övladına nə (yaxşılıq) edirsənsə, ona da (o yaxşılığı) et, övladını nəyə görə vurursansa, onu da (ona görə) vur!”^{2/3}

¹ Bu hədisin isnadında keçən Həməzə ibn Nuceyh Əbu Umarə “hədisində səhlənkar” olan ravidir. Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

² Bundan belə nəticə çıxır ki, hər bir himayəçi himayəsində olan yetimə öz övladına baxdığı kimi baxmalıdır.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٧٨- بَابُ فَضْلِ الْمَرْأَةِ إِذَا تَصَبَّرَتْ عَلَى وَلَدِهَا وَلَمْ تَتَزَوَّجْ

78-ci fəsil. Ərə getməyib (səbir edərək)

övladına baxan qadının fəziləti

١٤١- حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ نَحَّاسِ بْنِ قَهْمٍ، عَنْ شَدَّادِ أَبِي عَمَّارٍ، عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((أَنَا وَامْرَأَةٌ سَفْعَاءُ الْحَدَّيْنِ، امْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا فَصَبَّرَتْ عَلَى وَلَدِهَا، كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ)).

(141) Auf ibn Malik¹ رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Mən və dul qaldıqdan sonra ərə getməyib uşağına baxan,² (məşəqqətdən) yanaqları qaralmış qadın Cənnətdə bu iki barmaq kimi (yaxın) olacağıq."³

¹ Əbu Abdur-Rəhman Auf ibn Malik əl-Əşcəi əl-Ğətəfani رəvayət edir ki, Peyğəmbərin ﷺ məşhur səhabələrindən biridir. Məkkənin fəthində, Mutə döyüşündə və Konstantinopola olan yürüşdə iştirak etmişdir. Hicrətin 73-cü ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 101-ci tərcümeyi-hal).

² Bu hədisdə ibrət qadının ərə gedib-getməməsində yox, onun yetim qalmış övladına baxmasındadır. Belə ki, əvvəlki "səhih" hədislərdə Peyğəmbər ﷺ yetimə baxan kimsənin Cənnətdə ona yaxın olduğunu xəbər vermişdir.

³ Bu hədisi Əbu Davud (5149) və Əhməd (6/29) rəvayət etmişdir. İbn Həcər bu hədisin isnadında keçən Nəhhas ibn Qəhmin "zəif" ravi olduğunu demişdir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani hədisin isnadını "zəif" hesab etmişdir (Silsilətul-Əhadisid-Daifə, 1122). Şueyb əl-Ərnaut bu hədisin isnadının "zəif", mətninin isə "həsən li-ğeyrihi" olduğunu demişdir (Musnəd İmam Əhməd, 6/29). Bu hədisin mənasını qüvvətləndirən hədislərin birində rəvayət edilir ki, Abdullah ibn Məsudun رəvayət etdiyi Zeynəb zövcəsi Zeynəb dedi: "Mən məsciddə ikən Peyğəmbəri ﷺ gördüm. O, buyurdu: "Ey qadınlar, heç olmasa zinət əşyalarınızdan sədəqə verin!" (Ravi Amr ibn əl-Haris dedi:) "Zeynəb sədəqəni əri Abdullaha və əvvəlki ərindən olan yetimlərə payladı. Sonra da Abdullaha dedi: "Rəsulullahdan ﷺ soruş görək, sənə və evimdəki yetimlərə verdiyim sədəqə zəkat kimi qəbul olunurmu?" Abdullah: "Özün Rəsulullahdan ﷺ soruş"- dedi. Zeynəb dedi: "Mən Peyğəmbərin ﷺ yanına getdim və qapının ağzında mənim kimi sual vermək istəyən

ənsardan olan bir qadına rast gəldim. *Bir qədər* sonra Bilal bizim yanımıza gəldi. Hər birimiz *ona eyni sualı verib* dedik: “Rəsulullahdan ﷺ soruş *görək*, ərimə və evimdəki yetimlərə verdiyim sədəqə *zəkat kimi* qəbul olunurmu?” Sonra *Bilala*: “Bizim kim olduğumuzu ona bildirmə” – dedik. Bilal içəri daxil olub *bu haqda* Peyğəmbərdən ﷺ soruşduqda o: “Kimdir onlar?” – deyə soruşdu. Bilal: “Zeynəbdir” – dedi. Peyğəmbər ﷺ: “Hansı Zeynəbdir?” – deyə soruşdu. Bilal: “Abdullahın zövcəsidir” – dedi. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bəli, *qəbuldur* və o, buna görə ikiqat savab – həm qohumluğun savabını, həm də sədəqənin savabını qazanır” (Səhih əl-Buxari, 1466).

٧٩- بَابُ أَدَبِ الْيَتِيمِ

79-cu fəsil. Yetimə tərbiyə vermək

١٤٢- حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ شَمْسَةَ الْعَتَكِيَّةِ قَالَتْ: ذُكِرَ أَدَبُ الْيَتِيمِ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَتْ: ((إِنِّي لَأَضْرِبُ الْيَتِيمَ حَتَّى يَنْبَسِطَ)).

(142) Şümeysə əl-Ətəkiyyə demişdir: “(Bir dəfə) Aişənin yanında yetimi tərbiyələndirmək barədə söhbət açıldı.¹ Onda o, dedi: “Mən yetimi elə vururam ki,² (o bundan) razı qalır.”³

¹ Diqqət edin, əvvəlki müsəlmanlar yetimlə rəftar etmək xüsusunda günaha batmasınlar deyər, bu məsələni öz məclislərində müzakirə edərdilər. Bu da, onların Allahdan qorxan insanlar olduğunu bir daha sübuta yetirir.

² Burada Aişə رضي الله عنها demək istəyir ki, yetim sözə baxmadıqda və onu vurmaqdan başqa çarə qalmadıqda, onu yavaşca vurmaq olar. Demək, yetimi tənbeh etmək üçün əvvəlcə onu vurmaq yox, başa salmaq və ona düzgün istiqamət vermək lazımdır.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۸۰ - بَابُ فَضْلِ مَنْ مَاتَ لَهُ الْوَلَدُ

80-cı fəsil. Övladı ölmüş kimsənin fəziləti

۱۴۳ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((لَا يَمُوتُ لِأَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ، فَتَمَسَّهُ النَّارُ، إِلَّا حَلَّةَ الْقَسَمِ)).

(143) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Üç övladı ölmüş müsəlmana¹ Cəhənnəm odu toxunmaz. Yalnız (Allahın) verdiyi söz² istisnadır.”³

۱۴۴ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنِ غِيَاثٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ طَلْقِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ النَّبِيَّ ﷺ بِصَبِيٍّ فَقَالَتْ: ادْعُ لَهُ، فَقَدْ دَفَنْتُ ثَلَاثَةً، فَقَالَ: ((اَحْتَطَرْتُ بِحِطَارٍ شَدِيدٍ مِنَ النَّارِ)).

(144) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, bir qadın öz körpəsini Peyğəmbərin ﷺ yanına gətirib dedi: “Onun üçün dua et, (ya Rəsulullah)! Mən artıq üçünü dəfn etmişəm.” O, dedi: “Sən möhkəm bir hasarla Cəhənnəm odundan qorundun.”^{4/5}

¹ Söhbət bu itkiyə səbir edib savabını Allahdan uman müsəlmandan gedir.

² Burada Peyğəmbər ﷺ Cəhənnəm odunun üstündən keçməyi qəsd edir. Başqa bir rəvayətdə deyilir ki, *bir dəfə* Peyğəmbər ﷺ Həfsənin yanında ikən buyurdu: “İnşallah ağac altında beyət edənlərdən heç biri Cəhənnəm oduna girməyəcəkdir!” Həfsə: “Ola bilməz, ya Rəsulullah!” – deyə təəccüb etdikdə, Peyğəmbər ﷺ onu qınadı. Onda Həfsə ona bu ayəni oxudu: “**İçinizdən hər kəs oraya varid olacaqdır.**” Peyğəmbər ﷺ (buna aydınlıq gətirmək üçün) dedi: “Uca Allah buyurur: “**Sonra Biz müttəqiləri Oddan xilas edəcək, zalımları isə orada diz üstə çökmüş halda tərk edəcəyik**” (Səhih əl-Muslim, 6560). Hədisdə zikr olunan ayələr “Məryəm” surəsinin 71-72-ci ayələridir.

³ Bu hədisi Buxari (6656), Muslim (6865), Tirmizi (1080), Nəsai (2003), İbn Macə (1603) və Əhməd (2/473) rəvayət etmişdir.

⁴ Peyğəmbər ﷺ bu qadına müjdə verir ki, övlad itkisinə səbir edib, bunun savabını Allahdan umduğuna görə Allah onu Cənnətə daxil edər.

⁵ Bu hədisi Muslim (2636) və Əhməd (2/419) rəvayət etmişdir.

۱۴۵- حَدَّثَنَا عَيَّاشٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ خَالِدِ الْعَبْسِيِّ قَالَ: مَاتَ ابْنُ لِي، فَوَجَدْتُ عَلَيْهِ وَجَدًا شَدِيدًا، فَقُلْتُ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، مَا سَمِعْتَ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ شَيْئًا تُسَخِّجِي بِهِ أَنْفُسَنَا عَنْ مَوْتَانَا؟ قَالَ: سَمِعْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ يَقُولُ: ((صِعَاؤُكُمْ دَعَامِصُ الْجَنَّةِ)).

(145) Xalid əl-Absi demişdir: “Mənim övladım öldükdə mən buna çox kədərləndim. (Sonra Əbu Hureyrənin yanına gəlib) dedim: “Ey Əbu Hureyrə, Peyğəmbərdən ﷺ ölülərimizə dair elə bir şey eşitmişəm ki, onunla bizə təskinlik verəsən?” O, dedi: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Uşaqlarınız Cənnətin bataqlıq cücüləridirlər.”^{1,2}

۱۴۶- حَدَّثَنَا عَيَّاشٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ لَبِيدٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ مَاتَ لَهُ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ فَاحْتَسَبَهُمْ دَخَلَ الْجَنَّةَ)), قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَاثْنَانِ؟ قَالَ: ((وَاثْنَانِ)), قُلْتُ لِجَابِرٍ: وَاللَّهِ، أَرَى لَوْ قُلْتُمْ وَاحِدًا لَقَالَ. قَالَ: وَأَنَا أَظُنُّهُ وَاللَّهِ.

(146) Mahmud ibn Ləbid rəvayət edir ki, Cabir ibn Abdullah demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Kimin üç uşağı vəfat etsə və o, *bu itkiyə* səbir edib, savabını *Allahdan* umarsa,³ Cənnətə daxil olar.” Biz dedik: “Ya Rəsulullah, bəs, ikisi necə?” O, dedi: “İkisi olsa da!”

¹ Yəni cücülər bataqlığı tərk etmədikləri kimi, onlar da Cənnəti tərk edən deyillər.

² Bu hədisi Muslim (8/41) və Əhməd (2/488; 510) rəvayət etmişdir. İmam Muslimin “Səhih”indəki (2635) hədisdə rəvayət edilir ki, Əbu Həssan demişdir: “Mən Əbu Hureyrədən soruşdum: “Mənim iki övladım vəfat etdi. Sən bizə Rəsulullahdan ﷺ elə bir hədis danışa bilərsən ki, onunla bizə təsəlli verəsən?” O: “Bəli!” deyib Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini rəvayət etdi: “Uşaqlarınız Cənnətin bataqlıq cücüləridirlər. Onlardan (hər) biri (Qiyamət günü) valideyni ilə, yaxud onların hər ikisi ilə qarşılaşacaq, sonra da onun libasının ətəyindən yaxud əlindən tutacaq və Allah onu valideynləri ilə birgə Cənnətə daxil edəcək.”

³ Bu, dəlildir ki, adam əzizinin itkisinə səbir etməklə yanaşı bunun savabını Allahdan diləməlidir. Nə çox kafir insanlar vardır ki, onlar da övlad itkisinə səbir edir, lakin kafir

(Mahmud ibn Ləbid dedi:) “Mən Cabirdən soruşdum: “Vallahı, güman edirəm ki, əgər siz birini¹ desəydiniz, ona da (“hə”) deyərdi.” Cabir dedi: “Vallahı ki, mən də belə güman edirəm.”²

۱۴۷- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ قَالَ: سَمِعْتُ طَلْقَ بْنَ مُعَاوِيَةَ، هُوَ جَدُّهُ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ النَّبِيَّ ﷺ بِصَبِيٍّ فَقَالَتْ: ادْعُ اللَّهَ لَهُ، فَقَدْ دَفَنْتُ ثَلَاثَةً، فَقَالَ: ((اِحْتَظَرْتُ بِحِطَّارٍ شَدِيدٍ مِنَ النَّارِ)).

(147) Əbu Hureyrə ر.ə. rəvayət edir ki, bir qadın öz körpəsini Peyğəmbərin ﷺ yanına gətirib dedi: “Onun üçün dua et, (ya Rəsulullah)! Mən artıq üçünü dəfn etmişəm.” O, dedi: “Sən möhkəm bir hasarla Cəhənnəm odundan qorundun.”³

olduqlarına və bu itkinin savabını Allahdan ummadıqlarına görə Cəhənnəmlik olurlar. Mömin isə bu kainatda hər bir işin Allahın qəza və qədəri ilə baş verdiyinə iman gətirir, başına gələn hər bir müsibətə səbir etdiyinin əvəzini Allahdan diləyir. Uca Allah Öz Kitabında belələri barədə bu cür buyurur: **“Səbir edənlərə müjdə ver. O kəslər ki, onlara bir müsibət üz verdikdə: “Biz Allaha məxsusuq və Ona da qayıdacağıq!” – deyirlər. Onlara öz Rəbbi tərəfindən təriflər və mərhəmət vardır. Məhz onlar doğru yolda olanlardır”** (əl-Bəqərə, 155-157).

¹ Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bəh-bəh, tərəzidə ağır gələcək nə gözəl beş xislət: Lə ilahə illəllah, subhanəllah, əlhəmdulilləh, Allahu Əkbər (zikrləri) və bir də müsəlmanın vəfat etmiş əməlisaleh övladı. (O övlad ki, valideyni onun ölümünə səbir etməyin) əvəzini Allahdan umur” (İbn Səd, 7/433; İbn Hibban, 2328; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1204; Səhih əl-Cami, 2817). Diqqət edin, burada Peyğəmbərin ﷺ, vəfat etmiş övladın ölümünə səbir etməyi Allahın ən çox sevdiyi və ən xeyirli kəlmələrlə eyni cümlədə qeyd etməsi bu əməlin, həqiqətən də, əzəmətli bir əməl və savabının da olduqca böyük olduğuna dəlalət edir.

² Bu hədisi Əhməd (3/306) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albanı “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

³ Bu, 144-cü hədisin eynisidir. Sadəcə olaraq İmam Buxari bu hədisi ayrı-ayrı şeyxlərinə rəvayət etmişdir. Birincisini “Amr ibn Həfs ibn Ğiyas öz atasından...”, digərini isə “Əli ibn Abdullah Həfs ibn Ğiyasdan...” isnadı ilə rəvayət etmişdir.

١٤٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: حَدَّثَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا لَا نَقْدِرُ عَلَيْكَ فِي مَجْلِسِكَ، فَوَاعِدْنَا يَوْمًا نَأْتِكَ فِيهِ، فَقَالَ: ((مَوْعِدُكُمْ بَيْتُ فُلَانٍ))، فَجَاءَهُنَّ لِذَلِكَ الْوَعْدِ، وَكَانَ فِيهَا حَدَّثَهُنَّ: ((مَا مِنْكُمْ امْرَأَةٌ يَمُوتُ لَهَا ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ، فَتَحْتَسِبُهُمْ، إِلَّا دَخَلَتِ الْجَنَّةَ))، فَقَالَتِ امْرَأَةٌ: أَوْ اثْنَانِ؟ قَالَ: ((أَوْ اثْنَانِ)).

كَانَ سُهَيْلٌ يَتَشَدَّدُ فِي الْحَدِيثِ وَيَحْفَظُ، وَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ يَقْدِرُ أَنْ يَكْتُبَ عِنْدَهُ.

(148) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, bir qadın Rəsulullahın ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah, biz məclisdə sənə yaxınlaşa bilmirik. Bizə də bir gün ayır ki, o gün sənin yanına gələk.”¹ O buyurdu: “Sizə vəd edilən yer filankəsin evidir.” Qadınlar özləri üçün ayrılmış gündə vəd edilən yerə gəldilər. Peyğəmbər ﷺ onlara dedi: “Sizlərdən hər kimin üç uşağı vəfat etsə və o, *bu itkiyə* səbir edib, savabını *Allahdan* umarsa, mütləq Cənnətə daxil olar.” Qadınlardan biri dedi: “Bəs, ikisi necə?” O, dedi: “İkisi olsa da!”²

Suheyl³ hədislərə etina ilə yanaşar və onları qoruyardı. Heç kəs onun yanında hədis yaza bilmirdi.

١٤٩- حَدَّثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ حَفْصٍ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَامِرٍ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أُمُّ سُلَيْمٍ قَالَتْ: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: ((يَا أُمَّ سُلَيْمٍ مَا مِنْ مُسْلِمِينَ يَمُوتُ هُمَا ثَلَاثَةٌ أَوْلَادٍ، إِلَّا أَدْخَلَهُمَا اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ))، قُلْتُ: وَاثْنَانِ؟ قَالَ: ((وَاثْنَانِ)).

¹ Peyğəmbərin ﷺ məclisində kişilər onun başına yığıldığına görə qadınlar ona yaxınlaşıb suallarını verə bilmirdilər deyə, bu qadın Peyğəmbərdən ﷺ onlar üçün də vaxt ayırmağı xahiş edir. Bu da səhabə qadınların dini öyrənib başa düşməyə həris olduqlarından xəbər verir. Peyğəmbərin ﷺ onlar üçün ayrıca gün təyin etməsi dəlildir ki, qadınlar da İslam dinində zəruri olan məsələləri öyrənməlidirlər.

² 146-cı hədisin qeydlərinə bax.

³ Suheyl ibn Əbu Saleh bu hədisi nəql edən rəvildən biridir.

(149) Ummu Suleym¹ ؓ demişdir: “(Bir gün) mən Peyğəmbərin ﷺ yanında ikən o, dedi: “Ey Ummu Suleym, üç uşağı vəfat etmiş elə müsəlman cütlük² yoxdur ki, Allah onları uşaqlara olan mərhəmətinin lütfü³ sayəsində Cənnətə daxil etməsin.” Mən dedim: “Bəs ikisi necə?” O, dedi: “İkisi olsa da!”⁴

۱۵۰ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى الْفُضَيْلِ: عَنْ أَبِي حُرَيْرٍ، أَنَّ الْحَسَنَ حَدَّثَهُ بِوَاسِطٍ، أَنَّ صَعْصَعَةَ بِنَ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ لَقِيَ أَبَا دَرٍّ مُتَوَشِّحًا قَرْبَةً، قَالَ: مَا لَكَ مِنَ الْوَلَدِ يَا أَبَا دَرٍّ؟ قَالَ: أَلَا أُحَدِّثُكَ؟ قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ لَهُ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْتَ، إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ، وَمَا مِنْ رَجُلٍ أَعْتَقَ مُسْلِمًا إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ كُلَّ عَضْوٍ مِنْهُ، فَكَأَكُهُ لِكُلِّ عَضْوٍ مِنْهُ)).

¹ Ummu Suleym Rumeysə bint Milhan ibn Xalid əl-Ənsariyyə ؓ. Bu qadın Rəsulullahın ﷺ xidməçisi Ənəs ibn Malikin ؓ anasıdır. Ənsarın ən fəzilətli qadınlarından. Uhud və Huneyn döyüşlərində iştirak etmişdir. Yoldaşı Malik ibn Nədr vəfat etdikdən sonra, İslamı qəbul etmək şərtilə Əbu Talhə Zeyd ibn Səhl əl-Ənsariyə ؓ arə getmişdir. Yəni mehr olaraq Əbu Talhədən müsəlman olmağı tələb etmişdir. İmam Zəhəbi bu qadının başqa adlarının: Ğumeysa, Rumeysa, Uneyfə və Səhlə olduğunu da nəql etmişdir. Peyğəmbər ﷺ onu məhz Ğumeysa adı ilə müjdələmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 55-ci tərcümeyi-hal). Ənəs ibn Malik ؓ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə demişdir: “Cənnətə daxil oldum və qarşımda ayaq səsləri eşitdim. Mən: “Bu nə ayaq səsidir?” – deyə soruşdum. Mənə: “Bu, Ğumeysa bint Milhandır” – deyildi” (Əhməd, 3/125; “Səhih əl-Cami”, 3368).

² Burada “cütlük” deyildikdə, uşağın valideynləri nəzərdə tutulur.

³ Bu, dəlildir ki, mömin adam yalnız Allahın mərhəməti sayəsində Cənnətə girə bilər. Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bu uşaqlar Cənnətin qapısına yaxınlaşdıqda onlara: “Cənnətə daxil olun!” – deyiləcək. Onlar da: “Qoy, valideynlərimiz də gəlsinlər” – deyəcəklər. Onda, onlara belə buyurulacaq: “Siz də, valideynləriniz də, Allahın mərhəməti sayəsində Cənnətə daxil olun!” (Sunən ən-Nəsai, 2004; Əhkamul-Cənaiz, səh: 16).

⁴ Bu hədisi Nəsai (2004), İbn Macə (1605), Əhməd (2/510) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (2260) onun “səhih” olduğunu demişdir.

(150) Sa'saə ibn Muaviyə demişdir: “(Bir gün) mən Əbu Zərrə rast gəldim. O, xəz kürkə bürünmüşdü. Mən soruşdum: “Ey Əbu Zərr, övlad barədə nə deyə bilərsən?” O, dedi: “Sənə hədis danışımı?” Mən: “Bəli!” – deyə cavab verdim. O, dedi: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Həddi-bülüğa çatmamış üç uşağı ölən elə bir müsəlman yoxdur ki, Allah onu uşaqlara olan mərhəmətinin¹ lütfü sayəsində Cənnətə daxil etməsin. Eləcə də, müsəlmanı köləlikdən azad edən elə bir adam² yoxdur ki, Allah ﷻ o kölənin hər bir əzasının müqabilində onun bir əzasını (Cəhənnəm əzabından) xilas etməsin.”³

۱۵۱- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ قَالَ: حَدَّثَنَا زَكْرِيَّا بْنُ عُمَارَةَ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ مَاتَ لَهُ ثَلَاثَةٌ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْتَ، أَدْخَلَهُ اللَّهُ وَإِيَّاهُمْ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ الْجَنَّةَ)).

(151) Ənəs ibn Malik ر.ə. rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Həddi-bülüğa çatmamış üç uşağı vəfat etmiş elə bir kimsə yoxdur ki, Allah onu, uşaqlara olan mərhəmətinin lütfü sayəsində, Cənnətə salmasın.”⁴

¹ Burada “mərhəməti” deyildikdə, valideynin yox, məhz Allahın mərhəməti qəsd edilir. 149-cu hədisin qeydlərinə bax.

² Burada “adam” deyildikdə, ancaq müsəlman olan kimsə nəzərdə tutulur. Belə ki, kafir adamın küfrü onun bütün əməllərini puç edir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Bu hədis də əvvəlki hədislər kimi “səhih”dir.

۸۱- بَابُ مَنْ مَاتَ لَهُ سِقْطٌ

81-ci fəsil. Övladı ana bətnində ölmüş kimsə

۱۵۲- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ الْحَنْظَلِيَّةِ، وَكَانَ لَا يُؤَلِّدُ لَهُ، فَقَالَ: لَأَنْ يُؤَلِّدَ لِي فِي الْإِسْلَامِ وَلَدٌ سِقْطٌ فَأَخْتَسِبُهُ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ لِي الدُّنْيَا جَمِيعًا وَمَا فِيهَا. وَكَانَ ابْنُ الْحَنْظَلِيَّةِ مِمَّنْ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ.

(152) Yezid ibn Əbu Məryəm anasından rəvayət edir ki, Səhl ibn Hənzəliyyənin¹ uşağı olmurdu. O, dedi: “İslamda ikən, yarımçıq doğulmuş uşağıma görə səbir edib, əvəzini (Allahdan) ummağım mənim üçün bütün dünya və onun içindəkilərdən daha sevimlidir.” İbn Hənzəliyyə ağac altında beyət edənlərdən idi.²

۱۵۳- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((أَيُّكُمْ مَالٌ وَارِثُهُ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالِهِ؟)) قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا مِنَّا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا مَالُهُ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالِ وَارِثِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((اعْلَمُوا أَنَّهُ لَيْسَ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا مَالٌ وَارِثُهُ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالِهِ، مَالُكَ مَا قَدَّمْتَ، وَمَالُ وَارِثِكَ مَا أَخَّرْتَ)).

(153) Abdullah (ibn Məsud) رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Hansı birinizə varisinin malı öz malından daha sevimlidir?”³ (Səhabələr) dedilər: “Ya Rəsulullah, aramızda elə bir kimsə yoxdur ki, öz malı ona varisinin malından daha sevimli olmasın.” Peyğəmbər ﷺ

¹ Bu, Səhl ibn Rəbi ibn Amr ibn Adiy ibn Hənzəliyyə رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Hənzəliyyə isə Bənu-Hənzələ qəbiləsindən olan qadındır.

² Hədisin isnadında keçən Yezid ibn Əbu Məryəmin anası “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

³ Peyğəmbər ﷺ səhabələrinə tez-tez belə suallar verərdi ki, onların cavabını açıqlasın və daha dolğun cavab versin.

buyurdu: “Bilin ki, sizlərdən elə bir kimsə yoxdur ki, varisinin malı ona öz malından daha sevimli olmasın. Qabaqcadan¹ xərclədiyin (hər bir şey) sənin öz malın, sonraya saxladığın isə sənin varisinin malıdır.”^{2,3}

۱۵۴- قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَا تَعُدُّونَ فِيكُمْ الرَّقُوبَ؟)) قَالُوا: الرَّقُوبُ الَّذِي لَا يُؤَلَّدُ لَهُ، قَالَ: ((لَا، وَلَكِنَّ الرَّقُوبَ الَّذِي لَمْ يُقَدِّمْ مِنْ وَلَدِهِ شَيْئًا)).

(154) Peyğəmbər ﷺ dedi: “Aranızda kimi sonsuz hesab edirsiniz?” *Səhabələr* dedilər: “Sonsuz o kəsdir ki, onun uşağı olmur.” O, dedi: “Xeyr, sonsuz o kəsdir ki, övladı sayəsində⁴ (Axirəti üçün) əvvəlcədən tədarük görmür.”⁵

۱۵۵- قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَا تَعُدُّونَ فِيكُمْ الصُّرْعَةَ؟)) قَالُوا: هُوَ الَّذِي لَا تَصْرَعُهُ الرِّجَالُ، فَقَالَ: ((لَا، وَلَكِنَّ الصُّرْعَةَ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ)).

(155) Peyğəmbər ﷺ dedi: “Aranızda kimi pəhləvan sayırsınız?” *Səhabələr* dedilər: “Pəhləvan o kəsdir ki, kişilər onu yıxa bilmir.” O, dedi: “Xeyr, pəhləvan o kəsdir ki, qəzəbləndikdə, özünü ələ ala bilir.”^{6,7}

¹ Yəni bu həyatda ikən.

² Hər kəs Allah yolunda xərclədiyinin əvəzini Qiyamət günü artıqlaması ilə alacaq, bu mal-dövlət axırda yenə onun özünə qismət olacaq, yığıb saxladığı isə gec-tez varislərə nəsib olacaqdır. Aişə رضي الله عنها rəvayət etmişdir ki, *bir dəfə onlar* bir qoç kəsib *Allah yolunda* payladılar. Sonra Peyğəmbər ﷺ gəlib: “*Bizə nə qaldı?*” – deyə soruşdu. Aişə رضي الله عنها də ona: “*Bizə kürəyi qaldı*” – deyə cavab verdi. Onda Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “*Xeyr, bizə payladığımız qaldı*” (Səhih Sunən at-Tirmizi, 2470; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 859).

³ Bu hədisi Buxari (6442), Nəsai (3554) və Əhməd (1/382) rəvayət etmişdir.

⁴ Ola bilsin ki, bu uzun hədisin bu cümləsi fəslin ünvanına aiddir.

⁵ Bu, əvvəlki hədisin davamıdır və isnadı “səhih”dir.

⁶ Qəzəbləndikdə nəfsi cilovlamağın yolunu Peyğəmbər ﷺ bizə öyrətmişdir. Hədislərin birində o, belə buyurmuşdur: “Qoy sizlərdən biri qəzəbləndiyi zaman sussun!” (Səhih əl-Cami, 693); o həmçinin, demişdir: “Qoy sizlərdən biri qəzəbləndiyi zaman otursun. Qəzəbi soyumasa, uzansın” (Səhih əl-Cami, 694).

⁷ Bu, əvvəlki hədisin davamıdır və isnadı “səhih”dir.

۸۲ - بَابُ حُسْنِ الْمَلَكََةِ

82-ci fəsil. Kөлələrlə yaxşı rəftar etmək¹

۱۵۶ - حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ الْفَضْلِ قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا ثَقُلَ قَالَ: ((يَا عَلِيُّ، ائْتِنِي بِطَبَقٍ أَكْتُبُ فِيهِ مَا لَا تَضِلُّ أُمَّتِي بَعْدِي))، فَحَشِيتُ أَنْ يَسْقِنِي فَقُلْتُ: إِنِّي لَأَحْفَظُ مِنْ ذِرَاعِي الصَّحِيفَةَ، وَكَانَ رَأْسُهُ بَيْنَ ذِرَاعِي وَعَضُدِي، فَجَعَلَ يُوصِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، وَقَالَ كَذَاكَ حَتَّى فَاضَتْ نَفْسُهُ، وَأَمَرَهُ بِشَهَادَةٍ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، مَنْ شَهِدَ بِهَذَا حُرِّمَ عَلَى النَّارِ.

(156) Əli ibn Əbu Talib رəvayət edir ki, Peyğəmbərin ﷺ (ölüm-qabağı) vəziyyəti ağırlaşarkən o buyurdu: “Ey Əli, bir lövhə² gətir, ona bəzi şeylər yazım ki, ümmətim məndən sonra zəlalətə düşməsin.” Mən qorxdum ki, o, məni qabaqlasın.³ Odur ki, dedim: “Mən onu əzbərləyib yadda saxlayaram.”⁴ Onun başı mənim dirsəyimlə çiynimin arasında idi.⁵ O

¹ Kələ və kənizlərlə gözəl rəftar etmək barədə Uca Allah buyurur: “**Allaha ibadət edin və heç bir şeyi Ona şərik qoşmayın! Valideynlərə, qohum-əqrəbaya, yetimlərə, kasıblara, yaxın və uzaq qonum-qonşuya, yol yoldaşına, müsafirə və sahib olduğunuz kələ və kənizlərə yaxşılıq edin!**” (ən-Nisa, 36).

² Burada “lövhə” deyildikdə, qoyunun kürək sümüyü qəsd edilir. Belə ki, o dövrdə bu sümükdən üzərində yazı yazmaq üçün istifadə edərildilər. İmam Muslimin rəvayət etdiyi hədisdə Səid ibn Cubeyr rəvayət edir ki, bir gün İbn Abbas رضى الله عنه: “Cümə axşamı, nə bilirsən cümə axşamı nədir?” – dedi və ağlamağa başladı. Mən onun yanaqlarında mirvarə tək göz yaşları axdığını gördüm. O (Rəsulullahın ﷺ vəfat etdiyi günü və onun belə buyurduğunu yada salıb) dedi: “Mənə kürək sümüyü və mürəkkəb gətirin, sizə bəzi tövsiyələr yazacağam ki, məndən sonra heç vaxt zəlalətə düşməyəsiz” (Səhih Muslim, 4321).

³ Əli ibn Əbu Talib رضى الله عنه lövhəni gedib gətirənədək Peyğəmbərin ﷺ vəfat edəcəyindən ehtiyat edirdi.

⁴ Bu hədisin ərəbcəsində keçən (ذِرَاعِي الصَّحِيفَةَ) sözü yanlış ifadədir. Ola bilsin ki, bu yanlışlıq kitabı köçürənlərin səhvədir. Əslində isə İmam Əhmədin “Musnəd” əsərində (1/90) varid olduğu kimi cümlənin bu yerində (وَأَعْي) sözü, yəni “yadda saxlayaram” olmalıdır.

⁵ Bu cümlə İmam Buxarinin “Səhih”ində varid olmuş hədisə ziddir. Həmin hədisdə rəvayət edilir ki, Aişə رضى الله عنها demişdir: “Peyğəmbər ﷺ mənim yanımda qaldığı gün başı qucağımda ikən vəfat etdi və mənim evimdə dəfn edildi” (Səhih əl-Buxari, 1389).

edənədək, namaz qılmağı, zəkat verməyi və kölələrə yaxşı baxmağı tövsiyə etdi.¹ Nəhayət, o vəfat etdi. (Peyğəmbər ﷺ) Allahdan başqa *haqq* məbud olmadığına və Muhəmmədin Onun qulu və elçisi olduğuna şahidlik etməyi də buyurdu. Kim bunlara şahidlik etsə, Cəhənnəm odu ona haram olar.^{2”3}

۱۵۷- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((أَجِيبُوا الدَّاعِيَ، وَلَا تَرُدُّوا الْهَدْيَةَ، وَلَا تَضْرِبُوا الْمُسْلِمِينَ)).

(157) Abdullah (ibn Məsud) رəvayət edir ki,⁴ Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Dəvət edənin çağırışını qəbul edin,⁵ hədiyyəni qaytarmayın⁶ və müsəlmanları⁷ vurmayın!”

¹ Peyğəmbərin ﷺ namaz qılmağı və kölələrə yaxşı baxmağı vəsiyyət etməsinə gəlincə, bunlar digər “səhih” hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır. Bu kitabdakı 158-ci hədisə bax. Peyğəmbərin ﷺ bu vəsiyyətini Ummu Sələmə ر.ə. və Ənəs ibn Malik ر.ə. də rəvayət etmişdir (Musnəd İmam Əhməd, 6/290; 311; Mustədrək, 4388; Səhih İbn Hibban, 6571; Mişkətul-Məsəbih, 3356; İrvau-Ğəlib, 2178). Bu hədislərdə Peyğəmbərin ﷺ ölüm ayağında ikən namazla yanaşı, kölələrə yaxşı baxmağı vəsiyyət etməsi, kölə ilə gözəl rəftar etməyin nə dərəcədə mühüm, həm də məsuliyyətli bir iş olduğuna dəlalət edir. Peyğəmbərin ﷺ zəkat verməyi vəsiyyət etməsinə gəldikdə isə xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu əlavə “səhih” rəvayətlərə ziddir.

² Bu son cümlə neçə-neçə “səhih” hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır.

³ Hədisin isnadında keçən Nueym ibn Yezid adlı ravi “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

⁴ Bu hədisi İmam Əhməd (1/404) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Ümumiyyətlə, dəvət edənin çağırışını qəbul etmək müstəhəbdir. Yalnız, toya dəvət müstəsna. Odur ki, toya dəvət edildikdə, üzürlü hallar istisna olmaqla, bu dəvəti rədd etmək olmaz. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Biriniz toya dəvət edildiyi zaman qoy bu dəvəti qəbul etsin” (Səhih əl-Buxari, 5173).

⁶ Verilən hədiyyəni götürmək arada olan ülvə-məhəbbəti artırır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bəzi hallarda hədiyyəni götürmək şəriətə zidd hesab edilir. Buna rüşvət almağı misal çəkmək olar. Rüşvət hədiyyə adlansa da, haram sayılır və onu hədiyyə sayıb, qəbul etmək qadağandır. Belə ki, Peyğəmbər ﷺ rüşvət verənə də, rüşvət alana da lənət etmişdir (Səhih İbn Macə, 2313).

⁷ Burada söhbət kölələrdən gedir. Lakin xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, cinayət etmiş köləni vurmaq müstəsna. Yəni zina etmiş yaxud şərab içmiş və ya başqa cinayəti

۱۵۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ أُمِّ مُوسَى، عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: كَانَ آخِرُ كَلَامِ النَّبِيِّ ﷺ: ((الصَّلَاةُ، الصَّلَاةُ، اتَّقُوا اللَّهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)).

(158) Əli رحمته الله عليه demişdir: “Peyğəmbərin ﷺ axır sözü bu olmuşdur: “Namaz (qılın), namaz (qılın)! Kөлələrinizə görə Allahdan qorxun!”¹

törətmiş kələ şəriət qanunlarına uyğun cəzalanmalıdır. Bu xüsusda varid olmuş hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kəniz zina edərsə və bu işin üstü açılsa, qoy, *ağası* ona *əlli* çubuq vursun və onu təhqir etməsin. Əgər *bir də* zina edərsə, *yenə* ona *əlli* çubuq vursun və onu təhqir etməsin. Üçüncü dəfə zina edərsə, *şəvəzində* tükdən ayrılmış ip *almış* olsa belə, onu satsın” (Səhih əl-Buxari, 2152). Həmçinin, onları tənbeh etmək məqsədilə yavaşca vurmaq da müstəsna (170-ci və 171-ci hədislərə bax).

¹ Bu hədisi Əbu Davud (5156), Əhməd (1/78) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

٨٣- باب سوء الملكة

83-cü fəsil. Kölələrlə pis rəftar etmək

١٥٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرِ ابْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ لِلنَّاسِ: ((نَحْنُ أَعْرَفُ بِكُمْ مِنَ الْبَيَاطِرَةِ بِالْذَّوَابِّ، قَدْ عَرَفْنَا خِيَارَكُمْ مِنْ شِرَارِكُمْ. أَمَّا خِيَارُكُمْ: الَّذِي يُرْجَى خَيْرُهُ، وَيُؤْمَنُ شَرُّهُ. وَأَمَّا شِرَارُكُمْ: فَالَّذِي لَا يُرْجَى خَيْرُهُ، وَلَا يُؤْمَنُ شَرُّهُ، وَلَا يُعْتَقُ مُحَرَّرُهُ)).

(159) Cubeyr ibn Nufeyr rəvayət edir ki, Əbu Dərda رضي الله عنه insanlara deyərdi: “Biz sizi baytar həkimlərin heyvanları tanıdıqlarından da yaxşı tanıyırıq. Yaxşınızı da tanıyırıq, pisinizi də. Yaxşınız o kəsdir ki, ondan yaxşılıq umulur və şər əməllər gözlənilmir. Pisiniz də o kəsdir ki, ondan yaxşılıq umulmur, (üstəlik,) şər əməllər gözlənilir¹ və o, azad etdiyi köləni sərbəst buraxmır.”^{2,3}

¹ Bu söz Peyğəmbərin ﷺ sözüdür. Bir gün Peyğəmbər ﷺ səhabələrindən: “Sizə ən yaxşınız barədə xəbər verimmi?” – deyə soruşmuş və səhabələri ona: “Bəli” deyə cavab verdikdə, o belə buyurmuşdur: “Yaxşınız o kəsdir ki, ondan yaxşılıq umulur və şər əməllər gözlənilmir. Pisiniz də o kəsdir ki, ondan yaxşılıq umulmur, *üstəlik*, şər əməllər gözlənilir” (Sunən ət-Tirmizi, 2432; Səhih əl-Cami, 2603). İnsanların bir qisminin yaxşı, bir qisminin də pis olduğu barədə digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İnsanlar arasında elələri vardır ki, onlar xeyir *qapılarını* açan və şər *qapılarını* bağlayan açardılar. Onların arasında elələri də vardır ki, onlar şər *qapılarını* açan və xeyir *qapılarını* bağlayan açardılar. Xeyir qapılarının açarları əlində olan kimsənin xoş halına! Şər qapılarının açarları əlində olan kimsənin də vay halına!” (Sunən İbn Macə, 237; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1332). Bu hədislər özünə yaxşı dost seçmək istəyən hər kəsə gözəl qayda verir.

² Yəni köləni azad etdikdən sonra onlardan istifadə edir və bu kölə onları qoyub getmək istədikdə, yalandan özlərinin köləsi olduğunu iddia edirlər.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۱۶۰- حَدَّثَنَا عِصَامُ بْنُ خَالِدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ، عَنِ ابْنِ هَانِيٍّ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، سَمِعْتُهُ يَقُولُ: ((الْكُنُودُ، الَّذِي يَمْنَعُ رِفْدَهُ، وَيَنْزِلُ وَحْدَهُ، وَيَضْرِبُ عَبْدَهُ)).

(160) İbn Hani demişdir: “Mən Əbu Umamənin¹ belə dediyini eşitmişəm: “Nankor o kəsdir ki, yaxınlarına əngəl törədir, (hər şeyi) özü üçün edir² və küləsini vurur.”³

۱۶۱- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَعِيدِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، وَحَمَّادٍ، عَنْ حَبِيبٍ، وَحُمَيْدٍ، عَنِ الْحَسَنِ أَنَّ رَجُلًا أَمَرَ غُلَامًا لَهُ أَنْ يَسْنُوَ عَلَى بَعِيرٍ لَهُ، فَنَامَ الْغُلَامُ، فَجَاءَ بِشُعْلَةٍ مِنْ نَارٍ فَأَلْقَاهَا فِي وَجْهِهِ، فَتَرَدَّى الْغُلَامُ فِي بَيْرٍ، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَرَأَى الَّذِي فِي وَجْهِهِ، فَأَعْتَقَهُ.

(161) Həsən rəvayət edir ki, bir nəfər öz küləsinə (quyudan) su çıxarıb dəvəsinə yükləməyi əmr etdi. Külə isə (bu işi görməyib uzanıb) yatdı. (Bunu görən) ağası od gətirib külənin üzünü yandırdı və külə qalxıb quyuya yıxıldı. Səhər-səhər külə, Ömər ibn Xattabın ﷺ yanına gəldi. Ömər külənin üzündəki yanıqı görüb, onu azad etdi.”⁴

¹ Əbu Umamə əl-Bahili ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 52-ci tərcümeyi-hal).

² Yəni nankor adam xəsisliyi və xudbinliyi üzündən öz qohumlarını belə yaxına buraxmır və ancaq öz mənafeyini güdür.

³ Bu əsəri rəvayət edən İbn Hani “kimliyi bəlli olmayan” ravidir. Elə bu səbəbdən də, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

⁴ Bu əsəri rəvayət edən Həsən əl-Bəsri Ömər ibn Xattabı ﷺ görmədiyi üçün Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

٨٤ - بَابُ بَيْعِ الْخَادِمِ مِنَ الْأَعْرَابِ

84-cü fəsil. Bədəvi xadimi satmaq

١٦٢ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دَبَّرَتْ أُمَّةً لَهَا، فَاشْتَكَتْ عَائِشَةَ، فَسَأَلَ بَنُو أَخِيهَا طَبِيبًا مِنَ الرُّطِّ، فَقَالَ: إِنَّكُمْ تُخْبِرُونِي عَنْ امْرَأَةٍ مَسْحُورَةٍ، سَحَرَتْهَا أُمَّةٌ لَهَا، فَأُخْبِرْتُ عَائِشَةَ، قَالَتْ: سَحَرْتَنِي؟ فَقَالَتْ: نَعَمْ، فَقَالَتْ: وَلَمْ؟ لَا تَنْجِئَنِّي أَبَدًا، ثُمَّ قَالَتْ: يَبِيعُوهَا مِنْ شَرِّ الْعَرَبِ مَلَكَةً.

(162) Amra rəvayət edir ki, Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا öz kənizinə: “Mən vəfat edəcəyim gün sən azad ediləcəksən” – demişdi. (Bir müddət) sonra Aişə xəstələndi. Onda Aişə qardaşı oğullarından xahiş etdi ki, ona zutlardan¹ həkim çağırınsınlar. Həkim (onları dinlədikdən sonra) dedi: “Barəsində mənə xəbər verdiyiniz qadına öz kənizi tərəfindən sehr edilib.” Onlar bunu Aişəyə xəbər verdikdə, o (kənizdən): “Sən mənə sehr eləmisən?”² – deyə soruşdu.

¹ Zutlar: Sudandakı və ya Hindistandakı tayfalardan biri.

² Aişənin رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا bu sözü, yəni həkimin sözünə inanmayıb məsələni dəqiqləşdirməsi dəlildir ki, belə məsələdə nəinki kahinə, heç həkimə belə inanmaq olmaz. O ki qaldı kahinə, ona nəinki inanmaq, onun yanına getmək belə qadağandır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim falçının və ya kahinin yanına gəlib onun dediklərinə inanarsa, Muhəmmədə nazil olana küfr etmiş olar” (Səhih əl-Cami, 5939).

Kahinlik və falçılıq sadəcə qeybdən xəbər vermə iddiasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu yalnız iddia ola bilər. Belə ki, qeybdən xəbər vermənin iki yolu var:

a) halal: bu ancaq peyğəmbərlərə məxsus olub, özü də mütləq şəkildə deyil, qismən. Uca Allah buyurur: “De: “Mən sizə demirəm ki, Allahın xəzinələri mənim yanımdadır. Mən qeybi də bilmirəm. Mən sizə demirəm ki, mən mələyəm. Mən yalnız mənə vəhy olunana tabe oluram” (əl-Ənam, 50); “Qeybin açarları Allahın yanındadır, Onları yalnız O bilir” (əl-Ənam, 59); “De: “Mən Allahın istədiyindən başqa özümə nə bir fayda, nə də bir zərər yetirməyə qadir deyiləm. Əgər qeybi bilsəydim, əlbəttə, özüm *iicün* xeyir artırardım və mənə pislik toxunmazdı. Mən, sadəcə, iman gətirən bir qövmlə üçün qorxudan və müjdələyəndim” (əl-Əraf, 188).

Kəniz: “Bəli!” – deyə cavab verdi. Aişə dedi: “Nə üçün (belə etdin)?! Axı sən heç vaxt nicat tapmayacaqsan.”¹ Sonra da (xidmətçilərinə) “Bədəvələrin şərindən uzaq olmaq üçün onu kölə kimi satın” – dedi.²

b) haram: kahinlərin, falabaxanların və başqa bunlar kimi qeyb xəbərlərinə girişən kimsələrin şeytanlarla dost olub onların səmavi xəbərlərdən oğurladığı sözləri onlardan eşidib insanlara bildirmək.

¹ İmam Əhmədin rəvayətində deyilir ki, kəniz onun sualına belə cavab verdi: “İstəyirdim öləsən ki, mən azad olum.” Sehlə məşğul olan kimsənin nicat tapmayacağı barədə isə Quranda belə buyurulur: **“Onların qurduqları, sadəcə sehrbaz hiyləsidir. Sehbaz isə hara gedirsə-getsin, uğur qazanmaz”** (Ta ha, 69).

² Bu əsəri Əhməd (6/40), Daraqutni (Sunən, 4312), Hakim (Mustədrək, 7516) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٨٥- بابُ العفوِ عن الخادمِ

85-ci fəsil. Xidmətçini əfv etmək¹

١٦٣- حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، هُوَ ابْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو غَالِبٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: أَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ مَعَهُ غُلَامَانِ، فَوَهَبَ أَحَدَهُمَا لِعَلِيِّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ، وَقَالَ: ((لَا تَضْرِبْهُ، فَإِنِّي هُيْثُ عَنْ ضَرْبِ أَهْلِ الصَّلَاةِ، وَإِنِّي رَأَيْتُهُ يُصَلِّي مُنْذُ أَقْبَلْنَا))، وَأَعْطَى أَبَا ذَرٍّ غُلَامًا، وَقَالَ: ((اسْتَوْصِ بِهِ مَعْرُوفًا)) فَأَعْتَقَهُ، فَقَالَ: ((مَا فَعَلَ؟)) قَالَ: أَمَرْتَنِي أَنْ أَسْتَوْصِيَ بِهِ خَيْرًا فَأَعْتَقْتُهُ.

(163) Əbu Umamə رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir gün) Peyğəmbər ﷺ iki kölə ilə birgə yanımıza gəldi. O, kölələrdən birini Əliyə verib dedi: “Onu vurma! Çünki namaz qılanları vurmaq mənə qadağan edildi.² Mən bu

¹ Əfv etmək Allahdan qorxan möminin sifətlərindəndir. Uca Allah Öz Kitabında onları belə vəsf edir: “O müttəqilər ki, bolluq zamanı da, qıtlıq zamanı da *mallarından Allah yolunda xərcləyir, qəzəblərini boğur və insanları əfv edirlər. Allah yaxşı iş görənləri sevir*” (Ali-İmran, 134). Xidmətçini əfv etmək xüsusunda varid olmuş hədisdə Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah, biz xidmətçini nə qədər əfv edə bilərik?” Peyğəmbər ﷺ susdu. Adam yenə soruşdu. Peyğəmbər ﷺ yenə cavab vermədi. Adam üçüncü dəfə *eyni sualı* verdikdə, Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Hər gün onları yetmiş dəfə əfv edin!” (Sunən Əbu Davud, 5164; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 488).

² Allahın Öz Peyğəmbərinə ﷺ namaz qılan kimsəni vurmağı qadağan etməsi, namaz qılanların Allah yanında hörmətli olmalarına dəlalət edir. Hədislərin birində, xüsusən, fəcr namazına dair Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Hər kim sübh namazını qılsa, Allahın zimməti altında olar. Allah Öz zimmətinin tərk edildiyinə görə sizdən heç bir şey tələb etməz” (Səhih Muslim, 1493). Yəni sübh namazını tərk etmək və bu namaza səhlənkər yanaşmaqla Allahla aranızda olan əhdi pozmayın ki, buna görə Cəhənnəmə giriftar olunmayasınız. Bu hədisdə zimmət deyildikdə, bir kimsənin mühafizə olunmasını təmin edən zəmanət və təminat nəzərdə tutulur. Bu mühafizə barədə İmam Buxarinin “Səhih”ində daha ətraflı məlumat verilir. Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim bizim qıldığımız namazı qılır, üzünü qibləmizə tərəf çevirir və kəsdiyimiz qurbandan yeyirsə, o, Allahın və Rəsulunun ﷺ mühafizəsi altında olan müsəlmandır. Belə kimsələrin haqqına girməklə

köləni tanıdığım gündən bəri onun namaz qıldığını görmüşəm.” Sonra o, digər köləni Əbu Zərrə verib dedi: “Onunla yaxşı rəftar et!” Əbu Zərr də onu azad etdi.¹ Sonra Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Nə oldu?” Əbu Zərr dedi: “Mənə onunla yaxşı rəftar etməyi buyurdun, mən də onu azad etdim.”²

۱۶۴- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ وَلَيْسَ لَهُ خَادِمٌ، فَأَخَذَ أَبُو طَلْحَةَ بِيَدِي، فَانْطَلَقَ بِي حَتَّى أَدْخَلَنِي عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، إِنَّ أَنَسًا غُلَامٌ كَيِّسٌ لَيِّبٌ، فَلْيُخْذْهُمَكَ. قَالَ: فَخَدَمْتُهُ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ، مَقْدَمُهُ الْمَدِينَةَ حَتَّى تُوِفِّيَ ﷺ، مَا قَالَ لِي لَشَيْءٍ صَنَعْتُ: لَمْ صَنَعْتَ هَذَا هَكَذَا؟ وَلَا قَالَ لِي لَشَيْءٍ لَمْ أَصْنَعُهُ: أَلَا صَنَعْتَ هَذَا هَكَذَا؟

(164) Ənəs ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ Mədinəyə gəldikdə onun xidmətçisi yox idi. Odur ki, Əbu Talhə³ əlimdən tutub məni Peyğəmbərin ﷺ yanına apardı. Nəhayət, biz onun yanına daxil olduqda, Əbu Talhə dedi: “Ey Allahın Peyğəmbəri! Həqiqətən, Ənəs həm diribaş, həm də ağıllı uşaqdır.⁴ Qoy o sənə xidmət etsin!”

Allaha (və Rəsuluna ﷺ) xəyanət etməyin” (Səhih əl-Buxari, 391); digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ sübh namazını qılan kimsənin gün batnadək mühafizə olunduğunu bildirib demişdir: “Kim sübh namazını qılsa, axşamadək Allahın mühafizəsi altında olar” (Mocəm əl-Kəbir, 13032; Səhih əl-Cami, 6343). Lakin xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır ki, bu hökmün cinayət etmiş möminə heç bir aidiyyəti yoxdur. Belə ki, cinayətkar adam namaz qılan olsa belə, etdiyi cinayətə görə cəzalandırılmalıdır.

¹ Diqqət edin, burada Peyğəmbər ﷺ Əbu Zərrə ؓ bu köləyə nə cür yaxşılıq edəcəyini müəyyən etmir, ümumi şəkildə ona yaxşı baxmağı buyurur. Əbu Zərr ؓ də yaxşılıqlar arasından ən yaxşısını seçir və dərhal onu azad edir. Belə ki, bu dünyada kölə üçün azad olunmaqdan daha böyük yaxşılıq yoxdur (256-cı hədisə də bax).

² Bu hədisi Əhməd (5/250) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

³ Əbu Talhə Zeyd ibn Səhl əl-Ənsari ən-Nəccari əl-Xəzrəci ؓ Ənəsin ؓ atalıdır.

⁴ Bu, dəlildir ki, məsləhət bildikdə tərifiəlayiq adamı tərifi etmək olar.

(Ənəs dedi): “Peyğəmbər ﷺ Mədinəyə gəldiyi gündən vəfat edənədək istər səfərdə, istərsə də evdə mən onun xidmətində durdum.¹ O, heç vaxt mənə etdiyim bir işə: “Niyə bunu belə etmisən?”, yaxud etmədiyim bir işə: “Niyə bunu belə etməmisən?”²– demədi.”³

¹ Başqa bir hədisdə Ənəs ibn Malik ؓ Peyğəmbərə ﷺ neçə il xidmət etdiyini xəbər verib demişdir: “Mən on il Rəsulullahə ﷺ xidmət etdim...” (Səhih əl-Buxari, 5691, Səhih Muslim, 2330).

² Peyğəmbərin ﷺ öz xidmətçisinə heç vaxt “niyə bunu etmisən” və ya “niyə bunu etməmisən” deyə ona etiraz etməməsi, habelə, bəzi hədislərdə varid olduğu kimi heç vaxt ona “uf” deməməsi onun necə böyük əxlaq sahibi olduğunu bir daha sübuta yetirir. Uca Allah onu belə tərif edir: **“Həqiqətən də, sən böyük əxlaq sahibisən!”** (əl-Qələm, 4); digər ayədə O, buyurur: **“Allahın rəsulu sizlərə – Allaha və Axirət gününə ümidini bağlayanlara və Allahı çox zikr edənlərə gözəl nümunədir”** (əl-Əhzab, 21).

³ Bu hədisi Buxari (6037), Muslim (6153) və Əhməd (4/305) rəvayət etmişdir.

۸۶- بَابُ إِذَا سَرَقَ الْعَبْدُ

86-cı fəsil. Kölə oğurluq edərsə, (nə etməli?)

۱۶۵- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِذَا سَرَقَ الْمَمْلُوكُ بَعْثَهُ وَلَوْ بِنَشٍ)) قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: النَّشُ: عِشْرُونَ. وَالتَّوَاتُؤُ: حَمْسَةٌ. وَالْأَوْقِيَّةُ: أَرْبَعُونَ.

(165) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kölə oğurluq etsə, onu bir nəşşə olsa belə, sat!”¹

Əbu Abdullah (əl-Buxari) demişdir: “Nəşş” iyirmi dirhəmə, “nəva” beş dirhəmə və “ovqiyyə” qırx dirhəmə bərəbərdir.”²

¹ Oğurluq etmiş kölə nəyə görə satılmalıdır? Birincisi ona görə ki, o köləni alan adam onu bu eyiblə almış olsun və onu öz nəzarəti altında saxlasın (89-cu fəsildəki hədislərə və onların qeydlərinə bax). İkincisi də ona görə ki, adamın günah işlətdiyi yerdən köçüb getməsi ona özünü islah etməsinə və bir daha o pis əmələ qayıtmamasına kömək edir. Necə ki, məşhur hədisdə bir nəfər yüz adam öldürür və islah olunmaq üçün alimə müraciət edir, ondan: “Tövbə etsəm, qəbul olarmı?” – deyər soruşur, alim də ona: “Əlbəttə, qəbul olar. Sən filan diyara get. Orada Allaha ibadət edən bir camaat var, onlarla birgə Allaha ibadət et!...” – deyir (Səhih əl-Buxari, 3470).

² Bu hədisi Əbu Davud (4412), Nəsai (7473) Əhməd (2/337) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Amr ibn Əbu Sələmə “çoxlu xətalara yol vermiş səduq” ravidir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Aişədən رضي الله عنها rəvayət edilmiş 162 nömrəli hədis bu hədisin mənasını təsdiq edir. Yəni sehr etmiş yaxud oğurluq etmiş və ya başqa bu kimi günahlar işlətməmiş köləni satmaq gərəkdir.

٨٧- باب الخادم يذنب

87-ci fəsil. Günah işlətməmiş xidmətçi

١٦٦- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: سَمِعْتُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطٍ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: انْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، وَدَفَعَ الرَّاعِي فِي الْمُرَاحِ سَحْلَةً، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((لَا تَحْسِبَنَّ))، وَلَمْ يَقُلْ: ((لَا تَحْسِبَنَّ إِنَّ لَنَا غَنَمًا مِئَةً لَا نُرِيدُ أَنْ تَزِيدَ، فَإِذَا جَاءَ الرَّاعِي بِسَحْلَةٍ دَبَحْنَا مَكَانَهَا شَاةً))، فَكَانَ فِيمَا قَالَ: ((لَا تَضْرِبْ طَعِينَتَكَ كَضْرِبِكَ أَمْتِكَ، وَإِذَا اسْتَنْشَقْتَ فَبَالِغٌ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا)).

(166) Ləqit ibn Səbirə ؓ demişdir: “(Bir dəfə) mən Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldim və (bu vaxt) çoban tövləyə bir quzu gətirdi. Peyğəmbər ﷺ dedi:¹ “Elə hesab etmə ki, (bunu sənə görə kəsirik). Bizim yüz qoyunumuz var və biz istəmirik ki, onların sayı artsın. Elə ki çoban bir quzu gətirir,²

¹ İmam Əbu Davudun rəvayət etdiyi hədisdə Ləqit ibn Səbirə ؓ demişdir: “Mən Muntəfiq qəbiləsinin nümayəndələri ilə birgə Rəsulullahın ﷺ yanına getdim. Biz Rəsulullahın ﷺ evinə gəldikdə onu evdə tapmadıq və bizi möminlərin anası Aişə ؓ qarşıladı. O, xidmətçilərə bizə yemək hazırlamağı buyurdu. Sonra bizə bir qab xurma gətirdilər. Çox keçmədən Rəsulullah ﷺ gəldi və bizdən: “Sizə yemək verdimirmi?” – deyə soruşdu. Biz: “Bəli, ya Rəsulullah!” – deyə cavab verdik. Elə bu vaxt çoban Rəsulullahın ﷺ qoyunlarını tövləyə gətirdi. Onların arasında bir quzu mələyirdi. Rəsulullah ﷺ çobandan soruşdu: “Nə gətirmisən, ey filankəs?” O, dedi: “Dişi quzu balası.” Onda Rəsulullah ﷺ buyurdu: “Elə isə, bizim üçün bu quzunun yerinə bir qoyun kəs. Sonra Peyğəmbər ﷺ mənə dedi: “Elə güman etmə ki, bunu sənə görə kəsirik. Bizim yüz qoyunumuz var və biz istəmirik ki, onların sayı artsın. Elə ki çoban bir quzu gətirir, biz onun əvəzinə bir qoç kəsirik.” Mən dedim: “Ya Rəsulullah, mənim zövcəm acıdır qadındır.” Buyurdu ki: “Elə isə, onu boşal!” Dedim: “Ya Rəsulullah! Axı o mənim həyat yoldaşımdır və mənim ondan övladım var.” O, buyurdu: “Elə isə, ona nəsihət et! Əgər sənin üçün onda xeyir varsa, sənə itaət edəcək. Bir də ki, həyat yoldaşını, kənizini vurduğun kimi vurma.” Mən dedim: “Ya Rəsulullah, mənə dəstəmaz barədə xəbər ver.” O buyurdu: “Dəstəmazı kamil şəkildə al, barmaqlarının arasını da yu və bir də burnunu yuduqda – oruc tutduğunuz vaxt istisna olmaqla – suyu (buruna) çox al” (Sunən Əbu Davud, 142).

² Yəni qoyunlar bala verdikcə Peyğəmbər ﷺ hər balanın əvəzinə bir qoç kəsərmiş.

biz onun əvəzinə bir qoç kəsirik.”¹ O, həmçinin, buyurdu: “Həyat yoldaşını, kənizini vurduğun kimi vurma.”² (Dəstəmaz əsnasında) burnunu yuduqda – oruc tutduğunuz vaxt istisna olmaqla, suyu (buruna) çox al.”³

¹ Rəsulullahın ﷺ qoyunlarının sayı artan kimi o, hər quzunun yerinə bir qoyun kəsərdi ki, qoyunların sayı yüzdən artıq olmasın. Yəni belə etmək onun adəti idi. Burada da bu artım Ləqit ibn Səbirənin gəlişi ilə üst-üstə düşür. Üstəlik, möminlərin anası qonaqlara kifayət qədər xurma və yemək vermişdi. Rəsulullah ﷺ Ləqitə bunu deməklə bildirmək istəyir ki, bu qoyunu onların gəlişinə görə yox, sadəcə öz adətinə görə kəsdirir. Hərçənd, o, bu qoyunun ətindən qonaqlara da yemək verir, lakin bunu deyir ki, qonaqlar özlərini rahat hiss etsinlər, onlara görə qoyun kəsildiyini düşünüb sıxılmasınlar. Hədisə diqqət yetirsək Rəsulullahın ﷺ necə böyük əxlaq sahibi olduğunu açıq-aydın görə bilərik. O, həm qonaqlar üçün qoyun kəsdirir, həm də elə edir ki, onlar özlərini onun evində rahat hiss etsinlər – səllallahu aleyhi və alə alihi və səlləm!

² Qeyd etmək lazımdır ki, özbaşınalıq edən qadını dərhal vurmaq sünnəyə ziddir. Belə qadına əvvəlcə nəsihət edilməlidir. Nəsihətə qulaq asmadığı təqdirdə isə onu vurmaq olar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Özbaşınalıq etmələrinə qorxduğunuz qadınlara nəsihət edin, yataqda onları tərk edin və onları döyün! Əgər sizə itaət etsələr, onlara əziyyət vermək üçün başqa yol axtarmayın”** (ən-Nisa, 34). Vuranda da adam gərək həddi aşmasın. Eləcə də, Peyğəmbərin ﷺ: “Həyat yoldaşını, kənizini vurduğun kimi vurma” sözü o demək deyil ki, kənizi həddən ziyadə bərk vurmaq olar. Xeyr, bu, sadəcə müqayisə üçün belə deyilmişdir. Yəni həyat yoldaşına nisbətdə kəniz bir qədər sərt tənbeh edilir. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, hədisin bu yeri fəslin ünvanına aidiyyəti olan hissəsidir. Bu da, günah işlətməmiş xidmətçini cəzalandırmağın caiz olduğuna dəlalət edir.

³ Bu hədisi Əbu Davud (142) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

٨٨- بَابُ مَنْ خَتَمَ عَلَى خَادِمِهِ خَافَةَ سُوءِ الظَّنِّ

88-ci fəsil. Pis zənnə qapılmamaq üçün xidmətçisini yoxlayan¹ kimsə

١٦٧- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو خُلْدَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ قَالَ: كُنَّا نُوَمِّرُ أَنْ نَخْتِمَ عَلَى الْخَادِمِ، وَنَكِيلَ، وَنَعُدَّهَا، كَرَاهِيَةً أَنْ يَتَعَوَّدُوا خُلُقَ سُوءٍ، أَوْ يَظُنُّ أَحَدُنَا ظَنًّا سُوًّا.

(167) Əbul-Aliyə² demişdir: “Xidmətçilər pis əxlaqa vərdiş etməsinlər, yaxud aramızda heç kəs *onlar barədə* pis zənnə qapılmasın deyə, onları yoxlamaq, *əllərindəkini* çəkmək və *ya* saymaq bizə əmr edilərdi.^{3,4}

¹ Burada “yoxlamaq” deyildikdə, bir şeyin varlığı-yoxluğu yaxud düzgünlüyü, həqiqi vəziyyəti barədə yəqinlik hasil etmək üçün onu gözdən keçirmək, araşdırmaq nəzərdə tutulur. Əlbəttə ki, daim öz işlərinə nəzarət edən kimsənin işləri avand olar. Xidmətçini yoxlamağın isə iki faydası vardır: birincisi yoxlanılana, ikincisi isə yoxlayana aiddir. Xidmətçiə aid olan tərəfi budur ki, bu yoxlama onu günaha batmaqdan çəkindirir. Belə ki, yoxlanılacağını bilən xidmətçi heç vaxt cürət edib harama əl atmaz. Bu, dəlildir ki, adam əlinin altında olan işçilərini daim nəzarət altında saxlaya bilər. Bunun yoxlayan kəs üçün isə faydası budur ki, o, xidmətçilər barədə pis zənnə düşüb günah qazanmır.

² Əbul-Aliyə Rəfi ibn Mihran ibn Yərbü ər-Riyahi əl-Bəsri. O, Peyğəmbərin ﷺ dövründə yaşamış, lakin İslam dinini Əbu Bəkr əs-Siddiqin ﷺ xilafəti zamanı qəbul etmişdir. Əbu Amr Dani demişdir: “Əbul-Aliyə Quranı Ubeyy ibn Kəbə, Zeyd ibn Sabitə və İbn Abbasa oxumuşdur.” Əbul-Aliyə, zamanının müfəssirlərindən olmuşdur. Əbu Bəkr ibn Əbu Davud demişdir: “Səhabələrdən sonra Quranı ən yaxşı bilən kimsə Əbul-Aliyədir” (Siyər Əlam ən-Nubələ, 85-ci tərcümeyi hal).

³ Əbul-Aliyə “bizə (filan şey) əmr edilərdi” deyəndə, səhabələrin onlara əmr etdiyini nəzərdə tutur.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۸۹ – بَابُ مَنْ عَدَّ عَلَى خَادِمِهِ مَخَافَةَ الظَّنِّ

89-cu fəsil. Pis zənnə qapılmamaq üçün xidmətçisinə (verdiklərini) sayan kimsə

۱۶۸ – حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرَّبٍ، عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: إِنِّي لِأَعُدُّ الْعُرَاقَ عَلَى خَادِمِي مَخَافَةَ الظَّنِّ.

(168) Salman¹ ؓ demişdir: “Mən pis zənnə qapılmaqdan qorxduğum üçün xidmətçimin qabağındakı ətsiz sümükləri sayıram.”²

۱۶۹ – حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَنْبَأَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ حَارِثَةَ بْنَ مُضَرَّبٍ قَالَ: سَمِعْتُ سَلْمَانَ: إِنِّي لِأَعُدُّ الْعُرَاقَ حَشِيَّةَ الظَّنِّ.

(169) Salman ؓ demişdir: “Mən pis zənnə qapılmaqdan qorxduğum üçün ətsiz sümükləri sayıram.”³

¹ Salman Farisi ؓ Peyğəmbərin ؐ məşhur səhabəsi, ikiqat savab qazanan möminlərdəndir. Uca Allah belələri barədə buyurur: “*Qurandan əvvəl özlərinə Kitab verdiyimiz kəslər ona iman gətirirlər. Onlara Quran oxunduğu zaman: “Biz ona iman gətirdik. O, həqiqətdən də, Rəbbimizdən olan haqdır. Biz ondan əvvəl də müsəlman idik!” – deyirlər. Səbir etdiklərinə görə onlara mükafatları ikiqat veriləcəkdir*” (əl-Qəsəs, 52-54). Peyğəmbər ؐ demişdir: “Üç sinif insan vardır ki, onlar ikiqat savab qazanır: Əvvəlcə öz peyğəmbərinə, sonra da Muhəmmədə ؐ iman gətirmiş Kitab əhli ikiqat savab qazanır. Həm Allahın, həm də ağasının haqqını ödəyən kələ *ikiqat savab qazanır*. Kənizinə yaxşı təlim-tərbiyə keçən, sonra onu azad edib onunla evlənən kişi ikiqat savab qazanır” (əl-Ədəbul-Mufrad, 203). Salmandan kimin oğlu olduğunu soruşduqda, atasının adını deməz, sadəcə “mən Salman ibn İslamam” – deyərək özünün İslam dininə mənsub olduğunu bildirərdi (Siyər Əlam ən-Nubələ, 1/495). Salman Farisinin fəzilətinə dair ikicə hədis qeyd etsək kifayət edər: Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “*Bir dəfə biz Peyğəmbərin ؐ yanında ikən ona “əl-Cumuə” surəsi nazil oldu: “Allah səni hələ müsəlmanlara qoşulmamış, başqalarına da elçi göndərmişdir...”* Mən soruşdum: “Kimdir onlar, ya Rəsulullah?” O, mənə cavab vermədi. Mən sualı üç dəfə təkrar etdim. Həmin vaxt Salman Farisi bizim aramızda idi. Peyğəmbər ؐ əlini Salmanın *ayağının üstünə* qoyub dedi: “Hərgah iman Sürəyya ulduzunun yanında olsaydı, bu adamlar ora da gedib çıxardılar” (Səhih əl-Buxari, 4897). Digər hədisdə Peyğəmbər ؐ belə buyurmuşdur: “Cənnət üç nəfər üçün darıxır: “Əli ibn Əbu Talib, Ammar ibn Yasir və Salman Farisi” (Mustədrək, 3/148; “Səhih əl-Cami”, 1/331).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu əsər də əvvəlki kimi “səhih”dir.

٩٠ - بَابُ أَدَبِ الْخَادِمِ

90-cı fəsil. Xidmətçiyə tərbiyə vermək

١٧٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُسَيْطٍ قَالَ: أَرْسَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ غُلَامًا لَهُ يَذْهَبُ أَوْ يَوْرِقٍ، فَصَرَفَهُ، فَأَنْظَرَ بِالصَّرْفِ، فَرَجَعَ إِلَيْهِ فَجَلَدَهُ جَلْدًا وَجِيعًا وَقَالَ: اذْهَبْ، فَخَذِ الَّذِي لِي، وَلَا تَصْرِفْهُ.

(170) Yezid ibn Abdullah ibn Quseyt demişdir: “Abdullah ibn Ömər öz köləsinə qızıl, yaxud gümüş verib, onu (sərrafın¹ yanına) göndərdi. O da bu pulu dəyişdi, amma nisyə alver etdi.² Sonra ibn Ömərin yanına qayıtdı. İbn Ömər (köləsinin nisyə alver etdiyindən xəbər tutduqda) qamçı ilə onu əməllicə qamçıladı,³ sonra dedi: “Qayıt, mənim pulumu geri götür və belə alver etmə.”⁴

١٧١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ: كُنْتُ أَضْرِبُ غُلَامًا لِي، فَسَمِعْتُ مِنْ خَلْفِي صَوْتًا: ((اعْلَمْ أَبَا مَسْعُودٍ،

¹ Pul dəyişməklə məşğul olan adam.

² Belə alverin qadağan olması barədə neçə-neçə hədislər varid olmuşdur. Rəvayət edilir ki, bir dəfə Malik ibn Ovs yüz dinarı *dirhəmə* dəyişmək istəyirdi. *Malik ibn Ovs* dedi: “Təlhə ibn Ubeydullah məni yanına çağırırdı və biz qiymət danışırdıqdan sonra o, pulu *dəyişməyə* razılıq verdi. O, qızılı götürüb əlində o üz-bu üzə çevirdi, sonra dedi: “Xəzinədarım Gəbədən qayıdanadək gözləməli olacaqsan!” Bunu eşidən Ömər dedi: “Vallahı, pulunu almayınca ondan ayrılmalısan. Axı Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qızılı qızıla dəyişmək sələmdir. Yalnız onun eyni miqdarda və əlbəəl dəyişdirilməsi istisnadır” (Səhih əl-Buxari, 2174).

³ İbn Ömər bu hərəkəti dəlildir ki, günah işlətməmiş xidmətçini tərbiyə etmək məqsədilə cəzalandırmaq olar.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

لَلَّهِ أَقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَيْهِ))، فَالْتَفَتُ فَإِذَا هُوَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَهُوَ حُرٌّ لَوْجِهِ
اللَّهُ، فَقَالَ: ((أَمَّا لَوْ لَمْ تَفْعَلْ لَمَسَّتْكَ النَّارُ أَوْ لَلْفَحْتُكَ النَّارُ)).

(171) Əbu Məsud¹ ﷺ demişdir:² “(Bir dəfə) mən öz köləmi vurarkən arxa tərəfimdən səs eşitdim:³ “Ey Əbu Məsud, bil ki, sən bu köləyə cəza verməyə qadir olduğundan daha çox Allah səni cəzalandırmağa qadir dir.”⁴ Mən arxaya dönüb baxdım⁵ ki, bu, Rəsulullahdır ﷺ. Mən dedim: “Ya Rəsulullah, Allahın Üzü xatirinə o azaddır.”⁶ Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Əgər sən belə etməsəydin, Cəhənnəm odu sənə toxunardı⁷ yaxud səni yandırardı.”

¹ Əbu Məsud Uqbə ibn Amr ibn Sələbə əl-Bədri ﷺ Peyğəmbərin ﷺ azyaşlı səhabələrinəndir. Hicrətin 40-cı ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 103-cü tərcümeyi-hal).

² Bu hədisi Muslim (4396), Əbu Davud (5159) və Əhməd (5/274) rəvayət etmişdir.

³ Əbu Məsudun ﷺ öz başına gələn danışması, Peyğəmbərin ﷺ onu qınadığını gizlətməməsi bu səhabənin necə təvazökar olduğundan xəbər verir.

⁴ Peyğəmbərin ﷺ onu Allah ilə qorxutması ən gözəl dəvət üslubuna aiddir.

⁵ İmam Muslimin “Səhih”indəki eyni hədisdə Əbu Məsud ﷺ deyir ki: “(onun heybətindən) əlimdəki qamçı yerə düşdü.”

⁶ Diqqət edin, Əbu Məsud ﷺ Peyğəmbərin ﷺ nə demək istədiyini başa düşür, nəsihətini qəbul edir və vurduğu köləni tərəddüd etmədən dərhal azad edir. İmam Muslimin nəql etdiyi bu hədisdə Əbu Məsud ﷺ demişdir: “Mən bir daha köləni vurmayacağam.”

⁷ Aişə رضى الله عنها rəvayət edir ki, bir nəfər gəlmiş Peyğəmbərin ﷺ qarşısında oturdu və dedi: “Ya Rəsulullah, mənim kölələrim var. Onlar mənə yalan danışır, mənə xəyanət edir və mənə asi olurlar. Mən də onları həm söyürəm, həm də döyürəm. (Allahın hüsurunda) onlara görə mənim halım necə olacaq?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Onların sənə etdikləri xəyanət, asilik və danışdıqları yalan, habelə, sənə onlara verdiyin cəza haqq-hesab ediləcək. Əgər sən onlara verdiyin cəza onların günahları qədər olarsa, bərabərlik olar – bu nə sənənin lehinə, nə də əleyhinə olar (nə savab qazanarsan, nə də cəzalandırılırsan). Və əgər onlara verdiyin cəza onların günahlarından az olarsa, onda bu sənənin üçün bir üstünlük olar. Yox əgər onlara verdiyin cəza onların günahlarından çox olarsa, bu çoxluq qədər səndən qisaslarını alırlar.” Bunu eşidəndə həmin adam kənara çəkilib ağlamağa başladı. Peyğəmbər ﷺ ona dedi: “Məgər sən Allahın Kitabındakı bu ayəni oxumursan: “Biz Qiyamət günü ədalət tərəziləri ilə haqq-hesab çəkəcəyik. Heç kimə hər hansı bir

şeydə ədalətsizlik edilməyəcəkdir. *Görülmüş iş bir xardal dənəsi mislində olsa belə, onu gətirib tərəziyə qoyacağıq. Biz haqqı araşdırmağa bəs edərik*” (əl-Ənbiya 47). Onda həmin adam dedi: “Vallahi, ya Rəsulullah, mən həm özüm üçün, həm də onlar üçün onları azad etməkdən daha xeyirli bir şey görmürəm. Şahid olun ki, onların hamısı azaddır” (Sunən ət-Tirmizi, 3165; Musnəd İmam Əhməd, 6/280; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2290); digər hədisdə Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “*Qiyamət günü hər kəsə öz haqqı çatacaq, hətta buynuzsuz qoç buynuzlu qoçdan qisas alacaqdır*” (əl-Ədəbul-Mufrad, 183).

۹۱ – بَابُ لَا تَقُلْ: ((قَبِّحَ اللَّهُ وَجْهَهُ))

91-ci fəsil. “Allah onun üzünü qəbih eləsin!”¹– demə

۱۷۲ – حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا تَقُولُوا: قَبِّحَ اللَّهُ وَجْهَهُ)).

(172) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “(Heç kəsə) “Allah onun üzünü qəbih eləsin!” – deməyin.”²

۱۷۳ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: لَا تَقُولَنَّ: قَبِّحَ اللَّهُ وَجْهَكَ وَوَجْهَ مَنْ أَشَبَّهُ وَجْهَكَ، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ ﷺ عَلَى صُورَتِهِ.

(173) Əbu Hureyrə demişdir:³ (Heç kəsə): “Allah sənin üzünü və sənin üzünə oxşar üzü qəbih eləsin!”⁴– deməyin. Çünki Allah Adəmi öz surətində⁵ yaratmışdır.”

¹ Bu, nifrət, danlaq, məzəmmət ifadəsidir. Burada “qəbih” deyildikdə, çirkin, yaraşıqsız, kifir qəsd edilir və bu həm hissi, həm də mənəvi mənada işlənir. Allah insanı gözəl biçimdə yaratmışdır. Bu xüsusda Quranda belə buyurulur: “**Biz insanı ən gözəl surətdə yaratdıq!**” (ət-Tin, 4); “**Allah onu yaradıb kamil bir görkəmə saldı**” (əl-Qiyamə, 38). Odur ki, insana bu cür müraciət etmək olmaz.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir. Əbu Hureyrənin dediği bu söz Peyğəmbərin sözüdür. İmam Əhməd öz “Musnəd” əsərində (2/251, 431) “həsən” isnadla Yəhyadan, o da, İbn Aclandan, o da, Səiddən, o da, Əbu Hureyrədən rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər belə buyurmuşdur: “Biriniz vurduğu zaman qoy üzə vurmasın və: “Allah sənin üzünü və sənin üzünə oxşar üzü qəbih eləsin!” – deməsin. Çünki Allah Adəmi öz surətində yaratmışdır” (Silsilətul-Əhadisi-Səhihə, 862).

⁴ Bəzən adam adamı təhqir etdikdə onun özünü söyməklə ürəyi soyumur, odur ki, onun ata-anasını da yaxud ailəsini də yaxud nəslini də və ya millətini də buna əlavə edir. Bütün bunlar şeytan əməlindəndir və belə demək qadağandır.

⁵ İslam alimləri bu cümlədə işlənən “öz” bitişən əvəzliyinin kimə aid olduğu barədə ixtilaf etmişlər. Bəziləri bu əvəzliyin Allahın Özünə aid edildiyini demiş və bu

fikri Təbəranin "Mocəmul-Kəbir" (2/206) əsərində varid olmuş hədisi ilə əsaslandırılmışlar. Həmin hədisdə deyilir ki: "Allah Adəmi ər-Rəhmanın surətində yaratmışdır." Və bunu belə izah etmişlər ki, burada surət deyildikdə tam mənada onun surətinin Allahın surətinə bənzəməsi qəsd edilmir. Sadəcə eşitmək və görmək baxımından bənzətmə nəzərdə tutulur. Allahın bu sifətləri kamil, Adəmə aid olanı isə naqisdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **"Onun heç bir bənzəri yoxdur. O, Eşidəndir, Görəndir"** (əş-Şura, 11). Onu da qeyd etmişlər ki, hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Cənnətə girəcək ilk zümrədə olan kimsələrin siması on dörd gecəlik ay kimi olacaq" (Səhih əl-Buxari, 3245). Burada da həmçinin, cənnətliklərin simasının gözəl və parlaq olması nəzərdə tutulur. Digər alimlər isə bu hədisdə keçən bitişən əvəzliyin Adəmə aid olduğunu demiş və bunu Buxari (6227) və Muslimin (8/149) "Səhih"lərində Əbu Hureyrədən رəvayət edilmiş hədislə əsaslandırmışlar. Həmin hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Allah Adəmi öz surətində, boyu da altmış ərəş uzunluğunda yaratmışdır." Yəni Adəmin özünə layiq surətdə. Həmçinin, bu alimlər: "Allah Adəmi ər-Rəhmanın surətində yaratmışdır" hədisinin "səhih" olmadığını, isnadında dörd "illə" (yəni zəiflik) olduğunu qeyd etmişlər. Birincisi, hədisin isnadında Sovrinin Aməşə müxalif olmasıdır. Belə ki, o: "İbn Ömər rəvayət etdi" demədən bu hədisi "mursəl" isnadla rəvayət etmişdir. İkincisi, Aməş "mudəllis"dir və o, öz rəvayətində bu hədisi Həbib ibn Əbu Sabitdən eşitdiyini zikr etməmişdir. Üçüncüsü, Həbib ibn Əbu Sabit də həmçinin, "mudəllis"dir və onun da bu hədisi Ətadan eşitdiyi məlum deyil. Dördüncüsü isə budur ki, Cərir ibn Abdulhəmid "etibarlı" ravi olsa da, Zəhəbi "Mizan" kitabında Beyhəqinin: "Cəririn hafizəsi ömrünün axırında dəyişmişdir" dediyini zikr etmişdir. Hərçənd, bu isnadla rəvayət edilmiş hədisdə Cərir "ər-Rəhmanın surətində" deyir, lakin İbn Əbu Asimin rəvayətində (518) "ər-Rəhman" kəlməsini qeyd etmədən, sadəcə "öz surətində" deyərək rəvayət etmişdir. Bu da, onun hafizəsinin dəyişdiyindən xəbər verir (Silsilətul-Əhadisid-Daifə, 1175 və 1176). Şeyxul-İslam İbn Teymiyyənin, Zəhəbinin və İbn Hibbanın bu hədisə "səhih" demələri isə doğru deyil. Onlar öz kitablarında yalnız Buxari və Muslimin "Səhih"lərindəki ləfzin "səhih" olduğunu demişlər (Mövsumatul-Albani fil-Əqidə).

٩٢ - بَابُ لِيَجْتَنِبَ الْوَجْهَ فِي الضَّرْبِ

92-ci fəsil. Vurduqda üzə vurmaqdan çəkinmək

١٧٤ - حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَجَلَانَ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، وَسَعِيدٌ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِذَا ضَرَبْتَ أَحَدَكُمْ خَادِمَهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ)).

(174) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qoy sizlərdən biri öz xidmətçisini vurduğu zaman¹ üzünə vurmasın!”²

١٧٥ - حَدَّثَنَا خَالِدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِدَابَّةٍ قَدْ وُصِمَ يَدْحَنُ مِنْحَرَاهُ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((لَعَنَ اللَّهُ مَنْ فَعَلَ هَذَا، لَا يَسْمَنَّ أَحَدُ الْوَجْهَ وَلَا يَضْرِبَنَّهُ)).

(175) Cabir رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ, üzünə damğa vurulmuş və damğasının yeri üstülənən³ bir heyvanın yanından keçərkən dedi: “Bunu edəne Allah lənət eləsin! Heç kəs üzü damğalamasın və üzə vurmasın.”⁴

¹ Bu, dəlildir ki, adam yeri gəldikdə və məsləhət bildikdə öz xidmətçisini vura bilər. Lakin bunun şərtləri vardır və bu şərtlərdən biri də Peyğəmbərin ﷺ bu hədisdə dediyi: “üzünə vurmasın” sözüdür. Çünki üzə vurmaq adamı şikəst edə bilər. Peyğəmbərin ﷺ bu hədisdə xüsusilə üzü qeyd etməsi ona görədir ki, qəzəbli adam çox vaxt tənbeh etmək istədiyi adamın üzünə vurur. Şəriət isə bunu qadağan edir. Nəinki insanın, hətta, heyvanın belə üzünə vurmaq qadağandır.

² Bu hədisi Əhməd (2/244), habelə, oxşar ləfzlə Buxari (2559) və Muslim (6822) rəvayət etmişdir.

³ Söhbət yenicə damğalanmış və damğasının yeri soyumamış heyvandan gedir.

⁴ Bu hədisi Əhməd (3/323) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٩٣- بَابُ مَنْ لَطَمَ عَبْدَهُ فَلْيُعْتِقْهُ مِنْ غَيْرِ إِجَابٍ

93-cü fəsil. Kim kələsinin üzünə vurubsa, qoy könüllü olaraq onu azad etsin¹

١٧٦- حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ قَالَ: سَمِعْتُ هِلَالَ بْنَ يَسَافٍ يَقُولُ: كُنَّا نَبِيعُ الْبَرَّ فِي دَارِ سُؤَيْدِ بْنِ مِقْرَنٍ، فَخَرَجَتْ جَارِيَةٌ فَقَالَتْ لِرَجُلٍ شَيْئًا، فَلَطَمَهَا ذَلِكَ الرَّجُلُ، فَقَالَ لَهُ سُؤَيْدُ بْنُ مِقْرَنٍ: أَلَطَمْتَ وَجْهَهَا؟ لَقَدْ رَأَيْتُنِي سَابِعَ سَبْعَةٍ وَمَا لَنَا إِلَّا خَادِمٌ، فَلَطَمَهَا بَعْضُنَا، فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يُعْتِقَهَا.

(176) Hilal ibn Yəsaf demişdir: “Biz Suveyd ibn Muqərrinin ﷺ evində bez satırdıq. Bu vaxt kəniz bayıra çıxıb bir kişiylə nə isə dedi, o da, onun üzünə vurdu. Suveyd ibn Muqərrin həmin adama dedi: “Sən onun üzünə vurdun?!² Biz yeddi nəfər idik və bizim bircə xadiməmiz var idi.³ (Bir gün) bizdən birimiz onun üzünə vurdu və Peyğəmbər ﷺ ona bu qadını azad etməyi əmr etdi.^{4,5}

١٧٧- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ فِرَاسٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ زَادَانَ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ لَطَمَ عَبْدَهُ أَوْ ضَرَبَهُ حَدًّا لَمْ يَأْتِهِ، فَكَفَّارَتُهُ عِتْقُهُ)).

¹ İmam Buxari demək istəyir ki, kələni vurduqdan sonra bu günahı yumaq üçün onu azad etmək müstəhəb sayılan əməllərdəndir.

² Burada Suveyd ibn Muqərrin ﷺ həmin adamı qınayaraq, ona etirazını bildirir.

³ Bu o demək deyil ki, Suveyd ibn Muqərrin ﷺ İslamı ilk qəbul etmiş yeddi nəfərdən biri idi. Səhabə sadəcə demək istəyir ki, onun tayfasının yeddi üzvü, bunların da cəmi bir xidmətçisi var imiş.

⁴ Peyğəmbərin ﷺ “əmr etdi” sözü üzünə vurulmuş xidmətçini azad etməyin vacib olduğuna dəlalət etmir. Bəzən “əmr etdi”, “əmr olundu” və başqa bu kimi ifadələr digər hədislər sayəsində müstəhəbliyə yozulur (178-ci hədisə bax).

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

(177) İbn Ömər رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə buyurduğunu eşitmişəm: “Köləsinin üzünə vuran, yaxud etmədiyi bir günaha görə onu döyən kimsənin kəffarəsi¹ onu azad etməkdir!”²

۱۷۸ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ كُهَيْلٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ سُؤَيْدٍ بْنُ مُقَرِّنٍ قَالَ: لَطَمْتُ مَوْئِي لَنَا فَقَرَّ، فَدَعَانِي أَبِي فَقَالَ لَهُ: اقْتَصْ، كُنَّا وَلَدَ مُقَرِّنٍ سَبْعَةً، لَنَا خَادِمٌ، فَلَطَمَهَا أَحَدُنَا، فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: ((مُرْهُمْ فَلْيُعْثُوا))، فَقِيلَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: لَيْسَ لَهُمْ خَادِمٌ غَيْرُهَا، قَالَ: ((فَلْيَسْتَحْدِمُوهَا فَإِذَا اسْتَعْنَوْا حَلُّوا سَبِيلَهَا)).

(178) Muaviyə ibn Suveyd ibn Muqərrin demişdir: “(Bir dəfə) mən köləmizin üzünə vurdum və o qaçdı. Atam məni (də, onu da) yanına çağırırdı. Sonra ona dedi: “(Bundan) qisasını al!³ (Bir vaxt) biz Muqərrin oğulları yeddi (qardaş) idik və bizim bir xidmətçimiz var idi. Bizdən birimiz onun üzünə vurdu. Bu haqda Peyğəmbərə ﷺ xəbər verildikdə, o, belə buyurdu: “De, onu azad etsinlər!” Peyğəmbərə ﷺ: “Onların bu qadından başqa xidmətçisi yoxdur” – dedilər. Onda o buyurdu: “Elə isə, qoy, onu işlətsinlər.⁴ Nə vaxt onlara lazım olmasa, onu azad etsinlər.”⁵

۱۷۹ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ قَالَ لِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ: مَا اسْمُكَ؟ فَقُلْتُ: شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو شُعْبَةَ، عَنْ سُؤَيْدِ بْنِ مُقَرِّنٍ الْمُزَنِيِّ، وَرَأَى رَجُلًا لَطَمَ غُلَامَهُ، فَقَالَ:

¹ Kəffarə: günahların bağışlanması üçün şəriətin buyurduğu qaydada verilən cəza yaxud deyilən söz və ya verilən sədəqə.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Yəni “o, səni vurduğu kimi, sən də onu vur.”

⁴ Bu, dəlildir ki, üzünə vurulmuş köləni azad etmək vacib deyil. İmam Nəvəvi “Muslimin “Səhih”inin şərhin”də alimlərin bu xüsusda, yəni üzünə vurulmuş kölənin azad edilməsinin müstəhəb olduğu barədə – ittifaq etdiklərini xəbər vermişdir.

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

أَمَّا عَلِمْتَ أَنَّ الصُّورَةَ مُحَرَّمَةٌ؟ رَأَيْتُنِي وَإِنِّي سَابِعُ سَبْعَةِ إِخْوَةٍ ، عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ، مَا لَنَا إِلَّا خَادِمٌ ، فَلَطَمَهُ أَحَدُنَا ، فَأَمَرَنَا النَّبِيُّ ﷺ أَنْ نُعَذِّبَهُ.

(179) Əbu Şobə rəvayət edir ki, *bir dəfə* Suveyd ibn Muqərrin əl-Muzəni bir nəfərin öz köləsinin üzünə vurduğunu görüb dedi: “Məgər, bilmirsən ki, üzə vurmaq haramdır? Peyğəmbərin ﷺ dövründə mən yeddi qardaşdan biri idim və bizim bir xidmətçimiz var idi. *Bir gün* bizdən birimiz onun üzünə vurdu və Peyğəmbər ﷺ bizə onu azad etməyi buyurdu.”¹

١٨٠- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا فِرَاسٌ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ زَادَانَ أَبِي عُمَرَ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ ابْنِ عُمَرَ، فَدَعَا بَعْلَامَ لَهُ كَانَ ضَرْبَهُ فَكَشَفَ عَنْ ظَهْرِهِ فَقَالَ: أَيُوجِعُكَ؟ قَالَ: لَا، فَأَعْتَقَهُ، ثُمَّ رَفَعَ عُودًا مِنَ الْأَرْضِ فَقَالَ: مَا لِي فِيهِ مِنَ الْأَجْرِ مَا يَزِلُّ هَذَا الْعُودَ ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، لِمَ تَفْعُلُ هَذَا؟ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ أَوْ قَالَ: ((مَنْ ضَرَبَ مَمْلُوكَهُ حَدًّا لَمْ يَأْتِهِ، أَوْ لَطَمَ وَجْهَهُ، فَكَفَّارَتُهُ أَنْ يُعْتِقَهُ)).

(180) Əbu Ömər Zazan demişdir: “Biz İbn Ömər in yanında ikən o vurduğu köləsini yanına çağırdı və onun kürəyini açıb: “Səni ağrıdırmı?” – deyə soruşdu.² Kölə: “Xeyr!” – deyə cavab verdi. İbn Ömər onu azad etdi. Sonra yerdən bir ağac parçası götürüb dedi: “Görəsən onu azad etməyimdə mənim üçün bu ağac parçası qədər savab varmı?” Mən dedim: “Ey Əbu Abdur-Rəhman, niyə belə deyirsən?” O, dedi: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Köləsini etmədiyi bir günaha görə döyən, yaxud onun üzünə vuran kimsənin kəffarəsi onu azad etməsidir!”³

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

² Səhabənin bu hərəkəti onun nə dərəcədə təvazökar olduğundan xəbər verir.

³ 177-ci hədisə bax.

٩٤ - بَابُ قِصَاصِ الْعَبْدِ

94-cü fəsil. Kölənin qisası

١٨١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، وَقَبِيصَةُ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ أَبِي شَيْبٍ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ قَالَ: لَا يَضْرِبُ أَحَدٌ عَبْدًا لَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لَهُ إِلَّا أُقِيدَ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

(181) Ammar ibn Yasir رضي الله عنه demişdir: “Köləsini haqsız yerə vuran elə bir kimsə yoxdur ki, Qiyamət günü ondan qisas alınmasın!”^{1,2}

١٨٢ - حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو جَعْفَرٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا لَيْلَى قَالَ: خَرَجَ سَلْمَانُ فَإِذَا عَلَفٌ دَابَّتْهُ يَتَسَاقَطُ مِنَ الْآرِي، فَقَالَ لِحَادِمِهِ: لَوْلَا أَنِّي أَخَافُ الْقِصَاصَ لَأَوْجَعْتُكَ.

¹ Qisas xüsusunda Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Qiyamət günü) möminlər Oddan xilas olduqdan sonra Cənnətlə Cəhənnəm arasındakı körpünün o biri başında dayandırılacaq və dünyada (bir-birinə qarşı) etdikləri haqsızlıqlara görə bir-birinin haqqını ödəyəcəklər. Nəhayət, onlar təmizləndikdən və (günahlardan) azad olduqdan sonra onlara Cənnətə daxil olmağa izin veriləcək” (Səhih əl-Buxari, 2440); başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, bir dəfə Peyğəmbər ﷺ səhabələrindən: “Bilirsiniz müflis kimdir?” – deyə soruşdu. Onlar: “Müflis, ya Rəsulullah, nə bir dirhəmi, nə də bir malı olan kimsələrimizdir” – deyə cavab verdilər. Onda Rəsulullah ﷺ dedi: “Ümmətimin müflisləri o kəslərdir ki, onlar Qiyamət günü namazla, orucla və zəkatla, habelə, birisini söymüş, birisinə böhtan atmış, birisinin malını yemiş, birisinin qanını tökmüş, birisini də vurmuş olduğu halda Allahın hüzuruna gələcək və *zülüm etdiyi* bu adamlar ondan qisas alaraq onun savablarından götürəcəklər. Əgər, ondan tam olaraq qisas alınmadan öncə savabları qurtararsa, həmin adamların günahlarından götürülüb, onun günahları üzərinə əlavə edilər, sonra da bu adam Cəhənnəm oduna atılar” (Sunən ət-Tirmizi, 2418; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2843).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

(182) Əbu Leyla demişdir: “(Bir dəfə) Salman *əl-Farisi* bayıra çıxdı və öz heyvanı üçün yığılmış otun ot tayasından yerə dağıldığını görüb köləsinə dedi: “Əgər qisasdan qorxmasaydım, səni vurardım!”¹”²

۱۸۳- حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَتَوَدََّنَّ الْخُفُوقُ إِلَى أَهْلِهَا، حَتَّى يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَمَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرَنَاءِ)).

(183) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Qiyamət günü) hər kəsin haqqı özünə qaytarılacaq, hətta buynuzsuz qoç buynuzlu qoçdan qisas alacaqdır.”³”⁴

۱۸۴- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي دَاوُدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي جَدِّي، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ فِي بَيْتِهَا، فَدَعَا وَصِيفَةً لَهُ أَوْ لَهَا فَأَبْطَأَتْ، فَاسْتَبَانَ الْعَضْبُ فِي وَجْهِهِ، فَقَامَتْ أُمُّ سَلَمَةَ إِلَى الْحِجَابِ، فَوَجَدَتْ الْوَصِيفَةَ تَلْعَبُ، وَمَعَهُ سِوَاكٌ، فَقَالَ: ((لَوْلَا خَشْيَةُ الْقَوَدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، لَأَوْجَعْتُكَ بِهَذَا السِّوَاكِ)). زَادَ مُحَمَّدُ بْنُ الْهَيْثَمِ: تَلْعَبُ بِبَهْمَةٍ. قَالَ: فَلَمَّا أَتَيْتُ بِهَا النَّبِيَّ ﷺ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّمَا لَتَحْلِفُ مَا سَمِعْتُكَ، قَالَتْ: وَفِي يَدِهِ سِوَاكٌ.

(184) Ummu Sələmə رضي الله عنها rəvayət edir ki, (bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ onun evində ikən öz kənizini və ya onun kənizini yanına çağırırdı. Kəniz yubandıqda, Peyğəmbərin ﷺ üzünü qəzəb hissi bürüdü. Ummu Sələmə

¹ Salman *əl-Farisi* köləsinin asilik etdiyini ona bildirsə də, onu vurmaqdan ehtiyat edir. Ehtiyat edir ki, birdən onu həddən ziyadə bərk vurar və beləliklə də, onun haqqına girmiş olar (171-ci hədisin qeydlərinə bax).

² Muhəmməd Nasirəddin *əl-Albani* “Səhih *əl-Ədəbul-Mufrad*” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Heyvanın heyvandan qisas alması onları cəzalandırmaq üçün yox, Allahın adilliyini bir daha sübuta yetirmək üçün olacaq. Bu qisasdan sonra Allah onları torpağa döndərəcəkdir. Başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, Əbu Zərr رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) Rəsulullah ﷺ buynuzlaşan iki qoçu görüb mənə dedi: “Ey Əbu Zərr, bilirsən bunlar niyə buynuzlaşır?” Mən: “Xeyr, (bilmirəm)” – dedim. Rəsulullah ﷺ buyurdu: “Lakin Allah bilir və O, (Qiyamət günü) onların arasında hökm verəcəkdir” (Musnəd İmam Əhməd, 5/162; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1588-ci hədisin izahı.)

⁴ Bu hədisi Muslim (8/18-19), Tirmizi (2/68) və Əhməd (2/235; 323) rəvayət etmişdir.

qalxıb otağa keçdikdə, kənizin oynadığını gördü. Peyğəmbərin ﷺ əlində misvak¹ var idi. O, dedi: “Qiyamət günü olan qisasdan qorxmasaydım, bu misvakla səni vurardım.”

Muhəmməd ibn Heysəm əlavə edib demişdir: “Kəniz heyvanla oynayırdı. Ummu Sələmə onu Peyğəmbərin ﷺ yanına gətirib dedi: “Ya Rəsulullah, o and içir ki, sənün çağırışını eşitməyib.” Peyğəmbərin ﷺ əlində misvak var idi.”²

۱۸۵- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عِمْرَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ ضَرَبَ ضَرْبًا اقْتَصَّ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)).

(185) Əbu Hureyrə ر.ə. rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim (bir adama) bir zərbə vursa,³ Qiyamət günü ondan qisas alınar.”⁴

۱۸۶- حَدَّثَنَا حَلِيفَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْعَوَّامِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ ضَرَبَ ضَرْبًا ظَلَمًا اقْتَصَّ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)).

(186) Əbu Hureyrə ر.ə. rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Kim zülm⁵ edərək bir zərbə vursa, Qiyamət günü ondan qisas alınar.”⁶

¹ Misvak: ərak ağacından dişləri təmizləmək üçün düzəldilmiş təbii fırça.

² Bu hədisi İbn Səd (Təbəqat, 1/382), İbn Əbu Dunya (Əhval, 2/99), Əbu Yə'la (Musnəd, 4/1640; 1648; 1652), Təbərani (Mocəm əl-Kəbir, 23/375) və Əbu Nueym (Hilyə 8/378) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Davud ibn Əbu Abdullah və Abdur-Rəhman ibn Muhəmmədin nənəsi “məchul” ravilərdir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

³ Növbəti rəvayətdə “zülm” sözü əlavə edilmişdir. Yəni adam bir kimsəni haqsız yerə vurarsa, Qiyamət günü ondan qisas alınar. Həmçinin, qeyd edək ki, burada “vurmaq” kəlməsi mütləq şəkildə işlənir. Yəni vurulan adam istər azad insan olsun, istərsə kölə, Qiyamət günü öz haqqını alacaq.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Burada “zülm” edərək kəlməsinin əks anlamından belə nəticə çıxır ki, birisini haqlı yerə vuran adamdan qisas alınmayacaq.

⁶ Bu hədis də əvvəlki kimi “səhih”dir.

٩٥ - بَابُ اكْسُوهُمْ مِمَّا تَلْبَسُونَ

95-ci fəsil. Özünüz nə geyirsinizsə, kölə və kənzlərinizə də ondan geyindirin

١٨٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ مُجَاهِدٍ أَبِي حَزْرَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدِ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: خَرَجْتُ أَنَا وَأَبِي نَطْلُبُ الْعِلْمَ فِي هَذَا الْحَيِّ فِي الْأَنْصَارِ، قَبْلَ أَنْ يَهْلِكُوا، فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ لَقِينَا أَبُو الْيَسْرِ صَاحِبُ النَّبِيِّ ﷺ وَمَعَهُ غُلَامٌ لَهُ، وَعَلَى أَبِي الْيَسْرِ بُرْدَةٌ وَمَعَاوِرِيٌّ، وَعَلَى غُلَامِهِ بُرْدَةٌ وَمَعَاوِرِيٌّ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا عَمِّي، لَوْ أَخَذْتُ بُرْدَةَ غُلَامِكَ وَأَعْطَيْتُهُ مَعَاوِرِيَّكَ، أَوْ أَخَذْتُ مَعَاوِرِيَّهِ وَأَعْطَيْتُهُ بُرْدَتَكَ، كَانَتْ عَلَيْكَ حُلَّةٌ أَوْ عَلَيْهِ حُلَّةٌ، فَمَسَحَ رَأْسِي وَقَالَ: اللَّهُمَّ بَارِكْ فِيهِ، يَا ابْنَ أَخِي، بَصُرَ عَيْنِي هَاتَيْنِ، وَسَمِعَ أُذُنِي هَاتَيْنِ، وَوَعَاهُ قَلْبِي وَأَشَارَ إِلَى نِيَاطِ قَلْبِهِ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: ((أَطْعِمُوهُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ، وَاكْسُوهُمْ مِمَّا تَلْبَسُونَ)) وَكَانَ أَنْ أُعْطِيَهُ مِنْ مَتَاعِ الدُّنْيَا أَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ حَسَنَاتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

(187) Ubadə ibn Vəlid¹ demişdir: “Mən atamla birgə elm almaq üçün ənsarın qaldığı yerə gəldik.² İlk rastlaşdığımız adam Peyğəmbərin ﷺ səhabəsi Əbul-Yəsar³ oldu. Köləsi də onun yanında idi. Əbul-Yəsarın da,

¹ Ubadə ibn Vəlid məşhur səhabə Ubadə ibn Samitin ﷺ nəvəsidir.

² Övladın valideynlə birgə elm öyrənmək üçün yola çıxması necə də gözəldir!

³ Əbul-Yəsar Kəb ibn Amr əl-Ənsari əs-Suləmi əl-Mədəni ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Bədr döyüşündə müşriklərin bayrağını əllərindən alan, habelə, Abbasi ﷺ əsir götürən səhabədir. Hicrətin 55-ci ilində Mədinədə vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 109-cu tərcümeyi-hal). Əbul-Yəsar ﷺ rəvayət edir ki, bir qadın xurma almaq üçün yanıma gəldi və mən: “Evdə bunlardan da yaxşı xurmalarım var” – deyib onu evə dəvət etdim. O, mənimlə birgə içəri daxil oldu. Sonra onun boynuna sarılıb onu öpdüm. Sonra Əbu Bəkrin yanına gəlib bu barədə ona xəbər verdim. Əbu Bəkr dedi: “Ey bini gizlət, tövbə et və bu barədə heç kəsə xəbər vermə!” Mən dözməyib Ömərin yanına getdim və bu haqda ondan soruşdum. O da mənə Əbu Bəkrin dediklərini dedi. Mən yenə də dözməyib, Peyğəmbərin ﷺ yanına getdim. Bu barədə ona xəbər verdikdə, o, dedi: “Allah yolunda cihadda olanın ailəsi ilə bu cür davranırsan?!” Əbul-Yəsar özünün Cəhənnəm əhlindən olduğunu zənn etdi və yenidən müsəlman olmağını təmənnə etdi. Peyğəmbər ﷺ

onun küləsinin də əynində bir əba və bir məafir¹ libası var idi. Mən ona dedim: “Əmi, bəlkə külənin əbasını götürəsən və məafir libasını ona verəsən yaxud külənin məafir libasını götürəsən və əbanı ona verəsən, beləliklə də, sənə əynində yaxud onun əynində bir cüt geyim olsun.” O, mənim başımı sıgallayıb dedi: “Allahım, ona bərəkət ver! Qardaş oğlu, Peyğəmbərin ﷺ: “Yediyinizdən onlara da yedirdin, geydiyinizdən onlara da geyindirin!”²– dediyini bu gözlərim gördü, bu qulaqlarım eşitdi və – əli ilə qəlbinə işarə edərək, – bu qəlbim dərk etdi. Odur ki, mənim üçün dünya malından ona verməyim, Qiyamət günü onun mənim savabımdan nəyi isə götürməyindən daha asandır.³

۱۸۸- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُبَشَّرٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُوصِي بِالْمَمْلُوكِينَ خَيْرًا وَيَقُولُ: ((أَطْعِمُوهُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ، وَالْبَسُوهُمْ مِنْ لِبَاسِكُمْ، وَلَا تُعَذِّبُوا خَلْقَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ)).

(188) Cabir ibn Abdullah رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ külərlə yaxşı rəftar etməyi nəsihət edib buyurardı: “Yediyinizdən onlara da yedirdin, geyindiyyinizdən onlara da geyindirin və Allahın ﷻ yaratdıqlarına əzab verməyin!”⁴

bir müddət gözlədikdən sonra Uca Allah bu ayəni nazil etdi: “**Gündüzün iki başında əvvəlində və axırında və gecənin bəzi saatlarında namaz qıl! Həqiqətən, yaxşı işlər pis əməlləri silib aparır. Bu, yada salanlar üçün bir xatırlatmadır**” (Hud, 114). Əbul-Yəsar رəvayət edir ki, mən Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldikdə, o, bu ayələri mənə oxudu və səhabələr: “Ya Rəsulullah, bu ayə yalnız Əbul-Yəsara aiddir, yoxsa bütün insanlara şamil edilir?”– deyər soruşdular. O, dedi: “Əksinə, bu ayə bütün insanlara şamil edilir” (Sunən ət-Tirmizi, 3403; Səhih ət-Tirmizi, 3115).

¹ Məafir: Yəməndə yaşayan qəbilədir.

² Ağanın öz küləsini və kənizini yeməklə və geyimlə təmin etməsi vacib, özü yediyi yeməkdən və geyindiği geyimdən onlara da alması isə müstəhəbdir.

³ Bu hədisi Muslim (7704) rəvayət etmişdir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٩٦ - بَابُ سَبَابِ الْعَبِيدِ

96-cı fəsil. Köləni söymək

١٨٩ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا وَاصِلُ الْأَخْذَبِ قَالَ: سَمِعْتُ الْمَعْرُورَ بْنَ سُوَيْدٍ يَقُولُ: رَأَيْتُ أَبَا ذَرٍّ وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ وَعَلَى غُلَامِهِ حُلَّةٌ، فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنِّي سَابَيْتُ رَجُلًا فَشَكَانِي إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: ((أَعْبَرْتَهُ بِأَمَةٍ؟)) قُلْتُ: نَعَمْ، ثُمَّ قَالَ: ((إِنَّ إِخْوَانَكُمْ حَوْلَكُمْ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ، وَلْيَلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ، فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ فَأَعِينُوهُمْ)).

(189) Mərrur ibn Suveyd demişdir: “(Bir gün) mən həm Əbu Zərrin, həm də onun köləsinin əynində eyni libas gördüm. Biz ondan bunun səbəbini soruşduqda, o, dedi: “(Bir dəfə) mən bir adamı söydüm.¹ O da mənim barəmdə Peyğəmbərə ﷺ şikayət etdi. Peyğəmbər ﷺ mənə dedi: “Sən onu anasına görə utandırdın?!“ Mən: “Bəli!” – deyə cavab verdim. O, buyurdu: “Kölələriniz sizin qardaşlarınızdır!² Allah onları sizin tabeçiliyinizə vermişdir. Kimin qardaşı öz tabeçiliyi altında olsa, yediyindən ona da yedirtsin, geyindiyindən ona da geyindirsin! Onları gücləri çatmadığı bir işlə yükləməyin. Hərgah onları gücləri çatmadığı bir işlə yüklə-səniz, onda onlara kömək edin.”³

¹ Buxarinin rəvayətində: “Mən bir adama nalayiq söz deyib onu anasına görə utan-dırdım” deyilir (Səhih əl-Buxari, 30). Digər bir hədisdə isə: Ona: “Ey zənci oğlu!” – deyə müraciət etdiyi xəbər verilir (Şəəbul-İman, 4772).

² Digər rəvayətdə xəbər verilir ki, Peyğəmbər ﷺ ona: “Həqiqətən də, səndə cahiliyyət əxlaqı qalmışdır” – demişdir (Səhih əl-Buxari, 30).

³ Bu hədisi Buxari (30) rəvayət etmişdir.

۹۷ - بَابُ هَلْ يُعِينُ عَبْدُهُ؟

97-ci fəsil. Köləyə yardım etmək lazımdır mı?¹

۱۹۰ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَشِيرٍ قَالَ: سَمِعْتُ سَلَامَ بْنَ عَمْرِو يُحَدِّثُ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((أَرْقَاكُمْ إِخْوَانُكُمْ، فَأَحْسِنُوا إِلَيْهِمْ، اسْتَعِينُوهُمْ عَلَى مَا غَلَبَكُمْ، وَأَعِينُوهُمْ عَلَى مَا غَلَبُوا)).

(190) Səhabələrdən biri² rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kölələriniz sizin qardaşlarınızdır!³ Onlara yaxşılıq edin,⁴ gücünüz yetməyən işlərdə onları köməyə çağırın, habelə, onların gücləri yetmədiyi işlərdə onlara yardım edin.”⁵

¹ Yəni hər bir müsəlman öz təbəçiliyi altında olan köləsini gücü çatmadığı bir işlə yüklədiyi təqdirdə ona kömək etməlidir.

² İsnadda səhabənin adının çəkilməməsi isnada heç bir xələl gətirmir. Ravinin səhabə olması kifayətdir. Belə ki, səhabələrin hamısı adıldılar, yəni rəvayət etdikləri hədislər tərəddüdsüz qəbul edilir.

³ Burada söhbət mömin kölələrdən gedir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ möminlərə qardaş olmağı buyurub demişdir: “Bir-birinizin eyibini axtarmayın, casusluq etməyin, bir-birinizlə rəqabət aparmayın, bir-birinizə həsəd aparmayın, bir-birinizə nifrət etməyin, bir-birinizə arxa çevirməyin. Ey Allahın qulları, qardaş olun!” (Səhih əl-Buxari, 6066).

⁴ Digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Müsəlman müsəlmanın qardaşıdır; ona zülm etməz və onu ələ verməz. Kim qardaşının ehtiyacını ödəyərsə, Allah da onun ehtiyacını ödəyər. Kim bir müsəlmanı bir sıxıntıdan qurtararsa, Allah da onu Qiyamət gününün sıxıntılarının birindən qurtarar. Kim bir müsəlmanın eyiblərini örtərsə, Allah da Qiyamət günü onun eyiblərini örtər” (Səhih əl-Buxari, 2442).

⁵ Bu hədisin isnadında keçən Səllam ibn Amr “məqbul” ravidir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin bu hədisin mətni Buxarinin (30) və Muslimin (4403) “Səhih”lərində rəvayət edilmişdir. Həmin hədisdə yalnız: “gücünüz yetməyən işlərdə onları köməyə çağırın” kəlməsi zikr edilməmişdir. Bu kəlmənin isə mənasını isbat etməyə ehtiyac yoxdur. Belə ki, kölənin işi ağasına kömək etməkdir.

١٩١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَمْرُو، عَنْ أَبِي يُوسُفَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ قَالَ: أَعِينُوا الْعَامِلَ مِنْ عَمَلِهِ، فَإِنَّ عَامِلَ اللَّهِ لَا يَجِبُ، يَعْنِي: الْحَادِمَ.

(191) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Xidmətçiyə gördüyü işdə köməklik göstərin. Belə ki, Allahın xidmətçisi¹ ziyana uğramaz.”²

¹ Öz işinə məsuliyyətlə yanaşan və Allahdan qorxub özünə tapşırılmış işi vicdanla yerinə yetirən möminə “Allahın xidmətçisi” demək olar. Bundan da belə nəticə çıxır ki, bu xüsusiyyətləri özündə daşıyan mömin Qiyamət günü uğur qazanar. İşinə etinasız yanaşan, Allahdan qorxmayan, özünə tapşırılmış işi vicdanla yerinə yetirməyib: “Əşşi, müsəlmandır, halallıq verər” deyərək öz-özünə təsəlli verən, işi tapşırılmış adama kəf gəlmən fasiq isə əslində “şeytanın xidmətçisi” hesab edilir. Beləsi öz nəfsinin istəklərinə uyub bu dünyada nə isə qazandığını güman etmiş olsa da, əslində, o, ziyana uğrayar, həm bu dünyada, həm də Axirətdə həlak olar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Bizi aldadan adam bizdən deyil. Hiylə qurmaq və kəf gəlmək (adamı) atəşə giriftar edər” (Mocəmul-Kəbir, 8/476; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 1768).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۹۸- بَابُ لَا يُكَلِّفُ الْعَبْدُ مِنَ الْعَمَلِ مَا لَا يُطِيقُ

98-ci fəsil. Köləni gücü çatmadığı bir işlə yükləməmək

۱۹۲- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ عَجَلَانَ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَجَلَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لِلْمَمْلُوكِ طَعَامُهُ وَكِسْوَتُهُ، وَلَا يُكَلِّفُ مِنَ الْعَمَلِ مَا لَا يُطِيقُ)).

(192) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kölənin yeməyini və geyimini təmin etmək lazımdır. Bir də ki, onu gücü çatmadığı bir işlə yükləmək olmaz.”^{1,2}

۱۹۳- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ عَجَلَانَ، عَنْ بُكَيْرٍ، أَنَّ عَجَلَانَ أَبَا مُحَمَّدٍ حَدَّثَهُ قُبَيْلَ وَفَاتِهِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لِلْمَمْلُوكِ طَعَامُهُ وَكِسْوَتُهُ، وَلَا يُكَلِّفُ إِلَّا مَا يُطِيقُ)).

(193) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kölənin yeməyini və geyimini təmin etmək lazımdır. Və bir də onu yalnız gücü çatdığı qədər yükləmək olar.”³

۱۹۴- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ الْأَعْمَشِ قَالَ: قَالَ مَعْرُورٌ: مَرَرْنَا بِأَبِي ذَرٍّ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ، وَعَلَى غُلَامِهِ حُلَّةٌ، فَقُلْنَا: لَوْ أَخَذْتَ هَذَا وَأَعْطَيْتَ هَذَا غَيْرَهُ، كَانَتْ حُلَّةً، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((إِخْوَانُكُمْ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ، فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ، وَلْيَلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، وَلَا يُكَلِّفْهُ مَا يَغْلِبُهُ، فَإِنْ كَلَّفَهُ مَا يَغْلِبُهُ فَلْيُعِنِّهِ عَلَيْهِ)).

¹ Ağanın öz küləsini və kənizini yeməklə və geyimlə təmin etməsi vacib, özü yediyi yeməkdən və geyindiği geyimdən onlara da alması isə müstəhəbdir. O ki qaldı küləni gücü çatmadığı bir işlə yükləməyə, belə etmək mütləq şəkildə qadağandır.

² Bu hədisi Muslim (4406) və Əhməd (2/247; 342) rəvayət etmişdir.

³ Bu hədis də əvvəlki kimi “səhih”dir.

(194) Mərrur (ibn Suveyd) demişdir: “(Bir dəfə) biz Əbu Zərrin yanından keçdikdə, həm Əbu Zərrin, həm də onun köləsinin əynində eyni libas *olduğunu gördük*. Biz dedik: “Bəlkə bunu özünə götürəsən, onu da köləyə verəsən ki, *hər birinizin əynində* ayrı-ayrı geyimlər olsun.” Əbu Zərr dedi: “Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “*Kölələriniz* sizin qardaşlarınızdır! Allah onları sizin tabeçiliyinizə vermişdir. Kimin qardaşı öz tabeçiliyi altında olsa, yediyindən ona da yedirtsin, geyindiyindən ona da geyindirsin! Onu qüvvəsi çatmadığı bir işlə yükləməsin. Əgər onu qüvvəsi çatmadığı bir işlə yükləsə, qoy onda ona kömək etsin.”¹

¹ 189-cu hədisin qeydlərinə bax.

۹۹ – بَابُ نَفَقَةِ الرَّجُلِ عَلَى عَبْدِهِ وَخَادِمِهِ صَدَقَةً

99-cu fəsil. Kişinin öz köləsinə və xidmətçisinə xərclədiyi (mal) sədəqədir

۱۹۵ – حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى قَالَ: أَخْبَرَنَا بَقِيَّةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي جُبَيْرُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ خَالِدِ ابْنِ مَعْدَانَ، عَنِ الْمُقْدَامِ، سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((مَا أَطْعَمْتَ نَفْسَكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ، وَمَا أَطْعَمْتَ وَلَدَكَ وَرَوْجَتَكَ وَخَادِمَكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ)).

(195) Miqdam رحمته الله rəvayət edir ki, mən Peyğəmbərin ﷺ belə buyurduğunu eşitdim: “Özün nə yesən *sənin* üçün sədəqədir.¹ Övladına, zövcənə və xidmətçinə nə yedirtsən, o da *sənin* üçün sədəqədir.”²

۱۹۶ – حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ بَهْدَلَةَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا بَقِيَ غَنًى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعْمَلُ، تَقُولُ امْرَأَتِكَ: أَنْفَقَ عَلَيَّ أَوْ طَلَّقَنِي، وَيَقُولُ مَمْلُوكُكَ: أَنْفَقَ عَلَيَّ أَوْ بَغْنِي، وَيَقُولُ وَلَدُكَ: إِلَى مَنْ تَكَلَّنَا)).

¹ Burada “sədəqə” deyildikdə, Allah rızasını qazanmaq üçün Onun yolunda xərclənən mal nəzərdə tutulur. Belə ki, başqa bir rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bir müsəlman əvəzini Allahdan umaraq, *malından* ailəsinə bir şey xərcləsə, bu, onun üçün sədəqə sayılır” (Səhih əl-Buxari, 5351). Bütün bunlar Allahın mərhəmətinin genişliyinə dəlalət edir. Adam öz qarnına yemək yeyir, öz ailəsinə baxır və buna görə savab qazanır. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ Səd ibn Əbu Vəqqasa رضي الله عنه demişdir: “Sən Allahın Üzünü diləyə-rək, xərclədiyin sədəqənin, hətta həyat yoldaşının ağzına qoyduğun *loxmanın* belə əvəzini mütləq alacaqsan” (Səhih əl-Buxari, 1295). Bunun əks anlamından belə nəticə çıxır ki, əgər adam malından özünə, valideyninə, ailəsinə və xidmətçisinə xərclədiyi zaman niyyəti Allahın razılığını qazanmaq yox, başqa bir şey olarsa, əməli puç olar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Əməllər ancaq niyyətlərə görədir. Hər kəsə də yalnız niyyət etdiyi şey qalacaqdır” (Səhih əl-Buxari, 1).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

(196) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ən xeyirli sədəqə, zəngin ikən verilən (sədəqədir). Verən əl, alan əldən daha xeyirlidir. Elə isə, (malından xərclədikdə) baxmağın vacib olan kimsələrdən¹ başla. Həyat yoldaşın deyər: “Ya (varından) mənə xərclə, ya da məni boşə.” Kölən deyər: “Ya (malından) mənə xərclə, ya da məni sat.” Övladın deyər: “Bizi kimin öhdəsinə buraxırsan?”²

۱۹۷- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجَلَانَ، عَنِ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ بِصَدَقَةٍ، فَقَالَ رَجُلٌ: عِنْدِي دِينَارٌ، قَالَ: ((أَنْفِقْهُ عَلَى نَفْسِكَ))، قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: ((أَنْفِقْهُ عَلَى زَوْجَتِكَ)) قَالَ: عِنْدِي آخَرُ، قَالَ: ((أَنْفِقْهُ عَلَى خَادِمِكَ، ثُمَّ أَنْتَ أَبْصَرُ)).

(197) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ sədəqə verməyi buyurduqda,³ bir nəfər dedi: “Mənim bir dinarım var.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Onu özünə xərclə!”⁴ Adam dedi: “Məndə biri də var.” O,

¹ Burada insanın özü, ata-anası və digər ailə üzvləri nəzərdə tutulur.

² Qeyd edək ki, bu hədisin əvvəlində “baxmağın vacib olan kimsələrdən başla” sözü-nədək Peyğəmbərin ﷺ sözləridir. Hədisin bu hissəsini İmam Buxari öz “Səhih”ində (1427) rəvayət etmişdir. Qalan hissəsi “Həyat yoldaşın deyər:...” sözündən hədisin axırınədək isə Peyğəmbərin ﷺ yox, Əbu Hureyrənin رəvayətidir. Nəsainin “Sunən” əsərində (9166) rəvayət edilir ki, Əbu Hureyrə رəvayət etdikdən sonra ondan: “Kimə baxmaq lazımdır, ey Əbu Hureyrə?” – deyə soruşdular. O, dedi: “Həyat yoldaşın deyər: “Ya varından mənə xərclə, ya da məni boşə...” Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih Tərgib vət-Tərhib” əsərində (881) bu hədisin “səhih” olduğunu bildirəndən sonra demişdir: “Ola bilsin ki, hədisin: “Həyat yoldaşın deyər: “Ya varından mənə xərclə, ya da məni boşə...” hissəsindən axırınədək “mudrəc”dir – yəni Əbu Hureyrənin رəvayətidir.

³ Bu, dəlildir ki, xalqın başçısı xalqını xeyirxah işlər görməyə təşviq etməli, bunu onların yadına salmalıdır. Yada salmaq, həqiqətən də möminlərə fayda verir. Uca Allah Öz Rəsuluna ﷺ belə buyurur: “Sən xatırlat! Çünki xatırlatmaq möminlərə fayda verir” (əz-Zariyat, 55).

⁴ Əbu Davudun “Sunən” əsərindəki (1961) rəvayətdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ o adama: “Onu özünə xərclə!” deyəndən sonra növbəti dinarı övladına, sonrakını zövcəsinə, o birisini xidmətçisinə, yerdə qalanlarını da məsləhət bildiyi yerlərə xərcləməyi buyurur.

buyurdu: “Onu da yoldaşına xərclə!” Adam dedi: “Məndə biri də var.” O, buyurdu: “Onu da xidmətçinə xərclə! Sonra da¹ özün məsləhət bildiklərinə xərclə.”²

¹ Burada Peyğəmbər ﷺ səhabəyə “sonra da” deməklə bildirmək istəyir ki, əgər əlavə dinarı varsa, onu özü bildiyi kimi xərcləsin.

² Bu hədisi Əbu Davud (1961), Nəsai (2488), Əhməd (2/251; 471) rəvayət etmiş və Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir.

۱۰۰ - بَابُ إِذَا كَرِهَ أَنْ يَأْكُلَ مَعَ عَبْدِهِ

100-cü fəsil. Adam öz köləsi ilə birlikdə yemək yeməyi bəyənmirsə (nə etməli?)¹

۱۹۸ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلًا يَسْأَلُ جَابِرًا عَنْ خَادِمِ الرَّجُلِ، إِذَا كَفَاهُ الْمَشَقَّةَ وَالْحَرَّ، أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَدْعُوهُ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَإِنْ كَرِهَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَطْعَمَ مَعَهُ فَلْيُطْعِمْهُ أَكْلَةً فِي يَدِهِ.

(198) Əbu Zubeyr belə rəvayət etmişdir: “Bir nəfər Cabirdən ﷺ kölə barədə soruşdu ki, əgər o, adamın əziyyətini çəkməklə, habelə, onun yeməyini hazırlamaqla işini yarıdırsa, ² Peyğəmbər ﷺ belə köləni (yeməyə³) dəvət etməyi buyurubmu?”⁴ Cabir: “Bəli!” – deyə cavab verdi.

¹ Qeyd etmək lazımdır ki, yeməyi kölə ilə bir yerdə yemək vacib deyil, müstəhəbdir. Lakin köləsinə təkəbbürlə yanaşan adam, əlbəttə ki, təkəbbürlüyünə görə günah qazanır. İmam Buxari öz “Səhih”ində “Kölə azad etmə” kitabının 8-ci fəsinə belə ünvan qoymuş: “Köləyə qarşı təkəbbür göstərməyin, habelə, ona “qulum və ya kənizim” deməyin bəyənilməməsi”, sonra həmin fəsildə Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini varid etmişdir: “Sizlərdən heç kəs köləyə: “Rəbbinə yemək ver”, “Rəbbinə dəstəmaz almağa kömək et”, “Rəbbinə su ver” – deməsin; qoy: “mənim ağam”, “mənim himayədarım” – desin. Habelə, heç kəs: “qulum”, “kənizim” – deməsin; qoy: “oğlum”, “qızım”, “ay uşaq” – desin” (Səhih əl-Buxari, 2552). Bu kitabdən təkəbbürlük barədə daha geniş məlumat almaq üçün 548, 552, 554, 557 və 590-cı hədislərə və onların qeydlərinə bax.

² Yarıتماق: görməli olduğu və ya tapşırılmış bir işi qənaətbəxş, kifayətləndirici dərəcədə yerinə yetirmək.

³ Burada o, ağanın öz köləsini süfrəyə dəvət edib-etməməsini, yəni kölənin də onunla bir süfrə arxasında yemək yeməsinin vacib olub-olmamasını öyrənmək istəyir.

⁴ Bundan aydın olur ki, bu ümmətin sələfləri nəinki azad insana, hətta köləyə belə diqqət yetirər, onun əziyyətini qiymətləndirər və bu əziyyət müqabilində ona nə yaxşılıq edəcəyi barədə düşünərdilər. Getdikcə insanlar o qədər azğınlaşmış və o qədər təkəbbürlü olmuşlar ki, nəinki xidmətçiyə, heç öz yaxınlarına – valideynlərinə, həyat yoldaşına və digər əzizlərinə diqqət yetirmir, onların əziyyətinə dəyər vermirlər.

(Sonra da bunu əlavə etdi:) “Əgər onunla bir yerdə çörək yemək istəmirsə, onda, heç olmasa ona öz əlindən yemək versin.”^{1”2}

¹ Cabirin bu sözü ﷺ Peyğəmbərin ﷺ sözüdür. Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Birinizin xidmətçisi ona yemək gətirdiyi zaman əgər onu yanında oturtmasa, qoy, ona bir və ya iki loxma yemək versin” (Səhih əl-Buxari, 2557).

² Bu hədisi Əhməd (3/346) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

١٠١ - بَابُ يُطْعِمُ الْعَبْدَ مِمَّا يَأْكُلُ

101-ci fəsil. Öz yediyindən köləyə də yedirtmək

١٩٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ مُبَشَّرٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُوصِي بِالْمَمْلُوكِينَ خَيْرًا وَيَقُولُ: ((أَطْعِمُوهُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ، وَالْيَسُوهُمْ مِنْ لُبُوسِكُمْ، وَلَا تُعَذِّبُوا خَلْقَ اللَّهِ)).

(199) Cabir ibn Abdullah رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ (bizə) kölələrlə yaxşı rəftar etməyi tövsiyə edib deyərdi: “Yediyinizdən onlara da yedirdin, geyindiyyinizdən onlara da geyindirin və Allahın yaratdıqlarına əzab verməyin!”¹

¹ 188-ci və 189-cu hədislərin qeydlərinə bax.

۱۰۲ - بَابُ هَلْ يَجْلِسُ خَادِمُهُ مَعَهُ إِذَا أَكَلَ

102-ci fəsil. Adam yemək zamanı xidmətçisini də yanında oturtmalıdırmı?

۲۰۰ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ فَلْيُجْلِسْهُ، فَإِنْ لَمْ يَقْبَلْ فَلْيُنَاولْهُ مِنْهُ)).

(200) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizlərdən birinin xidmətçisi ona yemək gətirdikdə, qoy, onu da süfrəyə dəvət etsin.¹ Dəvəti qəbul etməsə,² ona o yeməkdən versin.”³

۲۰۱ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو يُونُسَ الْبَصْرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، إِذْ جَاءَ صَفْوَانُ بْنُ أُمَيَّةَ بِجَفْنَةٍ يَحْمِلُهَا نَفَرٌ فِي عَبَاءَةٍ، فَوَضَعُوهَا بَيْنَ يَدَيْ عُمَرَ، فَدَعَا عُمَرُ نَاسًا مَسَاكِينَ وَأَرْقَاءَ مِنَ النَّاسِ حَوْلَهُ، فَأَكَلُوا مَعَهُ، ثُمَّ قَالَ عِنْدَ ذَلِكَ: فَعَلَ اللَّهُ بِقَوْمٍ، أَوْ قَالَ: لَحَا اللَّهُ قَوْمًا يَرْغَبُونَ عَنْ أَرْقَائِهِمْ أَنْ يَأْكُلُوا مَعَهُمْ، فَقَالَ صَفْوَانُ: أَمَا وَاللَّهِ، مَا نَرَعُبُ عَنْهُمْ، وَلَكِنَّا نَسْتَأْثِرُ عَلَيْهِمْ، لَا نَجِدُ وَاللَّهِ مِنَ الطَّعَامِ الطَّيِّبِ مَا نَأْكُلُ وَنُطْعِمُهُمْ.

(201) Əbu Məhzura demişdir: “(Bir dəfə) mən Ömər رضي الله عنه yanında ikən Səfvan ibn Umeyy رضي الله عنه bir sini yemək gətirdi. Bu sinini bir neçə adam

¹ Qeyd edək ki, xidmətçini süfrəyə dəvət etmək müstəhəb əməllərdəndir.

² Yəni utandığından, yaxud ağasının yanında yad adamlar olduğundan və s. səbəbdən dolayı, xidmətçi onunla birgə süfrənin qırağına oturmaqdan imtina edərsə, ona süfrədəki yeməkdən versin. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ bunun səbəbini açıqlayıb demişdir: “Çünki bu yeməyi o hazırlamışdır” (Səhih əl-Buxari, 2557).

³ Bu hədisi Buxari (2557) rəvayət etmişdir.

⁴ Səfvan ibn Umeyyə ibn Xələf əl-Cuməhi əl-Qurəşi əl-Məkki رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Məkkənin fəthindən sonra İslamı qəbul etmişdir. Hicrətin 41-ci ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 119-cu tərcümeyi-hal).

əbanın içində daşıyırdı.¹ Onlar sinini Ömər in qabağına qoydular. Ömər ətrafdakı miskinləri və kölələri yeməyə dəvət etdi.² Beləliklə, onlar da onunla bərabər yemək yedilər. Yemək əsnasında Ömər dedi: “Kölələri ilə birgə süfrə başında oturub yemək yeməyi özlərinə sığışdırmayan kimsələrin Allah üzünü qara eləsin!”³ Səfvan dedi: “Vallahi ki, biz onlardan üz çevirmirik. Sadəcə, biz özümüzü onlardan üstün tuturuq. Vallahi, bizim yedikimizdən *atırıq* kölələrimizə də yedirə biləcək ləziz yeməyimiz olmur.”⁴⁵

¹ Bu sini olduqca böyük olduğundan Səfvanın ﷺ köməkçiləri onu əbanın ortasına qoymuş və hər biri əbanın bir tərəfindən tutaraq, onu Ömər ibn Xattabın ﷺ yanına gətirmişlər.

² Ömər in ﷺ bu hərəkəti onun olduqca təvazökar insan olduğundan xəbər verir.

³ Səhabə burada öz kölələrinə xor baxan təkəbbürlüləri nəzərdə tutur.

⁴ Səfvan ibn Umeyyə ﷺ demək istəyir ki, onlar təkəbbürlükdən yox, başqa səbəblərdən dolayı, öz yedikləri yeməklərdən kölələrinə də yedirdə bilmirlər.

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۱۰۳ - بَابُ إِذَا نَصَحَ الْعَبْدُ لِسَيِّدِهِ

103-cü fəsil. Kölə öz ağasına nəsihət etdikdə (savab qazanırmı?)

۲۰۲ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا نَصَحَ لِسَيِّدِهِ، وَأَحْسَنَ عِبَادَةَ رَبِّهِ، لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ)).

(202) Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki,¹ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Əgər kölə öz ağasına nəsihət etsə və Rəbbinə gözəl tərzdə ibadət etsə, ikiqat savab qazanar.”²

¹ Bu hədisi Buxari (3011), Muslim (4408) və Əbu Davud (5169) rəvayət etmişdir.

² Burada “nəsihət” deyildikdə, itaət nəzərdə tutulur. Yəni əgər kölə ağasının haqqını layiqincə ödəsə, onun malını qorusa və ona itaət etsə, buna görə savab qazanar. Əlbəttə ki, Allaha asi olan işlərdə itaət etmək müstəsnaqdır. Çünki Allaha asi olaraq məxluqa itaət etmək qadağandır. Və əgər bununla yanaşı, Rəbbinə də ibadət edərsə, iki vacibi cəm etmiş, boynuna düşən iki haqqı – Rəbbinin və ağasının haqqını ödəmiş olar, beləliklə də, ikiqat savab qazanar. Bundan aydın olur ki, müsəlmanın ancaq Allaha ibadət etməsi kifayət deyil, o, ibadətlə yanaşı, Allahın rızasını qazanmaq üçün yaxşı əməllər də etməlidir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Əməl baxımından hansınızın daha yaxşı olduğunu sınamaq üçün ölümü və həyatı yaradan Odur”** (əl-Mulk, 2). Rəvayət edilir ki, Fudeyl ibn İyad bu ayəni izah edib demişdir: **“Əməl baxımından daha yaxşı olanınız”** yəni daha səmimi və daha doğru olanınız. Ondən: “Daha səmimi və doğru olanı nədir?” – deyər soruşulduqda, o belə cavab vermişdir: “Əgər əməldə səmimiyyət olsa, lakin doğruluq olmazsa, o qəbul olunmaz. Həmçinin, əgər əməldə doğruluq olsa, lakin səmimiyyət olmazsa, o, yenə qəbul olunmaz. Əməl yalnız o təqdirdə qəbul olar ki, onda səmimiyyət və doğruluq olsun. “Səmimi əməl” deyildikdə, Allah üçün yerinə yetirilən əməl, “doğru əməl” deyildikdə isə Sünnəyə uyğun olan əməl nəzərdə tutulur” (Təfsir əl-Bəğəvi; Təfsir əs-Sədi). Beləliklə, aydın olur ki, bu hədisdə “gözəl tərzdə ibadət etsə” deyildikdə, Allah üçün, üstəlik, Sünnəyə müvafiq olan əməllər nəzərdə tutulur. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ Muaz ibn Cəbələ رضي الله عنه hər namazın sonunda belə dua etməyi nəsihət edir: “Allahummə, əinni alə zikrikə və şukrikə və husni ibadətikə (Allahım, Səni zikr etmək, Sənə şükür etmək və Sənə gözəl tərzdə ibadət etmək üçün mənə yardım et)!” (Səhih əl-Ədəbul-Mufrad, 534). Diqqət edin, hədisdə “gözəl tərzdə ibadət” deyilir, deməli, gözəl

۲۰۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا الْمُحَارِبِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ حَيٍّ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِعَامِرِ الشَّعْبِيِّ: يَا أَبَا عَمْرٍو، إِنَّا نَتَحَدَّثُ عِنْدَنَا أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا أَعْتَقَ أُمَّ وَلَدِهِ ثُمَّ تَزَوَّجَهَا كَانَ كَالرَّاكِبِ بَدَنَتُهُ، فَقَالَ عَامِرٌ: حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((ثَلَاثَةٌ لَهُمْ أَجْرَانِ: رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ، وَآمَنَ بِمُحَمَّدٍ ﷺ فَلَهُ أَجْرَانِ. وَالْعَبْدُ الْمَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللَّهِ وَحَقَّ مَوَالِيهِ. وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ يَطْأُهَا، فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا، وَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا، ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا، فَلَهُ أَجْرَانِ))

قَالَ عَامِرٌ: أَعْطَيْنَاكَهَا بَعْضُ شَيْءٍ، وَقَدْ كَانَ يُرَكَّبُ فِيهَا دُوهَا إِلَى الْمَدِينَةِ.

(203) Saleh ibn Heyy rəvayət edir ki, bir nəfər Amir əş-Şəbiyə¹ dedi: “Ey Əbu Amr, biz tərəflərdə² öz kənizini³ azad edib, sonra onunla evlənən adamı qurbanlıq dəvəsinə minmiş kimsəyə bənzədirlər. Amir dedi: “Əbu Burdə öz atasından⁴ mənə rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ onlara

tərzdə olmayan ibadətlər də vardır. Yəni bayaq dediyimiz iki şərti və ya onlardan birini özündə cəm etməyən ibadətlər. Bu tərzdə ibadət edənlər yaxşı əməl etdiklərini və ibadətlərinin qəbul olunduğunu güman etsələr də, həmin əməl gözəl tərzdə olmadığından puç olub gedir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“De: “Sizə əməlləri baxımından ən çox ziyana uğrayanlar barəsində xəbər verimmə? O kəslər haqqında ki, onların dünya həyatındakı söyləri boş çıxmışdır. Çünki onlar özlüyündə yaxşı işlər gördükləri gümanında idilər”** (əl-Kəhf, 103-105).

¹ Amir ibn Şərahil ibn Abd əş-Şəbi əl-Həmədəni. Ömər ibn Xattabın xilafəti ﷺ dövründə dünyaya gəlmiş, məşhur tabiinlərdən və əsrinin böyük alimlərdən olmuşdur (Siyər Əlam ən-Nübələ, 113-cü tərcümeyi-hal).

² Burada “biz tərəflər” deyildikdə, Xorasan nəzərdə tutulur (Səhih Muslim, 404).

³ Bu hədisin ərəbcəsində (أُمُّ وَلَدٍ) “övladının anası” deyilir. Və əgər bu kəlmə olduğu kimi tərcümə edilərsə, bu söz “kişinin zövcəsi” kimi səhv başa düşülə bilər. Odur ki, biz bu sözü digər mənbələrdə olduğu kimi (أَمَةٌ) “öz kənizini” şəklində tərcümə etmişik (Səhih əl-Buxari, 97; Səhih Muslim, 404).

⁴ Əbu Burdə məşhur səhabə Əbu Musa əl-Əşərinin ﷺ oğludur. Burada “atasından” deyildikdə, həmin səhabə nəzərdə tutulur. İmam Muslimin “Səhih”ində (404) bu hədisdə “Əbu Burdə ibn Əbu Musa öz atasından mənə rəvayət etmişdir” deyilir.

demışdir: “Üç sinif insan¹ ikiqat savab qazanır: Kitab əhlindən əvvəlcə öz peyğəmbərinə, sonra da Muhəmmədə ﷺ iman gətirmiş² kimsə ikiqat savab qazanır; həm Allahın, həm də öz ağasının haqqını ödəyən kölə³ *ikiqat savab qazanır*; yaxınlıq etdiyi kənizinə gözəl tərbiyə verən və ona gözəl tərzdə elm öyrədən, sonra onu azad edib onunla evlənən kişi ikiqat savab qazanır.”

Amir dedi: “Heç bir şey *vermədən* hədisi götür. Vaxtı ilə adam belə bir hədisi öyrənmək üçün Mədinəyə qədər gedərdi.⁴⁵

¹ Bu hədisdə “üç sinif insan” deyildikdə, ancaq bu üç sinif insanın ikiqat savab qazanması qəsd edilmir. Belə ki, başqa sinif insanlar da vardır ki, onlar da yaxşı əməllərinə görə ikiqat savab qazanırlar. Bu xüsusda Quran və Sünnədə kifayət qədər dəlillər vardır. Mubərəkfurı bu hədisi izah edərkən demışdir: “Bir çox alimlər ikiqat savab qazanan insanların sayının iyirmi sinifə çatdığını söyləmişlər. Və əgər hədisləri araşdırsaq daha çoxunu tapmaq olar. Azizi “Siracul-Munir” əsərində (1/189), İbn Həcər “Fəthul-Bari” əsərində (11/38), habelə, Əlqəmi və Suyuti bunların bəzisini zikr etmişdir (Miratul-Məfatih Şərh Mişkətil-Məsəbih, 1/57). İmam Suyuti “Mətləul-Bədrəyn fimən yutə Əcruhu Mərrəteyn” adlı kitabında bu sinifə aid olan insanları qələmə almışdır.

² İmam Muslimin “Səhih”ində Peyğəmbərin ﷺ: “onun yolunu tutub gedər və onun dediklərini təsdiq edərsə” sözü də rəvayət edilmişdir. Belələri barədə Uca Allah buyurur: **“Qurandan əvvəl özlərinə Kitab verdiyimiz kəslər ona iman gətirirlər. Onlara Quran oxunduğu zaman: “Biz ona iman gətirdik. O, həqiqətən də, Rəbbimizdən olan haqdır. Biz ondan əvvəl də müsəlman idik!”– deyirlər. Səbir etdiklərinə görə onlara mükafatları ikiqat veriləcəkdir”** (əl-Qəsəs, 52-54).

³ Əks halda isə, o, küfr etmiş olar. Günahın nə dərəcədə böyük olduğuna diqqət edirsinizmi?! Bu xüsusda varid olmuş hədislərdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Ağalardan qaçmış kölə onların yanına qayıdanadək küfr etmiş sayılar”, “Hansı bir kölə *ağasından* qaçsa, *İslam* himayəsindən çıxmış olar”, “Kölə *ağasından* qaçarsa, onun namazı qəbul olunmaz” (Səhih Muslim, 228, 229 və 230). Burada “küfr etmiş olar” deyildikdə, bu əməlin kafirlərin adətlərindən və cahillərin əxlaqından olması, yaxud o kölənin nankorluq etməsi, yaxud bu əməlin həmin köləni küfrə yönəltməsi, yaxud da ağadan qaçmağı halal sayan kölənin kafir sayılması qəsd edilir (Şərh ən-Nəvəvi).

⁴ İmam Şəbi ona müraciət edən adama bu elmin çətinliklə əldə edildiyini bildirməklə onu öyrəndiyi elmin qədrini bilməyə və onu unutmamağa təşviq edir (Şərh ən-Nəvəvi).

⁵ Bu hədisi Muslim (404) rəvayət etmişdir.

۲۰۴- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((الْمَمْلُوكُ الَّذِي يُحْسِنُ عِبَادَةَ رَبِّهِ، وَيُؤَدِّي إِلَى سَيِّدِهِ الَّذِي فُرِضَ عَلَيْهِ مِنَ الطَّاعَةِ وَالنَّصِيحَةِ، لَهُ أَجْرَانِ)).

(204) Əbu Musa رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Rəbbinə gözəl tərzdə ibadət edən, üstəlik, özünə vacib buyurulmuş işlərdə ağasına itaət və nəsihət etməklə onun haqqını ödəyən kölə ikiqat savab qazanar.”¹

۲۰۵- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بُرْدَةَ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بُرْدَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((الْمَمْلُوكُ لَهُ أَجْرَانِ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللَّهِ فِي عِبَادَتِهِ، أَوْ قَالَ : فِي حُسْنِ عِبَادَتِهِ، وَحَقَّ مَلِيكِهِ الَّذِي يَمْلِكُهُ)).

(205) Əbu Burdə öz atasından rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Kölə Allaha (gözəl tərzdə) ibadət etməklə Onun haqqını və bir də onu saxlayan ağasının haqqını ödəyərsə, ikiqat savab qazanar.”²

¹ Bu hədisi Buxari (97) rəvayət etmişdir. Əvvəlki iki hədisin şərhinə bax.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۱۰۵ - بَابُ الْعَبْدِ رَاعٍ

104-cü fəsil. Kölə himayəçidir

۲۰۶ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَعَبْدُ الرَّجُلِ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ، أَلَا كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ)).

(206) İbn Ömər رحمته الله rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Hər biriniz himayəçisiniz və hər biriniz himayəsində olanlara cavabdehdir.¹

¹ Bəzi rəvayətlərdə bu cümlə “Diqqət edin!” sözü ilə başlayır. Peyğəmbərin ﷺ öz nəsihətinin əvvəlində: “Diqqət edin!” deməsi, deyəcəyi nəsihətin olduqca əhəmiyyətli olduğunu bildirir. Üstəlik, onun öz nəsihətini bu cümlə ilə başlayıb eyni cümlə ilə də tamamlaması bu nəsihətin olduqca məsuliyyətli bir nəsihət olduğundan xəbər verir. Peyğəmbərimizin ﷺ bu nəsihətindən belə nəticə çıxır ki, cəmiyyətdə olan hər kəs tutduğu vəzifəsinə, habelə, himayəsində olanlara görə məsuliyyət daşıyır. Demək, Qiyamət günü hər bir himayəçi haqq-hesab ediləcək və himayəsində olanların haqqını ödəyən kimsələrə Cənnət, zalımlara isə Cəhənnəm nəsis olacaqdır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahım, ümmətimdən hər hansı bir işi idarə edən və öz təbəçiliyi altında olan kimsələrə əziyyət verən kimsəni əziyyətə məruz qoy, eləcə də, ümmətimdən hər hansı bir işi idarə edən və öz təbəçiliyi altında olan kimsələrlə yumşaq davranan kimsə ilə yumşaq davran” (Səhih Muslim, 4826); digər hədisdə o belə buyurmuşdur: “Müsəlman xalqına başçılıq etmiş bir kimsə xalqını aldatmış olduğu halda ölərsə, Allah Cənnəti ona haram edir” (Səhih əl-Buxari, 7151; Səhih Muslim, 363); başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, Məqil ibn Yəsar xəstə yatarkən Ubeydullah ibn Ziyad ona baş çəkdi. Onda Məqil ona dedi: “Mən sənə bir hədis danışacağam. Əgər ölüm ayağında olmasaydım, bu hədisi sənə danışmazdım. Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Müsəlmanların işlərinə rəhbərlik edən, lakin onlar üçün çalışmayan və onlara yaxşılıq etməyən rəhbər Cənnətə girəcək müsəlmanlarla birgə ora daxil olmaz” (Səhih Muslim, 366). Demək, hər bir rəhbərin borcudur ki, təbəçiliyində olanlarla mülayim rəftar eləsin, onların haqqını ödəsin, onlara yaxşılıq etsin, onların qayğısına qalsın və onlara qarşı haqsızlığa yol verməsin. Çünki o, buna görə Allahın hüznündə haqq-hesaba çəkiləcəkdir. Rəvayət edilir ki, bir dəfə Fudeyl ibn İyad bir kişi-

Camaata rəhbərlik edən əmir himayəçidir və o, öz rəiyyətinə cavabdehdir. Kişi öz əhli-beytinin hamisidir və o, öz himayəsində olanlara cavabdehdir.¹ Kölə öz ağasının malını qoruyandır və o, buna cavabdehdir.² Diqqət edin! Hər biriniz himayəçisiniz və hər biriniz himayəsində olanlara cavabdehdir.”³

dən “Neçə yaşın var?”– deyə soruşdu. Kişi: “Altmış”– deyə cavab verdi. Fudeyl dedi: “Altmış ildir ki, sən Rəbbinə tərəf yol gedirsən. Tezliklə Onun hüzuruna çıxacaqsan.” Kişi dedi: “Ey Əbu Əli, biz Allaha məxsusuq və Ona da qayıdacağıq!” Fudeyl ondan: “Nə dediyini bilirsənmi?”– deyə soruşdu. Kişi yenə dedi: “Biz Allaha məxsusuq və Ona da qayıdacağıq!” Fudeyl soruşdu: “Bunun mənasını bilirsənmi?” Kişi dedi: “Onu bizə izah elə, ey Əbu Əli!” Fudeyl dedi: “Sənin: “Biz Allaha məxsusuq...” deməyin “mən Allahın quluyam və mən Allahın hüzuruna qayıdacağam” deməkdir. Allahın qulu olduğunu və Onun hüzuruna qayıdacağını dərk edən adam isə Onun hüzurunda dayanacağını yəqin etməlidir. Onun hüzurunda duracağını bilən adam isə sorğu-sual ediləcəyini yəqin bilməlidir. Sorğu-sual ediləcəyini bilən adam isə bu sorğu-suala cavab hazırlamalıdır.” Kişi soruşdu: “Bunun əlacı varmı?” Fudeyl dedi: “*Əlbəttə var*, özü də çox asan.” Kişi soruşdu: “Nədir o?” Fudeyl dedi: “Ömrünün qalan hissəsini yaxşı işlər görməyə sərf etsən, keçmiş və gələcək günahların bağışlanar. Yox əgər ömrünün qalanını günah işlər görməklə keçirsən, keçmiş və gələcək günahlarına görə cavab verməli olarsan” (Hilyətul-Övliya və Təbəqatul-Əsfiya, 8/113). Fudeyl ibn İyadın son sözü əslində Peyğəmbərin ﷺ sözüdür. Əbu Zərr رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Kim ömrünün qalan hissəsini yaxşı işlər görməyə sərf etsə, keçmiş və gələcək günahları bağışlanar. Kim də ömrünün qalanını günah işlər görməklə keçirsə, keçmiş və gələcək günahlarına görə cavab verər” (Mocəmul-Ovsat, 7/413/6802; Tarix Diməşq, 18/377; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 3389).

¹ Yəni kişi öz ailəsinin qayğısına qalmalı, onları yemək-içmək, geyim və sairə lazımı şeylərlə təmin etməli, onların tərbiyəsi ilə məşğul olmalı və s. öhdəsinə düşənləri yerinə yetirməlidir. İmam Buxari öz “Səhih”ində hədisin bu yerinə Peyğəmbərin ﷺ: “Qadın ərinin evində himayəçidir və o, öz himayəsində olanlara cavabdehdir” sözünü də əlavə etmişdir. Yəni qadın, ərinin haqqını ödəməli, uşaqlarına yaxşı baxmalı, ərinin malını və sirrini qorumaq və s. öz öhdəsinə düşən əməlləri yerinə yetirməlidir.

² Rəvayətlərin birində: “Xidmətçi öz ağasının malını qoruyandır...” deyilir ki, bu da, daha geniş mənəni əhatə edir. Yəni “xidmətçi” deyildikdə, buna həm ağasına xidmət edən kölə, həm də kiminsə əlinin altında muzzdlə işləyən azad adam nəzərdə tutulur.

³ Bu hədisi Buxari (893), Muslim (4828), Əbu Davud (2928), Tirmizi (1705) və Əhməd (2/5; 54; 111; 121) rəvayət etmişdir.

۲۰۷- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ مَوْلَى عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: ((الْعَبْدُ إِذَا أَطَاعَ سَيِّدَهُ، فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ، فَإِذَا عَصَى سَيِّدَهُ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ)).

(207) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Kölə öz ağasına itaət etsə, Allaha ﷻ itaət etmiş olar, ağasına asi olsa, Allaha ﷻ asi olmuş olar.”¹

¹ Hədisin isnadında keçən Abdullah ibn Səd “məqbul” ravidir. Odur ki, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadı “zəif” olsa da, mənası səhihdir. Belə ki, əvvəlki hədislərdə bizə kölənin ağaya itaət etməsinin vacib olduğu aydın olmuşdu. Demək, Allahın vacib buyurduğunu yerinə yetirməyən kimsə Ona asi olmuş hesab edilir.

١٠٥ - بَابُ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا

105-ci fəsil. Kölə olmağı arzulayan kimsə

٢٠٨- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللَّهِ وَحَقَّ سَيِّدِهِ، لَهُ أَجْرَانِ))، وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي هُرَيْرَةَ بِيَدِهِ، لَوْلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَالْحُجُّ، وَبِرُّ أُمِّي، لَأَحْبَبْتُ أَنْ أَمُوتَ مَمْلُوكًا.

(208) Əbu Hureyrə ﷺ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Müsəlman kölə həm Allahın haqqını, həm də ağasının haqqını ödəsə, ikiqat savab qazanar.” Əbu Hureyrənin canı Əlində Olan *Allaha* and olsun ki, əgər Allah yolunda cihad, həcc ziyarəti¹ və anamın qayğısını çəkmək olmasaydı,² kölə olaraq ölmək istəyərdim.”³

¹ Burada Əbu Hureyrə ﷺ “həcc ziyarəti” dedikdə, nafilə həccini qəsd edir. Belə ki, vacib buyurulan həcc ziyarətini o, artıq Peyğəmbərlə ﷺ birlikdə yerinə yetirmişdi.

² Əbu Hureyrə ﷺ demək istəyir ki, əgər kölə olsaydı, bu vacib əməlləri edə bilməzdi. Belə ki, kölə ağasının izni olmadan nə cihada gedə bilər, nə həcc ziyarətini yerinə yetirə bilər, nə də ki, anasının qayğısına qala bilər. Bir də ki, səhabə, sadəcə ikiqat savaba nail olmaq üçün bu cür təmənna edir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۱۰۶ – بَابُ لَا يَقُولُ: ((عَبْدِي))

106-cı fəsil. (Ağa öz köləsinə) “Qulum!” deməməlidir¹

۲۰۹ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا يَقُولُ أَحَدُكُمْ: عَبْدِي، أَمَتِي، كُلُّكُمْ عِبِيدُ اللَّهِ، وَكُلُّ نِسَائِكُمْ إِمَاءُ اللَّهِ، وَلْيَقُلْ: غُلَامِي، جَارِيَتِي، وَفَتَاتِي)).

(209) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizlərdən heç kəs: “Qulum!”, “kənizim!” deməsin. Hamınız Allahın qullarısınız, eləcə də, qadınlarınızın hamısı Allahın kənizləridir.² Qoy desin: “Bala!”, “cariyəm!”, “oğlum!”, “qızım!”^{3/4}

¹ Adamın öz köləsinə “qulum” və cariyəsinə “kənizim” deməsi Allaha qarşı ədəbsizlik sayılır. Üstəlik, bu söz adamı şirkə aparıb çıxara bilər, qəlbində batil inanc yarada bilər, şəriət adama əvvəlcədən bunun qarşısını almağı buyurur. İslam dini insanı tövhidə – Tək Allaha ibadət edib Ona heç kəsi şərik qoşmamağa çağırır. Və bu yolda tövhidə xələl gətirən, habelə, şirkə rəvac verən hər bir sözdən və əməldən uzaq durmaq gərəkdir.

² “Qulum” və “kənizim” ifadələri yalnız Allaha məxsusdur. Peyğəmbər ﷺ dua edərkən bəzən öz Rəbbinə: “Allahım, Mən Sənin qulunam, qulunun oğluyam, kənizinin oğluyam! Kəkilim (məni idarə etmək) Sənin əlindədir...” yaxud “Allahım! Sənin qulun, Sənin kənizinin oğlu Sənin mərhəmətinə möhtacdır...” – deyə müraciət edərdi.

³ Yəni qoy ağa və ya xanım öz köləsinə “bala” yaxud “oğlum”, kənizinə də “qızım” və ya “cariyəm” deyə müraciət etsin. Bu hədisdən belə nəticə çıxır ki, insanları doğru yola dəvət edən adam onların səhvə yol verdiklərini gördüyü zaman onların səhvini bəyan etməklə yanaşı, həmin məsələyə dair doğru olanı da onlara bildirməlidir. Bu üslub neçə-neçə ayədə də öz əksini tapmışdır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Ey iman gətirənlər! Peyğəmbərə: “Bizə qayğı göstər!” – deməyin; “Bizə nəzər yetir!” – deyın və Allahın əmrini eşidin! Kafirləri ağırılı-acılı bir əzab gözləyir”** (əl-Bəqərə, 104).

⁴ Bu hədisi Muslim (7/46-47) və Əhməd (2/496) rəvayət etmişdir.

۱۰۷ - بَابُ هَلْ يَقُولُ: ((سَيِّدِي؟))

107-ci fəsil. (Kölə): "Seyidim!"¹ deyə bilərmimi?

۲۱۰ - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَيُّوبَ، وَحَبِيبٍ، وَهَشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: عَبْدِي وَأَمَتِي، وَلَا يَقُولَنَّ الْمَمْلُوكُ: رَبِّي وَرَبَّتِي، فَتَايَ وَفَتَاتِي، وَسَيِّدِي وَسَيِّدَتِي، كُلُّكُمْ مَمْلُوكُونَ، وَالرَّبُّ اللَّهُ ﷻ)).

¹ İmam Buxarinin bu fəslə belə ünvan qoyması həmin fəsildə nəql etdiyi hədislərlə bağlıdır. Belə ki, hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ köləyə öz ağasına "rəbbim" yox, "seyidim (ağam) və ya seyidətim (xanım)" deməyi buyurur, digərində isə ona "seyid" deyənlərə bunu qadağan edib, "əs-Seyyid Allahdır" deyir. Əvvəla qeyd edək ki, ərəbcə "seyid" (سَيِّدٌ) felindən əmələ gəlmiş isimdir, rəbb, ağa, cənab və möhtərəm mənalarını ifadə edir. Elə bu səbəbdən də, bu sözün işlədilməsinin hansı halda caiz, hansı halda qadağan olunması məqsədə bağlıdır. Diqqət edin, birinci hədisdə Peyğəmbər ﷺ köləyə sadəcə hörmət mənasında öz ağasına bu cür müraciət etməyi buyurur, lakin ikinci hədisdə müraciət, özündə təzim olduğunu və müraciət olunanın şışirdildiyini görəndə belə deməyi qadağan etmişdir. Demək, bu sözü hörmət mənasında, nisbi ağalığı və böyüklüyü qəsd edərək işlətmək caizdir. Quranda Uca Allah buyurur: **"İkisi də qapının yanında qadının seyidi ilə rastlaşdı"** (Yusuf, 25). Yəni qadın əri ilə, Yusuf da ağası ilə rastlaşdı. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ Səd ibn Muazın məscidə yaxınlaşdığını görüb ənsara belə buyurur: "Qalxın seyidinizi – böyüyünüzü qarşılayın!" (Səhih əl-Buxari, 4121); başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Qiyamət günü mən insanların seyidi (ən hörmətli) olacağam" (Səhih əl-Buxari, 4712); digər bir hədisdə o, nəvəsi Həsəni ʿƏlənə qəsd edərək demişdir: "Mənim bu oğlum seyiddir çox hörmətli şəxsiyyətdir. Vaxt gələcək o, müsəlmanlardan iki böyük dəstənin arasını düzəldəcəkdir" (Səhih əl-Buxari, 2704). Lakin mütləq olaraq, əsl mənada ağalığı qəsd edərək kimsəyə, hətta Peyğəmbərimizə ﷺ belə "seyid" deyə müraciət etmək olmaz. Çünki mütləq seyidlik, yəni kamil şəkildə ağalığ, hökmranlıq, idarə etmə, bu uca və ali sifət, yalnız və yalnız Allaha məxsusdur. Bu da fəsildə keçən ikinci hədisdə öz təsdiqini tapmışdır. Bu məsələ eyni ilə hörmətli adam üçün ayağa qalxmaq məsələsinə bənzəyir. Yəni hörmət üçün ayağa qalxmaq caiz, şəxsiyyəti uca tutmaq və onu əzəmətləşdirmək məqsədi ilə ayağa qalxmaq isə qadağandır.

(210) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizlərdən heç kəs: “Qulum!”, “kənizim!” deməsin. Kölə də: “Rəbbim!”¹ deməsin. Qoy: “Oğlum!”, “qızım!”, “ağam!” “xanım!” desin.² Hamınız qulsunuz,³ Rəbb isə yalnız Allahdır ﷻ.⁴

٢١١- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ الْفَضْلِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مَسْلَمَةَ، عَنْ أَبِي نَصْرَةَ، عَنْ مُطَرِّفٍ قَالَ: قَالَ أَبِي: انْطَلَقْتُ فِي وَفْدِ بَنِي عَامِرٍ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالُوا: أَنْتَ سَيِّدُنَا، قَالَ: ((السَّيِّدُ اللَّهُ))، قَالُوا: وَأَفْضَلُنَا فَضْلًا، وَأَعْظَمُنَا طَوْلًا، قَالَ: فَقَالَ: ((قُولُوا بِقَوْلِكُمْ، وَلَا يَسْتَجِرِّيَنَّكُمْ الشَّيْطَانُ)).

¹ Kölənin öz ağasına “rəbbim” deməsi adamı şirkə aparıb çıxarar və qəlbində batil inanc yaradar deyə, şəriət bu kəlməni işlətməyi qadağan edir. Əvvəlki fəsildə qeyd etdiyimiz kimi İslam dini bizə tövhidə xələl gətirən, habelə, şirkə rəvac verən hər bir sözdən və əməldən uzaq durmağı buyurur. Qeyd edək ki, ərəbcə “rəbb” sözü ilah, malik, sahib, yiyə, idarə edən, hökmran mənalarını ifadə edir və mütləq şəkildə ancaq və ancaq Allaha aid edilir. Uca Allah buyurur: **“Həmd olsun aləmlərin Rəbbi Allaha”** (əl-Fatihə, 4), **“Allah göylərin, yerin və onların arasında olanların Rəbbidir!”** (Məryəm, 65; Sad, 66), **“Göylərdə və yerdə nə varsa, Ona məxsusdur”** (əl-Bəqərə, 116; 255; ən-Nisa, 171; əş-Şura, 4), **“Göylərdə və yerdə böyüklük yalnız Ona məxsusdur”** (əl-Casiyə, 37), **“Göylərin və yerin hökmranlığı Ona məxsusdur”** (əl-Fəth, 14). Kölənin öz ağasına “rəbb” deyə müraciət etməsi həm də onun mükəlləf və tabeçilikdə olduğuna görə qadağan edilmişdir. Lakin ev, mal, heyvan kimi mükəlləf olmayan şeylərə izafə edilərək bu kəlməni işlətmək caizdir. Məsələn: rabbud-dar (evin yiyəsi), rabbul-ibil (dəvənin sahibi), rabbul-mal (malın sahibi) və s. demək olar. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, iki halda “Rəbb” kəlməsini məxluqa aid etmək qadağandır. Birincisi, kəlmənin əvvəlinə müəyyənliyi bildirən (ال) artiklini qoyaraq işlətmək, yəni (الرَّبُّ) “ər-Rəbb” demək. İkincisi isə yuxarıda keçən hədislərdə qeyd edilmiş mənada işlətməkdir.

² Yəni ağa öz köləsinə və kənizinə “oğlum”, “qızım”, kölə və ya kəniz də öz ağasına “ağam” yaxud “xanım” deyə müraciət etməlidir.

³ Peyğəmbər ﷺ insanların hamısının Allahın qulu olduğunu bildirməklə ağarın da öz köləsinə “qulum”, habelə, kölənin öz ağasına “rəbbim” deyə müraciət etməsinin nəyə görə qadağan edildiyini xəbər verir. Çünki həqiqi mənada bütün işləri idarə edən, ruzi verən, yaradan və öldürən aləmlərin Rəbbi olan Allahdır.

⁴ Bu hədisi Əbu Davud (4977), Əhməd (2/423) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(211) Abdullah ibn Şixxir¹ ؓ demişdir: “Mən Amir oğullarından bir dəstə ilə birgə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldim. Onlar (Peyğəmbərə ﷺ): “Sən bizim seyidimizsən!” O isə: “əs-Seyyid Allahdır!”²– dedi. Onlar dedilər: “Sən həm fəzilət,³ həm də əliaçıqlıq⁴ baxımından bizdən

¹ Abdullah ibn Şixxir ibn Auf ibn Həriş əl-Amiri əl-Hərişi ؓ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (Mərifətus-Səhabə, 3/1682; əl-İsabə, 4746-cı tərcümeyi-hal).

² “əs-Seyyid” Uca Allahın adlarından biridir. Bu ad neçə-neçə mənalar ifadə edir və mütləq şəkildə işlənənlərin hamısı Allaha aid edilir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Allah adları bəzən bir mənəni, bəzən də bir neçə mənəni ifadə edir. Məsələn, əl-Aliim (Bilən), əs-Səmi' (Eşidən), əl-Bəsir (Görən), ər-Rəhim (Rəhmli), əl-Ğəfur (Bağışlayan) və başqa bu kimi adlar yalnız bir mənəni ifadə edir. Lakin əl-Həmid (Tərifləyici), əl-Məcidi (Şanşöhrətli), əs-Saməd (Möhtac olmayan) və başqa bu kimi adlar neçə-neçə mənalar ifadə edir. Burada “əs-Seyyid” deyildikdə, işləri yoluna qoyan, idarə edən, ram edən, hökm verən, ağalılıq edən və bütün bunları kamil şəkildə edən, əzəməti böyük olan, istədiyinə ruzi verən, istədiyindən də onu alan, göylərin və yerin səltənəti Əlində olan Allah qəsd edilir. Muhəmməd səllallahu aleyhi və səlləm isə sadəcə Allahın quludur. Uca Allah Quranda Öz quluna belə buyurur: **“De: “Ey mülkün sahibi Allahım! Sən istədiyin kəsə mülkündən verir və istədiyindən də onu geri alırsan; istədiyin kimsəni yüksəldir və istədiyini də alçaldırsan. Xeyir yalnız Sənin Əlindədir. Həqiqətən, Sən hər şeyə qadırsən”** (Ali-İmran, 26); başqa bir ayədə O, buyurur: **“De: “Mən sizə demirəm ki, Allahın xəzinələri mənim yanımdadır. Mən qeybi də bilmirəm”** (əl-Ənam, 50); digər bir ayədə O, buyurur: **“Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Lakin Allah istədiyini doğru yola yönəldir”** (əl-Qəsəs, 56). Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ öz əziz övladına belə buyurur: “Ey Muhəmmədin qızı Fatimə, mən səni Allahın *əzabından* qurtara bilməyəcəyəm” (Səhih əl-Buxari, 2753); digər hədisdə o belə buyurmuşdur: “Xristianlar Məryəm oğlunu şişirtdikləri kimi, siz də mənə şişirtməyin! Mən, sadəcə, Allahın quluyam. Elə isə, *mənə*: “Allahın qulu və rəsulu!”– deyin” (Səhih əl-Buxari, 3445).

³ Məlumdur ki, Allah yanında insanların ən hörmətliyi Ondan ən çox qorxanıdır. Bu xüsusda da Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: **“Şübhəsiz ki, aranızda Allahdan ən çox qorxanınız və Allahı ən yaxşı tanıyanınız mənəm!”** (Səhih əl-Buxari, 20).

⁴ Burada “əliaçıq” deyildikdə, səxavətli olmaq nəzərdə tutulur. İbn Abbas ؓ rəvayət etmişdir ki, Rəsulullah ﷺ insanların ən səxavətliyi idi. Ramazan ayında Cəbrail ilə görüşdüyü zaman isə daha səxavətli olardı. Cəbrail Ramazan ayının hər gecəsində Peyğəm-

üstünsən!” O, buyurdu: “Sözünüzü deyin! Qoy şeytan sizi öz havadarlarına çevirməsin.^{1”2}

bər ﷺ ilə görüşər, onunla birgə Qurani oxuyub təkrar edərdi. Odur ki, (bu günlərdə) Rəsulullah ﷺ xeyirxah işlər görməkdə sərbəst əsən küləkdən daha comərd olardı” (Səhih əl-Buxari, 6). İstər təqva, istər əliaçıqlılıq, istərsə digər xeyirxah işlərdə Rəsulullah ﷺ bu ümmətə nümunədir.

¹ Yəni dininizin sizə buyurduğu sözləri deyən və ifrata varmayın. Hədislərin birində Ənəs ibn Malik rəvayət edir ki, bir dəfə bir nəfər Peyğəmbərə ﷺ dedi: “Ey Muhəmməd! Ey seyidimiz və seyidimizin oğlu, xeyirlimiz və xeyirlimizin oğlu!” Onda Peyğəmbər ﷺ belə buyurdu: “Ey insanlar, Allahdan qorxun! Şeytan sizi öz yoluna çəkməsin. Mən Abdullahın oğlu Muhəmmədəm, Allahın qulu və rəsuluyam. Vallahi, mən istəmirəm ki, siz məni Allahın məni yüksəltdiyi məqamdan daha yüksək tutasınız” (Musnəd İmam Əhməd, 3/153, 241 və 249; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1097).

² Bu hədisi Əbu Davud (4806), Əhməd (4/25-26) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

١٠٨ - بَابُ الرَّجُلِ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ

108-ci fəsil. Kişi öz ailəsinin hamisidir

٢١٢ - حَدَّثَنَا عَارِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَالْأَمِيرُ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَهِيَ مَسْئُولَةٌ، أَلَا وَكُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ)).

(212) İbn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Hər biriniz himayəçisiniz və hər biriniz himayəsində olanlara cavabdehdir. Əmir himayəçidir və o, (öz rəiyyətinə) cavabdehdir. Kişi öz ailəsinin hamisidir və o, (öz himayəsində olanlara) cavabdehdir. Qadın ərinin evində himayəçidir və o, (öz himayəsində olanlara) cavabdehdir. Diqqət edin! Hər biriniz himayəçisiniz və hər biriniz himayəsində olanlara cavabdehdir.”¹

٢١٣ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي سُلَيْمَانَ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَنَحْنُ شَبَبَةٌ مُتَقَارِبُونَ، فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ عِشْرِينَ لَيْلَةً، فَظَنُّنَا أَنَّا اشْتَهَيْنَا أَهْلِينَا، فَسَأَلْنَا عَنْ مَنْ تَرَكْنَا فِي أَهْلِينَا؟ فَأَخْبَرَنَا، وَكَانَ رَفِيقًا رَحِيمًا، فَقَالَ: ((اٰجْعُوا إِلَىٰ أَهْلِيكُمْ فَعَلِمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ، وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي، فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَلْيُؤَدِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ، وَلْيُؤَمِّكُمْ أَكْبَرُكُمْ)).

(213) Əbu Suleyman Malik ibn Huveyris رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) biz² Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldik. O vaxt biz həmyaşıl cavanlar³ idik. Biz

¹ Bu hədisi Buxari (893), Muslim (4828), Əbu Davud (2928) və Əhməd (2/54) rəvayət etmişdir (206-cı hədisin qeydlərinə bax).

² Digər rəvayətdə deyilir: “Mən qəbiləmizdən olan bir neçə adamla birlikdə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldim” (Səhih əl-Buxari, 628).

³ İmam Muslimin rəvayətində “savadda eyni olan cavanlar idik” deyilir. Əlbəttə ki, cavan ikən elm öyrənmək daha yaxşıdır. Cavanlığı xeyirxah işlərə sərf etmək barədə Pey-

iyirmi gecə onun yanında qaldıq.¹ Nəhayət, bizim ailələrimiz üçün darıxdığımızı görüb bizdən onların yanında kimi qoyub gəldiyimizi xəbər aldı.” Biz (vəziyyətimizi) ona bildirdik. Peyğəmbər ﷺ mülayim və rəhmli adam idi. Odur ki, o, buyurdu: “Ailənizin yanına qayıdın! (Bu dini) onlara öyrədin və onlara (yaxşı işlər görməyi) əmr edin. Mənim namaz qıldığımı necə gördünüzsə, elə də namaz qılın.² Namaz vaxtı yetişdiyi zaman, qoy biriniz³ sizin üçün azan versin və ən yaşlınız⁴ sizə namaz qıldırınsın.”⁵

ğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Beş şey gələnədək beş şeydən istifadə et: ölənədək həyatından, xəstələnənədək sağlamlığından, məşğul olanadək boş vaxtından, qocalanadək cavanlığından və bir də kasıblayanadək var-dövlətindən” (Səhih əl-Cami, 1077).

¹ Onlar Peyğəmbərin ﷺ yanında qalırlar ki, öz gözləri ilə onun nə cür namaz qıldığını görsünlər, necə Quran oxuduğunu eşitsinlər və bunları onun özündən öyrənsinlər. Bu cavanlar həmin vaxt təqribən iyirmi gün onunla birlikdə namaz qılmışlar.

² Bu əmr təkəcə bu iyirmi gəncə deyil, bütün ümmətə şamil edilir. Peyğəmbəri ﷺ görənlərə gördükləri kimi, görməyənlərə isə görənlərdən eşidib öyrəndikləri kimi namaz qılmaq vacibdir. Başda səhabələr olmaqla bu ümmətin sələfləri bu şərəfli dini nəsildən-nəsilə öyrədə-öyrədə zamanəmizə gətirib çıxarmışlar.

³ Diqqət edin, Peyğəmbər ﷺ onlara namazı qıldırmaq üçün ən yaşlılarının imam durmasını buyurur, lakin azan vermək üçün heç bir şərt qoymur. Bu da, namazı qıldırın imamın məqamının o birilərindən daha üstün olduğuna dəlalət edir.

⁴ Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ səhabələrinə namaz qılmağı öyrədərkən belə buyurmuşdur: “Namaz vaxtı yetişdikdə, qoy biriniz azan versin və Qurandan ən çox (ayə) biləniniz sizə namaz qıldırınsın” (Səhih əl-Buxari, 4302); başqa bir hədisdə “Quranı bilənlərinizin səviyyəsi eyni olarsa, Sünnəni daha yaxşı biləniniz sizə namaz qıldırınsın” deyilir (Sunən Əbu Davud, 584; Sunən ət-Tirmizi, 235; Səhih əl-Cami, 8011). Bəs nə üçün Peyğəmbər ﷺ bu cavanlara əvvəlki şərtləri buyurmadı? Çünki onların Quran və Sünnə xüsusiyyətindəki savadları eyni idi.

⁵ Bu hədisi Buxari (628), Muslim (1567), Nəsai (635), Darimi (1288), Daraqutni (1068) və İbn Hibban (1872) rəvayət etmişdir.

١٠٩ - بَابُ الْمَرْأَةِ رَاعِيَةً

109-cu fəsil. Qadın himayəçidir¹

٢١٤- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، الْإِمَامُ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا، وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ))، سَمِعْتُ هَؤُلَاءِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، وَأَحْسَبُ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: ((وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ)).

(214) İbn Ömər رحمته الله rəvayət etmişdir ki, o, Rəsulullahın ﷺ belə buyurduğunu eşitmişdir: “Hər biriniz himayəçisiniz və hər biriniz himayə-sində olanlara cavabdehdir. İmam himayəçidir və o, öz rəiyyətinə cavabdehdir. Kişi öz ailəsinin hamisidir. Qadın ərinin evində himayəçidir. Kölə öz ağasının malını qoruyandır.” Mən bunları Peyğəmbərdən ﷺ eşitdim. Deyəsən, Peyğəmbər ﷺ həmçinin: “Kişi öz atasının malına nəzarət edən-dir²” – demişdir.”³

¹ Hər bir qadın himayəsində olanlar barədə Qiyamət günü sorğu-sual olunacaq. Peyğəmbərin ﷺ “qadın himayəçidir” sözü, qadına yerinə yetirməsi vacib olan bütün öhdəlikləri əhatə edir. Hər bir qadın öz öhdəsinə düşən öhdəlikləri, savabını Allahdan umaraq yerinə yetirməlidir. Çünki o, Qiyamət günü bunlara görə cavab verəcək. Uca Allah ondan ərinin malını qoruyub-qorumadığı, onu israf edib-etmədiyi, yataqda ərinin haqqını ödəyib-ödəmədiyi, ona xəyanət edib-etmədiyi, onun xidmətində durub-durmadiğı, ona itaət edib-etmədiyi, onunla xoş rəftar edib-etmədiyi, uşaqlarına tərbiyə verib-vermədiyi və başqa bu kimi öhdəlikləri yerinə yetirib-yetirmədiyi barədə mütləq sorğu-sual edəcək. Və əgər bu haqları layiqincə yerinə yetirərsə, Cənnəti qazanar, əks təqdirdə isə, Cəhənnəmlik olar.

² Bu himayəçilik övlada aiddir. Yəni övlad valideynin malına görə cavabdehdir. Övlad valideyninin malını qorumalı, onu lazımsız yerlərə sərf etməməli, bu mal vasitəsilə haram işlər görməməli, əksinə, onun artması və xeyirxah işlərə sərf edilməsi yolunda valideyninə arxa olmalıdır.

³ 206-cı və 212-ci hədislərin qeydlərinə bax.

۱۱۰ - بَابُ مَنْ صُنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ فَلْيُكَافِئْهُ

110-cu fəsil. Kimə yaxşılıq edilmişsə, qoy onun əvəzini versin¹

۲۱۵ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي أُيُوبَ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عَرْيَةَ، عَنْ شُرَحْبِيلَ مَوْلَى الْأَنْصَارِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((مَنْ صُنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ فَلْيُجْزِئْهُ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ مَا يُجْزِئْهُ فَلْيُثْنِ عَلَيْهِ، فَإِنَّهُ إِذَا أَتَى عَلَيْهِ فَقَدْ شَكَرَهُ، وَإِنْ كَتَمَهُ فَقَدْ كَفَرَهُ، وَمَنْ تَحَلَّى بِمَا لَمْ يُعْطَ، فَكَأَنَّمَا لَيْسَ تَوْبَى زُورٍ)).

(215) Cabir ibn Abdullah əl-Ənsari رضي الله عنه rəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kimə yaxşılıq edilmişsə, qoy, onun əvəzini versin. Əvəz verməyə bir şey tapa bilməsə, qoy, ona yaxşılıq etmiş adamı tərifləsin.³ Çünki o, həmin adamı təriflədiyi zaman ona təşəkkür etmiş olar, bunu etmədikdə isə, ona qarşı nankorluq etmiş olar.⁴ Kim də verilməyən bir şeyi geyinərsə, sanki bir cüt böhtan libası geymiş olar.⁵”

¹ Hər bir müsəlman özünə edilmiş yaxşılığa yaxşılıqla cavab verməli, hətta o yaxşılığı edən kimsə kafir olsa belə, onun əvəzini verməlidir.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Burada “tərifləsin” deyildikdə, həm yaxşılıq edən kimsəni tərifləmək, həm də onun üçün dua etmək, Allahdan xeyir-bərəkət diləmək nəzərdə tutulur. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Hər kim özünə yaxşılıq etmiş adama: “Cəzakəllahu xeyran (Allah səni xeyirlə mükafatlandırsın!)” – desə, ən gözəl şəkildə tərif etmiş olar” (Sunən ət-Tirmizi, 2167; Səhih əl-Cami, 6368). Bu hədisdə “Allah səni xeyirlə mükafatlandırsın” deyildikdə, dünyada və Axirətdə olan bütün xeyirlər nəzərdə tutulur. Təəssüflər olsun ki, bəzi müsəlmanlar bu cür xeyirli duanı qoyub, mənasız və xeyirsiz sözlərlə bir-birinə təriflər deyirlər. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, kafir adamın etdiyi yaxşılığın əvəzinə ona “Allah səni xeyirlə mükafatlandırsın!”, “Allah səndən razı olsun!” və s. buna bənzər dualar demək olmaz. Kafirə yalnız Allahdan hidayət diləmək olar.

⁴ Bundan aydın olur ki, insanlar bu xüsusda iki qismə bölünürlər: yaxşılıq edən kimsəni tərifləyib, onun üçün dua edib, beləliklə də, ona təşəkkür etməklə bu yaxşılığın əvəzini verən qədirbilən insanlar. Və bir də bu yaxşılığın əvəzini verməyən və sahibi üçün dua etməyən nankor adamlar.

⁵ Söhbət fəzilət sahibi olmadığı halda özünü fəzilətli insan kimi aparan, məsələn, zındıq ola-ola özünü zahid kimi yaxud fasiq ola-ola özünü müttəqi kimi yaxud cahil ola-

۲۱۶ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ اسْتَعَاذَ بِاللَّهِ فَأَعِيدُوهُ، وَمَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ، وَمَنْ أَتَى إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافُّوهُ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَادْعُوا لَهُ، حَتَّى يَعْلَمَ أَنْ قَدْ كَفَّيْتُمُوهُ)).

(216) İbn Ömər رحمته الله rəvayət edir ki,¹ Rəsulullah ﷺ demişdir: “Kim Allahın adı ilə sığınacaq istəsə, ona sığınacaq verin. Kim Allahın adı ilə (yardım) istəsə, ona istədiyini verin.² Kim sizə yaxşılıq etsə, ona əvəzini verin. Əgər (əvəzini verməyə bir şey) tapmasanız, onda onun üçün dua edin və elə edin ki, o, sizin³ (bu yaxşılığın) əvəzini verdiyinizi bilsin.”

ola özünü alim kimi yaxud kasıb ola-ola özünü zəngin kimi göstərən lovğa və gopçu adamdan gedir. Burada “bir cüt böhtan libası” deyildikdə, bu lovğa və gopçu adamın eyni vaxtda iki yalanı özündə cəm etməsi nəzərdə tutulur. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Əldə etmədiyi bir şeyi əldə etdiyini bildirən kimsə bir cüt böhtan libası geymiş adama bənzəyir” (Səhih əl-Buxari, 5219).

¹ Bu hədisi Əbu Davud (1/389; 2/622), Nəsai (1/358), İbn Hibban (2071), Hakim (1/412), Beyhəqi (4/199), Əhməd (2/68, 99) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (1/454) onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Yəni kimsə sənə: “Səndən Allaha sığınırım” desə, ona sığınacaq ver. Necə ki, Cənnünün qızı Peyğəmbərin ﷺ evinə gəlin gətirildiyi zaman və Peyğəmbər ﷺ ona yaxınlaşdıqda qız ona: “Mən səndən Allaha sığınırım!” – demiş, Peyğəmbər ﷺ də ona: “Sən Əzəmətli Allaha sığındın. Elə isə, get ailənin yanına” deyib onu boşamışdır” (Səhih əl-Buxari, 5254). Həmçinin, kimsə zalımdan qorunmaq üçün Allahın adı ilə sığınacaq istəsə, ona sığınacaq verib onu zalımdan qorumaq lazımdır. Və əgər adam haram iş görmək üçün və ya kimsənin haqqına girmək məqsədilə sığınacaq istəyərsə, bu halda ona sığınacaq vermək qadağandır. Məsələn, adam birisindən öz haqqını tələb etdiyi zaman borclu olan adam: “Səndən Allaha sığınırım” desə, onun bu sözünə görə haqdan imtina etmək olmaz. Habelə, Allahın adı ilə günah iş görmək istəyən bir kimsə: “Allah xatirinə mənə filan qədər pul ver şərab alım” – desə, ona istədiyini vermək olmaz. Demək, Allahın adı ilə sığınacaq istəyən və ya Allahın adı ilə yardım istəyən kimsəyə yalnız şəriətin izin verdiyi işlərdə sığınacaq vermək və ya yardım etmək olar.

³ Digər rəvayətlərdə deyilir: “...və elə edin ki, siz bu yaxşılığın əvəzini verdiyinizi hiss etdirəsiniz” (Sunən Əbu Davud 1672; Səhih əl-Cami, 6021). Yəni yaxşılıq etmiş adam üçün Allahdan xeyir-bərəkət diləməli və bunu ona eşitdirməlisiniz. Onu da qeyd edək ki, bunların hər ikisini cəm etmək, yəni həm yaxşılıq edən adamın yaxşılığının əvəzini vermək, həm də onun üçün dua etmək caizdir.

۱۱۱ - بَابُ مَنْ لَمْ يَجِدِ الْمُكَافَأَةَ فَلْيَدْعُ لَهُ

111-ci fəsil. Kim (özünə yaxşılıq etmiş adama) əvəz verməyə bir şey tapmasa, onun üçün dua etsin

۲۱۷- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ الْمُهَاجِرِينَ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَ الْأَنْصَارُ بِالْأَجْرِ كُلِّهِ؟ قَالَ: ((لَا، مَا دَعَوْتُمُ اللَّهَ لَهُمْ، وَأَتَيْنْتُمْ عَلَيْهِمْ)).

(217) Ənəs رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir dəfə) mühacirlər (Peyğəmbərə ﷺ): “Ya Rəsulullah! Deyəsən, savabın hamısını ənsar qazanır?”¹ Peyğəmbər ﷺ

¹ Mühacirlərin nəyə görə belə sual verdiyi digər mənbələrdə öz əksini tapmışdır. Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ Mədinəyə hicrət etdikdən sonra *bir dəfə* mühacirlər onun yanına gəlib dedilər: “Ya Rəsulullah, biz ənsar qədər malının çoxundan da, azından da olduqca çox xərcləyən və olduqca əliaçıq olan başqa birisini görməmişik. Onlar bizim qeydimizə qalmış və bizim bütün ehtiyaclarımızı ödəmişlər. Qorxuruq ki, savabın hamısını onlar qazana.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Xeyr, nə qədər ki, siz onlar üçün Allaha dua edirsiniz və *yaxşı əməllərinə görə* onları tərifləyirsiniz, *siz də savab qazanırsınız*” (Sunən ət-Tirmizi, 2675; Musnəd İmam Əhməd, 3/200, 204; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 977). Ənsarın mühacirləri nə qədər çox istədiyi barədə Quranda belə buyurulur: “*Mühacirlərdən əvvəl Mədinədə yurd salmış, sonra da iman gətirmiş kimsələr öz yanlarına hicrət edənləri sevir, onlara verdiklərinə görə qəlblərində peşmançılıq hissi duymurlar. Hətta özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tuturlar. Nəfsinin tamahından qorunan kimsələr nicat tapanlardır*” (əl-Həşr, 9). Bu fəsildəki hədisdə mühacirlərin: “Deyəsən, savabın hamısını ənsar qazanır?” sözü onların savab qazanmağa olduqca həris olduğundan xəbər verir. Neçə-neçə hədislərdə səhabələrin savab qazanmağa can atdığı xəbər verilmişdir. Həmin hədislərdən birində Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Kasıb mühacirlər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedilər: “Varlılar ən yüksək məqamlara və tükənməz nemətlərə nail oldular.” Peyğəmbər ﷺ: “Bu necə ola bilər?” – deyə soruşdu. Dedilər: “Onlar bizim kimi namaz qılır və bizim kimi oruc tuturlar. Üstəlik, onlar sədəqə verir, biz isə verə bilmirik, onlar kölə azad edir, biz isə azad edə bilmirik.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Sizə elə bir şey öyrədimmi ki, onu yerinə yetirməklə sizi ötüb

buyurdu: “Xeyr, nə qədər ki, siz onlar üçün Allaha dua edirsiniz və (yaxşı əməllərinə görə) onları tərifləyirsiniz (siz də savab qazanırsınız).”¹

keçənlərə çatasınız, sizdən sonra yaşayanlardan heç kəs sizə çata bilməsin və sizin etdiyinizi edənlər istisna olmaqla, aranızda olan kimsələrin ən xeyirlisi siz olasınız?” Onlar: “Bəli, ya Rəsulullah!” – dedikdə o belə buyurdu: “Hər *vacib* namazdan sonra otuz üç dəfə “Subhanəllah”, otuz üç dəfə “Əlhəmdulilləh” və otuz üç dəfə “Allahu Əkbər” deyin!”

“Bir müddətdən sonra kasıb mühacirlər Peyğəmbərin ﷺ yanına qayıdıb dedilər: “Varlı qardaşlarımız bizim dediklərimizi eşitdilər və onlar da bu zikrləri etməyə başladılar. Peyğəmbər ﷺ dedi: “Bu, Allahın lütfüdür, onu istədiyinə verər” (Səhih Muslim, 1347).

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۱۱۲ - بَابُ مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ

112-ci fəsil. İnsanlara təşəkkür etməyən kəs

۲۱۸ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا يَشْكُرُ اللَّهُ مَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ)).

(218) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İnsanlara təşəkkür etməyən kəs, Allaha da şükür etmiş olmaz.”^{1,2}

۲۱۹ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِلنَّفْسِ: ((اُخْرُجِي، قَالَتْ: لَا أُخْرَجُ إِلَّا كَارِهَةً)).

¹ Qazı İyad demişdir: “İnsan Allaha itaət etdiyi və Onun əmrlərini yerinə yetirdiyi təqdirdə həqiqi mənada Allaha şükür etmiş sayılır. Allahın insana əmr etdiklərindən biri də budur ki, ona yaxşılıq edən kimsəyə təşəkkür etsin. Çünki yaxşılıq edən adam məhz Allahın ona bəxş etdiyi neməti sayəsində yaxşılıq edir. Demək, yaxşılıq edən adama təşəkkür etməyən kimsə, əslində Allahın nemətinə qarşı nankorluq etmiş hesab edilir” (Tohfətul-Əhvəzi, 1877-ci hədisin şərhə). Çünki insanlara verilən nemətlərin hamısı Allaha məxsusdur. Bu xüsüsda Uca Allah buyurur: “**Sizə verilən nemətlərin hamısı Allahdandır**” (ən-Nəhl, 53); digər ayədə O, buyurur: “**Əgər Allahın nemətlərini sayacaq olsanız, onları sayıb qurtara bilməzsiniz**” (İbrahim, 34). Yaxud, bu hədisi başqa cür izah edib demək olar ki, əlindəki az miqdarda nemətə görə insanlara şükür etməyən kimsə, göylərdə və yerdə olan mülkün Sahibinə də şükür etməz. Aza şükür etməyən adamın çox da şükür etməyəcəyi barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahın nemətləri barədə danışmaq şükür, danışmamaq isə küfrdür. Aza şükür etməyən kəs, çox da şükür etməz. Habelə, insanlara təşəkkür etməyən kəs Allaha da şükür etməz...” (Səhih əl-Cami, 3014).

² Bu hədisi Əbu Davud (4813), Tirmizi (1954), Əhməd (2/295, 303, 388, 461, 492) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(219) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Uca Allah nəfsə:¹ “Çıx!” – deyə buyurdu. O isə: “Mən ancaq könülsüz olaraq çıxacağam” – deyə cavab verdi.²

¹ Munavi bu hədisi izah edərkən demişdir: “Burada: “nəfs” deyildikdə, mütləq şəkil-də bütün nəflər (yəni ruhlar) nəzərdə tutulur. Nəfs uzun illər içində olduğu bədənə öyrəşdiyinə, meylini ona saldığına və ona bağlandığına görə: “Mən ancaq könülsüz olaraq çıxacağam” – deyir” (Feydul-Qədir Şərh Camius-Səğir).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۱۱۳ - بَابُ مَعُونَةِ الرَّجُلِ أَخَاهُ

113-ü fəsil. Kişinin öz qardaşına köməklik etməsi

۲۲۰ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِي مُرَاوِحٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قِيلَ: أَيُّ الْأَعْمَالِ خَيْرٌ؟ قَالَ: ((إِيمَانٌ بِاللَّهِ، وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ))، قِيلَ: فَأَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: ((أَعْلَاهَا ثَمَنًا، وَأَنْفُسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا))، قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ بَعْضَ الْعَمَلِ؟ قَالَ: ((فَتَعِينُ ضَائِعًا، أَوْ تَصْنَعُ لَأُحْرَقَ))، قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ ضَعُفْتُ؟ قَالَ: ((تَدْعُ النَّاسَ مِنَ الشَّرِّ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ)).

(220) Əbu Zərr rəvayət edir ki, Peyğəmbərdən ﷺ soruşdular: "Hansı əməl ən xeyirli əməl sayılır?"¹ O, buyurdu: "Allaha iman gətirmək və Onun yolunda cihad etmək!"² Yenə soruşdular: "Hansı köləni azad etmək daha fəzilətlidir?" O, buyurdu: "Ən bahalı və sahibi üçün ən dəyərli olanı!"³ Yenə soruşdular: "Bir de görək, bəzi (yaxşı) əməlləri edə bilmə-

¹ Səhabələr çox vaxt Peyğəmbərə ﷺ belə suallar verərdilər ki, ən xeyirli yaxud ən fəzilətli yaxud Allahın ən çox sevdiyi, habelə, Sünnəyə müvafiq olan əməllərin hansı əməllər olduğunu öyrənsinlər və hamıdan əvvəl buna əməl etsinlər. Əməllərin ən xeyirlisi də bu hədisdə qeyd olunduğu kimi Allaha iman gətirmək və Onun yolunda cihad etməkdir. Digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ səhabələrinin: "İnsanların ən fəzilətli kimdir?" sualına da eyni cavabı verib demişdir: "Allah yolunda malı və canı ilə cihad edən mömindir" (Səhih əl-Buxari, 2786). Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: "**Möminlərdən – üzrlülər istisna olmaqla – evdə oturanlarla Allah yolunda öz malları və canları ilə cihad edənlər eyni olmazlar. Allah öz malları və canları ilə cihad edənləri evdə oturanlardan dərəcə etibarilə üstün etdi. Allah onların hamısına ən gözəl nemət vəd etmişdir. Allah mücahidləri evdə oturanlardan böyük bir mükafatla üstün etmişdir**" (ən-Nisa, 95); digər ayədə O, buyurur: "**Möminlər ancaq Allaha və Onun rəsuluna iman gətirən, sonra heç bir şəkşübhəyə düşməyən, Allah yolunda malları və canları ilə cihad edənlərdir! İmanlarında sadıq olanlar da məhz onlardır**" (əl-Hucurat, 15).

² 1-ci hədisin qeydlərinə bax.

³ Belə köləni azad etmək hər möminin işi deyil. Bunun üçün adamda güclü iman olmalıdır. Belə ki, insanların əksəriyyətinin sevdiyi maldan sədəqə verməyə əli gəlmir. La-

səm,¹ onda necə?" O buyurdu: "Biçarə kimsəyə köməklik göstər və ya işi bacarmayan adamın işini gör!" Yenə soruşdular: "Bunu da bacarmasam, necə? O buyurdu: "İnsanlara pislik etməkdən çəkin. Belə etsən, bu sənin özünə verdiyin bir sədəqə olar."²

kin Uca Allah buyurur: **"Sevdiyiniz şeylərdən Allah yolunda xərcləməyincə xeyrə nail olmayacaqsınız"** (Ali-İmran, 92). Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, ənsarın arasında Mədinədə ən çox xurma ağacı olan *səhabə* Əbu Talhə idi. Bunlardan onun ən çox sevdiyi, məscidin qarşı tərəfində yerləşən Beyruhə bağı idi. Peyğəmbər ﷺ tez-tez o bağa gəlib, oradakı dadlı sudan içərdi. Nəhayət, **"Sevdiyiniz şeylərdən Allah yolunda xərcləməyincə xeyrə nail olmayacaqsınız..."** ayəsi nazil olduqda Əbu Talhə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: "Ya Rəsulullah! Allah təbarəkə və təalə buyurur: **"Sevdiyiniz şeylərdən Allah yolunda xərcləməyincə xeyrə nail olmayacaqsınız..."** Mənim də ən çox sevdiyim mal Beyruhə bağımıdır. Mən onu Allah yolunda sədəqə verirəm və ümid edirəm ki, Allah yanında bundan da xeyirlisini, Axirət mükafatını tapacağam. Götür onu, Allahın sənə məsləhət gördüyü işlərə sərf et, ya Rəsulullah!" Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Bəh-bəh, bu mal qazanc gətirəcək, mütləq qazanc gətirəcək! Sənin dediyini eşitdim, lakin məsləhət görürəm ki, bunu öz qohum-əqrəbana sərf edəsən." Əbu Talhə: "Belə də edərim, ya Rəsulullah!" – dedi, sonra da onu qohum-əqrəbasının və əmisi oğullarının arasında paylaşırdı" (Səhih əl-Buxari, 1461). Demək, sevdiyimiz şeyləri Allah yolunda xərcləsək, vallahi ki, bu bizə mütləq qazanc gətirəcək.

¹ Burada səhabə tənbellik üzündən yox, imkansızlıq baxımından kölə azad edə bilmədiyini qəsd edir.

² Bu hədisi Buxari (2518), Muslim (1/62) və Əhməd (5/150, 171) rəvayət etmişdir.

١١٤ - بَابُ أَهْلِ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ

114-cü fəsil. Dünyada yaxşı əməl sahibləri olmuş kəslər, Axirətdə də yaxşı əməl sahibləri olacaqlar¹

٢٢١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي هَاشِمٍ قَالَ: حَدَّثَنِي نُصَيْرُ بْنُ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ بْنِ قَبِيصَةَ بْنِ يَزِيدَ الْأَسَدِيِّ، عَنْ فُلَانٍ قَالَ: سَمِعْتُ بُرْمَةَ بْنَ لَيْثٍ بْنَ بُرْمَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ قَبِيصَةَ بْنَ بُرْمَةَ الْأَسَدِيَّ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: ((أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ، وَأَهْلُ الْمُنْكَرِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمُنْكَرِ فِي الْآخِرَةِ)).

(221) Qəbisə ibn Burma əl-Əsədi رضي الله عنه demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ yanında ikən, onun belə dediyini eşitdim: “Bu dünyada yaxşı əməl sahibləri olmuş kimsələr,² Axirətdə də yaxşı əməl sahibləri olacaqlar.³ Həmçi-

¹ Qiyamət günü hər kəs bu dünyada etdiyi əmələ uyğun həşr olunacaq. Yaxşı işlər görən kimsələr əməlisalehlərin zümərəsində, pis işlər görənlər isə asilik etmiş kimsələrin zümərəsində olacaqlar.

² Abbas رضي الله عنه demişdir: “Yaxşılıq üç şərtlə tamamlana bilər: vaxtında yerinə yetirilməklə, şişirdilməməklə və bir də gizli saxlanılmaqla.” (Feydul-Qədir). Yəni yaxşılıq etmək istəyən kəs onu sonraya saxlamamalı, nə qədər çox yaxşılıq etsə də, bunu az hesab etməli və etdiyi yaxşılığı orada-burada danışib özünü göstərməməlidir. Əlbəttə ki, bu hədisdə “yaxşılıq etmək” deyildikdə, məhz Allahın rızasını qazanmaq üçün və Peyğəmbərin ﷺ buyurduğu tərzdə yerinə yetirilən hər növ yaxşı əməl nəzərdə tutulur. Belə ki, pis əməldən çəkinməyin özü də yaxşılıq hesab edilir (220-ci, 226-cı və 306-cı hədislərə bax).

³ Yaxşı əməl sahiblərinin Axirətdə də yaxşı əməl sahibləri olması iki cür izah edilir: birincisi budur ki, Allah onlara dünyada etdikləri yaxşılıqlara görə böyük xeyir və çoxlu nemətlər bəxş edəcək. İkincisi budur ki, onlar bu dünyada insanlara yaxşılıq etdikləri kimi, Axirətdə də onlara yaxşılıq edəcəklər, yəni şəfaətçi olacaqlar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Qiyamət günü onlar: “Ey Rəbbimiz! *Bu zavallılar* bizimlə bərabər oruc tutar, namaz qılar və həcc ziyarətini yerinə yetirərdilər” – deyəcəklər. Onda onlara: “Tanıdığınız kimsələri *Oddan* çıxardın, onların vücudu Cəhənnəm oduna haram edilir!” – deyiləcək” (Səhih Muslim, 454). Bu, dəlildir ki, Qiyamət günü Allahın şəfaətçi olmağa izin verdiyi yaxşı əməl sahibləri şəfaətçilik edəcəklər. Şəfaət: birisinin mənfəət

nin, bu dünyada pis əməl sahibləri¹ olmuş kimsələr, Axirətdə də pis əməl sahibləri olacaqlar.”²

۲۲۲- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَسَّانَ الْعَنْبَرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا حَبَّانُ بْنُ عَاصِمٍ، وَكَانَ حَرَمَلَةً أَبَا أُمِّهِ، فَحَدَّثَنِي صَفِيَّةُ ابْنَةُ عَلِيَّةَ، وَدُحَيْبَةُ ابْنَةُ عَلِيَّةَ، وَكَانَ جَدُّهُمَا حَرَمَلَةً أَبَا أَبِيهِمَا، أَنَّهُ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ حَرَمَلَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ حَرَجَ حَتَّى أَتَى النَّبِيَّ ﷺ، فَكَانَ عِنْدَهُ حَتَّى عَرَفَهُ النَّبِيُّ ﷺ، فَلَمَّا ارْتَحَلَ قُلْتُ فِي نَفْسِي: وَاللَّهِ لَا تَيَّزُ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى أَرْدَادَ مِنَ الْعِلْمِ، فَجِئْتُ أُمِّشِي حَتَّى قُمْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقُلْتُ مَا تَأْمُرُنِي أَعْمَلُ؟ قَالَ: ((يَا حَرَمَلَةُ، ائْتِ الْمَعْرُوفَ، وَاجْتَنِبِ الْمُنْكَرَ))، ثُمَّ رَجَعْتُ، حَتَّى جِئْتُ الرَّاحِلَةَ، ثُمَّ أَقْبَلْتُ حَتَّى قُمْتُ مَقَامِي قَرِيبًا مِنْهُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا تَأْمُرُنِي أَعْمَلُ؟ قَالَ: ((يَا حَرَمَلَةُ، ائْتِ الْمَعْرُوفَ، وَاجْتَنِبِ الْمُنْكَرَ، وَانْظُرْ مَا يُعْجِبُ أَذُنَكَ أَنْ يَقُولَ لَكَ الْقَوْمُ إِذَا قُمْتَ مِنْ عِنْدِهِمْ فَأَتَيْهِ، وَانْظُرِ الَّذِي تَكْرَهُ أَنْ يَقُولَ لَكَ الْقَوْمُ إِذَا قُمْتَ مِنْ عِنْدِهِمْ فَاجْتَنِبْهُ))، فَلَمَّا رَجَعْتُ تَفَكَّرْتُ، فَإِذَا هُمَا لَمْ يَدْعَا شَيْئًا.

əldə etməsi və ya ziyana düşməməsi üçün onunla başqa birisinin arasında vasitəçilik etmək deməkdir. Birincisinə, yəni mənfəət əldə etməyə, Cənnət əhlinin Cənnətə daxil olmasında Peyğəmbərimizin ﷺ onlar üçün şəfaət etməsini misal çəkmək olar. İkincisinə, yəni zərəri dəf etməyə isə Cəhənnəmə girənlərin oradan çıxarılmasında Peyğəmbərimizin ﷺ onlar üçün şəfaət etməsini misal çəkmək olar. Demək, bu dünyada insanlara yaxşılıq etmiş əməlisaleh möminlər, Axirətdə də əməlisalehlərdən olacaqlar.

¹ Pis əməl sahiblərinin Axirətdə də pis əməl sahibləri olması da iki cür izah edilir: birincisi budur ki, onlar dünyada etdikləri pis əməllərə görə cəzalandırılacaq. İkincisi budur ki, Axirətdə şəfaətçi olmaq onlara nəsib olmayacaq. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Lənət edənlər Qiyamət günü nə şəfaətçi, nə də şahid olacaqlar” (Səhih Muslim, 6775). Demək, Qiyamət günü hər kəs bu dünyada olduğu halına uyğun həşr olunacaq. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Hər kəs ömrünü nə cür başa vurubsa, elə də həşr olunacaq” (Səhih Muslim, 7413). Bu hədisin mənasını başa düşsəniz, həmişə yaxşı işlər görməyə can atar və pis işlərdən çəkinərsiniz.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

(222) Hərmələ ibn Abdullah رضي الله عنه demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldim və o, məni tanıyana qədər onun yanında qaldım. O, çıxıb getdikdə, mən öz-özümə dedim: “Vallahi ki, elmim artana qədər mən Peyğəmbərin ﷺ yanına gələcəyəm. Sonra mən gedib onun qarşısında durdum və dedim: “Mənə nə etməyi buyurursan?” O, dedi: “Ey Hərmələ, yaxşılıq et və pislikdən əl çək!” Sonra mən miniyimin yanına qayıtdım. Daha sonra, yenə ona yaxın bir yerdə dayanıb dedim: “Ya Rəsulullah, mənə nə etməyi buyurursan?” O, dedi: “Ey Hərmələ, yaxşılıq et və pislikdən əl çək! Bax, camaatın yanından qalxdığın zaman (etdiyin əmələ görə) onlardan xoşagələn sözlər eşitsən, həmin əməli yerinə yetir, habelə, camaatın yanından qalxdıqda, (etdiyin əmələ görə) onlardan xoşagəlməyən sözlər eşitsən, o əməldən əl çək.” Mən geri qayıtdıqda çox düşündüm və anladım ki, bu iki nəsihət (bütün) xeyirləri özündə cəm etmişdir.”¹

¹ Bu hədisin isnadında keçən Abdullah ibn Həssan əl-Ənbəri “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadisid-Daifə” əsərində (1489) bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, hədisin bir hissəsi, xüsusilə də fəslin ünvanına aid olan tərəfi mənə baxımından “səhih”dir. Yəni səhabələr bu dini öyrənmək üçün mütəmadi olaraq Peyğəmbərin ﷺ yanına gələr, hətta bəziləri uzun müddət onun yanında qalar – məscidin bir tərəfində və ya yaxınlığında məskunlaşırlar, ondan nəyin xeyir və nəyin şər olduğunu öyrənərdilər. Peyğəmbər ﷺ də həmişə onlara yaxşılıq etməyi və pis əməllərdən çəkinməyi buyurardı. Bu ümmətin ən gözəl xüsusiyyəti də elə budur. Uca Allah bu xüsusda buyurur: “**Siz insanlar üçün üzə çıxarılmış ən xeyirli ümmətsiniz; onlara yaxşı işlər görməyi əmr edir, pis əməlləri qadağan edir və Allaha iman gətirirsiniz**” (Ali-İmran, 110). İnsanların bir qisminin yaxşı, bir qisminin də pis olduğu barədə isə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İnsanlar arasında elələri vardır ki, onlar xeyir *qapılarını* açan və şər *qapılarını* bağlayan açardılar. Onların arasında elələri də vardır ki, onlar şər *qapılarını* açan və xeyir *qapılarını* bağlayan açardılar. Xeyir qapılarının açarları əlində olan kimsənin xoş halına. Şər qapılarının açarları əlində olan kimsənin də vay halına” (Sunən İbn Macə, 237; Silsilətul-Əhadisid-Səhihə, 1332); digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ səhabələrindən: “Sizə ən yaxşınız barədə xəbər verimmi?” – deyə soruşmuş və səhabələri ona: “Bəli” deyə cavab verdikdə, o belə buyurmuşdur: “Yaxşınız o kəsdir ki, ondan yaxşılıq umulur və şər əməllər gözlənilmir. Pisiniz də o kəsdir ki, ondan yaxşılıq umulmur, *üstəlik*, şər əməllər gözlənilir” (Sunən ət-Tirmizi, 2432; Səhih əl-Cami, 2603). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu hədislərin insan xatirinə görülən işlərə heç bir aidiyyəti yoxdur. Yəni bu hədisdən elə başa düşülməməlidir ki, adam camaatın xoşuna gələn işləri ye-

٢٢٣- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ: ذَكَرْتُ لِأَبِي حَدِيثَ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ سَلْمَانَ، أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ، فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُهُ مِنْ أَبِي عُثْمَانَ يُحَدِّثُهُ، عَنْ سَلْمَانَ، فَعَرَفْتُ أَنَّ ذَاكَ كَذَاكَ، فَمَا حَدَّثْتُ بِهِ أَحَدًا قَطُّ.

(223) Mutəmir rəvayət edir ki, (bir dəfə) mən atama¹ Əbu Osmanın² Salmandan³ eşitdiyi hədisi danışdım: “Bu dünyada yaxşı əməl sahibləri olmuş kimsələr Axirətdə də yaxşı əməl sahibləri olacaqlar.” Mən Əbu Osmanın Salmandan bu hədisi rəvayət etdiyini eşitdim və başa düşdüm ki, bu onun danışdığı kimidir.⁴ Bundan sonra mən bu hədisi heç vaxt, heç kəsə danışmadım.^{5/6}

(...) - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَثَلُهُ.

(...) Musa bizə belə rəvayət etmişdir: “Bizə Abdulvahid Asimdən, o da, Əbu Osmandan, o da, Rəsulullahdan ﷺ ...” (əvvəlki hədisin) bənzərini rəvayət etmişdir.

rinə yetirməli və onların xoşuna gəlməyən işlərdən çəkinməlidir. Xeyr, mömin adam insanların xoşuna gəlməsə də, öz əməlləri ilə yalnız Allahı razı salmalı və Onu qəzəbə gətirəcək əməllərdən çəkinməlidir.

¹ Mutəmirin atası, Əbu Mutəmir Suleyman ibn Tarxan ət-Teymidir.

² Əbu Osman Abdur-Rəhman ibn Məllə ən-Nəhdi səhabə olmasa da, muxədrəmlərə, yəni Peyğəmbərin ﷺ zamanında İslamı qəbul etmiş, lakin onu görməmiş insanlara aiddir.

³ Söhbət Salman əl-Farisidən gedir.

⁴ Bu, o deməkdir ki, Mutəmir bu hədisi əvvəlcə isnadsız olaraq kimlərdənsə eşitmiş, sonra da onu dəqiqləşdirmək üçün atasına danışmışdır. Atası ona bu hədisi Əbu Osmandan eşitdiyini deyəndə isə artıq bu hədisin isnadı olduğunu yəqin etmişdir. Hərçənd, bu isnad yalnız Salman əl-Farisiyə qədər yüksəlir ki, buna hədis istilahında “movquf” deyilir, lakin “movquf” olsa da, isnadda keçən ravilərin hamısı etibarlı ravilərdir. Bundan əlavə, bu söz Peyğəmbərin ﷺ sözüdür (221-ci hədisə bax).

⁵ Mutəmir demək istəyir ki, bu hədisi atasından eşidənədək, başqa cür desək, dəqiqləşdirənədək onu heç kəsə danışmamışdır. Dəqiqləşdirdikdən sonra isə artıq isnadla “atamdan, o da, Əbu Osmandan, o da, Salmandan” deyərək, bu hədisi rəvayət etmişdir.

⁶ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۱۱۵ - بَابُ إِنَّ كُلَّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ

115-ci fəsil. Hər bir yaxşılıq sədəqədir¹

۲۲۴ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَسَاَنَ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ)).

(224) Cabir ibn Abdullah رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Hər bir yaxşılıq sədəqədir.”²

۲۲۵ - حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ بْنُ أَبِي مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ)), قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَجِدْ؟ قَالَ: ((فَيُعْتَمِلُ يَدَيْهِ، فَيَنْفَعُ نَفْسَهُ، وَيَتَصَدَّقُ)), قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ، أَوْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: ((فَيُعِينُ ذَا الْحَاجَةِ الْمَلْهُوفَ)), قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: ((فَيَأْمُرُ بِالْخَيْرِ، أَوْ يَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ)), قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: ((فَيَمْسِكُ عَنِ الشَّرِّ، فَإِنَّهُ لَهُ صَدَقَةٌ)).

(225) Əbu Musa رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Hər bir müsəlman sədəqə verməlidir.”³ (Səhabələr) soruşdular: “(Sədəqə ver-

¹ Burada “yaxşılıq” deyildikdə, təkcə mal-dövlət ilə olan yaxşılıq yox, ümumiyyətlə, bütün yaxşılıqlar nəzərdə tutulur. Güləruzlə qardaşını qarşılamaq, deyilən hər yaxşı söz, adamın öz dostuna yardım etməsi, əziyyət verən şeyi yoldan kənar etmək və başqa bu kimi yaxşı əməllərin hamısı sədəqədir (304-cü və 422-ci hədislərə bax). Odur ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Varlıya yaxud kasıba etdiyən hər bir yaxşılıq sədəqədir” (Mocəmul-Kəbir, 3/62; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2040).

² Bu hədisi Buxari (6021), Muslim (2375), Əbu Davud (4947) və Əhməd (4/307) rəvayət etmişdir.

³ Bu hədisdə qəsd edilən sədəqəni vermək hər bir müsəlmana vacibdir. Buna şükür etmək, namaz qılmaq və digər vaciblər, habelə, müstəhəblər aiddir. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizlərdən hər biriniz hər gün əzaları sayəsində sədəqə verə bilər. Hər “Subhanəllah” demək sədəqədir, hər “Əlhəmdulillah” demək sədəqədir, hər “Lə ilahə illəllah” demək sədəqədir, hər “Allahu Əkbər” demək sədəqədir, yaxşı işlər görməyi əmr etmək sədəqə-

məyə bir şey) tapmasa necə?" (Peyğəmbər ﷺ) buyurdu: "Öz əlləri ilə işləyib qazansın və (bu qazancından) həm özü faydalansın, həm də (ehtiyacı olanlara) sədəqə versin." (Səhabələr) soruşdular: "(Buna) imkanı olmasa yaxud (bunu) bacarmasa necə?" (Peyğəmbər ﷺ) buyurdu: "Ehtiyacı olan çarəsiz adama kömək etsin." (Səhabələr) soruşdular: "(Bunu da) edə bilməsə necə?" (Peyğəmbər ﷺ) buyurdu: "Qoy xeyirxah işlər görməyi yaxud yaxşılıq etməyi əmr etsin." (Səhabələr) soruşdular: "(Bunu da) edə bilməsə necə?" (Peyğəmbər ﷺ) buyurdu: "Qoy yaramaz işlərdən əl çəksin. Həqiqətən, bu onun üçün sədəqə sayılır."¹

۲۲۶- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، أَنَّ أَبَا مُرَاوِحَ الْعِفَارِيِّ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَا ذَرٍّ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: ((إِيمَانٌ بِاللَّهِ، وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ))، قَالَ: فَأَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: ((أَعْلَاهَا ثَمَنًا، وَأَنْفُسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا))، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ؟ قَالَ: ((تُعِينُ ضَائِعًا، أَوْ تَصْنَعُ لَأْخَرَقَ))، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ؟ قَالَ: ((تَدَعُ النَّاسَ مِنَ الشَّرِّ، فَإِنَّمَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَنْ نَفْسِكَ)).

(226) Əbu Zərr rəddi: "Mən Peyğəmbərdən ﷺ soruşdum: "Hansı əməl ən fəzilətli əməl sayılır?" O, dedi: "Allaha iman gətirmək və Onun yolunda cihad etmək!" Yenə soruşdum: "Hansı kələri azad etmək

dir, pis əməllərdən çəkəndirmək sədəqədir və duha çağında qılınan iki rükət namaz bütün bunları əvəz edir" (Səhih Muslim, 720). Sədəqə verməyə imkanı olduğu halda onu verməyənlər isə ziyana uğrayar. Rəvayət edilir ki, Əbu Zərr rəddi: "Bir dəfə mən Peyğəmbərin ﷺ yanına gedib gördüm ki, o, Kəbənin kölgəsində oturub təkrar-təkrar deyir: "Kəbənin Rəbbinə and olsun ki, onlar ziyana uğrayacaqlar! Kəbənin Rəbbinə and olsun ki, onlar ziyana uğrayacaqlar!" Mən öz-özümlə: "Mən nə etmişəm? Olmaya, məndə bir nöqsan görüb? Axı mən nə etmişəm?" – dedim, sonra gəlib onun yanında oturdum. O dayanmadan bu sözləri təkrar edirdi. Mən narahat olduğumdan özümü saxlaya bilməyib dedim: "Atam-anam sənə qurban, ya Rəsulullah, kimdir onlar?" O buyurdu: "Maldövləti çox olanlar! Yalnız belə, belə və belə edənlər (malını Allah yolunda xərcləyənlər) istisnadır" (Səhih əl-Buxari, 6638).

¹ Bu hədisi (Buxari 1445) və Əhməd (4/395) rəvayət etmişdir.

daha fəzilətlidir?" O, dedi: "Ən bahalı və sahibi üçün ən dəyərli olan!" Bir daha soruşdum: "Bəs bunu edə bilməsəm necə?" O buyurdu: "Biçarə kimsəyə köməklik göstər və ya işi bacarmayan adamın işini gör!" Yenə soruşdum: "Bunu da bacarmasam necə? O buyurdu: "İnsanlara pislik etməkdən çəkin. Belə etsən, bu, sənin özünə verdiyin bir sədəqə olar."¹

۲۲۷- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ قَالَ: حَدَّثَنِي مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ، عَنْ وَاصِلٍ مَوْلَى أَبِي عُيَيْنَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عُقَيْلٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ الدِّيلِيِّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالْأَجُورِ، يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَيَتَصَدَّقُونَ بِفُضُولِ أَمْوَالِهِمْ، قَالَ: ((أَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ مَا تَصَدَّقُونَ؟ إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ وَتَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَبُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةً))، قِيلَ: فِي شَهْوَتِهِ صَدَقَةٌ؟ قَالَ: ((لَوْ وُضِعَ فِي الْحَرَامِ، أَلَيْسَ كَانَ عَلَيْهِ وَزْرٌ؟ ذَلِكَ إِنْ وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ أَجْرٌ)).

(227) Əbu Zərr رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbərə ﷺ dedilər:² "Ya Rəsulullah, var-dövlət sahibləri (bizdən çox) savab qazanırlar. Onlar bizim kimi namaz qılır, bizim kimi oruc tutur və üstəlik, ən gözəl mallarını (Allah yolunda) sədəqə verirlər."³ O, dedi: "Məgər Allah sizin üçün sədəqə verəcəyiniz şeylər hazırlamayıb?!"⁴ Həqiqətən, hər bir təsbih və hər bir

¹ 220-ci hədisin qeydlərinə bax.

² Başqa hədisdə rəvayət edilir ki, kasıb mühacirlər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedilər:..." (Səhih Muslim, 1347).

³ Bu, səhabələrin xeyirxah işlərə can atmasına və savab qazanmağa həris olmalarına dəlalət edir.

⁴ Burada Peyğəmbər ﷺ səhabələrinə bildirmək istəyir ki, təkcə mal-dövlət deyil, yaxşı əməllər də Allah yolunda verilən sədəqəyə aiddir. Həqiqətən də, Uca Allah savab qazanmaq üçün neçə-neçə qapılar açmışdır. "Lə ilahə illəllah" demək, namaz qılmaq, Quran oxumaq insanlara yaxşı işlər görməyi buyurmaq, onları pis işlər görməkdən çəkindirmək, biçarə adama əl tutmaq və s. buna bənzər əməllərin hamısı sədəqə sayılır. Digər hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ onlara demişdir: "Sizə elə bir şey öyrədimmi ki, onu yerinə yetirməklə sizi ötüb keçənlərə çatasınız, sizdən sonra yaşayanlardan heç kəs sizə çata bilməsin və sizin etdiyinizi edənlər istisna olmaqla, aranızda olan kimsələrin ən xeyirli olanı olmaqla."

təhmid¹ sədəqədir. Habelə, (həyat yoldaşı ilə) yaxınlıq etməyiniz belə sədəqədir.” Soruşdular: “Məgər kişinin şəhvəti də sədəqədir?” O, dedi: “Məgər haram yolla yaxınlıq etsə, buna görə ona günah sayılmazmı?! Demək, halalı ilə² yaxınlıq edərsə, savab qazanar.”³

yirlisi siz olasınız?” Onlar: “Bəli, ya Rəsulullah!” – dedikdə, o, belə buyurmuşdur: “Hər *vacib* namazdan sonra otuz üç dəfə “Subhanəllah”, otuz üç dəfə “Əlhəmdulilləh” və otuz üç dəfə “Allahu Əkbər” deyin!” (Səhih Muslim, 1347).

¹ Təsbih – “Subhanəllah!”, təhmid isə “Əlhəmdulilləh!” – deməkdir.

² Burada “halalı” deyildikdə, kəbinli zövcə yaxud cariyə nəzərdə tutulur. Quranda Uca Allah möminlər barədə belə buyurur: **“O kəslər ki, ayıb yerlərini həmişə qoruyurlar; zövcələri və sahib olduqları cariyələr istisnadır. Onlar buna görə heç qınanmazlar”** (əl-Muminun, 5-6).

³ Bu hədisi Muslim (3/82) və Əhməd (5/167) rəvayət etmişdir.

۱۱۶ - بَابُ إِطَاةِ الْأَذَى

116-cı fəsil. Əziyyət verən şeyi (yoldan) kənar etmək¹

۲۲۸ - حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيَانَ بْنِ صَمْعَةَ، عَنْ أَبِي الْوَاظِعِ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي بَرزَةَ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذُلِّي عَلَى عَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ، قَالَ: ((أَمِطِ الْأَذَى عَنْ طَرِيقِ النَّاسِ)).

(228) Əbu Bərzə əl-Əsləmi² demişdir: “(Bir dəfə) mən (Peyğəmbərə) ﷺ dedim: “Ya Rəsulullah! Mənə elə bir əməl öyrət ki, o, məni Cənnətə daxil etsin.” O, buyurdu: “Əziyyət verən şeyi insanların yolundan kənar et!”^{3”4}

¹ İmam Buxarinin “Hər bir yaxşılıq sədəqədir” fəslindən sonra gələn fəsilə belə ad verməsi o deməkdir ki, əziyyət verən şeyi insanların yolundan kənar etmək sədəqədir. Burada “əziyyət verən şey” deyildikdə, gediş-gəlişə əngəl törədən daş, odun, tikan və başqa bu kimi şeylər nəzərdə tutulur.

² Əbu Bərzə Nədlə ibn Ubeyd əl-Bərzəi ﷺ İslamı ilk əvvəl qəbul etmiş səhabələrdəndir. Xeybər döyüşündə, Məkkənin fəthində iştirak etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 11-ci tərcümeyi-hal).

³ Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ bu əməlin imandan olduğunu bildirib demişdir: “İman yetmiş və bir neçə şöbədən ibarətdir. Bunların ən üstünü “Lə ilahə illəllah” sözü, ən aşağı dərəcəsi isə əziyyət verən şeyləri yoldan kənarlaşdırmaqdır. Həya da imanın şöbələrindən biridir” (Səhih Muslim, 153). Əziyyət verən şeyləri yoldan kənarlaşdırıb-kənarlaşdırmamaq xüsusunda insanlar üç sinifə bölünürlər: əziyyət verən şeyləri yola atan insanlar, bu şeyləri görüb onları yoldan kənarlaşdırmayan insanlar və bir də bunları yoldan kənarlaşdıran insanlar. Birinci və ikinci sinifə qəlbində mərhəmət olmayan kimsələr aiddir. Çünki qəlbində mərhəmət olan kimsə insanlara əziyyət verən şeylərə biganə qala bilməz. Üçüncü sinif insanlara gəlincə, onlar da iki qismə bölünürlər: birincisi, bunu Allah rızasını qazanmaq üçün edənlərdir ki, onlar bu əmələ görə savab qazanırlar. İkinci qisim isə bunu özünü göstərmək məqsədilə edənlərdir ki, onlar riyakarlıqlarına görə savab qazanmazlar.

⁴ Bu hədisi İmam Əhməd (4/423-424) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

۲۲۹- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَرَّ رَجُلٌ مُسْلِمٌ بِشَوْكٍ فِي الطَّرِيقِ، فَقَالَ: لَأُمِيطَنَّ هَذَا الشَّوْكَ، لَا يَضُرُّ رَجُلًا مُسْلِمًا، فَعَفَرَ لَهُ)).

(229) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bir müsəlman yol üstündəki tikanın yanından keçərkən öz-özünə: “Mən bu tikanı kənar edim ki, heç bir müsəlmana əziyyət verməsin” – dedi və buna görə¹ onun günahları bağışlandı.”²

۲۳۰- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ، عَنْ وَاصِلٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ الدِّيلِيِّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((عُرِضَتْ عَلَيَّ أَعْمَالُ أُمَّتِي، حَسَنُهَا وَسَيِّئُهَا، فَوَجَدْتُ فِي مُحَاسِنِ أَعْمَالِهَا أَنَّ الْأَذَى يُمَاطُ عَنِ الطَّرِيقِ، وَوَجَدْتُ فِي مَسَاوِي أَعْمَالِهَا: النَّخَاعَةَ فِي الْمَسْجِدِ لَا تُدْفَنُ)).

(230) Əbu Zərr رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Ümmətimin əməlləri – yaxşısı da, pisi də mənə göstərildi.³ (İnsanlara) əziyyət verən bir şeyi yoldan kənarlaşdırmağı onların gözəl əməlləri arasında gördüm. Məscidə düşmüş və basdırılmamış bəlgəmi isə onların pis əməlləri⁴ arasında gördüm.”⁵

¹ Yəni bu adamın ixlaslı olması – bu tikanı məhz Allahın rızasını qazanmaq üçün yoldan kənar etməsi, onun günahlarının bağışlanmasına səbəb olmuşdur.

² Bu hədisi İmam Əhməd (2/341) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Peyğəmbər ﷺ demək istəyir ki, Uca Allah ona ümmətinin etdiyi əməllərin hansının yaxşı, hansının da pis olduğunu bəyan etmişdir. Belə ki, yaxşını pisdən ayıran, nəyin haqq və nəyin batıl, nəyin halal və nəyin haram, nəyin vacib və nəyin qadağan olduğunu bəyan edən məhz Allahdır.

⁴ Burada “pis əməl” deyildikdə, günah iş nəzərdə tutulur. Bu da, məscidə tüpürməyin qadağan olduğuna dəlalət edir. Bu xüsusda Rəsulullah ﷺ demişdir: “Məscidə tüpürmək günahdır, bu günahın kəffarəsi isə onu basdırmaqdır” (Səhih Muslim, 1231). Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu hökm ancaq döşəməsi torpaqdan olan məscidlərə aiddir. Döşəməsi xalça, palaz və başqa bu kimi şeylər olan məscidlərdə isə bu tüpürcək gözdən itənədək qazınıb silinməlidir.

⁵ Bu hədisi Muslim (1233) və Əhməd (5/178-180) rəvayət etmişdir.

۱۱۷ - بَابُ قَوْلِ الْمَعْرُوفِ

117-ci fəsil. Məruf¹ söz

۲۳۱- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْجُبَّارِ بْنُ الْعَبَّاسِ الْهَمْدَانِيُّ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ الْخُطَمِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ)).

(231) Abdullah ibn Yezid əl-Xətmî رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Hər bir yaxşılıq sədəqədir.”²

۲۳۲- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُبَارَكُ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أُتِيَ بِالشَّيْءِ يَقُولُ: ((ادْهَبُوا بِهِ إِلَى فُلَانَةٍ، فَإِنَّهَا كَانَتْ صَدِيقَةً حَدِيحَةً. ادْهَبُوا بِهِ إِلَى بَيْتِ فُلَانَةٍ، فَإِنَّهَا كَانَتْ تُحِبُّ حَدِيحَةً)).

(232) Ənəs رحمته الله rəvayət edir ki,³ Peyğəmbərə ﷺ bir şey gətirildikdə deyərdi: “Aparın bunu filan qadına (verin), çünki o, Xədicənin⁴ rəfiqəsi olmuşdur. Aparın bunu filan qadının evinə, çünki o, Xədicəni çox sevərdi.”

¹ “Məruf” kəlməsi lüğətdə, məlum, hər kəsin bildiyi, bilinən və s. mənalarda işlənir. Bu kəlmənin istilahı mənasına gəlincə, İbn Əsir onu belə izah etmişdir: “Bu, Allaha itaətdən, Ona yaxınlaşmaqdan və insanlara edilən yaxşılıqlardan sayılan hər şeyi özündə cəm edən isimdir. Habelə, Allahın və Peyğəmbərinin ﷺ vacib, yaxud müstəhəb buyurduqlarını yerinə yetirmək, habelə, haram yaxud məkrüh buyurduqlarından çəkinmək də buna aiddir” (Nihayətu fi Gəribil-Hədis vəl-Əsər).

² Bu hədis bu kitabda artıq ikinci dəfə zikr olunur. Bundan əlavə bu hədis bu kitabda daha üç kərə zikr edilmişdir (224, 233 və 304 nömrəli hədislər). İmam Buxarinin eyni hədisi dörd dəfə təkrar-təkrar ayrı-ayrı səhabədən varid etməsi hədisdə deyilən bu sözün özündə dərin mənalar ehtiva etdiyini bildirir (115-ci fəslin və bu fəsildəki hədislərin qeydlərinə bax).

³ Bu hədisi Bəzzar (Musnəd, 1904), Hakim (Mustədrək, 4/175) rəvayət etmiş və Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

⁴ Peyğəmbərin ﷺ zövcəsi və möminlərin anası Ummul-Qasim Xədicə bint Xuveylid ibn Əsəd ibn Abduluzza ibn Qusey ibn Kilab əl-Qureşyyə رحمته الله. Bu qadın Peyğəmbərin ﷺ gətirdiyi İslam dininə hamıdan əvvəl iman gətirmişdir. O, həm alicənab, həm ağıllı, həm

hörmətli, həm dindar, həm də ərınısevən bir qadın olmuşdur. Xədicənin ﷺ üstünlüyünə dair neçə-neçə “səhih” rəvayətlər varid olmuşdur. Fayda üçün bunlardan bəzisini sizə təqdim edirik:

1. Xədicə ﷺ, insanlara və cinlərə peyğəmbər göndərilmiş Muhəmməd səllallahu aleyhi və səlləmin həyat yoldaşıdır;

2. Xədicə ﷺ, möminlərin anasıdır;

3. Xədicə ﷺ, İslam dinini hamıdan əvvəl qəbul etmişdir;

4. Xədicə ﷺ, Peyğəmbərin ﷺ ən çox sevdiyi zövcəsidir. Rəvayət edilir ki, Aişə ﷺ demişdir: “Mən Xədicəyə qısqandığım qədər Peyğəmbərin ﷺ zövcələrindən heç birinə qısqanmamışam. Hərçənd mən onu heç görməmişdim, lakin Peyğəmbər ﷺ çox tez-tez onu yad edərdi. Olurdu ki, Peyğəmbər ﷺ qoç kəsib onu hissələrə bölürdü, sonra da onları Xədicənin rəfiqələrinə göndərirdi. Hərdən mən ona: “Elə bil yer üzündə Xədicədən başqa qadın yoxdur” – deyərdim, o da cavabında deyərdi: “Xədicə *nəcib bir qadın* idi, üstəlik mənim ondan övladlarım olmuşdur” (Səhih əl-Buxari, 3818).

5. Xədicə ﷺ, sağlığında ikən Cənnətlə müjdələnmiş səhabələrdəndir; İbn Abbas ﷺ rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Cənnətdəki qadınların ən hörmətlisi dörd qadındır: Xuveylidin qızı Xədicə, Muhəmmədin qızı Fatimə, Müzahimin qızı və Fironun həyat yoldaşı Asiyə və bir də İmranın qızı Məryəm” (Musnəd Əhməd, 1/293; Mustədrək, 2/594; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1508).

6. Uca Allahın Xədicəni ﷺ salamlaması da onun fəzilətlərinə aiddir; rəvayət edilir ki, Əbu Hureyra ﷺ demişdir: “*Bir dəfə Cəbrail Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Ey Allahın elçisi, bax Xədicə əlində bir qab xörək şirəsi, bura gəlir. Sənin yanına gəlib çatan-da ona Rəbbindən və məndən salam söylə, üstəlik Cənnətdə onun üçün içiboş mirvaridən hazırlanmış, içində də nə sə-s-küy, nə də yorğunluq olan bir ev ilə onu müjdələ!”* (Səhih əl-Buxari, 3820).

7. Xədicə ﷺ, bu ümmətin qadınlarının ən fəzilətlisidir; bu xüsusda rəvayət edilmiş hədisdə Əli ibn Əbu Talib ﷺ demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “*Vaxtı ilə dünyada olmuş qadınların ən xeyirlisi İmranın qızı Məryəmdir. Bu ümmətin qadınlarının ən xeyirlisi isə Xədicədir*” (Səhih əl-Buxari, 3432).

Bir başqa hədisdə Aişə ﷺ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ çox tez-tez Xədicəni yad edərdi. Bəzən Peyğəmbər ﷺ qoç kəsib onu hissələrə bölər, sonra da onları Xədicənin rəfiqələrinə göndərərdi” (Səhih əl-Buxari, 3816, 3818, 6014; Səhih Muslim, 6/58, 202, 279). İmam Buxarinin bu hədisi bu fəsildə varid etməsi o deməkdir ki, Peyğəmbərin ﷺ bu sözü “məruf” sözlərə aiddir. Belə sözlər vasitəsilə adam qohumluq bağlarını, dostluq münasibətlərini, qardaşlar arasında olan əlaqələri və digər ictimai münasibətləri düzəldə bilər, beləliklə də, sədəqə vermiş və savab qazanmış olar.

۲۳۳- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، عَنْ رُبَيْعٍ، عَنْ خُذَيْفَةَ قَالَ: قَالَ نَبِيُّكُمْ ﷺ: ((كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ)).

(233) Rəvayət edilir ki, Huzeyfə¹ ؓ demişdir: “Peyğəmbəriniz ﷺ belə buyurmuşdur: “Hər bir yaxşılıq sədəqədir.”²

¹ Huzeyfə ibn Yəmənin ibn Cabir əl-Əbsi ؓ Peyğəmbərin ﷺ məşhur səhabəsidir. “Sirrin sahibi” ləqəbi ilə tanınmışdır. Peyğəmbər ﷺ münafıqların adlarını yalnız ona bildirmişdi. Hicrətin 36-cı ilində, Osman ibn Əffanın ؓ vəfatından qırx gecə sonra vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 76-cı tərcümeyi-hal). Huzeyfənin fəzilətinə dair rəvayət edilir ki, İbrahim demişdir: “(Bir dəfə) Əlqəmə Şama getdi və məscidə daxil olub: “Allahım, mənə əməlisaleh bir həmsöhbət yetir!”– dedi, sonra da gedib Əbu Dərdanın yanında oturdu. Əbu Dərdan *ondan*: “Kimlərdənsən?”– deyər soruşdu. Əlqəmə: “Kufəliyəm”– deyər cavab verdi. Əbu Dərdan soruşdu: “Məgər özündən başqa heç kəsin bilmədiyi sirrin sahibi sizin aranızda deyilmi?” *Bunu deyəndə* o, Huzeyfəni qəsd edirdi. Əlqəmə: “Elədir!”– dedi. Əbu Dərdan soruşdu: “Məgər Allahın Öz peyğəmbərinin ﷺ xahişi ilə *şeytandan* qoruduğu kimsə sizin aranızda deyilmi?” *Bunu deyəndə* o, Ammarı nəzərdə tuturdu. Əlqəmə: “Elədir!”– dedi. Əbu Dərdan soruşdu: “Məgər misvak daşıyan kimsə *və etibarlı olan birisi* sizin aranızda deyilmi?” *Bunu deyəndə* o, Abdullah ibn Məsudu nəzərdə tuturdu. O: “Elədir!”– dedi...” (Səhih əl-Buxari, 3743). Bu səhabənin fəzilətinə dair onu da qeyd etmək olar ki, məhz onun təklifindən sonra Osman ibn Əffan ؓ Qurani Kərimi kitab şəklinə salmışdır.

² Bu hədisi Muslim (2375) və Əhməd (5/397) rəvayət etmişdir. İmam Buxari bu fəsildə birini Abdullah ibn Yezid əl-Xətmidən ؓ, o birini də Huzeyfədən ؓ nəql edərək eyni hədisi təkrar rəvayət etmişdir. Hər iki rəvayətə diqqət yetirsək görürük ki, Huzeyfə ibn Yəmənin ؓ rəvayətində: “Peyğəmbəriniz ﷺ belə buyurmuşdur” deyilir. Huzeyfə ؓ bu üslubu ilə sanki hədisi dinləyənlərin hədisə daha çox diqqət yetirmələrini istəyir.

١١٨ - بَابُ الْخُرُوجِ إِلَى الْمَبْقَلَةِ،
وَحَمْلُ الشَّيْءِ عَلَى عَاتِقِهِ إِلَى أَهْلِهِ بِالزَّبِيلِ

118-ci fəsil. (Kişinin) bostana gedib ailəsi üçün
zənbillə çiyində bir şey gətirməsi

٢٣٤- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ حَمَادِ بْنِ أَسَامَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ قَيْسٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي قُرَّةٍ الْكِنْدِيِّ قَالَ: عَرَضَ أَبِي عَلَى سَلْمَانَ أُخْتَهُ، فَأَبَى وَتَزَوَّجَ مَوْلَاةً لَهُ، يُقَالُ لَهَا: بُقَيْرَةٌ، فَبَلَغَ أَبَا قُرَّةَ أَنَّهُ كَانَ بَيْنَ حُدَيْفَةَ وَسَلْمَانَ شَيْءٌ، فَأَتَاهُ يَطْلُبُهُ، فَأَخْبَرَ أَنَّهُ فِي مَبْقَلَةٍ لَهُ، فَتَوَجَّهَ إِلَيْهِ، فَلَقِيَهُ مَعَهُ زَيْبِلٌ فِيهِ بَقْلٌ، فَدَخَلَ عَصَاهُ فِي عُرْوَةِ الزَّبِيلِ، وَهُوَ عَلَى عَاتِقِهِ، فَقَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، مَا كَانَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ حُدَيْفَةَ؟ قَالَ: يَقُولُ سَلْمَانُ: ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا﴾، فَانْطَلَقَا حَتَّى أَتَيَا دَارَ سَلْمَانَ، فَدَخَلَ سَلْمَانُ الدَّارَ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، ثُمَّ أَذِنَ لِأَبِي قُرَّةَ، فَدَخَلَ، فَإِذَا نَمَطٌ مَوْضُوعٌ عَلَى بَابٍ، وَعِنْدَ رَأْسِهِ لَبَنَاتٌ، وَإِذَا قُرْطَاطٌ، فَقَالَ: اجْلِسْ عَلَى فِرَاشِ مَوْلَاتِكَ الَّتِي تُمَهِّدُ لِنَفْسِهَا، ثُمَّ أَنْشَأَ يُحَدِّثُهُ فَقَالَ: إِنَّ حُدَيْفَةَ كَانَ يُحَدِّثُ بِأَشْيَاءَ، كَانَ يَقُولُهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي غَضَبِهِ لَأَقْوَامٍ، فَأَوْتَى فَأَسْأَلَ عَنْهَا؟ فَأَقُولُ: حُدَيْفَةُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُ، وَأَكْرَهُ أَنْ تَكُونَ ضَعَائِلُ بَيْنَ أَقْوَامٍ، فَأُتِيَ حُدَيْفَةُ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ سَلْمَانَ لَا يُصَدِّقُكَ وَلَا يُكَذِّبُكَ بِمَا تَقُولُ، فَجَاءَنِي حُدَيْفَةُ فَقَالَ: يَا سَلْمَانُ ابْنُ أُمِّ سَلْمَانَ، فَقُلْتُ يَا حُدَيْفَةُ ابْنُ أُمِّ حُدَيْفَةَ، لَتَنْتَهِيَنَّ، أَوْ لَا كُتِبَتْ فِيكَ إِلَى عُمَرَ، فَلَمَّا حَوَفَّتُهُ بِعُمَرَ تَرَكَنِي، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ وَلَدَ آدَمَ أَنَا، فَأَيُّمَا عَبْدٍ مِنْ أُمَّتِي لَعَنْتُهُ لَعْنَةً، أَوْ سَبَّيْتُهُ سَبًّا، فِي غَيْرِ كُنْهٍ، فَاجْعَلْهَا عَلَيْهِ صَلَاةً)).

(234) Amr ibn Əbu Qurra əl-Kindi rəvayət edir ki,¹ atam öz bacısını Salmana təklif etdi. O isə, bundan imtina edib mövlası² Buqeyra ilə ev-

¹ Bu hədisi Əhməd (5/439) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində onun "həsən" olduğunu demişdir.

² Burada söhbət Salman Farisinin ﷺ azad etdiyi kənizdən gedir.

ləndi.¹ Sonra Əbu Qurraya xəbər çatdı ki, Salmanla Huzeyfənin arasında inciklik olub. Buna görə Əbu Qurra Salmanı axtarmağa başladı.² Salmanın bostanda olduğunu ona xəbər verdilər. Əbu Qurra dərhal ora getdi. Gəlib gördü ki, Salman zənbilin içinə tərəvəz yığıb, əsasını da zənbilin dəstəyinə keçirərək çiyninə atıb gedir. (Əbu Qurra ona yaxınlaşıb) dedi: “Ey Əbu Abdullah, sənənlə Huzeyfənin arasında nə baş verib?”³ Salman dedi: **“Doğrusu, insan tələsəndir”**⁴ Hər ikisi gəlib Salmanın evinə çatdılar. Salman evə girib: “Əssəlamu aleykum!” – dedi,⁵ sonra da Əbu Qurraya içəri daxil olmağa izin verdi. Əbu Qurra içəri daxil oldu və baxdı ki, qapıya bir

¹ Bu, dəlildir ki, adam inandığı bir adama öz bacısı ilə ailə qurmağı təklif edə bilər. Həmçinin, qarşı tərəfin bundan imtina etməsi də caizdir. Necə ki, Ömər ibn Xattab ؓ öz qızı Həfəsni ؓ əvvəlcə Əbu Bəkr əs-Siddiqə ؓ, sonra da Osman ibn Əffana təklif etmiş, onlar da bundan imtina etmişlər (Səhih əl-Buxari, 4005).

² Əbu Qurra ؓ Salman əl-Farisini ؓ axtarır ki, onunla Huzeyfənin ؓ arasını düzəltsin. Burada ravi Amr bu hadisəni danışarkən bir söhbətdən başqa söhbətə keçir, yəni atasının öz bacısını səhabəyə təklif etmək məsələsindən onun həmin səhabə ilə başqa bir səhabə arasında olan incikliyi aradan qaldırmaq məsələsinə keçir. Sanki bildirmək istəyir ki, Salman əl-Farisinin ؓ Əbu Qurranın ؓ təklifindən imtina etməsi, onların arasında olan qardaşlıq münasibətinə təsir göstərməmişdir. Bu da, səhabələrin bir-birini Allah rızası üçün sevdiklərindən xəbər verir.

³ Bu, dəlildir ki, iki nəfərin arasını düzəltmək məqsədilə belə sual vermək olar. Bu da, bəyənilən əməllərdəndir. Yox, əgər sualı verməkdə məqsəd onların arasında olan incikliyi öyrənmək, başqa cür desək, casusluq etməkdirsə, onda, belə sual vermək qadağandır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Müsəlmanın İslamının gözəlliyindəndir ki, özünə aid olmayan işləri tərk etsin” (Sunən ət-Tirmizi, 2319; Səhih əl-Cami, 5911).

⁴ “əl-İsra” surəsi, 11. Salman əl-Farisi ؓ bu ayəni ona oxumaqla, sanki demək istəyir ki, tələsmə, gedək evə, oturaq, hamısını sənə başa salım.

⁵ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Evlərə daxil olduğunuz zaman özünüzü Allah tərəfindən mübarək və çox xoş bir salamlə salamlayın”** (ən-Nur, 61). Hədislərin birində Ənəs ibn Malik ؓ demişdir: Peyğəmbər ﷺ mənə belə buyurmuşdur: “Oğlum, ailənin yanına gəldiyin zaman *onlara* salam ver. Bu, həm sənə üçün, həm də ailən üçün bərəkətli olar” (Sunən ət-Tirmizi, 2915; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 1608).

palaz asılmış və yuxarı tərəfinə bir neçə kərpic qoyulmuşdur.¹ (Otaqda da) bir palan² (və ya xırda-para şeylər) vardır. Əbu Qurra (ona): “Sən mövlanın özü üçün yerə sərdiyi ədyalın üstündə otur!” – dedi. Sonra Salman əhvalatı ona danışib dedi: “Huzeyfə elə şeylər danışır ki, Rəsulullah ﷺ bunu ancaq bəzi adamlara qəzəbləndikdə deyərdi.³ Mən isə bu haqda soruşanlara: “Huzeyfə nə danışdığını daha yaxşı bilir!” – demişəm. Mən istəmərdim ki, camaat arasına ədavət düşsün.”⁴ Onlar da gedib Huzeyfəyə dedilər ki, Salman sənin danışdıqlarını nə təsdiqləyir, nə də təkzib edir.⁵ Sonra Huzeyfə mənim yanıma gəlib mənə: “Ey Ummu Salmanın oğlu Salman!”⁶ – dedi.⁷ Mən də ona belə cavab verdim: “Ey Ummu Huzeyfənin

¹ Salman əl-Farisinin ﷺ evinin qapısı taxtadan yox, palazdan imiş və bu palaz yerə düşməsin deyərək yuxarı tərəfinə kərpic qoyulmuşdu. O dövrdə qapılara, adətən, örtük asılardı.

² Palan: minik üçün istifadə edilən heyvanların belinə qoyulan içi saman yaxud külək və ya liflə dolu bəsit yəhər.

³ Salman əl-Farisi ﷺ burada Peyğəmbərin ﷺ qəzəbi tutduğu adamlara bəddua etdiyini nəzərdə tutur.

⁴ Camaatın Salman əl-Farisdən ﷺ şəriət məsələsini soruşması, onun öz dövrünün fəqihlərindən olduğuna dəlalət edir. Burada Salman ﷺ o vaxtkı vəziyyəti nəzərə alaraq, belə hədisləri camaata danışmamağı məsləhət görür. Eyni zamanda da o, Huzeyfənin ﷺ rəyinə xor baxmır, sadəcə olaraq, bunları gizli saxlamağı məsləhət bilir.

⁵ Burada Salmana ﷺ sual verən adamlar onun: “Huzeyfə nə danışdığını daha yaxşı bilir!” sözünü olduğu kimi Huzeyfəyə ﷺ demək əvəzinə, öz başa düşdükləri kimi: “Salman sənin danışdıqlarını nə təsdiqləyir, nə də təkzib edir” deyir və beləliklə də iki səhabənin arasına inciklik salırlar. Onların məqsədi yaxşı olsa da belə, bu hərəkətləri yaxşı nəticə vermir. Odur ki, belə məsələlərdə iki alimi qabaq-qabağa qoymaq, onların arasını vurmaq məqsədlə arada söz gəzdirmək qadağandır. Ələlxüsus da birinin dediyini öz bildiyi kimi yozub başqasına demək. Qeyd etmək lazımdır ki, iki alimi qarşı-qarşıya qoymaq və onların arasına ədavət salmaq məqsədi ilə birinin sözünü digərinə çatdırmaq, habelə, ikisinin də rəyini öyrəndikdən sonra onları insanların gözündə alçaltmaq üçün nəmmamlıq etmək, yəni söz gəzdirmək qadağandır. Belə fitnəkarlar barədə isə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Söz gəzdirən adam Cənnətə girməz!” (Səhih əl-Buxari, 6056).

⁶ Tərcüməsi: Ey Salmanın anasının oğlu Salman!

⁷ Səhabənin əxlaqına bir baxın, görün, öz narazılığını necə gözəl tərzdə ifadə edir.

oğlu Huzeyfə!¹ Ya, buna son qoyacaqsan, ya da, sənin barəndə Ömərə şikayət yazacağam. Onu Ömərlə hədələdikdə, məni tərk edib getdi.” Axı, Rəsulullah ﷺ demişdir:² “Mən də Adəm övladiyam!³ *Allahım*, haqsız yerə ümmətimdən kimə lənət oxumuşamsa yaxud kimi söymüşəmsə, bunu onun üçün *xeyirli* dua et!”⁴

¹ Tərcüməsi: Ey Huzeyfənin anasının oğlu Huzeyfə!

² Salman əl-Farisi ﷺ Peyğəmbərin ﷺ bu hədisini Əbu Qurraya ﷺ danışır ki, öz rəyinin doğru olduğunu əsaslandırır.

³ Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mən də Adəm övladiyam! Hamı qəzəbləndiyi kimi, mən də qəzəblənirəm...” (Sunən Əbu Davud, 4659; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1758). Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**De: “Mən də sizin kimi bir insanam”** (əl-Kəhf, 110; Fussilət, 6).

⁴ İmam Muslimin “Səhih”ində: “Bunu onun üçün mərhəmət et!”, “...həm kəffarə, həm də Qiyamət günü onu Allaha yaxınlaşdıracaq bir vasitə et!” deyilir (Səhih, 6781; 6787). Ənəs ibn Malik ﷺ rəvayət edir ki, anası Ummu Suleym bir yetim qızı himayəyə götürmüşdü. Rəsulullah ﷺ bu yetimi görüb dedi: “Sən həmin o qızçıqazsan? Nə böyük qız olmusan! Bundan artıq böyüməyəsən!” Qız ağlaya-ağlaya Ummu Suleymın yanına gəldi və Ummu Suleym ondan: “Qızım, sənə nə olub?” – deyə soruşduqda, qız dedi: “Allahın Peyğəmbəri ﷺ mənə bəddua etdi ki, mən böyüməyim. Deməli, mən böyüməyəcəyəm.” Ummu Suleym hicabını geyib, tələsik Rəsulullahın ﷺ yanına gəldi. Rəsulullah ﷺ onun (təngənəfəs gəldiyini görüb): “Sənə nə olub, ey Ummu Suleym?” – deyə soruşdu. Ummu Suleym dedi: “Ey Allahın Peyğəmbəri ﷺ, niyə mənim yetimimə bəddua etmisən?” Rəsulullah ﷺ dedi: “Nə demişəm, ey Ummu Suleym?” Anam dedi: “Qız deyir ki, sən ona: “Görüm səni böyüməyəsən və ömrün artmasın!” – deyə bəddua etmisən. Rəsulullah ﷺ (onun bu sözünə) güldü, sonra dedi: “Ey Ummu Suleym, məgər sən bilmirsən ki, mən öz Rəbbimlə şərt kəsib demişəm: “Mən də bir bəşərəm. Bəşər övladı razı qaldığı kimi mən də razı qalır, qəzəbləndiyi kimi mən də qəzəblənirəm. *Allahım*, ümmətimdən kimin əleyhinə nahaq yerə dua etsəm, bunu onun üçün kəffarə, xeyir-bərəkət və Qiyamət günü onu Allaha yaxınlaşdıracaq bir vasitə et!” (Səhih Muslim, 6792). Demək, Rəsulullahın ﷺ hər bir səhabəsinə etdiyi bəddua onun üçün bir kəffarə, xeyir-bərəkət, mərhəmət və Qiyamət günü onu Allaha yaxınlaşdıracaq bir vasitədir. Odur ki, bir çox İslam alimləri bu bədduaları səhabələrin fəzilətinə aid etmişlər. İmam Muslim öz “Səhih”ində, “Peyğəmbər ﷺ kimə lənət oxumuşsa, kimi söymüşsə, kimə bəddua etmişsə, əgər həmin adam buna layiq deyilsə, bu onun üçün bir xeyir, savab və rəhmət hesab edilmişdir” adlı fəsildə bu hədisin ardından Muaviyə ﷺ barədə varid olmuş hədisi nəql etmişdir. Həmin hədisdə Rəsulullah ﷺ:

۲۳۵- حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عِيسَى، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: اخْرُجُوا بِنَا إِلَى أَرْضِ قَوْمِنَا. فَخَرَجْنَا، فَكُنْتُ أَنَا وَأَبِي بْنُ كَعْبٍ فِي مُؤَخَّرِ النَّاسِ، فَهَاجَتْ سَحَابَةٌ، فَقَالَ أَبِي: اللَّهُمَّ اصْرِفْ عَنَّا أَذَاهَا. فَلَحِقْنَاهُمْ، وَقَدْ ابْتَلَتْ رِحَالَهُمْ، فَقَالُوا: مَا أَصَابَكُمْ الَّذِي أَصَابَنَا؟ قُلْتُ: إِنَّهُ دَعَا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَصْرِفَ عَنَّا أَذَاهَا، فَقَالَ عُمَرُ: أَلَا دَعَوْتُمْ لَنَا مَعَكُمْ.

(235) İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir dəfə) Ömər: “Gəlin qöv-mümüz yaşayan yerə¹ gedək”– dedi və biz hamımız ora getdik. Mən və Ubeyy ibn Kəb camaatdan geri qaldıq. Bu vaxt bir bulud bizə tərəf gəldi. Onda Ubeyy dua edib dedi: “Allahım, onun əziyyətini bizdən uzaq elə!” Sonra biz gedib camaata yetişdik. Onlar *yağışa düşüb* islanmışdılar. Bizdən soruşdular ki, “Bəs siz niyə islanmamısınız?” Dedim ki, “Ubeyy Allaha ﷻ

“Allah onun qarnını doydurmasın!”– demişdir (6793). İmam Muslimin hər iki hədisi eyni fəsildə, üstəlik, dalbadal varid etməsi Muaviyə ibn Əbu Sufyanın رضي الله عنه da həmçinin, bu qəbil insanlardan olduğuna dəlalət edir. İmam Nəvəvi bu hədisi izah edərkən demişdir: “Bu, Muaviyənin ﷺ çağırışa gec cavab verdiyinə görə olan cəzasıdır. Muslim bu hədis-dən Muaviyənin ﷺ bu bədduaya layiq olmadığını başa düşmüşdür. Odur ki, həmin hədisi bu fəsildə varid etmişdir. Həmçinin, neçə-neçə İslam alimləri bu hədisi Muavi-yənin ﷺ üstünlüklərinə aid etmişlər. Çünki, əslində, bu bəddua onun üçün xeyirli bir dua hesab olunur” (Şərh alə Muslim, 2/325) İmam Zəhəbi demişdir: “Olsun ki, bu hədis Mua-viyənin ﷺ fəzilətinə aiddir. Çünki Rəsulullah ﷺ demişdir: “Allahım, kimə lənət oxumu-şamsa və ya kimi söymüşəmsə, bunu onun üçün xeyir və rəhmət et!” (Siyər Əlam ən-Nubələ, 9/171). Odur ki, hər bir müsəlman səhabələr barədə gözəl zəndə olmalı, onlar barədə yalnız xeyir söyləməli, onlar barədə pis fikirləşməməli, onların xətalrı barədə susmalı, əksinə, həmişə Allahdan səhabələr və onlardan sonra gəlib-getmiş möminlər üçün məğfirət diləməlidir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “*Səhabələrdən sonra gələnlər deyirlər: “Ey Rəbbimiz! Bizi və bizdən əvvəl iman gətirmiş qardaşlarımızı bağışla. Bi-zim qəlbimizdə iman gətirənlərə qarşı nifrət və həsədə yer vermə. Ey Rəbbimiz! Həqi-qətən də, Sən Şəfqətlisən, Rəhmlisən!”* (əl-Həşr, 10).

¹ Burada söhbət əkin sahəsindən gədir.

dua etdi ki, O, buludun əziyyətini bizdən uzaq eləsin.” Ömər dedi: “Bəs, özünüzlə bərabər bizim üçün niyə dua etmədiniz?”¹

¹ Bu əsəri hədisin isnadında keçən Əməşin və Həbib ibn Sabitin “mudəllis” rəvilər olduğu və bu rəvayəti “ananə” ilə rəvayət etdiyi üçün, habelə, Yəhya ibn İsa “zəif” rəvilər olduğu üçün, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

١١٩ - بَابُ الْخُرُوجِ إِلَى الصَّيْعَةِ

119-cu fəsil. Məhsuldar yerə¹ getmək

٢٣٦- حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ الدَّسْتَوَائِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ: أَتَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، وَكَانَ لِي صَدِيقًا، فَقُلْتُ: أَلَا تَخْرُجُ بِنَا إِلَى النَّحْلِ؟ فَخَرَجَ، وَعَلَيْهِ خِمِصَةٌ لَهُ.

(236) Əbu Sələmə رضي الله عنه rəvayət edir ki, mən dostum² Əbu Səid əl-Xudrinin yanına gəlib dedim: “Bizimlə xurma bağına getmək istəmirsən?” O da, öz yun əbasını geyib bizimlə getdi.³

٢٣٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضِيلِ بْنِ غَزْوَانَ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ أُمِّ مُوسَى قَالَتْ: سَمِعْتُ عَلِيًّا يَقُولُ: أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ عَبْدَ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنْ يَصْعَدَ شَجَرَةً فَيَأْتِيَهُ مِنْهَا

¹ Burada “məhsuldar yer” deyildikdə, bağ, bostan, tarla, ferma, əkin sahəsi və başqa bu kimi münbit yerlər, o cümlədən zavod, fabrik, karxana və sairə istehsal müəssisələri də nəzərdə tutulur. Səhabələrin kimisi əkinçiliklə, kimisi maldarlıqla, kimisi istehsalatla, kimisi də ticarətlə məşğul olmaqla ruzi qazanardı. Onların hamısı yalnız halal ruzi qazanmağa çalışır və haramdan uzaq durardılar. Hətta harama gətirib çıxaran yollardan belə çəkinərdilər ki, harama girməsinlər. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Halal da bəllidir, haram da bəllidir. Bu ikisinin arasında şübhəli şeylər vardır. Kim günah olub-olmadığına şübhələndiyi bir şeyi tərk etsə, *günah olduğu* bəlli olan bir şeyi daha qətiyyətlə tərk edər. Kim də günah olub-olmadığına şübhələndiyi bir şeyə cürət edib yaxınlaşsa, *günah olduğu* bəlli olan bir şeyə dalmağa yaxın olar. *Biləsiniz*, günahlar Allahın qoruğudur. Hər kim *qoyunlarını* qoruğun ətrafında otarsa, az qalar ki, qoruğa düşsün” (Səhih əl-Buxari, 2051); digər rəvayətdə deyilir: “Kim şübhəli şeylərdən çəkinsə, dinini və namusunu qorumuş olar. Kim şübhəli şeylərə dalsə, (mal-qarasını) qoruğun kənarında otaran çoban kimi çox keçməz qoruğa düşər. Bilin ki, hər bir hökmdarın qoruğu vardır. Bilin ki, Allahın yer üzündəki qoruğu haram buyurduğu şeylərdir” (Səhih əl-Buxari, 52).

² Sələflər həmişə özlərinə ancaq əməlisaleh insanı dost tutardılar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Adam dostunun dini üzərindədir. Hər biriniz kiminlə dostluq etdiyinə baxsın!” (Sunən Əbu Davud, 2/293; Sunən ət-Tirmizi, 2/278; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 927).

³ Bu hədisi Buxari (2016) və Muslim (2829) rəvayət etmişdir.

بَشِيٍّ، فَنَظَرَ أَصْحَابُهُ إِلَى سَاقِ عَبْدِ اللَّهِ فَضَحِكُوا مِنْ حُمُوشَةِ سَاقِيهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَا تَضْحَكُونَ؟! لَرَجُلٍ عَبْدٍ لِلَّهِ أَثْقَلُ فِي الْمِيزَانِ مِنْ أُحَدٍ)).

(237) Ummu Musa rəvayət edir ki, Əli ؓ demişdir:¹ “Peyğəmbər ﷺ Abdullah ibn Məsuda ağaca çıxıb² ondan budaq qırmağı buyurdu. Səhabələr Abdullahın baldırına baxıb, onun çox nazik olduğuna güldülər. Rəsulullah ﷺ dedi: “Nə gülürsünüz?!³ (Qiyamət günü) Abdullahın ayağı tərəzidə Uhud dağından ağır gələcək.”⁴

¹ Bu hədisi İmam Əhməd (1/114) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

² Bəzi rəvayətlərdə bu ağacın ərak ağacı olduğu rəvayət edilmişdir. (Musnəd İmam Əhməd, 1/420-421; Təbəqat İbn Səd, 3/155; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 3192). Peyğəmbər ﷺ ərak ağacının budağından dişləri təmizləmək üçün təbii fırça – misvak düzəldərdi. Peyğəmbərin ﷺ İbn Məsudu ؓ sayıb ona bu işi görməyi tapşırması və beləliklə də, onu savab qazanmağa istiqamətləndirməsi, habelə, bu səhabənin dərhal Peyğəmbərin ﷺ əmrini yerinə yetirməsi onun fəzilətli səhabə olduğuna dəlalət edir.

³ Burada Peyğəmbər ﷺ bu gülüşə etiraz edir. Bu da, dəlildir ki, birisinin xilqətinə gül-mək, onu lağa qoymaq qadağandır. Ola bilsin ki, lağa qoyulan adam lağa qoyanlardan daha xeyirli olsun. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Ey iman gətirənlər! Bir camaat digərini məsxərəyə qoymasın. Ola bilər ki, bunlar onlardan daha yaxşı olsunlar. Qadınlar da qadınları lağa qoymasınlar. Ola bilər ki, bunlar onlardan daha yaxşı olsunlar”** (əl-Hucurat, 11). Bu hədis, həmçinin, dəlildir ki, adam şəriətə zidd olan bir söz eşitdikdə və ya zidd bir hərəkət gördükdə buna etirazını bildirməlidir. Qeybət məclisləri və s. buna aiddir.

⁴ Bu, dəlildir ki, Qiyamət günü insanın özü də tərəzidə çəkiləcəkdir. Digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qiyamət günü yekəpər, şişman bir adam gələcək. Allahın hüzurunda *həmin adamın* heç ağcaqanadın qanadı qədər ağırlığı olmayacaq. *Bu ayəni* oxuyun: **“Odur ki, Qiyamət günü Biz onlara əhəmiyyət verməyəcəyik”** (Səhih əl-Buxari, 4729). Qiyamət günü, həmçinin əməllər və əməl kitabları da tərəzidə çəkiləcəkdir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mərhəmətli Allaha sevimli, tələffüzü asan və tərəzidə ağır gələn iki kəlmə (vardır ki, bunlar): “Sübhənəllahi və bihəmdihə, subhanəllahil-əzim! (Allah pak və müqəddəsdir! Allaha həmd olsun! Böyük Allah pak və müqəddəsdir!)” *kəlmələridir*” (Səhih əl-Buxari, 7563); başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir:

"Ümmətimdən olan bir kişi Qiyamət günü məxluqatın qarşısına çağırılacaq və ona *içində əməlləri yazılmış* doxsan doqquz ədəd kitab göstəriləcək. Hər bir kitabın ölçüsü gözü gör-
düyü son məsafəyə qədər olacaq. Sonra qüdrətli və qüvvətli Allah buyuracaq: "Bunlar-
dan birini inkar edə bilərsənmi?" O: "Xeyr, ey Rəbbim!" – deyə cavab verəcək. Allah
buyuracaq: "Əməlləri yazan gözətçi mələklərim sənə zülm ediblərmi? Bu qədər kitabın
qabağında sənə savabın ola bilərmi?" O, qorxu içində: "Xeyr!" – deyə cavab verəcək.
Allah buyuracaq: "Əksinə, dərgahımızda sənə üçün savab vardır. Odur ki, bu gün sənə
zülm edilməyəcək." Bu vaxt onun qarşısına içində "Əşhədu ən lə iləhə illəllah və ənnə
Mühəmmədən abduhu və rəsuluhu" yazılmış bir kağız parçası qoyulacaq. O, deyəcək:
"Ey Rəbbim! Bu qədər kitabın qabağında bu kağız parçası nə fayda verə bilər?" Allah bu-
yuracaq: "Sənə zülm olunmayacaq!" Sonra kitablar tərəzinin bir gözü, kağız parçası isə
digər gözü qoyulacaq və bu kağız parçasının ağırlığından o kitablar havaya qalxacaq"
(Sunən ət-Tirmizi, 2850; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 1533).

۱۲۰ - بَابُ الْمُسْلِمِ مِرْآةُ أَخِيهِ

120-ci fəsil. Müsəlman öz qardaşının güzgüsüdür

۲۳۸ - حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي خَالِدُ بْنُ حُمَيْدٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ رَاشِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: ((الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ أَخِيهِ، إِذَا رَأَى فِيهَا عَيْبًا أَصْلَحَهُ)).

(238) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Mömin öz qardaşının güzgüsüdür. Onda eyib gördüyü zaman onu düzəldər.^{1’2}

۲۳۹ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ : ((الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ أَخِيهِ، وَالْمُؤْمِنُ أَخُو الْمُؤْمِنِ، يَكْفُ عَلَيْهِ ضَيَعَتُهُ، وَيَخْطُطُهُ مِنْ وَرَائِهِ)).

¹ Burada “güzgüsüdür” deyildikdə, möminin öz mömin qardaşına nəsihət verməsi nəzərdə tutulur. Və necə ki, adam güzgünün qarşısında durduğu zaman öz eyiblərini görür, eləcə də, mömin qardaşının yanında olarkən qardaşı ona onun nöqsanlarını bildirir. Adam çox vaxt öz nöqsanlarını görmür. Lakin kənardan baxanlar onda olan nöqsanları daim görür və əgər mömindirlərsə, qardaşlarını islah etməyə çalışırlar. Bu xüsusda, hədislərin birində rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ: “Möminlər bir bina kimidirlər, bir-birini dəstəkləyirlər” – dedi, sonra da barmaqlarını bir-birinə keçirtirdi” (Səhih əl-Buxari, 6027). Qeyd etmək lazımdır ki, mömini islah etdikdə, Sünnədən kənara çıxmaq, kobudluq etmək olmaz. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah hər bir işdə mülayim olmağı sevir” (Səhih əl-Buxari, 6024); başqa bir hədisdə Ənəs ibn Malik ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ nə söyüş söyən, nə ədəbsizlik edən, nə də lənət oxuyan *bir adam* olmuşdur. Birimizi tənbeh edərkən deyirdi: “Ona nə olub?! Alnı yerə sürtülsün” (Səhih əl-Buxari, 6031). Fasiq adamlar mömin qardaşının eyiblərini istehza ilə, atmacalar atmaqla yada salır, üstəlik, onu gözdən salmaq məqsədilə həmin eyibləri camaat arasında danışır və utanmaz-utanmaz: “Biz qardaşımızı islah etmək istəyirik” – deyirlər. Bu niyyətlə mömin qardaşının eyibini araşdırırların vay halına!

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

(239) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mömin öz qardaşının güzgüsüdür. Mömin möminin qardaşdır.¹ Onu həlak olmağa qoymaz və ona arxa olar.”^{2,3}

٢٤٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَاصِمٍ قَالَ: حَدَّثَنِي خِيَوْهٌ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، عَنِ ابْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَقَّاصِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنِ الْمُسْتَوْدِدِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ أَكَلَ مِنْ مُسْلِمٍ أَكَلَهُ، فَإِنَّ اللَّهَ يُطْعِمُهُ مِثْلَهَا مِنْ جَهَنَّمَ، وَمَنْ كَسَى بَرَجُلٍ مُسْلِمًا فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَكْسُوهُ مِنْ جَهَنَّمَ، وَمَنْ قَامَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ مَقَامَ رِيَاءٍ وَتَمَعَةٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُومُ بِهِ مَقَامَ رِيَاءٍ وَتَمَعَةٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)).

(240) Mustəvrid⁴ رəvayət edir ki,⁵ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim bir müsəlmana (etdiyi haqsızlıq) sayəsində bir qab yemək yesə, Allah ona

¹ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Möminlər, həqiqətən də, qardaşdırlar**” (əl-Hucurat, 10). İman qardaşlığı isə həm bu dünyada, həm də Axirətdə möhkəm qalacaq, qırılmaz bir rabitədir. Çünki bu, Allah rızasını qazanmaq üçün qurulmuş bir ünsiyyətdir. Uca Allah buyurur: “**O gün müttəqilərdən başqa, bütün dostlar bir-birinə düşmən kəsiləcəklər**” (əz-Zufur, 67).

² Burada “ona arxa olar” deyildikdə, möminin hər zaman bacardığı qədər öz mömin qardaşını qoruması, onu müdafiə etməsi və ona zərər vurmaması nəzərdə tutulur. Bunlar hər bir mömindən tələb olunan işlərə aiddir. Bu tələblərin isə sayı iki yox, daha çoxdur. Məsələn, hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Müsəlman müsəlmanın qardaşdır; ona zülm etməz və onu ələ verməz” (Səhih əl-Buxari, 2442); başqa bir hədisdə o, demişdir: “Bir-birinizə həsəd aparmayın, bir-birinizlə rəqabət aparmayın, bir-birinizə nifrət etməyin, bir-birinizə arxa çevirməyin, biriniz digərinizin alveri üstündən alver etməsin. Ey Allahın qulları, qardaş olun! Müsəlman müsəlmanın qardaşdır, ona zülm etməz, onu köməksiz qoymaz və onu alçaltmaz.” Peyğəmbər ﷺ qəlbinə işarə edərək üç kərə: “Təqva, bax buradadır” – deyə təkrar etdi. Sonra o, *davam edib* dedi: “Adamın şəxsi əməli sahibi olması üçün öz müsəlman qardaşını alçaltması kifayət edir. Müsəlmanın qanı da, malı da, namusu da digər müsəlmana haramdır” (Səhih Muslim, 6706).

³ Bu hədisi Əbu Davud (4918) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

⁴ Mustəvrid ibn Şəddad ibn Amr əl-Qurəşi əl-Fəhri رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ səhabəsidir (İkmal Təhziib əl-Kəmal, 4509-cu tərcümeyi-hal).

⁵ Bu hədisi Hakim (4/127) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

Cəhənnəmdə onun bənzərini yedirdər. Kim bir müsəlmana (etdiyi haqsızlıq) sayəsində bir libas əldə edib geysə, Allah ﷻ ona Cəhənnəm odundan *paltar* geyindirər.¹ Kim bir müsəlmana (etdiyi haqsızlıq) sayəsində özünü başqasına göstərməyə və şan-şöhrət qazanmağa can atsa,² Allah onu Qiyamət günü o riyaya və şan-şöhrətə çatdırar.”

¹ Yəni hər kim öz müsəlman qardaşına zülm etməklə yaxud onun namusuna toxunmaqla və ya onun düşməninə yanına gedib qardaşının nöqsanını ona danışmaqla bir qarın yemək və ya bir libas əldə edərsə, Allah onu Cəhənnəm oduna giriftar edir. Bu hədis dəlildir ki, müsəlmanın qanı da, malı da, namusu da digər müsəlmana haramdır.

² Yəni özünü Allah üçün nəsihət edən bir adam kimi göstərib bir müsəlmanın eyibini camaata danışan, əslində isə niyyəti özünü göstərmək və ad-san qazanmaq olan hər kəsi Allah Qiyamət günü rüsvay edir. Buna kufəliklərdən bəzisinin Səd ibn Əbu Vəqqasa ﷺ böhtan atmasını misal çəkmək olar. Bu xüsusda varid olmuş hədislərdə rəvayət edilir ki, kufəliklərdən bəzisi Ömərə ﷺ Səd ibn Əbu Vəqqasdan ﷺ şikayət etdilər, hətta onun namazı lazımı qaydada qılmadığını belə iddia etdilər. Belə olduqda, Ömər adam göndərərək onu yanına çağırırdı və dedi: “Ey Əbu İshaq, bunlar iddia edirlər ki, sən namazı lazımı qaydada qılmırsan.” Əbu İshaq dedi: “Vallahi ki, mən onlara Peyğəmbərin ﷺ namazını qıldırmaşam və bundan *heç bir şey* əskilməmişəm. İsa namazını qıldıranda ilk iki rükəti uzun, son iki rükəti isə qısa qıldırmaşam.” Ömər: “Mən elə belə də bilirdim, ey Əbu İshaq!” – dedi, sonra da onunla birlikdə Kufəyə bir və ya iki adam göndərdi ki, gedib kufəliklərdən onun barəsində soruşsunlar. *Kufədə* elə bir məscid qalmaq ki, *göndərilən adam* orada Səd barəsində soruşmasın. Hamı onu tərifiylədi. Axırda həmin adam Abs oğullarının məscidinə gəldi. Oradakılardan Əbu Sədə ləqəbi ilə tanınan Usamə ibn Qətaadə adlı birisi ayağa qalxıb dedi: “Madam ki, and verib bizdən soruşdun, *onda bil ki*, Səd *heç vaxt* döyüşə gedən dəstəyə qoşulmayıb, *qənimətləri* düzgün bölüşdürməyib və şəriət məsələlərində ədalətlə hökm verməyib.” Səd dedi: “İndi ki belə oldu, onda vallahi ki, mən də üç şeylə bağlı *Allaha* dua edəcəyəm: “Allahım! Əgər sən bu qulun yalançıdırsa, üstəlik, bunu özünü göstərmək və ad qazanmaq məqsədi ilə edirsə, onda onun ömrünü uzat, yoxsulluğunu artır və onu bəlalara düşər et!” (Uca Allah Sədin duasını qəbul etdi). Sonralar həmin adamdan *onun halı barədə* soruşanda deyirdi: “Mən başibəlalı bir qocayam, mənə Sədin bədduası tutub.” (Hədisin ravisi Abdul-Malik demişdir): “Sonralar mən o adamı gördüm, o qədər qocalmışdı ki, qaşları gözlərinin üstünə düşmüşdü, özü də küçələrdə cariyələrə əl atırdı” (Səhih əl-Buxari, 755). Bu həmin Səddir ﷺ ki, Peyğəmbər ﷺ onun üçün ayrıca dua edib demişdir: “Allahım, Səd nə vaxt Sənə dua etsə, onun duasını qəbul elə!” (Sunən ət-Tirmizi, 4117; Səhih ət-Tirmizi, 2950; Mişkatul-Məsəbih, 6116).

١٢١ - بَابُ مَا لَا يَجُوزُ مِنَ اللَّعِبِ وَالْمُزَاحِ

121-ci fəsil. Qadağan olunan oyun və zarafat¹

¹ İmam Buxari demək istəyir ki, şəriətə görə oyun oynamağın və ya zarafat etməyin əslisi caiz olsa da, bəzi hallarda bunları etmək qadağandır. Bu xüsusda imam Nəvəvi demişdir: "Alimlər demişlər: "Qadağan olunmuş zarafat, ifrat dərəcədə edilən və davamiyyətli olan zarafatdır. Çünki belə zarafat həddən ziyadə gülməyə və qəlbin sərtləşməsinə səbəb olur, üstəlik, adamı Uca Allahı zikr etməkdən və dinə aid mühüm işləri yerinə yetirməkdən yayındırır. Çox vaxt belə zarafat adamı başqalarına sataşmağa və beləliklə də, onlara əziyyət verməyə təhrik edir, axırda da bu hərəkət ədavətə gətirib çıxarır və son nəticədə heybət də əldən gedir, ciddiyyət də. Bu deyilənlərə yol verməmək şərtlə zarafat etmək isə Rəsulullahın ﷺ etdiyi mübah əməllərdən sayılır. Çünki Rəsulullah ﷺ nadir hallarda – məsləhət bildikdə, üstəlik, zarafat etdiyi adamın könlünü açmaq və dostluq münasibətini artırmaq məqsədilə zarafat edərdi. Bu cür zarafat etmək isə əsla qadağan deyildir. Əksinə, bu cür zarafat bəyənən Sünnəyə aiddir" (Əzkar, 1/326). Demək, adam zarafat etdikdə, Kitab və Sünnədən qırağa çıxmamalıdır. Yəni zarafat edən adam yalan danışmamalı, öz zarafatı ilə başqalarına əziyyət verməməli və onlara istehza etməməlidir. Hədislərin birində Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: "Camaatı güldürmək məqsədilə yalan danışan kimsənin vay halına, vay halına, vay halına!" (Sunən Əbu Davud, 4990; Səhih əl-Cami, 7136); digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Mən, haqlı olduğu halda belə mübahisədən əl çəkən kimsənin Cənnətin güşəsində bir evi olacağına, habelə, zarafatla olsa belə yalan danışmayan kimsənin Cənnətin ortasında bir evi olacağına və bir də əxlaqı gözəl olan kimsənin Cənnətin ən yüksək təbəqəsində bir evi olacağına zəmanət verirəm" (Sunən Əbu Davud, 4800; Sunən ət-Tirmizi, 2124; Sisilətul-Əhədisis-Səhihə, 273). Odur ki, Peyğəmbər ﷺ bu ümmətə zarafat etdikdə belə düz danışmağı buyurmuş, səhabənin: "Bizimlə zarafat edirsiniz, ya Rəsulullah?!" sualına Rəsulullah ﷺ belə cavab vermişdir: "Bəli, zarafat edirəm, lakin mən haqdan başqa söz danışmıram!" (Şəmailun-Nəbi, 237); Həsən əl-Bəsri rəvayət edir ki, yaşlı bir qadın Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: "Ya Rəsulullah, Allaha dua et ki, məni Cənnətlik etsin!" Peyğəmbər ﷺ dedi: "Ey Ummu filankəs, Cənnətə yaşlı qadın girməyəcək!" *Bunu eşidəndə*, qadın ağlaya-ağlaya dönüb getdi. Peyğəmbər ﷺ dedi: "Bu qadına xəbər verin ki, o, yaşlı olduğu halda Cənnətə girməyəcək. Çünki Uca Allah buyurur: **"Biz Cənnətdəki qadınları yeni biçimdə yaradacağıq. Onları bəkirə qızlar, ərlərini sevən, həmyaşlılar edəcəyik."** (Şəmaiul-Nəbi, 240). İstər qadın olsun, istərsə kişi, hər bir mömin cavan yaşında Cənnətə girəcək. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: "Cənnət əhli, bədənlərində tük olmadığı, gözləri də sürməli olduğu halda, habelə, otuz üç yaşlarında, boyları da Adəmin ﷺ boyuna uyğun – altmış dirsək hündürlüyündə olduqları halda Cənnətə girəcəklər" (Sunən ət-Tirmizi, 2545; Səhih əl-Cami, 8072; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 3698). Peyğəmbərin ﷺ zarafat etməsi barədə varid

٢٤١- حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، يَغْنِي، يَقُولُ: ((لَا يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَتَاعَ صَاحِبِهِ لَاعِبًا وَلَا جَادًّا، فَإِذَا أَخَذَ أَحَدُكُمْ عَصَا صَاحِبِهِ فَلْيُرُدَّهَا إِلَيْهِ)).

(241) Abdullah ibn Saib¹ atasından, o da, öz atasından belə rəvayət etmişdir: “Mən Rəsullahın ﷺ belə buyurduğunu eşitmişəm: “Sizdən biriniz nə zarafatla, nə də ciddi fikirlə öz dostunun əşyasını götürməsin.² Əgər biriniz öz dostunun əşasını götürmüşsə, qoy, o əsanı ona qaytarsın.”³

olmuş digər hədisdə Ənəs ibn Malik ؓ rəvayət edir ki, Peyğəmbərin ﷺ dövründə səhrada yaşayan Zahir adlı bir bədəvi var idi. Bu adam *vaxtaşırı* səhradan Peyğəmbərə ﷺ hədiyyələr gətirər, sonra da *öz işlərini görüb evinə* qayıtmaq istədiyi vaxt Peyğəmbər ﷺ *şəhərdəki şeylərdən* ona hədiyyələr verərdi. Peyğəmbər ﷺ deyərdi: “Zahir bizim səhramız, biz də onun şəhəriyik.” Peyğəmbər ﷺ onun xətrini çox istəyirdi. *Hərçənd*, bu adam göyçək deyildi, *lakin onun əxlaqı gözəl idi*. Bir gün o, bazarda öz malını satarkən, Peyğəmbər ﷺ onun yanına gəldi və *yaxınlaşıb* arxa tərəfdən onu qucaqladı. Zahir onu görmürdü. Odur ki, dedi: “Kimdir bu? Burax məni!” Sonra o, *azacıq* arxaya döndü və *arxasındakı adamın* Peyğəmbər ﷺ olduğunu gördü. Peyğəmbəri ﷺ tanıyan kimi kürəyini onun sinəsinə dirədi. Peyğəmbər ﷺ də *yanındakılardan*: “Bu qulu kim alar?”– deyə soruşdu. Zahir dedi: “Ya Rəsulullah, əgər sən məni satası olsan, vallahi ki, mənim satılmaz və *dəyərsiz* bir mal olduğumu görəcəksən.” Onda Peyğəmbər ﷺ dedi: “Əksinə, sən, Allah yanında keyfiyyətsiz adam deyilsən”, yaxud dedi: “Sən, Allah yanında çox dəyərlisən” (Şəmaiul-Nəbi, 239).

¹ Əbu Saib Abdullah ibn Saib ibn Yezid ibn Səid əl-Qurəşi əl-Məxzumi. Zamanında Məkkənin qarilərindən olmuşdur. Mücahid demişdir: “Vaxtı ilə biz başqa şəhərlərin sakinləri yanında öz qarimiz Abdullah ibn Saiblə, fəqihimiz Abdullah ibn Abbasla, müəzzinimiz Əbu Məhzura ilə və qazımız Ubeyd ibn Umeyrlə fəxr edərdik” (Siyər Əlam ən-Nübələ, 59-cu tərcümeyi-hal).

² Burada “dostunun əşyasını götürmək” deyildikdə, əşyanı sahibindən izin almadan götürmək nəzərdə tutulur. Belə olduğu təqdirdə, əgər o, bu əşyanı ciddi fikirlə götürərsə, bu oğurluq hesab edilir. Və əgər bunu zarafatla edərsə, dostuna zərər vurmuş olar. Zərəri də budur ki, mal sahibi pis zənnə qapıla bilər, kimisə haqsız yerə ittiham edər, həmin əşya əmanət olarsa, buna görə həyəcan keçirər və ən azı bu əşyanı axtarmaq üçün ömründən nə qədər vaxtını itirər. Odur ki, şəriət belə zarafat etməyi qadağan edir.

³ Bu hədisi Beyhəqi (Şöbəul-İman, 5107), Təyalisi (Musənəd, 1399), Təbərani (Mocəmul-Kəbir, 6/272) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

١٢٢ - بَابُ الدَّالِّ عَلَى الْخَيْرِ

122-ci fəsil. Yaxşı iş görməyə yol göstərən adam

٢٤٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي عَمْرِو الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي أُبْدِعُ فِي فَاحْمِلَنِي، قَالَ: ((لَا أَجِدُ، وَلَكِنْ أَنْتَ فُلَانًا، فَلَعَلَّهُ أَنْ يَحْمِلَكَ))، فَأَتَاهُ فَحَمَلَهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ: ((مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ)).

(242) Əbu Məsud əl-Ənsari رضي الله عنه rəvayət edir ki,¹ bir kişi Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Mənim mindiyim heyvan yorulub. Mənə bir minik verə bilərsinizmi?” O buyurdu: “Sənə verməyə heç nəyim yoxdur, lakin filankəsin yanına get, bəlkə² o, sənə bir minik verdi.” Kişi onun dediyi adamın yanına getdi və o da ona minik verdi. Sonra kişi Peyğəmbərin ﷺ yanına qayıdıb (istədiyinə nail olduğunu) ona xəbər verdi. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Kim xeyirxah bir iş görməyə yol göstərərsə, ona həmin əməli edənin savabının misli (qədər savab) yazılar!”³

¹ Bu hədisi Muslim (5007), Əbu Davud (5129), Tirmizi (2671) və Əhməd (4/120) rəvayət etmişdir.

² Demək, bir adamı xeyirxah bir işə yönəltdikdə, sadəcə təxmin edirsən ki, o, bu işdə xeyir əldə edə bilər.

³ Bu hədisdən aydın olur ki, İslam ümmətinin indiyədək və hal-hazırda qazandığı, həmçinin indidən ta Qiyamət gününədək qazanacağı savabların misli qədər savab bu ümmətə hidayət yolunu göstərmiş Muhəmmədə ﷺ çatır. Səhabələrə də habelə. Çünki bu dini insanlara məhz onlar çatdırmışlar. Eləcə də, onlardan sonra gələnlər. Hədislərin birində Cərir ibn Abdullah رضي الله عنه rəvayət edir ki, *bir dəfə* bədəvi ərəblər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldilər. Onların əyinlərində yundan əba var idi, zahirlərindən də ehtiyac içində olduqları hiss olunurdu. Peyğəmbər ﷺ onların acınacaqlı vəziyyətdə olduqlarını görəndə səhabələrini onlara köməklik etməyə çağırdı, lakin heç kəs yerindən tərpənmədi. Onda, Peyğəmbərin ﷺ əhvalı dəyişdi. Bu dəmdə ənsardan olan bir kişi balaca bir torbada gümüş pullar gətirdi. Onun ardınca digər səhabələr də əllərindən gələn köməkliliyi göstərdilər.

Peyğəmbərin ﷺ üzündə sevinc hissi oyandı və o, belə buyurdu: “Kim İslam dinində gözəl bir Sünnəni oyatsa (insanları buna təşviq etsə), ona bunun savabı və ona əməl edənlərin savabı qədər savab yazılar. Kim də İslam dinində yaramaz bir işin əsasını qoysa (insanları buna təhrik etsə), ona bunun günahı və ona əməl edənlərin günahı qədər günah yazılar” (Səhih Muslim, 6975). Diqqət edin, hədisin sonunda “kim yaramaz bir işin əsasını qoysa”, yəni günah işlətsə deyilir. Bu xüsusda varid olmuş digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Haqsız yerə qətlə yetirilmiş elə bir insan yoxdur ki, onun *axıdılmış* qanına görə *qazanılmış günahdan* Adəmin oğluna bir pay çatmış olmasın. Çünki öldürməyin əsasını o qoymuşdur” (əl-Buxari, 3335; Bax: “əl-Maidə” surəsi, 27-32.)

١٢٣ - بَابُ الْعَفْوِ وَالصَّفْحِ عَنِ النَّاسِ

123-cü fəsil. İnsanları əfv etmək və qınamamaq¹

٢٤٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ يَهُودِيَّةً أَتَتْ النَّبِيَّ ﷺ بِشَاةٍ مَسْمُومَةٍ، فَأَكَلَ مِنْهَا، فَجِيءَ بِهَا، فَقِيلَ: أَلَا نَقْتُلُهَا؟ قَالَ: ((لَا))، قَالَ: فَمَا زِلْتُ أَعْرِفُهَا فِي هَوَاتِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ.

(243) Ənəs رضي الله عنه rəvayət edir ki, *bir dəfə* bir yəhudi qadın Peyğəmbərə ﷺ qoç ətindən hazırlanmış, içinə də zəhər qatılmış yemək gətirdi.²

¹ Ərəbcə (الصَّفْح) “qınamamaq” kəlməsi daha geniş mənanı ehtiva edir. Burada “qınamamaq” deyildikdə, həm adamın təqsirindən keçmək, həm də onu etdiyi xətaya görə qınamamaq, onu birdəfəlik unutmaq nəzərdə tutulur.

² Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Xeybər fəth edildikdə Peyğəmbərə ﷺ qızardılmış və ətinə zəhər qatılmış bir qoyun gətirdilər. Peyğəmbər ﷺ ətdən yedikdən sonra səhabələrinə: “Burada yaşayan yəhudilərin hamısını yanıma toplayın!” – deyə buyurdu. Səhabələr yəhudiləri Peyğəmbərin ﷺ yanına cəm etdikdə, o, dedi: “Mən sizdən söz soruşmaq istəyirəm. Mənə düzgün cavab verəcəksinizmi?” Onlar: “Bəli!” – dedilər. Peyğəmbər ﷺ onlardan: “Atanız kimdir?” – deyə soruşdu. Onlar: “Filankəsdir” – deyə cavab verdilər. Peyğəmbər ﷺ onlara: “Yalan danışdınız, sizin atanız filankəsdir” – dedi. Onlar: “Doğru söylədin” – dedilər. O, yenə dedi: “Mən sizdən bir söz soruşsam, mənə düzgün cavab verəcəksinizmi?” Onlar dedilər: “Bəli, ey Əbul-Qasım! Hərgah yalan danışsaq, atamız barəsində yalan danışdığımız sənə agah olduğu kimi, bu da, sənə agah olacaq.” Peyğəmbər ﷺ onlardan: “Kimlər Cəhənnəm oduna düşəcək?” – deyə soruşdu. Onlar dedilər: “Biz orada az bir müddət qalacaq, sonra isə siz bizim yerimizi tutacaqsınız.” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Orada zəlil və məyus halda durub qalın! Biz əsla sizin yerinizi tutmayacağıq!” Sonra yenə soruşdu: “Mən sizə bir sual versəm, mənə düzgün cavab verəcəksinizmi?” Onlar: “Bəli, ey Əbul-Qasım!” – deyə cavab verdilər. Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Siz bu qoyunun ətinə zəhər qatmışınızmi?” Onlar: “Bəli!” – dedilər. Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Sizi bu işi görməyə nə vadar etdi?” Onlar dedilər: “Yoxlamaq istəyirdik görək, əgər yalançıysansa, səndən canımız qurtaracaq, yox əgər peyğəmbərsənsə, onda bu zəhərin sənə zərəri dəyməyəcək” (Səhih əl-Buxari, 3169).

Peyğəmbər ﷺ ondan yedi.¹ Sonra *səhabələr* həmin qadını² tutub (Peyğəmbərin ﷺ yanına) gətirdilər və: “Onu öldürəkmi?” – deyə soruşdular. Peyğəmbər ﷺ: “Xeyr!” – deyə cavab verdi.³ Mən *həmin* yeməyin Rəsulullahə ﷺ təsir göstərdiyini görürdüm.^{4”5}

۲۴۴- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ: ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾، قَالَ: وَاللَّهِ مَا أَمَرَ بِهَا أَنْ تُؤْخَذَ إِلَّا مِنْ أَخْلَاقِ النَّاسِ، وَاللَّهِ لَا خُذَهَا مِنْهُمْ مَا صَحِبْتُهُمْ.

(244) Abdullah ibn əz-Zubeyr رضي الله عنه minbərdə ikən: “Sən bağışlama yolunu tut, yaxşı iş görməyi əmr et və cahillərdən üz döndər”⁶

¹ Bu, kafirdən hədiyyə götürməyin caiz olduğuna dəlalət edir. İmam Buxari öz “Səhih”ində “Hədiyyə etməyin fəziləti və buna təşviq etmək kitabında” ayrıca bir fəslə belə bir ünvan qoymuşdur: “Müşriklərdən hədiyyə qəbul etmək.”

² Adı Zeynəb bint Harisdir.

³ Həmin vaxt Peyğəmbər ﷺ bu qadını əfv etdi. Əfv etmək xüsusunda Uca Allah buyurur: “*İsrail oğulları verdikləri əhdi pozduqlarına görə Biz onları lənətlədik və qəlb-lərini sərtləşdirdik. Onlar Kitabda olan kəlmələrin yerlərini dəyişdirirlər. Onlar özlərinə öyrədilmiş şeylərin bir hissəsini unutdular. İçərilərindən az bir qismi istisna olmaqla, sən onlardan daim xəyanət görəcəksən. Onları əfv et və təqsirlərindən keç. Şübhəsiz ki, Allah yaxşılıq edənləri sevir*” (əl-Maidə, 13).

⁴ Digər hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ ölümündən qabaq: “Mən hələ də Xeybərdə yediyim yeməyin ağrısını çəkirəm” – demişdir. (Sunən Əbu Davud, 4512).

⁵ Bu hədisi Buxari (2424), Muslim (5834) Əbu Davud (4508) və Əhməd (3/218) rəvayət etmişdir.

⁶ “Sən bağışlama yolunu tut”, – yəni insanların xətalarından keçməyə və onların işlərini yüngülləşdirməyə çalış, habelə, onlardan özünə aid olan haqların hamısını tələb etməyə cəhd göstərmə. Çünki nə qədər cəhd etsən də, buna nail olan deyilsən.

“yaxşı iş görməyi əmr et”, – yəni şəriətin vacib buyurduğu, habelə, insanlar arasında yaxşı əməl sayılan əməlləri buyur, şəriətin qadağan etdiyi, habelə, insanlar arasında yaramaz əməl sayılan əməllərdən çəkindir. Ümumiyyətlə, görülən işlər üç qismə bölünür: Birincisi, qadağan edilməsi vacib olan pis əməllərdir ki, ərəbcə buna (مُنْكَرٌ) “munkər” deyilir. İkincisi, əmr edilməsi vacib olan yaxşı əməllərdir ki, ərəbcə buna (مَعْرُوفٌ) “məruf” deyilir.

ayəsini¹ oxuyub dedi: “Vallahi, Allah bununla insani əxlaq içindən ancaq bu yolu tutmağı əmr etmişdir.² Vallahi, insanlar arasında yaşadığım müddətdə mən onlarla bu cür davranacağam.”³

۲۴۵- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ بْنُ عَزْوَانَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((عَلِّمُوا وَيَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا، وَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْكُتْ)).

Üçüncüsü isə bu ikisindən heç birinə aid olmayan əməllərdir ki, bunları deməmək daha məsləhətdir. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim Allaha və Axirət gününə inanırsa, ya xeyir danışsın, ya da sussun” (Səhih əl-Buxari, 6018).

“və cahillərdən üz döndər”, – yəni sənə sataşan və sənə söz atan adama baş qoşma, onun səviyyəsinə enmə. Cahil deyildikdə, ya oxumamış, savadsız, avam, nadan, heç şeydən xəbəri olmayan, ya da anlamaz, qanmaz və səfeh adam nəzərdə tutulur. Ayədən belə başa düşülür ki, nadan və səfeh adam bizə söz atdığı, sataşdığı və bizə qarşı başqa bu kimi ədəbsizliklər etdiyi təqdirdə, onun səviyyəsinə enməməli, əksinə, onunla İslam əxlaqına uyğun tərzdə rəftar etmək gərəkdir. İslam əxlaqı barədə isə Uca Allah belə buyurur: **“Yaxşıqla pislilik eyni ola bilməz. Sən pisliliyi yaxşıqla dəf et! O zaman səninlə ədavət aparan kimsə sanki yaxın bir dost olar”** (Fussilət, 34) Odur ki, cahil adam bizi özümüzədən çıxarmağa cəhd göstərdiyi və öz yaramaz hərəkəti ilə bizi hirsləndirməyə çalışdığı zaman biz Allahın Kitabını və Rəsulullahın ﷺ Sünnəsini xatırlamalı, nə üçün haqq yolunu tutub getdiyimizi düşünməliyik ki, yolumuzu azmayaq. Çünki bu yolla gedən kimsə barədə Uca Allah belə buyurur: **“Hər kim Mənim doğru yol göstərən bələdçimin ardınca getsə, nə yolunu azar, nə də bədbəxt olar”** (Ta ha, 123). Allah hamımızı əməlisalehlərdən olmağa müvəffəq etsin!” (Şərh Riyadus-Salihin, 50-ci hədisin şərh).

¹ “əl-Ə'raf” surəsi, 199.

² İmam Buxarinin “Səhih”ində rəvayət edilmiş hədisdə Abdullah ibn Zübeyr رضي الله عنه demişdir: “Allah Öz peyğəmbərinə ﷺ insani əxlaq içərisindən bağışlanma yolunu tutmağı əmr etmişdir” (Səhih əl-Buxari, 4644).

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

(245) İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Öyrədin, asanlaşdırın, çətinləşdirməyin!¹ Qoy sizlərdən biri qəzəbləndiyi zaman sussun.^{2”3}

¹ Burada Peyğəmbər ﷺ müsəlmanlara İslam dinini insanlara öyrətməyi, lakin onu öyrədkən insanları əziyyəyə salmamağı, onları həddən artıq yükləməməyi, əksinə, onlara İslam ayinlərinin yerinə yetirilməsinin asan yollarını öyrətməyi buyurur. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Asanlaşdırın, çətinləşdirməyin. Müjdələyin, nifrət oyatmayın” (Səhih əl-Buxari, 69). Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ İslam dininin asan bir din olduğunu xəbər verib demişdir: “Həqiqətən, bu din asandır. Dini çətinləşdirən elə bir kimsə yoxdur ki, *din* onu üstələməsin” (Səhih əl-Buxari, 39); digər bir hədisdə rəvayət edilir ki, Aişə رضي الله عنها demişdir: “Peyğəmbərə ﷺ iki şeydən birini seçmək təklif edildikdə – günah işlər istisna olmaqla – həmişə daha asan olanını seçərdi. Günah iş görmək təklif olunduqda isə o, bundan hamıdan çox çəkinərdi” (Səhih əl-Buxari, 3560).

² Burada Peyğəmbər ﷺ bizə qəzəbləndiyimiz zaman nəfsimizi cilovlamağın yolunu öyrədir. Həmçinin, hədislərin birində o, belə buyurmuşdur: “Qoy sizlərdən biri qəzəbləndiyi zaman otursun. Qəzəbi soyumasa, uzansın” (Səhih əl-Cami, 694).

³ Bu hədisi İmam Əhməd (1/239) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

١٢٤ - بَابُ الْإِنْسَانِ إِلَى النَّاسِ

124-cü fəsil. İnsanların qeydinə qalmaq¹

٢٤٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا هِلَالُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: لَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو بْنَ الْعَاصِ فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِي عَنْ صِفَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي التَّوْرَةِ، قَالَ: فَقَالَ: أَجَلُ وَاللَّهِ، إِنَّهُ لَمَوْصُوفٌ فِي التَّوْرَةِ بِبَعْضِ صِفَتِهِ فِي الْقُرْآنِ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾، وَحَزْرًا لِلْأُمِّيِّينَ، أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي، سَمَّيْتُكَ الْمُتَوَكَّلَ، لَيْسَ بِقَطْرٍ وَلَا غَلِيطٍ، وَلَا صَحَابٍ فِي الْأَسْوَاقِ، وَلَا يَدْفَعُ بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ، وَلَكِنْ يَغْفُو وَيَغْفِرُ، وَلَنْ يَقْبِضَهُ اللَّهُ تَعَالَى حَتَّى يُقِيمَ بِهِ الْمِلَّةَ الْعُوجَاءَ، بِأَنْ يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَيَفْتَحَ بِهَا أَعْيُنًا عُمَيَّا، وَأَدَانًا صُمَّا، وَقُلُوبًا غُلْفًا.

(246) Əta ibn Yəsar demişdir:² “(Bir dəfə) mən Abdullah ibn Amr ibn As ilə rastlaşdım və (ona): “Mənə Rəsulullahın ﷺ Tövratda olan vəsfi barədə xəbər ver” – dedim. O, dedi: “Bəli, vallahi ki, onun Quranda vəsf edilən (bəzi) sifətləri Tövratda da vəsf edilmişdir:

“Ey Peyğəmbər! Həqiqətən, Biz səni şahid, müjdəçi və xəbərdar edən olaraq göndərdik.”³ Həmçinin, səni ümmiləri⁴ qoruyan olaraq⁵ (göndərdik).

¹ Burada “qeydinə qalmaq” deyildikdə, camaata qaynayıb-qarışmaq, onların dərdinə şərik olmaq, imkan daxilində onlara əl tutmaq, onlara nəvaziş göstərmək nəzərdə tutulur.

² Bu hədisi Buxari (2125) və Əhməd (2/174) rəvayət etmişdir.

³ Bax: “əl-Əhzab” surəsi, 45. Bu ayədə “şahid, müjdəçi və xəbərdar edən” deyildikdə, Peyğəmbərin ﷺ Allahın vəhdaniyyətinə və insanların əməllərinə şahid olması, habelə, insanları tövhidə dəvət edib, Cənnətlə müjdələməsi və bir də onları şirkdən çəkendirib Cəhənnəmlə qorxutması nəzərdə tutulur.

⁴ Burada “ümmi” deyildikdə, yazıb-oxumağı bacarmayan ərəblər qəsd edilir.

⁵ Qüdrətli və əzəmətli Allah Öz peyğəmbərini ﷺ insanları Onun yoluna dəvət etmək, onları pis əməllərdən çəkirmək və beləliklə də, onları əzabdan qorumaq üçün göndərmişdir. Əlbəttə ki, Allaha və Onun rəsuluna ﷺ itaət edən hər kəs əmin-amanlıqda olar, Allah onu Cəhənnəm odundan xilas edər, üstəlik, onu peyğəmbərlərlə, siddiqlərlə, şəhidlərlə və əməlisaleh möminlərlə birgə Cənnətə daxil edər.

Sən Mənim qulum və rəsulumsan.¹ Mən sənə Mütəvəkkil² adını verdim. O *Peyğəmbər* nə kobud, nə daş qəlbli,³ nə də bazarda qışqır-bağır salan⁴ birisidir; pislili pisliliklə dəf etməz,⁵ əksinə, əfv edər və bağışlayar. Uca Allah onun vasitəsilə əyri yolda olan milləti⁶ düzəltməyincə⁷ – onlar “Lə

¹ 211-ci hədisin qeydlərinə bax.

² Təvəkkül edən. Təvəkkül xüsusunda Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Əgər siz Allaha layiqincə təvəkkül etsəniz, O, quşa ruzi verdiyi kimi, sizə də ruzi verər. Belə ki, quş səhər-səhər *yuvasından* qarnı ac uçub gedir, axşam isə *ora* tox qayıdır” (Sunən ət-Tirmizi, 2/55; Silsilətul-Əhədis-Səhihə, 310). İbn Rəcəb bu kəlməni belə izah etmişdir: “Təvəkkül: dünyaya və Axirətə aid hər bir işdə xeyir əldə etmək və ya zərəri dəf etmək üçün səmimi-qəlbdən Allaha etimad etmək və Ondan başqasının nə *ruzi* verməyə, nə *verdiyinin* qarşısını almağa, nə xeyir verməyə, nə də zərər vurmağa qadir olduğuna iman etməkdir.” (Camiul-Ulum vəl-Hikəm, 49-cu hədisin şərhə). Qeyd edək ki, Allaha təvəkkül etmək ibadət sayılır. Allahdan qeyrisinə edilən təvəkkül isə üç qismdir: birincisi, Allahdan qeyrisinə, onun qadir olmadığı bir işdə ona təvəkkül etmək. Bu, böyük şirk sayılır. İkincisi, məxluqun qadir olduğu işdə onun xeyir verməyə və ya zərər vurmağa qadir olduğuna etiqad edərək ona təvəkkül etmək. Bu da, kiçik şirk sayılır. Üçüncüsü isə, məxluqun qadir olduğu işdə onun xeyir verməyə və ya zərər vurmağa qadir olduğuna etiqad etmədən ona təvəkkül etmək. Bunu etmək isə günah sayılır (Cədid fi Şərh Kitab ət-Tövhid, 1/302). Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Allaha təvəkkül etmək dinin yarısı hesab olunur. Bu xüsusda “əl-Fatihə” surəsində belə buyurulur: **“Biz yalnız Sənə ibadət edir və yalnız Səndən kömək diləyirik!”**

³ Uca Allah Peyğəmbərə ﷺ belə buyurur: **“Allahın mərhəməti sayəsində sən onlarla mülayim rəftar etdin. Əgər sən kobud və daş qəlbli olsaydın, onlar hökmən sənə ətrafından dağılırdılar”** (Ali-İmran, 159). Peyğəmbərin ﷺ həyat tərzinə nəzər salsaq, onun necə böyük əxlaq sahibi, olduqca mülayim və ürəyiuxa adam olduğunu görə bilərik.

⁴ Uca Allah bu cür qışqırmağı pisləyib buyurur: **“Yerişində həddi gözlə, *damşanda* səsinə alçalt. Çünki ən çirkin səs uzunqulaq səsidir”** (Loğman, 19).

⁵ Quranda Uca Allah Öz peyğəmbərinə ﷺ belə buyurur: **“Yaxşıqla pislilik eyni ola bilməz. Sən *pislili* yaxşıqla dəf et! O zaman sənənlə ədavət aparan kimsə sanki yaxın bir dost olar. Bu isə ancaq səbir edənlərə verilir və ancaq böyük qismət sahiblərinə nəsisib olur”** (Fussilət, 34-35).

⁶ Burada müşriklər və kafirlər nəzərdə tutulur.

⁷ Bu hədisdən aydın olur ki, azmış insanların doğru yola gəlməsinə, habelə, kor gözlərin, kar qulaqların və bağlı qəlblərin açılmasına səbəb olmaq üçün adam nə kobud, nə

ilahə illəllah” deməyincə,¹ Uca Allah onu Öz yanına aparmaz; həm də bu tövhid kəlməsi sayəsində kor gözləri, kar qulaqları və bağlı qəlbləri açar.”

۲۴۷- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: إِنَّ هَذِهِ الْآيَةَ الَّتِي فِي الْقُرْآنِ ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾ فِي التَّوْرَةِ نَحْوُهُ.

(247) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه demişdir: “Həqiqətən, Quranda ke-
çən: **“Ey Peyğəmbər! Həqiqətən, Biz səni şahid, müjdəçi və xəbərdar
edən olaraq göndərdik”**² ayəsinin bənzəri Tövratda da mövcuddur.”³

daş qəbli olmalı, pislili pisliklə dəf etməməli, əksinə, əfv etməyi və bağışlamağı bacar-
malı, ələlxüsus da onları ilk əvvəl “Lə ilahə illəllah” kəlməsinə dəvət etməlidir.

¹ Burada təkcə bu kəlməni tələffüz etmək yox, tələffüz etməklə yanaşı, həm də məna-
sını dərk etmək nəzərdə tutulur. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Lə ilahə il-
ləllah” deyən və *qəlbən* bunu təsdiqləyərək ölən hər bir bəndə mütləq Cənnətə girəcəkdir” (Səhih Muslim, 273). Odur ki, Peyğəmbər ﷺ Qureys kafirlərinə: “Lə ilahə illəllah”
deməyi buyurduqda onlar bunun nə olduğunu anlamış və təkəbbür göstərərək bundan
imtina edib demişlər: **“Məgər bir məcnun şairə görə məbudlarımızı tərk edəcəyik?”** (əS-
Saffat, 36). Peyğəmbər ﷺ öz ümmətinə hər namazdan sonra bu zikri etməyi öyrətməmişdir:
“Lə ilahə illəllahu vəhdəhu lə şərikə ləh. Ləhul-mulku və ləhul-həmdü və huvə alə kulli
şeyin qadir. Lə həulə və lə quvvətə illə billəh. Lə ilahə illəllahu, və lə nə'budu illə iyyah.
Ləhun-ni'mətu və ləhul-fədlü və ləhus-sənaul-həsən. Lə ilahə illəllahu muxlisinə ləhud-
dinə və ləu kərihəl-kafirun.” Nədir bu duanın mənası? “Allahdan başqa məbud yoxdur,
O təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər şeyə Qadirdir!
Qüdrət və güc yalnız Allahdadır! Allahdan başqa məbud yoxdur. Biz yalnız Ona ibadət
edirik. Nemət Onundur, lütf Onundur və gözəl tərif Onadır. Allahdan başqa məbud yox-
dur. Kafirlərə xoş gəlməsə də, biz dini yalnız Ona məxsus edirik!” Diqqət edin, burada
“Lə ilahə illəllah” kəlməsi üç kərə təkrar edilir və hər dəfə özündən sonra onun mənasını
təsdiqləyən cümlələr gəlir. Yəni bu kəlməni deyən adam Allahın Tək və şəriksiz ilah
olduğunu qəbul etməli, dini məhz Ona məxsus edərək, yalnız Ona ibadət etməli, yalnız
Ona həmd etməli, yalnız Onun hər şeyə qadir olduğuna, bütün nemətlərin və bütün
həmdlərin yalnız ona məxsus olduğuna etiqad etməlidir. Demək, düz yola gəlmək üçün
bu kəlməni tələffüz etmək və onun mənasını qəbul etmək vacibdir.

² “əl-Əhzab” surəsi, 45.

³ Bu, əvvəlki hədisin təkrarıdır (isnadı “səhih”dir).

٢٤٨- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَالِمٍ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ مُحَمَّدٍ هُوَ ابْنُ الْوَلِيدِ الزَّيْدِيُّ، عَنِ ابْنِ جَابِرٍ وَهُوَ يَحْيَى بْنُ جَابِرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ جُبَيْرٍ بْنِ نُفَيْرٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ مُعَاوِيَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ كَلَامًا نَفَعَنِي اللَّهُ بِهِ، سَمِعْتُهُ يَقُولُ، أَوْ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((إِنَّكَ إِذَا اتَّبَعْتَ الرَّبِيَّةَ فِي النَّاسِ أَفْسَدَهُمْ)) فَإِنِّي لَا أَتَّبِعُ الرَّبِيَّةَ فِيهِمْ فَأَفْسِدُهُمْ.

(248) Muaviyə رضي الله عنه demişdir: “Mən Peyğəmbərdən ﷺ elə bir söz eşitdim ki, Allah o sözlə mənə fayda verdi. Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini

¹ Muaviyə ibn Əbu Sufyan رضي الله عنه hicrətin 40-cı ilində möminlərin əmiri seçilmişdir. Səhabə demək istəyir ki, Peyğəmbərdən ﷺ eşitdiyi nəsihətə əməl etdiyinə görə Allah ona insanlarla qurduğu ünsiyyətdə, ələlxüsus da idarəçilik dövründə kömək olmuşdur. Hədislərin birində rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ onun üçün belə dua etmişdir: “Allahım, Muaviyəyə Kitabı və hesabı öyrət, onu əzabdan qor!” (Musnəd İmam Əhməd, 4/127; Musnəd əl-Bəzzar, 2723; Mocəmul-Kəbir, 18/251; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 3227); başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ yenə onun üçün dua edib demişdir: “Allahım, onu doğru yol göstərən kimsələrdən et, onu doğru yolla getməyə və *başqalarını da* doğru yola yönəltməyə müvəffəq et!” (Tarix əl-Buxari, 4/1/327; Sunən ət-Tirmizi, 2/316; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1969). Üstəlik, Uca Allah Quranda səhabələrdən razı qaldığını xəbər verib buyurur: **“Dində hamını ötüb keçən ilk mühacirlərə və ənsara, həmçinin, yaxşı işlər görməkdə onların ardınca gedənlərə gəlincə, Allah onlardan razıdır, onlar da Allahdan razıdırlar. Allah onlar üçün ağacları altından çaylar axan, içində əbədi qalacaqları Cənnət bağları hazırlamışdır. Bu, böyük uğurdur”** (ət-Tovbə, 100). Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ öz səhabələri xüsusunda müsəlman ümmətinə belə tövsiyə etmişdir: “Mənim səhabələrimi söyməyin! Əgər sizdən biriniz Uhud dağı boyda qızıl sədəqə versə, onlardan birinin verdiyi bir ovuc sədəqəyə, hətta yarısına belə çata bilməz” (Səhih əl-Buxari, 3673). Bu ayə və hədisdən belə nəticə çıxır ki, özünü müsəlman sayan adam Allahın və Onun rəsulunun ﷺ razı qaldığı, sevdiyi və özünə dost tutduğu, peyğəmbərlərdən sonra insanların ən fəzilətlisi sayılan səhabələr barədə pis zənnə qapılmamalı, onların ictihad nəticəsində yol verdiyi və bunun sayəsində savab qazandıqları xətaləri müzakirə etməməli, onlara dil uzatmamalı, onlara nifrət etməməli, əksinə, barələrində gözəl zənn etməli, onları sevməli, onların üstünlüklərindən və İslam dini üçün etdikləri əməllərdən danışmalıdır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Səhabələrdən sonra gələnlər deyirlər: “Ey Rəbbimiz! Bizi və biz-**

dən əvvəl iman gətirmiş qardaşlarımızı bağışla. Bizim qəlbimizdə iman gətirənlərə qarşı nifrət və həsədə yer vermə. Ey Rəbbimiz! Həqiqətən də, Sən Şəfqətlisən, Rəhm-lisən!" (əl-Həşr, 10). Və əgər mömin adam bu dua ilə səmimi-qəlbdən Allaha yalvararsa, Allah onun qəlbində səhabələrə qarşı nifrət və həsədə yer verməz. Fədl ibn İyad rəvayət edir ki, *bir dəfə* Əhməd ibn Hənbəldən soruşdular ki: "Muaviyəyə və Amr ibn əl-Asa dil uzadan adama rafizi demək olarmı?" Əhməd ibn Hənbəl dedi: "Ancaq nəfsində xəbislik olan adam onlara dil uzadar və ancaq qəlbi xəstə olan adam Rəsulullahın ﷺ səhabəsinə nifrət edər" (Tarix Diməşq, 59/210; Bidayə və-n-Nihayə, 8/142). Odur ki, Əhməd ibn Hənbəldən Əli ⷖ ilə Muaviyə ⷖ arasında baş vermiş ixtilaf barədə soruşulduqda o, "əl-Bəqərə" surəsinin 134-cü və 141-cü ayəsini əsas gətirərək deyərdi: **"Onlar bir ümmət idi ki, gəlib getdilər. Onların qazandıqları özlərinə, sizin qazandığınız isə sizə aiddir. Siz onların etdikləri barədə sorğu-sual olunmayacaqsınız"** (İsabə vi Zəbbi anis-Səhabə, 1/337). Əbu Qasim rəvayət edir ki, bir kişi əmim Əbu Zura ər-Razinin yanına gəlib dedi: "Mən Muaviyəyə nifrət edirəm." Əbu Zura: "Nəyə görə?" – deyərək soruşdu. Adam: "Çünki o, haqsız yerə Əliyə qarşı vuruşmuşdur" – dedi. Əbu Zura da ona belə cavab verdi: "Muaviyənin Rəbbi, Mərhəmətli Rəbbdir. Muaviyənin rəqibi də alicənab rəqibdir. Bəs sənə nə düşüb ki, onların arasına girirsən?" (Bidayə və-n-Nihayə, 8/139; Fəthul-Bari, 13/86). Şəkk yoxdur ki, Əli ibn Əbu Talib ⷖ Muaviyədən ⷖ daha fəzilətli, xəlifə olmağa daha haqlı idi. Lakin bilməliyik ki, səhabələr arasında baş vermiş istənilən ixtilafda hər iki tərəf – doğru rəydə olan da, səhv fikirdə olan da savab qazanır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Əgər hakim hökm verdiyi zaman ictihad etsə, sonra da verdiyi hökm düz çıxsas, iki savab qazanar. Və əgər hökm verdiyi zaman ictihad etsə, sonra da verdiyi hökm səhv olsa, bir savab qazanar" (Səhih əl-Buxari, 7352; Səhih Muslim, 4584). Səhabəni söyən adam öz boynuna günah yığır və səhabələrin haqqına girdikcə onların yalnız savabını artırır. Rəvayət edilir ki, bir dəfə möminlərin anası Aişəyə ⷖ xəbər verdilər ki, bəzi adamlar Peyğəmbərin ﷺ səhabələrini söyür, hətta Əbu Bəkr və Ömərə belə dil uzadırlar. Onda Aişə ⷖ onlara belə cavab verdi: "Siz buna təəccüb edirsiniz?! O səhabələrin əməl dəftəri bağlanmış, lakin Allah onların savablarının artmasını istəmişdir" (əl-Fiqhu fi Ahdis-Səhabə, 1/18); həmçinin, rəvayət edilir ki, bir dəfə Peyğəmbər ﷺ səhabələrindən: "Bilirsiniz müflis kimdir?" – deyərək soruşdu. Onlar: "Müflis, ya Rəsulullah, nə bir dirhəmi, nə də bir malı olan kimsələrimizdir" – deyərək cavab verdilər. Onda Rəsulullah ﷺ dedi: "Ümmətimin müflisləri o kəslərdir ki, onlar Qiyamət günü namazla, orucla və zəkatla, habelə, birisini söymüş, birisinə böhtan atmış, birisinin malını yemiş, birisinin qanını tökmüş, birisini də vurmuş olduğu halda Allahın hüzuruna gələcək və zülm etdiyi bu adamlar ondan qisas ala-

eşitdim: “Əgər sən insanların (işinə) şübhə ilə yanaşsan, onların arasında fəsad törədəcəksən.”¹ Odur ki, mən onlara şübhə ilə yanaşmıram, beləliklə də aralarında fəsad törətmirəm.”²

۲۴۹ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَاتِمٌ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي مُرَّةٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: سَمِعَ أُذُنَايَ هَاتَانِ، وَبَصُرَ عَيْنَايَ هَاتَانِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَخَذَ بِيَدَيْهِ جَمِيعًا بِكَفِّي الْحَسَنِ، أَوِ الْحُسَيْنِ وَقَدَمَيْهِ عَلَى قَدَمِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((ارْقَهُ))، قَالَ: فَرَقِي الْغُلَامَ حَتَّى وَضَعَ قَدَمَيْهِ عَلَى صَدْرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((اِفْتَحْ فَاكْ))، ثُمَّ قَبَّلَهُ، ثُمَّ قَالَ: ((اللَّهُمَّ أَحِبَّهُ، فَإِنِّي أُحِبُّهُ)).

(249) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Bu qulaqlarım eşitdi, bu gözlərim gördü ki, Rəsulullah ﷺ əlləri ilə Həsənin, yaxud Hüseynin əllərindən tutub, ayaqlarını da öz ayağının üstünə qoyub: “Qalx!” – dedi. Uşaq yavaş-yavaş qalxıb ayaqlarını Rəsulullahın ﷺ sinəsinə qoydu. Rəsulullah ﷺ (ona): “Ağzını aç!” – dedi, sonra da onu öpüb belə dua etdi: “Allahım, onu sev! Çünki mən onu sevirəm!”^{3/1}

raq onun savablarından götürəcəklər. Əgər ondan tam olaraq qisas alınmadan öncə savabları qurtararsa, həmin adamların günahlarından götürülüb onun günahları üzərinə əlavə edilər, sonra da bu adam Cəhənnəm oduna atılar” (Sunən ət-Tirmizi, 248; Səhih Tərgib vət-Təhib, 2843). Etibarlı mühəddislərdən sayılan Əbu Tovbə əl-Hələbi demişdir: “Muaviyə ibn Əbu Sufyan رضي الله عنه Rəsulullahın ﷺ səhabələrinin önündə olan bir örtükdür. Kim bu örtüyü qaldırırsa, onun arxasındakılara da dil uzadar” (Bidayə və Nihayə, 8/139).

¹ Burada “insanlara şübhə ilə yanaşmaq” deyildikdə, zənnə qapılara onların eyiblərini arayıb-axtarmaq nəzərdə tutulur. Çünki başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ Muaviyəyə رضي الله عنه belə buyurmuşdur: “Əgər sən insanların eyiblərini axtarsan, onların arasında fəsad törədəcəksən” (Sunən Əbu Davud, 4888; Səhih əl-Cami, 2295); digər bir rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Əgər əmir insanlara şübhə ilə yanaşarsa, onların arasında fəsad törədər” (Sunən Əbu Davud, 4889; Musnəd İmam Əhməd, 6/4; Səhih əl-Cami, 1585).

² Bu hədisi Əbu Davud (4888, 4889) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu hədisdən aydın olur ki, uşaqlara nəvaziş göstərmək də həmçinin, insanların qeydinə qalmağa aiddir. Rəvayət edilir ki, *bir dəfə* Ənəs ibn Malik رضي الله عنه uşaqların yanından ke-

çib onlara salam verdi və dedi: "Peyğəmbər ﷺ uşaqlara salam verərdi" (əl-Ədəbul-Muf-rad, 1043); başqa bir hədisdə Ənəs ibn Malik ؓ demişdir: "Rəsulullah ﷺ *hərdən* bizimlə zarafat edərdi. Hətta *bir gün o*, mənim balaca qardaşıma zarafatla dedi: "Ey Əbu Umeyr, quşcuğaza nə oldu?" (Səhih əl-Buxari, 6778; Səhih Muslim, 3215; Şəmailun-Nəbi, 236).

¹ Bu hədisin isnadında keçən Əbu Muzərrid "məqbul" ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Daif əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində onun isnadının "zəif" olduğunu demişdir. Lakin qeyd edək ki, Peyğəmbərin ﷺ Həsən və Hüseyinə nəvaziş göstərməsi, onları qucağına alıb öpməsi və Allahın onları sevməsi üçün dua etməsi digər "səhih" hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır (Bax: əl-Ədəbul-Mufrad, 86, 364, 1152 və 1183).

۱۲۵ - بَابُ التَّبَسُّمِ

125-ci fəsil. Gülümsəmək¹

۲۵۰ | ۱ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَرِيرًا يَقُولُ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مُنْذُ أَسْلَمْتُ إِلَّا تَبَسَّمَ فِي وَجْهِهِ.

(250/1) Cərir ؓ demişdir: “Müsəlman olduğum gündən bəri Peyğəmbər ﷺ məni nə vaxt görsəydi, üzümə gülümsəyərdi.”²

۲۵۰ | ۲ - وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((يَدْخُلُ مِنْ هَذَا الْبَابِ رَجُلٌ مِنْ خَيْرِ ذِي يَمَنٍ، عَلَى وَجْهِهِ مَسْحَةٌ مَلَكٍ)) فَدَخَلَ جَرِيرٌ.

(250/2) *Bir gün* Rəsulullah ﷺ: “Yəmən əhlinin ən xeyirlilərindən olan, mələksimalı bir kişi³ bu qapıdan içəri daxil olacaq” – dedi və həmin vaxt Cərir içəri daxil oldu.⁴

¹ Burada “gülümsəmək” deyildikdə, səssiz olaraq təbəssüm etmək nəzərdə tutulur. Bu təbəssüm səslə olduqda isə artıq buna gülümsəmək yox, gülmək, lap yüksək səslə olduqda isə buna qəh-qəhə çəkmək deyilir. Qeyd edək ki, savab qazanmaq məqsədilə təbəssüm etmək sədəqədir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qardaşının üzünə gülümsəməyin sədəqədir” (Sunən ət-Tirmizi, 1/354; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 572).

² Hədisdəki bu cümləni Buxari (2881), Muslim (2475), Tirmizi (3822), İbn Macə (159) və Əhməd (4/358) rəvayət etmişdir.

³ Bu söz Cərir ibn Abdullah əl-Bəcəlinin ﷺ fəzilətinə dəlalət edir.

⁴ Bu, əvvəlki hədisin davamıdır və bu cümləni İmam Əhməd (4/359 və 364) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir. İmam Əhmədin “Musnəd” əsərində bu hədisin əvvəlində rəvayət edilir ki, Cərir ibn Abdullah əl-Bəcəli ﷺ demişdir: “Mən Mədinəyə (Peyğəmbərin ﷺ məscidinin yanına) gəlib çatdıqda mindiyim dəvəni yerə çökdürdüm, sonra xurcunlarımı yerbəyer etdim, sonra da əynimə gözəl libas geyib məscidə daxil oldum və baxdım ki, Peyğəmbər ﷺ xütbə söyləyir. Elə bu vaxt oradakıların hamısı mənə tərəf baxdı. Mən yanında oturdugum adamdan soruşdum: “Ey Allah bəndəsi, Rəsulullah ﷺ mənim barəmdə

٢٥١- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ أَبَا النَّضْرِ حَدَّثَهُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ضَاحِكًا قَطُّ حَتَّى أَرَى مِنْهُ هَوَاتِهِ، إِنَّمَا كَانَ يَتَبَسَّمُ ﷺ، قَالَتْ: وَكَانَ إِذَا رَأَى غَيْمًا أَوْ رِيحًا عُرِفَ فِي وَجْهِهِ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا الْغَيْمَ فَرَحُوا، رَجَاءُ أَنْ يَكُونَ فِيهِ الْمَطَرُ، وَأَرَاكَ إِذَا رَأَيْتَهُ عُرِفَتْ فِي وَجْهِكَ الْكَرَاهَةُ؟ فَقَالَ: ((يَا عَائِشَةُ، مَا يُؤْمِنِي أَنْ يَكُونَ فِيهِ عَذَابٌ؟ عَذَبَ قَوْمٌ بِالرَّيْحِ، وَقَدْ رَأَى قَوْمٌ الْعَذَابَ فَقَالُوا: «هَذَا عَارِضٌ مُمِطُّنَا»)).

(251) Peyğəmbərin ﷺ zövcəsi Aişə ؓ demişdir: ¹ “Mən heç vaxt Rəsulullahın ﷺ damağı görünücəyədək güldüyünü görməmişəm. O, sadəcə gülümsəyərdi. Bulud və külək gördükdə isə onun üzünün cizgiləri dəyişərdi.² (Bir dəfə) mən dedim: “Ya Rəsulullah! İnsanlar bulud gördükdə sevinir, yağış yağacağına ümid edirlər. Amma baxıram ki, sən onu gördükdə üzündən narahatlıq hiss olunur.” O, dedi: “Ey Aişə, mən necə əmin ola bilərəm ki, o, özü ilə əzab gətirmir? Axı, küləklə əzaba məruz qalmış

nə isə dedimi?” O, dedi: “Bəli, o səni olduqca gözəl tərzdə yad etdi. Xütbəsi əsnasında birdən ona nə isə ağah oldu və o, belə buyurdu: “İndi bu qapıdan Yəmən əhlinin ən xeyirli və ən gözəl bənizli kişilərindən biri sizin yanınıza daxil olacaq.” Cərir dedi: “Onda mən Allaha həmd etdim.” Şeyx Şueyb əl-Ərnaut bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

¹ Bu hədisi Buxari (4828), Muslim (2123), Əbu Davud (5098) və Əhməd (6/66) rəvayət etmişdir.

² Peyğəmbər ﷺ buluddan və ya küləkdən yox, onunla birgə gələ biləcək əzabdan qorxurdu. Digər hədisdə rəvayət edilir ki, Aişə ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ göy üzündə yağmurla yüklənmiş buludları gördükdə *təşviş* *içində* irəli-geri gedib-gələr, *evə* girib-çıxar və siması dəyişərdi. Yağış yağmağa başladıqda isə sakitləşərdi.” Aişə Peyğəmbərin ﷺ nə hala düşdüyünü Peyğəmbərə ﷺ bildirdikdə, o, demişdir: “Bilmirəm, ola bilsin ki, *Ad* qövmünün başına gəlmiş *müsibət bu ümmətin də* başına gəlsin: “Nəhayət, o *əzabı* vadi-lərinə doğru gələn bir bulud şəklində gördükdə: “Bu, bizə yağış yağdıracaq buluddur!” – dedilər. *Hud* dedi: “Xeyr! Bu sizin tez gəlməsini istədiyiniz – özü ilə ağırlı-acılı əzab gətirən bir küləkdir!” (Səhih əl-Buxari, 3206).

tayfa gəlib getmişdir.¹ Həmin tayfa əzabı gördükdə: **“Bu, bizə yağış yağdıracaq buluddur!”**²– demişdilər.”

¹ Burada söhbət Ad qövmündən gedir. Quranda deyilir: **“Nəhayət, o əzabı vadilərinə doğru gələn bir bulud şəklində gördükdə: “Bu, bizə yağış yağdıracaq buluddur!”– dedilər. Hud dedi: “Xeyr! Bu sizin tez gəlməsini istədiyiniz – özü ilə ağırlı-acılı əzab gətirən bir küləkdir! O öz Rəbbinin əmri ilə hər şeyi yerlə-yeksan edəcəkdir!” Onlar elə məhv oldular ki, evlərindən başqa heç bir şey görünmədi. Biz günahkar adamları belə cəzalandırıraq”** (əl-Əhqaf, 24-25).

² “əl-Əhqaf”, surəsi, 24.

١٢٦ - بَابُ الضَّحِكِ

126-cı fəsil. Gülmək

٢٥٢ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو الرَّبِيعِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، عَنْ بُرَيْدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَائِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((أَقْلَّ الضَّحِكِ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ)).

(252) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Az gül! Çünki çox gülmək qəlbi öldürür.”^{1,2}

٢٥٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍِ الْحَنْفِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا تُكْثِرُوا الضَّحِكَ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ)).

(253) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Çox gülməyin! Çünki çox gülmək qəlbi öldürür.”³

٢٥٤ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِهِ يَضْحَكُونَ وَيَتَحَدَّثُونَ، فَقَالَ: ((وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمَ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا، وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا!))، ثُمَّ انْصَرَفَ وَأَبْكَى الْقَوْمَ، وَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ: ((يَا مُحَمَّدُ، لَمْ تُقِنِّطْ عِبَادِي؟))، فَرَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: ((أُبَشِّرُوا، وَسَدِّدُوا، وَقَارِبُوا)).

(254) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki,⁴ (bir dəfə) Peyğəmbərin ﷺ səhabələrindən bir qismi gülüb-danışarkən, o, səhabələrinin yanına gəlib

¹ Bu, dəlildir ki, gülmək caiz, çox gülmək isə qadağandır.

² Bu hədisi Tirmizi (2/50), Əhməd (2/310) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

³ Bu hədisi İbn Macə (4193) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silətul-Əhadis-Səhihə” əsərində (506) onun “həsən” olduğunu demişdir.

⁴ Bu hədisi Beyhəqi “Şəəbul-İman” əsərində (2/22/1058) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

dedi: “Canım Əlində olan *Allaha* and olsun ki, əgər siz mənim bildiklərimi¹ bilsəydiniz, az gülüb çox ağlayardınız.” O, çıxıb getdikdən sonra səhabələr ağladı. Allah ﷻ isə ona belə vəhy etdi: “Ey Muhəmməd! Nə üçün qullarımı ruhdan salırsan?”² Peyğəmbər ﷺ geri dönüb dedi: “(Qazandığınız savaba) sevinin, doğru yol tutun³ və (ən kamil olanı yerinə yetirə bilməsəniz, heç olmasa ona) yaxınlaşın.⁴”

¹ Burada Peyğəmbər ﷺ Qiyamət günü baş verəcək dəhşətləri və Cəhənnəmdəki əzabı qəsd edir. Bu xəbərdarlıq isə insanı Allaha daha çox ibadət etməyə təşviq edir. Digər hədisdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ bunu deyəndə səhabələr üzlerini tutub inilti ilə ağlamağa başladılar (Səhih əl-Buxari, 4621).

² Bu, dəlildir ki, insanları Allahın yoluna dəvət edən adam onları həm Allahın əzabı ilə qorxutmalı, həm də Onun mərhəməti ilə müjdələməlidir. Belə ki, mömin adam Allaha təkcə qorxu ilə yox, həm də ümidlə ibadət etməlidir. Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: **“Onlar gecə namazını qılmaq üçün böyürlərini yataqdan qaldırır, qorxu və ümid içində öz Rəbbinə yalvarır və onlara verdiyimiz ruzilərdən Allah yolunda xərc-ləyirlər”** (əs-Səcdə, 16). Bir çox alimlər ibadətdə olan qorxu və ümidi göydə uçan quşun qanadlarına bənzətməmiş, ibadətin Sünnəyə müvafiq olması üçün bunların hər ikisinin eyni səviyyədə olmasını tövsiyə etmişlər. Belə ki, ümid qorxudan çox olduğu təqdirdə adam arxayınlaşır, Allahın əzabı yadına düşmür və bu da onu Allahın mərhəmətinə ümid edərək, günah işlər görməyə təhrik edir. Qorxu ümiddən çox olduqda isə adam Allahın mərhəmətindən ümidini kəsir. Bunların birinin digərindən çox olması böyük günahlara aid edilir. Demək, bunları cəm etmək vacibdir. Uca Allah buyurur: **“Qullarıma xəbər ver ki, Mən Bağışlayanam, Rəhmliyəm. Əzabım isə ağırlı-acılı əzabdır”** (əl-Hicr, 49-50).

³ Burada “doğru yol” deyildikdə, Peyğəmbərin ﷺ yolu nəzərdə tutulur. Ərəbcə buna “Sünnə” deyilir. Yəni, Muhəmməd peyğəmbərin ﷺ dediyi sözlər, etdiyi əməllər və təsdiq etdiyi sözlər və əməllər.

⁴ Yəni Sünnəyə tam şəkildə riayət edə bilməsəniz, heç olmasa, buna yaxınlaşın. Peyğəmbərin ﷺ izarının ətəyini buna misal çəkmək olar. Onun izarının ətəyi baldırının yarısına çatırmış. Demək, libasın ətəyini baldırın yarısına qədər qaldırmaq Sünnədir. Lakin bunu bacarmayan adam, heç olmasa buna yaxınlaşmalı, yəni libasının ətəyini baldırın yarısına qədər qaldırmasa da, onu topuğundan aşağı salıb Sünnəyə müxalif hərəkət etməməlidir. Əbu Zərr rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Üç qism insan vardır ki, Qiyamət günü Allah onları danışdırmayacaq, onların üzünə baxmayacaq və

onları təmizə çıxarmayacaqdır. Üstəlik, onları üzücü əzab gözləyir.” Əbu Zərr رضي الله عنه dedi: “Peyğəmbər ﷺ *buna dəlalət edən* ayəni (“Ali-İmran” surəsinin 77-ci ayəsini) üç dəfə təkrar oxudu. Mən dedim: “Onların ümidləri boşa çıxdı, özləri də ziyana uğradılar. Kimlərdir onlar, ya Rəsulullah?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “*Libasının* ətəyini topuqdan aşağı uzadan, verdiyini başa qaxan və yalandan and içməklə malını satan *kimsələr*” (Səhih Muslim, 293); başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Paltarın topuqdan aşağı düşən hissəsinə *görə bu topuqlar* Cəhənnəm odunda yanacaqdır” (Səhih əl-Buxari, 5787). Xüsusilə qeyd edək ki, bu hökm yalnız kişilərə aiddir.

۱۲۷ - بَابُ إِذَا أَقْبَلَ جَمِيعًا، وَإِذَا أَدْبَرَ جَمِيعًا

127-ci fəsil. Yöndəldikdə tam yönəlmək, üz çevirdikdə tam çevrilmək¹

۲۵۵ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ مُسْلِمٍ مَوْلَى ابْنَةِ قَارِظٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ رُبَّمَا حَدَّثَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فَيَقُولُ: ((حَدَّثَنِيهِ أَهْدَبُ الشُّفَرَيْنِ، أَبْيَضُ الْكُشْحَيْنِ، إِذَا أَقْبَلَ أَقْبَلَ جَمِيعًا، وَإِذَا أَدْبَرَ، أَدْبَرَ جَمِيعًا، لَمْ تَرَ عَيْنٌ مِثْلَهُ، وَلَنْ تَرَاهُ)).

(255) Əbu Hureyrə رضي الله عنه Peyğəmbərdən ﷺ hədis rəvayət etdikdə bəzən deyərdi: “Bunu mənə kirpikləri sıx və uzun, qabırğalarının altı² ağ olan (Peyğəmbərimiz ﷺ) danışdı. O yöndəldikdə tam yönələr, üz çevirdikdə tam çevrilərdi.³ Gözlər onun bənzərini görməmiş⁴ və heç görməyəcək də.”⁵

¹ İmam Buxari bu hərəkətin İslam əxlaqına aid olduğunu və Peyğəmbərin ﷺ insanlarla bu cür davrandığını bildirir.

² Burada “qabırğalarının altı” deyildikdə, Peyğəmbərin ﷺ böyrü nəzərdə tutulur.

³ Yəni birinə tərəf döndüyü zaman tam vücudu ilə dönərdi.

⁴ Əbu Hureyrənin رضي الله عنه bu sözü Peyğəmbərin ﷺ olduqca gözəl və yaraşlıq bir insan olduğundan xəbər verir. Həssan ibn Sabit رضي الله عنه öz şeirində Peyğəmbəri ﷺ tərif edib demişdir:

Gözlərim görməmiş səndən gözəlini,
Qadınlar doğmamış səndən göyçəyini.

(Divan Həssan ibn Sabit, səh: 10).

⁵ Bu hədisi İbn Səd “Təbəqat” əsərində (1/415) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

١٢٨ - بَابُ الْمُسْتَشَارِ الْمُؤْتَمَنِ

128-ci fəsil. Məsləhətçi etibar qazanmış adamdır

٢٥٦ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ أَبُو مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَبِي هَيْثَمٍ: ((هَلْ لَكَ خَادِمٌ؟)) قَالَ: لَا، قَالَ: ((فَإِذَا أَنَا سَبَّيْتُ فَأَتِنَا)) فَأَتَى النَّبِيُّ ﷺ بِرَأْسَيْنِ لَيْسَ مَعَهُمَا ثَالِثٌ، (فَأَتَاهُ أَبُو هَيْثَمٍ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((اخْتَرِ مِنْهُمَا))), قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اخْتَرِ لِي، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((إِنَّ الْمُسْتَشَارَ الْمُؤْتَمَنَ، خُذْ هَذَا، فَإِنِّي رَأَيْتُهُ يُصَلِّي، وَاسْتَوَصِ بِهِ خَيْرٌ)), فَقَالَتِ امْرَأَتُهُ: مَا أَنْتَ بِبَالِغٍ مَا قَالَ فِيهِ النَّبِيُّ ﷺ إِلَّا أَنْ تُعْتَقَهُ، قَالَ: فَهُوَ عَتِيقٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَبْعَثْ نَبِيًّا وَلَا خَلِيفَةً، إِلَّا وَلَهُ بِطَانَتَانِ: بِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَاهُ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَبِطَانَةٌ لَا تَأْلُوهُ حَبَالًا، وَمَنْ يُوقَ بِطَانَةَ السُّوءِ فَقَدْ وُقِيَ)).

(256) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki,¹ (bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ Əbul-Heysəmdən:² “Sənin xidmətçin varmı?” – deyə soruşdu. O: “Xeyr!” – deyə cavab verdi. Peyğəmbər ﷺ dedi: “Bizə əsirlər gəldiyi zaman yanıma gələrsiniz!”³ Nəhayət, Peyğəmbərin ﷺ yanına cəmi iki əsir gətirildilər. (Bun-

¹ Bu hədisi Tirmizi (2370), Əbu Davud (5128) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” və “Muxtəsər əş-Şəmail” əsərlərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Əbul-Heysəm Malik ibn Teyyihan ibn Malik əl-Ovsi əl-Ənsari رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 22-ci tərcümeyi-hal).

³ Peyğəmbərin ﷺ bu sözü, verilən hədiyyənin əvəzinə hədiyyə verməyin müstəhəb olduğuna dəlalət edir. Belə ki, bu rəvayətin əvvəlində Əbul-Heysəmin رضي الله عنه Peyğəmbərə ﷺ yemək-içmək verdiyi xəbər verilir. Rəvayət edilir ki, Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ adətən *evindən* çıxmıdığı, habelə, *evində* heç kəsi qəbul etmədiyi bir vaxtda *evdən* *bayıra* çıxdı. Bu vaxt Əbu Bəkr onun yanına gəldi və Peyğəmbər ﷺ *ondan* soruşdu: “*Bu saatda səni bura gətirən nədir, ey Əbu Bəkr?*” O, dedi: “Gəldim ki, Allahın rəsuluna baş çəkim, onun üzünə baxım və ona salam verim.” Çox keçmədən Ömər gəldi və Peyğəmbər ﷺ *ona da eyni sualı* verdi: “*Bu saatda səni bura gətirən nədir, ey Ömər?*” O, dedi: “Aclıqdır, ya Rəsulullah.” Peyğəmbər ﷺ: “Mən də bir az acmışam” – dedi. Sonra onlar Əbul-Heysəm ibn Teyyihan əl-Ənsarinin yanına getdilər. Onun çoxlu xurma ağacı və bir sürü qoyunu var idi, lakin xidmətçisi yox idi. Onlar onu *evdə* tapmadıqlarından, onun övrətindən: “Yoldaşın haradadır?” – deyə soruşdular. Qadın dedi: “Gedib, bizə içməli su gə-

dan xəbər tutan) Əbul-Heysəm Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldi və Peyğəmbər ﷺ ona: “Bunlardan birini seç!” – deyə buyurdu. O, dedi: “Ya Rəsulullah, özün mənim üçün *istədiyini* seç.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Həqiqətən, məsləhət verən kimsə, etibar qazanmış adamdır. Götür bunu, mən onun namaz qıldığını gördüm.¹ Ona yaxşı bax.”² Onun həyat yoldaşı dedi:³ “Peyğəmbərin ﷺ ona dair verdiyi tövsiyəsini yerinə yetirmək üçün onu ancaq azad etməlisən.”⁴ Əbul-Heysəm: “Elə isə, o azaddır!” – dedi. Peyğəmbər ﷺ

tirsin.” Çox keçmədən Əbul-Heysəm əlində bir tuluq su gəlib çıxdı. O, tuluğu *bir kənara* qoyduqdan sonra Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldi və “atam-anam sənə qurban” – deyib onu qucaqladı. Sonra o, qonaqları öz bağına apardı və onlar üçün süfrə açdı. Sonra da xurma ağacına yaxınlaşıb *bir salxım xurma dərdi* və onu gətirib *qonaqların qabağına* qoydu. Peyğəmbər ﷺ ondan: “Niyə bizim üçün ancaq yetişmiş tər xurmalardan dərmədin?” – deyə soruşdu. O, dedi: “Ya Rəsulullah, istədim ki, yetişmişini və tam yetişməmişini özünüz seçəsiniz.” Beləcə, onlar *xurmadan* yeyib, tuluqdakı sudan içdikdən sonra Peyğəmbər ﷺ dedi: “Canım Əlində olan Allaha and olsun ki, siz Qiyamət günü bu nemətlər barədə sorğu-sual olunacaqsınız: sərin kölgə, tər xurma və sərin su.” Sonra Əbul-Heysəm gedib onlar üçün yemək hazırlamaq istədikdə, Peyğəmbər ﷺ ona dedi: “Süd verən heyvanı kəsməyəsən, ha!” *Beləliklə, Əbul-Heysəm* onlar üçün bir dişi və ya erkək keçi balası kəsdi. *Yeməyi hazırladıqdan* sonra onu gətirib onların qabağına qoydu. Onlar *yeməyi* yedikdən sonra Peyğəmbər ﷺ ondan: “Sənin xidmətçin varmı?” – deyə soruşdu...” (Əbu Davud, 5128; Sunən ət-Tirmizi, 2370; Şəmailun-Nəbi, 372).

¹ Bu, namaz qılan adamın fəzilətli və etibarlı bir kimsə olduğuna dəlalət edir.

² Bu, o deməkdir ki, birisinə məsləhət verən adam məsələni qısa şəkildə yox, ətraflı olaraq izah etməlidir.

³ Digər rəvayətdə deyilir ki, “Sonra Əbul-Heysəm həyat yoldaşının yanına gəldi və Rəsulullahın ﷺ dediyini ona xəbər verdi” (Sunən ət-Tirmizi, 2370).

⁴ Nə üçün səhabə Peyğəmbərin ﷺ dediyini zövcəsinə xəbər verir? Əlbəttə ki, məşvərət etmək üçün. Səhabənin öz zövcəsindən məsləhət alması, habelə, bu qadının ona verdiyi məsləhət onun ağıllı, fəzilətli və xeyirxah bir qadın olduğuna dəlalət edir. Diqqət edin, burada qadın öz xeyrini düşünmür, ərinin Allahı və Onun rəsulunu ﷺ razı salmağı, beləliklə də, həm onun, həm də özünün savab qazanmasını istəyir. Bir çox qadınlar isə əksinə, ərini günah işlər görməyə yönəldir, nə yolla olursa olsun, öz istəyini həyata keçirməyə çalışır, beləliklə də, həm özü günah qazanır, həm də ərini günaha batırır. Əlbəttə ki, yalnız Allahdan qorxan ağıllı qadın adama ağıllı məsləhət verə bilər. Gəlin bu xüsusda varid olmuş bir hədisə nəzər salaq. Rəvayət edilir ki, Hudeybiyə günü Peyğəmbər ﷺ sülh müqaviləsini bağladıqdan sonra səhabələrinə: “Qalxın, qurbanlarınızı kəsin, başınızı qırxdırın!” – deyə əmr etdi.” Peyğəmbər ﷺ bunu üç dəfə təkrar etdi, lakin səhabələrdən

(bu hadisədən xəbər tutduqda) belə buyurdu: "Allahın göndərdiyi elə bir peyğəmbər və elə bir xəlifə olmamışdır ki, onun iki dostu olmasın; yaxşı işlər görməyi ona əmr edib pis işlərdən onu çəkindirən dost və bir də fəsad törətməkdən əl çəkməyən dost.¹ Hər kim pis dostdan özünü qoruyarsa, qorunmuş olar.²"

heç biri ayağa qalxmadı. Səhabələrin yerlərindən tərpənmədiyini görən Peyğəmbər ﷺ Ummu Sələmənin yanına gəldi və onların bu etinasızlığını ona xəbər verdi. Ummu Sələmə dedi: "Ey Allahın rəsulu, istəyirsən onlar sənəin əmrinə tabe olsunlar?! Bayıra çıx, sonra qurbanlıq dəvələrini kəsməyincə və dəlləyini çağırıb başını qırxdırmayınca onlara bir kəlmə belə demə!" Rəsulullah ﷺ bayıra çıxıb qurbanlıq dəvələrini kəsdi, dəlləyini çağırıb başını qırxdırdı və onlara heç bir söz demədi! Bunu görən səhabələr dərhal qalxıb, qurbanlıq dəvələrini kəsdilər və bir-birinin başlarını qırmağa başladılar. Hətta, iş o yerə çatdı ki, *onun əmrini daha tez yerinə yetirmək üçün baş vermiş dartsıma nəticəsində* səhabələr bilmədən az qala bir-birilərini öldürmüşdülər..." (Səhih əl-Buxari, 2732). Bu hədislərdən aydın olur ki, Uca Allah Ummu Sələməni رَسُوْلُ اللهِ ﷺ Rəsulullah ﷺ üçün, Əbul-Heysəmənin زَوْجَاصِنِی ﷺ də əri Əbul-Heysəmə ﷺ üçün xeyirli dost seçmişdir.

¹ Mubərəkfuri bu hədisi izah edərkən demişdir: "Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: "Allah (hər hansı) bir başçıya xeyir nəsib etmək istədiyi zaman sədaqətli bir vəziri ona dost edər. O, (yaxşılıq etməyi) unutduğu zaman vəzir bunu onun yadına salar, yadına düşdükdə isə ona kömək edər. Allah ona xeyir nəsib etmək istəmədikdə isə pis bir vəziri ona dost edər. O, (yaxşılıq etməyi) unutduğu zaman vəzir bunu onun yadına salmaz, yadına düşdükdə isə ona kömək etməz" (Sunən Əbu Davud, 2932; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 489).

² Bu hədisdən aşağıdakı nəticələri çıxarmaq olar:

- bir adamın başqa birisinə taleyindən gileylənərək öz narazılığını bildirmək yox, sadəcə təsəlli tapmaq məqsədilə aclıqdan, xəstəlikdən və başqa bu kimi acılardan əziyyət çəkdiyini xəbər verməyinin caiz olması;
- zəruri halda naməhrəm qadından sadəcə söz soruşmağın caiz olması;
- isti yeməkdən əvvəl meyvə yeməyin müstəhəb olması;
- evə gəlmiş qonaq üçün yemək hazırlananadək ona yüngül yeməklərdən verməyin müstəhəb olması;
- bir kimsənin əməlisaleh bir adam, ələlxüsus da namaz qılan adam olduğunu vurğulayıb onunla gözəl tərzdə davranmağı tövsiyə etməyin müstəhəb sayılması (Tohfətul-Əhvəzi, 2292-ci hədisin şərh).

۱۲۹ - بَابُ الْمَشُورَةِ

129-cu fəsil. Məşvərət etmək¹

۲۵۷ - حَدَّثَنَا صَدَقَةُ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ حَبِيبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ: قَرَأَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ((وَشَاوِرْهُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ)).

(257) Amr ibn Dinar deyir ki, İbn Abbas رضي الله عنه ayəni² belə oxudu: “Bəzi³ görəcəyiniz işlər barədə onlarla məsləhətləş.”⁴

۲۵۸ - حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ السَّرِيِّ، عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: وَاللَّهِ مَا اسْتَشَارَ قَوْمٌ قَطُّ إِلَّا هُدُوا لَافْضَلُ مَا بَحْضَرْتَهُمْ، ثُمَّ تَلَا: ﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾.

(258) Həsən⁵ demişdir: “Vallahı, məşvərət etmiş elə bir camaat yoxdur ki, olduqları vəziyyətdən daha yaxşısına yönəlmiş olmasınlar.”⁷ Sonra Həsən bu ayəni oxudu: “İşləri barədə öz aralarında məsləhətləşirlər.”⁸

¹ Burada “məşvərət etmək” deyildikdə, hər bir işdə məşvərət etmək nəzərdə tutulmur. Çünki elə sadə və gün kimi aydın olan işlər vardır ki, adam həmin işlərdə özü fərdi şəkildə qərar verə bilər. Aydın olmayan və başa düşülməyən məsələlərin həllini tapmaq, müəmmal işlərdən baş açmaq üçün isə mömin adam, əlbəttə ki, öz ağılı ilə yanaşı, başqa insanların ağılına da müraciət etməli və bu işlərdə digərləri ilə məsləhətləşməlidir. Məsləhətləşməlidir ki, düzgün qərar verə bilsin. Məşvərət etmək isə adama ancaq fayda verir.

² “Ali-İmran” surəsi, 159.

³ Burada “bəzi” kəlməsi bu ayənin qiraətinə deyil, təfsirinə aiddir. Belə ki, ayənin özündə “bəzi” kəlməsi zikr olunmur. Burada İbn Abbas رضي الله عنه “bəzi” dedikdə, qaranlıq məsələlərdə məşvərət edilməsini qəsd edir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Yəni Həsən əl-Bəsri.

⁶ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁷ Həmçinin, Qətadə demişdir: “Allah rızası üçün məşvərət etmiş elə bir camaat yoxdur ki, olduqları vəziyyətdən daha yaxşısına yönəlmiş olmasınlar” (Kəlimut-Tayyib, səh: 1/115; Vabilus-Sayyib, 1/157).

⁸ “Əş-Şura” surəsi, 38.

۱۳۰ - بَابُ إِثْمٍ مَنْ أَشَارَ عَلَى أَخِيهِ بِغَيْرِ رُشْدٍ

130-cu fəsil. Qardaşını səhv yola yönəldən kimsənin günahı¹

۲۵۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ: حَدَّثَنِي بَكْرُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((مَنْ تَقَوَّلَ عَلَى مَا لَمْ أَقُلْ، فَلَيَتَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ وَمَنْ اسْتَشَارَهُ أَخُوهُ الْمُسْلِمُ، فَأَشَارَ عَلَيْهِ بِغَيْرِ رُشْدٍ فَقَدْ خَانَهُ وَمَنْ أَفْتِيَ فُتْيَا بِغَيْرِ ثَبَتٍ، فَإِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ)).

¹ Bu mövzuda müsəlman ümməti üçün ən təhlükəli bu ümmətin dırnaqarası alimləridir. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه belə rəvayət etmişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitdim: “Allah elmi sizə bəxş etdikdən sonra onu *qəlblərinizdən* silib götürməz. Lakin bunu etmək istədikdə, insanlar arasındakı alimləri onların elmi ilə bərabər aradan götürər, axıra isə cahil adamlar qalar. Sonra *camaat onlardan* fitva soruşar və onlar öz fikirlərini yürüdərək fitva verərlər, beləliklə də, həm özləri zəlalətə düşər, həm də *camaatı* zəlalətə salarlar” (Səhih əl-Buxari, 7307). Belə “alimlər” çox vaxt insanları dünya mənfəəti xatirinə öz xeyirləri üçün haqq yoldan sapdırırlar. Bəzən də, adam sual verən adamı vəziyyətdən çıxarmaq üçün və ya həmin adam ona yaxın adam olduğundan yaxud başqa bu kimi səbəblərdən dolayı ona ağılına gələn fitvanı verir. Halbuki, Uca Allah bunu qadağan edib buyurur: “**De: “Rəbbim həm aşkar, həm də gizli törədilən yaramaz əməlləri, hər cür günahı, haqsızcasına zülm etməyi, Allahın, haqqında heç bir dəlil nazil etmədiyi bir şeyi Ona şərik qoşmağınızı və bilmədiyiniz şeyləri Allahın əleyhinə söyləməyinizi haram buyurmuşdur**” (əl-Əraf, 33); O, həmçinin, buyurur: “**Haqqında məlumatın olmadığı bir işin dalınca getmə. Çünki qulaq, göz və ürək – bunların hamısı sahibinin əməlləri barəsində sorğu-sual olunacaqdır**” (əl-İsra, 36). Abdullah ibn Məsud رضي الله عنه demişdir: “Verilən hər bir suala cavab verən kimsə məcnundur” (Mocəmul-Kəbir, 8/106/8831). Səhabə demək istəyir ki, insan nə qədər savadlı olursa olsun, hər şeyi bilə bilməz. Hər şeyi bilən yalnız Allahdır. Biz insanlar barədə isə Uca Allah belə buyurur: “**Sizə yalnız az bir bilik verilmişdir**” (əl-İsra, 85).

(259) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Kim mənim demədiyim sözü uydurub, mənə aid etsə, qoy, Cəhənnəmdəki yerini tutsun. Müsəlman qardaşı məsləhət istədiyi zaman qardaşına səhv yol göstərən kimsə ona xəyanət etmiş olar.¹ Habelə, kim dəlil-sübutsuz² olaraq bir fitva verərsə, bunun günahı fitva verənin hesabına yazılır.^{3”4}

¹ Xəyanət isə münafiqin əlamətlərindəndir. Üstəlik, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bizi aldadan adam bizdən deyil” (Mocəmul-Kəbir, 8/476; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 1768).

² Bu, dəlildir ki, fitva vermək üçün dəlil-sübuta əsaslanmaq, Quran və Sünnəyə istinad etmək lazımdır.

³ Bu hədisdə Rəsulullah ﷺ öz ümmətinə üç şeyi qadağan edir: onun adından yalan danışmağı, müsəlman qardaşına düz istiqamət verməməklə ona xəyanət etməyi və bir də dəlil-sübutsuz danışmağı.

⁴ Bu hədisi İshaq ibn Rahuyə “Musnəd” əsərində (334) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

١٣١ - بَابُ التَّحَابُّ بَيْنَ النَّاسِ

131-ci fəsil. İnsanların bir-birini sevməsi¹

٢٦٠ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ ابْنِ أَبِي أُسَيْدٍ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُسَلِّمُوا، وَلَا تُسَلِّمُوا حَتَّى تَحَابُّوا، وَأَفْشُوا السَّلَامَ تَحَابُّوا، وَإِيَّاكُمْ وَالْبُغْضَةَ، فَإِنَّهَا هِيَ الْخَالِقَةُ، لَا أَقُولُ لَكُمْ: تَخْلُقُ الشَّعْرَ، وَلَكِنْ تَخْلُقُ الدِّينَ)).

(260) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Canım Əlində olan *Allaha* and olsun ki, müsəlman olmayınca,³ Cənnətə girə bilməzsiz. Bir-birinizi sevməyincə, müsəlman ola bilməzsiz. Salamı yayın ki, bir-birinizi sevəsiniz.⁴ (Bir-birinizə) nifrət etməkdən çə-

¹ Burada söhbət müsəlmanların bir-birini sevməsindən gedir. Belə ki, müsəlman ancaq müsəlmanı sevə bilər. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Biriniz özü üçün istədiyini *müsəlman* qardaşı üçün istəmədikcə, *tam şəkildə* iman etmiş olmaz” (Səhih əl-Buxari, 13).

² Bu hədisi Tirmizi (2510), Əhməd (1/167) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən İbrahim ibn Əbu Useydin babası “məchul” ravi olduğundan, bu isnad “zəif” hesab edilir. Lakin digər isnadlarla rəvayət edilmiş bu mənada olan hədislər bu hədisin dərəcəsini qüvvətləndirir. Odur ki, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Muf-rad” əsərində onun “həsən li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

³ Başqa bir rəvayətdə “mömin olmayınca” deyilir (əl-Ədəbul-Muf-rad, 980). Bu xüsus-da, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Cənnətə yalnız mömin girəcəkdir” (Səhih əl-Buxari, 4203). Bu, o deməkdir ki, kafirlər əsla Cənnətə girməyəcəklər. Uca Allah onlar barədə belə bu-yurur: “Şübhəsiz ki, ayələrimizi yalan sayanlara və onlara təkəbbürlə yanaşanlara gö-yün qapıları açılmayacaq və dəvə iynənin gözündən keçməyincə onlar Cənnətə girmə-yəcəklər” (əl-Əraf, 40).

⁴ Demək, İslam dininin möhkəmlənməsi və müsəlmanların bir bütöv bədən kimi ol-ması üçün, onların bir-birilərini sevməsi, üstəlik, salamı yaymaları şərtidir. Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İman gətirməyincə Cənnətə girə bilməzsiz. Biri-birinizi sev-məyincə iman gətirmiş olmazsınız. Sizə elə bir şey öyrədimmi ki, onu etdikdə biri-birinizi sevəsiniz? Aranızda salamı yayın” (Səhih Muslim, 194).

kinin!¹ Çünki o, dəlləkdir. Mən sizə demirəm ki, o, saç qırır. Lakin o, dini qırır.²”

(...) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ مِثْلَهُ.

(...) Muhəmməd ibn Ubeyd demişdir: “Bizə Ənəs ibn İyad, İbrahim ibn Əbu Useyddən bu hədisin bənzərini rəvayət etmişdir.”³

¹ Burada Peyğəmbərin ﷺ müsəlmanlara bir-birinə nifrət etməyi qadağan etməsi, həm nifrətə, həm də qəlbdə nifrət oyadan hər bir səbəbə aiddir. Yəni özünü müsəlman sayan kəs müsəlman qardaşına nifrət oyadan hər bir səbəbdən çəkinməlidir. Müsəlmana həsəd etmək, onunla rəqabət aparmaq, ona arxa çevirmək, ona zülm etmək, onu alçaltmaq, onu lağa qoymaq, onun alveri üstündən alver etmək, malını mənimsəmək və başqa bu kimi yaramaz əməllər bu səbəblərə aiddir. Bəzi şərhçilər bu hədisi izah edərkən demişlər ki, Peyğəmbərin ﷺ “bir-birinizə nifrət etməkdən çəkinin!” sözü bidət etməyin qadağan edilməsinə dəlalət edir. Belə ki, adam bidət etdikdə digərləri ona nifrət edir. Demək, Sünnəyə riayət etmək, müsəlmanlar arasında sevgi yaradır, onları bir-birinə qardaş edir, bidət etmək isə onları parçalayır və bir-birinə düşmən edir. Nomən ibn Bəşirin رəvayət etdiyi hədisi buna misal çəkmək olar. Həmin hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “*Na-maza duranda cərgələrinizi düzəldin. Yoxsa Allah sizin üzünüzü ayrı-ayrı tərəflərə çevirər (aranıza ədavət salar)*” (Səhih əl-Buxari, 717; Səhih Muslim, 978). Odur ki, Peyğəmbərin ﷺ sünnəsinə riayət edənlər “Əhlul-Sünnəti vəl-Cəməə” (yəni Sünnəyə riayət edib camaat olanlar), Peyğəmbərə ﷺ müxalif olanlar isə “Əhlul-Bidəti vəl-Furqa” (yəni bidət edib firqələrə bölünənlər) adlanırlar.

² Teybi bu sözü izah edərkən demişdir: “Ülgüc saç qırxdığı kimi, nifrət də dini zəiflədir. Həqiqətən də, nifrət *müsəlmanların* dində zəifləməsinə böyük təsir göstərir” (Tohfətul-Əhvəzi). Demək, müsəlmanlar arasında nifrət artdıqca, müsəlmançılıq da zəifləyir. Bu nifrəti isə yalnız Allahın və Onun peyğəmbərinin ﷺ buyuruqlarını yerinə yetirmək – Quran və Sünnəyə əməl etmək aradan qaldıra bilər. İmam Malik demişdir: “Bu ümmətin əvvəlciləri nəyin sayəsində islah olmuşlarsa, axırıncıları da yalnız onun sayəsində islah ola bilərlər” (Qaidətul-Cəliyyə, səh: 53-62).

³ Adətən, mühəddislər hədisin bir və daha çox isnadla varid olduğuna rast gəldikdə, həmin hədisi əvvəlcə tam şəkildə nəql edər, sonra bu hədisin digər isnadını və ya bir neçə isnadını zikr edər və hər isnadın axırında müxtəsər olaraq: “buna yaxın mənada” yaxud “buna bənzər”, “bunun eynisini” və s. deyərək istinad edər və hədisin mətnini zikr etməzdilər. Bunu etməkdə məqsəd isə öncəki hədisin mötəbərliyini təsdiq etmək və ya hökmünü qüvvətləndirməklə onu bir dərəcə, yəni “zəif” dərəcəsindən “həsən” yaxud “həsən” dərəcəsindən “səhih” dərəcəsinə yüksəltmək olmuşdur.

١٣٢ - بَابُ الْأُلْفَةِ

132-ci fəsil. Ülfət¹

٢٦١ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَاصِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ حَيَّوَةَ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ دَرَّاجٍ، عَنْ عَيْسَى بْنِ هِلَالٍ الصَّدَقِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ رُوحَ الْمُؤْمِنِينَ لَيَلْتَقِيَانِ فِي مَسِيرَةِ يَوْمٍ، وَمَا رَأَى أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ)).

(261) Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İki möminin ruhu bir günlük məsafədə qarşı-qarşıya gəlir. Hal-buki, o möminlər bir-birini görmürlər.”²

٢٦٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: النَّعَمُ تُكْفَرُ، وَالرَّحِمُ تُقَطَّعُ، وَلَمْ نَرَ مِثْلَ تَقَارُبِ الْقُلُوبِ.

(262) İbn Abbas رضي الله عنه demişdir: “Nemətlərə nankorluq edilir, qohumluq əlaqələri kəsilir. Biz qəlblərin bir-birinə yaxınlaşmasının bənzərini görməmişik.”^{3/4}

٢٦٣ - حَدَّثَنَا فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْنٍ، عَنْ عُمَيْرِ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ: كُنَّا نَتَحَدَّثُ: إِنَّ أَوَّلَ مَا يُرْفَعُ مِنَ النَّاسِ الْأُلْفَةُ.

¹ Burada “ülfət” deyildikdə, möminlər arasında olan qarşılıqlı, xoş, mehriban münasibət, ünsiyyət, dostluq nəzərdə tutulur.

² Bu hədisin isnadında keçən Dərrac adlı ravi “zəif” ravidir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisid-Daifə” (1947) əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

³ İbn Abbas رضي الله عنه demək istəyir ki, müsəlmanlar Allahın verdiyi nemətlərə, habelə, başqalarının onlara etdiyi yaxşılıqlara nankorluq etməsələr və yaxınları ilə əlaqələri kəsməsələr, aralarında olan mehriban münasibət möhkəmlənər.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

(263) Umeyr ibn İshaq rəvayət edir ki, biz deyərdik: “İnsanlar arasından götürüləcək ilk xislət¹ ülfət olacaq.”²

¹ Umeyr ibn İshaq burada ülfətin getdikcə azalacağını və müsəlmanlar arasında olan isti münasibətlərin yavaş-yavaş soyuyacağını xəbər verir.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

١٣٣ - بَابُ الْمِرَاحِ

133-cü fəsil. Zarafat etmək¹

٢٦٤ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو ثَوْبٍ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ ﷺ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ وَمَعَهُنَّ أُمُّ سُلَيْمٍ، فَقَالَ: ((يَا أَجْشَةَ، رُؤْيَا سَوْقَكَ بِالْقَوَارِيرِ)).

قَالَ أَبُو قِلَابَةَ: فَتَكَلَّمَ النَّبِيُّ ﷺ بِكَلِمَةٍ لَوْ تَكَلَّمَ بِهَا بَعْضُكُمْ لَعُبْتُمُوهَا عَلَيْهِ، قَوْلُهُ: سَوْقَكَ بِالْقَوَارِيرِ.

(264) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ zövcələrindən bəzilərinin yanına gəldi. Ummu Suleym² də onların yanında idi. Peyğəmbər ﷺ dedi: “Ey Əncəşə, asta ol, bərnilərini sındırarsan.”³

Əbu Qilabə demişdir: “Peyğəmbər ﷺ elə bir söz dedi ki, əgər sizlərdən biriniz bunu desəydi, ona ayib tutardılar.” O, (Əncəşəyə): “Bərnilərini sındırarsan” – demişdir.⁴

¹ İmam Buxarinin “Ülfət” adlı fəslin ardınca varid etdiyi fəsilə belə ad verməsi o deməkdir ki, müsəlmanın öz müsəlman qardaşı ilə zarafat etməsi, onların arasında olan ülfətin artmasına səbəbdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, yalnız həddi aşmamaq şərtilə zarafat etdikdə qəlblərdə olan məhəbbət artır. Şəriətə zidd olan şit zarafatlar isə pis nəticə verir və əksinə, qardaşlar arasında ədavət yaradır, onların bir-birinə arxa çevirməsinə, bir-birinə nifrət etməsinə, hətta bir-birinə əl qaldırmasına səbəb olur, bəzən də bu zarafat adamı dindən çıxarır.

² Ummu Suleym رضي الله عنها Ənəs ibn Malikin رضي الله عنه anasıdır.

³ Əncəşə رضي الله عنها Peyğəmbərin ﷺ mövlası – azad etdiyi köləsidir. Bərnisi: ağzı və dibi dar, qarnı isə gen, küpə şəklində şüşə qab. Burada Peyğəmbər ﷺ bərnisi deməklə, qadının zərifliyini şüşənin zərifliyinə bənzədir. Peyğəmbər ﷺ qadınların yanına gəldikdə Əncəşə də orada idi. Həmin vaxt səhabə dəvələri sürüb aparır və onların daha da zirək tərpənməsi üçün şeir deyirdi. Peyğəmbər ﷺ də dəvələrin həddən ziyadə zirək tərpənib qadınları yerə salmasından ehtiyat etdiyinə görə səhabəyə onlarla asta davranmağı buyurur.

⁴ Bu hədisi Buxari (2045), Muslim (6182) və Əhməd (3/186) rəvayət etmişdir.

۲۶۵- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ عَجَلَانَ، عَنْ أَبِيهِ أَوْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ تُدَاعِبُنَا؟ قَالَ: ((إِنِّي لَا أَقُولُ إِلَّا حَقًّا)).

(265) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir dəfə səhabələr Peyğəmbərə ﷺ): “Ya Rəsulullah, sən bizimlə zarafat edirsən?”– dedilər. O buyurdu: “Mən yalnız haqqı deyirəm!”²

۲۶۶- حَدَّثَنَا صَدَقَةُ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ حَبِيبِ أَبِي مُحَمَّدٍ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ يَتَبَادَحُونَ بِالْبَطِيخِ، فَإِذَا كَانَتِ الْحَقَائِقُ كَانُوا هُمْ الرِّجَالُ.

(266) Bəkr ibn Abdullah rəvayət edir ki, Peyğəmbərin ﷺ səhabələri bir-birinə qarpız qabığı atardılar. Ciddi işlər görmək lazım gəldikdə isə onlar özlərini əsil kişi kimi aparardılar.³⁴

۲۶۷- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ أَبِي حُسَيْنٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ: مَزَحَتْ عَائِشَةُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَتْ أُمُّهَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بَعْضُ دُعَابَاتِ هَذَا الْحَيِّ مِنْ كِنَانَةٍ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((بَلْ بَعْضُ مَزَحِنَا هَذَا الْحَيِّ)).

(267) İbn Əbi Muleykə rəvayət edir ki, (bir dəfə) Aişə رضي الله عنها Rəsulullahın ﷺ yanında zarafat etdi. Aişənin anası (ona): “Ya Rəsulullah! Bunların

¹ Bu hədisdən aydın olur ki, zarafat etmək xüsusunda Sünnəyə riayət etmək istəyən müsəlman zarafat etdikdə həddi aşmamalı, həm də yalan danışmamalıdır. Demək, qaş-qabaqlı olmaq və ya yalan danışaraq zarafat etmək Sünnəyə ziddir.

² Bu hədisi Tirmizi (1/309), Əhməd (2/360) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu söyləmişdir.

³ Yəni yeri gəldikdə zarafat edər, yeri gəldikdə də özlərini ciddi aparardılar. Onlar Allah yolunda öndə gedənlərdən olmuşlar. Belə kişilər barədə Uca Allah buyurur: “O kişilər ki, nə ticarət, nə də alış-veriş onları Allahu zikr etməkdən, namaz qılmaqdan və zəkat verməkdən yayındırmır. Onlar qəlblərin və gözlərin çevriləcəyi bir gündən qorxurlar” (ən-Nur, 37).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” və “Silsilətul-Əhadiş-Səhihə” (435) əsərlərində bu hədisin “səhih” olduğunu söyləmişdir.

bəzi zarafatları kinanəlilərin zarafatlarındandır.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bəli, bu zarafat da elə o zarafatlardandır.”¹

۲۶۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ هُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَسْتَحْمِلُهُ، فَقَالَ: ((أَنَا حَامِلُكَ عَلَى وَلَدٍ نَاقَةٍ))، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا أَصْنَعُ بِوَلَدٍ نَاقَةٍ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((وَهَلْ تَلِدُ الْإِبِلَ إِلَّا النُّوقَ)).

(268) Ənəs ibn Məlik رəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib ondan bir minik heyvanı istədi və Peyğəmbər ﷺ (ona): “Mən sənə diş dəvənin balasını verəcəyəm” – dedi. Adam soruşdu: “Ya Rəsulullah, diş dəvənin balası ilə mən nə edəcəyəm?!” Peyğəmbər ﷺ də ona belə cavab verdi: “Məgər diş dəvə dəvədən başqa bir heyvan doğur?!^{2,3}

¹ Bu, “mursəl” hədisdir. Çünki İbn Əbu Muleykə tabiindir. Bu da, o deməkdir ki, o, bu hədisəni başqasından eşitmişdir. Və elə bu hədisəni danışmış ravinin adını çəkmədiyinə görə hədisin isnadı “mursəl” hesab edilir. Bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu isnadın “zəif” olduğunu demişdir.

² Burada Rəsulullah ﷺ demək istəyir ki, onun verəcəyi dəvəni də nə vaxtsa bir diş dəvə doğmuşdur. Bu dəvə böyüyüb minilməli yaşa çatmış olsa da, o, yenə həmin diş dəvənin balası sayılır. Demək, Rəsulullah ﷺ ancaq doğru söz söyləyərək zarafat etmişdir.

³ Bu hədisi Əbu Davud (4998) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

۱۳۴ - بَابُ الْمِرَاحِ مَعَ الصَّبِيِّ

134-cü fəsil. Uşaqla zarafat etmək

۲۶۹ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو التَّيَّاحِ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لِيُخَالِطُنَا، حَتَّى يَقُولَ لِأَخٍ لِي صَغِيرٍ: ((يَا أَبَا عُمَيْرٍ، مَا فَعَلَ التُّغَيْرُ؟))

(269) Ənəs ibn Malik ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ (hərdən) bizimlə zarafat edərdi. Nəhayət, (bir gün o) mənim balaca qardaşıma dedi: “Ey Əbu Umeyr, quşcuğaza nə oldu?”^{1,2}

۱/۲۷۰ - حَدَّثَنَا أَبُو سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي مُرَرٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ بِيَدِ الْحَسَنِ أَوْ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ثُمَّ وَضَعَ قَدَمَيْهِ عَلَى قَدَمَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: ((تَرَقَّى)).

(270/1) Əbu Hureyrə ؓ rəvayət edir ki: “Peyğəmbər ﷺ Həsənin yaxud Hüseynin əllərindən tutdu, ayaqlarını da öz ayağının üstünə qoyub (ona): “Qalx!” – dedi.”³

¹ Əbu İsa ət-Tirmizi demişdir: “Bu hədisdən belə nəticə çıxır ki, Peyğəmbər ﷺ *səhabələri ilə* zarafat edəmiş. Həmçinin, onun azyaşlı uşağa: “Ey Əbu Umeyr!” – deyə kunyə verməsi *bunun caiz olduğunu bildirir*. Hədis həm də ona dəlalət edir ki, uşağa oynamaq üçün quş vermək caizdir. Peyğəmbərin ﷺ ona: “Ey Əbu Umeyr, quşcuğaza nə oldu?” – deməsinin səbəbi bu idi ki, uşaq bu quşcuğazla oynayarkən quş ölmüş və uşaq buna görə kədərlənmişdir. Buna görə də, Peyğəmbər ﷺ onunla zarafat edib ona: “Ey Əbu Umeyr, quşcuğaza nə oldu?” – demişdir” (Şəmailun-Nəbi, 236). Habelə, İbn Həcər bu hədisi izah edərkən demişdir: “Bu hədisdə çoxlu faydalar vardır. Neçə-neçə əsərlər yazmış, habelə, şafii fəqihlərindən olmuş və İbnul-Qas ləqəbi ilə tanınmış Əbul-Abbəs ət-Təbəri ayrıca bir kitabda bu hədisi müxtəlif isnadlarla rəvayət etmiş və bu hədisdən çıxarılmış nəticələri zikr etmişdir. İbnul-Qas həmin kitabın əvvəlində: “Bəzi adamlar mühəddislərin heç bir faydası olmayan hədislər rəvayət etdiklərini söyləmişlər” – demiş və Əbu Umeyrin bu hədisini misal göstərmişdir. Sonra davam edib: “Lakin onlar bilmirlər ki, bu hədisdə şəriət qanunlarına, İslam ədəblərinə və bir çox faydalı məsələlərə dəlalət edən altmış nəticə vardır” – demiş və həmin nəticələri qeyd etmişdir” (10/584).

² Bu hədisi Buxari (6778), Muslim (3215), Tirmizi (333), İbn Macə (3320) və Əhməd (3/114-115) rəvayət etmişdir.

³ 249-cu hədisə və onun qeydlərinə bax.

۱۳۵ - بَابُ حُسْنِ الْخُلُقِ

135-ci fəsil. Gözəl əxlaq¹

۲۷۰/۲ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَرزَةَ قَالَ: سَمِعْتُ عَطَاءَ الْكَيْخَارِيِّ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: ((مَا مِنْ شَيْءٍ فِي الْمِيزَانِ أَثْقَلُ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ)).

(270/2) Əbu Dərda رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Qiyamət günü qoyulacaq) tərəzidə gözəl əxlaqdan daha ağır gələn² bir şey yoxdur.”³

۲۷۱ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ ﷺ فَاحِشًا وَلَا مُتَفَحِّشًا، وَكَانَ يَقُولُ: ((خِيَارُكُمْ أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا)).

¹ Əxlaq deyildikdə, insanın mənəvi keyfiyyətini müəyyən edən, yaşadığı cəmiyyət və onu təşkil edən üzvləri ilə rəftarı və özünü aparma qaydası nəzərdə tutulur. Bu da, öz-özlüyündə iki qismə bölünür: gözəl əxlaq və pis əxlaq. Peyğəmbərimiz ﷺ Rəbbinə dua edib deyirdi: “Allahumməhdini li əhsən-il-əxlaqi lə yəhdi li əhsənihə illə ənt, vəsrif anni seyyiəhə lə yəsrifu anni seyyiəhə illə ənt! (Allahım, mənə ən gözəl əxlaq nəsis et! Onun ən gözəlini ancaq Sən bəxş edə bilərsən. Onun pisindən məni uzaq et! Məni onun pisindən ancaq Sən uzaqlaşdırı bilərsən!)” (Səhih Muslim, 1/534). Əxlaqın gözəl yaxud pis olması qəlbə bağlıdır. Qəlbi yaxşı olan kimsənin əxlaqı da yaxşı olar, qəlbi pis olan kimsənin əxlaq da pis olar.

² 237-ci hədisin qeydlərinə bax. Bu, dəlildir ki, əməllər tərəzidə çəkiləcək. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, tərəzidə ən ağır gələcək əməl tövhid – “Lə ilahə illəllah” olacaq. Tövhidsiz gözəl əxlaqın heç bir faydası yoxdur. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Kim də Axi-rəti istəsə, mömin olaraq bütün qəlbi ilə ona can atsa, onların səyi məmnuniyyətlə qəbul olunar” (əl-İsra, 19); digər ayədə O, buyurur: “Sənə və səndən əvvəlkilərə belə vəhy olunmuşdur: “Əgər şərik qoşsan, əməlin puç olacaq və mütləq ziyanə uğrayanlardan olacaqsan” (əz-Zumər, 65); başqa bir ayədə O, buyurur: “Biz onların etdikləri əməllərə baxdıqdan sonra onları sovrulmuş toz dənəciklərinə çevirərik” (əl-Furqan, 23).

³ Bu hədisi Əbu Davud (2/389), Əhməd (6/446; 448) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(271) Abdullah ibn Amr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ ədəbsiz və kobud olmamışdır.¹ O deyərdi: “Sizin ən xeyirliniz² əxlaqı ən gözəl olanınızdır!”³

۲۷۲- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ الْهَادِ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((أَحَبُّكُمْ إِلَيَّ، وَأَقْرَبُكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟)) فَسَكَتَ الْقَوْمُ، فَأَعَادَهَا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، قَالَ الْقَوْمُ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: ((أَحْسَنُكُمْ خُلُقًا)).

(272) Amr ibn Şueyb atasından, o da öz atasından Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişdir:⁴ “Sizlərdən mənə ən sevimli olan və Qiyamət günü mənə ən yaxın yerdə oturan kimsələr barədə sizə xəbər verimmi?” Camaat susdu. O, bunu iki və ya üç kərə təkrar etdi. Camaat: “Bəli, ya Rəsulullah!” – dedikdə, o buyurdu: “Əxlaqı ən gözəl olanınızdır!”⁵

¹ Bu da Peyğəmbərin ﷺ əxlaqının kamil olduğuna dəlalət edir. Abdullah ibn Amr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ bu sözlə müsəlmanları Peyğəmbər ﷺ kimi olmağa çağırır.

² Burada “sizin” deyildikdə, möminlər nəzərdə tutulur. Belə ki, kafirin gözəl əxlaq sahibi olması ona heç bir fayda verməyəcək. Və “ən xeyirliniz” kəlməsi də dəlildir ki, möminlərin Allah yanında olan dərəcələri fərqlidir, yəni əxlaqına görə onların bir qismi digərlərindən üstündür.

³ Bu hədisi Buxari (4/121) və Muslim (7/78) rəvayət etmişdir.

⁴ Bu hədisi Əhməd (2/189) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadis-Səhihə” əsərində (792) onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Gözəl əxlaq yalnız iki şərtlə qəbul olur: Allah üçün və Peyğəmbərin ﷺ Sünnəsinə müvafiq olduqda. Demək, Allahın rızasını qazanmaq məqsədilə Peyğəmbərin ﷺ yolunu gedən əxlaqlı mömin Qiyamət günü ədəbsiz, kobud mömindən üstün olacaq. Təəssüflər olsun ki, bəzi müsəlmanlar özünün gözəl dini və nümunəvi Peyğəmbəri ﷺ olduğu halda, özünü qeyri-müsəlmanlara oxşatmağa çalışır. Belələri barədə Peyğəmbərimiz ﷺ demişdir: “Kim özünü bir qövmə oxşadarsa, o kimsə onlardan sayılır” (Sunən Əbu Davud, 4031; Səhih əl-Cami, 2831). İndiki müsəlmanlar istər saç düzümlərində, istər geyimlərində, istərsə də başqa işlərdə kafirlərə oxşamağa can atır və bununla da onları razı salacaqlarını güman edirlər. Halbuki, Uca Allah Quranda kafirlərin müsəlmanlardan heç vaxt razı qalmayacaqlarını xəbər verir: “Sən yəhudilərin və xaçpərəstlərin dininə təbə olma-

۲۷۳- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ)).

(273) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Mən ancaq gözəl əxlaqi dəyərləri kamilləşdirmək üçün¹ göndərilmişəm.”²

۲۷۴- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: مَا حُبِّرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا، مَا لَمْ يَكُنْ إِثْمًا، فَإِذَا كَانَ إِثْمًا كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ، وَمَا انْتَقَمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِنَفْسِهِ، إِلَّا أَنْ تُنْتَهَكَ حُرْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى، فَيَنْتَقِمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا.

(274) Aişə رəvayət deyir ki, Peyğəmbərə ﷺ iki şeydən birini seçmək təklif edildikdə, – günah işlər istisna olmaqla, – həmişə daha asan olanı seçərdi.³ Təklif olunan həmin şey günah iş olduqda isə o, bundan ha-

yınca, onlar səndən razı qalmayacaqlar. De: “Yalnız Allahın haqq yolu doğru yoldur!” Əgər sənə gələn elmdən sonra onların istəklərinə uysan, səni Allahdan nə bir qoruyan, nə də bir xilas edən olar” (əl-Bəqərə, 120).

¹ Muhəmməd ﷺ peyğəmbər göndərildiyi zaman cəmiyyətdə həm gözəl, həm də pis əxlaq mövcud idi. Peyğəmbər ﷺ bunlardan gözəl olanı təsdiqləmiş, pis olanı isə qadağan etmişdir. Həmçinin, Muhəmməd ﷺ əvvəlki peyğəmbərlərin gətirdiyi gözəl əxlaqı təmizləmişdir.

² Bu hədisi Əhməd (2/318), İbn Səd (Təbəqat, 1/192), Hakim (Mustədrək, 2/613) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (45) onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Allah sizin üçün çətinlik deyil, asanlıq istəyir” (əl-Bəqərə, 185); digər ayədə O, buyurur: “Sizə özünüzdən elə bir Elçi gəldi ki, sizin əziyyətdə düşməyiniz ona ağır gəlir. O sizə qarşı qayğıkeş, möminlərə şəfqətli, rəhmli” (ət-Tovbə, 128). Bu dəlillərdən aydın olur ki, dində daha asan olan əməlləri seçmək Allahın və Onun rəsulunun ﷺ bəyəndiyi əməllərə aiddir. Məsələn, həcc ziyarətinə piyada da getmək olar, miniklə də. Lakin miniklə getmək daha asan və daha əfzəldir. Ənəs rə-

çox çəkinərdi. Peyğəmbər ﷺ öz nəfsinə görə heç kəsdən intiqam almamışdır.¹ Yalnız Uca Allahın qoyduğu qanunlar pozulduqda, Allaha ﷻ görə intiqam alardı.”²

۲۷۵- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ زَيْدٍ، عَنْ مَرْثَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَخْلَاقَكُمْ، كَمَا قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَزْوَاجَكُمْ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُعْطِي الْمَالَ مَنْ أَحَبَّ وَمَنْ لَا يُحِبُّ، وَلَا يُعْطِي الْإِيمَانَ إِلَّا مَنْ يُحِبُّ، فَمَنْ ضَنَّ بِالْمَالِ أَنْ يُنْفِقَهُ، وَخَافَ الْعَدُوَّ أَنْ يُجَاهِدَهُ، وَهَابَ اللَّيْلَ أَنْ يُكَابِدَهُ، فَلْيُكْثِرْ مِنْ قَوْلٍ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ.

(275) Abdullah (ibn Məsud) رضي الله عنه demişdir: “Uca Allah ruzini sizin aranızda bölüşdürdüyü kimi, əxlaqı da sizin aranızda bölüşdürmüşdür.”³ Uca Allah mal-dövləti sevdiyinə də verir, sevmədiyinə də.⁴ İmanı isə yal-

vayət edir ki, *bir dəfə* Peyğəmbər ﷺ ixtiyar bir qocanın, öz oğlanlarının qoluna girib getdiyini gördü və: “Ona nə olub?” – deyə soruşdu. *Qocanın* oğlanları dedilər: “O, *Məkkəyə* piyada getməyi nəzir etmişdir.” Peyğəmbər ﷺ: “Allah onun öz canına əziyyət verməyinə möhtac deyildir” – dedi və ona miniyə minməyi əmr etdi (Səhih əl-Buxari, 1865).

¹ Bu da Peyğəmbərin ﷺ kamil əxlaq sahibi olduğunu bir daha sübuta yetirir. Belə ki, o, insanların təqşirindən keçər və onlara mərhəmət göstərərdi.

² Bu hədisi Buxari (3367), Muslim (2327), Əbu Davud (4785), Nəsai (9163) və Əhməd (2/902) rəvayət etmişdir.

³ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Biz dünya həyatında onların dolanışıklarını aralarında bölüşdürdük”** (əz-Zuxruf, 32); digər ayədə O, buyurur: **“Yer üzündə elə bir canlı yoxdur ki, onun ruzisini Allah verməsin”** (Hud, 6). Demək, ruzini Allahdan dilədiyimiz kimi, əxlaqı da Allahdan diləməyimiz gərəkdir. Neçə-neçə hədislərdə Peyğəmbərin ﷺ Allahdan gözəl əxlaq dilədiyi və pis əxlaqdan Allaha sığındığı varid olmuşdur. Çünki bu gözəl nemət Allahın Əlindədir və Allah onu dilədiyinə bəxş edir. Və necə ki, ruzi qazanmaq üçün iki şərtə riayət etmək – Allaha təvəkkül etmək və ruzi dalınca getmək vacibdirsə, eləcə də, gözəl əxlaq sahibi olmaq üçün iki şərtə əməl etmək gərəkdir: birincisi, gözəl əxlaq sahibi olmaq üçün Allaha dua etmək; ikincisi isə gözəl əxlaqa yiyələnməyə səy göstərmək – Allahın və Onun peyğəmbərinin ﷺ buyuruqlarını yerinə yetirmək və qadağan etdiyi əməllərdən çəkinmək.

⁴ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Biz hamıya – onlara da, bunlara da Rəbbinin nemətindən veririk. Rəbbinin neməti heç kəsə qadağan deyildir. Bax gör dünyada onların**

nız sevdiyi adama verir.¹ Kim malını xərcləməyə xəsislik etsə, düşmənlə cihad etməkdən qorxsə, gecə (namazına qalxmağa) tənbellik edərsə,² qoy “Lə iləhə illəllah, subhanəllah, əlhəmdulilləh, Allahu əkbər” – desin.³

birini digərindən necə üstün etdik. Axirətdə isə daha böyük dərəcələr və daha böyük üstünlüklər vardır” (əl-İsra, 20-21).

¹ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Allah sizə imanı sevdirmiş, onu qəlbinizə gözəl göstərmiş, sizdə küfrə, günaha və asi olmağa qarşı nifrət oyatmışdır” (əl-Hucurat, 7); digər ayədə O, buyurur: “*Bəziləri müsəlman olduqlarına görə sənə minnət qoyurlar. De: “Müsəlman olmusunuz deyə mənə minnət qoymayın! Əgər doğru danışanlarsınızsa, bilin ki, əslində Allah sizi imana gətirməklə sizə mərhəmət göstərmişdir!”* (əl-Hucurat, 17).

² Yəni mömin adam bu ibadətləri yerinə yetirməkdə zəiflik göstərdiyi zaman bu zikrləri yerinə yetirməlidir ki, zikrlər sayəsində onun fəallığı artsın. Bəziləri bu qəbildən olan hədisləri başqa cür başa düşür, düşünür ki, bu zikrləri etmək hədisdə qeyd edilmiş ibadətləri əvəz edir. Yəni əgər adam malını Allah yolunda xərcləməyə xəsislik edərsə, Allah yolunda vuruşmaq istəmirsə, gecə namazını qılmağa tənbellik edərsə, onda qoy bunları “Lə iləhə illəllah, subhanəllah, əlhəmdulilləh, Allahu əkbər” zikrləri ilə əvəz etsin. Əlbəttə ki, bu yanlış fikirdir. Allahı zikr etmək xüsusunda varid olmuş başqa bir hədisdə Abdullah ibn Busr ؓ rəvayət etmişdir ki, bir nəfər Peyğəmbərə ﷺ: “Ya Rəsulullah, İslam ayinlərinin çoxluğu mənə ağır gəlir. Mənə elə bir şey öyrət ki, ondan bərk-bərk yapışım” – demiş, o da ona belə buyurmuşdur: “Çalış dilin daim Allahı zikr etməklə islah qalsın” (Sunən ət-Tirmizi, 5/458; Səhih əl-Cami, 7700). Məgər bu adam İslam ayinlərini yerinə yetirməmək xüsusunda Peyğəmbərdən ﷺ rüsxət tələb edir? Yoxsa ondan bu ayinləri asanlaşdırmaq üçün ona yol göstərməyini xahiş edir? Əlbəttə ki, ikincisi qəsd edilir. Demək, zikr etmək mömin adamı yaxşı işlər görməyə təşviq edir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (2714) bu hədisin “səhih”, üstəlik, “mərfu” hökmündə olduğunu demişdir.

۱۳۶ - بَابُ سَخَاوَةِ النَّفْسِ

136-cı fəsil. Nəfsin səxavətli olması¹

۲۷۶ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنِ الْمُعَقَّاعِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، وَلَكِنَّ الْغِنَى عَنِ النَّفْسِ)).

(276) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Zənginlik, var-dövlətin çoxluğu ilə bağlı deyil, əsl zənginlik nəfsin zəngin olmasıdır.³”

¹ Burada “səxavətli olmaq” deyildikdə, təkcə mal-dövlət xərcləmək xüsusunda əliaçıq olmaq yox, bununla yanaşı, hər bir xeyirxah işdə comərdlik göstərmək və genişürəkli olmaq nəzərdə tutulur. Belə ki, İslam dinini insanlara təbliğ etmək, onlarla gözəl əxlaqla rəftar etmək, onlara mərhəmət göstərmək və başqa bu kimi xeyirxahlıqlar da səxavətə aid edilir. Bu gözəl xislətə nail olmaq üçün isə bunu Allahdan diləmək, buna nail olmağa səy göstərmək və bu xüsusda deyilənləri öyrənib bunlara əməl etmək, gündəlik olaraq nəfsi səxavətli olmağa öyrəşdirmək gərəkdir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Elmə, yalnız onu öyrənməklə, həlimliyə də, yalnız mülayim davranmaqla yiyələnmək olar. Kim xeyir əldə etməyə səy göstərərsə, ona nail olar. Habelə, kim şər əməldən çəkinərsə, ondan qorunar” (Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 342); başqa bir hədisdə o, demişdir: “Sənə fayda verəcək işlərlə məşğul ol və Allahdan kömək dilə” (Səhih Muslim, 4816). İslam alimləri səxavətli olmaq barədə neçə-neçə faydalı əsərlər yazmışlar. İmam əl-Acurrinin “Ədəbun-Nufus” əsərini misal çəkmək olar. Bu əsər kiçik həcmli olsa da, özündə çox faydalı və nəfsi tərbiyə edəcək hədisləri cəm edir.

² Bu hədisi Buxari (6446), Muslim, 2467, Tirmizi (2373), İbn Macə (4127) və Əhməd (2/261) rəvayət etmişdir.

³ İbn Bəttal demişdir: “Əsl zənginlik, var-dövlətin çoxluğu ilə əlaqədar deyil. Çünki bir çoxlarına Allah var-dövlət bəxş etdikdə, onlar özlərinə verilmiş bu nemətə qane olmur, əksinə, onu artırmağa can atır və bu mal-dövlətin haradan gəldiyinin fərqi nə var-mırlar. Beləsi var-dövlətə həris olduğundan, əslində kasıba bənzəyir. Çünki əsl zənginlik nəfsin zənginliyidir. Demək, kim özünə verilən nemətlərə qane olsa, razı qalıb şükür etsə, habelə, mal-dövlətinin artmasına həris olmasa və onun dalınca qaçmasa, əsl zəngin hesab edilir” (Tohfətul-Əhvəzi). Hədislərin birində Əbu Zərr رضي الله عنه rəvayət edir ki, bir dəfə Peyğəmbər ﷺ mənə dedi: “Ey Əbu Zərr, sən var-dövlətin çox olmasını zənginlikmi hesab

۲۷۷- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: خَدَّمْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَشْرَ سِنِينَ، فَمَا قَالَ لِي: ((أَفِّ))، قَطُّ، وَمَا قَالَ لِي لَشَيْءٍ لَمْ أَفْعَلْهُ: ((أَلَا كُنْتَ فَعَلْتَهُ؟)) وَلَا لَشَيْءٍ فَعَلْتَهُ: ((لَمْ فَعَلْتَهُ؟))

(277) Ənəs رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ deyir ki, mən Peyğəmbərə ﷺ on il xidmət etdim. O, mənə heç vaxt: “Uf” – demədi. Yerinə yetirmədiyim bir işə görə: “Bunu yerinə yetirməli deyildinmi?” – demədi. Elədiyim bir işə görə də: “Nə üçün belə etdin?”¹ – demədi.²

۲۷۸- حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الاسْوَدِّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو قَالَ: حَدَّثَنَا سَحَّامَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَصَمِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ رَحِيمًا، وَكَانَ لَا يَأْتِيهِ أَحَدٌ إِلَّا وَعَدَهُ، وَأَنْجَزَ لَهُ إِنْ كَانَ عِنْدَهُ، وَأُفِيَمَتِ الصَّلَاةُ، وَجَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ فَأَخَذَ بِثَوْبِهِ فَقَالَ: إِنَّمَا بَقِيَ مِنْ حَاجَتِي يَسِيرَةٌ، وَأَخَافُ أَنْسَاهَا، فَقَامَ مَعَهُ حَتَّى فَرَغَ مِنْ حَاجَتِهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ فَصَلَّى.

edirsən?!” Mən dedim: “Bəli, ya Rəsulullah!” O soruşdu: “Sən var-dövlətin az olmasını kasıblıqımı hesab edirsən?!” Yenə dedim: “Bəli, ya Rəsulullah!” Onda Peyğəmbər ﷺ belə buyurdu: “Əsl zənginlik, qəlbin zənginliyi, kasıblıq isə qəlbin kasıblığıdır” (Səhih İbn Hibban, 85; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 827). Qəlbin zəngin olması üçün isə Peyğəmbərimizin ﷺ bizə etdiyi nəsihətə riayət etməyimiz gərəkdir. O, demişdir: “Özünüzdən yuxarı səviyyədə olanlara yox, aşağı səviyyədə olanlara baxın! Bu, Allahın sizə bəxş etdiyi nemətə nankorluq etməməiniz üçün daha uyğundur” (Səhih Muslim, 7619). Var-dövlətə həris olmağın nə qədər təhlükəli olduğu barədə isə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Vallahı, mən sizin yoxsulluğa məruz qalacağınızdan qorxmuram. Lakin mən sizdən əvvəlkilərə genbol həyat nəşib edildiyi kimi, sizə də firavan bir həyat nəşib edilməsindən, bu səbəbdən də, əvvəlkilər tək sizin də bir-birinizlə rəqabət aparmağınızdan və dünya malının onları məhv etdiyi kimi, sizi də məhv etməsindən qorxuram” (Səhih əl-Buxari, 3158). Bu hədislərdən aydın olur ki, nəfsin səxavətli olması, var-dövlətin çox və ya az olmasından asılı deyil, əksinə, bu, qəlbin zənginliyinə bağlıdır. Belə ki, qəlbi zəngin olan adam Allahın ona verdiyi nemətlərə qane olur.

¹ Peyğəmbərin ﷺ öz xidmətçisinə heç vaxt “Uf” deməməsi yaxud “Bunu yerinə yetirməli deyildinmi?” və ya “Nə üçün belə etdin” deyərək ona etiraz etməməsi onun nə dərəcədə böyük əxlaq sahibi, habelə, nəfsinin olduqca zəngin olduğunu bir daha sübuta yetirir.

² Bu hədisi Buxari (5691), Muslim (2330), Əbu Davud (4773), Tirmizi (2016) və Əhməd (3/101) rəvayət etmişdir.

(278) Ənəs ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ rəhmli idi.¹ O, (ehtiyacdən dolayı) onun yanına gələn hər kəsə söz verər, sonra da imkan daxilində verdiyi sözə əməl edərdi.² (Bir gün) namaza iqamə verildiyi zaman bir bədəvi gəlib onun ətəyindən tutdu³ və dedi: “Mənim bir az ehtiyacım var, qorxuram yadımdan çıxa.” Onda Peyğəmbər ﷺ gedib onun ehtiyacını ödədi, sonra da qayıdıb namazı qıldırdı.”⁴

¹ Uca Allah onu Quranda belə vəsf edir: **“Sizə özünüzdən elə bir Elçi gəldi ki, sizin əziyyətdə düşməyiniz ona ağır gəlir. O, sizə qarşı qayğıkeş, möminlərə şəfqətli, rəhmli-dir”** (ət-Tovbə, 128). Qəlbin mərhəmətli olması onun zəngin və səxavətli olmasına gətirib çıxarır və belə qəlb sahibi həmişə yaxşılıq etməyə çalışır.

² Peyğəmbər ﷺ ehtiyacı olan kimsəni əliboş qaytarmaz, istədiyini ona verər, yaxud ona xoş söz deyər. Peyğəmbərin ﷺ olduqca əliaçıq olduğu bir çox hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır. Həmin hədislərin birində rəvayət edilir ki, Səhl ؓ demişdir: *“Bir dəfə bir qadın Peyğəmbərə ﷺ haşiyələnmiş parçadan tikilmiş bir bürüncək gətirdi və ona: “Mən bunu öz əllərimlə toxumuşam və gətirmişəm ki, onu sənə geyindirir” – dedi. Peyğəmbər ﷺ ehtiyac üzündən bürüncəyi götürdü, sonra da onu geyib bizim yanımıza gəldi. Səhabələrdən biri onu tərifləyib: “Nə gözəl bürüncəkdir, onu mənə bağışla!” – dedi. Camaat da ona: “Sən yaxşı iş görmədin. Axı, Peyğəmbər ﷺ onu ehtiyac üzündən geyinmişdi. Sən bilə-bilə ki, o, heç kəsə “yox” demir, bunu ondan istədin” – dedi. Onda həmin adam belə cavab verdi: “Vallahi ki, mən bunu ondan geyinmək üçün istəmədim. Mən bu bürüncəyi ondan ona görə istədim ki, bu, mənim kafənim olsun.” Səhl dedi: “(Axırda) həmin bürüncək onun kafəni oldu” (Səhih əl-Buxari, 1277).*

³ Diqqət edin, iqamə verildiyi zaman, səhabələr cərgəbəcərgə namaza düzöldükləri bir vaxt, bədəvi ərəb Peyğəmbərə ﷺ yaxınlaşır, məscidin içində ondan yardım istəyir, Peyğəmbər ﷺ də ona mərhəmət göstərir, gedib onun ehtiyacını ödəyir. Digər bir hədisdə rəvayət edilir ki, Ənəs ؓ demişdir: *“Bir dəfə namaza iqamə verildi, Peyğəmbər ﷺ isə hələ də məscidin bir tərəfində kiminləsə gizli söhbət edirdi. O namaz qılmaq üçün ayağa qalxanda səhabələrdən bəziləri artıq yuxulamışdı”* (Səhih əl-Buxari, 642) Bu da onun olduqca səxavətli adam olduğunu bir daha sübuta yetirir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Allahın mərhəməti sayəsində sən onlarla mülayim rəftar etdin. Əgər sən kobud və daş qəlbli olsaydın, onlar hökmən sənə ətrafından dağılışırdılar”** (Ali-İmran, 159). İndiki müsəlmanların isə bəzisi belə adam görsələr, bəlkə də üstünə qışqıraraq onu məsciddən qovarlar.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədis-Səhihə” əsərində (2094) bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir.

۲۷۹- حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: مَا سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ شَيْئًا فَقَالَ: ((لا)).

(279) Cabir رحمته الله demişdir: “Peyğəmbərdən ﷺ bir şey istəniləndə, heç vaxt “yox”¹ deməzdi.”²

۲۸۰- حَدَّثَنَا فَرْوَةُ بِنْتُ أَبِي الْمَعْرَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: مَا رَأَيْتُ امْرَأَتَيْنِ أَجُودَ مِنْ عَائِشَةَ، وَأَسْمَاءَ، وَجُودُهُمَا مُخْتَلِفٌ، أَمَّا عَائِشَةُ فَكَانَتْ تَجْمَعُ الشَّيْءَ إِلَى الشَّيْءِ، حَتَّى إِذَا كَانَ اجْتِمَاعٌ عِنْدَهَا فَسَمَتْ، وَأَمَّا أَسْمَاءُ فَكَانَتْ لَا تُمْسِكُ شَيْئًا لِعَدٍ.

(280) Abdullah ibn əz-Zubeyr رحمته الله demişdir: “Mən Aişə və Əsmadan daha səxavətli qadın görməmişəm. Onların əliaçıqlığı fərqli idi. Aişə verəcəyi şeyləri əvvəlcə yığar, kifayət qədər yığıldıqdan sonra onu (kasıblara) paylayardı. Əsma isə ertəsi günə heç nə saxlamazdı.”³

¹ Yalnız üzürlü hallarda “yox” deyər, lakin bu kəlməni köməklik göstərməkdən imtina etmək məqsədilə deməz, əksinə, bunu deyərəkən üzrxahlıq edər, üstəlik, ehtiyac sahibinə vəziyyətdən çıxmağın yolunu göstərərdi. Necə ki, ondan minik istəyən kimsəyə demişdir: “Sənə verməyə heç nəyim yoxdur, lakin filankəsin yanına get, bəlkə o, sənə bir minik verdi” (242-ci hədisə bax).

² Bu hədisi Buxari (5687), Muslim (2311) və Əhməd (3/307) rəvayət etmişdir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۱۳۷ - بَابُ الشُّحِّ

137-ci fəsil. Tamahkarlıq

۲۸۱ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ أَبِي يَزِيدَ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ اللَّجَلِجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَا يَجْتَمِعُ عَبْدٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَدُخَانُ جَهَنَّمَ فِي جَوْفِ عَبْدٍ أَبَدًا، وَلَا يَجْتَمِعُ الشُّحُّ وَالْإِيمَانُ فِي قَلْبِ عَبْدٍ أَبَدًا)).

(281) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Bir adamın içində, Allah yolunda (cihadda) olan tozanaqla Cəhənnəm tüstüsü heç vaxt birləşə bilməz.¹ Eləcə də, bir bəndənin qəlbində tamahla iman heç vaxt birləşə bilməz.^{2,3}”

۲۸۲ - حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ مُوسَى هُوَ أَبُو الْمُغِيرَةِ السُّلَمِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَالِبٍ هُوَ الْخُدَّائِيُّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((حَصَلَتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ: الْبُحْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ)).

¹ Bu hədis Allah yolunda olan cihadın fəzilətinə dəlalət edir. Bundan aydın olur ki, özünü göstərmək və ad-san qazanmaq məqsədilə vuruşan kimsəyə vuruşmağının heç bir faydası olmayacaq. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qiyamət günü üç sinif insan ilk sorğu-suala çəkilənlərdən olacaqdır. Şəhid Allahın hüzuruna gətiriləcək və Allah ona bəxş etdiyi nemətlər haqqında xəbər verdikdən sonra deyəcək: “Bu nemətlərin müqabilində nə etmişən?” O: “Sənin yolunda vuruşub şəhid olmuşam” – deyər cavab verəcək. Allah isə ona belə buyuracaq: “Yalan danışsın! Sənə “qəhrəmandır” – desinlər deyər vuruşmusan. Ona da artıq nail olmusan.” Sonra əmr olunacaq və onu üzüstə sürükləyib Cəhənnəmə atacaqlar...” (Sunən ət-Tirmizi, 2382).

² Tamahkar olmayan mömin barədə Uca Allah belə buyurur: **“Bacardığınız qədər Allahdan qorxun. Peyğəmbərə qulaq asıb itaət edin və malınızdan öz xeyriniz üçün xərcləyin. Nəfsinin tamahından qorunanlar nicat tapanlardır”** (ət-Təğabun, 16). Qeyd edək ki, burada söhbət imanın kamilliyindən gedir. Və əgər adam tövhid xüsusunda tamahkarlıq edərsə, yəni Tək Allaha iman gətirməkdən boyun qaçırar və başqa ilahları Ona tay tutarsa, bu tamahkarlıq onun qəlbinə qaplayar və o, imandan məhrum olar.

³ Bu hədisi Əhməd (2/256) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(282) Əbu Səid əl-Xudri رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “İki xislət var ki, bunlar mömində cəm ola bilməz: xəsislik və pis əxlaq.”¹

۲۸۳- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ، فَذَكَرُوا رَجُلًا، فَذَكَرُوا مِنْ خُلُقِهِ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ قَطَعْتُمْ رَأْسَهُ أَكُنْتُمْ تَسْتَطِيعُونَ أَنْ تُعِيدُوهُ؟ قَالُوا: لَا، قَالَ: فَيَدُّهُ؟ قَالُوا: لَا، قَالَ: فَارْجُلُهُ؟ قَالُوا: لَا، قَالَ: فَإِنَّكُمْ لَا تَسْتَطِيعُونَ أَنْ تُعِيدُوا خُلُقَهُ حَتَّى تُغَيِّرُوا خُلُقَهُ، إِنَّ النُّطْفَةَ لَتَسْتَقِرُّ فِي الرَّحِمِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، ثُمَّ تَنْحَدِرُ دَمًا، ثُمَّ تَكُونُ عِلْقَةً، ثُمَّ تَكُونُ مُضْغَةً، ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ مَلَكًا فَيَكْتَبُ رِزْقَهُ وَخُلُقَهُ، وَشَقِيًّا أَوْ سَعِيدًا.

(283) Abdullah ibn Rəbiə demişdir:² “(Bir gün) biz Abdullahın³ yanında ikən (oradakılardan bəziləri) bir nəfər barədə söhbət açıb, onun əxlaqından danışdılar. Abdullah dedi: “Bir deyin görüm, əgər siz onun başını kəssəniz, onu yenidən öz yerinə qaytara bilərsinizmi?” Onlar: “Xeyr!”– deyə cavab verdilər. Abdullah dedi: “Bəs, əlini necə?” Onlar yenə: “Xeyr!”– deyə cavab verdilər. Abdullah dedi: “Bəs, ayağını necə?” Onlar yenə: “Xeyr!”– deyə cavab verdilər. Abdullah dedi: “Siz onun xilqətini dəyişməyincə, əxlaqını dəyişə bilməzsiz!”⁴ Çünki nutfə ana bətnində qırx gün qaldıqdan sonra qana çevrilir, sonra qan laxtası olur, daha sonra da ət parçasına çevrilir. Sonra Allah bir mələk göndərir. O da onun ruzisini, əxlaqını, bədbəxt və ya xoşbəxt olacağını yazır.”⁵

¹ Bu hədisin isnadında keçən Sədəqə ibn Musanın hafizəsi zəif olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

³ Burada “Abdullah”– deyildikdə, məşhur səhabə İbn Məsud nəzərdə tutulur.

⁴ İbn Məsud ﷺ demək istəyir ki, əxlaqın düzəlməsi və ya korlanması Allahın iradəsi altındadır. Demək, mömin adam əxlaqının düzəlməsi üçün çalışmalı və onun düzəlməsini Allahdan diləməlidir (275-ci hədisə bax).

⁵ İmam Buxarinin “Səhih”indəki hədisdə səhabə “əcəli” sözünü də qeyd etmişdir. Həmin hədisdə Abdullah ibn Məsud ﷺ demişdir: “Doğru danışan və doğruluğu təsdiq edilmiş Rəsulullah ﷺ bizə belə bir hədis danışmışdır: “Sizlərdən hər kəs anasının bətnində xəlp edilərkən ilk qırx gün ərzində nutfə halında, sonrakı qırx gündə qan laxtası, daha sonrakı qırx gündə isə ət parçası olur. Sonra Allah onun yanına bir mələk göndərir. Bu mələyə dörd şey yazmaq əmr edilir və ona: “Bu uşağın əməlini, ruzisini, əcəlini, bədbəxt və ya xoşbəxt olacağını yaz!”– deyilir. Sonra ona ruh üfürülür...” (Səhih əl-Buxari, 3208).

۱۳۸ - بَابُ حُسْنِ الْخُلُقِ إِذَا فَقُّهُوا

138-ci fəsil. Şəriəti anlayan¹ gözəl əxlaq sahibləri

۲۸۴ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا الْفَضِيلُ بْنُ سُلَيْمَانَ التَّمِيمِيُّ، عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ بْنِ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِنَّ الرَّجُلَ لَيُذْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةً الْقَائِمِ بِاللَّيْلِ)).

(284) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Həqiqətən, adam² öz gözəl əxlaqı ilə gecə namaz qılan bir kimsənin dərəcəsinə yüksəlir.”^{3,4}

¹ Fəslin ünvanında keçən “fiqh” kəlməsi lüğəti mənada anlama, başa düşmə deməkdir. Bu kəlmənin istilahi mənasına gəldikdə isə bu həm əqidə, həm də əməl baxımından Allahın dinini, habelə, onun hökmlərini anlamaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, fiqh deyildikdə təkcə insanların əməlləri və buna aid əhkamlar nəzərdə tutulmur. Əksinə, buna əqidə ilə bağlı əhkamlar da aid edilir. Hətta bəzi alimlər demişlər: “Əqidə elmi ən böyük fiqhdır!” Bu söz həqiqətdir. Çünki məbuda yalnız Onun vəhdaniyyətini tanımaqla düzgün ibadət etmək olar. Əks təqdirdə, insan tanımadığına necə ibadət edə bilər?! Fiqh: ibadət və digər əhkamlardan bəhs edən elmdir. Bu elm hər bir müsəlmana ibadətləri düzgün yerinə yetirməyə, bununla da dünya və Axirətdə səadətə qovuşmağa kömək edir. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah kimə xeyir nəsim etmək istəsə, ona dini başa düşməyi müyəssər edər!” (Səhih əl-Buxari, 71). Müəllif bu fəsilə belə ünvan qoymaqla gözəl əxlaqın və dində fəqih olmağın bir insanda cəm olmasının böyük bir fəzilət olduğunu bildirir. Bu xüsusda insanlar dörd sinifə bölünürlər: İslamı anlayan və əxlaqı gözəl olanlar, İslamı anlayan, lakin əxlaqı pis olanlar, İslamı anlamayan, ancaq əxlaqı gözəl olanlar və bir də əxlaqı gözəl olan, lakin müsəlman olmayanlar.

² Başqa bir rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mömin adam öz gözəl əxlaqı ilə *gündüz* oruc tutub, *gecə* namaz qılan kimsənin dərəcəsinə yüksəlir” (Səhih ət-Tərgib vət-Tərhib, 2643).

³ İslam alimləri bunu belə izah etmişlər: “Gecə qalxıb ibadət edən, Allahı zikr edən və Onun kəlamını oxuyan mömin adam savabını Allahdan umaraq öz rahatlığından keçib nəfsi ilə cihad etdiyi kimi, insanlarla gözəl əxlaqla davranan kimsə də həmçinin, insanların fərqli davranışlarına səbir edib öz nəfsi ilə cihad etmiş olur.”

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadis-Səhihə” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۲۸۵- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ عليه السلام يَقُولُ: ((خَيْرُكُمْ إِسْلَامًا أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا إِذَا فُقِهُوا)).

(285) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, mən Əbul-Qasimin عليه السلام belə dediyini eşitdim: “İslamda sizin ən xeyirliniz¹ (şəriəti) başa düşüb əxlaqı ən gözəl olanınızdır.”²

۲۸۶- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي ثَابِتُ بْنُ عُبَيْدٍ قَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَجَلَّ إِذَا جَلَسَ مَعَ الْقَوْمِ، وَلَا أَفْكَةً فِي بَيْتِهِ، مِنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ.

(286) Sabit ibn Ubeyd demişdir: “Mən camaat yanında özünü ciddi aparan, evində isə zarafatlı olan Zeyd ibn Sabit³ kimi ikinci bir adam görməmişəm.”⁴

۲۸۷- حَدَّثَنَا صَدَقَةُ قَالَ: أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: أَيُّ الْأَدْيَانِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ؟ قَالَ: ((الْحَنِيفِيَّةُ السَّمْحَةُ)).

¹ Peyğəmbərin ﷺ bu sözü dəlildir ki, möminlər İslamda xeyirli olmaq xüsusunda dərəcə baxımından bir-birindən fərqlənirlər, bir qismi digərilərindən üstündürlər. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Sonra, Kitabı qullarımız içərisindən seçdiklərimizə miras etdik. Onlardan kimisi özünə zülm edər, kimisi orta yol tutar, kimisi də Allahın izni ilə yaxşı işlərdə öndə gedər**” (Fatir, 32). Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İman altmış və bir neçə şöbədən ibarətdir. Həya da imanın şöbələrindəndir” (Səhih əl-Buxari, 9).

² Bu hədisi Əhməd (2/467, 469 və 481) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadis-Səhihə” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Zeyd ibn Sabit رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ məşhur səhabəsidir. Bu səhabə Peyğəmbərin ﷺ vəhy katiblərindən olmuşdur. Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ zamanında ənsardan olan dörd nəfər Quranı cəm etməklə məşğul idi: Ubeyy *ibn Kəb*, Muaz ibn Cəbəl, Əbu Zeyd və Zeyd ibn Sabit” (Səhih əl-Buxari, 3810).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

(287) İbn Abbas رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ rəvayət etmişdir ki, (bir dəfə) Peyğəmbər-dən ﷺ soruşdular: “Allaha ﷻ ən sevimli olan (din)¹ hansı dindir?” O, bu-yurdu: “Asan² və hənif olanıdır!”^{3”4}

۲۸۸- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ عُقَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: أَرَبُّعٌ خِلَالٍ إِذَا أُعْطِيَتْهُنَّ فَلَا يَضُرُّكَ مَا عُزِّلَ عَنْكَ مِنَ الدُّنْيَا: حُسْنُ خَلِيقَةٍ، وَعَقَافُ طُعْمَةٍ، وَصِدْقُ حَدِيثٍ، وَحِفْظُ أَمَانَةٍ.

(288) Abdullah ibn Amr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ demişdir:⁵ “Dörd xislət vardır ki, bun-lar sənə bəxş edilsə, dünyada itirdiyin şeylər sənə zərər yetirməz: gözəl əx-laqlı olmaq, təmiz ruzi qazanmaq, doğru danışmaq və əmanəti qorumaq.”^{6”}

¹ Burada “din” deyildikdə, dinin xislətlərindən ən sevimlisi nəzərdə tutulur.

² Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Dininizin ən xeyirli xisləti asan olanıdır” (Səhih əl-Cami, 3309).

³ Burada “hənif” deyildikdə, şirkdən uzaqlaşib TəkAllahlığa meyil etmək, tövhidə sa-rılmaq nəzərdə tutulur. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“De: “Həqiqətən, Rəbbim məni doğru yola, həqiqi dinə, hənif İbrahimin dininə yönəltdi. O heç vaxt müşriklərdən ol-mamışdı”** (əl-Ənam, 161).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

⁵ Bu əsəri Əhməd (2/172) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir. Bu rəvayət “mövquf” olsa da, əslində bu, Peyğəmbərin ﷺ sözüdür. (Bax: Musnəd, 2/177; Şobəul-İman, 4878; Ca-mi fil-Hədis, 546; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 733).

⁶ Bu hədis ticarət xüsusunda insanların əxlaqını düzəldən, böyük fəsadları aradan qaldıran, insanlar arasında xoş münasibət yaradan çox möhtəşəm bir hədisdir. Bu hədis, alış-verişlə məşğul olub qazanc əldə etmək istəyən hər bir müsəlmanı xeyir-bərəkət əldə etməyə çağırır. Hədisdə qeyd edilmiş dörd xislət ticarət əxlaqının əsası hesab edilir. Bu əsas olmadan ticarətdə xeyir-bərəkət əldə etmək qeyri-mümkündür. Çünki Peyğəmbər ﷺ burada “sənə zərər yetirməz” deyir. Demək, bu xislətlərdən biri olmadığı təqdirdə aparı-lan ticarət, sahibini ziyana salır. Odur ki, hər bir müsəlman tacir bu hədisi qulağında sırğa etməli və bu xislətləri yerinə yetirməlidir ki, xeyir-bərəkətə nail olsun. Hədisdə keçən bi-rinci xislət – “gözəl əxlaq” bu fəslin ünvanına aiddir. İkincisi, təmiz ruzi qazanmaqdır ki, bunun üçün adam halal qazanc əldə etməyə çalışmalı, üstəlik, haram və şübhəli şeylər-

۲۸۹- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: تَذُرُونَ مَا أَكْثَرَ مَا يُدْخِلُ النَّارَ؟ قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: ((الْأَجْوَفَانِ: الْفَرْجُ وَالْقَمَمُ، وَأَكْثَرُ مَا يُدْخِلُ الْجَنَّةَ؟ تَقْوَى اللَّهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ)).

(289) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ səhabələrindən soruşdu: “Heç bilirsiniz *adamın* Cəhənnəm oduna giriftar ediləcəyinə ən çox səbəb olan *amil* nədir?” Onlar dedilər: “Allah və Onun rəsulu daha yaxşı bilir!” O, dedi: “İki boşluq: cinsiyyət üzvü və ağız.”¹ (Yenə soruşdu): “Bəs Cənnətə girməyinə ən çox səbəb olan *amil* nədir?” (Sonra dedi): “Allah qorxusu və gözəl əxlaq!”^{2,3}

dən çəkinməlidir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Halal da bəllidir, haram da bəllidir. Bu ikisinin arasında şübhəli şeylər vardır. Kim şübhəli şeylərdən çəkinsə, dinini və namusunu qorumuş olar. Kim şübhəli şeylərə dalsa, *mal-qarasını* qoruğun kənarında otaran çoban kimi çox keçməz qoruğa düşər. Bilin ki, hər bir hökmdarın qoruğu vardır. Bilin ki, Allahın yer üzündəki qoruğu haram buyurduğu şeylərdir” (Səhih əl-Buxari, 52); başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Haramla bəslənmiş vücut Cəhənnəm oduna daha layiqdir” (Səhih əl-Cami, 4519). Üçüncüsü, doğru danışmaqdır. Bunun əksi yalan danışmaqdır ki, yalançının da işində bərəkət olmaz və o, axırda Cəhənnəmlik olar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Yalan *adamı* günah işlərə yönəldir. Günah işlər də *adamı* Cəhənnəmə aparır. Həqiqətən, adam o qədər yalan danışır ki, axırda Allah yanında yalançı sayılır” (Səhih əl-Buxari, 6094). Dördüncü xislət isə əmanəti qorumaqdır.

¹ Digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim mənə iki çənəsi və iki budu arasındakını qoruyacağına zəmanət verərsə, mən onun Cənnətə girəcəyinə zəmanət verərəm” (Səhih əl-Buxari, 6474).

² Hər kim bu iki xisləti özündə cəm edərsə, həm Allaha olan münasibətində, həm də insanlarla olan davranışında özünü islah etmiş olar. Bir zaman Peyğəmbər ﷺ Əbu Zərrə رضي الله عنه belə nəsihət etmişdir: “Harada olursan ol, Allahdan qorx. Pisliyin ardınca yaxşılıq et ki, bu yaxşılıq həmin pisliyi silib aparsın. Və bir də insanlarla gözəl əxlaqla davran” (Sunən ət-Tirmizi, 1987).

³ Bu hədisi Əhməd (2/291), Tirmizi (2004) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

۲۹۰- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْجَلِيلِ بْنُ عَظِيَّةٍ، عَنْ شَهْرٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ: قَامَ أَبُو الدَّرْدَاءِ لَيْلَةً يُصَلِّي، فَجَعَلَ يَبْكِي وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ أَحْسَنْتَ خُلُقِي فَحَسِّنْ خُلُقِي، حَتَّى أَصْبَحَ، قُلْتُ: يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ، مَا كَانَ دُعَاؤُكَ مُنْذُ اللَّيْلَةِ إِلَّا فِي حُسْنِ الْخُلُقِ؟ فَقَالَ: يَا أُمَّ الدَّرْدَاءِ، إِنَّ الْعَبْدَ الْمُسْلِمَ يَحْسُنُ خُلُقَهُ، حَتَّى يُدْخِلَهُ حُسْنُ خُلُقِهِ الْجَنَّةَ، وَيَسِيءُ خُلُقَهُ، حَتَّى يُدْخِلَهُ سُوءُ خُلُقِهِ النَّارَ، وَالْعَبْدَ الْمُسْلِمَ يُعْقَرُ لَهُ وَهُوَ نَائِمٌ، قُلْتُ: يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ، كَيْفَ يُعْقَرُ لَهُ وَهُوَ نَائِمٌ؟ قَالَ: يَقُومُ أَخُوهُ مِنَ اللَّيْلِ فَيَجْتَهِدُ فَيَدْعُو اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَيَسْتَجِيبُ لَهُ، وَيَدْعُو لِأَخِيهِ فَيَسْتَجِيبُ لَهُ فِيهِ.

(290) Ummu Dərda رضي الله عنها rəvayət edir ki, bir gecə Əbu Dərda namaz qılmaq üçün yuxudan qalxdı və səhərə qədər ağlaya-ağlaya: “Allahım, Sən məni gözəl biçimdə yaratdın, əxlaqımı da gözəl et!” – deyə dua etdi.¹ Mən soruşdum: “Ey Əbu Dərda! *Niyə* bütün gecəni gözəl əxlaq barədə dua etdin?” O, dedi: “Ey Ummu Dərda! Həqiqətən, müsəlman bəndə öz əxlaqını o qədər gözəlləşdirər ki, gözəl əxlaqı onu Cənnətə daxil edər. Habelə, öz əxlaqını o qədər pisləşdirər ki, pis əxlaqı onu Oda salar.² Müsəlman bəndənin yatanda belə günahları bağışlanır.”³ Mən soruşdum: “Ey Əbu Dərda! Axı yatanda onun günahları necə bağışlana bilər?” O, dedi: “*Müsəlman* qardaşı gecə vaxtı qalxıb namaz qılar, özü üçün Allaha ﷻ dua edər və duası qəbul olunar. Həmçinin, qardaşı üçün də dua edər və o da qəbul olunar.”⁴

¹ Hədisin isnadı “zəif” olsa da, Əbu Dərdanın ﷺ etdiyi bu dua “səhih”dir. Bu duanı onlara Peyğəmbər ﷺ öyrətməmişdir (Bax: “Musnəd Əhməd”, 1/403; “Səhih Tərgib vət-Tərhib”, 2657).

² Bu mənağa dəlalət edən bir çox hədislər varid olmuşdur (21-ci və 386-cı hədislərə bax).

³ Əbu Dərda ﷺ demək istəyir ki, əxlaqı gözəl olan müsəlman adam mömin qardaş və bacılarına yaxşılıq etdikcə onlar onun üçün Allahdan bağışlanma diləyir, ələlxüsus da gecə namazlarında onun üçün dua edirlər və beləliklə də, onun günahları bağışlanır.

⁴ Bu hədisin isnadında keçən Şəhr “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

٢٩١- حَدَّثَنَا أَبُو الثُّعْمَانِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكِ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ وَجَاءَتِ الْأَعْرَابُ، نَاسٌ كَثِيرٌ مِنْ هَاهُنَا وَهَاهُنَا، فَسَكَتَ النَّاسُ لَا يَتَكَلَّمُونَ غَيْرَهُمْ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعَلَيْنَا حَرْجٌ فِي كَذَا وَكَذَا؟ فِي أَشْيَاءٍ مِنْ أُمُورِ النَّاسِ، لَا بَأْسَ بِهَا، فَقَالَ: ((يَا عِبَادَ اللَّهِ، وَضَعَ اللَّهُ الْحَرْجَ، إِلَّا أَمْرًا اقْتَرَضَ أَمْرًا ظُلْمًا فَذَاكَ الَّذِي حَرْجٌ وَهَلَكٌ))، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتَتَدَاوَى؟ قَالَ: ((نَعَمْ، يَا عِبَادَ اللَّهِ، تَدَاوَوْا، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا لِيَضَعَ لَهُ شِفَاءً، غَيْرَ دَاءٍ وَاحِدٍ))، قَالُوا: وَمَا هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: ((الْهَرَمُ))، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا خَيْرُ مَا أُعْطِيَ الْإِنْسَانُ؟ قَالَ: ((خُلُقٌ حَسَنٌ)).

(291) Usamə ibn Şərik رضي الله عنه belə demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ yanında idim.¹ Həmin vaxt hər yandan onun yanına bədəvilər gəldi. Onlardan başqa hamı susmuşdu.² Onlar insanların etdikləri qəbahət sayılmayan bəzi işlər³ barədə soruşub dedilər: “Ya Rəsulullah, filan, filan işləri görməkdə bizə günah varmı?” O, dedi: “Ey Allahın qulları! Allah qəbahət-

¹ Burada söhbət həcc ziyarətindən gedir.

² Adətən, bədəvilər sual vermək üçün Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldikdə, səhabələr sevinər və sakitcə onların verəcəyi sualları dinləyərdilər. Bu xüsusda Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Bizə Peyğəmbərdən ﷺ hər hansı bir şey haqqında soruşmaq qadağan edilmişdi. Odur ki, çöl əhalisindən ağıllı bir adamın gəlib, qulağımız eşidə-eşidə Peyğəmbərə ﷺ sual verməsi bizə xoş gəlirdi” (Səhih Muslim, 102).

³ Təbəraninin nəql etdiyi rəvayətdə xəbər verilir ki, onlar Peyğəmbərdən ﷺ həccə aid olan əməllər barədə soruşmuşdular. Daha dəqiq desək, Qurban bayramı günü edəcəkləri əməllər – şeytana daş atmaq, qurban kəsmək, saç qırmaq, Kəbəni təvaf etmək, Səfa və Mərvə dağları arasında səy etmək barədə soruşdular. Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ vida həccində ona sual verən insanlar olduğuna görə Mina vadisində dayandı. Bir nəfər onun yanına gəlib dedi: “Bilmədim, qurban kəsməzdən əvvəl saçımı qırıxdırdım.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Eyib etməz, get, indi kəs!” Başqa birisi gəlib dedi: “Bilmədim, şeytana daş atmazdan əvvəl qurban kəsdim.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Eybi yoxdur, get, indi at!” Həmin gün Peyğəmbərdən ﷺ (qurban kəsmək, saç qırmaq, daş atmaq, təvaf etmək kimi həcc ayinlərindən) önə keçirilmiş və ya təxirə salınmış hansı bir şey haqqında soruşdularsa, o, sadəcə “Eybi yoxdur, get, indi et” – deyərək buyurdu” (Səhih əl-Buxari, 83).

ləri bağışlayır. Yalnız, o adam istisnadır ki, zülm edərək başqa birisinin qeybətini qırar.¹ Həmin adam günah qazanıb həlak olar." Onlar dedilər: "Ya Rəsulullah! Özümüzü müalicə edə bilərikmi?" O, dedi: "Bəli, ey Allahın qulları, özünüzü müalicə edin.² Allah ﷻ elə bir xəstəlik verməmişdir ki, onun dərmanını vermiş olmasın. Yalnız bir xəstəlikdən başqa." Onlar soruşdular: "Nədir o, ya Rəsulullah?" O, dedi: "Qocalıqdır."³ Onlar soruşdu-

¹ Başqasının haqqına girməyin haram olması barədə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: "Şübhəsiz ki, qanınız da, malınız da, namusunuz da sizə bu şəhərinizdə və bu ayınızda bu gününüzün haram olduğu kimi haramdır. Siz tezliklə Rəbbinizin hüsurunda duracaqsınız. O, sizdən əməlləriniz barədə soruşacaq. Diqqət edin! Məndən sonra azğınlığa düşüb, bir-birinizin boynunu vurmayın! Qoy, burada olanlar *əşitdiklərini* aramızda olmayanlara təbliğ etsinlər. Ola bilər ki, özlərinə təbliğ olunacaq kimsələrin bəzisi *mənim dediklərimi öz qulağı ilə* eşidənlərin bəzisindən daha yaxşı qavrasın" (Səhih əl-Buxari, 67 və 4406). Digər bir hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ vida həccində müsəlmanın qanının, malının və namusunun digər müsəlmanlara haram olduğunu açıqlayıb demişdir: "Bunlar dördüdür: heç kəsi Allaha şərik qoşmayın, Allahın haram buyurduğu cana haqsız yerə qəsd etməyin, zina etməyin və oğurluq etməyin!" (Səhih əl-Cami, 2640). Başqa bir hədisdə deyilir ki, ziyarət əsnasında o, demişdir: "Müsəlman o kəsdir ki, onun dilindən və əlindən başqa insanlara zərər dəyməsin. Mömin də o kəsdir ki, insanlar özlərinin qanına və mallarına görə ondan arxayın olsunlar" (Səhih Sunən ət-Tirmizi, 2627).

² Bu, dəlildir ki, xəstələndikdə dərman qəbul etmək, habelə, həkimə müraciət etmək, hətta rüqya (Sünnəyə uyğun ovsun) oxumaqla xəstəni müalicə etmək caizdir və bu əməllər Allaha təvəkkül etməyə zidd hesab edilmir.

³ Hər bir xəstəlik kimi qocalığı da insana verən Allahdır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: "**Sizi zəif bir şeydən yaradan, zəiflikdən sonra sizə qüvvət verən, qüvvətli olduqdan sonra zəiflik və qocalıq verən Allahdır**" (ər-Rum, 54). Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, müsəlmana üz vermiş hər bir xəstəliyin ona faydası vardır. Bu xüsusda rəvayət edilmiş hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Müsəlmana üz vermiş elə bir yorğunluq, elə bir naxoşluq, elə bir kədər, elə bir üzüntü, elə bir əziyyət, elə bir dərd, hətta, *ayağına* batan elə bir tikan yoxdur ki, onun sayəsində Allah *həmin* müsəlmanın günahlarını bağışlamasın" (Səhih əl-Buxari, 5642). Eləcə də, qocalığın möminə böyük xeyiri vardır. Bu xüsusda da Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: "İnsanların ən xeyirlisi ömrü uzun olub, yaxşı işlər görənidir" (Sunən ət-Tirmizi, 2499; Səhih əl-Cami, 3296). Allah bizə uzun ömür və can sağlığı nəsib etsin, habelə, bizləri ömrümüz boyu yaxşılıqlar etməyə müvəffəq etsin!

lar: “Ya Rəsulullah, insana bəxş edilən ən xeyirli şey nədir?” O, dedi: “Gözlə əxlaqdır.”¹

۲۹۲- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ، وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ، حِينَ يَلْقَاهُ جَبْرَيْلُ ﷺ، وَكَانَ جَبْرَيْلُ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ، يَغْرِضُ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْقُرْآنَ، فَإِذَا لَقِيَهُ جَبْرَيْلُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَجْوَدَ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ.

(292) İbn Abbas رحمته الله demişdir: “Rəsulullah ﷺ xeyirli işlər görməkdə insanların ən səxavətlisi idi.² Ramazan ayında Cəbrail عليه السلام ilə görüşdüyü zaman isə daha səxavətli olardı. Cəbrail Ramazan ayının hər gecəsində Rəsulullah ﷺ ilə görüşər və Rəsulullah ﷺ Quranı ona oxuyardı. Cəbrail Rəsulullahın عليه السلام yanına gəldikdə, Rəsulullah عليه السلام xeyirli işlər görməkdə, sərbəst əsən küləkdən daha çevik (və cəmərd) olardı.^{3/4}

۲۹۳- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((حُسْبَ رَجُلٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، فَلَمْ يُوْجَدْ لَهُ مِنَ الْخَيْرِ إِلَّا أَنَّهُ كَانَ رَجُلًا يُخَالِطُ النَّاسَ وَكَانَ مُوسِرًا، فَكَانَ يَأْمُرُ غُلَمَانَهُ أَنْ يَتَجَاوَزُوا عَنِ الْمُعْسِرِ، قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: فَنَحْنُ أَحَقُّ بِذَلِكَ مِنْهُ، فَتَجَاوَزَ عَنْهُ)).

(293) Əbu Məsud əl-Ənsari رحمته الله rəvayət edir ki, Rəsulullah عليه السلام demişdir: “Sizdən əvvəl yaşayan insanlardan birisi haqq-hesaba çəkildi, am-

¹ Bu hədisi İbn Macə (3436), Təbərani (Mocəmul-Kəbir, 467) rəvayət etmiş və Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Başqa bir hədisdə Peyğəmbər عليه السلام demişdir: “Uca Allah Səxavətlidir və səxavətli olanı sevər” (Sunən ət-Tirmizi, 2799; Səhih əl-Cami, 1744).

³ Bundan belə nəticə çıxır ki, başqa aylardan fərqli olaraq ramazan ayında Quranı daha çox oxumaq Sünnədir. Hədisdən o da aydın olur ki, xeyirxah insanlarla oturub-durmaq, üstəlik, Quran oxumaq adamı xeyirxah işlər görməyə sövq edir.

⁴ Bu hədisi Buxari (1803), Muslim (2308), Nəsai (2095) və Əhməd (1/230-231) rəvayət etmişdir.

ma xeyirli bir iş gördüyü aşkar olunmadı.¹ O, sadəcə insanlarla ünsiyyətdə olan zəngin bir adam olmuşdu. Bu adam öz xidmətçilərinə borcunu ödəyə bilməyən kimsəni bağışlamağı buyurarmış. Allah ﷻ da: **“Biz bu adamı bağışlamağa ondan daha çox layiqik”** – deyib onu bağışladı.^{2”3}

۲۹۴ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، عَنْ ابْنِ إِدْرِيسَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنْ جَدِّي، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: مَا أَكْثَرَ مَا يُدْخِلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: ((تَقْوَى اللَّهِ، وَحُسْنُ الْخُلُقِ))، قَالَ: وَمَا أَكْثَرَ مَا يُدْخِلُ النَّارَ؟ قَالَ: ((الْأَجُوفَانِ: الْفَمُ وَالْفَرْجُ)).

(294) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, bir dəfə Peyğəmbərdən ﷺ soruşdular: “Cənnətə girməyə daha çox səbəb olan nədir?” O buyurdu: “Allah qorxusu və gözəl əxlaq!” Yenə soruşdular: “Bəs Cəhənnəm oduna girməyə daha çox səbəb olan nədir?” O buyurdu: “İki boşluq: ağız və cinsiyyət üzvü.”⁴

¹ Burada “xeyirli iş” deyildikdə, tövhid istisna olmaqla digər xeyirli işlər nəzərdə tutulur. Belə ki, Allahın təklisini qəbul etməyən kimsənin digər əməlləri də puç olur. Və əgər bu adam tövhid əhli olmasaydı, onun borcunu ödəyə bilməyən kimsəyə borcu bağışlamasının ona heç bir faydası olmazdı.

² Bu, dəlildir ki, gözəl əxlaqlı olmaq günahların bağışlanması üçün bir səbəbdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Əgər borclu olan adam ağır şərait içindədirsə, onun vəziyyəti düzəlməyə qədər ona möhlət verin. Bilin ki, borcu bağışlamaq sizin üçün daha xeyirlidir. Allahın hüsuruna qayıtarılacağınız gündən qorxun! Sonra hər kəsə qazandığınızın əvəzi büsbütün veriləcək və onlara zülm olunmayacaqdır”** (əl-Bəqərə, 280-281). Bu hədisdən o da aydın olur ki, insan başqalarına necə münasibət göstəirsə, Allah da ona o cür münasibət göstərir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Müsəlman müsəlmanın qardaşıdır; ona zülm etməz və onu ələ verməz. Kim qardaşının ehtiyacını ödəyərsə, Allah da onun ehtiyacını ödəyər. Kim bir müsəlmanı bir sıxıntıdan qurtararsa, Allah da onu Qiyamət gününün sıxıntılarının birindən qurtarar. Kim bir müsəlmanın eyiblərini örtərsə, Allah da Qiyamət günü onun eyiblərini örtər” (Səhih əl-Buxari, 2442).

³ Bu hədisi Muslim (1561) rəvayət etmişdir.

⁴ 289-cu hədisə bax.

٢٩٥- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْنٌ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ نَوَاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْبِرِّ وَالْإِثْمِ؟ قَالَ: ((الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ، وَالْإِثْمُ مَا حَكَ فِي نَفْسِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ)).

(295) Rəvayət edilir ki, Nəvvəs ibn Səman əl-Ənsari رَسُوْلُ اللهِ ﷺ Rəsulullahdan ﷺ yaxşılıq və bir də günah barədə soruşdu. Rəsulullah ﷺ dedi: “Yaxşılıq gözəl əxlaqdır.¹ Günah isə o şeydir ki, o, sənə qəlbinə narahat edir və sən istəmirsən ki, insanlar ondan xəbər tutsun.^{2/3}

¹ Burada “yaxşılıq” deyildikdə, gözəl əxlaqın yaxşılıqların hamısını yox, bir qismini, hətta çoxunu özündə ehtiva etdiyi nəzərdə tutulur. Peyğəmbərin ﷺ “Həcc Ərəfatdır” sözünü buna misal çəkmək olar. Yəni zilhiccə ayının 9-u Ərəfatda durmaq həccin rüknlərindən biridir.

² Bu, günahın tərifi. Hədisdən açıq-aydın başa düşülür ki, bu iki əlamət əməlin günah olduğuna dəlilətdir. Müsəlman olan adam günah iş görmək istədikdə, qəlbindəki nəsihətçi bu əməlin günah olduğunu onun yadına salır. Hər bir müsəlmanın qəlbindəki nəsihətçi barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah doğru yola aid bir məsəl çəkdi; bu yolun hər tərəfində bir divar, həmin divarlarda açıq qapılar və bu qapıların üstündə sallanmış pərdələr vardır. Yolun başında dayanmış bir nəfər insanları çağırır: “Ey insanlar! Hamınız bu yolla gedin və firqələrə bölünməyin!” – deyir. Digər dəvətçi də yolun üstündə dayanıb nəzarət edir. Kimsə o qapılardan birini açmaq istəyəndə ona: “Vay sənə halına! O qapını açma. Əgər sən onu açsan, mütləq ora girəcəksən” – deyir. (Peyğəmbər ﷺ davam edib) dedi: “Burada yol – İslam dinidir; divarlar – Allahın qoyduğu hüduqlar və qaydaqanunlardır, açıq qapılar – Allahın haram buyurduqlarıdır, yolun başında dayanan çağırışçı – Allahın Kitabıdır və nəhayət, yolun üstündə duran nəzarətçi – Allahın hər bir müsəlmanın qəlbində təyin etdiyi nəsihətçidir” (Musnəd İmam Əhməd, 4/182; Səhih əl-Cami, 3887). Lakin qeyd edək ki, bəzən insan o qədər pis əməllər edir və o dərəcədə həyasızlaşır ki, etdiyi əməllərə görə narahat olmur, əksinə, getdikcə azğınlaşır.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۱۳۹ - بَابُ الْبُخْلِ

139-cu fəsil. Xəsislik

۲۹۶ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْأَسْوَدِ، عَنِ الْحَجَّاجِ الصَّوَّافِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا جَابِرٌ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ سَيِّدُكُمْ يَا بَنِي سَلَمَةَ؟)) قُلْنَا: جُدُّ بْنُ قَيْسٍ، عَلَى أَنَّا نُبْخِلُهُ، قَالَ: ((وَأَيُّ ذَاكَ أَدْوَى مِنَ الْبُخْلِ؟ بَلْ سَيِّدُكُمْ عَمْرُو بْنُ الْجُمُوحِ))، وَكَانَ عَمْرُو عَلَى أَصْنَامِهِمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ يُؤْلَمُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِذَا تَزَوَّجَ.

(296) Cabir رحمته الله rəvayət edir ki, *bir gün* Rəsulullah ﷺ *bizdən* soruşdu: “Ey Sələmə oğulları,¹ böyüyünüz kimdir?” Biz dedik: “Cudd ibn Qeysdir. Biz onu xəsis hesab edirik.”² Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Xəsislikdən daha betər xəstəlik ola bilərmi?! Xeyr, sizin böyüyünüz Amr ibn Cəmuhdur.”

(Cabir dedi): “Amr cahiliyyət dövründə onların bütələri üzərində nəzarətçi olmuşdur. Həmçinin, Rəsulullah ﷺ evlənərkən Amr onun üçün qonaqlıq verərmiş.”³

۲۹۷ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَرَّادٌ كَاتِبُ الْمُعِيرَةِ قَالَ: كَتَبَ مُعَاوِيَةُ إِلَى الْمُعِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ: أَنْ أَكْتُبَ إِلَيْ بِشْيٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَكَتَبَ إِلَيْهِ الْمُعِيرَةُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَنْهَى عَنْ قِيلٍ وَقَالَ، وَإِضَاعَةِ الْمَالِ، وَكَثْرَةِ السُّؤَالِ، وَعَنْ مَنَعَ وَهَاتِ، وَعُفُوقِ الْأُمَمَاتِ، وَعَنْ وَأَدِ الْبَنَاتِ.

¹ Bunlar ənsardan olan bir qəbilədir. İbn Abdul-Bərr “Ənsab” kitabında onların Xəzrəc qəbiləsindən olduğunu demişdir.

² Bu, dəlildir ki, məsləhət olduqda kiminsə qeybətini etmək olar. Həmçinin, İmam Buxarinin nəql etdiyi hədisi də buna dəlil göstərmək olar. Həmin hədisdə Aişə رضي الله عنها demişdir: “Bir dəfə Muaviyənin anası Hind Peyğəmbərə ﷺ dedi: “Ərim Əbu Sufyan xəsis adamdır. Əgər mən onun malından gizləncə götürsəm, mənə günah sayılarmı?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Adətən, sənə bəs edəcək qədər özün də götür, oğlanların da götürsünlər!” (Səhih əl-Buxari, 2211).

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

(297) Muğiranın رحمته katibi Vərrad deyir ki, Muaviyə Muğira ibn Şobəyə belə bir məktub yazdı: “Mənə Rəsulullahdan ﷺ eşitdiyin hədislərdən birini yaz.” Muğira da ona belə yazdı: “Rəsulullah ﷺ dedi-qodu yaymağı, var-dövləti israf etməyi, çox sual verməyi, *yaxşılıq etməkdən* boyun qaçıрмаğı¹ və “ver” – deyərək *haqqınız olmayan bir şeyi* tələb etməyi, anaların² üzünə ağ olmağı və qız uşaqlarını diri-diri yerə gömməyi³ qadağan edərdi.”⁴

٢٩٨- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُيَيْنَةَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ الْمُنْكَدِرِ، سَمِعْتُ جَابِرًا: مَا سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ شَيْءٍ قَطُّ فَقَالَ: ((لَا)).

(298) Cabir رحمته demişdir: “Peyğəmbərdən ﷺ bir şey istəniləndə heç vaxt ona “yox”⁵ deməzdi.”⁶

¹ Burada Peyğəmbər ﷺ xəsislik etməyi qadağan edir.

² Bu hədisdə “analar” deyildikdə, atalar da bu qadağaya aid edilir. Burada ananın xüsusi ilə vurğulanması, onun, valideynin qayğısına qalmaq xüsusunda atadan daha üstün olduğuna görədir (3-cü hədisə və onun qeydlərinə bax).

³ Yəni qız uşağını öldürmək, hətta onun ölməsini təmənna etmək belə haramdır. Bu da, cahiliyyət dövründə yaşayanlara xas olan xüsusiyyətlərdəndir. Belə cahillər Quranda belə vəsf olunurlar: **“Onlardan birinə qızı olması ilə müjdə verildikdə hikkəsindən üzü qapqara qaralır. Verilən bəd xəbər ucbatından camaatdan gizlənir. Bilmir nə etsin, körpəni rüsvayçılıq içində saxlasın, yoxsa onu torpağa gömsün? Onların verdikləri qərar necə də pisdir! Yaramaz sifət axirətə inanmayanlara məxsusdur”** (ən-Nəhl, 58-60).

⁴ 16-cı hədisin qeydlərinə bax.

⁵ Digər hədisdə rəvayət edilir ki, Ənəs رحمته demişdir: “Peyğəmbər ﷺ rəhmli idi. Onun yanına gələn hər kəsə söz verər, sonra da imkan daxilində ona köməklik edərdi. Bir dəfə namaza iqamə verildiyi zaman bir bədəvi gəlib onun ətəyindən tutdu və dedi: “Mənim bir az ehtiyacım var, qorxuram sonra yadımdan çıxa.” Peyğəmbər ﷺ gedib onun ehtiyacını ödədikdən sonra qayıdıb namazı qıldırırdı” (əl-Ədəbul-Mufrad, 278).

⁶ 279-cu hədisə və onun qeydlərinə bax.

١٤٠ - بَابُ الْمَالِ الصَّالِحِ لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ

140-cı fəsil. Xeyirli mal-dövlət əməlisaleh adama aiddir¹

٢٩٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ عَمْرُو بْنَ الْعَاصِ قَالَ: بَعَثَ إِلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ فَأَمَرَنِي أَنْ أَخَذَ عَلَيَّ ثِيَابِي وَسِلَاحِي، ثُمَّ أَتَيْتُهُ، فَفَعَلْتُ فَأَتَيْتُهُ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ، فَصَعَّدَ إِلَيَّ الْبَصَرَ ثُمَّ طَاطَأَ، ثُمَّ قَالَ: ((يَا عَمْرُو، إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُبْعَثَكَ عَلَى جَيْشٍ فَيُعْزِمَكَ اللَّهُ، وَأَرْغَبُ لَكَ رَغْبَةً مِنَ الْمَالِ صَالِحَةٍ))، قُلْتُ: إِنِّي لَمْ أُسَلِّمْ رَغْبَةً فِي الْمَالِ، إِنَّمَا أَسَلَمْتُ رَغْبَةً فِي الْإِسْلَامِ فَأَكُونُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: ((يَا عَمْرُو، نِعَمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ)).

(299) Amr ibn As² رضى الله عنه deyir ki, Peyğəmbər ﷺ bir adamla mənə xəbər göndərdi ki, döyüş paltarımı və silahımı götürüb onun yanına gəlim. Mən döyüş paltarımı və silahımı götürüb onun yanına gələndə, o, dəstəməz alırdı. O mənə tərəf baxdı, sonra başını aşağı salıb (dəstəməzina da-

¹ Mal-dövlət yalnız əməlisaleh insanın əlində olduğu təqdirdə xeyirli hesab edilə bilər. Çünki yalnız əməlisaleh adam halal yolla qazanc əldə etməyə və qazandıqlarını yalnız xeyirxah işlərə sərf etməyə çalışır. Bunun üçün isə Quran və Sünnəni – bu xüsusda varid olmuş ayələri və hədisləri bilmək gərəkdir. Bunlarsız isə əməlisaleh olmaq qeyri-mümkündür. Odur ki, Peyğəmbər ﷺ hər səhər dua edib deyərdi: “Allahummə, inni əs-əlukə ilmən nafiən və rizqan tayyibən və əmələn mutəqabbələn (Allahım! Səndən faydalı elm, təmiz ruzi və məqbul əməl diləyirəm!)” (Musnəd İmam Əhməd, 6/294; Sunən İbn Macə, 925; Səhih İbn Macə, 753). Belə əməlisaleh kimsələr barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Yalnız iki şəxsə həsəd aparmaq olar: O şəxsə ki, Allah ona Quranı öyrətmiş, o da, onu gecə-gündüz oxuyur. Qonşusu bunu eşidib deyər: “Kas, ona verilənin bənzəri mənə də veriləydi, onun etdiyi əməli mən də edərdim.” Bir də o şəxsə ki, Allah ona var-dövlət bəxş etmiş, o da, onu Allah yolunda lazımı yerlərə xərcləyir. Onu görəndə deyər: “Kas, ona verilənin bənzəri mənə də veriləydi, onun etdiyi əməli mən də edərdim” (Səhih əl-Buxari, 5026). Haram yolla əldə edilən və ya günah işlərə sərf olunan mal-dövlət isə xeyirli ola bilməz.

² Əbu Muhəmməd Abdullah ibn Amr ibn As ibn Vail əs-Səhmi رضى الله عنه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 15-ci tərcümeyi hal).

vam edərək) buyurdu: “Ey Amr! Mən istəyirəm səni qoşuna başçı təyin edib (düşmənin üstünə) göndərim ki, Allah sənə qənimət nəsib etsin. İstəyirəm ki, sənin xeyirli mal-dövlətin olsun.” Mən dedim: “Mən mal-dövlət əldə etmək üçün müsəlman olmamışam. Mən yalnız İslam dininə olan rəğbətimə görə və Rəsulullahın ﷺ yanında olmaqdan ötrü müsəlman olmuşam.”¹ O buyurdu: “Ey Amr! Əməlisaleh adamın xeyirli mala sahib olması necə də gözəldir!”^{2”3}

¹ Amr ibn Asın ؓ bu sözü onun nə dərəcədə zahid insan olduğundan xəbər verir. Bu da, səhabənin fəzilətinə dəlalət edir.

² Burada Peyğəmbər ﷺ öz səhabəsinə bildirmək istəyir ki, əgər xeyirli mal əməlisaleh insanın əlində olarsa, bu, həm onun özü üçün, həm də başqaları üçün xeyirli olar.

³ Bu hədisi Əhməd (4/197) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

١٤١ - بَابُ مَنْ أَصْبَحَ آمِنًا فِي سِرِّهِ

141-ci fəsil. Əminlik içində səhərə çıxan adam

٣٠٠ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مَرْحُومٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي شُمَيْلَةَ الْأَنْصَارِيِّ الْقُبَائِيِّ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُحْصِنِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ أَصْبَحَ آمِنًا فِي سِرِّهِ، مُعَاتَى فِي جَسَدِهِ، عِنْدَهُ طَعَامُ يَوْمِهِ، فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا)).

(300) Ubeydullah ibn Mihsan əl-Ənsari رحمته الله rəvayət edir ki,¹ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim əmin-amanlıq içində,² canı sağlam,³ yanında da

¹ Bu hədisi Buxari (Tarix 3/1/373), Tirmizi (2347), İbn Macə (2/525) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadis-Səhihə” əsərində (2318) onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Burada adamın qəlbinin arxayınlığı, habelə, özünün və ailəsinin əmin-amanlıq içində olması qəsd edilir.

³ Adamın canının sağlam olması, həqiqətən də, böyük nemətdir. Müdrik adamlar demişlər: “Sağlam adamların başında tac var, bunu yalnız xəstələr görür.” Peyğəmbər ﷺ səhər və axşam dua edib deyirdi: “Allahummə, inni əs'əlukəl-əfvə vəl-afiyətə fid-dunya vəl-axira. Allahummə, inni əs'əlukəl-əfvə vəl-afiyətə fi dini və dunyayə və əhli və mali. Allahumməstur aurati və amin rauati. Allahumməhfəzni min bəyni yədeyyə və min xalfi və an yəmini və an şimali və min fəuqi və əuzu biazəmətikə ən uğtalə min təhti (Allahım, dünyada və Axirətdə Səndən əfv və salamatlıq diləyirəm! Allahım, dinim, dünyam, ailəm və malım üçün Səndən əfv və salamatlıq diləyirəm! Allahım, eyiblərimi ört və qorxularımdan məni xatircəm et! Allahım, məni önümdən, arxamdan, sağımdan, solumdan və başımın üstündən qoru. Ayağımın altının qazılmasından Sənin əzəmətinə sığınırım!)” (Sunən Əbu Davud, 5074; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 659); həmçinin, hər səhər və hər axşam üç kərə dua edib deyirdi: “Allahummə, afini fi bədəni. Allahummə, afini fi səm'i. Allahummə, afini fi bəsari. Lə ilahə illə ənt. Allahummə, inni əuzu bikə minəl-kufri vəl-fəqri, və əuzu bikə min əzabil-qabri, lə ilahə illə ənt (Allahım, bədənimi salamat et! Allahım, qulağımı salamat et! Allahım, gözüümü salamat et! Səndən başqa məbud yoxdur. Allahım, küfrdən və yoxsulluqdan Sənə sığınırım. Qəbir əzabından Sənə sığınırım. Səndən başqa məbud yoxdur!)” (Əbu Davud 4/324; Əhməd 5/42; Səhih əl-Ədəbul-Mufrad, 542).

həmin günün yeməyi olduğu halda səhərə çıxmışsa, ona sanki dünya bəxş edilmişdir.¹”

¹ Çünki dünyaya – çoxlu var-dövlətə sahib olan kimsə bu üçündən artıq bir şeydən istifadə edə bilmir. Və əgər varlığının arxayınlığı yoxdursa və ya canı ağrıyorsa, bu var-dövlətin nə qiyməti ola bilər?! Əsl səadət isə var-dövlətdə yox, insanın qəlbinin islah olunmasındadır. Ağıllı adamlar bu üç nemətin – əmin-amanlığın, sağlamlığın və gündəlik əldə etdiyi ruzinin necə böyük nemət olduğunu dərk edir və bunlara görə gecə-gündüz Allaha şükür edirlər. Odur ki, səhərə sağ çıxacağına ümid etməyən adam, öz gələcəyini düşünərək nədənsə giley-güzar etməkdənsə, hazırkı günündə əlində olan nemətlərə görə Allaha şükür etməlidir. Nankor adamlar isə özündən yuxarı səviyyədə olanlara baxıb onları kimi olmağı təmənna etməklə xam xəyallara dalır və Allahın onlara bəxş etdiyi nemətləri layiqincə dəyərləndirmirlər. Dünya malı Allahdan qorxmayan kimsəyə uğur qazandırmış olsaydı, Qarun uğur qazanardı. Lakin Allah onu var-dövləti ilə birlikdə yerlə-yeksan elədi. Quranda deyilir: **“Həqiqətən, Qarun Musa ilə həmtayfa idi. Amma onlara qarşı yamanlıq edirdi. Biz ona elə xəzinələr vermişdik ki, onların açarlarını daşımaq bir dəstə qüvvətli adama ağır gəlirdi. Qövmü ona dedi: “Öyünmə! Həqiqətən, Allah öyünənləri sevmir. Allahın sənə verdiyi ilə Axirət yurduna can at. Dünyadakı nəсібini də unutma. Allah sənə yaxşılıq etdiyi kimi, sən də başqalarına yaxşılıq et. Yer üzündə fitnə-fəsad törətməyə çalışma. Şübhəsiz ki, Allah fitnə-fəsad törədənləri sevmir.” Qarun dedi: “Bu mənə ancaq mənə olan biliyə görə verilmişdir.” Məgər o bilmirdi ki, Allah ondan əvvəlki nəsillərdən, ondan daha qüvvətli və daha çox var-dövlət yığan kəsləri məhv etmişdir? Günahkarlar öz günahları barəsində sorğu-sual olunmaz (üzlərindən tanınarlar). Qarun öz zinəti içində xalqının qarşısına çıxdı. Dünya həyatını arzulayanlar dedilər: “Kəş ki, Qaruna verilənin bənzəri bizə də veriləydi! Həqiqətən, o, böyük qismət sahibidir.” Elm verilmiş kəslər isə dedilər: “Vay halınıza! İman gətirib yaxşı əməl işlədən kimsə üçün Allahın mükafatı daha xeyirlidir. Buna isə yalnız səbir edənlər nail olurlar.” Biz onu öz evi ilə birlikdə yerə batırdıq. Allaha qarşı ona kömək edə biləcək havadarları yox idi. Və özü də özünə kömək edə bilmədi. Dünən onun yerində olmağı arzulayanlar ertəsi gün deyirdilər: “Ah, demək Allah Öz qullarından istədiyi kəs üçün ruzini artırır da, azaldır da. Əgər Allah bizə lütf etməsəydi, bizi də yerə batırdı. Ah, demək kafirlər nicat tapmayacaqlarmış!” Biz o Axirət yurdunu yer üzündə təkəbbürlük etmək və fitnə-fəsad törətmək istəməyənlərə nəsib edirik. Gözəl aqibət müttəqilərindir” (əl-Qəsəs, 76-83).**

١٤٢ - بَابُ طَيْبِ النَّفْسِ

142-ci fəsil. Əhvali-ruhiyyənin yaxşı olması

٣٠١- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ الْأَسْلَمِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ مُعَاذَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُبَيْبٍ الْجُهَنِيَّ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ عَلَيْهِمْ وَعَلَيْهِ أَثَرُ غُسْلٍ، وَهُوَ طَيِّبُ النَّفْسِ، فَظَنَنَّا أَنَّهُ أَمَّ بِأَهْلِهِ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، نَرَاكَ طَيِّبَ النَّفْسِ؟ قَالَ: ((أَجَلٌ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ))، ثُمَّ ذَكَرَ الْغَيْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِنَّهُ لَا بَأْسَ بِالْغَيْ لِمَنِ اتَّقَى، وَالصِّحَّةُ لِمَنِ اتَّقَى خَيْرٌ مِنَ الْغَيْ، وَطَيِّبُ النَّفْسِ مِنَ النَّعَمِ)).

(301) Muaz ibn Abdullah ibn Xubeyb əl-Cühəni öz atasından rəvayət edir ki, əmisi demişdir:¹ “(Bir gün) Rəsulullah ﷺ bizim yanımıza gəldi. Onun üzərində qüslün əlaməti var idi,² əhvali-ruhiyyəsi də yaxşı idi. Biz onun zövcəsi ilə yaxınlıq etdiyini zənn edib dedik: “Ya Rəsulullah, biz səni yaxşı əhvali-ruhiyyədə görürük.”³ Rəsulullah ﷺ dedi: “Elədir, həmd olsun Allaha!” Sonra *səhabələr* var-dövlət barədə söhbət açdılar. Rəsulullah ﷺ dedi: “Allahdan qorxan adamın var-dövlətli olması ayib deyil.”⁴ La-

¹ Bu hədisi İbn Macə (2141), Əhməd (5/272; 381) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadis-Səhihə” əsərində (174) onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Burada səhabə Peyğəmbərin ﷺ cənabət qüslü etdiyini xəbər verir.

³ Bu, dəlildir ki, həyat yoldaşı ilə yaxınlıq etmək adamın əhval-ruhiyyəsini yaxşılaşdırır və onun nəfsini sakitləşdirir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Ünsiyyətdə rahatlıq tapasınız deyə, sizin üçün özünüzdən zövcələr yaratması, aranızda məhəbbət və mərhəmət salması da Allahın dəlillərindəndir. Həqiqətən, bunda düşünənlər üçün ibrətamiz dəlillər vardır**” (ər-Rum, 21).

⁴ Allahdan qorxmayan fəsiq adamların varlı olması isə onlar üçün bir bəladır. Çünki belələri əlində olan var-dövlət sayəsində daha da azğınlaşırlar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Xeyr! İnsan, doğrudan da, özünün ehtiyacsız olduğunu zənn etdiyinə görə həddini aşır**” (əl-Ələq, 6-7).

kin Allahdan qorxan adam üçün sağlamlıq var-dövlətdən daha xeyirlidir.¹ Əhvalı-ruhiyyənin yaxşı olması isə nemətdir.²

۳۰۲ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْنٌ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ نَفِيرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْبِرِّ وَالْإِثْمِ؟ فَقَالَ: ((الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ، وَالْإِثْمُ مَا حَكَ فِي نَفْسِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ)).

(302) Nəvvəs ibn Səm'an əl-Ənsari رحمته الله Peyğəmbərdən ﷺ yaxşılıq və günah barədə soruşdu. O, dedi: “Yaxşılıq gözəl əxlaqdır. Günah isə, o şeydir ki, o, sənin qəlbini narahat edir və sən istəmirsən ki, insanlar ondan xəbər tutsunlar.”³

۳۰۳ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَحْسَنَ النَّاسِ، وَأَجْوَدَ النَّاسِ، وَأَشْجَعَ النَّاسِ، وَلَقَدْ فَرَعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَانْطَلَقَ النَّاسُ قِبَلَ الصَّوْتِ، فَاسْتَقْبَلَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ قَدْ سَبَقَ النَّاسَ إِلَى الصَّوْتِ وَهُوَ يَقُولُ: ((لَنْ تُرَاعُوا، لَنْ تُرَاعُوا))، وَهُوَ عَلَى فَرَسٍ لِأَبِي طَلْحَةَ عَزِيٍّ، مَا عَلَيْهِ سَرْجٌ، وَفِي عُنُقِهِ السَّيْفُ، فَقَالَ: ((لَقَدْ وَجَدْتُهُ بَحْرًا، أَوْ إِنَّهُ لَبَحْرٌ)).

¹ Peyğəmbərin ﷺ bu sözündən aydın olur ki, Allahdan qorxan mömin adam üçün sağlamlıq var-dövlətdən daha xeyirlidir. Çünki sağlam adamın ibadətləri yerinə yetirib savab qazanmaq imkanı, varlı olan xəstə və aciz adamdan daha çoxdur. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Allahdan qorxan möminin həm sağlam, həm də varlı olması bundan da xeyirlidir. Bu üçünə yiyələnmək – həm təqvalı, həm sağlam, həm də zəngin olmaq, həqiqətən də, böyük nemətdir.

² Burada Peyğəmbərin ﷺ, yaxşı əhvalı-ruhiyyənin nemət olduğunu ayrıca qeyd etməsi, bunun sağlamlığa və zənginliyə aidiyyəti olmadığına dəlalət edir. Yəni ola bilər ki, adam həm sağlam, həm də zəngin olsun, lakin müəyyən səbəblərdən dolayı, əhval-ruhiyyəsi yaxşı olmasın. Qəlb rahatlığı isə hər adama nəsib olmur. Bu böyük nemət yalnız Allahı zikr edən möminlərə qismət olur. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Bunlar, iman gətirənlər və qəlbləri Allahı zikr etməklə rahatlıq tapanlardır. Bilin ki, qəlblər ancaq Allahı zikr etməklə rahatlıq tapır**” (ər-Rəd, 28).

³ 295-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

(303) Ənəs رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ insanlar arasında ən gözəl,¹ ən səxavətli və ən şücaətli insan idi. Bir gecə Mədinə sakinləri təşvişə düşüb səs gələn tərəfə getdilər. Bu vaxt hamıdan qabaq səs gələn tərəfə getmiş Peyğəmbər ﷺ, Əbu Talhənin yəhərsiz atının üstündə, boynundan da qılınc asılmış halda: “Qorxmayın! Qorxmayın!” – deyərək onların qabağına çıxdı və dedi: “Mən bu atın itiqaçan (at) olduğunu gördüm.”²3

۳۰۴ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ، إِنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهِ طَلْقٍ، وَأَنْ تُفْرِغَ مِنْ دَلْوِكَ فِي إِنَاءٍ أَخِيكَ)).

(304) Cabir رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Hər bir yaxşılıq sədəqədir.⁴ Güləruzlə qardaşını qarşılamaq,⁵ (həmçinin,) öz qabında olandan qardaşının qabına (yemək və s.) qoymaq yaxşılıqdır.”⁶

¹ Burada “ən gözəl” deyildikdə, Peyğəmbərin ﷺ həm xilqətinin, həm də əxlaqının gözəl olduğu nəzərdə tutulur. Onun əhval-ruhiyyəsinin həmişə yaxşı olması da buna aiddir.

² İmam Buxarinin nəql etdiyi hədisdə (2857) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Bir dəfə Mədinədə *insanları təşvişə salan* bir gurultu qopdu. Bu vaxt Peyğəmbər ﷺ bizim Məndub adlı atımızı borc aldı və atı dördnala çapıb getdi. Geri qayıtdıqdan sonra dedi: “Qorxulu bir şey yoxdur; ancaq bu Məndub olduqca itiqaçan bir atdır.” İmam Buxarinin (2747) və Muslimin (6146) nəql etdikləri digər rəvayətdə deyilir ki, bu at ağır-tərpənən bir at idi. Peyğəmbər ﷺ atı mindikdən sonra Allahın izni ilə bu atın iti qaçması onun peyğəmbərlik möcüzələrindəndir.

³ Bu hədisi Buxari (2857) və Muslim (5886) rəvayət etmişdir.

⁴ 115-ci və 117-ci fəsillərə bax.

⁵ Hədisin bu hissəsi bu fəslin ünvanına dəlalət edir. Belə ki, əhval-ruhiyyəsi yaxşı olan adam qardaşını güləruzlə qarşılayar. Bu xüsusda hamımıza örnək olan Peyğəmbərimiz ﷺ belə insanlardan olmuşdur. Abdullah ibn Haris ibn Cəz رضي الله عنه demişdir: “Mən Rəsulullahdan ﷺ daha çox təbəssüm edən bir kimsə görməmişəm” (Sunən Tirmizi, 3645); başqa bir hədisdə Cərir رضي الله عنه demişdir: “Mən İslamı qəbul etdiyim gündən Rəsulullah ﷺ heç vaxt mənə öz məclisində iştirak etməyi qadağan etməz və həmişə məni təbəssümlə qarşılayardı” (Səhih əl-Buxari, 2881; Səhih Muslim, 2475).

⁶ Bu hədisi Tirmizi (1970), Əhməd (3/360) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

١٤٣ - بَابُ مَا يَجِبُ مِنْ عَوْنِ الْمَلْهُوفِ

143-cü fəsil. Çarəsiz adama köməklik göstərmək

٣٠٥ - حَدَّثَنَا الْأَوْسِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِي مُرَاجٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ: سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ: أَيُّ الْأَعْمَالِ خَيْرٌ؟ قَالَ: ((إِيمَانٌ بِاللَّهِ، وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ))، قَالَ: فَأَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: ((أَعْلَاهَا ثَمَنًا، وَأَنْفُسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا))، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ بَعْضَ الْعَمَلِ؟ قَالَ: ((تُعِينُ ضَائِعًا، أَوْ تَصْنَعُ لِأَخْرَقٍ))، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ ضَعُفْتُ؟ قَالَ: ((تَدْعُ النَّاسَ مِنَ الشَّرِّ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُهَا عَلَى نَفْسِكَ)).

(305) Əbu Zərr رحمته الله عليه rəvayət edir ki, Peyğəmbərdən ﷺ soruşdular: "Hansı əməl ən yaxşı əməl sayılır?" O, dedi: "Allaha iman gətirmək, Onun yolunda cihad etmək!" Bir daha soruşdular: "Hansı köləni azad etmək daha yaxşıdır?" O, dedi: "Ən bahalı və sahibi üçün ən dəyərli olanı!" Yenə soruşdular: "Bir de görək, bəzi *yaxşı* əməlləri edə bilməsəm necə?" O, dedi: "Biçarə kimsəyə köməklik göstər və ya işi bacarmayan adamın işini gör!" Yenə soruşdular: "Bəs bacarmasam necə? O, dedi: "İnsanlara pislik etməkdən çəkin. Belə etsən, bu, sənin özünə verdiyin bir sədəqə olar."¹

٣٠٦ - حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ، سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنْ جَدِّي، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ))، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ يَجِدْ؟ قَالَ: ((فَلْيَعْمَلْ، فَلْيَنْفَعْ نَفْسَهُ، وَلْيَتَصَدَّقْ))، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ، أَوْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: ((لْيُعِنْ دَا الْحَاجَةَ الْمَلْهُوفَ))، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ، أَوْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: ((فَلْيَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ))، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ، أَوْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: ((يُمْسِكُ عَنِ الشَّرِّ، فَإِنَّهَا لَهُ صَدَقَةٌ)).

(306) Səid ibn Əbu Burdə demişdir: "Mən atamdan, o da babamdan² Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişdir: "Hər bir müsəlman sədəqə

¹ 220-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

² Burada "babam" deyildikdə, məşhur səhabə Əbu Musa əl-Əşəri رضي الله عنه nəzərdə tutulur.

verməlidir!" *Səhabələrdən biri* soruşdu: "Bir de görək, əgər *sədəqə verməyə bir şey* tapa bilməsə necə?" Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Qoy, işləyib həm özü üçün xeyir əldə etsin, həm də *sədəqə versin.*" *Səhabə* soruşdu: "Bəs, bunu bacarmasa yaxud belə etməsə necə?" Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Ehtiyacı olan biçarə kimsəyə köməklik göstərsin." *Səhabə* soruşdu: "Bəs, bunu bacarmasa yaxud belə etməsə necə?" Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Qoy, *insanlara* yaxşılıq etməyi buyursun." *Səhabə* soruşdu: "Bəs, bunu bacarmasa yaxud belə etməsə necə?" Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Qoy, şər əməllərdən əl çəksin. Həqiqətən, bu, onun üçün *sədəqə* olar.¹"²

¹ Burada Peyğəmbər ﷺ öz səhabələrinə yaxşılıq etməyin yollarını öyrədir. Yəni adam bəzən maddiyyatla, bəzən fiziki güclə, bəzən gözəl nəsihətlə, bəzən də şər əməllərdən çəkinməklə başqalarına yaxşılıq edə bilər.

² Bu hədisi Muslim (3/83), Nəsai (1/351) və Əhməd (4/395; 411) rəvayət etmişdir.

١٤٤ - بَابُ مَنْ دَعَا اللَّهَ أَنْ يُحَسِّنَ خُلُقَهُ

144-cü fəsil. Əxlaqının gözəl olmasından ötrü Allaha dua edən kimsə

٣٠٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْفَزَارِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ بْنِ أَنْعَمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَافِعِ التَّنُوحِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُكْثِرُ أَنْ يَدْعُو: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصِّحَّةَ، وَالْعِفَّةَ، وَالْأَمَانَةَ، وَحُسْنَ الْخُلُقِ، وَالرِّضَا بِالْقَدَرِ)).

(307) Abdullah ibn Amr رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ çox vaxt belə dua edərdi: “Allahım, Səndən can sağlığı, iffətli olmağı, əmanətə xəyanət etməməyi, gözəl əxlaqlı olmağı və qədərdən razı qalmağı diləyirəm!”¹

٣٠٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ بَابَتُوسَ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى عَائِشَةَ فَقُلْنَا: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، مَا كَانَ خُلُقَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَتْ: كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ،

¹ Bu hədisin isnadında keçən Abdur-Rəhman ibn İyad ibn Ənum və Abdur-Rəhman ibn Rafi ət-Tənnuxi – hər ikisi “zəif” ravidir. Elə bu səbəbdən də, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadı zəif olsa da, Peyğəmbərimizin ﷺ Allahdan gözəl əxlaq diləməsi səhih hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır. Peyğəmbər ﷺ dua edib deyərdi: “Allahummə əhsəntə xəlqi, fə əhsin xuluqi! (Allahım, Sən məni gözəl biçimdə yaratdın. Əxlaqımı da gözəl et!)” (Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2657); həmçinin, deyərdi: “Allahumməhdini li əhsənil-əxlaqi lə yəhdi li əhsəniyə illə ənt, vəsrif anni seyyiəhə lə yəsrifu anni seyyiəhə illə ənt! (Allahım, mənə ən gözəl əxlaq nəsib et! Onun ən gözəlini ancaq Sən bəxş edə bilərsən. Onun pisindən məni uzaq et! Məni onun pisindən ancaq Sən uzaqlaşdır bilərsən!)” (Səhih Muslim, 1/534); həmçinin, o, pis əxlaqdan Allaha sığınib deyərdi: “Allahummə inni əuzu bikə min munkəratil-əxlaqi vəl-ə'mali vəl-əhva! (Allahım, pis əxlaqdan, yaramaz əməllərdən və pis fikirlərdən Sənə sığınırım!)” (Səhih ət-Tirmizi, 3/184); həmçinin, deyərdi: “Allahummə inni əuzu bikə ən ədillə, əu udallə, əu əzillə, əu uzəllə, əu əzlimə, əu uzləmə, əu əchələ, əu yuchələ aleyyə! (Allahım, doğru yoldan azmaqdan və ya azdırılmaqdan, çaşmaqdan və ya çaşdırılmaqdan, zülm etməkdən və ya zülmə məruz qalmaqdan, cahil olmaqdan və ya mənə qarşı cahillik edilməsindən Sənə sığınırım) (Səhih-t-Tirmizi», 3/152).

تَقْرَأُونَ سُورَةَ الْمُؤْمِنِينَ؟ قَالَتْ: اقْرَأْ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾، قَالَ يَزِيدُ: فَقَرَأْتُ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ إِلَى ﴿لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ﴾، قَالَتْ: هَكَذَا كَانَ خُلُقُ رَسُولِ اللَّهِ.

(308) Yezid ibn Babənus demişdir: “(Bir dəfə) biz Aişənin yanına gəlib soruşduq: “Ey möminlərin anası! Rəsulullahın ﷺ əxlaqı necə idi?” O, dedi: “Onun əxlaqı Quran idi.¹ “Möminlər” surəsini oxuyursunuzmu?! Oxu: **“Möminlər, həqiqətən də, nicat tapmışlar...”** Mən də oxudum: **“Möminlər, həqiqətən də, nicat tapmışlar; o kəslər ki, namazlarında mütidirlər, o kəslər ki, sözbazlıqdan qaçırırlar, o kəslər ki, zəkat verirlər, o kəslər ki, öz cinsi orqanlarını həmişə qoruyurlar.”**²

Aişə dedi: “Rəsulullahın ﷺ əxlaqı belə idi.”³

¹ Aişə ؓ demək istəyir ki, Peyğəmbər ﷺ Quranda buyurulanlara əməl etməklə bütün gözəl əxlaqları özündə cəm etmişdir. Əxlaqın gözəl olmasını Allahdan diləməsi də, həmçinin, buna aiddir. Qeyd etmək lazımdır ki, Aişənin ؓ bu ayələri misal çəkməsi, ancaq bu ayədə deyilənlərlə kifayətlənməsi demək deyildir. Belə ki, Qurani Kərimdə möminə xas əxlaqla bağlı yüzlərlə belə ayələr vardır. Peyğəmbər ﷺ bunların hamısına əməl edərmiş. Elə buna görə də, Rəsulullah ﷺ, Allahın ən sevimli dostu, habelə, ən abid, ən əxlaqlı, ən həlim, Allahı ən yaxşı tanıyan və Ondan ən çox qorxan bir insan olmuşdur. Uca Allah buyurur: **“Allahın rəsulu sizlərə – Allaha və Axirət gününə ümidini bağlayanlara və Allahı çox zikr edənlərə gözəl nümunədir”** (əl-Əhzab, 21). Elə isə, Peyğəmbərə ﷺ oxşamaq istəyən hər bir mömin Qurani oxuyub öyrənməli, sonra da öyrəndiklərinə əməl etməlidir. Həsən əl-Bəsri demişdir: “Quran nazil olmuşdur ki, içində buyurulanlara əməl edilsin. Lakin (bir çox) insanlar sadəcə onu oxumaqla kifayətlənirlər” (Təlbis İblis, 1/101). Halbuki, Quran oxumaq xüsusunda Uca Allah buyurur: **“Kitab verdiyimiz kəslər onu layiqincə oxuyurlar”** (əl-Bəqərə, 121). Qurani layiqincə oxuyanlardan sayılmaq üçün, ayələrdəki hərfləri düzgün tələffüz etmək, kəlmələrin mənasını başa düşmək və buyurulanlara əməl etmək – ona iman gətirmək, halal buyurulanları halal, haram buyurulanları da haram qəbul etmək gərəkdir.

² əl-Muminun, 1-5.

³ Bu hədisin isnadında keçən Yezid ibn Babənus “məqbul” ravi olduğundan, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadı “zəif” olsa da, mətninin əvvəli “səhih” isnadlarla varid olmuşdur (Səhih Muslim, 1773; Sunən Əbu Davud, 1342; Musnəd Əhməd, 6/188).

١٤٥ - بَابُ لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَّانِ

145-ci fəsil. Mömin tənə vuran¹ deyil

٣٠٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ شَيْبَةَ قَالَ: أَحْبَبَنِي ابْنُ أَبِي الْفُدَيْكِ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَالِمِ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: مَا سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ لَاعِنًا أَحَدًا قَطُّ، لَيْسَ إِنْسَانًا. وَكَانَ سَالِمٌ يَقُولُ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ عُمَرَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَا يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يَكُونَ لَعَّانًا)).

(309) Salim ibn Abdullah demişdir: “Mən Abdullah ibn Ömər in kiməsə lənət oxuduğunu heç vaxt eşitməmişəm. Yalnız bir nəfərdən başqa.² Abdullah ibn Ömər rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Möminə ya-raşmaz ki, çox lənət oxuyan olsun.”³

٣١٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَزَارِيُّ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ مُبَشَّرٍ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمُتَفَحِّشَ، وَلَا الصَّيَّاحَ فِي الْأَسْوَاقِ)).

(310) Cabir ibn Abdullah رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Allah ədəbsiz və kobud olan kimsəni,⁴ habelə, bazarlarda qışqır-ba-salan⁵ adamı sevmir.”⁶

¹ Tənə vurmaq: birisinin gizli işini, nöqsanını, eyibini və s. xoşagəlməz cəhətlərini üzünə vurmaq və ya demək.

² İmam Beyhəqinin “Şoəbul-İman” əsərində nəql etdiyi hədisdə Salim rəvayət etmişdir ki, Abdullah ibn Ömər رəvayət etmişdir. Belə ki, Abdullah da onu lənətləmiş, sonra da onu azad etmişdir (Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2636).

³ Bu hədisi Tirmizi (2020), Hakim (Mustdrək, 1/47), Beyhəqi, (Şoəbul-İman, 2/91/2) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

⁴ 271-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

⁵ 246-cı hədisin qeydlərinə bax.

⁶ Bu hədisin isnadında keçən Fədl ibn Mubəşşir əl-Ənsari “leyyin” ravi olduğuna görə Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində hədisin isnadı-

۳۱۱- وَعَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ يَهُودًا أَتَوْا النَّبِيَّ ﷺ فَقَالُوا: السَّامُ عَلَيْكُمْ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: وَعَلَيْكُمْ، وَلَعَنَكُمْ اللَّهُ، وَعَضِبُ اللَّهُ عَلَيْكُمْ، قَالَ: ((مَهْلًا يَا عَائِشَةُ، عَلَيْكَ بِالرَّفِقِ، وَإِيَّاكَ وَالْغَنَفَ وَالْفُحْشَ))، قَالَتْ: أَوْ لَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا؟ قَالَ: ((أَوْ لَمْ تَسْمَعْ مَا قُلْتُ؟ رَدَدْتُ عَلَيْهِمْ، فَيُسْتَجَابُ لِي فِيهِمْ، وَلَا يُسْتَجَابُ لَهُمْ فِيَّ)).

(311) Abdullah ibn Əbu Muleykə Aişədən رəvayət etmişdir ki, (bir dəfə) yəhudilər¹ Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedilər: “Ölüm olsun sizə!” Aişə dedi: “(Ölüm) sizə olsun! Allah sizə lənət eləsin! Allahın qəzəbinə düşər olasınız!” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Tələsmə,² ey Aişə! Mülayim ol, sərtlik və kobudluq etməkdən çəkin!”³ Aişə dedi: “Məgər, sən onların nə dediyini eşitmədinmi?” O, dedi: “Bəs sən mənim dediyimi eşitmədinmi? Onların cavabını verdim.⁴ Mənim onlara etdiyim dua qəbul olunur. Onların mənə etdikləri dua isə qəbul olunmur.”^{5”6}

nın “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadı “zəif” olsa da, Allahın, ədəbsiz və kobud olan kimsəni sevməməsi “səhih”dir. (Bu kitabda nəql edilmiş 464, 487 və 755 nömrəli hədislərə bax).

¹ Burada yəhudilərin hamısı deyil, onlardan bir dəstə nəzərdə tutulur.

² Demək, adam qəzəbləndiyi an qərar çıxarmağa tələsməyib səbir edərsə, əlbəttə ki, düzgün mövqə tutmağa müvəffəq olar.

³ Peyğəmbər ﷺ Aişəyə رəvayət etmişdir ki, bu məqamda onları lənətləməyi qadağan edir. Olsun ki, Peyğəmbər ﷺ onların müsəlman olacağına ümid edirmiş. Lakin Peyğəmbər ﷺ ümumi olaraq, bir çox məqamlarda onları lənətləmişdir. Məsələn, Aişə رəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ vəfat etməsinə səbəb olan xəstəliyə tutulduğu zaman demişdir: “Allah yəhudilərə və xristianlara lənət eləsin! Onlar peyğəmbərlərinin qəbirlərini ibadətqaha çevirmişlər” (Səhih əl-Buxari, 435).

⁴ Peyğəmbər ﷺ onlara “va aleykum (sizə olsun!)” deyər cavab vermişdir (Səhih əl-Buxari, 2935-ci və əl-Ədəbul-Mufrad, 1105-ci 1106-cı və 1110-cu hədislərə bax).

⁵ Çünki bu məqamda Peyğəmbərin ﷺ etdiyi dua haqq, onlarınki isə batil sayılır. Demək, haqlı ikən bəddua etmək caizdir.

⁶ İmam Buxari bu hədisi öz “Səhih”ində (2935 və 6030) rəvayət etmişdir.

۳۱۲- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَّانِ، وَلَا اللَّعَّانِ، وَلَا الْفَاحِشِ وَلَا الْبَذِي)).

(312) Abdullah (ibn Məsud) رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mömin¹ nə tənə vuran, nə lənət oxuyan, nə ədəbsiz, nə də təhqir edəndir.”²

۳۱۳- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ سَلْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا يَنْبَغِي لِذِي الْوَجْهَيْنِ أَنْ يَكُونَ أَمِينًا)).

(313) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İkiüzlü adam³ etibarlı şəxs hesab edilməz.”⁴

۳۱۴- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: أَلَا أُمُّ أَخْلَاقِ الْمُؤْمِنِ الْفُحْشُ.

¹ Hədisdən aydın olur ki, bu yaramaz xislətlərə və ya bunlardan birinə yiyələnmiş möminin imanı kamil ola bilməz.

² Bu hədisi Tirmizi (1/357), Əhməd (1/404-405), Hakim (Mustədrək, 1/12) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (320) hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

³ Peyğəmbər ﷺ demək istəyir ki, ikiüzlü olan kəs adamın üzünə gülsə də, arxasınca ona tənə vurur, onu gözdən salmağa çalışır. Belələri barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bu dünyada ikiüzlü olan kimsənin Qiyamət günü oddan iki dili olacaqdır” (Sunən Əbu Davud, 2/298; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 892); başqa bir hədisdə o, demişdir: “İnsanların ən pisinin bir topluma bir sifətlə, o biri topluma başqa bir sifətlə yaxınlaşan ikiüzlülər olduğunu görəcəksiniz” (Səhih əl-Buxari, 3494).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (3197) bu hədisin isnadının “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

(314) Abdullah (ibn Məsud) رضي الله عنه demişdir: “Möminin ən yaramaz¹ əxlaqı kobudluq etməsidir.”²

۳۱۵ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ الْكِنْدِيُّ الْكُوفِيُّ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، يَقُولُ: لُعِنَ اللَّعَّانُونَ. قَالَ مَرْوَانُ الَّذِينَ يَلْعَنُونَ النَّاسَ.

(315) Muhəmməd ibn Ubeyd əl-Kindi atasından rəvayət edir ki, o, Əli ibn Əbu Talibin belə dediyini eşidib: “Lənət oxuyanlara lənət edildi!” Mərvan dedi: “(Yəni) insanlara lənət oxuyanlara.”³

¹ Burada “ən yaramaz əxlaq” deyildikdə, ən çox qınanılanı nəzərdə tutulur. Burada da həmçinin, söhbət naqis imanlı mömindən gedir. Belə ki, kamil iman sahibi öz hərəkətində və danışığında əsla kobudluq və ədəbsizlik etməz.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu hədisin isnadında keçən Muhəmməd ibn Ubeyd əl-Kufi “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

١٤٦ - بَابُ اللَّعَانِ

146-cı fəsil. Lənət oxuyan kəs

٣١٦ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((إِنَّ اللَّعَّانِينَ لَا يَكُونُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُهَدَاءَ، وَلَا شُفَعَاءَ)).

(316) Əbu Dərda رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Lənət oxuyanlar Qiyamət günü nə şahid olarlar, nə də şəfaətçi.^{1’2}

٣١٧ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((لَا يَنْبَغِي لِلصِّدِّيقِ أَنْ يَكُونَ لَعَّانًا)).

(317) Əbu Hureyrə رحمته الله rəvayət edir ki,³ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Həmişə doğru danışan adam çox lənət oxuyan olmaz.⁴”

¹ Hədisdən aydın olur ki, Qiyamət günü möminlərin bir çoxu öz yaxınları üçün şəfaətçilik edəcəkləri zaman, çox lənət oxuyan kimsənin şəfaətçiliyi qəbul edilməyəcək. Habelə, peyğəmbərlərin risalələrini öz qövmələrinə təbliğ etdiklərinə şahidlik edə bilməyəcəklər (Subulus-Səlam, 4/201). Bu xüsusda İbn Qeyyim demişdir: “Tənə vuranlar və lənət oxuyanlar Qiyamət günü nə şahidlik, nə də şəfaətçilik edə biləcəklər. Belə ki, şahidlik etmək xəbər verməyə, şəfaətçilik etmək isə tələb etməyə aiddir. Odur ki, kim insanlara çox tənə vurmuşsa, yəni onların pis olduqlarına şahidlik etmişsə, habelə, insanlara çox lənət oxumuşsa, yəni onlar üçün pis bir şey tələb etmişsə, (Qiyamət günü) onlar üçün nə şahidlik edə biləcək, nə də şəfaətçilik. Çünki şahidlik etməyin təməli doğruluqdur. İnsanlara, ələlxüsus da Allahın və Rəsulullahın ﷺ dostlarına tənə vuran adam isə bu xislətə nail ola bilməz. Şəfaətçilik etməyin təməli isə rəhmət və xeyir tələb etməkdir. İnsanlara çox lənət oxuyan adam isə bu xislətə nail ola bilməz” (Səvaiqul-Mursələ, 4/1505).

² Bu hədisi Muslim (6777) və Əhməd (6/448) rəvayət etmişdir.

³ Bu hədisi Muslim (6773) və Əhməd (2/337 və 366) rəvayət etmişdir.

⁴ Lənət oxumağa vərdiş etmiş kimsə möminə xas olan gözəl xislətlərdən – doğru danışmaqdan, Qiyamət günü şahidlik və şəfaətçilik etməkdən məhrum olar. Çünki birisinə

۳۱۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ، عَنْ
حُذَيْفَةَ قَالَ: مَا تَلَاَعَنَ قَوْمٌ قَطُّ إِلَّا حَقَّ عَلَيْهِمُ اللَّعْنَةُ.

(318) Huzeyfə ؓ demişdir: “Bir-birini lənətləyən elə bir qövm yoxdur ki, onların hamısı lənətə düşər olmasın.”¹

lənət oxumaq, o kimsənin Allahın rəhmətindən qovulması üçün dua etmək deməkdir. Doğru danışan möminə isə belə dua etmək yaraşmaz.

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

١٤٧ - بَابُ مَنْ لَعَنَ عَبْدَهُ فَأَعْتَقَهُ

147-ci fəsil. Köləsinə lənət oxuyan, sonra da onu azad edən kəs

٣١٩- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَعْقُوبَ قَالَ: حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ الْمُقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: أَحْبَبْتُ عَائِشَةَ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ لَعَنَ بَعْضَ رَقِيقِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((يَا أَبَا بَكْرٍ، اللَّعَانَيْنِ وَالصَّديْقَيْنِ؟ كَلَّا وَرَبِّ الْكُعْبَةِ))، مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، فَأَعْتَقَ أَبُو بَكْرٍ يَوْمَئِذٍ بَعْضَ رَقِيقِهِ، ثُمَّ جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: ((لَا أَعُوذُ)).

(319) Aişə رəvayət edir ki, (bir dəfə) Əbu Bəkr öz kölələrindən birini lənətlədi. Peyğəmbər ﷺ iki yaxud üç kərə dedi: “Ey Əbu Bəkr! Həm lənət edənlər, həm də doğru danışanlar?!¹ Xeyr, Kəbənin Rəbbinə and olsun (ki, belə etmək sənə yaraşmaz).” Həmin gün Əbu Bəkr öz kölələrindən bir neçəsini azad etdi. Sonra da Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Mən bir də belə etməyəcəyəm.”²

¹ Peyğəmbər ﷺ demək istəyir ki, mömin adamda bu iki xislət cəm ola bilməz. Əbu Bəkr ﷺ lənət oxuyan adam olmamışdır. Sadəcə olaraq bir dəfə bilmədən bunu etmiş, Peyğəmbər ﷺ onu bu əməldən çəkindiridkdə isə dərhal bu günahı yumaq məqsədilə bir neçə kölə azad etmiş və tövbə edərək bir daha bu yaramaz əmələ qayıtmayacağına söz vermişdir. Əbu Bəkrə ﷺ gəlcincə, bu şəxsiyyət, peyğəmbərlər və elçilər müstəsna olmaqla, insanların ən fəzilətlisi hesab edilir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Əbu Bəkr və Ömər əvvəlki və sonrakı nəsillərdən Cənnətdə sakit olacaq yaşlılar arasında ən hörmətli kimsələr olacaqlar. Yalnız peyğəmbərlər və elçilər müstəsnaadır” (Sunən ət-Tirmizi, 4/310; Sunən İbn Macə, 1/49; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 824).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

١٤٨ - بَابُ التَّلَاُعِنِ بِلَعْنَةِ اللَّهِ وَبِغَضَبِ اللَّهِ وَبِالنَّارِ

148-ci fəsil. Allahın lənəti ilə, Allahın qəzəbi ilə və Cəhənnəm odu ilə lənətləşmək olmaz

٣٢٠ - حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ سَمُرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((لَا تَتَلَاَعُنُوا بِلَعْنَةِ اللَّهِ، وَلَا بِغَضَبِ اللَّهِ، وَلَا بِالنَّارِ)).

(320) Səmurə رحمته الله عليه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Nə Allahın lənəti ilə, nə Allahın qəzəbi ilə, nə də Cəhənnəm odu ilə bir-birinizə lənət oxumayın!”^{1”2}

¹ Burada “bir-birinizə” deyildikdə, möminlər nəzərdə tutulur. Yəni heç bir möminə yaraşmaz ki, başqa mömini Allahın lənəti ilə, Allahın qəzəbi ilə və Cəhənnəm odu ilə lənətləsin.

² Bu hədisi Əbu Davud (4906), Tirmizi (1/357), Hakim (1/48) və Əhməd (5/15) rəvayət etmişdir. Həsən əl-Bəsri bu hədisi Səmuradan “an (filankəsdən)” deyərək rəvayət etdiyinə görə Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demiş, sonra da İmam Bəğəvinin “Şərhüs-Sünnə” əsərində (3/448) rəvayət etdiyi eynimətnli hədisin bu hədisi qüvvətləndirdiyini, son nəticədə bu hədisin “həsən” olduğunu bildirmişdir (Bax: Silsilətul-Əhadisis-Səhihə, 893-cü hədisin şərhə).

١٤٩ - بَابُ لَعْنِ الْكَافِرِ

149-cu fəsil. Kafirə lənət oxumaq¹

٣٢١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ادْعُ اللَّهَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ، قَالَ: ((إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ لَعَنًا، وَلَكِنْ بُعِثْتُ رَحْمَةً)).

(321) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, ² (bir dəfə səhabələrdən biri) Peyğəmbərə ﷺ: “Ya Rəsulullah, müşriklərin əleyhinə Allaha dua et!” – dedi. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Mən çox lənət oxumaq üçün göndərilməmişəm.³ Əksinə, rəhmət olaraq göndərilmişəm.”

¹ Kafir kimi bu dünyadan köçmüş kimsə, əlbəttə ki, Allahın lənətinə, Onun qəzəbinə və Cəhənnəm oduna düşər olacaqdır. Belələri barədə Uca Alah buyurur: “Sizlərdən hər kim dinindən dönüb kafir olaraq ölsə, onun əməlləri dünyada və axirətdə puça çıxar. Onlar Od sakinləridirlər və orada əbədi qalacaqlar” (əl-Bəqərə, 217); digər ayədə buyurur: “İslamdan başqa bir din axtaran şəxsdən, o *din* heç vaxt qəbul olunmaz və o, axirətdə ziyana uğrayanlardan olar. İman gətirdikdən, Peyğəmbərin həqiqi *peyğəmbər* olduğuna şahid olduqdan və özlərinə aydın dəlillər gəldikdən sonra kafir olan adamları Allah necə doğru yola yönəldər? Allah zalım adamları doğru yola yönəltməz. Onların cəzası, şübhəsiz ki, Allahın, mələklərin və bütün insanların onları lənətləməsidir. Onlar *bu lənətin içində* həmişəlik qalacaqlar. Onların əzabı yüngülləşdirilməyəcək və onlara möhlət də verilməyəcəkdir” (Ali-İmran, 85-88).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu hədis dəlildir ki, bir kimsəyə tez-tez lənət oxumaq olmaz. Lakin xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Peyğəmbərin ﷺ ümumi şəkildə lənətlədiklərinə ümumi olaraq lənət oxumaq, məsələn, “Allahdan qeyrisinə qurban kəsənə Allah lənət eləsin! Cinayətkara sığınacaq verənə Allah lənət eləsin! Yer üzündəki sərhədləri dəyişdirənə Allah lənət eləsin!”, yaxud “Allah bədəni döyən və döydürən, qaş alan və aldırən, gözəllik üçün dişlərinin arasını yondurub Allahın yaratdığında dəyişiklik edən qadınlara lənət eləsin!”, yaxud “Rüşvət verən və rüşvət alan şəxsə Allah lənət eləsin!”, yaxud “sərxoşedici içkiyə,

onu düzəldənə və düzəltdirənə, onu içənə, onu daşıyana və daşıtdırana, onu satana və alana, onu süzənə və süzdürünə Allah lənət eləsin!", yaxud "səhabələri söyəyə Allah lənət eləsin!", yaxud "sələm yeyənə və onu yedirdənə, bu işdə katiblik edənə və buna şahidlik edənlərə Allah lənət eləsin!" və s. demək caizdir. Həmçinin, qeyd edək ki, lazım gəldikdə müəyyən şəxsi lənətləmək olar. Yəni, əgər bu şəxs lənətə layiqdirsə, müəyyən şəxsi lənətləmək üçün qoyulmuş şərtlərin hamısı onda öz əksini tapmış və üstəlik, ona lənət etməyə əngəl olan maneələrin hamısı aradan qalxmışdırsa, beləsinə lənətləmək olar. Məsələn, əgər adam bilərəkdən haram iş görmüş, bu haramı halal saymış, heç vaxt bu günaha görə tövbə etməmiş və kafir olaraq ölmüşdürsə, beləsinə lənətləmək olar.

١٥٠ - بَابُ التَّمَامِ

150-ci fəsil. Sözgəzdirən¹

٣٢٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ هَمَّامٍ: كُنَّا مَعَ حُدَيْفَةَ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ رَجُلًا يَرْفَعُ الْحَدِيثَ إِلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ حُدَيْفَةُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَاتٌ)).

(322) Həmmam demişdir:² “Biz Huzeyfə³ ilə bir yerdə ikən *bir nəfər* ona dedi: “Bir nəfər Osmana⁴ söz aparır.” Huzeyfə dedi: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Sözgəzdirən adam Cənnətə girməz!”⁵”

¹ Burada söz gəzdirmək deyildikdə, camaat arasında fəsad törətmək məqsədi ilə birinin sözünü digərinə çatdırmaq nəzərdə tutulur (Dibac alə Muslim, 1/118). Bunu edən adama sözgəzdirən, sözbaz, dedi-qoduçu, qeybətçi, xəbərçi, şayiə yayan, söz şişirdən də deyilir. Belələri barədə Yəhya ibn Əbu Kəsir əl-Yəməmi demişdir: “Sözgəzdirən adam bir saat ərzində, sehribazın bir ildə törətdiyi fəsaddan artıq fəsad törədir” (Fəthul-Məcid, 1/278). Bu fəsadçının fəsadının qabağını almaq üçün isə belələrini camaat arasında ifşa etmək, onun yaydığı şayiələrə inanmamaq, bu şayiələri yaymağı ona qadağan etmək və nəhayət, bu günahı işlədən kimsənin qəbirdə və Cəhənnəmdə şiddətli əzaba düşər olacağını ona bildirmək gərəkdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, başqalarına fayda vermək və ya islah etmək məqsədi ilə söz gəzdirmək, əksinə, bəyənilən əməllərdəndir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Mənim sözümü eşidib əzbərləyən və onu eşitdiyi kimi başqalarına təbliğ edən kimsəyə Allah rəvnəq verər (dünyada və Axirətdə onu üzləri parlayan kimsələrdən, səadətə qovuşanlardan, uğur qazananlardan edər)” (Musnəd İmam Əhməd, 5/183; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1/689).

² Bu hədisi Buxari (7/86), Muslim (1/71), Əbu Davud (2/297), Tirmizi (1/364) və Əhməd (5/382, 389, 392, 402, və 404) rəvayət etmişdir.

³ Söhbət məşhur səhabə Huzeyfə ibn Yəmandan ﷺ gedir.

⁴ Burada üçüncü xəlifə Osman ibn Əffan ﷺ qəsd edilir.

⁵ Bu fəsildə varid olmuş hədislərə nəzər salsaq görərik ki, sözgəzdirən adama ərəbcə “nəmmam” və ya “qəttat” deyilir. İslam alimləri bu iki kəlmənin mənə baxımından fərqli olduğunu söyləmişlər. Xəttabi demişdir: “Bir toplumun yanında oturub onların danışdıqlarına qulaq asan və eşitdiklərini orada-burada yayan kimsəyə nəmmam deyilir. Bir

۳۲۳- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ عُثْمَانَ بْنِ حُثَيْمٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ؟)) قَالُوا: بَلَى، قَالَ: ((الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللَّهُ، أَفَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشَرِّكُمْ؟)) قَالُوا: بَلَى، قَالَ: ((الْمَشَاوُونَ بِالنَّمِيمَةِ، الْمُفْسِدُونَ بَيْنَ الْأَحِبَّةِ، الْبَاغُونَ الْبِرَاءَ الْعَنَتِ)).

(323) Əsma bint Yezid رəvayət edir ki, (bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ (səhabələrində): “Sizə ən xeyirliniz barədə xəbər verimmi?” – deyə buyurdu. (Səhabələr): “Bəli!” – deyə cavab verdikdə, Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “O kəs-lər ki, onları görəndə Allah yada düşər!¹ Sizə ən pisiniz barədə xəbər ve- rimmi?” Onlar: “Bəli!” – deyə cavab verdikdə, o, buyurdu: “Söz gəzdirən- lər, dostların arasını vuranlar və təmiz adamları şərə salanlardır.”²

toplumun xəbəri olmadan kənardan onlara qulaq asan (casusluq edən) və onlardan eşitdiyini başqalarına çatdıran kimsəyə qəttat deyilir” (Umdətul-Qari, 6056-cı hədisin şərh). Bunların hər ikisi böyük günah hesab edilsə də, qəttatın günahı daha böyük, şəri daha çoxdur. Onu da qeyd edək ki, bu hədisdə “Cənnətə girməz” deyildikdə, əbədiyyət qəsd edilmir. Yəni nəmmamlıq edən adam əbədi olaraq Cəhənnəmdə qalmayacaqdır. Yalnız bunun halal olduğuna etiqad edən kimsələr istisnadır. Belə ki, Allahın və Onun Rəsulunun ﷺ haram buyurduğunu halal hesab edən hər kəs kafir sayılır və əbədi olaraq Cəhənnəmə giriftar olur.

¹ Belələrinin üzündəki nuru və heybəti, habelə, onların gözəl davranışını və rəftarını gördükdə ancaq xeyirxah işlər yada düşür. Onlar barədə Uca Allah buyurur: “Möminlər ancaq o kəslərdir ki, Allah anıldığı zaman onların qəlbi qorxuya düşər, Onun ayələri onlara oxunduqda imanları artar, yalnız öz Rəbbinə təvəkkül edər, namaz qılar və Bizim onlara verdiyimiz ruzidən Allah yolunda xərcləyirlər. Məhz onlar həqiqi mö- minlərdir. Onlar üçün Rəbbi yanında dərəcələr, bağışlanma və bolluca ruzi vardır” (əl-Ənfal, 2-4); başqa bir ayədə O, buyurur: “Mühəmməd Allahın rəsuludur. Onunla bir- likdə olanlar kafirlərə qarşı sərt, öz aralarında isə mərhəmətlidirlər. Sən onları ruku edən, səcdəyə qapanan, Allahdan lütf və razılıq diləyən görərsən. Əlamətləri isə üzlə- rində olan səcdə izidir” (əl-Fəth, 29).

² Bu hədisi Əbu Nueym (Əxbaru-Əsbəhan, 1/231) rəvayət etmiş və Mühəmməd Na- sirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (1646) bu hədisin “həsən” oldu- ğunu demişdir.

١٥١ - بَابُ مَنْ سَمِعَ بِفَاحِشَةٍ فَأَفْشَاهَا

151-ci fəsil. Nalayıq söz eşitdikdən sonra onu yayan adam¹

٣٢٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ أَيُّوبَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ حَسَّانَ بْنِ كُرَيْبٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: الْقَائِلُ الْفَاحِشَةَ، وَالَّذِي يُشِيعُ بِهَا، فِي الْإِثْمِ سَوَاءٌ.

(324) Əli ibn Əbu Talib رحمته الله عليه demişdir: “Nalayıq söz² danışanla onu (camaat arasında) yayan kimsə eyni dərəcədə günah qazanırlar.”³

٣٢٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ شُبَيْلِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ: كَانَ يُقَالُ: مَنْ سَمِعَ بِفَاحِشَةٍ فَأَفْشَاهَا، فَهُوَ فِيهَا كَالَّذِي أَبْدَاهَا.

(325) Şubeyl ibn Auf demişdir: “Bir vaxt deyərdilər:⁴ “Nalayıq söz eşidib onu yayan kimsə, ilk əvvəl onu deyən kəs kimidir.”^{5”6}

¹ Belələri barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Hər eşitdiyini rəvayət etməsi kişinin yalançı olması üçün kifayətdir” (Səhih Muslim, 7).

² Nalayıq sözlərin ən pisi isə Peyğəmbərin ﷺ adından danışılan yalanlardır. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Axirətə yaxın (bir çox) gopçular və yalançılar meydana gələcək. Onlar sizə nə sizin, nə də atalarınızın eşitmədiyi (uydurma) hədisləri danışacaqlar. Onlardan uzaq olun, uzaq! Nəbadə-nəbadə sizi (haqq yoldan) sapdırıb fitnəyə məruz qoysunlar” (Səhih Muslim, 16); Abdullah (ibn Məsud) رضي الله عنه demişdir: “Həqiqətən şeytan insan qiyafəsinə girib (hər hansı) bir toplumun yanına gəlir və onlara yalan hədislər danışır. Beləliklə də, onlar firqələrə bölünürlər. Sonra onlardan biri deyir: “Üzdən tanıdığım, lakin adını bilmədiyim bir adamın (filan) hədisi danışdığını eşitmişəm” (Səhih Muslim, 17).

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

⁴ Yəni bu ümmətin sələfləri – İslam alimləri belə deyərlərmiş.

⁵ Burada Şubeyl həmin adamın eyni günah qazandığını xəbər verir.

⁶ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۳۲۶- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، أَنَّهُ كَانَ يَرَى النَّكَالَ عَلَى مَنْ أَشَاعَ الزِّنَا، يَقُولُ: أَشَاعَ الْفَاحِشَةَ.

(326) İbn Cüreyc rəvayət edir ki, Əta¹ zinanı² yayan adamın cəzalandırılmasını caiz hesab edər və deyərdi: “Bu adam fahişəliyi yaydı.”^{3,4}

¹ Yəni, ibn Əbu Rəbah.

² Zina etmək: qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olmaq.

³ Yəni zinanı təbliğ edən adam özü zina etməsə də, onun təbliğatına uyub bu günaha batmış zinakarların günahı qədər günah qazanır. Əta ibn Əbu Rəbah belələrinin cəzalandırılmasını məqsədəuyğun hesab etmişdir. Odur ki, zinakarlığı təbliğ edənlər islah olunmalı, əks halda isə cəzalandırılmalıdırlar ki, cəmiyyət pozulmasın. Allaha və Onun Rəsuluna ﷺ asi olub bilərəkdən haram işləri təbliğ etməklə yer üzündə fəsad törədənlər barədə Uca Allah buyurur: **“Allaha və Onun Rəsuluna qarşı müharibə edənlərin və yer üzündə fitnə-fəsad törətməyə səy göstərənlərin cəzası ancaq öldürülmək, və ya çarmıxa çəkilmək, ya əllərini və ayaqlarını çarpazvari kəsmək və yaxud da yaşadıkları yerdən sürgün edilməkdir. Bu, onlar üçün dünyada bir rüsvayçılıqdır. Axirətdə isə onları böyük bir əzab gözləyir”** (əl-Maidə, 33).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

١٥٢ - بَابُ الْعِيَابِ

152-ci fəsil. Eyib tutan adam

- ٣٢٧ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ ظَبْيَانَ، عَنْ أَبِي يَحْيَى حَكِيمِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا يَقُولُ: لَا تَكُونُوا عُجَلًا مَذَائِيعَ بُذْرًا، فَإِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ بَلَاءٌ مُبَرَّحًا مُكَلِّحًا، وَأُمُورًا مُتَمَاحِلَةً رُدْحًا.

(327) Həkim ibn Səd rəvayət edir ki, mən Əli (ibn Əbu Talibin عليه السلام) belə dediyini eşitmişəm: “Tələskən,¹ şayiələr yayan² və sirr saxlamayan kimsələrdən olmayın! Yoxsa başınıza şiddətli, məyusedici bir bəla gələr və uzun sürən, böyük bir fitnəyə məruz qalarsınız.”³

¹ Xeyməmə rəvayət edir ki, Abdullah ibn Məsud رضي الله عنه demişdir: “*Vaxt gələcək çoxlu fəsadlar və qarma-qarışıq işlər baş verəcək. Belə olduğu təqdirdə sən tələsmə! Beləliklə, xeyirli işə tabe olmaq sənə üçün şər əməlin başında durmaqdan daha xeyirli olar*” (Müsnəf İbn Əbu Şeybə, 7/456).

² Uca Allah buyurur: “**Onlara əmin-amanlıq və ya qorxu xəbəri gəldikdə, onu yayarlar. Halbuki, bunu Peyğəmbərə və özlərindən olan nüfuz sahiblərinə çatdırısaydılar, içərilərindən onun mahiyyətinə varan kəslər o xəbəri bilərdilər. Əgər sizə Allahın lütfü və rəhmi olmasaydı, əlbəttə, az bir qisminiz istisna olmaqla, hamınız şeytana uyardınız**” (ən-Nisa, 83). Abdur-Rəhman əs-Sədi bu ayəni izah edərkən demişdir: “Bununla Uca Allah Öz bəndələrinə belə nalayiq işlərdən uzaq durmağı öyrədir və bildirmək istəyir ki, onlara möminlərin sevincinə səbəb olacaq bir müjdə və ya onları kədərləndirəcək qorxulu bir xəbər *və başqa bu* kimi mühüm məsələlər və hamının xeyrinə olan işlər barədə xəbər verildikdə, dilini dinc saxlayıb, bu xəbəri yaymağa tələsməməli, əksinə, bunu Allahın Rəsuluna ﷺ və özlərindən olan nüfuz sahiblərinə, habelə, yaxşını yamandan ayırd edə bilən alimlərə və düzgün qərar verən ağıl sahiblərinə bildirməlidirlər. Və əgər onlar bu xəbərin yayılmasında möminlər üçün xeyir və sevinc, habelə, onları düşməndən qoruyan bir vasitə olduğunu məsləhət bilsələr, bu xəbəri yayar, əks təqdirdə isə, bunu yaymaqdan çəkinərlər. Elə buna görə də Uca Allah: “**içərilərindən onun mahiyyətinə varan kəslər o xəbəri bilərdilər**” – deyir. Yəni düzgün qərar verərdilər” (Təfsir əs-Sədi).

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۳۲۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي يَحْيَى، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَذْكُرَ عُيُوبَ صَاحِبِكَ، فَادْكُرْ عُيُوبَ نَفْسِكَ.

(328) İbn Abbas رضي الله عنه demişdir: “Dostunun eyiblərini yada salmaq istəsən, öz eyiblərini xatırla.^{1”2}

¹ Abdullah ibn Muhəmməd əl-Kəvva rəvayət edir ki, (bir dəfə) Rəbi ibn Xuseymə dedilər: “Biz sənə kiməsə eyib tutduğunu və kiməsə pislədiyini görməmişik?!” O, dedi: “Mən hələ özümdən tam razı deyiləm ki, başqalarının eyibi ilə məşğul olam” (Hilyətul-Ovliya, 2/110); Yəhya ibn Muaz ər-Razi demişdir: “Üç şeylə möminə yaxşılıq etməyə çalış: ona fayda verə bilmirsənsə, heç olmasa, zərər vermə; onu sevindirə bilmirsənsə, heç olmasa, kədərləndirmə; onu tərifləmirsənsə, heç olmasa, pisləmə” (Zuhd və-Rəqaiq, 1/114). Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bəzən, məsləhət olduqda bunu etmək caizdir. Necə ki, mühəddislər yalançı, yaxud müdəllis və ya başqa bu kimi zəif rəvayətləri ifşa etmiş, məqsədləri də kiməsə alçaltdırmaq və biabır etmək yox, Peyğəmbərin ﷺ Sünnəsini qorumaq olmuşdur. Bəziləri də bu mövzuda ayrıca kitablar yazmışlar. Belələrini ifşa etməyin caiz olduğuna dəlalət edən hədislərin birində Aişə رضي الله عنها demişdir: “Mən Rəsulullahın ﷺ yanında ikən bir kişi onun yanına daxil olmaq üçün izin istədi. Rəsulullah ﷺ onun haqqında: “Əsirətin oğlu və ya əsirətin qardaşı necə də pis adamdır!”– dedi, sonra da onun içəri girməsinə izin verdi və o, içəri daxil olduqda onunla nəzakətlə danışdı. O çıxıb getdikdən sonra mən dedim: “Ya Rəsulullah, sən *əvvəl* belə dedin, sonra da onunla nəzakətlə danışdın?!” Rəsulullah ﷺ dedi: “Ey Aişə, insanların ən pisi o kəslərdir ki, onların yaramaz əxlaqına görə insanlar onları tərək edirlər” (Səhih əl-Buxari 5780, Səhih Muslim 2591; Sunən ət-Tirmizi, 1997). Burada Rəsulullah ﷺ “Filan qəbilədən olan filankəs nə pis adamdır”– deməklə, onun yaramaz adam olduğunu bildirmək istəmişdir ki, bu adamı tanımayanlar onu tanıсынlar (Tohfətul-Əhvəzi). İmam Nəvəvi bu hədisi izah edərkən demişdir: “Rəsulullahın ﷺ onunla nəzakətlə danışmasının qəsdı o kişinin qəlbini ələ almaq və özünün gözəl əxlaqını ona göstərmək idi. Bu da fasiqin qeybətini etməyin caiz olduğuna dəlalət edir. Lakin bu qeybət açıq-aşkar günah işlər görən və ya bidət edənlərə aid edilir, yəni onların qeybətini etmək caizdir (Şərh ən-Nəvəvi).

² Bu hədisin isnadında keçən Əbu Yəhya əl-Qəttat “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

۳۲۹- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُوْدُودٍ، عَنْ زَيْدِ مَوْلَى قَيْسِ الْحَدَّاءِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾، قَالَ: لَا يَطْعَنُ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ.

(329) İbn Abbas رضي الله عنه Allahın تعالى: “**Özünüzü məzəmmət etməyin**”¹ ayəsini izah edib demişdir:² “Biriniz digərinə tənə vürməsin!”³

۳۳۰- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا دَاوُدُ، عَنْ عَامِرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو جُبَيْرَةَ بْنُ الصُّحَاكِ قَالَ: فِينَا نَزَلَتْ، فِي بَنِي سَلَمَةَ: ﴿وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ﴾، قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَيْسَ مِنَّا رَجُلٌ إِلَّا لَهُ اسْمَانِ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: يَا فُلَانُ، فَيَقُولُونَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهُ يَغْضَبُ مِنْهُ.

(330) Əbu Cubeyra ibn Dahhak⁴ رضي الله عنه demişdir: “**Bir-birinizi pis**⁵ ləqəblərlə çağırma⁶” ayəsi bizim – Sələmə oğulları barəsində nazil ol-

¹ “əl-Hucurat” surəsi, 11.

² Bu hədisin isnadında keçən Əbu Məvdud və Qeys əl-Həzzanın mövlası Zeyd – hər ikisi “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Muf-rad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

³ Yəni, mömin möminin gizli işini, nöqsanını, eyibini və s. xoşagəlməz cəhətlərini üzünə deməməlidir. Bu ayədə Uca Allah möminlərə “özünüzü” – deyər xitab edir. Bundan da bizə möminlərin bir bədən kimi olduqları aydın olur. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sən möminlərin bir-birinə mərhəmət göstərməkdə, bir-birini sevməkdə və bir-birinə can yandırmaqda bir bədən kimi olduğunu görürsən. Belə ki, *bədən*in bir əzasına xəstəlik üz verdikdə bütün bədən yuxusuzluqdan və qızdırmadan əziyyət çəkir” (Səhih əl-Buxari, 6011). Bu ayə və hədisi dərk edən mömin öz mömin qardaşına əsla məzəmmət etməz. Lakin Allah rızasını qazanmaq və islah etmək məqsədi ilə möminin möminə nəsihət etməsi istisnadır və əksinə, bəyənilən əməllərdəndir.

⁴ Əbu Cubeyra ibn Dəhhak ibn Xəlifə əl-Ənsari رضي الله عنه Peyğəmbər ﷺ səhabəsi və Sabit ibn Dəhhakın رضي الله عنه qardaşıdır.

⁵ Ayədən aydın olur ki, bir kimsəni onun xoşuna gəldiyi ləqəblə çağırmaq olar.

⁶ əl-Hucurat, 11.

muşdur. Rəsulullah ﷺ bizim yanımıza¹ hicrət etdiyi zaman bizlərdən hər birimizin iki adı var idi.² Peyğəmbər ﷺ: “Ey filankəs!” – deyə çağırırdıqda, onlar deyərdilər: “Ya Rəsulullah, onun buna acığı tutur.”^{3,4}

۳۳۱ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُقَاتِلٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ، عَنِ الْحَكَمِ قَالَ: سَمِعْتُ عِكْرَمَةَ يَقُولُ: لَا أَذْرِي أُيُّهُمَا جَعَلَ لِصَاحِبِهِ طَعَامًا، ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْ ابْنُ عَمٍّ، فَبَيْنَا الْجَارِيَةُ تَعْمَلُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ، إِذْ قَالَ أَحَدُهُمَا لَهَا: يَا زَانِيَةً، فَقَالَ: مَهْ، إِنْ لَمْ تَخْذُكَ فِي الدُّنْيَا تَخْذُكَ فِي الْآخِرَةِ، قَالَ: أَفَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ كَذَاكَ؟ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمُتَفَحِّشَ. ابْنُ عَبَّاسٍ الَّذِي قَالَ: إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمُتَفَحِّشَ.

(331) Həkəm rəvayət edir ki, mən İkrimənin belə dediyini eşitdim: “Bilmirəm, ya İbn Abbas, ya da onun əmisi oğlu biri digərini yeməyə dəvət etdi. Kəniz onlara xidmət edərkən, onlardan biri⁵ ona: “Ey zinakar!” – dedi. (İbn Abbas ona) dedi: “Sus! O, bu dünyada səndən qisas ala bilməsə də, Axirətdə səndən mütləq qisas alacaqdır.”⁶ Adam dedi: “Əgər dediyim doğrudursa, onda necə?!” O dedi: “Allah ədəbsiz və kobud olanı sevmir.”

¹ Burada səhabə Peyğəmbərin ﷺ Mədinəyə hicrət etdiyini qəsd edir.

² Bəzi rəvayətlərdə “iki və ya üç adı var idi” – deyilir.

³ İbn Macənin “Sunən” əsərində (3741) nəql etdiyi rəvayətdə: “və bu ayə nazil oldu” sözü əlavə edilmişdir.

⁴ Bu hədisi Əbu Davud (4962), İbn Macə (3741), Əhməd (4/260) rəvayət etmiş və Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Burada ərəbcə (أَحَدُهُمْ) “onlardan biri” deyilir. Yəni məclisdə iştirak edənlərdən biri.

⁶ İbn Abbasın رحمته الله bu sözündən aydın olur ki, kiməsə “ey zinakar” – demək haramdır. Bundan o da aydın olur ki, bir kimsəni dəlil-sübut olmadan zinada ittiham edən adamdan qisas alınmalıdır. Uca Allah buyurur: “İsmətli qadınları zinada günahlandırırıb, sonra dörd şahid gətirməyən kəslərə səksən çubuq vurun və onların şahidliyini heç vaxt qəbul etməyin. Onlar əsl fasiqlərdir” (ən-Nur, 4); digər ayədə O, buyurur: “Murdar əməldən xəbəri olmayan ismətli mömin qadınları zinada günahlandıranlar dünyada və axirətdə lənətə düçar olurlar. Onları böyük bir əzab gözləyir – o gün ki, dilləri, əlləri və ayaqları etdikləri əməllər barəsində onların əleyhinə şəhadət verəcəkdir. O gün Allah

(Hədisin rəvilərindən biri) demişdir: “Allah ədəbsiz və kobud olanı sevmir¹” sözünü deyən adam İbn Abbasdır.”

۳۳۲- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَانِ، وَلَا اللَّعَانِ، وَلَا الْفَاحِشِ، وَلَا الْبَذِيِّ)).

(332) Abdullah (ibn Məsud) رَوَى عَنْهُ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mömin nə tənə vuran, nə lənət oxuyan, nə ədəbsiz, nə də təhqir edən deyil.”²

onlara özlərinə layiq cəzanı tam verəcək və onlar Allahın Aydın Haqq olduğunu biləcəklər” (ən-Nur, 23-25). Kənizi zinada ittiham etməyə gəlicə, bu xüsusda varid olmuş hədisdə Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Mən Əbul-Qasımın ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Kim zinadan uzaq olan bir köləsini *zinada* ittiham edərsə, Qiyamət günü onun özünə şallaq vurular. Yalnız sözündə həqiqət olan kimsələrdən başqa” (Səhih əl-Buxari, 6858).

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albanı “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir. İbn Abbasın رَوَى عَنْهُ: “Allah ədəbsiz və kobud olanı sevmir” sözü isə əslində Peyğəmbərin ﷺ sözüdür (Bu kitabda nəql edilmiş 464, 487 və 755 nömrəli hədislərə bax).

² 312-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

۱۵۳ - بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّمَادُحِ

153-cü fəsil. Bir-birini tərifləmək barədə varid olanlar

۳۳۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَجُلًا ذَكَرَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَأَثْنَى عَلَيْهِ رَجُلٌ خَيْرًا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((وَيْحَكَ قَطَعْتَ عُثْقَ صَاحِبِكَ))، يَقُولُهُ مِرَارًا، ((إِنْ كَانَ أَحَدُكُمْ مَادِحًا لَا مَحَالَةَ فَلْيُقِلْ: أَحْسَبُ كَذَا وَكَذَا، إِنْ كَانَ يَرَى أَنَّهُ كَذَلِكَ، وَحَسْبِيهِ اللَّهُ، وَلَا يُزَكِّي عَلَى اللَّهِ أَحَدًا)).

(333) Əbu Bəkrə ﷺ rəvayət edir ki, (bir dəfə) Peyğəmbərin ﷺ yanında bir nəfər barədə söhbət açıldı və (məclisdəkilərdən) biri onu gözəl sözlərlə təriflədi. Peyğəmbər ﷺ də (ona): “Vay sənin halına! Sən qardaşının boynunu qırdın¹” – dedi və bunu bir neçə dəfə təkrar etdi. (Sonra buyurdu): “Sizdən biriniz öz qardaşını tərifləməyi lazım bilərsə, onun tərifə layiq olduğunu güman edərsə,² qoy desin: “(Filankəsi) filan cür adam hesab

¹ Yəni “onu həlak etdin.” Çünki çox vaxt adam öz ünvanına deyilən tərifləri eşidəndə təkəbbür onu boğur, özündən razı qalır, azğınlaşır və beləliklə də, məhv olur. Hədisdən aydın olur ki, burada söhbət üzə tərif etməkdən gəlir. Demək, qəibi tərif etmək, onun ünvanına yaxşı sözlər demək caizdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, imanında və təqvasında möhkəm olan adamı tərif etmək olar. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə İbn Abbas (رضي الله عنه) demişdir: “Peyğəmbər ﷺ vəfatı ilə nəticələnən xəstəliyə tutulduğu zaman başı sarıqlı halda məscidə gəlib minbərdə oturdu. Allaha həmd-sənalar deyib, mədh etdikdən sonra buyurdu: “Həqiqətən, insanlar arasında canını və malını *fəda etməkdə* mənə ən sədiq olanı Əbu Bəkr ibn Əbu Quhafədir. Əgər mən insanlar arasında özümə xəlil (ən əziz dost) seçməli olsaydım, hökmən Əbu Bəkr seçərdim. Lakin İslamda qardaşlıq *bundan* əfzəldir. *Elə isə*, bu məsciddə Əbu Bəkrin qapısından başqa məscidə açılan bütün qapıları bağlayın!” (Səhih əl-Buxari, 467); digər bir hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ Öməri (رضي الله عنه) tərif edib demişdir: “Ey Xəttabın oğlu! Canım Əlində olan *Allaha* and olsun ki, şeytan hər dəfə yolda səninlə qarşı-qarşıya gəldikdə, yolunu dəyişib başqa yolla gedir” (Səhih əl-Buxari, 6085).

² Bu, dəlildir ki, lazım gəldikdə adamın yaxşı xüsusiyyətlərini sadalayıb onu tərif etmək olar. Bir şərtlə ki, sadalanan vəsflər tərif edilən adamda olmuş olsun. Yəni adamı ifrat dərəcədə mədh etmək olmaz.

edirəm. (Əslində) onun necə adam olduğunu isə Allah bilir. Və mən heç kəsi Allah yanında təmizə çıxartmıram.^{1/2}

۳۳۴- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا قَالَ: حَدَّثَنِي بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ رَجُلًا يُثْنِي عَلَى رَجُلٍ وَيُطْرِيهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((أَهْلَكْتُمْ، أَوْ قَطَعْتُمْ ظَهَرَ الرَّجُلِ)).

(334) Əbu Musa رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ bir nəfərin başqa birisini təriflədiyini və (tərifdə) həddi aşdığını eşidib dedi: “Kişini məhv etdiniz yaxud onun belini qırdınız.”³

۳۳۵- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ عُمَرَ، فَأَثْنَى رَجُلٌ عَلَى رَجُلٍ فِي وَجْهِهِ، فَقَالَ: عَقَرْتَ الرَّجُلَ، عَقَرَكَ اللَّهُ.

(335) İbrahim ət-Teyminin atası demişdir: “Bir dəfə biz Ömər in yanında ikən bir adam başqa birisini üzünə təriflədi. Ömər dedi: “Sən onun diz vətərini kəsdin, Allah sən in vətərini kəssin!”^{4/5}

۳۳۶- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصٌ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ يَقُولُ: الْمَدْحُ دَبْحٌ، قَالَ مُحَمَّدٌ: يَعْني إِذَا قِيلَهَا.

¹ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Özünü təmizə çıxartmayın! Çünki Allah kimin Allahdan qorxduğunu yaxşı bilir” (ən-Nəcm, 32).

² Bu hədisi Buxari (2662) Muslim (7693) və Əhməd (5/41) rəvayət etmişdir.

³ Bu hədisi Buxari (2663), Muslim (5321) və Əhməd (4/412) rəvayət etmişdir.

⁴ Burada Ömər ibn Xattab رضي الله عنه bu tərifin mədh edilən o adamı məhv edəcəyini, onu ibadətdən, elmdən və başqa bu kimi yaxşı işlər görməkdən uzaqlaşdıracağını təxmin etdiyinə görə bu cür tərif etməyi qadağan edir.

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

(336) Zeyd ibn Əsləmin atası rəvayət edir ki, mən Ömər ibn Əlfərin belə dediyini eşitdim: “Tərif etmək baş kəsməkdir!”¹²

Muhəmməd dedi: “Yəni əgər bunu qəbul etsə.”³

¹ Yəni tərif olunan adamın başının kəsilməsi deməkdir. Qeyd edək ki, Ömər ibn Xat-tabın ﷺ söylədiyi bu ifadə, əslində Peyğəmbərin ﷺ sözüdür. Muaviyənin ﷺ rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Bir-birinizi tərif etməkdən çəkinin! Çünki bu, baş kəsməkdir” (Sunən İbn Macə, 2407; Musnəd İmam Əhməd, 4/92, 93, 98 və 99; Silsilə-tul-Əhədisis-Səhihə, 1196 və 1284).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu Muhəmməd Buxarinin şeyxi Muhəmməd ibn Səllamdır. Buxarinin şeyxinin bu sözündən aydın olur ki, tərif olunan adam bundan razı qalarsa, bu tərif onu məhv edər. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Törətdikləri əməllərdən fərəhlənən və etmədikləri işlərə görə tərif olunmağı xoşlayan kimsələrin əzabdan qurtulacaqlarını əsla güman etmə. Onlara acılı-ağrılı bir əzab hazırlanmışdır”** (Ali-İmran, 188). Bunu qəbul etməyən kimsə isə, əlbəttə ki, salamat qalar, hətta, bu onun üçün bir müjdə olar. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Əbu Zərr ﷺ rəvayət etmişdir ki, *bir dəfə* Rəsulullahdan ﷺ soruşdular: “*Ya Rəsulullah! Söylə görək, əgər insanlar bir adamı etdiyi yaxşı əməllərinə görə tərifləsələr, bu tərif onu həlak edərməmi?*” Rəsulullah ﷺ buyurdu: “Bu, qabaqcadan möminə verilən bir müjdədir” (Səhih Muslim, 6891); digər hədisdə Ənəs ibn Malik ﷺ demişdir: “*Bir dəfə cənazə aparılarkən biz onu xoş sözlərlə yad edib təriflədik. Peyğəmbər ﷺ: “Vacib oldu!”– deyə buyurdu. Sonra başqa bir cənazə aparılarkən biz onu xoşagəlməz sözlərlə yad edib pislədik. Peyğəmbər ﷺ yenə: “Vacib oldu!”– deyə buyurdu. Ömər ibn Xattab: “Nə vacib oldu?”– deyə soruşdu. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bunu xoş sözlərlə yad etdiniz, Cənnət ona vacib oldu. Bunu da xoşagəlməz sözlərlə yad etdiniz, Cəhənnəm ona vacib oldu. Siz Allahın yer üzündəki şahidlərisiniz!”* (Səhih əl-Buxari, 1367).

١٥٤ - بَابُ مَنْ أَتَى عَلَى صَاحِبِهِ إِنْ كَانَ آمِنًا بِهِ

154-cü fəsil. Dostundan arxayın olub onu tərifləyən kəs

٣٣٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: ((نِعَمَ الرَّجُلُ أَبُو بَكْرٍ، نِعَمَ الرَّجُلُ عُمَرُ، نِعَمَ الرَّجُلُ أَبُو عُبَيْدَةَ، نِعَمَ الرَّجُلُ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ، نِعَمَ الرَّجُلُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شِمَاسٍ، نِعَمَ الرَّجُلُ مُعَاذُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْجُمُوحِ، نِعَمَ الرَّجُلُ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ))، قَالَ: ((وَبِئْسَ الرَّجُلُ فُلَانٌ، وَبِئْسَ الرَّجُلُ فُلَانٌ)) حَتَّى عَدَّ سَبْعَةً.

(337) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki,¹ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Nə gözəl kişidir Əbu Bəkr. Nə gözəl kişidir Ömər. Nə gözəl kişidir Əbu Ubeydə. Nə gözəl kişidir Useyd ibn Hudeyr. Nə gözəl kişidir Sabit ibn Qeys ibn Şəmmas. Nə gözəl kişidir Muaz ibn Amr ibn əl-Cəmuh. Nə gözəl kişidir Muaz ibn Cəbəl.” Sonra da: “Nə pis kişidir filankəs. Nə pis kişidir filankəs” – deyərək yeddi nəfərin adını çəkdi.²

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

² Muhəmməd ibn Saleh ibn Useymin demişdir: “Əvvəlki fəsildəki hədislərlə bu fəsildəki hədislərə nəzər saldıqda meydana belə bir sual çıxır: “Adam öz qardaşını tərifləyə bilər ya yox?” Bu sualın cavabı belədir ki: adamın başqa birisini tərifləməyinin ayrı-ayrı halları vardır.

Birincisi, əgər bu tərif, tərif olunan adamı xeyirxah işlər görməyə və gözəl əxlaq nümayiş etdirməyə təşviq edərsə, onu tərifləmək olar. Sən bir adamın xeyirxah işlər gördüyünü, kimsəsizlərə yiyəlik etdiyini, ehtiyaclılara əl tutduğunu və s. yaxşılıqlar etdiyini gördüyün zaman onu həvəsləndirmək və davamlı olaraq yaxşı işlər görməyə təhrik etmək məqsədi ilə onu üzünə tərifləsən bu, onun xeyrinə olar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Yaxşılıq etməkdə və Allahdan qorxmaqda bir-birinizə yardım edin” (əl-Maidə, 2)

İkincisi, bir adamın digərlərindən üstün olduğunu bəyan etmək, üstəlik, insanlar arasında onun hörmətini ucaltmaq məqsədi ilə onu tərifləmək. Necə ki, Peyğəmbər ﷺ Əbu Bəkri, Öməri (və digər səhabələrini) tərifləmişdir. Belə tərif etmək də həmişənin, caizdir.

۳۳۸ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي يُؤُسَ مَوْلَى عَائِشَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: اسْتَأْذَنَ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((بِئْسَ ابْنُ الْعَشِيرَةِ))، فَلَمَّا دَخَلَ هَشَّ لَهُ وَانْبَسَطَ إِلَيْهِ، فَلَمَّا خَرَجَ الرَّجُلُ اسْتَأْذَنَ آخَرَ، قَالَ: ((نَعَمْ ابْنُ الْعَشِيرَةِ))، فَلَمَّا دَخَلَ لَمْ يَنْبَسِطْ إِلَيْهِ كَمَا انْبَسَطَ إِلَى الْآخَرِ، وَلَمْ يَهْشَ إِلَيْهِ كَمَا هَشَّ لِلْآخَرِ، فَلَمَّا خَرَجَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُلْتُ لِفُلَانٍ مَا قُلْتُ ثُمَّ هَشَشْتُ إِلَيْهِ، وَقُلْتُ لِفُلَانٍ مَا قُلْتُ وَلَمْ أَرْكَ صَنَعْتَ مِثْلَهُ؟ قَالَ: ((يَا عَائِشَةُ، إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْ اتَّقَى لِمَحْشِهِ)).

(338) Aişə رəvayət edir ki, bir kişi¹ Rəsulullahın ﷺ yanına daxil olmaq üçün izin istədi. Rəsulullah ﷺ (onun haqqında): “Əşirətin² oğlu necə də pis adamdır!” – dedi. Kişi içəri daxil olduqda isə gülərüzlə onu qarşılayıb qollarını ona tərəf açdı.³ (Bu) kişi çıxıb getdikdən sonra başqa birisi

Üçüncüsü, bir adamı layiq olmadığı vəsflərlə ifrat dərəcədə tərif etmək. Belə tərif etmək haramdır. Çünki bu, yalan və aldatmadır. Üstəlik, bu tərifin tərif olunan adama böyük zərəri vardır.

Dördüncüsü, əgər tərif olunan adamın imanı və təqvası zəifdirsə, üstəlik, bu tərifdən qürrələnib, həddini aşacağı, azğınlaşacağı və təkəbbür göstərəcəyi ehtimal edilsə, onu tərifləmək qadağandır. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ bir nəfərin başqa birisini təriflədiyini və tərifdə həddi aşdığını eşidib demişdir: “Kişinin belini qırdınız”; digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bir-birinizi tərif etməkdən çəkinin! Çünki bu, baş kəsməkdir” (Şərh Riyadus-Salih, 1789-cu hədisin şərh).

¹ Bəzi şərhçilər bu kişinin Uyeynə ibn Hisn əl-Fəzari, bəziləri də onun Məxrəmə ibn Nofəl olduğunu demişlər (Camul-Vəsail; Tohfətul-Əhvəzi).

² Əşirət: bir əsildən törəyib birlikdə yaşayan və köçəri (bədəvi) həyat sürən ailələr toplusudur. Buna qəbilə, oymaq da deyilir. Burada Rəsulullah ﷺ “filan qəbilədən olan filankəs nə pis adamdır” – deməklə, onun yaramaz adam olduğunu bildirmək istəmişdir ki, bu adamı tanımayanlar onu tanısınlar (Tohfətul-Əhvəzi).

³ Digər rəvayətdə deyilir ki “onunla nəzakətlə danışdı.” Nəvəvi bu hədisi izah edərkən demişdir: “Rəsulullahın ﷺ onunla nəzakətlə danışmasının qəsdı, o kişinin qəlbini ələ almaq və özünün gözəl əxlaqını ona göstərmək idi. Bu da, fasiqin qeybətini etməyin caiz olduğuna dəlalət edir. Lakin bu qeybət açıq-aşkar günah işlər görən və ya bidət edənlərə aid edilir, yəni onların qeybətini etmək caizdir (Şərh ən-Nəvəvi).

Peyğəmbərin ﷺ yanına daxil olmaq üçün izin istədi. Peyğəmbər ﷺ (onu görəndə): “Nə gözəl yoldaşdır!” – dedi. (Lakin) içəri daxil olduqda, əvvəl-kini qarşıladığı kimi onu da gülərüzlə qarşılamadı, əvvəl-kini qucaqladığı kimi onu da qucaqlamadı. Kişi çıxıb getdikdən sonra dedim: “Ya Rəsulullah! Filankəs barədə filan söz dedin, sonra da onu qucaqladın. Filankəs barədə də filan söz dedin, amma əvvəlkinə göstərdiyin iltifatı heç buna göstərmədin.” Rəsulullah ﷺ dedi: “Ey Aişə, insanların ən pisi o kəslərdir ki, onların yaramaz əxlaqına görə insanlar onları tərk edir.”¹

¹ Bu hədisin isnadında keçən Fuleyh “çoxlu xətalara yol vermiş səduq” ravidir. Elə bu səbəbdən də Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Sonra qeyd etmişdir ki, bu hədisdə zikr olunan birinci kişinin hekayəsi “səhih”dir (1311-ci hədisə bax).

۱۵۵ - بَابُ يُحْتَى فِي وُجُوهِ الْمَدَّاحِينَ

155-ci fəsil. Məddahların üzünə torpaq atmaq¹

۳۳۹ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ قَالَ: قَامَ رَجُلٌ يُثْنِي عَلَى أَمِيرٍ مِنَ الْأُمَرَاءِ، فَجَعَلَ الْمِقْدَادُ يُحْتِي فِي وَجْهِهِ التُّرَابَ، وَقَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نَحْتِيَ فِي وُجُوهِ الْمَدَّاحِينَ التُّرَابَ.

(339) Əbu Mə'mər demişdir: “(Bir dəfə) bir nəfər qalxıb ixtiyar sahiblərindən birinə tərif dedi. Miqdad onun üzünə torpaq atıb dedi: “Rəsulullah ﷺ bizə məddahların üzünə torpaq atmağı buyurmuşdur.”²³

۳۴۰ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، أَنَّ رَجُلًا كَانَ يَمْدَحُ رَجُلًا عِنْدَ ابْنِ عُمَرَ فَجَعَلَ ابْنُ عُمَرَ يَحْتُو التُّرَابَ نَحْوَهُ فِيهِ، وَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِذَا رَأَيْتُمُ الْمَدَّاحِينَ فَاحْتُوا فِي وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ)).

(340) Əta ibn Əbi Rəbah rəvayət edir ki, bir kişi İbn Ömər in yanında başqa birisini təriflədi. İbn Ömər onun üzünə torpaq atıb dedi: “Rəsulullah ﷺ demişdir:⁴ “Məddahları görsəniz, onların üzünə torpaq atın!”⁵

¹ Mübaliğə ilə bir adamı və ya bir şeyi mədh və tərif edən.

² Bu, dəlildir ki, bir adamı ifrat dərəcədə tərif etmək qadağandır. Hədisdən o da aydın olur ki, Sünnəyə görə beləsinin üzünə torpaq atmaq gərəkdir.

³ Bu hədisi Muslim (8/228), Əbu Davud (2/290), Tirmizi (3/284), İbn Macə (2/407) və Əhməd (6/5) rəvayət etmişdir.

⁴ Bu fəsildə zikr olunan hədislərdə İbn Ömər in və Miqdadın رَضِيَ عَنْهُ etdikləri bu əməli Peyğəmbərin ﷺ sözü ilə əsaslandırması, səhabələrin Sünnəyə bağlı olduqlarını və ibadətə aid hər bir işdə hədislərə istinad etdiklərini bildirir.

⁵ Bu hədisi İbn Hibban (2008), Əbu Nueym (Hilyə, 6/127), Xətib əl-Bəğdadi (Tarix, 7/388), İbn Əsakir (Tarix, 17/448/1) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (912) bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٣٤١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ أَبِي رَجَاءٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ، قَالَ رَجَاءٌ: أَقْبَلْتُ مَعَ مُحَمَّدِ بْنِ دَاوُدَ يَوْمَ حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى مَسْجِدِ أَهْلِ الْبَصْرَةِ، فَإِذَا بُرَيْدَةُ الْأَسْلَمِيُّ عَلَى بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ جَالِسٌ، قَالَ: وَكَانَ فِي الْمَسْجِدِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ: سَكْبَةُ، يُطِيلُ الصَّلَاةَ، فَلَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَى بَابِ الْمَسْجِدِ، وَعَلَيْهِ بُرْدَةٌ، وَكَانَ بُرَيْدَةُ صَاحِبَ مُزَاحَاتٍ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَتُصَلِّي كَمَا يُصَلِّي سَكْبَةُ؟ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ، وَرَجَعَ، قَالَ: قَالَ مُحَمَّدٌ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَخَذَ بِيَدِي، فَانْطَلَقْنَا نَمْشِي حَتَّى صَعِدْنَا أُحُدًا، فَأَشْرَفَ عَلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ: وَيْلُ أُمِّهَا مِنْ قَرِيَةٍ، يَتْرُكُهَا أَهْلُهَا كَأَعْمَرَ مَا تَكُونُ، يَأْتِيهَا الدَّجَالُ، فَيَجِدُ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِهَا مَلَكًا، فَلَا يَدْخُلُهَا، ثُمَّ انْخَدَرَ حَتَّى إِذَا كُنَّا فِي الْمَسْجِدِ، رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَجُلًا يُصَلِّي، وَيَسْجُدُ، وَيَرْكَعُ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ هَذَا؟)) فَأَخَذْتُ أُطْرِيه، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا فُلَانٌ، وَهَذَا. فَقَالَ ((أَمْسِكْ، لَا تُسَمِّعُهُ فُتْهَلِكُ))، قَالَ: فَانْطَلَقَ يَمْشِي، حَتَّى إِذَا كَانَ عِنْدَ حُجْرِهِ، لَكِنَهُ نَفْضَ يَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ: ((إِنَّ خَيْرَ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ، إِنَّ خَيْرَ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ)) ثَلَاثًا.

(341) Rəca demişdir:¹ “Bir gün mən Mihcənlə² birgə bəsrəlilərin məscidinə getdim. Həmin vaxt Bureydə əl-Əsləmi³ məscidin qapılarından birinin yanında oturmuşdu. Məsciddə Səkbə adlı bir kişi var idi. Bu kişi namazı uzun-uzadı qılırdı. Biz məscidin qapısına yaxınlaşdıqda (Bureydə ilə rastlaşdıq). Onun əynində əba var idi. O, zarafatçı adam idi. Odur ki,

¹ Bu hədisi Təyalisi (Musnəd, 1296), Əhməd (4/338 və 5/32) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

² Mihcən ibn Ədrə əl-Əsləmi ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabələrindəndir (Tarixul-İslam və Vəfəyatul-Məşahir vəl-Əlam, 85-ci tərcümeyi-hal).

³ Əbu Abdullah Bureydə ibn Husayb ibn Abdullah əl-Əsləmi ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. O, İslam dinini Peyğəmbər ﷺ hicrət etdiyi il qəbul etmişdir. Xeybər döyüşündə və Məkkənin fəthində iştirak etmiş, habelə, Peyğəmbərin ﷺ ölümqabağı Bəlqa diyarına göndərdiyi, Usamənin başçılıq etdiyi orduda bayraqdar olmuşdur. Hicrətin 62-ci ilində vəfat etmişdir. Peyğəmbərdən ﷺ yüz əlliyyə yaxın hədis rəvayət etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 91-ci tərcümeyi-hal).

dedi: "Ey Mihcən, sən də Səkbə kimi namaz qılacaqsan?"¹ Mihcən ona cavab verməyib geri döndü.² *Sonra* Mihcən dedi: "*Bir gün* Rəsulullah ﷺ mənim əlimdən tutub apardı. Nəhayət, biz gəlib, Uhud dağına³ qalxdıqda, o, Mədinəyə tərəf üz tutub dedi: "Heyif, şəhərlər anası bu şəhərə! Əhalisi onu indikindən daha abad olduğu vəziyyətdə tərk edəcəkdir. Dəccal⁴ *bu*

¹ Ola bilsin ki, Bureydə ﷺ bu məsələdə yəni namazı uzun-uzadı qılmaq barədə Mihcənin ﷺ fikrini öyrənmək istəmişdir.

² Burada Mihcənin ﷺ ona cavab verməyib dönüb getməsi, heç də onun bu suala cavab vermək istəmədiyinə dəlalət etmir. Mihcən ﷺ namaz qılan o kişini üzünə tərif etmək istəmədiyi üçün oradan uzaqlaşır və başına gələn hadisəni danışmaqla Bureydənin sualına cavab verməməsinin səbəbini açıqlayır. Səbəbi də budur ki, Peyğəmbər ﷺ adamın üzünə tərif etməsini qadağan etmişdir.

³ Uhud dağı barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Bu dağ bizi sevir, biz də onu sevirik" (Səhih əl-Buxari, 2889).

⁴ Dəccal: Qiyamətə yaxın zühur edərək, insanları azdırıb, dindən uzaqlaşdıracaq, habelə, Allahlıq iddiasında olacaq bir məxluqdur. Əlamətləri isə belədir:

Peyğəmbər ﷺ *səhabələrinə* demişdir: "Mən dəccal barəsində sizə elə bir söz deyəcəyəm ki, *onu* heç bir peyğəmbər öz ümmətinə deməmişdir. Bilin ki, o, təkgözdür. Allah isə təkgöz deyildir" (Səhih əl-Buxari, 3057); həmçinin, o, demişdir: "Məsihi dəccal alçaqboylu, əyriayaq, buruqsaç, təkgöz – gözü sürtülmüş, nə domba, nə də batıq olan bir kişidir. Əgər çaşbaş qalsanız, *onun kim olduğunu ayırd edə bilməsəniz*, bilin ki, Rəbbiniz təkgöz deyildir" (Sunən Əbu Davud, 3763; Səhih əl-Cami əs-Səğir, 2455); həmçinin, o, demişdir: "Sonra dönüb qarşımda qırmızıdərili, cüssəli, buruqsaç və sağ gözü kor olan birisini gördüm. Onun gözü sanki domba üzüm dənəsi idi. Mən soruşdum: "Bu kimdir?" Dedilər: "Bu, dəccaldır!.." (Səhih əl-Buxari, 3441); həmçinin, o, demişdir: "Dəccalın iki gözü arasında "kəf, fa, ra" yəni kafir *sözü* yazılıb. Oxumağı bacaran və bacarmayan hər bir müsəlman onu oxuyacaq" (Səhih Muslim, 2933 və 7549); həmçinin, o, demişdir: "Dəccal zühur edəcəyi zaman onun yanında su və od olacaq. İnsanlar nəyi od zənn edəcəklərsə, əslində, bu, sərin su olacaq. Nəyi sərin su zənn edəcəklərsə, o, yandırır-yaxan bir od olacaq. Sizlərdən kim o vaxta qədər yaşasa, od zənn etdiyi şeyin içində girsin. Həqiqətən də, o, şirin və sərin bir su olacaq" (Səhih əl-Buxari, 3450); həmçinin, o, demişdir: "Hər kim üç *böyük* fitnədən qurtularsa, üç kərə qurtulmuş olar: mənim ölümümdən *sonrakı fitnədən*, Dəccalın *fitnəsindən* və bir də haqq üzərində səbir edən *raşidi* xəlifənin qətlindən" (Musnəd Əhməd, 4/105; şeyx Albani "Zilalul-Cənnə" əsərinin təhqiqində (1177) bu hədisin "səhih" olduğunu demişdir).

Dəccaldan qorunmağın yolları:

Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Məsihid-dəccalın zühur etdiyini eşitdiyiniz zaman ondan uzaq olun! Çünki həmin vaxt adam özünün mömin olduğuna arxayın olub, onun yanına

şəhərə gələcək və (şəhərin) hər qapısında bir mələk gördükdə ora daxil ola bilməyəcək.”¹

Sonra biz dağdan aşağı endik. Nəhayət, gəlib məscidə daxil olduqda, Rəsulullah ﷺ bir kişinin *uzun-uzadı* namaz qıldığını, səcdə və rüku etdiyini görüb məndən: “Bu kimdir?” – deyə soruşdu.² Mən onu olduqca tərif edib dedim: “Bu filankəsdir, ya Rəsulullah! Bu,...” Rəsulullah ﷺ *mənə*: “Sus, ona eşitdirmə, yoxsa onu məhv edərsən” – deyə buyurdu. Sonra Peyğəmbər ﷺ çıxıb getdi. Nəhayət, hücrələrinə çatdıqda əllərini buraxıb³ üç dəfə: “Ən xeyirli dininiz ən asan olanıdır⁴” – dedi.”

gələcək, sonra da onun şübhələrinə uyub, onun ardınca gedəcək” (Musnəd İmam Əhməd, 4/431; Sunən Əbu Davud, 2/519; Səhih əl-Cami, 6301).

Peyğəmbər ﷺ dua edib deyərdi: “Allahummə inni əuzu bikə min əzabil-qabri və min əzabin-nari və min fitnətil-məhyə vəl-məmati və min fitnətil-məsihid-dəccal (Allahım, qəbir əzabından, Cəhənnəm əzabından, həyatın və ölümün fitnəsindən və məsihid-dəccalın fitnəsindən Sənə sığınırım!)” (Səhih əl-Buxari, 1377).

Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim “əl-Kəhf” surəsinin əvvəlindəki on ayəni əzbərləsə, bu, onu dəccalın fitnəsindən qoruyar” (Səhih Muslim, 1919); digər rəvayətdə isə belə demişdir: “Hər kim “əl-Kəhf” surəsinin axırındakı on ayəni oxuyarsa, bu, onu dəccalın fitnəsindən qoruyar” (Səhih Muslim, 1920).

¹ Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Məsih dəccal qorxusu Mədinəyə girməyəcəkdir. Həmin gün Mədinənin yeddi qapısı olacaq və hər qapısında iki (gözetçi) mələk duracaq” (Səhih əl-Buxari, 1879); həmçinin, o, demişdir: “Elə bir şəhər qalmayacaq ki, Dəccal ora girməsin. Yalnız Məkkə və Mədinədən başqa. (Bu şəhərlərin) girişlərindən hər birində səf-səf düzülmüş halda keşik çəkən mələklər olacaq. Sonra Mədinə öz sakinlərini üç dəfə silkələyəcək və beləliklə də, Allah hər bir kafiri və münafiqi (oradan) çıxardacaqdır” (Səhih əl-Buxari, 1881); həmçinin, o, demişdir: “Məsih dəccal hər yeri gəzib-dolaşacaq. Yalnız dörd məsciddən başqa: Məscidulhəram, Mədinə-Məscidi, ət-Tur və Məsciduləqsa” (Musnəd İmam Əhməd, 5/434).

² Məhəsinin ﷺ bu sözü Bureydənin ﷺ verdiyi sualın cavabıdır. Məhəsin demək istəyir ki, Peyğəmbər ﷺ gündüz vaxtı belə uzun-uzadı namaz qılmazdı. Peyğəmbərin ﷺ: “Ən xeyirli din ən asan olanıdır” sözü buna dəlildir.

³ Peyğəmbər ﷺ öz səhabəsinə lütf və mərhəmət göstərmək üçün yol boyu onun əlini buraxmamışdır.

⁴ Bu, dini çətinləşdirməyin Sünnəyə zidd olmasına dəlalət edir. Digər rəvayətdə bu hədisin sonunda Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah bu ümmət üçün çətinlik deyil, asanlıq istəyir. Bu adam isə asan olanı qoyub, çətin olanı götürüb” (Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1635); hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ İslam dininin asan bir din olduğunu xəbər verib

demişdir: “Həqiqətən, bu din asandır. Dini çətinləşdirən elə bir kimsə yoxdur ki, *din* onu üstələməsin. Elə isə, doğru yol tutun, *ən kamil olanı yerinə yetirə bilməsəniz, heç olmasa, ona yaxınlaşın, qazandığınız savaba sevinin, səhər, axşam və gecənin bir vaxtında Allahdan kömək diləyin*” (Səhih əl-Buxari, 39), yəni, bu dini çətinləşdirən kimsə işini cəncələ salar və sonda etdiyi əməli ya tam olaraq, ya da bir qismini tərk edər. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ üç dəfə, təkrar-təkrar demişdir: “*Allahın asan buyurduğu bu dini çətinləşdirən kimsələr həlak oldu!*” (Səhih Muslim, 6955). Peyğəmbər ﷺ ibadəti sevə-sevə yerinə yetirmiş, ümmətinə də belə etməyi, özlərini daşıya bilməyəcəkləri bir yüklə yükləməməyi tövsiyə etmişdir. Hədislərin birində rəvayət edilir ki, Abdullah ibn Amr رضي الله عنه demişdir: “*Bir zaman atam məni zadəgan bir qadınla evləndirdi. Sonra o, mütəmadi olaraq gəlininin yanına gəlib ondan mənim barəmdə soruşur, qadın da hər dəfə ona deyirdi: “O, xoşxasiyyət adamdır, lakin mən ona ərə gəldiyim gündən bəri o, nə mənimlə bir yatağa baş qoymuş, nə də mənə toxunmuşdur.” Bu hal o vaxta qədər davam etdi ki, axırda atam bu haqda Peyğəmbərə ﷺ xəbər verdi və Peyğəmbər ﷺ ona: “Qoy, oğlun mənim yanıma gəlsin!”*– dedi. Bundan sonra mən Peyğəmbərin ﷺ yanına getdim və o, *məndən* soruşdu: “Sən necə oruc tutursan?” Dedim: “Hər gün.” Soruşdu: “Quranı necə xətm edirsən?” Dedim: “Hər gecə.” Onda o, belə buyurdu: “Hər ay üç gün oruc tut, Quranı da ayda bir dəfə xətm et!” Dedim: “Mənim bundan da çox *ibadət* etməyə gücüm çatır.” Dedi: “Həftədə üç gün oruc tut!” Dedim: “Mənim bundan da artığına gücüm çatır.” Dedi: “İki gündən bir oruc tut!” Dedim: “Mənim bundan da artığına gücüm çatır.” Dedi: “*Elə isə, ən əfzəl orucu – gün-aşırı oruc tutan Davudun orucunu tut və həftədə bir dəfə gecələr Quranı başdan axıradək oxu.*” (Abdullah ibn Amr رضي الله عنه sonralar deyərmiş ki,) “*Kaş, Peyğəmbərin ﷺ verdiyi rüsxəti qəbul edərdim. İndi mən artıq qocalıb əldən düşmüşəm*” (Səhih əl-Buxari, 5052). Peyğəmbər ﷺ ibadəti sevə-sevə yerinə yetirmiş, ümmətinə də belə etməyi, özlərini daşıya bilməyəcəkləri bir yüklə yükləməməyi tövsiyə edib demişdir: “Siz bacardığınızı yerinə yetirməlisiniz. Vallahi ki, siz usanmadıqca, Allah usanmaz” (Səhih əl-Buxari, 43). Demək, hər bir müsəlman bacardığından artıq ifrat dərəcədə yox, az da olsa, davamlı şəkildə ibadət etməyə çalışmalıdır. Elə Allaha sevimli olan ibadət də məhz belə ibadətlərdir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “*Bilin ki, əməllərdən Allahın ən çox xoşuna gələnə az da olsa, davamlı olanıdır*” (Səhih əl-Buxari, 6465).

١٥٦ - بَابُ مَنْ مَدَحَ فِي الشَّعْرِ

156-cı fəsil. Şeirlə tərif deyənlər

٣٤٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ سَرِيعٍ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ مَدَحْتُ اللَّهَ بِمَحَامِدٍ وَمَدَحٍ، وَإِيَّاكَ. فَقَالَ: ((أَمَّا إِنَّ رَبَّكَ يُحِبُّ الْحَمْدَ))، فَجَعَلْتُ أَنْشِدُهُ، فَاسْتَأْذَنَ رَجُلٌ طَوَالَ أَصْلَعٍ، فَقَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: ((اسْكُتْ))، فَدَخَلَ، فَتَكَلَّمَ سَاعَةً ثُمَّ خَرَجَ، فَأَنْشِدْتُهُ، ثُمَّ جَاءَ فَسَكَّنَنِي، ثُمَّ خَرَجَ، فَعَلَ ذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا الَّذِي سَكَّنَنِي لَهُ؟ قَالَ: ((هَذَا رَجُلٌ لَا يُحِبُّ الْبَاطِلَ)).

(342) Əsvəd ibn Səri ؓ demişdir: “(Bir dəfə) mən Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedim: “Ya Rəsulullah! Mən Allaha, həmçinin də, sənə çoxlu həmdlər və təriflər dedim.”¹ O, buyurdu: “Rəbbin həmd edilməyi sevir!”²

Sonra mən şeir deməyə başladım. Bu vaxt hündürboylu keçəl bir adam içəri daxil olmaq üçün izin istədi. Peyğəmbər ﷺ mənə: “Sus!” – dedi. Adam içəri daxil olub bir saat söhbət etdikdən sonra çıxıb getdi. Mən şeir demə-

¹ Yəni şeirlə, Allahı və Onun Rəsulunu ﷺ tərifləmişdir.

² Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, hər bir işdə olduğu kimi, mədh etdikdə də heç kəsi, hətta Rəsulullahı ﷺ belə Allaha tay tutmaq, Allaha xas olan xislətlə məxluqu vəsf etmək olmaz. Təəssüflər olsun ki, bəzi insanlar Rəsulullahı ﷺ ifrat dərəcədə tərif edir və beləliklə də, onu Allaha tay tuturlar. Rəsulullah ﷺ belə şeylər gördükdə, onları qadağan edərdi. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə İbn Abbas ؓ rəvayət etmişdir ki, bir nəfər Peyğəmbərə ﷺ: “Allah və sən istəsən (olar)” – dedi. Peyğəmbər ﷺ də ona belə buyurdu: “Sən mənə Allaha tay tutdun?! Əksinə, de ki, ancaq Allah istəsə” (əl-Ədəbul-Mufrad, 783); digər hədisdə Rubeyyi bint Muəvviz ؓ demişdir: “Toyumun səhəri gün Peyğəmbər ﷺ mənim yanıma gəldi. Həmin vaxt mənim yanımda olan qız uşaqları dəf vura-vura Bədr döyüşündə öldürülmüş ataları barədə şeir deyirdilər. Birdən qızlardan biri dedi: “Aramızda sabah nə olacağını bilən bir peyğəmbər var!” *Bunu eşidəndə* Peyğəmbər ﷺ ona buyurdu: “Belə demə, bayaq dediklərini de!” (Səhih əl-Buxari, 4001).

yə davam etdim. Bu adam yenə qayıdıb gəldi. Peyğəmbər ﷺ bir daha mənə susmağı buyurdu. Bu, iki və ya üç dəfə təkrar oldu. Adam çıxıb getdikdən sonra dedim: “Bu kim idi ki, ona görə mənə susmağı buyurdun?” O buyurdu: “Bu, batil sözləri sevməyən bir adamdır.”¹

(...) - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ سَرِيعٍ قُلْتُ: لِلنَّبِيِّ ﷺ: مَدَحُتُكَ وَمَدَحْتُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ.

(...) Əsvəd ibn Səri رحمته الله rəvayət edir ki, mən Peyğəmbərə ﷺ dedim: “Mən sənə də təriflər dedim, izzət və cəlal sahib olan Allaha da.”

¹ Bu hədisin isnadında keçən Əli ibn Zeyd “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsələtul-Əhadisid-Daifə” əsərində (2922) bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin hədisin əvvəli “səhih”dir (Bu kitabdakı 859-cu hədisə bax).

١٥٧ - بَابُ إعْطَاءِ الشَّاعِرِ إِذَا خَافَ شَرَّهُ

157-ci fəsil. Şairin şərindən ehtiyat etdikdə, ona bəxşiş vermək

٣٤٣- حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُجَيْدٍ بْنُ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ الْخُزَاعِيُّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي مُجَيْدٌ، أَنَّ شَاعِرًا جَاءَ إِلَى عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ فَأَعْطَاهُ، فَقِيلَ لَهُ: تُعْطِي شَاعِرًا؟ فَقَالَ: أُبْقِي عَلَى عِرْضِي.

(343) Əbu Nuceyd rəvayət edir ki, bir şair İmran ibn Husayn əl-Xuzainin yanına gəldi. İmran ona bəxşiş verdi. Ondan: “Şairə bəxşiş verir-sən?” – deyə soruşduqda, o, dedi: “Mən öz ləyaqətimi qoruyuram.”¹

¹ Bu hədisin isnadında keçən Nuceyd ibn İmran “kimliyi bəlli olmayan” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadı zəif olsa da, onun mənası, yəni yaramaz adamın şərindən qorunmaq üçün ona bəxşiş vermək, habelə, onunla nəzakətlə davranmaq, onun üzünə gülmək caizdir (338-ci hədisə və onun qeydlərinə bax).

١٥٨ - بَابُ لَا تُكْرِمُ صَدِيقَكَ بِمَا يَشُقُّ عَلَيْهِ

158-ci fəsil. Dostuna ağır gələn bir şeylə ona ehtiram göstərmə¹

٣٤٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاذٌ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ قَالَ: كَانُوا يَقُولُونَ: لَا تُكْرِمُ صَدِيقَكَ بِمَا يَشُقُّ عَلَيْهِ.

(344) Muhəmməd² demişdir: “(Alimlər) deyərdilər: “Dostuna ağır gələn bir şeylə ona ehtiram göstərmə.^{3,4}

¹ İmam Buxari ziyarətlə bağlı (159, 160 və 161-ci) fəsillərdən qabaq gələn fəsilə belə ünvan verməklə bildirmək istəyir ki, adam evinə gəlmiş qonağa – onu ziyarət edən qardaşına diqqət yetirməli, ona ehtiram göstərməli və bu əsnada onun xətrinə dəyəcək nələyi qözlərdən və hərəkətlərdən həzər etməlidir. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim Allaha və Axirət gününə iman gətirmişsə, qonağına yaxşı baxsın” (Səhih əl-Buxari, 6018). Lakin xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, adam evinə gəlmiş qonağına yalnız öz imkanını daxilində ehtiram göstərməlidir. Belə etməlidir ki, həm özünə ziyan dəyməsin, həm də qonaq sıxılmasın. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Heç kəs imkanını çatmadığı bir şeylə qonağına ehtiram göstərməyi öz öhdəsinə götürməsin” (Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2440).

² Bu, Ənəs ibn Malikin ؓ azad etdiyi, məşhur tabiiin Əbu Bəkr Muhəmməd ibn Sirin əl-Ənsaridir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 246-cı tərcüməyi-hal).

³ Ənəs ibn Malik ؓ demişdir: “(Bir dəfə) biz Ömər Xəttabın yanında ikən o, dedi: “Gücümüz yetməyən bir işə boyun olmaq bizə qadağan edilmişdir” (Səhih əl-Buxari, 7293); başqa bir hədisdə Şəqiq demişdir: “Bir dəfə mən dostumla birgə Salman əl-Farisinin evinə getdim. Salman süfrəyə çörək və duz qoyub dedi: “Əgər Peyğəmbər ﷺ gücümüz yetməyən bir işi öhdəmizə götürməyi bizə qadağan etmiş olmasaydı, mən sizə daha çox ehtiram göstərərdim.” Dostum da ona: “Duzun içində kəkotu da olsaydı, yaxşı olardı” – dedi. Elə buna görə də Salman öz camını baqqala göndərdi ki, onu girov qoyub əvəzində kəkotu götürə bilsin. Salman kəkotunu gətirib duza qatdı. Biz yeməyimizi yedikdən sonra dostum dedi: “Bizə bəxş etdiyi ruzi ilə bizi razı salan Allaha həmd olsun!” Onda, Salman dedi: “Əgər sənə verilmiş ruziyə qane olsaydın, mənim camım baqqalın yanında girov qalmazdı” (Mustədrəkul-Hakim, 4/123; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2392).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

١٥٩ - باب الزّيارَة

159-cu fəsil. (Xəstəyə) baş çəkmək

٣٤٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ الشَّامِيِّ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سَوْدَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِذَا عَادَ الرَّجُلُ أَخَاهُ أَوْ زَارَهُ، قَالَ اللَّهُ لَهُ: طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ، وَتَبَوَّأْتَ مَنْزِلًا فِي الْجَنَّةِ)).

(345) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Adam öz dostuna baş çəkdikdə, yaxud onu ziyarət etdikdə¹ Allah ona belə buyurar: “Xoş gəldin, gəlişin də uğurlu oldu. Sən Cənnətdə özün üçün bir yer tutdun.”^{2/3}

٣٤٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ ابْنِ شَوْذَبٍ قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ دِينَارٍ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي غَالِبٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ: زَارَنَا سَلْمَانُ مِنَ الْمَدَائِنِ إِلَى الشَّامِ مَاشِيًا، وَعَلَيْهِ كِسَاءٌ وَانْدَرُوْدُ، قَالَ: يَغْنِي سَرَاوِيلَ مُشَمَّرَةً، قَالَ ابْنُ شَوْذَبٍ: رُؤْيَى سَلْمَانَ وَعَلَيْهِ كِسَاءٌ مَطْمُومُ الرَّأْسِ سَاقِطُ الْأُذُنَيْنِ، يَغْنِي أَنَّهُ كَانَ أَرْقَشَ. فَقِيلَ لَهُ: شَوَّهْتَ نَفْسَكَ، قَالَ: إِنَّ الْخَيْرَ خَيْرُ الْآخِرَةِ.

¹ Əslində, “baş çəkmək” və “ziyarət etmək” kəlmələri, eynimənalı kəlmələrdir. Lakin ərəbcə çox hallarda “baş çəkmək” xəstəyə, “ziyarət etmək” isə sağlam adama aid edilir, “xəstəyə baş çəkdi”, “dostunu ziyarət etdi” kimi ifadə edilir. Burada Peyğəmbər ﷺ “yaxud” deməklə, “baş çəkməyi” xəstəyə, “ziyarət etməyi” isə sağlam adama aid etmişdir.

² Uca Allahın bu sözündən aydın olur ki, möminin Allah rızasını qazanmaq məqsədi ilə mömin qardaşını ziyarət etməsi ona həm bu dünyada, həm də Axirətdə uğur qazandırır. Bu xüsusda, Uca Allah Öz Kitabında belə buyurur: “**Rəbbindən qorxanlar dəstə-dəstə Cənnətə gətiriləcəklər. Nəhayət, ora çatdıqda onun qapıları açılacaq və onun gö-zətçiləri onlara deyəcəklər: “Sizə salam olsun! Xoş sizin halınıza! Əbədi qalmaq üçün buraya daxil olun!”**” (əz-Zumər, 73).

³ Bu hədisi Tirmizi (2139), İbn Macə (1443), Əhməd (2/344) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

(346) Əbu Ğalib rəvayət edir ki, Ummu Dərda عليها السلام demişdir: “Salman şəhərləri piyada qət edib Şama – bizi ziyarət etməyə gəldi. Onun əynində bürüncək və əndərvard var idi.”¹

Yəni ətəyi dizdən bir qədər aşağı olan şalvar var idi.

İbn Şovzəb demişdir: “Salmanın əynində baş tərəfi olmayan, enli, uzun bir bürüncək var idi.” Ona: “Sən özünü eybəcər hala salmışan” – dedilər. O isə: “Əsl xeyir, axirət xeyiridir” – deyə cavab verdi.²

¹ Bu görkəm onun nə dərəcədə zahid adam olduğundan xəbər verir.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (3198) bu hədisin əvvəlinin “həsən”, İbn Şovzəbin sözünün isə “mu'dal” (zəif rəvayət) olduğunu demişdir. Çünki İbn Şovzəb arada olan iki ravini, daha dəqiq desək, hədisin isnadında keçən Malik ibn Dinarı və Əbu Ğalibi zikr etməmişdir. Həmçinin, onu da qeyd etmək lazımdır ki, Salmanın: “Əsl xeyir, Axirət xeyiridir” sözü, əslində Peyğəmbərin ﷺ sözüdür. Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, mühacirlər və ənsar Mədinənin ətrafında xəndək qazarkən, *xəndəkdən çıxan torpağı çiyinlərində daşıya-daşıya* deyirdilər:

*Bizik Muhəmmədə beyət edənlər,
Canımız sağ ikən, cihad edənlər.*

Peyğəmbər ﷺ də cavabında onlara deyərdi:

*Allahım, xeyir Ancaq axirət xeyiridir,
Sən ənsara və mühacirlərə xeyir-bərəkət ver!”*

(Səhih əl-Buxari, 2835)

Uca Allah Öz Kitabında Axirət nemətlərinin daha xeyirli olduğu barədə belə buyurur: **“Xeyr, siz dünya həyatını *olduqca* üstün tutursunuz; Axirət isə daha xeyirli və daha sürəklidir”** (əl-Əla, 16-17).

١٦٠ - بَابُ مَنْ زَارَ قَوْمًا فَطَعِمَ عِنْدَهُمْ

160-cı fəsil. Hər hansı bir camaatı ziyarət edib onlarla bərabər yemək yemək

٣٤٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ زَارَ أَهْلَ بَيْتٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَطَعِمَ عِنْدَهُمْ طَعَامًا، فَلَمَّا خَرَجَ أَمَرَ بِمَكَانٍ مِنَ الْبَيْتِ، فَنَضَحَ لَهُ عَلَى بَسَاطٍ، فَصَلَّى عَلَيْهِ، وَدَعَا لَهُمْ.

(347) Ənəs ibn Malik رəvayət edir ki, bir gün Rəsulullah ﷺ ənsar-dan olan bir ailəni¹ ziyarət etdi və onlarla bərabər yemək yedi. Nəhayət, çıxıb getmək istədikdə əmr etdi ki, evin bir tərəfində onun üçün yer hazırlasın-lar. Onun üçün yerə sərilmiş həsirin üstünə su çiləyib onu təmizlədilər. Son-ra Peyğəmbər ﷺ bu həsirin üstündə namaz qıldı və onlar üçün dua etdi.²

٣٤٨ | ١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَمْرِو الْوَاسِطِيِّ، عَنْ أَبِي خَلْدَةَ قَالَ: جَاءَ عَبْدُ الْكَرِيمِ أَبُو أُمَيَّةَ إِلَى أَبِي الْعَالِيَةِ، وَعَلَيْهِ ثِيَابٌ صُوفٍ، فَقَالَ أَبُو الْعَالِيَةِ: إِنَّمَا هَذِهِ ثِيَابُ الرُّهْبَانِ، إِنْ كَانَ الْمُسْلِمُونَ إِذَا تَزَاوَرُوا بَحَمَلُوا.

(348/1) Əbu Xəldə rəvayət edir ki, (bir gün) Abdul-Kərim Əbu Umeyyə, Əbul-Aliyənin yanına gəldi.³ Onun əynində yun libas var idi. Əbul-Aliyə ona dedi: "Bu, rahiblərin libasıdır. Müsəlmanlar isə bir-birini ziyarət etdikləri zaman gözəl libas geyərlər."^{4 5}

¹ Burada "ailə" deyildikdə, İtban ibn Malik əl-Ənsari və onun ailəsi nəzərdə tutulur (Fəthul-Bari). Hədisdən aydın olur ki, möminlərin bir-birini ziyarət etməsi, bərabər yemək yeməsi, bir-biri üçün Allahdan xeyir-dua diləməsi, Sünnəyə aid olan əməllərdəndir. Bu da, möminlər arasında olan ülvə-məhəbbəti artıran amillərdən sayılır.

² Bu hədisi Buxari (6080) rəvayət etmişdir.

³ Yəni, onu ziyarət etdi.

⁴ Əbul-Aliyə ona demək istəyir ki, hər bir müsəlman imkanı daxilində gözəl libas geyinməli və gözəl görünməlidir.

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "məqtu" (yəni isnadında bağlılıq olmadığını), lakin əsərin mətninin "səhih" olduğunu demişdir.

٣٤٨ | ٢ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ الْعَزْمِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ مَوْلَى أَسْمَاءَ قَالَ: أَخْرَجَتْ إِلَيَّ أَسْمَاءُ جُبَّةً مِنْ طَيَالِسَةٍ عَلَيْهَا لَبْنَةٌ شَبْرٌ مِنْ دِيبَاجٍ، وَإِنَّ فَرْجَهَا مَكْفُوفَانِ بِهِ، فَقَالَتْ: هَذِهِ جُبَّةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، كَانَ يَلْبَسُهَا لِلزُّفُودِ، وَيَوْمَ الْجُمُعَةِ.

(348/2) Əsmanın mövlası Abdullah rəvayət etmişdir ki, (bir dəfə) Əsma yundan qayrılmış, üzərinə¹ də (kiçik) kərpic enində ipək zolaq² (tikilmiş) cübbə³ çıxardıb mənə göstərdi.⁴ Cübbənin kənarları⁵ ipəklə haşiyə-

¹ Burada “üzərinə” deyildikdə, cübbənin yaxası nəzərdə tutulur (Şərh ən-Nəvəvi).

² Bu zolaq dörd barmaqdan enli olmamamışdır (Avnül-Məbud).

³ Cübbə: paltarın üstündən geyilən uzunətəkli, enli, düyməsiz geyim.

⁴ Səhabələr təbərruk etmək məqsədilə Peyğəmbərə ﷺ xas olan bu kimi əşyaları saxlayardılar. Kimisi onun tükünü, kimisi cübbəsini, kimisi səndəlini və kimisi də başqa bu kimi ona məxsus şeyləri saxlayardı. Uca Allah məxsusi olaraq Peyğəmbərin ﷺ vücudunu mübarək etmişdir. İmam Buxari öz “Səhih”ində, Xums kitabında ayrıca fəsildə bu xüsusa varid olan hədisləri nəql etmiş və bu fəsilə belə bir ad qoymuşdur: “Peyğəmbərin ﷺ zirehi, əsası, qılıncı, qədəhi və üzüyü barəsində, habelə, ondan sonra gələn xəlifələrin bu bölüşdürülməmiş əşyalardan istifadə etməsi barədə, həmçinin, Peyğəmbərin ﷺ vəfatından sonra səhabələrinin və başqalarının onun saç, səndəli və qabları vasitəsilə bərəkət diləməsi haqqında deyilənlər.” Demək, səhabələr onun dəstəmaz suyu, saç, tüpürcəyi, cübbəsi, bürüncəyi, köynəyi, izarı, ridası, zirehi, əsası, qılıncı, qədəhi, üzüyü və s. Peyğəmbərə ﷺ xas olan şeyləri ilə Allahdan bərəkət diləyərdilər. Tabiinlər də, həmçinin, Peyğəmbərə ﷺ məxsus olan şeylərlə təbərruk edərdilər. Asim rəvayət edir ki, İbn Sirin demişdir: “Bir dəfə mən Abidəyə dedim: “Bizdə Peyğəmbərin ﷺ tükü var. Onu bizə Ənəs (yaxud Ənəsin ailəsi) verib.” Abidə dedi: “Peyğəmbərin ﷺ bir tükünün məndə olması mənim üçün dünya və onun üzərindəkilərdən daha sevimlidir” (Səhih əl-Buxari, 165). Bu da, ona dəlalət edir ki, səhabələr və onlardan sonra gələnlər Peyğəmbərə ﷺ xas olan şeylərlə təbərruk edərdilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Peyğəmbərdən ﷺ savayı, kimliyindən asılı olmayaraq heç bir kəsin nə vücudu ilə, nə də ona xas olan əşyalarla təbərruk etmək olmaz. Əgər buna izin verilmiş olsaydı, səhabələr rəşidi xəlifələrin, Cənnətlə müjdələnməşlərin, habelə, tabiinlər də səhabələrin vücudu ilə təbərruk edərdilər. Bu dini ən yaxşı bilən insanların bunu etməməsi, Peyğəmbərdən ﷺ savayı, kimsənin vücudu ilə təbərruk etməyin qadağan olunmasına dəlalət edir.

⁵ Yəni cübbənin əyəyi, boynu, yaxası və qolları.

lənmişdi.¹ Əsma dedi: “Bu, Rəsulullahın ﷺ cübbəsidir. O, bu cübbəni yanına nümayəndələr gəldikdə, habelə, cümə günlərində geyərdi.”^{2”3}

۳۴۹ - حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا حَنْظَلَةُ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ قَالَ: وَجَدَ عُمَرُ حُلَّةً إِسْتَبْرَقَ، فَأَتَى بِهَا النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: اشْتَرِ هَذِهِ، وَالْبَسْهَا عِنْدَ الْجُمُعَةِ، أَوْ حِينَ تَقْدِمُ عَلَيْكَ الْوُفُودُ، فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: ((إِنَّمَا يَلْبَسُهَا مَنْ لَا خِلَافَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ))، وَأُتِيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِخُلِّلٍ، فَأَرْسَلَ إِلَى عُمَرَ بِحُلَّةٍ، وَإِلَى أُسَامَةَ بِحُلَّةٍ، وَإِلَى عَلِيٍّ بِحُلَّةٍ، فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرْسَلْتَ بِهَا إِلَيَّ، لَقَدْ سَمِعْتُكَ تَقُولُ فِيهَا مَا قُلْتَ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((تَبِعُهَا، أَوْ تَقْضِي بِهَا حَاجَتَكَ)).

(349) İbn Ömər رَوَى عَنْهُ rəvayət edir ki, *bir dəfə* Ömər ipəkdən bir libas götürüb Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldi və ona: “Ya Rəsulullah, bunu satın al ki, onu həm cümə günləri, həm də yanına nümayəndələr gələndə geyəsən.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bu paltarı Axirətdə heç bir payı olmayan kimsələr geyər!” *Bir müddət* sonra həmin bürüncəkdən bir neçəsini Peyğəmbərə ﷺ gətirdilər. O da bu bürüncəklərdən birini Ömərə, birini Usaməyə, birini də Əliyə göndərdi. Ömər dedi: “Ya Rəsulullah, mənə də ondan göndərmisən?! Axı mən sənin onun haqqında nə dediyini eşitmişəm?!” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Onu *verdim ki*, satasan, yaxud ehtiyacın olan bir işdə istifadə edəsən.”⁴

¹ Haşiyə: parçanın və s-nin kənarında rəngi və materialı cəhətdən ondan fərqlənən zolaq. Haşiyələmək: kənarlarına haşiyə tikmək, haşiyə ilə çevrələmək.

² Bundan aydın olur ki, qonaq qarşılamaq üçün, habelə, cümə günlərində gözəl libas geyinmək bəyənən əməllərdəndir (Avnul-Məbud).

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir. Bu əsər İmam Muslimin “Səhih”ində də (5530) rəvayət edilmişdir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir (26-cı hədisə və onun qeydlərinə bax).

١٦١ - فَضْلُ الزِّيَارَةِ

161-ci fəsil. Ziyarət etməyin fəziləti

۳۵۰- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((زَارَ رَجُلٌ أَخًا لَهُ فِي قَرْيَةٍ، فَأَرْصَدَ اللَّهُ لَهُ مَلَكًا عَلَى مَدْرَجَتِهِ، فَقَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ؟ قَالَ: أَخًا لِي فِي هَذِهِ الْقَرْيَةِ، فَقَالَ: هَلْ لَهُ عَلَيْكَ مِنْ نِعْمَةٍ تَرْيُهَا؟ قَالَ: لَا، إِنِّي أُحِبُّهُ فِي اللَّهِ، قَالَ: فَإِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكَ، أَنَّ اللَّهَ أَحَبَّكَ كَمَا أَحَبَّبْتَهُ)).

(350) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bir kişi (başqa) bir kənddə olan qardaşını ziyarət etdi. Allah onun keçəcəyi yolunun üstünə onu gözətləmək üçün bir mələk göndərdi. Mələk (ondan): “Hara gedirsən?” – deyə soruşdu. Adam: “Bu kənddəki qardaşımı (ziyarət etməyə gedirəm)” – dedi. Mələk soruşdu: “Sənin ona verəcəyinmi var?”¹ O, dedi: “Xeyr, mən onu ancaq Allah xatirinə sevirəm.” Mələk dedi: “Mən, Allahın sənin yanına göndərdiyi elçisiyəm. Sən onu sevdiyini kimi, Allah da səni sevir.”^{2,3}

¹ Muslimin “Səhih”indəki (6714) rəvayətdə “sənin ondan alacağınmi var?” deyilir.

² Qüdsi hədisdə Uca Allah buyurur: “Mənim xatirimə bir-birini sevənlərə Mənim sevgim vacib oldu. Mənim xatirimə bir-biri ilə əlaqə saxlayanlara Mənim sevgim vacib oldu. Mənim xatirimə bir-birinə nəsihət edənlərə Mənim sevgim vacib oldu. Mənim xatirimə bir-birini ziyarət edənlərə Mənim sevgim vacib oldu. Mənim xatirimə bir-birinə yaxşılıq edənlərə Mənim sevgim vacib oldu. Mənim xatirimə bir-birini sevənlər Qiyamət günü nurdan olan minbərlər üzərində duracaqlar. Peyğəmbərlər, siddiqlər və şəhidlər onlara belə bir məqamda olduqlarına görə qiblə edəcəklər” (Musnəd İmam Əhməd, 5/229; Səhih əl-Cami, 4321); başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahın qulları arasında elə kimsələr vardır ki, özləri peyğəmbər olmasalar da, peyğəmbərlər və şəhidlər onlara qiblə edəcəklər.” Səhabələr dedilər: “Onların kim olduğunu bizə bildir ki, biz də onları sevak.” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Onlar bir-birini qohumluq xatirinə yox, məhz Allah rızası üçün sevən kimsələrdir. Qiyamət günü onların üzləri nur saçacaq, özləri də nurdan olan minbərlər üzərində duracaqlar. İnsanlar nədənsə qorxduqları zaman onlar heç nədən qorxmaz, insanlar kədərləndikləri zaman, onlar heç nəyə görə kədərlənməzlər.” Sonra Peyğəmbər ﷺ bu ayəni oxudu: “Şübhəsiz ki, Allahın dostlarının heç bir qorxusu yoxdur və onlar kədərlənməyəcəklər” (Sunən Əbu Davud, 3527; Səhih ət-Tərgib vət-Tərhib, 3026).

³ Bu hədisi Muslim (8/12) rəvayət etmişdir.

١٦٢ - بَابُ الرَّجُلِ يُحِبُّ قَوْمًا وَلَمَّا يَلْحَقْ بِهِمْ

**162-ci fəsil. Bir camaatı sevən,
lakin onların dərəcəsinə çatma bilməyən adam**

٣٥١ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الرَّجُلُ يُحِبُّ الْقَوْمَ وَلَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَلْحَقَ بِعَمَلِهِمْ؟ قَالَ: ((أَنْتَ يَا أَبَا ذَرٍّ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ))، قُلْتُ: إِلَيَّ أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، قَالَ: ((أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ يَا أَبَا ذَرٍّ)).

(351) Əbu Zərr رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) mən (Peyğəmbərə ﷺ) dedim: “Ya Rəsulullah! Adam bir toplumu sevir, lakin onların əməllərinin dərəcəsinə çatma bilmir?”¹ O, dedi: “Ey Əbu Zərr, sən sevdiyin kimsənin yanında olacaqsan.”² Dedim: “Mən Allahı və Onun rəsulunu sevirəm!” Yenə dedi: “Ey Əbu Zərr, sən sevdiyin kimsənin yanında olacaqsan.”³

¹ Burada Əbu Zərr رضي الله عنه möminlərin imanda və əməldə dərəcə baxımından birinin digərindən üstün olduğunu bildirir. Bu da, dəlildir ki, iman artır və azalır.

² Bu xüsusda varid olmuş digər hədisdə Aişə رضي الله عنها rəvayət etmişdir ki, (bir gün) səhabələrdən biri Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah! Həqiqətən, sən mənim üçün həm özümdən, həm ailəmdən, həm övladımdan sevimlisən. Mən evimdə olarkən, səni xatırlayıram və səni görməyə qədər qəlbim rahatlıq tapmır. Hər ikimizin öləcəyini xatırlayanda isə düşünürəm ki, sən Cənnətə girəcək və peyğəmbərlərə xas olan ən yüksək mərtəbədə olacaqsan. Mən isə ora düşə bilsəm qorxuram bir daha səni görməyim.” Peyğəmbər ﷺ ona cavab vermədi. Nəhayət, Cəbrail عليه السلام bu ayəni (4/69) nazil etdi: “**Allaha və Onun Rəsuluna itaət edənlər, Allahın özlərinə nemət bəxş etdiyi peyğəmbərlərlə, sidq ürəkdən inananlarla, şəhidlərlə və əməlisalehlərlə birlikdə olacaqlar. Onlar necə də gözəl dostlardır!**” (Mocəmus-Səğir, 1/12; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 2933).

³ Bu hədisi Əbu Davud (5126), Əhməd (5/156) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

۳۵۲- حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، مَتَى السَّاعَةُ؟ فَقَالَ: ((وَمَا أَعَدَدْتُ لَهَا؟)) قَالَ: مَا أَعَدَدْتُ مِنْ كَبِيرٍ، إِلَّا أَنِّي أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَقَالَ: ((الْمَرْءُ مَعَ أَحَبِّ)).
قَالَ أَنَسٌ: فَمَا رَأَيْتُ الْمُسْلِمِينَ فَرَحُوا بَعْدَ الْإِسْلَامِ أَشَدَّ مِمَّا فَرَحُوا يَوْمَئِذٍ.

(352) Ənəs رضي الله عنه rəvayət edir ki, bir kişi Peyğəmbərdən ﷺ soruşdu: “Ey Allahın peyğəmbəri, Qiyamət nə zaman qopacaq?” Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Sən o gün üçün nə hazırlamısan?”¹ Adam dedi: “Elə böyük bir şey hazırlamamışam.² Mən, sadəcə, Allahı və Onun rəsulunu sevirəm!” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Adam sevdiyi kimsənin yanında olacaq.”

Ənəs dedi: “Mən müsəlmanların İslam dinini qəbul etdikdən sonra, həmin gün sevindikləri qədər daha çox sevindiklərini görmədim.”^{3/4}

¹ Alimlər belə cavaba: “Müdrək adamın cavabı”– deyirlər. Yəni verilən suala daha geniş cavab vermək və sual verən adama daha çox fayda vermək üçün sualı başqa cür qoymaq, sonra da buna cavab vermək. Burada Peyğəmbər ﷺ həmin adama Qiyamətin qopacağı vaxta yox, Qiyamət gününə hazırladığı əməllərə diqqət yetirməyi buyurur.

² İmam Buxari və Muslimin “Səhih”lərində: “Mən elə də çox namaz, oruc və sədəqə tədarük görməmişəm” deyilir.

³ İmam Buxarinin nəql etdiyi bu hədisin sonunda Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Mən Peyğəmbəri ﷺ, Əbu Bəkri, Öməri sevirəm və ümid edirəm ki, onlar qədər yaxşılıq etmiş olmasam da, bu sevgimə görə onlarla bir yerdə olacağam.”

⁴ Bu hədisi Buxari (3688), Muslim (6883), Tirmizi (2560) və Əhməd (3/255) rəvayət etmişdir.

١٦٣ - بَابُ فَضْلِ الْكَبِيرِ

163-cü fəsil. Böyüyün fəziləti

۳۵۳- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ أَبِي صَحْرٍ، عَنْ ابْنِ فَسَيْطٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا، وَيَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرَنَا، فَلَيْسَ مِنَّا)).

(353) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kiçiyimizə rəhm etməyənl¹ və böyüyümüzün haqqını tanımayan adam bizdən deyildir.”^{2,3}

۳۵۴- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ، قَالَ: ((مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا، وَيَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرَنَا، فَلَيْسَ مِنَّا)).

¹ 49-cü, 50-ci, 52-ci və 53-cü fəsillərdəki hədislərə və onların qeydlərinə bax.

² Başda valideynlər olmaqla, babanın, nənənin, əminin, dayının, bibinin, xalanın, elm əhlinin və s. yaşlı insanların hörmətini saxlamaq, onları layiqincə qitmətləndirmək, onların üzünə ağ olmamaq, yanlarında ədəbsizlik etməmək və onların haqqına aid başqa bu kimi vacibləri və müstəhəbləri yerinə yetirməyən kimsə Peyğəmbərin ﷺ yolunu tutub gedən və onun Sünnəsinə sarılan müsəlmanlardan sayıla bilməz. Bu məsələdə, yəni “bizdən deyildir” sözünün izahında diqqətli olmaq gərəkdir. Yəni böyüyün haqqını tapdaltmaq və başqa buna bənzər günah işlətmək, günahı edən kimsəni İslamdan çıxarmır və ya əksinə, bunu edən kimsəni Peyğəmbərin ﷺ dərəcəsinə qaldırmır. Bu xüsusda İbn Teymiyyə رحمته الله demişdir: “İmam Əhməd və bir çox alimlər Peyğəmbərin ﷺ “bizdən deyil” sözünü “bizim tayımız deyil” və ya “bizim xeyirliyimiz deyil” kimi izah edənlərin bu izahını inkar etmiş və: “Bu, murciələrin izahıdır” – demişlər. (Onların batil izahına görə) bu, o deməkdir ki, əgər adam bu böyük günahı etməsə, Peyğəmbər ﷺ kimi ola bilər. Həmçinin, xəvariclərin və motəzililərin: “bu günahı edən kimsə İslamdan birdəfəlik çıxır və əbədi Cəhənnəmlik olur” izahı da batil izahdır” (İmanul-Ovsat, 34).

³ Bu hədisi Hakim (Mustədrək, 4/178) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(354) Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kiçiyimizə rəhm etməyən və böyüyümüzün haqqını tanımayan kəs bizdən deyildir.”¹

(...) - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ ابْنَ عَامِرٍ يُحَدِّثُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ مِثْلَهُ.

(...) Bizə Muhəmməd ibn Səllam belə rəvayət etmişdir: “Bizə Süfyan ibn Uyeynə, İbn Əbu Cüreycdən, o da Ubeydullah ibn Amirdən, o da Abdullah ibn Amr ibn Asdan رضي الله عنه, o da Peyğəmbərdən ﷺ bu hədisin bənzərini rəvayət etmişdir.

۳۵۵- حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرِنَا، وَيَرْحَمَ صَغِيرِنَا)).

(355) Amr ibn Şueyb atasından, o da öz atasından rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Böyüyümüzün haqqını tanımayan və kiçiyimizə rəhm etməyən kəs bizdən deyildir.”²

۳۵۶- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ جَمِيلٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا، وَيُجِلَّ كَبِيرَنَا، فَلَيْسَ مِنَّا)).

(356) Əbu Umamə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kiçiyimizə rəhm etməyən və böyüyümüzə hörmət göstərməyən kimsə bizdən deyildir.”³

¹ “Səhih ət-Tərgib vət-Tərhib”, 100.

² “Səhih ət-Tərgib vət-Tərhib”, 103. Digər rəvayətdə: “...və alimlərimizə hörmət qoymayan...” sözü də əlavə edilmişdir (Musnəd İmam Əhməd, 5/323; Səhih əl-Cami, 5443).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində bu hədisin “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

١٦٤ - بَابُ إِجْلَالِ الْكَبِيرِ

164-cü fəsil. Böyüyə hörmət göstərmək

٣٥٧- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَوْفٌ، عَنْ زِيَادِ بْنِ مِحْزَاقٍ قَالَ: قَالَ أَبُو كِنَانَةَ، عَنِ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: إِنَّ مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ، وَحَامِلِ الْقُرْآنِ، غَيْرِ الْعَالِي فِيهِ، وَلَا الْجَانِي عَنْهُ، وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ.

(357) Əşari¹ رحمته الله demişdir:² “Ağsaqqal müsəlmana sayğı göstərmək,³ habelə, Quranda ifrata varmadan və ona laqeyd yanaşmadan onu daşıyana⁴ hörmət qoymaq və bir də ədalətli ixtiyar sahibinin hörmətini saxlamaq,¹ Allahı uca tutmaq deməkdir.”

¹ Bu, Peyğəmbərin ﷺ məşhur səhabəsi Əbu Musa Abdullah ibn Qeys ibn Suleym əl-Əşari ət-Təmişidir رحمته الله.

² İmam Əbu Davudun “Sunən” əsərində (4843) bu hədis Əbu Musa əl-Əşaridən رحمته الله “mərfu” isnadla, yəni Peyğəmbərə ﷺ istinad edilərək rəvayət olunmuşdur. Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində olan bu rəvayətin “həsən”, İmam Əbu Davudun rəvayətinin isə “həsən-səhih” olduğunu demişdir (Səhih əl-Cami, 2199).

³ Hər bir işdə ağsaqqal müsəlmana sayğı göstərmək, ona qarşı ədəbsizlik etməmək, onunla mülayim rəftar etmək Allahı uca tutmaq deməkdir. Lakin elə müstəsna hallar da vardır ki, belə hallarda əvvəlcə cavan adama, sonra isə ağsaqqala sayğı göstərilir. Bu əməl kənardan baxan adamlara böyüyə hörmətsizlik kimi görünsə də, əslində şəriətin tələbini yerinə yetirmək sayılır. Peyğəmbərin ﷺ Sünnəsinə görə, adam sağında və solunda oturan camaata su və s. təqdim etdikdə sağdan başlamalıdır. Səhl ibn Sədin رحمته الله rəvayət etdiyi hədisi buna misal çəkmək olar. O rəvayət edir ki, *bir dəfə* Peyğəmbərə ﷺ bir cam süd gətirildilər və o, bu süddən içdi. *Həmin vaxt* onun sağında *məclisdəkilərin* ən kiçiyi – yeniyetmə bir oğlan, solunda isə yaşlı adamlar oturmuşdu. Peyğəmbər ﷺ *yeniyetməyə* dedi: “Cavan oğlan! Mənə izin verirsənmi, bunu yaşlılara verim?” *Cavan oğlan cavabında* dedi: “Sənin artığını *birinci olaraq* içmək xüsusunda heç kəsə güzəştə gedən deyiləm, ya Rəsulullah.” *Buna görə də*, Peyğəmbər ﷺ camı *əvvəlcə* o cavan oğlana verdi” (Səhih əl-Buxari, 2351).

⁴ Burada “Qurani daşıyan” deyildikdə, onu əzbərləyən və düzgün qaydada oxuyan, habelə, mənasını başa düşən və öyrəndiklərinə əməl edən qarılar nəzərdə tutulur. Həsən əl-Bəsri demişdir: “Bu Qurani kölələr də oxuyur, uşaqlar da. Onlar nə ona layiqincə əməl

۳۵۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا، وَيُوَقِّرَ كَبِيرَنَا)).

(358) Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kiçiyimizə rəhm etməyən, böyüyümüzün hörmətini saxlamayan kəs bizdən deyildir.”²

edir, nə də onun mənasını başa düşürlər. Doğrusu, Quran əhlindən olmağa ancaq o kəs layiqdir ki, Quranda buyurulanlar onun əməlində öz əksini tapsın. Allah ﷻ Öz Kitabında belə buyurur: **“Bu mübarək Kitabı sənə nazil etdik ki, insanlar onun ayələrini düşünüb anlasınlar və ağıl sahibləri də ondan ibrət götürsünlər”** (Sad, 29). Quranın ayələrini anlayanlardan olmaq üçün isə ona əməl etmək gərəkdir. (Saxtakar qarılərdən) biri o birinə: “Gəl, sənə Quran oxuyum, dinlə” – deyir. Vallahi, əsl qarilər (Quranı daşıyanlar) belə etməzdilər. Vallahi ki, bunlar nə qari, nə də zahiddirlər. Allah camaat arasında belələrinin sayını artırmasın!” (Musənnəf Abdur-Rəzzaq, 5984; Şəəbul-İman, 2408). Bu xüsudə, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Quran sənə ya lehinə, ya da əleyhinə bir hüccətdir” (Səhih Muslim, 534), yəni mömin bəndə Quranın buyurduqlarına əməl edib, qadağan etdiklərindən çəkinərsə, bu adam qəbirdə sorğu-suala çəkilərkən, məhşər günü haqq-ədalət tərəziləri qoyularkən və Allahın hüzuruna gətirilərkən, Quran onun lehinə, əks halda isə əleyhinə şahidlik edər. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah bu Kitab sayəsində insanların bir qismini ucaldar, digərilərini isə alçaltdar” (Səhih Muslim, 1934).

¹ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim mənə itaət etsə, Allaha itaət etmiş olar, kim mənə asi olsa, Allaha asi olmuş olar. Eləcə də, kim əmirə itaət etsə, mənə itaət etmiş olar, kim əmirə asi olsa, mənə asi olmuş olar. Əmir, həqiqətən, bir qalxandır. Onun rəhbərliyi altında vuruşulur və onun sayəsində *düşməndən* qorunmaq olur. Əgər o, öz *rəiyyətinə* Allahdan qorxmağı və *yaxşı işlər görməyi* əmr edərsə, özü də ədalətli olarsa, buna görə savab qazanar. Yox, əgər günah işlər görməyi əmr edərsə, günahı onun öz boynunda qalar” (Səhih əl-Buxari, 2957).

² Əvvəlki fəsilə bax.

١٦٥ - بَابُ يَبْدَأُ الْكَبِيرُ بِالْكَلَامِ وَالسُّؤَالِ

165-ci fəsil. Danışmağa və sual verməyə böyüklər başlayar

٣٥٩ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ بُشَيْرِ ابْنِ يَسَارٍ مَوْلَى الْأَنْصَارِ، عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، وَسَهْلِ بْنِ أَبِي حَنْمَةَ، أَهْمَا حَدَّثَا، أَوْ حَدَّثَاهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَهْلٍ، وَمُحَيِّصَةَ بْنَ مَسْعُودٍ، أَتَيَا خَيْرَ فَتَرَقَا فِي النَّحْلِ، فَقَتِلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَهْلٍ، فَجَاءَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَهْلٍ، وَخَوِصَّةُ وَمُحَيِّصَةُ ابْنَا مَسْعُودٍ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَتَكَلَّمُوا فِي أَمْرِ صَاحِبِهِمْ، فَبَدَأَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، وَكَانَ أَصْغَرَ الْقَوْمِ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: ((كَبِّرِ الْكُبْرَ))، قَالَ يَحْيَى: لِيَلِيَ الْكَلَامَ الْأَكْبَرُ، فَتَكَلَّمُوا فِي أَمْرِ صَاحِبِهِمْ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((اسْتَحِقُّوا قَتِيلَكُمْ))، أَوْ قَالَ: ((صَاحِبَكُمْ، بِأَيِّمَانِ حَمْسِينَ مِنْكُمْ))، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمْرٌ لَمْ نَرَهُ، قَالَ: ((فَتُبِّرْكُمْ يَهُودُ بِأَيِّمَانِ حَمْسِينَ مِنْهُمْ))، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَوْمٌ كُفَّارٌ. فَقَدَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ قَبْلِهِ. قَالَ سَهْلٌ: فَأَدْرَكْتُ نَافَةَ مِنْ تِلْكَ الْإِبِلِ، فَدَخَلْتُ مِرْبَدًا لَهُمْ، فَرَكَصْتَنِي بِرَجُلِهَا.

(359) Rafi ibn Xədic və Səhl ibn Əbu Həsmə demişdir: (Bir gün¹) Abdullah ibn Səhl və Muheyyisə ibn Məsud Xeybərə yollandı. Onlar Xurma baxçasında bir-birindən ayrıldılar. Bu əsnada Abdullah ibn Səhl öldürüldü.² Sonra Abdur-Rəhman ibn Səhl və Məsudun oğlanları – Huveyyisə və Muheyyisə³ Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldilər ki, yoldaşları barədə⁴ ona xəbər versinlər. Onların ən kiçiyi – Abdur-Rəhman sözə başladığında, Peyğəmbər ﷺ: “Qoy böyüyünüz danışsın!” – deyərək buyurdu. Onlar yoldaşları

¹ Bu hadisə xeybərlilərlə müsəlmanlar arasında sülh müqaviləsi olduğu bir vaxtda baş vermişdir.

² İmam Buxarinin “Səhih”ində (3173) rəvayət edilir ki, “Muheyyisə onu dəfn etdi, sonra da Mədinəyə qayıtdı.”

³ Bunların üçü də həm səhabə, həm də əmiuşaqlarıdır.

⁴ Yəni Abdullah ibn Səhlin ﷺ öldürülməsi barədə.

barədə ona xəbər verdilər.¹ Peyğəmbər ﷺ *ölənin qardaşına*² buyurdu: “Ölünüzdən (yaxud yoldaşınızdan) ötrü əlli kişinin andı ilə iddia edə bilərsinizmi?” Onlar dedilər: “Ya Rəsulullah! Biz bunu görməmişik.”³ Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Elə isə, qoy, yəhudilərdən əlli nəfər (bu cinayəti etmədiklərinə dair) and içməklə sizin yanınızda özlərinə bəraət qazandırsınlar.” Onlar dedilər: “Ya Rəsulullah! (Onlar) kafir tayfadır.”⁴ Onda Peyğəmbər ﷺ öz tərəfindən onlara qanbahası verdi.⁵

Səhl demişdir: “Mən bu dövələrdən bəzisini görmüşəm. (Bir dəfə) mən onların⁶ xurma qurutmaq üçün ayırdıqları yerə daxil oldum və bu dövələrdən bir dişi dəvə ayağı ilə məni vurdu.”⁷

¹ Digər rəvayətdə deyilir: “Onda Abdur-Rəhman susdu və digər iki səhabə danışmağa başladı” (Səhih əl-Buxari, 3173).

² Burada “ölənin qardaşı” deyildikdə, Abdur-Rəhman ibn Səhl ؓ nəzərdə tutulur.

³ İmam Buxarinin “Səhih”ində (3173) deyilir: “(Peyğəmbər ﷺ onları dinlədikdən) sonra dedi: “Qardaşınızın qanını yerdə qoymayasınız deyə, (onun yəhudilər tərəfindən öldürüldüyünə) and içə bilərsinizmi?” Onlar dedilər: “*Hadisənin* şahidi olmadığımız və onu görmədiyimiz halda, biz necə and içə bilərik?!” Ərəbcə buna “qəsamə (القَسَامَة)” deyilir.

Qəsamə: günahsız adamın öldürüldüyünə dair iddia edən tərəfin, habelə, ittiham olunan kimsələrin and içməsidir (Subulus-Səlam). Ümumiyyətlə, şəriətə görə iddia edən adam dəlil-sübut gətirməli, ittihamı inkar edən kimsə isə and içməlidir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İddia edən kəs dəlil-sübut gətirməli, ittiham olunan kəs isə and içməlidir” (Sunən ət-Tirmizi, 1392; Səhih əl-Cami, 2897). Və əgər qətlə ittiham olunan tərəfin qətlə yetirilmiş adamla açıq-aşkar ədavəti olduğu və ya buna bənzər başqa bir səbəbdən dolayı, onların bu qətlə törətdiyi ehtimal edilərsə, ölənin varislərindən əlli nəfər bu iddianı sübuta yetirmək üçün and içməlidir. Və əgər onlar bundan imtina edərlərsə, o zaman ittiham olunan tərəfdən əlli nəfər özlərinə bəraət qazandırmaq üçün and içməlidirlər.

⁴ Buxarinin nəql etdiyi rəvayətdə deyilir: “Kafir adamların andına biz necə inana bilərik?” (Səhih əl-Buxari, 3173).

⁵ Digər rəvayətdə deyilir ki: “Peyğəmbər ﷺ sədəqə üçün ayrılmış dövələrdən yüzünü onlara verdi” (Səhih əl-Buxari, 6898)

⁶ Yəni Abdullah ibn Səhlin ؓ varislərinin.

⁷ Bu hədisi Buxari (3173), Muslim (4435) və Əhməd (4/142) rəvayət etmişdir.

١٦٦ - بَابُ إِذَا لَمْ يَتَكَلَّمِ الْكَبِيرُ هَلْ لِلْأَصْغَرِ أَنْ يَتَكَلَّمَ؟

166-cı fəsil. Böyük susan yerdə kiçik danışa bilərmi?

٣٦٠ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((أَخْبِرُونِي بِشَجَرَةٍ مِثْلُهَا مِثْلُ الْمُسْلِمِ، تُؤْنِي أَكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا، لَا تَحْتُ وَرَقَهَا))، فَوَقَعَ فِي نَفْسِي النَّخْلَةُ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ، وَتَمَّ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، فَلَمَّا لَمْ يَتَكَلَّمَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((هِيَ النَّخْلَةُ))، فَلَمَّا خَرَجْتُ مَعَ أَبِي قُلْتُ: يَا أَبَتِ، وَقَعَ فِي نَفْسِي النَّخْلَةُ، قَالَ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تَقُولَهَا؟ لَوْ كُنْتُ قُلْتُهَا كَانَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ كَذَا وَكَذَا، قَالَ: مَا مَنَعَنِي إِلَّا لَمْ أَرَكَ، وَلَا أَبَا بَكْرٍ تَكَلَّمْتُمَا، فَكَرِهْتُ.

(360) İbn Ömər رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) Rəsulullah ﷺ (məclisdəkilərə) dedi: “Mənə elə bir ağac barədə xəbər verin ki, onun məsəli müsəlmanın məsəlinə bənzəsin. O ağac Rəbbinin izni ilə öz bəhrəsini hər zaman verir, yarpaqlarını da tökməz.”¹

¹ Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Möminin məsəli xurma ağacının məsəlinə bənzəyir. Bu ağacdən nə götürsən, o, sənə fayda verir” (Mocəmul-Kəbir, 3/204/1; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2285); digər bir hədisdə o, demişdir: “Ağaclar arasında elə bir ağac vardır ki, onun bərəkəti müsəlmanın bərəkətinə bənzəyir” (Səhih əl-Buxari, 5444); Başqa isnadla varid olmuş bu hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “bu ağac nə yarpaqlarını tökər, nə..., nə..., nə...” (Səhih əl-Buxari, 4698). Burada, Peyğəmbər ﷺ xurma ağacının digər keyfiyyətlərini sadalayır.

Şueyb ibn Həbhab demişdir: “Bir gün biz Ənəs ibn Məlikin yanında ikən, ona bir qab tər xurma gətirdilər. Əbul-Əliyə də həmin məclisdə idi. Ənəs ona: “Ye, ey Əbul-Əliyə! Bu, Uca Allahın Öz Kitabında (“İbrahim” surəsi, 24-25) zikr etdiyi və möminə bənzətədiyi ağacdandır: “Allahın necə məsəl çəkdiyini görmürsənmi? Gözəl söz (lə ilahə illəllah) kökü yerdə möhkəm olan, budaqları isə göyə yüksələn gözəl bir ağac kimidir. O ağac Rəbbinin izni ilə öz bəhrəsini hər zaman verir. Allah insanlar üçün misallar çəkir ki, bəlkə, düşünüb ibrət alsınlar” (Səhih və Daif Sunən ət-Tirmizi, 3119; Təfsir ət-Təbəri). Bu ayədə xurma ağacı ilə mömin arasında olan dörd oxşarlıq zikr edilir:

Birincisi, gözəl sözün gözəl ağac kimi olmasıdır. Yəni “lə ilahə illəllah” kəlməsini təsdiqləyən mömin görünüş, dözümlülük, fayda vermək və s. gözəl cəhətlər baxımından xurma ağacına bənzəyir.

Mən özlüyümdə (bunun) xurma ağacı olduğunu düşündüm, lakin (bö-yüklərin yanında) danışmaq istəmədim. Çünki Əbu Bəkr və Ömər – Allah hər ikisindən razı olsun! – orada idi.¹ Onlar cavab vermədikdə Peyğəmbər ﷺ

İkincisi, bu ağacın kökünün yerdə möhkəm olmasıdır. Yəni bu ağacın yerdə möhkəm kökü olduğu kimi, imanın da möminin qəlbində möhkəm kökü vardır. Və necə ki, bu ağacın kökü möhkəmləndikcə o, daha çox fayda verir, eləcə də, möminin qəlbindəki iman artıqca o, digərlərinə daha çox xeyir verir. Və əgər adamın qəlbi düzəlsə, bədən üzvlərinin hamısı düzələr. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bədəndə bir ət parçası vardır. Əgər o, yaxşı olarsa, bütün bədən yaxşı olar, yox, əgər korlanarsa, bütün bədən korlanır. Bilin ki, o *ət parçası* qəlbdir” (Səhih əl-Buxari, 52).

Üçüncüsü, budaqlarının göyə yüksəlməsidir. Xurma ağacının budaqları olduğu kimi, imanın da budaqları vardır. Gözəl əxlaq, saleh əməl, ədəb-ərkan, itaət və başqa bu kimi əməllər imanın budaqları hesab edilir.

Dördüncüsü, bu ağacın hər zaman bəhrə verməsidir. Yəni hər mövsümdə tər və ya qurudulmuş xurma tapmaq asan olduğu kimi, mömin də daim öz gözəl əxlaqı və xeyir-xah əməlləri ilə başqalarına fayda verir.

Xurma ağacının möminə bənzəyən başqa oxşarlıqları da vardır. Məsələn, bu ağacın möhkəm olması üçün vaxtlı-vaxtında sulanması labüd olduğu kimi, imanın da Allahın zikri ilə sulanması labüddür. Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: **“Möminlərin qəlbi-nin Allahın zikri və haqdan nazil olan *ayələr* üçün yumşalması, habelə, daha öncə özlərinə Kitab verilmiş, uzun müddət keçdikdən sonra isə qəlbləri sərtləşmiş, çoxusu da fasiq olmuş kimsələr (yəhudilər və xaçpərəstlər) kimi olmamaları vaxtı gəlib çatmadımı? Bilin ki, Allah torpağı onun ölümündən sonra dirildir. Biz ayələri sizə izah etdik ki, bəlkə anlayasınız”** (əl-Hədid, 16-17). Yəni Uca Allah ölü torpağı su ilə diriltiyi kimi, ölü qəlbləri də vəhy ilə dirildir. Bu deyilənlərdən aydın olur ki, iman mübarək bir ağac, əkildiyi yer isə möminin qəlbidir. Həmçinin, o da aydın olur ki, imanın kökü və budaqları vardır. Kökü: imanın altı şərtini qəbul etmək – Allaha, Onun mələklərinə, Onun kitablarına, Onun elçilərinə və Axirət gününə, habelə, qədər xeyrinə və şərinə iman gətirməkdir. Budaqları isə ibadət, itaət və əxlaqla bağlı olan digər əməllərdir. Həmçinin, o da aydın olur ki, imanın səmərəsi vardır. Səmərəsi isə möminin bu dünyada və Axirətdə qazandığı uğurlardır. Uca Allah buyurur: **“Mömin olaraq yaxşı iş görən kişi və qadınlar, əlbəttə, gözəl həyat bəxş edəcək və etdikləri ən yaxşı əməllərə görə onları mütləq mükafatlandıracağıq”** (ən-Nəhl, 97).

¹ Digər rəvayətdə İbn Ömər رضي الله عنه demişdir: “Mən: “Bu, xurma ağacıdır, ya Rəsulullah” – demək istədim. Amma baxdım ki, məclisdə on adam var, ən kiçiyi də mənəm.

buyurdu: “Bu, xurma ağacıdır!” Mən atamla birgə bayıra çıxdıqda dedim: “Atacan! Mən özlüyümdə (bunun) xurma ağacı olduğunu düşündüm.” Atam dedi: “Bəs sənə bunu deməyə nə mane oldu? Əgər bunu demiş olsaydın, bu mənim üçün filan və filan şeydən daha əziz olardı.”¹

İbn Ömər dedi: “Mənə mane olan yalnız sənin və Əbu Bəkrin susmağı oldu. (Ancaq) buna görə (danışmağı) məsləhət bilmədim.”²

Odur ki, susdum” (Səhih əl-Buxari, 5444); digər hədisdə rəvayət edilir ki, İbn Ömər رضي الله عنه dedi: “Mən bunun xurma ağacı olduğunu demək istədim. Lakin məclisdəki yaşlıların yanında danışmaqdan çəkindim” (Səhih Muslim, 7277). İbn Ömər رضي الله عنه böyüklərə hörmət qoyması, onların yanında danışmaması onun necə gözəl əxlaq sahibi olduğundan xəbər verir.

¹ Bu, dəlildir ki, lazım gəldikdə uşaq böyüklərin yanında danışa bilər.

² Bu hədisi Buxari (61; 62; 72; 131; 5448), Muslim (5/137; 138), Tirmizi (2867) və Əhməd (2/12) rəvayət etmişdir.

١٦٧ - بَابُ تَسْوِيدِ الْكَبِيرِ

167-ci fəsil. Böyükləri uca tutmaq

٣٦١ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ: سَمِعْتُ مُطَرِّفًا، عَنْ حَكِيمِ ابْنِ قَيْسٍ بْنِ عَاصِمٍ، أَنَّ أَبَاهُ أَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بَنِيهِ فَقَالَ: اتَّقُوا اللَّهَ وَسَوِّدُوا أَكْبَرَكُمْ، فَإِنَّ الْقَوْمَ إِذَا سَوَّدُوا أَكْبَرَهُمْ خَلَقُوا أَبَاهُمْ، وَإِذَا سَوَّدُوا أَصْغَرَهُمْ أَزْرَى بِهِمْ ذَلِكَ فِي أَكْفَائِهِمْ. وَعَلَيْكُمْ بِالْمَالِ وَاصْطِنَاعِهِ، فَإِنَّهُ مَنبَهَةٌ لِلْكَرِيمِ، وَيُسْتَعْنَى بِهِ عَنِ اللَّيْمِ. وَإِيَّاكُمْ وَمَسْأَلَةَ النَّاسِ، فَإِنَّهَا مِنْ آخِرِ كَسْبِ الرَّجُلِ. وَإِذَا مِتُّ فَلَا تَنُوحُوا، فَإِنَّهُ لَمْ يُنَحْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. وَإِذَا مِتُّ فَادْفُنُونِي بِأَرْضٍ لَا يَشْعُرُ بِدَفْنِي بَكْرٌ بْنُ وَائِلٍ، فَإِنِّي كُنْتُ أَغَافِلُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ.

(361) Həkim ibn Qeys ibn Asim rəvayət etmişdir ki,¹ onun atası² ölüm ayağında övladlarına belə tövsiyə etmişdir: “Allahdan qorxun və böyüklərinizi uca tutun! Çünki bir camaat öz böyüklərini uca tutduqca, (bu böyüklər) onların atalarını əvəz edər.³ Kiçiklərini uca tutduqda isə,

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir (953-cü hədisə bax).

² Qeys ibn Asim əs-Sədi ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Peyğəmbər ﷺ onun barəsində: “O, dəvə sahiblərinin ən hörmətlişidir” – demişdir (953-cü hədisə bax).

³ Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bərəkət, böyüklərinizin yanında” (Səhih İbn Hibban, 1912; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1778). İbn Səd “Təbəqatul-Kubra” əsərində rəvayət edir ki, İbnul-Əşəs Həccac ibn Yusufa qarşı çıxdığı zaman, Uqbə ibn Abdul-Ğafir, Əbul-Covza, Abdullah ibn ƒalib və onlarla həmrəy olan bir neçə nəfər Həsən əl-Bəsrinin yanına ƒəlib dedilər: “Ey Əbu Səid, haqsız yerə camaatın qanını axıdan, onların mallarını qəsb edən, namazı buraxan və neçə-neçə haram işlər görən bu taƒuta qarşı vuruşmaq barədə nə deyirsən?” Həsən əl-Bəsrə onlara belə cavab verdi: “Mən sizə ona qarşı vuruşmaƒı məsləhət görmürəm. Çünki əƒər bu, Allahın ƒöndərdiyi bir bələdirsə, siz öz qullıqlarınızla bu bəlanın qarşısını ala bilməyəcəksiniz. Yox əƒər bu, bir sınaqdırsa, onda Allah Öz hökmünü verincəyədək (zalımları cəzalandırıncayaədək) səbir edin! Allah hökm verənlərin ən yaxşısidir!” İbnul-Əşəsin adamları Həsənin evindən çıxanda Həccacı

bu hərəkət onları həmyaşılları arasında rəzil edər.¹ Var-dövlət qazanın və onu (yaxşı işlərə) sərf edin! Çünki var-dövlət səxavətli adam üçün bir şərəfdir. Üstəlik, onun sayəsində alçaq adama möhtac olursan. İnsanlardan bir şey istəməkdən çəkinin.² Çünki bir şey istəmək insanın son qazancıdır.³ Mən öləndə vay-şivən salmayın. Çünki *səhabələr* Rəsulullah ﷺ üçün vay-şivən salmamışlar.⁴ Mən öləndə məni elə bir yerdə dəfn edin

qəsd edərək: “Biz bu kafirə itaət etməliyik?!”– dedilər, sonra gedib İbnul-Əşşəə qoşuldular və nəhayət, hamısı Həccac tərəfindən qətlə yetirildilər (ət-Təbəqat, 7/163-164).

¹ Qeys ibn Asim ؓ bu nəsihəti ilə övladlarına həmişə mehriban olmağı və parçalanmamağı, aralarında yaşca böyük olanlarına sayğı göstərməyi tövsiyə edir. Belə olduğu təqdirdə Allah bu topluma çoxlu xeyir-bərəkət əta edər. Bu da, camaatın birliyi üçün səbəb olan əsas amillərdən sayılır. Böyüklərə ehtiram göstərilmədiyi təqdirdə isə onlar gözdən düşər və son nəticədə həmin toplum başsız qalar.

² Bu xüsusda varid olmuş bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İffətli olmaq istəyəni Allah iffətli edər. *İnsanlara* möhtac olmaq istəməyən kimsəni Allah heç kəsə möhtac etməz” (Səhih əl-Buxari, 1469); digər hədisdə o, belə buyurmuşdur: “Birinizin ip götürüb bir şələ odun yığaraq belində *bazara* aparıb satması və bu səbəbdən Allahın köməyi ilə heç kəsə möhtac olmaması, onun üçün insanlara ağız açmaqdan daha xeyirlidir. Bir də ki, bilmək olmaz, *o adamlar* ona istədiyini verəcəklər, yoxsa imtina edəcəklər” (Səhih əl-Buxari, 1471); başqa bir hədisdə o, demişdir: “Uca əl alçaq əldən daha xeyirlidir. Uca əl *sədəqə* verən əldir; alçaq əl isə dilənən əldir” (Səhih əl-Buxari, 1429).

³ Yəni çarəsiz qalmış kasıb adam həddi aşmamaq şərtilə imkanlı adamdan yardım istəyə bilər (278-ci hədisə və onun qeydlərinə bax).

⁴ Ölü üçün vay-şivən salıb ağlamaq haramdır və böyük günahlardan sayılır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Üz-gözünə döyən, paltarının yaxasını cıran və cahiliyyət dövründə deyilən sözləri deyən kimsə bizdən deyildir” (Səhih əl-Buxari, 1294); başqa bir hədisdə o, demişdir: “Ümmətimin etdiyi dörd (yaramaz) xislət vardır ki, onlar bu xislətləri tərk etməyəcəklər: əsil-nəcabətlə qürrələnmək, (birisinin) nəslinə tənə vurmaq, ulduzlardan yağış diləmək və vay-şivən salıb ağlamaq. Vay-şivən salıb ağlayan qadın ölümündən əvvəl tövbə etməzsə, Qiyamət günü əynində qatrandan şalvar və bədəni gicişdirən köynəkdə həşr ediləcək” (Səhih Muslim, 3/45); digər bir hədisdə o, demişdir: “Kimin üçün vay-şivən salıb ağlasalar, buna görə (qəbirdə) ona əzab verilər” (Səhih əl-Buxari, 1291). Başda səhabələr olmaqla sələflər öz vəsiyyətlərində yaxınlarına onlar üçün vay-şivən salıb ağlamağı qadağan edərdilər. Rəvayət edilir ki, *bir dəfə* Əbu

ki, Bəkr ibn Vail mənim harada dəfn edildiyimi bilməsin. Çünki mən cahiliyyət dövründə onlara özlərinin də xəbəri olmadan zərər vurmuşam.¹”

Musa ﷺ ağır xəstələndi və başı zövcələrindən birinin qucağında ikən bayıldı. Bu vaxt zövcəsi *fəryad qoparıb* ağlamağa başladı və Əbu Musa ona heç nə deyə bilmədi. Ayıldıqda isə dedi: “Peyğəmbərin ﷺ uzaq olduğu kimsədən mən də uzağam. Həqiqətən, Peyğəmbər ﷺ *müsiibət üz verdikdə* şivən salıb ağlayan, başını qırıxdıran və paltarını cıran kimsədən uzaqdır!” (Səhih əl-Buxari, 1296).

¹ Bu hədis vəsiyyət etməyin bəyənilən əməllərdən olmasına dəlalət edir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Vəsiyyət etməyə bir şeyi olan müsəlmanın *başının altında* yazılı bir vəsiyyəti olmayınca, *ardıcıl* iki gecə keçirməyə haqqı yoxdur” (Səhih əl-Buxari, 2738). Ənəs ibn Malik demişdir: “Səhabələr vəsiyyətlərinin başında yazardılar:

Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə!

Bunu filankəsin oğlu filankəs vəsiyyət edir. Vəsiyyət edir ki, o, Allahdan başqa *ibadətə layiq* məbudun olmadığına, Onun Tək və şəriksiz olduğuna, habelə, Muhəmmədin Onun qulu və elçisi olduğuna şahidlik edir. Həmçinin, şahidlik edir ki, *Qiyamət* Saati gələcəkdir, onun gələcəyinə heç bir şəkk-şübhə yoxdur və Allah qəbirlərdə olanları diriləcəkdir. Habelə, vəsiyyət edir ki, əhli-əyalından həyatda qalmış kimsələr Allahdan qorxsunlar və aralarındakı münasibətləri düzəltsinlər. Əgər mömindirlərsə, Allaha və Onun rəsuluna ﷺ itaət etsinlər. Həmçinin, onlara İbrahimin ﷺ və Yəqubun ﷺ öz övladlarına etdiyi vəsiyyəti edir: “Ey övladlarım! Həqiqətən, Allah bu dini sizin üçün seçmişdir. Siz də ancaq müsəlman olaraq ölməlisiniz!” (Sunən Səid ibn Mənsur, 326; İrvaul-Ğəlil, 1647). Bundan sonra vəsiyyət edən adam vəsiyyət edəcəklərini qeyd edir.

١٦٨ - بَابُ يُعْطَى الثَّمَرَةُ أَصْغَرَ مَنْ حَضَرَ مِنَ الْوُلْدَانِ

168-ci fəsil. Meyvə məclisdə olan uşaqların ən kiçiyinə verilir¹

٣٦٢ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أُتِيَ بِالزَّهْوِ قَالَ: ((اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي مَدِينَتِنَا وَمُدِّنَا، وَصَاعِنَا، بَرَكَهً مَعَ بَرَكَهٍ))، ثُمَّ نَأْوِلُهُ أَصْغَرَ مَنْ يَلِيهِ مِنَ الْوُلْدَانِ.

(362) Əbu Hureyrə ؓ demişdir:² “Rəsulullahə ﷺ novbar meyvə gətirildikdə:³ “Allahım, bizim şəhərimizə, bir ovuc və dörd ovuc yeməyimizə bərəkət üstünə bərəkət ver!”⁴ – deyər, sonra da onu yanındakı uşaqların ən kiçiyinə verərdi.”

¹ Bundan aydın olur ki, bir toplum uşağa meyvə, şirniyyat və s. vermək istədikdə, onların azyaşlı olanından başlamalıdır.

² Bu hədisi Muslim (1373), Tirmizi (3450), İbn Macə (3329) və Əhməd (1/183-184; 2/330-331) rəvayət etmişdir.

³ Başqa hədisdə rəvayət edilir ki, camaat *məhsul yığımı zamanı* dərdikləri novbar meyvələrdən Rəsulullahə ﷺ gətirər, o da, onları götürərkən, dua edib deyərdi: “Allahım, bizim meyvələrimizə bərəkət ver! Bizim şəhərimizə bərəkət ver! Bizim dörd ovuc və bir ovuc yeməyimizə bərəkət ver! Allahım, İbrahim Sənin qulun, Sənin ən əziz dostun və Sənin peyğəmbərin olmuşdur. Mən də Sənin qulun və peyğəmbərinəm. O, Səndən Məkkə üçün *xeyir-bərəkət* diləmişdir. Mən də Səndən Mədinə üçün onun Məkkə üçün dilədiyini və üstəlik, bir o qədərini də diləyirəm.” Bundan sonra Rəsulullah ﷺ gördüyü ən azyaşlı uşağı yanına çağırır və həmin meyvələri ona verərdi” (Şəmaiulun-Nəbi, 201).

⁴ Bu dua Mədinə şəhərinin mübarək bir şəhər olduğuna dəlalat edir. Rəsulullah ﷺ, həmçinin onun toxunulmazlığı üçün də dua etmişdir. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İbrahim Məkkəni müqəddəs yer elan etmiş və ora üçün dua etmişdir. İbrahimin Məkkəni müqəddəs yer elan etdiyi kimi mən də Mədinəni müqəddəs yer elan etdim və İbrahim əleyhis-səlam Məkkə üçün dua etdiyi kimi mən də Mədinənin dörd ovuc və bir ovuc (ərzaqı) üçün dua etmişəm” (Səhih əl-Buxari, 2129); digər hədisdə o, demişdir: “Ayr dağı ilə Sövr dağı arasındakı haram sayılan ərazidir. Kim *orada* günah iş görsə və ya günahkar adama sığı-

nacaq versə, ona Allahın, mələklərin və bütün insanların lənəti olar; ondan nə vacib əməllər, nə də nafilə ibadətləri qəbul olunar” (Səhih əl-Buxari, 1870); xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu torpaqların müqəddəs olması, orada yaşayanların müqəddəs insanlar olması demək deyil. Belə ki, Qiyamətə yaxın bu torpaqlarda yaşayan münafıqlar oradan çıxıb dəccala qoşulacaqlar. Bu xüsusda Salman Farsi gözəl söz söyləmişdir. O, demişdir: “Müqəddəs torpaq heç kəsi şərəfləndirmir. İnsanı şərəfləndirən onun əməlləridir” (Muvatta, 2/235; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 5/302).

١٦٩ - بَابُ رَحْمَةِ الصَّغِيرِ

169-cu fəsil. Kiçiyə rəhm etmək

٣٦٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا، وَيَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرَنَا)).

(363) Amr ibn Şueyb atasından, o da öz atasından رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ buyurmuşdur: “Kiçiyimizə rəhm etməyən və böyüyümüzün haqqını tanımayan kəs bizdən deyildir.”¹

¹ Bu hədisi Əbu Davud (4943), Əhməd (2/185) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir. 353-cü hədisə və onun qeydlərinə bax.

١٧٠ - بَابُ مُعَانَقَةِ الصَّبِيِّ

170-ci fəsil. Uşağı qucaqlamaq¹

٣٦٤ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ يَعْلَى بْنِ مُرَّةٍ أَنَّهُ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، وَدُعِينَا إِلَى طَعَامٍ فَإِذَا حُسَيْنٌ يَلْعَبُ فِي الطَّرِيقِ، فَأَسْرَعَ النَّبِيُّ ﷺ أَمَامَ الْقَوْمِ، ثُمَّ بَسَطَ يَدَيْهِ، فَجَعَلَ يَمُرُّ مَرَّةً هَا هُنَا وَمَرَّةً هَا هُنَا، يُضَاحِكُهُ حَتَّى أَخَذَهُ، فَجَعَلَ إِخْدَى يَدَيْهِ فِي ذَقْنِهِ وَالْأُخْرَى فِي رَأْسِهِ، ثُمَّ اعْتَنَقَهُ فَقَبَّلَهُ، ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((حُسَيْنٌ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُ، أَحَبُّ اللَّهِ مَنْ أَحَبَّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ، سَبَطَانَ مِنَ الْأَسْبَاطِ)).

(364) Rəvayət edilir ki, Yə'la ibn Murra ؓ demişdir:² “Bir dəfə biz Peyğəmbərlə ؓ birgə yola çıxdıq və yemək süfrəsinə dəvət olunduq. Həmin vaxt Hüseyn yolda oynayırdı. Peyğəmbər ؓ camaatın önündə yüyürərək əllərini Hüseynə tərəf açdı, gah o yana, gah da bu yana (sağa-sola) keçərək və uşağı güldürərək onu qucağına aldı. Peyğəmbər ؓ bir əli ilə onun çənəsinin altından, o biri əli ilə də onun başından³ tutub *yüngülcə* sıxaraq onu öpdü.⁴ Sonra dedi: “Hüseyn məndəndir, mən də ondan!⁵ Həsən və Hüseyni sevən hər kəsi Allah sevər.¹ Onlar nəvələrin nəvəsidir.”

¹ Uşağı qucaqlamaq Peyğəmbərin ؓ bu ümmətə öyrətdiyi bəyanilən əməllərdəndir. Usamə ibn Zeyd ؓ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ؓ məni bir ayağının üstündə, Həsəni də digər ayağının üstündə oturdub, bizi qucaqlayar və (dua edib) deyərdi: “Allahım, mən bunlara rəhm edirəm, Sən də onlara rəhm et!” (Səhih əl-Buxari, 6003).

² Bu hədisi Tirmizi (3777), İbn Macə (144), İbn Hibban (2240), Hakim (3/177), Əhməd (4/172) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

³ İbn Macə (144) nəql etdiyi rəvayətdə: “başının arxasından” – deyilir.

⁴ Hədisdən açıq-aydın görünür ki, Peyğəmbər ؓ uşaqlara diqqət yetirər, onları əzizləyər, onların qəlbinə ələ almaq və sevgisini qazanmaq, üstəlik, onları sevindirmək üçün əlindən gələni edərdi. Bu da, onun böyük əxlaq sahibi olduğunu bir daha sübuta yetirir (Bu kitabda keçən 86, 91, 269, 270, 362, 367, 524, 632, 838, 1043, 1152 və 1183-cü hədislərə bax).

⁵ Peyğəmbərin ؓ bu sözü Hüseynin ؓ nə dərəcədə fəzilətli insan olduğuna dəlalət edir. Hədislərin birində rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ؓ Hüseyni göstərib demişdir: “Kim

Cənnətdəki cavanların ən hörmətlini görmək istəyirsə, buna baxsın” (Müsnəd Əbu Yə’la, 1874; Səhih ibn Hibban, 237; Silsilətul-Əhadis əs-Səhihə, 4003); başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Həsən və Hüseyn Cənnətdəki cavanların ən hörmətli olacaqlar” (Mustədrək əl-Hakim, 3/167; Silsilətul-Əhadis əs-Səhihə, 796; Səhih əl-Cami, 47).

¹ Peyğəmbər ﷺ onlar üçün dua edib demişdir: “Bunlar mənim nəvələrim, qızımın övladlarıdır! Allahım, mən onları sevirəm, Sən də həm onları, həm də onları sevən kəsləri sev!” (Sunən ət-Tirmizi, 4138; Səhih əl-Cami, 7003); başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Bir dəfə Peyğəmbər ﷺ Həsən və Hüseyni götürüb bizim yanıma gəldi. Uşaqlardan biri onun *sağ* çiyində, o biri isə *sol* çiyində oturmuşdu. Peyğəmbər ﷺ *növbə ilə* gah bunu, gah da onu öpürdü. Nəhayət, gəlib bizim yanıma çatdıqda bir nəfər dedi: “Ya Rəsulullah, sən həqiqətən də, onları çox istəyirsən!” Onda, Peyğəmbər ﷺ dedi: “Kim onları seversə, məni sevmiş olar, kim də onlara nifrət edərsə, mənə nifrət etmiş olar” (Müsnəd imam Əhməd, 2/440; Mustədrək əl-Hakim, 3/166; Silsilətul-Əhadis əs-Səhihə, 2895). Peyğəmbərin ﷺ bu sözü Allahın onun bu möhtərəm nəvələri sevdinə dəlalət edir. Odur ki, səhabələr və onlardan sonra gələnlər Peyğəmbərin ﷺ bu iki nəvəsini sevməklə Allaha yaxınlaşmaq və Onun sevgisini qazanmağa çalışdılar. Əlbəttə, hər bir mömin Həsən və Hüseyni, onların ata-anasını, habelə, əhli-beytdən olanların hamısını və ümumiyyətlə, Peyğəmbərin ﷺ səhabələrini sevməlidir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu sevgi ifrat dərəcədə olmamalıdır, yəni Peyğəmbərin ﷺ sevdiyi insanları sevən mömin onları Allaha tay tutmamalı, Allaha məxsus olan sifətləri onlara aid etməməli və ibadətə aid əməlləri onlara yönəltməməlidir. Nəinki onları, heç peyğəmbərləri və mələkləri belə ifrat dərəcədə sevmək olmaz. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“İnsanlardan elələri də vardır ki, Allahdan qeyrilərini Ona tay tutur, onları da Allahı sevdikləri kimi sevirlər. İman gətirənlərin isə Allaha olan sevgisi daha güclüdür”** (əl-Bəqərə, 165); Peyğəmbər ﷺ də belə buyurmuşdur: “Xristianlar Məryəm oğlunu şişirtdikləri kimi, siz də məni şişirtməyin! Mən, sadəcə, Allahın quluyam. Elə isə, *mənə*: “Allahın qulu və rəsulu!” – deyin” (Səhih əl-Buxari, 3445).

١٧١ - بَابُ قُبْلَةِ الرَّجُلِ الْجَارِيَةِ الصَّغِيرَةِ

171-ci fəsil. Kişinin körpə qız uşağını öpməsi¹

٣٦٥ - حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ رَأَى عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ يُقَبِّلُ زَيْنَبَ بِنْتَ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، وَهِيَ ابْنَةُ سَنَتِينَ أَوْ نَحْوَهُ.

(365) Məxrəmə ibn Bukeyr atasından belə rəvayət etmişdir: “Mən Abdullah ibn Cəfərin² Ömər ibn Əbu Sələmənin³ qızı Zeynəbi öpdüyünü gördüm. (O vaxt bu) qızın iki yaxud buna yaxın yaşı var idi.”⁴

٣٦٦ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُطَّافٍ، عَنْ حَفْصِ بْنِ الْحُسَيْنِ قَالَ: إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ لَا تَنْظُرَ إِلَى شَعْرِ أَحَدٍ مِنْ أَهْلِكَ، إِلَّا أَنْ يَكُونَ أَهْلَكَ أَوْ صَبِيَّةً، فَافْعَلْ.

(366) Həsən⁵ demişdir:⁶ “Çalış, ailə üzvlərindən⁷ – həyat yoldaşın və qız uşaqları istisna olmaqla – heç bir qadın xeyləğının saçına baxmayasan!”

¹ Müəllif bununla körpə qız uşağını öpməyin caiz olduğunu bildirir. Bu məsələdə qız uşağının məhrəmlərdən olub-olmaması fərq etmir. Məhrəm: yaxın qohum olduqlarına görə izdivacları şərən haram və qadağan olan, buna görə də bir-birindən qaçınması lazım gəlməyən (qadın-qız və kişi).

² Əbu Cəfər Abdullah ibn Cəfər ibn Əbu Talib əl-Hasimi əl-Qurəşi ﷺ Peyğəmbərin əmisi nəvəsi, onun azyaşlı səhabəsi və Təyyar ləqəbi ilə tanınmış məşhur səhabə Cəfər ibn Əbu Talibin ﷺ oğludur. Atası Mutə döyüşündə şəhid olduqdan sonra Peyğəmbər ﷺ onu öz himayəsinə götürmüşdür (Siyər Əlam ən-Nubələ, 93-cü tərcümeyi-hal).

³ Əbu Həfs Ömər ibn Əbu Sələmə ibn Abdul-Əsəd əl-Qurəşi ﷺ Peyğəmbərin ﷺ azyaşlı səhabələrindəndir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 63-cü tərcümeyi-hal).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Yəni, Həsən əl-Bəsrindən gedir.

⁶ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

⁷ Buna ana, qız, bacı, bibi, xala, qardaş qızı, bacı qızı, kişini əmizdirən süd anası, həmçinin, süd bacısı, kişinin arvadının anası, habelə, yaxınlıq etdiyi qadının himayəsində olan qızı, gəlin və digər məhrəmlər aid edilir.

¹ Bu, o deməkdir ki, qadına – əri istisna olmaqla – digər məhrəmləri yanında saçlarını və s. görünməsinə zərurət olmayan əzalarını göstərməsi məsləhət deyil. Yəni qadın xeylağının öz doğmaları yanında, hətta müsəlman qadınların məclisində belə abırlı geyimdə olması mömin qadına aid edilən sifətlərdəndir. Qadının öz məhrəmləri yanında sinəsini, belini, budunu və s. kişidə şəhvət hissini oyadacaq əzalarını göstərməsi möminə yaraşan sifətlərdən deyil.

۱۷۲ - بَابُ مَسْحِ رَأْسِ الصَّبِيِّ

172-ci fəsil. Uşağın başını sığallamaq

۳۶۷- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي الْهَيْثَمِ الْعَطَّارُ قَالَ: حَدَّثَنِي يُوسُفُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ: سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُوسُفَ، وَأَقْعَدَنِي عَلَى حَجْرِهِ، وَمَسَحَ عَلَى رَأْسِي.

(367) Yusuf ibn Abdullah ibn Səlam رحمته الله demişdir: “Rəsulullah ﷺ mənə Yusuf adını verdi, mənə dizinin üstünə oturtdu və mənim başımı sığalladı.^{1,2}

۳۶۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَارِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُزْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ، وَكَانَ لِي صَوَاحِبٌ يَلْعَبْنَ مَعِي، فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا دَخَلَ يَنْقَمِعْنَ مِنْهُ، فَيُسَرِّبُهُنَّ إِلَيَّ، فَيَلْعَبْنَ مَعِي.

(368) Aişə رحمته الله demişdir: “(Bir zaman) mən Peyğəmbərin ﷺ evində gəlinciklərlə oynayırdım.³ Mənimlə oynayan rəfiqələrim də var idi. Rəsulullah ﷺ içəri daxil olduğu zaman rəfiqələrim ondan utandığından çölə

¹ Peyğəmbərin ﷺ uşaqla bu tərzdə rəftar etməsi, onun təvazökar insan olduğunu bir daha sübuta yetirir. Bu hədisdən və əvvəlki fəsildəki hədislərdən aydın olur ki, uşağı öpmək, qucaqlamaq, dizin üstə oturtmaq və başını sığallamaq, körpəyə göstərilən mərhəmətə aiddir.

² Bu hədisi Əhməd (4/35) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

³ Burada “gəlincik” deyildikdə, uşaq oyuncağı nəzərdə tutulur. Bu da, oyuncaqla oynamağın caiz olduğuna dəlalət edir. Lakin xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, zahiri görünüşü ilə uşaqlara mənfi təsir göstərən və onları yaramaz işlər görməyə təşviq edən, onların tərbiyəsini pozan oyuncaqlardan onları uzaq tutmaq gərəkdir. Belə ki, uşaq gördüyü şeydən ibrət götürür, ona oxşamağa çalışır və nəticədə, yaxşıdan yaxşı, pisdən də pis tərbiyə götürür. Odur ki, valideynlər belə işlərdə olduqca diqqətli olmalıdırlar.

çıxardılar. Rəsulullah ﷺ isə (gedib) onları mənim yanıma göndərər və onlar mənimlə oynayırdılar.”¹

¹ Bu hədisi Buxari (6130), Muslim (2440) və Əhməd (6/234) rəvayət etmişdir. İmam Əbu Davudun “Sunən” əsərində (4932) nəql etdiyi hədisdə Əbu Salman ibn Abdur-Rəhman Aişədən رضى الله عنه belə rəvayət etmişdir: “Rəsulullah ﷺ Təbuk (və ya Xeybər) döyüşündən geri qayıtdıqda *gəlib onun hücrəsinə daxil oldu*. Bu vaxt külək hücrənin ön tərəfində asılmış pərdənin bir tərəfini qaldırdı və Rəsulullah ﷺ onun arxasındakı oyuncaqları görüb: “Bu nədir, ey Aişə?” – deyə soruşdu. Aişə: “Gəlinciklərimdir” – deyə cavab verdi. Rəsulullah ﷺ bunların arasında xirqədən düzəldilmiş bir at gördü və: “Bu nədir?” – deyə soruşdu. Aişə: “Atdır” – dedi. Rəsulullah ﷺ: soruşdu: “Bəs bunun belindəki nədir?” Aişə: “Qanadlarıdır” – dedi. Rəsulullah ﷺ dedi: “Atın da qanadı olur?” Aişə də ona belə cavab verdi: “Məgər Suleymanın qanadlı atları olduğunu eşitməmişən?!” *Bunu eşidəndə* Rəsulullah ﷺ arxa dişləri görünənədek güldü” (Mişkatul-Məsabih, 3265).

۱۷۳ - بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ لِلصَّغِيرِ: ((يَا بُنَيَّ))

173-cü fəsil. Adamın uşağa: "Oğlum!" – deməsi

۳۶۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ حُمَيْدٍ بْنُ أَبِي عَنِيَّةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْعَجَلَانِ الْمُحَارِبِيِّ قَالَ: كُنْتُ فِي جَيْشِ ابْنِ الزُّبَيْرِ، فَتَوَقَّيْتُ ابْنَ عَمِّ لِي، وَأَوْصَى بِحِمْلٍ لَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقُلْتُ لِأَبِيهِ: ادْفَعْ إِلَيَّ الْجَمَلَ، فَإِنِّي فِي جَيْشِ ابْنِ الزُّبَيْرِ، فَقَالَ: اذْهَبْ بِنَا إِلَى ابْنِ عُمَرَ حَتَّى نَسْأَلَهُ، فَأَتَيْنَا ابْنَ عُمَرَ، فَقَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، إِنَّ وَالِدِي تَوَقَّيْتُ، وَأَوْصَى بِحِمْلٍ لَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَهَذَا ابْنُ عَمِّي، وَهُوَ فِي جَيْشِ ابْنِ الزُّبَيْرِ، أَفَادْفَعُ إِلَيْهِ الْجَمَلَ؟ قَالَ ابْنُ عُمَرَ: يَا بُنَيَّ، إِنَّ سَبِيلَ اللَّهِ كُلُّ عَمَلٍ صَالِحٍ، فَإِنْ كَانَ وَالِدُكَ إِنَّمَا أَوْصَى بِحِمْلِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَإِذَا رَأَيْتَ قَوْمًا مُسْلِمِينَ يَغْزُونَ قَوْمًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَادْفَعْ إِلَيْهِمُ الْجَمَلَ، فَإِنْ هَذَا وَأَصْحَابُهُ فِي سَبِيلِ غِلْمَانٍ قَوْمٍ أُيُّهُمْ يَضَعُ الطَّاعِ.

(369) Əbul-Əclan əl-Muharibi demişdir: "Mən İbn Zübeyrin¹ ordu-sunda idim. Mənim əmim oğlu vəfat edərkən dəvəsini Allah yolunda sə-dəqə verməyi vəsiyyəət etdi. Mən onun oğluna dedim: "Dəvəni mənə ver, çünki mən İbn Zübeyrin ordusundayam."² O, dedi: "Gedək, İbn Ömərdən bu haqda soruşaq."³ Biz İbn Ömər in yanına gəldik. O, dedi: "Ey Əbu

¹ Abdullah ibn Zubeyr ibn Əvvam əl-Əsədi رضى الله عنه Peyğəmərin ﷺ səhabəsidir. Yezidin ölümündən sonra müsəlmanların bir qismi onu xəlifə seçmiş və beləliklə də, o, Hicaza, Yəməna, Misirə, İraqa, Xorasana və Şamın bir hissəsinə hökmranlıq etmişdir. Nəhayət, hicrətin 73-cü ilində Həccac tərəfindən qətlə yetirilmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 53-cü tərcümeyi-hal).

² Bundan aydın olur ki, Əbul-Əclan, Abdullah ibn Zübeyrin رضى الله عنه ordusunda vuruş-mağı, Allah yolunda aparılan cihaddan hesab edir.

³ Bu, dəlildir ki, adam bilmədiyini bilənlərdən soruşmalıdır. Həqiqətən də, belə məsə-lələrdə alimlərə müraciət etmək fitnə-fəsadın qarşısını alır. Bu rəvayətdən açıq-aydın gö-rünür ki, Uca Allah bu adamı İbn Ömər رضى الله عنه kimi alimdən bu məsələ barədə soruşmağa müvəffəq etmişdir.

Abdur-Rəhman!¹ Atam vəfat edərkən, dəvəsini Allah yolunda sədəqə verməyi vəsiyyəət etmişdir. Bu da, mənim əmim oğludur. O, İbn Zubeyrin ordusundadır. Dəvəni ona verimmi?"² İbn Ömər dedi: "Oğlum! Hər bir yaxşı əməl, Allah yolunda verilən sədəqədir. Atan öz dəvəsini Allah ﷻ yolunda sədəqə verməyi vəsiyyəət etmişdirsə, bax, əgər müsəlmanlar müşriklərə qarşı vuruşursa, dəvəni müsəlmanlara ver. Lakin bu və bunun yoldaşları, qövmdən olan bir gəncin³ yolundadırlar.⁴ (Bunlar) hansı birinin daha tez möhür qoyacağına çalışırlar."⁵

¹ Əbu Abdur-Rəhman, Abdullah İbn Ömər رضي الله عنه kunyəsidir.

² Əbul-Əclanın əmisi nəvəsi İbn Ömərdən رضي الله عنه həmin ordunun etdiyi əməlin Allah yolunda olub-olmadığını bilmək istəyir. Çünki atası o dəvəni məhz Allah yolunda sədəqə verməyi vəsiyyəət etmişdir.

³ Burada Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه İbn Zubeyri رضي الله عنه qəsd edir.

⁴ İbn Ömər رضي الله عنه sözündən aydın olur ki, müsəlmanın müsəlmanla vuruşması qadağan olan əməllərdəndir. Ümumiyyətlə belə fitnələrdə kənarda durmaq məsləhətdir. Abdullah ibn Zubeyr رضي الله عنه ilə Yezid ibn Muaviyənin arasında baş vermiş döyüş də bu fitnələrdən biri olmuşdur. Lakin xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, fitnə baş qaldırdığı zaman fitnəni törədən tərəfin təcavüzkar olduğu, yəni Quran və Sünnəyə zidd hərəkət etdiyi bəlli olarsa, bu təcavüzkar dəstə Allahın əmrinə qayıdanadək, onlarla vuruşmaq gərəkdir. Əli ibn Əbu Talib رضي الله عنه xəvariclərə qarşı vuruşmasını buna misal çəkmək olar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **"Əgər möminlərdən iki dəstə bir-biri ilə vuruşsa, onları barışdırın. Əgər onlardan biri digərinə qarşı təcavüz etsə, təcavüzkar dəstə ilə, o, Allahın əmrini yerinə yetirməyə qayıdanadək, vuruşun. Əgər o qayıtsa, hər iki dəstəni ədalətlə barışdırın və insafli olun. Sözsüz ki, Allah insafınları sevir"** (əl-Hucurat, 9). Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Axır zamanda yaşları az, beyinləri küt olan kimsələr gələcəklər. Onlar ən xeyirli sözləri danışacaq, *lakin* ox ovunu dəlib keçdiyi kimi onlar İslamdan çıxacaqlar. Onların imanı xirtdəklərindən o yana keçməyəcəkdir. Odur ki, onları harada görsəniz, öldürün! Şübhəsiz ki, onları öldürən kimsələrə Qiyamət günü bunun müqabilində mükafat veriləcəkdir" (Səhih əl-Buxari, 3611).

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "həsən" olduğunu demişdir.

۳۷۰- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ وَهَبٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَرِيرًا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ لَا يَرْحَمَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ)).

(370) Cərir رحمته rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İnsanlara rəhm etməyən kimsəyə Allah ﷻ rəhm etməz.^{1’2}

۳۷۱- حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ قَالَ: سَمِعْتُ قَبِيصَةَ بْنَ جَابِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ، أَنَّهُ قَالَ: مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ، وَلَا يُعْفَرُ مَنْ لَا يُعْفَرُ، وَلَا يُغْفَرُ عَمَّنْ لَمْ يُغْفَرْ، وَلَا يُؤَقَّ مَنْ لَا يَتَوَقَّ.

(371) Qəbisə ibn Cabir demişdir:³ “Mən Ömər in belə dediyini eşitmişəm: “Rəhm etməyən kimsəyə rəhm edilməz, bağışlamayan kimsə bağışlanmaz, əfv etməyən kimsə əfv olunmaz⁴ və (özünü günahlardan) qorunmayan kimsə qorunmaz.⁵”

¹ Bu hədisin əks anlamından belə nəticə çıxır ki, insanlara mərhəmət göstərən kimsəyə Allah rəhm edər. İmam Buxarinin uşaqlara aid olan sonuncu fəslin axırında bu hədisi və bundan sonrakını varid etməsi, o deməkdir ki, əvvəlki hədislərdə qeyd olunanlar – uşağı öpmək, qucaqlamaq, güldürmək, dizin üstə oturtmaq, onun başını sıgallamaq, ona “oğlum” deyə müraciət etmək mərhəmət əlamətlərindəndir. Yəni bunları etməklə Allahın mərhəmətinə yetişmək olar.

² Bu hədisi Buxari (6941), Muslim (2319), Tirmizi (1922) və Əhməd (3/40) rəvayət etmişdir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir (380-ci hədisə və onun qeydlərinə bax).

⁴ Demək, insanlara rəhm edən, onları bağışlayan və əvf edən kimsəyə Allah rəhm edər və onun günahlarını bağışlayar. Uca Allah buyurur: **“Qoy aranızda olan fəzilət və sərvət sahibləri qohumlara, miskinlərə və Allah yolunda hicrət edənlərə heç bir şey verməyəcəklərinə and içməsinlər. Qoy əfv edib bağışlasınlar. Məgər siz Allahın sizi bağışlamasını istəmirsinizmi? Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir”** (ən-Nur, 22). Hədislərin birində Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “(İnsanlarla) yumşaq davran ki, sən inlə yumşaq davransınlar” (Musnəd İmam Əhməd, 1/248; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1456). İnsanlarla yumşaq davranan, onların təqsirindən keçən, onlara güzəşt edən kimsə barəsində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Satanda, alanda və haqqını tələb edəndə üzüyola olan kimsəyə Allah mərhəmət etsin!” (Səhih əl-Buxari, 2076).

⁵ Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim şər əməldən çəkinərsə, ondan qorunar” (Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 342). Günaha batmaq istəməyən kimsə nəinki günahın özün-

dən, hətta bu günaha yaxınlaşdıracaq səbəblərdən də uzaq durmalıdır. Buna zina barədə nazil olmuş ayəni misal çəkmək olar. Həmin ayədə belə buyurulur: **“Zinaya yaxınlaşmayın!”** (əl-İsra, 32). Burada Uca Allah Öz bəndələrini zinadan və zinaya səbəb olan hər bir işdən – naməhrəm qadınla təkliddə qalmaqdan, onunla əl verib görüşməkdən və başqa bu qəbil işlərdən uzaq durmağı buyurur.

١٧٤ - بَابُ ارْحَمَ مَنْ فِي الْأَرْضِ

174-cü fəsil. Yerdəkilərə rəhm et!¹

٣٧٢- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ قَبِيصَةَ ابْنِ جَابِرٍ، عَنْ عُمَرَ قَالَ: لَا يُرْحَمُ مَنْ لَا يَرْحَمُ، وَلَا يُعْفَرُ لِمَنْ لَا يَغْفِرُ، وَلَا يُتَابُ عَلَى مَنْ لَا يَتُوبُ، وَلَا يُؤَقَّ مَنْ لَا يُتَوَقَّ.

(372) Qəbisə ibn Cabir demişdir:² “Mən Ömər in belə dediyini eşitmışəm: “Rəhm etməyən kimsəyə rəhm edilməz, bağışlamayan kimsə bağışlanmaz, tövbə etməyən kimsənin tövbəsi qəbul olunmaz³ və (özünü günahlardan) qorumayan kimsə qorunmaz.”

¹ Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Rəhm edənlərə Mərhəmətli Allah rəhm edər. Yerdəkilərə rəhm edin ki, göydəki Allah sizə rəhm etsin” (Sunən Əbu Davud, 4941; Sunən ət-Tirmizi, 1/350; Musnəd İmam Əhməd, 2/160; Silsilə-tul-Əhədisis-Səhihə, 925). Bu hədis Allahın göydə olduğuna dəlalat edir. Bu zəti-sifəti təsdiqləyən ayədə Uca Allah buyurur: **“Göydəki Allahın sizi yerə batırmayacağına əminsizmi?”** (əl-Mulk, 16); Allahın göydə olması barədə Quranda neçə-neçə ayələr vardır (Bax: əl-Əraf, 54; Yunus, 3; ər-Rəd, 2; Ta ha, 5; əl-Furqan, 59; əs-Səcdə, 4-5; Fətir, 10; Gəfir, 2; əl-Hədid, 4; əl-Məaric, 4; əl-Əla, 1).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

³ Bu xüsusda İbn Qeyyim demişdir: “Görülən günaha görə dərhal tövbə etmək vacibdir. Bu tövbəni sonraya saxlamaq olmaz. Belə ki, adamın işlətdiyi günaha görə edəcəyi tövbəni təxirə salması özü də bir günahdır. Belə olduğu təqdirdə, həmin adam öz günahına görə tövbə etməsindən əlavə, onu təxirə saldığına görə də tövbə etməlidir. Çoxları isə bu həqiqətdən qafildirlər.” (Mədaricus-Salikin, 1/272). Tövbəni təxirə salmağın özü böyük təhlükədir. Belə ki, ölüm insana hər an yetişə bilər. Ölüm yetişdiyi an ediləcək tövbənin isə heç bir faydası yoxdur. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bəndənin canı boğazına yetişənədək Allah onun tövbəsini qəbul edər” (Sunən ət-Tirmizi, 3880; Musnəd İmam Əhməd, 2/132; Səhih əl-Cami, 1903). Yəni ölüm bihuşluğu gəldiyi zaman tövbə edən kimsənin tövbəsi qəbul olunmur. Həmçinin, Qiyamət günü – günəş batdığı yerdən doğduğu zaman peşmançılıq fayda verməyəcək. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Yoxsa**

۳۷۳- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ مِحْرَاقٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لَأَذْبَحُ الشَّاةَ فَأَرْحُمُهَا، أَوْ قَالَ: إِنِّي لَأَرْحِمُ الشَّاةَ أَنْ أَذْبَحَهَا، قَالَ: ((وَالشَّاةُ إِنْ رَحِمْتَهَا، رَحِمَكَ اللَّهُ)) مَرَّتَيْنِ.

(373) Muaviyə ibn Qurra öz atasından¹ belə rəvayət etmişdir: “Bir nəfər Peyğəmbərə ﷺ dedi: “Ya Rəsulullah, mən qoç kəsədikdə, ona yazığım gəlir” (yaxud: “qoçu kəsməyə əlim gəlmir).” Peyğəmbər ﷺ iki dəfə təkrar buyurdu: “Sən qoça rəhm etsən,² Allah da sənə rəhm edər.”^{1”2}

onlar ancaq ya mələklərin, yaxud Rəbbinin və yaxud da Rəbbinin bəzi əlamətlərinin gəlməsini gözləyirlər? Rəbbinin bəzi əlamətləri gələcəyi gün əvvəlcə iman gətirməmiş və ya imanında bir xeyir qazanmamış kimsəyə iman gətirməsi fayda verməyəcəkdir. De: “Gözləyin, şübhəsiz ki, Biz də gözləyirik” (əl-Ənam, 158). Bu əlamət barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Günəş batdığı yerdən doğmayınca Qiyamət qopmayacaq. Günəş *məğribdən* doğduğu zaman insanlar onu görəcək, yəni hamısı *bu həqiqətə* inanacaq, *lakin* artıq iş *işdən keçmiş* olacaq. Həmin vaxt: “...əvvəlcə iman gətirməmiş və ya imanında bir xeyir qazanmamış kimsəyə iman gətirməsi fayda verməyəcəkdir” (Səhih əl-Buxari, 7121). Odur ki, vaxtında tövbə etmək gərəkdir. Habelə, tövbənin qəbul olunması üçün olan fürsəti də əldən verməməlidir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Cəbrail عليه السلام yanıma gəlib: “Ramazana yetişib, günahları bağışlanmamış halda ondan ayrılan bəndə bədbəxt olsun!” – deyə dua etdi, mən də: “Amin!” – dedim” (əl-Ədəbul-Mufrad, 644); digər rəvayətdə: “Ramazana yetişib, günahları bağışlanmamış *halda ondan ayrılan* bəndə zəlil olsun!” – demişdir (əl-Ədəbul-Mufrad, 644).

¹ Əbu Muaviyə Qurra ibn İyas ibn Hilal əl-Muzəni رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir (Təhziib ət-Təhziib, 8/370).

² İbn Abbasdan رضي الله عنه rəvayət edilir ki, bir nəfər (kəsəcəyi) qoçu yerə uzadıb onun gözü önündə bıçağını itiləyərkən, Rəsulullah ﷺ ona dedi: “Sən bu qoçu iki kərə öldürmək istəyirsən?! Bıçağını qabaqcadan itiləyə bilməzdin?!” (Mocəmul-Kəbir, 3/140/1; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 24); digər hədisdə Rəsulullah ﷺ demişdir: “Allah (Öz qullarına) hər bir işdə gözəl davranmağı buyurmuşdur. Odur ki, (birisini) öldürəcəyiniz zaman gözəl tərzdə öldürün (ona işgəncə verməyin). Habelə, (heyvan) kəsəcəyiniz zaman gözəl tərzdə kəsin. Qoy sizlərdən biri bıçağını itiləyib kəsəcəyi heyvanı rahatlasın” (Səhih Muslim, 1955). Bu hədislərdən aydın olur ki, heyvanı kəsmək istədikdə, onu iti bıçaqla kəsmək və ya bıçağı qabaqcadan itiləmək, habelə, heyvanı kəsərkən ona əziyyət verməmək, heyvana

۳۷۴- حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، سَمِعْتُ أَبَا عُمَانَ مَوْلَى الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ الصَّادِقَ الْمَصْدُوقَ أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ يَقُولُ: ((لَا تُنَزِّعُ الرَّحْمَةَ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ)).

(374) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Mən doğru danışan və doğruluğu təsdiq edilmiş Peyğəmbərin ﷺ – Əbul-Qasimin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Rəhmət yalnız bədbəxt adamdan³ götürülər.”⁴

۳۷۵- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: أَخْبَرَنِي قَيْسٌ قَالَ: أَخْبَرَنِي جَرِيرٌ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ لَا يَرْحَمُهُ اللَّهُ)).

(375) Cərir ؓ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim insanlara rəhm etməzsə, Allah da ona rəhm etməz.”⁵

rəhm etmək deməkdir. Heyvanı rahat kəsmək istəyən adam onu sol böyrü üstə yerə uzatmalı, sonra ayağını heyvanın boynu üstə qoymalı, əllərini və ayaqlarını isə sərbəst buraxmalı, sonra da sol əl ilə onun başından tutub sağ əl ilə onu boğazlamalıdır. Bəzi avamların heyvan kəsərkən, onun əllərini və ayaqlarını tutaraq, ona əziyyət verməsi isə Peyğəmbərin ﷺ Sünnəsinə ziddir (Şərh Riyadus-Salihin).

¹ Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim bir qurbanlıq heyvanına rəhm etsə, Qiyamət günü Allah ona rəhm edər” (Əl-Ədəbul-Mufrad, 381).

² Bu hədisi Əhməd (3/436) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu hədisdən aydın olur ki, yer üzündəkilərə rəhm etməyən kimsəyə Qiyamət günü rəhm edilməz və beləliklə də, o, bədbəxt olar.

⁴ Bu hədisi Əbu Davud (4942), Tirmizi (2048), Əhməd (2/301) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

⁵ 97-ci hədisə bax.

١٧٥ - بَابُ رَحْمَةِ الْعِيَالِ

175-ci fəsil. Əhli-əyalə rəhm etmək¹

٣٧٦ - حَدَّثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَرْحَمَ النَّاسِ بِالْعِيَالِ، وَكَانَ لَهُ ابْنٌ مُسْتَرْضِعٌ فِي نَاحِيَةِ الْمَدِينَةِ، وَكَانَ ظُهُرُهُ قَيْنًا، وَكُنَّا نَأْتِيهِ، وَقَدْ دَخَلَ الْبَيْتَ بِإِذْنِهِ، فَيُقْبِلُهُ وَيُسْمُهُ.

(376) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ, ailəsinə rəhm edən insanların ən rəhmlisi idi. Onun Mədinənin kənarında, süd anasının yanında qalan bir oğlu var idi.² Süd verən bu qadının əri dəmirçi idi. Biz (vaxtaşırı) körpənin yanına gedərdik. Evdən ətirli qamış tüstüsünün iyi gələrdi. Peyğəmbər ﷺ körpəni öpüb iyləyərdi.^{3/4}

٣٧٧ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ وَمَعَهُ صَبِيٌّ، فَجَعَلَ يَضُمُّهُ إِلَيْهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((أَتَرْحَمُهُ؟)) قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: ((فَاللَّهِ أَرْحَمُ بِكَ مِنْكَ بِهِ، وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ)).

¹ Burada “rəhm etmək” deyildikdə, əhli-əyalı sevmək, onların qayğısına qalmaq, onları əzizləmək, onların ehtiyaclarını ödəmək və başqa bu kimi xeyirxahlıqlar nəzərdə tutulur.

² Burada söhbət Rəsulullahın ﷺ oğlu İbrahimə on altı və ya on yeddi ay süd vermiş Ummu Seyf Xovlə bint Munzir əl-Ənsariyyədən رضي الله عنها gedir.

³ Hədisin bu hissəsi fəslin ünvanına aid olan tərəfidir. Yəni körpəni öpmək və iyləmək əhli-əyalə rəhm etməyə aiddir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir. Bu hədisi, həmçinin, İmam Muslim də öz “Səhih”ində (2316) rəvayət etmişdir. Həmin hədisdə Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Mən əhli-əyalə rəhm etmək xüsusunda Rəsulullahdan ﷺ daha rəhmlı insan görməmişəm. (Onun oğlu) İbrahim Mədinənin yaxınlığında yerləşən bir kənddə, ona süd verən qadının yanında qalırdı.”

(377) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir:¹ “Bir nəfər qucağındakı körpə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldi. O, körpəni bərk-bərk qucaqlamışdı. Peyğəmbər ﷺ dedi: “Ona rəhm edirsənmi?” Adam: “Bəli” – deyə cavab verdi. (Onda) Peyğəmbər ﷺ dedi: “Sən ona rəhm etdiyindən daha çox Allah sənə rəhm edir.² O, rəhmlilərin ən Rəhmlisidir.”

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

² Bundan aydın olur ki, insanın başqasına olan rəhmi nə qədər çox olsa da, Allahın insana olan rəhmi ondan qat-qat artıqdır. Hədislərin birində xəbər verilir ki, *bir dəfə döyüşdə götürülmüş* əsirləri Peyğəmbərin ﷺ yanına gətirdilər. Əsirlər arasında olan bir qadın döşündən süd sağıb *körpələrə* içirdirdi. Əsirlər arasında körpə uşaq tapan kimi onu qucağına alıb əmizdirirdi.” Onda Peyğəmbər ﷺ bizdən soruşdu: “Sizcə bu qadın öz körpəsini oda atarmı?” Biz dedik: “Əgər bu ixtiyar onun əlində olsa, xeyr, *atmaz*.” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Allahın Öz qullarına olan mərhəməti bu qadının körpəsinə olan mərhəmətindən *qat-qat* çoxdur” (Səhih əl-Buxari, 5999).

١٧٦ - بَابُ رَحْمَةِ الْبَهَائِمِ

176-cı fəsil. Heyvanlara rəhm etmək¹

٣٧٨ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ سُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ بِهِ الْعَطَشُ، فَوَجَدَ بَيْتًا فَنَزَلَ فِيهَا، فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ، فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ، يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبُ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلَ الَّذِي كَانَ بَلَغَنِي، فَنَزَلَ الْبَيْتَ فَمَلَأَ حُقْفَاهُ، ثُمَّ أَمْسَكَهَا فِيهِ، فَسَقَى الْكَلْبَ، فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ، فَعَفَّرَ لَهُ))، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنَّ لَنَا فِي الْبَهَائِمِ أَجْرًا؟ قَالَ: ((فِي كُلِّ ذَاتٍ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ)).

(378) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki,² Rəsulullah ﷺ demişdir: “Bir nəfər yolla gedərkən bərk susadı və və nəhayət, bir su quyusuna rast gəldi və o quyuya enib su içdi. Sonra quyudan bayıra çıxdıqda, bir itin susuzluqdan ləhlədiyini və yaş torpaq yaladığını görüb öz-özünə: “Yəqin ki, mən susadığım kimi, bu it də susamışdır” – dedi və quyuya enib ayaqqabısını su ilə doldurdu. Sonra ayaqqabısını dişləri ilə tutub quyudan çıxdı və itə su verdi. Allah da buna görə ona təşəkkür etdi³ və onu bağışladı.⁴” *Səha-*

¹ Burada “heyvanlara rəhm etmək” deyildikdə, ziyan verməyən heyvanlar nəzərdə tutulur. Belə ki, şəriət bəzi ziyanverici heyvanları öldürməyi istisna etmişdir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Beş növ heyvan vardır ki, bunlar ziyanvericidirlər və onları haram sayılan ərazidə öldürmək olar: qarğa, çalağan, əqrəb, siçan və quduz it” (Səhih əl-Buxari, 1829); digər hədisdə o, demişdir: “Kərtənkələni bir zərbə ilə öldürən kimsə yüz savab qazanar...” (Səhih Muslim, 2240).

² Bu hədisi Buxari (2363), Muslim (7/44), Əbu Davud (2550) və Əhməd (2/375; 517) rəvayət etmişdir.

³ Yəni bu əməlini qəbul etdi və buna görə ona savab yazdı.

⁴ Buxarinin “Səhih”ində (173): “və Cənnətə daxil etdi” ifadəsi də əlavə edilmişdir. Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Susuzluqdan az qala öləcək bir köpək quyunun başına hərlənərkən, İsrail övladlarından olan pozğun bir qadın onu görmüş, sonra ayaqqabısını çıxarıb (onunla quyudan su çıxartmış və) o itə su vermişdir. Buna görə (onun günahı) bağışlanmışdır” (Səhih əl-Buxari, 3467). Hədislərdən aydın olur ki, Allah rızasını

bələr dedilər: “Ya Rəsulullah! Məgər, heyvanlara *etdiyimiz yaxşılıqlara* görə də bizə savab yazılır?”¹ O, buyurdu: “Hər bir canlıya *göstərdiyiniz qayğıya* görə savab vardır.”²

və savab qazanmaq məqsədilə heyvana rəhm etmək, günahın bağışlanması, habelə, Cənnətə daxil olmaq üçün bir səbəbdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Kim Axirəti istəsə, mömin olaraq bütün qəlbi ilə ona can atsa, onların səyi məmnuniyyətlə qəbul olunar”** (əl-İsra, 19). Yəni mömin olan kəs etdiyi əməli Allah üçün və Peyğəmbər ﷺ öyrətdiyi kimi yerinə yetirsə, onun əməlləri qəbul olar.

¹ Səhabələrin Peyğəmbərə ﷺ belə sual verməsi, onların hər bir işdə Allahın rızasını qazanmağa və savablarını artırmağa həris olduqlarına dəlalət edir.

² Bu, Peyğəmbərin ﷺ bizə öyrətdiyi əzəmətli bir qaydadır. Əgər bu cümləyə diqqətlə nəzər salsaq bizə aydın olar ki, hər bir canlının həyatda qalması üçün su içməsi və ya su ilə suvarılması labüddür, başqa cür desək, su, hər bir canlının həyatda qalması üçün bir səbəbdir. Yəni heç bir canlı susuz yaşaya bilməz. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Məgər kafirlər göylərlə yer bir olduğu zaman Bizim onları bir-birindən araladığımızı, hər bir canlıyı sudan yaratdığımızı görmürlərmi?”** (əl-Ənbiya, 30). Hədisdən o da aydın olur ki, canlıya su vermək ən əfzəl sədəqələrdəndir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Savabı ən böyük olan sədəqə, su verməkdir” (Səhih Tərgib vət-Tərhib, 960); başqa bir hədisdə Ənəs ibn Malik ؓ demişdir: “Bir gün Səd ibn Ubadə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah! Mənim anam vəfat etmiş və *malından kasıblara sədəqə verməyi* vəsiyyəət etməmişdir. Əgər mən onun adından sədəqə versəm bu, ona fayda verərmimi?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bəli, *verər*. Sənə *sədəqə olaraq* su verməyi məsləhət görürəm” (Səhih Tərgib vət-Tərhib, 961); digər rəvayətdə o: “Ya Rəsulullah, ən fəzilətli sədəqə hansıdır?” – deyər soruşmuş, Peyğəmbər ﷺ də ona: “Su verməkdir” – demişdir. Bundan sonra Səd bir su quyusu qazmış və: “Bu, Sədin anası üçündür” – demişdir” (Səhih Tərgib vət-Tərhib, 962). Həmçinin, xəstənin sədəqə verməklə müalicə olunmasını – Peyğəmbərin ﷺ: “Xəstələrinizi sədəqə ilə müalicə edin!” hədisini də (Səhih əl-Cami, 3358; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 744) bu mövzuya aid etmək olar. Yəni Allahın rızasını qazanmaq məqsədilə hər hansı bir canlıya su verməklə xəstəliyi aradan qaldırmaq mümkündür. Bu xüsusda Beyhəqinin nəql etdiyi rəvayətdə Əli ibn Həsən ibn Şəqiq demişdir: “Bir nəfər Abdullah ibn Mubarakə dedi: “Ey Əbu Abdur-Rəhman! Yeddi ildir ki, dizimdəki yaradan əziyyət çəkirəm. Cürbəcür dərmanlarla müalicə olunmuşam, bir çox həkimlərə müraciət etmişəm, lakin heç bir faydası olmayıb.” Abdullah ibn Mubarakə dedi: “Bax gör, harada insanların suya ehtiyacı varsa, orada su quyusu qazdır. Ümid edirəm ki, oradan su çıxacaq və *bu əməlinin əvəzi olaraq* sənə yaran sağalacaq.” Adam onun dediyini etdi və şəfa tapdı.”

۳۷۹- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((عُذِّبَتْ امْرَأَةٌ فِي هَرَّةٍ حَبَسَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ جُوعًا، فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارُ، يُقَالُ، وَاللَّهِ أَعْلَمُ: لَا أَنْتِ أَطْعَمْتِهَا، وَلَا سَقَيْتِهَا حِينَ حَبَسْتِهَا، وَلَا أَنْتِ أَرْسَلْتِهَا، فَأَكَلَتْ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ)).

(379) Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Pişiyə görə bir qadına əzab verildi. Qadın onu ölənə qədər ac saxlamışdı.¹ Elə buna görə də Cəhənnəmə girdi.² Allah daha yaxşı bilir, amma ona belə deyiləcək: “Sən o pişiyi tutub saxladığın zaman ona nə yemək, nə

Beyhəqi *davam edib* demişdir: “Şeyximiz Əbu Abdullah Hakimə – Allah ona rəhmət eləsin! – üz vermiş xəstəliyi də buna misal göstərmək olar. O vaxt onun üzündə yara əmələ gəlmişdi. O, bir ilə yaxın müxtəlif dərmanlarla bu yaranı müalicə etdi, lakin müalicənin ona heç bir faydası olmadı. Sonra o, öz ustadı İmam Əbu Osman əs-Sabunidən xahiş etdi ki, cümə günü öz məclisində onun üçün dua etsin. Əbu Osman onun üçün dua etdi, camaat da “Amin!” – dedi. Növbəti cümə bunu eşidən bir qadın evinə qayıdıb gecəni Hakim Əbu Abdullah üçün çoxlu dua etdi. Sonra yuxuda Rəsulullahı ﷺ gördü. Rəsulullah ﷺ ona dedi: “Əbu Abdullaha deyin ki, müsəlmanlara su sədəqə versin.” Hakim bunu eşidəndə evinin yanında bir su quyusu qazmağı əmr etdi. Sonra da onu sədəqə etdi. Düz bir həftədən sonra onu üzü sağalıb gözəl görkəm aldı.” (Şoəbul-İman, 3109). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, əgər adam bunu Allah üçün etməzsə, bu, ona fayda verməz. Möminlər yalnız Allahın rızasını qazanmaq məqsədilə: **“özlərinin istədikləri şeylərdən kasıba, yetimə və əsirə (sədəqə) verər və deyərlər: “Biz sizi yalnız Allahın Üzü xatirinə (ixlasla, savabını Allahdan umaraq) yedirdirik və sizdən nə əvəzini, nə də minnətdarlıq gözləyirik!”** (əl-İnsan, 8-9).

¹ Digər rəvayətdə: “*evə salıb ağzını kilidləmişdir*” – deyilir (Səhih əl-Buxari, 3482; Səhih Muslim, 2242). Bundan aydın olur ki, qadın bunu bilərəkdən etmişdir.

² Başqa bir hədisdə Əsma bint Əbu Bəkr رضي الله عنها rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ günəş tutulduğu zaman kusufla namazını qılıb və namazını bitirdikdən sonra demişdir: “Cənnət mənə o qədər yaxınlaşdı ki, əgər ona *əl uzatmağa* ixtiyarım olsaydı, oradakı salxımlardan birini sizə gətirərdim. Habelə, Cəhənnəm də mənə o qədər yaxınlaşdı ki, axırda mən dedim: “Ey Rəbbim, yoxsa mənə də onlarla bir yerə salacaqsan?” Birdən mən bir qadın gördüm və soruşdum ki: “Bu qadının günahı nədir?” Mənə dedilər: “Bu qadın pişiyi acından ölənədək *evdə* həbs etmiş, ona nə yemək vermiş, nə də onu sərbəst buraxmışdır ki, gedib özünə yemək tapsın” (Səhih əl-Buxari, 745).

də su verdin. Nə də onu azad buraxdın ki, gedib yer üzündəki həşəratlardan yesin.^{1'2}

۳۸۰- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْقُرَشِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا حَرِيزٌ قَالَ: حَدَّثَنَا جَبَّانُ بْنُ زَيْدٍ الشَّرْعِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((ارْحَمُوا تُرْحَمُوا، وَاغْفِرُوا يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ، وَإِلَّا لَأَقْمَعَ الْقَوْلُ، وَإِلَّا لِلْمُصْرِينَ الَّذِينَ يُصِرُّونَ عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ)).

(380) Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه rəvayət edir ki,³ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Rəhm edin ki, sizə də rəhm edilsin! Bağışlayın ki, Allah da sizi bağışlasın.⁴ Söz qıflarının⁵ vay halına. Bilərəkdən gördükləri işlərdə inad edən inadkarların vay halına.⁶”

۳۸۱- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ قَالَ: أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ حَمِيلٍ الْكِنْدِيُّ، عَنِ الْقَاسِمِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ رَحِمَ وَلَوْ ذَيْبَحَةً، رَحِمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)).

(381) Əbu Umamə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Kim qurbanlıq heyvanına belə rəhm etsə, Qiyamət günü Allah ona rəhm edər.”⁷

¹ Bu, dəlildir ki, pişik, quş və s. saxlayan kimsə vaxtlı-vaxtında heyvanın yeməyini və suyunu verməli, üstəlik, ona əziyyət verməməlidir. Heyvana rəhm etməlidir ki, Allah da ona rəhm etsin!

² Bu hədisi Buxari (2365) və Muslim (2242) rəvayət etmişdir.

³ Bu hədisi Əhməd (2/165, 219) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Bunun əks anlamından aydın olur ki, rəhm etməyən kimsəyə rəhm edilməz, bağışlamayan kimsə bağışlanmaz (371-ci və 372-ci rəvayətlərə bax).

⁵ Burada “söz qıfları” deyildikdə, eşitdiyini bir qulağından alıb, o biri qulağından buraxan, Allahın və Onun peyğəmbərinin ﷺ buyuruqlarını qəbul edib İslam əxlaqına yiyələnmək istəməyən kimsələr nəzərdə tutulur. Belələri barədə Quranda belə buyurulur: “**Əgər onlar özlərinə verilən öyüd-nəsihətlərə əməl etsəydilər, əlbəttə, bu, onlar üçün daha xeyirli və daha mükəmməl olardı**” (ən-Nisa, 66).

⁶ Bunlar o kəslərdir ki, haqqı bilə-bilə bildiyinin əksini edir, yəni günah işlər görür və bunu davamlı şəkildə edirlər. Hədisdə keçən “vay halına” sözü, belələrinin aqibətinin çox pis olacağına dəlalət edir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Günah işlər görməkdə davam edənlərdən birinə ölüm gəldiyi zaman: “Mən indi tövbə etdim!” – deyənlərin də, kafir kimi ölənlərin də tövbəsi qəbul deyildir. Biz onlar üçün ağırlı-acılı bir əzab hazırlamışıq**” (ən-Nisa, 18).

⁷ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir (373-cü hədisə və onun qeydlərinə bax).

١٧٧ - بَابُ أَخْذِ الْبَيْضِ مِنَ الْحُمْرَةِ

177-ci fəsil. Sərçənin yumurtasını götürmək

٣٨٢ - حَدَّثَنَا طَلْقُ بْنُ عَنَمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْمُسْعُودِيُّ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَزَلَ مَنْزِلًا فَأَخَذَ رَجُلٌ بَيْضَ حُمْرَةٍ، فَجَاءَتْ تَرْفٌ عَلَى رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: ((أَيُّكُمْ فَجَعَ هَذِهِ بَيْضَتَهَا؟)) فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا أَخَذْتُ بَيْضَتَهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((إِزْدُدْ، رَحْمَةً لَهَا)).

(382) Abdullah ibn Məsud رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ səfərdə *ikən* bir yerdə dayandı.¹ Bu vaxt bir nəfər sərçənin yuvasından onun yumurtasını götürdü. Onda sərçə gəlib Rəsulullahın ﷺ başı üzərində qanad çalıb çırpınmağa başladı.² Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Hansınız bu quşun yumurtasını götürməklə ona əziyyət verib?” Adam dedi: “Ya Rəsulullah, onun yumurtasını mən götürmüşəm.” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Quşa rəhm etmək üçün yumurtanı yerinə qoy!”³⁴

¹ Əbu Davudun “Sunən” əsərindəki bu hədisdə Abdullah ibn Məsud رضي الله عنه demişdir: “Biz Peyğəmbərlə ﷺ birgə səfərdə ikən o, təbii ehtiyacını rəf etməyə getdi...”

² Bu, quşun öz balasına olan mərhəmətinə dəlalət edir (100-cü hədisə və onun qeydlərinə bax). Burada quş bu hərəkəti ilə öz dərini Peyğəmbərə ﷺ şikayət edir. Buna bənzər başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, Abdullah ibn Cəfər رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ ənsardan olan bir kişinin xurma bağına gəldi. Onun bağında bir dəvə var idi. Dəvə Peyğəmbəri ﷺ görəndə inildəməyə başladı və gözləri yaşardı. Peyğəmbər ﷺ dəvəyə yaxınlaşıb onun hürgücünədək belini və bir də boynunu sıgalladı. Beləliklə, dəvə sakitləşdi. Sonra o: “Kimdir bu dəvənin sahibi? Kimindir bu dəvə?” – deyərək səslandı. Bu vaxt ənsardan olan bir gənc gəlib dedi: “Mənimdir, ya Rəsulullah!” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Allahın sənə ixtiyarına verdiyi bu heyvana görə Allahdan qorxmursan?! O, mənə şikayət etdi ki, sən onu ac saxlayırsan və onu çox yorursan” (Sunən Əbu Davud, 1/400; Mustədrək əl-Hakim, 2/99-100; Musnəd Əhməd, 1/204-205; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 20).

³ Quşun yumurtasına və ya balasına dəyməmək, ona əziyyət verməmək, quşa rəhm etməyə və beləliklə də, rəhm olunmağa aiddir. Yəni Allahın yaratdığına rəhm edən kim-səyə Allah rəhm edir.

⁴ Bu hədisi Əbu Davud (2675), Əhməd (4/239) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

١٧٨ - بَابُ الطَّيْرِ فِي الْقَفَصِ

178-ci fəsil. Qəfəsdə quş saxlamaq¹

٣٨٣- حَدَّثَنَا عَارِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ قَالَ: كَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ بِمَكَّةَ وَأَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ يَحْمِلُونَ الطَّيْرَ فِي الْأَقْفَاصِ.

(383) Hişam ibn Urva demişdir: “İbn Zubeyr² Məkkədə ikən Peyğəmbərin ﷺ səhabələri qəfəslərdə quş saxlayardılar.”³

٣٨٤- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَرَأَى ابْنًا لِأَبِي طَلْحَةَ يُقَالُ لَهُ: أَبُو عُمَيْرٍ، وَكَانَ لَهُ نُعَيْرٌ يَلْعَبُ بِهِ، فَقَالَ: ((يَا أَبَا عُمَيْرٍ، مَا فَعَلَ أَوْ، أَيْنَ، النُّعَيْرُ؟))

(384) Ənəs رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ içəri daxil olub Əbu Talhənin oğlu Əbu Umeyri gördü. (Bu) uşağın oynatdığı bir quşcuğazı var idi. Peyğəmbər ﷺ (ona) dedi: “Ey Əbu Umeyr! Quşcuğaza nə oldu yaxud quşcuğaz haradadır?”⁴

¹ İmam Buxarinin bu fəsilə verdiyi ünvan qəfəsdə quş saxlamağın mübah olduğuna dəlalət edir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, quş saxlayan adam vaxtlı-vaxtında onun yeməyini və suyunu verməli, ona əziyyət verməkdən çəkinməlidir. Onu da qeyd edək ki, şəriətin qadağan etdiyi heyvanı evdə saxlamaq olmaz. Buna donuzu, iti və başqa bu kimi heyvanları misal göstərmək olar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “İt saxlayan adamın gündəlik olaraq savabından bir qirat azalar. Yalnız əkin sahəsini və mal-qaranı qoruyan itdən başqa”; digər rəvayətdə: “Yalnız, çoban itindən, bağ itindən və ov itindən başqa” (Səhih əl-Buxari, 2322).

² Bu, Peyğəmərin ﷺ məşhur səhabəsi Abdullah ibn Zubeyr ibn Əvvamdır رضي الله عنه.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Çünki Hişam ibn Urva babası İbn Zubeyri görməmişdir. Hədis istilahında buna “munqəti” (isnadında bağlılıq olmayan hədis) deyilir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, mənası “səhih”dir. Yəni qəfəsdə quş saxlamaq caizdir.

⁴ 269-cu hədisə və onun qeydlərinə bax.

١٧٩ - بَابُ يُنْمِي خَيْرًا بَيْنَ النَّاسِ

179-cu fəsil. Xeyirli söz danışmaqla insanların arasını düzəltmək

٣٨٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي يُوسُفُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أُمَّهُ أُمَّ كُثُومَ ابْنَةَ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ أَخْبَرَتْهُ، أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِي يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ، فَيَقُولُ خَيْرًا، أَوْ يُنْمِي خَيْرًا))، قَالَتْ: وَلَمْ أَسْمَعْهُ يُرَخِّصُ فِي شَيْءٍ مِمَّا يَقُولُ النَّاسُ مِنَ الْكَذِبِ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ: الْإِصْلَاحَ بَيْنَ النَّاسِ، وَحَدِيثَ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ، وَحَدِيثَ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا.

(385) Uqbə ibn Əbu Mutilin qızı Ummu Kulsum رəsulullahın ﷺ belə dediyini eşitmişdir: “İnsanların arasını düzəltmək məqsədilə xeyirli söz danışan¹ və ya yaxşılıq etmək istəyən adam yalançı deyildir.”²

Ummu Kulsum demişdir: “Mən Rəsulullahın ﷺ insanların danışdıqları yalanlardan heç birinə icazə verdiyini eşitməmişəm. Yalnız üç şeydən başqa: insanların arasını düzəltmək (üçün deyilən), habelə, kişinin öz zövcəsinə nə dediyi və bir də qadının öz ərinə dediyi (yalan) söz.”³

¹ Yəni tərəflərin arasını düzəltmək məqsədilə birinin demədiyi sözü digərinə demək, zahirən yalan söz kimi görünsə də, əslində bu, xeyirli söz sayılır və bunu deyən adam yalançı hesab edilmir.

² Bu hədisi Buxari (2692) və Muslim (2605) rəvayət etmişdir. Digər rəvayətdə Ummu Kulsum رəsulullahın ﷺ demişdir: “Rəsulullah ﷺ üç halda yalan danışmağa izin vermişdir: döyüşdə (düşməyə deyilən), habelə, insanların arasını düzəltmək üçün (deyilən) və bir də kişinin öz zövcəsinə dediyi (yalan)” (Musnəd İmam Əhməd, 6/404; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 545).

³ Buna ər-arvad arasındakı ülvə məhəbbətin artması üçün onlardan birinin digərini həddən ziyadə tərif etməsini misal göstərmək olar.

۱۸۰ - بَابُ لَا يَصْلُحُ الْكَذِبُ

180-ci fəsil. (Adam) yalan danışmamalıdır

۳۸۶- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ يَصْدُقُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقًا، وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَالْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا)).

(386) Abdullah (ibn Məsud) رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Doğru söz danışın! Çünki doğruluq (adamı) yaxşı işlər görməyə yönəldir. Yaxşı işlər isə (adamı) Cənnətə aparır.¹ Həqiqətən, adam o qədər doğru danışır ki, nəhayət, Allah yanında doğruçu sayılır.² Yalan danışmaqdan çəkinin!³ Çünki yalan (adamı) günah işlərə yönəldir. Günah işlər

¹ Burada “yaxşı işlər” deyildikdə, möminə buyurulan yaxşılıqlar nəzərdə tutulur. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Yaxşı əməl üzünüzdü məşriqə və məğribə tərəf çevirməyiniz deyildir. Lakin yaxşı əməl *sahibləri* Allaha, Axirət gününə, mələklərə, kitablara, peyğəmbərlərə iman gətirən, sevdiyi malı qohum-əqrəbaya, yetimlərə, kasıblara, müsafirlərə, dilənənlərə və kölələrin azad edilməsinə sərf edən, namaz qılıb zəkat verən, əhd bağladığıda əhdlərini yerinə yetirən, sıxıntı və xəstəlik üz verdikdə, habelə, döyüşdə səbir edən şəxslərdir. Onlar imanlarında doğru olanlardır. Müttəqi olanlar da elə məhz onlardır” (əl-Bəqərə, 177). Allah rızasını qazanmaq məqsədilə yaxşılıq edən kimsələrin həm bu dünyada, həm qəbirdə, həm də Cənnətdə nemət içində olacaqları barədə Quranda belə buyrulur: “Həqiqətən, itaətkarlar nemət içində olacaqlar” (əl-İnfitar, 13).

² Doğru danışanların Cənnətlik olması barədə Quranda belə buyrulur: “Allah dedi: “Bu, doğru danışanlara doğruluqlarının fayda verəcəyi gündür! Onlar üçün ağacları altından çaylar axan və içində əbədi qalacaqları Cənnət bağları hazırlanmışdır.” Allah onlardan razıdır, onlar da Ondan razıdırlar. Bu, böyük uğurdur” (əl-Maidə, 119).

³ Əbu Səid əl-Xudri رضي الله عنه Peyğəmbərdən ﷺ belə rəvayət etmişdir: “(Hər) səhər Adəm övladı yuxudan oyandığı zaman onun bütün əzaları dili qınayıb deyir: “Bizə olan münasibətimdə Allahdan qorx! Çünki biz səndən asılıyıq. Sən düz olsan, biz də düzələri, yox əgər büdrəsən, biz də büdrəyərək” (Sunən ət-Tirmizi, 2407; Səhih əl-Cami, 351).

isə (adamı) Cəhənnəmə aparır.¹ Həqiqətən, adam o qədər yalan danışır ki, nəhayət, Allah yanında yalançı sayılır.”²

۳۸۷- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَا يَصْلُحُ الْكَذِبُ فِي جِدٍّ وَلَا هَزْلٍ، وَلَا أَنْ يَعِدَ أَحَدُكُمْ وَلَدَهُ شَيْئًا ثُمَّ لَا يُنْجِزْ لَهُ.

(387) Abdullah (ibn Məsud) رضي الله عنه demişdir: “Heç kəs istər ciddi olaraq, istərsə də zarafatla yalan danışmasın.³ Eləcə də, biriniz öz övladına söz verdikdən sonra verdiyi sözə əməl etməkdən boyun qaçırmayın.”^{4,5}

¹ Bu xüsusda Quranda belə buyrulur: “**Göylərin və yerin hökmranlığı ancaq Allaha məxsusdur. O Saatın (Qiyamətin) gələcəyi gün – məhz o gün yalan danışanlar ziyana uğrayacaqlar**” (əl-Casiyə, 27).

² Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində də (6094) rəvayət etmişdir.

³ Hədislərin birində Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Camaatı güldürmək məqsədilə yalan danışan kimsənin vay halına, vay halına, vay halına!” (Sunən Əbu Davud, 4990; Səhih əl-Cami, 7136); digər hədisdə Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət etmişdir ki, (bir dəfə səhabələr Peyğəmbərə ﷺ): “Ya Rəsulullah, sən bizimlə zarafat edirsən?” – dedilər. O buyurdu: “Mən yalnız haqqı deyirəm!” (Sunən ət-Tirmizi, 1/309). Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, qeyri-müsəlmanlar aprelin 1-ni “aldatma günü” elan etmişlər. Allaha və Onun rəsuluna ﷺ asi olub, onlara uyanların vay halına, vay halına, vay halına! Çünki kafirə oxşamağın özü də bir küfr sayılır. Peyğəmbər ﷺ hədislərin birində özlərini kafirlərə oxşadacaq müsəlmanları qınayıb demişdir: “Siz özünüzdən əvvəlkilərin yolunu tutub qarış-qarış, ərş-ərş gedəcəksiniz. Hətta, onlar kərtənkələ yuvasına girsələr belə, siz də ora girəcəksiniz” Biz dedik: “Ya Rəsulullah, yəhudiləri və xristianlarımı *qəsd edirsən?*” Dedi: “Başqa kim *ola bilər ki?*!” (Səhih əl-Buxari, 3456); digər hədisdə o, demişdir: “Hər kim özünü bir qövmə oxşadarsa, o kimsə onlardan sayılır” (Sunən Əbu Davud, 4031; Səhih əl-Cami, 2831).

⁴ Bu, dəlildir ki, uşağı aldatmaq olmaz. Uşağı aldatmaq yalandır, yalan danışmaq da böyük günahdır. Bu xüsusda rəvayət edilmiş hədislərin birində Abdullah ibn Amir ibn Rəbiə رضي الله عنه demişdir: “Mən uşaq ikən Rəsulullah ﷺ evimizə qonaq gəldi. Həmin vaxt mən *uşaqlarla* oynamaq üçün bayıra çıxmaq istədim. Anam isə *mənə*: “Ey Abdullah, gəl gör, sənə nə verirəm” – dedi. Rəsulullah ﷺ *anamdan*: “Sən ona nə vermək istəyirsən?” – deyə soruşdu. Anam: “Xurma verəcəm” – dedi. Onda, Rəsulullah ﷺ ona belə buyurdu: “Əgər ona heç nə verməsən, bu əməlin *günah olaraq* sənəin əleyhinə yazılacaq” (Sunən Əbu Davud, 2/313; Musnəd İmam Əhməd, 3/447; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 748). Bundan başqa, bu yalan uşağın tərbiyəsinə pis təsir edir, onu da yalançı olmağa təşviq edir. Nəinki insanı, hətta, heyvanı belə aldatmaqdan çəkinmək gərəkdir. Bəzi hədis alimləri heyvanı aldan adamdan hədis götürməzdilər.

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۱۸۱ - بَابُ الَّذِي يَصْبِرُ عَلَى أَدَى النَّاسِ

181-ci fəsil. İnsanların verdiyi əziyyətlərə səbir edən kimsə

۳۸۸ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ وَثَّابٍ، عَنِ ابْنِ عُمرَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((الْمُؤْمِنُ الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ، وَيَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ، خَيْرٌ مِنَ الَّذِي لَا يُخَالِطُ النَّاسَ، وَلَا يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ)).

(388) İbn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki,¹ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İnsanlarla ünsiyyətdə olub onların əziyyətlərinə səbir edən mömin, insanlara qaynayıb-qarıxmayan və onların əziyyətlərinə dözməyən kimsədən daha xeyirlidir.”²

¹ Bu hədisi Tirmizi (3/319), İbn Macə (4032), Əhməd (5/365) rəvayət etmiş və Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Bu, dəlildir ki, möminin daim camaatla bir yerdə olması onun üçün təklifə çəkilməkdən daha xeyirlidir. Başqa cür desək – müsəlmanlar arasına fitnə düşdüyü vaxt istisna olmaqla – heç bir zaman və heç bir halda camaatdan ayrılmaq olmaz. Bu xüsusda varid olmuş hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kənddə və ya çöl-biyabanda olan üç nəfər camaat şəklində namaz qılmasalar, şeytan onlara hakim olar. Belə olmasın deyə camaat olun! Əlbəttə ki, canavar sürüdən ayrı düşmüş qoyunu tez yeyər” (Sunən Əbu Davud, 547; Sunən ən-Nəsai, 922; Musnəd İmam Əhməd, 6/446; Səhih əl-Cami, 5701); digər hədisdə o, demişdir: “Allahın Əli *haqq yolda olan* camaatın üzərindədir! Camaatdan ayrılan kimsənin yanında isə ancaq şeytan olar” (Səhihul-Camius-Səğir, 2729-cu hədis). Lakin bəzən təklifə çəkilmək mömin üçün daha xeyirli olur. Hədislərin birində rəvayət edilir ki, Əbu Səid əl-Xudri رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə səhabələr Peyğəmbərdən ﷺ) soruşdular: “Ya Rəsulullah, insanların ən üstünü kimdir?” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Allah yolunda malı və canı ilə cihad edən mömindir.” Yenə soruşdular: “Sonra hansıdır?” O, dedi: “Dağ dərəsinə çəkilib Allahdan qorxan və insanlara pislik etməkdən çəkinən mömindir” (Səhih əl-Buxari, 2786). İmam Nəvəvi bu hədisi izah edərkən demişdir: “Bu, ibrətamiz bir məsəldir. Belə ki, möminin təklifə çəkilib *Allaha ibadət etməklə məşğul*

olub heç nəyə və heç kəsə qarışmamağı, “dağ dərəsində” – insanlardan uzaq düşmüş bir adamın halına bənzəyir” (Şərh ən-Nəvəvi). Həmçinin, İbn Həcər demişdir: “Bu hədis təkliyə çəkilməyin fəzilətinə dəlalət edir. Çünki belə olduqda adam qeybətdən, boşboğazlıqdan və başqa bu kimi bihudə işlərdən uzaq olur” (Fəthul-Bari). Amir ibn Səd rəvayət etmişdir ki, bir vaxt Səd ibn Əbu Vəqqas ﷺ *fitnə-fəsaddan uzaq durmaq məqsədilə* çöldə dəvələrini otararkən oğlu Ömər onun yanına gəldi. Səd ibn Əbu Vəqqas onu görəndə: “Bu gələn atının şərinədən Allaha sığınırım!” – dedi. Oğlu onun yanına gəlib çatdı və atdan enib ona dedi: “Sən *burada* dəvə və qoyun otarırsan, camaat isə öz aralarında xilafət üstündə mübahisə edir.” Onda Səd *yavaşca* onun sinəsindən vurub dedi: “Sus! Mən Rəsulullahın ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Allah, Ondan qorxan, *aza* qane olan və xəlvətə çəkilib *öz işi ilə məşğul olan* qulunu sevər” (Səhih Muslim, 2965). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, hər bir mömin bu mövzuda olduqca diqqətli olmalıdır. Çünki şeytan adama vəsvəsə verib, onu elə yoldan çıxara bilər ki, özündən və özü ağılda olanlardan başqa heç kəsi bəyənməz, haqq yol üzərində olan camaatın zəlalətə düşdüyünü güman edər. Üstəlik, başqalarını da haqq yolda olan camaatdan ayrılıb ona qoşulmağa çağırar. Belələri tarix boyu məhv olub, olur və olacaq da. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: Bir adamın: “İnsanlar həlak oldu!” – dediyini eşitsən, *bil ki, o özü insanların ən çox həlak olanıdır*” (Səhih Muslim, 2623).

۱۸۲ - بَابُ الصَّبْرِ عَلَى الْأَذَى

182-ci fəsil. Əziyyətlərə səbir etmək¹

۳۸۹- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي الْأَعْمَشُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَيْسَ أَحَدٌ، أَوْ لَيْسَ شَيْءٌ، أَصْبَرَ عَلَى أَدَى يَسْمَعُهُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَإِنَّهُمْ لَيَدْعُونَ لَهُ وَلَدًا، وَإِنَّهُ لَيُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ)).

(389) Əbu Musa رəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Eşitdiyini nalayiq sözlərə Allahdan ﷻ daha çox səbir³ edən bir kimsə yaxud bir şey yoxdur. *Azmış qulları* Ona övlad isnad edirlər,⁴ O isə onlara can sağlığı və ruzi verir.”

¹ Burada İmam Buxari cahilin verdiyi əziyyətə dözməyin fəziləti olduğunu bildirir. Uca Allah Öz Kitabında bizə cahillərə baş qoşmamağı buyurur: “*Sən bağışlama yolunu tut, yaxşı iş görməyi əmr et və cahillərdən üz döndər*” (əl-Əraf, 199); digər ayədə O, buyurur: “*Mərhəmətli Allahın qulları o kəslərdir ki, onlar yer üzündə təvazökarlıqla gəzər, cahillər onlara xoşagəlməz bir söz dedikdə: “Salam!”- deyərlər*” (əl-Furqan, 63).

² Bu hədisi Buxari (7378) və Muslim (2804) rəvayət etmişdir.

³ Bu, Allahın zəti sifətlərinə aiddir və bunu olduğu kimi qəbul etmək gərəkdir. Ümumiyyətlə, Allaha aid ad və sifətləri nə başqa mənaya yozmaq, nə inkar etmək, nə necəliyini vəsf etmək, nə də ki yaradılanlara bənzətmək olar. “*Onun heç bir bənzəri yoxdur. O, Eşidəndir, Görəndir*” (əş-Şura, 11); “*O, nə doğub, nə doğulub, Onun bənzəri də yoxdur*” (əl-İxlas, 3-4); “*Heç Ona oxşarını tanıyırsanmı?!*” (Məryəm, 65); “*Heç kəsi Allaha oxşatmayın*” (ən-Nəhl, 74); “*heç kəsi Allaha tay tutmayın*” (əl-Bəqərə, 22).

⁴ Din düşmənlərinin Allah barədə dedikləri nalayiq sözlərə aşağıdakı ayələri misal göstərmək olar:

– “*Kafirlər: “Mərhəmətli Allah özünə övlad götürmüşdür!” – dedilər.*” Siz olduqca pis bir iş tutdunuz. Bundan az qaldı göylər parçalansın, yer yarılsın və dağlar yerindən qopub ucsun – *Mərhəmətli Allaha övlad isnad etdiklərinə görə*” (Məryəm, 88-91).

– “*Yəhudilər dedilər: “Allahın Əli bağlıdır!” Onların öz əlləri bağlandı və dedikləri sözə görə lənətə gəldilər.* Əksinə, *Allahın hər iki Əli açıqdır və O, Öz lütfündən istədiyi kimi sərf edir.* Əlbəttə, Rəbbindən sənə nazil edilən *Kitab* onlardan bir çoxunun azğınlığını və küfrünü artıracaqdır. Biz onların arasına Qiyamət gününə qədər ədavət

٣٩٠- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: سَمِعْتُ شَقِيقًا يَقُولُ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: قَسَمَ النَّبِيُّ ﷺ قِسْمَةً، كَبَعُضٍ مَا كَانَ يَقْسِمُ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ: وَاللَّهِ، إِنَّمَا لَقِسْمَةً مَا أُريدَ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، قُلْتُ أَنَا: لَأَقُولَنَّ لِلنَّبِيِّ ﷺ، فَأَتَيْتُهُ، وَهُوَ فِي أَصْحَابِهِ، فَسَارَرْتُهُ، فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِ ﷺ وَتَعَبَّرَ وَجْهُهُ، وَغَضِبَ، حَتَّى وَدِدْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَخْبَرْتُهُ، ثُمَّ قَالَ: ((قَدْ أُودِيَ مُوسَى بِأَكْثَرٍ مِنْ ذَلِكَ فَصَبْرًا)).

(390) Abdullah (ibn Məsud) ؓ demişdir:¹ Peyğəmbər ﷺ qənimətləri əvvəl böldüyü kimi böldü.² Onda, ənsardan olan bir nəfər dedi: “Vallahi, bu, Allahın ﷻ Üzünü diləmək məqsədilə yerinə yetirilməyən bir bölgüdür.”³ Mən: “(Bunu) mütləq Peyğəmbərə ﷺ söyləyəcəyəm” – dedim,

və kin saldıq. Onlar hər dəfə müharibə alovunu yandırdıqda Allah onu söndürər. Onlar yer üzündə fitnəkarlıq törətməyə səy göstərirlər. Allah isə fitnəkarları sevmir!” (əl-Maidə, 64).

– “Həqiqətən, kafirlər yalan uydurub: “Allah doğmuşdur” – deyirlər. Şübhəsiz ki, onlar yalançıdır!” (əs-Saffat, 151-152).

– “Biz göyləri, yeri və onların arasında olanları altı gündə yaratdıq və Bizə heç bir yorğunluq üz vermədi” (Qaf, 38). Yəhudilər: “Allah göyləri və yeri altı günə yaratdı. Əvvəlcisi bazar günü, axırncısı isə cümə günüdür. Şənbə günü isə istirahət etdi.” Uca Allah da bu ayəni nazil etməklə onların dediyini təkzib etdi” (Fəthul-Qadir).

¹ Bu hədisi Buxari (3150), Muslim (1062) və Əhməd (1/411) rəvayət etmişdir.

² Digər rəvayətdə deyilir: “Huneyn döyüşündən sonra Peyğəmbər ﷺ qənimətləri bölüşdürərkən, bəzi adamlara üstünlük verdi. Belə ki, o, Əqra ibn Habisə yüz dəvə, Üyey-nəyə də bir o qədərini, habelə, ərəblərin əyan-əşrafına (çoxlu hədiyyələr) verməklə, həmin gün onları (digərlərindən) üstün tutdu” (Səhih əl-Buxari, 3150).

³ Digər rəvayətdə deyilir: “Peyğəmbər ﷺ Ciranədə qənimətləri bölüşdürərkən bir nəfər ona: “Ədalətlə böl!” – dedi. Peyğəmbər ﷺ də ona: “Mən ədalətli olmasaydım, sən bədbəxt olardın!” – dedi. (Səhih əl-Buxari, 3138); Ciranə: Məkkə ilə Taif arasında yerləşən vadidir. Başqa bir rəvayətdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ: “Allah və Onun Rəsulu ədalətli olmasa, kim ədalətli ola bilər?” – demişdir. (Səhih əl-Buxari, 3150). Əslində bu söz – yəni Rəsulullahın ﷺ ədalətsiz olduğunu demək küfr sayılır. Şəkk yoxdur ki, Allahın Rəsulu ﷺ qənimətləri ədalətlə bölmüş və onları bu cür bölməkdə məqsədi qəbilə başçılarının qəlbi-ni İslam dininə isinişdirmək olmuşdur. Lakin cahillik insanı nəfsinə uymağa və küfr

sonra da Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldim. O, səhabələri ilə birgə oturmuşdu. Mən deyilənləri onun qulağına pıçıldadım.¹ Bu (sözlər) ona çox ağır gəldi, sifəti dəyişdi və qəzəbləndi. Mən təəssüf etdim ki, kaş, bunu ona bildirmiş olmayaydım. O, buyurdu: “Musaya bundan da artıq əziyyət verilmişdir, lakin o, səbir etmişdir.”²

sözlər danışmağa təşviq edir. Belələri barədə Uca Allah buyurur: **“Onlardan elələri də var ki, sədəqələrlə bağlı sənə nöqsan tuturlar. Bundan onlara bir şey çatsa, razı qalar, bir şey çatmasa, dərhal qəzəblənərlər”** (ət-Tovbə, 58-59).

¹ İbn Məsudun ﷺ bu hərəkəti, söz gəzdirmək və qeybət qırmaq kimi qadağan olunmuş əmələ aid deyil. Əksinə, bu, bəyənilən əməllərdən sayılır.

² Uca Allah buyurur: **“Elçilərdən möhkəm iradə sahiblərinin səbir etdiyi kimi, sən də səbir et!”** (əl-Əhqaf, 35) Bundan aydın olur ki, Allah Öz peyğəmbərlərini imtahana çəkmiş və onlar Allahın rızasını qazanmaq üçün bu əziyyətlərə səbir etmişlər. Əziyyətə səbir etmək, Allaha yaxınlaşmaq, həm də savab qazanmaq üçün bir səbəbdir. Bu isə hər adama nəsis olmur. Uca Allah buyurur: **“İnsanları Allaha tərəf çağıran, yaxşı iş görən və: “Həqiqətən, mən müsəlmanlardanam!” – deyən kəsdən daha gözəl söz deyən kim ola bilər? Yaxşılıqla pislilik eyni ola bilməz. Sən pisliliyi yaxşılıqla dəf et! O zaman sənəninlə ədavət aparan kimsə sanki yaxın bir dost olar. Bu isə ancaq səbir edənlərə verilir və ancaq böyük qismət sahiblərinə nəsis olur”** (Fussilət, 33-35). Diqqət edin! Bu söz Peyğəmbərə ﷺ İslamın əvvəlində yox, hicrətdən səkkiz il sonra, yəni Muhəmmədə ﷺ peyğəmbərlik verildikdən iyirmi bir il sonra, artıq bu dinin qüvvətləndiyi, möminlərin sabit-qədəm olduğu və saylarının artdığı bir dövrdə deyilmişdir. Bu da, dəlildir ki, peyğəmbərlər başda olmaqla mömin adamlar həmişə imtahana çəkilib və çəkiləcək də, habelə, belə narazı insanlar daim olub və olacaq da. Mömin adam bu hədislərdən ibrət götürməli, insanların ona verdiyi əziyyətlərə səbir etməli və düşünməlidir ki, Allah bir kimsəni sevdirdi və ona xeyir nəsis etmək istədiyi zaman onu imtahana çəkər. Habelə, bilməlidir ki, insanlar arasında ən çox imtahana çəkilən kəslər peyğəmbərlərdir. Sonra onlara oxşarlar və oxşarlar. Onu da bilməlidir ki, Allah rızasını qazanmaq üçün bu əziyyətlərə səbir etmək, günahların silinməsi və savabların artması üçün bir səbəbdir.

Peyğəmbərin ﷺ: “Musaya bundan da artıq əziyyət verilmişdir, lakin o, səbir etmişdir” sözünə diqqətlə nəzər salsaq, bundan faydalı nəticə çıxara bilərik, başqa cür desək, əziyyətə məruz qaldıqda səbir etməyin yolunu tapa bilərik. Belə halda səbir etmək üçün Quran və Sünnədə zikr olunmuş hadisələri – bizdən əvvəl yaşamış daha fəzilətli insanların başlarına gəlmiş daha böyük müsibətləri xatırlamaq gərəkdir. Quranda Uca Allah bu-

yurur: “Yoxsa siz elə güman edirdiniz ki, sizdən əvvəlkilərin başına gələnlər sizin başınıza gəlmədən Cənnətə daxil olacaqsınız? Onlara elə kasıblıq və xəstəlik üz vermiş, elə sarsılmışdılar ki, hətta Peyğəmbər və onunla birlikdə olan möminlər də: “Allahın köməyi nə vaxt gələcək?”– dedilər. Həqiqətən, Allahın köməyi yaxındır” (əl-Bəqərə, 214). Həmçinin, hədislərin birində Xəbbab ibn Ərat ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ libasına bürünüb Kəbənin kölgəsində dincələrkən biz onun yanına gəldik və ona şikayət edib dedik: “Bizim üçün Allahdan kömək diləməyəcəksənmi? Bizim üçün Allaha dua etməyəcəksənmi?” O buyurdu: “Sizdən əvvəl yaşamış *möminlərdən* birisini tutub torpağa basdırardılar, sonra da mişar gətirib onun başının tən ortasına qoyar və onu iki hissəyə bölərdilər, lakin bu *işğəncə* onu dinindən döndərməzdi. Kimisini də dəmir daraqlarla başını ta sümüyədək və ya sinirindək darayardılar, lakin bu *əzab* onu dinindən döndərməzdi. Vallahı ki, Allah bu dini tamamlayacaq, hətta iş o yerə gəlib çatacaq ki, atlı Sənadan Hədrəmovtə səfər edəcək və *yolda* Allahdan başqa heç kəsdən qorxmayacaqdır. Lakin siz tələsirsiniz” (Səhih əl-Buxari, 3612).

۱۸۳ - بَابُ إِصْلَاحِ ذَاتِ الْبَيْنِ

183-cü fəsil. Tərəflər arasını düzəltmək¹

۳۹۱ - حَدَّثَنَا صَدَقَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ سَالِمِ ابْنِ أَبِي الْجُعْدِ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((أَلَا أُتَبِّحُكُمْ بِدَرَجَةٍ أَفْضَلَ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَالصَّدَقَةِ؟)) قَالُوا: بَلَى، قَالَ: ((صَلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ، وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ)).

(391) Əbu Dərda رضي الله عنه rəvayət edir ki,² (bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ (səhabələrindən): “Sizə namazdan, orucdan və sədəqədən daha fəzilətli bir dərəcə³ barədə xəbər verimmimi?” – deyə soruşdu. (Səhabələr): “Bəli!” – deyə

¹ İnsanlar arasındakı münasibətləri düzəltməyin savabı böyükdür. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Onların gizli söhbətlərinin çoxunda xeyir yoxdur. Sədəqə verməyi və ya yaxşılıq etməyi yaxud da insanlar arasında sülh yaratmağı əmr edən şəxsin *pıçıldaması* isə istisnadır. Kim bunu Allahın razılığını qazanmaq üçün edərsə, Biz ona böyük mükafat verərik” (ən-Nisa, 114); digər ayədə O, buyurur: “Möminlər, həqiqətən də qardaşdirlar. Elə isə, qardaşlarınızı barışdırın və Allahdan qorxun ki, sizə rəhm edilsin” (əl-Hucurat, 10). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, tərəflər arasını düzəltmək istəyən adam görəcəyi işi yaxşı bilməli, başqa cür desək, küsülülərin arasında baş vermiş inciklikdən xəbərdar olmalı və onları barışdırmaq üçün şəriətə zidd üslublara əl atmamalı, üstəlik, bunu iqlasla, yalnız Allah rızasını qazanmaq üçün yerinə yetirəcəyinə niyyət etməli, tərəflərin arasının düzəlməsi üçün Allaha dua etməli, səmimi-qəlbdən hər iki tərəfə nəsihət etməli və bunun mükafatını ancaq Allahdan ummalıdır. Belə etsə, Allah onu bu çətin işin öhdəsindən gəlməyə müvəffəq edir. Əks halda isə islah etmək əvəzinə, əksinə, fitnəni bir az da alovlandırır. Əlbəttə ki, dəlil-sübuta istinad etmədən, nəfsinin istəyinə uyaraq islah etmək istəyən adam, əksinə, fəsad törədir.

² Bu hədisi Əbu Davud (4919), Tirmizi (2698), Əhməd (6/444) rəvayət etmiş və Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Burada namaz, oruc və sədəqə deyildikdə, vaciblər yox, nafilələr nəzərdə tutulur. Bu xüsusda, Uca Allah qüdsi hədisdə belə buyurur: “Qulumun Mənə sevimli olan və sayəsində Mənə yaxınlaşdığı ən gözəl əməl ona vacib buyurduğum əməllərdir” (Səhih əl-Buxari, 6502).

cavab verdikdə, o, buyurdu: “Tərəflər arasını düzəltməkdir! Dostların arasını vurmaq isə dəlalləkdir.¹”

۳۹۲- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ الْحُسَيْنِ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ﴾، قَالَ: هَذَا تَخْرِيجٌ مِنَ اللَّهِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَنْ يَتَّقُوا اللَّهَ وَأَنْ يُصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِهِمْ.

(392) Mücahid rəvayət edir ki, İbn Abbas رضي الله عنه: “Elə isə, Allahdan qorxun və aranızdakı münasibətləri düzəldin”² ayəsini izah edib demişdir: “Bu, Allahın möminlərə göstərdiyi təzyiqdir ki,³ Allahdan qorxub aralarındakı ixtilaflara son qoysunlar!”⁴

¹ Dəlallək ülgüclə saçları qırıxdığı kimi, bu pis xislət də dinə xələl gətirir (260-cı hədisə və onun qeydlərinə bax).

² “əl-Ənfal” surəsi, 1.

³ Yəni yerinə yetirilməsi lazım gələn əməldir. Bu əməlin Allah qorxusu ilə bağlı olması onun həm islah edən, həm də islah olunan tərəflər üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğu dəlalat edir. Bu da, o deməkdir ki, möminlərin təqvası artdıqca aralarındakı münasibətlər də düzəlir. Belə ki, əsl müttəqilər həm özlərini, həm də başqalarını islah etməklə məşğul olar, başqalarının eyiblərini araşdırmaqdan, beləliklə də fəsad törətməkdən uzaq dururlar. Sələflərdən bəzisi demişdir: “Mən eyibləri (üzdə) olmayan bir toplum gördüm. Onlar insanların eyibləri barədə danışmağa başladılar, insanlar da onların eyiblərindən danışdılar. Həmçinin, eyibləri olan başqa bir toplum da gördüm. Onlar insanlارın eyiblərindən danışmadılar, nəticədə öz eyibləri unuduldu” (Tarix Corcan, 1/251).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir. Bu rəvayət “mövquf”dur. Lakin buna bənzər rəvayət Ənəsdən رضي الله عنه “mərfu” isnadla, yəni Peyğəmbərə ﷺ istinad edilərək rəvayət olunmuşdur (Səhih və Daif əl-Cami əs-Səğir, 1133).

١٨٤ - بَابُ إِذَا كَذَبْتَ لِرَجُلٍ هُوَ لَكَ مُصَدِّقٌ

184-cü fəsil. Sənə inanan adama yalan söyləmək¹

۳۹۳- حَدَّثَنَا حَيُّوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ ضُبَارَةَ بْنِ مَالِكٍ الْخُزْرَمِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ بْنِ نُفَيْرٍ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّ سُفْيَانَ بْنَ أَسِيدٍ الْخُزْرَمِيَّ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((كَبُرَتْ خِيَانَةٌ أَنْ تُحَدِّثَ أَخَاكَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ مُصَدِّقٌ، وَأَنْتَ لَهُ كَاذِبٌ)).

(393) Sufyan ibn Useyd əl-Hədrəmi رəvayət etmişdir ki, o, Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişdir: “Sənin dediklərinə inanan (mömin) qardaşına bir şey danışarkən ona yalan söyləməyin böyük xəyanətdir.”^{2,3}

¹ İmam Buxari bu fəsilə belə ünvan qoymaqla, yalan danışmağın günahının dərəcə baxımından fərqli olduğunu bildirir. Məsələn, orucclu ikən danışılan yalanın günahı, habelə, yalan danışmaqla yanaşı bu yalanı təsdiqləmək üçün and içməyin günahı adi halda danışılan yalandan daha böyük günah sayılır. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Üç qisim insan vardır ki, Qiyamət günü Allah onları danışdırmayacaq və üzlərinə baxmayacaqdır: *müşəriyə* yalandan and içib, *guya* satdığı mala onun verdiyi puldan daha çox pul verildiyini deyən kimsə...” (Səhih əl-Buxari, 2369); digər hədisdə o, demişdir: “(Yalandan) and içmək malın satılmasına rəvac versə də, onun bərəkətini aparır” (əl-Buxari, 2087); başqa bir hədisdə o, demişdir: “Kim yalan danışmaqdan və bu yalana əməl etməkdən əl çəkməsə, yeməyini və içməyini tərk etməsinə Allahın ehtiyacı yoxdur” (Səhih əl-Buxari, 1903).

² Möminin möminə olan inamı bir əmanətdir. Mömin qardaşının inamından istifadə edərək ona yalan danışib, bu əmanətə xəyanət edən kimsə əlbəttə ki, xain sayılır.

³ Bu hədisi Əbu Davud (4971) və Beyhəqi (10/199) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Dubarə ibn Malik əl-Hədrəmi “məchul” ravi olduğundan, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (1251) bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadı “zəif” olsa da, mənası “səhih”dir.

١٨٥ - بَابُ لَا تَعْدُ أَحَاكَ شَيْئًا فَتُخْلَفَهُ

185-ci fəsil. Qardaşına söz verdikdən sonra vədinə xilaf çıxma!

٣٩٤ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَا تُنَارِ أَحَاكَ، وَلَا تُنَازِحُهُ، وَلَا تُعِدُّهُ مَوْعِدًا فَتُخْلَفُهُ)).

(394) İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Qardaşınla höcətləşmə,¹ onunla *yersiz* zarafat etmə² və yerinə yetirməyəcəyin bir şeyi ona vəd vermə!^{3/4}”

¹ Burada söhbət ədavətə gətirib çıxaran mübahisədən gedir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mən, haqlı olduğu halda belə mübahisədən əl çəkən kimsənin Cənnətin guşəsində bir evi olacağına, habelə, zarafatla olsa belə yalan danışmayan kimsənin Cənnətin ortasında bir evi olacağına və bir də əxlaqı gözəl olan kimsənin Cənnətin ən yüksək təbəqəsində bir evi olacağına zəmanət verirəm” (Sunən Əbu Davud, 4800; Sunən ət-Tirmizi, 2124; Sisilətul-Əhədisis-Səhihə, 273). Qeyd etmək lazımdır ki, Allah rızasını qazanmaq üçün, haqqı çatdırmaq məqsədilə gözəl tərzdə mübahisə etmək, daha dəqiq desək, müzakirə etmək caizdir. Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: “**İnsanları Rəbbinin yoluna hikmətlə, gözəl öyüd-nəsihətlə dəvət et və onlarla ən gözəl tərzdə mübahisə et**” (ən-Nəhl, 125). Əks təqdirdə isə bu mübahisə insanı Cəhənnəm oduna sürükləyə bilər. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim elmi, alimlərlə rəqabət aparmaq, yaxud səfehlərlə höcətləşmək və ya insanlara özünü göstərmək məqsədilə öyrənərsə, Cəhənnəm oduna giriftar olar” (Səhih əl-Cami, 6382).

² 121-ci fəsilə və onun qeydlərinə bax.

³ Bilərəkdən verilən vədi yerinə yetirməmək münafiqlik əlamətidir. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Münafiqin əlaməti üçdür: danışdığı zaman yalan danışar, vəd verdikdə *vədinə* xilaf çıxar və bir də ona əmanət verildikdə əmanətə xəyanət edər” (Səhih əl-Buxari, 33).

⁴ Bu hədisi Tirmizi (1995) və Beyhəqi (Şoəbul-İman, 8073) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Leys ibn Suleym “sonradan hafizəsi qarışmış səduq” ravi olduğundan, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadı “zəif” olsa da, mənası səhihdir.

١٨٦ - بَابُ الطَّعْنِ فِي الْأَنْسَابِ

186-cı fəsil. Əsil-nəcabətə tənə vurmaq

۳۹۵- حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((شُعْبَتَانِ لَا تَزْكُهُمَا أُمَّتِي: النَّيَاحَةُ وَالطَّعْنُ فِي الْأَنْسَابِ)).

(395) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İki pis xislət vardır ki, ümmətim onları heç vaxt tərk etməyəcəkdir: *ölüyə* vay-şivən salıb ağlamaq¹ və əsil-nəcabətə tənə vurmaq.^{2”3}

¹ 361-ci hədisin qeydlərinə bax.

² Hər iki xislət cahiliyyət dövründən qalmış yaramaz əməllərdəndir. Lakin bu, ümmətin hamısına yox, bir qisminə aid edilir. Burada “iki xislət” deyildikdə, ancaq iki xislət qəsd edilmir. Peyğəmbər ﷺ bunu sadəcə misal olaraq söyləmişdir. Belə ki, cahilliyyət dövründən qalmış neçə-neçə yaramaz əməllər vardır ki, bu ümmətin bəzi avamları hələ də o əməlləri etməkdədirlər. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ümmətimin etdiyi dörd *yaramaz* xislət vardır ki, onlar bu xislətləri tərk etməyəcəklər: əsil-nəcabətlə qürərlənmək, *birisinin* nəslinə tənə vurmaq, ulduzlardan yağış diləmək və vay-şivən salıb ağlamaq. Vay-şivən salıb ağlayan qadın ölümündən əvvəl tövbə etməzsə, Qiyamət günü əynində qatrandan şalvar və bədəni gicişdirən köynəkdə həsr ediləcək” (Səhih Muslim, 3/45). Onu da qeyd edək ki, bu xislətlər küfrə aiddir. Yəni bunu edən şəxs küfr etmiş olur, lakin bu küfr kiçik küfr sayıldığından sahibini İslamdan çıxartmur. Bu xislətlərin küfr olduğu barədə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “İnsanların etdiyi iki əməl vardır ki, bu əməllər onlar üçün küfr sayılır: əsil-nəcabətə tənə vurmaq və ölüyə vay-şivən salıb ağlamaq” (Musnəd Əbu Əvanə, 1/35; Fitnətut-Təkfir, səh: 14). Başqalarının əsil-nəcabətinə tənə vurmaq imanı azaldır, adama günah qazandırır, həm də insanlar arasında fitnə-fəsada yol açır.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

١٨٧ - بَابُ حُبِّ الرَّجُلِ قَوْمَهُ

187-ci fəsil. Adamın öz qövmünü sevməsi¹

٣٩٦ - حَدَّثَنَا زَكْرِيَّا قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ الرَّبِيعِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبَّادُ الرَّمْلِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي امْرَأَةٌ يُقَالُ لَهَا: فُسَيْلَةُ، قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمِنْ الْعَصِيَّةِ أَنْ يُعَيِّنَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ عَلَى ظُلْمٍ؟ قَالَ: نَعَمْ.

(396) Fuseylə demişdir: “Mən atamın belə dediyini eşitmişəm: “Mən (Rəsulullahdan ﷺ) soruşdum: “Ya Rəsulullah, adamın zülm hesab edilən işlərdə öz tayfasına yardım etməsi² tayfabazlıq sayılırmı?” O: “Bəli!” – deyə cavab verdi.”³

¹ Yəni valideynləri, bacı-qardaşı, əhli-əyalı və digər qohum-əqrəbanı sevmək mübah əməllərdəndir. Lakin xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, onları Allahdan və Onun Rəsulundan ﷺ çox sevmək qadağandır. Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: “**De: “Əgər atalarınız, oğullarınız, qardaşlarınız, zövcələriniz, yaxın qohumlarınız, qazandığınız mallar, iflasa uğramasından qorxduğunuz alış-verişiniz və bəyəndiyiniz məskənlər sizə Allahdan, Onun Rəsulundan və Onun yolunda cihaddan daha əzizdirsə, Allah Öz əmrini verincəyə qədər gözləyin. Allah günahkarları doğru yola yönəltməz”** (ət-Tovbə, 24).

² Digər rəvayətdə Fuseylə demişdir: “Mən atamın belə dediyini eşitmişəm: “Mən (Rəsulullahdan ﷺ) soruşdum: “Ya Rəsulullah, adamın öz qövmünü sevməsi tayfabazlıq sayılırmı?” O, dedi: “Xeyr, (sayılmır). Lakin adamın zülm sayılan işlərdə öz tayfasına yardım etməsi tayfabazlıq sayılır” (Musnəd İmam Əhməd, 4/107).

³ Bu hədisi İbn Macə (3949) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Abbad ər-Rəmlı “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Muf-rad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Hədisin isnadı zəif olsa da, mətninin mənası “səhih”dir.

١٨٨ - بَابُ هَجْرَةِ الرَّجُلِ

188-ci fəsil. Adamla əlaqəni kəsmək¹

٣٩٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَوْفِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الطُّفَيْلِ، وَهُوَ ابْنُ أَخِي عَائِشَةَ لِأُمِّهَا، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حَدَّثَتْ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ قَالَ فِي بَيْعٍ، أَوْ عَطَاءٍ، أَعْطَتْهُ عَائِشَةُ: وَاللَّهِ لَتَنْتَهَيْنَ عَائِشَةُ أَوْ لَأُخْرِجَنَّ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: أَهْوَ قَالَ هَذَا؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَهُوَ لِلَّهِ نَذْرٌ أَنْ لَا أُكَلِّمَ ابْنَ الزُّبَيْرِ كَلِمَةً أَبَدًا، فَاسْتَشْفَعَ ابْنُ الزُّبَيْرِ بِالْمُهَاجِرِينَ حِينَ طَالَتْ هَجْرَتُهَا إِيَّاهُ، فَقَالَتْ: وَاللَّهِ، لَا أُشْفِعُ فِيهِ أَحَدًا أَبَدًا، وَلَا أُحِثُّ نَذْرِي الَّذِي نَذَرْتُ أَبَدًا. فَلَمَّا طَالَ عَلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ كَلَمُ الْمِسْوَرِ بْنِ مُحَرَّمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَعُوثَ، وَهُمَا مِنْ بَنِي زُهْرَةَ، فَقَالَ لَهَا: أَنْشِدُكُمَا بِاللَّهِ إِلَّا أَدْخَلْتُمَا بِي عَلَى عَائِشَةَ، فَإِنَّهَا لَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَنْذِرَ قَطِيعَتِي، فَأَقْبَلَ بِهِ الْمِسْوَرُ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ مُشْتَمِلَيْنِ عَلَيْهِ بِأُذُنَيْهِمَا، حَتَّى اسْتَأْذَنَّا عَلَى عَائِشَةَ فَقَالَا: السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، أَنْدَخُلُ؟ فَقَالَتْ

¹ Şəriətə görə möminin üç gündən artıq mömin qardaşı ilə əlaqəni kəsməsi caiz deyil. Bu xüsusda Quran və Sünnədə kifayət qədər dəlillər vardır. Uca Allah buyurur: **“Möminlər, həqiqətdən də qardaşdırlar”** (əl-Hucurat, 10); digər ayədə O, buyurur: **“Hamınız Allahın ipindən möhkəm yapışın və parçalanmayın!”** (Ali-İmran, 103). Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ demişdir: **“Kənddə və ya çöl-biyabanda olan üç nəfər camaat şəklində namaz qılmasalar, şeytan onlara hakim olar. Belə olmasın deyə, camaat olun! Əlbəttə ki, canavar sürüdən ayrı düşmüş qoyunu tez yeyər”** (Sunən Əbu Davud, 547; Sunən ən-Nəsai, 922; Musnəd İmam Əhməd, 6/446; Səhih əl-Cami, 5701); digər hədisdə o, demişdir: **“Allahın Əli haqq yolda olan camaatın üzərindədir! Camaatdan ayrılan kimsənin yanında isə ancaq şeytan olar”** (Səhihul-Camius-Səğir, 2729-cu hədis). Lakin bəzi müstəsna hallar vardır ki, belə hallarda günahkar adamı islah etmək məqsədilə ondan əlaqəni kəsmək caizdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, dünya işlərində baş vermiş müşküllərdən ötrü əlaqəni kəsmək olmaz. Dini məsələlərdə isə alimin məsləhəti ilə məsləhət görülən müddətdə günahkar adamdan əlaqəni kəsmək caizdir. Necə ki, Peyğəmbər ﷺ və onun səhabələri Kəb ibn Malikdən, Murara ibn Rəbi əl-Amridən və Hilal ibn Ümeyyə əl-Vaqifidən əlli gün əlaqəni kəsmişdilər. (Bax: Səhih əl-Buxari, 4418).

عَائِشَةُ: ادْخُلُوا، قَالَا: كُنَّا يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، ادْخُلُوا كُلُّكُمْ. وَلَا تَعْلَمُ عَائِشَةُ أَنَّ مَعَهُمَا ابْنُ الزُّبَيْرِ، فَلَمَّا دَخَلُوا دَخَلَ ابْنُ الزُّبَيْرِ فِي الْحِجَابِ، وَاعْتَنَقَ عَائِشَةَ وَطَفِقَ يُنَاشِدُهَا بِبُكْيٍ، وَطَفِقَ الْمِسْوَرُ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ يُنَاشِدَانِ عَائِشَةَ إِلَّا كَلِمَتَهُ وَقِيلَتْ مِنْهُ، وَيَقُولَانِ: قَدْ عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَمَّا قَدْ عَلِمْتَ مِنَ الْهَجْرَةِ، وَأَنَّهُ لَا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ. قَالَ: فَلَمَّا أَكْثَرُوا التَّذْكَيرَ وَالتَّحْرِيجَ طَفِقَتْ تُذَكِّرُهُمْ وَتَبْكِي وَتَقُولُ: إِنِّي قَدْ نَذَرْتُ وَالنَّذْرُ شَدِيدٌ، فَلَمْ يَزَالُوا بِهَا حَتَّى كَلِمَتِ ابْنِ الزُّبَيْرِ، ثُمَّ أَعْتَقَتْ بِنْدَرَهَا أَرْبَعِينَ رَقَبَةً، ثُمَّ كَانَتْ تَذْكُرُ بَعْدَ مَا أَعْتَقَتْ أَرْبَعِينَ رَقَبَةً فَتَبْكِي حَتَّى تَبْلُ دُمُوعُهَا خِمَارَهَا.

(397) Aişənin رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا anabir qardaşı oğlu Auf ibn Haris ibn Tufeyl demişdir: “(Bir gün) Aişəyə xəbər verdilər ki, Abdullah ibn Zubeyr¹ Aişənin satdığı, yaxud bağışladığı² bir şey barədə: “Vallahı, Aişə ya bu işə son qoyacaq, ya da mən bunun qarşısını alacağam³” – dedi. Aişə soruşdu: “O, bu sözü deyibmi?”⁴ Onlar: “Bəli!” – deyə cavab verdilər. Onda Aişə dedi: “Mən Allah üçün nəzir edirəm ki, heç vaxt İbn Zubeyr ilə kəlmə kəsməyəcəyəm.” İbn Zubeyr Aişənin uzun müddət onunla danışmadığını gördükdə, mühacirlər vasitəsilə ondan üzr dilədi.⁵ Aişə dedi: “Vallahı, mən ona havadarlıq edən kimsənin (havadarlığını) heç vaxt qəbul etməyəcəyəm və

¹ Bu, Aişənin رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا bacısı Əsmanın رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا oğlu Abdullahdır رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.

² Təbaranın “Mocəmul-Kəbir” əsərində Aişənin رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا özünə məxsus olan bir evi satdığı xəbər verilir.

³ Abdullah ibn Zubeyr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ öz ictihadına görə elə güman etmişdir ki, Aişənin رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا o evi satıb pulunu sədəqə verməsi və ya onu sədəqə olaraq kasıba bağışlaması yanlışdır. Abdullah ibn Zubeyr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ burada xətəyə yol verir, sonra da elədiyinə peşman olur.

⁴ Bu, dəlildir ki, adam belə məsələlərdə düzgün qərar vermək üçün eşitdiyini dəqiqləşdirməlidir. Əl-xüsüs da, fasiq adamın gətirdiyi xəbəri dəqiqləşdirmək vacibdir. Bu xüsüsda, Uca Allah buyurur: “Ey iman gətirənlər! Əgər bir fasiq sizə bir xəbər gətirsə, onu araşdırın. Yoxsa bilmədən bir qövmə pislilik edər, sonra da bunun peşmançılığını çəkərsiniz” (əl-Hucurat, 6).

⁵ İbn Zubeyr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ mühacirlərin bəzilərindən xahiş edir ki, gedib Aişədən رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا onun üçün üzr diləsinlər.

dediyim nəzirdən əsla boyun qaçırmayacağam.”¹ İbn Zübeyr Aişənin yenə bir müddət onunla danışmadığını gördükdə, Zuhra oğullarından² Misvar ibn Məxrəməyə və Abdur-Rəhman ibn Əsvəd ibn Abdu-Yəğusa müraciət edib dedi: “Sizdən Allah xatirinə xahiş edirəm ki, məni Aişə ilə görüşdürəsiniz. Onun mənimlə əlaqəni kəsməyinə dair nəzir deməsi ona halal sayılır.” Misvarla Abdur-Rəhman onu öz əbalarının altına alıb Aişənin yanına gəldilər³ və ondan içəri daxil olmaq üçün izin istəyib dedilər: “Sənə salam olsun, Allahın mərhəməti və Onun bərəkəti sənə yetişsin! İçəri girə bilərikmi?”⁴ Aişə: “Girin!” – dedi. Onlar soruşdular: “Hamımız *girək*, ey möminlərin anası?”⁵ O: “Bəli, hamınız girin!” – deyər cavab verdi. Aişə İbn Zübeyrin onların yanında olduğunu bilmirdi. İbn Zübeyr onlarla bərabər içəri daxil oldu, sonra pərdənin arxasına keçib Aişəyə yaxınlaşdı və onu qucaqlayıb,⁶ ağlaya-ağlaya ondan üzr diləməyə başladı. Həmçinin, Misvarla Abdur-Rəhman da Aişədən onunla barışmağı, onun üzrxahlığını qəbul etməyi xahiş etdilər və dedilər: “Axı sən bilirsən ki, Rəsulullah ﷺ sən bildiyin ayrılığı qadağan etmişdir.”⁷ (Onu da bilirsən ki,) heç kəsə üç gündən ar-

¹ Diqqət edin! Möminlərin anası ﷺ əvvəlcə onunla danışmayacağına əhd edir, sonra da bu əhdini pozmayacağına and içir. Beləliklə də, bu məsələni Abdullah ibn Zübeyr ﷺ üçün bir az da qəlizləşdirir. Bundan aydın olur ki, həddini aşmış bir adamı islah etmək məqsədilə ondan əlaqəni kəsmək caizdir.

² Zuhra oğulları Peyğəmbərin ﷺ qohumlarından olduqları üçün İbn Zübeyr ﷺ onlara müraciət etmişdir.

³ Misvarla Abdur-Rəhmanın bu cür kələk işlətməsi, əslində, yalan sayılır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, insanların arasını düzəltmək məqsədilə yalan danışmaq və ya kələk qurmaq caizdir (385-ci hədisə və onun qeydlərinə bax).

⁴ Yad bir yerə daxil olmaq üçün əvvəlcə salam verib sonra içəri keçməyə izin istəmək Sünnədir.

⁵ Uca Allah bu xüsusda buyurur: **“Peyğəmbər möminlərə onların özlərindən daha yaxındır. Zövcələri isə möminlərin analarıdır”** (əl-Əhzab, 6).

⁶ O vaxt möminlərin anaları yanlarına gələn adamlarla pərdə arxasından danışardılar. Abdullah ibn Zübeyrin ﷺ pərdənin arxasına keçib onu qucaqlaması isə təbiidir. Belə ki, İbn Zübeyr onun bacısı oğludur. Qadının bacısı oğlu isə onun məhrəmi sayılır.

⁷ Burada onlar möminin öz mömin qardaşını uzun müddət tərک etməyi qəsd edirlər.

tıq *mömin* qardaşını tərک etməsi halal deyildir.” Onlar ona çoxlu öyüd-nəsihət verdikdə və onu danladıqda,¹ Aişə *bacısı oğlunun dediyini* onlara xatırlatdı və ağlaya-ağlaya dedi: “Mən artıq nəzir etmişəm.² Nəzir isə çox məsuliyyətli işdir.” Onlar Aişəyə o qədər nəsihət etdilər ki, nəhayət, o, İbn Zübeyrlə barışdı. Nəzirini pozduğuna görə isə qırx kölə azad etdi.³ Aişə kölələri azad etdikdən sonra belə, bəzən *bunu* yada salıb o qədər ağlayardı ki, göz yaşları hicabını isladardı.”⁴

¹ Bu, dəlildir ki, tərəflər arasını düzəltmək istəyən adam şəriətin buyurduqlarını – əfv etməyin və bağışlamağın fəzilətini, tərک etməyin və salamı kəsməyin təhlükəsini nəsihət edəcəyi adama xatırlatmalı və bunu təkrar-təkrar onun yadına salmalıdır.

² Yəni onunla danışmayacağıma söz vermişəm.

³ Bu, Aişənin ﷺ öz əhdini və andını pozduğuna görə verdiyi kəffarədir – günahının bağışlanması üçün şəriətin buyurduğu qaydada verdiyi sədəqədir. Kölə azad etməyin fəziləti barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim bir müsəlmanı köləlikdən azad edərsə, *azad olanın* hər bir əzasına görə Allah azad edən adamın bir əzasını Cəhənnəm odundan xilas edər” (Səhih əl-Buxari, 2517).

⁴ Bu hədisi Buxari (6073) rəvayət etmişdir.

١٨٩ - بَابُ هِجْرَةِ الْمُسْلِمِ

189-cu fəsil. Müsəlmanla əlaqəni kəsmək¹

٣٩٨- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((لَا تَبَاغُضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا، وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ)).

(398) Ənəs ibn Malik رəvayət edir ki,² Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Bir-birinizə nifrət etməyin, bir-birinizə həsəd³ aparmayın, bir-birinizə arxa çevirməyin. Ey Allahın qulları, qardaş olun! Heç bir müsəlmana üç gündən artıq qardaşı ilə küsülü qalması halal deyildir.”⁴

¹ İmam Buxari fəslə belə ünvan verməklə müsəlmanla əlaqəni kəsməyin qadağan olunduğunu bildirir.

² Bu hədisi Buxari (6076), Muslim (2558) Əbu Davud (4910) və Əhməd (3/199) rəvayət etmişdir.

³ Həsəd: başqasının üstünlüyünə, xoşbəxtliyinə, rifahına, müvəffəqiyyətinə, qabağa getməsinə dözməmək, bundan dilxor olmaq, acıqlanmaq; gözügötürməməzlik, dargözlük. Sədi demişdir: “Paxıl o şəxsdir ki, həsəd apardığı insana verilən nemətin puç olmağını istəyir və bunun üçün də əlindən gələn imkanlardan istifadə edərək səy göstərir. Bədnəzərlər də buna aiddir. Belə ki, bədnəzərlik xəbis nəfslə, şər təbiətli paxılın əməlinəndir” (ət-Təfsir). Demək, paxıl adam əslində, Allahın başqasına nemət verməsinə nifrət edir və bunun qarşısının alınmasını arzulayır, beləliklə də, Allaha asilik etmiş olur.

⁴ İslam şəriəti müsəlmanları həm bir-birinə nifrət etməkdən, bir-birinə həsəd aparmaqdan və bir-birinə arxa çevirməkdən, həm də bu yaramaz əməllərə təhrik edən hər bir səbəbdən uzaq durmağı buyurur. Belə ki, bir şeyin qadağan edilməsi, ona təhrik edən hər bir səbəbin də qadağan olunmasına dəlalət edir. Bu hədisdə ancaq üç yaramaz xislət qeyd edilmişdir. Lakin digər hədislərdə müsəlmanla rəqabət aparmağın, ona zülm etməyin, onu alçaltmağın, onu lağa qoymağın, onun alveri üstündən alver etməyin, onun malını mənimsəməyin və başqa bu kimi yaramaz əməllərin də qardaşlıq münasibətlərini pozan amillərə aid olduğu rəvayət edilmişdir. Hədisdən aydın olur ki, müsəlmanların bir-birinə nifrət etməsi, bir-birinə həsəd aparması və bir-birinə arxa çevirməsi, qardaşlıq münasibətlərinə xələl gətirən ən təhlükəli amillərdəndir. Qardaşlıq münasibətlərini qorumaq

۳۹۹- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ ثُمَّ الْجُنْدَعِيِّ، أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، يَلْتَقِيَانِ فَيَصُدُّ هَذَا وَيَصُدُّ هَذَا، وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ)).

(399) Əbu Əyyub əl-Ənsari رحمته الله rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Heç bir kəsə üç gündən artıq qardaşı ilə küsülü qalması, qarşı-qarşıya gəldikdə, bunun (ondan) üz çevirməsi, onun da, (bundan) üz çevirməsi halal deyildir. Onların ən xeyirlisi salamı birinci verib (sözə) başlayandır.”¹

üçün isə bu yaramaz xislətlərdən uzaq durmaq gərəkdir (260-cı hədisin qeydlərinə bax). Əgər biz “əl-Hucurat” surəsinin: **“Möminlər, həqiqətən də qardaşdırlar. Elə isə, qardaşlarınızı barışdırın və Allahdan qorxun ki, sizə rəhm edilsin”** ayəsindən sonrakı ayələrə diqqət yetirsək, qardaşlıq münasibətlərini pozan, araya ədavət salan və qəlblərdə nifrət oyadan amilləri görə bilərik: **“Ey iman gətirənlər! Bir camaat digərini məsxərəyə qoymayın. Ola bilər ki, bunlar onlardan daha yaxşı olsunlar. Qadınlar da qadınları lağa qoymasınlar. Ola bilər ki, bunlar onlardan daha yaxşı olsunlar. Bir-birinizə tənə vurmayın və bir-birinizi pis ləqəblərlə çağırmayın. İman gətirdikdən sonra fasiq adlanmaq necə də pisdir. Məhz tövbə etməyənlər zalımlardır. Ey iman gətirənlər! Zənnə çox qapılmayın. Çünki zənn edilənlərin bir qismi günahdır. Bir-birinizi güdməyin, bir-birinizin qeybətini qırmayın. Sizdən biriniz ölmüş qardaşının ətinə yemək istəyərmisiz? Siz ki, bundan iyrənirsiniz. Allahdan qorxun! Həqiqətən, Allah tövbələri qəbul edəndir, Rəhmlidir”** (əl-Hucurat, 11-12). Bu ayə və hədisdən aydın olur ki, hər bir mömin qardaşlıq münasibətlərini möhkəmləndirən hər bir amildən möhkəm yapışmalı, üstəlik, bu münasibətləri korlayan hər bir səbəbdən uzaq durmalıdır. Bu hədisdə həmçinin, müsəlmana üç gündən artıq öz qardaşı ilə küsülü qalması qadağan edilir. Bunun da əks anlamından aydın olur ki, üç gün və ya üç gündən az müddət ərzində küsülü qalmaq caizdir. İslam alimləri bunun hikmətini belə izah etmişlər: **“Qəzəblənmək, ədəbsizlik etmək və başqa bu kimi yaramaz işlər insan təbiətinə aid olan xislətlərdəndir. Odur ki, bu xasiyyətlər insanda özünü bürüzə verdikdə, onları aradan qaldırmaq məqsədilə üç gün ərzində həmin adamla küsülü qalmaq caizdir”** (Şərh ən-Nəvəvi).

¹ Bu hədisi Buxari (6077), Muslim (2560) və Əhməd (3/225) rəvayət etmişdir.

۴۰۰ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سُهَيْلٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا تَبَاغُضُوا، وَلَا تَنَافَسُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا)).

(400) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bir-birinizə nifrət etməyin, bir-birinizlə rəqabət aparmayın. Ey Allahın qulları, qardaş olun!”¹

۴۰۱ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((مَا تَوَادَّ اثْنَانِ فِي اللَّهِ جَلَّ وَعَزَّ أَوْ فِي الْإِسْلَامِ، فَيَفْرُقَ بَيْنَهُمَا إِلَّا بِذَنْبٍ يُحْدِثُهُ أَحَدُهُمَا)).

(401) Ənəs ibn Malik رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Bir-birini Allah ﷻ xatirinə və ya İslam yolunda sevən elə iki nəfər yoxdur ki, ikisindən birinin etdiyi günah onların arasını vurmuş olmasın.”^{2,3}

۴۰۲ - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ قَالَ: قَالَتْ مُعَاذَةُ: سَمِعْتُ هِشَامَ ابْنَ عَامِرٍ الْأَنْصَارِيَّ، ابْنَ عَمِّ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، وَكَانَ قُتِلَ أَبُوهُ يَوْمَ أُحُدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

¹ Bu hədisi Muslim (2063) rəvayət etmişdir.

² Hədisdən aydın olur ki, İslam dini insanları bir-birinə qardaş edir, günah işlər isə onların arasına təfriqə salır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, müsəlmanların arasını vuran və onları bir-birinə düşmən edən ən böyük amillərdən biri də bidətdir. İmam Əhməd “Musnəd” əsərində (5/71) nəql edilmiş bu hədisdə “etdiyi günah” sözü əvəzinə “etdiyi bidət” sözü rəvayət edilmişdir. Bu da, bidətin İslam qardaşlığına böyük zərbə vurduğunu bir daha sübuta yetirir. Bidət xüsusunda Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Sizlərə eşidib itaət etməyi tövsiyə edirəm! Məndən sonra yaşayanlarınız bir çox ixtilafı görəcəklər. Belə olduğu təqdirdə, mənim və rəşidi xəlifələrimin yolundan arxa dişlərinizlə yapışın və *sonradan dinə əlavə edilmiş* yeniliklərdən çəkinin. Çünki hər bir bidət, zəlalətdir” (Musnəd İmam Əhməd, 4/126; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2735). Hədislərdən aydın olur ki, dinində sabitqədəm olan – yəni Kitab və Sünnəyə səhabələrin riayət etdiyi kimi riayət edən möminlərin aralarındakı qardaşlıq münasibəti mökəm olar, günah işlər görənlər və bidətlərə yol verən müsəlmanların isə isti münasibəti tezliklə soyuyar.

³ Bu hədisi Əhməd (2/68) rəvayət etmiş və Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (637) onun “səhih” olduğunu demişdir.

((لَا يَجِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُصَارِمَ مُسْلِمًا فَوْقَ ثَلَاثٍ، فَإِنَّهُمَا نَاكِبَانِ عَنِ الْحَقِّ مَا دَامَا عَلَى صِرَامِهِمَا، وَإِنْ أَوْهَمَا فَيَتَمَّا يَكُونُ كَقَارَةٍ عَنْهُ سَبْقُهُ بِالْقِيَاءِ، وَإِنْ مَاتَا عَلَى صِرَامِهِمَا لَمْ يَدْخُلَا الْجَنَّةَ جَمِيعًا أَبَدًا، وَإِنْ سَلَّمَ عَلَيْهِ فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ تَسْلِيمَهُ وَسَلَامَهُ، رَدَّ عَلَيْهِ الْمَلَكُ، وَرَدَّ عَلَى الْآخِرِ الشَّيْطَانُ)).

(402) Ənəs ibn Malikin əmisi oğlu, üstəlik atası Uhud şəhidlərindən olmuş Hişam ibn Amir əl-Ənsari¹ ﷺ Rəsulullahdan ﷺ eşitdiyini belə rəvayət etmişdir: “Heç bir müsəlmana üç gündən artıq başqa bir müsəlmanla əlaqələri kəsmək halal olmaz. Onlar küsülü qaldıqca, haqdan sapmış olarlar. Onlardan birinci barışanın ilk əvvəl barışığa gəlməsi onun üçün kəffarə² olar. Əgər küsülü olduqları halda ölsələr, heç vaxt bir yerdə Cənnətə girməzlər.³ Onlardan biri digərinə salam verdiyi zaman o adam onun salamını almasa, salam verənin salamını mələk alar, salamı almayı isə şeytan qarşılayar.⁴”

¹ Bu hədisi Əhməd (4/20), Beyhəqi (Şəəbul-İman, 2/287/2) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadis-Səhihə” əsərində (1246) onun “səhih” olduğunu demişdir.

² 177-ci hədisin qeydlərinə bax.

³ Burada “bir yerdə Cənnətə girməzlər” deyildikdə, Cənnətdə bir yerdə olmayacaqları qəsd edilir. Digər ləfzlə rəvayət edilmiş eynimənalı hədisdə: “Əgər küsülü olduqları halda ölsələr, Cənnətdə əsla bir yerdə olmazlar” deyilir (Musnəd İmam Əhməd 4/20; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2759). Bu fəsildəki hədislər, səbəbsiz olaraq küsülü qalmağın böyük günahlardan olduğuna dəlalət edir. Belə ki, bu günah adamı Cəhənnəm oduna giriftar edə bilər. Hədislərin birində Rəsulullah ﷺ demişdir: “Heç bir müsəlmana üç gündən artıq başqa bir müsəlmanla əlaqələri kəsmək halal olmaz. Hər kim üç gündən artıq qardaşı ilə küsülü qalar və belə halda ölsə, Cəhənnəm oduna girər” (Sunən Əbu Davud, 4914; Səhih əl-Cami, 7659).

⁴ Çünki salamı almayan adam öz hərəkəti ilə ancaq şeytanı razı salar və onun yanında hörmət qazanar. Əvəzində isə şeytan onu tovlayıb ona elə vəsvəşələr verər ki, axırda o, qardaşının salamını almadığına görə özündən razı qalar, özünü dartar və tutduğu bu işi günah yox, savab əməllərdən hesab edər, beləliklə də, şeytana yoldaş olmuş olar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Qullarıma de ki, ən gözəl sözləri danışsınlar. Çünki şeytan onların arasına ədavət sala bilər. Həqiqətən, şeytan insanın açıq-aydın düşməni-**

۴۰۳- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِنِّي لَأَعْرِفُ غَضَبَكَ وَرِضَاكَ))، قَالَتْ: قُلْتُ: وَكَيْفَ تَعْرِفُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: ((إِنَّكَ إِذَا كُنْتَ رَاضِيَةً قُلْتُ: بَلَى، وَرَبِّ مُحَمَّدٍ، وَإِذَا كُنْتَ سَاخِطَةً قُلْتُ: لَا، وَرَبِّ إِبْرَاهِيمَ))، قَالَتْ: قُلْتُ: أَجَلْ، لَسْتُ أَهَاجِرُ إِلَّا اسْمَكَ.

(403) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “(Bir gün) Rəsulullah ﷺ (məna) dedi: “Mən sənin (nə vaxt) qəzəbli olduğunu¹ və (nə vaxt) razı qaldığını bilirəm.” Mən soruşdum: “Nədən bilirsən, ya Rəsulullah?” O, dedi: “Sən razı qaldıqda: “Bəli, Muhəmmədin Rəbbinə and olsun!”– deyirsən. Qəzəbli olduğda isə: “Xeyr, İbrahimin Rəbbinə and olsun!”– deyirsən. Mən dedim: “Elədir, mən, sadəcə sənin adını çəkmirəm.”²

dir” (əl-İsra, 53); digər ayədə O, buyurur: “Ey iman gətirənlər! İslamı bütövlüklə qəbul edin və şeytanın addımlarını təqib etməyin. Şübhəsiz ki, o sizə açıq-aydın düşməndir” (əl-Bəqərə, 208).

¹ Bu qəzəb onda qısqanlıqdan irəli gəlirdi.

² Bu hədisi Buxari (5228), Muslim (2439) və Əhməd (6/61) rəvayət etmişdir.

١٩٠ - بَابُ مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ سَنَةً

190-cu fəsil. (Mömin) qardaşı ilə il boyu əlaqəni kəsmiş adam

٤٠٤ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا حَيْوَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عُمَانَ الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي الْوَلِيدِ الْمَدَنِيُّ، أَنَّ عِمْرَانَ بْنَ أَبِي أَنْسٍ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي خِرَاشٍ السُّلَمِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ سَنَةً، فَهُوَ كَسَفْكَ دِمِهِ)).

(404) Əbu Xiraş əl-Əsləmi رəvayət etmişdir ki, o, Rəsulullahın ﷺ belə dediyini eşitmişdir: “Bir il (mömin) qardaşı ilə əlaqəni kəsmiş¹ adam onun qanını axıtmış kimidir.”^{2/3}

٤٠٥ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ قَالَ: حَدَّثَنِي الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي الْوَلِيدِ الْمَدَنِيُّ، أَنَّ عِمْرَانَ بْنَ أَبِي أَنْسٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَسْلَمَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ حَدَّثَهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((هَجْرَةُ الْمُسْلِمِ سَنَةً كَدَمِهِ)).

وَفِي الْمَجْلِسِ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي عَتَّابٍ ، فَقَالَا: قَدْ سَمِعْنَا هَذَا عَنْهُ.

(405) Peyğəmbərin ﷺ Əsləm qəbiləsindən olan səhabələrindən biri rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Müsəlmanla bir il əlaqəni kəsmək, onu öldürmək kimidir.”

Məclisdə olan Muhəmməd ibn Munkədir və Abdullah ibn Əbu Attab dedi: “Biz bu hədisi İmrandan eşitmişik.”⁴

¹ Qeyd etmək lazımdır ki, şəriətin izin verdiyi hallarda nəinki bir il, hətta lazım gələrsə, bundan da artıq əlaqəni kəsməyə icazə verilir.

² Burada “kimidir” deyildikdə, müsəlmanın qanını tökmüş kimsə ilə müsəlman qardaşından il boyu əlaqəni kəsmiş kimsənin günahının dərəcəsinin tamamilə eyni olduğu yox, sadəcə buna bənzədiyi, yəni onun kimi günahkar olduğu qəsd edilir (Məsabihut-Tənvir, 6581-ci hədisin şərhli).

³ Bu hədisi Əbu Davud (4915), Hakim (4/163), Əhməd (4/220) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

١٩١ - بَابُ الْمُهْتَجِرِينَ

191-ci fəsil. Bir-birindən küsənlər

٤٠٦ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا وَيُعْرِضُ هَذَا، وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ)).

(406) Əbu Əyyub əl-Ənsari رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Heç bir müsəlmana üç gündən artıq qardaşı ilə küsülü qalması, qarşı-qarşıya gəldikdə, bunun *ondan* üz döndərməsi, onun da, *bundan* üz döndərməsi halal deyildir. Onların ən xeyirlisi salamı birinci verib *sözə* başlayandır.”²

٤٠٧ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ، عَنْ مُعَاذَةَ، أَنَّهَا سَمِعَتْ هِشَامَ بْنَ عَامِرٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُصَارِمَ مُسْلِمًا فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، فَإِنَّهُمَا مَا صَارَمَا فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، فَإِنَّهُمَا نَاكِبَانِ عَنِ الْحَقِّ مَا دَامَا عَلَى صِرَامِهِمَا، وَإِنْ أَوْهَمَا فَيَتَمَّا يَكُونُ كَفَّارَةً لَهُ سَبْقُهُ بِالْفِيءِ، وَإِنْ هُمَا مَاتَا عَلَى صِرَامِهِمَا لَمْ يَدْخُلَا الْجَنَّةَ جَمِيعًا)).

(407) Hişam ibn Amir əl-Ənsari رəvayət edir ki, Rəsulullahın ﷺ belə dediyini eşitmişdir: “Heç bir müsəlmana üç gündən artıq başqa bir müsəlmanla əlaqələri kəsmək halal deyildir. Onlar üç gündən artıq küsülü qaldıqca, haqdan sapmış olarlar. Onlardan birinci barışanın ilk əvvəl barışıqə gəlməsi ona (günahlarının bağışlanmasına) kəffarə olar. Əgər küsülü olduqları halda ölsələr, uzun müddət bir yerdə Cənnətə girə bilməzlər.”³

¹ 127-ci, 398-ci, 402-ci və 414-cü hədislərin qeydlərinə bax.

² Bu hədisi Buxari (6077), Muslim (2560) və Əhməd (3/225) rəvayət etmişdir.

³ 402-ci hədisin qeydlərinə bax.

١٩٢ - بَابُ الشَّحْنَاءِ

192-ci fəsil. Nifrət bəsləmək¹

٤٠٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا)).

(408) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Bir-birinizə nifrət etməyin, bir-birinizə həsəd aparmayın. Ey Allahın qulları, qardaş olun!”²

٤٠٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((بِحَدِّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ ذَا الْوَجْهَيْنِ، الَّذِي يَأْتِي هَوْلًا بِوَجْهِهِ، وَهَوْلًا بِوَجْهِهِ)).

(409) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki,³ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İkiüzlü adamı Qiyamət günü Allah yanında insanların ən pisi görəcəksən.⁴ O kimsə ki, bunlara bir üzlə yaxınlaşır, onlara da başqa bir üzlə.”

¹ Nifrət: bir adama qarşı dərin ikrah, kin, narazılıq hissi.

² 398-ci hədisin qeydlərinə bax.

³ Bu hədisi Buxari (3494), Muslim (2526) və Əhməd (2/245; 455; 517) rəvayət etmişdir.

⁴ İkiüzlülük əslində, münafiqlərə xas olan xislətlərdəndir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Onlar möminlərlə rastlaşdıqda: “Biz iman gətirdik!”– deyirlər, öz şeytanları (azmış dostları) ilə təkliddə qaldıqda isə: “Biz sizinləyik. Biz möminlərə ancaq istehza edirik!”– deyirlər” (əl-Bəqərə, 14). İkiüzlülük böyük günahlardan sayılır. Çünki Peyğəmbər ﷺ bunu edən kimsənin insanların ən pisi olduğunu söyləyir. Belələri üzə adama nəsihət edir, özünü İslama canyandıran mömin kimi göstərir, özü-özlüyündə Allahı və möminləri aldatmağa çalışır, lakin özləri də hiss etmədən ancaq özlərini aldadır, yalnız özlərinə pislik edirlər. Uca Allah onları belə vəsf edir: “İnsanlar arasında elələri də vardır ki, mömin olmadıqları halda: “Allaha və Axirət gününə inanırıq”– deyirlər. Onlar Allahı və iman gətirənləri aldatmağa çalışırlar. Halbuki, yalnız özlərini aldadır və *bunu* anlamırlar. Onların qəlblərində xəstəlik vardır və Allah da onların xəstəliyini artırmışdır. Yalan söylədiklərinə görə də ağrılı-acılı bir əzab çəkəcəklər” (əl-Bəqərə, 8-10).

۴۱۰- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ، فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ، وَلَا تَنَاجَشُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَنَافَسُوا، وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا)).

(410) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Zənnə qapılmaqdan çəkinin!¹ Çünki zənn ən yalan sözdür.² Bir-birinizə kələk gəlmək məqsədilə malın qiymətini qaldırmayın,³ bir-birinizə həsəd aparmayın, bir-birinizə nifrət etməyin, bir-birinizlə rəqabət aparmayın, bir-birinizə arxa çevirməyin. Ey Allahın qulları, qardaş olun!”⁴

۴۱۱- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((تُفْتَحُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ، فَيُغْفَرُ لِكُلِّ عَبْدٍ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا، إِلَّا رَجُلًا كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحْنَاءٌ، فَيُقَالُ: أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا)).

İkiüzlü adamın günahının dərəcəsi onun ikiüzlülüüyünün həcmindən asılıdır. Bunların ən pisi özünü mömin kimi göstərib, əslində kafir olanlarıdır. Onların yeri Cəhənnəmdir. **“Həqiqətən, münafıqlar Cəhənnəmin ən aşağı təbəqəsində olacaqlar”** (ən-Nisa, 145). Mömin ola-ola ikiüzlülük etmək isə böyük günahlardan sayılır. Belələri əbədi olaraq Cəhənnəmlik olmasalar da, layiqli cəzalarını alacaqlar.

¹ Pis zənnə qapılmağın günah olması barədə Uca Allah buyurur: **“Ey iman gətirənlər! Zənnə çox qapılmayın. Çünki zənn edilənlərin bir qismi günahdır”** (əl-Hucurat, 12).

² Çünki insan zənnə qapıldığı zaman zənn etdiyi adamın barəsində əsassız olaraq danışır, beləliklə də, yalan danışmış olur.

³ Müştəriyə zərər vermək yaxud mal satan adama xeyir vermək və ya hər ikisini etmək məqsədilə malın qiymətini qaldırmaq. Məsələn, adam bazarda öz malını satır, yanındakı dostu isə o malı almaq istəyən müştərinin yanında həmin mala daha çox pul təklif edir, məqsədi də o malı almaq yox, sadəcə malın qiymətini qaldırmaq və dostunun qazancını artırmaq olur. Beləliklə də, o, satıcı ilə əlbir olub müştəriyə kəf gəlmiş olur. Yaxud müştəri ilə arasında olan ədavətə görə mala daha çox pul təklif edir ki, onu ziyana salsın. Və ya mala daha çox pul təklif etməklə özündə olan eyni malın qiymətini qaldırmaq istəyir. Ya da malın qiymətini qaldırmaqda məqsədi bu olur ki, insanlar onun barəsində: “Filankəs malının qiymətini qaldırır, filankəs sərvət sahibidir, əsl tacirdir” – desinlər. (Şərhul-Mumti alə Zədil-Mustəqnə, 8/299).

⁴ Bu hədisi Buxari (6066) və (Muslim 3563) rəvayət etmişdir.

(411) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Bazar ertəsi və cümə axşamı Cənnətin qapıları açılır¹ və Allaha heç nəyi şərik qoşmayan hər kəsin günahları bağışlanır.² Yalnız (mömin) qardaşına nifrət bəsləyən kimsədən başqa. (Onlar barədə) deyilir: “Bu ikisi öz aralarındakı münasibəti düzəldənədək, onların (bağışlanmasını) yubadın.”^{3,4}

¹ İmam Muslimin “Səhih”indəki (2565) bu hədisdə: “Bazar ertəsi və cümə axşamı əməllər *Allaha* ərz edilir” – deyilir. Bu da, həftənin bu iki gününün fəzilətli günlər olduğuna dəlalət edir. Hədislərin birində Rəsulullah ﷺ demişdir: “Bazar ertəsi və cümə axşamı əməllər *Allaha* ərz edilir. Mən də istəyirəm ki, əməlim mən oruc tutmuş ikən *Allaha* ərz edilsin” (Şəmailun-Nəbi, 305).

² Nəvəvi demişdir: “Bilin ki, sələflərdən və xələflərdən haqq yolda olan əhli Sünna alimləri ittifaq etmişlər ki, tövhidi qəbul edərək ölən kimsə hökmən Cənnətə daxil olacaq. Əgər bu adam uşaq yaxud məcnun yaxud şirkdən və başqa günahlardan tövbə etmiş birisi kimi günahsızdırsa və tövbə etdikdən sonra günah etməyibsə, Cəhənnəmdən uzaq olub Cənnətə girəcək... Kim də böyük günah edər və tövbə etmədən dünyadan köçərsə, Allah Təalənin istəyi altında olar. İstəsə, onu bağışlayar və Cənnətə daxil edər. İstəsə də, ona Cəhənnəmdə istədiyi qədər əzab verər, sonra da onu Cənnətə daxil edər. Allah tövhid üzərində ölən heç bir kəsi – həmin adam nə qədər günah edirsə etsin – əbədi olaraq Cəhənnəmdə saxlamaz. Necə ki, kafir olaraq ölən kimsəni – həmin adam nə qədər yaxşılıqlar edirsə etsin – Cənnətə daxil etməz...” (Şərh ən-Nəvəvi). Suleyman ibn Abdullah Ali-Şeyx demişdir: “Hərçənd, “lə ilahə illəlah” demək Cənnətə daxil olmaq və Cəhənnəm əzabından qurtulmaq üçün səbəbdir, həm də tələb olunan bir şeydir, lakin tələb olunan (hər) bir iş özünəməxsus şərtlərə riayət etməklə və buna əngəl törədəcək maneələrdən çəkinməklə yerinə yetirilməlidir. Bu şərtlərdən hər hansı birinin yerinə yetirilmədiyi və ya əmması çıxdığı təqdirdə, (Cənnəti) qazanmaq mümkün deyildir. Odur ki, Həsən (əl-Bəsrindən): “Bəzi adamlar deyirlər ki: “Kim: “lə ilahə illəllah” – desə, Cənnətə daxil olar?” – deyər soruşduqda, o, belə cavab vermişdir: “Kim: “lə ilahə illəllah” – desə, sonra da bu kəlmənin haqqını ödəsə və buna aid olan vacibləri yerinə yetirsə, Cənnətə daxil olar.” Vəhb ibn Munəbbih isə ondan: “Məgər “lə ilahə illəllah” (kəlməsi) Cənnətin açarı deyilmi?” – deyər soruşan adama belə cavab vermişdir: “Elədir, lakin hər bir açarın dişləri vardır. Və əgər sən dişli bir açar gətirsən, o, sənin üçün (bu qapını) açar, yoxsa açmaz” (“Təysirul-Azizil-Həmid”, 1/111).

³ İmam Muslimin “Səhih”ində bu ləfz üç dəfə təkrar olunur. Peyğəmbərin ﷺ bu sözü üç dəfə təkrar etməsi, məsələnin ciddiliyindən xəbər verir. Cənnətin qapıları açıldığı və əməllərin Allaha ərz edildiyi günlərdə günahları bağışlanılmayan kimsələrin vay halına!

⁴ Bu hədisi Muslim (2565), Əbu Davud (4916) və Əhməd (2/389; 465) rəvayət etmişdir.

۴۱۲- حَدَّثَنَا بِشْرٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا الدَّرْدَاءِ يَقُولُ: أَلَا أُحَدِّثُكُمْ بِمَا هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنَ الصَّدَقَةِ وَالصِّيَامِ؟ صَلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ، أَلَا وَإِنَّ الْبُعْضَةَ هِيَ الْخَالِقَةُ.

(412) Əbu İdris rəvayət edir ki, (bir gün) Əbu Dərda (yanındakılardan): “Sizə orucdan və sədəqədən daha fəzilətli bir dərəcə barədə xəbər verimmi?” – deyər soruşdu, (sonra sözünə davam edib dedi): “Tərəflər arasını düzəltməkdir! Diqqət edin! Həqiqətən, nifrət dəlləkdir.”¹

۴۱۳- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو شَهَابٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ أَبِي فَرَازَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْأَصَمِّ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((ثَلَاثٌ مَنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ، عُفِّرَ لَهُ مَا سِوَاهُ لِمَنْ شَاءَ، مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا، وَلَمْ يَكُنْ سَاحِرًا يَتَّبِعِ السَّحْرَةَ، وَلَمْ يَحْقِدْ عَلَى أَحِيهِ)).

(413) İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Üç (hələkədicisi) xislət vardır ki, bunlar kimdə olmazsa, Allah dilədiyi kimsələrə bu üçündən başqa olan günahları bağışlayar: Allaha şəriki qoşmayaraq ölən,³ sehrbazlara uyan cadugərlərdən olmayan⁴ və bir də (müsəlman) qardaşına nifrət bəsləməyən¹ kimsə.”

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir. Əslində bu söz, Peyğəmbərin ﷺ sözüdür (260-cı və 391-ci hədislərə və onların qeydlərinə bax).

² Bu hədisi Beyhəqi (Şoəbul-İman, 5/268/6614) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Leys ibn Əbu Suleym “hafizəsi qarışmış zəif” ravi olduğundan, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

³ Allaha şəriki qoşmaq günahların ən böyüyüdür. Yeganə günahdır ki, Allah onu sahibinə bağışlamır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Şübhəsiz ki, Allah Özünə şəriki qoşulmasını bağışlamaz, bundan başqa olan günahları isə istədiyi kimsəyə bağışlayar. Allaha şəriki qoşan kəs iftira atmaqla böyük bir günah etmiş olur”** (ən-Nisa, 48).

⁴ Sehrbazın kafir olması barədə Uca Allah buyurur: **“Onlar Suleymanın səltənətində şeytanların oxuduqlarının ardınca getdilər. Suleyman kafir olmadı. Lakin şeytanlar sehri və Babilə Harut və Marut adlı iki mələyə nazil olanı insanlara öyrədərək kafir**

oldular” (əl-Bəqərə, 102). Belə ki, adam yalnız Allaha küfr edib kafir olmaqla bu dərəcəyə çata bilər. Bu ayədən əvvəlki ayəyə nəzər salsaq bunun həqiqət olduğunu görürük. Həmin ayədə Allah buyurur: **“Onlara Allah tərəfindən özlərində olanı təsdiqləyən bir elçi gəldikdə Kitab verilənlərdən bir dəstə guya həqiqəti bilmirmiş kimi Allahın Kitabına arxa çevirdilər”**(əl-Bəqərə, 101). Bu, dəlildir ki, adam yalnız iki şeydən birini etməklə sehr elminə yiyələnə bilər: Allahın nazil etdiyi Kitabı inkar etməklə və ya şeytana uymaqla. Bunu edənlər isə əsl kafirlərdir. **“Kafirləri isə Cəhənnəm odu gözləyir. Orada nə öldürülməzlər ki, ölüb canları qurtarsın, nə də bu Odun əzabı onlar üçün yüngülləşdirilər”** (Fatir, 36).

¹ Bu söz heç də mömin qardaşına nifrət bəsləyən kimsənin kafir olduğuna dəlalət etmir. Sadəcə bu əməlin böyük günah olduğuna, onların Cənnətdə bir yerdə olmamalarına və onların bağışlanmasının yubadılmasına dəlalət edir (402-ci və 411-ci hədislərin qeydlərinə bax). Möminə nifrət bəsləməyin haram olduğunu bilə-bilə bu yaramaz əməli halal sayan kimsə isə Allahın və Onun peyğəmbərinin ﷺ haram buyurduğunu halal saydığına görə, əlbəttə ki, kafir sayılır.

۱۹۳ - بَابُ إِنَّ السَّلَامَ يُجْزَى مِنَ الصَّرَمِ

193-cü fəsil. Salam vermək əlaqələri kəsməyin qarşısını alır

۴۱۴ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ هِلَالٍ بْنُ أَبِي هِلَالٍ مَوْلَى ابْنِ كَعْبٍ الْمَذْحِجِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((لَا يَجِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَهْجُرَ مُؤْمِنًا فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، فَإِذَا مَرَّتْ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَلْيَلْقُهُ فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَإِنْ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ فَقَدْ اشْتَرَا فِي الْأَجْرِ، وَإِنْ لَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ فَقَدْ بَرِيَ الْمُسْلِمُ مِنَ الْهَجْرَةِ)).

(414) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Heç bir *mömin* adama üç gündən artıq mömin qardaşı ilə küsülü qalması halal deyildir. Və əgər *bunun üstündən* üç gün keçmişdirsə, qoy onunla görüşüb ona salam versin.¹ Əgər *mömin qardaşı* onun salamını alsa, hər ikisi savaba şərik olar. Yox, salamı almazsa, salam verən müsəlman küsülü qalmaqdan uzaq olar.^{2/3}”

¹ 127, 398, 399, 402, 406 və 407-ci hədislərə bax.

² Yəni buna görə ona günah yazılmaz. Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Heç bir müsəlman üç gündən artıq müsəlman qardaşı ilə küsülü qalmamalıdır. Və əgər onunla görüşdüyü zaman ona üç kərə salam versə, o da bu salamların heç birini almazsa, buna görə *salamı almayan* günah qazanar” (Sunən Əbu Davud, 4913; Səhih əl-Cami, 7775).

³ Bu hədisi Əbu Davud (4912) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Hilal “məc-hul” ravi olduğundan, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

١٩٤ - بَابُ التَّفْرِقَةِ بَيْنَ الْأَحْدَاثِ

194-cü fəsil. Gənclər arasında olan təfriqə

٤١٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَعْرَاءَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُبَشَّرٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، كَانَ عُمَرُ يَقُولُ لِبَنِيهِ: إِذَا أَصْبَحْتُمْ فَتَبَدَّدُوا، وَلَا تَجْتَمِعُوا فِي دَارٍ وَاحِدَةٍ، فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَقَاطَعُوا، أَوْ يَكُونَ بَيْنَكُمْ شَرٌّ.

(415) Abdullah رحمته الله rəvayət edir ki, Ömər öz övladlarına deyərdi: "Səhər açıldıqda hərəniz bir tərəfə gedin və bir evdə topalaşmayın. Mən qorxuram ki, bir-birinizdən küsəsiniz yaxud aranızda ədavət düşsün."^{1'2}

¹ Yəni hərə öz işi ilə məşğul olsun. Çünki cavanların bir yerə toplaşub bihudə işlərlə məşğul olması həmişə pis nəticələr verir və ən azı onların arasına ədavət salır.

² Bu hədisin isnadında keçən Fədl ibn Mubəşşir "zəif" ravi olduğundan, şeyx Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani "Daif əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "zəif" olduğunu demişdir.

۱۹۵ - بَابُ مَنْ أَشَارَ عَلَى أَخِيهِ وَإِنْ لَمْ يَسْتَشِرْهُ

195-ci fəsil. (Görəcəyi işdə) məsləhət almayan qardaşına məsləhət verən kimsə¹

۴۱۶ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا بَكْرٌ، عَنِ ابْنِ عَجَلَانَ، أَنَّ وَهْبَ بْنَ كَيْسَانَ أَخْبَرَهُ، وَكَانَ وَهْبٌ أَدْرَكَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَأَى رَاعِيًا وَعَنَمًا فِي مَكَانٍ فَبِيحَ وَرَأَى مَكَانًا أَمْتَلَ مِنْهُ، فَقَالَ لَهُ: وَيْحَكَ، يَا رَاعِي، حَوِّهَا، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((كُلُّ رَاعٍ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ)).

(416) Vəhb rəvayət edir ki, (bir dəfə) İbn Ömər bir çobanın qoyunları suyu az olan bir suvatda² (suvardığını) gördü. Sonra (ətrafa nəzər saldı və) suyu daha çox olan bir yer görüb dedi: "Vay sənə halına, ay çoban! Qoyunları o tərəfə döndər. Mən Rəsulullahın ﷺ belə buyurduğunu eşitmişəm: "Hər bir himayəçi himayəsində olanlara cavabdehdir."³⁴

¹ Bu ünvan Peyğəmbərin ﷺ bu hədisinə söykənir: "Din nəsihətdir, din nəsihətdir, din nəsihətdir." Səhabələr soruşdular: "Kimin üçün, ya Rəsulullah?" O buyurdu: "Allaha, Onun rəsuluna, Onun Kitabına, müsəlmanların rəhbərlərinə və sırası müsəlmanlara" (Musnəd imam Əhməd, 4/102).

² Çaydan, arxdan və s.-dən su götürülən, habelə, mal-qaranın su içdikləri dayaz yer.

³ Burada İbn Ömər رضي الله عنه çobana bildirmək istəyir ki, o, himayəsinə verilmiş qoyunlara görə Qiyamət günü cavab verəcəkdir. Bu hədis həm də heyvana qayğı göstərməyin vacibliyinə dəlalət edir. Demək, hər bir müsəlman belə vəziyyətlərdə nəsihətə ehtiyacı olan kimsəyə nəsihət verməli və onu düzgün istiqamətləndirməlidir.

⁴ Bu hədisi Əhməd (2/108) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində onun "səhih" olduğunu demişdir.

١٩٦ - بَابُ مَنْ كَرِهَ أَمْثَالَ السَّوْءِ

196-cı fəsil. Pis məsəllər çəkməyi xoşlamayan kəs

٤١٧ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَيْسَ لَنَا مِثْلُ السَّوْءِ، الْعَائِدُ فِي هَبْتِهِ، كَالْكَلْبِ يَرْجِعُ فِي قَيْئِهِ)).

(417) İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Pis məsəllər bizə aid deyil.¹ Verdiyi hədiyyəni² geri alan adam, qusduğunu yeyən itə bənzəyir.”³

¹ Yəni pis məsəli möminə çəkmək qadağandır. Belə ki, pis məsəl kafirlərə və heyvanlara aiddir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Pis məsəl axirətə inanmayanlara aiddir” (ən-Nəhl, 60); həmçinin, O, buyurur: “Allah iman gətirib yaxşı işlər görənləri ağacları altından çaylar axan Cənnət bağlarında yerləşdirər. Kafirlər isə müvəqqəti olaraq kef çəkər, heyvan kimi yeyib-içərlər. Onların yeri Oddur!” (Mühəmməd, 12); həmçinin, O, buyurur: “Biz Cəhənnəm üçün bir çox cinlər və insanlar yaratdıq. Onların qəlbləri var, onunla anlamazlar; gözləri var, onunla görməzlər; qulaqları var, onunla eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, hətta daha çox azgınlıqdadırlar. Qafil olanlar da məhz onlardır” (əl-Əraf, 179); həmçinin, O, buyurur: “Onlara ayələrimizi verdiyimiz kimsənin əhvalatını oxu. O, ayələrdən kənara çıxdı, şeytanın təqibinə məruz qaldı, axırda da azmışlardan oldu. Biz istəsəydik, bu ayələrin sayəsində onu ucaldardıq. Lakin o, dünyaya meyil saldı və öz istəyinə uydu. Onun məsəli itin məsəlinə bənzəyir; onu qovsan da dilini çıxardıb ləhləyər, qovmasan da. Ayələrimizi yalan hesab edənlərin məsəli belədir. Bu əhvalatları onlara danış ki, bəlkə düşünsələr” (əl-Əraf, 175-176). Həmçinin, rəvayət edilir ki, Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Əziz dostum ﷺ mənə üç şeyi qadağan etmişdir: o, mənə xoruz kimi dənəlməyi, it kimi dirsəklənməyi və tülkü kimi o yan-bu yana baxmağı qadağan etmişdir” (Musnəd İmam Əhməd, 2/311; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 555). Burada söhbət namazda qadağan edilmiş hərəkətlərdən gedir. Peyğəmbər ﷺ, namazda tez-tez səcdə etməyi xoruzun dənə dimdikləməsinə, səcdədə dirsəkləri yerə qoymağı it kimi dirsəklənməyə, habelə, qiyamda qiblədən çönməyi tülkü tək o yan-bu yana baxmağa bənzədir.

² Digər rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Verdiyi sədəqəni geri götürən adam, qusduğunu yeyən kimsəyə bənzəyir” (Səhih əl-Buxari, 1490). Demək, verilən sədəqəni və ya hədiyyəni geri götürmək qadağandır. Lakin şəriətin buyurduğu bəzi müstəsna hallar vardır ki, bu halda hədiyyəni geri götürmək, əksinə, vacibdir (93-cü hədisin qeydlərinə bax).

³ Bu hədisi Buxari (2589), Muslim (1622) və Əhməd (1/291) rəvayət etmişdir.

١٩٧ - بَابُ مَا ذُكِرَ فِي الْمَكْرِ وَالْخَدِيعَةِ

197-ci fəsil. Hiylə qurmaq və aldatmaq barədə deyilənlər¹

٤١٨ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَجَّاجِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَسْبَاطِ الْحَارِثِيُّ وَاسْمُهُ بِشْرُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((الْمُؤْمِنُ غَرٌّ كَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ حَبٌّ لَيْثٌ)).

(418) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Mömin adam sadəlövvh² və alicənab, fasiq adam isə hiyləgər³ və alçaq⁴ bir kimsədir.”⁵

¹ Bu iki yaramaz xislət möminlərə yox, kafirlərə, münafıqlərə və fasiqlərə xas olan xislətlərdəndir. Uca Allah buyurur: “*Münafıqlar Allahı və iman gətirənləri aldatmağa çalışırlar. Halbuki, yalnız özlərini aldadır və bunu anlamırlar*” (əl-Bəqərə, 9); həmçinin, O, buyurur: “*Günahkarlar, qurduqları hiylələrə görə Allahın hüzurunda rəzil olacaq və şiddətli əzab çəkəcəklər*” (əl-Ənam, 124).

² Bu heç də möminin aciz, əfəl, key, fərasətsiz, zehni küt olması demək deyil. Sadəcə olaraq mömin adam hiyləbilməz, safürəkli, həlim xasiyyətli, səmimi, səxavətli və alicənab adam olduğuna, habelə, başqalarının barəsində gözəl zənn etdiyinə, ancaq öz işləri ilə məşğul olduğuna, şər əməllərdən uzaq durduğuna və fasiqlərin səviyyəsinə enmədiyinə görə hiyləgər adam onu aldatmağa nail olar.

³ Bu yaramaz xislət, dünyapərəst, tamahkar və paxıl adamlara xas olan sifətlərdəndir. Belə alçaqların məqsədi ancaq dünyanı qazanmaq və nəyin bahasına olursa olsun, nəfsinin istəklərinə nail olmaqdır.

⁴ Burada “alçaq” deyildikdə, şərəfsiz, rəzil, namərd, nakişi, nanəcib, əclaf, vicdansız, haqq-say itirən adamlar nəzərdə tutulur.

⁵ Bu hədisi Əbu Davud (4790), Tirmizi (1/356), Hakim (1/43) rəvayət etmiş və Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadis-Səhihə” əsərində (935) onun “səhih” olduğunu demişdir.

١٩٨ - بَابُ السَّبَابِ

198-ci fəsil. Söyüş söymək¹

٤١٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أُمَيَّةَ قَالَ: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ مُوسَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: اسْتَبَّ رَجُلَانِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَسَبَّ أَحَدُهُمَا وَالْآخَرَ سَاكِتٌ، وَالنَّبِيُّ ﷺ جَالِسٌ، ثُمَّ رَدَّ الْآخَرُ. فَتَهَضَّ النَّبِيُّ ﷺ، فَقِيلَ: تَهَضَّتْ؟ قَالَ: ((تَهَضَّتِ الْمَلَائِكَةُ فَتَهَضَّتْ مَعَهُمْ، إِنَّ هَذَا مَا كَانَ سَاكِنًا رَدَّتِ الْمَلَائِكَةُ عَلَى الَّذِي سَبَّهُ، فَلَمَّا رَدَّ تَهَضَّتِ الْمَلَائِكَةُ)).

(419) İbn Abbas رضي الله عنه demişdir: “Rəsulullahın ﷺ vaxtında iki kişi sö-yüşdü. (Əvvəlcə) onlardan biri (o birini) söydü, o isə susdu. Rəsulullah ﷺ (onların yanında) oturmuşdu. Elə ki, söyülən adam cavab verdi, Rəsulul-lah ﷺ durub getdi. Ondən: “(Niyə) durub getdin?” – deyə soruşulduqda, o, dedi: “Mələklər durub getdilər deyə, mən də onlarla birgə durub getdim. Nə qədər ki, o susurdu, mələklər söyən adamın cavabını verirdilər. Elə ki, o cavab verdi, mələklər ondan uzaqlaşdılar.”²

٤٢٠ - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا رُذَيْحُ بْنُ عَطِيَّةَ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عُبَيْلَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ أَنَّ رَجُلًا أَتَاهَا فَقَالَ: إِنَّ رَجُلًا نَالَ مِنْكَ عِنْدَ عَبْدِ الْمَلِكِ، فَقَالَتْ: إِنَّ نُوْبَنَ بِمَا لَيْسَ فِينَا، فَطَالَ مَا زُكِينَا بِمَا لَيْسَ فِينَا.

(420) İbrahim ibn Əbu Əblə rəvayət edir ki,³ bir nəfər Ummu Dər-danın yanına gəlib dedi: “Bir nəfər Abdul Malikin yanında sənə böhtan atdı.”

¹ Bu yaramaz xislət möminə yaraşmayan sifətlərdəndir (200-ci, 201-ci və 202-ci fəsil-lərdəki hədislərə bax).

² İbn Həcər bu hədisin isnadında keçən Abdullah ibn Keysan əl-Mərvəzinin “çoxlu xətalara yol vermiş səduq” ravi olduğunu demiş və elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Na-sirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

Ummu Dərda dedi: “Bizdə olmayan şeyi bizə eyib tuturlar. Halbuki, bizdə olmayan vəsflərlə bizi o qədər tərifləyiblər ki.”¹

٤٢١- حَدَّثَنَا شِهَابُ بْنُ عَبَّادٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّؤَاسِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِصَاحِبِهِ: أَنْتَ عَدُوِّي، فَقَدْ خَرَجَ أَحَدُهُمَا مِنَ الْإِسْلَامِ، أَوْ بَرِيءٌ مِنْ صَاحِبِهِ.

قَالَ قَيْسٌ: وَأَخْبَرَنِي بَعْدُ أَبُو جُحَيْفَةَ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ قَالَ: إِلَّا مَنْ تَابَ.

(421) Qeys rəvayət edir ki, Abdullah *ibn Məsud* demişdir: “Adam öz dostuna: “Sən mənim düşmənimdən!”² – desə, ikisindən biri ya İslamdan çıxar, ya da dostundan uzaqlaşmış olar.”

Qeys dedi: “Əbu Cuheyfə mənə xəbər verdi ki, sonra Abdullah: “Tövbə edənlərdən başqa” – deyə istisna etdi.”³

¹ Qadın demək istəyir ki, bir adamın başqa birisini ifrat dərəcədə tərif etməsi onun savabını artırmadığı kimi, birisinin başqa birisini haqsız yerə ittiham etməsi də onun savabını azaltmır. Yəni mömin adam heç vaxt insanların onun barəsində dedikləri təriflərə və tənqidlərə fikir verməz və öz əməlləri ilə yalnız Allahı razı salmağa çalışar. Bu xüsusda Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Hər kim insanların xoşuna gəlməsə də, Allahı razı salacaq əməllər edərsə, Allah elə edər ki, gec-tez həmin insanlar ondan razı qalarlar. Kim də insanların xoşuna gəlsin deyə, Allahı qəzəbə gətirəcək əməllər edərsə, Allah elə edər ki, gec-tez həmin insanlar ona qarşı çıxarlar” (Sunən ət-Tirmizi, 2/67; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 2311).

² Burada söhbət din düşmənciliyindən gedir. Yəni mömin adam öz mömin qardaşını kafirə bənzətməməli, kafirləri özünə düşmən saydığı kimi, onu da özünə düşmən saymamalıdır. Çünki haqsız yerə bunu deyərsə – əgər onun dediyi kimi deyilsə – bunun günahı onun özünə qayıdar” (433-cü, 439-cu və 440-cı hədislərə bax).

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

١٩٩ - بَابُ سَقْيِ الْمَاءِ

199-cu fəsil. Su vermək

٤٢٢ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ: حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَظْنُهُ رَفَعَهُ، شَكَ لَيْثٌ، قَالَ: فِي ابْنِ آدَمَ سِتُّونَ وَثَلَاثُمِئَةً سَلَامَى، أَوْ عَظْمٍ، أَوْ مَفْصِلٍ، عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ، كُلُّ كَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ صَدَقَةٌ، وَعَوْنُ الرَّجُلِ أَخَاهُ صَدَقَةٌ، وَالشُّرْبَةُ مِنَ الْمَاءِ يَسْقِيهَا صَدَقَةٌ، وَإِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ.

(422) İbn Abbas رحمته الله demişdir: “Adəm övladının bədənində üç yüz altmış əza, yaxud sümük və ya oynaq vardır. Bunlardan hər biri üçün hər gün bir sədəqə vardır: hər bir gözəl söz sədəqədir,¹ adamın öz (mömin) qardaşına yardım etməsi sədəqədir,² verdiyi bir içim su sədəqədir,³ əziyyət verən şeyi yoldan kənar etmək sədəqədir.”⁴

¹ İmam Buxari söyləş söyməyə aid fəsilər arasında, bu başlıq altında həməən hədisi varid etməklə bildirmək istəyir ki, mömin adam nalayiq və təhqiramiz sözlər danışmaqdan çəkinməli və daim sədəqə verməyə, ələlxüsüs də gözəl söz danışmağa səy göstərməlidir. Bu xüsüsda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizlərdən hər biriniz hər gün əzaları sayəsində sədəqə verə bilər. Hər “subhanəllah” demək sədəqədir, hər “əlhəmdulillah” demək sədəqədir, hər “lə ilahə illəllah” demək sədəqədir, hər “Allahu Əkbər” demək sədəqədir, yaxşı işlər görməyi əmr etmək sədəqədir, pis əməllərdən çəkəndirmək sədəqədir və duha çağında qılınan iki rükət namaz bütün bunları əvəz edir” (Səhih Muslim, 2/158).

² 225-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

³ 378-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

٢٠٠ - بَابُ الْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْاَوَّلِ

200-ci fəsil. Söyüşən iki nəfərin günahı birinci başlayanın üzərinə düşər

٤٢٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((الْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْاَوَّلِ، مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُومُ)).

(423) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Söyüşən iki adamın günahı – məzlum həddi aşmayınca – birinci başlayanın üzərinə düşər.”^{1,2}

٤٢٤ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((الْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا، فَعَلَى الْاَوَّلِ، حَتَّى يَعْتَدِيَ الْمَظْلُومُ)).

(424) Ənəs (ibn Malik) رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Söyüşən iki adamın günahı – məzlum həddi aşmayınca – birinci başlayanın üzərinə düşər.”³

٤٢٥ - وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((أَتَذَرُونَ مَا الْعَصَةُ؟)) قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: ((نَقْلُ الْحَدِيثِ مِنْ بَعْضِ النَّاسِ إِلَى بَعْضٍ، لِيُفْسِدُوا بَيْنَهُمْ)).

¹ Yəni bu söyüşməyin səbəbkarı olduğuna görə bunun günahı ona yazılar, yaxud o, daha çox günah qazanar. Və əgər söylənən adam artıq cavab qaytararsa, bunun günahı özünə yazılar, yaxud o söyməyə başlayan adamdan daha çox günah qazanar. İmam Əhmədin (Musnəd) və Buxarinin “əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində (427) İyad ibn Himardan rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdi: “Söyüşən iki nəfər, bir-birini təqsirləndirən və bir-birinə yalan söyləyən iki şeytandır” (Tohfətul-Əhvəzi).

² Bu hədisi Muslim (2587), Əbu Davud (4894), Tirmizi (1981) və Əhməd (2/235) rəvayət etmişdir.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

(425) Peyğəmbər ﷺ (səhabələrindən): “Bilirsinizmi böhtan nədir?” – deyə soruşdu. Onlar: “Allah və Onun rəsulu daha yaxşı bilir” – dedilər. Peyğəmbər ﷺ dedi: “İnsanlar arasında fəsad törətmək məqsədilə insanlardan bir qisminin sözünü digərlərinə çatdırmaqdır.”^{1”2}

٤٢٦- وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا، وَلَا يَنْبَغُ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ)).

(426) Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah ﷻ mənə vəhy etdi ki, bir-birinizə qarşı təvazökar olasınız və bir-birinizə təcavüz etməyəsınız.”^{3”4}

¹ Bunu edən adama xəbərçi, qeybətçi, dedi-qoduçu, sözgəzdirən, böhtançı, iftiraçı, fit-nəkar deyirlər. Beləsinə ərəbcə “nəmmam” və ya “qəttat” deyilir. Lakin İslam alimləri bu iki kəlmənin məna baxımından fərqli olduğunu söyləmişlər. Xəttabi demişdir: “Bir toplumun yanında oturub onların danışdıqlarına qulaq asan və eşitdiklərini orada-burada yayan kimsəyə nəmmam deyilir. Bir toplumun xəbəri olmadan kənardan onlara qulaq asan (casusluq edən) və onlardan eşitdiyini başqalarına çatdıran kimsəyə qəttat deyilir” (Umdətul-Qari, 6056-cı hədisin şərh). Bunların hər ikisi böyük günah hesab edilsə də, qəttatın günahı daha böyük və şəri daha çoxdur. Belələri barədə Yəhya ibn Əbu Kəsir əl-Yəməmi demişdir: “Sözgəzdirən adam bir saat ərzində sehrbazın bir ildə törətdiyi fəsad-dan artıq fəsad törədir” (Fəthul-Məcid, 1/278). Fəsildəki hədisə diqqət yetirsək, bizə aydın olar ki, nəmmamlıq etmək, son nəticədə çox vaxt söyüşməyə gətirib çıxardır.

² Bu hədisi də həmçinin, Yezib ibn Əbu Həbib, Sinan ibn Səddən, o da, Ənəs ibn Malikdən rəvayət etmişdir. Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Peyğəmbərin ﷺ bu sözündən aydın olur ki, söyüş yiyəsi olmaq istəməyən kəs təvazökar olmalı və başqasının qeybətini qırmaqla ona təcavüz etməməlidir. Lakin qeyd edək ki, günahkarın layiqli cəzasını vermək olar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Günahkarı cəzalandırmaq istəsəniz, sizə nə cəza verilibsə, siz də ona eynilə cəza verin. Əgər səbir etsəniz, bu, səbir edənlər üçün daha xeyirlidir”** (ən-Nəhl, 126).

⁴ Bu hədisi də, həmçinin Yezib ibn Əbu Həbib, Sinan ibn Səddən, o da, Ənəs ibn Malikdən rəvayət etmişdir. Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٢٠١ - بَابُ الْمُسْتَبَانَ يَتَهَاتَرَانِ وَيَتَكَاذِبَانِ

201-ci fəsil. Söyüşən iki nəfər, bir-birinə pis-pis sözlər deyən və bir-birinə yalan söyləyən iki şeytandır

٤٢٧- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّحِيرِ، عَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارٍ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الرَّجُلُ يَسُبُّنِي؟ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((الْمُسْتَبَانِ شَيْطَانَانِ يَتَهَاتَرَانِ وَيَتَكَاذِبَانِ)).

(427) İyad ibn Himar ؓ demişdir: “(Bir dəfə) mən (Peyğəmbərə ﷺ) dedim: “Ya Rəsulullah! Bir adam məni söyür, (mən də ona cavab qaytarıramsa, buna görə günah qazanarammı)?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Söyüşən iki nəfər bir-birinə pis-pis sözlər deyən və bir-birinə yalan söyləyən iki şeytandır.^{1’2}

٤٢٨ | ١- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ حَجَّاجٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّ تَوَاضَعُوا حَتَّى لَا يَبْغِيَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ، وَلَا يَفْخَرُ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ))، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلًا سَبَّنِي فِي مَالٍ هُمْ أَنْقُصُ مِنِّي، فَرَدَدْتُ عَلَيْهِ، هَلْ عَلَيَّ فِي ذَلِكَ جُنَاحٌ؟ قَالَ: ((الْمُسْتَبَانِ شَيْطَانَانِ يَتَهَاتَرَانِ وَيَتَكَاذِبَانِ)).

(428/1) İyad ibn Himar ؓ rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Allah mənə vəhy etdi ki, bir-birinizə qarşı təvazökar olun, bir-birinizə tə-

¹ Burada səhabə onu söyən adamın cavabını verməyin caiz olub-olmadığını öyrənmək istəyir. Peyğəmbər ﷺ də bunu ona qadağan edir. Çünki mömin kəs şeytana uymuş sarsaq adama baş qoşmamalı və onun səviyyəsinə enməməlidir. Uca Allah buyurur: “**Sən bağışlama yolunu tut, yaxşı iş görməyi əmr et və cahillərdən üz döndər**” (əl-Əraf, 199).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

cavüz etməyin və bir-birinizin yanında lovğalanmayın.¹” Mən dedim: “Ya Rəsulullah! De görüm, əgər bir nəfər məni məndən də çox nöqsanı olan bir toplum içində söysə, mən də ona cavab qaytarsam, buna görə günah qazanarammı?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Söyüşən iki nəfər bir-birinə pispis sözlər deyən və bir-birinə yalan söyləyən iki şeytandır.”²

۴۲۸ | ۲- قَالَ عِيَّاضٌ: وَكُنْتُ حَرْبًا لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَهْدَيْتُ إِلَيْهِ نَاقَةً، قَبْلَ أَنْ أُسْلِمَ، فَلَمْ يَقْبَلْهَا وَقَالَ: ((إِنِّي أَكْرَهُ زَبَدَ الْمُشْرِكِينَ)).

(428/2) İyad ibn Himar ؓ demişdir: “Mən Rəsulullahə ﷺ düşmən idim. İslam dinini qəbul etməmişdən əvvəl ona bir dişi dəvə hədiyyə vermək istədim, lakin o, bunu məndən qəbul etmədi və dedi: “Mən müşriklərdən hədiyyə götürməyi xoşlamıram.”^{3/4}

¹ Uca Allah buyurur: “**Həqiqətən, Allah lovğalıq edənləri və özünü öyənləri sevmir**” (ən-Nisa, 36).

² Bu hədisi Əhməd (4/162) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ Amir ibn Məlikə demişdir: “Mən müşrikdən hədiyyə götürmürəm” (Musnədul-Bəzzar, 138; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1727). Mubərəkfuri demişdir: “Əslində, müşriklərdən hədiyyə götürmək caiz deyildir. Lakin əgər onların hədiyyələrini götürmək hamı üçün və ya fərdi adamlar üçün məsləhətdirsə, bu hədiyyələri qəbul etmək olar. Allah daha yaxşı bilir” (Tohfətul-Əhvəzi, 1502-ci hədisin şərh).

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۲۰۲ - بَابُ سَبَابِ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ

202-ci fəsil. Müsəlmanı söymək fasiqlikdir

۴۲۹ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ زَكَرِيَّا، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ)).

(429) Səd ibn Malik رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Müsəlmanı söymək fasiqlikdir.”¹

۴۳۰ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا هِلَالُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَاحِشًا، وَلَا لَعَانًا، وَلَا سَبَابًا، كَانَ يَقُولُ عِنْدَ الْمَعْتَبَةِ: ((مَا لَهُ تَرِبَ جَبِينُهُ)).

(430) Ənəs رضي الله عنه demişdir:³ “Rəsulullah ﷺ nə ədəbsizlik edən,⁴ nə çox lənət oxuyan,⁵ nə də söyüş söyən (adam) olmuşdur. Birimizi tənbeh edərkən deyərdi: “Ona nə olub?! Alnı yerə sürtülsün.”⁶

¹ Burada “fasiqlik” deyildikdə, Allahın və Onun peyğəmbərinin ﷺ itaətindən çıxmaq nəzərdə tutulur. İslam alimlərinin yekdil fikrinə əsasən müsəlmanı haqsız yerə söymək haram, bunu edən adam isə fasiq, yəni günahkar sayılır. Getdikcə belə möminin imanı zəifləyir, mütiliyi azalır və o, tədricən dindən uzaqlaşır. Bir çox alimlər bu hədisi iman artır-bazalmasına dəlil göstərmişlər. Belə ki, dilini bu yaramaz xislətdən təmizləyən kimsənin imanı artır, onu buna vərmiş etdirən kimsənin isə, əksinə, imanı azalar. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, fasiqlik, günah baxımından asilikdən daha böyükdür. “əl-Hucurat” surəsinin 7-ci ayəsi buna dəlalət edir. Həmin ayədə Uca Allah buyurur: “Allah sizə imanı sevdirmiş, onu qəlbinizə gözəl göstərmiş, üstəlik, sizdə küfrə, fasiqliyə və asi olmağa qarşı nifrət oyatmışdır.” Ayədən aydın görünür ki, günahın dərəcəsi baxımından küfr etmək, fasiqlikdən, fasiqlik də asilikdən daha böyükdür.

² Bu hədisi Buxari (48), Muslim (116), Tirmizi (2111), Nəsai (4036), İbn Macə (69) və Əhməd (1/433) rəvayət etmişdir.

³ Bu hədisi Buxari (6031) və Əhməd (3/126; 144) rəvayət etmişdir.

⁴ 151-ci fəslin və bu fəsildəki hədislərin qeydlərinə bax.

⁵ 146-cı və 149-cu fəsillərdəki hədislərin qeydlərinə bax.

⁶ Bu söz həqiqi mənası qəsd edilməyən, dilucu deyilən qınaqlara aiddir. Buna bənzər rəvayətlərdə Peyğəmbərin ﷺ səhabəsinə: “Əlləri torpağa bulaşsın bunun! Ona nə olub,

٤٣١- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ زُبَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ)).

(431) Abdullah (ibn Məsud) رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Müsəlmanı söymək fasiqlıq, onunla vuruşmaq isə küfrdür.”¹2

٤٣٢- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْمَرَ، أَنَّ أَبَا الْأَسْوَدِ الدِّيلِيَّ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا ذَرٍّ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((لَا يَزِمِي رَجُلٌ رَجُلًا بِالْفُسُوقِ، وَلَا يَزِمِيهِ بِالْكُفْرِ، إِلَّا أَتَدَّتْ عَلَيْهِ، إِنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبَهُ كَذَلِكَ)).

(432) Əbu Zərr رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Adam başqa birisini fasiqlıkdə və ya küfrdə ittiham edərsə³ və ittiham edilən adam belə olmazsa, (bu ittiham) onun özünə qayıdır.”⁴5

niyə bizi tələsdirir?” (Şəmaiul-Nəbi, 166) yaxud “Anan vayına otursun” (Səhih əl-Buxari, 1632) və s. deməsi də, bu kimi həqiqi mənası qəsd edilməyərək deyilən sözlərə bənzəyir.

¹ Haqqı rəhbər tutan alimlərə görə nahaq yerə müsəlmanla vuruşan mömin kafir sayılır. Çünki küfrün neçə-neçə şöbələri vardır ki, bunlardan bir qismi müsəlmanı İslamdan çıxardır, digəri isə sadəcə ona günah qazandırır. Bu hədisdə deyilən küfr də ikinciyyə aiddir. Uca Allah Öz Kitabında onları mömin adlandırır: **“Əgər möminlərdən iki dəstə bir-biri ilə vuruşsa, onları barışdırın”** (əl-Hucurat, 9). Müsəlmanın qanını halal sayanlar isə müstəsna. Belələri haramı halal saydıqlarına görə kafir sayılırlar.

² Bu hədisi Buxari (48), Muslim (116), Tirmizi (2111), Nəsai (4036), İbn Macə (69) və Əhməd (1/433) rəvayət etmişdir.

³ Demək, kiməsə “fasiq” və ya “kafir” demək söyüş hesab edilir.

⁴ Yəni əgər bir adam başqa birisinə “sən fasiqsən” və ya “ey fasiq” desə və o, həqiqətən də, fasiq olmazsa, bunu deyən adamın özü fasiq sayılır. Habelə, adam başqa birisinə “sən kafirsən” və ya “ey kafir” desə və o, doğrudan da, kafir olmazsa, bunu deyən adamın özü kafir sayılır. Bu, dəlildir ki, bir kimsəni haqsız yerə fasiqlıkdə və ya küfrdə ittiham etmək böyük günahlardandır. Çünki Peyğəmbər ﷺ bunu deyən adamın özünü, həmin vəsflə vəsf olunacağı ilə təhdid etmişdir. Odur ki, adamın haqsız yerə öz mömin qardaşına “ey fasiq” və ya “filankəs fasiqdir”, habelə, “ey kafir” və ya “filankəs kafirdir” deməsi halal deyildir (Şərh Riyadus-Salihin, 1560-cı hədisin şərh).

⁵ Bu hədisi Buxari (6045) və Əhməd (5/181) rəvayət etmişdir.

۴۳۳- وَبِالسَّنَدِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ ادَّعَى لِعَبْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ فَقَدْ كَفَرَ، وَمَنْ ادَّعَى قَوْمًا لَيْسَ هُوَ مِنْهُمْ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ، وَمَنْ دَعَا رَجُلًا بِالْكَفْرِ، أَوْ قَالَ: عَدُوُّ اللَّهِ، وَلَيْسَ كَذَلِكَ إِلَّا حَارَتْ عَلَيْهِ)).

(433) Əbu Zərr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişdir: “Hər kim bilərəkdən¹ doğma atasının deyil, başqa birisinin oğlu olduğunu iddia edərsə, küfr etmiş olar.² Kim özünün heç bir qohumluq əlaqəsi olmadığı bir qəbiləyə mənsub olduğunu iddia edərsə,³ qoy Cəhənnəmdəki yerini tutsun.⁴ Kim də bir adama: “Ey kafir!” yaxud “Ey Allahın düşməni” deyərsə, əgər belə deyilsə, (bu ittiham) onun özünə qayıdır.”⁵

۴۳۴- حَدَّثَنَا عُمرُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنَا عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ قَالَ: سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ صُرْدٍ، رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَغَضِبَ أَخْذُهُمَا، فَاسْتَدَّ غَضَبُهُ حَتَّى انْتَفَحَ وَجْهُهُ وَتَغَيَّرَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا لَذَهَبَ عَنْهُ الَّذِي يَجِدُ))، فَانْطَلَقَ إِلَيْهِ الرَّجُلُ، فَأَخْبَرَهُ بِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ وَقَالَ: تَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَقَالَ: أَتَرَى بِي بَأْسًا، أَمْجُنُونُ أَنَا؟ أَذْهَبَ.

¹ Demək, bilmədən bunu edənlər üzürlü sayılırlar.

² Digər rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim müsəlman ola-ola, üstəlik, atalığının öz atası olmadığını bilə-bilə onun oğlu olduğunu iddia edərsə, Cənnət ona haram edilir” (Səhih Muslim, 115). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bunun Tövhid əhlinə heç bir aidiyyəti yoxdur. Yəni tövhid üzərində ölən kimsə əbədi olaraq Cəhənnəmdə qalmayacaq (411-ci hədisin qeydlərinə bax).

³ 39-cu və 40-cı fəsillərin qeydlərinə bax.

⁴ İmam Muslimin “Səhih”ində (217) Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim sahibi olmadığı bir şeyin özününkü olduğunu iddia etsə, o, bizdən deyildir və qoy o adam Oddan oturacağı yerə hazırlaşsın.” Bu ləfz, daha geniş mənaları və yalandan nə isə iddia edən hər bir kəsi əhatə edir (Həmçinin, 353-cü hədisin qeydlərindəki “bizdən deyildir” sözünün izahına bax).

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

(434) Peyğəmbərin ﷺ səhabələrindən olmuş Suleyman ibn Surad رضى الله عنه belə rəvayət etmişdir: “İki nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanında söyüşməyə başladı. Onlardan biri qəzəbləndi. Onun qəzəbi o qədər artdı ki, axırda o pörtdü və onun sifəti dəyişdi.¹ Peyğəmbər ﷺ dedi: “Mən elə bir kəlmə bilirəm ki, əgər o, bunu desə, qəzəb hissi ondan gedər!” Bir nəfər gedib Peyğəmbərin ﷺ dediyini ona bildirdi və: “Məlun şeytandan Allaha sığın!²– dedi.³ O isə, belə cavab verdi: “Yoxsa, mənə nə isə olduğunu güman edirsən?! Məgər, mən dəliyəm? Get (işinlə məşğul ol)!^{4”5}

¹ Adam qəzəbləndikdə özünü idarə edə bilmir, çox vaxt dili topuq vurur, əlləri və ayaqları əsir, gözləri az qalır hədəqəsindən çıxsın və başqa bu kimi artıq hərəkətlərə yol verir, sonra da elədiyinə peşman olur. Bəzi alimlər bu hissi vəsf edib demişlər: “Bu, əvvəli dəlilik, axırı isə peşmançılıq gətirən bir hisdir.” Həqiqətən də, adam qəzəbləndikdə sanki ağılı başından çıxır və nə danışdığını, nə etdiyini bilmir. Qəzəblənmək insanı pis işlər görməyə təhrik edir. Cəfər ibn Muhəmməd demişdir: “Qəzəblənmək hər bir şərin açarıdır.”

² İmam Əhmədin rəvayət etdiyi hədisdə deyilir ki, səhabə ona: “Əuzu billahi minəş-şeytanir-racim!” – deməyi tövsiyə etmişdir (əl-Musnəd, 6/394). Burada Peyğəmbər ﷺ bizə qəzəbləndiyimiz zaman nəfsimizi cilovlamağın yolunu öyrədir. Bundan başqa o, bizə qəzəbi soyutmağın başqa yollarını da öyrətmişdir. O, demişdir: “Qoy sizlərdən biri qəzəbləndiyi zaman sussun” (Musnəd İmam Əhməd, 1/239); digər hədisdə o, belə buyurmuşdur: “Qoy sizlərdən biri qəzəbləndiyi zaman otursun. Qəzəbi soyumasa, uzansın” (Səhih əl-Cami, 694); həmçinin, o, bizə gözəl dua öyrətmişdir:

((أَسْأَلُكَ كَلِمَةَ الْحَقِّ فِي الْغَضَبِ وَالرَّضَا))

“Əsəlukə kəlimətəl-həqqi fil-ğadabi və r-rida! (Allahım, həm qəzəbli olduğum, həm də razı qaldığım halda haqq söz deməyi Səndən diləyirəm!)”

³ Səhabənin bu hərəkəti, onların xeyirxah işlər görməyə nə qədər həris olduqlarını bir daha sübuta yetirir.

⁴ Burada qəzəblənmək o adama haqqı qəbul etməyə mane olmuşdur. Çünki o, belə halda şeytandan Allaha sığınmağın ancaq dəliyə aid edildiyini güman etmiş və qəzəblənməyin şeytandan olduğunu anlamamışdır.

⁵ Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində də (6048) rəvayət etmişdir.

۴۳۵- حَدَّثَنَا خَلَادُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ إِلَّا بَيْنَهُمَا مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ سِتْرٌ، فَإِذَا قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ كَلِمَةً هَجَرَ فَقَدْ حَرَقَ سِتْرَ اللَّهِ، وَإِذَا قَالَ أَحَدُهُمَا لِلْآخَرِ: أَنْتَ كَافِرٌ، فَقَدْ كَفَرَ أَحَدُهُمَا.

(435) Abdullah *ibn Məsud* رضي الله عنه demişdir: “Elə iki müsəlman yoxdur ki, onların arasında Allah ﷻ tərəfindən pərdə olmasın. Onlardan biri öz dostuna yaramaz söz söyləsə, Allahın pərdəsini yırtmış olar. Və əgər onlardan biri digərinə “sən kafirsən” – desə, ikisindən biri küfr etmiş olar.^{1’2}

¹ 432-ci və 433-cü hədislərin qeydlərinə bax.

² Bu hədisin isnadında keçən Yezid ibn Əbu Ziyad “zəif” ravi olduğundan, şeyx Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

۲۰۳ - بَابُ مَنْ لَمْ يُوَاجِهِ النَّاسَ بِكَلَامِهِ

203-cü fəsil. Adamın xətasını camaat arasında onun üzünə vurmayan kəs

۴۳۶ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: صَنَعَ النَّبِيُّ ﷺ شَيْئًا، فَرَخَّصَ فِيهِ، فَتَنَزَّ عَنْهُ قَوْمٌ، فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيُّ ﷺ فَخَطَبَ، فَحَمِدَ اللَّهَ، ثُمَّ قَالَ: ((مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَتَنَزَّهُونَ عَنِ الشَّيْءِ أَصْنَعُهُ؟ فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَعْلَمُهُمْ بِاللَّهِ، وَأَشَدُّهُمْ لَهُ حَشِيَّةً)).

(436) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir:¹ “Bir dəfə Peyğəmbər ﷺ bir iş gördü və bu işi görməyə rüsxət verdi.² Lakin bir dəstə adam bu işdən boyun qaçırdı.³ Bu xəbər Peyğəmbərə ﷺ yetişdikdə, qalxıb xütbə verdi, Allahı tərif etdikdən sonra dedi: “Bəzi adamlara⁴ nə olub ki, mən gördüyüm işdən boyun

¹ Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində də (6301 və 7301) rəvayət etmişdir.

² Rüsxət xüsusunda Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah Özünün rüsxət verdiyi işlərin yerinə yetirilməsini sevir” (Musnəd Əhməd, 2/108; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 1059).

³ Buna aşağıdakı hədisi misal çəkmək olar:

Peyğəmbər ﷺ hər bir ibadəti yerinə yetirdikdə, nə ifrata varar, nə də ki, etdiyi ibadətə laqeyd yanaşar, əksinə, orta yol tutardı. Bu xüsusda varid olmuş hədislərin birində Ənəs ibn Malik رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ demişdir: “Bir dəfə üç nəfər Peyğəmbərin ﷺ evinə gəlib onun əhli-əyalından Peyğəmbərin ﷺ ibadəti barəsində soruşdu. Bu haqda onlara xəbər verildikdə, onlar *etdikləri ibadətin* az olduğunu güman edib belə dedilər: “Yəni biz Peyğəmbər ﷺ kimi ola bilərikmi? Üstəlik, Allah onun bütün keçmiş və gələcək xətalarını bağışlamışdır.” Onlardan birisi dedi: “Mən bütün gecələri ibadət edəcəyəm, yatmayacağam.” O birisi dedi: “Mən il boyu oruc tutacağam, gündüzlər yemək yeməyəcəyəm.” Üçüncüsü dedi: “Mən qadınlara yaxın durmayacağam, heç vaxt evlənməyəcəyəm.” Peyğəmbər ﷺ bunu eşidəndən sonra onların yanına gəlib dedi: “Filan, filan sözləri sizmi demisiniz?! Vallahi ki, aranızda Allahdan ən çox qorxanınız mənəm. Bununla belə mən bəzən oruc tutur, bəzən də tutmuram, gecənin bir vaxtını namaz qılır, digərində isə dincəlirəm və nəhayət, mən qadınlarla evlənirəm. Belə olduğu halda mənim yolumdan çıxan kimsələr məndən deyillər” (Səhih əl-Buxari, 5063).

⁴ Diqqət edin! Burada Peyğəmbər ﷺ həmin adamların adlarını çəkmir. Bu da, adamın xətasını camaat arasında onun üzünə vurmamağa dəlalət edir.

qaçırırlar?!¹ Vallahi ki, aralarında Allahı ən yaxşı tanıyan və Ondan ən çox qorxan mənəm!²”

٤٣٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سَلْمِ الْعَلَوِيِّ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ قَلَّ مَا يُوَاجِهُهُ الرَّجُلُ بِشَيْءٍ يَكْرَهُهُ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ يَوْمًا رَجُلٌ، وَعَلَيْهِ أَثَرُ صُفْرَةٍ، فَلَمَّا قَامَ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: ((لَوْ غَبَّرَ، أَوْ نَزَعَ، هَذِهِ الصُّفْرَةَ)).

(437) Ənəs رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ xoşuna gəlməyən bir şeyi çox vaxt adamın üzünə deməzdi.³ Bir gün onun yanına bir adam gəldi. Onun paltarında sarı ləkə⁴ var idi. Adam qalxıb getdikdən sonra Peyğəmbər ﷺ (yanındakılara) dedi: “Nə olaydı bu ləkəni təmizləyəydi, yaxud (paltar) əynindən çıxaraydı!⁵”⁶

¹ Yəni niyə onlar mən verdiyim rüsxətə əməl etməyib özlərini əziyyətə salırlar.

² Bu söz hər bir halda və hər yerdə ancaq Peyğəmbərin ﷺ Sünnəsinə riayət etməyin vacibliyinə dəlalət edir. Peyğəmbər ﷺ xütbə verərkən deyərmiş: “Ən xeyirli söz, Allahın Kitabı və ən xeyirli yol Muhəmmədin yoludur” (Səhih Tərgib vət-Tərhib, 1059).

³ Rəsulullah ﷺ bir adamın yanlış söz danışdığını və ya səhv hərəkət etdiyini görəndə çox vaxt bu eyibi ümumi olaraq zikr edərdi. Məsələn, namaz əsnasında göyə baxanların əməlini pisləyib demişdir: “Namaz əsnasında göyə baxan adamlara nə olub ki, *belə edirlər*? Onlar ya buna son qoyacaqlar, ya da ki gözləri kor olacaq” (Səhih əl-Buxari, 750). Lakin qeyd edək ki, Rəsulullah ﷺ bəzən məsləhət bildikdə, adamın səhvini üzünə deyərdi. Əli ibn Əbu Talib رضي الله عنه rəvayət etmişdir ki, *bir dəfə* Peyğəmbər ﷺ bir qövmün yanına gəldi. Onların arasında zəfərandan düzəldilmiş ətirli ətirələnmiş bir kişi var idi. Peyğəmbər ﷺ onlara nəzər saldı. Sonra hamısına salam verib *ancaq* o kişidən üz döndərdi. Kişi dedi: “Nə üçün məndən üz döndərirsən?” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Sənin gözlərinin arasında köz vardır” (əl-Ədəbul-Mufrad, 1020).

⁴ Burada “sarı ləkə” deyildikdə, zəfərandan düzəldilmiş ətirin ləkəsi nəzərdə tutulur. Qeyd edək ki, bu, ancaq kişilərə qadağandır. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Ənəs رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ kişilərə zəfərandan ətir kimi istifadə etməyi qadağan etmişdir” (Səhih əl-Buxari, 5846). Bu hədisi açıqlayan başqa bir hədisdə Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Kişi ətri, iyisi çox olması və rəngi nəzərə çarpmaması ilə, qadın ətri isə rəngi nəzərə çarpması və qoxusunun az olması ilə seçilməlidir” (Bu hədisi Əbu Davud (2174), Nəsai (5117), Tirmizi (2788) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Muxtəsər əş-Şəmail” əsərində bu hədisin səhih olduğunu demişdir.)

⁵ Digər rəvayətdə Rəsulullah ﷺ: “Bəlkə ona deyəsiz, bu ləkəni təmizləsin?” – demişdir (Şəmailun-Nəbi, 346).

⁶ Bu hədisi Əbu Davud (2174), Nəsai (5117), Tirmizi (2788) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Səlm əl-Ələvi “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

٢٠٤ - بَابُ مَنْ قَالَ لِأَخَرٍ: ((يَا مُنَافِقُ!))، فِي تَأْوِيلِ تَأْوَلَهُ

204-cü fəsil. Dediyyənin mənasını yozaraq başqasına: "Ey münafiq" – deyən kəs¹

٤٣٨ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ قَالَ: حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: بَعَثَنِي النَّبِيُّ ﷺ وَالزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ، وَكِلَانًا فَارِسًا، فَقَالَ: ((انْطَلِقُوا حَتَّى تَبْلُغُوا رَوْضَةَ كَذَا وَكَذَا، وَهِيَ امْرَأَةٌ مَعَهَا كِتَابٌ مِنْ حَاطِبٍ إِلَى الْمُشْرِكِينَ، فَأَتُونِي بِهَا!))، فَوَافَيْنَاهَا تَسِيرُ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا حَيْثُ وَصَفَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ، فَقُلْنَا: الْكِتَابُ الَّذِي مَعَكَ؟ قَالَتْ: مَا مَعِيَ كِتَابٌ، فَبَحَثْنَاهَا وَبَعِيرَهَا، فَقَالَ صَاحِبِي: مَا أَرَى، فَقُلْتُ: مَا كَذَبَ النَّبِيُّ ﷺ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَجِدَنَّكَ أَوْ لَتُخْرِجَنَّهُ، فَأَهْوَتْ يَدَهَا إِلَى حُجْرَتِهَا وَعَلَيْهَا إِزَارٌ صُوفٌ، فَأَخْرَجَتْ، فَأَتَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ، فَقَالَ عُمَرُ: حَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنِينَ، دَعْنِي أَضْرِبَ عُنُقَهُ، وَقَالَ: ((مَا حَمَلَكَ؟)) فَقَالَ: مَا بِي إِلَّا أَنْ أَكُونَ مُؤْمِنًا بِاللَّهِ، وَأَرَدْتُ أَنْ يَكُونَ لِي عِنْدَ الْقَوْمِ يَدٌ، قَالَ: ((صَدَقَ يَا عُمَرُ، أَوْ لَيْسَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا، لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ: اْعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ وَجَبَتْ لَكُمْ الْجَنَّةُ!))، فَدَمَعَتْ عَيْنَا عُمَرَ وَقَالَ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ.

(438) Əbu Abdur-Rəhman əs-Suləmi deyir ki, mən Əli ibn Əbu Talib bin عليه السلام belə rəvayət etdiyini eşitmişəm: "(Bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ mənə və Zubeyr ibn Əvvama atlanıb *Məkkəyə* yollanmağı buyurdu və: "Filan bağçaya yetişənədək gedin. Həmin bağçada bir qadın görəcəksiniz. O qadında Hatibin müşriklərə yazdığı məktubu var.² Onu yanıma gətirin!" – dedi.³

¹ Yəni bir kimsənin etiqadda münafiq olduğunu qəsd etməyərək ona "ey münafiq" demək.

² Peyğəmbərin ﷺ bu sözü onun peyğəmbərlik möcüzələrindəndir.

³ Buxarinin "Səhih"-ində (4890) Əli ibn Əbu Talib عليه السلام demişdir: "Peyğəmbər ﷺ mənə, Zubeyrə və Miqdada dedi: "Rövdəti Xaxa (Mədinə ilə Məkkə arasında yerləşən bir yerə) gedin! Orada kəcavənin içində gedən, özü ilə məktub aparan bir qadına rast gələcəksiniz. Məktubu ondan götürün."

Biz Peyğəmbərin ﷺ vəsf etdiyi yerdə, həmin qadına dəvəsinin üstündə (kəcavənin¹ içində) gedərkən çatdıq və (ondan): “Apardığın məktub haradadır?” – deyə soruşduq. Qadın dedi: “Məndə məktub-zad yoxdur.” Biz həm onu, həm də onun dəvəsini axtardıq.² Zubeyr dedi: “Mən heç nə görmürəm.” Mən dedim: “Peyğəmbər ﷺ yalan danışmaz.³ Canım Əlində olan *Allaha* and olsun ki, ya səni soyunduracağam, ya da məktubu (öz xoşunla) çıxaracaqsan.” Qadın əlini əynindəki yun izarın⁴ qurşağına salıb məktubu çıxartdı.⁵ Biz (məktubu götürüb) Peyğəmbərin ﷺ yanına qayıtdıq. Ömər dedi: “Hatib Allaha, Onun rəsuluna ﷺ və möminlərə xəyanət etdi. Burax, onun boynunu vurum!”⁶ Peyğəmbər ﷺ dedi: “(Bu işi görməyə) səni vadar edən nədir, (ey Hatib)?”⁷ Hatib dedi: “Mən Allaha iman gətirmiş adamam. Lakin müşriklər (Məkkədə qalmış) yaxınlarıma dəyməsinlər deyə, belə

¹ Səfərə çıxan adam üçün minik heyvanlarının, adətən, dəvənin üstündə düzəldilən örtülü yer.

² Burada “onu axtardıq” deyildikdə, qadının zahiri – əli, ayaqqabısının içi və s. nəzərdə tutulur.

³ Rəsulullah ﷺ heç vaxt yalan danışmayıb. Abdullah ibn Məsud ؓ, Əbu Hureyrə ؓ və digərləri Rəsulullahdan ﷺ hədis rəvayət edərkən bəzən deyirdilər: “Doğru danışan və doğruluğu təsdiq edilmiş Rəsulullah ﷺ bizə belə rəvayət etmişdir.” Həmçinin, Rum imperatoru Herakl, Əbu Sufyandan: “*Peyğəmbərlik iddia edən bu adam* söylədiklərini deməzdən, *bu dinə dəvət etməzdən* əvvəl heç onu yalan danışmaqda ittiham etmişdinizmi?” – deyə soruşduqda, Əbu Sufyan ona: “Xeyr!” – deyə cavab vermişdir” (Səhih əl-Buxari, 7).

⁴ İzar: qurşaqdan aşağı bədən əzalarını örtmək üçün belə bağlanan parça; fitə.

⁵ Bu məktubda Hatib ibn Əbu Bəltəə ؓ Məkkə müşriklərindən olan bir dəstəyə Peyğəmbərin ﷺ onlara qarşı hazırladığı işlər barədə xəbər vermişdir. Onun bu əməli zahirən münafıqların əməlinə bənzəmiş olsa da, əsl məqsədi xəyanət etmək olmamışdır.

⁶ Burada Ömər ibn Xattab ؓ onun zahirinə hökm verir, onu Allaha, Onun rəsuluna ﷺ və möminlərə xəyanət etməkdə ittiham edir, dolayısıyla onun münafiq olduğunu bildirir və buna əsasən dərhal ona cəza tətbiq etmək istəyir. Bu da, Ömər ibn Xattabın ﷺ Allaha və Onun rəsuluna ﷺ nə dərəcədə sadıq olduğunu bir daha sübuta yetirir.

⁷ Rəsulullah ﷺ Hatibin ﷺ mömin olduğunu bilir deyə, dərhal qərar çıxarmağa tələsmir. Beləliklə də, o, İslam ümmətinə gələcək işlərində belə hallarda dərhal qərar çıxarmamağı, məsələni əməlli-başlı araşdırıb dəqiqləşdirdikdən sonra hökm verməyi öyrədir.

etdim.”¹ Peyğəmbər ﷺ dedi: “O, doğru deyir, ey Ömər! Məgər o, Bədrdə iştirak etməyibmi?! Məlumun olsun ki, qüdrətli və əzəmətli Allah Bədrdə döyüşənlərə baxıb demişdir: **“İstədiyinizi edin! Artıq Cənnətə girmək sizə vacib edildi.”**² Ömər in gözləri yaşla doldu və o: “Allah və Onun rəsulu ﷺ daha yaxşı bilir!”³ – dedi.”⁴

¹ Buxarinin “Səhih”ində (4890) rəvayət edilir ki, Hatib demişdir: “Məni (qınamağa) tələsmə, ya Rəsulullah! Mən qureyşdən idim, lakin onların nəslindən deyildim. Səninlə birlikdə *hicrət etmiş* mühacirlərin qohum-əqrəbası onların Məkkədəki ailələrini və mallarını himayə edir. Onların arasında mənim qohumlarım yoxdur deyə, mən onları qorumaq üçün belə etmək istəyirdim. Mən bunu kafir olmaq və ya dindən dönmək məqsədilə etməmişəm.”

² Bu, dəlildir ki, Allah yolunda aparılan ilk döyüşdə vuruşanlar fəzilət baxımından, sonrakı döyüşlərdə iştirak edənlərdən üstündür. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Sizlərdən Məkkənin fəthindən əvvəl malını xərcləyib Allah yolunda vuruşanlar başqaları ilə eyni deyillər. Onların dərəcəsi mallarını fəthdən sonra xərcləyib vuruşanlardan daha üstündür. Lakin Allah onların hamısına ən gözəl olanı vəd etmişdir”** (əl-Hədid, 10).

³ Bu cavab Ömər ibn Xəttabın ﷺ nə dərəcədə itaətkar olduğuna dəlalət edir.

⁴ Bu hədisi Buxari (4890) rəvayət etmişdir. Həmin hədisin sonunda deyilir ki, Hatibin barəsində bu ayə nazil oldu: **“Ey iman gətirənlər! Mənim düşmənim də, öz düşməninizi də özünüzdə dost tutmayın!”** (əl-Mumtəhənə, 1).

۲۰۵ – بَابُ مَنْ قَالَ لِأَخِيهِ: ((يَا كَافِرٌ))

205-ci fəsil. (Din) qardaşına: “Ey kafir” – deyən kəs

۴۳۹ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((أَيُّمَا رَجُلٍ قَالَ لِأَخِيهِ: كَافِرٌ، فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدَهُمَا)).

(439) Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki,¹ Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Hər kim (din) qardaşına: “(Ey) kafir” – deyərsə, ikisindən biri həmin günahla geri dönər.²”

¹ Bu hədisi Buxari (6104), Muslim (111) və Əhməd (2/18) rəvayət etmişdir.

² Alimlər bu hədisin mənasında ixtilaf etmişlər. Belə ki, haqq əhlinin etiqadına görə, adam öldürmək, zina etmək və başqa bu kimi böyük günahlar işlətməmiş müsəlman kafir sayılır. Qardaşına “kafir” deyən kimsə də habelə. Elə bu səbəbdən də, alimlər hədisin izahına dair müxtəlif rəylər söyləmişlər. Bunlar aşağıdakılardır:

Birincisi: Bu, mömin adamın kafir olduğuna etiqad edən kimsəyə aiddir. Beləsi kafir sayılır, yəni dediyi söz onun özünə aid edilir.

İkincisi: Din qardaşına ünvanladığı ittiham və bunun günahı onun özünə qayıdır (Qeyd edək ki, bu ən doğru rəy sayılır).

Üçüncüsü: Bu, möminləri kafir sayan xəvariclərə aiddir... Bu isə zəif rəydir. Belə ki, əksər alimlərin və tədqiqatçıların fikrincə xəvariclər də, digər bidətçilər kimi kafir sayılmırlar.

Dördüncüsü: Bu, söz sahibini tədricən aparıb küfrə çıxarır...

Beşincisi: Burada küfrün özü yox, ancaq hökmü söz sahibinə qayıdır. Yəni qardaşına kafir deyən şəxs sanki özünü təkfir etmiş olur... (Nəvəvi).

İbn Useymin demişdir: “Müsəlmanın kafir və ya fasiq olduğuna hökm verməzdən əvvəl iki məsələyə diqqət yetirmək vacibdir:

a) Həmin şəxsin etdiyi əməlin küfr və ya günah olduğuna dair Quranda və ya hədisdə dəlil-sübut tapılmalı;

b) Müəyyən bir adamın kafir və ya fasiq olduğuna hökm vermək üçün buna dair qoyulmuş şərtlər bir araya gətirilməli (və maneələr aradan qalxmalıdır).

Həmin şərtlərdən ən mühüm sayılanı isə adamın bilərəkdən haqqı inkar edərək günah işlətməsidir. Uca Allah buyurur: **“Hər kəs özünə doğru yol bəlli olduqdan sonra**

٤٤٠- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، أَنَّ نَافِعًا حَدَّثَهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِذَا قَالَ لِلْآخِرِ: كَافِرٌ، فَقَدْ كَفَرَ أَحَدُهُمَا، إِنْ كَانَ الَّذِي قَالَ لَهُ كَافِرًا فَقَدْ صَدَقَ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ كَمَا قَالَ لَهُ فَقَدْ بَاءَ الَّذِي قَالَ لَهُ بِالْكَفْرِ)).

(440) Abdullah ibn Ömər رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “(Bir adam) başqasına “kafir” deyərsə, ikisindən biri küfr etmiş olar. Əgər qəsd etdiyi adam kafirdirsə, demək, (bunu deyən adam) doğru söy-

Peyğəmbərə qarşı çıxsa və möminlərin yolundan başqa bir yolla getsə, onu üz tutduğu yola yönəldər və Cəhənnəmdə yandırar. Ora nə pis dönüş yeridir” (ən-Nisa, 115). O həmçinin, buyurur: “Allah bir qövmü doğru yola yönəltdikdən sonra uzaqlaşmaları zəruri olan şeylərdən onları xəbərdar etməyincə, onları həmin yoldan azdırmaz. Həqiqətən, Allah hər şeyi bilir. Həqiqətən, göylərin və yerin mülkü Allaha məxsusdur. O həm dirildir, həm də öldürür. Sizin Allahdan başqa nə bir himayədarınız, nə də bir köməkçiniz vardır” (ət-Tovbə, 115-116). Elə buna görə də alimlər demişlər ki: “İslamı yenidən qəbul etmiş şəxs vacib əməllərdən birini inkar etsə belə, haqq ona aydın olmayınca, onu kafir saymaq olmaz.

Habelə, küfr və fasiqlik edən adam bunu öz iradəsi ilə deyil, məcburiyyət qarşısında edərsə, deyək ki, təzyiq altında qəlbi ilə etiqad etmədiyi bir şeyi dilinə gətirərsə, kafir sayılmaz. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Qəlbi imanla sabit qaldığı halda haqqı danmağa məcbur edilən kəslər istisna olmaqla, kim iman gətirdikdən sonra Allahı inkar etsə və qəlbini küfrə açsa, Allahın qəzəbinə düşər olar. Onlar üçün böyük bir əzab vardır**” (ən-Nəhl, 106). Və ya çox sevindiyyindən yaxud kədərləndiyindən yaxud da qorxduğundan nə danışdığını bilmədən küfr etsə, yenə kafir sayılmaz. Buna İmam Muslimin “Səhih” əsərində Ənəs ibn Malikdən رəvayət etdiyi hədisi dəlil göstərmək olar. Həmin hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Allahın, bəndəsi Ona tövbə edərkən onun tövbəsinə sevinməsi, sizlərdən səhrada dəvəsini tapmış kimsənin sevincindən daha artıqdır. O kimsə ki dəvəsinə minib səhraya çıxdıqdan sonra dəvəsi ondan qaçmış, yeməyi və suyu da onun üstündə getmişdir. Bundan sonra həmin adam dəvəsindən əlini üzmüş və nəhayət, dəvəsini tapacağına ümidi qalmadığı halda gəlib bir ağacın kölgəsində uzanıb yatmışdır. O, bu vəziyyətdə ikən birdən dəvəsini öz yanında görmüş və dərhal onun ovsarından tutub sevincindən: “Allahım, Sən mənim qulumsan, mən də Sənin rəbbinəm!” – demişdir. Çox sevindiyyindən belə bir xətəyə yol vermişdir” (“Məcmu Fətavə və Rəsail”, 3/255-257).

ləmişdir. Yox əgər onun dediyi kimi deyilsə, onda ona dediyi küfr sözü özünə qayıdır.^{1”2}

¹ Hər iki hədis dəlildir ki, fərdi olaraq kiməsə kafir deməkdə son dərəcə ehtiyatlı olmaq gərəkdir. Adama yalnız o halda kafir demək olar ki, onun kafir sayılmasına dair şəriətin qoyduğu şərtlərin hamısı onda öz əksini tapsın, üstəlik, onun kafir sayılmasına əngəl olan maneələrin hamısı aradan qalxsın.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٢٠٦ - بَابُ شِمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ

206-cı fəsil. Düşmənlərin sevinməsi¹

٤٤١ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سُمَيٍّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَتَعَوَّذُ مِنْ سُوءِ الْقَضَاءِ، وَشِمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ.

(441) Əbu Hureyrə ﷺ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ acınacaqlı aqibətdən və düşmənlərin sevinməsindən² Allaha sığınardı.^{3”4}

¹ Burada din düşmənlərinin müsəlmanın başına gəlmiş müsibətə görə sevinmələri nəzərdə tutulur.

² Diqqət edin! İmam Buxari bu fəsili, “(Din) qardaşına: “Ey kafir” – deyən kəs” adlı fəsildən sonra varid etmişdir. Ola bilsin ki, burada o, belə sözlərlə din düşmənlərini sevinməyi qəsd edir. Yəni mömin öz din qardaşına “ey kafir” yaxud “ey münafiq”, “ey Allahın düşməni” və s. təhqiramiz sözlər deməklə düşmənləri sevinməlidir. Daha doğrusunu Allah bilir!

³ Yəni dua edib deyərdi:

((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ سُوءِ الْقَضَاءِ، وَشِمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ))

“Allahummə, inni əuzu bikə min suil-qadai və şəmatət-il-ə'da (Allahım, acınacaqlı aqibətdən və düşmənlərin sevinməsindən Sənə sığınırım!)” Başqa bir hədisdə Peyğəmbərin ﷺ, həmçinin, dözülməz bəladan və bədbəxt olmaqdan da Allaha sığındığı xəbər verilmişdir (669-cu hədisə bax).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۲۰۷ - بَابُ السَّرْفِ فِي الْمَالِ

207-ci fəsil. Malı israf etmək¹

۴۴۲ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ سُهِيلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ اللَّهَ يَرْضَى لَكُمْ ثَلَاثًا، وَيَسْخَطُ لَكُمْ ثَلَاثًا، يَرْضَى لَكُمْ: أَنْ تَعْبُدُوهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَأَنْ تَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا، وَأَنْ تَنَاصَحُوا مَنْ وَلَّاهُ اللَّهُ أَمْرَكُمْ، وَيَكْرَهُ لَكُمْ: قِيلَ وَقَالَ، وَكَثْرَةُ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةُ الْمَالِ)).

(442) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Allah sizin üç əməlinizdən razı qalır, üç² əməlinizə isə qəzəbi tutur:³ sizin yalnız Ona ibadət edib, heç nəyi Ona şərik qoşmamağınızdan,⁴ hamılıqla

¹ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Qohum-əqrəbaya da, yoxsula da, müsafirə də haqqını ver. Lakin *malını* lazım olmayan yerə sərf etmə. Həqiqətən, israfçılar şeytanların qardaşlarıdır. Şeytan isə Rəbbinə qarşı nankordur” (əl-İsra, 26-27).

² Burada “üç” deyildikdə, Allahın razı qaldığı və qəzəbi tutduğu əməllərin təkcə bu üçündən ibarət olduğu nəzərdə tutulmur. Sadəcə olaraq bu üçü bu qəbildən olan əməlləri özündə cəm edir.

³ Allahın razı qalması və qəzəblənməsi, Onun fəli sifətlərindəndir. Bu sifət neçə-neçə hədislərdə varid olmuşdur. Həmin hədislərdən birində rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ dua edib deyərmiş: “Allahım, Sənin qəzəbindən razılığına, cəzandan əfvinə sığınırım!” (Səhih Əbu Davud, 1282). Hər bir mömin Allahın ad və sifətlərini olduğu kimi qəbul etməlidir. Yəni Quran və “səhih” hədislərdə varid olmuş ad və sifətlərdən heç birini inkar etməməli, habelə, bunları başqa mənaya yozmamalı, eləcə də, bunları təhrif etməməli və bir də bu ad və sifətlərdən heç birini kiməsə yaxud nəyəsə bənzətməməlidir.

⁴ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Allaha ibadət edin və heç bir şeyi Ona şərik qoşmayın!” (ən-Nisa, 36). Bu fəsildəki hədisdən aydın olur ki, Allah, Ona şərik qoşan kimsədən razı qalmır. Belələrinin əməlləri puç olacaq və heç kəs, hətta şəfaət edənlər belə onlara yardım edə bilməyəcəklər. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Göylərdə neçə-neçə mələklər vardır ki, onların şəfaəti Allahın istədiyi və Özünün razı qaldığı kimsələrdən başqa, heç kəsə heç bir fayda verməz” (ən-Nəcm, 26). Bu xüsusda varid olmuş hədisdə rəvayət edilir ki, Əbu Hureyrə رضي الله عنه (Peyğəmbərdən ﷺ): “Ya Rəsulullah! Qiyamət günü sənin şəfaətin sayəsində ən böyük səadətə çatan adam kim olacaq?” – deyə soruşmuş, Pey-

Allahın ipindən möhkəm yapışmağınızdan¹ və Allahın sizə nəşib etdiyi ixtiyar sahiblərinə nəsihət verməyinizdən razı qalır.² Dedi-qodu yaymağınızda,¹ çox sual verməyinizə² və malı israf etməyinizə isə qəzəbi tutur.”³

ğəmbər ﷺ də ona belə buyurmuşdur: “Ey Əbu Hureyrə! Mən sənə hədis öyrənməyə olan hərisliyini görüb düşündüm ki, səndən əvvəl heç kəs bu hədis barəsində məndən soruşmayacaq. Qiyamət günü mənim şəfaətim sayəsində ən böyük səadətə çatanlar, səmimi-qəlblə “La ilahə illəllah” – deyən kimsələr olacaq (Səhih əl-Buxari, 99); digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Hər peyğəmbərin qəbul edilmiş bir duası olmuşdur. Onların hər biri *artıq* öz *duasından* istifadə etmişdir. Mən isə öz duamı Qiyamət günü ümmətimə şəfaət etmək üçün saxlamışam. Ümmətimdən Allaha şərik qoşmadığı halda ölən kimsələr inşaAllah bu şəfaətə nail olacaqlar” (Səhih Muslim, 491).

¹ Quranda belə buyurulur: **“Hamılıqla Allahın ipindən möhkəm yapışın və parçalanmayın!”** (Ali-İmran, 103). Uca Allah bu ayədə müsəlmanlara İslam dinindən möhkəm yapışmağı buyurur. Çünki Allahın dinindən savayı nə varsa, hamısı batil hesab olunur. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Həqiqətən, Allah yanında qəbul olunan din, İslamdır!”** (Ali-İmran, 19); digər ayədə O, buyurur: **“İslamdan başqa bir din axtaran şəxsdən, o din heç vaxt qəbul olunmaz və o, axirətdə ziyana uğrayanlardan olar”** (Ali-İmran, 85).

² Hədislərin birində rəvayət edilir ki, (bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ: “Din nəsihətdir!” – deyərək buyurdu. Səhabələr: “Kimin üçün?” – deyərək soruşdular. O buyurdu: “Allah üçün, Onun Kitabı üçün, Onun Rəsulu üçün, habelə, müsəlmanların rəhbərləri və bütün müsəlmanlar üçün” (Səhih Muslim, 55). İbn Həcər bu hədisi izah edərkən demişdir: “Burada “müsəlmanların rəhbərləri üçün nəsihət” deyildikdə, idarəçilikdə onlara dəstək vermək, bixəbər olduqları məsələlərdən onları agah etmək, səhvlərini gördükdə onlara yaltaqlanmamaq, əksinə, bu səhvi hikmətlə onlara başa salmaq, onların *şəriətə müvafiq olan* bir sözünü iki eləməmək, onları camaata sevdirmək və gözəl tərzdə onları zülm etməkdən çəkindirmək qəsd edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, rəhbərlər deyildikdə bura alimlər də aid edilir və onlara nəsihət etmək deyildikdə elmlərinə ehtiram göstərmək, onların yaxşı əməlləri barədə danışmaq və barələrində yaxşı zənn etmək nəzərdə tutulur (Fəthul əl-Bari, 1/89). Əbu Muhəmməd əl-Bərbəhari demişdir: “Bir adamın ixtiyar sahiblərinə bəddua etdiyini görsən, bil ki, o, nəfsinin istəklərinə uymuş kimsələrdəndir. Habelə, bir kimsənin Allahdan ixtiyar sahiblərinin islah olunmasını dilədiyini görsən, bil ki, o, Sünnə əhlindəndir inşaAllah.” Həmçinin, rəvayət edilir ki, Fudeyl ibn İyad demişdir: “Bilsəydim ki, mənim bir duam qəbul olacaq, onu ixtiyar sahibinin islah olunmasına yönəldərdim” (Şərhus-Sünnə, 116). Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Üç xislət vardır ki, bunları özündə cəm edən möminin qəlbə əsla dönük çıxmaz: əməli səmimi-qəlbədən Allah üçün etmək, müsəlmanların rəhbərlə-

۴۴۳- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ الْمَلَائِكِيِّ، عَنِ الْمِنْهَالِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾، قَالَ: فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ، وَلَا تَقْتِيرٍ.

(443) İbn Abbas رضي الله عنه izzət və cəlal sahibi Allahın “Nə xərcləsəniz, Allah onun əvəzini verər. O, ruzi verənlərin ən yaxşısıdır!”⁴ ayəsini (“nə xərcləsəniz” sözünü) izah edib demişdir: “İsrafçılıq və xəsislik etmədən (xərcləsəniz).”^{5”6}

rinə nəsihət etmək və müsəlman camaatdan ayrılmaq” (Musnəd İmam Əhməd, 5/183; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 404); başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim öz rəhbərinin xoşagəlməz bir hərəkətini görsə, qoy buna səbir etsin. Çünki kim *müsəlman* camaatından bircə qarış kənara çıxıb ölərsə, cahilliyyət dövründə olduğu kimi ölmüş olar” (Səhih əl-Buxari, 7054); digər hədisdə o, demişdir: “Allahdan qorxun, beş vaxt namazlarınızı qılın, ramazan ayının orucunu tutun, malınızın zəkatını verin və (müsəlman) rəhbərinizə itaət edin, beləliklə də, Rəbbinizin Cənnətinə daxil olarsınız” (Sunən ət-Tirmizi, 2/516; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 867).

¹ 322-ci və 425-ci hədislərin qeydlərinə bax.

² 16-cı hədisin qeydlərinə bax.

³ Bu hədisi Muslim (5/130) və Əhməd (2/327, 360 və 367) rəvayət etmişdir.

⁴ “Səba” surəsi, 39.

⁵ Bu, möminə xas olan xislətlərdəndir. Uca Allah Quranda möminləri vəsf edərkən belə buyurur: “**Onlar mallarını xərcledikdə nə israfçılıq, nə də xəsislik edər, bunların arasında orta bir yol tutarlar**” (əl-Furqan, 67)

⁶ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٢٠٨ - بَابُ الْمُبَذِّرِينَ

208-ci fəsil. İsfəfçilər

٤٤٤ - حَدَّثَنَا قَيْصَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ أَبِي الْعَبِيدِينَ قَالَ: سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ عَنِ الْمُبَذِّرِينَ، قَالَ: الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي غَيْرِ حَقٍّ.

(444) Əbul-Übeydeyn¹ demişdir: “Mən Abdullaha² israfçılar barədə soruşdum. O, dedi: “*Bunlar malını haqsız yerə³ xərcləyənlərdir.*”⁴

٤٤٥ - حَدَّثَنَا عَارِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: ﴿الْمُبَذِّرِينَ﴾، قَالَ: الْمُبَذِّرِينَ فِي غَيْرِ حَقٍّ.

(445) İbn Abbas رضي الله عنه: “**İsfəfçilər**”⁵ kəlməsini izah edib demişdir: “*Yəni malını haqsız yerə xərcləyənlər.*”⁶

¹ Əbul-Übeydeyn tabiindir – Abdullah ibn Məsudun رضي الله عنه tələbələrindəndir.

² Bu, Peyğəmbərin ﷺ məşhur səhabəsi Abdullah ibn Məsuddur رضي الله عنه.

³ Burada “haqsız yerə” deyildikdə, malını haram işlərə yaxud əbəs, heç bir ehtiyac olmadan, səmərəsiz və mənasız yerə sərf etmək qəsd edilir. Haqqı nəhaqdan ayırd edən meyar isə İslam şəriətidir – başqa cür desək, Quran və Sünnədir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ “əl-İsra” surəsi, 27.

⁶ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

۲۰۹ - بَابُ إِصْلَاحِ الْمَنَازِلِ

209-cu fəsil. Mənzilləri sahmana salmaq¹

۴۴۶ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَجَلَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ عُمَرُ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، أَصْلَحُوا عَلَيْكُمْ مَثَاوِيَكُمْ، وَأَخِيضُوا هَذِهِ الْجَنَّتَانَ قَبْلَ أَنْ تُخَيَّفَكُمُ، فَإِنَّهُ لَنْ يَبْدُوَ لَكُمْ مُسْلِمُوهَا، وَإِنَّا وَاللَّهِ مَا سَأَلَمْنَاكُمْ مِنْهُ عَادِيْنَاكُمْ.

(446) Ömər رضي الله عنه minbərdə (xütbə verərkən) deyərdi:² “Ey insanlar, evlərinizi³ sahmana salın! Cinlər sizi qorxutmazdan əvvəl siz onları qorxudun.⁴ Onlardan müsəlman olanlar sizin qarşınıza çıxmazlar. Vallahi ki, biz onlarla düşmənçilik etdiyimiz gündən bəri onlarla aranı düzəltməmişik.”

¹ Sahmana salmaq: yəni hər şeyi öz yerində düzgün yerləşdirmək.

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demiş və bu hədisin son cümləsinin Peyğəmbərin ﷺ sözü olduğunu qeyd etmişdir. Əbu Hureyrənin رضي الله عنه rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Biz ilanlarla düşmənçilik etdiyimiz gündən bəri onlarla aranı düzəltməmişik. (Bu ilanlardan) çəkinib onları öldürməyən kimsə bizdən deyildir” (Sunən Əbu Davud, 5248; Musnəd Əhməd, 2/432; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2983).

³ Hər bir müsəlman yaşadığı evin qədrini bilməli, onu viran qoymamalı və bu böyük nemətə görə Rəbbinə daim şükürlər etməlidir. Peyğəmbər ﷺ hər gecə yatağına girdiyi zaman dua edib deyərdi:

((الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا، وَكَفَانَا، وَأَوَانَا، فَكَمْ مِنْ لَوْ كَافِيَ لَهٗ وَلَا مُؤْوِيَّ))

“Əlhəmdulilləhil-ləzi ət'amənə və səqanə və kəfanə və əvanə, fəkəm mimmən lə kafi-yə ləhu və lə muviyə! (Bizi yedirdən, içirdən, qoruyan və bizə sığınacaq verən Allaha həmd olsun! Neçə-neçə insanlar vardır ki, onların nə bir qoruyanı, nə də bir sığınacaq verəni vardır!)” (Səhih Muslim, 2715).

⁴ Burada “cinlər” deyildikdə, evə gələn ilanlar nəzərdə tutulur. Bununla Ömər ibn Xattab رضي الله عنه insanlara ev ilanlarından qorxmamağı, əksinə, lazım gəldiyi təqdirdə onları öldürməyi tövsiyə edir. Buna dair varid olmuş hədisdə İbn Ömər رضي الله عنه rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ minbərdə xütbə verərkən belə byurmuşdur: “İlanları öldürün! Belində iki zolağı olan ilanları, habelə, quyruğukəsik ilanları öldürün! Çünki bu ikisi adamın gözləri-

ni kor edir və hamilə qadının bətnindəki uşağı salır.” Abdullah ibn Ömər (rəvayətinə davam edib) dedi: “Mən öldürmək üçün bir ilanın dalınca düşdüyüm zaman Əbu Lubabə məni səsləyib dedi: “Onu öldürmə!” Dedim: “Axı Peyğəmbər ﷺ ilanları öldürməyi əmr etmişdir?!” Əbu Lubabə dedi: “Lakin bu əmrindən sonra o, ev ilanlarını öldürməyi qadağan etmişdir” (Səhih əl-Buxari, 3297-3298). Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Mədinədə İslamı qəbul etmiş bir dəstə cin vardır. Kim bu ev ilanlarından birini görsə, qoy üç kərə (üç gün) ona möhlət versin. Və əgər bundan sonra yenə onun gözüne görünərsə, onu öldürsün. Çünki o, şeytandır” (Səhih, Muslim, 2236; SunənƏbu Davud, 5258). Abdul-Muhsin Abbad demişdir: “Yəni adam evə gələn ilana dəyməməli, üç gün ərzində üç kərə – hər gün bir kərə və ya bir gün ərzində üç kərə: “Çıxıb getməsən, səni öldürəcəm” – deməli, nəhayət, üç gün tamam olduqdan sonra yenə onun gözüne görünərsə, onu öldürməlidir (Şərh Sunən Əbu Davud).

٢١٠ - بَابُ التَّفَقُّعِ فِي الْبِنَاءِ

210-cu fəsil. Binaya xərclənən vəsait

٤٤٧ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرَّبٍ، عَنْ حَبَّابٍ قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ فِي كُلِّ شَيْءٍ، إِلَّا الْبِنَاءَ.

(447) Xəbbab¹ رحمته الله demişdir: “İnsan binaya xərclədiyindən² başqa, hər bir şeydə savab qazanır.”³

¹ Əbu Yəhya Xəbbab ibn Ərat ibn Cəndələ ət-Təmini رحمته الله İslamı ilk əvvəl qəbul etmiş məşhur səhabələrdəndir.

² Səhabənin sözündən aydın olur ki, adam binaya qoyduğu xərcə görə savab qazanmır. Bəs günah necə, qazanırmı? Bu sualın cavabı belədir ki, əgər adam bunu özünü göstərmək və təkəbbürlük etmək məqsədilə edərsə, habelə, lüzumsuz yerə onu hündür edərsə və ya içində istifadə etməyəcəyi artıq otaqlar tikərsə, əlbəttə ki, həm niyyətinə, həm də israfə yol verdiyinə görə günah qazanar (116-cı hədisin qeydlərinə bax). Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əgər adam özünün və ailəsinin rahatlığı üçün ev tikər və onu bina edərkən israfə yol verməzsə, savab qazanar. Həmçinin, adam Allahın rızasını qazanmaq məqsədilə ehtiyacı olan insanlar üçün – yetimlər, dul qadınlar, kimsəsiz qocalar, məcburi köçkünlər və s. üçün tikdiyi hər tikiliyə görə savab qazanır. Allah yolunda məscid tikmək də buna aiddir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim Allahın Üzünü diləyərək, bir məscid tiksə, Allah onun üçün Cənnətdə buna bənzər (bir ev) tikər” (Səhih əl-Buxari, 450).

³ Bu əsəri Buxari (5672), Təbərani (Mocəmul-Kəbir, 4/70/3633) və Əbu Nueym (Hilyə, 1/146) rəvayət etmişdir. Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (2831) demişdir: “Bu əsər “movquf” isnadla, yəni yalnız Xəbbaba رحمته الله istinad edilərək rəvayət edilsə də, mən bunun “mərfu” hökmündə, yəni Peyğəmbərin ﷺ sözü olduğunu düşünürəm. Təbəraninin “Mocəmul-Kəbir” əsərində (4/73/3641) rəvayət etdiyi hədisdə Xəbbab رحمته الله demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Adam xərclədiyi hər bir şeyə görə savab qazanır. Yalnız binaya qoyduğu vəsaitdən başqa” (Səhih əl-Cami, 4566).

٢١١ - بَابُ عَمَلِ الرَّجُلِ مَعَ عُمَالِهِ

211-ci fəsil. Adamın öz işçiləri ilə birgə işləməsi¹

٤٤٨ - حَدَّثَنَا أَبُو حَفْصٍ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ وَهْبٍ الطَّائِفِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا غُطَيْفُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ، أَنَّ نَافِعَ بْنَ عَاصِمٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرِو قَالَ لِابْنِ أَخِي لَهُ خَرَجَ مِنَ الْوَهْطِ: أَيْعْمَلُ عُمَالُكَ؟ قَالَ: لَا أَذْرِي، قَالَ: أَمَا لَوْ كُنْتَ تَقْفِيًّا لَعَلِمْتَ مَا يَعْمَلُ عُمَالُكَ، ثُمَّ التَفَتَ إِلَيْنَا فَقَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا عَمِلَ مَعَ عُمَالِهِ فِي دَارِهِ، وَقَالَ أَبُو عَاصِمٍ مَرَّةً: فِي مَالِهِ، كَانَ غَامِلًا مِنْ عُمَالِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ.

(448) Abdullah ibn Amr رحمته الله qardaşı oğlunun bostandan çıxdığını görüb ondan: “İşçilərin işləyirmi?” – deyə soruşdu. O: “Bilmirəm!” – deyə cavab verdi. *Abdullah* dedi: “Səqəfli² olsaydın, işçilərinin nə işlə məşğul olduğunu bilərdin.” Sonra o, bizə tərəf döndü və dedi: “Adam işçiləri ilə birgə öz evində³ işlədiyi təqdirdə, Allahın ﷻ işçilərindən hesab olunar.”⁴

¹ Adamın öz işçiləri ilə birgə işləməsi onun təvazökar insan olduğuna dəlalət edir. Burada “işləməsi” deyildikdə, işlə bağlı olan bütün işlər – fəhlələrə nəzarət etmək, onların yemək-içməyini təmin etmək, habelə, onlara kömək göstərmək və başqa bu kimi işlər nəzərdə tutulur.

² Burada “səqəfli” deyildikdə, məşhur Bənu-Səqif qəbiləsinə mənsub olan kimsələr nəzərdə tutulur. Bənu-Səqif qəbiləsindən olanlar başqalarına nisbətən əkinçiliklə daha çox məşğul olduqlarına görə Abdullah ibn Amr ibn As رحمته الله onları misal çəkmişdir.

³ Bu hədisin rəvisi Əbu Asim: “öz mülkündə” – demişdir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٢١٢ - بَابُ التَّطَاوُلِ فِي الْبُنْيَانِ

212-ci fəsil. Hündür binalar tikməkdə rəqabət aparmaq¹

٤٤٩ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَتَطَاوَلَ النَّاسُ فِي الْبُنْيَانِ)).

(449) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İnsanlar² hündür binalar tikməkdə bir-biri ilə rəqabət aparmayınca Qiyamət qopmayacaq.”³

٤٥٠ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا حُرَيْثُ بْنُ السَّائِبِ قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ: كُنْتُ أَدْخُلُ بُيُوتَ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ فِي خِلَافَةِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ فَأَتَنَاوُلُ سُفُفَهَا بِيَدِي.

(450) Həsən (əl-Bəsri) demişdir: “Mən Osman ibn Əffanın xilafəti dövründə Peyğəmbərin ﷺ zövcələrinin hücrələrinə⁴ daxil olar və əlimi bu hücrələrin tavanlarına sürtdədim.”⁵⁶

¹ Hündür binalar tikməkdə rəqabət aparan kimsələr əksər hallarda bunu özlərini göstərmək, ad-san qazanmaq və başqa bu kimi batil niyyətlərlə edirlər.

² Qeyd edək ki, bu əlamət Qiyamətin kiçik əlamətlərindən sayılır. İmam Buxarinin öz “Səhih”ində rəvayət etdiyi bu hədisin tam variantında Qiyamətin bəzi başqa əlamətləri də qeyd edilmişdir (Bax: Səhih əl-Buxari, 7121). Həmçinin, məşhur hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ Cəbrailin رُوحِهِ: “Mənə Qiyamətin əlamətləri haqqında xəbər ver” sualına belə cavab vermişdir: “Sən ayaqyalın, çılpaq və kasıb çobanların hündür binalar tikməkdə yarışdıqlarını görəcəksən” (Səhih Muslim, 93).

³ Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində də (7121) rəvayət etmişdir.

⁴ Hücrə: məscid, təkyə, karvansara və s. yanındakı kiçik otaqlardan hər biri.

⁵ İmam Buxari bu rəvayəti varid etməklə Peyğəmbərin ﷺ dolanışığının nə cür olduğunu xəbər verir ki, Peyğəmbərin ﷺ yolunu gedən mömin adam bundan ibrət götürsün, onun kimi təvazökar olsun. Onu da qeyd edək ki, səhabənin bu hücrələrin tavanına əlini sürtməsi, Peyğəmbərin ﷺ evinin sadə olmasına dəlalət edir.

⁶ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٤٥١- وَبِالسَّنَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا دَاوُدُ بْنُ قَيْسٍ قَالَ: رَأَيْتُ الْحُجْرَاتِ مِنْ جَرِيدِ النَّحْلِ مُعَشَّيًّا مِنْ خَارِجِ مُسُوحِ الشَّعْرِ، وَأُظُنُّ عَرْضَ الْبَيْتِ مِنْ بَابِ الْحُجْرَةِ إِلَى بَابِ الْبَيْتِ نَحْوًا مِنْ سِتِّ أَوْ سَبْعِ أَذْرُعٍ، وَأَخْزُرُ الْبَيْتِ الدَّاحِلَ عَشَرَ أَذْرُعٍ، وَأُظُنُّ سَمَكُهُ بَيْنَ الثَّمَانِ وَالسَّبْعِ نَحْوَ ذَلِكَ، وَوَقَفْتُ عِنْدَ بَابِ عَائِشَةَ فَإِذَا هُوَ مُسْتَقْبِلُ الْمَغْرَبِ.

(451) Davud ibn Qeys demişdir: “Mən o hücrələri görmüşəm.¹ Bu hücrələrin divarı xurma ağacının budaqlarından hörülmüş, çöl tərəfdən də içinə *heyvan* tükü qatışdırılmış palçıqla suvanmışdı. Güman edirəm ki, evin eni, hücrənin qapısından evin qapısına qədər təqribən altı və ya yeddi ərəş,² uzununu isə on ərəş idi. Və güman edirəm ki, hündürlüyü yeddi və səkkiz ərəş arasında, ya da buna yaxın hündürlükdə idi. Mən Aişənin *evinin* qapısında durdum və gördüm ki, bu qapı günbatan tərəfə açılır.^{3/4}

٤٥٢- وَبِالسَّنَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مَسْعَدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الرُّومِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ طَلْقٍ فَقُلْتُ: مَا أَقْصَرَ سَقْفَ بَيْتِكَ هَذَا؟ قَالَتْ: يَا بُنَيَّ إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَتَبَ إِلَى عُمَالِهِ: أَنْ لَا تُطِيلُوا بِنَاءَكُمْ، فَإِنَّهُ مِنْ شَرِّ أَيَّامِكُمْ.

(452) Abdullah ər-Rumi demişdir: “(Bir gün) mən Ummu Təlqin evinə daxil oldum və: “Sənin evinin tavanı necə də alçaqdır!” – dedim. O,

¹ Burada Peyğəmbərin ﷺ zövcələrinin hücrələri nəzərdə tutulur.

² Ərəş: dirsəkdən barmaqların ucuna qədər uzunluqda olan qədim ölçü.

³ Məlumdur ki, bu hücrələr şərq tərəfdə yerləşirdi. Qapının günbatan tərəfə açılması, Peyğəmbərin ﷺ məscidinə açılması deməkdir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir. Bu əsər Peyğəmbərin ﷺ evinin nə dərəcə balaca olduğundan xəbər verir. Buna dəlalət edən bir hədisdə Peyğəmbərin ﷺ zövcəsi Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ qarşısında ayaqlarımı onun qibləsinə tərəf *uzadıb* yatar-dım. O, səcdəyə getdikdə *əlini* mənə toxundurur və mən ayaqlarımı yığardım, *səcdədən* qalxdıqda isə onları uzadardım” (Səhih əl-Buxari, 382).

dedi: “Oğlum! Möminlərin əmiri Ömər ibn Xattab رضي الله عنه öz işçilərinə¹ belə bir məktub yazmışdır: “Binalarınızı hündür tikməyin! Çünki bu, pis günlərinizdən sayılacaq.”^{2,3}

¹ Burada “işçilər” deyildikdə, valilər nəzərdə tutulur.

² Bu dünyada vaxtını bihudə işlərə sərf edən hər kəs Qiyamət günü peşman olacaq. Yəni adam bu həyatda əbəs yerə böyük ev tikməkdənsə, Axirəti üçün hazırlıq görsə bu, onun xeyrinə olar. Bu xüsusda neçə-neçə hədislər varid olmuşdur. Həmin hədislərin birində Rəsulullah ﷺ demişdir: “Kim Allah xatirinə bir məscid tikərsə, Allah onun üçün Cənnətdə buna bənzər bir ev tikər” (Səhih Muslim, 1190); başqa bir hədisdə o, demişdir: “Allah üçün hər gün fərz namazlarından əlavə on iki rükət nafilə namazı qılan elə bir müsəlman yoxdur ki, Allah onun üçün Cənnətdə bir ev bina etməsin” (Səhih Muslim, 1696); digər bir hədisdə o, demişdir: “Kim “əl-İxlas” surəsini on dəfə oxuyarsa, Allah onun üçün Cənnətdə bir qəsir bina edər” (Musnəd Əhməd, 5/437; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 589).

³ Bu hədisin isnadında keçən Abdullah ər-Rumi və Ummu Təlq “kimliyi bəlli olmayan” rəvilərdir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

٢١٣ - بَابُ مَنْ بَنَى

213-cü fəsil. Ev tikən adam

٤٥٣ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ حَارِثٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَلَامِ بْنِ شَرَحْبِيلٍ، عَنْ حَبَّةَ بْنِ خَالِدٍ، وَسَوَّاءَ بْنِ خَالِدٍ، أَكْثَمَا أَتَيَا النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ يُعَالِجُ حَائِطًا أَوْ بِنَاءً لَهُ، فَأَعَانَاهُ.

(453) Səllam ibn Şərəhbil rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ (evinin) divarını yaxud özünə aid olan bir tikilini düzəldərkən Həbbə ibn Xəlidi və Səva ibn Xəlidi onun yanına gəlib ona yardım etmişlər.¹

٤٥٤ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَارِثٍ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى حَبَّابٍ نَعُوذُهُ، وَقَدْ اكْتَوَى سَبْعَ كَيَّاتٍ، فَقَالَ: إِنَّ أَصْحَابَنَا الَّذِينَ سَلَفُوا مَضَوْا وَلَمْ تُنْقِصْهُمْ الدُّنْيَا، وَإِنَّا أَصْبْنَا مَا لَا نَحْدُ لَهُ مَوْضِعًا إِلَّا التُّرَابَ، وَلَوْلَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ هَمَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ.

(454) Qeys ibn Əbu Hazim demişdir: “Biz Xəbbaba baş çəkmək üçün onun yanına gəldik. O, artıq yeddi dəfə öz bədənində dağ basmışdı.² O, dedi: “Bizdən əvvəl həyatla vidalaşmış qardaşlarımıza gəlincə, bu dün-

¹ Bu hədisin isnadında keçən Səllam ibn Şərəhbil “məchul” ravi olduğundan, Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

² Bədənə dağ basmaq xüsusunda İbn Qeyyim demişdir: “Bədənə dağ basmaq xüsusunda varid olmuş hədislər dörd qismə bölünür: birincisi, Peyğəmbərin ﷺ elədiyi; ikincisi, xoşlamadığı; üçüncüsü, bunu tərki edənə tərifi etməsi və dördüncüsü, qadağan edilməsi barədə varid olanlar. Allahə həmd olsun ki, bu hədislər arasında heç bir ziddiyyət yoxdur. Peyğəmbərin ﷺ bunu etməsi bu əməlin caiz olmasına dəlalət edir. Bəyənilməməsi isə qadağan edilməsinə dəlalət etmir. Onun bu əməli tərki edənə tərifi etməsi onu tərki etməyin daha əfzəl olması deməkdir. Qadağan edilməsi isə zərurət olmadıqda bunu etməyə aiddir” (Zadul-Məad, 4/65).

ya onların *Axirət savabından* heç bir şey əksiltməmişdir.¹ Biz isə əlimizdə olan imkanları torpağa xərcləməkdən başqa bir şey bilmirik. Əgər Peyğəmbər ﷺ bizə ölüm diləməyi qadağan etməsəydi,² özümə ölüm diləyərdim.”³

¹ Xəbbab ibn Ərat ؓ demək istəyir ki, İslamın ilkin dövründə səhabələrin əksəriyyəti çox kasıb olmuş və onlardan bəziləri elə kasıb ikən dünyadan köçmüşlər. Məmləkətlər fəth edildikdən sonra isə onlar çoxlu qənimətlər əldə etmiş və bunların sayəsində onlar sərvət sahibləri olmuşlar. Əvvəlkilərin kasıb olması və belə halda dünyadan köçməsi onların savabını azaltmamışdır. Digər rəvayətdə Xəbbab ؓ demişdir: “Biz Peyğəmbərlə ﷺ birlikdə Allahın Üzünü diləyərək *Məkkədən Mədinəyə* hicrət etdik və *buna görə də* Allah bizi mükafatlandırdı. Bizlərdən kimisi *bu dünyada* öz mükafatından dadmadan ölüb getdi. Musab ibn Umeyr o kimsələrdən idi. Kimisinin də mükafatı öz bəhrəsini vermiş və o, *indiyədək* onu yığmaqdadır. *Musab ibn Umeyr* Uhud döyüşündə şəhid oldu. Biz onu kəfənləmək üçün *onun əynindəki* libasdan başqa bir şey tapa bilmədik. Bu libasla onun baş tərəfini örtürdük, ayaqları açıq qalırdı, ayaqlarını örtürdük, başı açıq qalırdı. Onda Peyğəmbər ﷺ bizə *bu libasla* onun baş tərəfini örtməyi, ayaqlarının üstünə də ətirli qamış qoymağı əmr etdi” (Səhih əl-Buxari, 1276); başqa bir rəvayətdə İbrahim demişdir: “*Bir gün* Abdur-Rəhman ibn Auf ؓ oruc ikən ona yemək gətirilər. Onda Abdur-Rəhman dedi: “*Qardaşım* Musab ibn Umeyr *Uhud döyüşündə* şəhid oldu. *Düşünürəm ki*, o məndən daha xeyirlidir. Onu elə bir bürüncəkdə dəfn etdilər ki, bu bürüncəyi onun ayaqlarına örtükdə, başı açıq qalırdı, başını örtükdə isə ayaqları açıq qalırdı. Həmçinin, Həməzə də *o döyüşdə* şəhid oldu. O da, məndən xeyirlidir. Sonra isə bizə bu gördüyünüz dünya malından əta edildi. Qorxuram, bu nemətlər bizə yalnız bu dünyada verilmiş olsun.” Sonra Abdur-Rəhman ağlamağa başladı və bu yeməyi yemədi” (Səhih əl-Buxari, 1196). Bu rəvayətlərdən aydın olur ki, dünya malı artdıqca, insanın məşğuliyyəti də artır. Dünyaya həris olmaq isə adamı Axirəti yada salmaqdan yayındırır.

² Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Sizdən heç kəs başına gəlmiş bir müsibətə görə özünə ölüm diləməsin! Əgər çıxılmaz vəziyyətdə qalarsa, qoy desin:

((اللَّهُمَّ أَحْيِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفِّي إِذَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي))

“Allahummə, əhyini mə kanətil-hayətu xeyran li və təvaffəni izə kanətil-vəfatu xeyran li! (Allahım, bu həyatda yaşamağım mənim üçün xeyirlidirsə, məni yaşat, yox, ölümüm mənim üçün xeyirlidirsə, onda, məni öldür!)” (Səhih əl-Buxari, 5671); digər hədisdə o, demişdir: “Sizdən heç kəs özünə ölüm diləməsin. Əgər o, (həyatda qalarsa,) əməlisaleh adamdırsa, yaxşı işlər görüb savabını artırar, yox, günahkar adamdırsa, ola bilər ki, tövbə etsin” (Səhih əl-Buxari, 5673).

³ Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində də (5672) rəvayət etmişdir.

۴۵۵- ثُمَّ أَتَيْنَاهُ مَرَّةً أُخْرَى، وَهُوَ يَبْنِي حَائِطًا لَهُ، فَقَالَ: إِنَّ الْمُسْلِمَ يُؤْجَرُ فِي كُلِّ شَيْءٍ يُنْفِقُهُ إِلَّا فِي شَيْءٍ يَجْعَلُهُ فِي التُّرَابِ.

(455) Qeys demişdir: Bir müddətdən sonra biz yenə ona baş çək-məyə getdik və gəlib gördük ki, o, evinin divarını tikir. (Xəbbab bizi gö-rəndə) dedi: “Müsəlman bəndə (ehtiyacından əlavə) torpağa qoyduğu xərcdən başqa xərclədiyi hər bir şeyə görə savab qazanır.”^{1,2}

۴۵۶- حَدَّثَنَا عُمَرُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو السَّفَرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ، وَأَنَا أَصْلِحُ خُصًّا لَنَا، فَقَالَ: ((مَا هَذَا؟)) قُلْتُ: أَصْلِحُ خُصًّا يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ: ((الْأَمْرُ أَسْرَعُ مِنْ ذَلِكَ)).

(456) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه demişdir: “(Bir gün) mən komamızı düzəldərkən Peyğəmbər ﷺ gəlib yanımdan keçdi və: “Bu nədir?”– deyər soruşdu. Mən dedim: “Komamızı düzəldirəm, ya Rəsulullah!” O, dedi: “Əcəlin gəlişi bunun yığılmasından daha tezdir!”^{3,4}

¹ 447-ci hədisin qeydlərinə bax.

² Bu, əvvəlki hədisin davamıdır.

³ Peyğəmbərin ﷺ bu sözləri o demək deyil ki, adam tərki dünyaya olmalı, dünya işləri ilə məşğul olmamalıdır. Əksinə, adam boynunda haqqı olan kimsənin haqqını ödəməlidir. Burada Peyğəmbər ﷺ öz səhabəsinə qəlbi belə işlərə bağlamamağı, dünyaya həris olmamağı, əksinə, Axirət yurdunu gözəlləşdirməyi tövsiyə edir. Hədislərin birində rəvayət edilir ki, Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه demişdir: “Bir dəfə Peyğəmbər ﷺ mənim çiynimdən tutub dedi: “Dünyada bir qərib yaxud bir müsafir kimi ol!”

İbn Ömər (bu hədisi danışandan sonra) deyərdi: “Axşama çıxdığın zaman səhərə sağ qalacağına, səhərə çıxdığın zaman da axşama sağ qalacağına arxayın olma! Xəstələnənə-dək sağlamlığından və öləndək həyatından istifadə et!” (Səhih əl-Buxari, 6416).

⁴ Bu hədisi Əbu Davud (5235) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٢١٤ - بَابُ الْمَسْكَنِ الْوَاسِعِ

214-cü fəsil. Geniş ev

٤٥٧- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ وَقَبِيصَةُ قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ حَمِيلٍ، عَنْ نَافِعِ بْنِ عَبْدِ الْحَارِثِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْمَسْكَنِ الْوَاسِعِ، وَالْجَارُ الصَّالِحُ، وَالْمَرْكَبُ الْهَنِيءُ)).

(457) Nafi ibn Abdul-Haris رَوَى عَنْهُ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Geniş ev, əməlisaleh qonşu və rahat minik insanın səadətidir."¹

¹ 116-cı hədisin qeydlərinə bax.

٢١٥ - بَابُ مَنْ اتَّخَذَ الْعُرْفَ

215-ci fəsil. Otaqlar tikmək

٤٥٨ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ زَيْرَاسٍ أَبُو الْحَسَنِ، عَنْ ثَابِتٍ، أَنَّهُ كَانَ مَعَ أَنَسٍ بِالزَّوَايَةِ فَوْقَ غُرْفَةٍ لَهُ، فَسَمِعَ الْأَذَانَ، فَنَزَلَ وَنَزَلْتُ، فَقَارَبَ فِي الْخُطَا فَقَالَ: كُنْتُ مَعَ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ فَمَشَى بِي هَذِهِ الْمَشْيَةَ وَقَالَ: أَتَدْرِي لِمَ فَعَلْتُ بِكَ؟ فَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَشَى بِي هَذِهِ الْمَشْيَةَ وَقَالَ: ((أَتَدْرِي لِمَ مَشَيْتُ بِكَ؟)) قُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: ((لِيَكُنَّ عَدَدُ خُطَايَا فِي طَلَبِ الصَّلَاةِ)).

(458) Sabit¹ demişdir: “(Bir dəfə) mən Ənəslə birgə onun malikanə-sindəki² evinin damında ikən Ənəs azanı eşitdi və aşağı endi, mən də (onunla birgə) aşağı endim. O, qısa addımlarla addımlamağa başladı və dedi: “(Bir vaxt) mən Zeyd ibn Sabitin³ yanında ikən o da, bu cür addımlayıb demişdir: “Bilirsən, mən nə üçün belə etdim?! Çünki mən Peyğəmbərin ﷺ yanında ikən o, bu cür addımlamış və: “Bilirsən mən niyə belə addımladım?” – deyə soruşmuşdur. Mən: “Allah və Onun Rəsulu daha yaxşı

¹ Bu, məşhur tabiin Əbu Muhəmməd Sabit ibn Əsləm əl-Bunanidir ﷺ. O, Muaviyənin ﷺ xilafəti dövründə dünyaya gəlmişdir. Qırx ilə yaxın Ənəs ibn Malikin ﷺ yanında olmuşdur. Ənəs ﷺ onu tərif edib demişdir: “Bəzi insanlar ancaq xeyirxah işlər görməklə məşğuldurlar. Bu Sabit də xeyir qapılarının açarındır” (Siyər əlamun-Nubələ, 91). Peyğəmbər ﷺ belə insanları müjdələyib demişdir: “İnsanlar arasında elələri vardır ki, onlar xeyir qapılarını açan və şəər qapılarını bağlayan açarlardır. Xeyir qapılarının açarları əlində olan kimsələrin xoş halına!” (Sunən İbn Macə, 237; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1332).

² İbn Həcər bu yerin Bəsrə yaxınlığında, onun iki fərsəxliyində yerləşdiyini demişdir (Fəthul-Bari, 1/128). Fərsəx: bir fərsəx 5760 metrə bərabərdir.

³ Zeyd ibn Sabit ﷺ Peyğəmbərin ﷺ vəhy katiblərindən olmuşdur. Rəvayət edilir ki, Ənəs ibn Malik ﷺ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ zamanında ənsardan olan dörd nəfər Quranı cəm etməklə məşğul idi: Ubeyy ibn Kəb, Muaz ibn Cəbəl, Əbu Zeyd və Zeyd ibn Sabit” (Səhih əl-Buxari, 3810); digər hədisdə rəvayət edilir ki, Zeyd ibn Sabit ﷺ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ bu ayəni mənə yazdırmışdır: “Möminlərdən evdə oturanlarla Allah yolunda öz malları və canları ilə cihad edənlər eyni olmazlar...” (Səhih əl-Buxari, 2832).

bilir!" – deyə cavab verdikdə, o, belə buyurmuşdur: "Belə etdim ki, namaza qədər atduğumuz addımların sayı çox olsun."¹²

¹ Olsun ki, burada addımların qısa yox, çox olması nəzərdə tutulsun. Peyğəmbər ﷺ demişdir: "*Adamın camaatla qıldığı namazı öz evində və ya bazarda fərdi şəkildə qıldığı namazdan iyirmi beş dəfə artıqdır. Çünki sizlərdən biri lazımı qaydada dəstəmaz alıb, ancaq namaz qılmaq məqsədilə məscidə gəlsə, məscidə daxil olanadək atdığı hər addıma görə Allah onu bir dərəcə yüksəldər və onun bir günahını silər*" (Səhih əl-Buxari, 477).

² Bu hədisin isnadında keçən Dəhhak ibn Nibras "leyyin" ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "*Daif əl-Ədəbul-Mufrad*" əsərində bu hədisin isnadının "zəif" olduğunu demişdir.

٢١٦ - بَابُ نَقْشِ الْبُنْيَانِ

216-cı fəsil. Binalar üzərində naxışlar açmaq

٤٥٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْقُدَيْكِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي يَحْيَى، عَنِ ابْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَبْنِيَ النَّاسُ بُيُوتًا، يُشَبِّهُوْهَا بِالْمَرَاجِلِ)).
قَالَ إِبْرَاهِيمُ: يَعْنِي الثِّيَابَ الْمُحْطَطَةَ.

(459) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İnsanlar evlər tikib, onları bəzəkli qumaşlara oxşatmayınca, Qiyamət qopmaz.”¹
İbrahim dedi: “Qumaş, üstündə naxışlar olan paltardır.”

٤٦٠ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو، عَنْ وَرَادٍ كَاتِبِ الْمُغِيرَةِ قَالَ: كَتَبَ مُعَاوِيَةُ إِلَى الْمُغِيرَةِ: أَكْتُبْ إِلَيَّ مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَكَتَبَ إِلَيْهِ: إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ: ((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ))، وَكَتَبَ إِلَيْهِ: إِنَّهُ كَانَ يَنْهَى عَنْ قِيلٍ وَقَالَ، وَكَثْرَةِ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةِ الْمَالِ. وَكَانَ يَنْهَى عَنْ عُفُوقِ الْأُمَمَاتِ، وَوَادِ الْبَنَاتِ، وَمَنْعِ وَهَاتِ.

(460) Muğiranın رəvayət edir ki, bir dəfə Muaviyə Muğira ibn Şobəyə belə bir məktub yazdı: “Mənə Rəsulullahdan ﷺ eşitdiyiniz hədislərdən birini yaz.” Muğira da ona belə yazdı: “Allahın Peyğəmbəri ﷺ hər fərz namazın sonunda² deyərdi: “Lə ilahə illəllahu vəhdəhu lə şərikə ləh. Ləhul-mulku və ləhul-həmdü və huvə alə kulli şeyin qadır.

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

² Yəni salamları verib namazı bitirdikdən sonra.

Allahummə, lə mania limə ə'taytə və lə mu'tiyə limə mənə'tə və lə yənfəu zəl-cəddi minkəl-cədd.”¹

Muğira *davam edib* yazdı: “Peyğəmbər ﷺ dedi-qodu yaymağı, çox sual verməyi, var-dövləti israf etməyi,² habelə, anaların üzünə ağ olmağı,³ qız uşaqlarını diri-diri yerə gömməyi,⁴ *yaxşılıq etməkdən* boyun qaçıрмаğı⁵ və “ver” – deyərək *haqqınız olmayan bir şeyi* tələb etməyi qadağan edərdi.”⁶

٤٦١ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((لَنْ يُنَجِّيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلًا))، قَالُوا: وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: ((وَلَا أَنَا، إِلَّا أَنْ يَتَّعَمِدَنِي اللَّهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ، فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَعِدُّوا وُؤُوحُوا، وَشَيْءٌ مِنَ الدُّجَةِ، وَالْقَصْدَ الْقَصْدَ تَبَلَّغُوا)).

(461) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizlərdən heç kəsin əməli onu *əzabdan* xilas etməyəcək.”⁷ *Səhabələr* soruşdular: “Səni də, ya Rəsulullah?” Dedi: “*Bəli*, mənə də. Yalnız, Allahın⁸ mənə

¹ Tərcüməsi: Allahdan başqa *ibadətə layiq* məbud yoxdur. O, təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O, hər şeyə Qadirdir! Allahım, Sənin *nemət* verdiyinə mane olacaq, mane olduğuna da *nemət* verəcək *bir kəs* yoxdur. Heç bir hörmət sahibinə Sənin yanında hörməti fayda verməz.

² Qeyd etmək lazımdır ki, binanı naxışlarla bəzəmək malı israf etməyə aiddir (16-cı hədisin qeydlərinə bax).

³ 7-ci fəsildəki hədislərə və onların qeydlərinə bax.

⁴ 297-ci hədisin qeydlərinə bax.

⁵ Yəni xəsislik etməyi.

⁶ Bu hədisi Buxari (2408), Muslim (3238) və Əhməd (4/250) rəvayət etmişdir.

⁷ Digər rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ: “Sizlərdən heç kəsin əməli onu Cənnətə daxil etməyəcək” – demişdir (Səhih Muslim, 2816).

⁸ Peyğəmbərin ﷺ bu sözü tövhidə işarədir. Yəni Allahdan başqa heç kəs heç kəsin Cənnətə və ya Cəhənnəmə girməsinə, bağışlanmasına və ya əzaba düçar olmasına hökm verə bilməz. Hökm yalnız Allaha məxsusdur. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “O, Öz qulları üzərində mütləq hakimiyyət sahibidir. O sizə gözətçi *mələklər* göndərir. Nəhayət, sizlərdən birinə ölüm gəldiyi zaman elçilərimiz *mələklər* onun canını alırlar və heç bir səhvə yol vermirlər. Sonra onlar özlərinin həqiqi Himayədarı olan Allaha qaytarılacaq. Hökm yalnız Ona məxsusdur və O, tez haqq-hesab çəkəndir” (əl-Ənam, 61-62).

mərhəmət göstərməsi istisnadır.¹ Elə isə, doğru yol tutun, (ən kamil olanı yerinə yetirə bilməsəniz, heç olmasa, ona) yaxınlaşın,² səhər, axşam və gecənin bəzi saatlarında (yaxşı işlər görməyə) çalışın. Daim orta yol³ tutun (ki, mürəddinizə) çatasınız.”⁴

¹ Demək, Cənnətə düşmək üçün tək cə əməlisaleh olmaq kifayət etmir. Əməllər, Cənnətə girmək üçün sadəcə səbəbdir. Bundan aydın olur ki, mömin adam öz əməllərinə arxayın olmamalı və yalnız Allahın mərhəmətinə ümid bəsləməlidir. Əbu Hureyrənin رضي الله عنه rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İsrail oğulları arasında (işində) səy göstərən iki nəfər var idi. Onlardan biri günah işlər görür, digəri isə çoxlu ibadət edirdi. Abid adam hər dəfə o birisinin günah işlətdiyini görəndə ona: “Əl çək, (bu günahdan)!” – deyirdi. Bir gün onun günah işlətdiyini görüb yenə ona: “Əl çək, (bu günahdan)!” – dedi. O da belə cavab verdi: “Rəbbimlə mənə yalnız burax. Olmaya, mənim üstümə nəzarətçi qoyulmusan?” Onda abid dedi: “Vallahı, Allah səni bağışlamayacaq yaxud Allah səni Cənnətə salmayacaq.” Nəhayət, (ölüm mələyi) onların canını aldıqdan sonra hər ikisi aləmlərin Rəbbi olan Allahın hüzuruna gətirildi və Allah abidə: **“Sən Mənim nə qərar verəcəyimi bilirdinmi?! Yoxsa, Mənə mane ola biləcəyini düşünürdün?!”** – dedi. Günahkara isə: **“Get, Mənim mərhəmətim sayəsində Cənnətə daxil ol!”** – dedi. Sonra abid barədə belə buyurdu: **“Aparın bunu, Cəhənnəmə!”**

Əbu Hureyrə رضي الله عنه dedi: “Canım Əlində olan *Allaha* and olsun ki, o, dediyi bir kəlmə ilə həm dünyasını, həm də Axirətini məhv elədi!” (Sunən Əbu Davud, 4901; Musnəd Əhməd, 2/323; Səhih əl-Cami, 4455).

² 254-cü hədisin qeydlərinə bax.

³ Peyğəmbərin ﷺ bu sözünü bina üzərində naxış açmağa aid edib demək olar ki, bu xüsusda nə israfçılığa yol vermək, nə də xəsislik etmək olar. Yəni adam özünün və ailəsinin rahatlığı üçün ev tikməli, lakin bu işdə israfə yol verməməlidir. Quranda orta yol tutanlar belə vəsf olunurlar: **“Mərhəmətli Allahın qulları mallarını xərcledikdə nə israfçılıq, nə də xəsislik edər, bunların arasında orta bir yol tutarlar”** (əl-Fuqan, 67).

⁴ Bu hədisi Buxari (6463), Muslim (8/140), ən-Nəsai, (2/273), Beyhəqi (3/18) və Əhməd (2/514, 537) rəvayət etmişdir.

۲۱۷ - بَابُ الرَّفْقِ

217-ci fəsil. Müləyimlik

۴۶۲ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: دَخَلَ رَهْطٌ مِنَ الْيَهُودِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالُوا: السَّأَمُ عَلَيْكُمْ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَفَهَّمْتُهَا فَقُلْتُ: عَلَيْكُمُ السَّأَمُ وَاللَّعْنَةُ، قَالَتْ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَهْلًا يَا عَائِشَةُ، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرَّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ))، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَوْ لَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((قَدْ قُلْتُ: وَعَلَيْكُمْ)).

(462) Peyğəmbərin ﷺ zövcəsi Aişə رضي الله عنها demişdir: “(Bir gün) bir dəstə yəhudi Rəsulullahın ﷺ yanına gəlib dedi: “Əssamu aleykum¹” Mən onların nə dediyini başa düşdüm² və: “Sizə həm ölüm, həm də lənət olsun!” – dedim. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Tələsmə, ey Aişə! Şübhəsiz ki, Allah hər bir işdə müləyimliyi sevir.” Mən dedim: “Ya Rəsulullah, məgər sən onların nə dediyini eşitmədinmi?!” Rəsulullah ﷺ dedi: “Axı mən də onlara: “Sizə olsun!” – dedim.”³

۴۶۳ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ يُحْرِمُ الرَّفْقَ يُحْرِمِ الْخَيْرَ)).

(463) Cərir ibn Abdullah⁴ رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Müləyimlikdən məhrum olan kimsə xeyirdən məhrum olar.”⁵

¹ Tərcüməsi: ölüm olsun sizə!

² Aişə رضي الله عنها demək istəyir ki, onlar “əssəlamu” sözündəki ləm hərfini deməməklə Peyğəmbərə ﷺ ölüm arzuladığını başa düşmüşdür.

³ 311-ci hədisin qeydlərinə bax.

⁴ Bu hədisi Muslim (2592), Əbu Davud (4809), İbn Macə (3687) və Əhməd (4/362) rəvayət etmişdir.

⁵ Burada “xeyirdən” deyildikdə, həm bu dünyadakı, həm də Axirətdəki xeyir nəzərdə tutulur. Məsələn, əgər ən gözəl işlərdən biri ilə – dəvətlə məşğul olan kimsə öz işində

(...) - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، مِثْلَهُ.

(...) Muhəmməd ibn Kəsir demişdir: "Bizə Şobə, Aməşdən bu hədisin bənzərini rəvayət etmişdir."

٤٦٤ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ مَمْلُكٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرَّفْقِ فَقَدْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الْخَيْرِ، وَمَنْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنَ الرَّفْقِ، فَقَدْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنَ الْخَيْرِ، أَثْقَلُ شَيْءٍ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حُسْنُ الْخُلُقِ، وَإِنَّ اللَّهَ لَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيَّ)).

(464) Əbu Dərda رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Kim mülayimlikdən nəsibi verilmişsə, ona xeyirdən nəsibi verilmişdir. Kim də mülayimlikdən olan nəsibindən məhrum olmuşsa, xeyirdən olan nəsibindən məhrum olmuşdur."¹ Qiyamət günü möminin tərəzisində ən ağır gələn şey gözəl əxlaq olacaq.² Həqiqətən də, Allah kobudluq edən və təhqiramiz sözlər danışan adama nifrət edir.^{3"4}

sərtlik göstərsə, bunun xeyir-bərəkətindən məhrum olar və ətrafındakılar ondan üz döndərərlər. Quranda Uca Allah Öz Rəsuluna ﷺ belə buyurur: "Allahın mərhəməti sayəsində sən onlarla mülayim rəftar etdin. Əgər sən kobud və daş qəlbli olsaydın, onlar hökmən sənə ətrafından dağılışardılar" (Ali-İmran, 159); digər ayədə Allah Musaya عليه السلام və Haruna عليه السلام buyurur: "Fironun yanına gedin. Çünki o, həddini aşmışdır. Onunla yumşaq danışın. Bəlkə, öyüd-nəsihət qəbul etsin, yaxud qorxsun!" (Ta ha, 43-44).

¹ Yəni xeyir-bərəkət içində olmaq istəyən kimsə mülayim olmağa çalışmalıdır. Çünki kobudluq və tərbiyəsizlik etmək adamı hər cür xeyirdən məhrum edir. Sonrakı cümlədə gözəl əxlaqın xüsusilə vurğulanması o deməkdir ki, gözəl əxlaq sahibi olmaq istəyən kəs mülayim olmalıdır. Elə insana ən böyük xeyiri qazandıran da məhz gözəl əxlaqdır.

² 135-ci fəslin və bu fəsildəki hədislərin qeydlərinə bax.

³ Peyğəmbərin ﷺ bu sözündən aydın olur ki, mülayimlikdən qazanılan nəsibindən məhrum olan kəs həm hərəkətində, həm də danışığında ədəbsizliyə yol verər, beləliklə də, Allahın sevgisindən məhrum olar.

⁴ Bu hədisi Tirmizi (1/362), Əhməd (6/451) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində onun isnadının "səhih li-ğeyrihi" olduğunu demişdir.

۴۶۵- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ بْنُ نَافِعٍ وَاسْمُهُ أَبُو بَكْرٍ مَوْلَى رَيْدِ بْنِ الْحُطَّابِ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ أَبِي بَكْرٍ بْنَ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ قَالَتْ عَمْرُؤُ: قَالَتْ عَائِشَةُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((أَقِيلُوا ذَوِي الْأَهْيَاتِ عَثَرَاتِهِمْ)).

(465) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Fəzilətli şəxslərin¹ xətalərini əfv edin!”^{2,3}

۴۶۶- حَدَّثَنَا الْغَدَّانِيُّ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا يَكُونُ الْخُرْقُ فِي شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ، وَإِنَّ اللَّهَ زَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ)).

¹ Burada “fəzilətli şəxslər” deyildikdə, Allahdan qorxan, imanında və ibadətində sabitqədəm olan, əlindən pislik gəlməyən, heç kəsə əziyyət verməyən, yaxşı işlər görən və başqa bu kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik olan alicənab adamlar nəzərdə tutulur.

² İmam Əbu Davudun və digərlərinin nəql etdiyi rəvayətlərdə hədisin sonunda Peyğəmbər ﷺ: “Yalnız şəriətin təyin etdiyi cəzalardan başqa” – demişdir (Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 638). Abdul-Muhsin Abbad bu hədisi izah edib demişdir: “Bu, dəlildir ki, adamın alicənab olması etdiyi cinayətə görə şəriətin təyin etdiyi cəzanı aradan qaldırmır və heç yüngülləşdirmir də. Bundan da aydın olur ki, hər bir cani kimliyindən asılı olmayaraq etdiyi cinayətin cəzasını çəkməlidir. Şəriətin cəza tətbiq etmədiyi qəbahətlərə gəlincə, bunlara yol verən salamat əqidəli, əməlisəlah şəxslərin nadir hallarda buraxdığı səhvlərini bağışlamaq gərəkdir. O ki qaldı səhlənkarlıq edib utanmadan bu qəbahətləri təkrar-təkrar edən kimsələrə, belələrini danlamaq lazımdır ki, bir də o səhvi eləməsinlər” (Şərh Sunən Əbu Davud). Bu məsələyə dair aşağıdakı hədisi misal göstərmək olar:

Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا rəvayət edir ki, Bənu-Məxzum qəbiləsindən olan *zadəgan* bir qadın oğurluq etmişdi. *Həm qəbilələri* dedilər: “Bu qadına görə Peyğəmbərlə ﷺ kim danışa bilər (ona veriləcək cəzanın yüngülləşdirilməsi xüsusunda kim havadarlıq edə bilər)?” Lakin heç kəs *bu haqda* onunla danışmağa cəsarət etmədi. *Belə olduqda*, Usamə ibn Zeyd Peyğəmbərə ﷺ müraciət etdi. Onda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurdu: “Vaxtı ilə İsrail oğulları arasında *zadəgan ailəsindən olan* birisi oğurluq etsəydi, ona dəyməzdilər, amma kasıb oğurluq etsəydi, onun əlini kəsərdilər. Muhəmmədin canı Əlində olan *Allaha* and olsun ki, əgər Muhəmmədin qızı Fatimə oğurluq etmiş olsaydı, onun da əlini kəsərdim” (Səhih əl-Buxari, 4304)

³ Bu hədisi Əbu Davud (4375), Təhavi (Muşkilul-Əsar, 3/129), Əhməd (6/181) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(466) Ənəs رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Hansı) bir işdə cahillik edilərsə, onu ancaq alçaldar.¹ Həqiqətən, Allah mülayimdir² və mülayimliyi sevir.^{3”4}

٤٦٧- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي عُثْبَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا، وَكَانَ إِذَا كَرِهَ شَيْئًا عَرَفْنَاهُ فِي وَجْهِهِ.

(467) Əbu Səid əl-Xudri رضي الله عنه demişdir: “Rəsulullah ﷺ hücrəsinə çəkilməmiş bakirə qızıdan daha həyalı idi. Nə isə xoşuna gəlmədikdə, bunu onun üzündən anlayardıq.^{5”6}

¹ Burada “cahillik” deyildikdə, nadanlıq, avamlıq, şüursuzluq və düşüncəsizlik qəsd edilir. Demək, əgər adam cahilliyi üzündən başqaları ilə kobud davranarsa, bu davranış onun özünə zərər verər.

² Mülayim – ərəbcə, “Rəfiq”; Allahın gözəl adlarından biridir.

³ Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Allah bir bəndəsini sevdiyi zaman ona mülayim olmağı nəsib edər” (Səhih Tərgib vət-Tərhib, 2666).

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Burada “hücrəsinə çəkilməmiş bakirə qız” deyildikdə, həddi-bülüğa çatmış, hələ ərə getməmiş, nadir hallar istisna olmaqla heç vaxt hücrəsindən bayıra çıxmayan, nəinki kişilərdən, hətta qadınlardan belə həya edən ismətli qız nəzərdə tutulur. Səhabə bu məsəli çəkməklə Peyğəmbərin ﷺ nə dərəcədə həyalı olduğunu bildirmək istəyir. Peyğəmbərə ﷺ oxşamaq istəyən mömin də həmçinin, bu əxlaqa yiyələnməli, hər bir işdə həyalı olmalıdır. Yeganə hal dini öyrənməkdir ki, bu halda utanmaq olmaz. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Ummu Sələmə رضي الله عنها rəvayət edir ki, bir gün Ummu Suleym Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah, Allah haqqı deməkdən həya etməz. Qadın pollyusiya halına düşdükdə (yəni yuxuda ikən məni axıtdıqda) qüsl etməlidirmi?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bəli, əgər su görübsə (yəni məni axıdıbsa), etməlidir!” Ummu Sələmə (utan-dığından) üzünü yaşmaqla örtüdü və: “Ya Rəsulullah, heç qadın da pollyusiya halına düşə bilərmi?” – deyər soruşdu. Peyğəmbər ﷺ dedi: “Əlbəttə, (düşə bilər). Ay yazıq, belə olmasa, övladı ona necə oxşaya bilər?!” (Səhih əl-Buxari, 130). Həmçinin, Peyğəmbərin ﷺ nə isə xoşuna gəlmədikdə, tez özündən çıxıb kobudluq etməməsi, onun nə dərəcədə mülayim insan olduğuna dəlalət edir.

⁶ Bu hədisi Buxari (5768), Muslim (2320) və Əhməd (3/79) rəvayət etmişdir.

۴۶۸- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ قَابُوسَ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((الْهَدْيُ الصَّالِحُ، وَالسَّمْتُ، وَالْإِفْتِصَادُ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوَّةِ)).

(468) İbn Abbas رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Doğru yolla getmək,¹ gözəl görünüşlü olmaq və orta yol tutmaq² peyğəmbərliyin yetmiş hissəsindən biridir.^{3”4}

۴۶۹- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْمُقْدَامِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كُنْتُ عَلَى بَعِيرٍ فِيهِ صُعُوبَةٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((عَلَيْكَ بِالرِّفْقِ، فَإِنَّهُ لَا يَكُونُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ، وَلَا يُنْزَعُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانُهُ)).

(469) Aişə رəvayət edir: ⁵ “Mən bir dəvənin üstündə ikən dəvə tərslik etdi (və mən onu vurmağa başladım). Onda Peyğəmbər ﷺ dedi: “(Onunla) yumşaq davran!⁶ Həqiqətən də, yumşaq (hansı) bir işdə olarsa, onu ancaq gözəlləşdirər. Və nədən gedərsə, onu ancaq alçaldır.”

¹ Doğru yol – məhz Allahın və Onun Rəsulunun ﷺ göstərdiyi yoldur. Bu xüsusda, Uca Allah Öz Kitabında belə buyurur: **“Bu, Mənim doğru yolumdur, onu tutub gedin. Başqa yollara uymayın. Çünki, o yollar sizi Allahın yolundan uzaqlaşdırar”** (əl-Ənam, 153); O, həmçinin, buyurur: **“De: “Bu, mənim yolumdur. Mən və mənə tabe olanlar, mötəbər dəlillərə əsasən, insanları Allaha tərəf çağırıraq. Allah pakdır, müqəddəsdir. Mən də müşriklərdən deyiləm”** (Yusuf, 108).

² Bu xüsusda Abdullah ibn Məsud رəvayət edir: “Sünnə sayılan əməllərdə orta yol tutmaq, dindən olmayan yeniliklərdə canfəşanlıq göstərməkdən xeyirlidir” (Silsələtul-Əhadiş-Səhihə, 5/11). Həmçinin, 461-ci hədisin son cümləsinin qeydlərinə bax.

³ Yəni bu üç gözəl xislət peyğəmbərlərin xislətlərindəndir.

⁴ Bu hədisin isnadında keçən Qabus “leyyin” ravi olduğundan, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Qeyd edək ki, hədisin mətni bu kitabda başqa ləfzlə varid olmuş və şeyx Albani onun “həsən” olduğunu demişdir (791-ci hədisə bax).

⁵ Bu hədisi Muslim (2594) və Əhməd (6/125) rəvayət etmişdir.

⁶ İslam dini bizə nəinki insanlarla, hətta heyvanlarla belə mülayim rəftar etməyi buyurur (176-cı fəsildəki hədislərə və onların qeydlərinə bax). Bu dövrün böyük alimlərin-

٤٧٠- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِيَّاكُمْ وَالشُّحَّ، فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ، وَقَطَعُوا أَرْحَامَهُمْ، وَالظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)).

(470) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Tamahkarlıqdan çəkinin!¹ Çünki o, sizdən əvvəlkiləri məhv etmişdir.² Onlar bir-birilərinin qanını axıtdılar və qohumluq əlaqələrini kəsdilər.³ Qiyamət günü zülm zülmətlərə çevriləcəkdir.^{4”5}

dən olmuş Abdur-Rəhman əs-Sədi bir gün bədəvilərdən birinin yanından keçərkən baxır ki, adam öz eşşəyini bərk döyür. Yaxınlaşıb deyir:

- Ay kişi, bu heyvanı niyə vurursan, yazıq deyil?
- Bu qanmaz heyvan sözümə baxmır. Yerindən tərpənmir ki, tərpənmir.
- Heyvanla yumşaq davransan, sözünə baxar.
- Dəfələrlə cəhd etmişəm, heç nə alınmayıb.
- Çəkil qırağa, mən heyvanla necə rəftar etməyi sənə öyrədim.

Sonra şeyx uzunqulağa yaxınlaşıb onun başına sığal çəkir, onu tumarlayır və ovsarından tutub o kişinin yanına gətirir. Bunu görəndə, kişi deyir: “Şeyx, eşşək də bilir ki, sən şeyxsən!” (Abdur-Rəzzaqın şərh).¹

¹ 137-ci fəsildəki hədislərin qeydlərinə bax.

² Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Nəfsinin tamahından qorunan kimsələr nicat tapanlardır**” (əl-Həşr, 9). Bu ayənin əks anlamından belə başa düşülür ki, nəfsinin tamahından qorunmayan kimsələr nicat tapmayacaq və Cəhənnəmə giriftar olacaqlar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizə Cəhənnəm sakinləri barədə xəbər verimmi?!” Bu, hər bir daşürəkli, tamahkar və yekəxana *adamdır*” (Səhih əl-Buxari, 4918).

³ İnsanların tamahkarlıq üzündən bir-birinin qanlarını axıtması və qohumluq əlaqələrini kəsməsi, bu yaramaz xislətin, daha dəqiq desək, qəlb xəstəliyinin olduqca təhlükəli olmasına dəlalət edir.

⁴ Qiyamət günü Allahın nur bəxş etdiyi kimsələrdən başqa, heç kəsdə nur olmayacaq. Müsəlman olan kəsin İslamda olan məqamına uyğun nuru olacaq. Yox, əgər adam zalım olarsa, onda etdiyi zülmə müvafiq miqdarda onun nuru azalacaq (Şərh Riyadus-Salih, 203-cü hədisin şərh).

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۲۱۸ – بَابُ الرَّفْقِ فِي الْمَعِيشَةِ

218-ci fəsil. Dolanışıqda yumşaq davranmaq¹

۴۷۱ – حَدَّثَنَا حَرْمِيُّ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ كَثِيرٍ بْنُ عُبَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَتْ: أَمْسِكْ حَتَّى أَخِيطَ نَعْتِي فَأَمْسَكْتُ فَقُلْتُ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، لَوْ حَرَجْتُ فَأَحَرْتُهُمْ لَعَدُوهُ مِنْكَ بُحْلًا، قَالَتْ: أَبْصِرْ شَأْنَكَ، إِنَّهُ لَا جَدِيدَ لِمَنْ لَا يَلْبَسُ الْخَلْقَ.

(471) Kəsir ibn Ubeyd demişdir: “(Bir gün) mən möminlərin anası Aişənin yanına gəldim və o, (mənə): “Donumu tikənə qədər gözlə!” – dedi, mən də gözlədim. (Bu əsnada) mən dedim: “Ey möminlərin anası! Əgər bayıra çıxıb camaata (sənin köhnə paltarı yamadığını) desəm, onlar səni simic adam hesab edərlər.” O, dedi: “Buna fikir vermə! Şübhəsiz ki, köhnəni geyinməyən adam təzənin qədrini bilməz.”^{2,3}

¹ Yəni bu işlərdə orta yol tutmaq – nə xəsilik etmək, nə də israfçılığa yol vermək.

² Bundan aydın olur ki, köhnə geyim geymək ayıb sayılır. Peyğəmbərin ﷺ səhabələ-rindən biri təzə libas geydikdə, digərləri ona: “Tubli və yuxlifullahu təalə! (Köhnələnədək bunu geyəsən, sonra Allah sənə yenisini versin)” – deyərdilər.” Hədislərin birində Ummu Xalid bint Xalid ibn Səd ؓ demişdir: “Bir dəfə mən atamla birlikdə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldim. Əynimdə sarı rəngli bir paltar var idi. Peyğəmbər ﷺ paltarı görəndə: “Sənəh, sənəh!” – dedi. Bu da, həbəş dilində: “Qəşəngdir, qəşəngdir!” – deməkdir. Sonra mən əlimlə onun peyğəmbərlik möhürünü qurdalamağa başladım. Atam üstümə qışqırıb məni kənara çəkdi. Peyğəmbər ﷺ: “Dəymə uşağa!” – deyə buyurdu, sonra da dua edib dedi: “Bu paltar köhnələnədək və Allah sənə yenisini verənədək, (o da) köhnələnədək və Allah sənə yenisini verənədək, o da köhnələnədək və Allah sənə yenisini verənədək geyəsən!” (Səhih əl-Buxari, 3071).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

٢١٩ - بَابُ مَا يُعْطَى الْعَبْدُ عَلَى الرَّفْقِ

219-cu fəsil. Bəndəyə mülayimliyinə görə verilən mükafat

٤٧٢ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُعْقِلٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرَّفْقَ، وَيُعْطِي عَلَيْهِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ)).

(472) Abdullah ibn Muğəffəl¹ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah mülayimdir və mülayimliyi sevir.² Sərtliyə görə vermədiyini mülayimliyə görə verir.^{3/4}

(...) - وَعَنْ يُونُسَ، عَنْ حُمَيْدٍ مِثْلَهُ.

(...) Yunus Humeyddən bu hədisin bənzərini rəvayət etmişdir.

¹ Əbu Səid Abdullah ibn Muğəffəl əl-Müzəni ﷺ Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Mədinədə yaşamış, sonra Bəsrəyə köçmüşdür. Hicrətin 60-cı ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 99-cu tərcümeyi-hal).

² 466-cı hədisin qeydlərinə bax.

³ Allah mülayim olan kimsənin işlərini yoluna qoyar, onları gözəlləşdirər, onun sava-bını artırır və ona çoxlu xeyir əta edər, sərt rəftar edənin isə, əksinə, işlərini dolaşığa salar, onu alçaltdır və onu bir çox xeyirlərdən məhrum edər. Qeyd etmək lazımdır ki, bu “sərtlik”, nəfsinə görə sərtlik göstərən kimsələrə aiddir. Allah rızası üçün sərt olmaq isə, əksinə, şəriətin tələblərindəndir.

⁴ Bu hədisi Muslim (2593), Əbu Davud (4807) və Əhməd (1/112) rəvayət etmişdir.

٢٢٠ - بَابُ التَّسْكِينِ

220-ci fəsil. Rahatlaşdırmaq

٤٧٣ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا، وَسَكِّنُوا وَلَا تُنْقِرُوا)).

(473) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Asanlaşdırın, çətinləşdirməyin!¹ Rahatlaşdırın, nifrət oyatmayın!^{2”3}

٤٧٤ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: نَزَلَ ضَيْفٌ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ، وَفِي الدَّارِ كَلْبَةٌ لَهُمْ، فَقَالُوا: يَا كَلْبَةُ، لَا تَنْبَحِي عَلَى ضَيْفِنَا فَصَحَنَ الْجِرَاءُ فِي بَطْنِهَا، فَذَكَّرُوا لِنَبِيِّ هُمْ فَقَالَ: إِنَّ مَثَلَ هَذَا كَمَثَلِ أُمَّةٍ تَكُونُ بَعْدَكُمْ، يَغْلِبُ سُفَهَاؤُهَا عُلَمَاءَهَا.

(474) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه demişdir: “Bir nəfər İsrail oğullarının evinə qonaq gəldi. Həyətdə onların bir dişi iti var idi. Onlar: “Ay it, qonağımıza hüzmə!” – dedilər, (it də səsini kəsdi). Lakin qarnındakı balalar çıxırmağa başladılar. Onlar bunu öz peyğəmbərlərinə xəbər verdikdə o, dedi: “Bunun məsəli sizdən sonra gələcək bir ümmətin məsəlinə bənzəyir. O ümmətin səfehləri alimlərini üstələyəcəklər.^{4”5}

¹ 245-ci hədisin qeydlərinə bax.

² Bu hədisdən aydın olur ki, insanları əziyyətə salmaq, ələlxüsus da dini məsələləri çətinləşdirmək qadağandır. Dini çətinləşdirən hər kəsin aqibətinin çox pis olacağı barədə Peyğəmbər ﷺ üç kərə təkrar-təkrar belə buyurmuşdur: “(Allahın asan buyurduğu bu dini) çətinləşdirən kimsələr həlak oldular!” (Səhih Muslim, 2670).

³ Bu hədisi Buxari (6125), Muslim (1734) və Əhməd (3/131; 209) rəvayət etmişdir.

⁴ Axır zamanda səfehlərin meydana gəlməsi həqiqətdir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Axır zamanda yaşları az, beyinləri küt olan kimsələr gələcəklər”, “onlar Allahın Kitabını məlahətli səslə oxuyacaq, lakin oxuduqları xirtdəklərindən o yana keçməyəcəkdir. Ox öz ovunu dəlib keçdiyi kimi onlar da İslamdan çıxacaqlar”, “onlar bütərəstləri qoyub müsəlmanları öldürəcəklər” (Səhih əl-Buxari, 3611, 4351 və 6880); digər hədisdə o, demişdir: “Xəvariclər Cəhənnəmin köpəkləridir” (Sunən İbn Macə, 176; Səhih əl-Cami, 3347).

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

٢٢١ - باب الخُزُق

221-ci fəsil. Kobudluq

٤٧٥ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ: كُنْتُ عَلَى بَعِيرٍ فِيهِ صُعُوبَةٌ، فَجَعَلْتُ أَضْرِبُهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((عَلَيْكَ بِالرِّفْقِ، فَإِنَّ الرِّفْقَ لَا يَكُونُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ، وَلَا يُنْزَعُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانُهُ)).

(475) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “Mən bir dəvənin üstündə ikən bu dəvə tərslik etdi və mən onu vurmağa başladım. Onda Peyğəmbər ﷺ dedi: “(Onunla) yumşaq davran! Həqiqətən də, yumşaqılıq (hansı) bir işdə olarsa, onu ancaq gözəlləşdirər. Və nədən gedərsə, onu ancaq alçaldır.”¹

٤٧٦ - حَدَّثَنَا صَدَقَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ: قَالَ رَجُلٌ مِمَّنَّا يُقَالُ لَهُ: جَابِرٌ أَوْ جُوَيْرٌ: طَلَبْتُ حَاجَةً إِلَى عُمَرَ فِي خِلَافَتِهِ، فَأَنْتَهَيْتُ إِلَى الْمَدِينَةِ لَيْلًا، فَعَدَوْتُ عَلَيْهِ، وَقَدْ أُعْطِيتُ فِطْنَةً وَلِسَانًا، أَوْ قَالَ: مِنْطَقًا، فَأَخَذْتُ فِي الدُّنْيَا فَصَعَّرْتُهَا، فَتَرَكْتُهَا لَا تَسْوَى شَيْئًا، وَإِلَى جَنْبِهِ رَجُلٌ أَبْيَضُ الشَّعْرِ أَبْيَضُ الثِّيَابِ، فَقَالَ لَمَّا فَرَعْتُ: كُلُّ قَوْلِكَ كَانَ مُقَارِبًا، إِلَّا وَقُوعًا فِي الدُّنْيَا، وَهَلْ تَدْرِي مَا الدُّنْيَا؟ إِنَّ الدُّنْيَا فِيهَا بَلَاغُنَا، أَوْ قَالَ: زَادُنَا، إِلَى الْآخِرَةِ، وَفِيهَا أَعْمَالُنَا الَّتِي تُجْزَى بِهَا فِي الْآخِرَةِ، قَالَ: فَأَخَذَ فِي الدُّنْيَا رَجُلٌ هُوَ أَعْلَمُ بِهَا مِنِّي، فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، مَنْ هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي إِلَى جَنْبِكَ؟ قَالَ: سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ أَبُو بَنِي كَعْبٍ.

(476) Əbu Nədra rəvayət edir ki, bizlərdən Cabir, yaxud Cuveybir adlı bir kişi dedi: “Mən Ömər in xilafəti dövründə ondan bir şey xahiş etmək üçün onun yanına yollandım. Nəhayət, gecə ikən gəlib Mədinəyə yetişdim. Səhər onun yanına getdim. Doğrudan da, mənə yaxşı başa düşmək və gözəl dil – danışiq qabiliyyəti verilmişdi. Mən dünya haqqında danışmağa başladım və onu kiçilt dim, onun dəyərsiz olduğunu söylədim. *Həmin vaxt* Ömər in yanında ağ saçlı və ağ paltarlı bir kişi oturmuşdu. Mən

¹ 469-cu hədisin qeydlərinə bax.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin "həsən" olduğunu demişdir. İmam Buxari bu hədisi başqa fəsildə tam olaraq nəql etmişdir (1266-cı hədisə bax).

٢٢٢ - بَابُ اصْطِنَاعِ الْمَالِ

222-ci fəsil. Mal istehsal etmək¹

٤٧٨ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَنْشُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ مِنَّا تُنْتَجُ فَرَسُهُ فَيَنْحَرُهَا فَيَقُولُ: أَنَا أَعِيشُ حَتَّى أَرْكَبَ هَذَا؟ فَجَاءَنَا كِتَابُ عُمَرَ: أَنْ أَصْلِحُوا مَا رَزَقَكُمُ اللَّهُ، فَإِنَّ فِي الْأَمْرِ تَنْقُصًا.

(478) Hənəş ibn əl-Haris atasından rəvayət edir ki, bizlərdən birinin atı balaladıqda, o, bu balanı kəsər və deyərdi: “Məgər bu *dayça* minilə-

¹ Bu fəsildəki hədislərdən aydın olur ki, insan bu həyatda yaşadığı müddət ərzində əlindən gəldikcə dünya işləri ilə – ticarətlə, maldarlıqla, əkinçiliklə, tikinti ilə və başqa bu kimi işlərlə məşğul olmalıdır. Bununla yanaşı, qəlbini bu işlərə bağlamamalı, dünyaya həris olmamalıdır, əksinə, dünyada bir qərib yaxud bir müsafir kimi olmalı, axşama çıxdığı zaman səhərə sağ qalacağına, səhərə çıxdığı zaman da axşama sağ qalacağına arxayın olmamalıdır, xəstələnənədək sağlamlığından və ölənədək, həyatından istifadə etməlidir. Həqiqətən də, bu dünya fani dünyadır. Dünya malını artırmağı məşğuliyyətə çevirmək möminə yaraşan sifətlərdən deyildir. Peyğəmbər ﷺ bu xüsusda belə buyurmuşdur: “Kimin məqsədi Axirəti qazanmaq olarsa, Allah onun varını qəlbinə yerləşdirər (o, hər şeyə qane olar), onun işlərini avand edər və (qədərinə yazılmış) dünya malı ram edilmiş halda gəlib onu tapar. Kimin də məqsədi dünyanı qazanmaq olarsa, Allah onun kasıblığını gözləri arasına gətirər, işlərini dolaşığa salar və dünya malından da yalnız qədərinə yazılmış olanı əldə edər” (Sunən ət-Tirmizi, 2/76; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 949); digər hədisdə o, demişdir: “Allahı zikr etmək, Onun sevdiyi əməllər, habelə, elm öyrədən və elm öyrənən istisna olmaqla, dünya və onun üzərindəkilər lənətlənmişdir” (Sunən ət-Tirmizi, 2323; Sunən İbn Macə, 4112; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2797). Yəni bu həyatda Allaha yaxınlaşdıran əməllərdən başqa heç bir şeydə xeyir yoxdur. Xeyir, ancaq Axirət xeyiridir. Ənəs ibn Malik ر.ə. rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah yolunda səhər və ya axşam *döyüşə* getmək dünya və onun içindəkilərdən xeyirlidir. Birinizin Cənnətdəki ox boyda yeri (və ya qamçısını qoyduğu yer), dünya və onun içindəkilərdən xeyirlidir. Əgər Cənnət qadınlarından biri yer sakinlərinə görünsəydi, göylə yer arasında olan hər tərəfi işıqlandırar və onun gözəl iyi hər yanı bürüyərdi. Onun baş örtüyü isə dünya və onun içindəkilərdən xeyirlidir” (Səhih əl-Buxari, 2796).

cək yaşa çatanadək mən yaşayacağam?” Həmin vaxt bizə Ömər ibn Xəttabın məktubu gəlib çatdı. (Məktubda yazılmışdı): “Allahın sizə verdiyi ruzinin qeydinə qalın. Çünki əcəlin gəlişi müəyyən edilmiş vaxtla bağlıdır.”^{1,2}

— ٤٧٩ — حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ قَامَتِ السَّاعَةُ وَفِي يَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ، فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا تَقُومَ حَتَّى يَغْرِسَهَا فَلْيَغْرِسْهَا)).

(479) Ənəs ibn Məlik رضي الله عنه rəvayət edir ki,³ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qiyamət qopduğu zaman sizdən birinizin əlində körpə xurma ağacı olarsa və Qiyamət qopmamış⁴ onu əkməyə macal taparsa, qoy, onu əksin!”

¹ Ömər ibn Xəttab رضي الله عنه bildirmək istəyir ki, heç kəs ancaq bu gününü düşünərək gələcəyini zay etməsin, əlində olan imkanlardan ümmətin, ilk növbədə də ailəsinin xeyiri üçün istifadə etsin. Belə ki, onun quracağı işlər özünə qismət olmasa da, gələcək nəsli bundan istifadə edəcək və bunun savabı ona yazılacaqdır (38-ci hədisə və onun qeydlərinə bax).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu hədisi Əhməd (3/183, 184 və 191), Təyalisi (2068) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Yəni Qiyamətin başladığını – böyük əlamətlərini görmüş olsa belə, əlindəki işi yarımçıq qoymasın. Şeyx Albani bu hədisi izah edərkən demişdir: “Bu hədis insanı öz həyatındakı son fürsətdən istifadə etməyə, ölüb getdikdən sonra belə insanlara fayda verməyə rəğbətləndirir. Çünki onun bu əməli Qiyamətə qədər ardı-arası kəsilməyən sədəqə olaraq ona savab qazandıracaq... İbn Cərir, Əmmara ibn Xuzeymə ibn Sabitin belə dediyini rəvayət etmişdir: “Mən, Ömər ibn Xəttabın atama belə dediyini eşitdim: “Torpağını əkib-becərməyə sənə mane olan nədir?” Atam dedi: “Mən qoca kişiyəm, bu gün-sabah ölüb gedəcəyəm.” Onda Ömər ona belə buyurdu: “Mən sənə torpağını əkib-becərməyi əmr edirəm.” Sonra mən Ömər ibn Xəttabın atamla birgə o torpağa *ağac* əkdiyini gördüm.” Bu əsəri Suyuti “Camiul-Kəbir” əsərində (3/337/2) rəvayət etmişdir” (Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1/11). Bu, dəlildir ki, səhabələr əkib-becərməyə, habelə, məişət işlərini görməyə və bunun sayəsində savab qazanmağa səy göstərirdilər. Rəvayət edilir ki, Amr ibn Dinar demişdir: “Bir gün mən Abdullah ibn Amrın Taifdəki bağına gəldim. Həmin bağda bir milyon qol-

٤٨٠- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ الْبَجَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ حَبَّانَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي دَاوُدَ قَالَ: قَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: إِنَّ سَمِعْتَ بِالذَّجَالِ قَدْ خَرَجَ، وَأَنْتَ عَلَى وَدِيَّةٍ تَعْرِسُهَا، فَلَا تَعْجَلْ أَنْ تُصْلِحَهَا، فَإِنَّ لِلنَّاسِ بَعْدَ ذَلِكَ عَيْشًا.

(480) Davud ibn Əbu Davud demişdir: “(Bir dəfə) Abdullah ibn Səlam mənə dedi: “Əgər Dəccalın¹ zühur etdiyini eşitsən və (həmin vaxt) əlində yerə əkəcəyin körpə xurma ağacı olarsa, onu əkməyi sonraya saxlama. Çünki insanlar bundan sonra hələ yaşayacaqlar.”²

budağı vurulmuş ağac var idi. O, bu ağacların hər birini bir dirhəmə almışdı. Bu ağaclar vasitəsi ilə üzüm tənəklərini dikəldirdi” (Tarix İbn Əsakir, 13/264/2; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1/11). Abdullah ibn Amrın رضي الله عنه: “Adam işçiləri ilə birgə öz evində işlədiyi təqdirdə, Allahın ﷻ işçilərindən hesab olunar” sözüənə də diqqət yetirin (448-ci hədisə bax).

¹ 341-ci hədisin qeydlərinə bax.

² Bu hədisin isnadında keçən Davud ibn Əbu Davud “məchul” ravi olduğundan, Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

۲۲۳ - بَابُ دَعْوَةِ الْمَظْلُومِ

223-cü fəsil. Məzlumun duası¹

۴۸۱- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٍ: دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ، وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ)).

(481) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Üç dua vardır ki, onlar qəbul olunar: məzlumun duası, müsafirin duası və valideynin övladına etdiyi dua.”²

¹ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Məzlum kafir olsa belə, onun duası ilə Allah arasında (bu duanın qarşısını ala biləcək) heç bir pərdə yoxdur” (Musnəd Əhməd, 3/153; şeyx əl-Albani Səhih Tərgib vət-Tərhib, (2231) əsərində bu hədisin “həsən li-ğeyrihi” olduğunu demişdir).

² 32-ci və 240-cı hədislərin qeydlərinə bax.

٢٢٤ - بَابُ سُؤَالِ الْعَبْدِ الرَّزْقَ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لِقَوْلِهِ:

﴿ارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾

224-cü fəsil. Bəndənin Allahdan ﷺ Onun buyurduğu kimi ruzi diləməsi: "Bizə ruzi ver, Sən ruzi verənlərin ən yaxşısısan!"¹

٤٨٢ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ نَظَرَ نَحْوَ الْيَمَنِ فَقَالَ: ((اللَّهُمَّ أَفْبِلُ بِقُلُوبِهِمْ))، وَنَظَرَ نَحْوَ الْعِرَاقِ فَقَالَ: مِثْلَ ذَلِكَ، وَنَظَرَ نَحْوَ كُلِّ أَفْقٍ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَقَالَ: ((اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا مِنْ ثَرَاتِ الْأَرْضِ، وَبَارِكْ لَنَا فِي مُدِّنَا وَصَاعِنَا)).

(482) Rəvayət edilir ki, Cabir رحمته الله عليه Peyğəmbərin ﷺ minbərdə ikən Yəmənə tərəf baxıb belə dediyini eşitmişdir: "Allahım, onların qəlblərini *haqqa* yönəlt.² (Sonra) o, İraqa tərəf baxıb eyni sözü dedi. (Sonra da) bütün üfüqə doğru baxıb yenə həmin sözləri dedi. Sonra davam edib (belə dua etdi): "Allahım, yerdən çıxan sərvətlərdən bizə ruzi ver. Bizim bir ovuc və dörd ovuc yeməyimizə bərəkət ver!"³

¹ "əl-Maidə" surəsi, 114.

² Digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ öz səhabələrinə yəmənlikləri tərifləyib demişdir: "Sizin yanınıza Yəmən əhli gəlib. Onlar ən incə ürəkli, ən yumşaq qəlbli *insanlardır*. İman Yəməndədir, hikmət Yəməndədir" (Səhih əl-Buxari, 4388).

³ Bu hədisin isnadında keçən Əbu Zubeyr onu "muan'ən" isnadla rəvayət etmişdir. Elə bu səbəbdən də, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Daif əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "zəif" olduğunu demişdir. Lakin hədisin ilk və son cümləsi mötəbər isnadla rəvayət edilmiş hədisdə öz təsdiqini tapmışdır. Zeyd ibn Sabit رحمته الله عليه rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ Yəmənə tərəf baxıb demişdir: "Allahım, onların qəlblərini (haqqa) yönəlt. Bir ovuc və dörd ovuc yeməyimizə bərəkət ver!" (Sunən ət-Tirmizi, 3934; şeyx Albani İrvaul-Ğəlil, 4/176 əsərində bu hədisin "həsən-səhih" olduğunu demişdir). Habelə, neçə-neçə səhih hədislərdə Peyğəmbərin ﷺ Allahdan ruzi diləməsi varid olmuşdur. Məsələn, Peyğəmbər ﷺ hər səhər dua edib deyərmiş:

((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا، وَرِزْقًا طَيِّبًا، وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا))

"Allahummə, inni əs'əlukə ilmən nafiən və rizqan tayyibən və əmələn mutəqabbələn! (Allahım, Səndən faydalı elm, təmiz ruzi və məqbul əməl diləyirəm!)" (Musnəd Əhməd, 6/294; Sunən İbn Macə, 925).

۲۲۵ - بَابُ الظُّلْمِ ظُلُمَاتٌ

225-ci fəsil. Zülm zülmətlərdir

۴۸۳ - حَدَّثَنَا بِشْرٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ قَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ ابْنُ مِقْسَمٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((اتَّقُوا الظُّلْمَ، فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ، فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، وَحَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ، وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ)).

(483) Cabir ibn Abdullah رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Zülm etməkdən çəkinin!¹ Çünki zülm Qiyamət günü zülmətlərə çevriləcəkdir. Tamahkarlıqdan da çəkinin! Çünki tamahkarlıq sizdən əvvəlki-

¹ İbn Useymnin demişdir: “Zülm iki növdür: Allahın haqlarına aid olan və bir də insan hüquqlarına aid olan. Zümlərin ən böyüyü isə Allahın hüdudlarını aşmaq və Ona şərik qoşmaqdır. Belə ki, Peyğəmbərdən ﷺ: “Hansı günah Allah yanında ən böyük günah sayılır?” – deyə soruşulduqda, o, belə cavab vermişdir: “Səni yaradan Allaha *başqa birisini* tay tutmaq!” (Səhih əl-Buxari, 4477). Bundan sonra zülm xüsusunda dərəcə etibarilə əvvəlcə böyük günahlar, sonra da kiçik günahlar gəlir. Allahın buyurduğu haqlar xüsusunda zülm əsas üç şeyi əhatə edir. Bunları Peyğəmbər ﷺ Vida həccindəki xütbəsində bəyan edib demişdir: “Sizin qanınız, malınız və namusunuz, bu ayınız da və bu şəhəriniz də bu gününüzün haramlığı kimi bir-birinizə haramdır” (Səhih əl-Buxari, 67). Nəfsə zülm etməyə gəlincə, buna başqa birisinin qanını axıtmaq yaxud onu yaralamaq və ya ona buna bənzər əziyyətlər vermək aid edilir. Mal-dövlətə edilən zülmə gəldikdə isə buna başqasının malını mənimsəmək və ya onun malını haram işlərə sərf etmək, habelə, malı yerinə yetirilməsi vacib olan işlərə sərf etməkdən imtina etmək və ya onun sayəsində haram işlər görmək aid edilir. Namusa olunan zülmə gəlincə, buna başqasının haqqına girmək – zina etmək, ismətli qadına böhtan atmaq və buna bənzər günahlar aid edilir. Zülmün bütün növləri haramdır. Zalımı isə Allah yanında heç kəs əzabdan qurtara bilməz. Uca Allah buyurur: “*O gün zalımların nə bir yaxın dostu, nə də sözü keçən bir şəfaətçisi olar*” (Ğafir, 40). Yəni Qiyamət günü zalım nə onu Allahın əzabından qurtaracaq bir dost, nə də ona havadarlıq edəcək bir şəfaətçi tapa biləcək. Həmçinin, Allah buyurur: “*Zalımların köməkçiləri olmayacaq*” (əl-Bəqərə, 270). Qiyamət günü onları Allahın əzabından xilas edəcək köməkçiləri olmayacaq (Şərh Riyadus-Salih, 203-cü hədisin şərhli).

ləri məhv etmiş və onları (bir-birilərinin) qanını axıtmağa¹ və özlərinə haram buyurulanları halal qəbul etməyə vadar etmişdir.”²

٤٨٤ - حَدَّثَنَا حَاتِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْمُنْكَدِرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((يَكُونُ فِي آخِرِ أُمَّتِي مَسِيحٌ، وَقَدْ فُتِّ، وَحَسَفٌ، وَيُبْدَأُ بِأَهْلِ الْمَظَالِمِ)).

(484) Cabir رحمته الله rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Ümmətimin sonuncuları arasında³ çevrilmə,⁴ (göydən) daş yağma və yerə batma⁵ olacaq. Öncə zalımlardan başlanılacaq.”⁶

¹ 470-ci hədisin qeydlərinə bax.

² Bu hədisi Muslim (2578) rəvayət etmişdir.

³ Burada Qiyamətə yaxın baş verəcək hadisələr nəzərdə tutulur.

⁴ Çevrilmə: başqa şəkllə salınmaq, döndərilmək. Burada söhbət Qiyamətə yaxın bəzi günahkar insanların heyvana çevrilməsindən gedir. Bu xüsusda rəvayət edilmiş hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ümmətimdən elə adamlar meydana çıxacaq ki, onlar zina etməyi, ipək *geyməyi*, şərab içməyi və musiqi alətlərindən istifadə etməyi halal sayacaqlar. Bəziləri də dağa yaxın *yerlərdə* yaşayacaqlar. *Çobanlar* bu adamların sürülərini sürüb onların yanına gətirəcək, habelə, ağır-füqərə gəlib onlardan yardım istəyəcək və onlar: “Sabah gələrsən” – deyəcəklər. Gecə ikən Allah dağı onlardan bəzilərinin başına uçurdacaq, bəzilərinə də meymunlara və donuzlara döndərəcək və onlar Qiyamət gününə qədər bu görkəmdə qalacaqlar” (Səhih əl-Buxari, 5590).

⁵ Burada söhbət bəzi diyarların yerə batmasından gedir (Feydul-Qədir).

⁶ Bu hədisin isnadında keçən Munkədir ibn Muhəmməd “leyyin” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Qeyd edək ki, bu hədisin ilk cümləsi “səhih” isnadla varid olmuş hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır. Aişənin رضي الله عنها rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Qiyamətə yaxın) bu ümmətin sonuncuları arasında çevrilmə, daş yağma və (yerə) batma olacaq.” Soruşdular: “Ya Rəsulullah! Aramızda əməlisaleh insanlar olduğu halda biz həlakmı olacağıq?” O, buyurdu: “Bəli, murdar əməllər aşkara çıxdığı zaman (bunlar baş verəcək)” (Sunən İbn Macə, 4059; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 4/392; Səhih əl-Cami, 8156).

۴۸۵- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمَاجِشُونِ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((الظُّلُمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)).

(485) İbn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Zülm Qiyamət günü zülmətlərə çevriləcəkdir.”¹

۴۸۶- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَإِسْحَاقُ قَالَا: حَدَّثَنَا مُعَاذٌ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْمُتَوَكِّلِ النَّاجِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِذَا خَلَصَ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ حُسِبُوا بِقَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَيَنْقَاصُونَ مَظَالِمَ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا، حَتَّى إِذَا نُفُوا وَهَدَّبُوا، أُذِنَ لَهُمْ بِدُخُولِ الْجَنَّةِ، فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَا أَحَدُهُمْ بِمَنْزِلَةٍ أَدْلُ مِنْهُ فِي الدُّنْيَا)).

(486) Əbu Səid (əl-Xudri) رضي الله عنه rəvayət edir ki,² Rəsulullah ﷺ demişdir: “*Qiyamət günü* möminlər, Oddan xilas olduqdan sonra,³ Cənnətlə Cəhənnəm arasındakı körpünün o biri başında dayandırılacaq və dünyada *bir-birilərinə qarşı* etdikləri haqsızlıqlara görə bir-birilərinin haqqını ödəyəcəklər.”⁴

¹ 470-ci hədisin qeydlərinə bax.

² Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində də (2240) rəvayət etmişdir.

³ Yəni Cəhənnəm üzərində qurulmuş körpüdən keçdikdən sonra. Bu xüsusda Quran-da belə buyrulur: “**Sonra Biz müttəqiləri Oddan xilas edəcək, zalımları isə orada diz üstə çökmüş halda tərk edəcəyik**” (Məryəm, 72) Habelə, Peyğəmbər ﷺ məhşər günündən danışarkən demişdir: “Sonra Cəhənnəmin üzərində körpü qurulacaq və şəfaət etməyə izin veriləcəkdir. *Həmin vaxt peyğəmbərlər:* “Allahım, xilas et, xilas et!” – deyəcəklər. *Səhabələr* soruşdular: “Yə Rəsulullah! Nə körpüdür elə?” Dedi: “Sürüşkən və hamar bir şeydir. Orada çəngəllər, qarmaqlar və dəmir tikanlar vardır. Bunlar Nəddə bitən, *üstü* tikanla *dolu*, sadan deyilən bir bitkiyə *bənzəyir*. Möminlərdən – *kimisi* bir göz qırpımında, *kimisi* şimşək tək, *kimisi* külək kimi, *kimisi* quş kimi, *kimisi* də ən bərk qaçan cins at və ya dəvə kimi *sürətlə həmin körpünün üstündən* keçəcək. *Kimisi* sağ-salamat qurtulacaq. *Kimisi* tikanlara *ilişib didik-didik* ediləcək, lakin axırda xilas olacaq. Bəziləri də Cəhənnəm odunda qalaqlanacaqlar” (Səhih Muslim, 454); digər rəvayətdə Əbu Səid əl-Xudri رضي الله عنه demişdir: “O körpünün tükdən nazik və qılıncdan iti olduğu mənə xəbər verilmişdir” (Səhih Muslim, 455).

⁴ 181-ci hədisin qeydlərinə bax.

Nəhayət, onlar təmizləndikdən və (günahlardan) azad olduqdan sonra onlara Cənnətə daxil olmağa izin veriləcək.¹ Muhəmmədin canı Əlində olan *Allaha* and olsun ki, onlardan hər biri Cənnətdəki yerini dünyadakı mənzilindən daha rahat tapacaq.²

٤٨٧- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِيَّاكُمْ وَالظُّلْمَ، فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَإِيَّاكُمْ وَالْفُحْشَ، فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمُتَفَحِّشَ، وَإِيَّاكُمْ وَالشُّحَّ، فَإِنَّهُ دَعَا مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَقَطَعُوا أَرْحَامَهُمْ، وَدَعَاهُمْ فَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ)).

(487) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Zülm etməkdən çəkinin! Çünki zülm Qiyamət günü zülmətlərə çevriləcəkdir. Ədəbsiz olmaqdan çəkinin! Çünki Allah ədəbsiz və kobud olanı

¹ Bu, dəlildir ki, Cənnətə yalnız pak adamlar girəcəklər. Müşriklərin, kafirlərin və münafıqların murdarlığı isə həmin gün heç bir şeylə təmizlənməyəcək. Müşriklərin və kafirlərin bağışlanmayacaqları barədə Quranda belə buyurulur: "Əgər yer üzündə olan hər şey, üstəlik, bir o qədəri də kafirlərə məxsus olsaydı və onlar bunu Qiyamət gününün əzabından qurtarmaq üçün fidyə versəydilər, onlardan qəbul olunmazdı. Onlar üçün ağırılı-acılı bir əzab hazırlanmışdır" (əl-Maidə, 36); münafıqlar barədə də belə buyurulur: "Bu gün nə sizdən, nə də kafirlərdən heç bir fidyə qəbul olunmaz. Sığınacağınız yer də Oddur. Sizə layiq olan elə odur. Ora nə pis dönüş yeridir!" (əl-Hədid, 15). Bəzi günahkarlar isə günahlarına görə Cəhənnəmə girəcək və nəhayət, günahlardan təmizləndikdən sonra oradan çıxıb Cənnətə daxil olacaqlar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Cəhənnəm əhli olan cəhənnəmlilərə gəlincə, onlar orada nə ölüb *əzabdan qurtula biləcəklər*, nə də yaşayıb *həyatdan zövq ala biləcəklər*. Ancaq *orada* günahları *və ya xətaları* üzündən atəşə giriftar olmuş bir qrup insan olacaq ki, Allah *bu insanlara bir müddət əzab verdikdən sonra* onları öldürəcək. Nəhayət, kömür kimi olduqları zaman *onlara* şəfaət edilməsinə izin veriləcək və onlar dəstə-dəstə Cənnət çaylarının başına gətiriləcəklər. Sonra belə buyurulacaq: "Ey Cənnət əhli! Bunların üstünə *su* tökün". Beləliklə, onlar selin gətirdiyi çör-çöp içində olan toxumların cücərib yetişdiyi kimi diriləcəklər (Səhih Muslim, 459).

² Uca Allah Cənnət əhlini vəsf edərkən belə buyurur: "*Allah onları doğru yola yönəldəcək, onların halını yaxşılaşdıracaq və onları özlərinə tanıtmış olduğu Cənnətə daxil edəcəkdir*" (Muhəmməd, 5-6).

sevmir. Tamahkarlıqdan çəkinin! Çünki o sizdən əvvəlkiləri qohumluq əlaqələrini kəsməyə və özlərinə haram buyurulan şeyləri halal qəbul etməyə vadar etmişdir.”¹

۴۸۸ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ قَيْسٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مِقْسَمٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِيَّاكُمْ وَالظُّلْمَ، فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ، فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلُكُمْ، وَحَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ، وَاسْتَحْلَوْا مَحَارِمَهُمْ)).

(488) Cabir رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Zülm etməkdən çəkinin! Çünki zülm Qiyamət günü zülmətlərə çevriləcəkdir. Tamahkarlıqdan çəkinin! Çünki o, sizdən əvvəlkiləri məhv etmiş və onları (bir-birinin) qanlarını axıtmağa, özlərinə haram buyurulan şeyləri halal qəbul etməyə vadar etmişdir.”²

۴۸۹ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي الضُّحَى قَالَ: اجْتَمَعَ مَسْرُوقٌ وَشُتَيْرٌ بْنُ شَكْلٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَتَقَوَّضَ إِلَيْهِمَا حِلْقُ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ مَسْرُوقٌ: لَا أَرَى هَؤُلَاءِ يَجْتَمِعُونَ إِلَيْنَا إِلَّا لِيَسْتَمِعُوا مِنَّا خَبْرًا، فَإِنَّمَا أَنْ تُحَدِّثَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ فَأُصَدِّقَ أَنَا، وَإِنَّمَا أَنْ أُحَدِّثَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ فَتُصَدِّقَنِي؟ فَقَالَ: حَدِّثْ يَا أَبَا عَائِشَةَ، قَالَ: هَلْ سَمِعْتَ عَبْدَ اللَّهِ يَقُولُ: الْعَيْنَانِ يَزْنِيَانِ، وَالْبِدَانِ يَزْنِيَانِ، وَالرِّجْلَانِ يَزْنِيَانِ، وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ أَوْ يُكَذِّبُهُ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، قَالَ: وَأَنَا سَمِعْتُهُ، قَالَ: فَهَلْ سَمِعْتَ عَبْدَ اللَّهِ يَقُولُ: مَا فِي الْقُرْآنِ آيَةٌ أَجْمَعَ لِلْحَالِلِ وَحَرَامٍ وَأَمْرٍ وَنَهْيٍ، مِنْ هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى﴾؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: وَأَنَا قَدْ سَمِعْتُهُ، قَالَ: فَهَلْ سَمِعْتَ عَبْدَ اللَّهِ يَقُولُ: مَا فِي الْقُرْآنِ آيَةٌ أَسْرَعَ فَرْجًا مِنْ قَوْلِهِ: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: وَأَنَا قَدْ سَمِعْتُهُ، قَالَ: فَهَلْ سَمِعْتَ عَبْدَ اللَّهِ يَقُولُ: مَا فِي الْقُرْآنِ آيَةٌ أَشَدَّ تَفْوِضًا مِنْ قَوْلِهِ: ﴿يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ﴾؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: وَأَنَا سَمِعْتُهُ.

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

² 483-cü hədisə və onun qeydlərinə bax.

(489) Əbu Duha demişdir: “(Bir gün) Məsruc və Şuteyr ibn Şəkəl məsciddə bir yerdə oturdular. Məsciddə olan adamlar da qalxıb onların başına yığıldılar. Məsruc dedi: “Görürəm ki, ətrafımıza toplaşan bu adamlar bizdən xeyirli söz eşitmək istəyirlər.¹ Ya sən Abdullaha hədis rəvayət et, mən onu təsdiq edirəm, ya da mən Abdullaha hədis rəvayət edirəm, sən onu təsdiq et.² Şuteyr ibn Şəkəl dedi: “Danış, ey Əbu Aişə!” Məsruc dedi: “Abdullahın: “Gözlər zina edir, əllər zina edir, ayaqlar zina edir,³ cinsiyyət üzvü isə bunları ya, təsdiqləyir,⁴ ya da, təkzib edir” – dediyini eşitmişəm-mi?⁵ Şuteyr: “Bəli!” – deyə cavab verdi. Məsruc: “Mən də bunu eşitmişəm” – dedi. Yenə soruşdu: “Abdullahın: “Quranda halal və haramı, əmr və qadağanı bir araya gətirən: **“Həqiqətən, Allah ədalətli olmağı, yaxşılıq etməyi və qohumlara haqqını verməyi əmr edir, iyrənc işlər görməyi, pis əməl-**

¹ Bu, elm öyrənmək məqsədilə məsciddə alimin başına toplaşmağın müstəhəb əməllərdən olmasına dəlalət edir.

² Burada bir tabiinin dediyini başqa bir tabiinin təsdiqləməsi o deməkdir ki, bu məclisdə həmin hədisi eşidənlər onu iki isnadla – Məsrucdan və Şuteyrdən eşitmişlər.

³ Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah zinadan Adəm övladının payına düşəni əzəldən yazmışdır və o, istər-istəməz buna mübtəla olacaqdır. Gözün zinası – baxmaq, qulaqların zinası – qulaq asmaq, dilin zinası – danışmaq, əlin zinası – toxunmaq, ayağın zinası – addım atmaqdır. Qəlb istəyir və təmənnə edir, cinsiyyət üzvü isə ya bütün bunları təsdiqləyir, ya da təkzib edir” (Səhih əl-Buxari, 6243; Səhih Muslim, 2567). Hədisdən aydın olur ki, şəhvətlə naməhrəm qadına baxmaq, onun səsinə dinləmək, onunla danışmaq, ona toxunmaq, buna doğru addım atmaq zina sayılır. Naməhrəmə baxmağın qadağan olunması barədə Quranda buyrulur: **“Mömin kişilərə de ki, harama baxmayıb gözlərini aşağı diksinslər və cinsiyyət üzvlərini zinadan qorusunlar. Bu onlar üçün daha təmiz olar. Şübhəsiz ki, Allah onların nə etdiklərindən xəbərdardır. Mömin qadınlara da de ki, harama baxmayıb gözlərini aşağı diksinslər və cinsiyyət üzvlərini zinadan qorusunlar”** (ən-Nur, 30-31). Qadına toxunmaq xüsusunda isə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizlərdən birinin başına dəmir iynənin sancılması, naməhrəm qadına toxunmaqdan xeyirlidir” (Silsilətul-Əhədis-Səhihə, 226; Səhih əl-Cami, 5045).

⁴ Bu, dəlildir ki, zahiri əməllər də təsdiq sayılır.

⁵ Abdullah ibn Məsud ؓ bunu Peyğəmbərdən ﷺ rəvayət etmişdir (Musnəd Əhməd, 2/344; İrvau-Ğəlil, 6/198).

lər törətməyi və azgınlıq etməyi isə qadağan edir. O sizə öyüd-nəsihət verir ki, bəlkə düşünüb ibrət alasınız”¹ ayəsindən daha əhatəli bir ayə yoxdur” – dediyini eşitmisənmi? *Şuteyr*: “Bəli!” – deyə cavab verdi. *Məsruq*: “Mən də bunu eşitmişəm” – dedi. *Yenə* soruşdu: “Abdullahın: “*İnsana Qurandakı: “Allahdan qorxana, Allah çıxış yolu göstərər”*”² ayəsindən daha tez uğur gətirən ayə yoxdur” – dediyini eşitmisənmi? *Şuteyr*: “Bəli!” – deyə cavab verdi. *Məsruq*: “Mən də bunu eşitmişəm” – dedi. *Yenə* soruşdu: “Abdullahın: “*Quranda: “Qullarıma mənim bu sözüümü de: “Ey Mənim özlərinə qarşı həddi aşmış qullarım! Allahın rəhmindən ümidinizi üzməyin. Şübhəsiz ki, Allah bütün günahları bağışlayır. O, həqiqətən, Bağışlayandır, Rəhmlidir!”*”³ ayəsindən daha çox ümid verən ayə yoxdur” – dediyini eşitmisənmi? *Şuteyr*: “Bəli!” – deyə cavab verdi. *Məsruq*: “Mən də bunu eşitmişəm” – dedi.”⁴

٤٩٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ مُسْهِرٍ، أَوْ بَلْعَيْنِ عَنْهُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ يَرِيدٍ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَائِيِّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، عَنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ: يَا عِبَادِي، إِنِّي قَدْ حَرَمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي، وَجَعَلْتُهُ مُحَرَّمًا بَيْنَكُمْ فَلَا تَظَالَمُوا. يَا عِبَادِي، إِنَّكُمْ الَّذِينَ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَأَنَا أَعْفِرُ الذُّنُوبَ، وَلَا أُبَالِي، فَاسْتَغْفِرُونِي أَعْفِرْ لَكُمْ. يَا عِبَادِي، كُلُّكُمْ جَائِعٌ إِلَّا مَنْ أَطْعَمْتُهُ، فَاسْتَطْعِمُونِي أُطْعِمْكُمْ. يَا عِبَادِي، كُلُّكُمْ عَارٍ إِلَّا مَنْ كَسَوْتُهُ، فَاسْتَكْسُونِي أَكْسُكُمْ.

¹ “ən-Nəhl” surəsi, 90.

² “ət-Talaq” surəsi, 2.

³ “əz-Zumər” surəsi, 53. Rəvayət edilir ki, ibn Abbas رضي الله عنه demişdir: “Müşriklərdən olan bir zümrə çox adam öldürmüş və dəfələrlə zina etmişdi. Sonra Muhəmmədin ﷺ yanına gəlib dedilər: “Sənin danışdıqların və dəvət etdiyin yol gözəldir... Bir de görək, bizim etdiyimiz *bu günahların* kəffarəsi varmı?” Onda bu ayə nazil oldu: “**Onlar Allahla yanaşı başqa tanrıya yalvarmaz, Allahın haram etdiyi cana haqsız yerə qıymaz və zina etməzlər. Bunu edən kimsə cəzalandırılır**” (əl-Furqan, 68). *Sonra da* bu ayə nazil oldu: “**Qullarıma mənim bu sözüümü de: “Ey Mənim özlərinə qarşı həddi aşmış qullarım! Allahın rəhmindən ümidinizi üzməyin”**” (əl-Buxari, 4810).

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

يَا عِبَادِي، لَوْ أَنَّ أَوْلَكُمْ وَأَخْرَكُمْ، وَإِنْ سَكُمُ وَجَنَكُم، كَانُوا عَلَى أَتَمِّ قَلْبٍ عَبْدٍ مِنْكُمْ، لَمْ يَزِدْ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا، وَلَوْ كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبٍ رَجُلٍ، لَمْ يَنْقُصْ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا، وَلَوْ اجْتَمَعُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي فَأَعْطَيْتُ كُلَّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ مَا سَأَلَ، لَمْ يَنْقُصْ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا، إِلَّا كَمَا يَنْقُصُ الْبَحْرُ أَنْ يُعْمَسَ فِيهِ الْخَيْطُ عُمَسَةً وَاحِدَةً. يَا عِبَادِي، إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أَجْعَلُهَا عَلَيْكُمْ، فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ، وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ فَلَا يَلُومُ إِلَّا نَفْسَهُ كَانَ أَبُو إِدْرِيسَ إِذَا حَدَّثَ هَذَا الْحَدِيثَ جَثَى عَلَى رُكْبَتَيْهِ.

(490) Əbu Zərr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Uca Allah belə buyurur:¹

– Ey qullarım! Mən zülm etməyi Özümə haram etdim və sizin aranızda da onu haram buyurdum. Elə isə, bir-birinizə zülm etməyin.²

¹ Belə hədislər “qüdsi hədis” yaxud “ilahi hədis” adlanır. İbn Teymiyyə رحمته الله bu hədis barədə demişdir: “Bilmək lazımdır ki, bu hədis olduqca dəyərli, dərəcəsi də çox yüksək olan bir hədisdir. Odur ki, İmam Əhməd deyərmiş: “Bu, şamlılar üçün ən şərəfli hədis hesab edilir.” Əbu İdris əl-Xovlani hər dəfə bu hədisi danışarkən diz çökərmiş. Bu hədis səma altında və yer üzündə ən doğru danışan kimsələrdən olmuş Əbu Zərr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ rəvayət etmişdir. Bu, Rəsulullahın ﷺ Öz Rəbbindən rəvayət etdiyi ilahi hədislərdəndir. Bu hədis Quran ayəsi sayılmasa da, Peyğəmbər ﷺ onun Uca Allahın Kəlamı olduğunu xəbər vermişdir... Bu hədis İslam dininin, ayrı-ayrı elmlərə, əməllərə, əsaslara və ikincidərəcəli işlərə aid əzəmətli qaydalarını özündə cəm etmişdir (Məcmu əl-Fətavə, 18/157).

² Zülm: bir şeyi öz yerinə qoymamaqdır. Allahın zülmü Özünə haram etməsi Onun adilliyinin kamilliyinə dəlalət edir. Elm əhlinin qoyduğu qaydaya əsasən Kitab və Sünnədə varid olmuş, Allaha aid edilməyən hər bir naqis sifət onun əksinin kamilliyini isbat edir. Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: “**Mən bəndələrə zülm edən deyiləm!**” (Qaf, 29); O, həmçinin, buyurur: “**Allah aləmlərə zülm etmək istəmir**” (Ali-İmran, 108); O, həmçinin, buyurur: “**Həqiqətən, Allah zərrə qədər də olsa zülm etməz**” (ən-Nisa, 40). Bəndələrin etdiyi zülm iki növdür: Allahın haqlarına aid olan və bir də insan hüquqlarına aid olan. Zümlərin ən böyüyü isə Allahın hüduqlarını aşmaq və Ona şərik qoşmaqdır. Bundan sonra zülm xüsusunda dərəcə etibarilə əvvəlcə böyük günahlar, sonra da kiçik günahlar gəlir. Allahın buyurduğu haqlar xüsusunda zülm, əsas üç şeyi əhatə edir. Bunları Peyğəmbər ﷺ Vida həcindəki xütbəsində bəyan edib demişdir: “Sizin qanınız, malınız və namusunuz, bu ayınız da və bu şəhəriniz də, bu gününüzün haramlığı kimi bir-birinizə haramdır” (181-ci və 483-cü hədislərin qeydlərinə bax). Hər kim başqa birisinin haqqına girsə, Qiyamət günü həmin haqq onun boynuna keçər. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim başqasının torpağını haqsızcasına zəbt etsə, Qiyamət günü torpağın yeddi

– Ey qullarım! Siz gecə-gündüz günah işlər görürsünüz.¹ Mən isə günahları bağışlayıram və *buna* əhəmiyyət vermirəm.² Elə isə, Məndən bağışlanma diləyin, sizi bağışlayım.³

qatı onun boynuna keçər” (Səhih əl-Buxari, 2452). Ağıllı adam əcəli yetişməmişdən öncə zülm etdiyi adamların haqqını qaytarar və onlardan halallıq alar. Əks halda, Qiyamət günü peşman olar. Peyğəmbər ﷺ öz ümmətinə belə nəsihət etmişdir: “Qoy birisinin namusuna toxunmaqla və ya ona başqa bir pislik etməklə zülm etmiş adam, bu gün, dinar və dirhəmin *fayda verməyəcəyi* gün gəlməmişdən əvvəl ondan halallıq diləsin. Əgər *Qiyamət günü* onun savabı olarsa, etdiyi zülm qədər savabından götürülər və *zülm etdiyi adama verilir*; yox əgər savabı olmazsa, onda zülm etdiyi adamın günahlarından götürülüb onun boynuna qoyular” (Səhih əl-Buxari, 2449); digər hədisdə o, demişdir: “Zülm üç növdür: Allahın sərbəst buraxmadığı zülm, bağışladığı zülm və bir də bağışlamadığı zülm. Allahın bağışlamadığı zülmə gəlincə, bu, Allaha şərikin qoşmaqdır. Allahın bağışladığı zülm isə bəndənin özü ilə öz Rəbbi arasında olan zümləridir. Allahın sərbəst buraxmadığı zülm isə Onun qullarına edilən zülmüdür. Buna görə onlar bir-birindən qisas alaçaqlar (Musnəd ət-Təyalisi, 2/60-61; Hilyə, 6/309; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1927). Allaha şərikin qoşanların əzabı xüsusunda Quranda keçən ən şiddətli ayədə belə buyrulur: **“Elə isə, dadın əzabı! Biz sizə əzabdan başqa bir şey artırmayacağıq!”** (ən-Nəbə, 30). Sərbəst buraxılmayan zülmə isə Allahın bu ayəsini dəlil göstərmək olar: **“Biz Qiyamət günü ədalət tərəziləri ilə haqq-hesab çəkəcəyik. Heç kimə hər hansı bir şeydə ədalətsizlik edilməyəcəkdir. Görülmüş iş bir xardal dənəsi misində olsa belə, onu gətirib tərəziyə qoyacağıq. Biz haqqı araşdırmağa bəs edərək”** (əl-Ənbiya, 47). Üçüncü növ zülmü isə Allah dilədiyinə bağışlayacaq, dilədiyini də cəzalandıracaq, lakin cəzalandırdığı bəndəsini, müşriklər təkcə əbədi olaraq Cəhənnəmə giriftar etməyəcək.

¹ Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Adəm övladlarının hamısı xəta edir. Xəta edənlərin ən xeyirlisi isə tövbə edənlərdir” (Sunən ət-Tirmizi, 2499; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 3139).

² Yəni günahın böyüklüyü Allah üçün əhəmiyyət kəsb etmir. Peyğəmbərin ﷺ rəvayət etdiyi qüdsi hədislərin birində Uca Allah buyurur: **“Ey Adəm övladı! Nə qədər ki, Mənə dua edirsən və Mənim (mərhəmətimə) ümid bağlayırsan, Mən sənənin günahlarının hamısını bağışlayıram və (günahın çoxluğuna və böyüklüyünə) əhəmiyyət vermirəm. Ey Adəm övladı! Əgər sənənin günahların (yerdən) göyədək olsa, sonra da Məndən bağışlanma diləsən, Mən səni bağışlayacağam və (günahın çoxluğuna və böyüklüyünə) əhəmiyyət vermərəm. Ey Adəm övladı! Əgər sən yer dolusu günahla Mənə tərəf gəlsən və heç bir şeyi Mənə şərikin qoşmadan, Mənim hüzuruma çıxsan, Mən sənə yer dolusu məğfirət əta edərəm”** (Sunən ət-Tirmizi, 2/270; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 127).

³ Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Vallahi, mən hər gün yetmiş dəfədən çox Allahdan həm bağışlanma diləyir, həm də Ona tövbə edirəm” (Səhih əl-Buxari, 6307). Bu

– Ey qullarım! Mən yedirdiyim kəslərdən başqa, hamınız acsınız. Elə isə, Məndən yemək istəyin, sizi yedirdim.¹

– Ey qullarım! Mən geydirdiyim kəslərdən başqa, hamınız çıpaqsınız. Elə isə, Məndən geyim istəyin, sizi geyindirir.²

– Ey qullarım! Əgər əvvəlciləriniz və axıncılarınız – insanların və cinləriniz aranızdakı ən təqvalı insan kimi olsalar, bu, Mənim mülkümdə heç bir şey artırmaz. Habelə, onlar aranızdakı ən günahkar bir kimsə kimi olsalar, bu, Mənim mülkümdən heç bir şey əksiltməz.³ Və əgər hamısı bir

hədislər Allahın Tövbələri qəbul edən, Bağışlayan, Əfv edən, Rəhmli və Mərhəmətli Rəbb olduğunu bildirir.

¹ Bundan aydın olur ki, yaradılanların hamısı özlərinin dünya və din işlərində xeyir əldə etmək və zərəri dəf etmək xüsusunda Allaha möhtacdırlar. Bu haqda Quranda neçə-neçə ayələr vardır: **“Həqiqətən, Allah ruzi verəndir, Qüvvət sahibidir, Mətidir”** (əz-Zariyat, 58); **“Şübhəsiz ki, Allahdan başqa ibadət etdikləriniz sizə ruzi verməyə qadirdəyillər. Elə isə, ruzini Allahdan diləyin, Ona ibadət edin və Ona şükür edin”** (əl-Ənkəbut, 17); **“Yer üzündə elə bir canlı yoxdur ki, onun ruzisini Allah verməsin”** (Hud, 6). **“Allah insanlara Öz mərhəmətindən nəyi nəsis edərsə, heç kəs onun qarşısını ala bilməz. Onun göndərmədiyi bir şeyi də Ondən başqa heç kəs verə bilməz”** (Fətir, 2). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, pak və halal ruzi qazanmaq istəyən kəs Allahın layiqli mömin qulu olmalı – Allahdan qorxmalı, yalnız Ona ibadət etməli, yalnız Ondən mədəd diləməli, üstəlik, bu yolda səbəblərdən də tutmalıdır.

² Bu rəvayətə və İmam Muslimin nəql etdiyi rəvayətə diqqətlə nəzər salsaq görərik ki, burada Uca Allah Öz qullarına Ondən öncə hidayət, sonra yemək, sonra da geyim diləməyi buyurur. Bu da, o deməkdir ki, insanın hər şeydən çox hidayətə ehtiyacı var. Sonra yemək-icməyə, bundan sonra da geyimə.

³ Yəni nə itaətə bəndənin itaətinin Allaha bir faydası ola bilər, nə də asi adamın asiliyinin Allaha bir zərəri dəyə bilər. Hər kəsin etdiyi yaxşılıq və pislik ancaq onun özünə qayıdır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Kim doğru yolla getsə, xeyri onun özünə dəyər, kim azğınlığa düşsə, ziyanı da onun öz əleyhinə olar”** (Yunus, 108); O, həmçinin, buyurur: **“Kim küfr edərsə, küfrü öz əleyhinə olar. Yaxşı iş görənlər isə özləri üçün Cənnətdə yer hazırlamış olarlar”** (ər-Rum, 44). Bəndənin ibadətinin və ya asiliyinin Allaha aidiyyəti olmasa da, Allahın mərhəmətindəndir ki, O, Öz bəndələrinin tövbə etməsinə sevinir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: **“Allah Öz qulunun tövbəsinə üstündə yemək-icməyi yüklənmiş dəvəsi ilə birgə təhlükəli bir yerdə dayanan və başını yerə qoyub yatan, oyandıqda dəvəsinin qaçdığını görə, özü də bərk istiyə və susuzluğa məruz qaldıqdan sonra: “Yerimə qayıdım” – deyərək geri qayıdıb, bir qədər də yatan və nəhayət, oyanıb başını qaldırdıqda, dəvəsinə yanında görə kimsədən daha çox sevinir”** (Səhih əl-Buxari, 6308).

yerə toplanıb Məndən istəsələr, Mən də onların hər birinin istədiyini versəm, bu Mənim mülkümdən heç bir şey əksiltməz.¹ Yalnız bircə dəfə də nizə batırılan iynənin dənizdən əksiltməyi qədər əksildər.

– Ey qullarım! Bu, sizin əməllərinizdir. Onları sizin üçün hesaba alacağam.² Odur ki, kim xeyir tapsa, Allaha həmd etsin. Kim də xeyirdən başqa bir şey tapsa, özündən başqa heç kəsi qınamasın.³

¹ Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahın Əli doludur. Bu nemətlərin səhər-axşam ardı-arası kəsilmədən xərclənməsi Onun Əlini boş qoya bilməz. Məgər Allahın göyü və yeri yaratdığı gündən bəri nə qədər xərclədiyini görmürsünüz?! Bu, Onun Əlindəkilərin azalmasına *zərrə qədər* təsir göstərməmişdir” (Səhih əl-Buxari, 4684). Allahın nemətlərinin tükənməz olduğu barədə Quranda belə buyrulur: “Sizdə olan nemətlər tükənəcək, Allah yanında olan nemətlər isə daim qalacaqdır” (ən-Nəhl, 96).

² Cənnət əhli Cənnətə daxil olduqda deyəcəklər: “Bizi buna qovuşduran Allaha həmd olsun! Əgər Allah bizə hidayət etməsəydi, biz özümüz doğru yola yönələ bilməzdik” (əl-Əraf, 43); günahkarlar isə Qiyamət günü həm özlərini, həm də öz böyüklərini qınayacaqlar: “Həqiqətən, Allah kafirləri lənətləmiş və onlar üçün yandırır-yaxan Od hazırlamışdır. Onlar orada əbədi qalacaq, özlərinə nə bir himayəçi, nə də bir yardımçı tapa biləcəklər. Üzləri odda o yan-bu yana döndəriləcəyi gün onlar deyəcəklər: “Kəş biz Allaha ibadət edəydik, Onun rəsuluna itaətkar olaydıq!” Onlar deyəcəklər: “Ey Rəbbimiz! Biz başçılarımıza və böyüklərimizə itaət etdik, onlar da bizi haqq yoldan azdırdılar. Ey Rəbbimiz! Onları ikiqat əziyyətə sal və onları müdhiş bir lənətə məruz qoy!” (əl-Əhzab, 64-68); “Həmin gün zalım kimsə barmaqlarını dişləyərək deyəcəkdir: “Kəş ki, mən Peyğəmbərin yolunu tutub gedəydim! Vay halıma! Kəş ki, filankəslə dost olmayaydım! Çünki Zikr mənə çatdıqdan sonra o məni ondan uzaqlaşdırdı”. Həqiqətən, şeytan insanı tənha qoyub qaçandır” (əl-Furqan, 27-29). Nəhayət: “İş bitdikdə şeytan deyəcək: “Həqiqətən də, Allah sizə gerçək vəd vermişdi. Mən də sizə vəd vermişdim, lakin *vədimə* xilaf çıxdım. Mənim sizin üstünüzdə heç bir hökmranlığım yox idi. Mən sizi *azğınlığa* dəvət etdim, siz də *dəvətimi* qəbul etdiniz. Buna görə də məni yox, özünüzü qınayın” (İbrahim, 22). Əli ibn Əbu Talib ؓ demişdir: “Bu dünya gəldi-gedərdi və o, artıq geridə qalmışdır. Axirət isə qarşıda hər kəsi gözləməkdədir. İkisinin də öz övladları (yəni ona könül bağlayanları) vardır. Siz ey müsəlmanlar, dünya övladlarından yox, Axirət övladlarından olun! Bu gün bir iş görürsünüz, ancaq sorğu-sual olunmursunuz. Sabah isə sorğu-sual olunacaq və heç bir iş (yəni tövbə) edə bilməyəcəksiniz” (Səhih əl-Buxari, “*Qəlbi* yumşaldan *əməllər* kitabı”, 3-cü fəsil: “Arzuların çox olması haqqında”).

³ Bu, dəlildir ki, insana bəxş edilən hər bir xeyir Allahın ona olan bir lütfüdür. Başına gələn hər bir şər isə nəfsinə uyaraq etdiyi əməlinin bəhrəsidir. Bu xüsusda Quranda belə buyrulur: “Sənə gələn yaxşılıq Allahdandır, sənə üz vermiş bəla isə sənənin özün-

“Əbu İdris hər dəfə bu hədisi danışanda diz çökərdi.”^{1”2}

dəndir” (ən-Nisa, 79); Uca Allah həmçinin, buyurur: **“Mömin olaraq yaxşı iş görən kişi və qadınlara, əlbəttə, gözəl həyat bəxş edəcək və etdikləri ən yaxşı əməllərə görə onları mütləq mükafatlandıracağıq”** (ən-Nəhl, 97).

¹ Şeyx Albani demişdir: “Əbu İdris əl-Xovlani bu hədisin möhtəşəmliyini təsdiq etmək üçün diz çökərmiş. Çünki bu, aləmlərin Rəbbinin Kəlamından olan qüdsi hədisdir. Bu hədis şamlıların rəvayətlərindəndir. (Yəni hədisin isnadında keçən ravilərin hamısı Şam əhlindəndir.) İbn Əsakir (8/836) Əbu Mushirin belə dediyini rəvayət etmişdir: “Şam əhli üçün Əbu Zərrin ﷺ bu hədisindən daha şərəfli hədis yoxdur.”

² Bu hədisi Muslim (2577), Tirmizi (2495), İbn Macə (4257), Əhməd (5/154, 160 və 177), Bəzzar (4051 və 4052), İbn Hibban (619), Təyalisi (463), Hakim (4/241), Beyhəqi (Şoəbul-İman, 6/93), Əbu Nueym (Hilyə, 5/125-126), Xətib (Tarix, 7/203-204), Hənnad (Zuhd, 905) və Təbərani (Musnəduş-Şamiyyin, 338 və 2811) rəvayət etmişdir. İmam Buxarinin bu rəvayətindən fərqli olaraq İmam Muslim öz “Səhih”ində bu hədisi tam olaraq rəvayət etmişdir. Bu iki hədisə sadəcə nəzər saldıqda onların arasında olan fərq gözə çarpır. Belə ki, bu kitabdakı rəvayətdə Uca Allahın altı dəfə “Ey qullarım!” – deyə müraciət etdiyi, İmam Muslimin “Səhih”ində isə Allahın düz ona dəfə “Ey qullarım!” – deyə müraciət etdiyi xəbər verilir. Həmin hədisin mətni aşağıdakı kimidir:

Əbu İdris əl-Xovlanidən rəvayət edilir ki, Əbu Zərr ﷺ Peyğəmbərin ﷺ Uca Allahdan belə rəvayət etdiyini xəbər vermişdir:

– Ey qullarım! Mən zülm etməyi Özümə haram etdim və sizin aranızda da onu haram buyurdum. Elə isə, bir-birinizə zülm etməyin.

– Ey qullarım! Mən hidayət verdim kimsələrdən başqa hamınız zəlalətdəsiniz. Elə isə, Məndən hidayət diləyin, sizə hidayət bəxş edim.

– Ey qullarım! Mən yedirdiyim kəslərdən başqa hamınız acsınız. Elə isə, Məndən yemək istəyin, sizi yedirdim.

– Ey qullarım! Mən geydirdiyim kəslərdən başqa hamınız çıpaqsınız. Elə isə, Məndən geyim istəyin, sizi geyindirirəm.

– Ey qullarım! Siz gecə-gündüz günah işlər görürsünüz. Mən isə bütün günahları bağışlayıram. Elə isə, Məndən bağışlanma diləyin, sizi bağışlayım.

– Ey qullarım! Siz Mənə zərər yetirməyə qadir deyilsiniz ki, zərər yetirəsiniz. Eləcə də, Mənə fayda verməyə qadir deyilsiniz ki, fayda verəsiniz.

– Ey qullarım! Əgər əvvəlciləriniz və axıncılarınız – insanların və cinləriniz aranızdakı ən təqvalı insan kimi olsalar belə, bu, Mənim mülkəmdə heç bir şey artırmaz.

– Ey qullarım! Əgər əvvəlciləriniz və axırıncılarınız – insanlarınız və cinləriniz aranızdakı ən günahkar bir kimsə kimi olsalar belə, bu, Mənim mülkümdən heç bir şey əksiltməz.

– Ey qullarım! Əgər əvvəlciləriniz və axırıncılarınız – insanlarınız və cinləriniz bir yerə toplanıb Məndən istəsələr, Mən də hər kəsə istədiyini versəm, bu, Mənim mülkümdən heç bir şey əksiltməz. Yalnız dənizə batırılan iynənin *dənizdən* əksiltdiyi kimi əksildər.

– Ey qullarım! Bu sizin əməllərinizdir. Mən onları sizin üçün hesaba alacaq, sonra da sizə onların əvəzini verəcəyəm. Odur ki, kim xeyir taparsa, Allaha həmd etsin. Kim də xeyirdən başqa bir şey taparsa, özündən başqa heç kəsi qınamasın.”

Səid demişdir: “Əbu İdris əl-Xovlani hər dəfə bu hədisi danışanda diz çökərdi.”

٢٢٦ - بَابُ كَفَّارَةِ الْمَرِيضِ

226-cı fəsil. Xəstənin kəffarəsi¹

٤٩١ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي دِينَارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَامِرٍ، أَنَّ غُطَيْفَ بْنَ الْحَارِثِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ، وَهُوَ وَجَعٌ، فَقَالَ: كَيْفَ أَمْسَى أَجْرُ الْأَمِيرِ؟ فَقَالَ: هَلْ تَذُرُونَ فِيمَا تُؤْجِرُونَ بِهِ؟ فَقَالَ: بِمَا يُصِيبُنَا فِيمَا نَكْرَهُ، فَقَالَ: إِنَّمَا تُؤْجِرُونَ بِمَا أَنْفَقْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَاسْتَنْفَقَ لَكُمْ، ثُمَّ عَدَّ أَدَاةَ الرَّحْلِ كُلَّهَا حَتَّى بَلَغَ عِذَارَ الْيَرْدُونَ، وَلَكِنَّ هَذَا الْوَصَبَ الَّذِي يُصِيبُكُمْ فِي أَجْسَادِكُمْ يُكَفِّرُ اللَّهُ بِهِ مِنْ خَطَايَاكُمْ.

(491) Güteyf ibn əl-Haris rəvayət edir ki, Əbu Ubeydə ibn Cərrah² xəstə ikən bir nəfər onun yanına gəlib dedi: “Əmirin savab qazandığı gecəsi necə keçib?” Əbu Ubeydə soruşdu: “Nədən savab qazandığınızı bilirsinizmi?” Adam: “Başımıza gələn xoşlamadığımız müsibətlərdən!” – deyə cavab verdi.³

¹ Yəni xəstəlik günahların bağışlanması üçün səbəbdır.

² Əbu Ubeydə Amir ibn Abdullah ibn Cərrah ﷺ Peyğəmbərin ﷺ “əmin” ləqəbi verdiyi məşhur səhabəsi və Cənnətlə müjdələdiyi on nəfərdən biridir. Peyğəmbər ﷺ onu tərifləyib demişdir: “Hər bir ümmətin içində ən etibarlı bir adam vardır. Bizim ən çox etibar etdiyimiz isə, ey müsəlman ümməti, Əbu Ubeydə ibn Cərrahdır!” (Səhih əl-Buxari, 3744).

³ Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Hansı bir müsəlmanın başına müsibət gəldikdə:

((إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ، اللَّهُمَّ أَجْرِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا))

“Biz, Allaha məxsusuq və Ona da qayıdacağıq! Allahım, başıma gəlmiş bu müsibətə görə mənə savab yaz və mənə bundan xeyirlisini nəsib et!” – desə, Allah onun savabını artırar və ona bundan da xeyirlisini nəsib edər” (Səhih Muslim, 918); başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, Abdullah ibn Məsud ﷺ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ ağır xəstələndiyi zaman mən onun yanına gəldim və baxdım ki, o, qızdırma içində yanır. Dedim: “Ya Rəsulullah, sən qızdırma içində yanırsan! Yəqin bu, sənin iki savab qazanmağın üçündür?” O, dedi: “Düzdür, başına müsibət gəlmiş elə bir müsəlman yoxdur ki, Allah, ağacın yarpaqları töküldüyü kimi, onu

Əbu Ubeydə dedi: “Siz Allah yolunda xərclədiklərinizdən və sizin üçün xərclənilənlərdən savab qazanırsınız.”¹ Sonra Əbu Ubeydə heyvanlara aid əşya və alətləri, hətta atın yüyəninə qədər sadaladı.² Sonra dedi: “Canınıza dəymiş naxoşluq sayəsində isə Allah günahlarınızı bağışlayır.”^{3/4}

٤٩٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حُلْحَلَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ، وَلَا وَصَبٍ، وَلَا أَهَمٍّ، وَلَا حَزَنٍ، وَلَا أَذًى، وَلَا غَمٍّ، حَتَّى الشَّوْكَةُ يُشَاكُهَا، إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ)).

(492) Əbu Səid əl-Xudri ر.ə və Əbu Hureyrə ر.ə rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Müsəlmana üz vermiş elə bir yorğunluq, elə bir naxoşluq, elə bir kədər, elə bir üzüntü, elə bir əziyyət, elə bir dərd,⁵ hətta

günahlardan təmizləmiş olmasın” (Səhih əl-Buxari, 5647). Bu hədislərdən aydın olur ki, möminin başına gələn hər bir imtahan savabının artması üçün bir səbəbdir. Əbu Ubeydə ر.ə sanki bildirmək istəyir ki, müsibətlərin özü adama savab qazandırır, lakin başına müsibət gəlmiş adam bu müsibətə səbir etdiyinə görə savab qazanır və günahları bağışlanır.

¹ Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: **“Xərclədiyiniz hər bir sədəqə özünüzdür. Siz onu ancaq Allahın Üzünü dilədiyinizə görə sərf edirsiniz. Malınızdan Allah yolunda nə xərcləsəniz, əvəzi sizə tam verilər və sizə zülm edilməz”** (əl-Bəqərə, 272).

² Yəni bunlara görə savab qazanıldığını bildirdi. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Qiyamət gününədək atların yüyəninə xeyir qalacaqdır. İnsanlar onların sayəsində çoxlu savab və qənimətlər əldə edəcəklər” (Səhih əl-Buxari, 2852); digər hədisdə o, demişdir: “Kim Allaha iman gətirərək və Onun verdiyi vədi təsdiq edərək Allah yolunda istifadə etmək məqsədilə bir at saxlayarsa, bu atın yediyi və içdiyi, habelə, onun nəcisi və sidiyi Qiyamət günü onun əməl tərəzisində qoyular, beləliklə də, mükafatı üstünə mükafat artırılar” (Səhih əl-Buxari, 2853).

³ Növbəti hədislərə bax.

⁴ Bu hədisin isnadında keçən İshaq ibn Əla ibn İbrahim ibn Əla “zəif” ravi olduğundan, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

⁵ Hədisdə qeyd edilmiş kədər, üzüntü və dərd kəlmələrinin mənası arasındakı fərq ondadır ki, bunlardan biri gələcəyə, ikincisi keçmişə, üçüncüsü də hazırki zamana aid

(ayağına) batmış elə bir tikan yoxdur ki, onun sayəsində Allah (həmin) müsəlmanın günahlarını bağışlamasın.^{1'2}

٤٩٣ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كُنْتُ مَعَ سَلْمَانَ، وَعَادَ مَرِيضًا فِي كِنْدَةَ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ قَالَ: أَبْشِرْ، فَإِنَّ مَرَضَ الْمُؤْمِنِ يَجْعَلُهُ اللَّهُ لَهُ كَفَّارَةً وَمُسْتَعْتَبًا، وَإِنَّ مَرَضَ الْفَاجِرِ كَالْبَعِيرِ عَقَلَهُ أَهْلُهُ ثُمَّ أَرْسَلُوهُ، فَلَا يَدْرِي لَمْ عُقِلَ وَلَمْ أُرْسَلْ.

(493) Abdur-Rəhman ibn Səid³ rəvayət edir ki, atası demişdir: “Mən Salmanla⁴ birgə onun Kində qəbiləsindəki xəstə bir dostuna baş çəkdik. O, dostunun yanına daxil olduqda dedi: “Sənə müjdə olsun!⁵ Həqiqətən də, Allah möminin xəstələnməyini ona həm kəffarə, həm də (Allahın) rızasını qazanmaq üçün bir səbəb etmişdir. Günahkarın xəstələnməyi isə sahibləri tərəfindən (bir müddət) buxovda saxlanmış, sonra da sərbəst buraxılmış

edilir. Yəni adam gələcəkdə baş verə biləcək müsibətlərə görə kədərlənir, olub-keçmiş müsibətlərə görə üzülür, hazırkı zamanda olan müsibətlərə görə isə dərd çəkir.

¹ Möminin başına gəlmiş müsibətlərin onun günahlarını silib aparması Allahın bəxş etdiyi nemətdir. Təbii ki, bu həyatda insanın işləri həmişə yaxşı ola bilməz. Bu işlər hərdən yaxşı gedir, hərdən də Allah Öz bəndəsini imtahan edir, başına müsibətlər gətirir (Şərh Riyadus-Salihin).

² İmam Buxari bu hədisi öz “Səhih”ində də (5642) rəvayət etmişdir.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Söhbət Peyğəmbərin ﷺ məşhur səhabəsi Salman Farisidən ﷺ gedir (168-ci hədisin qeydlərinə bax).

⁵ Burada Salman Farisi ﷺ öz dostuna mütləq şəkildə “Sənə müjdə olsun!” – deyir və bunu heç bir şeylə əlaqələndirmir. Bildirmək istəyir ki, başına gələn hər bir müsibətə görə sevinisin. Belə ki, möminin başına gələn hər bir müsibətdə onun üçün xeyir vardır. Hədislərin birində Rəsulullah ﷺ mömini vəsf edib demişdir: “Möminin işi çox qəribədir! Həqiqətən də, onun hər bir işində xeyir vardır. Bu *xüsusiyyət də* yalnız möminə məxsusdur. Belə ki, ona xoş bir şey nəsib olduqda şükür edər və bu onun xeyrinə olar, habelə, başına bir müsibət gəldikdə səbir edər və bu da onun xeyrinə olar” (Səhih Muslim, 7692).

dəvənin halına bənzəyir.¹ Belə ki, o dəvə nəyə görə buxovlandığını və nə üçün sərbəst buraxıldığını dərk etmir.²”

۴۹۴ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَدِيُّ بْنُ عَدِيٍّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((لَا يَزَالُ الْبَلَاءُ بِالْمُؤْمِنِ وَالْمُؤْمِنَةِ، فِي جَسَدِهِ وَأَهْلِهِ وَمَالِهِ، حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَمَا عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ)).

(494) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mömin kişinin və (ya) mömin qadının bədənində, ailəsində və mal-dövlətində müsibət üz verməsi ta o vaxtadək davam edər ki, axırda boynunda heç bir günah qalmadığı halda Allahın ﷻ qarşısında durar.³”⁴

(...) - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ طَلْحَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو مِثْلَهُ، وَزَادَ: فِي وَلَدِهِ.

(...) Muhəmməd ibn Ubeyd bizə belə rəvayət etmişdir: “Bizə Ömər ibn Talhə Muhəmməd ibn Amrdan bu hədisin bənzərini rəvayət etmiş və: “övladına” sözünü əlavə etmişdir.

۴۹۵ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((هَلْ أَحَدَنْتَ أَثْمَ مِلْدَمٍ؟)) قَالَ: وَمَا أَثْمَ مِلْدَمٍ؟ قَالَ:

¹ Bu, pis məsəlin pis adama çəkilməsinə dəlalət edir.

² Bu hədisdən aydın olur ki, möminin xəstələnmiş mömin qardaşına baş çəkməsi, xəstə qardaşını müjdələməsi, habelə, onun yanında çox oturmaqla ona əziyyət verməməsi və naşükür adamın məsəlini çəkməklə mömin olduğunun qədrini bilməsini onun yadına salması, xəstəni ziyarət etmək ədəblərinə aiddir.

³ Hədisdən aydın olur ki, mömin adamın ömrü boyu imtahanlara məruz qalması, günahları üçün kəffarədir. Bu xüsusda Quranda deyilir: “Biz sizi bir az qorxu, bir az aclıq, bir az da mal-dövlət, insan və məhsul itkisi ilə sınayarıq. Səbir edənlərə müjdə ver. O kəslər ki, onlara bir müsibət üz verdikdə: “Biz, Allaha məxsusuq və Ona da qayıdacağıq!” – deyirlər. Onlara öz Rəbbi tərəfindən təriflər və mərhəmət vardır. Məhz onlar doğru yolda olanlardır” (əl-Bəqərə, 156).

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

((حَرَّ بَيْنَ الْجِلْدِ وَلِلْحَمِّ))، قَالَ: لَا، قَالَ: ((فَهَلْ صُدِعَتْ؟)) قَالَ: وَمَا الصُّدَاعُ؟ قَالَ: ((رِيحٌ تَعْتَرِضُ فِي الرَّأْسِ، تَضْرِبُ الْعُرُوقَ))، قَالَ: لَا، قَالَ: فَلَمَّا قَامَ قَالَ: ((مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَيَّ: فَلْيَنْظُرْ)).

(495) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir:¹ “(Bir dəfə) bir bədəvi Peyğəmbər ﷺ yanına gəldi və o, (bu adamdan): “Heç səni qızdırma² tutubmu?” – deyə soruşdu. Bədəvi: “Qızdırma nədir?” – deyə soruşdu. Peyğəmbər ﷺ dedi: “(Bu,) dəri ilə ət arasında olan hərərətdir.” Bədəvi: “Xeyr!” – deyə cavab verdi.³ Peyğəmbər ﷺ yenə soruşdu: “Heç başın ağrıyıbmı?”⁴ Bədəvi soruşdu: “Başağrısı nədir?” Peyğəmbər ﷺ dedi: “(Bu,) başa təsir edən və damarları titrədən havadır.” Bədəvi: “Xeyr!” – deyə cavab verdi. O qalxıb getdikdən sonra Peyğəmbər ﷺ dedi: “Kim Cəhənnəm əhlindən olan bir adama baxmaq istəyirsə, qoy ona baxsın.”⁵

¹ Bu hədisi Əhməd (2/332), İbn Hibən (2916) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nəsirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

² Qızdırmanın mömin üçün kəffarə olması barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Körük basmaq dəmirin pasını apardığı kimi, qızdırma da Adəm övladının günahlarını *silib* aparır” (Səhih əl-Cami, 2006).

³ Qızdırmanın hərərəti bədənin hər yerini əhatə edir (503-cü hədisə bax). Bu da, o deməkdir ki, həmin bədəvi heç vaxt xəstələnməmişdir.

⁴ Başağrısının möminə fayda verməsi barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Möminin başağrısına, ayağına batan tikana və ya ona əziyyət verən (hər) bir şeyə görə Qiyamət günü Allah onun dərəcəsinə yüksəldər və bunun sayəsində onun günahlarını bağışlayar” (Şoəbul-İman, 9409; Səhih Tərgib vət-Tərhib, 3434).

⁵ Hərçənd, bu hədisdə xəstələnən adamın günahlarının bağışlanması və heç vaxt xəstələnməyən kimsənin Cəhənnəmə düşəcəyi xəbər verilir, lakin bu o demək deyil ki, mömin buna əsasən özünə xəstəlik diləyə bilər. Əksinə, mömin həmişə Allahdan salamatlıq diləməli və bununla yanaşı sağlamlığı üçün əlindən gələni etməlidir. Peyğəmbər ﷺ öz ümmətinə səhər-axşam Allahdan salamatlıq diləməyi öyrətmişdir (300-cü hədisin qeydlərinə bax). O, həmçinin, demişdir: “Allahdan salamatlıq diləyin!” (Səhih əl-Buxari, 2965).

Hədislərin birində Abbas ibn Abdul-Müttəlib demişdir: “(Bir gün mən Peyğəmbərə ﷺ) dedim: “Ya Rəsulullah! Mənə bir dua öyrət ki, onunla Allaha yalvarım.” O buyurdu: “Ey Abbas, Allahdan salamatlıq dilə!” Mən bir müddətdən sonra yenə onun yanına gəlib dedim: “Ya Rəsulullah! Mənə bir dua öyrət ki, onunla Allaha yalvarım.” O buyurdu: “Ey Abbas, ey Rəsulullahın əmisi, Allahdan dünya və axirətdə salamatlıq dilə!” (Sunən ət-Tirmizi, 2/266; Musnəd Əhməd, 1/209; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1523).

٢٢٧ - بَابُ الْعِيَادَةِ جَوْفَ اللَّيْلِ

227-ci fəsil. Gecə vaxtı xəstəyə baş çəkmək

٤٩٦ - حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مَيْسَرَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ شَقِيقِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الرَّبِيعِ قَالَ: لَمَّا ثَقُلَ حَدِيثُهُ سَمِعَ بِذَلِكَ زَهْطُهُ وَالْأَنْصَارُ، فَأَتَوْهُ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ أَوْ عِنْدَ الصُّبْحِ، قَالَ: أَيُّ سَاعَةٍ هَذِهِ؟ قُلْنَا: جَوْفُ اللَّيْلِ أَوْ عِنْدَ الصُّبْحِ، قَالَ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ صَبَاحِ النَّارِ، قَالَ: جِئْتُمْ بِمَا أَكْفَرُ بِهِ؟ قُلْنَا: نَعَمْ، قَالَ: لَا تُغَالُوا بِالْأَكْفَانِ، فَإِنَّهُ إِنْ يَكُنْ لِي عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ بَدَّلْتُ بِهِ خَيْرًا مِنْهُ، وَإِنْ كَانَتْ الْأُخْرَى سُلِبْتُ سَلْبًا سَرِيعًا. قَالَ ابْنُ إِدْرِيسَ: أَتَيْنَاهُ فِي بَعْضِ اللَّيْلِ.

(496) Xalid ibn Rabi rəvayət edir ki, Huzeyfənin¹ xəstəliyi ağırlaşarkən onun əqrəbası və ənsardan olan bir neçə nəfər bundan xəbər tutdu və gecə vaxtı yaxud səhərə yaxın ona baş çəkməyə gəldi.² Huzeyfə *bizdən*: “İndi hansı vaxtdır?” – deyə soruşdu.³ Biz dedik: “Gecə vaxtıdır, yaxud səhərə yaxındır.” O: “Cəhənnəmin səhərindən Allaha sığınırım!”⁴ – deyə dua

¹ Söhbət Peyğəmbərin ﷺ məşhur səhabəsi Huzeyfə ibn Yəməndən ﷺ gedir.

² Bu, dəlildir ki, gecə vaxtı belə xəstəyə baş çəkmək olar. Lakin bir şərtlə ki, bu ziyarət onun rahatlığını pozmasın, xəstəliyinin şiddətini artırmıyın. Demək, xəstəni ziyarət etdikdə onun rahatlığını nəzərə almaq labüddür.

³ Olsun ki, o, hərarətinə görə ətrafda baş verənlərdən xəbərsiz olmuşdur. Çünki hərarəti olan adamın çox vaxt huşu başında olmur və nələr baş verdiyini dərk etmir.

⁴ Səhabələr və onlardan sonra haqq yolu tutub getmiş möminlər nə qədər yaxşı işlər görsələr də, yenə Allahdan qorxar, əməllərinin qəbul olunacağına heç vaxt arxayın olmaz, sadəcə buna ümid edərdilər. Uca Allah onları Quranda belə vəsf edir: **“Həqiqətən, Rəbbinin qorxusundan əsim-əsim əsənlər, Rəbbinin ayələrinə iman gətirənlər, Rəbbinə şərik qoşmayanlar, Rəbbinə qayıdacaqlar deyə yerinə yetirməli olduqlarını qəlbləri qorxa-qorxa yerinə yetirənlər – məhz onlar yaxşı işlər görməyə tələsər və bu işlərdə öndə gedərlər”** (əl-Muminun, 57-61). Buna dair rəvayət edilmiş hədisdə Aişə رضي الله عنها demişdir: “Mən Peyğəmbərə ﷺ dedim: “Ya Rəsulullah! *Bu ayədə* “Rəbbinə qayıdacaqlar deyə, yerinə yetirməli olduqlarını qəlbləri qorxa-qorxa yerinə yetirənlər” deyildikdə, zinakar, oğru və əyyaşmı qəsd edilir?” O buyurdu: “Xeyr, ey Siddiqin qızı! Bunlar o kəslərdir ki, oruc

etdi, sonra dedi: “Məni kəfənləyəcəyiniz şeyi gətirmisinizmi?” Biz: “Bəli!” – deyə cavab verdik. Dedi: “Kəfənlərə çox pul xərcləməyin!¹ Əgər Allah yanında mənim xeyrim olarsa, bundan daha xeyirlisi ilə əvəz olunar. Yox əgər başqa cür olarsa, bu məndən tezliklə götürülər.”^{2,3}

İbn İdris demişdir: “Biz onun yanına gecənin bir aləmində getmişdik.”

۴۹۷- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِذَا اشْتَكَى الْمُؤْمِنُ أَخْلَصَهُ اللَّهُ كَمَا يُخْلَصُ الْكَبِيرُ حَبَثَ الْحَدِيدِ)).

tutur, namaz qılır, sədəqə verir, lakin əməllərinin qəbul olunmayacağından qorxurlar. Məhz onlar yaxşı işlər görməyə tələsər və bu işlərdə öndə gedərlər” (Sunən ət-Tirmizi, 2/201; Musnəd Əhməd, 6/159 və 205; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 162). Bu xüsusda Həsən əl-Bəsri demişdir: “Mömin yaxşı işlər görməyi və Allahdan qorxmağı, münafiq isə pis işlər görməyi və arxayın olmağı özündə cəm etmişdir” (Təfsir İbn Kəsir). İbn Əbu Muleykə demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ otuz səhabəsini görmüşəm. Onların hamısı münafiq olmaqdan qorxurdular” (Səhih əl-Buxari, İman Kitabı, 33-cü fəsil. Möminin özü də hiss etmədən əməlinin puç olmağından qorxması).

¹ Burada Huzeyfə ﷺ onlara israfə yol verməməyi buyurur. Səhabə demək istəyir ki, kəfənin bahalı olmasının ölüyə heç bir xeyri yoxdur. Niyəsini də özü izah edir.

² Yəni, əgər qəbirə qoyulduqdan sonra Allah ona xeyir əta edərsə, bu kəfəndən daha xeyirli nemətlərə nail olar. Yox, əgər xeyir əta etməzsə, heç bir şeyə nail olmayacaq və bu qumaş da tezliklə çürüyüb əynindən çıxacaq. Bundan aydın olur ki, adam nə qədər çox sərvət sahibi olursa olsun, bu dünyadan köçüb getdikdə özü ilə ancaq bir parça kəfən aparır, bunun da ona heç bir faydası olmur. Ağıllı adam əlindəki sərvətləri əmələ, yəni savaba çevirər ki, onu özü ilə apara bilsin. Peyğəmbər ﷺ bunun yolunu bizə öyrədib demişdir: “Adəm övladı: “Var-dövlətim, var-dövlətim” – deyir. Ey insan! Məgər, sən var-dövlətin yalnız yeyib həzm etdiyindən, geyib köhnəltdiyindən və bir də, sədəqə verib özün üçün yığdıqlarından ibarət deyilmi?” (Səhih Muslim, 2958). Demək, adam bu həyatdan yalnız əməllərini aparacaqdır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Üç şey ölünün arxasınca qəbirədək gedər. İkisi qayıdar, biri isə onun yanında qalar. Əhli-əyalı, var-dövləti və əməli onun arxasınca gedər. Əhli-əyalı və var-dövləti qayıdar, əməli onun yanında qalar” (Səhih əl-Buxari, 6514).

³ Bu hədisin isnadında keçən Xəlid ibn Rəbi “məchul” ravi olduğundan, şeyx Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

(497) Aişə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mömin xəstələndiyi zaman körük¹ dəmirin pasını apardığı kimi, Allah da onulardan təmizləyir.”²

٤٩٨ - حَدَّثَنَا بِشْرٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصَابُ بِمُصِيبَةٍ، وَجَعٍ أَوْ مَرَضٍ، إِلَّا كَانَ كَقَارَةِ ذُنُوبِهِ، حَتَّى الشَّوْكَةُ يُشَاكُهَا، أَوْ التَّكْبَةُ)).

(498) Aişə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Hansı müsəlmana müsibət – bir dərd və ya bir xəstəlik üz verərsə, bu, onun günahlarının kəffarəsi olar. Hətta, ayağına batan bir tikan yaxud (yolda) bürdrəməsi belə (onun üçün kəffarədir).”³

٤٩٩ - حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا الْجُعَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ سَعْدٍ، أَنَّ أَبَاهَا قَالَ: اشْتَكَيْتُ بِمَكَّةَ شَكْوَى شَدِيدَةً، فَجَاءَ النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُنِي، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَتْرُكُ مَالًا، وَإِنِّي لَمْ أَتْرُكْ إِلَّا ابْنَةً وَاحِدَةً، أَفَأُوصِي بِثُلْثِي مَالِي، وَأَتْرُكُ الثُّلُثَ؟ قَالَ: ((لَا))، قَالَ: أُوْصِي النَّصْفَ، وَأَتْرُكُ هَا النَّصْفَ؟ قَالَ: ((لَا))، قَالَ: فَأُوصِي بِالثُّلْثِ، وَأَتْرُكُ هَا الثُّلُثَيْنِ؟ قَالَ: ((الثُّلُثُ، وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ))، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى جَنْبَيْي، ثُمَّ مَسَحَ وَجْهِي وَبَطْنِي، ثُمَّ قَالَ: ((اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا، وَأَتَمِّ لَهُ هِجْرَتَهُ))، فَمَا زِلْتُ أَجِدُ بَرْدَ يَدِهِ عَلَى كَبِدِي فِيمَا يَحَالُ إِلَيَّ حَتَّى السَّاعَةِ.

(499) Səd demişdir:⁴ “Mən Məkkədə ikən bərk xəstələndim. (Bu əsnada) Peyğəmbər ﷺ mənə baş çəkməyə gəldi. Mən dedim: “Ya Rəsulullah! Mən özümdən sonra (çoxlu) mal-dövlət və bir qız uşağı (varis) qoyub

¹ Körük: kürədə odu qızartmaq və s. məqsədlər üçün yanları büküslü dəri və taxtadan düzəldilmiş alət.

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu hədisi Tirmizi (3312), Əhməd (6/167) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ 24-cü hədisə və onun qeydlərinə bax.

gedirəm. Malımın üçdə ikisini (Allah yolunda) vəsiyyəət edib, üçdə birini (varisimə) saxlaya bilərəmmi?" O: "Xeyr!" – dedi. Soruşdum: "Malımın yarısını vəsiyyəət edib, yarısını da qızıma saxlaya bilərəmmi?" O: "Xeyr!" – dedi. Soruşdum: "Malımın üçdə birini vəsiyyəət edib üçdə ikisini ona saxlaya bilərəmmi?" O, dedi: "Üçdə birini (verə bilərsən). Lakin üçdə biri də çoxdur."¹ Sonra Peyğəmbər ﷺ əlini mənim alnıma qoydu, üzümün və qarnımın (tərinə) sildi. Sonra da dua edib² dedi: "Allahım, Sədə şəfa ver və onun hicrətini tamamla!" Mən indiyə qədər onun əlinin soyuqluğunu ciyərimin üstündə hiss edirəm."³

¹ Bundan aydın olur ki, malın üçdə birini varislərdən başqasına vəsiyyəət etmək caiz olsa da, onun üçdə birini verməmək daha yaxşıdır. Bu xüsusda İbn Abbas رضي الله عنه demişdir: "Nə olaydı, insanlar üçdə birdən dördə birə azaldardılar (yəni qoyub getdikləri malın üçdə birini yox, dördə birini vəsiyyəət edərdilər). Çünki Rəsulullah ﷺ: "Üçdə birini (verə bilərsən). Lakin üçdə biri də çoxdur" – demişdir" (Səhih Muslim, 1629).

² Xəstəyə baş çəkdikdə Allahdan onun üçün şəfa diləmək Sünnədir. Başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ xəstəni ziyarət etdikdə və ya onun yanına xəstə gətirildikdə *onun üçün dua edib* deyərdi:

((أَذْهَبِ الْبَاسَ، رَبَّ النَّاسِ، وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءٌ لَا يُعَادِرُ سَقَمًا))

"Əzhibil-bəs, Rabbən-nas, vəşfi əntəş-Şafi, lə şifaə ilə şifaukə, şifaən lə yuğadiru səqə-mən (Ey insanların Rəbbi, bu xəstəliyi aradan qaldır və şəfa ver. Sənsən Şəfa verən! Sənin verdiyin şəfadan başqa şəfa yoxdur. Ona elə bir şəfa ver ki, bundan sonra onda heç bir xəstəlik qalmasın)" (Səhih əl-Buxari, 5675; Səhih Muslim, 2191).

³ Bu hədisi Nəsai (6318) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində onun "səhih" olduğunu demişdir.

٢٢٨ - بَابُ يُكْتَبُ لِلْمَرِيضِ مَا كَانَ يَعْمَلُ وَهُوَ صَحِيحٌ

228-ci fəsil. Xəstəyə sağlam ikən yerinə yetirdiyi ibadətin savabı yazılır

٥٠٠ - حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَا مِنْ أَحَدٍ يَمْرُضُ، إِلَّا كُتِبَ لَهُ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ وَهُوَ صَحِيحٌ)).

(500) Abdullah ibn Amr رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Xəstələnən elə bir adam yoxdur ki, ona sağlam ikən etdiyi əməllərin savabı qədər savab yazılmış olmasın.”^{1/2}

٥٠١ - حَدَّثَنَا عَارِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سِنَانُ أَبُو رَيْعَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَا مِنْ مُسْلِمٍ ابْتَلَاهُ اللَّهُ فِي جَسَدِهِ إِلَّا كُتِبَ لَهُ مَا كَانَ يَعْمَلُ فِي صَحَّتِهِ، مَا كَانَ مَرِيضًا، فَإِنْ عَافَاهُ، أَرَاهُ قَالَ: غَسَلَهُ، وَإِنْ قَبَضَهُ عَفَرَ لَهُ)).

¹ Təbii ki, burada söhbət mömin adamdan gedir. Başqa bir rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mömin bəndə xəstələndiyi və ya səfərdə olduğu zaman ona evində, həm də sağlam olarkən etdiyi əməllərin savabı qədər savab yazılır” (Səhih əl-Buxari, 2996). Bu iki hədisdən aydın olur ki, mömin adam xəstələndiyi zaman ona sağlam ikən etdiyi ibadət, itaətin və digər yaxşı əməllərin savabı qədər savab yazılır. Bu da, Allahın Öz bəndəsinə olan lütfündəndir. Buna daim camaat namazına gələn yaxud mütəmadi olaraq birinci və dördüncü günlərinin oruclarını tutan və ya gündəlik nafilə namazlarını qılan adamın xəstələndiyi və ya səfərə çıxdığı zaman bunları tərk etməsini misal çəkmək olar. Yəni mömin adam xəstələndiyi və ya səfərə çıxdığı zaman camaat namazını, habelə, nafilə namazlarını və oruclarını tərk etsə də, sağlam ikən buna görə qazandığı savab qədər savab qazanır. Həmçinin, davamlı olaraq gecə namazına qalxan kimsəni də bu məsələyə aid etmək olar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Hər kim yatağına girdiyi zaman, gecə qalxıb namaz qılacağına niyyət edərsə, sonra da yuxu ona qalib gələr və yatıb qalarsa, niyyət etdiyinə savabını qazanar və bu yuxu onun üçün Rəbbindən bir sədəqə olar” (Sunən İbn Macə, 1344; Səhih əl-Cami, 5941).

² Bu hədisi Buxari (2996), Əhməd (4/410) və Beyhəqi (6547) rəvayət etmişdir.

(501) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahın xəstəliyə mübtəla etdiyi elə bir müsəlman yoxdur ki, xəstəliyi davam etdikcə sağlam ikən yerinə yetirdiyi əməllərin savabı ona yazılmasın. Əgər Allah onu sağaltsa, – güman edirəm ki, Peyğəmbər ﷺ dedi, – Allah onu təmizləyər.¹ Yox əgər canını alarsa, onu bağışlayar.”²

(...) - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ سِنَانٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، مِثْلَهُ، وَزَادَ قَالَ: ((فَإِنْ شَفَاهُ غَسَّلَهُ)).

(...) Musa bizə belə rəvayət etmişdir: “Bizə Həmməd ibn Sələmə, Sinandan, o da, Ənəsdən, o da, Peyğəmbərdən ﷺ bu hədisin bənzərini rəvayət etmiş və: “Allah ona şəfa versə, onu təmizləyər” sözünü əlavə etmişdir.

٥٠٢- حَدَّثَنَا قُرَّةُ بْنُ حَبِيبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبَاسُ بْنُ أَبِي تَيْمَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: جَاءَتِ الْحُمَى إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ: ابْعَثْنِي إِلَى أَثَرِ أَهْلِكَ عِنْدَكَ، فَبَعَثَهَا إِلَى الْأَنْصَارِ، فَبَقِيتَ عَلَيْهِمْ سِتَّةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ، فَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ، فَأَتَاهُمْ فِي دِيَارِهِمْ، فَشَكُّوا ذَلِكَ إِلَيْهِ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَدْخُلُ دَارًا دَارًا، وَبَيْتًا بَيْتًا، يَدْعُو لَهُمْ بِالْعَافِيَةِ، فَلَمَّا رَجَعَ تَبِعَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْهُمْ فَقَالَتْ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ إِنِّي لَمِنَ الْأَنْصَارِ، وَإِنَّ أَبِي لَمِنَ الْأَنْصَارِ، فَادْعُ اللَّهَ لِي كَمَا دَعَوْتَ لِلْأَنْصَارِ، قَالَ: مَا شِئْتَ، إِنْ شِئْتَ دَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُعَافِيَكَ، وَإِنْ شِئْتَ صَبَرْتُ وَلَكَ الْجَنَّةُ، قَالَتْ: بَلْ أَصْبِرُ، وَلَا أَجْعَلُ الْجَنَّةَ حَطَرًا.

¹ Bu hədisdəki ərəbcə “غَسَّلَهُ” sözünün hərfi tərcüməsi “onu yuyar” deməkdir. Yəni onun günahlarını yuyar. Bu xüsusda, Peyğəmbərimiz ﷺ bizə gözəl bir dua öyrətmişdir:

((اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي بِالْثَّلَجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ))

“Allahummə baid bəyni və bəynə xətayayə kəmə bə'adtə bəynəl-məşriqi vəl-məğribi, Allahummə nəqqini min xətayayə kəmə yunəqqas-səubul-əbyədu minəd-dənəsi. Allahummə-ğsilni min xətayayə bis-səlci vəl-mai vəl-bərədi (Allahım, məğriblə məşriqin arasını uzaqlaşdırdığın kimi, məni də günahlarımdan uzaqlaşdır! Allahım, ağ paltar kirdən təmizləndiyi kimi, məni də günahlarımdan təmizlə! Allahım, mənim günahlarımı qar, su və dolu ilə yu!)” (Səhih əl-Buxari, 1/181; Səhih Muslim, 1/419).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən səhih” olduğunu demişdir.

(502) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “(Bir gün) qızdırma Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi:¹ “Məni çox istədiyiniz yaxın adamlarınızın yanına göndər.” Peyğəmbər ﷺ onu ənsarın yanına göndərdi.² O, altı gün, altı gecə onların yanında qaldı. Qızdırmanın şiddəti artdıqda, Peyğəmbər ﷺ ənsarın yurduna gəldi və onlar qızdırmadan ona şikayət etdilər.³ Peyğəmbər ﷺ qapı-qapı, evbəev gəzib onlar üçün salamatlıq diləməyə başladı.⁴ Nəhayət, o

¹ Burada qızdırma həqiqi mənada Peyğəmbərlə ﷺ danışmışdır. Necə ki, bəzi daşlar ona salam vermiş, içində zəhər qatılmış ət zəhərli olduğu barədə ona xəbər vermiş, kötük onun ayrılığına ağlamış, ovucuna götürmüş xırda daşlar Allahı zikr etmişdir. Bu, Allahın hər şeyə qadir olduğunu bir daha sübuta yetirir. Buna dair Quranda neçə-neçə ayələr vardır. Buna aşağıdakı ayələri misal göstərmək olar:

“Yeddi göy, yer və onlarda olanlar Allaha təriflər deyir. Elə bir şey yoxdur ki, həmd ilə Ona tərif deməsin, lakin siz onların tərifini anlamazsınız” (əl-İsra, 44); **“Allaha düşmən kəsilənlər Cəhənnəmə sürüklənib toplanılacaqları günə qədər bir yerdə saxlanacaqlar. Nəhayət, onlar oraya gəldikləri zaman qulaqları, gözləri və dəriləri bu günəkarların etdikləri əməllər barəsində onların əleyhinə şahidlik edəcəkdir. Onlar öz dərilərinə: “Nə üçün əleyhimizə şahidlik edirsiniz?” – deyəcəklər. Dəriləri də onlara belə cavab verəcək: “Hər şeyi danışdıran Allah bizi danışdırdı”** (Fussilət, 19-21). Hər bir möminin bu mənada nazil olmuş ayələrə və varid olmuş hədislərə iman gətirməsi, necəliyini dərk etməsə də, bunun haqq olduğunu qəbul etməsi vacibdir.

² Bu, ənsarın fəzilətli insanlar olduğuna dəlalət edir. Ənsarın fəzilətinə dair varid olmuş hədislərin birində Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Ənsardan olan bir qadın uşağı ilə birlikdə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldi. Peyğəmbər ﷺ onunla danışdı və ona iki dəfə dedi: “Canım Əlində olan Allaha and olsun ki, siz, həqiqətən də, mənim ən çox sevdiyim insanlarsınız” (Səhih əl-Buxari, 3786); başqa bir hədisdə o, demişdir: “Əgər ənsar bir vadiyə və ya dərəyə üz tutsaydı, mən də ənsarın vadisinə gedərdim. Əgər hicrət olmasaydı, mən, əlbəttə ki, ənsardan olardım!” (Səhih əl-Buxari, 3779); digər hədisdə o, demişdir: “Ənsarı yalnız mömin sevər və onlara yalnız münafiq nifrət edər. Kim onları sevsə, Allah onu sevər. Kim onlara nifrət etsə, Allah da ona nifrət edər” (Səhih əl-Buxari, 3783).

³ Bu, xəstəlikdən dolayı, şikayət etməyin caiz olmasına dəlalət edir. Bir şərtlə ki, məqsədi gileylənmək və Allahın qədərinə narazılıq etmək yox, sadəcə dərdini danışmaq və bunun əlacını öyrənmək olmalıdır.

⁴ Peyğəmbərin ﷺ bu hərəkəti onun olduqca lütfkar insan olduğuna dəlalət edir. Belə ki, o, bu halda təkcə dua etməklə kifayətlənməmiş, üstəlik, evbəev onlara baş çəkmiş və onlardan hal-əhval tutmuşdur. Həmçinin, hədisdəki bu cümlədən o da aydın olur ki,

geri qayıtdıqda, ənsardan bir qadın onun arxasınca gəlib dedi: “Səni haqq ilə göndərən *Allaha* and olsun ki, mən ənsardanam. Həmçinin, atam da ənsardandır. Elə isə, ənsara dua etdiyin kimi, mənim üçün də dua et!” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Necə istəyirsən. İstəyirsən, dua edim, Allah sənə can sağlığı versin, istəyirsənsə də, səbir et, Cənnət sənin olsun?” Qadın dedi: “Yox, səbir edəcəm və Cənnəti girov saxlamayacağam.”^{1”2}

۵۰۳ - وَعَنْ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: مَا مِنْ مَرَضٍ يُصِيبُنِي أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ الْحُمَى، لِأَنَّهَا تَدْخُلُ فِي كُلِّ غَضْوٍ مَيِّ، وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُعْطِي كُلَّ غَضْوٍ قِسْطَهُ مِنَ الْأَجْرِ.

(503) Əbu Hureyrə ؓ demişdir:³ “Mübtəla olduğum xəstəliklər arasında mənim üçün qızdırmadan daha sevimli olanı yoxdur. Çünki o, mənim hər bir əzama daxil olur.⁴ Və heç şübhəsiz ki, Allah ﷻ hər bir əzaya öz payına düşən savabını əta edir.”^{5”}

salamatlığı yalnız və yalnız Allahdan diləmək gərəkdir. Çünki Allahdan qeyrisindən şəfa diləmək şirkdir. Quranda İbrahim əleyhissəlamın belə dediyi xəbər verilir: “**Aləmlərin Rəbbindən başqa, tapındıqlarınızın hamısı mənim düşmənimdir. O Rəbb ki, məni yaratmış və məni doğru yola yönəltmişdir. O Rəbb ki, məni yedirdir və içirdir. O Rəbb ki, xəstələndiyim zaman mənə şəfa verir**” (əş-Şuəra, 77-80).

¹ Girov: borc alınan pul və s. müqabilində təminat üçün verilən şeydir. Burada qadının bu sözü, onun ağıllı-kamallı və dininə bağlı bir qadın olduğuna dəlalət edir. Hədisdən aydın görünür ki, o, aqibəti necə olacağı bilinməyən bir işə qol qoymaq istəmir, dolaşısıyla desək, öz sağlamlığı müqabilində girov qoyacağı Cənnətin, sonradan özünə qayıdıb-qayıtmayacağına əmin olmadığından, Peyğəmbərin ﷺ duasından imtina edib səbir edəcəyinə söz verir və beləliklə də, Cənnəti qazanacağına ümid bəsləyir.

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Əbu Hureyrənin ؓ bu sözü heç də bu xəstəliyi arzulamaq demək deyildir (495-ci hədisin şərhinə bax).

⁵ Bu xüsusda İbn Teymiyyə demişdir: “Başına müsibət gəlmiş mömin bu müsibətə səbir etdiyinə görə savab qazanır. Belə ki, adama savab və mükafat ancaq onun etdiyi əməlinə – yəni səbir etdiyinə görə verilir. Müsibətin özü isə insanın yox, Allahın etdiklərinə aiddir. Bu da, insanın günahına görə Allahın ona verdiyi cəzası ya da onun günahı-

٥٠٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي نُحَيْلَةَ، قِيلَ لَهُ: ادْعُ اللَّهَ، قَالَ: اللَّهُمَّ انْقُصْ مِنَ الْمَرَضِ، وَلَا تَنْقُصْ مِنَ الْأَجْرِ، فَقِيلَ لَهُ: ادْعُ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الْمُقَرَّبِينَ، وَاجْعَلْ أُمِّي مِنَ الْخَوَرِ الْعَيْنِ.

(504) Əbu Vail rəvayət edir ki,¹ (bir dəfə)² Əbu Nuxeyləyə: “Allaha dua et!”– dedilər. O da: “Allahım, xəstəliyi azalt,³ mükafatını isə azaltma!”– deyə dua etdi. (Yenə): “Dua et, dua et!”– dedilər. O da belə dua etdi: “Allahım, məni Özünə yaxın olanlardan et!”⁴ Anamı da qaragözlü huri-lərdən et!”

nın təmizlənməsi üçün bir kəffarədir. *İmam Əhməd*in “Musnəd” əsərində rəvayət edilir ki, Əbu Ubeydə ibn Cərrah ؓ xəstə ikən ona baş çəkmiş dostları ona bu xəstəliyə görə savab qazandığını söylədikləri zaman Əbu Ubeydə onlara belə demişdir: “Mən nə buna, nə də buna bənzər müsibətlərə görə savab qazanıram. Müsibətlər sadəcə günahların bağışlanması üçün bir səbəbdir.” Əbu Ubeydə ؓ onlara başa salmaq istəmişdir ki, xəstəliyin özünə görə savab qazanmır, sadəcə bunun sayəsində onun günahları silinir. Belə ki, “əcr” deyildikdə, çox vaxt günahların bağışlanması və (buna səbir edən adamın) bu qəbildən savaba nail olması nəzərdə tutulur. Bəzi adamlar deyirlər ki, bu müsibətin əvəzi və mükafatı olmalıdır. Çünki bəzən insan heç bir xeyirxah iş görmədən savab qazanır. Müsibətlərə səbir etməkdə də, həmçinin, böyük savab vardır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Səbir edənlərə müjdə ver. O kəslər ki, onlara bir müsibət üz verdikdə: “Biz, Allaha məxsus və Ona da qayıdacağıq!”– deyirlər. Onlara öz Rəbbi tərəfindən təriflər və mərhəmət vardır. Məhz onlar doğru yolda olanlardır**” (Məcmu əl-Fətavə, 30/363-364).

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

² Digər rəvayətdə deyilir: “Peyğəmbərin ؐ səhabələrindən olmuş Əbu Nuxeylənin bədənində ox batmışdı. Ona: “Oxu çıxart”– deyildi. O da: “Allahım, ağrılarımı azalt, mükafatını isə azaltma!”– deyə dua etdi. Ona: “Dua et!”– deyildi. O da belə dua etdi: “Allahım, məni Özünə yaxın olanlardan et! Anamı da qaragözlü huri-lərdən et!” (Mocəmul-Kəbir, 18379).

³ Əbu Nuxeylə burada Allahdan ona şəfa verməsini və bu müsibətə səbir etdiyinə görə savabını əskiltməməsini diləyir.

⁴ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Vaqiə qopacağı zaman, onun qopduğunu heç kəs dana bilməz. O, bəzilərini alçaldacaq, bəzilərini də ucaldacaqdır. Yer şiddətlə titrədiyi zaman, dağlar parça-parça olub ovxalandığı və ətrafa səpələnmiş toz-torpağa döndüyü zaman, siz üç dəstəyə ayrılacaqsınız. Sağ tərəf sahibləri. Nə xoşbəxtdir sağ tərəf sahib-**

۵۰۵- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُسْلِمٍ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ أَبِي رِبَاحٍ قَالَ: قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ: أَلَا أُرِيكَ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: هَذِهِ الْمَرْأَةُ السَّوْدَاءُ أَتَتْ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ: إِنِّي أُصْرَعُ، وَإِنِّي أَتَكَشَّفُ، فَادْعُ اللَّهَ لِي، قَالَ: ((إِنْ شِئْتَ صَبَرْتُ وَلَكَ الْجَنَّةُ، وَإِنْ شِئْتَ دَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُعَافِيكَ))، فَقَالَتْ: أَصْبِرُ، فَقَالَتْ: إِنِّي أَتَكَشَّفُ، فَادْعُ اللَّهَ لِي أَنْ لَا أَتَكَشَّفَ، فَدَعَا لَهَا.

(505) Əta ibn Əbu Rəbah demişdir: “(Bir dəfə) İbn Abbas mənə dedi: “Sənə Cənnət əhlindən olan bir qadın göstərimmi?” Mən: “Göstər” – dedim. İbn Abbas dedi: “Bu zənci¹ qadın (bir vaxt) Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib demişdi: “Ya Rəsulullah, mən bəzən bayılıram və üstüm-başım açılır. Mənim üçün Allaha dua et!”² Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “İstəyirsən səbir et, sənə Cənnət nə-sib olsun, istəyirsənsə, dua edim, Allah sənə can sağlığı versin.” Qadın dedi: “Mən səbir edəmə, amma mənim üstüm açılır. Allaha dua et ki, üstüm açılmasın.”³ Peyğəmbər ﷺ də onun üçün dua etdi.”⁴

۵۰۶- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَنَّهُ رَأَى أُمَّ زُفَرٍ، تِلْكَ الْمَرْأَةَ، طَوِيلَةً سَوْدَاءَ عَلَى سُلَّمِ الْكَعْبَةِ.

قَالَ : وَأَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، أَنَّ الْقَاسِمَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ: ((مَا أَصَابَ الْمُؤْمِنَ مِنْ شَوْكَةٍ فَمَا فَوْقَهَا، فَهُوَ كَقَارَةٍ)).

ləri! Sol tərəf sahibləri. Nə bədbəxtdir sol tərəf sahibləri! Xeyirxah işlərdə öndə gedənlər, Cənnətdə də öndədirlər! Onlar Allaha yaxın olanlar, Nəim bağlarında qalacaq kim-sələrdir” (əl-Vaqiə, 7-12).

¹ İbn Abbasın ﷺ cür deməsi qadına eyib tutmaq yox, sadəcə olaraq onu tanımaq olmuşdur.

² Qadının bu sözləri onun nə dərəcədə Allahdan qorxan və abırlı-həyalı bir qadın olduğuna dəlalət edir. Diqqət edin! Bu qadın bayıldığı zaman üst-başının açılmasına görə günah qazanmırdı, lakin yenə buna görə utanır və bunun qarşısını almaq istəyirdi.

³ 502-ci hədisin qeydlərinə bax.

⁴ Bu hədisi Buxari (5652), Muslim (2576) və Əhməd (1/346) rəvayət etmişdir.

(506) İbn Cureyc demişdir: “Əta ibn Əbu Rəbah Ummu Zufəri – həmin hündürboy zənci qadını – Kəbənin pilləkəninin üstündə görmüşdür.”

Abdullah ibn Əbu Muleykə mənə rəvayət etmişdir ki, Qasim ona Aişənin belə dediyini xəbər vermişdir: “Peyğəmbər ﷺ deyərdi: “Möminə üz vermiş hər bir müsibət – istər (ayağına) batan tikan olsun, istərsə bundan da böyük (müsibət) olsun, (onun üçün) kəffarədir.”¹

٥٠٧- حَدَّثَنَا بِشْرٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ابْنُ مَوْهَبٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَمِّي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَوْهَبٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُشَاكُ شَوْكَةً فِي الدُّنْيَا يَخْتَسِبُهَا، إِلَّا قُصَّ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)).

(507) Əbu Hureyrə ر.ع. rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Dünyada ikən (ayağına) tikan batan və (Allahdan) bunun savabını uman elə bir müsəlman yoxdur ki, həmin müsibət sayəsində Qiyamət günü onun günahları bağışlanmasın.”²

٥٠٨- حَدَّثَنَا عُمرُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((مَا مِنْ مُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ، وَلَا مُسْلِمٍ وَلَا مُسْلِمَةٍ، يَمْرُضُ مَرَضًا إِلَّا قُصَّ اللَّهُ بِهِ عَنْهُ مِنْ خَطَايَاهُ)).

(508) Cabir ر.ع. demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Xəstəliyə mübtəla olmuş elə bir mömin kişi və mömin qadın, eləcə də, müsəlman kişi və müsəlman qadın yoxdur ki, o xəstəlik sayəsində Allah onun günahlarını bağışlamasın.”³

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۲۲۹ – بَابُ هَلْ يَكُونُ قَوْلُ الْمَرِيضِ: ((إِنِّي وَجِعٌ، شَكَايَةٌ؟))

229-cu fəsil. Xəstənin: “Canım ağrıyır!” – deməsi şikayət sayıla bilərmi?

۵۰۹ – حَدَّثَنَا زَكْرِيَّا قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَعَبْدُ اللَّهِ ابْنُ الزُّبَيْرِ عَلَى أَسْمَاءَ، قَبْلَ قَتْلِ عَبْدِ اللَّهِ بِعَشْرِ لَيَالٍ، وَأَسْمَاءُ وَجَعَةٌ، فَقَالَ لَهَا عَبْدُ اللَّهِ: كَيْفَ بَحْدِيكَ؟ قَالَتْ: وَجَعَةٌ، قَالَ: إِنِّي فِي الْمَوْتِ، فَقَالَتْ: لَعَلَّكَ تَشْتَهِي مَوْتِي، فَلِذَلِكَ تَتَمَنَّا؟ فَلَا تَفْعَلْ، فَوَاللَّهِ مَا أَشْتَهِي أَنْ أَمُوتَ حَتَّى يَأْتِيَ عَلَيَّ أَحَدٌ طَرَفِيكَ، أَوْ تُقْتَلَ فَأَحْتَسِبَكَ، وَإِنَّمَا أَنْ تَظْفَرَ فَتَقَرَّ عَيْنِي، فَإِنَّكَ أَنْ تُعْرَضَ عَلَيْكَ حُطَّةٌ، فَلَا تُؤَافِقُكَ، فَتَقْبُلَهَا كَرَاهِيَةً الْمَوْتِ. وَإِنَّمَا عَنَى ابْنُ الزُّبَيْرِ لِيُقْتَلَ فَيُخْرِجَهَا ذَلِكَ.

(509) Hişamın atası¹ belə rəvayət etmişdir: “Mən Abdullah ibn Zubeyrlə birgə Əsmanın² yanına gəldim. Bu, Abdullahın şəhid edildiyindən on gün öncə baş verdi. Əsma naxoşlamışdı. Abdullah ondan: “Özünü necə hiss edirsən?” – deyə soruşdu. O: “Canım ağrıyır” – deyə cavab verdi.³ Abdullah dedi: “Mən ölümə gedirəm.”⁴ O, dedi: “Deyəsən, sən mənim ölməyimi istəyirsən, ona görə də özünə ölüm arzulayırsan. Belə etmə. Vallahi, mənə sənin iki halından birinə aid xəbər gəlib çatmayınca, ölməyimi arzu etmərəm. Ya öldürüləcəksən, mən də bu müsibətə dözüb savab qazanacağam, ya da zəfər qazanacaqsan, gözüm aydın olacaq. Nəbadə ölümdən qorxaraq, sənə ərz ediləcək, doğru saymadığın bir işi qəbul edəsən.”

Abdullah ibn Zubeyr öldürülməklə anasını kədərləndirəcəyini güman edirdi.⁵

¹ Burada “Hişamın atası” deyildikdə, Abdullahın qardaşı Urva ibn Zubeyr nəzərdə tutulur.

² Bu, Əbu Bəkr əs-Siddiqin ﷺ qızı, Zubeyr ibn Əvvamın ﷺ zövcəsi, Abdullahın və Urvanın ﷺ anası Əsmadır ﷺ.

³ Bu, dəlildir ki, xəstə adam öz halını bildirmək məqsədilə “canım ağrıyır” deyə bilər və bu cür demək şikayət sayılır.

⁴ Bəzi rəvayətlərdə onun: “Ölümdə rahatlıq vardır” (Mustədrək, 3/552), “Ölümdə salamatlıq vardır” (Musənnəf İbn Əbu Şeybə, 31319) dediyi xəbər verilmişdir.

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٥١٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ مُوْعُوْكَ، عَلَيْهِ قَطِيفَةٌ، فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهِ، فَوَجَدَ حَرَارَتَهَا فَوْقَ الْقَطِيفَةِ، فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ: مَا أَشَدَّ حُمَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: ((إِنَّا كَذَلِكُ، يَشْتَدُّ عَلَيْنَا الْبَلَاءُ، وَيُضَاعَفُ لَنَا الْأَجْرُ))، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلَاءً؟ قَالَ: ((الْأَنْبِيَاءُ، ثُمَّ الصَّالِحُونَ، وَقَدْ كَانَ أَحَدُهُمْ يُبْتَلَى بِالْفَقْرِ حَتَّى مَا يَجِدُ إِلَّا الْعَبَاءَةَ يَجُوهَا فَيَلْبَسُهَا، وَيُبْتَلَى بِالْقَمَلِ حَتَّى يَقْتُلَهُ، وَلَا أَحَدُهُمْ كَانَ أَشَدَّ فَرَحًا بِالْبَلَاءِ مِنْ أَحَدِكُمْ بِالْعَطَاءِ)).

(510) Əbu Səid əl-Xudri رəvayət edir ki, (bir dəfə) o, Rəsulullah ﷺ baş çəkməyə gəldi. Rəsulullah ﷺ xəstələnmişdi,¹ üstünə də xovlu yun parça salmışdı. Əbu Səid əlini onun üstünə qoydu² və qızdırmanın istiliyini parçanın üstündən hiss etdi. O, dedi: “Hərərətin nə çoxdur, ya Rəsulullah!” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Bizim³ (halımız) belədir. Bizə gələn sınaqlar artır, beləliklə də,⁴ savabımız qat-qat olur.”⁵ Əbu Səid dedi: “Ya Rəsulullah, ən çox sınağa çəkilən insanlar kimlərdir?” O, dedi: “Peyğəmbərlər, sonra da əmə-

¹ Bu, dəlildir ki, peyğəmbərlər də bəşərdirlər və hamı kimi onlar da xəstələnirlər.

² Hədisdən aydın olur ki, xəstəyə baş çəkən adamın öz əlinin onun üstünə qoyması, ondan hal-əhval tutması, beləliklə də, ona təsəlli verməsi bəyənən əməllərdəndir.

³ Burada Rəsulullah ﷺ peyğəmbərləri qəsd edir.

⁴ Yəni bu imtahanlara səbir etməklə.

⁵ Rəvayət edilir ki, İbn Məsud ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ ağır xəstələndiyi zaman mən onun yanına gəldim və baxdım ki, o, qızdırma içində yanır. Dedim: “Ya Rəsulullah, sən qızdırma içində yanırsan! Yəqin bu, sənə iki savab qazanmağın üçündür?” O, dedi: “Düzdür, başına müsibət gəlmiş elə bir müsəlman yoxdur ki, Allah, ağacın yarpaqları töküldüyü kimi, onu günahlardan təmizləmiş olmasın” (Səhih əl-Buxari, 5647); başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah bir qövmü sevdiyi zaman onları imtahana çəkər. Kim səbir edərsə, bu səbir onun lehinə, kim də gileylənərsə, bu giley onun əleyhinə olar” (Musnəd Əhməd, 5/428; Səhih əl-Cami, 1706); Əbu Əyyub əl-Ənsarinin ؓ rəvayətində deyilir: “Müsibət artdıqca savab da artır. Allah bir qövmü sevdiyi zaman onları imtahana çəkər” (Səhih əl-Cami, 4013).

lisaleh insanlar.¹ Onlardan kimisi kasıblıqla sınağa çəkilər və iş o yerə gəlib çatardı ki, geyməyə bir şey tapmadığından əbanı kəsib geyərdi. Kimisi bitlərlə sınağa çəkilər və axırda bu bitlər onu öldürərdi. Kimisi də, sizlərdən birinin hədiyyəyə sevinməsindən daha çox müsibətə sevinərdi.^{2”3}

¹ Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İnsanlar arasında ən çox sınağa çəkilən kəslər peyğəmbərlərdir. Sonra onlara oxşarlar və oxşarlar. Adam dininə görə sınağa çəkilir. Və əgər dinində möhkəm olarsa, müsibətləri artar. Yox əgər zəif olarsa, onda dininə uyğun sınağa çəkilər. (Mömin bəndənin) günahları silinənədək bu müsibətlərin ona üz verməsi davam edər” (Sunən ət-Tirmizi, 2/64; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 143).

² Çünki onlar bu müsibətlərin nəyə görə baş verdiyini bilirdilər. Bilirdilər ki, Allah öz bəndəsini sevdiyi və ona xeyir nəsib etmək istədiyi zaman onu imtahana çəkir, habelə, adam peyğəmbərlərə oxşadıqca, onun imtahanı da artır, üstəlik, bu müsibətlər onun günahlarının silinməsi üçün kəffarə olur, bunlara səbir etmək onun savabını artırır, dərəcəsinə yüksəldir və nəhayət, bu müsibətlərdən sonra onun üçün yollar açılır.

³ Bu hədisi Əhməd (2/14), Hakim (3/372) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

٢٣٠ - بَابُ عِيَادَةِ الْمُغَمَّى عَلَيْهِ

230-cu fəsil. Bayılan adama baş çəkmək

٥١١- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدَرِ، سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: مَرِضْتُ مَرَضًا، فَأَتَانِي النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُنِي وَأَبُو بَكْرٍ وَهُمَا مَاشِيَانِ، فَوَجَدَانِي أُغَمِّي عَلَيَّ، فَتَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ صَبَّ وَضُوءَهُ عَلَيَّ، فَأَفَقْتُ فَإِذَا النَّبِيُّ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ أَصْنَعُ فِي مَالِي؟ كَيْفَ أَقْضِي فِي مَالِي؟ فَلَمْ يُجِبْنِي بِشَيْءٍ حَتَّى نَزَلَتْ آيَةُ الْمِيرَاثِ.

(511) Cabir ibn Abdullah رحمته الله demişdir: ¹ "Mən bərk xəstələnmişdim. Peyğəmbər ﷺ və Əbu Bəkr piyada mənə baş çəkməyə gəldilər.² Onlar mənim bayıldığımı görəndə Peyğəmbər ﷺ dəstəmaz aldı, sonra da dəstəmaz suyundan mənim üzümə səpdi. ³ Mən ayılıb Peyğəmbəri ﷺ yanımda gördüm və (ondan): "Ya Rəsulullah, mən malımı necə sərf edirəm? Malımı necə böləm?"⁴– deyə soruşdum. O, mənə cavab vermədi.⁵ Nəhayət, miras ayəsi nazil oldu."¹

¹ Bu hədisi Buxari (194), Muslim (1616) və İbn Macə (2728) rəvayət etmişdir.

² Tirmizinin rəvayətində Ömər ibn Xəttabın رضي الله عنه da onlarla birgə Cabirə رضي الله عنه baş çəkdiyi xəbər verilir (Sunən ət-Tirmizi, 2242).

³ Bu, Peyğəmbərin ﷺ vücudunun bərəkətli olduğunu bir daha sübuta yetirir (348/2-ci hədisin qeydlərinə bax). Qeyd etmək lazımdır ki, insana bərəkəti verən Allahdır və O, bunu ancaq istədiyinə bəxş edir. Quranda İsa aleyhissəlam barədə belə buyrulur: "*Kör-pə dil açıb dedi: "Həqiqətən də, mən Allahın quluyam! O mənə Kitab verdi və mənə peyğəmbər etdi. Harada olursam olum, mənə mübarək etdi..."*" (Məryəm, 30-31).

⁴ Digər rəvayətdə Cabir ibn Abdullah رحمته الله demişdir: "Mən özümə gəldikdə soruşdum: "Mirasım kimə qalacaq, ya Rəsulullah? Mənim varislərim ancaq uzaq qohumlarımdır" (Səhih əl-Buxari, 194).

⁵ Bu, dəlildir ki, Peyğəmbər ﷺ bilmədiyi suala cavab verməz, səhabələrinə özündən heç nə deməz və dediklərində həmişə vəhyə istinad edərdi. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: "*O, öz istəyi ilə danışmır. Bu, ona təlqin edilən bir vəhydir*" (ən-Nəcm, 3-4); O, həmçinin, buyurur: "*De: "Mən sizi ancaq vəhy ilə qabaqcadan xəbərdar edirəm"*" (əl-Ənbiya, 45). Hər

bir mömin də həmçinin, bu hədisdən ibrət götürməli və haqqında məlumatı olmadığı bir işin dalınca getməməlidir. Çünki qulaq, göz və qəlb, *sahibinin əməlləri* barəsində sorğusual olunacaqdır.

¹ “Səndən fitva istəyirlər. De: “Valideyni və övladı olmayan kəsin *mirası* barəsində fitvanı sizə Allah verir.” Əgər övladı olmayan şəxs öldükdə onun bacısı varsa, qoyub getdiyinin yarısı bacıya çatır. Əgər onun övladı yoxdursa, qardaşı ona varis olur. Əgər *varislər* iki bacıdırsa, *ölən qardaşın* qoyub getdiyinin üçdə iki hissəsi onlara çatır. Əgər *varislər* qardaş və bacılardırsa, kişiyyə iki qadının payı qədər *pay* düşür. Allah bunu sizə bəyan edir ki, *doğru* yoldan çıxmayasınız. Allah hər şeyi bilir” (ən-Nisa, 176).

٢٣١ - بَابُ عِيَادَةِ الصَّبِيَّانِ

231-ci fəsil. Uşaqlara baş çəkmək¹

٥١٢- حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَاصِمِ الْأَحْوَلِ، عَنْ أَبِي عُمَرَ النَّهْدِيِّ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، أَنَّ صَبِيًّا لَابْنَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ثَقُلَ، فَبَعَثَتْ أُمُّهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، أَنَّ وَلَدِي فِي الْمَوْتِ، فَقَالَ لِلرَّسُولِ: ((اذْهَبْ فَقُلْ لَهَا: إِنَّ لِلَّهِ مَا أَحَدٌ، وَلَهُ مَا أُعْطِيَ، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى، فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ))، فَرَجَعَ الرَّسُولُ فَأَخْبَرَهَا، فَبَعَثَتْ إِلَيْهِ تُقْسِمُ عَلَيْهِ لَمَّا جَاءَ، فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ فِي نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، مِنْهُمْ: سَعْدُ بْنُ عُبادَةَ، فَأَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ الصَّبِيَّ فَوَضَعَهُ بَيْنَ ثَنَدَوَتَيْهِ، وَلِصَدْرِهِ قَعْقَعَةً كَقَعْقَعَةِ الشَّنَّةِ، فَدَمَعَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ سَعْدٌ: أَتَبْكِي وَأَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ؟ فَقَالَ: ((إِنَّمَا أَبْكِي رَحْمَةً لَهَا، إِنَّ اللَّهَ لَا يَرْحَمُ مِنْ عِبَادِهِ إِلَّا الرَّحْمَاءَ)).

(512) Usamə ibn Zeyd رَوَى عَنْهُ rəvayət edir ki,² Peyğəmbərin ﷺ qızının³ uşağı ağır xəstələnmişdi. Uşağın anası Peyğəmbərə ﷺ xəbər göndərdi ki, uşağım ölüm ayağındadır. Peyğəmbər ﷺ xəbər gətirən adama dedi: “Get, ona de: “Şübhəsiz ki, Allahın aldığı da, verdiyi də Özünə aiddir. Onun yanında hər şeyin öz müəyyən əcali var.⁴ Səbir et və (bunun əvəzinə Allah yanında, mükafat qazanacağına) ümid bəslə!”⁵ Xəbərçi (Zeynəbin) yanına qayıdıb bunu ona söylədi. (Zeynəb): “Peyğəmbər ﷺ mütləq gəlsin”– deyər, and verib xəbərçini (yenə) onun yanına göndərdi. Peyğəmbər ﷺ qalxıb səhabələrindən bir neçəsi ilə onun yanına gəldi.⁶ Onların arasında Səd ibn

¹ Uşaqlara baş çəkmək təvazökarlıq əlamətidir. Xəstə uşağa baş çəkmək isə Peyğəmbərin ﷺ Sünnəsidir.

² Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində də (1284) rəvayət etmişdir.

³ Söhbət Peyğəmbərin ﷺ böyük qızı Zeynəbdən رَوَى عَنْهُ gedir.

⁴ Uca Allah buyurur: “**Həç bir ümmət öz əcalini nə qabaqlaya bilər, nə də yubada bilər**” (əl-Hicr, 5).

⁵ Bu sözlər yaxınını itirmiş adama təsəlli vermək üçün deyilən ən gözəl sözlərdir.

⁶ İmam Buxarinin “Səhih”indəki (1284) rəvayətdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ qalxıb Səd ibn Ubadə, Muaz ibn Cəbəl, Ubeyy ibn Kəb, Zeyd ibn Sabit və başqa bir neçə səhabə ilə birgə qızının yanına getdi.

Ubadə¹ də var idi. Peyğəmbər ﷺ körpəni qucağına alıb bağrına basdı. Körpənin köksündən quru və boş su qabından çıxan səs kimi səs çıxırdı. Onda Peyğəmbərin ﷺ gözləri yaşla doldu. (Bunu görəndə) Səd dedi: “Sən də ağlayırsan, (ya Rəsulullah)?! Axı, sən Allahın Rəsulusan!”² Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Ona yazığım gəlir deyə ağlayıram. Həqiqətən, Allah Öz qullarından yalnız rəhmli olanlara rəhm edir.”³

¹ Bu, Peyğəmbərin ﷺ məşhur səhabəsi və Xəzrəc qəbiləsinin rəhbəri Əbu Qeys Səd ibn Ubadə ibn Duleym əl-Ənsari əl-Xəzrəcidir ﷺ.

² Ölüyə ağlamaq xüsusunda Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ölən adam, bəzən ailəsinin ona ağlamağından dolayı, əzab çəkir” (1288). Olsun ki, bu səbəbdən Səd ibn Ubadə ﷺ ölü üçün ağlamağın yanlış olduğunu güman etmişdir.

³ Burada Peyğəmbər ﷺ ona ölü üçün ağlamağın və kədərlənməyin qəbahət olmadığını, bunun bir mərhəmət olduğunu bildirmək istəyir. Bu fikri təsdiqləyən bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah gözlərdən axan yaşa və qəlbin kədərlənməsinə görə heç kəsə əzab vermir.” (Sonra Peyğəmbər ﷺ dilini göstərib dedi:) “O ancaq buna görə ya əzab verir, ya da rəhm edir. Həqiqətən, ölən adama ailəsinin onun üçün *fəryad edib* ağlamasından dolayı, əzab verilir” (Səhih əl-Buxari, 1304). Demək, ölü üçün vay-şivən salıb ağlamaq, xüsusən də Allaha və ya Onun əzəldən təyin etdiyi müqəddərata qarşı nalayiq sözlər demək, böyük günah, üstəlik, ölünün əzab çəkməsi üçün səbəbdır (361-ci hədisin qeydlərinə bax). İbn Qeyyim Peyğəmbərin ﷺ nə səbəbdən və nə cür ağladığı barədə demişdir: “Peyğəmbərin ﷺ ağlamağı da, gülməyi kimi olardı. Necə ki, gülərkən qəhqəhə çəkməz, eləcə də, ağlayarkən zar-zar ağlayıb səsinə qaldırmaz, sadəcə gözləri yaşla dolar və ancaq hıçqırığı eşidilərdi. O, bəzən əzizinin ölümünə acıdığından, bəzən ümmətinin halına yandığından, bəzən Allah qorxusundan, bəzən də Quran ayələrini eşitdikdə ağlayardı. Bu, təqva ilə yanaşı ürək yanığından, məhəbbətdən və şəfqətdən irəli gələn bir ağlamaqdır. Peyğəmbərin ﷺ oğlu İbrahim vəfat etdiyi gün onun gözləri yaşla dolmuş və o, körpəyə acıyaraq ağlaya-ağlaya demişdir: “Gözlər yaşla dolur, qəlb kədərlənir, lakin biz Rəbbimizin razı qaldığı sözdən başqa bir söz demirik: “Ey İbrahim, həqiqətən də, biz sənə ayrılığın kədərlənirik.” O, həmçinin, öz qızlarından birinin can verdiyini görərkən ağlamışdır. Habelə, İbn Məsud ﷺ ona “ən-Nisa” surəsini oxuyub **“Biz hər ümmətdən bir şahid gətirəcəyimiz və səni də onlara şahid gətirəcəyimiz zaman onların halı necə olacaq?”** ayəsinə çatdıqda onu *dayandırır* ağlamışdır. Bundan başqa Osman ibn Məzun ﷺ vəfat etdikdə, habelə, günəşin üzü tutulduğu zaman kusef namazını qıldıqda da ağlamışdır. Peyğəmbər ﷺ namazların birində ağlayıb içini çəkə-çəkə demişdir: “Ey Rəbbim, məgər Sən mənə söz vermədinmi ki, mən onların arasında ikən, üstəlik, həm onlar, həm də biz Səndən bağışlanma dilədiyimiz zaman onlara əzab verməyəcəksən?” O, həmçinin, qızlarından birinin qəbrinin başında oturduğu zaman ağlamış, habelə, hərdən gecə namazlarında da ağlamışdı” (Zadul-Məad fi Hədiyi Xayril-İbad, 1/175).

باب ٢٣٢ -

232-ci fəsil.

٥١٣- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ وَاقِعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ضَمْرَةُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عُبَلَةَ قَالَ: مَرِضَتِ امْرَأَتِي، فَكُنْتُ أَجِيءُ إِلَى أُمِّ الدَّرْدَاءِ فَتَقُولُ لِي: كَيْفَ أَهْلُكَ؟ فَأَقُولُ لَهَا: مَرْضَى، فَتَدْعُو لِي بِطَعَامٍ، فَأَكُلُ، ثُمَّ عُذْتُ فَفَعَلْتَ ذَلِكَ، فَجِئْتُهَا مَرَّةً فَقَالَتْ: كَيْفَ؟ قُلْتُ: قَدْ تَمَثَّلُوا، فَقَالَتْ: إِنَّمَا كُنْتُ أَدْعُو لَكَ الطَّعَامَ أَنْ كُنْتُ تُخْبِرُنَا عَنْ أَهْلِكَ أَهْمُ مَرْضَى، فَأَمَّا أَنْ تَمَثَّلُوا فَلَا نَدْعُو لَكَ بِشَيْءٍ.

(513) İbrahim ibn Əbi Ablə deyir ki, həyat yoldaşım xəstələnmişdi. Mən Ummu Dərdanın yanına gedərdim. O, məndən: “Yoldaşının halı necədir?” – deyə soruşar, mən də ona: “Xəstədir” – deyə cavab verərdim. O, mənim üçün yemək gətizdirərdi.¹ Mən yeməyi yedikdən sonra geri qayıdardım. Beləcə, o, mənə yemək verərdi. Bir dəfə yenə onun yanına gəldikdə o məndən: “Yoldaşının halı necədir?” – deyə soruşdu. Dedim: “Yaxşılaşıb.” O, dedi: “Nə qədər ki, ailənin xəstə olduğunu bizə bildirirdin, sənə yemək gətizdirirdim. İndi ki onun vəziyyəti düzəlib, daha sənə yemək gətizdirməyəcəyik.”²

¹ Bu, dəlildir ki, xəstə adamın yaxınlarından onun barəsində hal-əhval tutmaq, habelə, evində xəstəsi olan adama yemək vermək bəyənilən əməllərdəndir.

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۲۳۳ - بَابُ عِيَادَةِ الْأَعْرَابِ

233-cü fəsil. Bədəvilərə¹ baş çəkmək

۵۱۴ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ الْحَدَّاءُ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى أَعْرَابٍ يَعُوذُهُ، فَقَالَ: ((لَا بَأْسَ عَلَيْكَ، طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ))، قَالَ: قَالَ الْأَعْرَابِيُّ: بَلْ هِيَ حُمَى تَفُورُ، عَلَى شَيْخٍ كَبِيرٍ، كَيْمَا تُزِيرُهُ الْقُبُورُ، قَالَ: ((فَنَعَمْ إِذَا)).

(514) İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ xəstə bir bədəviyə baş çəkmək üçün onun yanına gəlib³ dedi: “Eybi yoxdur, inşaAllah, (günahların) təmizlənilir!”⁴ Bədəvi dedi: “Xeyr, bu, ixtiyar çağında olan qocanın bədənində od kimi yanan bir qızdırmadır ki, onu qəbirə aparsın.”⁵ Peyğəmbər ﷺ dedi: “Yaxşı, qoy (sən deyən) olsun!”¹

¹ Bədəvi: köçəri, çöllü. Müəllif bu fəsilə belə ünvan qoymaqla bildirir ki, xəstəyə baş çəkmək istəyən adam onun kimliyinə baxmamalıdır. Xəstənin kimliyindən asılı olmayaraq, yəni onun doğma və ya yad adam, böyük və ya uşaq, şəhərli və ya bədəvi olmağına, habelə, xəstəliyinin yüngül və ya ağır olmağına baxmayaraq, ona baş çəkmək, ona təsəlli vermək və onun üçün dua etmək bəyənən əməllərdəndir.

² Bu hədisi İmam Buxari öz “Səhih”ində də (3616) rəvayət etmişdir.

³ Peyğəmbərin ﷺ bədəviyə baş çəkməsi onun olduqca təvazökar insan olduğunu bir daha sübuta yetirir.

⁴ Peyğəmbərin ﷺ bu sözü burada dua yox, xəbər mənasında işlənir. Belə ki, bir qayda olaraq dua etdikdə “inşaAllah” deyib həmin duanı Allahın istəyinə bağlamaq olmaz. Bu xüsusda varid olmuş hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizlərdən heç kəs deməsin: “Allahım, əgər istəyirsənsə, məni bağışla, Allahım, əgər istəyirsənsə, mənə rəhm et!” Qoy hər kəs qətiyyətlə dua etsin. Çünki heç kəs Allahı nəyəsə vadar edə bilməz” (Səhih əl-Buxari, 6338). Qeyd edək ki, xəstəyə “Eybi yoxdur, inşaAllah, *günahların* təmizlənilir!” – demək, həm Sünnə hesab edilir, həm də bu, ona təsəlli vermək, onun könlünü açmaq, habelə, xəstəliyin fəzilətini, insana nə qədər faydalı olduğunu – günahları təmizlədiyini, buna səbir etdiyinə görə ona savab qazandırdığını bildirməkdir.

⁵ Bədəvi burada ölməyini nəzərdə tutur.

¹ İslam alimləri bu kəlməni belə izah etmişlər: “Peyğəmbər ﷺ bu sözü ya dua mənasında, ya da xəbər kimi işlədir, yəni “yaxşı, qoy, sən deyən olsun!” yaxud “yaxşı, sən deyən olacaq” deməkdir” (Fəthul-Bari, 10/147). Şeyx Albani demişdir: “Abdur-Rəzzaqın (11/197/20309) rəvayət etdiyi bu hədisin axırındakı “sonra o adam öldü” əlavəsi ikinci mənanın qəsd edildiyinə dəlalət edir. Abdur-Rəzzaqın istinad edərək Zeyd ibn Salimdən rəvayət etdiyi həmin hədisin isnadı “mursəl” olsa da, mətni “səhih”dir. Bu hədis həmçinin, “mövzul” isnadla – “Məxləd ibn Uqbə ibn Abdur-Rəhman ibn Şurəhbil, o da, atasından, o da, Cəhddən” – deyə istinad edilərək rəvayət edilmişdir. Həmin rəvayətin sonunda deyilir ki: “Peyğəmbər ﷺ (o bədəviyə): “Etraz edirsənsə, sən deyən kimi olacaqdır. Allah nə qərar verərsə, o da olar” – dedi. Nəhayət, ertəsi gün həmin adam vəfat etdi.” Bu hədisi Təbərani “Mocəmul-Kəbir” əsərində (7/366-367), Dolabi də “Kunə” əsərində (1/81) rəvayət etmişdir. Heysəmi öz kitabında (10/62) bu hədisi Təbəraniyə isnad etdikdən sonra demişdir: “Bu hədisin isnadında mənim tanımadığım ravilər vardır.” Deyəsən, o, bununla Abdur-Rəhman ibn Şurəhbili və onun nəvəsi Məxləd ibn Uqbəni qəsd edirmiş. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Buxari və İbn Əbu Hatim bu hədisi onlara istinad edərək rəvayət etmiş və bu rəvayətdə onları nə pisləmiş, nə də tərif etmişdir. İbn Hibban isə bu iki ravini “əs-Siqat” əsərində (5/100 və 9/185) zikr etmişdir. Və ola bilsin ki, bu, “Zeydin mursəli” kimi tanınmış və elə buna görə də İbn Həcər (6/25) onun barəsində bir söz söyləməmişdir (Səhih əl-Ədəbul-Mufrad).

۲۳۴ - بَابُ عِيَادَةِ الْمَرْضَى

234-cü fəsil. Xəstələrə baş çəkmək

۵۱۵ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ أَصْبَحَ الْيَوْمَ مِنْكُمْ صَائِمًا؟)) قَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَنَا، قَالَ: ((مَنْ عَادَ مِنْكُمْ الْيَوْمَ مَرِيضًا؟)) قَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَنَا، قَالَ: ((مَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الْيَوْمَ جَنَازَةً؟)) قَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَنَا، قَالَ: ((مَنْ أَطْعَمَ الْيَوْمَ مِسْكِينًا؟)) قَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَنَا. قَالَ مَرْوَانُ: بَلَغَنِي أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: ((مَا اجْتَمَعَ هَذِهِ الْخِصَالُ فِي رَجُلٍ فِي يَوْمٍ، إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ)).

(515) Əbu Hureyrə ؓ demişdir:¹ “(Bir gün) Peyğəmbər ﷺ (səhabə-lərindən) soruşdu: “Sizlərdən kim bu gün oruc tutub?” Əbu Bəkr dedi: “Mən.” Yenə soruşdu: “Sizlərdən kim bu gün xəstəyə baş çəkib?” Əbu Bəkr dedi: “Mən.” Yenə soruşdu: “Sizlərdən kim bu gün dəfndə iştirak edib?” Əbu Bəkr dedi: “Mən.” Yenə soruşdu: “Kim bu gün kasıba yemək verib?” Əbu Bəkr dedi: “Mən.”²

Mərvan demişdir: “Mənə xəbər vermişlər ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Bir gün ərzində bu xislətlər (hansı) bir adamda cəm olarsa, o kimsə Cənnətə daxil olar.”³”

¹ Bu hədisi Muslim (7/100) və İbn Əsakir (Tarix, 9/288/1) rəvayət etmişdir.

² Əbu Bəkr əs-Siddiqin ؓ fəzilətinə dair varid olmuş başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, *bir dəfə* Peyğəmbər ﷺ dedi: “Kim *malından* Allah yolunda iki (eyni) şey xərcləsə, onu Cənnət qapılarının birindən çağırıb: “Ey Allahın qulu, bu bir xeyirdir”– deyəcəklər. Namaz qılanlar namaz qapısından, cihad edənlər cihad qapısından, oruc tutanlar Rəyyan adlı qapıdan, sədəqə verənlər də sədəqə qapısından Cənnətə çağırılacaqlar.” *Bu vaxt* Əbu Bəkr dedi: “Atam-anam sənə fəda olsun, ya Rəsulullah! Bu qapılardan çağırılanların heç bir sıxıntı keçirməyəcəkləri bəllidir. Bəs bu qapıların hamısından çağırılan bir kimsə olacaqmı?” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Bəli və mən ümid edirəm ki, sən onlardan olacaqsan” (Səhih əl-Buxari, 1897).

³ Bu hədis mömin adamı fürsət tapdıqca gün ərzində oruc tutmağa, xəstəyə baş çəkməyə, dəfndə iştirak etməyə, kasıba yemək verməyə, beləliklə də, Cənnəti qazanmağa

٥١٦- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَيُّوبَ قَالَ: حَدَّثَنَا شَبَابَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي الْمُغِيرَةُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى أُمِّ السَّائِبِ، وَهِيَ تُرْفِزُفُ، فَقَالَ: ((مَا لَكَ؟)) قَالَتْ: الْحَمَى أَخْرَاهَا اللَّهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((مَهْ، لَا تَسْبِيهَا، فَإِنَّهَا تُذْهِبُ حَطَايَا الْمُؤْمِنِ، كَمَا يُذْهِبُ الْكَبِيرُ حَبَثَ الْحَدِيدِ)).

(516) Cabir رحمته الله deyir ki, Peyğəmbər ﷺ Ummu Saib adlı (xəstə) bir qadına baş çəkdi. Qadın titrəyirdi. Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Sənə nə olub?” O, dedi: “Qızdırmam var. Allah onu zəlil etsin!”¹ Peyğəmbər ﷺ dedi: “Sus, onu söymə.² Çünki bu (xəstəlik), körük dəmirin pasını apardığı kimi, möminin günahlarını silib aparır.”^{3”4}

təşviq edir. Belə hədislərə rast gəldikdə, onlara heç olmasa, bir dəfə əməl etmək lazımdır ki, hədisdə zikr olunan xeyrə nail olasınız. Amr ibn Qeys demişdir: “Bir hədis eşitdiyən zaman ona, heç olmasa, bir dəfə əməl et ki, hədisə əməl edənlərdən sayılasan” (Nukət alə Muqəddimətu İbnus-Səlah, 1/52; Hilyətul-Ovliya, 5/102). İmam Muslimin rəvayət etdiyi hədisi və bu hədisin isnadındakı ravilərə buna misal çəkmək olar. Həmin hədisdə Peyğəmbərin ﷺ zövcəsi Ummu Həbibə رضي الله عنها demişdir: “Mən Rəsulullahın ﷺ belə buyurduğunu eşitmişəm: “Fərz namazlarından əlavə, gündəlik olaraq on iki rükət nafilə namazı qılan elə bir müsəlman bəndə yoxdur ki, Allah onun üçün Cənnətdə bir ev bina etmiş olmasın.” *Sonra* Ummu Həbibə dedi: “Mən bu sözü Rəsulullahdan ﷺ eşitdiyim gündən bəri bu namazları buraxmamışam.” Anbəsə demişdir: “Mən bu hədisi Ummu Həbibədən eşitdiyim gündən bəri bu namazları buraxmamışam.” Amr ibn Ovs demişdir: “Mən bu hədisi Anbəsədən eşitdiyim gündən bəri bu namazları buraxmamışam.” Nəmən ibn Salim demişdir: “Mən bu hədisi Amrdan eşitdiyim gündən bəri bu namazları buraxmamışam.” (Səhih Muslim, 728). Bu da, sələflərin Peyğəmbərin ﷺ sözünə necə ehtiramla yanaşdığına və onu eşidən kimi davamlı olaraq yerinə yetirmələrinə dəlalət edir.

¹ İmam Muslimin “Səhih”ində (2575): “Allah ona bərəkət verməsin!” – deyilir.

² Bu, dəlildir ki, istənilən bir xəstəliyi söymək günah sayılır. Çünki xəstəlik öz iradəsi ilə insana yoluxmur, əksinə, adam ancaq Allahın istəyi ilə xəstələnir.

³ 497-ci hədisin qeydlərinə bax.

⁴ Bu hədisi Muslim (2575), İbn Hibban (2938) və Beyhəqi (6799) rəvayət etmişdir.

۵۱۷- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ قَالَ: أَخْبَرَنَا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ الْبُنَانِيِّ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((يَقُولُ اللَّهُ: اسْتَطْعَمْتُكَ فَلَمْ تُطْعِمْنِي، قَالَ: فَيَقُولُ: يَا رَبِّ، وَكَيْفَ اسْتَطْعَمْتَنِي وَلَمْ أُطْعِمَكَ، وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فُلَانًا اسْتَطْعَمَكَ فَلَمْ تُطْعِمَهُ؟ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ كُنْتَ أَطْعَمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عَبْدِي؟ ابْنُ آدَمَ، اسْتَسْقَيْتُكَ فَلَمْ تَسْقِنِي، فَقَالَ: يَا رَبِّ، وَكَيْفَ أَسْقِيكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ فَيَقُولُ: إِنَّ عَبْدِي فُلَانًا اسْتَسْقَاكَ فَلَمْ تَسْقِهِ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ كُنْتَ سَقَيْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عَبْدِي؟ يَا ابْنَ آدَمَ، مَرَضْتُ فَلَمْ تَعُدِّنِي، قَالَ: يَا رَبِّ، كَيْفَ أَعُودُكَ، وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فُلَانًا مَرَضَ، فَلَوْ كُنْتَ عُدَّتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عَبْدِي أَوْ وَجَدْتَنِي عِنْدَهُ؟))

(517) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki,¹ Rəsulullah ﷺ demişdir: “*Qiyamət günü Allah Öz quluna belə buyuracaq: “Səndən yemək istədim, Mənə yemək vermədin.” O, deyəcək: “Ey Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi ola-ola necə ola bilər ki, məndən yemək istəyəsən, mən də Sənə yemək verməyim?” Allah buyuracaq: “Məgər bilmirsən ki, filan qulum səndən yemək istəmiş, sən də ona yemək verməmişdin?*² *Məgər bilmirdin ki, əgər onu yedirtsəydin, bunun müqafatını Mənim yanımda tapacaqdın?” Sonra Allah buyuracaq: “Ey Adəm oğlu, səndən su istədim, Mənə su vermədin.” O deyəcək: “Ey Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi ola-ola necə ola bilər ki, məndən su istəyəsən, mən də Sənə su verməyim?” Allah buyuracaq: “Filan*

¹ Bu hədisi Muslim (2569) rəvayət etmişdir.

² Əslində, Uca Allahın yemək-içməyə ehtiyacı yoxdur. Yemək və içmək ancaq naqis məxluqata aid olan xislətlərdəndir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Mən cinləri və insanları ancaq Mənə ibadət etmək üçün yaratdım. Mən onlardan ruzi istəmirəm. Mən onlardan Məni yedirtmələrini də istəmirəm. Həqiqətən, Allah ruzi verəndir, Qüvvət sahibidir, Mətinidir**” (əz-Zariyat, 56-58); O, həmçinin, buyurur: “**Allah hamını yedirir, Özünü isə heç kəs yedirmir**” (əl-Ənam, 14). Qüdsi hədislərin birində Uca Allah buyurur: “**Ey qullarım! Siz Mənə zərər yetirməyə qadir deyilsiniz ki, zərər yetirəsiniz. Eləcə də, Mənə fayda verməyə qadir deyilsiniz ki, fayda verəsiniz**” (Səhih Muslim, 2577). Burada Allahın, yemək-içməyi, habelə, xəstəni ziyarət etməyi Özünə aid etməsi, mömin adamı sadəcə bu işə təşviq etməsi üçündür. Buna, Allahın bu ayəsini misal çəkmək olar: “**Kim Allaha gözəl borc versə, Allah onun üçün bunu qat-qat artırar**” (əl-Bəqərə, 245).

qulum səndən su istəmişdi, sən isə ona su verməmişdin? Məgər bilmirdin ki, əgər ona su versəydin, bunun mü kafatını Mənim yanımda tapacaqdın?" Sonra *Allah* buyuracaq: "Ey Adəm oğlu! Mən xəstələndim,¹ sən isə Mənə baş çəkmədin." O, deyəcək: "Ey Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi olduğun halda, mən Sənə necə baş çəkə bilərdim?" *Allah* buyuracaq: "Filan qulumun xəstələndiyini bilmirdinmi?! Əgər ona baş çəksəydin, bunun mü kafatını Mənim yanımda tapardın yaxud² Məni onun yanında tapardın."

۵۱۸- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عِيسَى الْأُسْوَارِيُّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((عُودُوا الْمَرِيضَ، وَاتَّبِعُوا الْجَنَائِزَ، تُدَكِّرُكُمُ الْآخِرَةَ)).

(518) Əbu Səid رəvayət edir ki,³ Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Xəstələrə baş çəkin,⁴ cənazələrin ardınca gedin.¹ (Bu,) sizə Axirəti xatırladacaq."

¹ Burada, "xəstələndim" deyildikdə, Allahın xəstələnməsi başa düşülməməlidir. Çünki xəstələnmək naqis sifətlərdəndir, pak və müqəddəs Allah isə bütün nöqsanlardan uzaqdır. Bu hədisdəki xəstələnmək əməlisaleh qullardan və ya Allah dostlarından birinə aiddir. Bu xüsusda varid olmuş qüdsi səhih hədisdə Uca Allah buyurur: "**Kim Mənim dostumla düşmənçilik edərsə, Mən ona hərb elan edərdəm.**" Yəni kim Allahın dostu ilə düşmənçilik edərsə, Allahla düşmənçilik etmək fikri olmasa da, Allahla düşmənçilik etmiş hesab edilir (Şərh Riyadus-Salihin, 896-cı hədisin şərhli).

² Bu, ravinin şəkkidir. İmam Muslimin "Səhih"ində bu hədis şəksiz olaraq rəvayət edilmiş və həmin rəvayətdə: "Məni onun yanında tapardın"– deyilir. İbn Useymin hədisin bu yerini izah edərkən demişdir: "Burada Uca Allah: yemək və içmək xüsusunda: "bunun mü kafatını Mənim yanımda tapardın" yox, "Məni onun yanında tapardın" deyir. Bu da, xəstə adamın Allaha yaxın olduğuna dəlalət edir. Elə buna görə də alimlər demişlər: "Xəstə adam bir kimsənin lehinə və ya əleyhinə etdiyi duanın qəbul olunmasına həris olur." Hədis, həmçinin, xəstəni ziyarət etməyin müstəhəb əməl olmasına dəlalət edir. Hədisdən o da aydın olur ki, Allah subhanəhu və təalə həm xəstəyə, həm də xəstəni ziyarət edən adama yaxın olur" (Şərh Riyadus-Salihin, 896-cı hədisin şərhli).

³ Bu hədisi Əhməd (3/31) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində onun "səhih" olduğunu demişdir.

⁴ Peyğəmbər ﷺ xəstəni ziyarət edər və bunu səhabələrinə də əmr edərdi. Xəstəyə baş çəkməyin olduqca böyük fəzilətləri vardır. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Müsəlman qardaşına baş çəkən kimsə onun yanında oturanadək Cənnət xülfəsində gəzişmiş sayılır. Qardaşının yanında oturduğu zaman onu rəhmət bürüyər. Xəstə qardaşını gündüz vaxtı ziyarət edərsə, yetmiş min mələk axşamadaq ona xeyir-dua diləyər, gecə

۵۱۹- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((ثَلَاثٌ كُلُّهُنَّ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ: عِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَشُهُودُ الْجَنَازَةِ، وَتَشْمِيطُ الْعَاطِسِ إِذَا حَمَدَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ)).

(519) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Üç xislət var ki, bunların hamısı hər bir müsəlmanın boynuna düşən haqdır: xəstəyə baş çəkmək, dəfndə iştirak etmək və asqırıb Allaha ﷻ həmd edən² adama³ “yərhamukəllah”⁴ demək.”⁵

vaxtı ziyarət edərsə, yetmiş min mələk səhərədək ona xeyir-dua diləyər” (Sunən Əbu Davud, 3099; Musnəd Əhməd, 1/81; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1367).

¹ Cənazənin ardınca getməyin fəziləti barədə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Kim imanla, mükafatını *yalnız Allahdan* umaraq cənazənin ardınca getsə, namazını qılıb dəfn edilənədək yanında qalsa, iki qirat savabla geri qayıdar ki, qiratların hər biri Uhud dağı boyda olar. Kim cənazə namazını qılıb dəfn edilməmişdən əvvəl geri qayıtsa, bir qiratla geri qayıtmış olar” (Səhih əl-Buxari, 47).

² Yəni “əlhəmdulilləh” deyən adama.

³ Burada söhbət müsəlmandan gedir. Belə ki, kafir adam asqırıb “əlhəmdulilləh” desə belə, ona “yərhamukəllah” demək olmaz (940-cı hədisə və onun qeydlərinə bax).

⁴ Tərcüməsi: Allah sənə rəhm etsin!

⁵ Bu hədisi Əhməd (2/357) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

۲۳۵ - بَابُ دُعَاءِ الْعَائِدِ لِلْمَرِيضِ بِالشِّفَاءِ

235-ci fəsil. Xəstəyə baş çəkən adamın dua edib
(Allahdan) onun üçün şəfa diləməsi

۵۲۰ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: حَدَّثَنِي ثَلَاثَةٌ مِنْ بَنِي سَعْدٍ كُلُّهُمْ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى سَعْدٍ يَعُودُهُ بِمَكَّةَ، فَبَكَى، فَقَالَ: ((مَا يُبْكِيكَ؟)) قَالَ: حَشِيتُ أَنْ أَمُوتَ بِالْأَرْضِ الَّتِي هَاجَرْتُ مِنْهَا كَمَا مَاتَ سَعْدٌ، قَالَ: ((اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا ثَلَاثًا))، فَقَالَ: لِي مَالٌ كَثِيرٌ، يَرِثُنِي ابْنَتِي، أَفَأُوصِي بِمَالِي كُلِّهِ؟ قَالَ: ((لَا))، قَالَ: فَبِالْثُلُثَيْنِ؟ قَالَ: ((لَا))، قَالَ: فَالنِّصْفُ؟ قَالَ: ((لَا))، قَالَ: فَالْثُلُثُ؟ قَالَ: ((الْثُلُثُ، وَالْثُلُثُ كَثِيرٌ، إِنَّ صَدَقَتَكَ مِنْ مَالِكَ صَدَقَةٌ، وَنَفَقَتَكَ عَلَى عِيَالِكَ صَدَقَةٌ، وَمَا تَأْكُلُ أَمْرَأَتُكَ مِنْ طَعَامِكَ لَكَ صَدَقَةٌ، وَإِنَّكَ أَنْ تَدَعَ أَهْلَكَ بِحَيْرٍ، أَوْ قَالَ: بِعَيْشٍ خَيْرٍ، خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَدْعَهُمْ يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ))، وَقَالَ بِيَدِهِ.

(520) Səd¹ oğullarından üç nəfər² atalarından rəvayət etmişdir ki, Məkkədə ikən Rəsulullah ﷺ Sədə baş çəkdi və Səd ağladı. Rəsulullah ﷺ soruşdu: “Səni ağladan nədir?” O, dedi: “Qorxuram ki, Səd³ öldüyü kimi, mən də tərk etdiyim diyarda ölüm.”⁴ Peyğəmbər ﷺ (üç dəfə): “Allahım, Sədə şəfa ver!” – deyə dua etdi. Səd dedi: “Mənim çoxlu mal-dövlətim var.

¹ Yəni Səd ibn Əbu Vəqqas ؓ.

² Bunlar Amir ibn Səd, Musab ibn Səd və Aişə bint Səddir.

³ Burada “Səd” deyildikdə, Peyğəmbərin ﷺ səhabəsi Səd ibn Xovlə ؓ qəsd edilir.

⁴ İmam Buxarinin “Səhih”indəki hədisdə (1295) Səd ؓ demişdir: “Dedim: “Ya Rəsulullah, mən *burada* ölüb qardaşlarımdan geridəmi qalacağam?” O, dedi: “Sən əsla geridə qalmayacaqsan. Etdiyin *hər bir* yaxşı əməl sayəsində sənin dərəcən və hörmətin mütləq artacaq. Bundan başqa, bəlkə də sən elə bir uzun ömür yaşayacaqsan ki, sənin sayəndə bəziləri xeyir əldə edəcək, digərlərinə isə zərər dəyəcəkdir. Allahım, səhabələrimin hicrətini tamamla və onları geri döndərmə. Yazıq Səd ibn Xovlə!” Peyğəmbər ﷺ *bu sözü ilə* onun Məkkədə vəfat etməsinə acıyırdı.”

Qızım ona varis olacaq. Mən malımın hamısını (Allah yolunda) vəsiyyəət edə bilərəmmi?"¹ O: "Xeyr!" – deyə cavab verdi. Soruşdum: "Bəs üçdə ikisini necə?" O (yenə): "Xeyr!" – deyə cavab verdi. Soruşdum: "Bəs yarısını necə?" O (yenə): "Xeyr!" – deyə cavab verdi. Soruşdum: "Bəs üçdə birini necə?" O, dedi: "Üçdə birini (verə bilərsən), lakin üçdə biri də çoxdur. Sözsüz ki, malından verdiyin (hər bir şey) sədəqə sayılır. Ailən üçün xərclədiklərin də sədəqədir. Zövcənin sənə yeməyindən yediyi də sədəqədir. Sənə üçün varislərini zəngin qoyub getməyin, onları kasıb və dilənçi vəziyyətdə qoyub getməyindən daha xeyirlidir."

(Bunu deyəndə) Peyğəmbər ﷺ əlini uzatdı."²

¹ Səd ibn Əbu Vəqqas رضي الله عنه malını sədəqə vermək barədə soruşur.

² Bu hədisi Buxari öz "Səhih"ində də (1295) rəvayət etmişdir (24-cü və 499-cu hədislərə və onların qeydlərinə bax).

٢٣٦ - بَابُ فَضْلِ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ

236-cı fəsil. Xəstəyə baş çəkməyin fəziləti

٥٢١- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمٌ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ الصَّنَعَانِيِّ، عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ قَالَ: مَنْ عَادَ أَخَاهُ كَانَ فِي حُرْفَةِ الْجَنَّةِ، قُلْتُ لِأَبِي قِلَابَةَ: مَا حُرْفَةُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ: جَنَاهَا، قُلْتُ لِأَبِي قِلَابَةَ: عَنْ مَنْ حَدَّثَهُ أَبُو أَسْمَاءَ؟ قَالَ: عَنْ ثَوْبَانَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ.

(521) Əbu Əsma demişdir:¹ “Xəstə qardaşına baş çəkən adam Cənnət xüpfəsində olar.”²

(Asim dedi): “Mən Əbu Qilabədən soruşdum: “Cənnət xüpfəsi nədir?” Dedi: “Cənnətin bir yerə yığılmış meyvələridir.” Əbu Qilabədən soruşdum: “Əbu Əsma bu hədisi kimdən rəvayət etmişdir?”³ Dedi: “Sovbandan, o da Rəsulullahdan ﷺ.”⁴

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

² Müsəlmanların xəstə müsəlman qardaşlarına baş çəkməsi “fardu-kifayə”dir, yəni hamısına vacib olmasa da, bir qisminə vacibdir. Çünki bu, müsəlmanın öz müsəlman qardaşı üzərində olan haqlardandır. Xəstə qardaşına baş çəkmiş müsəlman onun yanında olduğu müddətcə Cənnət meyvələri arasında olmuş sayılır.

³ Bu, sələflərin rəvayət edilən hədisin isnadının olub-olmamasına diqqət yetirməsinə dəlalət edir. Bu xüsusda Muhəmməd ibn Sirin demişdir: “Bu hədislər dindir. Elə isə, dininizi kimdən öyrəndiyinizə diqqət edin” (Muslimin Müqəddiməsi, 26); o, həmçinin, demişdir: “Müsəlmanlar isnad barəsində sual verməzdilər. Ara qarışdıqdan sonra isə onlar: “Ravilərinizin adlarını bizə söyləyin”– deməyə başladılar. Beləcə Sünnə əhlinə diqqət yetirilər və onların hədisləri qəbul edilər, habelə, bidət əhlinə diqqət yetirilər və onların hədisləri rədd edilərdi” (Muslimin Müqəddiməsi, 27); habelə, Abdullah ibn Mubərək demişdir: “İsnad dindəndir və əgər isnad olmasaydı, əlbəttə ki, hər istəyən istədiyi sözü danışardı” (Muslimin Müqəddiməsi, 32).

⁴ Bu hədisin əslini İmam Muslim öz “Səhih”ində (4658, 4659, 4660) rəvayət etmişdir. Həmin hədisdə Peyğəmər demişdir: “Bir müsəlman öz xəstə müsəlman qardaşına baş

(...) حَدَّثَنَا ابْنُ حَبِيبٍ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنِ الْمُثَنَّى، أَظُنُّهُ، ابْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ، عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ الرَّحِيٍّ، عَنْ ثَوْبَانَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، نَحْوُهُ.

(...) İbn Həbib ibn Əbu Sabit bizə belə rəvayət etmişdir: “Əbu Usamə, Musənnədən, çox güman ki, İbn Səiddən belə xəbər vermişdir: “Bizə Əbu Qilabə Əbul-Əşəsdən, o da, Əbu Əsma ər-Rəhəbidən, o da, Sovbandan, o da, Peyğəmbərdən ﷺ bu hədisin bənzərini rəvayət etmişdir.

çəkdiyi zaman *evinə* qayıdanadək Cənnət xülfəsində olar.” Ondan: “Ya Rəsulullah, Cənnət xülfəsi nədir?” – deyə soruşdular. Dedi: “Cənnətin bir yerə yığılmış meyvələridir.” Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Adam öz xəstə müsəlman qardaşına baş çəkdiyi zaman, onun yanında oturduğu müddətcə, Cənnət xülfəsində oturmuş sayılır. *Onun yanında* oturduğu zaman rəhmət onu bürüyər. Gündüz vaxtı ona baş çəkərsə, yetmiş min mələk axşamadək ona xeyir-dua diləyər. Gecə vaxtı ona baş çəkərsə, yetmiş min mələk səhəradək ona xeyir-dua diləyər” (Sunən Əbu Davud, 3099; Sunən ibn Macə, 1/440; Musnəd Əhməd, 1/81; Beyhəqi, 3/380; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1367).

٢٣٧- بَابُ الْحَدِيثِ لِلْمَرِيضِ وَالْعَائِدِ

237-ci fəsil. Xəstəyə və ona baş çəkənlərə hədis danışmaq

٥٢٢- حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ بْنَ حَزْمٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، فِي نَاسٍ مِنْ أَهْلِ الْمَسْجِدِ، عَادُوا عُمَرَ بْنَ الْحَكَمِ بْنِ رَافِعِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالُوا: يَا أَبَا حَفْصٍ، حَدِّثْنَا، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ عَادَ مَرِيضًا خَاضَ فِي الرَّحْمَةِ، حَتَّى إِذَا قَعَدَ اسْتَقَرَّ فِيهَا)).

(522) Cəfər rəvayət edir ki, *bir gün* Əbu Bəkr ibn Həzm və Muhəmməd ibn Munkədir məscid əhlindən bir dəstə adamla birgə Ömər ibn Həkəm ibn Rafi əl-Ənsariyə baş çəkdilər. Onlar dedilər: “Ey Əbu Həfs, bizə hədis danış.”¹ O, dedi: “Mən Cabir ibn Abdullahın belə dediyini eşitmişəm: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Kim bir xəstəyə baş çəksə, rəhmətə dalmış olar. Nəhayət, onun yanına oturduqda² rəhmətə qovuşar.”³

¹ Bu, dəlildir ki, xəstəni ziyarət edən adam onu yormamaq və ona əziyyət verməmək şərti ilə onunla faydalı söhbət edə bilər.

² Yəni oturduğu müddət ərzində.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

۲۳۸ - بَابُ مَنْ صَلَّى عِنْدَ الْمَرِيضِ

238-ci fəsil. Xəstənin yanında namaz qılan kəs¹

-۵۲۳- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: عَادَ ابْنُ عُمَرَ ابْنَ صَفْوَانَ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَصَلَّى بِحِمِّ ابْنِ عُمَرَ رَكَعَتَيْنِ، وَقَالَ: إِنَّا سَفَرٌ.

(523) Əta demişdir: “(Bir gün) İbn Ömər, İbn Səfvana baş çəkdi. Namazın vaxtı gəlib çatdıqda İbn Ömər camaata iki rükət namaz qıldırıd və: “Biz müsafirik” – dedi.”²

¹ İmam Buxarinin bu fəsilə belə ünvan qoyması, xəstənin yanında namaz qılmağın Sünənə olmasına dəlilət etmir. Bu fəsildə nəql olunmuş əsərdən aydın olur ki, xəstənin yanında ikən vaxtı girmiş namazı qılmaq caizdir. Hədisdən o da aydın olur ki, səfərdə olan adam camaata imamlıq etdiyi təqdirdə, namazın nə səbəbdən qəsr, yəni iki rükət qıldığını yanlış anlamasınlar deyər, ev əhlinə özünün müsafir olduğunu xəbər verə bilər.

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٢٣٩ - بَابُ عِيَادَةِ الْمُشْرِكِ

239-cu fəsil. Müşrikə¹ baş çəkmək

٥٢٤ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ عَلَامًا مِنَ الْيَهُودِ كَانَ يَخْدُمُ النَّبِيَّ ﷺ فَمَرَضَ، فَأَتَاهُ النَّبِيُّ ﷺ يَعُودُهُ، فَقَعَدَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَقَالَ: ((أَسْلِمَ))، فَنَظَرَ إِلَى أَبِيهِ، وَهُوَ عِنْدَ رَأْسِهِ، فَقَالَ لَهُ: أَطِيعَ أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ، فَأَسْلَمَ، فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ وَهُوَ يَقُولُ: ((الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْقَذَهُ مِنَ النَّارِ)).

(524) Ənəs رضي الله عنه rəvayət edir ki, yəhudi bir uşaq Peyğəmbərə ﷺ xidmət edirdi. (Bir gün) uşaq xəstələndi və Peyğəmbər ﷺ ona baş çəkməyə getdi. O, uşağın baş tərəfində oturdu² və ona: “Müsəlman ol!” – dedi. Uşaq, baş tərəfində dayanmış atasının üzünə baxdı. Atası ona: “Əbul-Qasimə ﷺ itaət et!” – dedi və uşaq İslam dinini qəbul etdi. Sonra Peyğəmbər ﷺ onun yanından çıxdı və: “Onu Oddan xilas edən Allaha həmd olsun!”³ – dedi.⁴

¹ Uca Allah buyurur: “Yəhudilər: “Üzeyr Allahın oğludur” – dedilər” (ət-Tovbə, 30); hədislərin birində Aişə رضي الله عنها rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbərin ﷺ vəfat etməsinə səbəb olan xəstəliyə tutulduğu zaman o, demişdir: “Allah yəhudilərə və xristianlara lənət eləsin! Onlar peyğəmbərlərinin qəbirlərini ibadətəgaha çevirmişlər” (Səhih əl-Buxari, 135).

² Xəstəni ziyarət edən adamın baş tərəfində oturması müstəhəbdir. Belə olduğu təqdirdə adam xəstə ilə rahat danışa bilər, habelə, əlini onun başına qoyub onun üçün Allahdan şəfa diləyər.

³ Bu hədisdən aşağıdakı nəticələri çıxartmaq olar:

- qeyri-müsəlmanı xidməçi tutmağın caiz olması;
- İslama dəvət məqsədi ilə xəstə yəhudini ziyarət etməyin caiz olması;
- xəstə adamı doğru yola yönəltməyin bəyənilən əməllərdən sayılması;
- ata İslama gəlməsə də övladın müsəlman olacağına ümid bəsləmək (Şərh Riyadus-Salihin). Bir kimsənin İslam dinini qəbul etməsinə səbəbkar olmaq Allahın öz bəndəsinə bəxş etdiyi ən böyük nemətlərdəndir ki, buna görə Rəsulullah ﷺ Allaha həmd edir. Peyğəmbər ﷺ Xeybər günü Əli ibn Əbu Talibə رضي الله عنه belə buyurmuşdur: “Vallahı, əgər Allah sənə vasitənlə bir nəfəri doğru yola yönəltsə, bu, sənə üçün qırmızı dəvələrdən daha xeyirli olar” (Səhih əl-Buxari, 2942).

⁴ Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində də (1356) rəvayət etmişdir.

٢٤٠ - بَابُ مَا يَقُولُ لِلْمَرِيضِ

240-cı fəsil. Xəstəyə baş çəkən adam ona nə deyir

٥٢٥ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّهَا قَالَتْ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ وَعِكَ أَبُو بَكْرٍ وَبِلَالٌ، قَالَتْ: فَدَخَلْتُ عَلَيْهِمَا، قُلْتُ: يَا أَبَتَاهُ، كَيْفَ تَجِدُكَ؟ وَيَا بِلَالُ، كَيْفَ تَجِدُكَ؟ قَالَ: وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا أَخَذَتْهُ الْحُمَّى يَقُولُ:

كُلُّ امْرِيٍّ مُصَبَّحٌ فِي أَهْلِهِ وَالْمَوْتُ أَذْنِي مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ
وَكَانَ بِلَالٌ إِذَا أُقْلِعَ عَنْهُ يَرْفَعُ عَقِيرَتَهُ فَيَقُولُ:

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتَ لَيْلَةً بِوَادٍ وَحَوْلِي إِذْ خَرَّ وَجَلِيلُ
وَهَلْ أَرَدَنْ يَوْمًا مِيَاهَ مَجْنَّةٍ وَهَلْ يَبْدُونُ لِي شَامَةً وَطَفِيلُ

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: فَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: ((اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ، وَصَحِّحْهَا وَبَارِكْ لَنَا فِي صَاعِهَا وَمُدِّهَا، وَانْقُلْ حُمَاهَا فَاجْعَلْهَا بِالْجُحْفَةِ)).

(525) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ Mədinəyə gəldikdə, Əbu Bəkr və Bilal xəstələnmişdi. Mən onlara baş çəkməyə getdim və dedim: “Atacan, özünü necə hiss edirsən? Ey Bilal, özünü necə hiss edirsən?”

Əbu Bəkrin qızdırması qalxanda deyərdi:

*Hər kəs səhər oyanar ailəsində yuxudan,
Ölüm ona yaxın olar çəkməsinin bağından.¹*

Bilalın da qızdırması düşəndə səsinə qaldırıb deyərdi:

*Nə olaydı biləydim bir gün qalacağamı?
Vadidə, ətrafımda izxir,² cəlil³ olacağımı?*

¹ Əbu Bəkr demək istəyir ki, əcəl adama çəkmənin bağını bağlamaqdan daha tez yetişə bilər. Bundan da aydın olur ki, xəstəlik və xəstəyə baş çəkmək insana ölümü yada salır (518-ci hədisə və onun qeydlərinə bax).

² İzxir – ətirli qamış.

³ Cəlil – nazik gövdəli ev bitkisi.

*Micənnənin¹ sularına bir gün yetişəcəyəmmi?
Şama, Təfil² dağları gözümə görünəcəklərimi?³*

Aişə demişdir: “Mən Rəsulullahın ﷺ yanına gəlib bunu ona xəbər verdim. O, dedi: “Allahım, Məkkəni bizə sevdirdiyin kimi yaxud bundan artıq bir sevgi ilə Mədinəni də bizə sevdirdi. Onu xəstəliklərdən azad et. Bizim orada olan bir ovuc və dörd ovuc yeməyimizə bərəkət ver. Mədinədəki qızdırma xəstəliyini Cuhfəyə⁴ yönəlt.”⁵

۵۲۶- حَدَّثَنَا مُعَلَّى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَالِدٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَى أُعْرَابِيٍّ يَغُودُهُ، قَالَ: وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا دَخَلَ عَلَى مَرِيضٍ يَغُودُهُ قَالَ: ((لَا بَأْسَ طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ))، قَالَ: ذَاكَ طَهُورٌ، كَلَّا بَلْ هِيَ حُمَّى تَغُورُ، أَوْ تَثُورُ، عَلَى شَيْخٍ كَبِيرٍ، تُزِيرُهُ الْقُبُورُ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((فَنَعَمْ، إِذَا)).

(526) İbn Abbas رəvayət edir ki, *bir dəfə* Peyğəmbər ﷺ bir bədəviyə baş çəkmək üçün onun yanına daxil oldu. Peyğəmbər ﷺ xəstəyə baş çəkmək üçün onun yanına daxil olduqda deyərdi: “Eybi yoxdur, inşaAllah

¹ Micənnə – Məkkədən bir neçə mil aralıda yerləşən ərazi.

² Şama və Təfil – Məkkə yaxınlığında iki dağ.

³ Burada Bilal رəvayət edir ki, Məkkədə keçirdiyi günləri yadına salır və bircə gün olsa da, Məkkədə olmağı, Məkkənin yaxınlığındakı sülalədən dadmağı və oradakı dağlara baxmağı təmənnə edir.

⁴ Mədinə ilə Məkkə arasında olan bir yerdir. Həmin dövrdə Cuhfədə Peyğəmbərə ﷺ qarşı düşmənçilik edən kafirlər vardı. Elə bu səbəbdən də, Peyğəmbər ﷺ bu xəstəliyin onlara yoluxmasını istəyir. Bu da, dəlildir ki, müsəlmanlarla ədavət aparan kafirlərə bəddua etmək və onlara bəla diləmək caizdir. Müsəlmanlarla işi olmayan kafirlərə isə bəla yox, hidayət diləmək gərəkdir. Əgər biz 502-ci hədisə baxsaq sual meydana çıxar bilər ki: “Nə üçün qızdırma Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldikdə o, qızdırmanı ənsarın yanına göndərdi?” Bu sualın cavabı belədir: qızdırmanın ənsara üz verməsi onlar üçün bir imtahan, yəni günahlarının silinməsi üçün bir kəffarə və bu imtahana səbir etdiklərinə görə savablarının artması üçün bir səbəb olmuşdur. Bu hədisdə qızdırmanın Cuhfəyə yönəldilməsi isə oranın sakinləri üçün bəla hesab edilir.

⁵ Bu hədisi imam Buxari öz “Səhih”ində də (1889) rəvayət etmişdir.

günahların təmizlənilir!" Bədəvi dedi: "Bu xəstəlik günahları təmizləyir?! Xeyr! Bu, ixtiyar çağında olan qocanın bədənində od kimi yanan yaxud alovlanan bir qızdırmadır ki, onu qəbirə aparsın." Peyğəmbər ﷺ dedi: "Yaxşı, qoy olsun!"¹

۵۲۷- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ حَرْمَلَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْقُرَشِيِّ، عَنْ نَافِعٍ قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا دَخَلَ عَلَى مَرِيضٍ يَسْأَلُهُ: كَيْفَ هُوَ؟ فَإِذَا قَامَ مِنْ عِنْدِهِ قَالَ: حَارَّ اللَّهُ لَكَ، وَلَمْ يَزِدْهُ عَلَيْهِ.

(527) Nafi rəvayət edir ki, İbn Ömər xəstənin yanına gəldikdə soruşardı: "Onun halı necədir?" Qalxıb getdikdə isə: "Allah sənə xeyirlisini ni nəsib etsin!" – deyər və buna heç nə əlavə etməzdi.²

¹ 514-cü hədisin qeydlərinə bax.

² Bu hədisin isnadında keçən Muhəmməd ibn Əli əl-Qurəşi "məchul" ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Daif əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "zəif" olduğunu demişdir.

٢٤١ - بَابُ مَا يُجِيبُ الْمَرِيضُ

241-ci fəsil. Xəstə (ona baş çəkən adama) nə cavab verir

٥٢٨- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَعْقُوبَ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ عَمْرٍو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: دَخَلَ الْحُجَّاجُ عَلَى ابْنِ عُمَرَ، وَأَنَا عَنْدَهُ، فَقَالَ: كَيْفَ هُوَ؟ قَالَ: صَالِحٌ، قَالَ: مَنْ أَصَابَكَ؟ قَالَ: أَصَابَنِي مَنْ أَمَرَ بِحَمْلِ السِّلَاحِ فِي يَوْمٍ لَا يَحِلُّ فِيهِ حَمْلُهُ، يَعْنِي: الْحُجَّاجُ.

(528) Səid ibn Amr demişdir: “Mən İbn Ömər in yanında ikən Həccac onun yanına gəldi. Həccac soruşdu: “Kəfin necədir?” İbn Ömər dedi: “Yaxşıdır!” Həccac soruşdu: “Səni kim yaralayıb?”¹ İbn Ömər dedi: “Məni silah götürmək qadağan olduğu bir gündə silah götürməyə məcbur edən kəs yaralayıb.” O, bu sözlə Həccacı nəzərdə tuturdu.²

¹ Digər rəvayətdə Səid ibn Cubeyr demişdir: “İbn Ömər in ayağının altına nizənin ucu girdiyi və ayağını üzəngiyə yapışdırdığı zaman mən onun yanında idim. Dərhal atdan enib nizəni onun ayağından çıxartdım. Bu hadisə Minada baş vermişdi. Həccac bu hadisədən xəbər tutduqda İbn Ömərə baş çəkməyə gəldi və: “Kaş səni yaralayan adamın kim olduğunu biləydik!”– dedi. İbn Ömər: “Məni sən yaralamısan”– dedi. Həccac: “Necə yəni?”– deyə təəccüb etdi. İbn Ömər dedi: “Sən silah götürülməsi qadağan olduğu bir gündə bayram günündə silah götürdün, habelə, içinə silah salınması qadağan edilmiş Məscidulhərama silah saldın” (Səhih əl-Buxari, 966).

² Bu əsəri imam Buxari öz “Səhih”ində də (967) rəvayət etmişdir.

٢٤٢ - بَابُ عِيَادَةِ الْفَاسِقِ

242-ci fəsil. Fasiqə¹ baş çəkmək

٥٢٩- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ: أَخْبَرَنَا بَكْرُ بْنُ مُضَرَ قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ زَحْرٍ، عَنْ حِبَّانَ بْنِ أَبِي جَبَلَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: لَا تَعُودُوا شُرَّابَ الْخَمْرِ إِذَا مَرَضُوا.

(529) Abdullah ibn Amr ibn As رضي الله عنه demişdir: “Şərab düşkünləri xəstələndiyi zaman onlara baş çəkməyin!”^{2”3}

¹ Günah işlərlə məşğul olan adam. Günahkar adamı tərbiyələndirmək və yaramaz əməlindən çəkəndirmək məqsədilə onu ziyarət etməmək, habelə, bu hərəkətlə qeyrilərinə dərs vermək bəyənilən əməllərdəndir. Yox əgər onu ziyarət etməkdə onun islah olunacağı, yaramaz əməlinə son qoyacağı umulursa, belə olduğu təqdirdə onu ziyarət etmək, əksinə, bəyənilən əməllərdən sayılır.

² Günahkar adama baş çəkməmək barədə neçə-neçə “səhih” hədislər varid olmuşdur. O hədislərdən birində Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Qədərilər bu ümmətin məcusi-ləridir. Xəstələnsələr, onlara baş çəkməyin, ölsələr, onların cənazəsində iştirak etməyin!” (Sunən Əbu Davud, 4691; Səhih əl-Cami, 4442; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 6/563).

³ Bu hədisin isnadında keçən Ubeydullah “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

٢٤٣ - بَابُ عِيَادَةِ النِّسَاءِ الرَّجُلِ الْمَرِيضِ

243-cü fəsil. Qadınların xəstə kişiyə baş çəkməsi¹

٥٣٠- حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: أَخْبَرَنِي الْوَلِيدُ هُوَ ابْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدٍ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ: رَأَيْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، عَلَى رِحَالِهَا أَعْوَادُ لَيْسَ عَلَيْهَا غِشَاءٌ، عَائِدَةً لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْمَسْجِدِ مِنَ الْأَنْصَارِ.

(530) Haris ibn Ubeydullah əl-Ənsari demişdir: “Mən Ummu Dərdanı üstündə örtük olmayan (kəcavədə) dəvəsinə minib məscid əhlindən olan ənsardan xəstə bir adama baş çəkdiyini gördüm.”²

¹ Qeyd etmək lazımdır ki, qadının öz məhrəminə – atasına, qayınatasına, qardaşına, əmisinə, dayısına və s. baş çəkməsi caiz, yad kişini ziyarət etməsi isə qadağan olunan əməllərdəndir. Həmçinin, qadının öz məhrəminin yanında naməhrəmə baş çəkməsi də caizdir (525-ci hədisi buna dəlil göstərmək olar).

² Bu hədisin isnadında keçən Haris ibn Ubeydullah əl-Ənsari “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

٢٤٤ - بَابُ مَنْ كَرِهَ لِلْعَائِدِ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الْفُضُولِ مِنَ الْبَيْتِ

244-cü fəsil. (Xəstəyə) baş çəkən adamın (bu əsnada) evdə artıq şeylərə baxmasının bəyənilməməsi¹

٥٣١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنِ الْأَجْلَحِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْهَدَيْلِ قَالَ: دَخَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ عَلَى مَرِيضٍ يَعْوُدُهُ، وَمَعَهُ قَوْمٌ، وَفِي الْبَيْتِ امْرَأَةٌ، فَجَعَلَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ يَنْظُرُ إِلَى الْمَرْأَةِ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ: لَوْ انْفَقَأَتْ عَيْنُكَ كَانَ خَيْرًا لَكَ.

(531) Abdullah ibn Əbu Huzeyl demişdir: “(Bir dəfə) Abdullah ibn Məsud bir dəstə adamla birgə xəstəyə baş çəkdi. (Gəldikləri) evdə qadın da var idi. Gələn adamlardan biri o qadına baxmağa başladı. (Bu vaxt) Abdullah ona dedi: “Gözün çıxarılsaydı, sənin üçün daha xeyirli olardı.”^{2,3}

¹ Burada “artıq şeylərə baxmaq” deyildikdə, haram buyurulanlara baxmaq, “bəyənilməməsi” deyildikdə, haram buyurulması nəzərdə tutulur. Qeyd edək ki, bu hökm təkə xəstəyə baş çəkən adama və ancaq ziyarət əsnasına aid edilmir, əksinə, hər bir müsəlmana və hər bir zamana şamil edilir (1068-ci və 1069-cu hədislərə bax).

² Səhabənin bu sözündən aydın olur ki, insanın gözü Allaha qulluq etmək üçün yaradılmışdır. Və əgər adam bu gözü haram işlərə sərf edərsə, o anda onun olmaması, olmasından daha xeyirli olar. Uca Allah buyurur: “**Mömin kişilərə de ki, harama baxmayıb gözlərini aşağı diksinslər və cinsiyyət üzvlərini zinadan qorusunlar. Bu onlar üçün daha təmiz olar**” (ən-Nur, 30).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٢٤٥ - بَابُ الْعِيَادَةِ مِنَ الرَّمَدِ

245-ci fəsil. Göz xəstəliyinə tutulan kimsəyə baş çəkmək

٥٣٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ قُتَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ يَقُولُ: رَمَدَتْ عَيْنِي، فَعَادَنِي النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ قَالَ: ((يَا زَيْدُ، لَوْ أَنَّ عَيْنَكَ لَمَّا هِيَ كَيْفَ كُنْتَ تَصْنَعُ؟)) قَالَ: كُنْتُ أَصْبِرُ وَأَحْتَسِبُ، قَالَ: ((لَوْ أَنَّ عَيْنَكَ لَمَّا هِيَ، ثُمَّ صَبَرْتَ وَاحْتَسَبْتَ كَانَ ثَوَابُكَ الْجَنَّةَ)).

(532) Zeyd ibn Ərqaṃ رضي الله عنه demişdir: “Mənim gözlərim ağrıyırdı. Peyğəmbər ﷺ mənə baş çəkdi¹ və dedi: “Ey Zeyd! Əgər gözünü tamamilə itirsən, nə edərsən?” Mən: “Səbir edib əvəzini (Allahdan) umaram” – dedim. O, dedi: “Əgər gözünü tamamilə itirsən, sonra da səbir edib əvəzini almağa ümid etsən, mükafatın Cənnət olar.”

٥٣٢- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ ذَهَبَ بَصَرُهُ، فَعَادُوهُ، فَقَالَ: كُنْتُ أُرِيدُهُمَا لِأَنْظُرَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَأَمَّا إِذْ قُبِضَ النَّبِيُّ ﷺ فَوَاللَّهِ مَا يَسُرُّنِي أَنَّ مَا بَيْنَهُمَا يَظُنِّي مِنْ ظِلَاءٍ تِيَالَةً.

(533) Qasım ibn Muhəmməd rəvayət edir ki, Muhəmmədin ﷺ səhabələrindən bir kişinin gözləri tutuldu və səhabələr ona baş çəkдилər. O, dedi: “Gözlər mənə Peyğəmbərə ﷺ baxmaq üçün lazım idi. O vəfat etdikdən sonra isə, vallahi ki, Tibalə² ceyranlarından birinin gözləri məndə olsa belə, (bu) məni sevindirməz.”³

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində hədisin bu cümləsinə qədər “səhih li-ğeyrihi” olduğunu demişdir (Bax: Səhih Əbu Davud, 2716). Hədisin qalan hissəsi isə “zəif” dir (Daif əl-Ədəbul-Mufrad).

² Yəməndə yer adıdır.

³ Bu hədisin isnadında keçən Əli ibn Zeyd “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

۵۳۴- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ، وَابْنُ يُوسُفَ، قَالَا: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ هَارٍ، عَنْ عَمْرِو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِذَا ابْتَلَيْتُهُ بِحَبِيبَتَيْهِ، يُرِيدُ عَيْنَيْهِ، ثُمَّ صَبَرَ عَوَضَتُهُ الْجَنَّةَ)).

(534) Ənəs رحمته الله demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Allah ﷻ buyurur: “**Əgər Mən Öz qulumu onun sevdiyi iki şeylə imtahana çəkdiyim zaman o buna səbir edərsə, bunun əvəzində ona Cənnət bəxş edərəm.**^{1/2}

O, (“sevdiyi iki şeylə” deyəndə) gözləri qəsd edirdi.”

۵۳۵- حَدَّثَنَا حُطَّابٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ عَجْلَانَ، وَإِسْحَاقَ بْنِ يَزِيدَ، قَالَا: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي ثَابِتٌ، عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: يَقُولُ اللَّهُ: ((يَا ابْنَ آدَمَ، إِذَا أَخَذْتُ كَرِيمَتَيْكَ، فَصَبَرْتَ عِنْدَ الصَّدْمَةِ وَاخْتَسَبْتَ، لَمْ أَرْضَ لَكَ ثَوَابًا دُونَ الْجَنَّةِ)).

(535) Əbu Umamə رحمته الله Peyğəmbərdən ﷺ rəvayət edir ki, Allah ﷻ buyurdu: “**Ey Adəm oğlu! Sənin iki əzizini³ əlindən aldığım zaman ilk anda səbir edib əvəzini Məndən umsan, sənə mükafat olaraq Cənnətdən başqa bir şey verməyə razı olmaram.**⁴

¹ Burada, Allah möminlərə xəbər verir ki, onlardan birini sınağa çəkib gözünü əlindən alacağı təqdirdə əvəzinə ona Cənnəti bəxş edəcəkdir. Bu ən xeyirli əvəzdır. Belə ki, insanın gözü fanıdır, Cənnət nemətləri isə tükənməzdir. Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Uca Allah buyurur: “**Mən əməlisaleh qullarım üçün heç bir gözün görmədiyi, heç bir qulağın eşitmədiyi və heç bir bəşərin qəlbindən keçirmədiyi nemətlər hazırlamışam.**” Sonra Əbu Hureyrə رضي الله عنه dedi: “İstəyirsinizsə, *bu ayəni* oxuyun: “Etdikləri əməllərin mükafatı kimi, onlar üçün gözlərinə sevinc gətirəcək nələr saxlandığını heç kəs bilmir” (Səhih əl-Buxari, 4780).

² Bu hədisi imam Buxari öz “Səhih”ində də (5653) rəvayət etmişdir.

³ Yəni gözlərini.

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

٢٤٦ - بَابُ أَيْنَ يَقْعُدُ الْعَائِدُ؟

246-cı fəsil. Xəstəyə baş çəkən adam harada oturmalıdır?

٥٣٦ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو، عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي الْمِنْهَالُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا عَادَ الْمَرِيضَ جَلَسَ عِنْدَ رَأْسِهِ، ثُمَّ قَالَ سَبْعَ مَرَارٍ: ((أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ، رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، أَنْ يَشْفِيكَ))، فَإِنْ كَانَ فِي أَجَلِهِ تَأْخِيرٌ غُوِي مِنْ وَجَعِهِ.

(536) İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ xəstəyə baş çəkəndə, onun baş tərəfində oturub, yeddi dəfə deyərdi: “Əsəlullahəl-Azim, Rəbbəl-arşil-azim ən yəşfiyəkə!”¹ Və əgər xəstənin əcəli təxirə salınacaqsa, onun ağrıları keçib gedər.²

٥٣٧ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: ذَهَبْتُ مَعَ الْحَسَنِ إِلَى قَتَادَةَ نَعُوذُهُ، فَقَعَدَ عِنْدَ رَأْسِهِ، فَسَأَلَهُ ثُمَّ دَعَا لَهُ قَالَ: اللَّهُمَّ اشْفِ قَلْبَهُ، وَاشْفِ سَقَمَهُ.

(537) Rəbi İbn Abdullah demişdir: “(Bir dəfə) mən Həsən (əl-Bəsrə) ilə birgə Qətaadəyə baş çəkməyə getdik. Həsən onun baş tərəfində oturub ondan hal-əhval tutdu. Sonra onun üçün dua edib dedi: “Allahım, onun qəlbinə şəfa ver, xəstəliyini də sağalt!”³

¹ Tərcüməsi: Özəmətli ərşin Rəbbi Böyük Allahdan diləyirəm ki, sənə şəfa versin!

² Bu hədisi Əbu Davud (3106) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir. İmam Tirmizin “Sunən” əsərində (2083) rəvayət edilmiş hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Hansı) bir müsəlman əcəli çatmamış bir xəstəni ziyarət edib yeddi dəfə: “Əsəlullahəl-Azim, Rəbbəl-arşil-azim ən yəşfiyəkə!” – desə, o xəstə sağalar” (Səhih əl-Cami, 5766). Bu hədislərdən duanın xəstə adamın şəfa tapması üçün səbəb olduğu aydın olur.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

٢٤٧ - بَابُ مَا يَعْمَلُ الرَّجُلُ فِي بَيْتِهِ

247-ci fəsil. Kişinin öz evində gördüyü işlər

٥٣٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ، وَحَفْصُ بْنُ عُمَرَ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: مَا كَانَ يَصْنَعُ النَّبِيُّ ﷺ فِي أَهْلِهِ؟ فَقَالَتْ: كَانَ يَكُونُ فِي مِهْنَةِ أَهْلِهِ، فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ خَرَجَ.

(538) Əsvəd deyir ki, mən Aişədən رضي الله عنها soruşdum: “Peyğəmbər ﷺ evində nə iş görərdi?” (Aişə) dedi: “O, ev işlərində əhli-əyalına köməklik edər,¹ namaz vaxtı yetişdikdə isə (namaza) gedərdi.”²

٥٣٩- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: مَا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَعْمَلُ فِي بَيْتِهِ؟ قَالَتْ: يَخْصِفُ نَعْلَهُ، وَيَعْمَلُ مَا يَعْمَلُ الرَّجُلُ فِي بَيْتِهِ.

(539) Urva demişdir: “Mən Aişədən رضي الله عنها soruşdum: “Peyğəmbər ﷺ evində nə iş görərdi?” (Aişə) dedi: “O, çəkməsini özü tikər və kişinin öz evində gördüyü işləri görərdi.”³

٥٤٠- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ هِشَامِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: مَا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَصْنَعُ فِي بَيْتِهِ؟ قَالَتْ: مَا يَصْنَعُ أَحَدُكُمْ فِي بَيْتِهِ، يَخْصِفُ النَّعْلَ، وَيَرْقَعُ الثَّوْبَ، وَيَخِيطُ.

¹ Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ ailənin qayğısına qalmaq barədə demişdir: “Sizin ən xeyirliniz, öz əhli-əyalına yaxşılıq edəninizdir. Mən sizin aranızda öz əhli-əyalına ən çox yaxşılıq edəninizəm” (Sunən ət-Tirmizi, 2/323; Sunən əd-Darimi, 2/159; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 285).

² Bu hədisi Buxari (676), Tirmizi (2677) və Əhməd (6/49) rəvayət etmişdir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

(540) Urva demişdir: “Mən Aişədən ﷺ soruşdum: “Peyğəmbər ﷺ evində nə iş görərdi?” (Aişə) dedi: “Sizlərdən hər birinizin öz evində etdiyini (edərdi). O, çəkməsini özü tikər, paltarını özü yamayar və tikərdi.”¹

٥٤١- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَمْرَةَ، قِيلَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: مَاذَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعْمَلُ فِي بَيْتِهِ؟ قَالَتْ: كَانَ بَشْرًا مِنَ الْبَشَرِ، يُقْلِي ثَوْبَهُ، وَيَجْلِبُ شَاتَهُ.

(541) Amra rəvayət edir ki, *bir dəfə* Aişədən ﷺ soruşdular: “Rəsulullah ﷺ evində nə iş görərdi?” Aişə dedi: “O, hamı kimi bir insan idi.² Paltarını özü təmizləyər və qoyununu özü sağardı.”³

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

² Quranda Uca Allah Öz peyğəmbərinə ﷺ belə buyurur: “**De: “Mən də sizin kimi bir insanam. Mənə vəhy olunur ki, sizin məbudunuz Tək olan İlahdır. Ona tərəf doğru yol tutun və Ondan bağışlanmağınızı diləyin**” (Fussilət, 6).

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir. Bu fəsildəki hədislərin hamısı Peyğəmbərin ﷺ təkəbbürlükdən uzaq, habelə, olduqca təvazökar bir insan olduğuna dəlalət edir.

۲۴۸ - بَابُ إِذَا أَحَبَّ الرَّجُلُ أَخَاهُ فَلْيُعْلِمْهُ

**248-ci fəsil. Adam öz (mömin) qardaşını sevirə,
bunu ona bildirməlidir¹**

- ۵۴۲ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ثَوْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي حَبِيبُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ
الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرِبَ، وَكَانَ قَدْ أَدْرَكَهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُعْلِمْهُ أَنَّهُ
أَحَبُّهُ)).

(542) Miqdam ibn Mə'dikərib رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Sizdən biriniz qardaşını sevdiyi zaman, qoy, onu sevdiyini ona bildirsin.”^{2,3}

¹ Möminlər arasındakı sevgi Allah rızası üçün olmalıdır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İmanın ən möhkəm ipi, Allah üçün dostluq etmək, Allah üçün düşmənçilik etmək, Allah üçün sevmək və Allah üçün nifrət etməkdir” (Mocəmul-Kəbir, 11537; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 998); digər hədisdə o, demişdir: “Kim Allah rızası üçün sevir, Allah rızası üçün nifrət edər, Allah rızası üçün verir və Allah rızası üçün alarsa, imanını kamilləşdirmiş olar” (Sunən Əbu Davud, 4681; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 380); yenə bir hədisdə o, demişdir: “Üç xislət vardır ki, bunlar kimdə olsa, o kimsə bu xislətlər sayəsində imanın şirinliyini dadmış olar: Allahı və Onun rəsulunu başqalarından daha çox sevmək, sevdiyi kimsəni yalnız Allah üçün sevmək, Allah onu küfrdən qurtardıqdan sonra yenidən küfrə qayıtmağı, oda atılmağı xoşlamadığı kimi xoşlamamaq” (Səhih əl-Buxari, 16; Səhih Muslim, 165).

² Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Sizdən biriniz (mömin) qardaşını sevdiyi zaman qoy, onun evinə gedib, onu Allah üçün sevdiyini ona xəbər versin” (Zuhd İbn Mubərək, 1/188; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 797); başqa bir hədisdə o bunun faydasını açıqlayıb demişdir: “Sizlərdən biri (mömin) qardaşını Allah üçün sevdiyi zaman, qoy, bunu ona bildirsin. Həqiqətən, bu, dostluq münasibətinin möhkəmlənməsi üçün daha xeyirli və mehriban davranışın sürəkli olması üçün daha münasibdir” (Zuhd Vəkiy, 2/67/2; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1199).

³ Bu hədisi Əbu Davud (2/333), Tirmizi (2/63), İbn Hibban (2514), Hakim (4/171), Əhməd (4/130) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

۵۴۳- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بَشِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ رَبَاحٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ اللَّهِ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: لَقِيتُ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ فَأَخَذَ بِمَنْكِبِي مِنْ وَرَائِي، قَالَ: أَمَا إِنِّي أُحِبُّكَ، قَالَ: أَحَبَّكَ الَّذِي أَحْبَبْتَنِي لَهُ، فَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِذَا أَحَبَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَلْيُخْرِجْهُ أَنَّهُ أَحَبُّهُ مَا أَحْبَبْتَنِي))، قَالَ: ثُمَّ أَخَذَ يَعْزِضُ عَلَيَّ الْخُطْبَةَ قَالَ: أَمَا إِنَّ عِنْدَنَا جَارِيَةً، أَمَا إِنَّهَا عَوْرَاءُ.

(543) Mucahid rəvayət edir ki, Peyğəmbərin ﷺ səhabələrindən biri ilə rastlaşdım. O, arxadan mənə çatıb çiynimdən tutdu və: “Mən səni sevirəm!” – dedi. Mən də ona: “Xatirinə sevdiyin Allah da səni sevsin!” – dedim. O, dedi: “Əgər Rəsulullah ﷺ: “Sizdən biriniz qardaşını sevdiyi zaman onu sevdiyini ona bildirsin” – deməsəydi, bunu sənə bildirməzdim.”¹ Sonra o, mənə nişanlanmağımı təklif edib dedi: “Evimizdə bir qız var, lakin o çəpgözdür.”²

۵۴۴- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا مُبَارَكٌ قَالَ: حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((مَا تَحَابَّ الرَّجُلَانِ إِلَّا كَانَ أَفْضَلُهُمَا أَشَدَّهُمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ)).

(544) Ənəs rəvayət edir ki,³ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bir-birini sevən iki (mömin) kişinin ən fəzilətlişi, əlbəttə ki, qardaşına sevgisi daha çox olanıdır.”⁴

¹ Səhabə bu hərəkəti ilə ona Peyğəmbərin ﷺ Sünnəsini tətbiq etdiyini bildirir. Bu xüsusda rəvayət edilmiş hədisdə Ənəs ibn Malik rəvayət etmişdir: “Bir gün Peyğəmbərin ﷺ yanından bir nəfər gəlib keçdi. Onun yanında oturmuş başqa birisi bu kişini gördükdə: “Ya Rəsulullah, mən onu sevirəm” – dedi. Peyğəmbər ﷺ ondan: “Özünə demisənmi?” – deyə soruşdu. Adam: “Xeyr!” – deyə cavab verdikdə, Peyğəmbər ﷺ: “(Bunu) ona bildir!” – deyə buyurdu. Adam o kişiylə çatıb ona: “Mən səni Allah rızası üçün sevirəm!” – dedi. O da ona: “Xatirinə sevdiyin Allah da səni sevsin!” – dedi” (Sunən Əbu Davud, 5125; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 3253).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

³ Bu hədisi İbn Hibban (2509), Hakim (4/171) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Bir-birini Allah rızası üçün sevən möminlərin fəzilətinə dair neçə-neçə hədislər varid olmuşdur. Həmin hədislərdən birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Uca Allah buyurur:

“Mənim xatirimə bir-birini sevənlərə Mənim sevgim vacib oldu. Mənim xatirimə bir-biri ilə əlaqə saxlayanlara Mənim sevgim vacib oldu. Mənim xatirimə bir-birinə nəsihət edənlərə Mənim sevgim vacib oldu. Mənim xatirimə bir-birini ziyarət edənlərə Mənim sevgim vacib oldu. Mənim xatirimə bir-birinə yaxşılıq edənlərə Mənim sevgim vacib oldu” (Muvatta, 1748; Səhih əl-Cami, 4331); yenə qüdsi bir hədisdə Uca Allah buyurur: **“Mənim xatirimə bir-birini sevənlər Qiyamət günü nurdan olan minbərlər üzərində duracaqlar. Peyğəmbərlər və şəhidlər onlara belə bir məqamda olduqlarına görə qibtə edəcəklər”** (Sunən ət-Tirmizi, 2390; Səhih əl-Cami, 4332); yenə bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: **“Qiyamət günü Uca Allah belə buyuracaq: “Hanı Mənim xatirimə bir-birini sevənlər! Bu gün – Öz kölgəmdən başqa heç bir kölgənin olmadığı bir gündə Mən onları ərşin kölgəsi altında kölgələndirəcəyəm”** (Səhih Muslim, 2566).

Bu, dəlildir ki, möminlərin qəlbində olan məhəbbət fərqlidir. Və bu məhəbbət kimin qəlbində daha çox olarsa, o da Allah yanında daha hörmətli olar.

٢٤٩ - بَابُ إِذَا أَحَبَّ رَجُلًا فَلَا يُمَارِهِ وَلَا يَسْأَلُ عَنْهُ

249-cu fəsil. Adam bir adamı sevsə, onunla münaqişə etməsin və onun barəsində sorğu-sual aparmasın

٥٤٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، أَنَّ أَبَا الرَّاهِرِيِّ حَدَّثَهُ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّهُ قَالَ: إِذَا أَحْبَبْتَ أَحًا فَلَا تُمَارِهِ، وَلَا تُشَارِهِ، وَلَا تَسْأَلُ عَنْهُ، فَعَسَى أَنْ تُوَافِيَ لَهُ عَدُوًّا فَيُحْزِنَكَ بِمَا لَيْسَ فِيهِ، فَيُفَرِّقَ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ.

(545) Muaz ibn Cəbəl رضي الله عنه demişdir: “(Mömin) qardaşını sevir-sən-sə, onunla münaqişə etmə, ona yamanlıq etmə və onun barəsində sorğu-sual aparma.¹ Ola bilsin ki, onun düşməni ilə qarşılaşasan və onda olmayan bir şeyi sənə bildirsən, beləliklə də sənənlə onun arasını vursun.”²

٥٤٦ - حَدَّثَنَا الْمُفْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ أَحَبَّ أَحًا لِلَّهِ، فِي اللَّهِ، قَالَ: إِنِّي أُحِبُّكَ لِلَّهِ، فَدَخَلَ جَمِيعًا الْجَنَّةَ، كَانَ الَّذِي أَحَبَّ فِي اللَّهِ أَرْفَعَ دَرَجَةً لِحَبِّهِ، عَلَى الَّذِي أَحَبَّهُ لَهُ)).

(546) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim mömin qardaşını Allah xatirinə,³ Allah yolunda seversə və ona:

¹ Möminin mömin qardaşı ilə münaqişə etməsi, yaxud ona pislik etməsi və ya onun eyiblərini araşdırması – bütün bunlar son nəticədə onların arasına ədavət salır. Odur ki, hər bir möminə bu yaramaz xislətlərdən uzaq durmaq gərəkdir. Bu xüsusda Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Mən, haqlı olduğu halda belə mübahisədən əl çəkən kimsənin Cənnətin güşəsində bir evi olacağına, habelə, zarafatla olsa belə yalan danışmayan kimsənin Cənnətin ortasında bir evi olacağına və bir də əxlaqı gözəl olan kimsənin Cənnətin ən yüksək təbəqəsində bir evi olacağına zəmanət verirəm” (Sunən Əbu Davud, 4800; Sisilə-tul-Əhədisis-Səhihə, 273).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih-mövquf” olduğunu demişdir.

³ Yəni ixtlasla, səmimi-qəlbədən.

“Mən səni Allah xatirinə sevirəm”– deyərsə, hər ikisi Cənnətə daxil olar. (Qardaşını) Allah üçün sevən kimsənin bu sevgiyə görə olan dərəcəsi onu özünə görə sevən kimsədən daha yüksək olar.”¹

¹ Bu hədisin isnadında keçən Abdur-Rəhman əl-İfriqi “zəif” ravi olduğundan, Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin əvvəlki hədislər bu hədisin mənasının “səhih” olduğunu təsdiqləyir (543-cü və 544-cü hədislərə bax).

٢٥٠ - بَابُ الْعَقْلِ فِي الْقَلْبِ

250-ci fəsil. Ağıl qəlbədir¹

٥٤٧- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عِيَّاضِ بْنِ خَلِيفَةَ، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ سَمِعَهُ بِصِقِّينَ يَقُولُ: إِنَّ الْعَقْلَ فِي الْقَلْبِ، وَالرَّحْمَةَ فِي الْكَبِدِ، وَالرَّأْفَةَ فِي الطَّحَالِ، وَالنَّفْسَ فِي الرَّئَةِ.

(547) İyad ibn Xəlifə rəvayət edir ki,² o, Əlinin³ Siffin döyüşündə⁴ belə dediyini eşitdi: “Həqiqətən, ağıl qəlbədir,⁵ mərhəmət qara ciyərdədir, şəfqət dalaqdadır və nəfəs ağ ciyərdədir.”

¹ İbn Useymin demişdir: “Uca Allah buyurur: *“Allah gözlərin xaincəsinə baxışını və kökslərin nələr gizlətdiyini bilir”* (Gafir, 19). Allah kökslərin, yəni qəlblərin nələr gizlətdiyini bilir. Belə ki, qəblər kökslərdə, ağıl, düşüncə və dərrakə isə bu qəblərdə yerləşir. Bu xüsusda Allah buyurur: *“Məgər onlar yer üzündə gəzib dolaşmırlarmı ki, zalımların aqibətini qəlb ilə düşünüb, qulaqları ilə eşitsinlər? Çünki əslində maddi gözlər deyil, kökslərdəki qəlb kor olur”* (əl-Həcc, 46). Subhanəllah! Bu ayə xüsusilə sanki bugünkü gündə yaşayan insanlara, habelə, eyni fikirdə olmuş əvvəlki nəsillərə aiddir. Yəni ağıl başdadırmı, yoxsa qəlbədirmi deyə mübahisə edənlərə aiddir. Bu məsələ Allahın və Onun Rəsulunun ﷺ kəlamlarına məhəl qoymayan, maddiyyətə baxıb qərar verən bir çox insanları, ələlxüsus da, materialistləri çaşbaş qoymuşdur. Həqiqət isə budur ki, ağıl qəlbə, qəlb isə köksdə yerləşir... Habelə, Peyğəmbərin ﷺ: “Bədəndə bir ət parçası vardır. Əgər o yaxşı olarsa, bütün bədən yaxşı olar, yox, əgər korlanarsa, bütün bədən korlanır. Bilin ki, o *ət parçası* qəlbdir” hədisi də buna dəlildir (Şərh Riyadus-Salihin).

² Bu əsəri Beyhəqi (Şoəbul-İman, 4340) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

³ Burada məşhur səhabə Əli ibn Əbu Talib ؓ nəzərdə tutulur.

⁴ Əli ibn Əbu Talib ؓ belə bir məqamda bu sözü deməklə insanları qəblərini islah etməyə və fitnə baş qaldırdığı zaman fitnədən uzaq durmağa, habelə, mərhəmətli və şəfqətli olmağa çağırır (327-ci əsərə və onun qeydlərinə bax).

⁵ İbn Həcər əl-Əsqəlani Peyğəmbərin ﷺ: “Bədəndə bir ət parçası vardır. Əgər o, yaxşı olarsa, bütün bədən yaxşı olar, yox, əgər korlanarsa, bütün bədən korlanır. Bilin ki, o *ət*

parçası qəlbdir” hədisini şərh edərkən demişdir: “Bu hədis qəlbın olduqca qiymətli olduğuna, onun islah olunmasının zəruriliyinə, üstəlik, insanın pak ruzi qazanmaqda böyük rolu olduğuna dəlalət edir. Bütün bunlar Allahın onun içinə yerləşdirdiyi ağıldan asılıdır. Bu da, dəlildir ki, ağıl qəlbədir. Buna, Uca Allahın bu ayələrini də dəlil göstərmək olar: **“Məgər onlar yer üzündə gəzib dolaşmırlarmı ki, zalımların aqibətini qəlbi ilə düşü-nüb, qulaqları ilə eşitsinlər? Çünki əslində maddi gözlər deyil, kökslərdəki qəlb kor olur”** (əl-Həcc, 46); **“Həqiqətən, bunda dərk edən qəlbi olan, hazır durub diqqətlə qulaq asan kimsə üçün ibrət vardır”** (Qaf, 37). Müfəssirlər ayədə keçən “dərk edən qəlbi”n ağıl olduğunu demişlər. Qəlb ağılın yerləşdiyi yer olduğu üçün ayədə o, qəlb sözü ilə ifadə edilir (Fəthul-Bari, 1/128-129). İmam Muslimin “Səhih”ində (6706) rəvayət edilmiş hədis-də Peyğəmbərin ﷺ qəlbinə işarə edərək üç kərə: “Təqva, bax buradadır” – deməsi də həm-cinin, ağılın qəlbə olmasına dəlalət edir.

٢٥١ - بَابُ الْكِبْرِ

251-ci fəsil. Təkəbbürlük¹

٥٤٨- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ الصَّقْعَبِيِّ بْنِ زُهَيْرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ: لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ عَلَيْهِ جُبَّةٌ سَبْجَانٍ، حَتَّى قَامَ عَلَى رَأْسِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ صَاحِبَكُمْ قَدْ وَضَعَ كُلَّ فَارِسٍ، أَوْ قَالَ: يُرِيدُ أَنْ يَضَعَ كُلَّ فَارِسٍ، وَيَرْفَعَ كُلَّ رَاعٍ، فَأَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ بِمَجَامِعِ جُبَّتِهِ فَقَالَ: ((أَلَا أَرَى عَلَيْكَ لِبَاسَ مَنْ لَا يَعْقِلُ))، ثُمَّ قَالَ: ((إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ نُوحًا ﷺ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ قَالَ لِأَبْنِهِ: إِنِّي قَاصٌّ عَلَيْكَ الْوَصِيَّةَ، آمُرُكَ بِاثْنَتَيْنِ، وَأُهَاكَ عَنِ اثْنَتَيْنِ: أَمْرُكَ بِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ، فَإِنَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرْضِينَ السَّبْعَ، لَوْ وَضِعْنَ فِي كِفَّةٍ وَوُضِعَتْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فِي كِفَّةٍ لَرَجَحَتْ بِهِنَّ، وَلَوْ أَنَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرْضِينَ السَّبْعَ كُنَّ حَلَقَةً مَبْهَمَةً لَقَصَمْتُهُنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، فَإِنَّمَا صَلَاةُ كُلِّ شَيْءٍ، وَبِمَا يُرْزَقُ كُلُّ شَيْءٍ، وَأُهَاكَ عَنِ الشِّرْكِ وَالْكِبْرِ))، فَقُلْتُ، أَوْ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا الشِّرْكُ قَدْ عَرَفْنَاهُ، فَمَا الْكِبْرُ؟ هُوَ أَنْ يَكُونَ لِأَحَدِنَا حُلَّةٌ يَلْبَسُهَا؟ قَالَ: ((لَا))، قَالَ: فَهُوَ أَنْ يَكُونَ لِأَحَدِنَا نَعْلَانِ حَسَنَتَانِ، هُمَا شِرَاكَانِ حَسَنَانِ؟ قَالَ:

¹ Təkəbbürlüyün olduqca pis və çox təhlükəli bir xislət olduğu barədə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Qəlbində zərrə qədər təkəbbür olan kimsə Cənnətə girməz” (Səhih Muslim, 267). Belə ki, təkəbbür insanı haqqı, ələlxüsus da tövhidi danmağa vadar edir və beləliklə də, Cəhənnəmlik olur. Quranda onlar belə vəsf olunurlar: **“Onlara: “Allahdan başqa ibadətə layiq olan məbud yoxdur!”– deyildikdə, təkəbbür göstərir və deyirdilər: “Məgər bir məcnun şairə görə məbudlarımızı tərk edəcəyik?”** (əs-Saffat, 35-36). Təkəbbürlük göstərməyin pis aqibəti barədə xəbər verən hədislərin birində Sələmə ibn Əkva ؓ rəvayət etmişdir ki, bir kişi Peyğəmbərin ﷺ yanında sol əli ilə yemək yeyərkən Peyğəmbər ﷺ ona: “Sağ əlinlə ye!”– deyə buyurdu. Adam *istehza ilə*: “Bacarmıram”– dedi. Peyğəmbər ﷺ də: “Heç bacarmayasan!”– deyə ona bəddua etdikdən sonra dedi: “Bu adama sağ əli ilə yeməyə ancaq təkəbbürlüyü mane oldu.” (Sələmə ibn Əkva ؓ rəvayət edir ki,) bundan sonra həmin adam sağ əlini ağzına apara bilmədi (həmin əli iflic oldu)” (Səhih Muslim, 5387).

((لَا))، قَالَ: فَهُوَ أَنْ يَكُونَ لِأَحَدِنَا دَابَّةٌ يَرْكَبُهَا؟ قَالَ: ((لَا))، قَالَ: فَهُوَ أَنْ يَكُونَ لِأَحَدِنَا أَصْحَابٌ يَجْلِسُونَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: ((لَا))، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَمَا الْكَبِيرُ؟ قَالَ: ((سَفَهُهُ الْحَقُّ، وَغَمَصُ النَّاسِ)).

(548) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه demişdir: “Bir gün biz Rəsulullahın ﷺ yanında oturmuş ikən bədəvilərdən biri *yanımıza* gəldi. Onun əynində yaşıl atlasdan bir cübbə var idi.¹ Nəhayət, o gəlib Peyğəmbərin ﷺ başının üstə durdu və dedi: “Sizin dostunuz² hər bir cəsur adamı alçaldır (yaxud alçatmaq istəyir) və hər bir çobanı yüksək tutur.”³ Peyğəmbər ﷺ onun cübbəsinin ətəyindən tutub dedi: “Məgər mən sənə əynində ağılsız adamın geydiyi libasın olduğunu görmürəm?”⁴ Sonra Peyğəmbər ﷺ *davam edib* dedi:

¹ Səhabə bu bədəvinin libasını vəsf etməklə onun təkəbbürlü olduğunu xəbər verir.

² Bədəvi “dostunuz” deyəndə, Peyğəmbəri ﷺ qəsd edirdi. Burada o, Peyğəmbərin ﷺ adlı-sanlı adamları bəyənmədiyini və çobanlara dəyər verdiyini iddia etməklə, həm haqqı danır, həm də insanlara xor baxır.

³ Sanki demək istəyir ki, ona qulaq asmayın, onu saymayın.

⁴ Belələrinin Axirətdə heç bir payı olmayacaq (26-cı hədisə və onun qeydlərinə bax). Bu, dəlildir ki, bəzi libaslar insanın qəlbinə pis təsir edir, onu korlayır və son nəticədə onu təkəbbür bürüyür. Qəlbi dəyişməklə hərəkətləri də dəyişir. Peyğəmbər ﷺ beləsinin pis aqibəti barədə demişdir: “Kim təkəbbürlüyündən paltarının ətəyini yerlə sürüyərsə, Qiyamət günü Allah onun üzünə baxmaz” (Səhih əl-Buxari, 3665); digər hədisdə o, demişdir: “Bir nəfər təkəbbürlüyündən izarının ətəyini yerlə sürüyərkən qəfildən yerə girdi. Bu adam Qiyamət gününədək yerin *ən aşağı* təbəqəsinə doğru girməyə davam edəcəkdir” (Səhih əl-Buxari 3485). Peyğəmbərin ﷺ yolunu gedən sələflər təkəbbürlü insan gördükdə, ona nəsihət edərdilər. Rəvayət edilir ki, bir gün Mutərrif ibn Abdullah ibn Şixxir Muhəlləb ibn Əbu Sufreinin ipək cübbə geydiyini, özünün də təkəbbürlə yeridiyini görüb dedi: “Bu, Allahın və Onun rəsulunun ﷺ nifrət etdiyi bir yeridir.” Muhəlləb ona: “Məgər sən bilmirsən, mən kiməm?” – deyərək özünü dartdı. Mutərrif də ona belə cavab verdi: “Bəli, bilirəm sən kimsən. Sənə əvvəlin dəyərsiz nütfə olmuş, axırın da çürümüş cəsəd olacaq. Üstəlik qarnında nəcis daşıyırsan.” (Bu sözdən sonra) Muhəlləb öz yerişini düzəltdi (Təfsir əl-Qurtubi, “əl-Məaric” surəsinin, 39 ayəsinin təfsiri). Həsən əl-Bəsri demişdir: “Adəm övladının işi qəribədir! Hər gün bir və ya iki kərə (ayaqyolundan çıxıb) əlinə bulaşmış nəcisi yuyur, sonra da göyləri və yeri yaradan Qüdrətli Allah qarşısında təkəbbürlük göstərir” (əz-Zəvacir, 1/179).

“Allahın peyğəmbəri Nuh ﷺ ölüm ayağında ikən oğluna belə demişdi: “Mən sənə vəsiyyəət etmək istəyirəm: sənə iki şeyi əmr edir və iki şeyi qadağan edirəm. Sənə “lə ilahə illəllah”ı əmr edirəm.¹ Əgər yeddi göy və yeddi yer tərəzinin bir gözüne və “lə ilahə illəllah” digər gözüne qoyulsa, bu kəlmə onlardan ağır gələrdi. Və əgər yeddi göy və yeddi yer ucsuz-bucaqsız bir halqa olsaydı, “lə ilahə illəllah” onu yarıb keçərdi.² “Sübhənəllah və bihəmdihi”³ kəlməsini də (sənə əmr edirəm). Çünki bu kəlmə hər

¹ Burada Nuh aleyhissəlam öz oğluna Allahdan başqa ibadətə layiq məbudun olmadığı qəbul etməyi və onu təsdiqləməyi buyurur. Bu kəlməni təsdiqləmək üçün isə onun mənasını başa düşmək, ona yəqinliklə iman gətirmək, onu tərəddüdsüz qəbul etmək, onun tələblərini yerinə yetirmək, onu sidq-ürəkdən tələffüz etmək, bunu ixlasla yalnız Allah üçün etmək və nəhayət, bu kəlməni hər şeydən çox sevmək gərəkdir. Beləliklə də, aydın olur ki, tövhid əhlindən sayılmaq üçün bu kəlməni tələffüz etmək, ona etiqad etmək və onun tələblərini yerinə yetirmək gərəkdir. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Lə ilahə illəllah” deyən və *qəlbən* bunu təsdiqləyərək ölən hər bir bəndə mütləq Cənnətə girəcəkdir” (Səhih Muslim, 273). Bu tövhid kəlməsini digər peyğəmbərlər də öz övladlarına və öz ümmətlərinə buyurmuşlar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Biz hər ümmətə: “Allaha ibadət edin, tağutdan uzaq olun”– deyər, elçi göndərdik”** (ən-Nəhl, 36); **“Yoxsa siz Yaquba ölüm gəldikdə onun yanında idiniz? O zaman o, öz oğullarına dedi: “Məndən sonra nəyə ibadət edəcəksiniz?” Onlar dedilər: “Sənin İlahına, atalarının – İbrahimin, İsmailin və İshaqın İlahı olan Tək İlahə ibadət edəcəyik. Biz yalnız Ona təslim olanlarıq!”** (əl-Bəqərə, 133); **“Bir zaman Loğman öz oğluna nəsihət edərək demişdi: “Oğlum! Allaha şərik qoşma. Həqiqətən, Allaha şərik qoşmaq böyük zülmür!”** (Loğman, 13).

² Peyğəmbərin ﷺ bu sözü “lə ilahə illəllah” kəlməsinin həm ağırlıq, həm də nüfuz etmə baxımından olduqca əzəmətli bir kəlmə olduğuna dəlalət edir.

³ Tərcüməsi: “Allah pak və müqəddəsdür! Allaha həmd olsun!” Bu möhtəşəm kəlməni Muhəmməd ﷺ də öz ümmətinə tövsiyə etmişdir. Əbu Hureyrənin *ṣ* rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mərhəmətli Allaha sevimli, tələffüzü asan və tərəzidə ağır gələn iki kəlmə (vardır ki, bunlar): “Sübhənəllah və bihəmdihi, subhanəllahil-əzim!” (kəlmələridir)” (Səhih əl-Buxari, 7563); digər hədisdə o, demişdir: “Kim gün ərzində yüz dəfə: “Subhanəllah və bihəmdihi”– desə, günahları dəniz köpüyü qədər olsa belə, silinər” (Səhih əl-Buxari, 6405). Bu kəlməni deyən adam onun mənasını başa düşməli, buna etiqad etməli və buna uyğun əməl etməlidir.

bir şeyin duasıdır.¹ Bunun sayəsində hər şeyə ruzi verilir.² Habelə, iki şeyi³ sənə qadağan edirəm: *Allaha* şəriki qoşmağı və təkəbbürlü olmağı.⁴

Mən soruşdum (və ya soruşdular): “Ya Rəsulullah, bu şirki bilirik.⁵ Bəs təkəbbürlük nədir? Məgər birimizin özündə olan (gözəl) əbanı geyməsi təkəbbürlükdürmü?” (Peyğəmbər ﷺ): “Xeyr” – dedi. *Yenə* soruşdular: “Məgər birimizdə gözəl qaytanlı yaraşıqlı ayaqqabıların olması təkəbbürlükdürmü?” (Peyğəmbər ﷺ): “Xeyr” – dedi. *Yenə* soruşdular: “Məgər birimizin minəcəyi heyvana sahib olması təkəbbürlükdürmü?” (Peyğəmbər ﷺ):

¹ Yəni hər bir şey Allahın pak və müqəddəs olduğunu təsdiqləyir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Yeddi göy, yer və onlarda olanlar Allaha təriflər deyir. Elə bir şey yoxdur ki, həmd ilə Ona tərif deməsin, lakin siz onların tərifini anlamazsınız. Həqiqətən, O, Həlimdir, Bağışlayandır”** (əl-İsra, 44). Ayədən aydın olur ki, hər bir məxluq Allahın pak və müqəddəs olduğunu təsdiqləyir.

² Mömin adam həqiqi mənada bu kəlmə sayəsində həm bu dünyada, həm də Axirətdə pak ruzi qazana bilər.

³ Bu iki günahın bir yerdə qeyd edilməsi təkəbbürlüyün böyük günah olduğuna dəlalət edir.

⁴ Bu hədisdən və ayələrdən belə nəticə çıxır ki, valideyn öz övladına yaxşı işləri buyurmalı və yaramaz əməllərdən onu çəkəndirməlidir. Ələlxüsus da ona Tək Allaha ibadət etməyi və Ona heç nəyi şəriki qoşmamağı buyurmalıdır.

⁵ Səhabənin bu sözüə diqqət yetirsəniz, başa düşərsiniz ki, səhabələrin hamısı şirkin nə olduğunu bilirdilər. Cəhənnəm əhlindən olmaq istəməyən kəs bundan necə qafil ola bilər?! Bu, dəlildir ki, şirkin nə olduğunu və ya nəyin şirk sayıldığını öyrənmək və ondan çəkinmək özünü müsəlman sayan hər kəsə vacibdir. Əks təqdirdə adam özünü müsəlman saysa da, şirk etdiyinə görə əməllərini puç edə bilər, beləliklə də, Cəhənnəmlik olar.

⁶ Digər hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbərdən ﷺ: “Adam libasının və ayaqqabısının gözəl olmasını xoşlayır. (Bu, təkəbbürlükdürmü?)” – deyə soruşulduqda, o belə cavab vermişdir: “Allah gözəldir və gözəlliyi sevir. Təkəbbürlük isə haqqı danmaq və insanlara xor baxmaqdır” (Səhih Muslim, 265). Peyğəmbər ﷺ bu sözü ilə səhabələrinə gözəl geyinməyi və yaraşıqlı görünməyi məsləhət görür. Bu, dəlildir ki, adamın libası, ayaqqabısı və ümumiyyətlə, geyimə aid hər bir şeyi gözəl olmalıdır. Lakin bütün bunlar onu israf etməyə, təkəbbürlük göstərməyə və özünü dartmağa səbəb olmamalıdır. Bu xüsusda Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “İsrafa yol vermədən və təkəbbürlük göstərmədən yeyin, için, sədəqə verin və (istədiyiniz geyimi) geyinin” (Sunən İbn Macə, 23; Səhih əl-Cami, 8634).

“Xeyr”– dedi. *Yenə* soruşdular: “Məgər birimizin oturub-durduğu dostlarının olması təkəbbürlükdürmü? (Peyğəmbər ﷺ): “Xeyr”– dedi. *Yenə* soruşdular: “Bəs, təkəbbürlük nədir, ya Rəsulullah?” (Peyğəmbər ﷺ) dedi: “Haqqı danmaq və insanlara xor baxmaqdır.”¹

(...) - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمِنَ الْكِبَرُ؟ نَحْوُهُ.

(...) Abdullah ibn Məsləmə bizə demişdir: “Abdul-Aziz, Zeyddən, o da, Abdullah ibn Amrdan: “Ya Rəsulullah, *birimizin gözəl libas geyməsi təkəbbürlük sayılırmı?*”– deyə bu hədisin bənzərini rəvayət etmişdir.

٥٤٩ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ الْقَاسِمِ أَبُو عُمَرَ الْيَمَامِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ ابْنُ خَالِدٍ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ تَعَظَّمَ فِي نَفْسِهِ، أَوْ اخْتَالَ فِي مِشْيَتِهِ، لَقِيَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ)).

(549) İbn Ömər رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim özünü dartarsa, yaxud lovğa-lovğa gəzərsə, Allahın ﷻ ona qəzəbi tutduğu halda Onun hüzuruna gələr.”²³

٥٥٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَا اسْتَكْبَرَ مَنْ أَكَلَ مَعَهُ خَادِمُهُ، وَرَكِبَ الْحِمَارَ بِالْأَسْوَاقِ، وَاعْتَقَلَ الشَّاةَ فَحَلَبَهَا)).

¹ Bu hədisi Əhməd (2/169-170, 225) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Quranda Loğman əleyhissəlamın öz oğluna belə nəsihət elədiyi xəbər verilir: “**İn-sanlardan təkəbbürlə üz çevirmə, yer üzündə özünü darta-darta gəzib dolanma. Hə-qiqətən, Allah heç bir özündən razını, özünü öyəni sevmir**” (Loğman, 18).

³ Bu hədisi Əhməd (2/118), Hakim (1/60) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(550) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Xidmətçisi ilə bərabər yemək yeyən,¹ ulağın üstə bazara gedən və qoyunu tutub sağan kimsə təkəbbürlü sayılmaz.”^{2”3}

٥٥١- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ بَحْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ هَاشِمٍ بْنُ الْبَرِيدِ قَالَ: حَدَّثَنَا صَالِحُ بَيَّاعِ الْأَكْسِيَّةِ، عَنْ جَدَّتِهِ قَالَتْ: رَأَيْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اشْتَرَى تَمْرًا بِدِرْهَمٍ، فَحَمَلَهُ فِي مِلْحَفَتِهِ، فَقُلْتُ لَهُ، أَوْ قَالَ لَهُ رَجُلٌ: أَجُلُّ عَنْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ قَالَ: لَا، أَبُو الْعِيَالِ أَحَقُّ أَنْ يَحْمَلَ.

(551) Salehin nənəsi demişdir: “Mən Əlinin⁴ bir dirhəmə xurma alıb boxçasına qoyduğunu, sonra da onu çiyinə alıb apardığını gördüm. Mən ona dedim (yaxud bir adam ona dedi): “Yükünü daşımağa kömək edimmə, ey möminlərin əmiri!” O, dedi: “Xeyr, ailə başçısı yükü daşımağa daha çox layiqdir.”⁵

٥٥٢- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ قُلْثُمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي مُسْلِمٍ الْأَعْرَجِ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((الْعَزُّ إِزَارِي، وَالْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي، فَمَنْ نَازَعَنِي بِشَيْءٍ مِنْهُمَا عَذَّبْتُهُ)).

¹ 201-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

² Hədisdən aydın olur ki, kasıb adamlarla bir süfrədə oturmaq, uzunqulağa minmək və qoyun sağmaq kimi işlər adamın təkəbbürlüyünü boğur. Lakin bu, o demək deyil ki, adam təvazökar olmaq üçün varlılarla oturub-durmamalı, bahalı minik sürməməli və qoyun sağmaq kimi işlərlə məşğul olmalıdır. Xeyr, bunlar sadəcə insana təvazökar olmağa yardım edən işlərdir. Əlbəttə ki, lazım gəldikdə varlılarla oturub-durmaq, yaxud özünün və ailəsinin rahatlığı üçün bahalı minik sürmək və s. bu kimi işlər görmək caizdir.

³ Bu hədisi Beyhəqi (Şoəbul-İman, 7839) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

⁴ Söhbət dördüncü xəlifə Əli ibn Əbu Talibdən رضي الله عنه gedir.

⁵ Bu hədisin isnadında keçən Saleh və onun nənəsi – hər ikisi “məchul” rəvə olduqundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin Əli ibn Əbu Talibin رضي الله عنه möminlərin əmiri olduğu dövrdə ailəsi üçün bazarlıq etdiyi və başqa bu kimi təvazökarlıq sayılan işlər gördüyü barədə neçə-neçə səhih rəvayətlər varid olmuşdur.

(552) Əbu Səid əl-Xudri رضى الله عنه və Əbu Hureyrə رضى الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Uca Allah buyurur:) “İzzət Mənim izarım, tə-kəbbürlük isə Mənim ridamdır.¹ Hər kim bunlardan birinə şərikin olmaq is-təsə, Mən ona əzab verərəm.”²

٥٥٣ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو رَوَاحَةَ يَزِيدُ بْنُ أَبِيهِمْ، عَنْ أَهَيْمَ بْنِ مَالِكٍ الطَّائِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ، قَالَ: إِنَّ لِلشَّيْطَانِ مَصَالِيًا وَفُخُوحًا، وَإِنَّ مَصَالِي الشَّيْطَانِ وَفُخُوحَهُ: الْبَطْرُ بِأَنْعَمِ اللَّهِ، وَالْفَخْرُ بِعَطَاءِ اللَّهِ، وَالْكِبْرِيَاءُ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ، وَاتِّبَاعُ الْهَوَى فِي غَيْرِ ذَاتِ اللَّهِ.

(553) “Nomən ibn Bəşir رضى الله عنه minbərdə ikən demişdir:³ “Şeytanın qur-duğu torlar və tələlər vardır.⁴ Onun torları və tələləri: Allahın nemətləri ilə azgınlıq etmək,⁵ Allahın verdiyi şeylə lovğalanmaq,⁶ Allah bəndələrinə tə-

¹ İzar: qurşaqdan aşağı bədən əzalarını örtmək üçün belə bağlanan parça; fitə. Rida isə qurşaqdan yuxarı bədən əzalarını örtmək üçün çiyinə atılan parça. Lakin xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Allaha xas olan bu sifətlərin necəliyi yalnız Allaha bəllidir. Bu-rada “izzət” deyildikdə, qüdrət və qüvvət qəsd edilir. Kamil izzət isə yalnız Allaha məx-susdur. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Həqiqətən də, qüvvət və əzəmət tamamilə Allahla məxsusdur”** (ən-Nisa, 139). Təkkəbbürlük də həmçinin, ancaq Allaha məxsusdur. Odur ki, bu iki sifətdən birinin özündə olduğunu iddia edən hər kəsə Allah əzab verəcək.

² Bu hədisi Muslim (2620) rəvayət etmişdir.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hə-disin isnadının “həsən-mövquf” olduğunu demişdir.

⁴ İblis Allahın qullarını azdırmaq üçün hər yola əl atır. Bu xüsusda Quranda deyilir: **“İblis dedi: “Sən məni yoldan çıxartdığınə görə mən də Sənin düz yolunun üstündə oturub insanları tovlayacağam. Sonra onların yanına önlərindən və arxalarından, sağ-larından və sollarından gələcəyəm və Sən onların əksəriyyətini şükür edən görməyə-cəksən”** (əl-Əraf 16-17); digər ayədə deyilir: **“Allah buyurdu: “Çıx get! Onlardan kim sənə uysa, tam bir əvəz kimi cəzanız Cəhənnəm olacaqdır. Onlardan gücün çatdığı kimsələri səsinlə günahə təhrik et, atlı və piyadanı onların üstünə yerit, mallarına və övladlarına şərikin ol, onlara vədlər ver. Şübhəsiz ki, şeytan onlara ancaq yalan vədlər verər”** (əl-İsra, 63-64).

⁵ Məsələn, Allah birisinə bol ruzi əta edir, o isə şeytana uyub bu nemətləri israf edir, həddini aşır, yaxud ona elm bəxş edir, o isə bunun sayəsində özünü dartır və s.

⁶ Burada səhabə adamın öz əsil-nəsəbi ilə yaxud tutduğu vəzifəsi ilə və ya başqa bu kimi nemətlərlə lovğalanmasını qəsd edir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir:

kəbbür göstərmək və Allah rızasını qazanmağa aid olmayan işlərdə nəfsin istəyinə uymaqdır.¹”

— ٥٥٤ — حَدَّثَنَا عَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((اِخْتَجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، وَقَالَ سُفْيَانُ أَيْضًا: اخْتَصَمَتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، قَالَتِ النَّارُ: يَلْجِئِي الْجَبَّارُونَ، وَيَلْجِئِي الْمُتَكَبِّرُونَ، وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: يَلْجِئِي الضُّعَفَاءُ، وَيَلْجِئِي الْفُقَرَاءُ. قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكَ مِنْ أَشَاءِ، ثُمَّ قَالَ لِلنَّارِ: أَنْتِ عَذَابِي أَعَذِّبُ بِكَ مِنْ أَشَاءِ، وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا مِلْؤُهَا)).

(554) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Bir dəfə) Cənnətlə Cəhənnəm höcətləşdi.³ Cəhənnəm dedi: “Mənim içimə inadkarlar və təkəbbürlülər daxil olacaq.” Cənnət dedi: “Mənim içimə isə zəiflər və kasıblar daxil olacaq.”⁴ Onda ulu və uca Allah Cənnətə

“Ümmətimin etdiyi dörd (yaramaz) xislət vardır ki, onlar bu xislətləri tərk etməyəcəklər: əsil-nəcəblə qürrələnmək, (birisinin) nəslinə tənə vurmaq, ulduzlardan yağış diləmək və vay-şivən salıb ağlamaq” (Səhih Muslim, 3/45).

¹ Bu hədisdə sadalanan hiylələr sadəcə misaldır. Yoxsa ki, şeytanın hiylələri saysız-hesabsızdır.

² Bu hədisi Buxari (4850), Muslim (2846) və Əhməd (2/59) rəvayət etmişdir. İmam Buxarinin “Səhih”indəki hədisin tamamında Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Cəhənnəm ancaq o zaman dolacaq ki, Allah Öz Ayağını onun üstünə qoyacaq və o: “Yetər, yetər!” – deyəcək. Onda o, artıq dolacaq və *içindəkiləri* qaplayacaq. Qüdrətli və əzəmətli Allah qullarından heç kəsə zülm etməz. Cənnətə gəlincə, qüdrətli və əzəmətli Allah onun *dolması* üçün başqa varlıqlar yaradacaq.”

³ Sufyanın rəvayətində: “Cənnətlə Cəhənnəm mübahisə etdi” – deyilir. Bu iki əzəmətli məxluqun höcətləşməsi adama qərribə gəlsə də, buna iman gətirmək vacibdir. Allah, həqiqətən də, onları danışdırmağa qadirdir (502-ci hədisin qeydlərinə bax).

⁴ Burada insanların gözündə zəif və kasıb olanlar, əslində isə qəlbləri zəngin və Allah yanında hörmətli olanlar qəsd edilir. Belələri barədə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ola bilsin ki, saçları dağınıq, üst-başı toz-torpaq içində olan və qapıdan qovulan bir kasıb Allaha and verib istəsin, Allah da ona istədiyini versin” (Səhih Muslim, 2854); digər rəvayətdə: “Allahdan Cənnəti istəsə, Allah ona istədiyini verər” – deyilir (Mocəmul-Ovsat, 2/177/2; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2643). Lakin bu o demək deyil ki, Cənnətə ancaq zəiflər və

buyurdu: “Sən Mənim rəhmətimdən, sənənlə Mən dilədiyim kimsəyə rəhm edərəm.¹” Sonra da Cəhənnəmə buyurdu: “Sən Mənim əzabımsan.² Sənənlə dilədiyim kimsəyə əzab verərəm.³ Hər birinin içinə doldurulacaq (kəslər) vardır.⁴”

— ۵۵۵ — حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضْلٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ جُمَيْعٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: لَمْ يَكُنْ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مُتَحَرِّقِينَ، وَلَا مُتَمَاوِينَ، وَكَانُوا يَتَنَاشَدُونَ الشَّعْرَ فِي مَجَالِسِهِمْ، وَيَذْكُرُونَ أَمْرَ جَاهِلِيَّتِهِمْ، فَإِذَا أُرِيدَ أَحَدٌ مِنْهُمْ عَلَى شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ، دَارَتْ حَمَالِقُ عَيْنَيْهِ كَأَنَّهُ مَجْنُونٌ.

(555) Əbu Sələmə ibn Abdur-Rəhman demişdir:⁵ “Rəsulullahın ﷺ səhabələri nə özünüçəkən,⁶ nə də ölüvay⁷ idilər. Onlar öz məclislərində bir-birlərinə şeir deyər,⁸ habelə, cahiliyyət dövründəki işləri yada salardılar.¹

kasıblar girəcək, yox, zənginlər və güclülər də girəcək. Sadəcə olaraq, kasıblar onlardan daha tez Cənnətə daxil olacaqlar.

¹ 100-cü hədisin qeydlərinə bax.

² Burada da həmçinin, “Sən Mənim rəhmətimdən” sözündə olduğu kimi Allahın əzabının əsəri qəsd edilir.

³ “Allah istədiyinə əzab verir, istədiyinə də rəhm edir” (əl-Ənkəbut, 21).

⁴ Quranda Uca Allah İblisə belə buyurmuşdur: “Mən Cəhənnəmi sənənlə və sənə tabe olanların hamısı ilə dolduracağam!” (Sad, 85).

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir.

⁶ Yəni səhabələr heç vaxt özlərini başqalarından üstün tutmaz, özlərinin məxsusi dairələri olmaz, əksinə, həmişə camaata qaynayıb-qarışar və özlərini sadə aparardılar.

⁷ Yəni aciz, key, bacarıqsız, yarıtmaz adam deyildilər. Əksinə, işgüzar, gözüaçıq, bacarıqlı və qabiliyyətli insanlar idilər.

⁸ Onlar bir-birinin könlünü açmaq və arada olan mehribançılığı daha da möhkəmləndirmək üçün belə edərildilər.

Birisini Allahın hər hansı bir əmrinə qarşı çıxmağa təhrik etdikdə isə dəli kimi (hiddətindən) göz bəbəkləri çevrilərdi.²”

۵۵۶- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ ﷺ، وَكَانَ جَمِيلًا، فَقَالَ: حُبِّبْ إِلَيَّ الْجَمَالَ، وَأَعْطِيتُ مَا تَرَى، حَتَّى مَا أُحِبُّ أَنْ يَفُوقَنِي أَحَدٌ، إِمَّا قَالَ: بِشِرَاكِ نَعْلٍ، وَإِمَّا قَالَ: بِشِسْعٍ أَحْمَرَ، الْكَبِيرُ ذَاكَ؟ قَالَ: ((لَا، وَلَكِنَّ الْكَبِيرَ مَنْ بَطَرَ الْحَقَّ، وَغَمِطَ النَّاسَ)).

(556) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir dəfə) yaraşıqlı bir kişi Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Gözəllik mənə sevdirdi və gördüyün bu (yaraşıq) mənə verildi. Və mən istəmərəm ki, kiminsə ayaqqabısının bağı (yaxud da çəkməsinin qırmızı qaytanı) mənimkindən yaraşıqlı olsun. “Bu, təkəbbürlükdürmü?”³ Peyğəmbər ﷺ dedi: “Xeyr! Təkəbbürlü o adamdır ki, haqqı danır və insanlara xor baxır.”^{4,5}

۵۵۷- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجَلَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((يُحْشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْثَالَ الذَّرِّ فِي صُورَةِ الرِّجَالِ، يَغْشَاهُمُ الدُّلُّ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ، يُسَافُونَ إِلَى سِجْنٍ مِنْ جَهَنَّمَ يُسَمَّى: بُولَسَ، تَعْلُوهُمْ نَارُ الْأَنْيَارِ، وَيُسْقَوْنَ مِنْ عُصَاةٍ أَهْلِ النَّارِ، طِينَةُ الْحَبَالِ)).

¹ Səhabələr Allahın onlara bəxş etdiyi İslam dininə layiqincə dəyər versinlər və buna görə Allaha şükürlər etsinlər deyər, cahiliyyət dövründəki batıl işləri yada salardılar. Pisi görən adam, əlbəttə ki, yaxşının qədrini bilər.

² Bu, dəlildir ki, səhabələr yalnız Allah xatirinə qəzəblənərmişlər (266-cı hədisə və onun qeydlərinə bax).

³ Səhabənin Peyğəmbərə ﷺ belə sual verməsi, onun təqvalı adam olduğuna dəlalət edir. Belə ki, o, Allahın ona bəxş etdiyi halal nemətlərdən düzgün istifadə etməyəcəyindən, beləliklə də, günah qazanacağından qorxur.

⁴ 548-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

⁵ Bu hədisi Əbu Davud (4094) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(557) Amr ibn Şueyb atasından, o da öz atasından rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Təkəbbürlülər Qiyamət günü insan qiyafəsində, həm də qarışqa boyda olduqları halda¹ məhşərə toplanılacaqlar. Onları hər tərəfdən zillət bürüyəcək və onları Cəhənnəmdəki Buləs adlı zindana sürükləyəcəklər. Onları alovların alovu² qaplayacaq və onlara Cəhənnəm əhlinin bədənindən axan irindən içirdəcəklər.^{3”4}

¹ Burada Peyğəmbər ﷺ onların alçalacaqlarını xəbər verir.

² Qazı İyad demişdir: “Burada “alovların alovu” deyildikdə, mübaliğə edilir, sanki bu alov öz şiddəti ilə digər alovları alovlandırır” (Tohfətul-Əhvəzi). Bu da, onları yandırıb-yaxan alovun olduqca şiddətli olduğunu göstərir.

³ Uca Allah buyurur: **“Onlar orada nə bir sərinlik, nə də sərinləşdirici içki dadacaqlar. İçdikləri yalnız qaynar su və irin olacaq”** (ən-Nəbə, 24-25).

⁴ Bu hədisi Tirmizi (2492), Əhməd (2/179) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

۲۵۲ - بَابُ مَنْ انْتَصَرَ مِنْ ظُلْمِهِ

252-ci fəsil. Adamın özünə qarşı olan haqsızlığa görə əvəz çıxması¹

۵۵۸ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنْ خَالِدِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنِ الْبَهِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا: ((دُونِكَ فَانْتَصِرِي)).

(558) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ ona: “(Sənə qarşı edilmiş haqsızlığın) əvəzini çıx bilərsən!”² – demişdir.³

۵۵۹ - حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: أَرْسَلَ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ ﷺ فَاطِمَةُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَاسْتَأْذَنْتِ وَالنَّبِيُّ ﷺ مَعَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فِي مِرْطَهِهَا، فَأَذِنَ لَهَا فَدَخَلَتْ، فَقَالَتْ: إِنَّ أَزْوَاجَكَ أَرْسَلْنِي يَسْأَلُنَكَ الْعَدْلَ فِي بِنْتِ أَبِي قُحَافَةَ، قَالَ: ((أَيُّ بِنْتٍ، أَتُحِبُّ مَا أَحْبُّ؟)) قَالَتْ: بَلَى، قَالَ:

¹ İmam Buxari demək istəyir ki, özünə zülm edilmiş adamın zalımdan intiqam alması caizdir. Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: “*Zalımı cəzalandırmaq istəsəniz, sizə nə cəza verilibsə, siz də ona eynilə cəza verin. Əgər səbir etsəniz, bu, səbir edənlər üçün daha xeyirlidir. Səbir et! Sənin səbrin ancaq Allahdandır*” (ən-Nəhl, 126-127). Qeyd etmək lazımdır ki, əvəz çıxan adam həddi aşmamalıdır (171-ci hədisin qeydlərinə bax).

² Peyğəmbərin ﷺ bu sözü dəlildir ki, adam onu təhqir edən adamın, yəni ona qarşı haqsızlıq etmiş kimsənin cavabını verə bilər. Lakin bunu etdikdə həddi aşmamalıdır.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir. Hədisin tam variantında rəvayət edilir ki, Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “(Bir gün) mənim xəbərim olmadan (Peyğəmbərin ﷺ zövcəsi) Zeynəb qəzəbli halda hücrəmə daxil olub dedi: “Ya Rəsulullah, deyəsen, Əbu Bəkrin qızının öz qollarını o tərəf-bu tərəfə çevirməsi sənə bəs edir?” Sonra o, mənə üz tutub (pis sözlər deməyə başladı). Mən ondan üz çevirdim. Nəhayət, Peyğəmbər ﷺ mənə: “Əvəzini çıx bilərsən!” – dedi və mən dönüb onun cavabını verməyə başladım. Axırda onun boğazı qurudu və mənim cavabımı verə bilmədi. Bir də baxdım ki, Peyğəmbərin ﷺ üzü gülür (Sunən İbn Macə, 1/610-611; Musnəd Əhməd, 6/93; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1862).

((فَأَجَبِي هَذِهِ))، فَقَامَتْ فَخَرَجَتْ فَحَدَّثَتْهُمْ، فَقُلْنَ: مَا أَعْنَيْتِ عَنَّا شَيْئًا فَأَرْجِعِي إِلَيْهِ، قَالَتْ: وَاللَّهِ لَا أَكَلِمُهُ فِيهَا أَبَدًا. فَأَرْسَلَنَ زَيْنَبُ رَوْحَ النَّبِيِّ ﷺ، فَاسْتَأْذَنْتْ، فَأَذِنَ لَهَا، فَقَالَتْ لَهُ ذَلِكَ، وَوَقَعْتُ فِي زَيْنَبُ تَسْنِي، فَطَفِئْتُ أَنْظُرُ: هَلْ يَأْذُنُ لِي النَّبِيُّ ﷺ، فَلَمْ أَزَلْ حَتَّى عَرَفْتُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَا يَكْرَهُ أَنْ أَنْتَصِرَ، فَوَقَعْتُ بِزَيْنَبَ، فَلَمْ أَنْشَبْ أَنْ أَنْتَحِبْتُهَا غَلَبَةً، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ قَالَ: ((أَمَّا إِنَّهَا ابْنَتُهُ أَبِي بَكْرٍ)).

(559) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “Bir gün Peyğəmbərin ﷺ zövcələri Fatiməni onun yanına göndərdilər. Peyğəmbər ﷺ mənim bürüncəyimə bürünmüş, özü də mənim yanımda ikən, Fatimə içəri daxil olmaq üçün izin istədi, Peyğəmbər ﷺ də ona izin verdi. O, içəri daxil olub dedi: “Zövcələrin məni göndəriblər ki, onlarla, Əbu Quhafənin qızı¹ ilə davrandığın kimi davranmağımı² səndən xahiş edirəm.” Peyğəmbər ﷺ soruşdu: “Qızım, mənim sevdiyimi sən də sevirsənmi?” Fatimə: “Əlbəttə, *sevirəm!*” – deyə cavab verdi. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Elə isə, bunu³ da sev!” Sonra Fatimə qalxıb getdi. O, (Peyğəmbərin ﷺ sözünü) onun zövcələrinə xəbər verdikdə onlar dedilər: “Sən bizə fayda vermədin. Odur ki, *yənə* onun yanına qayıt.” Fatimə dedi: “Vallahı ki, mən bir daha ona dair Peyğəmbərə ﷺ söz deməyəcəyəm.” Belə olduğu təqdirdə onlar Peyğəmbərin ﷺ zövcəsi Zeynəbi onun yanına göndərdilər.⁴ O, içəri girmək üçün izin istədi və Peyğəmbər ﷺ ona

¹ Burada söhbət Əbu Bəkr Abdullah ibn Əbu Quhafənin qızı Aişədən رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا gedir.

² Sual verilə bilər ki, qadınlar Peyğəmbərdən ﷺ hansı işdə onlarla eyni davranmağı tələb edirdilər? Məgər Peyğəmbər ﷺ onların maddi tələbatlarını və yataq haqlarını eyni dərəcədə ödəmirdimi? Əlbət ki, Peyğəmbər ﷺ onların haqlarını eyni dərəcədə ödəyirdi. Lakin Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا Peyğəmbərin ﷺ ən sevimli zövcəsi olduğundan onlar istəyirdilər ki, Peyğəmbərin ﷺ onlara olan sevgisi eyni dərəcədə olsun. Bu isə, mümkün olan iş deyildir. Belə ki, o, öz qəlbində olan məhəbbəti eyni dərəcədə paylaşdırmağa sahib deyildir.

³ Peyğəmbər ﷺ “bunu” deyəndə Aişəni رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا qəsd edirdi.

⁴ İmam Muslimin “Səhih”indəki bu hədisdə rəvayət edilir ki, Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا Zeynəb bint Cəhşi رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا tərifləyib demişdir: “Zeynəbin də Rəsulullahın ﷺ yanında mənim qədər hörməti var idi. Mən Zeynəb kimi İslam dininə fayda verən, Allahdan qorxan, doğru danı-

izin verdi. Zeynəb eyni sözləri ona dedi. Sonra da mənə *üz tutub* təhqiramiz sözlər deməyə başladı. Mən (Peyğəmbərin ﷺ üzünə) baxdım, görüm *ondan əvvəl çıxmağa* mənə izin verəcəkmi. Mən bir qədər də gözlədim. Nəhayət, başa düşdüm ki, Peyğəmbər ﷺ ondan heyfimi almağa etiraz etməyəcək və Zeynəbin cavabını verməyə başladım və ona söz deməyə macal verməyib onu susdurdum. Peyğəmbər ﷺ gülümsəyib dedi: “O, həqiqətən də, Əbu Bəkrin qızıdır!”¹

şan, qohumlarla əlaqə saxlayan, çoxlu sədəqə verən, Allaha yaxın olmaq məqsədilə yaxşı işlər görməkdə canfəşanlıq göstərən başqa bir qadın görmədim. O, tez hirslənib özündən çıxar, lakin tez də peşman olardı...”

¹ Bu hədisi Buxari (2581), Muslim (2442) və Əhməd (6/150) rəvayət etmişdir. Bu hədisin əvvəlində rəvayət edilir ki: “Peyğəmbərin ﷺ zövcələri iki dəstəyə ayrılmışdılar. Bir dəstədə Aişə, Həfsə, Səfiyyə, Səudə, o biri dəstədə isə Ummu Sələmə və Peyğəmbərin ﷺ digər zövcələri qərar tutmuşdu. Müsəlmanlar Peyğəmbərin ﷺ Aişəni çox sevdiyini bilirdilər. Odur ki, birisi Peyğəmbərə ﷺ hədiyyə vermək istədikdə, Peyğəmbər ﷺ Aişənin evində gecələyəcəyi gün yetişənədək gözləyər, nəhayət, Peyğəmbər ﷺ Aişənin evinə gəldikdə hədiyyəni ona göndərərdi. Onda Ummu Sələmənin dəstəsindəki qadınlar ona dedilər: “Peyğəmbərlə ﷺ danış, camaata desin ki, kim Peyğəmbərə ﷺ hədiyyə vermək istəyirsə, *bunu təxirə salmasın* – Peyğəmbər ﷺ zövcələrindən hansı birinin evində olursa olsun – *hədiyyəni ona göndərsin*.” Ummu Sələmə onların dediyini Peyğəmbərə ﷺ bildirdi, lakin o heç nə demədi. Onlar Ummu Sələmədən *onun nə cavab verdiyini* soruşduqda o, dedi: “O, mənə heç nə demədi.” Onlar Ummu Sələməyə: “Onunla *bir də* danış!” – dedilər. Peyğəmbər ﷺ Ummu Sələmənin yanına gəldikdə, o, yenə *bu haqda* onunla danışdı, lakin o, yenə heç nə demədi. Onlar Ummu Sələmədən *onun nə cavab verdiyini* soruşduqda o, dedi: “O, mənə heç nə demədi.” Onlar dedilər: “O, sənə *hə-yoxunu* bildirənədək ondan əl çəkmə!” Peyğəmbər ﷺ Ummu Sələmənin yanına gəldikdə o, yenə *bu haqda* onunla danışdı. *Bu dəfə* Peyğəmbər ﷺ ona dedi: “Aişəyə görə mənə əziyyət verməyin! Həqiqətən, Aişədən başqa heç bir zövcəmin yanında mənə vəhy nazil olmamışdır.” Onda Ummu Sələmə dedi: “Sənə əziyyət verdiyimə görə Allaha tövbə edirəm, ya Rəsulullah!” Sonra o qadınlar Fatiməni çağırıb onu Peyğəmbərin ﷺ yanına göndərdilər...”

٢٥٣ - بَابُ الْمُوَاسَاةِ فِي السَّنَةِ وَالْمَجَاعَةِ

253-cü fəsil. Qıtlıq və aclıq dövründə bir-birinə əl tutmaq

٥٦٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ بَشِيرٍ الْجُهَنِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَارَةُ الْمُعَوَّلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ مَجَاعَةٌ، مَنْ أَدْرَكَتْهُ فَلَا يَعْدِلَنَّ بِالْأَكْبَادِ الْجَائِعَةِ.

(560) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Axır zamanda aclıq olacaq. Kim bu aclıq dövrünə yetişsə, qarnı ac olanlardan üz çevirməsin.”¹

٥٦١ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْرَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ الْأَنْصَارَ قَالَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ: أَفَسِمَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ إِخْوَانِنَا النَّخِيلِ، قَالَ: ((لَا))، فَقَالُوا: تَكْفُونَا الْمُؤُونَةَ، وَتُشْرِكُكُمْ فِي الثَّمَرَةِ؟ قَالُوا: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا.

(561) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Ənsar Peyğəmbərə ﷺ: “Xurma ağaclarını bizimlə mühacir qardaşlarımız arasında paylaşdır” – dedi.² Peyğəmbərə ﷺ: “Yox!” – deyə cavab verdi. Onda onlar mühacirlərə: “Elə isə, siz bizim ağaclarımıza baxın, biz də götürəcəyimiz məhsulda sizi özümüzə şərik edək” – dedilər. Mühacirlər də onlara: “Əşidirik və itaət edirik” – dedilər.”³

¹ Bu hədisin isnadında keçən Həmməd ibn Bəşir “məchul” ravi olduğundan, Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, hər zaman hər bir canlıya yardım etməkdə böyük savab vardır (378-ci hədisə və onun qeydlərinə bax).

² Səhabələr Mədinəyə hicrət etdikləri zaman ənsar öz mallarını özləri ilə mömin qardaşları arasında bölüşdürməyi təklif etmişlər. Bu xüsusiyyətlərinə görə Uca Allah onları tərif edib demişdir: “Mühacirlərdən əvvəl Mədinədə yurd salmış, sonra da iman gətirmiş kimsələr öz yanlarına hicrət edənləri sevir, onlara verdiklərinə görə qəlblərində peşmançılıq hissi duymurlar. Hətta özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tuturlar. Nəfsinin tamahından qorunan kimsələr nicat tapanlardır” (əl-Həşr, 9).

³ Bu hədisi imam Buxari öz “Səhih”ində də (2325) rəvayət etmişdir.

۵۶۲- حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ سَالِمًا أَخْبَرَهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ عَامَ الرَّمَادَةِ، وَكَانَتْ سَنَةً شَدِيدَةً مُلِمَّةً، بَعْدَمَا اجْتَهَدَ عُمَرُ فِي إِمْدَادِ الْأَعْرَابِ بِالْإِبِلِ وَالْقَمَحِ وَالزَّيْتِ مِنَ الْأَرْيَافِ كُلِّهَا، حَتَّى بَلَغَتْ الْأَرْيَافُ كُلُّهَا مِمَّا جَهَدَهَا ذَلِكَ، فَقَامَ عُمَرُ يَدْعُو فَقَالَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْ رِزْقَهُمْ عَلَى رُءُوسِ الْجِبَالِ، فَاسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ وَلِلْمُسْلِمِينَ، فَقَالَ حِينَ نَزَلَ بِهِ الْعَيْثُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ، فَوَاللَّهِ لَوْ أَنَّ اللَّهَ لَمْ يُفْرِجْهَا مَا تَرَكْتُ بِأَهْلِ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ لَهُمْ سَعَةٌ إِلَّا أَدْخَلْتُ مَعَهُمْ أَعْدَادَهُمْ مِنَ الْفُقَرَاءِ، فَلَمْ يَكُنْ اثْنَانِ يَهْلِكَانِ مِنَ الطَّعَامِ عَلَى مَا يُقِيمُ وَاحِدًا.

(562) Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه rəvayət edir ki, Ömər ibn Xattab Rəmadə ilində¹ – əziyyətli və şiddətli bir ildə – çox götürqoy etdikdən sonra ətraf kəndlərdən dəvə, buğda və yağ yığmaqla (ehtiyaclı) bədəvilərə çox yardım etdi² və nəhayət, bütün ətraf kəndlərdə də qıtlıq baş verdiyi zaman Ömər qalxıb belə dua etdi: “Allahım, onların ruzisini dağların başında yarat!”³ Allah da onun və müsəlmanların duasını qəbul etdi. Nəhayət,

¹ “Rəmad” (رَمَادٌ) kül deməkdir. Rəmadə ili – hicrətin 18-ci ilində, quraqlıq və qıtlıq ilində il boyu yağış yağmadığından bir çox ərazilər günün istisində yanıb qapqara qaralmış və bu səbəbdən də, həmin il “Rəmadə ili” adlandırılmışdır (Şərh Buluğul-Məram). Bu quraqlıq doqquz ay davam etmişdir (Fəthul-Bari). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu quraqlıq və qıtlıq müsəlman diyarının hamısına yox, ancaq bir qisminə üz vermişdir. İslam ümmətinin hamısına birdən quraqlıq və qıtlıq üz verməsi mümkün deyil. Çünki Peyğəmbər ﷺ bu xüsusda Rəbbindən ümməti üçün dua etmiş, Rəbbi də onun duasını qəbul etmiş və ona belə buyurmuşdur: “Ey Muhəmməd! Mən bir işin olmasını istədiyim zaman onun qarşısı alına bilməz. Mən sənin ümmətini quraqlıq və qıtlıqla məhv etməyəcəyimə dair sənin istəyini qəbul etdim” (Səhih Muslim, 2889). Bu hədisə əsasən qətiyyətlə deyə bilərik ki, heç bir zaman İslam ümmətinin hamısına birdən quraqlıq və qıtlıq üz verməmiş, heç üz verən də deyil.

² Bu, dəlildir ki, Ömər ibn Xattab رضي الله عنه öz rəiyyətinin işləri ilə maraqlanar və onların qayğısına qalarmış.

³ Ömər ibn Xattab رضي الله عنه belə dua edir ki, Uca Allah dağların başına yağış yağdırsın, sonra da bu yağış suyu axıb vadilərə, əkinlərə, bağlara və bostanlara dolsun. İmam Buxarinin rəvayət etdiyi hədisdə deyilir ki, qıtlıq və quraqlıq üz verdikdə Ömər ibn Xattab رضي الله عنه

bu duanın sayəsində yağış yağdıqda Ömər dedi: “Həmd Allaha məxsusdur! Vallahi, əgər Allah bu sıxıntıni aradan qaldırmasaydı, imkanlı müsəlman ailələrindən hər birinin evinə onların ailə üzvlərinin sayı qədər kasıblar yerləşdirərdim.¹ Beləliklə də, bir adamın yediyi yeməkdən iki adam yeməklə onlar həlak olmazdılar.”²

۵۶۳- حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((ضَحَايَاكُمْ، لَا يُصْبِحُ أَحَدُكُمْ بَعْدَ ثَلَاثَةٍ، وَفِي بَيْتِهِ مِنْهُ شَيْءٌ)). فَلَمَّا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، نَفَعَلْ كَمَا فَعَلْنَا الْعَامَ الْمَاضِي؟ قَالَ: ((كُلُّوا وَادَّخِرُوا، فَإِنَّ ذَلِكَ الْعَامَ كَانُوا فِي جَهْدٍ فَأَزْدَتْ أَنْ تُعِينُوا)).

(563) Sələmə ibn Əkva³ رحمته الله demişdir: “Qurban günü¹ Peyğəmbər ﷺ səhabələrinə dedi: “Qurbanlarınıza diqqət edin! Heç biriniz üç gündən artıq

Abbas ibn Abdul-Muttəlibin vasitəsilə Allahdan yağmur diləyib: “Allahım, biz Peyğəmbərimizin ﷺ duası vasitəsilə Səndən yağmur diləyərdik, Sən də bizə yağmur endirərdin. İndi isə biz Peyğəmbərimizin ﷺ əmisinin duası vasitəsilə Səndən yağmur diləyirik, bizə yağmur endir!” – demiş, Allah da onlara yağmur nazil etmişdir (Səhih əl-Buxari, 1010). Onun bu xahişindən sonra Abbas رضي الله عنه demişdir: “Allahım, bəla yalnız günaha görə nazil olur və yalnız tövbə ilə aradan qalxır. Mən Sənin Peyğəmbərinin ﷺ yaxını olduğum üçün camaat mənim vasitəmlə Sənə üz tutmuşdur. Əllərimizi Sənə tərəf açıb, Səndən günahlarımızın bağışlanmasını diləyir, habelə, kəkilimizi Sənin ixtiyarına verib, Sənə tövbə edirik. Bizə yağmur endir!” Bundan sonra Allah onlara yağmur nazil etmiş və camaatın güzəranı yaxşılaşmışdır. (Fəthul-Bari, İstisqa kitabı, 3-cü fəsil. Quraqlıq vaxtı camaat imamdan xahiş edə bilər ki, o, yağışın yağması üçün Allahı dua etsin, 1010-cu hədisin şərh; Albəninin “Təvəssül” kitabına bax: səh. 63).

¹ Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Bir nəfərin yeməyi iki nəfərə, iki nəfərin yeməyi dörd nəfərə, dörd nəfərin yeməyi də səkkiz nəfərə bəs edər” (Səhih Muslim, 2059; Sunən ət-Tirmizi, 1934; Sunən İbn Macə 3254; Sunən əd-Darimi, 2/100; Musnəd Əhməd, 3/301).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Sələmə ibn Əkva Sinan ibn Abdullah əl-Əsləmi رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Muta döyüşündə iştirak etmiş və ağac altında beyət edənlərdən olmuşdur. Hicrətin 74-cü ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 50-ci tərcümeyi-hal).

evində qurban ətindən bir şey saxlamasın.”² Növbəti il gəldikdə *səhabələr* dedilər: “Ya Rəsulullah, keçən il etdiyimiz kimi edək?”³ Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Yeyin və ehtiyatınızı da götürün. Keçən il *insanlar* qıtlıq içində idilər. Ona görə də mən istəyirdim ki, siz onlara kömək edəsiniz.”^{4/5}

¹ Yəni hicrətin 9-cu ilində.

² O vaxta qədər *səhabələr* heyvan kəsdikdə onun ətindən özləri üçün uzun müddətə azuqə saxlayardılar. Və həmin il qıtlıq olduğundan Peyğəmbər ﷺ onlara bu ətdən azuqə saxlamamağı, onu kasıblara paylamağı buyurmuşdur.

³ *Səhabələr* bu sualı verməklə öyrənmək istəyirdilər ki, görəsən, bu hökm hər qurbanlığa şamil edilir, yoxsa ancaq keçən il kəsilənlərə aid idi.

⁴ Bu, dəlildir ki, insanlar ehtiyac içində olduqları vaxt ehtiyat üçün ərzaq saxlamaq qadağandır.

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “*Səhih əl-Ədəbul-Mufrad*” əsərində bu hədisin “*səhih*” olduğunu demişdir.

٢٥٤ - بَابُ التَّجَارِبِ

254-cü fəsil. Təcrübələr

٥٦٤ - حَدَّثَنَا فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَعْرَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ مُعَاوِيَةَ، فَحَدَّثَ نَفْسَهُ، ثُمَّ انْتَبَهَ فَقَالَ: لَا حِلْمَ إِلَّا بِتَجْرِبَةٍ، يُعِيدُهَا ثَلَاثًا.

(564) Urva demişdir: “Mən Muaviyənin yanında ikən o bir qədər öz-özü ilə danışdı, sonra (yanındakılara) nəzər salıb üç kərə təkrar-təkrar dedi: “Adam ancaq təcrübə ilə həlim ola bilər.”¹

٥٦٥ | ١ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ زَحْرٍ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: لَا حَلِيمَ إِلَّا دُوْ عَثْرَةٍ، وَلَا حَكِيمَ إِلَّا دُوْ تَجْرِبَةٍ.

(565/1) Əbu Səid رحمته الله demişdir: “Adam ancaq xəta etməklə həlim ola bilər² və ancaq təcrübə ilə müdrik ola bilər.”³

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Elmə, yalnız onu öyrənməklə, həlimliyə də, yalnız mülayim davranmaqla yiyələnmək olar. Kim xeyir əldə etməyə səy göstərsə, ona nail olar. Habelə, kim şər əməldən çəkinərsə, ondan qorunar” (Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 342). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, təcrübənin dinə aid olan əmərlərə və qadağalara heç bir aidiyyəti yoxdur. Yəni ibadətə aid olan işlərdə kiminsə təcrübəsini əsas götürmək və ona əsasən ibadət etmək qadağandır. Belə ki, ibadətə aid hər bir söz və əməl yalnız dəlilə – yəni Allahın və Onun rəsulunun ﷺ dediklərinə söykənməlidir.

² Yəni adam xəta etdikcə xətasını başa düşür və bir də o xətaya qayıtmır. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mömin bir yuvadan iki dəfə sancılmaz” (Səhih əl-Buxari, 6133).

³ Bu hədisin isnadında keçən Ubeydullah ibn Zəhr “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Lakin qeyd edək ki, bu əsərdəki cümlənin sonu “səhih”dir. İmam Buxari öz “Səhih”ində Muaviyə ibn Əbu Sufyanın رحمته الله belə dediyini rəvayət etmişdir: “Adam ancaq təcrübə ilə müdrik ola bilər” (Ədəb kitabı, “Mömin bir yuvadan iki dəfə sancılmaz” fəsli).

۵۶۵/۲ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ دَرَّاجٍ، عَنْ أَبِي
الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، مِثْلُهُ.

(565/2) Quteybə bizə belə rəvayət etmişdir: “Bizə İbn Vəhb, Amr ibn Harisdən, o da, Dərracdan, o da, Əbul-Heysəmdən, o da, Əbu Səiddən bunun bənzərini Peyğəmbərdən ﷺ rəvayət etmişdir.¹

¹ Həmin hədisi Tirmizi (2034), İbn Hibban (2078), Hakim (Mustədrək, 4/293), Əhməd (3/8 və 69) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadisid-Daifə” əsərində (5646) onun “zəif” olduğunu demişdir.

٢٥٥ - بَابُ مَنْ أَطْعَمَ أَخًا لَهُ فِي اللَّهِ

255-ci fəsil. Allah rızası üçün sevdiyi qardaşına yemək verən kimsə

٥٦٦- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ أَبُو الرَّبِيعِ قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ نَشْرِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنْفِيَّةِ، عَنْ عَلِيِّ قَالَ: لِأَنَّ أَجْمَعَ نَفَرًا مِنْ إِخْوَانِي عَلَى صَاعٍ أَوْ صَاعَيْنِ مِنْ طَعَامٍ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَخْرُجَ إِلَى سُوقِكُمْ فَأُعْتَقَ رَقَبَةً.

(566) Muhəmməd ibnül-Hənəfiyyə¹ rəvayət edir ki, Əli (ibn Əbu Talib) ﷺ demişdir: “Mənim üçün qardaşlarımdan bir dəstəni dörd ovuc, yaxud səkkiz ovuc yemək olan süfrənin başına yığmaq, bazarınıza gedib bir qul azad etməkdən daha xoşdur.”²

¹ 130-cu hədisin qeydlərinə bax.

² Bu hədisin isnadında keçən Leys ibn Əbu Suleym “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

۲۵۶ - بَابُ حَلْفِ الْجَاهِلِيَّةِ

256-cı fəsil. Cahiliyyət dövründəki andlaşma¹

۵۶۷ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((شَهِدْتُ مَعَ عُمُومَتِي حَلْفَ الْمُطَيِّينَ، فَمَا أَحِبُّ أَنْ أُنْكُتَهُ، وَأَنَّ لِي حُمْرَ النَّعَمِ)).

(567) Abdur-Rəhman ibn Auf رəvayət edir ki,² Rəsulullah ﷺ demişdir: “Mən əmilərimlə birlikdə “Mutayyəbun” andlaşmasında iştirak etmişəm.³ Odur ki, mənə qırmızı dəvələr verilsə belə, mən o əhdi pozmayacağam.⁴”

¹ Andlaşma: bir-birinə ürək qızdırıb inanmaq və bel bağlamaq haqqında bir-birinə təntənəli söz vermək, əhdləşmək. Cahiliyyət andlaşması iki cür olmuşdur:

– birincisi; batil işlər görmək, başqalarının haqqına girmək, düşmənçilik etmək, zəiflərin malını mənimsəmək və başqa bu kimi yaramaz işlər görməkdə əlbir olmaq. İslam dini bu andlaşmanı haram buyurmuşdur.

– ikincisi; qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirmək, kasıblara əl tutmaq, düşmənçiliyin qarşısını almaq, məzluma yardım etmək və başqa bu kimi yaxşı işlər görməkdə əlbir olmaq. İslam dini bu andlaşmanı təsdiqləmişdir.

² Bu hədisi İbn Hibban (2062), Hakim (2/220), Əhməd (1/190 və 193), Təbəri (Təfsir, 9296), İbn Ədiy (2/233) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Ərəbcə “mutayyəb” ətirələnmiş deməkdir. Cahiliyyət dövründə Haşim oğulları, Zuhra oğulları və Teym oğulları (Məkkədə) İbn Cuzanın evində toplaşmış, sonra bir cam gətirib içinə ətir qoymuş, sonra da əllərini bu ətirə batıraraq bir-birinə kömək edəcəklərinə və məzlumun haqqını zalımdan alacaqlarına dair and içmişlər. Və elə bu səbəbdən də onlar “Mutayyəbun” adlanmışlar (Səhih əl-Ədəbul-Mufrad).

⁴ Burada Peyğəmbər ﷺ ən qiymətli şey müqabilində belə, bu əhdi pozmayacağını xəbər verir. Peyğəmbərin ﷺ bu sözü dəlildir ki, İslam dini belə andlaşmanın ancaq ciddiliyini artırır (570-ci hədisə bax). Ümumiyyətlə, İslam dini müsəlmanları ancaq yaxşı işlər görməkdə əlbir olmağa çağırır. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur:

“İstər zalım, istərsə məzlum olsun *din* qardaşına kömək et!” *Səhabələr* soruşdular: “Ya Rəsulullah, məzluma kömək etməyi başa düşdük. Bəs zalıma necə kömək etməliyik?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Əlindən tutub saxlamaqla!” (Səhih əl-Buxari, 2444).

۲۵۷ - بَابُ الْإِحَاءِ

257-ci fəsil. Qardaşlıq münasibəti qurmaq¹

۵۶۸ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: أَخَى النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ ابْنِ مَسْعُودٍ وَالزُّبَيْرِ.

(568) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ İbn Məsudla Zubeyr arasında qardaşlıq münasibəti qurdu.”^{2,3}

۵۶۹ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمُ الْأَحْوَلُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: خَالَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْنَ فُرَيْشٍ وَالْأَنْصَارِ فِي دَارِي الَّتِي بِالْمَدِينَةِ.

(569) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Rəsulullah ﷺ mənim Mədi-nədəki evimdə Qureyşlə ənsar arasında qardaşlıq ittifaqı bağladı.”⁴

¹ Burada “qardaşlıq” deyildikdə, din qardaşlığı qəsd edilir. Qeyd edək ki, bu qardaşlıq ən əzəmətli qardaşlıq hesab edilir. Bu xüsusda Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sən möminlərin bir-birinə mərhəmət göstərməkdə, bir-birini sevməkdə və bir-birinə can yandırmaqda bir bədən kimi olduğunu görürsən. Belə ki, *bədən*in bir əzasına xəstəlik üz verdikdə bütün bədən yuxusuzluqdan və qızdırmadan əziyyət çəkir” (Səhih əl-Buxari, 6011).

² Əksər hədislərdə Peyğəmbərin ﷺ mühacirlərlə ənsar arasında qardaşlıq münasibəti qurduğu xəbər verilir. Belə ki, həmin vaxt mühacirlərin ənsarın himayəsinə ehtiyacları var idi. Bu hədisdə Peyğəmbərin ﷺ iki mühacir arasında qardaşlıq münasibəti qurmasını isə İbn Həcər əl-Əsqalani belə izah etmişdir: “Çünki mühacirlərin biri digərindən daha zəngin, daha qüvvətli, həm də çox arxalı idi. Elə buna görə də Peyğəmbər ﷺ qüvvəli ilə zəif arasında qardaşlıq münasibəti qurmuşdur ki, zəif olan qüvvəliyə söykənsin, qüvvəli də zəif olana əl tutsun” (Fəthul-Bari, 7/271).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Bu hədisi Buxari (2294), Muslim (2529) və Əhməd (3/281) rəvayət etmişdir. Bu mənbələrdə rəvayət edilmiş həmin hədisin əvvəlində rəvayət edilir ki, Ənəs ibn Malikdən رضي الله عنه: “Sən Peyğəmbərin ﷺ: “İslamda əhdləşmə yoxdur” – dediyini eşitmisənmi?” – deyər, soruşulduqda, o, demişdir: “Peyğəmbər ﷺ mənim evimdə qureyşlilərlə ənsar arasında əhd bağlamışdır.” Burada söhbət müşrik qəbilələrin öz məkrli məqsədlərini həyata keçirmək məqsədilə aralarında bağladıkları ittifaq yox, əksinə, Allahın rızasını qazanmaq məqsədilə mühacirlərlə ənsarın arasında olan qardaşlıq əhdindən gedir.

٢٥٨ - بَابُ لَا حِلْفَ فِي الْإِسْلَامِ

258-ci fəsil. İslamda andlaşma yoxdur¹

٥٧٠ - حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: جَلَسَ النَّبِيُّ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ عَلَى دَرَجِ الْكَعْبَةِ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: ((مَنْ كَانَ لَهُ حِلْفٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، لَمْ يَزِدْهُ الْإِسْلَامُ إِلَّا شِدَّةً، وَلَا هِجْرَةً بَعْدَ الْفَتْحِ)).

(570) Amr ibn Şueyb atasından, o da öz atasından rəvayət etmişdir ki,² Peyğəmbər ﷺ Məkkənin fəthi ilində Kəbənin pillələri üstündə oturub Allaha həmd-sənalar etdikdən sonra dedi: “Kimin cahiliyyət dövründən qalma bir andlaşması varsa, (bilsin ki,) İslam ona təkiddən başqa bir şey artırmaz.³ Bir də ki, Məkkənin fəthindən sonra hicrət yoxdur.¹”

¹ Yəni fitnə-fəsad törətməyə yaxud digər qəbilələrlə döyüşməyə və ya başqa bu kimi günah işlər görməyə dair cahiliyyət dövründən qalmış əhdi yerinə yetirmək olmaz. Bu fəslin ünvanı, əslində Peyğəmbərin ﷺ sözüdür. Peyğəmbər ﷺ bunu qadağan edib demişdir: “İslamda andlaşma yoxdur!” (Səhih əl-Buxari, 2294; Səhih Muslim, 2529; Sunən Əbu Davud, 2926; Musnəd Əhməd, 3/281). Peyğəmbərin ﷺ bu sözündən aydın olur ki, möminlərin arasındakı qardaşlıq münasibəti belə əhdləşmədən daha üstündür. Yəni şəriətin buyuruqlarını yerinə yetirmək və qadağalarından çəkinməklə Allahla olan əhdi yerinə yetirmək və qardaşlıq münasibətlərini möhkəmləndirmək daha fəzilətlidir. Peyğəmbər ﷺ hər gün səhər və axşam belə zikr edərmiş: “Allahım, Sən mənim Rəbbimsən. Səndən başqa *ibadətə layiq olan* məbud yoxdur. Məni Sən yaratdın və mən Sənin qulunam. Bacardığım qədər Sənə verdim əhdə və vədə sadıq qalacağam. Etdiklərimin şərindən Sənə sığınırım. Mənə verdiyin neməti etiraf edirəm və günahımı boynuma alıram. Məni bağışla! Şübhəsiz ki, günahları yalnız Sən bağışlayırsan!” (Səhih əl-Buxari, 6306).

² Bu hədisi Muslim (2530), Əbu Davud (2925) və Əhməd (2/205) rəvayət etmişdir.

³ Bu hədis dəlildir ki, cahiliyyət dövründən qalmış əhdi – əgər İslam şəriətinə zidd deyilsə – qorumaq və onu yerinə yetirmək vacibdir (Tohfətul-Əhvəzi; həmçinin, 567-ci hədisə və onun qeydlərinə bax). Əhdi yerinə yetirmək xüsusunda Uca Allah buyurur:

“Ey iman gətirənlər! Əhdlərinizi yerinə yetirin” (əl-Maidə, 1); O, həmçinin, buyurur: **“Əhdə vəfa edin. Çünki hər kəs əhd barəsində sorğu-sual olunacaqdır”** (əl-İsra, 34).

¹ Belə ki, Məkkənin fəthindən əvvəl Məkkədən Mədinəyə hicrət etmək müsəlmanlara vacib buyurulmuşdu. Yalnız *zülmə qarşı* çarə tapmağa qadir olmayan və *hicrət etməyə* yol tapa bilməyən zəif kişilərə, qadınlara və uşaqlara bu hökm istisna edilmişdi. Məkkənin fəthindən sonra isə Məkkə müsəlman diyarına çevrildiyinə görə Peyğəmbər ﷺ oranı tərk etməyi qadağan etmişdir. Başqa küfr diyarından İslam olan diyara hicrət etmək isə Qi-yamətədək caizdir.

٢٥٩ - بَابُ مَنْ اسْتَمَطَرَ فِي أَوَّلِ الْمَطَرِ

259-cu fəsil. Yağış təzəcə yağmağa başladıqda, islanan kimsə

٥٧١ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: أَصَابَنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ مَطَرٌ، فَحَسَرَ النَّبِيُّ ﷺ ثَوْبَهُ عَنْهُ حَتَّى أَصَابَهُ الْمَطَرُ، قُلْنَا: لَمْ فَعَلْتَ؟ قَالَ: ((لَأَنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ)).

(571) Ənəs رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) biz Peyğəmbərlə ﷺ yağışa düşdük. Peyğəmbər ﷺ paltarının bir tərəfini açdı ki, bədəninə yağış dəysin. Biz soruşduq: “Niyə belə etdin, (ya Rəsulullah)?”¹ O, dedi: “Çünki bu yağış Rəbbindən yenidən nazil olmuşdur.”^{2,3}

¹ Səhabələr bu sualla onun bu hərəkətinin hikmətini öyrənmək istəyirdilər.

² 1228-ci hədisə bax.

³ Bu hədisi Muslim (898), Əbu Davud (5100) və Əhməd (3/133) rəvayət etmişdir.

۲۶۰ - بَابُ إِنَّ الْغَنَمَ بَرَكَةٌ

260-cı fəsil. Həqiqətən, qoyunda bərəkət vardır¹

۵۷۲- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَلْحَلَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكِ بْنِ حُنَيْنٍ أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ بِأَرْضِهِ بِالْعَقِيقِ، فَأَتَاهُ قَوْمٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ عَلَى دَوَابٍّ، فَزَلُّوا، قَالَ مُحَمَّدٌ: فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَذْهَبَ إِلَى أُمِّي وَقُلْتُ لَهَا: إِنَّ ابْنَكَ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَيَقُولُ: أَطْعِمِنَا شَيْئًا، قَالَ: فَوَضَعَتْ ثَلَاثَةَ أَقْرَاصٍ مِنْ شَعِيرٍ، وَشَيْئًا مِنْ زَيْتٍ وَمِلْحٍ فِي صَحْفَةٍ، فَوَضَعْتُهَا عَلَى رَأْسِي، فَحَمَلْتُهَا إِلَيْهِمْ، فَلَمَّا وَضَعْتُهُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ، كَبَّرَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَشْبَعَنَا مِنَ الْخُبْزِ بَعْدَ أَنْ لَمْ يَكُنْ طَعَامُنَا إِلَّا الْأَسْوَدَانِ: التَّمْرُ وَالْمَاءُ، فَلَمْ يُصِبِ الْقَوْمُ مِنَ الطَّعَامِ شَيْئًا، فَلَمَّا انْصَرَفُوا قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي، أَحْسِنْ إِلَى غَنَمِكَ، وَامْسَحِ الرُّغَامَ عَنْهَا، وَأَطِبْ مَرَاحَهَا، وَصَلِّ فِي نَاحِيَّتِهَا، فَإِنَّهَا مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ تَكُونُ الثَّلَّةُ مِنَ الْغَنَمِ أَحَبَّ إِلَى صَاحِبِهَا مِنْ دَارِ مَرْوَانَ.

(572) Humeyd ibn Malik ibn Xuseym demişdir: “Bir dəfə mən Əbu Hureyrə ilə birgə onun Əqiq vadisindəki ərazisində oturmuşduq. Mədinə sakinlərindən bir dəstə adam öz heyvanlarına minib onun yanına gəldi. Ora gəlib çatdıqda yerə endilər. Əbu Hureyrə mənə dedi: “Get anama de: “Oğlun sənə salam söyləyir və deyir ki, bizə yeməyə bir şey versin.” Anası da siniyə üç arpa çörəyi, bir az yağ və bir az da duz qoydu. Mən sinini başıma qoyub onların yanına apardım. Sinini onların qarşısına qoyduqda, Əbu Hureyrə təkbir gətirib² dedi: “İki siyahdan – xurma və sudan başqa bir yeməyimiz yox ikən çörəklə bizi doyduzan Allaha həmd olsun!”³

¹ Qoyunun tez bir zamanda artması, qoyun sürüsünə sahib olan kimsələrin vüqarlı, dinc və səbirli adamlar olmaları, qoyun tövlələrində namaz qılmağa izin verilməsi və s. qoyunda bərəkətin olmasına dəlalət edir.

² Yəni “Allahu Əkbər” – dedi.

³ Burada Əbu Hureyrə ﷺ yanındakılara bu yeməyin böyük bir nemət olduğunu bildirir. Səhabənin sözündən aydın olur ki, Allahın verdiyi nemətə şükür etmək üçün

Qonaqlar bu yeməkdən çox yemədilər. Onlar çıxıb getdikdən sonra Əbu Hureyrə (məna) dedi: "Qardaş oğlu! Qoyunlarına yaxşı bax, onların toz-torpağını sil, tövlələrini təmizləyib sahmana sal və o tövlənin bir tərəfində namaz qıl.¹ Çünki onlar Cənnət heyvanlarındandır.² Canım Əlində Olan Allaha and olsun ki, insanlara elə bir zaman gələcək ki, (o zaman) bir dəstə qoyun onların sahibinə Mərvanın³ qəsridən daha sevimli olacaq."⁴

۵۷۳- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ الْأَزْرَقِيُّ، عَنْ أَبِي عُمَرَ، عَنِ ابْنِ الْحَنْفِيَّةِ، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: ((الشَّاةُ فِي الْبَيْتِ بَرَكَةٌ، وَالشَّاتَانِ بَرَكَتَانِ، وَالثَّلَاثُ بَرَكَاتٌ)).

(573) Əli رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Evdəki bir qoyun bərəkətdir. İki qoyun iki bərəkətdir və üç qoyun bərəkətlərdir."⁵

onu o nemətdən aşağı səviyyədə olanı ilə müqayisə etmək lazımdır. Bunu da onlara Peyğəmbər ﷺ öyrətməmişdir. O, demişdir: "Özünüzdən yuxarı səviyyədə olanlara yox, aşağı səviyyədə olanlara baxın! Bu, Allahın sizə bəxş etdiyi nemətə nankorluq etməməiniz üçün daha uyğundur" (Səhih Muslim, 7619).

¹ Əbu Hureyrənin رضي الله عنه bu sözündən aydın olur ki, qoyun saxlanılan tövlədə namaz qılmaq caizdir. Bu xüsusda varid olmuş hədisdə Ənəs رضي الله عنه rəvayət etmişdir ki, məscid tikilməmişdən əvvəl Peyğəmbər ﷺ qoyun ağllarında namaz qılandır (Səhih əl-Buxari, 234).

² Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: "Qoyun tövləsində namaz qılın və onların toz-torpağını silin. Çünki onlar Cənnət heyvanlarındandır" (İbn Ədi, 1/276; Beyhəqi, 2/449; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1228).

³ Bu, əməvi padşahlarından olmuş Əbu Abdul-Məlik Mərvan ibn Həkəm ibn Əbul-As əl-Qurəşidir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 5/475, 102-ci tərcümeyi-hal).

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "səhih" olduğunu demişdir.

⁵ Bu hədisin isnadında keçən İsmail ibn Salman "mətruk" ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Daif əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "daif-ciddən", yəni "olduqca zəif" olduğunu demişdir. Sonra da hədisin mənasının "səhih" olduğunu qeyd etmiş və bunu İbn Macənin "Sunən" əsərində (2304) rəvayət etdiyi hədislə təsdiqləmişdir. Həmin hədisdə Peyğəmbər ﷺ Ummu Haniyə رضي الله عنها belə buyurmuşdur: "Qoyun saxla! Həqiqətən, qoyunda bərəkət vardır" (Bax: Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 773).

۲۶۱ - بَابُ الْإِبِلِ عِزٌّ لِأَهْلِهَا

261-ci fəsil. Dəvə öz sahibi üçün izzətdir¹

۵۷۴ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْجَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((رَأْسُ الْكُفْرِ نَحْوُ الْمَشْرِقِ، وَالْفَخْرُ وَالْحَيَلَاءُ فِي أَهْلِ الْخَيْلِ وَالْإِبِلِ، الْفَدَّادِينَ أَهْلَ الْوَبْرِ، وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْعَنَمِ)).

(574) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Küfrün başı² şərq istiqamətindədir. Lovğalıq və təkəbbürlük, (adətən), at ilxısına və dəvə sürüsünə sahib olan kimsələrdə, kobud danışıqı olan bə-dəvilərdə özünü büruzə verir.³ Qoyun sürüsünə sahib olan kimsələr isə dinc adam olurlar.”⁴

۵۷۵ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَفْصَةَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: عَجِبْتُ لِلْكَلَابِ وَالشَّاءِ، إِنَّ الشَّاءَ يُذْبَحُ مِنْهَا فِي السَّنَةِ كَذَا وَكَذَا، وَيُهْدَى كَذَا وَكَذَا، وَالْكَلْبُ تَضَعُ الْكَلْبَةُ الْوَاحِدَةَ كَذَا وَكَذَا وَالشَّاءُ أَكْثَرُ مِنْهَا.

(575) İbn Abbas رəvayət edir ki, “Mən itlərin və qoyunların halına təəccüb edirəm. İl boyu neçə-neçə qoyunlar boğazlanır, neçə-neçə qoyun-

¹ Yəni sahibinin qüdrətli və güclü olması üçün bir səbəbdir. Lakin bəzən bu qüdrət dəvə sahibini lovğalanmağa və təkəbbürlü olmağa təşviq edir.

² Burada “küfrün başı” deyildikdə, onun mənbəyi, çıxacağı yer nəzərdə tutulur.

³ Digər hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Daşürəklilik və qabalıq kobud danışıqı ilə seçilən, dövələrinin quyruğundan yapışmış (başları dövələrinə qarışmış və getdikcə kobudlaşan) bədəvilərə aiddir. *Bu xasiyyətlər şeytanın iki buynuzu çıxan yerdə – Rəbiə və Mudər qəbilələrində* özünü büruzə verir” (Səhih əl-Buxari, 3302). Bu iki hədisdən aydın olur ki, dəvənin çoxluğu elmdən uzaq, çöl həyatı yaşayan adamlara pis təsir göstərir, onlarda lovğalıq və təkəbbürlük yaradır. Yoxsa ki, lovğalığın və təkəbbürlüyün yaramaz xislət olduğunu bilən, həm də özünü bu pis əxlaqdan qoruyan mömin adamın çoxlu dəvəyə və ata sahib olması eyib deyil.

⁴ Bu hədisi Buxari (3301) və Muslim (185) rəvayət etmişdir.

lar qurban kəsilir, bir dişi it də (il ərzində) filan qədər bala verir, lakin bununla belə yenə qoyunların sayı itlərin sayından çoxdur.^{1'2}

۵۷۶- حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي هِنْدٍ الْهَمْدَانِيِّ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ قَالَ: قَالَ لِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: يَا أَبَا ظَبْيَانَ، كَمْ عَطَاؤُكَ؟ قُلْتُ: أَلْفَانِ وَخَمْسُمِئَةٍ، قَالَ لَهُ: يَا أَبَا ظَبْيَانَ، اخْذْ مِنَ الْخَرْتِ وَالسَّابِيَاءِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلِيَكُمُ غِلْمَةُ فُرَيْشٍ، لَا يُعَدُّ الْعَطَاءُ مَعَهُمْ مَالًا.

(576) Əbu Zəbyan³ demişdir: “(Bir dəfə) Ömər ibn Xattab məndən soruşdu: “Ey Əbu Zəbyan, sənın maaşın nə qədərdir?” Mən dedim: “İki min beş yüzdür.” O, dedi: “Ey Əbu Zəbyan! Qureyşin balacaları⁴ sizin üstünüzdə başçı olmazdan əvvəl əkinçiliklə və heyvandarlıqla məşğul ol. Onlara görə maaş maldan sayılmaz.”⁵

۵۷۷- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ، سَمِعْتُ عَبْدَةَ بْنَ حَزْنٍ يَقُولُ: تَفَاحَرُ أَهْلُ الْإِبِلِ وَأَصْحَابُ الشَّاءِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((بُعْثَ مُوسَى وَهُوَ رَاعِي غَنَمٍ، وَبُعْثَ دَاوُدُ وَهُوَ رَاعٍ غَنَمٍ، وَبُعْثَ أَنَا وَأَنَا أَرْعَى غَنَمًا لِأَهْلِي بِأَجْيَادٍ)).

(577) Abdə ibn Həzn رضي الله عنه demişdir: “Bir gün dəvə sahibləri ilə qoyun sahibləri bir-birinin yanında öyünməyə başladılar. Onda Peyğəmbər ﷺ dedi:

¹ Bu, qoyunun bərəkətli olduğunu bir daha sübuta yetirir.

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

³ Əbu Zəbyan Husayn ibn Cundəb əl-Cənbi əl-Kufi رضي الله عنه. Kufənin alimlərindən olmuş, habelə, hicrətin 50-ci ilində Yezid ibn Muaviyənin ordusunda Konstantinopola edilən yürüşdə iştirak etmişdir. Hicrətin 89-cu və ya 90-cı ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 140-cı tərcümeyi-hal).

⁴ 66-cı hədisə və onun qeydlərinə bax.

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

“Musa qoyun otaran çoban ikən peyğəmbər göndərildi.¹ Habelə, Davud qoyun otaran çoban ikən ona peyğəmbərlik verildi. Eləcə də, mən Əcyadda ailəmin qoyunlarını otaran çoban ikən peyğəmbər göndərildim.”^{2”3}

¹ Musa aleyhissəlam barədə Quranda belə xəbər verilir: **“Musa dedi: “Bu mənim əsamdır. Ona söykənir və onunla qoyunlarıma yarpaq silkələyirəm. Bu, mənim üçün başqa işlərə də yararır”** (Ta ha, 18).

² Peyğəmbərlərin hamısının qoyun otardıqları barədə Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Allahın göndərdiyi peyğəmbərlərin hamısı qoyun otarmışlar.” Səhabələr soruşdular: “Sən də, *ya Rəsulullah?*” O, dedi: “Bəli, mən bir neçə qirata məkkəlilərin qoyunlarını otarardım” (Səhih əl-Buxari, 2262).

³ Bu hədisi Dolabi (əl-Kunə, 1/92) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

٢٦٢ - بَابُ الْأَعْرَابِيَّةِ

262-ci fəsil. Bədəvilik¹

٥٧٨- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: الْكَبَائِرُ سَبْعٌ، أَوْ هُنَّ: الْإِشْرَافُ بِاللَّهِ، وَقَتْلُ النَّفْسِ، وَرَمْيُ الْمُحْصَنَاتِ، وَالْأَعْرَابِيَّةُ بَعْدَ الْهَجْرَةِ.

(578) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Böyük günahların sayı yeddi-dir: birincisi, Allaha şəriq qoşmaq, (sonra) adam öldürmək, namuslu qadınları zinada ittiham etmək və hicrətdən sonra köçəri həyat sürmək.”^{2,3}

¹ Burada “bədəvilik” deyildikdə, şəhərdə böyümüş adamın sonradan çöl həyatına getməsi, köçəriliyi üstün tutması nəzərdə tutulur.

² Allaha şəriq qoşmaq, adam öldürmək və namuslu qadınları zinada ittiham etmək barədə əvvəlki fəsillərdə danışmışıq (8-ci hədisin qeydlərinə bax). Hicrətdən sonrakı bədəviliyə gəlincə, bu, o vaxt günah sayılar ki, adam şəhərdə yaşayıb elm və mərifət, iman və təqva sahibi olduqdan sonra, səbəbsiz yerə bu həyatı tərk edib köçəri həyatı üstün tutsun, müsəlmanlardan uzaqlaşib cəmiyyətə xeyir verməkdən boyun qaçıraraq təkliyə çəkilməyi düzgün hesab etsin. Bəzi alimlər bu məsələyə dair Allahın bu kəlamını dəlil gətirirlər: “**Hidayət yolunu tanıdıqdan sonra haqdan dönüb geriye üz tutanlara şeytan günah işləri gözəl göstərdi və onlara uzun ömür vəd etdi**” (Muhəmməd, 25).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir. Bu əsərdə yeddi günahdan ancaq dördü sadalansa da, digər rəvayətdə bu günahların yeddisi də zikr edilmişdir. Əbu Səid əl-Xudrinin رضي الله عنه rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Böyük günahların sayı yeddidir: Allaha şəriq qoşmaq, Allahın haram buyurduğu cana nahaq yerə qəsd etmək, ismətli qadına böhtan atmaq, döyüş meydanından qaçmaq, sələm yemək, yetimin malını yemək və hicrətdən sonra köçəri həyata qayıtmaq” (Mocəmul-Ovsat, 5709; Səhih əl-Cami, 4606). Hədisdən açıq-aydın görünür ki, Əbu Hureyrənin رضي الله عنه sadaladığı bu böyük günahlar onun öz sözü yox, Peyğəmbərin ﷺ sözüdür.

۲۶۳ - بَابُ سَاكِنِ الْقَرْيَةِ

263-cü fəsil. Kəndlərdə məskunlaşmaq¹

- ۵۷۹ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَاصِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَيْوَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ قَالَ: حَدَّثَنِي صَفْوَانُ قَالَ: سَمِعْتُ رَاشِدَ بْنَ سَعْدٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ ثَوْبَانَ يَقُولُ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَا تَسْكُنِ الْكُفُورَ، فَإِنَّ سَاكِنَ الْكُفُورِ كَسَاكِنِ الْفُجُورِ)). قَالَ أَحْمَدُ: الْكُفُورُ: الْقَرْيَةُ.

¹ Ərəbcə (قَرْيَةٌ) “kənd” deyildikdə həm şəhər, həm də əhalisi kənd təsərrüfatı ilə yaxud maldarlıqla məşğul olan yaşayış məntəqəsi qəsd edilir. Bu kəlmənin şəhər mənasında işlənməsinə bu ayəni misal göstərmək olar: **“Beləliklə, Biz sənə ərəbcə Quran vəhy etdik ki, şəhərlər anası Məkkə əhlini və onun ətrafındakıları xəbərdar edəsən və barəsində heç bir şübhə doğurmayan məhşər gününü onların yadına salasan”** (əş-Şura, 7). Bu fəsildəki hədisdə kənd deyildikdə isə şəhərdən uzaq, habelə, elmin olmadığı bir yaşayış yeri nəzərdə tutulur. Burada Peyğəmbər ﷺ elm və mərifətdən uzaq kənd həyatını qəbir həyatına bənzədir. Həqiqətən də, Allahın elmi insanlara həyat bəxş edir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İçində Allah zikr olunan evlə zikr olunmayan evin misalı, diri ilə ölünün misalına bənzəyir” (Səhih Muslim, 1859); digər hədisdə o, belə buyurmuşdur: “Evlərinizi qəbiristanlığa çevirməyin! Heç şübhəsiz ki, şeytan “əl-Bəqərə” surəsi oxunan evdən qaçar” (Səhih Muslim, 1860). Demək, ölüyə bəzəməmək üçün Allahın və Onun peyğəmbərinin ﷺ buyuruqlarına əməl etmək gərəkdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Ey iman gətirənlər! Peyğəmbər sizi, həyat verəcək şeylərə çağırdığı zaman Allahın və Onun peyğəmbərinin çağırışına cavab verin”** (əl-Ənfal, 24); O, həmçinin, buyurur: **“Məgər ölü ikən hidayət bəxş edib diriltiyimiz və özünə də insanlar arasında gəzmək üçün nur verdiyimiz şəxs qaranlıqlar içində qalıb oradan çıxıb bilməyən kəs kimi ola bilərmi?”** (əl-Ənam, 122); O, həmçinin, buyurur: **“Möminlərin qəlbinin Allahın zikri və haqdan nazil olan ayələr üçün yumşalması, daha öncə özlərinə Kitab verilmiş, uzun müddət keçdikdən sonra isə qəlbləri sərtləşmiş, çoxusu da fasiq olmuş kimsələr kimi olmaması vaxtı gəlib çatmadımı? Bilin ki, Allah torpağı onun ölümündən sonra dirildir. Biz ayələri sizə izah etdik ki, bəlkə anlayasınız”** (əl-Hədid, 16-17). Yəni necə ki, Allah ölü torpağı yağmurla canlandırır, eləcə də, ölü qəlbləri vəhy ilə dirildir. Demək, insanın əsl həyatı Allahın nazil etdiyi vəhyə – Quran və Sünnəyə bağlıdır.

(579) Sovban¹ ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ mənə belə buyurmuşdur: “Kəfrlərdə² məskunlaşma! Çünki kəfrlərdə məskunlaşan adam qəbirlərdə məskunlaşan adama bənzəyir.”³

Əhməd⁴ demişdir: “Kəfrlər: *balaca və ucqar kəndlər*.”

(...) - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ قَالَ: أَخْبَرَنَا بَقِيَّةُ قَالَ: حَدَّثَنِي صَفْوَانُ قَالَ: سَمِعْتُ رَاشِدَ بْنَ سَعْدٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ ثَوْبَانَ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: ((يَا ثَوْبَانُ، لَا تَسْكُنِ الْكُفُورَ، فَإِنَّ سَاكِنَ الْكُفُورِ كَسَاكِنِ الْقُبُورِ)).

(...) Sovban ؓ demişdir: “Rəsulullah ﷺ mənə belə buyurmuşdur: “Ey Sovban, kəfrlərdə məskunlaşma! Çünki kəfrlərdə məskunlaşan adam qəbirlərdə məskunlaşan adama bənzəyir.”⁵

¹ Əhməd ibn Asim İmam Buxarinin şeyxidir.

² Burada Peyğəmbər ﷺ ucqar və balaca kəndə “kəfr” deyir. İndiyədək Ərəbistan yarımadasının bəzi yerlərində belə kəndə “kəfr” deyirlər.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir.

⁴ Bu, İmam Buxarinin şeyxi Əhməd ibn Asimdir.

⁵ Adətən, mühəddislər hədisin bir və daha çox isnadla varid olduğuna rast gəldikdə, həmin hədisi bir neçə isnadla rəvayət edərdilər ki, hədisin isnadının hökmünü qüvvətləndirsin – onu bir dərəcə, yəni “zəif” dərəcəsindən “həsən” yaxud “həsən” dərəcəsindən “səhih” dərəcəsinə yüksəlsin.

۲۶۴ - بَابُ الْبَدْوِ إِلَى التَّلَاعِ

264-cü fəsil. Axar sular kənarındakı vadiyə çıxmaq

۵۸۰ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ الْبَدْوِ قُلْتُ: وَهَلْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَبْدُو؟ فَقَالَتْ: نَعَمْ، كَانَ يَبْدُو إِلَى هَؤُلَاءِ التَّلَاعِ.

(580) Şureyh demişdir: “Mən Aişədən çölə¹ çıxmaq barədə soruşdum: “Heç Peyğəmbər ﷺ çölə çıxardı mı?” O, dedi: “Bəli, Peyğəmbər ﷺ axar su kənarındakı vadiyə çıxıb oturardı.”^{2,3}

۵۸۱ - حَدَّثَنَا أَبُو حَفْصٍ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ وَهَبٍ قَالَ: رَأَيْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُسَيْدٍ إِذَا رَكِبَ، وَهُوَ مُحْرِمٌ، وَضَعَ ثَوْبَهُ عَنْ مَنْكَبَيْهِ، وَوَضَعَهُ عَلَى فَخْذَيْهِ، فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ قَالَ: رَأَيْتُ عَبْدَ اللَّهِ يَفْعَلُ مِثْلَ هَذَا.

(581) Amr ibn Vəhb rəvayət edir ki, Muhəmməd ibn Abdullah ibn Useyd ihramda⁴ ikən heyvanına mindiyi zaman libasını⁵ çiyindən götürüb budunun üstünə qoydu. Mən (ondan): “Bu (elədiyən) nədir!” – deyər soruşdum. O, dedi: “Mən Abdullahın⁶ belə etdiyini görmüşəm.”⁷

¹ Burada “çöl” deyildikdə, vadi, düzəngahlıq, dağ ətəyi, səhra və s. nəzərdə tutulur.

² Bu, dəlildir ki, gəzişmək və dincəlmək, habelə, düşünmək və ibrət almaq məqsədilə səhraya, düzəngaha, dağ ətəyinə və başqa bu kimi yerlərə getmək caizdir.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ İhrama girmək: həcc və ya ümrə ziyarətini yerinə yetirməyə niyyət etmək.

⁵ Burada “libas” deyildikdə, ziyarət əsnasında geyilən iki parçadan biri, daha dəqiq desək, çiyinə atılanı nəzərdə tutulur.

⁶ Burada söhbət Abdullah ibn Məsuddan ﷺ gedir.

⁷ Bu hədisin isnadında keçən İbn Useyd “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

٢٦٥ - بَابُ مَنْ أَحَبَّ كِتْمَانَ السِّرِّ،
وَأَنْ يُجَالِسَ كُلَّ قَوْمٍ فَيَعْرِفَ أَخْلَاقَهُمْ

265-ci fəsil. Sırr saxlamağı (xoşlayan), habelə, hər bir toplumun əxlaqını öyrənmək üçün onlarla oturmağı sevən kimsə¹

٥٨٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَرَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ كَانَا جَالِسَيْنِ، فَجَاءَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ الْقَارِيِّ فَجَلَسَ إِلَيْهِمَا، فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّا لَا نُحِبُّ مَنْ يَرْفَعُ حَدِيثَنَا، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: لَسْتُ أَجَالِسُ أَوْلِيكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَ عُمَرُ: بَلَى، فَجَالَسَ هَذَا وَهَذَا، وَلَا تَرْفَعُ حَدِيثَنَا، ثُمَّ قَالَ لِلْأَنْصَارِيِّ: مَنْ تَرَى النَّاسَ يَقُولُونَ يَكُونُ الْخُلَيْفَةُ بَعْدِي؟ فَعَدَدَ الْأَنْصَارِيُّ رَجُلًا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، لَمْ يُسَمَّ عَلِيًّا، فَقَالَ عُمَرُ: فَمَا لَهُمْ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ؟ فَوَاللَّهِ إِنَّهُ لَأَحْرَاهُمْ، إِنْ كَانَ عَلَيْهِمْ، أَنْ يُقِيمَهُمْ عَلَى طَرِيقَةٍ مِنَ الْحَقِّ.

(582) Abdullah ibn Abdur-Rəhman rəvayət edir ki, (bir dəfə) Ömər ənsardan olan bir kişi ilə bir yerdə oturmuşdu. Elə bu vaxt Abdur-Rəhman ibn Abdül-Qari gəlib onların yanında oturdu. Ömər dedi: “Biz söhbətimizi orada-burada danışan adamı xoşlamırıq.” Abdur-Rəhman dedi: “Ey möminlərin əmiri, mən sən dediyin adamlarla oturub-durmuram.” Ömər dedi: “Əksinə, onlarla da otur-dur, bunlarla da. Lakin bizim söhbətimizi on-

¹ Sələflər həmişə özlərinə ancaq əməlisaleh insanı dost tutar və belələri ilə oturub-durardılar. Peyğəmbər ﷺ də öz ümmətinə bunu tövsiyə edib demişdir: “Adam dostunun dini üzərindədir. Hər biriniz kiminlə dostluq etdiyinə diqqət etsin!” (Sunən Əbu Davud, 2/293; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 927). Habelə, sırr saxlamağın vacib olması barədə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Adam (birisinə) bir söz söylədiyi zaman o yan-bu yana baxarsa, bu artıq onun üçün əmanət sayılır” (Sunən Əbu Davud, 2/297; Sunən ət-Tirmizi, 1/355; Musnəd ima Əhməd, 3/324; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1090). Danışan adamın o yana-bu yana baxması, dediyi sözü heç kəsə eşitdirmək istəməməsi onun danışdığı sözün sırr olmasına dəlalət edir.

lara çatdırma.” Sonra Ömər ənsardan olan kişidən soruşdu: “İnsanlar məndən sonra kimin xəlifə olacağını deyirlər?” Ənsardan olan bu adam mühacirlərdən bir neçəsinin adını sadaladı, lakin Əlinin adını çəkmədi. Ömər dedi: “Niyə Əbul-Həsəni də demirlər? Vallahi, Əli onların arasında haqq yoluna istiqamətləndirən ən münasib adamdır.”¹²

¹ Ömər ibn Xattab ☺ ölüm ayağında ikən müsəlmanlara altı nəfərdən birinin xəlifə seçilməsini təklif etmişdir ki, onlardan da biri Əli ibn Əbu Talib ☺ olmuşdur.

² Bu hədisin isnadında keçən Muhəmməd ibn Abdullah “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

٢٦٦ - بَابُ التَّوَدَّةِ فِي الْأُمُورِ

266-cı fəsil. İş görəndə tələsməmək¹

٥٨٣- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو هِلَالٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ، أَنَّ رَجُلًا تَوَفَّى وَتَرَكَ ابْنًا لَهُ وَمَوْلَى لَهُ، فَأَوْصَى مَوْلَاهُ بِإِيبِهِ، فَلَمَّ يَأْلُوهُ حَتَّى أَدْرَكَ وَزَوْجَهُ، فَقَالَ لَهُ: جَهَّزْنِي أَطْلُبِ الْعِلْمَ، فَجَهَّزَهُ، فَأَتَى عَالِمًا فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَنْطَلِقَ فَقُلْ لِي أُعَلِّمُكَ، فَقَالَ: حَضَرَ مِنِّي الْحُرُوجُ فَعَلَّمَنِي، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَاصْبِرْ، وَلَا تَسْتَعْجِلْ. قَالَ الْحَسَنُ: فِي هَذَا الْحَيَازِ كُلُّهُ، فَجَاءَ وَلَا يَكَاذُ يَنْسَاهُنَّ، إِنَّمَا هُنَّ ثَلَاثُ، فَلَمَّا جَاءَ أَهْلُهُ نَزَلَ عَنْ رَاحِلَتِهِ، فَلَمَّا نَزَلَ الدَّارَ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ نَائِمٍ مُتَرَاخٍ عَنِ الْمَرْأَةِ، وَإِذَا امْرَأَتُهُ نَائِمَةٌ، قَالَ: وَاللَّهِ مَا أُرِيدُ مَا أَنْتَظِرُ بِهَذَا؟ فَرَجَعَ إِلَى رَاحِلَتِهِ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَأْخُذَ السَّيْفَ قَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَاصْبِرْ، وَلَا تَسْتَعْجِلْ. فَرَجَعَ، فَلَمَّا قَامَ عَلَى رَأْسِهِ قَالَ: مَا أَنْتَظِرُ بِهَذَا شَيْئًا، فَرَجَعَ إِلَى رَاحِلَتِهِ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَأْخُذَ سَيْفَهُ ذَكَرَهُ، فَرَجَعَ إِلَيْهِ، فَلَمَّا قَامَ عَلَى رَأْسِهِ اسْتَيْقِظَ الرَّجُلُ، فَلَمَّا رَأَاهُ وَتَبَّ إِلَيْهِ فَعَانَقَهُ وَقَبَّلَهُ، وَسَاءَ لَهُ قَالَ: مَا أَصَبْتَ بَعْدِي؟ قَالَ: أَصَبْتُ وَاللَّهِ بَعْدَكَ خَيْرًا كَثِيرًا، أَصَبْتُ وَاللَّهِ بَعْدَكَ: أَيُّ مَشِيئَةِ اللَّيْلَةِ بَيْنَ السَّيْفِ وَبَيْنَ رَأْسِكَ ثَلَاثَ مَرَارٍ، فَحَجَزَنِي مَا أَصَبْتُ مِنَ الْعِلْمِ عَنْ قَتْلِكَ.

(583) Həsən al-Bəsri rəvayət edir ki,² bir kişi vəfat etdi və özündən sonra oğlunu və azad etdiyi köləsini qoyub getdi. Ölərkən azad etdiyi köləsinə oğluna baxmasını vəsiyyəət etdi. Uşaq həddi-bülüğa çatanaq kölə əlindən gələnə əsirgəmədi – ona yaxşı baxdı, sonra da onu evləndirdi.³ *Bir müddətdən sonra* o gənc həmin adama: “Mənim üçün hazırlıq gör, elm da-

¹ Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Tələsməmək və gözəl görünüşlü olmaq peyğəmbərliyin iyirmi dörd hissəsindən biridir” (Səhih əl-Cami, 3010); digər bir hədisdə o, demişdir: “Hövsələli olmaq Allahdan, tələsmək isə şeytandandır” (Musnəd Əbu Yə’la, 3/1054; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1795). Həmçinin, Abdullah ibn Məsud ؓ demişdir: “*Vaxt gələcək* çoxlu fəsadlar və qarmaqarışq işlər baş verəcək. Belə olduğu təqdirdə sən tələsmə! Beləliklə, xeyirli işə tabe olmaq sənə üçün şər əməlin başında durmaqdan daha xeyirli olar” (Musənnəf İbn Əbu Şeybə, 7/456).

² Diqqət edin! Sələflər hekayə danışdıqda buna etimad etmək və buna əsaslanmaq üçün yox, sadəcə, eşidənlər bundan ibrət alsınlar deyər danışdılar. Məlumdur ki, hər bir müsəlmanın istinad etdiyi mənbə yalnız Allahın Kitabı və Peyğəmbərinin ﷺ Sünnəsidir.

³ Hekayənin ardını oxuyanda aydın olur ki, bu adam həmin gənci öz doğmalarından (öz qızı yaxud bacısı və s.) ilə evləndirmişdir.

lınca gedəcəyəm!” – dedi. O da onun üçün hazırlıq gördü. *Nəhayət*, o, alimin yanına gəlib ondan elm öyrənmək istədikdə, *alim* dedi: “Nə vaxt *evinə* qayıtmaq istəsən, mənə de, sənə *gözl* nəsihət edəcəyəm.” *Bir müddətdən sonra o, alimin yanına gəlib* dedi: “Mən *evə* getmək istəyirəm, mənə nəsihət et!” *Alim* dedi: “Allahdan qorx, səbirli ol və tələsmə!”¹

Həsən *əl-Bəsri* dedi: “Elə bütün xeyir bunlardadır.”

Nəhayət, o çıxıb getdi. O, bu nəsihətləri hələ unutmamışdı. Bunlar cəmi üç nəsihət idi. O gəlib yurduna çatdıqda miniyindən yerə endi. Evinə gəldikdə orada zövcəsindən ayrı yatmış bir adam gördü. Zövcəsi də yatmışdı. O, *öz-özünə* dedi: “Vallahi, *mən bilmirəm* bunu nə üçün gözləyirəm, nə istəyirəm?” Sonra miniyinin yanına qayıdıb qılıncı götürmək istədikdə *öz-özünə* dedi: “Allahdan qorx, səbirli ol və tələsmə!” O, geri qayıdıb həmin adamın başının üstə dayanıb *öz-özünə*: “Mən bunu gözləyən deyiləm” – dedi və yenidən miniyinin yanına döndü. Qılıncını götürmək istədikdə nəsihətləri xatırlayıb geri qayıtdı. Gəlib onun başının üstə dayandıqda, o adam yuxudan oyandı. *Oyanan kimi başının üstə duran adamı gördü və onun üstünə* atılıb onu qucaqlayıb öpdü və soruşdu: “Məndən *ayrıldıqdan* sonra nəyə nail oldun?”² O, dedi: “Vallahi, səndən sonra çoxlu xeyir əldə etdim. Mən bu gecə sənin başınla qılıncım arasında üç dəfə gedib gəldim və *səni öldürmək istədim*. Lakin öyrəndiyim elm səni öldürməyə mənə mane oldu.”^{3,4}

¹ Bu üç xislətin üçü də Quran və Sünnədə öz əksini tapmışdır. Uca Allah buyurur: “**Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və Onun rəsuluna iman gətirin!**” (əl-Hədid, 28); “**Ey iman gətirənlər! Səbir edin**” (Ali-İmran, 200). Habelə, Peyğəmbər ﷺ Muaz ibn Cəbəli رضى الله عنه Yəməne göndərərkən ona belə nəsihət etmişdir: “Harada olsan, Allahdan qorx!” (Sunən ət-Tirmizi, 1987; Səhih əl-Cami, 97); həmçinin, tələsməmək xüsusunda o belə buyurmuşdur: “Heç bir işdə tələsmək olmaz! Yalnız Axirətə aid işlərdən başqa” (Sunən Əbu Davud, 4810; Silsilətul-Əhədis-Səhihə, 1794). Axirətə aid işlərdə öndə gedən möminləri Uca Allah Quranda belə vəsf edir: “**Həqiqətən, Rəbbinin qorxusundan əsim-əsim əsənlər, Rəbbinin ayələrinə iman gətirənlər, Rəbbinə şərik qoşmayanlar, Rəbbinə qayıdacaqlar deyə yerinə yetirməli olduqlarını qəlbləri qorxa-qorxa yerinə yetirənlər – məhz onlar yaxşı işlər görməyə tələsər və bu işlərdə öndə gedərlər**” (əl-Muminun, 57-61).

² Bu gənc zövcəsinin yanında olan adamın onun köləsi, həm də zövcəsinin məhrəmi olduğunu görəndə qəzəbi soyuyur və qəlbindəki şübhələr aradan qalxır.

³ Bu da elm öyrənməyin olduqca fəzilətli bir əməl olduğuna dəlalət edir.

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

٢٦٧ - باب التَّوَدَّةِ فِي الْأُمُورِ

267-ci fəsil. İş görəndə həlim olmaq

٥٨٤ - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: ((إِنَّ فِيكَ خُلُقَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ))، قُلْتُ: وَمَا هُمَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: ((الْحِلْمُ وَالْحَيَاءُ))، قُلْتُ: قَدِيمًا كَانَ أَوْ حَدِيثًا؟ قَالَ: ((قَدِيمًا))، قُلْتُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَبَلَنِي عَلَى خُلُقَيْنِ أَحَبَّهُمَا اللَّهُ.

(584) Əşəc Abdulqeyis¹ demişdir: “(Bir gün) Peyğəmbər ﷺ mənə dedi: “Səndə iki əxlaqi cəhət² vardır ki, Allah onları sevir.” Mən soruşdum: “Bunlar nələrdir, ya Rəsulullah?” O, buyurdu: “Həlimlik və həyalı olmaqdır.”³ Mən soruşdum: “*Bunlar məndə* çoxdan var, yoxsa təzəlikcə baş vermişdir?”⁴ O: “Çoxdan var!” – deyə cavab verdi. Mən dedim: “Allahın sevdiiyi bu iki əxlaqi cəhəti məndə yaradan Allaha həmd olsun!”⁵

¹ Bu, sonralar Bəsrədə məskunlaşmış Peyğəmbərin səhabəsi Munzir ibn Aiz ibn Munzirdir (Zilalul-Cənnə, 190).

² Əxlaqi cəhət: bir kimsəyə aid olan, onu səciyyələndirən keyfiyyət, xüsusiyyət.

³ Həya barədə Peyğəmbər ﷺ belə demişdir: “Həya insana ancaq xeyir gətirər”; “Həya bütövlükdə xeyirdir”; “Həyanın hamısı xeyirdir” (Səhih Muslim, 156 və 157). Bəziləri həyanın bütövlükdə xeyir olub, yalnız xeyir gətirdiyini inkar edirlər. Səbəbi də budur ki, həyalı adam hərdən haqqı deməyə utanır – insanlara yaxşı işlər görməyi buyurmur və onları pis işlərdən çəkindirir. Amr ibnüs-Səlah bunu belə izah etmişdir: “Bu qeyd edilən naqis cəhətlər əsl həya sayıla bilməz, əksinə, bu acizlik, zəillik və alçalmaqdır. Sadəcə, zahirən həyaya bənzədiyindən bəziləri onu həya adlandırmışlar. Əsl həya isə adamı pis iş tutmaqdan və haqsızlıq etməkdən çəkindirir” (Nəvəvinin şərhə).

⁴ İstər həlimlik, istər həya, istərsə digər gözəl əxlaqi cəhətləri bəndələr arasında bölüşdürən, onu sevdiiyə bəxş edən – məhz Allahdır (275-ci hədisə və onun qeydlərinə bax). Bəzən də adam bu gözəl xislətləri təcrübə ilə əldə edir. (565/1-ci hədisə və onun qeydlərinə bax). Bütün bunların hamısı Allahın Öz bəndəsinə bəxş etdiyi nemətlərdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Sizə verilən nemətlərin hamısı Allahdandır**” (ən-Nəhl, 53); “**O sizə istədiyiniz hər şeydən vermişdir. Əgər Allahın nemətlərini sayacaq olsanız, onları sayıb qurtara bilməzsiniz**” (İbrahim, 34).

⁵ Bu hədisi Nəsai (8248), Əhməd (4/205) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

۵۸۵- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي هَاشِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا مَنْ لَقِيَ الْوَفْدَ الَّذِينَ قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ، وَذَكَرَ قَتَادَةُ أَبَا نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ: ((إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ: الْحِلْمُ وَالْأَنَاءُ)).

(585) Əbu Səid əl-Xudri رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ Əşəc Abdulqey-sə demişdir: “Səndə iki xislət vardır ki, Allah onları sevir. (Bunlar) həlimlik və təmkinli olmaqdır.”¹

۵۸۶- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَالَ: أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ قَالَ: حَدَّثَنَا قُرَّةٌ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ: ((إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ: الْحِلْمُ وَالْأَنَاءُ)).

(586) İbn Abbas رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ Əşəc Abdulqey-sə demişdir: “Səndə iki xislət vardır ki, Allah onları sevir. (Bunlar) mülayimlik və təmkinli olmaqdır.”²

۵۸۷- حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا طَالِبُ بْنُ حُجْرٍ الْعَبْدِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي هُوْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ، سَمِعَ جَدَّهُ مَزِيدَةَ الْعَبْدِيَّ قَالَ: جَاءَ الْأَشَجُّ يَمْشِي حَتَّى أَخَذَ بِيَدِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَبَّلَهَا، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: ((أَمَّا إِنَّ فِيكَ لَخُلُقَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ))، قَالَ: جَبَلًا جُبِلْتُ عَلَيْهِ، أَوْ خُلُقًا مَعِي؟ قَالَ: ((لَا، بَلْ جَبَلًا جُبِلْتُ عَلَيْهِ))، قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَبَلَنِي عَلَى مَا يُحِبُّ اللَّهُ وَرَسُولُهُ.

(587) Məzidə əl-Abdi رəvayət edir ki, (Bir dəfə) Əşəc Abdulqey-sə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib onun əlindən tutub öpdü.³ Peyğəmbər ﷺ ona dedi: “Səndə iki əxlaqi cəhət vardır ki, Allah və Onun rəsulu bunları sevir.” Əşəc soruşdu: “Allah məni belə yaradıb, yoxsa bu əxlaq mənimlə

¹ Bu hədisi Muslim (117), Tirmizi (2143) və Əhməd (3/23) rəvayət etmişdir.

² Bu isnad da “səhih”dir (Səhih əl-Ədəbul-Mufrad).

³ 444-cü fəsildəki hədislərə bax.

birgə yaranıb?" Peyğəmbər ﷺ: "Xeyr, səninlə birgə yaranıb!" – deyə cavab verdi. Əşəc dedi: "Allahın və Onun rəsulunun sevdiyi bu iki əxlaqi cəhəti məndə yaradan Allaha həmd olsun!"¹

¹ Bu hədisin isnadında "cəhalət", mətnində isə "nəkarət" olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Daif əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin "zəif" olduğunu demişdir. Belə ki, hədisin isnadında adı keçən Hud ibn Abdullah ibn Səd "məchul" ravidir. Nəkarətə, yəni mətnə olan anlaşılmaz cümləyə gəlinə, bu, ravinin "Allah məni belə yaradıb, yoxsa bu əxlaq mənimlə birgə yaranıb?" sözüdür. Belə ki, bu sözlərin hər ikisi eyni mənanı ifadə edir. Qeyd edək ki, hədisin isnadı və mətni "zəif" olsa da, əvvəlki hədislər bu hədisin mənasını təsdiqləyir. Şeyx Albani demişdir: "Bəzi adamların Peyğəmbərin ﷺ əlini öpməsi "səhih" hədislərdə varid olmuşdur. Peyğəmbərin ﷺ onlara bu əməli qadağan etməməsi, elm əhlinin əlini öpməyin caiz olmasına dəlalət edir. Sələflərdən də bəziləri öz aralarındakı hörmətli şəxsiyyətlərin əlini öpmüşlər. Lakin bu, o demək deyil ki, alimlərin əlini öpməyi adətə çevirmək olar. Hazırda bəziləri əlinin öpülməsini adətə çevirmişlər ki, bu da qətiyyətlə Peyğəmbərin ﷺ Sünnəsinə ziddir. Belə ki, səhabələrdən çox azı Peyğəmbərin ﷺ əlini öpmüşdür. Bunu Peyğəmbərin ﷺ Sünnəsindən xəbəri olmayan, habelə, onun, sadəcə əl verib görüşməyi sevdiyini bilməyən kimsələr etmişlər. Odur ki, Əbu Bəkrin رضي الله عنه, Cənnətlə müjdələnmiş digər doqquz nəfərin və başqa bu kimi fəzilətli səhabələrin – Peyğəmbərə ﷺ yaxın olan kimsələrin onun əlini öpdüyü varid olmamışdır" (Silsilətul-Əhadis-Daifə, 574-cü hədisin şərhə).

۲۶۸ - بَابُ الْبَغْيِ

268-ci fəsil. Təcavüz etmək¹

۵۸۸ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا فِطْرٌ، عَنْ أَبِي يَحْيَى قَالَ: سَمِعْتُ مُجَاهِدًا، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَوْ أَنَّ جَبَلًا بَغَى عَلَى جَبَلٍ لَدُكَّ الْبَاغِي.

(588) İbn Abbas رحمتهما demişdir: “Əgər bir dağ başqa bir dağa qarşı təcavüz etsəydi, təcavüz edən dağ parça-parça edilərdi.”²

۵۸۹ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((اِخْتَجَتِ النَّارُ وَالْجَنَّةُ، فَقَالَتِ النَّارُ: يَدْخُلْنِي الْمُتَكَبِّرُونَ وَالْمُتَجَبَّرُونَ. وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: لَا يَدْخُلْنِي إِلَّا الضُّعَفَاءُ الْمَسَاكِينُ. فَقَالَ لِلنَّارِ: أَنْتِ عَذَابِي، أَنْتَقِمُ بِكَ مَنِّ شَيْئْتِ، وَقَالَ لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكَ مَنِّ شَيْئْتِ)).

(589) Əbu Hureyrə رحمته rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “(Bir dəfə) Cənnətlə Cəhənnəm höcətləşdi. Cəhənnəm dedi: “Mənim içimə təkəbbürlülər və inadkarlar daxil olacaq.” Cənnət dedi: “Mənim içimə isə zəiflər və kasıblar daxil olacaq.” Onda Allah Cəhənnəmə buyurdu: “Sən

¹ Burada imam Buxari təcavüz etməyin qadağan edildiyini, bu yaramaz xislətdən uzaq durmağı və onun dünyada və axirətdə olan pis əqibətini qəsd edir. Təcavüz: birisi ilə düşmənçilik etmək, onunla ədavət aparmaq, onun əleyhinə təbliğat aparmaq, habelə, onun malını əlindən almaqla yaxud namusuna toxunmaqla yaxud da canına qəsd etməklə onun haqqına girmək deməkdir (Təfsir əs-Sədi, “ən-Nəhl” surəsi, 90-cı ayənin təfsiri). Təcavüz etmək zülm hesab edilir. Uca Allah bu xüsusda belə buyurur: “**Həqiqətən, Allah ədalətli olmağı, yaxşılıq etməyi və qohumlara haqqını verməyi əmr edir, iyrənc işlər görməyi, pis əməllər törətməyi və təcavüz etməyi isə qadağan edir**” (ən-Nəhl, 90).

² Təcavüz edənlərin cəzalandırılması xüsusunda Uca Allah belə buyurur: “**Rəbbin, haqsızlıq edən məmləkətləri yaxaladığı zaman belə yaxalayır. Onun yaxalaması həqiqətən də, üzücüdür, şiddətlidir**” (Hud, 102).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

Mənim əzabımsan. Səninlə dilədiyim kimsədən intiqam alaram.”¹ Sonra Cənnətə buyurdu: “Sən Mənim rəhmətimсэн. Səninlə dilədiyim kimsəyə rəhm edərəm.”²

۵۹۰- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ صَلَاحٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو هَانِيءٍ الْحَوَلَانِيُّ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الْجَنْجَنِيِّ، عَنْ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((ثَلَاثَةٌ لَا تَسْأَلُ عَنْهُمْ: رَجُلٌ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ وَعَصَى إِمَامَهُ فَمَاتَ عَاصِيًّا، فَلَا تَسْأَلُ عَنْهُ، وَأَمَةٌ أَوْ عَبْدٌ أَبَقَ مِنْ سَيِّدِهِ، وَأَمْرَأَةٌ غَابَ زَوْجُهَا، وَكَفَاهَا مَوْلَانَهُ الدُّنْيَا فَتَبَرَّجَتْ وَتَمَرَّجَتْ بَعْدَهُ. وَثَلَاثَةٌ لَا تَسْأَلُ عَنْهُمْ: رَجُلٌ نَارَعَ اللَّهَ رِدَاءً، فَإِنَّ رِدَاءَهُ الْكَبْرِيَاءُ، وَإِزَارَهُ عِزُّهُ، وَرَجُلٌ شَكَ فِي أَمْرِ اللَّهِ، وَالْفُتُوْطُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ)).

(590) Fədalə ibn Ubeyd رəvayət edir ki,³ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Üç sinif (insan) vardır ki, onlar barədə heç soruşma:⁴

– Camaatdan⁵ ayrılıb imamına asi olan və bu halda ölən kimsə.⁶ Beləsi haqda heç soruşma;

– Ağasından qaçan kölə və ya kəniz;⁷

¹ Bu, dəlildir ki, Allah təcavüz edən kimsələrin layiqli cəzasını verəcəkdir.

² 554-cü hədisə və onun qeydlərinə bax.

³ Bu hədisi Əhməd (6/19) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Yəni onlar həlak olacaqlar.

⁵ Burada söhbət haqq yolda olan camaatdan gedir.

⁶ Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim öz əmirinin itaətindən (bircə qarış kənara) çıxsə, habelə, camaatdan ayrılısə və bu halda ölsə, cahilliyət dövründə olduğu kimi ölmüş olar” (Səhih Muslim, 1848).

⁷ Bu xüsusda varid olmuş hədislərdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ağalarından qaçmış kölə onların yanına qayıdanadək küfr etmiş sayılar”, “Hansı bir kölə ağasından qaçsa, İslam himayəsindən çıxmış olar”, “Kölə ağasından qaçarsa, onun namazı qəbul olunmaz” (Səhih Muslim, 228, 229 və 230). Burada “küfr etmiş olar” deyildikdə, bu əməlin kafirlərin adətlərindən və cahillərin əxlaqından olması yaxud o kölənin nankorluq etməsi yaxud bu əməlin həmin köləni küfrə yönəltməsi yaxud da ağadan qaçmağı halal sayan kölənin həqiqi mənada kafir sayılması qəsd edilir (Şərh ən-Nəvəvi).

– O qadın ki, əri onu qoyub getmiş,¹ özünə də kifayət qədər azuqə saxlamışdır. O isə açıq-saçıq geyib çölə çıxmış və özbaşınalıq etmişdir.²

Üç nəfər də vardır ki, onların da (həlak olacaqları) barədə heç soruşma:

– Allahın libasına şərik olmaq istəyən kimsə. Çünki təkəbbürlük Onun ridası, izzət isə Onun izarıdır;³

– Allahın işinə şəkk edən kimsə;⁴

– Allahın rəhmətindən ümidini kəsən adam.⁵”

¹ Yəni səfərə çıxmış.

² Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ qadınlar barədə belə buyurmuşdur: “Qadınlarınızın ən xeyirlisi – ərinə sevən, ondan dünyaya uşaq gətirən, ona gözəl tərzdə təsəlli verən və Allahdan qorxan qadındır. Onların ən pisi isə açıq-saçıq geyinən və özünü dartandır. Onlar münafiqdirlər. Belələrindən ancaq alaqarğa kimi olanları (yəni onların çox azı) Cənnətə girər” (Sunən əl-Beyhəqi, 7/82; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1849); başqa bir hədisdə Peyğəmbərdən ﷺ ən xeyirli qadın haqqında soruşulduqda, o, belə cavab vermişdir: “Ən xeyirli qadın o qadındır ki, əri ona nəzər saldıqda, onun üzünü gülsün, əmr etdikdə, ona itaət etsin, ərinin xoşlamadığı işləri görməklə və onun malını israf etməklə, ona asi olmasın” (Sunən ən-Nəsai, 2/72 ; Mustədrək əl-Hakim, 2/161; Musnəd Əhməd, 2/251, 432 və 438; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 1838). Asim əl-Əhvəl demişdir: “Biz Həfsə bint Sirinin yanına gəldiyimiz zaman o, çarşabına büründü, hətta, üzünü də örtüdü. Biz dedik: “Allah səni bağışlasın! Axı, Uca Allah buyurur ki: **“Ərə getməkdən ümidini üzümüş yaşlı qadınlara ayıb yerlərini göstərmədən hicablarını soyunmasında günah yoxdur”** (ən-Nur, 60). Həfsə soruşdu: “Ayənin ardından nə gəlir?” Biz dedik: **“Lakin bunu etməmək onlar üçün daha xeyirlidir.”** Həfsə dedi: “Budur, hicab geyməyin müstəhəb olmasına sübut” (Sunən əl-Beyhəqi, 13312; Cilbabul-Məratil-Muslimə, səh: 110).

³ 552-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

⁴ Bu xüsusda Quranda belə buyurulur: **“Göyləri və yeri yaradan Allaha şəkk etməkmi olar?!”** (İbrahim, 10). Bu ayədə və hədisdə “şəkk” deyildikdə, Onun rübubiyyətində və uluhiyyətində, habelə, adlarında və sifətlərində şəkk etmək qəsd edilir, yəni Allaha aid olan hər bir işi əhatə edir.

⁵ Allahın rəhmətindən ümidi üzməyin qadağan edilməsi barədə Quranda belə buyurulur: **“Qullarıma mənəm bu sözümü de: “Ey Mənəm özlərinə qarşı həddi aşmış qullarım! Allahın rəhmindən ümidinizi üzməyin. Şübhəsiz ki, Allah bütün günahları bağışlayır. O, həqiqətən, Bağışlayandır, Rəhmlidir!”** (əz-Zumər, 53).

۵۹۱- حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا بَكَّارُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((كُلُّ ذَنْبٍ يُؤَخِّرُ اللَّهُ مِنْهَا مَا شَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، إِلَّا الْبَغْيَ، وَعُقُوقَ الْوَالِدَيْنِ، أَوْ فَطِيعَةَ الرَّحِمِ، يُعَجَّلُ لِصَاحِبِهَا فِي الدُّنْيَا قَبْلَ الْمَوْتِ)).

(591) Bəkkar ibn Abdulaziz öz atasından, o da, öz atasından rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah bütün günahların cəzasından dilədiyini Qiyamət gününə saxlayır. Yalnız təcavüz etmək və valideynlərin üzünə ağ olmaq yaxud qohumluq əlaqələrini kəsmək istisnadır. Bu günah sahibinin cəzasını isə dünyada ikən ölməmişdən əvvəl verir.”^{1,2}

۵۹۲- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ بْنُ مَيْمُونٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مِسْكِينُ بْنُ بُكَيْرٍ الْحَذَاءُ الْحَرَابِيُّ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْأَصَمِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: يُبْصِرُ أَحَدُكُمْ الْقَدَاةَ فِي عَيْنِ أَخِيهِ، وَيَنْسَى الْجَذَلَ، أَوِ الْجَذْعَ، فِي عَيْنِ نَفْسِهِ. قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: الْجَذَلُ: الْحَشْبَةُ الْعَالِيَةُ الْكَبِيرَةُ.

(592) Əbu Hureyrə ؓ demişdir:³ “Sizdən biriniz qardaşının gözündə çöp görür, öz gözündəki tiri yaxud kötüyü isə unudur.”⁴

¹ Bu günahın cəzası ona həm bu dünyada verilir, həm də Axirətdə (29-cu hədisin qeydlərinə bax).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Burada bu hədisin mətni “movquf” isnadla rəvayət edilmiş olsa da, başqa hədis mənbələrində “mərfu” isnadla, yəni Əbu Hureyrədən, o da, Peyğəmbərdən ﷺ rəvayət edilmişdir (Səhih İbn Hibban, 1848; Hilyətul-Ovliya, 4/99; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 33).

⁴ Bu əməl başqasının haqqına girmək, fəslin ünvanına uyğun desək, təcavüz sayılır. Muhəmməd ibn Hibban əl-Busti demişdir: “Ağlı olan adam insanların eyiblərini araşdırmaz, əksinə, öz eyiblərini islah etməklə məşğul olar. Çünki kim başqalarının eyiblərini yox, öz eyiblərini islah etməklə məşğul olarsa, canını rahat edər, qəlbini də yormaz. Hər dəfə özünün bir eybi yadına düşdükdə qardaşının eybini yaddan çıxardar. Öz eyiblərini deyil, başqalarının eyiblərini arayıb araşdıranların isə qəlbi kor olar, canı təngə gələr və öz eyiblərindən yaxa qurtara bilməz” (Rovdətul-Uqəla və Nuzhətul-Fudəla, 1/125); o yə-nə demişdir: “Yaxşı zənn etmək imanın bir şöbəsi olduğu kimi, casusluq etmək də nifa-

Əbu Ubeyd demişdir: “Tir: yoğun və böyük bir ağac parçasıdır.”

۵۹۳- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَلِيلُ بْنُ أَحْمَدَ قَالَ: حَدَّثَنَا الْمُسْتَنِيرُ بْنُ أَحْضَرَ قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ قُرَّةَ قَالَ: كُنْتُ مَعَ مَعْقِلِ الْمُرَبِّيِّ، فَأَمَاطَ أَدَى عَنِ الطَّرِيقِ، فَرَأَيْتُ شَيْئًا فَبَادَرْتُهُ، فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ يَا ابْنَ أَخِي؟ قَالَ: رَأَيْتُكَ تَصْنَعُ شَيْئًا فَصَنَعْتُهُ، فَقَالَ: أَحْسَنْتَ يَا ابْنَ أَخِي، سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ أَمَاطَ أَدَى عَنِ طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ كُتِبَ لَهُ حَسَنَةٌ، وَمَنْ تُفِيلَتْ لَهُ حَسَنَةٌ دَخَلَ الْجَنَّةَ)).

(593) Muaviyə ibn Qurra demişdir: “(Bir dəfə) mən Mə'qil əl-Muzəni ilə bir yerdə yol gedərkən o, (insanlara) əziyyət verən bir şeyi yoldan kənarlaşdırdı.¹ Sonra mən də (yolda) bir şey gördüm və dərhal onu (götürüb) yoldan kənara atdım. (Mə'qil) soruşdu: “Belə etməyə səni vadar edən nədir, qardaş oğlu?” Mən dedim: “Sənin belə etdiyini gördüm deyər, mən də belə etdim.” O, dedi: “Yaxşı iş gördün, qardaş oğlu! Mən Peyğəmbərin ﷺ belə buyurduğunu eşitmişəm: “Kim² müsəlmanların yolundan əziyyət verən bir şeyi kənar edərsə, ona bir savab yazılar. Kimin də savabı qəbul olunarsa, Cənnətə daxil olar.”³

qın bir şöbəsidir. Odur ki, ağıllı adam (mömin) qardaşları barədə ancaq yaxşı zənn edər, bununla yanaşı, öz səhvləri haqqında düşünər və kədərlənər. Cahil isə qardaşları barədə pis zənnə qapılar, üstəlik, özündəki nöqsanlar barədə əsla düşünməz və kədərlənməz” (Rovdətul-Uqəla və Nuzhətul-Fudəla, 1/126).

¹ İslam alimləri bunu “öz əməli ilə başqalarını yaxşı işlər görməyə dəvət etmək” adlandırırlar.

² Burada “kim” deyildikdə, tövhid əhli nəzərdə tutulur. Əziyyət verən şeyləri yoldan kənarlaşdırıb-kənarlaşdırmamaq xüsusunda insanlar üç sinifə bölünürlər (228-ci hədisin qeydlərinə bax).

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir.

٢٦٩ - بَابُ قَبُولِ الْهَدِيَّةِ

269-cu fəsil. Hədiyyəni qəbul etmək

٥٩٤ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ضِمَامُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: سَمِعْتُ مُوسَى بْنَ وَرْدَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ يَقُولُ: ((تَهَادُّوا تَحَابُّوا)).

(594) Əbu Hureyrə ؓ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Bir-birinizə hədiyyə verin ki, bir-birinizi sevəsiniz."^{1,2}

٥٩٥ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ قَالَ: كَانَ أَنَسٌ يَقُولُ: يَا بَنِي، تَبَادَّلُوا بَيْنَكُمْ، فَإِنَّهُ أَوْدُ لِمَا بَيْنَكُمْ.

(595) Sabit rəvayət edir ki, Ənəs deyərdi: "Ey övladlarım, malınızdan bir-birinizə xərcləyin."³ Çünki bu, aranızdakı məhəbbətin *artması üçün edilən işlərin* ən yaxşısıdır"⁴

¹ Hədiyyə vermək müsəlmanlar arasında olan məhəbbəti artırır və qardaşlıq münasibətlərini bir az da möhkəmləndirir. Elə buna görə də Peyğəmbər ﷺ həm hədiyyə verməyi, həm də hədiyyə qəbul etməyi xoşlayardı. Ənəs ibn Malik ؓ rəvayət edir ki, Peyğəmbərin ﷺ dövründə səhrada yaşayan Zahir adlı bir bədəvi var idi. Bu adam *vaxtaşırı* səhradan Peyğəmbərə ﷺ hədiyyələr gətirər, sonra da *öz işlərini görüb evinə* qayıtmaq istədiyi vaxt Peyğəmbər ﷺ *şəhərdəki şeylərdən* ona hədiyyələr verərdi. Peyğəmbər ﷺ deyərdi: "Zahir bizim səhramız, biz də onun şəhəriyik" (Şəmailun-Nəbi, 239). Səhabələr də hədiyyə verməyi xoşlayardılar. Hətta Peyğəmbərin ﷺ hədisini danışmağı belə hədiyyə hesab edərdilər. Rəvayət edilir ki, Abdur-Rəhman ibn Əbu Leyla demişdir: "*Bir dəfə* Kəb ibn Uca mənə rast gəldi və dedi: "Sənə hədiyyə edimmi?! *Bir gün* Peyğəmbər ﷺ bizim yanımıza gəldi və biz *ondan*: "Ya Rəsulullah, Biz sənə salamu necə verməyi bilirik. Bəs, sənə salavatı necə gətirək?" – deyə soruşduq. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Deyin: "Allahummə salli alə Muhəmmədin və alə ali Muhəmməd, kəmə salleytə alə İbrahimə innəkə həmidun məcid. Allahummə barik alə Muhəmmədin və alə ali Muhəmməd, kəmə barəktə alə İbrahimə innəkə həmidun məcid!" (Səhih Buxari, 6357; Səhih Muslim, 908). Həmçinin, qeyd edək ki, yaxşılığın əvəzini vermək özü də bir yaxşılıqdır (215-ci və 216-cı hədislərə, habelə, bu hədislərin qeydlərinə bax).

² Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin "həsən" olduğunu demişdir.

³ Hədiyyə vermək də buna aiddir. Bundan aydın olur ki, valideyn övladlarının mehriban və əl-bir olması üçün daim onlara gözəl nəsihətlər etməlidir.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin "səhih" olduğunu demişdir.

۲۷۰ - بَابُ مَنْ لَمْ يَقْبَلِ الْهَدِيَّةَ لَمَّا دَخَلَ الْبُغْضُ فِي النَّاسِ

270-ci fəsil. Qəzəbləndiyi kimsədən hədiyyəni qəbul etməyən kəs¹

¹ Bəzi hədiyyələri qəbul etmək və ya vermək bəzən qadağan hesab olunur. Buna Peyğəmbərin ﷺ bu sözlərini misal göstərmək olar: “Məmurlara hədiyyə vermək, əmanətə xəyanətdir” (Musnəd Əhməd, 5/424; Səhih əl-Cami, 7021). Əmanətə xəyanət edən kəs Allahın hüsurunda buna görə cavab verəcək. Uca Allah buyurur: **“Əmanətə xəyanət edən kimsə Qiyamət günü xəyanət etdiyi şeylə gələr”** (Ali-İmran, 161). Həmçinin, hədislərin birində rəvayət edilir ki, Əbu Hureyrə ؓ demişdir: *“Bir dəfə Peyğəmbər ﷺ bizim aramızda ayağa qalxıb əmanətə xəyanət etmək barəsində danışdı, bunun olduqca böyük günah olduğunu vurğulayıb dedi: “Qiyamət günü heç biriniz boynunda mələyən bir qoyunla və ya kişnəyən bir atla gəlib deməsin ki: “Ya Rəsulullah, mənə yardım et!” Mən cavabımda ona: “Sənə heç bir şeylə yardım edə bilmərəm. Mən Allahın hökmünü sənə təbliğ etmişdim” – deyəcəyəm. Yaxud boynunda nərildəyən bir dəvə ilə gəlib deməsin ki: “Ya Rəsulullah, mənə yardım et!” Mən cavabımda ona: “Sənə heç bir şeylə yardım edə bilmərəm. Mən sənə təbliğ etmişdim” – deyəcəyəm. Yaxud boynunda qızıl və gümüşlə gəlib deməsin ki: “Ya Rəsulullah, mənə yardım et!” Mən cavabımda ona: “Sənə heç bir şeylə yardım edə bilmərəm. Mən sənə təbliğ etmişdim” – deyəcəyəm. Yaxud boynunda parıldayan bir paltarla gəlib deməsin ki: “Ya Rəsulullah, mənə yardım et!” Mən cavabımda ona: “Sənə heç bir şeylə yardım edə bilmərəm. Mən sənə təbliğ etmişdim” – deyəcəyəm”* (Səhih əl-Buxari, 3073); başqa bir hədisdə Əbu Humeyd əs-Saidi ؓ demişdir: *“Bir dəfə Rəsulullah ﷺ Əsəd qəbiləsindən İbn Luthbiyyə deyilən birisini zəkat yığmağa göndərdi. O, zəkat mallarını yığıb geri qayıtdıqda dedi: “Bu, sizindir, bu da, mənim, bunu mənə hədiyyə ediblər.” Onda, Rəsulullah ﷺ minbərə qalxıb Allaha həmd-sənalar etdikdən və Ona təriflər dedikdən sonra belə buyurdu: “Zəkat mallarını yığmağa göndərdiyim işçiyə nə olub ki, o: “Bu sizindir, bunu isə mənə hədiyyə veriblər” – deyir. Qoy o, atasının və ya anasının evində işsiz otursun və baxsın görsün, ona hədiyyə verəcəklər, ya yox?! Muhəmmədin canı Əlində olan Allaha and olsun ki, sizlərdən hansı biriniz bundan bir şey götürərsə, Qiyamət günü həmin şeylə – boynunda nərildəyən bir dəvə, yaxud böyürən bir inək, yaxud da mələyən bir qoyunla gələr.” Sonra o, əllərini göyə qaldırdı, hətta biz onun qoltuğunun ağılığını gördük. Və iki kərə dedi: “Allahım, təbliğ etdimmi?”* (Səhih Buxari, 6636; Səhih Muslim, 4843).

۵۹۶- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: أَهْدَى رَجُلٌ مِنْ بَنِي فِزَارَةَ لِلنَّبِيِّ ﷺ نَاقَةً، فَعَوَّضَهُ، فَتَسَخَّطَهُ، فَسَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: ((يُهْدِي أَحَدُهُمْ فَأَعْوَضَهُ بِقَدْرِ مَا عِنْدِي، ثُمَّ يَسْخَطُهُ وَإِنَّمَا اللَّهُ، لَا أَقْبَلُ بَعْدَ غَامِي هَذَا مِنَ الْعَرَبِ هَدِيَّةً إِلَّا مِنْ قُرَيْشٍ، أَوْ أَنْصَارِيٍّ، أَوْ ثَقَفِيٍّ، أَوْ دَوْسِيٍّ)).

(596) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Fəzara qəbiləsindən olan bir kişi Peyğəmbərə ؓ bir dişi dəvə hədiyyə verdi. Peyğəmbər ؓ də ona bunun əvəzini verdi.¹ Lakin bu, o adamı qəzəbləndirdi.² Mən Peyğəmbərin ؓ minbərə qalxıb belə dediyini eşitdim: “Sizdən biriniz mənə hədiyyə verdikdə, imkanım daxilində ona bunun əvəzini verirəm. (Lakin bu) onu qəzəbləndirir. Vallahi ki, bu ildən etibarən mən ərəblərdən hədiyyə qəbul etməyəcəyəm. Yalnız qureyşlilərdən, ənsardan, səqəflilərdən və dövslilərdən başqa.^{3”4}

¹ Bəzi rəvayətlərdə deyilir: “Peyğəmbər ؓ buna əvəz olaraq ona altı cavan dişi dəvə verdi” (Sunən ət-Tirmizi, 3945; Musnəd Əhməd, 2/292; Səhih ət-Tirmizi, 3091).

² Bundan aydın olur ki, adam bu hədiyyəni qardaşlıq sevgisindən dolayı, Allah rızasını qazanmaq üçün yox, daha çox əvəz almaq üçün etmişdir. Elə buna görə də, Peyğəmbərin ؓ ona hədiyyə verdiyi dövələr onu qane etməmişdir. Allah rızası üçün hədiyyə vermiş adam onun əvəzini almasa belə əsla qəzəblənməz.

³ Peyğəmbər ؓ qureyşlilərin, ənsarın, səqəflilərin və dövslilərin səxavətli insanlar olduğunu bilirdi deyə, onları istisna etdi.

⁴ Bu hədisi Tirmizi (2/330) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

۲۷۱ - بَابُ الْحَيَاءِ

271-ci fəsil. Həyalı olmaq¹

۵۹۷- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ رُبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مَسْعُودٍ عُمَةُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((إِنَّ مِمَّا أَذْرَكَ النَّاسَ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ: إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ)).

(597) Əbu Məsud ﷺ rəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İlk peyğəmbərlik kəlamından³ insanların yadında qalan (və zamanımıza qədər gəlib çatan) söz (belədir): “Utanmırsansa, istədiyini et.”⁴

¹ Həya: abır, ar, ismət, namus, utanma hissidir. Həya insanı yaxşı işlər görməyə təşviq edən və pis əməllərdən çəkindirən əxlaqdır. Həyanın yeri qəlbdir və o, imandandır. Həya adamda ya əvvəlcədən yaranır, ya da o, bu gözəl xislətə təcrübə ilə yiyələnir (584-cü hədisə və onun qeydlərinə bax). Ən əzəmətli, ən vacib və ən əhəmiyyətli həya, aləmlərin Rəbbi olan, bütün məxluqatı və kainatı yaradan, hər şeyi Eşidən, hər şeyi Görən və hər şeyi Bilən, xain gözlərin və kökslərini gizlətdiklərindən Xəbəri olan Əzəmətli Allahdan utanmaqdır. Bu xüsusda rəvayət edilmiş hədisdə Abdullah ibn Məsud ﷺ demişdir: “Bir dəfə Peyğəmbər ﷺ bizə: “Allahdan layiqincə həya edin!” – deyə buyurdu. Biz dedik: “Ya Rəsulullah! Allaha həmd olsun ki, biz Ondən həya edirik.” O, dedi: “Mən bunu qəsd etmirəm. Lakin Allahdan layiqincə həya etmək budur ki, başını və başında olanları (dilin, gözünü, qulağını, saqqalını, hicabını və s.) qoruyasan, habelə, bətnini və onun ətrafındakıları (qəlbini, əlini, ayağını, cinsiyyət üzvlərini və s. haramlardan) qoruyasan. Üstəlik, öləcəyini və qəbirdə çürüyəcəyini xatırlayasan. Axirəti (qazanmaq) istəyən adam dünyanın bər-bəzəyini tərk edər. Bunları edən kimsə Allahdan layiqincə həya etmiş olar” (Sunən ət-Tirmizi, 2458; Musnəd Əhməd, 1/387; Səhih əl-Cami, 937).

² Bu hədisi Buxari (6120) və Əhməd (4/121; 5/273 və 383) rəvayət etmişdir.

³ Bu, o deməkdir ki, peyğəmbərlərin hamısının şəriətində həya, tərifəlayiq gözəl xislət hesab edilmişdir.

⁴ Bu söz iki cür izah edilə bilər:

– birincisi budur ki, bu kəlmə əmr formasında işlənilib təhdid mənasını ifadə edir və olduğu kimi qəbul olunmur. Necə ki, Quranda Uca Allah buyurur: “Sözsüz ki, ayələrimizdən üz döndərənlər Bizdən gizli qalmazlar. Onda *deyin* görək oda atılan kimsə

۵۹۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسِتُّونَ، أَوْ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً، أَفْضَلُهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَذْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ)).

(598) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki,¹ Peyğəmbər ﷺ demişdir: “İman altmış və bir neçə yaxud yetmiş və bir neçə şöbədən ibarətdir.”²

yaxşıdır, yoxsa Qiyamət gününə əmin-amanlıq içində gələn kimsə? İstədiyinizi edin! Həqiqətən, O, nə etdiklərinizi görür” (Fussilət, 40). Bu ayədə “istədiyinizi edin” əmri təhdid mənasında işlənir. Çünki onlara pis əməllərinin aqibəti barədə artıq xəbərdarlıq edilmişdir.

– ikincisi də budur ki, həya ediləsi işdə həya etmirsənsə, istədiyini et, çünki həya imandandır. Bu izahların hər ikisi səhihdir (Şərh əl-Arbain).

¹ Bu hədisi Buxari (9), Muslim (152), Əbu Davud (4676), Nəsai (4918) və İbn Macə (57) rəvayət etmişdir.

² Bu hədis olduqca əzəmətli hədisdir. Bir çox alimlər bu hədisin şərhinə dair ayrıca kitablar yazmışlar. Bu kitabların ən böyüyü Beyhəqinin yazdığı “Şəbul-İman” əsəridir ki, bu kitab doqquz cildədən ibarətdir. Bu hədisə layiqli xidmət göstərənlərdən biri də Əbu Hatim Muhəmməd ibn Hibban əl-Busti olmuşdur. O, demişdir: “Mən bu hədisi – “İman altmış və bir neçə yaxud yetmiş və bir neçə şöbədən ibarətdir” hədisini oxuduqdan sonra imanın şöbələrini toplamağa başladım. Mən hədis kitablarında olan itaətlə bağlı hədislərin hamısını bir yerə cəm etdim və baxdım ki, Allahın və Onun Rəsulunun ﷺ itaətlə bağlı buyuruqları yetmişdən çoxdur. Sonra Peyğəmbərin ﷺ hədislərini bir daha araşdırdım və bunların arasından itaətlə bağlı olan və Rəsulullahın ﷺ imandan saydığı hər bir hədisi ayırdım. Beləliklə də, cəm etdiyim hədislərin sayı yetmişdən az oldu. Bundan sonra mən Allahın kitabına nəzər saldım və Uca Allahın imandan saydığı itaətlə bağlı ayələri bir yerə toplamaq üçün Onun ayələrini ayəbəyə diqqətlə oxudum. Yenə topladığım bu dəlillərin sayı yetmiş keçmədi. Sonra mən Qurandan və Sünnədən topladığım dəlilləri bir yerə cəm etdim, sonra da təkrar olunanlarını sildim. Beləcə, bunların sayı yetmiş doqquzdan nə çox, nə də az oldu. İbn Hibban bunların hamısını “Vəsful-İman və Şəəbuhu” adlı kitabında zikr etmişdir” (Şərh ən-Nəvəvi). Qeyd edək ki, bu kitab sonralar it-bat olmuşdur. İbn Həcər əl-Əsqəlani bu hədisi izah edərkən demişdir: “Alimlərin bu xüsusda söylədiklərini bir araya gətirərək imanın şöbələrini aşağıdakı şəkildə açıqlayırıram; bu şöbələr qəlbin, dilin və bədənin əməlləri olaraq üç qismə bölünür:

I. Qəlbın əməlləri: qəlbə aid olan əməllər etiqad və niyyətlə bağlı xüsusiyyətləri əhatə edir. Bu qismə iyirmi dörd xislət aiddir:

1. Allaha iman gətirmək. Allahın zatına, sifətlərinə, Tək olduğuna, Onun heç bir bənzəri olmadığına, Ondan başqa hər bir şeyin yaradılmış olduğuna iman gətirmək də buna aiddir;

2. Mələklərə iman gətirmək;

3. (Allahın nazil etdiyi) kitablara iman gətirmək;

4. (Allahın göndərdiyi) peyğəmbərlərə iman gətirmək;

5. Qədərə – xeyir və şər in Allahdan olmasına iman gətirmək;

6. Axirət gününə iman gətirmək. Qəbirdə sorğu-sual olunmağa, öldükdən sonra dirilməyə, məhşərə toplanmağa, haqq-hesaba çəkilməyə, tərəziyə, qıl körpüsünə, Cənnət və Cəhənnəmə iman gətirmək də buna aiddir.

7. Allahı sevmək;

8. Allah üçün sevmək və Allah üçün qəzəblənmək;

9. Muhəmməd Peyğəmbəri ﷺ sevmək və onun böyüklüyünü qəbul etmək.

Peyğəmbərə ﷺ salavat gətirmək və onun yolunu tutub getmək də buna aiddir;

10. İxlas. Riyanı və nifaqı tərk etmək də buna aiddir;

11. Tövbə etmək;

12. (Allahdan) qorxmaq;

13. (Allahın mərhəmətinə) ümid bəsləmək;

14. Şükür etmək;

15. Vəfalı olmaq;

16. Səbir etmək;

17. Qəzavü-qədərə razı qalmaq;

18. (Allaha) təvəkkül etmək;

19. Rəhmli olmaq;

20. Təvazökar olmaq. Böyüyə hörmət etmək və kiçiyə mərhəmət göstərmək də buna aiddir;

21. Təkəbbürlü olmaqdan və özünü bəyənməkdən çəkinmək;

22. Həsəd və paxıllıqdan həzər etmək;

23. Kin saxlamamaq;

24. Qəzəblənməmək.

II. Dilin əməlləri. İmanın bu qismi yeddi növdür:

1. Tövhid kəlməsini tələffüz etmək;
2. Quran oxumaq;
3. (Faydalı) elm öyrənmək;
4. (Faydalı) elm öyrətmək;
5. Dua etmək;
6. Zikr etmək. Allahdan bağışlanma diləmək də buna aiddir;
7. Boş sözlər danışmaqdan çəkinmək.

III. Bədənənin əməlləri. İmanın bu qismi otuz səkkiz növdür:

a) Bunlardan on beşi insanın şəxsən özünə aiddir:

1. Zahirən və batinən təmizlənmək. Mərdar şeylərdən təmizlənmək də buna aiddir;
2. Ayıb yerləri örtmək;
3. Fərz və nafilə namazlarını qılmaq;
4. Zəkat vermək;
5. Qul azad etmək;
6. Cəmərd olmaq (Allah yolunda) yemək vermək və qonağa hörmət etmək də buna

aiddir;

7. Fərz və nafilə oruclarını tutmaq;
8. Həcc və ümrə ziyarətlərini yerinə yetirmək;
9. Kəbəni təvaf etmək;
10. Etikaf etmək (Ramazan ayının axırındı on gününü məsciddə qalmaq);
11. Qədr gecəsini axtarmaq;
12. Dinini fitnələrdən qorumaq. Allaha şərik qoşulan diyardan hicrət etmək də buna

aiddir.

13. Nəzir etdikdə, onu yerinə yetirmək;
14. Andları pozmammaq;
15. Kəffarələri (günahın bağışlanması üçün şəriətin buyurduğu qaydada müəyyən edilmiş müəyyən cəriməni) ödəmək.

b) Bunlardan altısı isə insanın təbəçiliyində olanlara qarşı münasibətdə yerinə yetirməsi gərəkli olan əməllərdir:

16. Evlənmək vasitəsilə iffəti qorumaq;
17. Ailəni dolandırmaq;
18. Valideynlərin qayğısına qalmaq və onlara asi olmamaq;
19. Uşaqları tərbiyə etmək;
20. Qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirmək;

(Bunların) ən əfzəli “lə ilahə illəllah”,¹ ən aşağı dərəcədə olanı isə yoldan əziyyət verən şeyi götürməkdir. Həya da imanın şöbələrindəndir.”

21. Ağaya itaət etmək, habelə, kölələrlə mülayim rəftar etmək.

c) Bunlardan on yeddisi isə topluma qarşı yerinə yetirilməsi gərəkli olan əməllərdir:

22. Ədalətlə hökm vermək;

23. İxtiyar sahiblərinə itaət etmək;

24. İnsanların arasını düzəltmək. Xəvariclərlə, habelə, yolunu azmış digər firqələrlə mübarizə aparmaq da buna aiddir;

25. Xeyirxah işlərdə bir-birinə yardım etmək. Yaxşılığı əmr etmək və pis işlərdən çəkindirmək də buna aiddir;

26. Şəriətin qoyduğu cəzaları yerinə yetirmək;

27. Cihad etmək (İslam ölkəsinin) sərhədlərini qorumaq da buna aiddir;

28. Əmanətə xəyanət etməmək. Əldə edilmiş qənimətlərin beşdə birini beytülmala qoymaq da buna aiddir;

29. Borc vermək, habelə, borc aldıqda onu qaytarmaq;

30. Qonşuya yaxşılıq etmək;

31. İnsanlarla gözəl rəftar etmək;

32. Halal yolla var-dövlət qazanmaq və bunu lazımi yerlərə, *faydalı işlərə* xərcləmək;

33. İsraf etməmək;

34. Verilən salamı almaq;

35. Asqırab “əlhəmdulilləh” deyənə “yərhəməlləh” demək;

36. İnsanlara əziyyət verməmək;

37. Boş söhbətlərdən və faydasız işlərdən qaçmaq;

38. Əziyyət verən bir şeyi yoldan kənar etmək.

Bunların cəmi altmış doqquz edir. Lakin yuxarıda iki-iki zikr edilmiş xislətləri tək-tək sadalamaqla onların sayını yetmiş doqquza çatdırmaq mümkündür (Fəthul-Bari, 1/73-74).

¹ Bu kəlməni qəlb ilə təsdiqləmək, dil ilə tələffüz etmək və bədən əzaları ilə onun tələblərini yerinə yetirmək imandandır. Yəni “Lə ilahə illəllah, Muhəmmədun Rəsulullah” deyən adam bunu təkcə dili ilə deyil, qəlbi ilə də Allahdan başqa ibadətə layiq məbudun olmadığına və Muhəmmədin ﷺ Onun rəsulu olduğuna etiqad etməli, Allahın və Onun rəsulunun buyuruqlarını yerinə yetirməli və qadağan etdikləri əməllərdən çəkinməlidir.

Bu hədisdən o da aydın olur ki, iman ayrı-ayrı dərəcələri vardır. Peyğəmbərin ﷺ: “Bunların ən əfzəli “lə ilahə illəllah”, ən aşağı dərəcədə olanı isə yoldan əziyyət verən şe-

۵۹۹- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجُعْدِ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي عُتْبَةَ مَوْلَى أَنَسٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا، وَكَانَ إِذَا كَرِهَ شَيْئًا عَرَفْنَاهُ فِي وَجْهِهِ.

(599) Əbu Səid əl-Xudri ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ hücrəsinə çəkilmiş bakirə qızdan daha həyalı idi. Nə isə xoşuna gəlmədikdə, bunu onun üzündən anlayardıq.¹

(...)- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، وَابْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي عُتْبَةَ مَوْلَى أَنَسٍ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ مِثْلَهُ. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: وَقَالَ عُذْرٌ وَابْنُ أَبِي عَدِيٍّ: مَوْلَى أَنَسٍ.

(...) Muhəmməd ibn Bəşşar bizə demişdir: “Yəhya və İbn Məhdi bizə belə rəvayət etmişdir: “Bizə Şobə Qətadədən, o da, Ənəs ibn Malikin mövlası² Abdullah ibn Əbu Utbədən, o da, Əbu Səid əl-Xudridən bu hədisin bənzərini rəvayət etmişdir.”

Əbu Abdullah demişdir: “Ğundər və İbn Əbu Ədiy: “Ənəsin mövlası” – demişlər.

yi götürməkdir” sözü buna dəlalət edir. Məgər “lə ilahə illəllah”ı tərək edən kimsə ilə, yoldan əziyyət verən bir şeyi kənar etməyən kimsə eyni dərəcədədirmi?! Əlbəttə ki, yox. Odur ki, İslam alimləri imanı dərəcə və savab baxımından üç qismə bölürlər:

– birincisi budur ki, onu tərək etmək imanı tamamilə puç edir. Buna da “lə ilahə illəllah”ı tələffüz etməyi və onu qəlbən təsdiqləməyi tərək etməyi misal çəkmək olar.

– ikincisi budur ki, onu tərək etmək vacib imanın kamilliyini aparır. Buna tərək olunması şirk və küfr sayılmayan, vacib bir əməli tərək etməyi misal çəkmək olar.

– üçüncüsü budur ki, onu tərək etmək müstəhəb imanın kamilliyini aparır. Buna da yoldan əziyyət verən bir şeyi kənar etməməyi misal çəkmək olar.

Bundan da aydın olur ki, birinci qismi tərək edən adam kafir sayılır, ikincisini tərək edənin vacib imanı azalır, üçüncüsünü tərək edənin də müstəhəb imanı azalır.

¹ 467-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

² 39-cu fəslin qeydlərinə bax.

۶۰۰- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ بْنُ الْعَاصِ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عُثْمَانَ وَعَائِشَةَ، حَدَّثَاهُ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ اسْتَأْذَنَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَهُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى فِرَاشٍ عَائِشَةَ لَا يَسَا مِرْطَ عَائِشَةَ، فَأَذِنَ لِأَبِي بَكْرٍ وَهُوَ كَذَلِكَ، فَقَضَى إِلَيْهِ حَاجَتَهُ، ثُمَّ انْصَرَفَ. ثُمَّ اسْتَأْذَنَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَأَذِنَ لَهُ وَهُوَ كَذَلِكَ، فَقَضَى إِلَيْهِ حَاجَتَهُ، ثُمَّ انْصَرَفَ. قَالَ عُثْمَانُ: ثُمَّ اسْتَأْذَنْتُ عَلَيْهِ، فَجَلَسَ وَقَالَ لِعَائِشَةَ: ((اجْعِي إِلَيْكَ ثِيَابَكَ))، قَالَ: فَقَضَيْتُ إِلَيْهِ حَاجَتِي، ثُمَّ انْصَرَفْتُ، قَالَ: فَقَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَمْ أَرَكَ فَرَعْتَ لِأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَمَا فَرَعْتَ لِعُثْمَانَ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِنَّ عُثْمَانَ رَجُلٌ حَيٌّ، وَإِنِّي خَشِيتُ أَنْ أَذِنْتُ لَهُ، وَأَنَا عَلَى تِلْكَ الْحَالِ، أَنْ لَا يَبْلُغَ إِلَيَّ فِي حَاجَتِهِ)).

(600) Osman رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ və Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا belə rəvayət etmişlər: “Rəsulullah ﷺ Aişənin yatağında dirsəklənib, üstünə də Aişənin əbasını örtmüş olduğu halda Əbu Bəkr Rəsulullahın ﷺ yanına girmək üçün izin istədi. Rəsulullah ﷺ elə o vəziyyətdə də ona izin verdi. Əbu Bəkr sözünü deyib çıxıb getdi. Sonra Ömər رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ içəri girmək üçün izin istədi. Rəsulullah ﷺ həmin vəziyyətdə ona izin verdi. Ömər də sözünü deyib çıxıb getdi.”

Osman dedi: “Sonra mən izin istədim. Onda o, qalxıb oturdu və Aişəyə: “Əbanı yığışdır” – dedi. Mən sözümü deyib çıxıb getdim.” Aişə dedi: “Ya Rəsulullah, Osmandan ehtiyat etdiyin kimi, heç Əbu Bəkr və Ömərdən رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ehtiyat etmədin?” Rəsulullah ﷺ dedi: “Osman çox həyalı adamdır.¹ Mən qorxdum ki, bu vəziyyətdə ona izin versəm, istədiyini mənə deməsin.”²

¹ Bu hədis insanlarda olan həya dərəcəsinin fərqli olduğuna dəlalət edir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu hədis Osmanın رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ Əbu Bəkr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ və Ömərdən رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ daha fəzilətli olduğuna dəlalət etmir. Sadəcə olaraq onun bu əxlaqi cəhəti digər səhabələrdən üstün olmuşdur. Peyğəmbər ﷺ onun bu gözəl xislətini tərif edib demişdir: “Ümmətimin ən həyalısı Osmandır” (Səhih əl-Cami, 3198).

² Bu hədisi Muslim (2402) və Əhməd (1/71; 6/155) rəvayət etmişdir.

٦٠١- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ ثَابِتِ الْبُنَاتِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَا كَانَ الْحَيَاءُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ، وَلَا كَانَ الْفُحْشُ فِي شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ)).

(601) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “(Hansı) bir şeydə¹ həya olarsa, onu ancaq gözəlləşdirər. Və (hansı) bir şeydə ədəbsizlik olarsa, onu ancaq alçalda.”²

٦٠٢- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ بِرَجُلٍ يَعْظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ، فَقَالَ: ((دَعُهُ، فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ)).

(602) Salimin atası³ demişdir: “Rəsulullah ﷺ, (ənsardan olan) qardaşına (həddən ziyadə) həyalı olmamağı⁴ nəsihət edən bir adamın (yanından keçərkən ona) demişdir: “Onunla işin olmasın! Həqiqətən, həya iman-dandır.”⁵⁶

(...) - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى رَجُلٍ يُعَاتِبُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ، كَأَنَّهُ يَقُولُ: أَضَرَّ بِكَ، فَقَالَ: ((دَعُهُ، فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ)).

(...) İbn Ömər رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ, qardaşını (həddən ziyadə) həyalı olduğuna görə qınayıb: “Bu sənə xələl gətirir” – deyən bir

¹ Teybi demişdir: “Burada “hansı bir şey” deyilməsi mübaliğədir. Yəni, əgər həya və ya ədəbsizlik cansız əşyalara təsir edib onu gözəlləşdirər və ya alçalarsa, bəs insanda olsa necə olar?!” (Tohfətul-Əhvəzi).

² Bu hədisi Tirmizi (1974) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ Burada söhbət Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه gedir.

⁴ Həmin vaxt o adam mömin qardaşına həddən ziyadə həyalı olmağın nə cür fəsadlar törədəcəyini başa salırdı.

⁵ Peyğəmbər ﷺ ona mömin qardaşını bu gözəl tərifləyiq əxlaqdan çəkəndirməməyi buyurur (584-cü hədisin qeydlərinə bax).

⁶ Bu hədisi Buxari (24) və Muslim (154) rəvayət etmişdir.

adamın yanından keçərkən dedi: “Onunla işin olmasın! Həqiqətən, həya imandandır.”¹

۶.۳ - حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ قَالَ: حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَرْمَلَةَ، عَنْ عَطَاءٍ وَسَلَيْمَانَ ابْنَيْ يَسَارٍ، وَأَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ مُضْطَجِعًا فِي بَيْتِي، كَاشِفًا عَنْ فَخْذِهِ أَوْ سَاقِيهِ، فَاسْتَأْذَنَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَأَذِنَ لَهُ كَذَلِكَ، فَتَحَدَّثَ. ثُمَّ اسْتَأْذَنَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَأَذِنَ لَهُ كَذَلِكَ، ثُمَّ تَحَدَّثَ. ثُمَّ اسْتَأْذَنَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَجَلَسَ النَّبِيُّ ﷺ وَسَوَى ثِيَابِهِ، قَالَ مُحَمَّدٌ: وَلَا أَقُولُ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ، فَدَخَلَ فَتَحَدَّثَ، فَلَمَّا خَرَجَ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ فَلَمْ تَهَشَّ وَلَمْ تُبَالِهْ، ثُمَّ دَخَلَ عُمَرُ فَلَمْ تَهَشَّ وَلَمْ تُبَالِهْ، ثُمَّ دَخَلَ عُثْمَانُ فَجَلَسْتَ وَسَوَيْتَ ثِيَابَكَ؟ قَالَ: ((أَلَا أَسْتَحِي مِنْ رَجُلٍ تَسْتَحِي مِنْهُ الْمَلَائِكَةُ؟))

(603) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “Peyğəmbər ﷺ evimdə ikən budunun² və ya baldırının üstünü açıb uzanmışdı. *Elə bu vaxt* Əbu Bəkr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ içəri girmək üçün izin istədi. Peyğəmbər ﷺ olduğu vəziyyətdə ona izin verdi və o, *gəlib*

¹ Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində (6118) rəvayət etmişdir.

² Şeyx Albani demişdir: “Bil ki, Peyğəmbərdən ﷺ: “Bud, ayıb yerlərinə aiddir” hədisi “səhih” isnadla varid olmuşdur (Sunən Əbu Davud 4014; Səhih əl-Cami, 4157). Hədis “İrvaul-Gəlib” əsərində (66) zikr olunub. Fəsiləki hədis bəzi adamları çaş-baş salmış və onlar bu hədisi (yəni ayıb yeri sayılan budu örtməyi) tərک etmişlər. Bu da, elm əhlinin vacib saydığı – zahirən bir-birinə zidd olan “səhih” hədisləri cəm etmək məsələsinə müxalifdir. Fəsiləki hədislə bu hədisi isə iki yöndən cəm etmək olar: əvvəla, demək olar ki, fəsiləki hədisdə zikr olunmuş hadisə, Peyğəmbər ﷺ: “Bud, ayıb yerlərinə aiddir” sözündən öncə baş vermişdir. İkinci yönü də budur ki, budun açılması Peyğəmbərə ﷺ xas əməllərdən hesab edilsin. Belə olduğu təqdirdə bu hədis o birisinə zidd sayılmayacaq. Şəriətin qoyduğu qayda da bunu təsdiqləyir: “(Peyğəmbərin ﷺ dediyi) söz, etdiyi əməldən öndə durur” yaxud “qadağan edən, izin verəndən öndə durur.” Daha doğrusunu Allah bilir! (Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 4\260). Bundan aydın olur ki, kişi xeyləğının budu da ayıb yerlərinə aiddir. Ümumiyyətlə, kişi xeyləğının ayıb yerləri xüsusunda varid olmuş hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Göbəklə diz arasındakılar ayıb yerlər sayılır” (Mustədrək 6418; Mocəmul-Kəbir, 10520; Səhih əl-Cami, 5583).

sözünü ona dedi. Sonra Ömər ﷺ izin istədi. Peyğəmbər ﷺ elə o vəziyyətdə ona izin verdi və o, *gəlib* sözünü ona dedi. Sonra Osman ﷺ izin istədi. Onda Peyğəmbər ﷺ qalxıb oturdu və libasının ətəyini aşağı çəkdi.”

Muhəmməd (ibn Əbu Hərmələ)¹ demişdir: “Bu hadisənin eyni gündə baş verdiyini deyə bilmərəm.”

(Aişə رضى الله عنها davam edib dedi:) “Osman içəri daxil olub sözünü dedi və çıxıb getdi. Mən dedim: “Ya Rəsulullah, Əbu Bəkr içəri daxil olduqda sən yerindən tərpənmədin, ona fikir vermədin. Ömər içəri daxil olduqda da sən yerindən tərpənmədin, ona fikir vermədin. Osman içəri girdikdə isə qalxıb oturdun, libasını da düzəltdin.” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Mələklərin utandığı² bir adamdan mən utanmayımı?³”⁴

¹ Muhəmməd ibn Əbu Hərmələ İmam Buxarinin şeyxinin şeyxi İsmailin şeyxidir.

² Peyğəmbərin ﷺ bu sözü mələklərin həyalı olduqlarını isbat edir.

³ 600-cü hədisin qeydlərinə bax.

⁴ Bu hədisi Muslim (2401) rəvayət etmişdir.

۲۷۲ - بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا أَصْبَحَ

272-ci fəsil. Səhərə çıxanda nə deyilməlidir¹

۶۰۴ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَصْبَحَ قَالَ: ((أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْحَمْدُ كُلُّهُ لِلَّهِ، لَا شَرِيكَ لَهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَإِلَيْهِ التُّشُورُ))، وَإِذَا أَمْسَى قَالَ: ((أَمْسَيْنَا وَأَمْسَى الْمُلْكُ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ كُلُّهُ لِلَّهِ، لَا شَرِيكَ لَهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ)).

(604) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ səhər olduqda deyirdi: “Səhərə çıxdıq, həmd də bütövlükdə Allaha məxsusdur. Onun şəriki yoxdur. Allahdan başqa *ibadətə layiq* məbud yoxdur. Qayıdış da Onadır!” Axşam olduqda isə deyirdi: “Axşama çıxdıq, həmd də bütövlükdə Allaha məxsusdur. Onun şəriki yoxdur. Allahdan başqa *ibadətə layiq* məbud yoxdur. Dönüş də Onadır!”²

¹ Peyğəmbər ﷺ bu ümmət üçün Allahdan xeyir-bərəkət diləyib demişdir: “Allahım, ümmətimin (hər) gününün əvvəlinə bərəkət ver!” (Sunən Əbu Davud 2606, Səhih Əbu Davud 2345); digər hədisdə o, demişdir: “Ümmətimin (hər) gününün əvvəlinə bərəkət verilmişdir!” (Səhih əl-Cami, 2841).

² Bu hədisin isnadında keçən Ömər ibn Əbu Sələmə əz-Zuhri “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin bu ləfz ilə “zəif” olduğunu demişdir. Lakin başqa isnadla Peyğəmbərin ﷺ səhərə çıxdıqda bu duanı etdiyi varid olmuşdur:

((أَصْبَحْنَا وَ أَصْبَحَ الْمُلْكُ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذَا الْيَوْمِ وَخَيْرَ مَا بَعْدَهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذَا الْيَوْمِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهُ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ، وَسُوءِ الْكِبَرِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ وَعَذَابٍ فِي الْقَبْرِ))

Transkripsiyası: Əsbəhnə və əsbəhəl-mulku lilləh, vəl-həmdulilləh. Lə ilahə illəllahu vəhdahu lə şərikə ləhu, ləhul-mulku və ləhul-həmdü və huvə alə kulli şeyin qadir. Rabbi əs'əlukə xayra mə fi həzəl-yəumi və xayra mə bə'dəhu, və əuzu bikə min şərri mə fi həzəl-yəumi və şərri mə bə'dəhu. Rabbi əuzu bikə minəl-kəsəli və suil-kibəri. Rabbi əuzu bikə min əzabin fin-nari və əzabin fil-qabr.

Tərcüməsi: Səhərə çıxdıq! Mülk Allaha məxsusdur! Həmd də Allaha məxsusdur! Allahdan başqa *ibadətə layiq* məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onun-

dur və həmd Ona məxsusdur! O, hər şeyə Qadirdir! Ey Rəbbim, Səndən bu günün xeyrini və bundan sonrakı xeyri diləyirəm. Bu günün şərinə və bundan sonrakı şərənə Sənə sığınırım. Ey Rəbbim, tənəllikdən və pis qocalıqdan Sənə sığınırım. Ey Rəbbim, Cəhənnəmdəki əzabdan və qəbirdəki əzabdan Sənə sığınırım!

Axşama çıxdıqda isə belə deyərdi:

((أَمْسَيْنَا وَ أَمْسَى الْمُلْكُ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُسَلِ، وَسُوءِ الْكِبَرِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ وَعَذَابٍ فِي الْقَبْرِ))

Transkripsiyası: Əmsəynə və əmsəl-mulku lilləh, vəl-həmdulilləh. Lə ilahə illəllahu vəhdahu lə şərikə ləhu, ləhul-mulku və ləhul-həmdu və huvə alə kulli şeyin qadir. Rabbi əs'əlukə xayra mə fi həzihil-leylə və xayra mə bə'dəhə, və əuzu bikə min şərrī mə fi həzihil-leylə və şərrī mə bə'dəhə. Rabbi əuzu bikə minəl-kəsəli və suil-kibəri. Rabbi əuzu bikə min əzabin fin-nari və əzabin fil-qabr.

Tərcüməsi: Axşama çıxdıq, Mülk Allaha məxsusdur! Həmd də Allaha məxsusdur! Allahdan başqa *ibadətə layiq* məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Ona məxsusdur! O, hər şeyə Qadirdir! Ey Rəbbim, Səndən bu gecənin xeyrini və bundan sonrakı xeyri diləyirəm. Bu gecənin şərinə və bundan sonrakı şərənə Sənə sığınırım. Ey Rəbbim, tənəllikdən və pis qocalıqdan Sənə sığınırım. Ey Rəbbim, Cəhənnəmdəki əzabdan və qəbirdəki əzabdan Sənə sığınırım! (Səhih Muslim, 4/2088).

Həmçinin, səhərə çıxdıqda deyərdi:

((اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا، وَبِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا، وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ النُّشُورُ))

Transkripsiyası: Allahummə, bikə əsbəhnə, və bikə əmsəynə, və bikə nəhyə, və bikə nəmutu, və ileykən-nuşur.

Tərcüməsi: Allahım! Sənin sayəndə səhərə çıxdıq, Sənin sayəndə axşama çıxdıq, Sənin sayəndə yaşayırıq, Sənin sayəndə ölürük! Qayıdış Sənədir!

Axşama çıxdıqda isə belə deyərdi:

((اللَّهُمَّ بِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ أَصْبَحْنَا، وَبِكَ نَحْيَا، وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ))

Transkripsiyası: Allahummə, bikə əmsəynə, və bikə əsbəhnə, və bikə nəhyə, və bikə nəmutu, və ileykəl-məsir.

Tərcüməsi: Allahım! Sənin sayəndə axşama çıxdıq, Sənin sayəndə səhərə çıxdıq, Sənin sayəndə yaşayırıq, Sənin sayəndə ölürük! Dönüş Sənədir! (Sunən ət-Tirmizi, 5/466; Səhih ət-Tirmizi, 3/142).

۲۷۳ - بَابُ مَنْ دَعَا فِي غَيْرِهِ مِنَ الدُّعَاءِ

273-cü fəsil. Başqa birisi üçün ayrıca dua edən kimsə

۶۰۵ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُهُ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِنَّ الْكَرِيمَ ابْنَ الْكَرِيمِ ابْنَ الْكَرِيمِ، يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى))، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((لَوْ لَبِثْتُ فِي السِّجْنِ مَا لَبِثَ يُوسُفُ، ثُمَّ جَاءَنِي الدَّاعِي لَأَجْبُتُ، إِذْ جَاءَهُ الرَّسُولُ فَقَالَ: ﴿ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ﴾، وَرَحِمَهُ اللَّهُ عَلَىٰ لُوطٍ، إِنْ كَانَ لَيَأْوِي إِلَىٰ زُنَيْنٍ شَدِيدٍ، إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ: ﴿لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَىٰ زُنَيْنٍ شَدِيدٍ﴾، فَمَا بَعَثَ اللَّهُ بَعْدَهُ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا فِي تَرَوَّةٍ مِنْ قَوْمِهِ)).

قَالَ مُحَمَّدٌ: التَّرَوَّةُ: الْكَثْرَةُ وَالْمَنْعَةُ.

(605) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Ər-Rəhman təbarəkə və tələnin sevimli dostu İbrahimin oğlu İshaq, İshaqın oğlu Yəqub, Yəqubun oğlu Yusuf möhtərəm peyğəmbərdir, həm də möhtərəm peyğəmbərin oğludur, atası da möhtərəm peyğəmbərin oğludur, babası da möhtərəm peyğəmbərin oğludur.”¹ Rəsulullah ﷺ davam edib dedi: “Əgər mən Yusuf qədər zindanda qalsaydım,² sonra da padşahın elçisi gəlib məni çağırmış olsaydı, mən onun çağırışını dərhal qəbul edərdim.”³ Lakin onun

¹ Yusuf عليه السلام ibn Yəqub عليه السلام ibn İshaq عليه السلام ibn İbrahim عليه السلام (896-cı hədisə bax).

² Bax: “Yusuf” surəsi, 32-42.

³ Peyğəmbərimizin ﷺ bu sözü Yusuf peyğəmbərin عليه السلام olduqca səbirli olduğuna dəlalət edir. “Yusuf” surəsini başdan ayağadək oxusanız səbrin bütün növlərinin Yusuf peyğəmbərdə عليه السلام cəm edildiyini görə bilərsiniz. Belə ki, o, həm Allaha itaətdə, həm Allahın haram buyurduğundan çəkinməkdə, həm də Allahın əzəldən onun qədərinə yazdığı müsibətə səbir etmişdir. Yusuf عليه السلام Tək Allaha ibadət etmiş, zadəgan qadınların onu dəvət etdiyi zinadan çəkinmiş, hətta: “Ey Rəbbim! Mənim üçün zindan, bunların məni sövq etdikləri işi görməkdən daha xoşdur. Əgər bu qadınların hiyləsini məndən

yanına elçi gəldiyi zaman belə demişdir: **“Ağanın yanına qayıt və soruş ki, əllərini kəsən qadınların məqsədi nə idi?”**¹ Luta da Allah rəhmət eləsin!² O, möhkəm dayağa³ söykənərdi. Bir zaman o, öz qövmünə belə demişdir: **“Kaş ki sizə çatan bir qüvvəm olaydı, yaxud möhkəm bir dayağa⁴ söykənəydim.”**⁵ Allah Lutdan sonra göndərdiyi hər peyğəmbəri qövmündən olan sərvətlə göndərmişdir.⁶

Muhəmməd demişdir: *“Burada “sərvət” deyildikdə, bir toplum və möhkəm dayaq nəzərdə tutulur.”*

uzaq etməsən, mən onlara meyil edər və cahillərdən olaram” – deyə dua etmiş və nəhayət, qədərinə yazılmış müsibətlərə – qardaşlarının ona verdikləri əziyyətlərə, daha sonra uzun müddət zində qalmağına səbir etmişdir. Peyğəmbərimiz ﷺ də burada onun səbrindən ibrət götürdüyünü xəbər verir. Uca Allah ona belə buyurur: **“Elçilərdən möhkəm iradə sahiblərinin səbir etdiyi kimi, sən də səbir et!”** (əl-Əhqaf, 35).

¹ “Yusuf” surəsi, 50.

² Peyğəmbərin ﷺ bu sözü fəslin ünvanına dəlalət edir.

³ Burada “möhkəm dayaq” deyildikdə, Uca Allah qəsd edilir (Şərh ən-Nəvəvi, Fəthul-Bari və Tohfətul-Əhvəzi).

⁴ Lut peyğəmbər ﷺ burada “möhkəm bir dayaq” deyəndə, onlara mane ola biləcək bir qəbilənin və əsirətin olmasını təmənna edir. (Fəthul-Qədir).

⁵ “Hud” surəsi, 80.

⁶ Bu hədisi Tirmizi (4/128-129), Hakim (2/346-347 və 570-571), Əhməd (2/332 və 384) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

۲۷۴ - بَابُ النَّاحِلَةِ مِنَ الدُّعَاءِ

274-cü fəsil. Yalnız səmimiyyətlə edilən dualar (qəbul olunur)¹

۶۰۶ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكُ ابْنُ الْحَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: كَانَ الرَّبِيعُ يَأْتِي عُلْقَمَةَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَإِذَا لَمْ أَكُنْ ثُمَّ أُرْسَلُوا إِلَيَّ، فَجَاءَ مَرَّةً وَلَسْتُ ثُمَّ، فَلَقِينِي عُلْقَمَةُ وَقَالَ لِي: أَلَمْ تَرَ مَا جَاءَ بِهِ الرَّبِيعُ؟ قَالَ: أَلَمْ تَرَ أَكْثَرَ مَا يَدْعُو النَّاسَ، وَمَا أَقَلَّ إِيَّابَتَهُمْ؟ وَذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَقْبَلُ إِلَّا النَّاحِلَةَ مِنَ الدُّعَاءِ، قُلْتُ: أَوْ لَيْسَ قَدْ قَالَ ذَلِكَ عَبْدُ اللَّهِ؟ قَالَ: وَمَا قَالَ؟ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: لَا يَسْمَعُ اللَّهُ مِنْ مُسْمِعٍ، وَلَا مُرَاءٍ، وَلَا لَاعِبٍ، إِلَّا دَاعٍ دَعَا يَثْبُتُ مِنْ قَلْبِهِ، قَالَ: فَذَكَرَ عُلْقَمَةُ، قَالَ: نَعَمْ.

(606) Abdur-Rəhman ibn Yezid demişdir: “Cümə günləri Rəbi² Əlqəmən³ yanına gəlirdi. Mən orada olmadıqda dalımca adam göndərirdilər.⁴ Yenə bir gün mən orada olmadıqda Rəbi onun yanına gəldi. Sonra Əlqəmə mənimlə görüşdü və mənə dedi: “Rəbinin nə danışdığından xəbərin varmı?! Deyir: “Məgər sən insanların nə qədər çox dua etdiklərini, lakin dualarının nə qədər az qəbul olduğunu görmürsənmi?! Bu ona görədir ki,

¹ Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “(Duanızın) qəbul olunacağına yəqin inandığınız halda Allaha dua edin! Və bilin ki, Allah, qafil və etinasız qəlbədən gələn duanı qəbul etmir” (Sunən ət-Tirmizi, 2/261; Mustədrək əl-Hakim, 1/493; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 594).

² Əbu Yezid Rəbi ibn Xuseym ibn Aiz əs-Sovri məşhur tabiirlərdən və Kufənin alimlərindən olmuş, Abdullah ibn Məsud ؓ və Əbu Əyyub əl-Ənsaridən ؓ hədislər rəvayət etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ).

³ Əbu Şibl Əlqəmə ibn Qeys ibn Abdullah ən-Nəxəi, Abdullah ibn Məsuddan ؓ elm almış məşhur tabiirlərdən və Kufənin alimlərindəndir (Siyər Əlam ən-Nubələ).

⁴ Bu, alimlər arasında sıx əlaqənin olduğundan xəbər verir. Sələflər mütəmadi olaraq elmi məclislər qurub şəriət məsələlərini müzakirə edirdilər.

Allah ﷻ dualardan ancaq xalis¹ olanını qəbul edir.” Mən dedim: “Məgər Abdullah² bunu deməyib?!” Əlqəmə dedi: “Abdullah nə deyib ki?” Mən dedim: “Abdullah demişdir: “Allah, nə *səsinə başqasına* eşitdirən adamdan,³ nə özünü göstərən riyakardan, nə də rişxənd edən adamdan *duanı* qəbul edir. O, yalnız səmimi qəlbdən dua edənin duasını qəbul edir.”

Əlqəmə bunu xatırlayıb: “Bəli!” – dedi.⁴

¹ Burada “xalis” deyildikdə, duanın qəbul edilməsi üçün qoyulmuş bütün şərtləri özündə cəm edən dua qəsd edilir.

² Yəni Abdullah ibn Məsud رضي الله عنه.

³ Uca Allah buyurur: **“Rəbbinizə acizənə, həm də gizlicə dua edin! Şübhəsiz ki, O, həddi aşanları sevmir”** (əl-Əraf, 55); digər ayədə O, buyurur: **“Aranızdan sözü gizlədənlər də, onu açıq deyənlər də, gecə gizlənib, gündüz gəzib dolananlar da Allah üçün eynidirlər”** (ər-Rəd, 10).

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

۲۷۵- باب لِيَعْزِمَ الدُّعَاءَ، فَإِنَّ اللَّهَ لَا مُكْرَهَ لَهُ

275-ci fəsil. İnsan qətiyyətlə dua etməlidir, çünki Allahı məcbur edən yoxdur

۶۰۷- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلَا يَقُولُ: إِنْ شِئْتُ، وَلِيَعْزِمَ الْمَسْأَلَةَ، وَلِيُعْظِمَ الرَّغْبَةَ، فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَعْظُمُ عَلَيْهِ شَيْءٌ أَعْطَاهُ)).

(607) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Sizdən biri dua edərkən: “İstəyirsənsə...” – deməsin.¹ Qoy, istədiyini qə-

¹ Məsələn, “Allahım, istəyirsənsə, məni bağışla”, yaxud “Allahım, istəyirsənsə, mənə rəhm et!” yaxud “Allahım, istəyirsənsə, məni Cənnətə daxil et” yaxud “Allahım, istəyirsənsə, mənə ruzi ver!”, yaxud “Allahım, istəyirsənsə, filankəsi bağışla!” və ya “Allahım, istəyirsənsə, filankəsə ruzi ver” – deyə dua etmək qadağandır. Məlumdur ki, insan xeyir əldə etmək və zərəri dəf etmək xüsusunda Allahdan başqasına sığına bilməz. Və əgər insanlar Ona möhtacdırlarsa, Ona sığınırırlarsa və Ona arxayın olurlarsa, belə etməsi onlara haram sayılır. Çünki: “Allahım, istəyirsənsə, filan şeyi mənə ver!” deyən adam, sanki demək istəyir ki, “istəyirsənsə, filan şeyi mənə ver, yoxsa, mənim Sənə ehtiyacım yoxdur.” (Şərh Riyadus-Salihin). Peyğəmbər ﷺ bunu qadağan edib demişdir: “Sizdən heç kəs deməsin, “Allahım, əgər istəyirsənsə, məni bağışla, Allahım, əgər istəyirsənsə, mənə rəhm et!” Qoy hər kəs qətiyyətlə dua etsin. Çünki heç kəs Allahı nəyəsə məcbur edə bilməz” (Səhih əl-Buxari, 6338). Bu hədislərdən aydın olur ki, belə dua etməyin qadağan olunmasının üç əmması var. Biri dua edən kimsəyə, ikisi isə onun üz tutduğu Rəbbinə aiddir. Dua edən kimsəyə gəlincə, bu onun zəifliyinə və iradəsizliyinə, habelə, əzm göstərmədiyinə, məsələyə etinasız yanaşdığına və buna qətiyyətlə inanmadığına görədir. Elə buna görə də bu hədisdə Peyğəmbər ﷺ: “Qoy istədiyini qətiyyətlə istəsin” – deyir. İkincisi isə onun, “...istədiyinə rəğbətini artırsın. Çünki Allahın verdiyi şey Ona böyük görünməz” sözünə aiddir. Bundan aydın olur ki, adam Rəbbindən dilədiyi şeyin böyük olduğunu düşünüb, Onun bu istəyi yerinə yetirə biləcəyinə şübhə ilə yanaşmasın və istəyində tərəddüd etməsin. Çünki: “Allah bir şeyin olmasını istədikdə ona ancaq: “Ol” – deyir, o da olur” (Ğafir, 68). Üçüncüsü isə o biri hədisdəki Peyğəmbərin ﷺ: “Çünki Allahı məcbur

tiyyətlə istəsin və (ona) rəğbətini artırsın. Çünki Allahın verdiyi şey Ona böyük görünməz.”¹

۶۰۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلْيَعِزِّمْ فِي الدُّعَاءِ، وَلَا يَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ فَأَعْطِنِي، فَإِنَّ اللَّهَ لَا مُسْتَكْرِهَ لَهُ)).

(608) Ənəs رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Sizdən biriniz dua etdikdə qətiyyətlə dua etsin və deməsin ki: “Allahım, istəyirsənsə, (filan şeyi) mənə ver!” Çünki Allahı məcbur edən yoxdur.”²

edən yoxdur” sözünə aiddir. Yəni “istəyirsənsə...” – deyə dua etdikdə, elə güman edilə bilər ki, guya Allah istəməsə, sanki kimsə Onu istəmədiyi işi görməyə məcbur edə bilər.

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

² Bu hədisi Buxari (6338), Muslim (2678) və Əhməd (3/101) rəvayət etmişdir.

۲۷۶ - بَابُ رَفْعِ الْأَيْدِي فِي الدُّعَاءِ

276-cı fəsil. Dua edərkən əlləri qaldırmaq¹

۶۰۹ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ أَبِي نُعَيْمٍ وَهُوَ وَهْبٌ قَالَ: رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ وَابْنَ الزُّبَيْرِ يَدْعُوَانِ، يُدِيرَانِ بِالرَّاحَتَيْنِ عَلَى الْوُجْهِ.

(609) Əbu Nueym Vəhb demişdir: “Mən İbn Öməri və İbn Zubeyri görmüşəm. Onlar dua etdikdə ovuclarını üzlərinə doğru tutardılar.”²

۶۱۰ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَعَمَ أَنَّهُ سَمِعَهُ مِنْهَا، أَنَّهَا رَأَتْ النَّبِيَّ ﷺ يَدْعُو رَافِعًا يَدَيْهِ يَقُولُ: ((إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ فَلَا تُعَاقِبْنِي، إِنَّمَا رَجُلٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ آذَيْنُهُ أَوْ شَتَمْتُهُ فَلَا تُعَاقِبْنِي فِيهِ)).

(610) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا Peyğəmbərin ﷺ əllərini göyə qaldıraraq belə dua etdiyini görmüşdür: “Allahım, mən də bir bəşərim, məni cəzalandırma. Mö-

¹ Dua etdikdə əlləri göyə qaldırmaq müstəhəb əməllərə və duanın ədəblərinə aiddir. Hərçənd, dua etdikdə əlləri qaldırmaq şərt deyil, lakin onun qəbul olunmasına səbəb olan əməllərdəndir. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizin Rəbbiniz Həyalı və Səxavətlidir. Əllərini Ona tərəf qaldıraraq dua edən bəndəsinin əllərini boş qaytarmağa həya edir” (Sunən Əbu Davud, 1488; Səhih əl-Cami, 2070). Dua etdikdə əlləri göyə qaldırmağın mənası böyükdür. Bu, Allahın hər şeyə qadir olduğunu iqrar etmək, Onun qarşısında aciz olduğunu etiraf etmək, Allahın Səxavətli və Duaları qəbul edən, habelə, hər şeyi Görən, hər şeyi Eşidən və hər şeyi Bilən Tək İlah olduğuna iman gətirmək, həmçinin, Onun göydə olduğunu, yəni Ərşin üzərində yüksəldiyini təsdiqləmək deməkdir.

Dua əsnasında əlləri göyə qaldırmağın qaydası isə belədir:

– ovucları göyə tərəf, əllərin üstünü isə yerə tərəf tutmaq. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahdan istədiyiniz zaman əllərinizin üstü ilə yox, onların içi ilə istəyin!” (Sunən Əbu Davud, 1486; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 595).

– əlləri çiyin bərabərinə və ya bundan da yuxarı qaldırmaq (612-ci hədisə bax).

² Bu hədisin isnadında keçən Muhəmməd ibn Fuleyh və onun atası – hər ikisi “zəif” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir.

minlərdən hansı birisinə əziyyət vermişəmsə yaxud ona pis söz demişəmsə, buna görə məni cəzalandırma!^{1 2}

٦١١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَدِمَ الطُّفَيْلُ بْنُ عَمْرِو الدَّوْسِيِّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ دَوْسًا قَدْ عَصَتْ وَأَبَتْ، فَأَدْعُ اللَّهَ عَلَيْهَا، فَاسْتَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْقِبْلَةَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، فَظَنَّ النَّاسُ أَنَّهُ يَدْعُو عَلَيْهِمْ، فَقَالَ: ((اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا، وَائْتِ بِهِمْ)).

(611) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, (bir dəfə) Tufeyl ibn Amr əd-Dövs³ Rəsulullahın ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah, Dövs qəbiləsi asilik etmiş və (haqdan) üz çevirmişdir. Onların əleyhinə Allaha dua et!” Rəsulullah ﷺ üzünü qibləyə tutub əllərini (göyə) qaldırdı.⁴ Camaat elə zənn etdi ki, Rəsulullah ﷺ onlara bəddua edəcək.⁵ (O isə) dedi: “Allahım, Dövs qəbiləsini doğru yola yönəlt və onları (İslam dininə) gətir!”^{6 7}

٦١٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: فَحَطَّ الْمَطَرُ عَامًا، فَقَامَ بَعْضُ الْمُسْلِمِينَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَحَطَّ الْمَطَرُ، وَأَجْدَبَتِ الْأَرْضُ، وَهَلَكَ الْمَالُ. فَرَفَعَ يَدَيْهِ، وَمَا يُرَى فِي السَّمَاءِ مِنْ سَحَابَةٍ، فَمَدَّ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ

¹ 234-cü hədisin qeydlərinə bax.

² Bu hədisi Əhməd (6/160) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

³ Tufeyl ibn Amr ibn Tətif əd-Dövs³ رضي الله عنه. Bu səhabə İslam dinini Mədinəyə hicrət etməmişdən qabaq qəbul etmişdir.

⁴ Dua etdikdə qibləyə tərəf üz tutmaq və əlləri göyə qaldırmaq müstəhəb əməllərə və duanın ədəblərinə aid olsa da, onun qəbul olunması üçün şərt deyil. Bundan o da aydın olur ki, müsəlmanların dua əsnasındakı qibləsi – namazda olduğu kimi – Kəbədir.

⁵ Hətta bəziləri: “Dövs qəbiləsi həlak oldu!” – dedilər (Səhih əl-Buxari, 2937).

⁶ Bu, Muhəmməd peyğəmbərin ﷺ olduqca mərhəmətli və şəfqətli bir insan olduğunu bir daha sübuta yetirir.

⁷ Bu hədisi Buxari (2937) Muslim (2524) və Əhməd (2/243) rəvayət etmişdir.

بَيَاضَ إِبْطِيهِ يَسْتَسْقِي اللَّهَ، فَمَا صَلَّيْنَا الْجُمُعَةَ حَتَّى أَهَمَّ الشَّابُّ الْقَرِيبُ الدَّارِ الرُّجُوعَ إِلَى أَهْلِهِ، فَدَامَتْ جُمُعَةٌ، فَلَمَّا كَانَتِ الْجُمُعَةُ الَّتِي تَلِيهَا، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَدَمَتِ الْبُيُوتُ، وَاحْتَبَسَ الرُّكْبَانُ. فَتَبَسَّمَ لِسُرْعَةِ مَلَالِ ابْنِ آدَمَ وَقَالَ بِيَدِهِ: ((اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا، وَلَا عَلَيْنَا، فَتَكَشَّطَتْ عَنِ الْمَدِينَةِ)).

(612) Ənəs رضي الله عنه demişdir: “(Peyğəmbər ﷺ yaşadığı) illərdən birində quraqlıq baş vermişdi. Müsəlmanlardan bəzisi cümə günü ayağa qalxıb Peyğəmbərə ﷺ dedi: “Ya Rəsulullah, *bizə* quraqlıq üz verdi, torpaqda çatlar əmələ gəldi, malımız da zay oldu.” Peyğəmbər ﷺ əllərini göyə qaldırdı. Həmin vaxt göydə bir dənə də olsun bulud görünmürdü. Peyğəmbər ﷺ hər iki qoltuğunun ağılığı görünənədək əllərini qaldırıb Allahdan yağmur dilədi.¹ Biz cümə namazını təzəcə qılmışdıq ki, *leysan yağış yağmağa başladı*. İş o yerə gəlib çatdı ki, evləri yaxın olan gənclər *yağışın şiddətindən* ailələrinin yanına qayıtmağa belə qorxdular. *Bu yağış növbəti cüməyədək yağdı*.²

¹ Bu, Peyğəmbərin ﷺ əllərini olduqca yuxarı qaldırdığına dəlalat edir. Qeyd edək ki, dua əsnasında əlləri bu cür qaldırmaq yalnız “istisqa” duasına, yəni Allahdan yağış diləmək üçün əlləri qaldırmağa aiddir. Belə ki, başqa şey üçün dua etdikdə əlləri çiyin bərabərindən yuxarı qaldırmaq Sünnəyə ziddir. Bu xüsusda rəvayət olunmuş hədisdə Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ, yağış diləmək üçün dua etməsi istisna olmaqla, heç bir duasında əllərini *çiyin bərabərindən yuxarı* qaldırmazdı. *Yağış dilədikdə isə* o, *əllərini* qoltuqlarının ağılığı görünənədək yuxarı qaldırırdı (Səhih əl-Buxari, 1031). Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, dua əsnasında əlləri qaldırmağın üç halı vardır. Bunların üçü də eyni əsərdə öz təsdiqini tapmışdır. Həmin əsərdə İbn Abbas رضي الله عنه demişdir: “Dua etdikdə əllərini çiyinlərin bərabərinə və ya bunlara yaxın qaldırırsan. Bağışlanma dilədikdə bir barmaqla işarə edirsən. Yalvardıqda isə hər iki əlini qaldırıb (göyə doğru) uzadırsan” (Sunən Əbu Davud, 1489; Səhih əl-Cami, 6694). Demək, Sünnəyə görə adi dualarda əllər çiyin bərabərinə qalxmalı, bundan yuxarı qalxmamalı yaxud aşağı düşməməli, məğfirət dilədikdə tək işarə barmağı qaldırılmalı, yalvardıqda isə əllər hər iki qoltuğun ağılığı görünənədək göyə doğru uzanmalıdır.

² Digər rəvayətdə Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Canım Əlində olan Allaha and olsun ki, o, hələ əllərini aşağı salmamış (başımız üzərində) dağlar qədər buludlar topalaşdı və o, minbərdən yerə enməmiş mən onun saqqalından süzülən yağış damçılarını gördüm. Həmin gün, ertəsi gün, ondan sonrakı gün, daha sonrakı gün – növbəti cüməyədək yağış ara vermədən yağdı” (Səhih əl-Buxari, 933).

Nəhayət, növbəti cümədə *səhabə* dedi: “Ya Rəsulullah, evlər dağıldı, müsafirilər yolda qaldı.” Peyğəmbər ﷺ Adəm övladının bu tezliklə təngə gəlməsinə gülümsədi və əlini qaldırıb dua etdi: “Allahım, *yağışı* üstümüzə yox, ətrafımıza *yağdır!*”¹ Beləliklə, *buludlar* Mədinənin üzərindən çəkilib getdi.^{2,3}

۶۱۳- حَدَّثَنَا الصَّلْتُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهُ سَمِعَهُ مِنْهَا، أَنَّهَا رَأَتْ النَّبِيَّ ﷺ يَدْعُو رَافِعًا يَدِيهِ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ فَلَا تُعَاقِبْنِي، إِنَّمَا رَجُلٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ آذَيْنْتُهُ أَوْ شَتَمْتُهُ فَلَا تُعَاقِبْنِي فِيهِ)).

(613) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا Peyğəmbərin ﷺ əllərini (göyə) qaldırıb belə dua etdiyini görmüşdür: “(Allahım,) mən də bir bəşərəm, məni cəzalandırma. Möminlərdən hansı birisinə əziyyət vermişəmsə yaxud ona pis söz demişəmsə, buna görə məni cəzalandırma!”⁴

۶۱۴- حَدَّثَنَا عَارِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ الصَّوَّافِ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ الطُّفَيْلَ بْنَ عَمْرٍو قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: هَلْ لَكَ فِي حِصْنٍ وَمَنْعَةٍ، حِصْنِ دَوْسٍ؟ قَالَ: فَأَبَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، لِمَا دَخَرَ اللَّهُ لِلْأَنْصَارِ، فَهَاجَرَ الطُّفَيْلُ، وَهَاجَرَ مَعَهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ، فَمَرَضَ الرَّجُلُ فَضَجَرَ أَوْ كَلِمَةً شَبِيهَةً بِهَا، فَجَبَا إِلَى قَرْنٍ، فَأَخَذَ مِشْقَصًا فَقَطَعَ وَدَجِيهَ فَمَاتَ، فَرَأَهُ الطُّفَيْلُ فِي الْمَنَامِ قَالَ: مَا فَعَلَ بِكَ؟ قَالَ: غُفِرَ لِي بِهَجْرَتِي إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: مَا شَأْنُ يَدَيْكَ؟ قَالَ: فَقِيلَ: إِنَّا لَا نُصْلِحُ مِنْكَ مَا أَفْسَدْتَ مِنْ يَدَيْكَ، قَالَ: فَقَصَّهَا الطُّفَيْلُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: ((اللَّهُمَّ وَلَيْدِيهِ فَاعْفِرْ))، وَرَفَعَ يَدَيْهِ.

¹ Digər rəvayətdə deyilir ki, o, belə dua etmişdir: “Allahım, *yağışı* üstümüzə yox, ətrafımıza *yağdır*. Allahım, *onu* təpələrə, dağlara, bağlara, yamaqlara, vadilərə və ağac bitən yerlərə *yağdır!*” (Səhih əl-Buxari, 1013).

² Hədisin tamamında deyilir: “Sonra əli ilə hara işarə etdisə, oradakı bulud topası dağıldı və Mədinə *səması* çalaya bənzədi (yəni göyün üzü açıldı və Mədinənin ətrafı buludlarla əhatə olundu). Qənat vadisində bir ay sel axdı, kənardan *Mədinəyə* gələn hər kəs, bol yağışlar yağdığından danışdı” (Səhih əl-Buxari, 933).

³ Bu hədisi Buxari (933), Muslim (1493) və Əhməd (3/104) rəvayət etmişdir.

⁴ İmam Buxari bu kitabda eyni hədisi ayrı-ayrı isnadlarla rəvayət etmişdir (610-cu hədisə və onun qeydlərinə bax).

(614) Cabir ibn Abdullah رحمته الله demişdir: “(Bir dəfə) Tufeyl ibn Amr Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “*Ya Rəsulullah*, səni qoruyacaq Dövs qalası kimi bir qalanın və səni düşmənlərindən mühafizə edəcək bir camaatın yanında olmaq istəyirsənmi?” Allah Öz Peyğəmbərini ﷺ ənsarın yanına¹ (hicrət etməyə) hazırladığı üçün Peyğəmbər ﷺ onun bu təklifini qəbul etmədi. (Peyğəmbər ﷺ Mədinəyə hicrət etdikdən sonra) Tufeyl öz tayfasından olan bir kişi ilə Mədinəyə hicrət etdi. Kişi yolda xəstələndi və çox iztirab çəkdi. O, diz üstə sürünərək² ox qabına yaxınlaşdı. Oradan öz oxunu götürüb onun tiyəsi ilə qollarının damarlarını kəsdi və öldü.³ (Bir müddətdən sonra) Tufeyl ibn Amr yuxuda həmin adamı gördü və soruşdu: “(Öləndən sonra) sənə nə etdilər?”⁴ O, dedi: “Peyğəmbərin ﷺ yanına hicrət etdiyimə görə (Rəbbim) məni bağışladı.” Tufeyl soruşdu: “Qolların necədir?” O, dedi: “Mənə dedilər ki, “Sənin (öz vücudundan) korladığın qollarını biz düzəltməyəcəyik.” Sonra Tufeyl yuxusunu Peyğəmbərə ﷺ danışdı və Peyğəmbər ﷺ əllərini (göyə) qaldırıb: “Allahım, onun qollarını da bağışla!” – deyərək dua etdi.⁵”⁶

۶۱۵ - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَعَوَّدُ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَرَمِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُحْلِ)).

¹ Bu, ənsarın fəzilətinə dəlalət edir.

² Bu, həmin adamın ağrıların olduqca şiddətli olduğuna dəlalət edir.

³ İmam Muslimin “Səhih”ində deyilir: “Elə bu səbəbdən də, o, öz oxunu götürüb onun tiyəsi ilə barmağının buğumlarını kəsdi və kəsilmiş barmaqlarından qan fışqırmağa başladı. Nəhayət, o, *çoxlu qan itirib* öldü.”

⁴ İmam Muslimin “Səhih”ində deyilir: “Tufeyl onu gözəl görkəmdə, əllərinin isə sarıqlı olduğunu görüb ondan: “Rəbbin sənə nə etdi?” – deyərək soruşdu.”

⁵ Bu hədis dəlildir ki, hər kim öz canına qəsd etsə və ya böyük bir günah işlədib tövbə etmədən ölsə, nə kafir sayılar, nə də əbədi Cəhənnəmlik olduğu iddia edilir. Əksinə, beləsi Allahın istəyi altındadır. İstəsə, onu bağışlar, istəsə də ona əzab verir. Bu da, böyük günah sahibinin bağışlanmayacağını, üstəlik, əbədi olaraq Cəhənnəmə giriftar olacağını iddia edən xəvariclərə cavabdır.

⁶ Bu hədisi Muslim (311) rəvayət etmişdir.

(615) Ənəs رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ Allaha sığınib deyərdi: “Allahım, tənbellikdən Sənə sığınıram, cəsarətsizlikdən Sənə sığınıram, qocalıqdan¹ Sənə sığınıram, xəsislikdən Sənə sığınıram!”^{2,3}

٦١٦- حَدَّثَنَا حَلِيفَةُ بْنُ حَيَّاطٍ قَالَ: حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ، عَنْ يَزِيدَ ابْنِ الْأَصَمِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا دَعَانِي)).

(616) Əbu Hureyrə رضي الله عنه Rəsulullahdan ﷺ rəvayət edir ki,⁴ Allah ﷻ buyurur: “**Mən qulumun barəmdəki zənni yanında yam. Mənə dua etdikdə, Mən onun yanında oluram.**”¹

¹ Digər rəvayətdə Rəsulullah ﷺ: “Əuzu bikə min ən uraddə ilə ərzəlil-umri (qocalığın ən düşkün çağına çatmaqdan Sənə sığınıram)” – demişdir” (Səhih əl-Buxari, 6365). Belə ki, insan bu yaşa çatdıqda çox vaxt bildiklərini unudur, ağılı kəsmir, beli bükülür və ehtiyacı olur.

² Transkripsiyası: Allahummə, inni əuzu bikə minəl-kəsəli, və əuzu bikə minəl-cubni, və əuzu bikə minəl-hərəmi, və əuzu bikə minəl-buxl.

Hərçənd, bu hədisdə Rəsulullahın ﷺ cəmi dörd şeydən Allaha sığındığı xəbər verilir, lakin başqa hədislərdə onun neçə-neçə yaramaz xislətlərdən və acınacaqlı aqibətlərdən Allaha sığındığı varid olmuşdur. İslam alimlərindən bəziləri Allaha sığınmaqla bağlı varid olmuş bu hədislərin hamısını bir yerə cəm etmişlər. Bunların ən əhatəlisi isə İmam Nəsainin öz “Sunən” əsərində, “əl-İstiazə” kitabında cəm etdikləridir. Lüğəti mənada “istiazə” sığınmaq deməkdir. İstilahı mənada isə bu, xoşagəlməz bir şeydən *qorunmaq üçün Allahdan* sığınacaq və himayə diləmək deməkdir (Usul əl-İman fi Dovil-Kitabi vəs-Sünnə, səh: 41).

³ Bu hədisi İmam Buxari öz “Səhih”ində (6371) rəvayət etmişdir. Qeyd edək ki, Rəsulullahın ﷺ dua əsnasında əllərini qaldırır-qaldırmaması xüsusunda varid olmuş hədislərin hamısını bir yerə cəm etdikdə aydın olur ki, Rəsulullah ﷺ dua edərkən bəzən əllərini qaldırmış, bəzən də qaldırmamışdır. İslam alimləri bu dəlillərdən belə nəticə çıxarmışlar ki, Peyğəmbərin ﷺ əllərini qaldırdığı hallarda, əlləri qaldırmaq Sünnə, qaldırmadığı hallarda qaldırmaq isə Sünnəyə ziddir. Əllərini qaldırmadığı və qaldırmağı qadağan etmədiyi hallarda isə bu işi hər kəsin öz istəyinə buraxmışdır. İmam Buxarinin də bu hədisi, “Dua edərkən əlləri qaldırmaq” fəslində varid etməsi, olsun ki, hədisdə zikr edilmiş bu dörd şeydən Allaha sığınarkən əlləri qaldırmağın müstəhəbliyinə işarədir.

⁴ Bu hədisi Muslim (2675), Tirmizi (2388) və Əhməd (3/210 və 277) rəvayət etmişdir.

¹ Digər qüdsi hədisdə Uca Allah buyurur: **“Mən qulumun barəmdəki zənni yanında dayam, Məni yad etdikcə onunlayam. O Məni öz-özlüyündə yad etsə, Mən də onu Öz-Özlüyümdə yad edərəm. O Məni camaatın yanında yad edərsə, Mən onu onlardan daha xeyirli bir toplumun (mələklərin) yanında yad edərəm. O Mənə bir qarış yaxınlaşsa, Mən ona bir ərəş yaxınlaşaram. O Mənə bir ərəş yaxınlaşsa, Mən ona bir qulac yaxınlaşaram. O Mənə doğru yeriylərək gəlsə, Mən ona doğru yüyürərək gələm”** (Səhih əl-Buxari, 7405); başqa bir qüdsi hədisdə Uca Allah buyurur: **“Mən qulumun barəmdəki zənni yanında dayam. Odur ki, qoy barəmdə istədiyini zənn etsin”** (Əhməd, 3/491; 4/106; Səhih əl-Cami, 4316); yenə bir qüdsi hədisdə Uca Allah buyurur: **“Mən qulumun barəmdəki zənni yanında dayam. Xeyirli olarsa, xeyri (onun lehinə) olar, şər olarsa, şəri (onun əleyhinə) olar”** (Mocəmul-Ovsat, 8115; Hilyətul-Ovliya, 9/306; Silsilətul-Əhadisis-Səhihə, 1663). Bu hədislərdən aydın olur ki, hər bir mömin Allah barədə gözəl zənn etməli, Onun mərhəmətinə, habelə, etdiyi əməllərinin qəbul olunacağına, Cəhənnəm əzabından qoruyacağına ümid bəsləməlidir, həmçinin, Onun hüsuruna qayıdacağına, hüsurunda sorğusual ediləcəyinə yəqinliklə inanmalıdır. Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: **“Ey Mənim özlərinə qarşı həddi aşmış qullarım! Allahın mərhəmətindən ümidinizi üzməyin. Şübhəsiz ki, Allah bütün günahları bağışlayır. O, həqiqətən, Bağışlayandır, Rəhmlidir!”** (əz-Zumər, 53); Peyğəmbər ﷺ də bu xüsusda belə buyurmuşdur: **“Qoy, sizlərdən hər biri Allaha ancaq gözəl zənn etdiyi halda ölsün!”** (Səhih Muslim, 2877).

Onu da bilmək lazımdır ki, yaxşı zənn ilə yaxşı əməl arasında, pis zənn ilə də pis əməl arasında bağlılıq vardır. Yəni adamın yaxşı əməlləri artdıqca Allaha olan zənni gözəlləşir, əks halda isə həmişə Allah barədə pis zəndə olur. Odur ki, möminlər, müttəqilər və muhsinlər həmişə Allah barədə yaxşı zəndə olur, müşriklər, kafirlər, münafiqlər və fasiqlər isə Onun barəsində pis zənnə qapılırlar.

Allahın Öz bəndəsinin yanında olması Onun elminə, görməsinə və eşitməsinə aiddir. Yəni Ona yalvaran bəndəsinə eşidir və görür. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Qorxmayın, çünki Mən sizinləyəm, eşidirəm və görürəm!”** (Ta ha, 46).

۲۷۷- بَابُ سَيِّدِ الْإِسْتِغْفَارِ

277-ci fəsil. İstiğfarın¹ ən fəzilətlisi

۶۱۷- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((سَيِّدُ الْإِسْتِغْفَارِ: اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أُبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ، وَأُبُوءُ لَكَ بِذَنْبِي، فَاغْفِرْ لِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ. أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ. إِذَا قَالَ حِينَ مُمْسِي فَمَاتَ دَخَلَ الْجَنَّةَ، أَوْ: كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِذَا قَالَ حِينَ يُصْبِحُ فَمَاتَ مِنْ يَوْمِهِ مِثْلَهُ)).

¹ İstiğfar: Allaha yalvarıb günahların bağışlanmasını diləmək. Qeyd edək ki, Allahdan bağışlanma diləməyə dair cürbəcür ləfzlərlə neçə-neçə “səhih” hədislər varid olmuşdur. Məsələn, “əstəğfirullah”, yaxud “Rabbiğ-firli” və s. Lakin bunların ən möhtəşəmi, ən kamili və ən fəzilətlisi İmam Buxarinin bu fəsildə nəql etdiyi bu istiğfardır. Peyğəmbər ﷺ bunu “seyyidul-istiğfar (istiğfarların ən hörmətli)” adlandırmışdır. Səbəbi də budur ki, onun ləfzi olduqca möhtəşəm mənalara özündə əks etdirir. Adam bu zikri etməklə Allahın Tək İlah olduğunu təsdiqləyir, Allah qarşısında qul olduğunu etiraf edir, Ona itaət edəcəyinə söz verir, Onun ruzi verən və günahları bağışlayan Rəbb olduğunu iqrar edir və nəhayət, Ona sığınır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Allahdan bağışlanma diləmək ruzi-bərəkət qazanmaq üçün səbəbdir. İbn Səbih demişdir: “Bir nəfər Həsən əl-Bəsriyə quraqlıqdan şikayət etdi, o da ona: “Allahdan bağışlanma dilə!” – deyə buyurdu. Başqa birisi də gəlib ona kasıbçılıqdan şikayət etdi. Həsən ona da: “Allahdan bağışlanma dilə!” – deyə buyurdu. Yenə birisi gəlib ona: “Allaha dua et ki, mənə övlad bəxş etsin!” – dedi. Həsən ona da: “Allahdan bağışlanma dilə!” – deyə buyurdu. Biri də gəlib ona bostanının quruduğundan şikayət etdi. Həsən ona da: “Allahdan bağışlanma dilə!” – deyə buyurdu. Biz ondan nəyə görə belə dediyinin səbəbini soruşduqda o, belə cavab verdi: “Mən özümdən heç nə demirəm. Uca Allah “Nuh” surəsində (10-12) buyurur: “*Nuh dedi: “Rəbbinizdən bağışlanmağınızı diləyin! Həqiqətən, O, çox Bağışlayandır! O, sizin üzərinizə bol-bol yağış göndərər, var-dövlət və oğul-uşaqda sizin imdadınıza çatar, sizin üçün bağlar salar və çaylar yaradar”* (Təfsir ət-Təbəri və Təfsir əl-Qurtubi).

(617) Şəddad ibn Ovs¹ رَوَى عَنْهُ rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ən fəzilətli istiğfar *budur*: “Allahummə, əntə Rabbi lə ilahə illə ənt, xələqtəni və ənə abdukə, və ənə alə ahdikə və və'dikə məs-tətə'tu, əbuu ləkə bini'mətikə, və əbu'u ləkə bizənbi. Fəğfir li fəinnəhu lə yəğfiruz-zunubə illə ənt. Əuzu bikə min şərri mə sanə't!”² *Hər kim bunu axşam çağı oxuduqdan sonra ölərsə, Cənnətə girər, yaxud Cənnət əhlindən olar. Həmçinin, səhər oxuduqdan sonra ölərsə, Cənnətə girər, yaxud Cənnət əhlindən olar.*”³

۶۱۸- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ مُيَزَّرٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ مَعُوذٍ، عَنْ ابْنِ سُوْقَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: إِنْ كُنَّا لَنَعُدُّ فِي الْمَجْلِسِ لِلنَّبِيِّ ﷺ: ((رَبِّ اغْفِرْ لِي، وَثُبْ عَلَيَّ، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ)) مِثْلَهُ مَرَّةً.

(618) İbn Ömər رَوَى عَنْهُ demişdir:⁴ “Peyğəmbərin ﷺ məclisində olanda onun yüz dəfə:⁵ “Rəbbiğ-firli, və tub aleyyə, innəkə əntət-Təvvabur-Rəhim!” – dediyini sayardıq.”

¹ Əbu Yə'la Şəddad ibn Ovs ibn Munzir Sabitəl-Ənsari ən-Nəccari əl-Xəzrəci رَوَى عَنْهُ Peyğəmbərin ﷺ məşhur şairi Həssan ibn Sabitin رَوَى عَنْهُ qardaşı oğludur (Siyər Əlam ən-Nubələ).

² Tərcüməsi: Allahım, Sən mənim Rəbbimsən! Səndən başqa *haqq* məbud yoxdur. Məni Sən yaratdın və mən Sənin qulunam. Gücüm çatan qədər Sənə verdiyim əhdə və vədə sadıqəm. Mənə verdiyən neməti etiraf edirəm və günahımı boynuma alıram. Məni bağışla! Şübhəsiz ki, günahları yalnız Sən bağışlayırsan. Etdiklərimin şərindən Sənə sığınırım.

Qeyd edək ki, bu duanın sonundakı “Əuzu bikə min şərri mə sanə't” sözü əslində sonda yox, “xələqtəni və ənə abdukə, və ənə alə ahdikə və və'dikə məs-tətə'tu” cümləsindən sonra gəlir. Bu da, isnadda olan ravinin xətasıdır. Düzgün olanı İmam Buxarinin “Səhih”ində (6306) öz təsdiqini tapmışdır.

³ Bu hədisi Buxari (6306), Tirmizi (4/229) və Əhməd (4/122 və 124) rəvayət etmişdir.

⁴ Bu hədisi Əhməd (2/21) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Peyğəmbər ﷺ məsum olmağına baxmayaraq hər gün Allahdan bağışlanma diləyərdi. Bu xüsusda rəvayət edilmiş başqa bir hədisdə Əbu Hureyrə رَوَى عَنْهُ demişdir: “Mən Rəsulullahdan ﷺ daha çox: “Allahdan bağışlanma diləyirəm və Ona tövbə edirəm!” – deyən bir kimsə görməmişəm” (Sunən ən-Nəsai, 10215; Səhih İbn Hibban, 928). Əgər biz Pey-

٦١٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ زَادَانَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الضُّحَى ثُمَّ قَالَ: ((اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَتُبْ عَلَيَّ، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ))، حَتَّى قَالَهَا مِئَةً مَرَّةً.

(619) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “Rəsulullah ﷺ duha² namazını qıldıqdan sonra yüz dəfə: “Allahumməğ-firli, və tub aleyyə, innəkə əntət-Təvvabur-Rəhim³” – demişdir.”⁴

ğəmbərin ﷺ həyatına nəzər salsaq görərik ki, o, namazını bitirdikdə, xütbə verdikdə, məclislərdəki söhbətin axırında və başqa bu kimi hallarda, hətta, son nəfəsində belə Allahdan bağışlanma diləmişdir. Peyğəmbərin ﷺ vəfat etdiyi an onun yanında olmuş möminlərin anası Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “Rəsulullah ﷺ ölüm ayağında, başı da mənim sinəmin üstə ikən əlini qaldırıb: “Allahım, məni bağışla, mənə rəhm et və məni uca dostlara qovuşdur!” – deməyə başladı. Nəhayət, ruhu bədənindən çıxdı və əli yanına düşdü” (Səhih əl-Buxari, 4449 və 5674; Səhih Muslim, 2444).

¹ Tərcüməsi: Ey Rəbbim, məni bağışla, mənim tövbəmi qəbul et! Həqiqətən, Sən tövbələri qəbul Edənsən, Rəhmlisən!

Başqa isnadla rəvayət edilmiş bu hədisdə deyilir: “Sən tövbələri qəbul Edənsən, Bağışlayansan!” (Sunən ət-Tirmizi, 2/2254, Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 556). Yəni bu hədislərdən birində Allahın “ər-Rəhim”, digərində isə “əl-Ğafur” adı zikr edilmişdir. Məlumdur ki, Allaha Onun gözəl adları ilə təvəssül etmək olar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Ən gözəl adlar Allaha məxsusdur. Ona bu adlar vasitəsi ilə dua edin”** (əl-Əraf, 180). Allaha təvəssül edərkən istəyə uyğun adla Ona xitab etmək, məsələn, ruzi dilədikdə “Ya Rəzzaq...” – demək duanın ədəblərindəndir. Həmçinin, Allahdan bağışlanma diləyəən və Ona tövbə edən kimsə, Ona ət-Təvvab, ər-Rəhim, əl-Ğafur adları ilə dua etməsi münasib sayılır. Və əgər adam Allaha Onun dua ilə əlaqəsi olmayan adı ilə dua etsə, məsələn: “Ey Rəbbim, məni bağışla, mənim tövbəmi qəbul et! Həqiqətən, Sən şiddətli cəza verənsən!” – desə, əlbəttə ki, bu, duanın ədəbinə zidd olar.

² Duha vaxtı Allahdan yüz dəfə bağışlanma diləmək müstəhəb əməllərdən sayılır.

³ Tərcüməsi: Allahım, məni bağışla, mənim tövbəmi qəbul et! Şübhəsiz ki, Sən tövbələri Qəbul Edənsən, Rəhmlisən!

⁴ Bu hədisi Əhməd (2/21) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

۶۲۰- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ بُرَيْدَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ الْعَدَوِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي شَدَّادُ بْنُ أَوْسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((سَيِّدُ الْإِسْتِغْفَارِ أَنْ يَقُولَ: اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ بِنِعْمَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ بِدَنِّي، فَاعْفُ عَنِّي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ))، قَالَ: ((مَنْ قَالَهَا مِنَ النَّهَارِ مُوقِنًا بِهَا، فَمَاتَ مِنْ يَوْمِهِ قَبْلَ أَنْ يُمَسِّيَ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَمَنْ قَالَهَا مِنَ اللَّيْلِ وَهُوَ مُوقِنٌ بِهَا، فَمَاتَ قَبْلَ أَنْ يُصْبِحَ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ)).

(620) Şəddad ibn Ovs رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ən fəzilətli istiğfar (budur): “Allahım, Sən mənim Rəbbimsən. Səndən başqa məbud yoxdur. Məni Sən yaratdın və mən Sənin qulunam. Gücüm çatan qədər Sənə verdim əhdə və vədə sadıqəm. Etdiklərimin şərindən Sənə sığınırım. Mənə verdiyin neməti etiraf edirəm və günahımı boynuma alıram. Məni bağışla! Şübhəsiz ki, günahları yalnız Sən bağışlayırsan.

Hər kim gündüzün (əvvəlində) yəqinliklə¹ bu duanı oxusa, sonra da həmin gün axşam düşənə qədər ölsə, Cənnət əhlindən olar. Həmçinin, kim axşam vaxtı yəqinliklə bu duanı oxusa, sonra da səhər açılana qədər ölsə, Cənnət əhlindən olar.^{2,3}

¹ Hədisdən aydın olur ki, bu duanı oxuyan adamın Cənnət əhlindən olması üçün dediyinə yəqinliklə etiqad etməsi və ona iman gətirməsi, habelə, buna şəkk etməməsi, dediyinə etinasız yanaşmaması şərtidir.

² 617-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

³ İbn Teymiyyə demişdir: “Bəzən hədislərdə tövhidlə istiğfar bir yerdə zikr edilir. Buna bənzər, Quran ayəsində Uca Allah buyurur: **“Bil ki, Allahdan başqa ibadətə layiq olan heç bir məbud yoxdur. Sən həm öz günahlarının, həm də mömin kişilərlə mömin qadınların bağışlanmasını dilə”** (Mühəmməd, 19); O, həmçinin, buyurur: **“Sizin məbudunuz Tək olan İlahdır. Ona tərəf doğru yol tutun və Ondən bağışlanmağınızı diləyin”** (Fussilət, 6). Tövhid, dinin hamısını – əsaslarını, ikinci dərəcəli məsələləri və özəyini özündə cəm edir. Bu da, xeyirin hamısı deməkdir. İstiğfar isə şərə aid hər bir şeyi aradan qaldırır, silib aparır (Sunən ət-Tirmizi, 3577; Səhih Sunən ət-Tirmizi, 2831).

٦٢١- حَدَّثَنَا حَفْصٌ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، سَمِعْتُ الْأَعْرَبَ، رَجُلًا مِنْ جُهَيْنَةَ، يُحَدِّثُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((تُوبُوا إِلَى اللَّهِ، فَإِنِّي أَتُوبُ إِلَيْهِ كُلَّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ)).

(621) Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Allaha tövbə edin! Çünki mən hər gün Ona yüz dəfə tövbə edirəm.”¹

٦٢٢- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ: مُعَقَّبَاتٌ لَا يَحِيبُ قَائِلُهُنَّ: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، مِائَةَ مَرَّةٍ. رَفَعَهُ ابْنُ أَبِي أُتَيْسَةَ وَعَمَرُو بْنُ قَيْسٍ.

(622) Kəb ibn Ucrə رضي الله عنه demişdir:² “(Fərz namazını bitirdikdən³) sonra oxunan zikr vardır ki, hər kim bunları yüz dəfə desə, ziyana uğramaz:⁴ Subhanəllahi, vəl-həmdulillahi, və lə ilahə illəllahu, vəllahu əkbər.⁵”

¹ Bu hədisi Muslim (2702) rəvayət etmişdir.

² Bu hədisi Muslim (2/98), Tirmizi (2/249), Nəsai (1/198), Əbu Əvanə (2/247, 248), Beyhəqi (2/187) və Təyalisi (1060) rəvayət etmişdir.

³ Bu ləfz Muslimin “Səhih”ində (2/98) varid olmuşdur.

⁴ Yəni xeyir qazanar. Ən böyük xeyir isə Allahın rəhmətinə qovuşub Cənnəti qazanmaqdır. Hədisin burası bu fəslin ünvanına aid olan tərəfidir. Yəni bu kəlmələri deyən adama Allah məğfirət əta edər. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Subhanəllahi, vəl-həmdulillahi, və lə ilahə illəllahu, vəllahu əkbər” (sözü), ağac öz yarpağını tökdüyü kimi, günahları silib aparır” (əl-Ədəbul-Mufrad, 634; Silsilətul-Əhadisis-Səhihə, 3168).

⁵ Tərcüməsi: Allah pak və müqəddəsdür! Həmd Allaha məxsusdur! Allahdan başqa ibadətə layiq olan məbud yoxdur! Allah ən böyükdür!

Bu kəlmənin fəzilətinə dair neçə-neçə hədislər varid olmuşdur:

1. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah üçün ən sevimli kəlam dördüddür, hansından başlasın, sənə zərər verməz: “Subhanəllahi, vəl-həmdulillahi, və lə ilahə illəllahu, vəllahu əkbər” (Səhih Muslim, 2137).

2. Həmçinin, o, demişdir: “Mənim üçün “subhanəllahi, vəl-həmdulillahi, və lə ilahə illəllahu, vəllahu əkbər” – demək, dünya və onun içindəkilərdən daha əzizdir” (Səhih Muslim, 2695).

3. Əli ibn Əbu Talibin علي بن أبي طالب bacısı Ummu Hani أم هانئ demişdir: “Bir dəfə Peyğəmbər ﷺ mənə baş çəkməyə gəldi və mən ona dedim: “Mən artıq yaşa dolmuşam, qocalıq mənə əldən salıb. Mənə elə bir əməl öyrət ki, mən oturduğum yerdə ona əməl edim *və savab qazanım.*” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Yüz dəfə “subhanəllah” de, bu, sənin üçün İsmayıl إسماعيل nəslindən yüz kölə azad etməyə bərabər olacaq. “Yüz dəfə “əlhəmdulilləh” de, bu, sənin üçün Allah yolunda vuruşan mücahidlərin mindiyi, yəhərlənmiş və yüyənlənmiş yüz ata bərabər olacaq. Yüz dəfə “Allahu əkbər” de, bu, sənin üçün qurban kəsilmiş və Allah tərəfindən qəbul edilmiş yüz dəvəyə bərabər olacaq. Yüz dəfə “Lə ilahə illəllah” de, bu, sənin üçün yerlə göy arasını savabla dolduracaq. Və bu zikri etdiyin gün – həmin zikri edən kimsə istisna olmaqla – heç kəsin savabı səninkindən çox olmayacaq” (Musnəd Əhməd, 6/344; Şəəbul-İman, 1/379-380; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1316).

4. Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Yer üzündə: “Lə ilahə illəllahu, vəllahu əkbər, və subhanəllahi, vəl-həmdulilləhi, və lə hovlə və lə quvvətə illə billəh” – deyən elə bir mömin yoxdur ki, onun günahları – dənizdəki köpüklərdən çox olsa belə, bağışlanmasın” (Musnəd Əhməd, 2/211; Sunən ət-Tirmizi, 3460; Səhih əl-Cami, 5636).

5. Həmçinin, o, demişdir: “Merac gecəsində mən İbrahim aleyhissəlamı gördüm. O, dedi: “Ey Muhəmməd! Məndən ümmətinə salam söylə və onlara bildir ki, Cənnətin torpağı ətirli, suyu da olduqca şirindir. Yeri dümdüzdür, üzərinə əkilənlər isə: “Subhanəllah, vəl-həmdulillah, və lə ilahə illəllah, vəllahu əkbər” kəlmələridir” (Sunən ət-Tirmizi, 3462; şeyx Albani “Silsilətul-Əhadis-Səhihə” əsərində (105) bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir).

6. Abdullah ibn Şəddad عبد الله بن شاذان rəvayət etmişdir ki, Bənu Uzra qəbiləsindən üç nəfər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib İslam dinini qəbul etdilər. Sonra Peyğəmbər ﷺ: “Kim bunları öz himayəsinə götürə bilər?” – dedi və Talhə ibn Ubeydullah bu işi öz boynuna çəkdi. Bir müddət sonra Peyğəmbər ﷺ ordu hazırlayıb döyüşə göndərdi. Həmin üç nəfərdən biri onlara qoşuldu və döyüşdə şəhid oldu. Daha sonra Peyğəmbər ﷺ yenə ordu hazırlayıb döyüşə göndərdi. Yenə onlardan biri orduya qoşuldu və döyüşdə şəhid oldu. Üçüncüsü isə yataqda vəfat etdi. Talhə dedi: “Mən yuxuda bu üç nəfərin Cənnətə girdiyini gördüm. Mən yataqda vəfat edənin öndə durduğunu, ikinci şəhid olanın onun arxasında durduğunu, ilk şəhid olanın isə onların arxasında durduğunu gördüm. Bu yuxu mənə qərribə gəldi və mən onu Peyğəmbərə ﷺ danışdım” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Səni təəccübləndirən

nədir?! Allah yanında, daim çoxlu təkbir, təsbih, təhlil və təhmüd gətirərək yaşayan kimsədən daha fəzilətli bir kimsə ola bilməz" (Musnəd Əhməd, 1/163; Sunən ən-Nəsai əl-Kubra, 10606; Şeyx Albani bu hədisin "həsən-səhih" olduğunu deməkdir. Bax: "Silsilətul-Əhadis-Səhihə", 654 və Səhih əl-Cami, 5371).

7. Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Allah (Öz qulları üçün) dörd kəlmə seçmişdir: "Subhanəllah, vəl-həmdulillah, və lə ilahə illəllah, vəllahu əkbər." Kim "subhanəllah" – desə, ona iyirmi savab yazılar və onun iyirmi günahı silinər, "Allahu əkbər" – desə, yenə ona iyirmi savab yazılar və onun iyirmi günahı silinər, "lə ilahə illəllah" – desə, yenə ona iyirmi savab yazılar və onun iyirmi günahı silinər və nəhayət, ürəkdən "əlhəmduliləh Rəbbil-ələmin" – desə, ona otuz savab yazılar və onun otuz günahı silinər" (Musnəd Əhməd, 2/302; Mustədrək, 1/512; Səhih əl-Cami, 1718).

8. Əbu Hureyrə ر.ə.ə. rəvayət etmişdir ki, bir dəfə Peyğəmbər ﷺ bizə: "Qalxanınızı götürün!" – deyərək buyurdu. Biz dedik: "Ya Rəsulullah! Üstümüzə düşmənmə gəlir?" O, buyurdu: "Yox, əksinə, Oddan qoruyacaq qalxanınızı götürün: Subhanəllah, vəl-həmdulillah, və lə ilahə illəllah, vəllahu əkbər. Bu kəlmələr, sahibini Cəhənnəm odundan qoruyan və onu öndə aparən, habelə, savabı əbədi qalacaq yaxşı əməllərdəndir" (Mustədrək, 1/541; Səhih əl-Cami, 3214).

9. Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Allahı tərif edərək zikr etdiyiniz təsbihlər, təkbirlər, təhlillər və təhmidlər Ərşin ətrafında dövr edirlər. Həmin vaxt onlardan arıların vızıltısı kimi bir səs gəlir. Onlar öz sahibini zikr edirlər (yəni onları zikr edən kimsənin adını çəkir, Allah yanında onun üçün şahidlik edirlər). İstəmirsiniz ki, davamlı şəkildə sizin adınızı zikr edənlər olsun?!" (Musnəd Əhməd, 4/271; Sunən İbn Macə, 3809; Mustədrək, 1/503; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 3358).

10. Həmçinin, o, beş şeyə işarə edərək demişdir: "Bəh, bəh! Tərəzidə ən ağır gələnlər necə də gözəldir: Subhanəllah, vəl-həmdulillah, və lə ilahə illəllah, vəllahu əkbər (kəlmələridir). Və bir də müsəlmanın vəfat etmiş əməlisaleh övladıdır. (Belə ki,) o bu itkinin savabını Allahdan umur" (Səhih İbn Hibban, 2328; Mustədrək, 1/511-512; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 1204).

11. Əbu Zərr ر.ə.ə. rəvayət edir ki, bir dəfə kasıb mühacirlər Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedilər: "Ya Rəsulullah, var-dövlət sahibləri (bizdən çox) savab qazanırlar. Onlar bizim kimi namaz qılır, bizim kimi oruc tutur və üstəlik, ən gözəl mallarını (Allah yolunda) sədəqə verirlər." O buyurdu: "Məgər, Allah sizin üçün sədəqə verəcəyiniz şeylər hazırlamayıb?! Həqiqətən, hər bir təsbih sədəqədir, hər bir təkbir sədəqədir, hər bir təhmüd sədəqədir, hər bir təhlil sədəqədir, yaxşı əməlləri buyurmaq sədəqədir, pis işlərdən

İbn Əbu Uneysə və Amr ibn Qeys bu hədisi “mərfu” isnadla rəvayət etmişlər.

çəkindirmək sədəqədir, habelə, (həyat yoldaşı ilə) yaxınlıq etmək də sədəqədir.” Səhabələr soruşdular: “Ya Rəsulullah! Birimiz zövcəsi ilə yaxınlıq edir və buna görə də savab qazanır?” O, dedi: “Məgər haram yolla yaxınlıq etdikdə, buna görə günah qazanmır?! Eləcə də, halalı ilə yaxınlıq etdikdə, savab qazanır” (Səhih Muslim, 1006).

12. İbn Əbu Əufə ؓ demişdir: “Bədəvilərdən biri Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah, mən Qurani öyrənə bilmirəm. Mənə bunu əvəz edəcək xeyirli sözlər öyrət!” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “De: “Subhanəllahi, vəl-həmdulillahi, və lə ilahə illəllahu, vəllahu əkbər və lə hovlə və lə quvvətə illə billəh.” Bədəvi barmaqları ilə *bu kəlmələri* sayıb əlini yumdu və dedi: “Bunlar Allaha aiddir. Bəs mənə aid olanı nədir?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “De: “Allahumməğfirli, vərhəmnə, və afini, vərzüqni, vəhdini (Allahım, mənə bağışla, mənə rəhm et, mənə salamatlıq əta et, mənə ruzi ver, mənə hidayət ver!)” Bədəvi barmaqları ilə (bu kəlmələri də) sayıb əlini yumdu. Onda, Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Bu adam hər iki əlini xeyirlə doldurdu!” (Sunən Əbu Davud, 1/133; Sunən ən-Nəsai, 1/146; Sunən əd-Daraqutni, 1/313-314; şeyx Albani “Səhih Tərgib vət-Tərhib” əsərində (1561) bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir).

٢٧٨ - بَابُ دُعَاءِ الْأَخِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ

278-ci fəsil. (Adamın) yanında olmayan (mömin) qardaşı (üçün) dua etməsi

٦٢٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ قَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((أَسْرِعُ الدُّعَاءَ إِجَابَةً دُعَاءِ غَائِبٍ لِغَائِبٍ)).

(623) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ən tez qəbul olunan dua qaibin¹ qaib üçün etdiyi duadır.”²

٦٢٤ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا حَيْوَةُ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُرَحْبِيلُ بْنُ شَرِبِلٍ الْمَعَاوِرِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحُبْلِيَّ، أَنَّهُ سَمِعَ الصُّنَّاحِيَّ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّ دَعْوَةَ الْأَخِ فِي اللَّهِ تُسْتَجَابُ.

¹ Qaib: gözdən uzaqda olan, hazır olmayan, gəlməmiş yaxud üçüncü şəxs.

² Aşağıdakı ayələri və hədisləri bu qəbildən olan duaya dəlil göstərmək olar:

“Ey Rəbbim! Məni, valideynlərimi, evimə mömin kimi daxil olanları və bütün mömin kişi və qadınları bağışla!” (Nuh, 28);

“Ey Rəbbimiz! Bizi və bizdən əvvəl iman gətirmiş qardaşlarımızı bağışla. Bizim qəlbimizdə iman gətirənlərə qarşı nifrət və həsədə yer vermə. Ey Rəbbimiz! Həqiqətən də, Sən Şəfqətlisən, Rəhmlisən!” (əl-Həşr, 10).

“Allahım, dirimizi və ölümüzü, burada olanımızı və olmayanımızı, kiçiyimizi və böyüyümüzü, kişimizi və qadınımızı bağışla! Allahım, bizdən kimi yaşatsan müsəlman kimi yaşat! Bizdən kimi öldürsən mömin kimi öldür! Allahım, onun əcrindən bizi məhrum etmə və ondan sonra bizi azdırma!” (Sunən İbn Macə 1/480; Səhih İbn Macə, 1/251).

“Allahım, həyat, məhz Axirət həyatıdır, Sən ənsarı və mühacirləri bağışla!” (Səhih əl-Buxari, 2834);

“Allahım, ənsarı və onların ovladlarını bağışla!” (Səhih əl-Buxari, 4906).

³ Bu hədisin isnadında keçən Abdur-Rəhman ibn Ziyad əl-İfriqi “zəif” ravi olduğundan, şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Bu hədisin isnadı “zəif” olsa da, möminin qaib mömin üçün etdiyi duanın qəbul olması “səhih”dir (625-ci və 626-cı hədislərə bax).

(624) Əbu Bəkr رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ demişdir: “Allah (rizasını qazanmaq) üçün qardaş olan kimsənin (mömin qardaşı üçün) etdiyi dua qəbuldur.”¹

۶۲۵- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي عَنِيَّةَ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَفْوَانَ، وَكَانَتْ تَحْتَهُ الدَّرْدَاءُ ابْنَةُ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَدِمْتُ عَلَيْهِمُ الشَّامَ، فَوَجَدْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ فِي الْبَيْتِ، وَلَمْ أَجِدْ أَبَا الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: أَتُرِيدُ الْحَجَّ الْعَامَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَتْ: فَادْعُ اللَّهَ لَنَا بِخَيْرٍ، فَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ: ((إِنَّ دَعْوَةَ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ مُسْتَجَابَةٌ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ، عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ، كُلَّمَا دَعَا لِأَخِيهِ بِخَيْرٍ قَالَ: آمِينَ، وَلَكَ بِمِثْلٍ)). قَالَ: فَلَقِيتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فِي السُّوقِ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ، يَأْتُرُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

(625) Əbu Dərdanın رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ kürəkəni Səfvan ibn Abdullah ibn Səfvan demişdir: “Mən Şama yoldaşımın ailəsinə baş çəkməyə gəldikdə Ummu Dərdanın² evdə olduğunu gördüm. Əbu Dərda isə evdə yox idi. Ummu Dərda *məndən*: “Bu il həcc ziyarətinə getmək fikrin varmı?” – deyə soruşdu. Mən: “Bəli!” – deyə cavab verdim. O buyurdu: “Elə isə, bizim üçün Allaha xeyirli dualar et!”³ Çünki Peyğəmbər ﷺ deyərdi: “Müsəlman bəndənin yanında olmayan qardaşı üçün etdiyi dua qəbuldur. Belə ki, dua edən adamın başı üzərində təyin olunmuş bir mələk vardır. Adam hər dəfə qardaşı üçün dua edib xeyir dilədikdə mələk: “Amin, sənə də onun misli qədər yetişsin!” – deyər.”

Sonra mən bazarda Əbu Dərda ilə rastlaşdım. O da bunu mənə Peyğəmbərdən ﷺ eynilə rəvayət etdi.”⁴

۶۲۶- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، وَشَهَابٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِمُحَمَّدٍ وَخَدَنَّا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((لَقَدْ حَسِبْتَهَا عَنْ نَاسٍ كَثِيرٍ)).

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

² Bu, Dərdanın anası, yəni Səfvanın qaynanasıdır.

³ Bu, dəlildir ki, həyatda olan əməlisaleh insandan dua etməyi xahiş etmək caizdir.

⁴ Bu hədisi İmam Əhməd (6/452) rəvayət etmiş və şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(626) Abdullah ibn Amr رضي الله عنه demişdir: “Bir nəfər: “Allahım, ancaq məni və Muhəmmədi bağışla” – deyər dua etdi. Peyğəmbər ﷺ də ona: “Sən bir çox insanları bu məğfirətdən məhrum etdin!” – dedi.”²

۶۲۷- حَدَّثَنَا جَنْدَلُ بْنُ وَاقٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْلَى، عَنْ يُوسُفَ بْنِ حَبَّابٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْمَجْلِسِ مِئَةَ مَرَّةٍ: ((رَبِّ اغْفِرْ لِي، وَثُبْ عَلَيَّ، وَارْحَمْنِي، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ)).

(627) Abdullah ibn Ömər رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ məclisdə yüz dəfə: “Ey Rəbbim! Məni bağışla, mənim tövbəmi qəbul et, mənə rəhm et! Şübhəsiz ki, Sən tövbələri Qəbul Edənsən, Bağışlayanсан!” – deyərək Allahdan bağışlanma diləyərdi.”³

¹ Peyğəmbərin ﷺ bu etirazı dəlildir ki, mömin adam təkcə özü üçün yox, əksinə, mömin qardaş və bacılarının hamısı, ələlxüsus da valideynləri üçün də dua etməlidir. Belə olduğu halda o, olduqca böyük savaba nail olar. Bu xüsusda Rəsulullah ﷺ demişdir: “Kim mömin kişilər və mömin qadınlar üçün Allahdan bağışlanma diləyərsə, hər bir möminə görə ona bir savab yazılar” (Mocəm ət-Təbərani, 10970; Səhih əl-Cami, 6026).

² Bu hədisi imam Əhməd (2/196, 221) rəvayət etmiş və şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

³ 618-ci, 619-cu və 621-ci hədisin qeydlərinə bax.

۲۷۹ - بَابُ

279-cu fəsil.

۶۲۸ - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ يَعِيشَ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: إِنِّي لَأَدْعُو فِي كُلِّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِي حَتَّى أَنْ يُفْسِحَ اللَّهُ فِي مَشْيِي دَابَّتِي، حَتَّى أَرَى مِنْ ذَلِكَ مَا يَسُرُّنِي.

(628) İbn Ömər رحمته الله demişdir: “Mən bütün işlərim üçün,¹ hətta heyvanımın yerişinin yaxşılaşması üçün Allaha dua edirəm. Nəhayət, onun qəbul olduğunu və məni sevindirdiyini görürəm.”²

۶۲۹ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَبُو مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُهَاجِرٌ أَبُو الْحَسَنِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ الْأَوْدِيِّ، عَنْ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ فِيمَا يَدْعُو: اللَّهُمَّ تَوَفَّنِي مَعَ الْأَنْبَرَارِ، وَلَا تُخَلِّفْنِي فِي الْأَشْرَارِ، وَالْحَقُّنِي بِالْأَحْيَارِ.

(629) Amr ibn Məymun əl-Ovdi demişdir:³ “Ömər belə dua edərdi: “Allahım, mənim canımı itaətkarlarla birlikdə al,⁴ məni pis insanların arasında buraxma və məni xeyirxah insanlara qovuşdur.”¹”

¹ Bu, o deməkdir ki, hər bir işin düzəlməsi yalnız Allahın istəyinə bağlıdır. Uca Allah buyurur: “Allah göydən yerə qədər olan bütün işləri idarə edir” (əs-Səcdə, 5). Ömər ibn Xattab رحمته الله deyərdi: “Mən duanın necə qəbul olunacağından narahat deyiləm, mən ancaq dua etməyə müvəffəq olacağımdan narahatam. Və əgər dua etməyə müvəffəq olarsam, onun nəticəsini görməyə də müvəffəq olaram” (Məcmu əl-Fətavə, 8/193). Çünki Uca Allah duanı qəbul edəcəyinə zəmanət vermişdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Qullarım səndən Mənim barəmdə soruşsalar, Mən onlara yaxınam, Mənə yalvaranın duasını yalvardığı vaxt qəbul edərəm” (əl-Bəqərə 186); O, həmçinin, buyurur: “Rəbbiniz buyurur: “Mənə dua edin, Mən də sizə cavab verim” (Ğafir, 60).

² Bu hədisin isnadında keçən İbn İshaq “mudəllis” ravi olduğundan və bu hədisi “muan’ən” isnadla rəvayət etdiyindən şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Ömər ibn Xattab رحمته الله bu dua ilə Allahdan əməllərinin islah olunmasını, ömrünün sonunadək Ona itaətkar olmağını və nəhayət, itaətkarlara qovuşmağı diləyir. Quranda mö-

۶۳۰- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنَا شَقِيقٌ قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللَّهِ يُكْثِرُ أَنْ يَدْعُوَ بِهَذِهِ الدَّعَوَاتِ: رَبَّنَا أَصْلِحْ بَيْنَنَا، وَاهْدِنَا سُبُلَ الْإِسْلَامِ، وَنَجِّنَا مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ، وَاصْرِفْ عَنَّا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ، وَبَارِكْ لَنَا فِي أَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُلُوبِنَا وَأَرْوَاحِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا، وَثُبِّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ، وَاجْعَلْنَا شَاكِرِينَ لِنِعْمَتِكَ، مُتَّئِينَ بِهَا، فَائِلِينَ بِهَا، وَأَتَمِّمَهَا عَلَيْنَا.

(630) Şəqiq rəvayət edir ki, Abdullah (ibn Məsud) çox vaxt bu duaları edərdi.² “Ey Rəbbimiz! Bizim aramızdakı münasibətləri düzəlt, bizi İslam yollarına yönəlt,³ bizi zülmətlərdən qurtarıb nura çıxart.⁴ Aşkara çıxan və gizlin qalan yaramaz əməlləri (və pis sözləri) bizdən uzaq et. Qulaqlarımıza, gözlərimizə, qəlbimizə, zövcələrimizə və nəslimizə bərəkət

minlərin belə dua etdiyi bizə xəbər verilir: “Ey Rəbbimiz! Günahlarımızı bizə bağışla, təqsirlərimizdən keç və canımızı itaətkarlarla bir yerdə al!” (Ali-İmran, 193); “Ey göyləri və yeri yaradan! Sən dünyada da, axirətdə də mənim Himayədarımsan. Mənim canımı müsəlman kimi al və məni əməlisalehlərə qovuşdur” (Yusuf, 101).

¹ Sələflər həmişə özlərinə ancaq əməlisaleh insanı dost tutardılar. Bu xüsusda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Adam dostunun dini üzərindədir. Hər biriniz kiminlə dostluq etdiyinə baxsın!” (Sunən Əbu Davud, 2/293; Sunən ət-Tirmizi, 2/278; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 927). Bundan aydın olur ki, mömin adam pis insanlarla oturub durmaqdan çəkinməli və xeyirxah insanlarla dostluq etməyə həris olmalıdır (138-ci və 159-cu hədislərə və onların qeydlərinə bax).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Əbu Davudun “Sunən” əsərində bu hədis: “Bizi əmin-amanlıq yollarına yönəlt” ləfzi ilə varid olmuşdur. Hər iki ləfz eyni mənanı verir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “Allah, Onun rızasını arayan şəxsləri əmin-amanlıq yollarına yönəldir, onları Öz izni ilə zülmətlərdən nura çıxarır və düz yola yönəldir” (əl-Maidə, 16).

⁴ Uca Allah buyurur: “Allah iman gətirənlərin Himayədarıdır, onları zülmətlərdən nura çıxarır. Kafirələrin dostları isə tağutlardır, onları nurdan zülmətlərə salarlar” (əl-Bəqərə, 257). Burada zülmətlər deyildikdə, şirkin zülmətləri, küfrün zülmətləri, nifaqın zülmətləri, bidətlərin zülmətləri, asiliklərin zülmətləri, nəfsin istəyinin zülmətləri və digər zülmətlər, nur deyildikdə isə tövhidin nuru, “lə ilahə illəllah”ın nuru, itaətin nuru, namazın nuru, sədəqənin nuru, orucun nuru, həccin nuru və digər nurlar qəsd edilir.

ver.¹ Bizim tövbələrimizi qəbul et. Həqiqətən, Sən tövbələri qəbul Edənsən, Rəhmlisən! Bizləri Sənin nemətinə şükür edən,² onları tərifləyən,³ onlar barədə danışan kimsələrdən et¹ və bizə Öz nemətlərini tamamla.^{2”3}

¹ Burada zikr olunan “bərəkət ver” sözü iki mənanı özündə cəm edir: mövcud olan bərəkətin davamlı qalması və bir də bu bərəkətin artması. Bundan aydın olur ki, qulaqlar, gözlər və qəlb üçün bərəkət diləmək, bu əzaların həm salamat qalmasını, həm də yalnız Allahı razı salacaq əməllərə xidmət etməsini diləmək deməkdir. Həyat yoldaşı və övlad üçün bərəkət diləmək də həmçinin, onların son nəfəsədək əməlisaleh qalmasını, üstəlik, daha da itaətkar insan olmasını diləmək deməkdir. Əlbəttə ki, insanın Allahın ona bəxş etdiyi əzalarla günah işlər görməsi, bu əzaların bərəkətsiz olduğuna dəlalət edir. Məsələn, adamın musiqiyə aludə olması, qulağının bərəkətsiz olmasına, pis niyyətlə nəməhrəmə baxması, gözünün bərəkətsiz olmasına və nəhayət, küfrə yol verməsi, münafıqlıq etməsi, şübhələrə dalması, qəlbinin bərəkətsiz olmasına dəlalət edir. Səhabələr daim belə haramlardan uzaq olmağa çalışdılar. Rəvayətlərin birində Nafi demişdir: “Bir dəfə İbn Ömər *yol gedərkən* çobanın çaldığı tütək səsinə eşidib barmaqlarını qulaqlarına tıxadı və dəvəsini yoldan qırağa sürdü. Sonra *məndən*: “Ey Nafi, tütəyin səsi eşidilirmi?” – deyə soruşdu. Mən: “Bəli!” – dedim. O, yoluna davam etdi. Nəhayət, mən: “Səsi kəsildi” – dedim. Onda o, barmaqlarını qulağından çıxardıb yola qayıtdı və dedi: “Mən Rəsulullahın ﷺ çobanın çaldığı tütək səsinə eşitdiyini və bu cür hərəkət etdiyini görmüşəm” (Musnəd Əhməd, 2/8 və 38; Sunən Əbu Davud, 4/163; şeyx Albani “Təhrim Alətut-Tərb” əsərində bu rəvayətin “səhih” olduğunu demişdir). Bu əzalara görə sorğu-sual olunacağımız barədə Uca Allah buyurur: **“Haqqında məlumatın olmadığı bir işin dalınca getmə. Çünki qulaq, göz və ürək – bunların hamısı sahibinin əməlləri barəsində sorğu-sual olunacaqdır”** (əl-İsrə, 36).

² Burada “nemət” deyildikdə, Allahın insana bəxş etdiyi bütün nemətlər – İslam dininin gəlişi, Muhəmmədin ﷺ peyğəmbər göndərilməsi, Quranın nazil olması, habelə, sağlamlıq, itaətkar zövcə, əməlisaleh övlad və s. nemətlər nəzərdə tutulur. Qulaq, göz və qəlb də bu nemətlərdən sayılır. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Allah sizi analarınızın bətnindən heç nə anlamadığınız bir halda çıxartdı, sizə qulaq, göz və ürək verdi ki, bəlkə şükür edəsiniz”** (ən-Nəhl, 78).

³ Bu xüsusda Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Allah, yemək yedikdən və ya su içdikdən sonra Ona həmd edən bəndəsindən razı qalır” (Səhih Muslim, 2734). Bu şəriəti bizim üçün bu qədər asanlaşdıran və bu nemətləri bizə əta edən Rəbbimizə həmd-sənalar olsun! Uca Allah buyurur: **“Əgər şükür etsəniz, Allah buna görə sizdən razı qalar”** (əz-Zumər, 7). Əgər biz Allahın bizə əta etdiyi nemətlərə şükür etsək, Allah bu nemətləri həm artırar, həm də bərəkətli edir. Uca Allah buyurur: **“Əgər şükür etsəniz, sizə olan**

٦٣١- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ قَالَ: كَانَ أَنَسٌ إِذَا دَعَا لِأَخِيهِ يَقُولُ: جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ صَلَاةَ قَوْمٍ أَتَرَارٍ لَيْسُوا بِظَلَمَةٍ وَلَا فُجَّارٍ، يَقُومُونَ اللَّيْلَ، وَيَصُومُونَ النَّهَارَ.

(631) Sabit rəvayət edir ki, Ənəs ibn Malik رضي الله عنه (mömin) qardaşı üçün dua edib deyərdi: “Zalımlardan və günahkarlardan olmayan, gecələri namaz qılıb gündüzləri oruc⁴ tutan itaətkar bir camaatın duasını⁵ Allah onun üzərinə eləsin!^{6,7}

nemətimi artıraram, yox əgər nankorluq etsəniz, bilin ki, Mənim əzabım şiddətlidir” (İbrahim, 7). Bu xüsuda Suleyman aleyhissəlamı da misal çəkmək olar. Bir zaman o, dua edib demişdir: “Ey Rəbbim! Mənə həm mənim özümə, həm də valideynlərimə əta etdiyiniz nemətə şükür etmək üçün, Sənin razı qalacağın yaxşı əməli etmək üçün ilham ver və məni Öz mərhəmətinlə əməlisaleh qullarına qovuşdur!” (ən-Nəml, 19).

¹ Bu xüsuda, Uca Allah buyurur: “Və Rəbbinin nemətindən danış” (əd-Duha, 11).

² Burada “tamamla” deyildikdə, bu nemətlərin qorunması, davamlı və salamat qalması nəzərdə tutulur. Bunların hamısının tamamı isə Qiyamət günü Cənnətə daxil olmaqdır. Allah bizləri Firdovs cənnətinin sakinlərindən etsin!

³ Transkripsiyası: Rəbbənə əslih beynənə, vəhdinə subuləl-İslam, və nəccina minəz-zulumati ilən-nur, vəsrif annəl-fəvahişə mə zahərə minhə və mə bətan, və barik lənə fi əs-mainə və əbsarinə və qulubinə və əzvacinə və zurriyyatinə, və tub aleyinə innəkə əntət-Təv-vabur-Rəhim, vəc-alnə şakirinə li nimətikə, musninə bihə, qailinə bihə və ətmimhə aleyinə.

⁴ Burada “gecələri namaz qılıb gündüzləri oruc tutan” deyildikdə, Sünnəyə uyğun olan namaz və oruc, yəni bütün gecəni yox, sadəcə bir qismini, həmçinin, ayın bütün günlərini deyil, ancaq həftənin 1-ci və 4-cü günləri yaxud ayın üç gününü və s. Sünnəyə müvafiq olan orucları tutmaq qəsd edilir.

⁵ Bir zaman Peyğəmbər ﷺ öz səhabəsinə belə demişdir: “Məgər sizə aranızdakı zəiflərin duaları sayəsində zəfər və ruzi bəxş edilmirmi?!” (Səhih əl-Buxari, 2896).

⁶ Transkripsiyası: Cəlaləllahu aleyhi salətə qovmin əbrar, leysu bi zaləmətin və lə fuccar, yəqumunəl-leylə və yəsumunən-nəhar.

⁷ Bu əsər “mövquf” isnadla varid olsa da, əslində, bu, Peyğəmbərin ﷺ duasıdır. Digər hədisdə Ənəs ibn Malik رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ belə dua etdiyini rəvayət etmişdir (Muntəxəb minəl-Musnəd, 2/147; əl-Muxtarə, 1/34; Silsilətul-Əhadisis-Səhihə, 1810).

۶۳۲- حَدَّثَنَا ابْنُ مُثَرِّقٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي حَالِدٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ حَرْبٍ يَقُولُ: دَهَبَتْ بِي أُمِّي إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَمَسَحَ عَلَى رَأْسِي، وَدَعَا لِي بِالرِّزْقِ.

(632) Amr ibn Hureys رضي الله عنه demişdir: “(Bir gün) anam məni Peyğəmbərin ﷺ yanına apardı və o mənim başımı sıgallayıb² ruzimin³ artması üçün dua etdi.”⁴

۶۳۳- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرُّومِيُّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قِيلَ لَهُ: إِنَّ إِخْوَانَكَ أَتَوْكَ مِنَ الْبَصْرَةِ، وَهُوَ يَوْمَعِدٍ بِالزَّوَايَةِ، لِيَتَدْعُوا اللَّهَ هُمْ، قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا، وَارْحَمْنَا، وَآتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، فَاسْتَزَادُوهُ، فَقَالَ مِثْلَهَا، فَقَالَ: إِنَّ أُوتِيتُمْ هَذَا، فَقَدْ أُوتِيتُمْ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.

(633) Rəvayət edilir ki, (bir gün) Ənəs ibn Malikə رضي الله عنه dedilər: “Qardaşların Bəsrədən sənin yanına gəlirlər ki, onlar üçün Allaha dua edə-sən.”⁵ Həmin gün Ənəs öz malikanəsində idi.⁶ O, dedi: “Allahım, bizi ba-

¹ Amr ibn Hureys ibn Amr ibn Osman əl-Məxzumi رضي الله عنه Peyğəmbərin ﷺ səhabəsidir. Peyğəmbər ﷺ vəfat etdiyi zaman on iki yaşı var idi. Amr ibn Hureys رضي الله عنه Kufə əhlinin ən zəngin sakini olmuşdur. Hicrətin 85-ci ilində vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 70-ci tərcümeyi-hal).

² Peyğəmbər ﷺ uşaqları əzizləyərkən onların başını sıgallayardı. Peyğəmbərin ﷺ uşaqla bu tərzdə rəftar etməsi, onun təvazökar insan olduğunu bir daha sübuta yetirir. Bu hədisdən və bu mənada olan hədislərdən aydın olur ki, uşağı öpmək, qucaqlamaq, ayağın üstə oturtmaq və başını sıgallamaq körpəyə göstərilən mərhəmətə aiddir.

³ Burada “ruzi” deyildikdə, həm bu dünyaya, həm dinə aid olan ruzi nəzərdə tutulur.

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Bu, dəlildir ki, həyatda olan əməlisaleh insandan dua etməyi xahiş etmək, hətta bunun üçün uzaq məsafəni qət etmək caizdir.

⁶ 458-ci hədisin qeydlərinə bax.

ğışla və bizə rəhm et.¹ Bizə həm *bu* dünyada, həm də Axirətdə gözəl nemətlər ver və bizi Cəhənnəm əzabından qoru!^{2”3} Onlar ondan bir qədər çox dua etməsini xahiş etdilər. O, yenə həmin duanı etdi.⁴ Sonra dedi: “Əgər bunlar sizə verilsə, dünya və Axirətdə olan xeyirə⁵ nail olarsınız.”¹

¹ Ənəs ibn Malik ؓ bu duanı on il xidmət göstərdiyi Peyğəmbərdən ﷺ öyrənmişdir. Peyğəmbər ﷺ məsum olmağına baxmayaraq hər gün yüz dəfə Allahdan bağışlanma diləmiş, onun qədər Allahdan bağışlanma diləyən başqa birisi olmamış, hətta, son nəfəsində belə Allahdan məğfirət diləyərək bu dünyadan köçmüşdür. Peyğəmbərin ﷺ vəfat etdiyi an onun yanında olmuş möminlərin anası Aişə ؓ demişdir: “Rəsulullah ﷺ ölüm ayağında, başı da mənim sinəmin üstə ikən əlini qaldırıb: “Allahım, məni bağışla, mənə rəhm et və məni uca dostlara qovuşdur!” – deməyə başladı. Nəhayət, ruhu bədənindən çıxdı və əli yanına düşdü” (Səhih əl-Buxari, 4449; Səhih Muslim, 2444).

² Bu möhtəşəm duanın bu hissəsi Qurani Kərimdə öz təsdiqini tapmışdır. “**Ey Rəbbimiz! Bizə həm *bu* dünyada, həm də axirətdə gözəl nemətlər ver və bizi Cəhənnəm əzabından qoru!**” (əl-Bəqərə, 201). Habelə, bu xüsusda varid olmuş hədisdə Ənəs ibn Malik ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ ən çox bu duanı edərdi: “Allahummə, Rəbbənə atinə fid-dunya həsənə, və fil-axirəti həsənə, və qina əzabən-nar (Allahım, ey Rəbbimiz, bizə həm *bu* dünyada, həm də axirətdə gözəl nemətlər ver və bizi Cəhənnəm əzabından qoru!)” (Səhih əl-Buxari, 6389; Səhih Muslim, 2690).

³ Transkripsiyası: Allahumməğ-fir lənə, vər-həmnə, və atinə fid-dunya həsənə, və fil-axirəti həsənə, və qina əzabən-nar.

⁴ Ənəs ibn Malik ؓ bununla bildirmək istəyir ki, xeyrə nail olmaq üçün duadakı kəlmələrin çox olması əhəmiyyət kəsb eləmir, əhəmiyyət kəsb edən duanın mənasının əhatəli olmasıdır (647-ci hədisə və onun qeydlərinə bax).

⁵ Buradakı “xeyir” kəlməsi dünya və Axirətdə olan xeyirlərin hamısına şamil edilir. Bu xeyirlərin ən əzəmətlisi isə Qiyamət günü Allahı görməkdir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Yaxşı iş görənlər üçün ən yaxşısı və bundan da üstünü** (Cənnət, üstəlik, də Allahı görmək) **vardır**” (Yunus, 26); “**Orada onlar üçün istədikləri hər şey hazırlanmışdır. Üstəlik, hüzurumuzda bundan da artığı – Allahı görmək vardır**” (Qaf, 35). Həmçinin, hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Cənnət əhli Cənnətə daxil olduğu zaman Allah Təbarəkə və Təalə belə buyuracaq: “İstəyirsinizmi sizə nə isə artırım?” Onlar deyəcəklər: “Sən bizim üzümüzü ağ etmədinmi?! Bizi atəşdən qurtarıb, Cənnətə daxil etmədinmi?!” Bunun ardından Allah hicabı qaldıracaq. Artıq onlara özlərinin İzzətli və Qüdrətli Rəbbinə baxmaqdan daha əziz bir şey verilməyəcəkdir” (Səhih Muslim, 449).

۶۳۴- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو رَيْعَةَ سِنَانٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ: أَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ غُصْنًا فَنَقَضَهُ فَلَمْ يَنْتَفِضْ، ثُمَّ نَقَضَهُ فَلَمْ يَنْتَفِضْ، ثُمَّ نَقَضَهُ فَانْتَفَضَ، قَالَ: ((إِنَّ سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدَ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، يَنْفُضُ الْخَطَايَا كَمَا تَنْفُضُ الشَّجَرَةُ وَرَقَهَا)).

(634) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “(Bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ bir (ağacın) budağını tutub onu silkələdi,² lakin onun yarpaqları tökülmədi. Bir də silkələdi, yenə onun yarpaqları tökülmədi. Bir də silkələdi (və bu dəfə onun yarpaqları) töküldü. Onda o belə buyurdu: “Subhanəllahi, vəl-həmdulillahi, və lə ilahə illəllah”³ (sözləri), ağac öz yarpaqlarını tökdüyü kimi günahları⁴ silib aparır.^{5”6}

۶۳۵- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَمَةُ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ: أَنْتِ امْرَأَةُ النَّبِيِّ ﷺ تَشْكُو إِلَيْهِ الْحَاجَةَ، أَوْ بَعْضَ الْحَاجَةِ، فَقَالَ: ((أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى خَيْرٍ مِنْ ذَلِكَ؟ تَهْلِلِينَ اللَّهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ عِنْدَ مَنْامِكَ، وَتُسَبِّحِينَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَتَحْمَدِينَ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ، فَتِلْكَ مِثْلُ خَيْرٍ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا)).

(635) Ənəs رضي الله عنه demişdir: “Bir qadın Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib öz işlərindən, yaxud bəzi işlərindən ona şikayət etdi. Peyğəmbər ﷺ də ona belə buyurdu: “Sənə bundan da xeyirlisini göstərimmi? Yatmaq istədikdə,

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

² İmam Tirmizinin (3533) rəvayətində deyilir ki, “Peyğəmbər ﷺ yarpaqları qurumuş bir ağacın yanından keçərkən *əlindəki* əsa ilə ağacın budağına vurdu....”

³ 622-cı-hədisə və onun qeydlərinə bax.

⁴ Burada “günahlar” deyildikdə, kiçik günahlar və qəbahətlər nəzərdə tutulur. Belə ki, böyük günahların silinməsi üçün tövbə etmək gərəkdir. Uca Allah bu xüsusda buyurur: “Sizə qadağan olunmuş böyük günahlardan çəkinsəniz, Biz sizin təqsirlərinizdən keçər və sizi şərəfli bir keçidə – *Cənnətə* daxil edərək” (ən-Nisa, 31).

⁵ Burada Peyğəmbər ﷺ səhabələrinə deyəcəklərini daha yaxşı anlaması üçün ağacın yarpaqlarının tökülməsini misal çəkir. Demək, hər dəfə “Subhanəllahi, vəl-həmdulillahi, və lə ilahə illəllah, vəllahu əkbər” dedikdə, günahlar həqiqi mənada ağac yarpağı töküldüyü kimi tökülür.

⁶ Bu hədisi imam Əhməd (3/152) rəvayət etmişdir. Bu isnadla varid olmuş hədisdə “vəllahu əkbər” zikri də rəvayət edilmişdir (Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 3168). Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani bu hədisin “həsən” olduğunu demişdir.

Allaha otuz üç dəfə təhlil¹, otuz üç dəfə təsbih² və otuz dörd dəfə təhmid³ et. Bu yüz dua *sənin üçün* dünya və içindəkilərdən daha xeyirlidir.”⁴

۶۳۶- وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ((مَنْ هَلَّلَ مِئَةً، وَسَبَّحَ مِئَةً، وَكَبَّرَ مِئَةً، خَيْرٌ لَهُ مِنْ عَشْرِ رِقَابٍ يُعْتِقُهَا، وَسَبْعَ بَدَنَاتٍ يَنْحَرُهَا)).

(636) Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Bir kimsənin yüz dəfə “lə ilahə illəllah”, yüz dəfə “subhanəllah” və yüz dəfə “Allahu əkbər” deməsi, onun üçün on nəfər qulu azad etməkdən və yeddi dəvəni qurban kəsməkdən daha xeyirlidir.”⁵

۶۳۷- فَاتَى النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الدُّعَاءِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: ((سَلِ اللَّهَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ))، ثُمَّ أَتَاهُ الْعَدَّ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَيُّ الدُّعَاءِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: ((سَلِ اللَّهَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، فَإِذَا أُعْطِيتِ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَقَدْ أَفْلَحْتَ)).

(637) Bir nəfər⁶ Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib dedi: “Ya Rəsulullah, hansı dua daha fəzilətlidir?” O buyurdu: “Allahdan dünyada və Axirətdə bağışlanmağını və salamat olmağını dilə!”⁷ Adam ertəsi gün yenə gəlib so-

¹ “Lə ilahə illəllah” demək.

² “Subhanəllah” demək.

³ “Əlhəmdulilləh” demək.

⁴ Bu hədisin isnadında keçən Sələmə ibn Vərdan “zəif” rəvii olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Bu mənada varid olmuş digər bir hədisdə Əli ibn Əbu Talib ؓ demişdir: “Bir dəfə Fatimə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib *ev* işlərindən yorulduğundan ona şikayət etdi və ondan xidmətçi istədi. Peyğəmbər ﷺ də *ona* belə buyurdu: “Bizdə xidmətçi tapa bilməyəcəksən. İstəyirsən səni xidmətçidən xeyirlisinə yönəldim?! Yatmaq istədikdə, otuz üç dəfə “subhanəllah”, otuz üç dəfə “əlhəmdulilləh” və otuz dörd dəfə “Allahu əkbər” de” (Səhih Muslim, 8/84; Sunən ət-Tirmizi, 4005; Musnəd Əhməd, 1/136).

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

⁶ Digər rəvayətdə bu adamın Abbas ibn Abdulmuttəlib ؓ olduğu xəbər verilmişdir (726-cı hədisə bax).

⁷ Peyğəmbər ﷺ hər səhər və axşam Allahdan bağışlanma və salamatlıq diləyər və səhabələrinə də belə etməyi buyurardı (300-cü hədisin qeydlərinə bax).

ruşdu: “Ey Allahın peyğəmbəri, hansı dua daha fəzilətlidir?” O buyurdu: “Allahdan dünyada və axirətdə bağışlanmağını və salamat olmağını dilə. Əgər dünyada və axirətdə sənə salamatlıq nəsib olsa, nicat tapmış olarsan.”^{1,2}

۶۳۸- حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْعَنَزِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ الصَّامِتِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ: سُبْحَانَ اللَّهِ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ)).

(638) Əbu Zərr رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allaha ən sevimli olan sözlər: “Allah pak və müqəddəsdir. Onun heç bir şəriki yoxdur. Mülk Ona aiddir, həmd Ona məxsusdur və O, hər şeyə qadirdir. Qüdrət və Qüvvət yalnız Allaha məxsusdur. Allah pak və müqəddəsdir. Ona həmd olsun”³ (sözləridir).”⁴

۶۳۹- حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ جَبْرِ بْنِ حَبِيبٍ، عَنْ أُمِّ كُلْثُومِ ابْنَةِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ وَأَنَا أُصَلِّي، وَلَهُ حَاجَةٌ، فَأَبْطَأْتُ عَلَيْهِ، قَالَ: يَا عَائِشَةُ، عَلَيْكَ بِجُمْلِ الدُّعَاءِ وَجَوَامِعِهِ، فَلَمَّا انْصَرَفْتُ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا جُمْلُ الدُّعَاءِ وَجَوَامِعُهُ؟ قَالَ: ((قُولِي: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ، عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ، مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَغْلَمْ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ، مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَغْلَمْ. وَأَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ

¹ Əbu Bəkrin رضي الله عنه rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahdan salamatlıq diləyin. Çünki *kimsəyə* yaqinlikdən sonra salamatlıqdan daha xeyirli bir şey verilməmişdir (əl-Ədəbul-Mufrad, 724).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Transkripsiyası: Subhanəllahi lə şərikə ləh, ləhul-mulku və ləhul-həmdü və huvə aləkulli şeyin qadir, lə hovlə və lə quvvətə illə billəh, subhanəllahi və bihəmdih.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ. وَأَسْأَلُكَ مِمَّا سَأَلْتُكَ بِهِ مُحَمَّدٌ ﷺ، وَأَعُوذُ بِكَ مِمَّا تَعَوَّذَ مِنْهُ مُحَمَّدٌ ﷺ، وَمَا قَضَيْتَ لِي مِنْ قَضَاءٍ فَاجْعَلْ عَاقِبَتَهُ رُشْدًا)).

(639) Aişə رضي الله عنها demişdir:¹ “(Bir dəfə) mən namaz qılarkən Peyğəmbər ﷺ bir işdən ötrü yanıma gəldi. Mən ləng tərpəndim. Peyğəmbər ﷺ dedi: “Ey Aişə, çalış yığcam və çoxmənalı dualar edəsən!” Mən namazı bitirdikdən sonra dedim: “Ya Rəsulullah, yığcam və çoxmənalı dualar nədir?”² O buyurdu: “De: “Allahım, xeyrin hamısını – həm bu dünyadakını, həm də Axirətdəkini, bildiklərimi və bilmədiklərimi Səndən diləyirəm. Şərin də hamısından – həm bu dünyadakından, həm də Axirətdəkindən, bildiklərimdən və bilmədiklərimdən Sənə sığınırım. (Habelə,) Cənnəti və ona yaxınlaşdıran hər bir sözü və əməli Səndən diləyir, Cəhənnəmdən və ona yaxınlaşdıran hər bir sözdən və əməldən Sənə sığınırım. Muhəmmədin ﷺ Səndən istədiyini mən də Səndən istəyir, həmçinin, Muhəmmədin ﷺ Sənə sığındığı şeydən mən də Sənə sığınırım. Mənim üçün qəzavü-qədərdən nə hazırlamırsansa, onun aqibətini gözəl et!”^{3/4}

¹ Bu hədisi İbn Macə (3836), Əhməd (6/146) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Aişənin رضي الله عنها bu əməli onun xeyrə nail olmaq üçün olduqca həris olduğunu göstərir.

³ Qəzavü-qədər in aqibəti o vaxt yaxşı ola bilər ki, adam özünə verilən nemətlərə şükür etmiş, habelə, başına gələn müsibətlərə səbir etmiş olsun. Bu xüsusda Rəsulullah ﷺ demişdir: “Möminin işi çox qəribədir! Həqiqətən də, onun hər bir işində xeyir vardır. Bu *xüsusiyyət* də yalnız möminə məxsusdur. Belə ki, ona xoş bir şey nəsib olduqda şükür edər və bu onun xeyrinə olar, habelə, başına bir müsibət gəldikdə səbir edər və bu da, onun xeyrinə olar” (Səhih Muslim, 7692).

⁴ Transkripsiyası: Allahummə, inni əsəlukə minəl-xayri kullihi acilihi və əcilihi, mə alimtu minhu və mə ləm ələm, və əuzu bikə minəş-şərri kullihi acilihi və əcilihi, mə alimtu minhu və mə ləm ələm, və əsəlukəl-cənnətə və mə qarrəbə ileyhi min qovlin əv aməl, və əuzu bikə minən-nari və mə qarrəbə ileyhi min qovlin əv aməl, və əsəlukə mim-mə sələkə bihi Muhəmmədun ﷺ və əuzu bikə mimmə təəvvəzə minhu Muhəmmədun ﷺ və mə qədaytə li min qədain fəc-al aqibətəhu ruşdə.

٢٨٠ - بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ

280-ci fəsil. Peyğəmbərə ﷺ salavat vermək¹

٦٤٠ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ دَرَّاجٍ، أَنَّ أَبَا الْهَيْثَمِ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((أَيُّمَا رَجُلٍ مُسْلِمٍ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ صَدَقَةٌ، فَلْيُثْلُ فِي دُعَائِهِ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ، وَصَلِّ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ))، فَإِنَّهَا لَهُ زَكَاةٌ.

(640) Əbu Səid əl-Xudri رəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ demişdir: "Hansı bir müsəlmanın verməyə bir sədəqəsi yoxdursa, qoy dua edərkən

¹ Bu xüsusda, Uca Allah belə buyurur: "Həqiqətən də, Allah və Onun mələkləri Peyğəmbərə salavat deyirlər. Ey iman gətirənlər! Siz də ona salavat deyib onu kamil ədəb-ərkanla salamlayın" (əl-Əhzab, 56). Burada Allahın Peyğəmbərə ﷺ salavat deməsi, onu ali toplumun, yəni mələklərin yanında tərifləməsi və onu uca tutması, mələklərin və möminlərin ona salavat deməsi isə ona Allahdan xeyir-dua diləməsi deməkdir. Salavat xüsusunda, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: "Hər kim mənə bir salavat oxuyarsa, Allah ona bunun sayəsində onunu yetirər" (Səhih Muslim, 849); digər hədisdə o, demişdir: "Xəsis o kimsədir ki, mənim adım çəkildikdə mənə salavat gətirməz" (Şəəbul-İman, 1466; Fədlus-Səlati alən-Nəbi, 35). Rəvayət edilir ki, Abdur-Rəhman ibn Əbu Leyla demişdir: "Bir dəfə Kəb ibn Uca mənə rast gəldi və dedi: "Sənə hədiyyə verimmi?! Bir gün Peyğəmbər ﷺ bizim yanımıza gəldi və biz ondan: "Ya Rəsulullah, biz sənə salamı necə verməyi bilirik. Bəs salavatı sənə necə gətirək?" – deyə soruşduq. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: "Deyin: "Allahummə salli alə Muhəmmədin və alə ali Muhəmməd, kəmə salleytə alə İbrahimə innəkə həmidun məcid. Allahummə barik alə Muhəmmədin və alə ali Muhəmməd, kəmə barəktə alə İbrahimə innəkə həmidun məcid! (Allahım, İbrahimə xeyir-dua verdiyin kimi, Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə də xeyir-dua ver! Həqiqətən, Sən Tərifləyiqsən, Şan-şöhrətlisən! Allahım, İbrahimə bərəkət verdiyin kimi, Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə də bərəkət ver! Həqiqətən, Sən Tərifləyiqsən, Şan-şöhrətlisən!)" (Səhih Buxari, 6357; Səhih Muslim, 908).

² Bu hədisin isnadında keçən Dərrac Əbu Səmh "zəif" ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Daif əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin isnadının "zəif" olduğunu demişdir. Bu hədisin isnadı "zəif" olsa da, Allahdan Peyğəmbərə ﷺ və möminlə-

desin: “Allahım, qulun və rəsulun Muhəmmədə xeyir-dua ver! Mömin kişilərə və mömin qadınlara, müsəlman kişilərə və müsəlman qadınlara da xeyir-dua ver!”¹ Belə ki, bu dua, dua edən adam üçün bir zəkətdir.”

٦٤١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، مَوْلَى سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ قَالَ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ، وَتَرَحَّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا تَرَحَّمْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ، شَهِدْتُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالشَّهَادَةِ، وَشَفَعْتُ لَهُ)).

(641) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim: “Allahım, İbrahimə və İbrahimin ailəsinə xeyir-dua verdiyin kimi,² Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə də xeyir-dua ver! İbrahimə və İbrahimin ailəsinə bərəkət verdiyin kimi, Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə də bərəkət ver! İbrahimə və İbrahimin ailəsinə mərhəmət göstərdiyin kimi, Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə də mərhəmət göstər!” – desə, Qiyamət günü onun şəhadət verdiyinə şahidlik edəməm və ona şəfaətçi olaram.”³

rə xeyir-dua diləməyin sədəqə olması səhihdir (115-ci fəslin və bu fəsildəki hədislərin qeydlərinə bax).

¹ Transkripsiyası: Allahummə, salli alə Muhəmmədin abdika və rəsulik, və salli aləl-mumininə vəl-muminət, vəl-musliminə vəl-muslimət.

² Burada “kimi” deyildikdə, salavatın qədəri yox, sadəcə özü nəzərdə tutulur. Belə ki, Muhəmmədə ﷺ verilən xeyir-dua daha böyük və daha çoxdur. Bu məsələyə dair Allahın bu ayəsini misal çəkmək olar: **“Biz Nuha və ondan sonrakı peyğəmbərlərə vəhy etdiyimiz kimi sənə də vəhy etdik”** (ən-Nisa, 163). Burada da, həmçinin “kimi” deyildikdə, vəhyin qədəri və təfəsilatı deyil, sadəcə özü nəzərdə tutulur.

³ Bu hədisin isnadında keçən Səid ibn Abdur-Rəhman “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir.

٦٤٢- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ وَرْدَانَ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسًا، وَمَالِكَ بْنَ أَوْسٍ بْنِ الْحَدَثَانِ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ يَتَبَرَّرُ فَلَمْ يَجِدْ أَحَدًا يَتَّبِعُهُ، فَخَرَجَ عُمَرُ فَاتَّبَعَهُ بِفَخَّارَةٍ أَوْ مِطْهَرَةٍ، فَوَجَدَهُ سَاجِدًا فِي مِسْرَبٍ، فَتَنَحَّى فَجَلَسَ وَرَاءَهُ، حَتَّى رَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ رَأْسَهُ فَقَالَ: ((أَحْسَنْتَ يَا عُمَرُ حِينَ وَجَدْتَنِي سَاجِدًا فَتَنَحَّيْتَ عَنِّي، إِنَّ جِبْرِيلَ جَاءَنِي فَقَالَ: مَنْ صَلَّى عَلَيْكَ وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا، وَرَفَعَ لَهُ عَشْرَ دَرَجَاتٍ)).

(642) Ənəs və Malik ibn Ovs əl-Hədəsan رحمهما الله demişdir: “(Bir dəfə) Peyğəmbər ﷺ subaşına çıxdı və kimsənin onu təqib etdiyini görmədi.¹ Bu əsnada Ömər cürdək yaxud aftafa götürüb onun arxasınca getdi. Ömər onu su hovuzunun yanında səcdəyə qapanmış gördü. Ömər geri çəkilib, onun arxa tərəfində oturdu. Nəhayət, o, başını səcdədən qaldıraraq dedi: “Əhsən sənə, ey Ömər! Mənim səcdəyə qapandığımı görüb məndən aralandın. Cəbrail عليه السلام yanıma gəlib dedi: “Kim bir dəfə sənə salavat desə, Allah ona on salavat yetirər və onun üçün on dərəcə yüksəldər.”²

٦٤٣- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ صَلَّى عَلَيَّ وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا، وَحَطَّ عَنْهُ عَشْرُ خَطِيئَاتٍ)).

(643) Ənəs ibn Malik رحمهما الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Kim mənə bir salavat oxuyarsa, Allah ona (bunun sayəsində) onunu yetirər və onun on günahından keçər.”³

¹ Belə ki, Peyğəmbər ﷺ ayaqyoluna getdikdə, səhabələr ona su aparardılar.

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “həsən” olduğunu demişdir.

³ Bu hədisi Nəsai (9808), Əhməd (3/102 və 261) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

۲۸۱- بَابُ مَنْ ذَكَرَ عِنْدَهُ النَّبِيُّ ﷺ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ

**281-ci fəsil. Peyğəmbər ﷺ yada salındıqda
(bunu eşidib) ona salavat gətirməyən kimsə**

۶۴۴- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ شَيْبَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نَافِعٍ الصَّائِغُ، عَنْ عِصَامِ بْنِ زَيْدٍ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ ابْنُ شَيْبَةَ حَيْثُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَفَى الْمُنْبَرِ، فَلَمَّا رَفَى الدَّرَجَةَ الْأُولَى قَالَ: ((أَمِينَ))، ثُمَّ رَفَى الثَّانِيَةَ فَقَالَ: ((أَمِينَ))، ثُمَّ رَفَى الثَّلَاثَةَ فَقَالَ: ((أَمِينَ))، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، سَمِعْنَاكَ تَقُولُ: آمِينَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ؟ قَالَ: ((لَمَّا رَفِئْتُ الدَّرَجَةَ الْأُولَى جَاءَنِي جِبْرِيلُ ﷺ فَقَالَ: شَقِيَّ عَبْدٌ أَذْرَكَ رَمَضَانَ، فَانْسَلَخَ)) دَخَّنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ شَيْبَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نَافِعٍ الصَّائِغُ، عَنْ عِصَامِ بْنِ زَيْدٍ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ ابْنُ شَيْبَةَ حَيْثُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَفَى الْمُنْبَرِ، فَلَمَّا رَفَى الدَّرَجَةَ الْأُولَى قَالَ: ((أَمِينَ))، ثُمَّ رَفَى الثَّانِيَةَ فَقَالَ: ((أَمِينَ))، ثُمَّ رَفَى الثَّلَاثَةَ فَقَالَ: ((أَمِينَ))، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، سَمِعْنَاكَ تَقُولُ: آمِينَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ؟ قَالَ: ((لَمَّا رَفِئْتُ الدَّرَجَةَ الْأُولَى جَاءَنِي جِبْرِيلُ ﷺ فَقَالَ: شَقِيَّ عَبْدٌ أَذْرَكَ رَمَضَانَ، فَانْسَلَخَ مِنْهُ وَلَمْ يُعْفَرْ لَهُ، فَقُلْتُ: آمِينَ. ثُمَّ قَالَ: شَقِيَّ عَبْدٌ أَذْرَكَ وَالِدَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا فَلَمْ يُدْخِلَاهُ الْجَنَّةَ، فَقُلْتُ: آمِينَ. ثُمَّ قَالَ: شَقِيَّ عَبْدٌ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْكَ، فَقُلْتُ: آمِينَ)).

(644) Cabir ibn Abdullah رəvayət edir ki, bir dəfə Peyğəmbər ﷺ minbərə qalxaraq minbərin birinci pilləsində dayanıb: “Amin!” – dedi. Sonra ikinci pilləsinə qalxıb: “Amin!” – dedi. Sonra da üçüncü pilləsinə qalxıb: “Amin!” – dedi. Səhabələr dedilər: “Ya Rəsulullah, biz sənin üç dəfə: “Amin!” – dediyini eşitdik.”¹ Peyğəmbər ﷺ dedi: “Birinci pilləyə qalxdıqda Cəbrail ﷺ yanıma gəlib dedi: “Ramazana yetişdikdən sonra günahları bağış-

¹ Burada səhabələr Peyğəmbərin ﷺ ilk dəfə belə etdiyini gördüklərinə görə bunun səbəbini və hikmətini öyrənmək istəyirlər. Bu da səhabələrin xeyrə nail olmağa və şərdən çəkinməyə, beləliklə də, hər bir işdə Peyğəmbərin ﷺ yolunu getməyə həris olduqlarını bir daha sübuta yetirir.

lanmamış halda ondan ayrılan bəndə bədbəxt olsun!”¹ Mən də: “Amin!” – dedim. Sonra o, dedi: “Validəynlərinin hər ikisi, yaxud biri qocalanadək onlarla (bərabər) yaşayan, sonra da (onların üzünə ağ olub buna görə də) Cənnətə daxil olmayan bəndə bədbəxt olsun!”² Mən də: “Amin!” – dedim. Sonra o, dedi: “Sən yad edildiyin zaman (bunu eşidib) sənə salavat gətirməyən bəndə bədbəxt olsun!” Mən də: “Amin!” – dedim.”³

۶۴۵- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((مَنْ صَلَّى عَلَيَّ وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا)).

(645) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Kim mənə bir dəfə salavat gətirsə, Allah ona on (salavatın savabını) verər.”^{4,5}

۶۴۶- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ كَثِيرٍ يَزِيدٍ، عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَفَى الْمَنَبَرِ فَقَالَ: ((أَمِينَ، أَمِينَ، أَمِينَ))، قِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا كُنْتَ تَصْنَعُ هَذَا؟ فَقَالَ: ((قَالَ لِي جِبْرِيلُ: رَغِمَ أَنْفُ عَبْدٍ أَدْرَكَ أَبَوَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا لَمْ يَدْخُلْهُ الْجَنَّةَ، قُلْتُ: آمِينَ. ثُمَّ قَالَ: رَغِمَ أَنْفُ عَبْدٍ دَخَلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ لَمْ يُعَفِّرْ لَهُ، قُلْتُ: آمِينَ. ثُمَّ قَالَ: رَغِمَ أَنْفُ امْرِئٍ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْكَ، قُلْتُ: آمِينَ)).

¹ Peyğəmbər ﷺ bu ayda ibadəti artırardı (292-ci hədisə və onun qeydlərinə bax). Ramazan ayı barəsində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ramazan ayının birinci gecəsi yetişdiyi zaman şeytanlar və azğın cinlər zəncirlənir, üstəlik, Cəhənnəmin qapıları bağlanır və heç bir qapısı açıq qalmır, həmçinin, Cənnətin qapıları açılır və heç bir qapısı bağlı qalmır. Həmin vaxt carçı səsləyib deyir: “Ey xeyir istəyən kəs, (Allaha daha çox ibadət etməyə) tələs! Və ey şərə meyilli olan kəs, (tövbə et, haqq yola) qayıt! Allahın Cəhənnəm odundan xilas etdiyi kimsələr vardır. Bu da, (ramazanın) hər gecəsinə aiddir” (Sunən ət-Tirmizi, 682; Səhih əl-Cami, 759).

² 21-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

³ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih li-ğeyrihi” olduğunu demişdir.

⁴ Qazı İyad demişdir: “Uca Allah bu xüsusda belə buyurur: **“Kim yaxşılıq gətirərsə, ona gətirdiyinin on qat əvəzi verilər...”** (əl-Ənam, 160).

⁵ Bu hədisi Muslim (912), Əbu Davud (1530) və Əhməd (2/372) rəvayət etmişdir.

(646) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ minbərə qalxıb: “Amin, amin, amin!”– dedi. (Səhabələr) soruşdular: “Ya Rəsulullah, nə üçün belə etdin?” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “(Mən minbərə qalxdıqda) Cəbrail عليه السلام mənə: “Validəynlərinin hər ikisi, yaxud biri qocalanadək onlarla (bərabər) yaşayan, sonra da (onların üzünə ağ olub buna görə də) Cənnətə daxil olmayan bəndə zəlil olsun!”– dedi, mən də: “Amin!”– dedim. Sonra o: “Ramazana yetişdikdən sonra günahları bağışlanmamış halda ondan ayrılan bəndə zəlil olsun!”– dedi, mən də: “Amin!”– dedim. Sonra o: “Sən yad edildiyin zaman (bunu eşidib) sənə salavat gətirməyən şəxs zəlil olsun!”– dedi, mən də: “Amin!”– dedim.”¹

٦٤٧- حَدَّثَنَا عَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ مَوْلَى آلِ طَلْحَةَ قَالَ: سَمِعْتُ كُرَيْبًا أَبَا رَشْدَيْنَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ جُوَيْرِيَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ بْنِ أَبِي ضِرَارٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ مِنْ عِنْدِهَا، وَكَانَ اسْمُهَا بَرَّةً، فَحَوَّلَ النَّبِيُّ ﷺ اسْمَهَا، فَسَمَّاها جُوَيْرِيَةَ، فَخَرَجَ وَكَرِهَ أَنْ يَدْخُلَ وَاسْمُهَا بَرَّةً، ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهَا بَعْدَ مَا تَعَالَى النَّهَارُ، وَهِيَ فِي مَجْلِسِهَا، فَقَالَ: ((مَا زِلْتِ فِي مَجْلِسِكَ؟ لَقَدْ فُتُّ بَعْدَكَ أَرْبَعُ كَلِمَاتٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، لَوْ وَزَنْتَ بِكَلِمَاتِكَ وَزَنْتَهُنَّ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ عَدَدَ خَلْقِهِ، وَرِضَا نَفْسِهِ، وَزِنَةَ عَرْشِهِ، وَمَدَادَ، أَوْ مَدَدَ، كَلِمَاتِهِ)).

(647) İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət edir ki, Cuveyriya² bint Haris ibn Dirar Peyğəmbərin ﷺ onun yanından çıxdığını xəbər vermişdir. Cuveyriyanın adı Bərra idi. Sonra Peyğəmbər ﷺ ona Cuveyriya adını verdi. Peyğəmbər ﷺ onun yanından çıxdı və o, Bərra adını daşdığı müddətdə onun yanına qayıtmaq istəmədi.³ Nəhayət, gün qalxdıqdan sonra Peyğəmbər ﷺ

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

² Cuveyriya bint Haris ibn Əbu Dirar əl-Mustəliqiyyə رضي الله عنها Peyğəmbərin ﷺ zövcəsi və möminlərin anasıdır (Siyər Əlamu ən-Nubələ, 39-cu tərcüməyi hal).

³ Cuveyriya رضي الله عنها İslam dinini qəbul etməmişdən əvvəl adı Bərra olmuşdur. Nəhayət, Mureysi döyüşündə o, iyirmi yaşında ikən əsir düşmüş, sonra Peyğəmbər ﷺ onu azad etmiş və onunla evlənmişdir. Daha sonra Peyğəmbər ﷺ onun adını dəyişdirib, ona Cuvey-

onun yanına qayıtdı. Cuveyriya hələ də oturduğu yerdə idi. Peyğəmbər ﷺ dedi: “Sən indiyə qədər yerində oturmusan?”¹ Lakin mən səndən ayrılandıqdan sonra üç kərə elə dörd kəlmə demişəm ki, əgər onlar tərəzidə çəkilsə, sənənin dediklərindən ağır gələr:² “Yaratdıqlarının sayı,³ Özündən razı olduğu, Ərşinin ağırlığı⁴ və kəlmələrinin çoxluğu⁵ qədər həmd edərək Allaha təriflər deyirik!”^{6,7}

riya adını vermişdir. Cuveyriya – təqsirkar, Bərra isə – zahid, dindar, mömin deməkdir. Peyğəmbərin ﷺ nə səbəbdən bu adı dəyişdirdiyinə dair 821-ci hədisə və onun qeydlərinə bax.

¹ Demək istəyir ki: “Hələ də zikr edirsən?”

² Allahın yaratdığı məxluqların sayı qədər, habelə, Onun Özündən razı qaldığı, ərşinin ağırlığı və nəhayət, kəlmələrinin çoxluğu qədər Ona həmd-sənalar deyib təriflədikdən sonra qazanılan savabın miqdarı, həqiqətən də, təsəvvürolunmazdır. Əlbəttə ki, belə bir zikri bizə öyrədən Peyğəmbər ﷺ xatırladığı zaman ona salavat gətirməyən kəs, həqiqətən də, zəlil və bədbəxt olar.

³ Allahın yaratdığı məxluqatın sayını Onun Özündən və mələklərindən başqa heç kəs bilmir (Şərh Riyadus-Salihin, 1433-cü hədisin şərh).

⁴ Ərş: Allahın yaratdığı məxluqatın ən əzəmətlisi, ən böyüyü və ən genişidir. Bu xüsusda Qurani Kərimdə belə buyurulur: **“O, böyük Ərşin Rəbbidir!”** (ət-Tovbə, 129); **“Yeddi göyün Rəbbi və əzəmətli Ərşin Rəbbi kimdir?”** (əl-Muminun, 86). Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Cənnətdə Allahın, Onun yolunda cihad edənlər üçün hazırladığı yüz mərtəbə vardır. *Bu mərtəbələr* hər iki mərtəbə arasındakı məsafə yerlə göy arasında olan məsafəyə bərabərdir. Allahdan *nə isə* dilədiyiniz zaman Firdovs cənnətini diləyin! Çünki Firdovs, Cənnətin tam ortası və ən yüksək mərtəbəsidir. Onun üstündə isə ər-Rəhmanın Ərşi yerləşir. Cənnət çayları da oradan qaynayıb axır” (“Səhih əl-Buxari”, 2790). Digər bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Yeddi göy Kürsünün yanında, səhraya atılmış bir həlqəyə bənzəyir. Habelə, Ərşin Kürsüdən böyüklüyü, o səhranın o həlqədən böyüklüyü kimidir” (“Silsilətul-Əhədisis-Səhihə”, 109).

⁵ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Əgər yer üzündəki bütün ağaclar qələm olsaydı, dəniz də mürəkkəb olub ardından ona yeddi dəniz də qatılsaydı, yenə də Allahın Sözləri qurtarmazdı”** (Loğman, 27); O, həmçinin, buyurur: **“De: “Əgər Rəbbimin Sözlərini yazmaq üçün dəniz mürəkkəb olsaydı və bir o qədər də ona əlavə etsəydik belə, Rəbbimin Sözləri qurtarmadan öncə dənizin suyu qurtarardı”** (əl-Kəhf, 109).

⁶ Transkripsiyası: Subhanəllahi və bihəmdih, adədə xalqih, və rida nəfsih, və zinətə arşih və midadə (yaxud mədədə) kəlimatih.

⁷ Bu hədisi Muslim (8/83) rəvayət etmişdir.

(...) - قَالَ مُحَمَّدٌ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا بِهِ سُفْيَانُ غَيْرَ مَرَّةٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ جُؤَيْرِيَّةَ، وَلَمْ يَقُلْ: عَنْ جُؤَيْرِيَّةَ إِلَّا مَرَّةً.

(...)..... Muhəmməd demişdir: “Bizə Əli belə rəvayət etmişdir: “Süfyan dəfələrlə bizə: “Muhəmməd ibn Kureyb, İbn Abbasdan ﷺ rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ Cuveyriyanın yanından çıxdı....” – deyə rəvayət etmişdir. O: “(İbn Abbas rəvayət edir ki,) Cuveyriya (bint Haris ibn Əbu Dirar Peyğəmbərin ﷺ onun yanından çıxdığını) xəbər vermişdir” yalnız bir kərə zikr etmişdir.”

٦٤٨ - حَدَّثَنَا ابْنُ سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ جَهَنَّمَ، اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ)).

(648) Əbu Hureyrə ﷺ rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur: “Cəhənnəmdən Allaha sığın! Qəbir əzabından Allaha sığın! Məsihi Dəccalın fitnəsindən Allaha sığın! Həyatın və ölümün fitnəsindən Allaha sığın!”^{1’2}

¹ 694-cü hədisə bax.

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٢٨٢ - بَابُ دُعَاءِ الرَّجُلِ عَلَى مَنْ ظَلَمَهُ

**282-ci fəsil. Məzlumun,
ona zülm etmiş zalımın əleyhinə dua etməsi¹**

٦٤٩ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ أَصْلَحْ لِي سَمْعِي وَبَصَرِي، وَاجْعَلْهُمَا الْوَارِثَيْنِ مِنِّي، وَأَنْصُرْنِي عَلَى مَنْ ظَلَمَنِي، وَأَرِنِي مِنْهُ نَارِي)).

(649) Cabir رضي الله عنه rəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ deyərdi: “Allahım, mənim eşitmə və görmə qabiliyyətimi yaxşılaşdır, onları mənə varis et.² Mənə zülm edənə qarşı mənə kömək ol və ondan (aldığın) intiqamımı mənə göstər.^{3”4}

¹ Zalımın əleyhinə dua etməyə icazə verilsə də həmin duada həddi aşmaq caiz deyil. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “*Günahkarı cəzalandırmaq istəsəniz, sizə nə cəza verilibsə, siz də ona eynilə cəza verin. Əgər səbir etsəniz, bu, səbir edənlər üçün daha xeyirlidir. Səbir et! Sənin səbrin ancaq Allahdandır*” (ən-Nəhl, 126-127); digər ayədə O, buyurur: “*Rəbbinizə acizənə, həm də gizlicə dua edin! Şübhəsiz ki, O, həddi aşanları sevmir*” (əl-Əraf, 55). Həmçinin, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “*Vaxt gələcək, bu ümmətdən duada həddi aşan kimsələr olacaq*” (Sunən Əbu Davud, 1480; Musnəd Əhməd, 1/172; Səhih əl-Cami, 2396). Duada həddi aşan adam ancaq ziyana uğrayar. Əvvəla, duası qəbul olmaz, ikincisi də buna görə o, günah qazanar.

² Yəni ömrümün sonunadək onları salamat et, onlara xeyir-bərəkət ver və onların sayəsində savab qazanmağı mənə müvəffəq et.

³ Transkripsiyası: Allahummə əslih li səm'i və bəsari, vəc'alhuməl-variseyni minni, vənsurni alə mən zaləmənə, və ərini minhu səri.

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir. Sonra bəyan etmişdir ki, bu rəvayətdə varid olmuş “əslih li səmi” ləfzi “zəif”dir. Çünki bu isnadda keçən Leys ibn Əbu Suleym “zəif” ravidir. Səhih olanı isə Bəzzarın “Musnəd” əsərində varid olmuş və digər “səhih” hədislərə müvafiq olanıdır ki, həmin rəvayətdə Peyğəmbər ﷺ: “Allahummə mətti'ni bisəm'i” – demişdir (Növbəti hədisə bax).

٦٥٠- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ مَتِّعْنِي بِسَمْعِي وَبَصَرِي، وَاجْعَلْهُمَا الْوَارِثَ مِنِّي، وَأَنْصُرْنِي عَلَى عَدُوِّي، وَأَرِنِي مِنْهُ ثَأْرِي)).

(650) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allahım, eşitmə və görmə hissiyyatlarımla mənə fayda ver, onları mənə varis et. Düşmənimə qarşı mənə kömək ol və ondan (aldığın) intiqamımı mənə göstər.”¹

٦٥١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ طَارِقِ ابْنِ أَشِيمِ الْأَشْجَعِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: كُنَّا نَعْدُو إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَيَجِيءُ الرَّجُلُ وَتَجِيءُ الْمَرْأَةُ فَيَقُولُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ أَقُولُ إِذَا صَلَّيْتُ؟ فَيَقُولُ: ((قُلْ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاهْدِنِي، وَارْزُقْنِي))، فَقَدْ جَمَعْتَ لَكَ دُنْيَاكَ وَآخِرَتَكَ.

(651) Tariq ibn Əşyəm əl-Əşcəi رضي الله عنه demişdir: “Biz səhərlər Peyğəmbərin ﷺ yanına gedərdik.² *Onun yanına* həm kişi, həm qadın *gəlib* soruşardı: “Ya Rəsulullah, mən namaz qılarkən³ nə deməliyəm?” O da buyurardı: “De: “Allahım, məni bağışla, mənə rəhm et, məni doğru yola yönəlt və mənə ruzi ver.”⁴ Bu sözlər sənin üçün dünyanı və axirətini cəm etdi.”⁵

¹ Bu hədisi Tirmizi (3606) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

² Peyğəmbər ﷺ bu ümmət üçün Allahdan xeyir-bərəkət diləyib demişdir: “Allahım, ümmətimin (hər) gününün əvvəlinə bərəkət ver!” (Sunən Əbu Davud 2606, Səhih Əbu Davud 2345); digər hədisdə o, demişdir: “Ümmətimin (hər) gününün əvvəlinə bərəkət verilmişdir!” (Səhih əl-Cami, 2841).

³ Bu duanı təşəhhüddən sonra və salamdan əvvəl, habelə, səcdədə demək olar. Bu dua Peyğəmbərin ﷺ etdiyi duaların yığcam və geniş mənalı olduğunu bir daha sübuta yetirir.

⁴ Transkripsiyası: Allahumməğfirli, vərhəmni, vəhdini, vərzuqni.

⁵ Bu hədisi Əhməd (3/472) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

(...) حَدَّثَنَا عَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَيَّانَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مَالِكٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي وَلَمْ يَذْكُرْ: إِذَا صَلَّيْتَ. وَتَابَعَهُ عَبْدُ الْوَاحِدِ، وَيَزِيدُ بْنُ هَارُونَ.

(...) Bizə Əli belə xəbər vermişdir: “Suleyman ibn Heyyan bizə demişdir: “Əbu Malik bizə belə rəvayət etmişdir: “Mən (bu hədisi) atamdan eşitmişəm. Lakin o: “namaz qılarkən” sözünü zikr etməmişdir. Abdul-Vahid və Yezid ibn Harun da, həmçinin, belə rəvayət etmişlər.

۲۸۳ - بَابُ مَنْ دَعَا بِطُولِ الْعُمُرِ

283-cü fəsil. Ömrünün uzadılması üçün dua edən kimsə

۶۵۲ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ مَوْلَى أُمِّ قَيْسٍ ابْنَةِ مُحْصَنٍ، عَنْ أُمِّ قَيْسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ هَا: ((مَا قَالَتْ؟ طَالَ عُمْرُهَا!))، وَلَا نَعْلَمُ امْرَأَةً عُمِرَتْ مَا عُمِرَتْ.

(652) Ummu Qeys¹ رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ ona belə demişdir: “(Xanım) nə dedi? Onun ömrü uzun olsun!”

(Əbul-Həsən demişdir): “Biz Ummu Qeys qədər uzun ömür sürən başqa bir qadın tanımırıq.”²

۶۵۳ - حَدَّثَنَا عَارِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سِنَانٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسٌ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَدْخُلُ عَلَيْنَا، أَهْلَ الْبَيْتِ، فَدَخَلَ عَلَيْنَا يَوْمًا فَدَعَا لَنَا، فَقَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ خُوَيْدُمُكَ أَلَا تَدْعُو لَهُ؟ قَالَ: ((اللَّهُمَّ، أَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ، وَأَطِلْ حَيَاتَهُ، وَاعْفِرْ لَهُ)).

فَدَعَا لِي بِثَلَاثٍ، فَدَفَنْتُ مِئَةً وَثَلَاثَةً، وَإِنَّ ثَمَرَتِي لَتُطْعِمُنِي فِي السَّنَةِ مَرَّتَيْنِ، وَطَالَتْ حَيَاتِي حَتَّى اسْتَحْيَيْتُ مِنَ النَّاسِ، وَأَرْجُو الْمَغْفِرَةَ.

(653) Ənəs رəvayət edir: “Peyğəmbər ﷺ bizim yanımıza – ailəmizə gəldi. Bir gün yenə o bizə gəldi və bizim üçün dua etdi. Onda Ummu Suleym³

¹ Ummu Qeys bint Mihsan رəvayət edir ki, Peyğəmbərin ﷺ səhabəsi və Ukkaşə ibn Mihsanın bacısıdır. Məkkədə ikən İslam dinini qəbul etmiş, sonra da Mədinəyə hicrət etmişdir (Təhziib əl-Kəmal, 8000-ci tərcümeyi-hal).

² Bu hədisin isnadında keçən Əbul-Həsən “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “zəif” olduğunu demişdir. Lakin bir kimsəyə ömrünün uzun olmasını diləməyin caiz olması başqa “səhih” hədislərdə öz təsdiqini tapmışdır (653-cü hədisə bax).

³ Ummu Suleym Rumeysə bint Milhan ibn Xalid əl-Ənsariyyə رəvayət edir. Bu qadın Rəsulullahın xidmətçisi Ənəs ibn Malikin anasıdır (149-cu hədisin qeydlərinə bax).

dedi: “Bu balaca xidmətçin üçün dua etməyəcəksənmi?” Peyğəmbər ﷺ dua edib dedi: “Allahım, onun malının və övladının sayını çoxalt, onun ömrünü uzat və onu bağışla.”

(Ənəs dedi): “Peyğəmbər ﷺ mənim üçün (Allahdan) üç şey dilədi. (Mən artıq nəslimdən) yüz üç adam dəfn etmişəm. Ağaclarım ildə iki dəfə məhsul verir.¹ Ömrüm də o qədər uzanıbdır ki, artıq insanlardan utanıram.² Bağışlanmağa da ümid edirəm.^{3”4}

¹ Rəvayət edilir ki, Əbul-Aliyə demişdir: “Ənəs ibn Malikin ﷺ bağındakı ağaclar ildə iki dəfə bar verirdi. Onun bağında elə reyhanlar var idi ki, onlardan müşk iyi gəlirdi” (Sunən ət-Tirmizi, 3833; Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 5/284). Təbarinin “Mocəmul-Ovsat” əsərində (1/31 və 1/503) Ənəsin ﷺ üzüm bağları olduğu xəbər verilmişdir (Bax: Silsilətul-Əhadis-Səhihə, 5/284). Bütün bunlar Peyğəmbərin ﷺ duasının bərəkətidir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Xeyirli malın əməlisaleh adama məxsus olması necə də gözəldir!” (əl-Ədəbul-Mufrad, 299).

² Ənəs ibn Malik ﷺ hicrətin 93-cü ilində yüz üç yaşında vəfat etmişdir (Siyər Əlam ən-Nubələ, 62-ci tərcümeyi-hal). Ənəsin ﷺ yaşdlarının əksəriyyəti bu dünyadan köçüb getmişdi deyə, sonrakı nəsilədən olan azyaşlıların arasında qalmaq ona ağır gəlirdi.

³ Digər rəvayətdə Ənəs ﷺ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ mənim üçün *Allahdan* üç şey dilədi. Mən artıq bunlardan ikisini bu dünyada görmüşəm. Üçüncüsünə də Axirətdə nail olacağıma ümid bəsləyirəm” (Səhih Muslim, 2481).

⁴ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir. Bu hədis bu fəsildəki hədisə yaxın ləfz ilə Buxarinin (1982) və Muslimin (2481) “Səhih”lərində də rəvayət edilmişdir. Həmçinin, bu kitabda keçən 88-ci hədisə bax.

۲۸۴ – بَابُ مَنْ قَالَ: ((يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَا لَمْ يَعْجَلْ))

284-cü fəsil. “Tələsməyə bəndənin duası qəbul olunar” – deyən kəs

۶۵۴ – حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ عُبَيْدٍ مَوْلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَكَانَ مِنَ الْقُرَاءِ وَأَهْلِ الْفَقْهِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ((يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ مَا لَمْ يَعْجَلْ، يَقُولُ: دَعَا فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي)).

(654) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Sizlərdən kim tələsməsə, duası qəbul olunar.” (Tələsməsi belədir ki, o): “Dua etdim, duam qəbul olunmadı”¹ (– deyir).²

۶۵۵ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ، أَنَّ رِبْعَةَ بْنَ يَزِيدَ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةٍ رَحِمَ، أَوْ يَسْتَعْجِلَ فَيَقُولُ: دَعَا فَلَا أَرَى يَسْتَجِيبُ لِي، فَيَدْعُ الدُّعَاءَ)).

(655) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Sizlərdən kim günah olan şeyi və yaxud qohumluq əlaqələrinin kəsilməsini dua etmədikcə və ya: “Dua etdim, duam qəbul olmadı” – deyib, duanı tərk etməyə tələsməyəncə, duası qəbul olunar.”³⁴

¹ Demək, duanın qəbul olunacağından ümidi kəsməmək, “dua edirəm, duam qəbul olmur” və s. buna bənzər sözlər deməmək duanın qəbul olunması üçün şərtidir.

² Bu hədisi Buxari (6340), Muslim (7110), Əbu Davud (1484) və Tirmizi (3958) rəvayət etmişdir.

³ Bu hədisdə qeyd edilən amillər – günah sayılan bir şeyi istəmək yaxud qohumluq əlaqələrinin kəsilməsini diləmək və ya: “Dua etdim, duam qəbul olmadı” – demək duanın qəbul olunmasına əngəl olan maneələrdir.

⁴ Bu hədisi Muslim (2735) rəvayət etmişdir.

٢٨٥ - بَابُ مَنْ تَعَوَّذَ بِاللَّهِ مِنَ الْكَسَلِ

285-ci fəsil. Tənbəllikdən¹ Allaha sığınan kimsə

٦٥٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ الْهَادِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَالْمَغْرَمِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ)).

(656) Amr ibn Şueyb atasından, o da öz atasından Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişdir: “Allahım, tənbəllikdən və borclu olmaqdan² Sənə sığınırım! Dəccal məsihin³ fitnəsindən Sənə sığınırım! Cəhənnəm əzabından Sənə sığınırım!”⁴⁵

٦٥٧ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَعَذَابِ الْقَبْرِ، وَشَرِّ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ.

(657) Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ həyatın və ölümün şərindən, qəbir əzabından və məsihi Dəccalın şərindən Allaha sığınardı.”⁶

¹ Tənbəllik: zəhmətdən və işdən qaçmaq. Zəhmətdən qaçmaq isə insanı həm dünya işlərindən, həm də Axirət işlərindən qoyur, beləliklə, adam bir çox dünya və Axirət xeyirlərindən məhrum olur.

² Digər rəvayətdə deyilir ki, bir nəfər Peyğəmbərdən ﷺ: “Sən nə üçün tez-tez borcdan ötrü Allaha sığınırısan?” – deyər soruşduqda, o, belə buyurmuşdur: “Borca girən adam danışanda yalan danışır, söz verəndə sözünün üstündə durmur” (Səhih əl-Buxari, 832).

³ 341-ci hədisin qeydlərinə bax.

⁴ Transkripsiyası: Allahummə, inni əuzu bikə minəl-kəsəli vəl-məğram, və əuzu bikə min fitnətil-məsihid-dəccal, və əuzu bikə min əzabin-nar.

⁵ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

⁶ Bu hədisi Buxari (1377), Muslim (2/93-94), İbn Hibban (2/179-180) və Nəsai (2/319) rəvayət etmişdir.

۲۸۶ - بَابُ مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ

286-cı fəsil. Allahdan istəməyən kimsəyə Allah qəzəblənər

۶۵۸ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْمَلِيحِ صَبِيحٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهَ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ)).

(658) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Allahdan istəməyən kimsəyə Allah qəzəblənər.”^{1,2}

(...) - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ الْخُوَزِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((مَنْ لَمْ يَسْأَلْهُ يَغْضَبْ عَلَيْهِ)).

(...) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Ondan istəməyən kimsəyə O qəzəblənər.”

۶۵۹ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((إِذَا دَعَوْتُمْ اللَّهَ فَأَعِزُّوهُ فِي الدُّعَاءِ، وَلَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: إِنْ شِئْتَ فَأَعْطِنِي، فَإِنَّ اللَّهَ لَا مُسْتَكْرَهَ لَهُ)).

(659) Ənəs رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ demişdir: “Allaha dua etdiyiniz zaman, qətiyyətlə dua edin. Sizdən heç biriniz: “İstəyirsənsə, mənə (filan şeyi) ver” – deməsin.³ Çünki Allahı məcbur edən yoxdur.”⁴

¹ Peyğəmbərin ﷺ bu sözünün əks anlamından belə aydın olur ki, Allahdan istəyən kimsəni Allah sevir. Hədislərin birində Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Allah yanında duadan daha gözəl şey yoxdur” (əl-Ədəbul-Mufrad, 712). Allaha dua etməyən kimsəyə isə Onun qəzəbi tutur. Allahın qəzəbi tutduğu kimsə isə həm bu dünyada, həm də Axirətdə ziyana uğrayar.

² Bu hədisi Tirmizi (2/342), İbn Macə (3827), Hakim (1/491), Əhməd (2/442 və 477), İbn Əbu Şeybə (10/200), Təbərani (Mocəmul-Ovsat, 3/216/2452), İbn Adiy (əl-Kamil, 7/295) Beyhəqi (Şoəbul-İman, 1/35/1099) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən” olduğunu demişdir.

³ 607-ci hədisin qeydlərinə bax.

⁴ Bu hədisi Buxari (7464), Muslim (2678) və Əhməd (3/101) rəvayət etmişdir.

٦٦٠- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الرِّئَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ عُثْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((مَنْ قَالَ صَبَاحَ كُلِّ يَوْمٍ، وَمَسَاءَ كُلِّ لَيْلَةٍ، ثَلَاثًا ثَلَاثًا: بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّهُ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، لَمْ يَضُرَّهُ شَيْءٌ)).
وَكَانَ أَصَابُهُ طَرَفٌ مِنَ الْفَالَجِ، فَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَقَطِنَ لَهُ فَقَالَ: إِنَّ الْحَدِيثَ كَمَا حَدَّثْتَنِي، وَلَكِنِّي لَمْ أَقُلْهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ، لِيَمْضِيَ قَدَرُ اللَّهِ.

(660) Əban ibn Osman rəvayət edir ki, Osman¹ demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə buyurduğunu eşitmişəm: “Kim hər səhər üç kərə və hər axşam üç kərə: “Allahın Adı ilə!² O Allah ki, adı çəkildikdə,³ yerdə və göydə (olan) heç bir şey zərər verə bilməz. O, Eşidəndir, Biləndir!⁴” – desə, heç bir şey ona zərər verə bilməz.”

Həmin vaxt Əban ibn Osman iflic olmuşdu. Hədisi dinləyən adam (təəccüblə) onun üzünə baxmağa başladı.⁵ Əban bu adamın (baxışlarından onun) məqsədini təxmin edib dedi: “Bu hədis sənə danışdığım kimidir.⁶ Lakin Allahın qədəri yerinə yetsin deyə, mənə həmin gün bu duanı oxumaq qismət olmamışdır.”⁷

¹ Burada söhbət üçüncü xəlifə olmuş Osman ibn Əffandan ﷺ gedir.

² Yəni Allahın adı ilə Ondan kömək diləyirəm ki, məni hər bir əziyyət verəndən qorusun (Tohfətul-Əhvəzi).

³ Burada “adı çəkildikdə” deyildikdə, sadəcə dilucu “bismilləh” demək yox, bu kəlməni səmimi-qəlbədən və gözəl niyyətlə çəkmək nəzərdə tutulur (Tohfətul-Əhvəzi).

⁴ Transkripsiyası: Bismilləhilləzi lə yədurru məa ismihi şeyun fil-ərdi və lə fis-səma, və huvəs-səmiul-alim.

⁵ Bu adam sanki Əbana demək istəyir ki, “əgər sən hər səhər və hər axşam bu zikri oxumusansa, niyə sənə zərər toxunub?”

⁶ Əbu Davudun “Sunən” əsərindəki hədisdə rəvayət edilir ki, Əban o adama demişdir: “Niyə mənə təəccüblə baxırsan. Vallahi ki, nə mən Osmanın adından yalan danışır, nə də Osman Peyğəmbərin ﷺ adından yalan danışmışdır. Sadəcə olaraq bu fəlakət mənim başıma gəlmişdi gün qəzəbli olduğumdan bu duanı deməmişdim.”

Bu rəvayətə diqqətlə nəzər salsaq görürük ki, sələflər Peyğəmbərin ﷺ hədislərinə yəqinliklə iman gətirər və bunlara zərrə qədər şübhə etməzdilər.

⁷ Bu hədisi Əbu Davud (5088), Tirmizi (3388), İbn Macə (3859) rəvayət etmiş və Mühəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

٢٨٧ - بَابُ الدُّعَاءِ عِنْدَ الصَّفِّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

287-ci fəsil. Allah yolundakı (cihad zamanı) səflərdə edilən dua

٦٦١ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: سَاعَتَانِ تُفْتَحُ هُمَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ، وَقَلَّ دَاعٍ تُرَدُّ عَلَيْهِ دَعْوَتُهُ: حِينَ يَخْضُرُ النَّدَاءُ، وَالصَّفُّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ.

(661) Səhl ibn Səd رحمته الله demişdir: “İki vaxt vardır¹ ki, bu vaxtlarda göy qapıları açılır və çox az adam istisna olmaqla, dua edən hər kəsin duası qəbul olunur: azan oxunduqda² və bir də Allah yolunda (cihad edərkən) səflərdə yer tutduqda.”³

¹ Burada Peyğəmbər ﷺ duanın qəbul olunması üçün yalnız iki vaxtın olmasını qəsd etmir. Belə ki, neçə-neçə hədislərdə, gecənin son üçdə birində, yağış yağdıqda, səfərdə və s. vaxtlarda duaların qəbul edilməsi rəvayət olunmuşdur.

² Digər hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Azanla iqamə arasındakı dua rədd edilmir” (Sunən Əbu Davud, 521; Mişkatul-Məsabih, 671).

³ Burada bu əsər “mövquf” isnadla, yəni səhabənin sözü kimi varid olsa da, başqa hədisdə “mərfu” isnadla Peyğəmbərdən ﷺ rəvayət edilmişdir (Səhih Əbu Davud, 2290).

٢٨٨ - بَابُ دَعَوَاتِ النَّبِيِّ ﷺ

288-ci fəsil. Peyğəmbərin ﷺ duaları¹

٦٦٢ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ لُؤْلُؤَةَ، عَنْ أَبِي صِرْمَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ غِنَايَ وَغِنَى مَوْلَايَ)).

(662) Əbu Sirmə رəvayət edir ki, Rəsulullah ﷺ belə dua edərdi: “Allahım, Səndən həm özümün, həm də mövlamın zəngin olmasını diləyirəm.”²

(...) - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، عَنْ مَوْلَى لَهُمْ، عَنْ أَبِي صِرْمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، مِثْلَهُ.

(...) Bizə Əhməd ibn Yunus belə xəbər vermişdir: “Zuheyr bizə belə rəvayət etmişdir: “Yəhya mənə Muhəmməd ibn Yəhyadan, o da, onların mövlasından, o da, Əbu Sirmədən, o da, Peyğəmbərdən ﷺ bu hədisin bənzərini rəvayət etmişdir.

٦٦٣ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ أَوْسٍ، عَنْ بِلَالِ بْنِ يَحْيَى، عَنْ شَتِيرِ بْنِ شَكْلٍ بْنِ حُمَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، عَلِّمْنِي دُعَاءً أَنْتَفِعُ بِهِ، قَالَ: ((قُلْ: اللَّهُمَّ عَافِنِي مِنْ شَرِّ سَمْعِي، وَبَصَرِي، وَلِسَانِي، وَقَلْبِي، وَشَرِّ مَنْبِيٍّ)). قَالَ وَكَيْعٌ: مَنَبِيٌّ يَغْنِي الزَّيْنَ وَالْفُجُورَ.

¹ Burada “duaları” deyildikdə, bəzi duaları qəsd edilir.

² Bu hədisi Əhməd (3/453) və Təbərani (22/329/828) rəvayət etmişdir. Hədisin isnadında keçən Luluə “məchul” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Daif əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Bu hədis “zəif” olsa da, Peyğəmbərin ﷺ Allahdan zəngin olmağı diləməsi “səhih” hədislərdə varid olmuşdur (674-cü hədisə bax).

(663) Şəkəl ibn Humejd rahiməllah demişdir: “(Bir dəfə) mən Peyğəmbər rahiməllah dedim: “Ya Rəsulullah, mənə elə bir dua öyrət ki, onunla faydalanaım.” Peyğəmbər rahiməllah buyurdu: “De: “Allahım, qulağımın, gözüümün, dilimin, qəlbimin şərindən, habelə, toxumamın şərindən məni salamat et!”^{1,2}

Vəki demişdir: *Burada* “toxuma” deyildikdə, “zina və günah işlər” qəsd edilir.

۶۶۴- حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ طَلِيقِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ أَعِنِّي وَلَا تُعِنِّ عَلَيَّ، وَأَنْصُرْنِي وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ، وَيَسِّرْ لِي الْهُدَى)).

(664) İbn Abbas rahiməllah rəvayət edir ki, Peyğəmbər rahiməllah (dua edib) deyirdi: “Allahım, mənə yardım et, əleyhimə olan işlərdə isə (heç kəsə) yardım etmə. Mənə qələbə bəxş et, (heç kəsə) mənim üzərimdə qələbə qazandırma. Mənim üçün doğru yola yönəlməyi asanlaşdır.”^{3,4}

۶۶۵- حَدَّثَنَا أَبُو حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ مُرَّةَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْحَارِثِ قَالَ: سَمِعْتُ طَلِيقَ بْنَ قَيْسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((رَبِّ أَعِنِّي وَلَا تُعِنِّ عَلَيَّ، وَأَنْصُرْنِي وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ، وَأَمْكُرْ لِي وَلَا تَمْكُرْ عَلَيَّ، وَيَسِّرْ لِي الْهُدَى)).

¹ Transkripsiyası: Allahummə, afini min şərri səmi və bəsəri və lisani və qalbi və şərri məniyyə. Digər isnadla rəvayət edilmiş eyni mənada olan hədisdə Peyğəmbər rahiməllah belə buyurmuşdur: “De:

((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي، وَمِنْ شَرِّ بَصَرِي، وَمِنْ شَرِّ لِسَانِي، وَمِنْ شَرِّ قَلْبِي، وَمِنْ شَرِّ مَنِيَّي))

“Allahumə, inni əuzu bikə min şərri səmi, və min şərri bəsəri, və min şərri lisani, və min şərri qalbi, və min şərri məniyyə” (Sunən Əbu Davud, 1551; Sunən ət-Tirmizi, 3492; Musnəd Əhməd 3/429; Səhih Sunən Əbu Davud, 1387).

² Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

³ Transkripsiyası: Allahummə, əinni və lə tuin aley, və n-surni və lə tənsur aley, və yəssiril-hudə li.

⁴ İmam Buxari bu hədisi müxtəsər olaraq rəvayət etmişdir (665-ci hədisə bax).

أَهْدَى، وَأَنْصُرْنِي عَلَى مَنْ بَغَى عَلَيَّ. رَبِّ اجْعَلْنِي شَكَارًا لَكَ، ذَكَّارًا لَكَ، رَاهِبًا لَكَ، مِطْوَاعًا لَكَ، مُخْتِئًا لَكَ، أَوَاهًا مُنِيئًا، تَقَبَّلْ تَوْبَتِي، وَاغْسِلْ حَوْبَتِي، وَأَجِبْ دَعْوَتِي، وَثَبِّتْ حُجَّتِي، وَاهْدِ قَلْبِي، وَسَدِّدْ لِسَانِي، وَاسْلُلْ سَخِيمَةَ قَلْبِي)).

(665) İbn Abbas رحمه الله demişdir:¹ “Mən Peyğəmbərin ﷺ bu sözlərlə dua etdiyini eşitmişəm: “Ey Rəbbim, mənə kömək et,² əleyhimə olan işlərdə *heç kəsə*³ kömək etmə. Mənə qələbə bəxş et, *heç kəsə* mənim üzərimdə qələbə qazandırma. Mənə *düşmənlərimə* hiylə qurmağa kömək ol, *başqasının* mənə hiylə qurmasına yol vermə. Mənim üçün doğru yola yönəlməyi asanlaşdır.⁴ Mənə təcavüz edənə qalib gəlməyimə yardım et.⁵ Ey Rəbbim,

¹ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

² Peyğəmbərin ﷺ Rəbbindən ümumi şəkildə kömək diləməsi bütün köməkləri ehtiva edir. Bu da, köməyi yalnız Allahdan diləməyə dəlalət edir. Bu xüsusda Quranda belə buyrulur: “**Biz yalnız Sənə ibadət edir və yalnız Səndən kömək diləyirik**” (əl-Fatihə, 5); “**Allah sizin Himayədarınızdır. O, kömək edənlərin ən yaxşısıdır**” (Ali-İmran, 150).

³ Burada insana vəsvəsə verən şeytan və pis şeyləri əmr edən nəfs, habelə, adama pislik etmək istəyən pis dost, düşmən, zalım və s. nəzərdə tutulur.

⁴ Bu, hər bir müsəlmanın gündəlik ibadəti əsnasında ən azı on yeddi kərə təkrarladığı Quran ayəsinə bənzəyir: “**Bizi doğru yola yönəlt – nemət bəxş etdiyin şəxslərin yoluna, qəzəbə uğramışların və azmışların yoluna yox!**” (əl-Fatihə, 6-7). Yəni ömrümüzün sonunadək bu yolda sabitqədəm olmağı bizə müvəffəq et.

⁵ Bundan aydın olur ki, təcavüz etməyən kimsələrə qarşı vuruşmaq İslam şəriətinə zidd olan əməllərdəndir. Əksinə, onlarla ədalətlə rəftar etmək gərəkdir. Uca Allah qeyri-müsəlmanlarla ədalətlə davranmaq xüsusunda belə buyurur: “**Allah din uğrunda siznlə vuruşmayan və sizi öz diyarınızdən qovub çıxartmayan kimsələrə yaxşılıq etmənizi və onlarla insafla davranmanızı sizə qadağan etmir. Şübhəsiz ki, Allah insaflı olanları sevir**” (əl-Mumtəhənə, 8). Təcavüz edən kimsə isə müsəlman olsa belə onu cəzalandırmaq və ona qalib gəlməyi Allahdan diləmək caizdir. Bu xüsusda Qurani Kərimdə belə buyrulur: “**Əgər möminlərdən iki dəstə bir-biri ilə vuruşsa, onları barışdırın. Əgər onlardan biri digərinə qarşı təcavüz etsə, təcavüzkar dəstə ilə, o, Allahın əmrini yerinə yetirməyə qayıdanadək, vuruşun. Əgər o qayıtsa, hər iki dəstəni ədalətlə barışdırın və insaflı olun. Sözsüz ki, Allah insaflıları sevir**” (əl-Hucurat, 9).

məni Sənə çoxlu-çoxlu şükür edən,¹ Səni tez-tez zikr edən,² Səndən qorxan, Sənə çox itaət edən, Sənə boyun əyən, (Sənə) çox yalvaran və (Sənə) üz tutan bir bəndə et.³ Mənim tövbəmi qəbul et,⁴ günahlarımı yu,⁵ duamı qəbul et, dəlili mi möhkəmləndir,⁶ qəlbimi haqqa yönəlt,⁷ dilimi doğruluğa öyrət⁸ və qəlbimin qara ləkəsini⁹ yox et.¹⁰

¹ Burada “şükür edən” deyildikdə, təkcə dildə və qəlbə deyil, həmçinin, əməldə də Allaha şükür etmək qəsd edilir. Bu xüsusda varid olmuş hədislərin birində Muğira ibn Şobə ؓ demişdir: “Bir dəfə Rəsulullah ﷺ gecə namazını qıldı və o qədər ayaq üstə durdu ki, hətta ayaqları şişdi. Sonra ona: “Nə üçün özünü bu ağır yüklə yükləyirsən?! Axı Allah sənin keçmiş və gələcək günahlarını bağışlamışdır” – deyildi. O, belə cavab verdi: “Şükür edən bir qul olmayımmı?!” (Səhih əl-Buxari, 1078; Səhih Muslim, 2819; Sunən ət-Tirmizi, 412; Sunən İbn Macə, 1419; Musnəd Əhməd, 4/251).

² Muaz ibn Cəbəlin ؓ rəvayət etdiyi hədisdə deyilir ki, Peyğəmbər ﷺ ona belə dua etməyi buyurmuşdur: “De: “Allahım, Səni zikr etmək, Sənə şükür etmək və Sənə gözəl tərzdə ibadət etmək üçün mənə yardım et!” (əl-Ədəbul-Mufrad, 690). Allahı çox zikr etmək xüsusunda Quranda belə buyurulur: “Ey iman gətirənlər! Allahı çox-çox yada salın!” (əl-Əhzab, 41); “Allahı çox zikr edin ki, bəlkə nıcat tapasınız” (əl-Cumuə, 10); “Allahı çox zikr edən kişilər və qadınlar üçün Allah bağışlanma və böyük mükafat hazırlamışdır” (əl-Əhzab, 35).

³ Quranda İbrahim aleyhissəlam barədə belə buyurulur: “**Həqiqətən, İbrahim həlim, Allaha çox yalvaran və Ona üz tutan bir bəndə idi**” (Hud, 75).

⁴ Yəni “məni tövbə etməyə müvəffəq et, sonra da onu məndən qəbul et!”

⁵ Başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ dua edib deyərmiş: “Allahım, mənim günahlarımı qarla, dolu ilə və su ilə yu, ağ paltarı kirdən təmizlədiyin kimi qəlbimi də günahlardan təmizlə!” (Səhih əl-Buxari, 6368).

⁶ Peyğəmbər ﷺ Allahdan həm bu dünyada, həm də Axirətdə tutarlı dəlillər göstərməyi, həmçinin, dediyi sözlərin bu dünyada qəbul olunmasını, üstəlik, qəbirdə verilən suallara cavab verməyə müvəffəq olmasını diləyir (Tohfətul-Əhvəzi, 3474-cü hədisin şərhı).

⁷ Ummu Sələmə ؓ rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ dua edib deyərmiş: “Ey qəlb-ləri çevirən Allahım, qəlbimi dinin üzərində sabit et!” (Sunən ət-Tirmizi, 3517; Silsilətul-Əhədisis-Səhihə, 2091).

⁸ Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz danışın**” (əl-Əhzab, 70-71). Burada “doğru söz” deyildikdə, haqqı demək, Allahı zikr etmək, Quran oxumaq, faydalı elm öyrənmək və öyrətmək, insanlara yaxşı işlər görməyi əmr etmək və onları pis işlərdən çəkindirmək, habelə, pis sözlərdən çəkinmək, qeybət etməmək və s. qəsd edilir.

⁹ Burada “qara ləkə” deyildikdə, qəlbə olan nifaq, həsəd, paxıllıq, ədavət, kin-küdurət, nifrət və başqa bu kimi qəlb xəstəlikləri nəzərdə tutulur.

¹ Transkripsiyası: Rabbi, ənni və lə tuin aley, vən-surni və lə tənsur aley, vəm-kur li və lə təmkur aley, və yəssir liyə-l-hudə, vən-surni alə mən bəğa aley. Rabbic-alni şəkəran lək, zəkəran lək, rahibən lək, mitvaən lək, muxbitən lək, əvvahən munibən, təqabbəl tovbəti, vəğsil hovbəti, və əcib dəvəti, və səbbit huccəti, vəhdi qalbi, və səddid lisani, vəslul səximətə qalbi.

Qeyd edək ki, digər mənbələrdə varid olmuş bu duadakı ərəbcə (لَا) “Sənə” şəxs əvəzliyi isimlərin əvvəlində gəlir. Yəni “Rabbic-alni şəkəran lək, zəkəran lək, rahibən lək, mitvaən lək, muxbitən lək, əvvahən munibən” əvəzinə “rabbic-alni ləkə şəkəran, ləkə zəkəran, ləkə rahhabən, ləkə mitvaən, ileykə muxbitən, ləkə əvvahən munibən” deyilir. Yəni “Ey Rəbbim, mənə yalnız Sənə çoxlu-çoxlu şükür edən, yalnız Səni tez-tez zikr edən, yalnız Səndən çox qorxan, yalnız Sənə çox itaət edən, yalnız Sənə boyun əyən, yalnız Sənə çox yalvaran və yalnız Sənə üz tutan bir bəndə et.” Buna da ərəbcə “həsı” deyilir. Bu ləfz, mənə baxımından daha dəqiq, daha əhatəli və daha üstün hesab olunur. Bu duanın tam variantı aşağıdakı kimidir:

((رَبِّ اَعِنِّي وَلَا تُعِنِّ عَلَيَّ ، وَاَنْصُرْنِي وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ ، وَاْمْكُرْ لِي وَلَا تَمْكُرْ عَلَيَّ ، وَاَهْدِنِي وَيَسِّرْ اِهْدِيْ اِلَيَّ ، وَاَنْصُرْنِي عَلَيَّ مِنْ بَعِيْ عَلَيَّ ، رَبِّ اجْعَلْنِي لَكَ شَكَارًا ، لَكَ دُكَّارًا ، لَكَ رَهَابًا ، لَكَ مَطْوَعًا ، اِلَيْكَ مُخْبِتًا ، لَكَ اَوَاهاً مُبِينًا ، رَبِّ تَقَبَّلْ تَوْبَتِيْ ، وَاغْسِلْ حَوْبَتِيْ ، وَاَجِبْ دَعْوَتِيْ ، وَثَبِّتْ حُجَّتِيْ ، وَاَهْدِ قَلْبِيْ وَسَدِّدْ لِسَانِيْ ، وَاَسْلُلْ سَخِيْمَةَ قَلْبِيْ))

Transkripsiyası: Rabbi, ənni və lə tuin aley, vənsurni və lə tənsur aley, vəmkur li və lə təmkur aley, vəhdini və yəssiril-hudə iley, vənsurni alə mən bəğa aley. Rabbic-alni ləkə şəkəran, ləkə zəkəran, ləkə rahhabən, ləkə mitvaən, ileykə muxbitən, ləkə əvvahən munibən. Rabbi təqabbəl tovbəti, vəğsil hovbəti, və əcib dəvəti, və səbbit huccəti, vəhdi qalbi, və səddid lisani, vəslul səximətə qalbi.

Tərcüməsi: “Ey Rəbbim, mənə kömək et, əleyhimə olan işlərdə (heç kəsə) kömək etmə. Mənə qələbə bəxş et, (heç kəsə) mənim üzərimdə qələbə qazandırma. Mənə (düşmənlərimə) hiylə qurmağa kömək ol, (başqasının) mənə hiylə qurmasına yol vermə. Mənə hidayət ver və mənim üçün doğru yola yönəlməyi asanlaşdır. Mənə təcavüz edənə qalib gəlməyimə yardım et. Ey Rəbbim, mənə yalnız Sənə çoxlu-çoxlu şükür edən, yalnız Səni tez-tez zikr edən, yalnız Səndən çox qorxan, yalnız Sənə çox itaət edən, yalnız Sənə boyun əyən, yalnız Sənə çox yalvaran və (yalnız Sənə) üz tutan bir bəndə et. Ey Rəbbim, mənim tövbəmi qəbul et, günahlarımı yu, duamı qəbul et, dəlilimi möhkəmləndir, qəlbimi haqqa yönəlt, dilimi doğruluğa öyrət və qəlbimin qara ləkəsini yox et” (Bu hədisi Tirmizi (3551), İbn Macə (3830), Əhməd (1/227) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih ət-Tirmizi” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.)

۶۶۶- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ، قَالَ مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ عَلَى الْمِنْبَرِ: إِنَّهُ لَا مَانِعَ لِمَا أُعْطِيَتْ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعَ اللَّهُ، وَلَا يَنْفَعُ دَا الْجَدِّ مِنْهُ الْجُدُّ. وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ، سَمِعْتُ هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ عَلَى هَذِهِ الْأَعْوَادِ.

(666) Muaviyə ibn Əbu Sufyan رضي الله عنه minbərdə ikən demişdir:¹ “Həqiqətən də, Allahın verdiyinə mane olacaq bir kimsə yoxdur. Allahın mane olduğunu da verəcək bir kimsə yoxdur. Heç bir hörmət sahibinə Onun yanında hörməti fayda verməz.² Allah kimə xeyir nəsib etmək istəsə, ona dini³ başa düşməyi müyəssər edir.¹ Mən bu sözləri Peyğəmbərdən ﷺ bu minbərin üzərində durub deyərkən eşitmişəm.”

¹ Şeyx Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

² İmam Buxarinin öz “Səhih”ində (844) Muğira ibn Şobədən رضي الله عنه nəql etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ hər bir vacib namazdan sonra deyərdi: “Lə ilahə illəllahu vəhdəhu lə şərikeyə ləh, ləhul-mulku və ləhul-həmdü və hüvə ələ kulli şeyin qadir, Allahummə, lə maniyə limə ə'taytə və lə mu'tiyə limə mənə'tə və lə yənfəu zəl-cəddi minkəl-cədd (Allahdan başqa ibadətə layiq məbud yoxdur. O, təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O, hər şeyə Qadirdir! Allahım, Sənin *nemət* veriyinə mane olacaq, mane olduğuna da *nemət* verəcək bir kəs yoxdur. Heç bir hörmət sahibinə Sənin yanında hörməti fayda verməz).” Bu duanın mənasını təsdiqləyən Quran ayəsində Uca Allah buyurur: “**Allahın insanlara əta etdiyi mərhəmətin (nemətin, ruzinin) qarşısını heç kəs ala bilməz. Onun göndərmədiyi bir şeyi də Ondan başqa heç kəs verə bilməz**” (Fətir, 2); O, həmçinin, buyurur: “**De: “Ey mülkün sahibi Allahım! Sən istədiyin kəsə mülk verir və istədiyindən də onu geri alırsan; istədiyin kimsəni yüksəldir və istədiyini də alçaldırırsan. Xeyir yalnız Sənin Əlindədir. Həqiqətən, Sən hər şeyə qadırsən**” (Ali-İmran, 26). Hədislərin birində İbn Abbas رضي الله عنه rəvayət etmişdir ki, Peyğəmbər ﷺ ona belə buyurmuşdur: “İstədikdə, yalnız Allahdan istə. Kömək dilədikdə də ancaq Allahdan kömək dilə. Bil ki, bütün ümmət sənə xeyir vermək üçün əlbir olsa belə, Allahın sənə lehinə yazdığı xeyirdən başqa bir şeylə sənə fayda verə bilməz. Həmçinin, onlar sənə zərər vurmaq üçün əlbir olsalar belə, Allahın sənə əleyhinə yazdığından başqa bir şeylə sənə zərər yetirə bilməzlər. Qələmlər qaldırılmış, səhifələr də qurumuşdur” (Sunən ət-Tirmizi, 2516; Musnəd Əhməd, 1/293; Səhih əl-Cami, 7957).

³ Əlbəttə ki, burada söhbət İslam dinindən gedir. Belə ki, Allah yanında qəbul olan din yalnız İslam dinidir. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Həqiqətən, Allah yanında qəbul olunan din, İslamdır!**” (Ali-İmran, 19); O, həmçinin, buyurur: “**İslamdan başqa bir din axtaran şəxsdən, o din heç vaxt qəbul olunmaz və o, axirətdə ziyana uğrayanlardan**

(...) - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ نَحْوَهُ.

(...) Musa bizə belə demişdir: “Abdul-Vahid bizə belə demişdir: “Osman ibn Həkim bizə belə demişdir: “Muhəmməd ibn Kəb bizə belə rəvayət etmişdir: “Mən Muaviyədən bu hədisin bənzərini eşitmişəm.”

(...) - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ، سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ نَحْوَهُ.

(...) Muhəmməd ibn Musənnə bizə belə demişdir: “Yəhya bizə İbn Əclandan, o da, Muhəmməd ibn Kəbin belə dediyini rəvayət etmişdir: “Mən Muaviyədən bu hədisin bənzərini eşitmişəm.”

٦٦٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي حُسَيْنٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ((إِنَّ أَوْثَقَ الدُّعَاءِ أَنْ تَقُولَ: اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي، وَأَنَا عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِي، وَاعْتَرَفْتُ بِذُنُوبِي، لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، رَبِّ اغْفِرْ لِي)).

(667) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Duaların ən möhkəmi² belə dua etməyindir: “Allahım, Sən mənim Rəbbimsən, mən Sənin qulunam.³ Mən nəfsimə zülm etdim və günahımı etiraf

olar” (Ali-İmran, 85). Peyğəmbərin ﷺ bu sözünün əks anlamından aydın olur ki, Allah bir kimsəyə xeyir nəsib etmək istəmədikdə, ona dini başa düşməyi müvəffəq etmir. Elə isə, qoy Allahın verdiyi xeyrə nail olmaq istəyən kimsə İslam dinini öyrənməyə çalışsın.

¹ Səhih əl-Buxari, 71. Peyğəmbərin ﷺ bu sözündən aydın olur ki, İslam dinini öyrənməyə can atan və onu başa düşüb tələblərini yerinə yetirən kimsəyə Allah xeyir nəsib etmək istəyir.

² Yəni ən çox etimad edilən, ən çox fayda verən dualardan biri.

³ Məxluqatın hamısının Allahın qulu olması barədə Quranda belə buyrulur: “Göylərdə və yerdə olanların hamısı Mərhəmətli Allahın hüzuruna ancaq bir qul kimi gələcək” (Məryəm, 93). Burada “mən sənin qulunam” deyildikdə, “mən yalnız Sənə ibadət edirəm” qəsd edilir.

edirəm. Günahları Səndən başqa heç kəs bağışlaya bilməz.¹ Ey Rəbbim, məni bağışla.^{2”3}

۶۶۸- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُشَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو قَطْنٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي سَلَمَةَ يَعْنِي عَبْدَ الْعَزِيزِ، عَنْ قُذَامَةَ بْنِ مُوسَى، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدْعُو: ((اللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي هُوَ عِصْمَةُ أَمْرِي، وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي فِيهَا مَعَاشِي، وَاجْعَلِ الْمَوْتَ رَحْمَةً لِي مِنْ كُلِّ شَيْءٍ))، أَوْ كَمَا قَالَ.

(668) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki,⁴ Rəsulullah ﷺ deyərdi: “Allahım, işimin isməti olan dinimi mənim üçün yaxşılaşdır. İçində yaşayışım olan dünyamı mənim üçün yaxşılaşdır.⁵ Ölümü mənim üçün hər cür pisləkdən uzaq edən bir rəhmət et.^{6”}

¹ Rəvayət edilir ki, Əbu Hureyrə ؓ demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişəm: “Bir dəfə Allahın qullarından biri günah iş gördü və: “Ey Rəbbim, mən günah iş gördüm, məni bağışla!”– dedi.” Rəbbi də belə buyurdu: “Mənim qulum bilir ki, onun günahları bağışlayan və onlara görə cəza verən Rəbbi vardır. Odur ki, Mən onu bağışlayıram” (Səhih əl-Buxari, 7507).

² Transkripsiyası: Allahummə, əntə Rabbi, və ənə abduq, zaləmtu nəfsi, və'tərəftu bizənbi, lə yəğfiruz-zunubə illə ənt, Rabbiğ-firli.

³ Bu hədisin isnadında keçən Muhəmməd ibn Muslim “xətalara yol vermiş səduq” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (3339) bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Qeyd edək ki, bu hədisin isnadı “zəif” olsa da, mənası “səhih”dir (617-ci hədisə bax).

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Peyğəmbər ﷺ dininə, dünyasına və axirətinə aid olan və ümumiyyətlə, hər bir işinə görə ancaq Allaha güvənər və ancaq Allahdan yardım diləyərmiş. Başqa bir hədisdə rəvayət edilir ki, Peyğəmbər ﷺ deyərmiş: “Mənim bütün işlərimi yoluna qoy! Məni bir göz qırpmı belə başlı-başına buraxma!” (701-ci hədisin qeydlərinə bax.) Fəsilədəki bu duaya diqqətlə nəzər salsaq görərik ki, Peyğəmbər ﷺ dünya işlərindən daha çox, dininin islah olunmasını istəyir. Bu da, o deməkdir ki, adamın dini olmazsa, dünyasını da itirər, axirətini də. Beləsinin gördüyü işlər səmərəsiz olar. Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: **“Qəlbini Bizi anmaqdan xəbərsiz etdiyimiz, nəfsinin istəklərinə uyan və işləri səmərəsiz olan bir kimsəyə itaət etmə!”** (əl-Kəhf, 28).

⁶ Transkripsiyası: Allahummə, əslih li diyniyəlləzi huvə ismətu əmri, və əslih li dunyayəlləti fihə məəşi, vəc-alil-movtə rəhmətən li min kulli su.

Yaxud Peyğəmbərin ﷺ dediyi kimidir.¹

۶۶۹- حَدَّثَنَا عَلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: حَدَّثَنَا سُمَيُّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَعَوَّذُ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ، وَدَرْكِ الشَّقَاءِ، وَسُوءِ الْقَضَاءِ، وَشِمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ. قَالَ سُفْيَانُ: فِي الْحَدِيثِ ثَلَاثٌ، زِدْتُ أَنَا وَاحِدَةً، لَا أَدْرِي أَيُّهُنَّ.

(669) Əbu Hureyrə رəvayət edir ki,² Peyğəmbər ﷺ dözülməz bəladan, bədbəxt olmaqdan, acınacaqlı aqibətdən və düşmənlərin sevinməsindən Allaha sığınardı.³

Süfyan demişdir: “Hədisdə yalnız üç şey qeyd olunmuşdur, dördüncüsünü isə mən özümdən əlavə etmişəm. Amma hansı sözü əlavə etdiyim yadımda deyil.”⁴

¹ Burada hədisin rəvilərindən biri bu duanı müxtəsər olaraq nəql etmiş, sonra da “yaxud Peyğəmbərin ﷺ dediyi kimidir” demişdir. Tam variantını isə imam Muslim öz “Səhih”ində (2720) nəql etmişdir. Əbu Hureyrənin رəvayət etdiyi həmin hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir:

((اللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي هُوَ عِصْمَةُ أَمْرِي، وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي فِيهَا مَعَاشِي، وَأَصْلِحْ لِي آخِرَتِي الَّتِي فِيهَا مَعَادِي، وَاجْعَلْ الْحَيَاةَ زِيَادَةً لِي فِي كُلِّ خَيْرٍ، وَاجْعَلِ الْمَوْتَ رَاحَةً لِي مِنْ كُلِّ شَرٍّ))

Transkripsiyası: Allahummə, əslih li diyniyəlləzi huvə ismətu əmri, və əslih li dunya-yəlləti fihə məəşi, və əslih li axirətilləti fihə məadi, vəc'alil-həyatə ziyadətən li fi kulli xeyr, vəc'alil-movtə rahətən li min kulli şərr.

Tərcüməsi: Allahım, işimin isməti olan dinimi, içində yaşadığım dünyamı və qayıdacağım axirətimi mənim üçün yaxşılaşdır! Hər bir xeyirli iş üçün ömrümü artır, ölümümü isə hər bir şər əməldən qurtarmaq üçün rahatlıq vasitəsi et!

² Bu hədisi Buxari (6347) və Muslim (2707) rəvayət etmişdir.

³ 441-ci hədisə bax.

⁴ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani demişdir: “Bu əlavə “düşmənlərin sevinməsindən” sözüdür. Bu da, İsmailinin “Mustəxrəc”ində Şücaə ibn Muxəlləddin, bu sözü deyən Sufyandan rəvayət etdiyi hədisdə öz təsdiqini tapmışdır. Hafiz (İbn Həcər) də “Fəthul-Bari” əsərində (11/148) bunu təsbit etmişdir. Bu rəvayətdə söhbət Sufyan ibn Uyeynədən gedir...”

(Şeyx Albani davam edib) demişdir: “Burada iki məsələyə toxunmaq yerinə düşərdi:

۶۷۰- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عُمَرَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَعَوَّذُ مِنَ الْخُمْسِ: مِنَ الْكَسَلِ، وَالْبُخْلِ، وَسُوءِ الْكِبَرِ، وَفِتْنَةِ الصَّدْرِ، وَعَذَابِ الْقَبْرِ.

(670) Ömər ﷺ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ beş şeydən: tənbellikdən, xəsislikdən, pis qocalıqdan, qəlbin fitnəsindən və qəbir əzabından Allaha sığınardı.”¹

۶۷۱- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْجُبْنِ وَالْهَرَمِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ)).

Birincisi budur ki, “düşmənlərin sevinməsindən” Allaha sığınmaq məsələsi İbn Amrın “mərfu” isnadla rəvayət etdiyi hədisdə öz təsdiqini tapmışdır. Həmin hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir:

((اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ، وَغَلَبَةِ الْعَدُوِّ، وَشِمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ))

Allahummə, əuzu bikə min gələbətid-deyn, və gələbətil-aduv, və şəmatətil-ədai.

Allahım, borcun (məni) üstələməsindən, düşmənin (məne) qalib gəlməsindən və düşmənlərin sevinməsindən Sənə sığınırım!”

Bu hədis “Silsilətul-Əhədisis-Səhihə” əsərində (1541) nəql olunub. Ola bilsin ki, Sufyan (Allah ona rəhmət etsin!) bu hədisdən və ya buna bənzər hədisdən bildiyi bu kəlmənin Əbu Hureyrənin ﷺ rəvayətinə əlavə edilməsini caiz görürmüş. Belə güman etmək isə Sufyanın bu kəlməni (fəsildəki hədisə) özündən əlavə etdiyini zənn etməkdən daha yaxşıdır. Beləliklə də, Hafizin nəql etdiyi məsələdəki anlaşılmazlıq aradan qalxmış və ya yüngülləşmiş olur. Daha doğrusunu Allah bilir!

İkincisi isə budur ki, bu fəsildəki hədis bir neçə isnadla varid olmuşdur..... İmam Buxarinin öz “Səhih”ində (6616) nəql etdiyi Musəddədin Sufyandan rəvayət etdiyi hədisdə isə dörd kəlmənin dördü də varid olmuşdur. Lakin həmin hədisdə Peyğəmbər ﷺ əmr edib demişdir: “Dözülməz bəladan, bədbəxt olmaqdan, acınacaqlı aqibətdən və düşmənlərin sevinməsindən Allaha sığın!” (Səhih əl-Ədəbul-Mufrad, səh: 249).

¹ Bu hədisi Əhməd (1/22) rəvayət etmiş və Şueyb əl-Ərnəvut onun isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

(671) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ dua edib deyərdi: “Allahım, acizlikdən, tənbəllikdən, qorxaqlıqdan və qocalıqdan Sənə sığınırım. Həyatın və ölümün fitnəsindən Sənə sığınırım. Qəbir əzabından Sənə sığınırım.^{1’2}

٦٧٢- حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْجُبْنِ وَالْبُخْلِ، وَضَلَعِ الدِّينِ، وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ)).

(672) Ənəs ibn Malik رضي الله عنه demişdir: “Mən Peyğəmbərin ﷺ belə dua etdiyini eşitmişəm: “Allahım, üzüntüdən³ və kədərdən,⁴ acizlikdən⁵ və tənbəllikdən,⁶ qorxaqlıqdan⁷ və xəsislikdən,⁸ borc altında qalmaqdan və insanların (məni) sıxışdırmasından Sənə sığınırım!^{9’10}

٦٧٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ مِنْ دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ: ((اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، إِنَّكَ أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَالْمُؤَخِّرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ)).

¹ Transkripsiyası: Allahummə, inni əuzu bikə minəl-aczi vəl-kəsəli vəl-cubni vəl-hə-rəm, və əuzu bikə fitnətil-məhya vəl-məmat, və əuzu bikə min əzabil-qabr.

² Bu hədisi Buxari (6367), Muslim (2706), Əbu Davud (1540) və Əhməd (3/113, 117, 208 və 214) rəvayət etmişdir.

³ Üzüntü: adamı üzən qəm, dərd, iztirab.

⁴ Kədər: qəm qüssə, dərd. Üzüntü ilə kədər arasındakı fərq budur ki, üzüntü, gələcək işlərə, kədər isə keçmiş işlərə aid edilir.

⁵ Acizlik: bacarıqsızlıq, iqtidarsızlıq, zəiflik, cəsərsizlik, qətiyyətsizlik. Aciz: əlindən iş gəlməyən, bacarıqsız, zəif.

⁶ Tənbəllik: tənbel adamın hal və keyfiyyəti. Tənbel: işdən, zəhmətdən qaçan; işləməyi, zəhməti sevməyən adam; işdə ağır tərپənən.

⁷ Qorxaqlıq: cəsərsizlik, ürəksizlik, ağciyərlilik.

⁸ Xəsislik: simiclik etmək, qıymamaq, əsirgəmək.

⁹ Transkripsiyası: Allahummə, inni əuzu bikə minəl-həmmi vəl-həzən, vəl-aczi vəl-kəsəl, vəl-cubni vəl-buxl, və daləid-dini və gələbətir-ricəl.

¹⁰ Bu hədisi Buxari (2893) və Əhməd (3/220) rəvayət etmişdir.

(673) Əbu Hureyrə رضي الله عنه demişdir: “Peyğəmbər ﷺ belə dua edərdi: “Allahım, əvvəl etdiyim və sonra edəcəyim, gizlin saxladığım və üzə çıxartdığım məndən daha yaxşı bildiyin (pis) əməllərimi bağışla! Əvvələ çəkən də, təxirə salan da Sənsən.¹ Səndən başqa (haqq) məbud yoxdur.^{2”3}

٦٧٤ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي الْأَخْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَدْعُو: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى، وَالْعَفَافَ، وَالْغِنَى)).
وَقَالَ أَصْحَابُنَا، عَنْ عَمْرٍو: ((وَالْتَّقَى)).

(674) Abdullah *ibn Məsud* رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə dua edərdi: “Allahım, Səndən hidayət, ismətli olmağı və zənginlik diləyirəm.”⁴

Dostlarımız demişlər ki, Amr⁵ buna “və təqva^{6”7} ifadəsini də əlavə etmişdir.⁸

¹ Burada Peyğəmbər ﷺ Allahın iki gözəl adı ilə – “əl-Muqəddim” və “əl-Muəxxir” adlarıyla Ona təvəssül edir.

² Transkripsiyası: Allahumməğ-firli mə qaddəmtu və mə əxxart, və mə əsrartu və mə ə'lənt, və mə əntə ə'ləmu bihi minni, innəkə əntəl-Muqəddimu vəl-Muəxxiru lə ilahə illə ənt.

³ Bu hədisi Əbu Davud (760), İbn Xuzeymə (743) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Transkripsiyası: Allahummə, inni əsəlukəl-hudə vəl-əfafə vəl-ğinə.

⁵ İmam Buxari burada “dostlarımız” deyəndə, hədisi rəvayət etmiş digər mühəddisləri, “Amr” deyəndə isə öz şeyxi Amr ibn Mərzuqu nəzərdə tutur.

⁶ Tabiinlərdən olmuş Talq ibn Həbib “təqva” (qorxmaq) kəlməsinə belə tərif vermişdir: “Təqva: Allahın nuru üzərində (Kitab və Sünnəyə uyğun), savabını da Allahdan umaraq Allaha itaət etmək və Allahın nuru üzərində, Allahın əzabından qorxaraq Allaha asi olan işlərdən çəkinməkdir” (Musənnəf ibn Əbu Şeybə, 30993).

⁷ Duanın tam variantı belədir: Allahummə, inni əsəlukəl-hudə vəl-əfafə vəl-ğinə vət-tuqə (Allahım, Səndən hidayət, ismətli olmağı, habelə, zənginlik və təqva diləyirəm). Bunu da İmam Muslim öz “Səhih”ində (2721) rəvayət etmişdir.

⁸ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٦٧٥- حَدَّثَنَا بَيَّانٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ قَالَ: حَدَّثَنَا الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ حَزْنٍ قَالَ: سَمِعْتُ شَيْخًا يُنَادِي بِأَعْلَى صَوْتِهِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ لَا يَخْلُطُهُ شَيْءٌ، قُلْتُ: مَنْ هَذَا الشَّيْخُ؟ قِيلَ: أَبُو الدَّرْدَاءِ.

(675) Cərirə rəvayət edir ki, Sumamə ibn Həzn demişdir: “Mən bir şeyxin uca səslə belə dua etdiyini eşitdim: “Allahım, özünə heç bir şey qarışmayan şərdən Sənə sığınırım.”¹ Mən soruşdum: “Bu şeyx kim idi?” Dedilər ki, “Bu, Əbu Dərda² idi.”³

٦٧٦- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ جُزْأَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي بِالْبَرْدِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ، كَمَا يُطَهَّرُ الثَّوْبُ الدَّنِسُ مِنَ الْوَسَخِ))، ثُمَّ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلءَ السَّمَاءِ وَمِلءَ الْأَرْضِ، وَمِلءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ)).

(676) Abdullah ibn Əbu Aufə رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə dua edərdi: “Allahım, kirli paltar kirdən təmizləndiyi kimi,⁴ məni də qarla, dolu ilə və soyuq su ilə təmizlə.”⁵ Sonra da deyərdi: “Allahım, ey

¹ Transkripsiyası: Allahummə, inni əuzu bikə minəş-şərri lə yəxlituhu şey.

² Burada söhbət məşhur səhabə Əbu Dərdadan رضي الله عنه gedir.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin isnadının “səhih” olduğunu demişdir.

⁴ Burada Peyğəmbər ﷺ dini paltara bənzədir. Yəni paltar kirdən təmizləndiyi kimi, qəlbimi günahlardan təmizlə, dinimi saflaşdır və əməllərimi islah et! Dinin paltara bənzəməsi isə “səhih” hədisdə öz əksini tapmışdır. Əbu Səid əl-Xudrinin رضي الله عنه rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər ﷺ demişdir: “Mən yuxuda ikən insanlar mənə göstərildi. Onların əynində köynəklər var idi. Bu köynəklərin bəzisi sinəyə çatırdı, bəzisi isə bundan aşağı idi. Ömər ibn Xəttabı da mənə göstərdilər. Onun əynində *ətəyi yerlə* sürünən bir köynək var idi.” *Səhabələr* soruşdular: “Bu köynəkləri nəyə yozdun, ya Rəsulullah?” O: “Dinə *yozdum!*” – dedi” (Səhih əl-Buxari, 23). Bu da, Ömər ibn Xəttabın رضي الله عنه bu dinə möhkəm sarıldığına, imanının da olduqca çox olduğuna dəlalət edir.

⁵ Transkripsiyası: Allahummə, təhhirni bis-səlci vəl-bərədi vəl-mail-bəridi, kəmə yutəhharus-sovbud-dənisu minəl-vəsəx.

Rəbbimiz, göy dolusu, yer dolusu və bundan sonra dilədiyiniz şeylər dolusu Sənə həmd olsun.^{1”2}

۶۷۷- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُكَيِّرُ أَنْ يَدْعُوَ بِهَذَا الدُّعَاءِ: ((اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ)). قَالَ شُعْبَةُ: فَذَكَرْتُهُ لِقَتَادَةَ، فَقَالَ: كَانَ أَنَسٌ يَدْعُو بِهِ، وَلَمْ يَزِفْعُهُ.

(677) Ənəs رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ tez-tez belə dua edərdi: “Allahım,³ bizə həm *bu* dünyada, həm də Axirətdə gözəl nemətlər ver və bizi Cəhənnəm əzabından qoru!⁴”

Şobə demişdir: “Mən bunu Qətaadəyə danışdım. O, dedi: “Bu duanı Ənəs edərdi. O bunu “mərfu” isnadla rəvayət etməmişdir.⁵”

¹ Transkripsiyası: Allahummə, Rəbbənə ləkəl-həmdü mil'əs-səmai və mil'əl-ərdi və mil'ə mə şitə min şeyin bə'd.

² Bu hədisi Muslim öz “Səhih”ində (1096) rəvayət etmişdir. Həmin hədisdə Abdullah ibn Əbu Əufə رضي الله عنه demişdir: “Rəsulullah ﷺ *rükudan qalxdıqdan sonra* deyərdi: “Allahummə, ləkəl həmdü, mil'us-səməvati və mil'ul-ardı və mil'u mə şitə min şeyin bə'd. Allahummə, tahhirmi bis-səlci vəl-bərədi vəl-mail-baridi. Allahummə, tahhirmi minəz-zunubi vəl-xəta-ya kəmə yunəqqas-səubul-əbyədu minəl-vəsəxi. (Allahım, göylər dolusu, yer dolusu və bundan sonra dilədiyiniz şeylər dolusu Sənə həmd olsun! Allahım, mənim günahlarımı qarla, dolu ilə və soyuq su ilə yu! Allahım, ağ paltar kirdən təmizləndiyi kimi, məni də günahlarımdan və xətlərimi təmizlə!)”

³ Şeyx Albani demişdir: “Quranda nazil olmuş bu dua “Rəbbənə atinə...” ilə başlayır. Bəzi rəvayətlərdə isə bu iki kəlmə – “Allahummə” və “Rəbbənə” kəlmələri cəm edilmişdir. Rəvayət edilir ki, Qətaadə Ənəsdən رضي الله عنه: “Peyğəmbər ﷺ çox vaxt hansı duanı edərdi?” – deyər soruşmuş, o da ona belə cavab vermişdir: “Peyğəmbər ﷺ çox vaxt dua edib deyərdi: “Allahummə, Rəbbənə atinə fid-dunya həsənətən və fil-axirəti həsənə, və qinə əzabənnar (Ey Allahım, Ey Rəbbimiz, bizə həm *bu* dünyada, həm də Axirətdə gözəl nemətlər ver və bizi Cəhənnəm əzabından qoru!)” Ənəs də, həmçinin, dua etmək istədikdə, bu duanı edərdi” (Sunən Əbu Davud, 1519; Musnəd Əhməd, 3/101; Səhih Əbu Davud 1359).

⁴ Transkripsiyası: Allahummə, atinə fid-dunya həsənətən və fil-axirəti həsənə, və qinə əzabənnar (633-cü hədisin qeydlərinə bax).

⁵ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani demişdir: “Bu hədisi müəllifin şeyxi Amr ibn Mərzuq, Şobədən belə rəvayət etmiş və axırında bu sözü demişdir. Həmçinin, Təyalisi də

٦٧٨- حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَالْقِلَّةِ وَالذَّلَّةِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ)).

(678) Əbu Hureyrə رضي الله عنه rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ deyərdi: "Allahım, yoxsulluqdan, azlıqdan və zillətdən¹ Sənə sığınırım! Habelə, zülm etməkdən və ya zülmə məruz qalmaqdan Sənə sığınırım!²"³

٦٧٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ فَدَعَا بِدُعَاءٍ كَثِيرٍ لَا نَحْفَظُهُ، فَقُلْنَا: دَعَوْتَ بِدُعَاءٍ لَا نَحْفَظُهُ؟ فَقَالَ: ((سَأُنَبِّئُكُمْ بِشَيْءٍ يَجْمَعُ ذَلِكَ كُلَّهُ لَكُمْ: اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ مِمَّا سَأَلَكَ نَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ ﷺ، وَنَسْتَعِيدُكَ مِمَّا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ نَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ ﷺ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمُسْتَعَانُ وَعَلَيْكَ الْبَلَاءُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ))، أَوْ كَمَا قَالَ.

öz "Musnəd" əsərində (2036) bunu eynilə Şobədən rəvayət etmişdir. Habelə, İbn Hibban öz "Səhih"ində (2/144-145) və Əhməd (3/277) bu hədisi Təyalisinin istinad etdiyi eyni isnadla rəvayət etmişdir. Lakin bu rəvayətlərdə (Qətadə) fəqət: "Ənəs bu duanı edərdi" demiş və "o bunu "mərfu" isnadla rəvayət etməmişdir" sözünü zikr etməmişdir. Doğru olanı da elə budur. Çünki Şobə bu hədisi Qətadədən "mərfu" isnadla rəvayət etmişdir (yəni Ənəs ibn Malikin رضي الله عنه bu duanı Peyğəmbərdən ﷺ eşitdiyini demişdir). Heç ağıla sığa bilərmə ki, Şobə (bu hədisi "mərfu" isnadla rəvayət etdikdən sonra): "O bunu "mərfu" isnadla rəvayət etməmişdir" deyər öz sözünə zidd olan bir sözü nəql etsin..." (Səhih əl-Ədəbul-Mufrad, səh: 252-253).

¹ Burada "yoxsulluq" deyildikdə, həm mənəvi, həm də maddi yoxsulluq, "azlıq" deyildikdə, var-dövlətin azlığı, "zillət" deyildikdə də, alçalmaq nəzərdə tutulur.

² Transkripsiyası: Allahummə, inni əuzu bikə minəl-fəqri vəl-qilləti vəz-zillə, və əuzu bikə ən əzlimə əu uzləm.

³ Bu hədisi Əbu Davud (1544), Əhməd (2/305, 325, 354) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani "Səhih əl-Ədəbul-Mufrad" əsərində bu hədisin "səhih" olduğunu demişdir.

(679) Əbu Umamə ؓ demişdir: “Biz Peyğəmbərin ﷺ yanında ikən o, yadda qalmayan çox uzun dua etdi. Biz dedik: “(Ya Rəsulullah!) Sən elə dua etdin ki, biz onu yadda saxlaya bilmədik?” Peyğəmbər ﷺ dedi: “Mən sizə bütün bunları özündə cəm edən bir duanı öyrədəcəyəm: “Allahım, Sənin Peyğəmbərin Muhəmmədin ﷺ Səndən dilədiyini biz də Səndən diləyir və Sənin Peyğəmbərin Muhəmmədin ﷺ Sənə sığındığı şeydən biz də Sənə sığınırıq.¹ Allahım, kömək diləniləsi kimsə yalnız Sənsən və Sənə (yalvarmaq) kifayətdir!² Qüdrət və qüvvət yalnız Allaha məxsusdur.^{3”4}

Yaxud Peyğəmbərin ﷺ dediyi kimidir.⁵

۶۸۰ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْهَادِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ النَّارِ)).

(680) Amr ibn Şueyb atasından, o da öz atasından rəvayət etmişdir ki, o, Peyğəmbərin ﷺ belə dediyini eşitmişdir: “Allahım, dəccal məsihin fitnəsindən Sənə sığınırım! Eləcə də, Cəhənnəmin fitnəsindən Sənə sığınırım!^{6”7}

¹ Bu dua 639-cu hədisdə öz təsdiqini tapmışdır.

² Bu xüsusda, Uca Allah buyurur: “**Məgər Allah Öz quluna** (onun istəyini yerinə yetirmək üçün) **kifayət etmirmi?**” (əz-Zumər, 36).

³ Rəvayət edilir ki, Əbu Musa əl-Əşəri ؓ demişdir: “Peyğəmbərin ﷺ Xeybəyə yürüşü zamanı mən Peyğəmbərin ﷺ dəvəsinin arxa tərəfində olarkən o, dedi: “Ey Abdullah ibn Qeys!” Dedim: “Hüzurundayam, ya Rəsulullah!” O, dedi: “Cənnət xəzinələrindən sayılan bir kəlməni sənə öyrədimmi?” Dedim: “Öyrət, ya Rəsulullah, atam-anam sənə qurban!” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Lə hovlə və lə quvvətə illə billəh!” (Səhih əl-Buxari, 4205).

⁴ Transkripsiyası: Allahummə, innə nəşələkə mimmə sələkə nəbiyyukə Muhəmmədun səllallahu aleyhi və səlləm, və nəstəizukə mimməs-təazəkə minhu nəbiyyukə Muhəmmədun səllallahu aleyhi və səlləm, Allahummə, əntəl-mustəanu və aleykəl-bəlağ, və lə hovlə və lə quvvətə illə billəh.

⁵ Bu hədisin isnadında keçən Leys ibn Əbu Suleym “hafizəsi qarışmış” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadisid-Daifə” əsərində (3356) bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Bu hədisin isnadı “zəif” olsa da, mənası “səhih”dir.

⁶ Transkripsiyası: Allahummə, inni əuzu bikə min fitnətil-məsihid-dəccal, və əuzu bikə min fitnətin-nar.

⁷ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “həsən-səhih” olduğunu demişdir.

٦٨١- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، عَنْ نُصَيْرِ بْنِ أَبِي الْأَشْعَثِ، عَنْ عَطَاءِ ابْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدٍ قَالَ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: اللَّهُمَّ فَتَنِّي بِمَا رَزَقْتَنِي، وَبَارِكْ لِي فِيهِ، وَاحْلُفْ عَلَيَّ كُلَّ غَائِبَةٍ بَخَيْرٍ.

(681) Səid rəvayət edir ki, ibn Abbas رحمتهما belə dua edərdi: “Allahım, verdiyin ruzi ilə məni məmnun et, onda mənə bərəkət ver və itirdiyim hər bir şeyin əvəzinə xeyirli olanı ver.”^{1,2}

٦٨٢- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ: ((اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ)).

(682) Ənəs رحمته rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ çox vaxt belə dua edərdi: “Allahım, bizə həm *bu* dünyada, həm də Axirətdə gözəl nemətlər ver və bizi Cəhənnəm əzabından qoru!”³

٦٨٣- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، وَزَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ: ((اللَّهُمَّ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ، ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ)).

(683) Ənəs رحمته rəvayət edir ki,⁴ Peyğəmbər ﷺ çox vaxt belə dua edərdi: “Ey qəlbləri çevirən Allahım, qəlbimi dinin üzərində sabit et.”⁵

¹ Transkripsiyası: Allahummə, qənnə'ni bimə razəqtəni, və bərik li fih, vəx-luf aleyyə kullə ğəibətin bixeyr.

² Bu hədisin isnadında keçən Əta ibn Saib “hafizəsi qarışmış” ravi olduğundan, Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadisid-Daifə” əsərində (6042) bu hədisin “zəif” olduğunu demişdir. Bu hədisin isnadı “zəif” olsa da, mənası “səhih”dir.

³ 633-cü və 677-ci hədislərin qeydlərinə bax.

⁴ Bu hədisi Tirmizi (3517), Əhməd (6/302, 315) rəvayət etmiş və Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Silsilətul-Əhadisis-Səhihə” əsərində (2091) onun “səhih” olduğunu demişdir.

⁵ Transkripsiyası: Allahummə, ya muqəllibəl-qulub, səbbit qəlbi alə dinik.

Başqa bir hədisdə Peyğəmbər ﷺ belə buyurmuşdur: “Adəm övladlarının qəlbi ər-Rəhmanın Barmaqlarından iki Barmağının arasında bir qəlb kimidir. O onu istədiyi tərəfə çevirir.” Sonra Peyğəmbər ﷺ dua edib dedi: “Allahummə, musarrifəl-qulub, sarriif qu-

۶۸۴- حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا رَجُلٌ مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهُ: حِجْرَةُ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، أَنَّهُ كَانَ يَدْعُو: ((اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ مِلءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلءَ الْأَرْضِ، وَمِلءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي بِالْبَرْدِ وَالثَّلْجِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ، وَتَقْنِي كَمَا يُنْقَى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ)).

(684) Abdullah ibn Əbi Əufə رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə dua edərdi: “Allahım, göylər dolusu, yer dolusu və bundan sonra dilədiyin şeylər dolusu Sənə həmd olsun. Allahım, məni buzla, qarla və soyuq su ilə təmizlə. Allahım, ağ paltar kirdən təmizləndiyi kimi, məni də günahlardan təmizlə.”¹

۶۸۵- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَفَّارِ بْنُ دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غُمَرَ قَالَ: كَانَ مِنْ دُعَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ، وَتَحَوُّلِ عَافِيَتِكَ، وَفَجْأَةِ نِقْمَتِكَ، وَجَمِيعِ سَخَطِكَ)).

(685) Abdullah ibn Ömər رحمته الله rəvayət edir ki, Peyğəmbər ﷺ belə dua edərdi: “Allahım, mənə əta etdiyin nemətin aradan qalxmasından, ver-

lubənə alə tətik (Ey qəlbləri yönəldən Allahım, qəlbimizi Öz itaətinə yönəlt)” (Səhih Muslim, 8/51). Qurani Kərimdə də, həmçinin, qəlblərin çevrilməsi xüsusunda neçə-neçə ayələr vardır. Həmin ayələrin birində Uca Allah buyurur: **“Biz onların ürəklərini və gözlərini ilk dəfə ona iman gətirmədikləri kimi tərsinə çevirər və onları öz azğınlıqları içərisində sərgərdan dolaşan vəziyyətdə tərk edərək”** (əl-Ənam, 110). Allahdan qorxan kimsələr dua edib deyərlər: **“Ey Rəbbimiz! Bizi hidayət yoluna yönəltdikdən sonra qəlbimizi sapdırma və bizə Öz tərəfindən mərhəmət bəxş et. Həqiqətən, Sən Bəxşədən-sən”** (Ali-İmran, 8). Bu mənada varid olmuş hədislərdən aydın olur ki, Peyğəmbər ﷺ başda olmaqla, möminlər qəlblərinin sabit qalmasını Allahdan diləyər və haqq yoldan sapmaqdan Allaha sığınardılar. Həsən əl-Bəsri demişdir: “Mömin, özündə yaxşıqla qorxunu, münafiq isə özündə pisliliklə arxayınlığı cəm etmişdir” (Təfsir İbn Kəsir, “əl-Muminun” surəsinin, 57-ci ayəsinin şərh). Yəni mömin adam yaxşıqlıq etdikdə belə qəlbi qorxu içində olur. Qorxur ki, birdən etdiyi yaxşıqlar qəbul olmaz. Münafiq isə günah işlər görür və bu əməlinin bağışlanacağına arxayın olur.

¹ 676-cı hədisin qeydlərinə bax.

diyin sağlamlığın dəyişməsindən,¹ əzabın qəfil gəlməsindən və Səni qəzəbləndirəcək hər bir işdən Sənə sığınırım!^{2”3}

¹ Peyğəmbərin ﷺ bu duasından aydın olur ki, istədiyi vaxt bəndəsinə nemət verən, istədikdə də onu bəndəsindən alan, habelə, istədiyi zaman ona salamatlıq bəxş edən, istədikdə də onu xəstəliyə mübtəla edən Allahdır. Allahın verdiyi nemətlərin artması üçün isə bu nemətlərə görə Allaha şükürlər etmək gərəkdir. Uca Allah buyurur: **“Əgər şükür etsəniz, sizə olan nemətimi artıraram, yox əgər nankorluq etsəniz, bilin ki, Mənim əzabım şiddətliyə”** (İbrahim, 7). Lakin qeyd etmək lazımdır ki, şükür etməklə yanaşı, səbəbləri də götürmək lazımdır. Yəni Allahın verdiyi nemətləri itirməmək üçün Onu qəzəbə gətirəcək əməllərdən həzər etmək gərəkdir. Çünki Allahı qəzəbləndirəcək əməllər nemətin aradan qalxması üçün səbəbdır. Quranda deyilir: **“Allah təhlükəsizlik və əmin-amanlıq içində olan bir diyarı (Məkkəni) məsəl çəkir. Ona öz ruzisi hər yerdən bol-bol gəlirdi. Lakin o diyarın əhalisi Allahın nemətlərinə nankorluq etdi, Allah da onları etdikləri əməllərə görə aclıq və qorxu libasına bürüdü”** (ən-Nəhl, 112); digər ayədə deyilir: **“İnsanların öz əlləri ilə etdiyi əməllərinin nəticəsi olaraq quruda və dənizdə fəsad törəyir ki, Allah onlara, etdiklərinin bir qismini daddırsın. Bəlkə, onlar haqq qayıdalar”** (ər-Rum, 41).

² Transkripsiyası: Allahummə, inni əuzu bikə min zəvali nimətik, və təhəvvuli afiyətik, və fuc'əti niqmətik, və cəmi'i səxətik.

³ Bu hədisi Muslim (2739) rəvayət etmişdir.

۲۸۹ – بَابُ الدُّعَاءِ عِنْدَ الْغَيْثِ وَالْمَطَرِ

289-cu fəsil. Yağış yağanda edilən dua

۶۸۶ – حَدَّثَنَا حَلَّادُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ بْنِ هَانِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا رَأَى نَاشِئًا فِي أَفْقٍ مِنْ أَفَاقِ السَّمَاءِ، تَرَكَ عَمَلَهُ، وَإِنْ كَانَ فِي صَلَاةٍ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْهِ، فَإِنْ كَشَفَهُ اللَّهُ حِمْدَ اللَّهِ، وَإِنْ مَطَرَتْ قَالَ: ((اللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا)).

(686) Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا demişdir: “Rəsulullah ﷺ göy üfüqlərindən birində bulud gördüyü zaman, hətta namazda olsa belə, əlindəki işi buraxar və buluda tərəf üz tutardı.¹ Allah onu ətrafa dağıtdıqda, Allaha həmd edər, yağış yağdıqda isə: “Allahım, *bu yağışı* bol, faydalı et!”²– deyə dua edərdi.”³

¹ Başqa bir hədisdə Aişə رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا rəvayət etmişdir ki, Rəsulullah ﷺ göydə bulud gördüyü zaman əlindəki işi buraxar və buluda tərəf üz tutub: “Allahummə, inni əuzu bika min şərri mə fih (Allahım, bu buluddakı şərdən Sənə sığınuram!)”– deyər, Allah onu ətrafa dağıtdıqda, Allaha həmd edər, yağış yağdıqda isə “Allahım, (bu yağışı) bol, faydalı et!”– deyə dua edərdi” (Musnəd Əhməd, 6/190; Mişkatul-Məsəbih, 1520). Peyğəmbərin ﷺ belə etməsi və Allahdan yağışın faydalı olmasını diləməsi dəlildir ki, buludun gətirdiyi yağışda xeyir də ola bilər, şər də. “Nəhayət o *əzabı* vadilərinə doğru gələn bir bulud şəklində gördükdə: “Bu bizə yağış yağdıracaq buluddur!”– dedilər. *Hud dedi: “Xeyr! Bu sizin tez gəlməsini istədiyiniz – özü ilə ağırlı-acılı əzab gətirən bir küləkdir! O öz Rəbbinin əmri ilə hər şeyi yerlə-yeksan edəcəkdir!”* Onlar elə *məhv* oldular ki, evlərindən başqa heç bir şey görünmədi. Biz günahkar adamları belə cəzalandırıraq” (əl-Əhqaf, 24-25). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, yağışın yağması adamın iman gətirməsinə və ya kafir olmasına səbəb olur. Rəvayət edilir ki, Zeyd ibn Xalid əl-Cuhəni رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ Hudeybiyədə gecə ikən yağmış yağışdan sonra bizə sübh namazını qıldırı və namazı bitirdikdən sonra üzünü camaata çevirib soruşdu: “Bilirsinizmi, Rəbbiniz nə buyurdu?” *Səhabələr: “Allah və Rəsulu daha yaxşı bilir”–* dedilər. Peyğəmbər ﷺ dedi: “*Allah buyurdu: “Qullarımdan bir qismi mömin, digər qismi isə kafir oldu. “Bizə Allahın lütfü və mərhəməti sayəsində yağış göndərilmişdir”–* deyənlərə gəlincə, onlar Mənə iman gətirmiş və ulduzları inkar etmişlər. “Yağış bizə filan və filan ulduza görə nazil olmuşdur”– deyənlərə gəldikdə isə onlar Mənə küfr etmiş və ulduzlara iman gətirmişlər” (Səhih əl-Buxari, 846).

² Transkripsiyası: Allahummə, sayyibən nafiə.

³ Muhəmməd Nasirəddin əl-Albani “Səhih əl-Ədəbul-Mufrad” əsərində bu hədisin “səhih” olduğunu demişdir.

٢٩٠ - بَابُ الدُّعَاءِ بِالْمَوْتِ

290-cı fəsil. Ölüm diləmək

٦٨٧- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنِي قَيْسٌ: أَتَيْتُ حَبَّابًا، وَقَدْ اِكْتَوَى سَبْعًا، وَقَالَ: لَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ هَمَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ.

(687) Qeys demişdir: “Mən Xəbbaba رضي الله عنه baş çəkmək üçün onun yanına gəldim. O, artıq yeddi dəfə öz bədəninə dağ basmışdı. O, dedi: “Əgər Peyğəmbər ﷺ bizə ölüm diləməyi qadağan etməsəydi, özümə ölüm arzulayardım.”^{1,2}

¹ 454-cü və 455-ci hədislərin qeydlərinə bax.

² Bu hədisi Buxari öz “Səhih”ində (5672) rəvayət etmişdir.

Mündəricat

Müqəddimə	5
İmam Buxarinin tərcümeyi-halı	26
1-ci fəsil. Uca Allahın “Biz insana valideynləri ilə gözəl davranmağı buyurduq” ayəsi.....	32
2-ci fəsil. Ananın qayğısına qalmaq	36
3-cü fəsil. Atanın qayğısına qalmaq	40
4-cü fəsil. Valideynlər zülm etsələr belə onların qayğısına qalmaq.....	42
5-ci fəsil. Valideynlərlə mülayim danışmaq	43
6-cı fəsil. Valideynlərə etdiklərinin əvəzini vermək.....	48
7-ci fəsil. Valideynlərin üzünə ağ olmaq	53
8-ci fəsil. Valideynlərinə lənət oxuyana Allah lənət edər	56
9-cu fəsil. Günah işlərdən başqa (hər bir işdə) valideynlərin qayğısına qalmaq.....	59
10-cu fəsil. Valideynləri qocalanadək onların yanında yaşayan, sonra da Cənnətə daxil olmayan kimsə.....	63
11-ci fəsil. Kim valideynlərinin qayğısına qalarsa, Allah onun ömrünü uzadar	64
12-ci fəsil. Müşrik ata üçün bağışlanma diləməmək	65
13-cü fəsil. Müşrik valideynin qayğısına qalmaq	67
14-cü fəsil. Valideynləri söyməmək	72
15-ci fəsil. Valideynlərin üzünə ağ olmağın cəzası.....	73
16-cı fəsil. Valideynlərin ağlaması.....	75
17-ci fəsil. Valideynlərin duası.....	76
18-ci fəsil. Xristian anaya İslam dinini bəyan etmək	81
19-cu fəsil. Valideynlərin vəfatından sonra belə, onların qeydinə qalmaq	83
20-ci fəsil. Atanın dostluq etdiyi kimsələrlə əlaqə saxlamaq	87
21-ci fəsil. Atanın dostları ilə əlaqəni kəsmə ki, nurun sönməsin	89
22-ci fəsil. Sevgi irsən (övlada) keçir	90

23-cü fəsil. Atanı adı ilə çağırmaq, ondan qabaq oturmamaq və onun önündə getməmək.....	91
24-cü fəsil. Atanı kunyə ilə çağırmaq olarmı?	92
25-ci fəsil. Qohumlarla əlaqə saxlamağın vacibliyi.....	93
26-cı fəsil. Qohumlarla əlaqə saxlamaq	96
27-ci fəsil. Qohumlarla əlaqə saxlamağın fəziləti.....	100
28-ci fəsil. Qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirmək ömrü uzadır ..	103
29-cu fəsil. Kim qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirsə, əhli onu sevər.....	105
30-cu fəsil. Ən yaxın və ən yaxın olanların qeydinə qalmaq.....	106
31-ci fəsil. Aralarında qohumluq əlaqəsini kəsən bir kimsə olan camaata rəhmət nazil olmur.....	108
32-ci fəsil. Qohumluq əlaqələrini kəsənin günahı	109
33-cü fəsil. Qohumluq əlaqələrini kəsənin dünyadakı aqibəti	111
34-cü fəsil. Qarşılığını vermək məqsədi ilə qohumluq əlaqəsini saxlayan kəs əlaqə saxlayan adam sayıla bilməz.....	112
35-ci fəsil. Zalım qohumla əlaqə saxlamağın fəziləti.....	113
36-cı fəsil. Cahiliyyət dövründə qohumları ilə əlaqə saxlayan, sonra da müsəlman olan kəs.....	115
37-ci fəsil. Müşrik qohumla əlaqə saxlamaq və ona hədiyyə vermək.....	116
38-ci fəsil. Qohumlarınızla əlaqə saxlamaq üçün əsil-nəsəbinizi öyrənin	117
39-cu fəsil. Mövla: "Mən filankəslərdənəm!" – deyə bilərmi?	119
40-cı fəsil. Qövmün mövlası onlardandır.....	120
41-ci fəsil. İki, yaxud bir qız uşağına baxan kimsə	123
42-ci fəsil. Üç bacıya baxan kimsə	125
43-cü fəsil. Himayəsində qalmış qızına baxan kimsənin fəziləti.....	126
44-cü fəsil. Qız uşaqlarının ölümünü arzulamağı məkruh sayan kimsə.....	128
45-ci fəsil. Övlad xəsislik və qorxaqlıq üçün bir bəhanədir.....	129
46-cı fəsil. Körpəni çiyində oturtmaq	131

47-ci fəsil. Övlad (ata-ananın) göz bəbəyidir	132
48-ci fəsil. Dostunun mal-dövləti və övladı çoxalsın deyər, onun üçün dua etmək.....	137
49-cu fəsil. Analər rəhmlidirlər.....	139
50-ci fəsil. Körpələri öpmək	140
51-ci fəsil. Valideynin övladla ədəblə davranması və onun qayğı- sına qalması	142
52-ci fəsil. Atanın övlada qayğı göstərməsi	145
53-cü fəsil. Rəhm etməyən kimsəyə rəhm edilməz	146
54-cü fəsil. Rəhmət yüz hissədir	148
55-ci fəsil. Qonşuya yaxşılıq etmək barədə tövsiyə	149
56-cı fəsil. Qonşunun haqqı	151
57-ci fəsil. Qonşudan başlamaq	153
58-ci fəsil. Qapısı ən yaxın olan qonşuya hədiyyə vermək	155
59-cu fəsil. Ən yaxın və ən yaxın qonşular	156
60-cı fəsil. Qapını qonşunun üzünə bağlayan kəs	157
61-ci fəsil. <i>Adam</i> qonşusu ac ola-ola öz qarnını doydurmamalıdır	159
62-ci fəsil. Xörəyin suyunu çox edib qonşulara da pay vermək	160
63-cü fəsil. Ən xeyirli qonşu	162
64-cü fəsil. Əməlisaleh qonşu	163
65-ci fəsil. Pis qonşu	165
66-cı fəsil. Qonşuya əziyyət verməmək	167
67-ci fəsil. Qadın öz qadın qonşusuna qoç dırnağı verməyi özü üçün əskiklik hesab etməməlidir	172
68-ci fəsil. Qonşunun şikayəti	174
69-cu fəsil. Qonşusu (mənzilini) tərk edəndək ona əziyyət verən kəs	177
70-ci fəsil. Yəhudi qonşu	178
71-ci fəsil. Hörmətli olmaq	179
72-ci fəsil. Həm itaətkar, həm də günahkara yaxşılıq etmək	181
73-cü fəsil. Yetimə baxan kimsənin fəziləti	182
74-cü fəsil. Öz yetiminə baxan kimsənin fəziləti	183

75-ci fəsil. Hər iki valideynini itirmiş yetimə baxan kimsənin fəziləti	184
76-cı fəsil. Ən xeyirli ev, içində yetimə yaxşılıq edilən evdir	187
77-ci fəsil. Yetimə rəhmli ata kimi ol.....	188
78-ci fəsil. Ərə getməyib (səbir edərək) övladına baxan qadının fəziləti.....	192
79-cu fəsil. Yetimə tərbiyə vermək	194
80-cı fəsil. Övladı ölmüş kimsənin fəziləti	195
81-ci fəsil. Övladı ana bətnində ölmüş kimsə	201
82-ci fəsil. Kölələrlə yaxşı rəftar etmək.....	203
83-cü fəsil. Kölələrlə pis rəftar etmək	206
84-cü fəsil. Bədəvi xadimi satmaq	208
85-ci fəsil. Xidmətçini əfv etmək.....	210
86-cı fəsil. Kölə oğurluq edərsə, (nə etməli?)	213
87-ci fəsil. Günah işlətməmiş xidmətçi	214
88-ci fəsil. Pis zənnə qapılmamaq üçün xidmətçisini yoxlayan kimsə.....	216
89-cu fəsil. Pis zənnə qapılmamaq üçün xidmətçisinə (verdiklərinə) sayan kimsə.....	217
90-cı fəsil. Xidmətçiyə tərbiyə vermək.....	218
91-ci fəsil. “Allah onun üzünü qəbih eləsin!” – demə	221
92-ci fəsil. Vurduqda üzə vurmaqdan çəkinmək.....	223
93-cü fəsil. Kim köləsinin üzünə vurubsa, qoy könüllü olaraq onu azad etsin	224
94-cü fəsil. Kölənin qisası	227
95-ci fəsil. Özünüz nə geyirsinizsə, kölə və kənizlərinizə də ondan geyindirin.....	230
96-cı fəsil. Köləni söymək	232
97-ci fəsil. Köləyə yardım etmək lazımdır mı?	233
98-ci fəsil. Köləni gücü çatmadığı bir işlə yükləməmək	235
99-cu fəsil. Kişinin öz köləsinə və xidmətçisinə xərclədiyi (mal) sədəqədir	237

100-cü fəsil. Adam öz köləsi ilə birlikdə yemək yeməyi bəyənmişsə (nə etməli?).....	240
101-ci fəsil. Öz yediyindən köləyə də yedirtmək.....	242
102-ci fəsil. Adam yemək zamanı xidmətçisini də yanında oturtmaladırmı?.....	243
103-cü fəsil. Kölə öz ağasına nəsihət etdikdə (savab qazanırmı?).....	245
104-cü fəsil. Kölə himayəçidir	249
105-ci fəsil. Kölə olmağı arzulayan kimsə	252
106-cı fəsil. (Ağa öz köləsinə) "Qulum!" deməməlidir	253
107-ci fəsil. (Kölə): "Seyidim!" deyə bilərmə?	254
108-ci fəsil. Kişi öz ailəsinin hamisidir	258
109-cu fəsil. Qadın himayəçidir	260
110-cu fəsil. Kimə yaxşılıq edilmişsə, qoy onun əvəzini versin.....	261
111-ci fəsil. Kim (özünə yaxşılıq etmiş adama) əvəz verməyə bir şey tapmasa, onun üçün dua etsin	263
112-ci fəsil. İnsanlara təşəkkür etməyən kəs.....	265
113-ü fəsil. Kişinin öz qardaşına köməklik etməsi	267
114-cü fəsil. Dünyada yaxşı əməl sahibləri olmuş kəslər, Axirətdə də yaxşı əməl sahibləri olacaqlar.....	269
115-ci fəsil. Hər bir yaxşılıq sədəqədir.....	273
116-cı fəsil. Əziyyət verən şeyi (yoldan) kənar etmək.....	277
117-ci fəsil. Məruf söz.....	279
118-ci fəsil. (Kişinin) bostana gedib ailəsi üçün zənbillə çiynində bir şey gətirməsi.....	282
119-cu fəsil. Məhsuldar yerə getmək	287
120-ci fəsil. Müsəlman öz qardaşının güzgüsüdür.....	290
121-ci fəsil. Qadağan olunan oyun və zarafat	293
122-ci fəsil. Yaxşı iş görməyə yol göstərən adam.....	295
123-cü fəsil. İnsanları əfv etmək və qınamamaq.....	297
124-cü fəsil. İnsanların qeydinə qalmaq.....	301
125-ci fəsil. Gülümsəmək.....	308
126-cı fəsil. Gülmək	311

127-ci fəsil. Yöndəldikdə tam yönəlmək, üz çevirdikdə tam çevril- mək.....	314
128-ci fəsil. Məsləhətçi etibar qazanmış adamdır	315
129-cu fəsil. Məşvərət etmək.....	318
130-cu fəsil. Qardaşını səhv yola yöndədən kimsənin günahı.....	319
131-ci fəsil. İnsanların bir-birini sevməsi.....	321
132-ci fəsil. Ülfət.....	323
133-cü fəsil. Zarafat etmək.....	325
134-cü fəsil. Uşaqla zarafat etmək.....	328
135-ci fəsil. Gözəl əxlaq.....	329
136-cı fəsil. Nəfsin səxavətli olması.....	334
137-ci fəsil. Tamahkarlıq.....	338
138-ci fəsil. Şəriəti anlayan gözəl əxlaq sahibləri	340
139-cu fəsil. Xəsislik.....	350
140-cı fəsil. Xeyirli mal-dövlət əməlisaleh adama aiddir.....	352
141-ci fəsil. Əminlik içində səhərə çıxan adam	354
142-ci fəsil. Əhvali-ruhiyyənin yaxşı olması.....	356
143-cü fəsil. Çarəsiz adama köməklik göstərmək.....	359
144-cü fəsil. Əxlaqının gözəl olmasından ötrü Allaha dua edən kimsə.....	361
145-ci fəsil. Mömin tənə vuran deyil.....	363
146-cı fəsil. Lənət oxuyan kəs.....	367
147-ci fəsil. Köləsinə lənət oxuyan, sonra da onu azad edən kəs	369
148-ci fəsil. Allahın lənəti ilə, Allahın qəzəbi ilə və Cəhənnəm odu ilə lənətləşmək olmaz	370
149-cu fəsil. Kafirə lənət oxumaq	371
150-ci fəsil. Sözgəzdirən.....	373
151-ci fəsil. Nalayıq söz eşitdikdən sonra onu yayan adam.....	375
152-ci fəsil. Eyib tutan adam	377
153-cü fəsil. Bir-birini tərifləmək barədə varid olanlar	382
154-cü fəsil. Dostundan arxayın olub onu tərifləyən kəs	385
155-ci fəsil. Məddahların üzünə torpaq atmaq.....	388

156-cı fəsil. Şeirlə tərif deyənlər	393
157-ci fəsil. Şairin şərindən ehtiyat etdikdə, ona bəxşiş vermək	395
158-ci fəsil. Dostuna ağır gələn bir şeylə ona ehtiram göstərmə	396
159-cu fəsil. (Xəstəyə) baş çəkmək	397
160-cı fəsil. Hər hansı bir camaatı ziyarət edib onlarla bərabər yemək yemək.....	399
161-ci fəsil. Ziyarət etməyin fəziləti	402
162-ci fəsil. Bir camaatı sevən, lakin onların dərəcəsinə çatma- yən adam.....	403
163-cü fəsil. Böyüyün fəziləti	405
164-cü fəsil. Böyüyə hörmət göstərmək	407
165-ci fəsil. Danışmağa və sual verməyə böyükklər başlayar.....	409
166-cı fəsil. Böyük susan yerdə kiçik danışa bilərmə?	411
167-ci fəsil. Böyükkləri uca tutmaq	414
168-ci fəsil. Meyvə məclisdə olan uşaqların ən kiçiyinə verilir	417
169-cu fəsil. Kiçiyə rəhm etmək.....	419
170-ci fəsil. Uşağı qucaqlamaq.....	420
171-ci fəsil. Kişinin körpə qız uşağını öpməsi	422
172-ci fəsil. Uşağın başını sığallamaq	424
173-cü fəsil. Adamın uşağa: "Oğlum!" – deməsi	426
174-cü fəsil. Yerdəkilərə rəhm et!	430
175-ci fəsil. Əhli-əyala rəhm etmək.....	433
176-cı fəsil. Heyvanlara rəhm etmək	435
177-ci fəsil. Sərçənin yumurtasını götürmək	439
178-ci fəsil. Qəfəsdə quş saxlamaq	440
179-cu fəsil. Xeyirli söz danışmaqla insanların arasını düzəltmək	441
180-ci fəsil. (Adam) yalan danışmamalıdır	442
181-ci fəsil. İnsanların verdiyi əziyyətlərə səbir edən kimsə.....	444
182-ci fəsil. Əziyyətlərə səbir etmək	446
183-cü fəsil. Tərəflər arasını düzəltmək.....	450
184-cü fəsil. Sənə inanan adama yalan söyləmək	452
185-ci fəsil. Qardaşına söz verdikdən sonra vədinə xilaf çıxma!.....	453

186-cı fəsil. Əsil-nəcabətə tənə vurmaq	454
187-ci fəsil. Adamın öz qövmünü sevməsi	455
188-ci fəsil. Adamlarla əlaqəni kəsmək	456
189-cu fəsil. Müsəlmanla əlaqəni kəsmək	460
190-cu fəsil. (Mömin) qardaşı ilə il boyu əlaqəni kəsmiş adam	465
191-ci fəsil. Bir-birindən küsənlər	466
192-ci fəsil. Nifrət bəsləmək	467
193-cü fəsil. Salam vermək əlaqələri kəsməyin qarşısını alır	472
194-cü fəsil. Gənclər arasında olan təfriqə	473
195-ci fəsil. (Görəcəyi işdə) məsləhət almayan qardaşına məsləhət verən kimsə	474
196-cı fəsil. Pis məsəllər çəkməyi xoşlamayan kəs	475
197-ci fəsil. Hiylə qurmaq və aldatmaq barədə deyilənlər	476
198-ci fəsil. Söyüş söymək	477
199-cu fəsil. Su vermək	479
200-ci fəsil. Söyüşən iki nəfərin günahı birinci başlayanın üzərinə düşər	480
201-ci fəsil. Söyüşən iki nəfər, bir-birinə pis-pis sözlər deyən və bir-birinə yalan söyləyən iki şeytandır	482
202-ci fəsil. Müsəlmanı söymək fəsiqlikdir	484
203-cü fəsil. Adamın xətasını camaat arasında onun üzünə vur- mayan kəs	489
204-cü fəsil. Dediyyənin mənasını yozaraq başqasına: “Ey müna- fiq” – deyən kəs	491
205-ci fəsil. (Din) qardaşına: “Ey kafir” – deyən kəs	494
206-cı fəsil. Düşmənlərin sevinməsi	497
207-ci fəsil. Malı israf etmək	498
208-ci fəsil. İsfəçilər	501
209-cu fəsil. Mənzilləri sahmana salmaq	502
210-cu fəsil. Binaya xərclənən vəsait	504
211-ci fəsil. Adamın öz işçiləri ilə birgə işləməsi	505
212-ci fəsil. Hündür binalar tikməkdə rəqabət aparmaq	506

213-cü fəsil. Ev tikən adam.....	509
214-cü fəsil. Geniş ev	512
215-ci fəsil. Otaqlar tikmək.....	513
216-cı fəsil. Binalar üzərində naxışlar açmaq.....	515
217-ci fəsil. Mülayimlik.....	518
218-ci fəsil. Dolanışıqda yumşaq davranmaq.....	524
219-cu fəsil. Bəndəyə mülayimliyinə görə verilən mükafat	525
220-ci fəsil. Rahatlaşdırmaq.....	526
221-ci fəsil. Kobudluq.....	527
222-ci fəsil. Mal istehsal etmək	529
223-cü fəsil. Məzlumun duası	532
224-cü fəsil. Bəndənin Allahdan ﷻ Onun buyurduğu kimi ruzi diləməsi: “Bizə ruzi ver, Sən ruzi verənlərin ən yaxşısısan!”	533
225-ci fəsil. Zülm zülmətlərdir.....	534
226-cı fəsil. Xəstənin kəffarəsi	547
227-ci fəsil. Gecə vaxtı xəstəyə baş çəkmək	553
228-ci fəsil. Xəstəyə sağlam ikən yerinə yetirdiyi ibadətin savabı yazılır	557
229-cu fəsil. Xəstənin: “Canım ağrıyır!” – deməsi şikayət sayıla bilərmi?	564
230-cu fəsil. Bayılan adama baş çəkmək.....	567
231-ci fəsil. Uşaqlara baş çəkmək	569
232-ci fəsil.	571
233-cü fəsil. Bədəvilərə baş çəkmək	572
234-cü fəsil. Xəstələrə baş çəkmək.....	574
235-ci fəsil. Xəstəyə baş çəkən adamın dua edib (Allahdan) onun üçün şəfa diləməsi	579
236-cı fəsil. Xəstəyə baş çəkməyin fəziləti.....	581
237-ci fəsil. Xəstəyə və ona baş çəkənlərə hədis danışmaq	583
238-ci fəsil. Xəstənin yanında namaz qılan kəs	584
239-cu fəsil. Müşrikə baş çəkmək	585
240-cı fəsil. Xəstəyə baş çəkən adam ona nə deyir.....	586

241-ci fəsil. Xəstə (ona baş çəkən adama) nə cavab verir.....	589
242-ci fəsil. Fasiqə baş çəkmək	590
243-cü fəsil. Qadınların xəstə kişiylə baş çəkməsi	591
244-cü fəsil. (Xəstəyə) baş çəkən adamın (bu əsnada) evdə artıq şeylərə baxmasının bəyənilməməsi.....	592
245-ci fəsil. Göz xəstəliyinə tutulan kimsəyə baş çəkmək	593
246-cı fəsil. Xəstəyə baş çəkən adam harada oturmalıdır?	595
247-ci fəsil. Kişinin öz evində gördüyü işlər.....	596
248-ci fəsil. Adam öz (mömin) qardaşını sevirse, bunu ona bildir- məlidir	598
249-cu fəsil. Adam bir adamı sevsə, onunla münaqişə etməsin və onun barəsində sorğu-sual aparmasın	601
250-ci fəsil. Ağıl qəlbədir.....	603
251-ci fəsil. Təkəbbürlük.....	605
252-ci fəsil. Adamın özünə qarşı olan haqsızlığa görə əvəz çıx- ması.....	616
253-cü fəsil. Qıtlıq və aclıq dövründə bir-birinə əl tutmaq	619
254-cü fəsil. Təcrübələr	623
255-ci fəsil. Allah rızası üçün sevdiyi qardaşına yemək verən kim- sə.....	625
256-cı fəsil. Cahiliyyət dövründəki andlaşma	626
257-ci fəsil. Qardaşlıq münasibəti qurmaq	628
258-ci fəsil. İslamda andlaşma yoxdur	629
259-cu fəsil. Yağış təzəcə yağmağa başladıqda, islanan kimsə.....	631
260-cı fəsil. Həqiqətən, qoyunda bərəkət vardır	632
261-ci fəsil. Dəvə öz sahibi üçün izzətdir	634
262-ci fəsil. Bədəvilik.....	637
263-cü fəsil. Kəndlərdə məskunlaşmaq.....	638
264-cü fəsil. Axar sular kənarındakı vadiyə çıxmaq.....	640
265-ci fəsil. Sırr saxlamağı (xoşlayan), habelə, hər bir toplumun əxlaqını öyrənmək üçün onlarla oturmağı sevən kimsə.....	641
266-cı fəsil. İş görəndə tələsməmək.....	643

267-ci fəsil. İş görəndə həlim olmaq.....	645
268-ci fəsil. Təcavüz etmək.....	648
269-cu fəsil. Hədiyyəni qəbul etmək.....	653
270-ci fəsil. Qəzəbləndiyi kimsədən hədiyyəni qəbul etməyən kəs...	654
271-ci fəsil. Həyalı olmaq.....	656
272-ci fəsil. Səhərə çıxanda nə deyilməlidir.....	666
273-cü fəsil. Başqa birisi üçün ayrıca dua edən kimsə	668
274-cü fəsil. Yalnız səmimiyyətlə edilən dualar (qəbul olunur).....	670
275-ci fəsil. İnsan qətiyyətlə dua etməlidir, çünki Allahı məcbur edən yoxdur.....	672
276-cı fəsil. Dua edərkən əlləri qaldırmaq	674
277-ci fəsil. İstiğfarın ən fəzilətlisi	681
278-ci fəsil. (Adamın) yanında olmayan (mömin) qardaşı (üçün) dua etməsi.....	689
279-cu fəsil.	692
280-ci fəsil. Peyğəmbərə ﷺ salavat vermək.....	702
281-ci fəsil. Peyğəmbər ﷺ yada salındıqda (bunu eşidib) ona salavat gətirməyən kimsə	705
282-ci fəsil. Məzlumun, ona zülm etmiş zalımın əleyhinə dua etməsi.....	710
283-cü fəsil. Ömrünün uzadılması üçün dua edən kimsə	713
284-cü fəsil. "Tələsməyən bəndənin duası qəbul olunar" – deyən kəs	715
285-ci fəsil. Tənbəllikdən Allaha sığınan kimsə	716
286-cı fəsil. Allahdan istəməyən kimsəyə Allah qəzəblənər	717
287-ci fəsil. Allah yolundakı (cihad zamanı) səflərdə edilən dua	719
288-ci fəsil. Peyğəmbərin ﷺ duaları	720
289-cu fəsil. Yağış yağanda edilən dua.....	739
290-cı fəsil. Ölüm diləmək.....	740

